I 8156

LIMBA ROMÂNĂ

1

ANUL XIV
1965

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

1930

0 IUI 2005

97

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil:

Acad. IORGU IORDAN

Redactor responsabil adjunct:

ION COTEANU membru corespondent al Academiei R.P.R.

Membri:

Conf. univ. V. ARVINTE (Iași)
GH. BOLOCAN
VLADIMIR DRIMBA
ION GHEȚIE
VALERIA GUȚU-ROMALO
Prof. ION POPESCU
FLORA ȘUTEU — secretar de redacție

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei reînnoiți abonamentul dv. pe anul 1965.
În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.
Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, Căsuța poștală 134-135, București, R. P. Română, sau prin reprezentanții săi din străinătate.
Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa comitetului de redacție al revistei „Limba română".

ADRESA REDACȚIEI
Calea Victoriei nr. 194
Raionul 30 Decembrie
BUCUREȘTI

APARE DE 6 ORI PE AN

I 8156

-- ULL 2014

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XIV 1965 Nr. 1

IAN. 2022

BIBLIOTECA CENTRALA
SIBIU

S U M A R

Pag.

CONFERINȚA NAȚIONALĂ
DE LINGVISTICĂ ROMÂNEASCĂ — OCTOMBRIE 1964

IORGU IORDAN, Realizări și perspective în lingvistica românească . . 3
AL. GRAUR, Raportul dintre factorii interni și cei externi în istoria limbii 17
MIOARA AVRAM, Probleme ale gramaticii limbii române 21
G. IVĂNESCU, Formarea cuvintelor în limba română 31
W. BAHNER (Leipzig), Discuții în secolul trecut în legătură cu limba română literară 39
FLORA ȘUTEU, Observații stilistice pe baza dicționarului poetic eminescian 45
G. MIHĂILĂ, Elemente slave în graiurile dacoromâne 65

LINGVISTICĂ GENERALĂ

I. RIZESCU, Glotocronologia și problemele ei principale 77

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

FINUȚA ASAN, Formații parasintetice în limba română 87
Note etimologice, (L. GHERGARIU, V. NESTORESCU, M. TOMICI, I. ROBCIUC, MARIA ILIESCU, OLIMPIA GUȚU, CORNELIA MORARU) 97

Discuții

Probleme și aspecte ale analizei sintactice

GH. N. DRAGOMIRESCU și MARIA I. GABREA, Soluții și observații privitoare la analiza frazelor propuse în „Limba română", XII, 1963, nr. 5 113
GH. D. TRANDAFIR, Considerații asupra categoriilor verbale de persoană, număr și diateză 121
MIHAIL OPRESCU, Unele observații în legătură cu predicatul 129

ORTOGRAFIE

VICTOR IANCU, Câteva observații pe marginea ortografiei românești actuale 131
LAURENȚIU THEBAN, Din nou despre transliterarea denumirilor geografice străine 139

15579
(3814)

LIMBĂ LITERARĂ

G. I. TOHĂNEANU, Clausula în proza lui Sadoveanu 143
LUIZA SECHE, Un nou mod de exprimare a vocativului feminin în limba română 159
DUMITRU MUSTER, Asupra cîtorva termeni oficiali 163

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

GABRIEL COCORA, Știri despre viața și opera lexicografului Ion Costinescu 167

CRONICĂ

FLORA ȘUTEU, Conferința națională de lingvistică românească 175

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

Dicționar român-ucrainean, (Румунско-український словник), București, 1963 (*I. Robciuc*) 179
Cultivarea limbii. Culegere de articole, București, Editura didactică și pedagogică, 1964 (*Victor Iancu*) 181
SOLOMON MARCUS, *Lingvistica matematică*, București, Editura didactică și pedagogică, 1963 (*A. Stan* și *I. I. Stan*) 182
V. ȘERBAN, *Curs practic de sintaxă a limbii române*, București, Editura didactică și pedagogică, 1964 (*Ștefan Munteanu*) 184
LÁSZLÓ GÁLDI, *Esquisse d'une histoire de la versification roumaine* (C. Jalbă) 188

L. R. anul XIV nr. 1 p. 1—192, București 1965

REALIZĂRI ȘI PERSPECTIVE ÎN LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ

DE

Acad. IORGU IORDAN

Filologia, în sensul larg (deci și de lingvistică) al cuvîntului, are o tradiție destul de îndelungată la români.

Renașterea lor culturală a început cu lucrări filologice (și istorice), care aveau menirea să demonstreze originea latină a limbii române (și originea romană a poporului român). Este vorba de mișcarea culturală apărută în Transilvania, în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, și cunoscută în istoria culturii noastre naționale sub numele de Școala Ardeleană.

În intenția reprezentanților acestei școli, operele lor aveau rostul, cele istorice să dovedească drepturile poporului român din Transilvania asupra pămîntului pe care îl locuia cu mult înainte de venirea celorlalte naționalități trăitoare acolo, iar cele filologice să arate că limba română este o continuatoare foarte pură a latinei, așadar o limbă tot atît de veche în ținuturile de peste munți ca și drepturile celor ce o vorbesc.

Nu-i greu de văzut că concepția Școlii Ardelene avea un colorit politic foarte clar, lucru explicabil, dată fiind situația de inferioritate a românilor față de maghiari, sași și secui, care, potrivit condițiilor de viață publică a Transilvaniei din vremea aceea, constituiau „uniunea celor trei națiuni", deci singurii îndreptățiți să uzeze de drepturile și libertățile înscrise în statutul juridic al acestei provincii. Dacă mai adăugăm faptul că nici istoria și nici mai ales lingvistica nu se constituiseră ca discipline riguros științifice, căci nu apăruseră încă operele fundamentale ale lui Bopp, Grimm și Diez (ca să menționez numai pe creatorii lingvisticii, singura care ne interesează direct aici), înțelegem ușor că activitatea Școlii Ardelene avea o bază destul de șubredă, privită din punctul nostru de vedere actual, deși unele idei, printre care aceea susținută de Petru Maior, că limbile romanice provin din latina populară, s-au dovedit a fi juste.

Cu toate acestea, două dintre realizările Şcolii Ardelene în domeniul disciplinei noastre au adus servicii lingvisticii romanice în momentul cînd creatorul ei, Friedrich Diez, şi-a elaborat Gramatica şi Dicţionarul etimologic al limbilor neolatine. Mă refer la *Elementa linguae Dacoromanae sive Valahicae* (1780) şi *Lexiconul de la Buda* (1825), care, fiind scrise latineşte (afară de introducerea amplă, redactată în limba latină, dicţionarul dădea traducerea cuvintelor româneşti în latină, germană şi maghiară), au putut fi utilizate de Diez, în ciuda numeroaselor erori şi explicaţii inacceptabile. Ele au avut astfel un efect nescontat de autorii lor, dar cu atît mai valabil, întrucît punerea românei alături de celelalte continuatoare ale limbii Romei însemna recunoaşterea latinităţii ei.

În prima jumătate şi, ceva mai slab, în cele două decenii imediat următoare ale secolului al XIX-lea, Şcoala Ardeleană a fost continuată de aşa-zisul curent latinist, care a extins, pînă dincolo de limitele permise, ideea de bază a predecesorilor, şi anume puritatea latină desăvîrşită a limbii române. Constatarea poate părea curioasă, dat fiind progresul real de ordin strict ştiinţific al lingvisticii romanice din vremea aceea. Să nu uităm însă că între 1830 şi 1860 burghezia română în ascensiune era naţionalistă, întocmai ca surorile ei din Occident, şi crease astfel o atmosferă oarecum favorabilă exagerărilor latiniste, chiar dacă mulţi conducători ai ei de frunte nu numai că nu şi le-au însuşit, ci, dimpotrivă, le-au combătut. Dintre reprezentanţii latinismului extremist din această epocă este de reţinut un singur nume, acela al lui Timotei Cipariu, pentru lucrările lui de istorie a limbii române, care fac din el creatorul acestei ramuri a lingvisticii romîneşti.

Lucrări cu adevărat ştiinţifice încep să apară o dată cu anii 70 ai secolului trecut. Ele se înmulţesc şi se îmbunătăţesc mereu pe măsură ce trece timpul, îndeosebi după impunerea pe plan european a concepţiei neogramaticilor. Acum lucrează savanţi cunoscuţi şi dincolo de graniţele ţării, ca B. P. Hasdeu, A. de Cihac, Al. Lambrior, H. Tiktin, A. Philippide şi L. Şăineanu. Unii dintre ei îşi continuă activitatea şi în primele decenii ale secolului nostru, cînd li se alătură valoroase forţe tinere, cum sînt O. Densusianu, Sextil Puşcariu, N. Drăganu, Th. Capidan. Trebuie amintiţi, de asemenea, Ioan Bogdan şi Ilie Bărbulescu, care, deşi slavişti ca formaţie, au făcut, de fapt, lingvistică românească în sens strict, căci au studiat de preferinţă raporturile lingvistice slavo-române.

Toţi au lucrat în spiritul şi cu metodele neogramaticilor, întocmai, deşi altminteri, ca majoritatea confraţilor din celelalte ţări. O anumită înţelegere pentru curentele mai noi din acea vreme au manifestat O. Densusianu, care a urmărit, din păcate, numai în cursurile sale universitare aspectele estetice ale limbii, şi, mai ales, Sextil Puşcariu, iniţiatorul *Atlasului lingvist român* şi autor al unor studii de fonologie.

Aceştia doi, împreună cu A. Philippide, au fost decenii de-a rîndul profesori, fapt care i-a pus în situaţia de a crea o şcoală, cum se spune în termenii curenţi. Toţi actualii lingvişti mai vîrstnici din ţara noastră sînt elevii acestor maeştri, pe care i-au urmat, adesea direct, la catedrele lor, continuîndu-le doctrina şi metodele, cu destule abateri în sensul curentelor inovatoare din lingvistica mondială. Între principalele centre

universitare existente înaintea ultimului război avea loc o emulaţie, care se manifesta public mai cu seamă în periodicele de specialitate cunoscute şi apreciate în lumea lingviştilor de pretutindeni : „Grai şi suflet" şi „Bulletin Linguistique" la Bucureşti, „Dacoromania" la Cluj şi „Buletinul Institutului de filologie română «Alexandru Philippide»" la Iaşi).

Pe baza creată de-a lungul activităţii aproape seculare a înaintaşilor şi-au continuat munca, în condiţii cu totul diferite, consecinţă a ultimului război mondial, lingviştii vîrstnici şi mai vîrstnici de astăzi. O primă deosebire faţă de trecut o constituie bogăţia şi varietatea preocupărilor. Faptul se datoreşte numărului mai mare şi mereu în creştere al cercetătorilor, fenomen care, la rîndul lui, este produsul adîncilor transformări din întreaga viaţă social-politică a ţării. Regimul instalat acum aproape 20 de ani a pornit, între altele, de la ideea că ştiinţa, sub toate aspectele ei, trebuie să fie călăuza de fiecare moment în munca pentru construirea materială şi spirituală a unei lumi noi, radical deosebită de cea anterioară. De aici, încurajarea şi sprijinul acordat de stat cercetării ştiinţifice, sub forma concretă a unor institute înzestrate cu mijloacele necesare pentru rezolvarea problemelor înscrise în plan pe baza discuţiilor duse în sînul consiliilor alcătuite din oamenii cei mai calificaţi în domeniul respectiv de activitate. Astfel, ca să mă limitez la disciplina noastră, încă din 1949, îndată după reorganizarea fundamentală a Academiei, s-au înfiinţat institutele de lingvistică din Bucureşti şi Cluj, iar ceva mai tîrziu, o secţie similară la Iaşi, devenită nu de mult Centrul de lingvistică, istorie literară şi folclor al Filialei academice din fosta capitală a Moldovei.

Altă particularitate distinctivă a activităţii lingviştilor noştri de azi este caracterul ei colectiv, în sensul că la realizarea lucrărilor participă, de regulă, grupe mai mari sau mai mici, după caz, de cercetători, sub conducerea unei persoane cu experienţă îndelungată şi în urma analizei exigente a contribuţiei fiecărui colaborator în şedinţe comune de lucru. Contribuţiile individuale înseşi sînt, în parte, produsul unei colaborări, prin faptul că, înainte de a vedea lumina tiparului, sînt discutate, fie în colectivul căruia aparţine autorul, ceea ce se întîmplă, de obicei, cu lucrările începătorilor, fie în comitetul de redacţie al revistei solicitate să le publice.

Dacă această metodă de lucru are rostul să asigure o calitate satisfăcătoare a producţiei ştiinţifice din punct de vedere aş zice tehnico-profesional, pentru interpretarea justă a faptelor, conformă cu concepţia care stă la baza întregii munci din republica noastră, ne călăuzim după filozofia marxistă : fiind produsul condiţiilor de viaţă a celor care au creat-o şi au dezvoltat-o necontenit, limba trebuie studiată în strînsă legătură cu istoria poporului, pentru că numai aşa poate fi înţeleasă în conţinutul ei real, obiectiv, în esenţa acestui conţinut.

Marxismul intervine şi în alt aspect caracteristic al activităţii lingviştilor români de astăzi. La fel cu toţi ceilalţi cercetători din domeniul ştiinţei şi al tehnicii, ei ştiu că lucrează nu pentru satisfacerea unei ambiţii personale, ci pentru a contribui, pe de o parte, la progresul disciplinei lor, atît pe plan intern, cît şi pe plan internaţional, iar pe de altă parte, la

realizarea năzuințelor care însuflețesc pe toți cetățenii patriei și care înseamnă construirea unei lumi cu adevărat noi.

Înaintașii noștri voiau să aibă fiecare școala lui și să se mîndrească, de altfel pe bună dreptate, cu ea. Noi vrem să creștem cadre tinere, cum se spune cu formulă consacrată, să pregătim, adică, lingviști cît mai mulți și cît mai buni, fără veleități de ordin strict personal, care, chiar dacă ar exista, n-ar putea fi valorificate, întrucît modul nostru de a lucra, așa cum l-am descris mai sus, face imposibil de identificat și de precizat participarea fiecăruia dintre maeștri la formarea unui învățăcel. Și scopul urmărit în comun de noi toți s-a realizat treptat, continuă să se realizeze și se va realiza mereu, fără întrerupere. În momentul de față avem aproximativ 200 de lingviști, în marea lor majoritate tineri și foarte tineri, care lucrează în institutele de cercetări ale Academiei R.P.R. și în învățămîntul superior din țara întreagă. Și existența lor nu-i exclusiv de ordin cantitativ. Aprecierile favorabile, adesea elogioase, ale specialiștilor străini apărute în reviste de importanță mondială, sub formă de recenzii despre lucrările noastre, vorbesc elocvent în sens calitativ. O consacrare pe plan internațional o constituie hotărîrea Comitetului permanent al lingviștilor ca viitorul congres (1967) să se țină la București.

I

Activitatea cea mai vie desfășurată de lingviștii români după ultimul război a fost în domeniul gramaticii și al lexicografiei. Au apărut, în 1954, *Gramatica limbii române*, 2 volume (ediție nouă, mult îmbogățită, 1963), între 1955 și 1957, *Dicționarul limbii române contemporane*, 4 volume, în 1958, *Dicționarul limbii române moderne*, 1 volum, toate sub auspiciile Academiei R.P.R. Elaborarea acestor opere a fost impusă, în primul rînd, de necesitățile imediate ale unui public larg, doritor să-și cunoască mai adînc limba maternă, spre a o putea folosi corect în viața de toate zilele. Lucrări similare existaseră și mai înainte, destul de numeroase și, multe dintre ele, corespunzătoare situației din momentul apariției lor. Pot fi amintite, printre cele mai bune, *Gramatica română* („pentru învățămîntul secundar") și excelentul dicționar, intitulat, foarte modest, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, ambele de H. Tiktin. Dar ele nu puteau satisface nevoile intelectualității noi din republica noastră : Gramatica, din cauza vechimii ei de aproape trei sferturi de secol, iar Dicționarul, pentru că, fiind destinat înainte de toate specialiștilor, mai ales străini, dă traducerea și explicarea cuvintelor în limba germană.

Printre persoanele care simțeau lipsa unei gramatici și a unui dicționar la nivelul exigențelor actuale se găsesc mulți profesioniști, dacă le pot spune așa. Mă gîndesc la profesorii de limba română din învățămîntul mediu și la studenții a căror specialitate este limba și literatura română. Aș adăuga pe scriitori și pe criticii literari, în frunte cu cei tineri, pe ziariști și pe publiciști în general, care sînt și ei, din punct de vedere practic, niște profesioniști ai limbii literare. Reforma din 1948 a învățămîntului de toate gradele, modificată ulterior, în ce privește profilul, potrivit noilor necesi-

tăți ivite între timp, a contribuit în largă măsură la trezirea și dezvoltarea interesului științific pentru problemele limbii. Acest fapt explică în bună parte atenția acordată de lingviștii români lucrărilor de gramatică și de lexicografie.

Elaborarea noii ediții a Gramaticii Academiei a fost pregătită, în vederea îmbogățirii și îmbunătățirii ei, prin numeroase cercetări de amănunt consacrate chestiunilor care aveau nevoie de o analiză mai aprofundată. Așa se explică apariția culegerii *Studii de gramatică*, în 3 volume (1956, 1957, 1961), rod al Secției de gramatică de la Institutul de lingvistică din București condusă de acad. Al Graur. Membrii aceleiași secții sînt autorii multora dintre contribuțiile publicate în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, 3 volume (1959, 1960, 1962).

Strîns legate de lucrările amintite pînă aici sînt, prin caracterul lor predominant practic, *Limba română. Fonetică-Vocabular-Gramatică* (1956), care se găsește față de Gramatica Academiei într-un raport asemănător cu acela dintre *Dicționarul limbii moderne* și *Dicționarul limbii literare contemporane*, în sensul că reprezintă fiecare un fel de compendiu concentrat al operei similare corespunzătoare, apoi *Mic dicționar ortografic* (1953, prima ediție), *Dicționar ortoepic* (1956) și *Îndreptar de punctuație* (1956). Importante, sub aspectul strict practic al folosirii lor, sînt dicționarele ortografic și ortoepic. Primul are de scop să înlesnească deprinderea normelor noii ortografii, iar celălalt urmărește impunerea pronunțării literare, în vederea înlăturării rostirii dialectale la un mare număr de cuvinte, care apar în vorbirea, adesea chiar în scrisul multor compatrioți ai noștri, cu particularități fonetice regionale. Aceste două lucrări au fost contopite împreună cu cea privitoare la punctuație în una singură, sub titlul *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație* (1960).

Preocupări, în parte asemănătoare cu cele descrise mai sus, care izvorăsc din aceeași nevoie de a veni în ajutorul unui public larg, stau la baza culegerii *Limbă și literatură* (7 volume, 1955—1963), editată de „Societatea de științe istorice și filologice" și în care, cum arată însuși titlul, o bună parte din contribuții tratează probleme de limbă.

Atenția mare acordată lucrărilor de gramatică și de lexicografie n-a dus la neglijarea celorlalte ramuri ale lingvisticii. Astfel, fonetica și dialectologia se bucură de un interes deosebit din partea unui însemnat număr de cercetători, mai ales tineri. Sub conducerea academicienilor Al. Rosetti (București) și Emil Petrovici (Cluj) s-au întreprins anchete dialectale (în Valea Jiului, la Bicaz, Valea Crișului Negru, Valea Sebeșului etc.), precum și cercetări de fonetică experimentală, ale căror rezultate s-au publicat în revistele de lingvistică ale Academiei și în volumele speciale (*Fonetică și dialectologie*, București, I—V, 1958, 1960, 1961, 1962, 1963; *Studii și cercetări dialectale*, Cluj, I, 1960). O mențiune specială merită culegerea de articole *Recherches sur les diphtongues roumaines*, publiées par A. Rosetti, Bucarest-Copenhague, 1959, între altele, pentru motivul că discută chestiunea diftongului *ea* dintr-un cuvînt ca *deal*, în contradictoriu cu E. Petrovici, care susține că, de fapt, avem o consoană muiată (*d'*) urmată de *a*, deci două sunete (*d'a*) nu trei (*dea*). Al. Rosetti a inițiat întocmirea

unei „Arhive fonogramice a limbii române", iar E. Petrovici a reluat munca la *Atlasul lingvistic român*, din care au apărut („Serie nouă") 3 volume mari (1956, 1961) și unul mic, cu hărți colorate (1956). Numeroase sînt glosarele regionale, publicate în reviste sau volume aparte. Scopul urmărit de autorii lor este, de fapt, dublu : pe de o parte, înregistrarea unui prețios material lexical, amenințat să dispară cu vremea, dată fiind răspîndirea rapidă a limbii literare pentru vorbitorii de altădată ai graiurilor populare, iar pe de altă parte, îmbogățirea Dicționarului general al limbii române, în curs de elaborare. O prezentare de ansamblu a problemelor dialectologiei românești, însoțită și de texte dialectale, care va aduce foloase nu numai studenților, cum crede autorul, a făcut I. Coteanu în *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961.

O lucrare, valoroasă nu numai din punct de vedere strict dialectologic, este *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, București 1963, de Tache Papahagi.

Dialectologia constituie o preocupare permanentă a lingviștilor ieșeni, care studiază în mod special graiurile moldovenești de nord cu ajutorul anchetelor pe teren. Un rod prețios al activității lor este, între altele, lucrarea bogată în material și discuții, *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului* (1957) de V. Arvinte.

Un domeniu cultivat, înainte de război, de către foarte puțini oameni (printre ei G. Ibrăileanu, O. Densusianu, P. V. Haneș) este acela al limbii literare. Discuțiile teoretice cu privire la însuși conceptul de „limbă literară" s-au terminat relativ repede, prin acceptarea ideii că „literară" este limba tuturor operelor scrise, nu numai a celor beletristice. Divergențe de opinii mai persistă în legătură cu modul cum urmează a fi studiată limba literaturii artistice, care pune, în plus, problema „competenței", în sensul că, după unii dintre noi (foarte puțini la număr), lingviștii n-ar trebui să se ocupe de acest aspect al limbii literare, așa cum apare în operele artistice, rezervat oarecum exclusiv esteticienilor și criticilor literari. O prezentare critică a părerilor despre limba literară, cu puncte de vedere personale, găsim la Boris Cazacu, *Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei*, București, 1960, p. 11—44 și la I. Coteanu, *Româna literară și problemele ei principale*, București, 1961.

Aici este locul să amintesc activitatea lingviștilor ieșeni Nicolaie și Despina Ursu, autori ai unei voluminoase lucrări, gata de tipar, despre neologismele limbii noastre. Primul dintre ei a publicat, în 1962, la București, *Formarea terminologiei științifice românești*, o carte de 300 pagini, a cărei temă se leagă, foarte strîns, de problema neologismelor.

Institutul de lingvistică din București are un sector care se ocupă de limba literară, condus, pînă la moartea sa, de regretatul academician Tudor Vianu. O parte din studiile cuprinse în cele trei volume (1956, 1958, 1962) de *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea* tratează și despre alte stiluri ale limbii, afară de cel beletristic, lucru îmbucurător, dat fiind că acesta din urmă a constituit preocuparea de căpetenie chiar a lingviștilor, nu numai a istoricilor și criticilor literari.

O problemă foarte importantă luată în cercetare de acest sector al Institutului de lingvistică din București este *Dicționarul limbii lui Emi-*

nescu, care va îmbrăţişa întreg materialul lingvistic existent în poeziile şi proza artistică a poetului. Această lucrare, gata de tipar în momentul de faţă, va ajuta mult la înţelegerea şi aprofundarea creaţiei poetice eminesciene.

În relaţie destul de strînsă cu discuţiile asupra limbii literare stau preocupările unora dintre lingviştii români cu privire la „cultivarea limbii" şi la limba traducerilor. Scopul urmărit este, în primul rînd, de ordin practic : relevarea, discutarea şi criticarea abaterilor de la normele limbii literare. Merită a fi menţionat faptul că astfel de probleme sînt abordate şi în revistele de cultură generală, uneori chiar în presa cotidiană.

Interes teoretic prezintă şi alte aspecte ale activităţii lingviştilor români. Acad. Al. Graur a studiat acum zece ani, într-o lucrare specială [1], lexicul fundamental sau, cu formula folosită de el şi acceptată de ceilalţi lingvişti, fondul lexical principal al limbii noastre. Este vorba de acea parte a vocabularului care rezistă, fără schimbări prea mari, vreme foarte îndelungată. Importanţa teoretică a acestui studiu constă în faptul că ilustrează, cu ajutorul materialului lexical al unei limbi date, justeţea ideii despre existenţa unui nucleu fundamental al vocabularului. Totodată el clarifică situaţia elementelor acestui nucleu al limbii române după originea lor istorică : în urma unei analize minuţioase, autorul ajunge la rezultate care diferă esenţial de cele obţinute anterior în ce priveşte raportul de forţe dintre cuvintele moştenite şi cele împrumutate. Primele sînt de aproape două ori mai numeroase decît toate celelalte luate la un loc. Această proporţie dovedeşte că şi din punctul de vedere al vocabularului româna este o continuatoare la fel de fidelă a latinei ca şi oricare dintre limbile romanice occidentale.

O problemă teoretică, foarte importantă, este aceea a relaţiei dintre limbă şi gîndire. Lingviştii noştri au atins-o mai mult întîmplător şi numai în treacăt. (Tot aşa unii logicieni.)

În schimb, un psiholog cu o pregătire lingvistică bună, anume Tatiana Slama-Cazacu, i-a consacrat două lucrări voluminoase : *Relaţiile dintre gîndire şi limbaj în ontogeneză*, Bucureşti, 1957 şi *Limbaj şi context*, Bucureşti, 1959 (vezi şi versiunea franceză, *Langage et contexte*, S' Gravenhage, 1961).

Lingviştii români desfăşoară o vie activitate şi ca membri ai corpului didactic universitar. Unii şi-au publicat ori sînt gata să-şi publice cursurile. Este cazul autorului acestui raport, al cărui manual *Limba română contemporană* a apărut în două ediţii (1954, 1956) [2] şi al acad. Al. Rosetti, care a dat la iveală, în colaborare cu Boris Cazacu, primul volum din *Istoria limbii române literare*, Bucureşti, 1961.

De altfel, între institutele de lingvistică ale Academiei R.P.R. şi facultăţile de filologie ale tuturor centrelor universitare din ţară există o strînsă colaborare. Ea se explică şi prin împrejurarea că un mare număr de lingvişti sînt în acelaşi timp cercetători la institutele academice şi cadre didactice, dar şi, poate mai ales, ca produs al noii noastre concepţii despre muncă : activitatea desfăşurată într-o ramură ştiinţifică oarecare este,

[1] *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, Bucureşti, 1954.

[2] O ediţie nouă, mult modificată, este în curs de pregătire, cu ajutorul lui Al. Niculescu, conferenţiar universitar, şi al Valeriei Guţu-Romalo, lector.

prin scopurile și roadele ei, bunul tuturor specialiștilor respectivi și, bine-înțeles, al întregului popor, indiferent de locul unde se depune munca.

La fel ca în toate țările de limbă romanică, obiectul de studiu al romaniștilor a fost de obicei, și la noi, limba maternă. Așa se face că avem deocamdată relativ puțini specialiști în lingvistica romanică propriu-zisă. Această lipsă a început să se remedieze grație creării, încă de acum cîțiva ani, a unei secții de romanistică la Institutul de lingvistică din București, la lucrările căreia colaborează și unii lectori și asistenți de la Facultatea de filologie romanică. Rezultatele acestei munci există deja, cum arată, între altele, *Recueil d'études romanes*, București, 1959, și *Crestomație romanică*, I, București, 1962 (volumul II este deja imprimat, iar al III-lea, depus la Editura Academiei R.P.R.). Aici este locul să fie amintite *Introducere în lingvistica romanică*, București, 1957 (curs litografiat) și *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode*, București, 1962, ambele de Iorgu Iordan [3]. La dezvoltarea studiilor de romanistică contribuie, într-o anumită măsură, și „Societatea română de lingvistică romanică".

În ciuda bogăției și varietății cercetărilor privitoare la limba română întreprinse în ultimii 20 de ani, există sectoare puțin sau aproape de loc studiate. Este, între altele, cazul toponimiei și al antropominiei. Cu excepția acad. Emil Petrovici, care urmărește, de preferință, toponimicele românești de origine slavă, cu scopul de a le „identifica" din punctul de vedere al limbii slave de unde le-au primit românii, și cu excepția autorului prezentului raport, pe care îl preocupă mai ales modul cum iau naștere numele topice și cum se comportă ele față de normele lingvistice curente (cf. lucrarea de ansamblu *Toponimia românească*, București, 1963), sînt extrem de puțini lingviști cu interes pentru asemenea probleme. Cît despre numele de persoane, situația este și mai puțin satisfăcătoare. Afară de cîteva articole izolate, provenite mai toate de la Cluj, avem o lucrare voluminoasă, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, de N. A. Constantinescu, remarcabilă, în special, printr-o abundență puțin obișnuită a materialului studiat, pe care autorul l-a cules mai cu seamă din documente. De aceea ea este interesantă, înainte de toate, din punct de vedere istoric. S-ar mai putea menționa culegerea de articole *Contributions onomastiques*, București, 1958, publicată cu prilejul celui de al VI-lea Congres internațional de științe onomastice (München).

La fel se prezintă lucrurile în ce privește studiul limbii vechi românești. Dacă asupra secolului al XVI-lea sîntem bine informați, datorită operelor, destul de vechi, ale lui O. Densusianu (*Histoire de la langue roumaine*, II) și Al. Rosetti (*Limba română în secolul al XVI-lea* și *Istoria limbii române. VI: Din secolul al XIII-lea pînă în secolul al XVII-lea*), cu privire la limba secolelor următoare lipsesc studii speciale, care să trateze măcar aspecte izolate ale ei. Afară de asta, ne trebuie o operă de ansamblu, descriptivă și istorică în același timp, consacrată limbii româ-

[3] A doua lucrare, care a apărut și în traducere germană sub titlul *Einführung in die Geschichte und Methoden der romanischen Sprachwissenschaft*, Berlin, 1962, este o ediție nouă, mult modificată, a cărții *Introducere în studiul limbilor romanice. Evoluția și starea actuală a lingvisticii romanice*, Iași, 1932 (cf. și versiunea engleză, 1937). O reeditare a cursului amintit în text se va tipări sub forma unei cărți și cu colaborarea lectorei Maria Manoliu.

neşti vechi, a cărei realizare este posibilă în condiţii favorabile astăzi, cînd avem numeroase ediţii ştiinţifice de texte istorice, juridice etc. din secolele XVII—XVIII.

Cercetările lexicologice, destul de neglijate în ultima vreme, au început să trezească interesul lingviştilor noştri o dată cu reluarea lucrărilor de redactare a *Dicţionarului (general al) limbii române*. Sînt speranţe ca ele să ia o dezvoltare satisfăcătoare printr-o lărgire şi adîncire a problemelor puse în acest sector al lingvisticii, de care se leagă strîns onomasiologia şi semasiologia.

Se simte nevoia unor lucrări asupra stilisticii limbii noastre, al căror obiectiv ar fi, în primul rînd, studiul tuturor stilurilor limbii, privite însă şi din punct de vedere frazeologic, nu numai lexical, cum s-ar putea înţelege din interpretarea greşită a noţiunii de „stil", pornindu-se mecanic de la diversele conţinuturi exprimate. Cartea mea de acum 20 de ani (*Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1944), se ocupă de un singur aspect stilistic, acela al limbii curente (germ. *Umgangssprache*).

Opera de mare interes ştiinţific şi naţional, care va constitui un „pendant" la *Tratatul de istorie a României*, la *Monografia geografică a României* şi la *Tratatul de istorie a literaturii române* este *Tratatul de istorie a limbii române*. Elaborarea ei a început acum cîţiva ani şi se află, de la un volum la altul, în stadii diferite. Primul volum (*Limba latină*) este, în momentul de faţă, sub tipar. Dintre celelalte, se apropie de faza finală cel consacrat limbii vechi (secolele XVI—XVIII), la întocmirea căruia au fost concentrate, încă de la început, numeroase forţe.

II

Activitatea în alte ramuri ale lingvisticii este mai puţin bogată decît cea privitoare la limba română. Şi se înţelege uşor de ce.

Ţinînd seama de condiţiile istorice în care s-a format şi a evoluat limba noastră maternă, este evident că, după studiile asupra ei şi asupra limbilor romanice, importanţa cea mai mare pentru noi o au, trebuie s-o aibă, cele de slavistică.

Spre deosebire de confraţii lor din ţările de limbă slavă, a căror situaţie seamănă, în general, cu a romaniştilor din ţările de limbă romanică, slaviştii români au de luptat pe două fronturi. Ei sînt obligaţi să studieze idiomele slave ca atare şi totodată să cerceteze, la fel cu înaintaşii lor Ioan Bogdan şi Ilie Bărbulescu, amintiţi la începutul acestui raport, elementul slav al limbii române. Dintre aceste două sarcini, cea mai importantă, pentru o bucată de vreme, este, incontestabil, a doua. Din punct de vedere ştiinţific, pe noi limbile slave ne interesează, înainte de toate, prin contribuţia lor la evoluţia limbii noastre materne. De aceea, prima lucrare de care avem nevoie este un studiu adîncit şi aşezat pe baze teoretice noi, similar celui realizat acum un secol de Fr. Miklosich : influenţa slavă asupra limbii române. Un început, parţial şi destul de modest, cum nu era posibil altfel într-o disertaţie de candidat, reprezintă cartea lui

G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română. Studiu lexico-semantic*, București, 1960.

Lucrări de amănunt în această direcție există și sînt întocmite cu toată competența de rigoare. Autorul celor mai importante este acad. Emil Petrovici, care se ocupă mai ales de toponimicele slave din România, cu scopul principal de a stabili ce limbă vorbea populația slavă din epoca simbiozei cu populația de limbă romanică. Avem și studii de ansamblu, consacrate unui anumit sector al acestui domeniu ca, de pildă, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii române* (sec. VI—XII) de acad. Al. Rosetti (1950, 1954, 1962, 1964) [4], și *Elemente sintactice slave în limba română*, București, 1958, de Eugen Seidel. Acest autor pune probleme interesante, dar nu reușește să le dea o soluție satisfăcătoare (cum au arătat recenziile publicate de specialiști), între altele, din cauză că pornește de la ideea că influența slavă asupra sintaxei românești ar fi considerabilă.

Un eveniment important în istoria recentă a studiilor de slavistică la noi este crearea „Asociației slaviștilor" (1956), care publică un anuar, intitulat „Romanoslavica", ajuns, în momentul de față, la volumul al VIII-lea, cu contribuții variate în ce privește temele, printre ele multe de lingvistică.

Ar mai fi de amintit *Dicționar rus-român*, 2 volume, București, 1956 — 1960, cu aproximativ 60 000 de cuvinte.

Alt sector care, prin conținutul lui, se află în afara preocupărilor privitoare la limba romînă, este acela al studiilor asupra limbii maghiare. Lucrările întreprinse în acest domeniu sînt de lungă durată și de aceea se află încă în curs de elaborare. Este, de pildă, cazul *Atlasului lingvistic al graiurilor maghiare de pe teritoriul R.P.R.* (ancheta, care a prevăzut 132 de puncte, a fost începută în 1955 și se va termina la începutul anului 1965) și al *Dicționarului maghiar-român*, elaborat la noi și revizuit la Budapesta (conform convenției dintre Academia R.P.R. și Academia maghiară)[5]. Ceva mai repede a mers munca la *Atlasul lingvistic al graiului ceangău*, din care primul volum a fost predat Editurii Academiei R.P.R., al doilea va fi gata de tipar la sfîrșitul anului curent, iar al treilea, în decembrie 1965.

O disciplină inexistentă înainte de război ca obiect propriu-zis de cercetare este lingvistica generală. Apariția ei se datorește reformei învățămîntului (1948), care a introdus-o printre materiile obligatorii la facultățile de filologie. Preocuparea de căpetenie a celor care o cultivă sau o predau este promovarea concepției materialiste în știința limbii. Printre lucrările apărute mai cu seamă în ultimii ani sînt de amintit *Studii de lingvistică generală*, București, 1955 (ediția a II-a îmbunătățită și mult îmbogățită, 1960), de Al. Graur, *Introducere în lingvistică*, de un colectiv sub conducerea acad. Al. Graur (1958), *Schiță de istorie a lingvisticii*, de Al. Graur, curs litografiat, care, dezvoltat, în colaborare cu Lucia Wald, a fost tipărit în 1961 sub titlul *Scurtă istorie a lingvisticii*. Trebuie menționată, de asemenea, culegerea de articole intitulată *Probleme de lingvistică generală*, din care au apărut, între 1959 și 1962, patru volume.

[4] De fapt, vol. III al lucrării *Istoria limbii române*, publicat de două ori (1950 și 1954) separat de celelalte, sub titlul dat în text.

[5] Apărut, în două volume, la sfîrșitul anului 1964.

Măsurile luate pentru ridicarea nivelului cultural al minorităţilor naţionale rămase în urmă au trezit, între altele, interesul ştiinţific pentru limba tătarilor din Dobrogea. Vladimir Drimba, şeful sectorului de orientalistică de la Institutul de lingvistică din Bucureşti, a colaborat la întocmirea unui alfabet şi la pregătirea lucrărilor menite să promoveze crearea unei limbi literare tătăreşti. Afară de asta, el a întreprins, cu ajutorul unor „subiecte" care trăiesc în Bucureşti, o serie de cercetări pentru un studiu amplu asupra dialectului tătăresc caraim.

Se găsesc în faza iniţială, cu perspective de a se dezvolta satisfăcător, dat fiind că dispunem de oameni pregătiţi, studiile asupra limbilor indoeuropene vechi, în primul rînd latina şi greaca. În 1958 s-a întemeiat „Societatea de studii clasice", care reuneşte în cadrul ei lingvişti, filologi, arheologi şi istorici şi care, începînd din 1959, publică anual un volum de *Studii clasice*, unde apar şi articole, note, recenzii etc. de lingvistică indoeuropeană.

Importantă şi actuală prin tema tratată este lucrarea *Limba tracodacilor* (1959) de I. I. Russu, din seria inaugurată de „Comisia pentru studiul formării poporului român şi a limbii române". Ea a fost urmată de alte două, elaborate din însărcinarea aceleiaşi comisii : *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman* (1960) de H. Mihăescu şi *Limba latină în inscripţiile din Dacia şi Scythia Minor* (1961) de Sorin Stati, care îmbogăţesc şi adîncesc cunoştinţele noastre despre latina populară orientală.

Un aspect interesant al muncii lingviştilor români este colaborarea cu confraţii din ţările socialiste, pe baza acordurilor ştiinţifice încheiate între academiile acestor ţări şi academia noastră. Pe lîngă schimburile, foarte vii, de publicaţii şi de cercetători, colaborăm, cu unele dintre ele, la lucrări importante pentru ambele părţi. Este vorba de *Dicţionar româneeh*, întocmit la Praga şi revizuit de noi, *Dicţionar român-bulgar*, lucrat de lingviştii bulgari şi revăzut de ai noştri, şi *Dicţionar polon-român*, redactat la Bucureşti şi revizuit la Varşovia. Vor urma dicţionarele corespunzătoare perechi, dintre care unul (cel ceh-român) a ajuns la stadiul final de elaborare şi aşteaptă lumina tiparului. Cu Academia germană de ştiinţe din Berlin am încheiat (1957) un acord pentru întocmirea *Dicţionarului graiurilor săseşti din R.P.R.*, care reprezintă, de fapt, continuarea unei lucrări începute de multă vreme şi întrerupte din cauza războiului.

Legături ştiinţifice întreţinem şi cu lingviştii din ţările occidentale, sub forma schimburilor de publicaţii şi prin participarea noastră la congrese internaţionale şi a lor la reuniuni organizate de noi. În 1956 am trimis delegaţi la al VIII-lea Congres de lingvistică romanică (Florenţa); în 1957, la al VIII-lea Congres al lingviştilor (Oslo); în 1958, la al VI-lea Congres de ştiinţe onomastice (München); în 1959, la al IX-lea Congres de lingvistică şi filologie romanică (Lisabona); în 1962, la al X-lea Congres de lingvistică şi filologie romanică (Strasbourg), la I-ul Congres al hispaniştilor (Oxford) şi la al IX-lea Congres al lingviştilor (Cambridge, S.U.A.); în 1963, la al VIII-lea Congres de ştiinţe onomastice (Amsterdam); în 1964, la I-a Conferinţă de lingvistică şi filologie latino-americană (Viña del Mar, Chile). Am participat, de asemenea, la congrese de fonetică, de

studii clasice, de slavistică și de studii orientale. Cu prilejul unora dintre ele am publicat și am prezentat acolo culegeri de studii (*Mélanges linguistiques*, *Contributions onomastiques*, *Recueil d'études romanes*).

Pentru completarea, aproximativă, a informațiilor cuprinse în această expunere socot util să amintesc (sau să reamintesc) revistele consacrate în întregime sau, mai rar, în parte activității lingvistice din țara noastră. Ele sînt : „Studii și cercetări lingvistice" (București), „Cercetări de lingvistică" (Cluj), „Revue (roumaine) de linguistique" (București), „Studii și cercetări științifice" (Seria Filologie) și „Analele Universității «Al. I. Cuza»" (ambele, Iași), „Limba română" (București), „Analele Universității din București" (Seria Filologie), „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Philologica" (Cluj), „Revista de filologie romanică și germanică" (București), „Nyelv és irodalomtudományi közlemenek" (Cluj), „Forschungen zur Volks- und Landeskunde" (Sibiu). La acestea trebuie adăugate „Romanoslavica", „Studii clasice", „Limbă și literatură", „Cahiers de linguistique théorique et appliquée", publicații periodice cu caracter de anuar, precum și diversele culegeri de studii despre care a fost vorba de-a lungul acestui referat.

III

Perspectivele de dezvoltare a cercetării lingvistice în R.P. Română sînt îmbucurătoare. Avem un număr mare și mereu în creștere de cercetători, în marea lor majoritate tineri și foarte tineri, cu o bună pregătire. Dispunem, datorită sprijinului material și moral pe care ni-l acordă din plin regimul, de mijloacele necesare unei munci menite să dea roade bogate. Legăturile cu lingvistica mondială, realizate, în primul rînd, prin lectura cărților și periodicelor de specialitate, ne ajută să urmărim de aproape activitatea desfășurată în disciplina noastră pe plan internațional. Aceste condiții favorabile ne obligă să tratăm și să rezolvăm probleme de importanță deosebită, pe care pînă acum le-am neglijat, din lipsă de curaj, uneori din comoditate, precum și din cauză că o bună parte a forțelor noastre le-am utilizat pentru întocmirea unor lucrări cu caracter mai mult practic (gramatici și dicționare), cerute de revoluția culturală din patria noastră.

Pe această situație de fapt s-au întemeiat consiliile științifice ale institutelor de lingvistică atunci cînd și-au alcătuit planurile lor de perspectivă. Printre operele de mare importanță, nu numai științifică, ci și națională, înscrise în aceste planuri și a căror elaborare va fi de lungă durată, figurează *Dicționarul (general al) limbii române*; *Istoria limbii române*; *Gramatica istorică a limbii române*; *Arhiva fonogramică a limbii române*; *Atlase lingvistice românești regionale*; *Dicționarul etimologic al limbii române*; *Dicționarul toponimic românesc*; *Dicționarul antroponimic românesc*; *Tratat de formare a cuvintelor în limba română*; *Influența slavă asupra limbii române* ș.a.

Se impune dezvoltarea acelor sectoare ale disciplinei noastre care au rămas în urmă. În primul rînd, lingvistica generală, care a fost cultivată

destul de activ în ultimii 10—12 ani, dar, de cele mai multe ori, pe baze prea înguste şi prea dogmatice. Există numeroşi tineri care îşi însuşesc concepţia şi metodele structuraliste. O serie de articole, apărute în revistele de specialitate, dovedesc, în general, o orientare justă, cu unele exagerări, explicabile şi, într-o oarecare măsură, poate, justificabile, dată fiind tinereţea autorilor. Aşteptăm cu interes şi cu nerăbdare apariţia *Gramaticii structurale a limbii române*, înscrisă în planul Centrului de fonetică şi dialectologie de sub conducerea acad. Al. Rosetti. Se lucrează, de asemenea, mai ales de către unii matematicieni (în frunte cu Solomon Marcus [6]), în domeniul lingvisticii matematice, pentru promovarea căreia a luat fiinţă, pe lîngă Prezidiul Academiei R.P.R., o comisie specială. Lingvistica generală trebuie să nu se limiteze însă la curentele noi, întemeiate toate pe metode descriptive, ci să continue, cu lărgirea şi adîncirea informaţiei, ca şi a concepţiei filozofice, tradiţia veche şi glorioasă creată în secolul al XIX-lea pe baze istorice şi dezvoltată de un Ascoli, un Schuchardt, iar mai aproape de noi de un Meillet ş.a. Aceasta însemnează, de fapt, în cazul nostru, şi cultivarea mai asiduă a lingvisticii indo-europene, pentru care avem un sector, destul de bine încadrat, la Institutul de lingvistică din Bucureşti, precum şi membri ai catedrelor de filologie clasică din universităţi. Acelaşi lucru, ba într-o măsură chiar mai mare, trebuie să spun şi despre studiul limbilor orientale, care se găseşte la începuturile lui, şi acela al limbilor germanice, existent deocamdată teoretic, în sensul că a luat naştere de abia zilele acestea la institutul amintit.

Indiferent de concepţia de strictă specialitate, ca şi de metodele folosite pentru rezolvarea problemelor supuse cercetării, lingviştii noştri au datoria să lucreze în spiritul filozofiei marxist-leniniste, care serveşte drept călăuză în toate domeniile de activitate, făcînd eforturi pentru a-i adînci înţelegerea şi a da astfel interpretarea ştiinţifică justă a faptelor studiate. Să nu uităm nici un moment că limba este produsul unei colectivităţi umane concrete de-a lungul întregii ei existenţe, aşadar un fenomen istoric, intim legat de viaţa poporului care a creat-o şi care o dezvoltă, fără încetare, potrivit necesităţilor lui materiale şi spirituale, mereu mai numeroase şi mai exigente.

Ducerea la bun sfîrşit a lucrărilor menţionate mai sus, care, bineînţeles, nu vor fi singurele, precum şi atingerea ţelurilor indicate pe scurt aici, cer eforturi mari şi susţinute. Cu actualele echipe de cercetători, cei mai mulţi tineri, care vor creşte an de an prin angajarea absolvenţilor fruntaşi ai facultăţilor de filologie, cu mijloacele puse la dispoziţie de către forurile de conducere ale ţării, realizarea planurilor noastre este posibilă. Această afirmaţie echivalează cu un angajament pe care lingviştii noştri îl repetă şi cu prilejul solemn al deschiderii Conferinţei naţionale de lingvistică românească.

---

[6] Autor, între altele, al cărţilor *Lingvistică matematică. Modele matematice în lingvistică*, Bucureşti, 1963 şi *Gramatici automate şi finite*, Bucureşti, 1964.

RAPORTUL DINTRE FACTORII INTERNI ŞI CEI EXTERNI ÎN ISTORIA LIMBII

DE

Acad. Al. GRAUR

Atitudinea specialiştilor faţă de problema raportului dintre elementele interne şi externe, faţă de importanţa care trebuie acordată fiecăruia dintre aceste tipuri de elemente, a variat şi variază simţitor, în raport cu concepţiile asupra raportului dintre limbă şi societate, asupra sincroniei şi diacroniei etc. Unii tăgăduiesc categoric orice interes studiului legăturii dintre evoluţia limbii şi evoluţia societăţii, afirmînd că limba trebuie studiată în ea însăşi şi pentru ea însăşi. Este poziţia celor mai mulţi structuralişti. Alţii absolutizează influenţa societăţii şi nesocotesc orice posibilitate de evoluţie datorată factorilor interni ai limbii. Aşa făcea N. I. Marr. Ambele poziţii sînt, fără îndoială, greşite : pe de o parte, nu se poate face abstracţie de societate cînd se cercetează un fenomen social cum este limba, pe de altă parte, teoria generală care consideră că în orice transformare mai importanţi sînt factorii interni este mai presus de orice îndoială. Dar atunci cum putem afirma că limba este în legătură indisolubilă cu societatea şi că modificarea felului de viaţă antrenează inevitabil transformări în limbă? Nu este aici o contradicţie?

Pentru o mai bună înţelegere a situaţiei, să facem o distincţie între mai multe planuri pe care ne situăm succesiv cînd discutăm evoluţia limbii. Atîta timp cît nu ne referim la scopul limbii, adică la comunicarea între oameni, cît timp deci nu ne interesează conţinutul de idei al limbii, avem de-a face cu un material organizat sistematic, în care fiecare element se găseşte în anumite raporturi cu cele care-l înconjură ; ele se influenţează reciproc şi se ajunge la schimbări datorate în primul rînd elementelor interne, care deci sînt mai importante decît cele externe.

În fonologie, în morfologie se produc deplasări de pronunţare, reorganizări de opoziţii, în primul rînd prin rezolvarea unor contradicţii între elementele existente ale limbii. Nu vom tăgădui că se pot împrumuta

foneme dintr-o limbă într-alta, nici că pronunțarea unor foneme poate fi modificată sub influența deprinderilor altei limbi; aceasta este în primul rînd acțiunea substratului, care nu trebuie transformat într-un fetiș, într-o explicare generală a schimbărilor de limbă, dar nici nu poate fi neglijat.

De asemenea, nu putem tăgădui existența unor morfeme împrumutate din limbi străine. Într-un articol recent [1], Alf Sommerfelt a adus nu numai din vocabular, ci și din fonologie și din gramatică, numeroase exemple de elemente care au trecut de la o limbă la altele, chiar neînrudite. Este vorba de formule calchiate, de felul perfectului compus. Dar se pot cita și cazuri neîndoielnice de împrumut în morfologie, de exemplu vocativul feminin românesc în *-o*, de origine slavă.

Totuși trebuie să recunoaștem că atît în fonologie, cît și în morfologie, exemplele sînt relativ rare, iar transformările explicabile prin evoluția internă a elementelor limbii sînt mult mai numeroase.

O situație aparte este aceea a unificării dialectelor sau a înlocuirii unei limbi cu alta. Aici se poate constata o influență adîncă a societății, căci dacă unul dintre dialecte capătă o poziție preponderentă, dacă una dintre limbi o elimină pe alta, aceasta nu se poate întîmpla fără intervenția unor factori sociali: prestigiu politic, cultural, economic, militar etc. Dar aici avem numai o influență cantitativă asupra limbii, în sensul că ceea ce se schimbă nu este sistemul uneia dintre cele două limbi, al unuia dintre cele două dialecte, ci e vorba de schimbarea vorbitorilor. Cutare sau cutare persoană vorbea înainte o limbă, iar acum vorbește alta, ceea ce poate avea o oarecare influență asupra ambelor idiomuri, dar afectează destul de puțin sistemul fiecăruia dintre ele (evident, dacă unul din idiomuri dispare, este vorba de o schimbare radicală, datorată însă situației vorbitorilor în societate, nu sistemului limbii).

Pînă aici am pus în discuție fiecare limbă luată în parte și am considerat că trebuie numit extern tot ce aparține altor limbi. Dar se pune și problema limbii în general, și atunci extern este numai ceea ce este extralingvistic.

Limba nu este numai un sistem de semne, cum se spune de obicei, ci este un instrument de comunicare cu ajutorul unui sistem de semne, ceea ce vrea să zică că interesează și conținutul comunicării. Luăm deci acum în discuție și vocabularul și frazele, cu înțelesurile lor. În cazul acesta, limba este o oglindă a proceselor și a stărilor din realitate. Dar oglindirea nu poate fi ruptă de obiectul oglindit, schimbarea obiectului aduce cu sine în mod obligator schimbarea imaginii lui în oglindă. În imperecherea dintre realitate și oglindirea ei în limbă, este deci limpede că rolul primordial îl are realitatea, că nu limba produce schimbări în economie, în politică, într-un cuvînt, în societate, ci schimbările în felul de viață al oamenilor, oglindite în limbă, obligă limba la transformări, pentru a putea comunica noile stări de lucruri. Și nu e vorba numai de faptul că unele obiecte, instituții, idei dispar și altele apar, ci și de faptul că omul pătrunde tot mai adînc în înțelegerea realității înconjură-

[1] Alf Sommerfelt, *External versus internal factors in the development of language*, în „Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap" XIX, 1960, p. 296 – 315.

toare, că gîndirea lui e tot mai complexă şi de aceea e nevoie ca limba să devină tot mai sistematică, să poată exprima nuanţe tot mai fine, tot mai abstracte, folosind un material tot mai simplu, ceea ce constatăm că se şi întîmplă.

Cum stăm aici cu raportul dintre elementul intern şi cel extern? S-ar părea că, deoarece admitem influenţa societăţii asupra limbii, implicit acordăm elementului extern întîietatea. În realitate, situaţia nu este aceasta. Indiferent dacă e vorba de influenţa societăţii sau a unei limbi străine, cred că opoziţia dintre intern şi extern a fost privită în chip nedialectic, s-a uitat că avem de-a face cu două categorii corelative, care se opun una alteia, dar se şi influenţează reciproc[2], că, în anumite condiţii, una trece în cealaltă. Elementele noi sînt introduse în limbă treptat, nu în mod masiv, şi, pe măsură ce se introduc, ele se asimilează cu cele vechi, devenind la rîndul lor interne. Se poate oare afirma că termenii de origine grecească, pătrunşi în limba latină acum două mii de ani şi păstraţi în româneşte, sînt astăzi pentru noi elemente externe? Între aceste cuvinte şi cele de origine slavă venite cu cîteva sute de ani mai tîrziu, diferenţa nu e capitală. Cuvintele franţuzeşti trecute în limba engleză au devenit un bun propriu al acesteia din urmă, după cum arhaismele uitate de vorbitorii francezi au devenit externe limbii lor. Un cuvînt ca francezul *bougette*, dispărut din memoria francezilor, dar revenit sub forma *budget* din englezeşte, unde fusese introdus în evul mediu, a fost, astfel, mai întîi intern pentru limba franceză, apoi extern, iar astăzi este din nou intern. În acelaşi fel se comportă şi elementele introduse sub influenţa schimbărilor din societate.

Dar ceea ce ne interesează în mod special în discuţia de faţă este faptul că elementele introduse din afară pot avea influenţă asupra celor existente dinainte. Substantivul nostru *tată* a fost într-o vreme singurul masculin terminat în *-ă* la nominativul singular şi, ca atare, avea o situaţie morfologică precară. Mai pe urmă categoria a fost consolidată prin împrumut : din slavă ne-au venit *popă* şi *vodă*, din turcă am împrumutat pe *agă* şi *paşă*. Sînt acestea elemente externe limbii române? Desigur că nu. Cuvintele turceşti au avut, de altfel, nevoie să fie adaptate (prin schimbarea accentului), ca să poată fi înglobate în aceeaşi categorie cu *tată*, şi la această schimbare au contribuit, fără îndoială, şi cele două cuvinte de origine slavă.

Mai mult decît atîta, deşi materialele împrumutate pot fi eliminate relativ repede, ele au totuşi timpul să exercite asupra celorlalte o influenţă pe care trebuie să o socotim tot internă. Româna a avut, la un moment dat, un mic număr de substantive terminate la nominativul singular în *a* accentuat, iar la plural în *-le* : *măsea*, *stea*, *şea*, plus o serie de diminutive de felul lui *purcea*, *rîndunea*. Fiind vorba de o mică grupă aberantă, provenită dintr-un accident (dispariţia lui *-ll-* înainte de *a* accentuat), ten-

[2] Vezi totuşi I. Rizescu, *Rolul factorilor interni şi al factorilor externi în dezvoltarea limbii*, în *Probleme de lingvistică generală*, III, Bucureşti, 1961, p. 125 — 136 ; la p. 133 : „cauzele externe se împletesc cu cele interne". Vezi şi Marius Sala, *Factores internos y externos en la fonética judeo-española*, în „Boletín de Filología" (Santiago de Chile), XV, 1963, p. 349 — 353 ; la p. 353 : el problema „factores internos o factores externos" ... debe ser planteado ... en la forma „factores internos y factores externos".

dința generală a limbii a fost de a o elimina. Pe de o parte, diminutivele au căpătat o variantă, tot mai răspîndită, în *-îcă*, deși pluralul rămînea în *-ele (floricică)*, pe de altă parte, cuvintele simple și-au refăcut singularul după modelul pluralului, reintroducînd pe *-l- (mială, oală)*. Lucrurile au mers pe această linie, pînă cînd au început să pătrundă în românește un mare număr de cuvinte împrumutate din turcește, de tipul *schembea, tuzlama*. Prin forța lucrurilor, acestea au fost înglobate la tipul *măsea*, primind la plural un *l* pe care nimic din trecutul lor nu-l justifica. O dată încadrate în morfologia românească, ele au devenit elemente interne ale limbii noastre, au dat o nouă viață categoriei morfologice în care fuseseră primite și au contribuit la adaptarea a numeroase cuvinte împrumutate din alte limbi *(panama, soarea)*. Cea mai mare parte a cuvintelor turcești au dispărut apoi, sau sînt pe cale de dispariție *(saxana, zarnacadea)*, dar efectul prezenței lor într-o anumită etapă a limbii române continuă să se facă simțit, prin faptul că numele în *-a*, cu pluralul în *-ale, -ele*, au fost consolidate : nu numai că multe din cele de altă origine decît turcă se mențin, dar ele au atras și atrag în rîndurile lor pe altele, care din punct de vedere istoric aparțin altor tipuri : *sanda, sardea*. Un masculin ca fr. *nougat* devine rom. *nuga*, feminin. Avem de-a face aici cu modificări cauzate de elemente interne, chiar dacă acestea au venit din afară și apoi au fost eliminate din limbă.

Dar observăm că chiar acolo unde punctul de plecare al unei transformări este necesitatea de a elimina un neajuns al structurii interne a limbii, elementele care servesc pentru a realiza acest proces pot fi venite din afară[3]. Vechea slavă prezenta la un moment dat o disproporție în sistemul consonantic : exista fricativa sonoră *v* și nu exista corespondenta surdă *f*. Prin elemente de vocabular împrumutate din greacă, acest din urmă fonem a intrat în vechea slavă și și-a luat locul care-l aștepta în inventarul fonemelor slave. Dar înainte ca sistemul fonologic să-și fi reparat lipsa, sunetul *f* ajunsese să fie folosit în cuvinte devenite slave.

În felul acesta se poate sublinia, pe de o parte, rolul elementului extern (raporturile românilor cu turcii, ale slavilor cu grecii), pe de altă parte, importanța mai mare a elementului intern, întrucît cuvintele turcești, pentru a putea servi ca model altora, au trebuit să fie mai întîi încorporate în limba română și chiar într-o categorie morfologică existentă dinainte. Reiese din această discuție că teza generală a preponderenței elementului intern este valabilă și pentru producerea schimbărilor de limbă.

[3] Josef Vachek, *On the interplay of external and internal factors in the development of language*, în „Lingua" XI, 1962, p. 433—448, dezvoltă ideea că numai cînd schimbările produse sînt în acord cu necesitățile structurale ale unei limbi aceasta poate primi influențe din partea alteia.

PROBLEME ALE GRAMATICII LIMBII ROMÂNE

DE

MIOARA AVRAM

1. Gramatica este un domeniu al lingvisticii cu o tradiție destul de veche în țara noastră, întrucît gramatici ale limbii române există de mai bine de două sute de ani [1]. În ciuda vechimii acestor preocupări și a numărului mare de autori (secolul trecut a cunoscut un adevărat aflux de gramatici), de o școală românească de gramatică nu se poate vorbi de multă vreme.

Primele gramatici descriptive reprezentau aproape numai aplicări la limba română ale unor modele străine, mai întîi slave și grecești, apoi, din ce în ce mai mult, latine și romanice, mai rar germane; ele sînt opera unor cărturari harnici și uneori iluștri în alte domenii, dar fără pregătire științifică propriu-zisă în direcția gramaticii. Este semnificativ faptul că pînă pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea apăruseră zeci de gramatici ale limbii române, dar nu existau studii consacrate unor aspecte ale structurii gramaticale; se poate spune deci că aveam autori de gramatici, manuale de diverse categorii, dar nu specialiști în gramatică.

De pe la 1890 avem însă și gramatici datorate unor lingviști, cu formația științifică de rigoare: H. Tiktin, Al. Lambrior și Alexandru Philippide; după aproape cincizeci de ani altă serie de lingviști se înscrie în rîndul autorilor de gramatici științifice ale limbii române: actualii academicieni Iorgu Iordan și Al. Rosetti, prof. J. Byck, prof. N. I. Barbu și regretatul profesor clujean N. Drăganu. Preocupările de gramatică ale lingviștilor români se manifestă nu numai prin alcătuirea de manuale sau alte lucrări de sinteză, ci și prin studii de amănunt, care aparțin atît unora dintre cei amintiți ca autori de manuale, cît și altor lingviști, ca

[1] Un istoric mai vechi al gramaticilor românești se găsește la Romulus Ionașcu, *Gramatici români. Tractat istoric despre evolutiunea studiului gramaticei limbei române de la 1757 pînă astăzi*, Iași, 1914. Principalele gramatici de la 1780 încoace sînt analizate de acad. Iorgu Iordan în *Limba română contemporană* [ediția a II-a], 1956, p. 749 — 783.

S. Pușcariu și Al. Graur. Cu toate acestea, pentru cei mai mulți dintre lingviștii citați gramatica a constituit un domeniu secundar de activitate, dacă nu chiar unul întîmplător. Însăși elaborarea unor gramatici a avut loc nu ca un scop în sine al muncii de cercetare științifică, ci fie cu destinația de a servi ca manuale școlare sau pentru marele public, fie ca materiale auxiliare pentru studiul istoric al limbii române, iar puținele studii speciale (articole) consacrate unor probleme de gramatică descriptivă în lingvistica românească mai veche constau mai ales din semnalarea unor forme și construcții cu caracter special — inovații contemporane, adesea izolate, fenomene dialectale etc. Incontestabil, în prima jumătate a secolului nostru s-au făcut progrese mari în studierea gramaticii limbii române, dar lipsa unor preocupări susținute, lipsa problemelor teoretice și a lucrărilor monografice sînt în măsură să îndreptățească afirmația că în acea perioadă nu se poate vorbi decît de începutul formării unei școli românești de gramatică.

2. Gramatica descriptivă a ajuns un sector important de activitate a lingviștilor români în legătură cu alcătuirea Gramaticii Academiei R.P.R. [2], a cărei importanță în istoria preocupărilor pentru gramatica limbii române stă nu numai în valoarea intrinsecă a lucrării, ci și în impulsul dat de ea studiilor de gramatică în țara noastră.

Valoarea Gramaticii Academiei R.P.R. este unanim recunoscută. Sinteză a tuturor cercetărilor anterioare de gramatică românească, ale căror date au fost însă aprofundate și mult îmbogățite, ea s-a impus de la apariție ca bază de referire pentru orice contribuție ulterioară în acest domeniu. Numeroase sînt caracteristicile pozitive ale Gramaticii Academiei : precizarea terminologiei gramaticale, încercarea de a defini noțiunile cu care s-a operat, bogăția și varietatea materialului exemplificator, explicațiile date faptelor aduse în discuție, distingerea elementelor productive de cele neproductive, a elementelor de limbă literară de cele din alte aspecte ale limbii ; în mod special trebuie remarcată dezvoltarea dată sintaxei, care în trecut fusese mai puțin studiată : dacă în capitolele de Morfologie s-au adus numai aprofundări și precizări, îndeosebi în legătură cu întrebuințările diferitelor forme, Sintaxa cuprinde numeroase capitole studiate pentru prima oară într-o gramatică românească.

3. Apariția Gramaticii Academiei R.P.R. și, în același an cu ea (1954), a lucrării acad. Iorgu Iordan *Limba română contemporană* [3] a arătat însă nu numai ce se știa în domeniul gramaticii românești, ci și necesitatea de a se întreprinde cercetări de aprofundare a unor teme insuficient tratate. Aceste cercetări nu s-au lăsat mult timp așteptate și se poate spune că ultimii zece ani au cunoscut o adevărată efervescență de preocupări gramaticale, concretizată într-un mare număr de studii de diferite proporții, ale căror contribuții originale constau fie în semnalarea unor probleme sau fenomene neglijate în Gramatica Academiei R.P.R.,

[2] Academia Republicii Populare Române, *Gramatica limbii române*, vol. I — II, 1954.
[3] Ediția I, 1954 ; ediția a II-a, 1956.

fie în critica punctului de vedere adoptat acolo, fie, pur și simplu, în aprofundarea, adesea monografică, a unor probleme cunoscute în principiu [4].

Cîteva teme au reținut în mod special atenția cercetătorilor. Pe de o parte este vorba de probleme spinoase în gramatici ale mai multor limbi : de exemplu [5], din morfologie calitatea de parte de vorbire a numeralului și a articolului (la acesta din urmă problema este complicată în limba română de existența mai multor feluri de articole hotărîte și mai ales de caracterul enclitic, în cele mai multe situații, al articolului hotărît propriu-zis), conceptul de locuțiune, adjectivele pronominale, diatezele, modurile nepersonale și structura morfologică a cuvintelor, iar din sintaxă clasificarea propozițiilor privite independent de rolul lor în frază, apoziția, predicatul cu verbe de modalitate și de aspect sau recunoașterea propoziției coordonate cauzale; pe de altă parte, cum e și firesc, s-au dezbătut probleme cu dificultăți mai mult sau mai puțin specifice limbii române, ca genul neutru, dativul posesiv sau întrebuințarea unor timpuri. După cum rezultă și numai din enumerare, aceste teme se referă la categorii oarecum tradiționale în gramatica românească sau, în orice caz, existente și în alte lucrări românești, anterioare Gramaticii Academiei.

Cercetările sintactice au propus adesea recunoașterea unor specii noi de părți de propoziție și de propoziții subordonate, cum ar fi partea de propoziție discutată sub denumirea de nume predicativ circumstanțial, predicat circumstanțial, atribut predicativ, complement al calității sau element predicativ suplimentar (construcții de tipul *Ea aleargă voioasă* sau *am văzut-o voioasă*) și propoziția corespunzătoare, complementul circumstanțial condițional, propozițiile subordonate de agent, circumstanțiale sociative, instrumentale, de relație, cumulative, opoziționale și de excepție, complementul și propoziția circumstanțială de măsură. Abundența acestor propuneri de categorii noi față de gramatica tradițională a limbii române se datorește dorinței cercetătorilor de a da descrieri exhaustive ale construcțiilor limbii române, de a nu neglija nimic din posibilitățile de exprimare pe care le relevă studiul materialului românesc; căci, spre deosebire de trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat, cînd gramaticile românești se alcătuiau după modele străine, clasice sau moderne, căutîndu-se ulterior material ilustrativ pentru diversele definiții și reguli, acum se lucrează din ce în ce mai mult de la limbă spre interpretare, chiar dacă aceasta apare sprijinită de diverse paralele cu gramaticile altor limbi. Trebuie spus că noutățile de tipul celor amintite sînt privite cu destule rezerve, mai ales din pricina numărului lor, care poate da impresia unei adevărate revoluționări a sintaxei. De fapt, de cele mai multe ori nu avem a face cu schimbarea unor interpretări devenite tradiționale, ci fie cu construcții nesemnalate în gramatici (de exemplu propozițiile de agent), fie cu altele rezolvate în moduri foarte diferite la diverși autori (de exemplu propozițiile cu *în loc să*). Chiar dacă în unele

[4] O prezentare de ansamblu a lucrărilor de gramatică dintre 1944 și 1959 face Mioara Avram în „Limba română", VIII, 1959, nr. 4, p. 26–38.

[5] În cele ce urmează nu se vor face trimiteri bibliografice la lucrările românești amintite pentru diverse probleme. Ele pot fi, în general, ușor identificate prin consultarea bibliografiilor date în ediția a II-a a Gramaticii Academiei R.P.R. la capitolele respective.

situații se poate considera că s-a exagerat cu analiza unor specii ca individualități distincte, aducerea lor în discuție și mai ales prezentarea amănunțită pe care a implicat-o susținerea unei anumite teze nu pot fi decît binevenite, analiza fiind totdeauna o operație preliminară indispensabilă sintezei.

Activitatea gramaticală din ultimul deceniu se caracterizează prin bogăție și varietate pe diverse planuri : numărul mare de contribuții, numărul mare de autori, varietatea temelor abordate și varietatea modurilor de abordare. Ca una dintre cele mai importante deosebiri față de cercetările anterioare asupra gramaticii românești se poate releva preocuparea pentru problemele teoretice ale gramaticii : supunerea la un examen critic a diverselor categorii, clasificări, definiții și denumiri tradiționale, precum și încercarea de a ataca probleme generale sau, cel puțin, de a desprinde unele concluzii teoretice. În acest sens pot fi citate lucrări care iau în discuție definiția și caracterul suficient sau insuficient al propoziției, corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție, raportul dintre subiect și predicat, felul elementelor coordonate și definiția coordonării, aspecte ale legăturii dintre gramatică și alte compartimente ale limbii. În același timp nu s-a neglijat, desigur, nici tradiția orientării practice a preocupărilor de gramatică, care se oglindește în aspectul normativ, prezent în multe lucrări descriptive, precum și în grija pentru dificultățile legate de procesul de predare în învățămînt a gramaticii limbii române.

Multe probleme au dat naștere la vii lupte de opinii. În unele dintre ele participanții s-au împărțit în partizani ai poziției Gramaticii Academiei R.P.R. și critici ai acesteia — de exemplu în problema recunoașterii adjectivelor pronominale, a genului neutru, a unității grupului pronominal *cel ce*, a propoziției cauzale coordonate sau în problema analizei predicatelor cu un verb de modalitate sau de aspect. Interesul contribuțiilor de ambele categorii stă în aceea că partizanii poziției Gramaticii Academiei R.P.R. nu s-au rezumat la repetarea datelor de acolo, ci au dezvoltat ideile apărate, aducînd argumente și precizări noi, iar criticii, indiferent de punctele de vedere adesea destul de deosebite și între ele, au adus la rîndul lor date în măsură să ducă mai departe cunoașterea respectivelor categorii.

În urma studiilor stimulate de apariția ei, Gramatica Academiei din 1954 ajunsese o lucrare depășită. Ediția a II-a a acestei lucrări a fost din capul locului concepută ca o „variantă nouă", îmbunătățită și mult adăugită, în primul rînd pe baza studiilor apărute între timp, dar și prin cercetările special întreprinse de colectivul de autori.

Ultimii cinci ani au adus și o categorie nouă de lucrări referitoare la gramatica limbii române — cele de diverse orientări moderne, a căror prezentare constituie însă obiectul altui referat [6].

4. Trecerea în revistă a realizărilor din ultima vreme în domeniul gramaticii limbii române ar fi incompletă dacă n-am ține seama și de

[6] Vezi Em. Vasiliu, *Direcții noi de cercetare în lingvistică și problemele limbii române*, în „Studii și cercetări lingvistice" XVI, 1965, nr. 1.

contribuţiile unor lingvişti de peste hotare, care, urmînd exemplul unor înaintaşi ca I. U. Jarník, B. Dimand, K. Schreyer, L. Spitzer şi mai ales Kr. Sandfeld şi H. Olsen, se arată interesaţi de problemele gramaticii româneşti. Ultimii 10—15 ani au fost deosebit de bogaţi şi în asemenea contribuţii ale unor romanişti străini : e suficient să ne gîndim la lucrări mai mari cum sînt în primul rînd cuprinzătoarea monografie consacrată morfologiei verbului românesc de lingvistul suedez Alf Lombard [7], apoi lucrarea danezului Asgar Rosenstand Hansen asupra sistemului articolului în limba română [8], aceea a francezului Alain Guillermou despre sintaxa propoziţiilor subordonate în limba română literară contemporană [9], volumul de studii asupra sintaxei limbii române al lingvistului sovietic R. A. Budagov [10], studiul consacrat diatezei pasive în limba română contemporană de lingvista sovietică L. I. Luht [11], pentru a nu mai vorbi de diverse lucrări de proporţii mai mici, ca articolele lingvistului ceh Vladimir Hořejší asupra sintaxei cazurilor [12], ale lingvistului maghiar Gyula Herczeg asupra sintaxei unor moduri verbale [13] şi multe alte contribuţii izolate, ca şi de numeroasele manuale practice apărute în Franţa, Italia, Portugalia, Cehoslovacia, U.R.S.S., Polonia etc. Un loc important printre lucrările străine de gramatică românească îl ocupă apariţia postumă a volumului al II-lea şi al III-lea din sintaxa românească a lingviştilor danezi Kr. Sandfeld şi H. Olsen [14]; deşi nu mai prezintă importanţa pe care ar fi avut-o dacă ar fi fost publicată la data elaborării, această lucrare se dovedeşte utilă şi astăzi atît prin dezvoltarea dată tratării unor fenomene cunoscute acum şi din alte lucrări, cît şi prin semnalarea unor amănunte care au putut scăpa cercetătorilor români. (Nu toate lucrările citate au putut fi însă folosite în ediţia a II-a a Gramaticii Academiei R.P.R., deoarece unele dintre ele au apărut după încheierea redactării ei.)

5. Ediţia a II-a a Gramaticii Academiei R.P.R., apărută în 1963, a fost elaborată pe aceleaşi baze ca şi ediţia I, cărora astăzi se obişnuieşte să li se spună „tradiţionale" în opoziţie cu direcţiile moderniste de studiere a gramaticii. Tradiţional nu înseamnă însă aici învechit sau neschimbat. Gramatica Academiei R.P.R. este o gramatică de tip tradiţional în sensul că operează cu unităţile şi categoriile gramaticale clasice şi că studiază cu mijloace lingvistice fenomenele date, sub ambele lor aspecte — de formă şi de conţinut. Că nu este vorba de o închistare în tiparele gramaticilor mai vechi se vede şi din admiterea atîtor specii noi faţă de alte gramatici ale limbii române, precum şi din revizuirea formu-

---

[7] *Le verbe roumain. Étude morphologique*, vol. I — II, Lund, 1955.

[8] *Artikelsystemet i rumaensk*, Copenhaga, 1952.

[9] *Essai sur la syntaxe des propositions subordonnées dans le roumain littéraire contemporain*, Paris, 1962.

[10] *Этюды по синтаксису румынского языка*, Moscova, 1958.

[11] *Залог в современном румынском языке* (*Пассив*), Moscova, 1962

[12] În „Studii şi cercetări lingvistice", XI, 1960, nr. 3, p. 497 — 503 şi în „Cercetări de lingvistică", III, 1958, *Supliment*, p. 207 — 216.

[13] În *Etudes slaves et roumaines*, II, 1949, 1, p. 103 — 111. şi în „Acta linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae", II, 1952, nr. 1 — 2, p. 211 — 223.

[14] *Syntaxe roumaine*. II. *Les groupes de mots*, Copenhaga, 1960; III *Structure de la proposition*, Copenhaga, 1962.

lărilor necorespunzătoare cu realitatea. Mai importante sînt însă noutățile de concepție. Poate că cea mai importantă constă în punctul de vedere istoric adoptat într-o gramatică descriptivă : în cadrul perioadei moderne examinate se urmăresc faptele de limbă în mișcarea lor, diferențiindu-se elementele productive de cele neproductive și încercîndu-se desprinderea tendințelor de dezvoltare a limbii. Altă caracteristică de concepție deosebită față de gramaticile de tip vechi este lipsa de rigiditate în clasificările de diverse feluri : Gramatica Academiei R.P.R. admite existența unor faze de trecere în dezvoltarea unor fenomene, în care acestea nu se lasă ușor clasate într-o anumită categorie (este cazul mult discutatului grup pronominal *cel ce*, care în unele situații poate fi analizat separat, pe cînd în altele trebuie considerat drept o unitate), după cum admite valorile mixte ale unor construcții, ca și existența unor aspecte nedistincte ale unor unități diferite (de exemplu construcții ca *m-am hotărît să merg*, cu o subordonată aflată la limita dintre propozițiile completive directe și cele indirecte, construcții cu dativul posesiv lîngă verb la limita dintre complementul indirect și atributul pronominal etc.) ; această poziție poate lăsa impresia comodității sau a lipsei de curaj în opinii, dar nu se datorește decît realității lingvistice obiective, care nu oferă totdeauna fenomene clar rezolvate. Ambele caracteristici de concepție prezentate — punctul de vedere istoric și lipsa rigidității în clasări — se reflectă și în aspectul normativ al lucrării : cultivării limbii i se dă o deosebită atenție, dar recomandările făcute se caracterizează prin aceeași lipsă de rigiditate, prin admiterea faptului că normele gramaticale de azi și mai ales de mîine nu pot repeta întocmai regulile de acum 50 de ani.

Tot ca o caracteristică de concepție a felului nou în care se studiază gramatica tradițională trebuie considerată și eliberarea treptată de sub influența logicismului : spre deosebire de gramaticile mai vechi și chiar de ediția I a Gramaticii Academiei R.P.R., ediția a II-a a renunțat la clasificarea substantivelor în concrete și abstracte și a restrîns foarte mult sfera elipsei (în cea mai mare parte datorită recunoașterii propozițiilor nominale), recurgînd la subînțelegere numai în puține situații, clar delimitate.

Noua ediție a Gramaticii Academiei nu a fost încă decît prea puțin discutată. Cele cîteva recenzii, destul de sumare, care i-au fost consacrate sînt însă de acord în privința faptului că ea reprezintă un incontestabil pas înainte față de prima ediție și că de la ea urmează să pornească de acum înainte orice studiu de gramatică românească.

6. Ultimii 20 de ani au marcat deci o însemnată creștere cantitativă și calitativă a cunoașterii științifice a gramaticii limbii române. Progresele realizate pînă în prezent obligă însă la mai mult.

Că structura gramaticală a limbii contemporane prezintă încă multe necunoscute știe oricine s-a ocupat cît de cît de problemele ei. Nu o dată lucrările de gramatică istorică au fost nevoite să se ocupe de precizări teoretice în legătură cu noțiuni insuficient rezolvate de gramatica limbii

contemporane [15]; nu o dată specialiștii consultați de un străin în legătură cu sfera unei reguli sau cu explicația unei construcții au fost puși în încurcătură [16]. Așa cum de la publicarea ediției I a Gramaticii Academiei R.P.R. s-a prevăzut necesitatea aprofundării unor probleme în vederea pregătirii unei noi ediții, superioare calitativ și mai cuprinzătoare ca dezvoltare, elaborarea ediției a II-a a relevat existența unor probleme care așteaptă o rezolvare mai bună pînă la o viitoare ediție.

Dintre capitolele mai mari ale gramaticii limbii române încă neprecizate mulțumitor se pot cita următoarele : din morfologie, întrebuințarea articolelor de diverse feluri și a substantivelor nearticulate, sfera adverbului și rolul sintactic al unor specii ; din sintaxă, complementul indirect, apoziția, elementul predicativ suplimentar și propozițiile corespunzătoare sau raportul de coordonare alternativă (din construcții de tipul *cînd rîde, cînd plînge* sau *ba un soare, ba un rege, ba alt animal domestic*). De multe îmbogățiri au nevoie cunoștințele asupra topicii, a intonației și a accentului sintactic.

Dar problemele actuale ale gramaticii limbii române nu constau numai în semnalarea unor teme concrete, de amănunt, ale cercetărilor viitoare. Mai interesante de adus în discuție, într-un cadru ca acela în care ne aflăm, sînt unele direcții mai generale pe care ar trebui să le aibă în vedere studiile de gramatică românească ajunse la un nivel de maturitate.

O primă problemă de acest fel privește evoluția sistemului și a normelor gramaticale ale limbii române contemporane, cu desprinderea tendințelor actuale și a sensului recomandărilor de cultivare a limbii. Este meritul acad. Iorgu Iordan de a se fi ocupat pentru prima oară de tendințele limbii contemporane [17]. Ulterior ele au constituit un obiect de cercetare și pentru alți lingviști, cărora li se datorește fie sesizarea unor tendințe particulare, fie gruparea lor în tendințe mai generale, ceea ce reprezintă meritul unor contribuții recente ale acad. Al. Graur [18]. Cît de necesară și cît de complexă este aprofundarea problemelor de acest fel se poate demonstra cu exemplul tendințelor din formarea pluralului la substantivele neutre, relevate de acad. Iorgu Iordan și precizate ulterior de acad. Al. Graur și prof. I. Coteanu.

În legătură cu recomandările de ordin practic sînt încă multe de făcut pentru ridicarea la un nivel calitativ superior a acțiunii de cultivare a limbii. Există încă numeroase situații necuprinse în Gramatica Academiei R.P.R., care provoacă dificultăți pentru mînuitorii limbii scrise. Un exemplu este acordul articolului posesiv referitor la mai multe substantive ; în fața a două texte ca ***ale*** *căror gîndire, sentimente și, mai ales, imaginație*

---

[15] Vezi Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, 1960.

[16] Vezi D. Copceag, *Un caz de omitere a articolului în limba română și limbile iberoromanice*, în „Studii și cercetări lingvistice", XV, 1964, nr. 2, care mărturisește, la p. 221 nota 3, că tema studiului i-a fost sugerată de o întrebare a unui străin.

[17] Mai întîi în unele articole, apoi în lucrarea de sinteză *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ediția I, Iași, 1943, ediția a II-a, București, 1948.

[18] Vezi în special *Evoluția limbii române. Privire sintetică*, București, 1963, p. 60 — 68.

s-au lăsat... [19] și *al cărui exemplu și sfat stimulau...* [20], cititorul nu se poate lămuri deocamdată care este formula corectă.

În descrierea multor construcții se impune o mai clară distincție între caracterul lor obligatoriu sau facultativ în diverse situații și, mai departe, pătrunderea mai adîncită în domeniul facultativului. Problema aceasta o ridică în special străinii, tot mai numeroși, care ne învață limba și pentru care regulile formulate pînă acum se dovedesc adesea insuficiente : un exemplu concludent pentru aceasta este folosirea prepoziției *pe* la construirea complementului direct.

O direcție importantă a viitoarelor studii de gramatică ar trebui să fie și orientarea spre problemele gramaticale ale aspectelor populare și regionale ale limbii române, studierea deosebirilor dintre acestea și limba literară. Necesitatea unor studii de acest fel a fost semnalată încă de acum șase ani, cînd revista „Limba română" și-a înscris în planul tematic publicat în nr. 1/1959 „studii despre morfologia și sintaxa limbii literare în comparație cu sintaxa [probabil și morfologia — *M.A.*] populară și dialectală" [21] ; de atunci însă n-au apărut decît un articol în revista citată [22] și altul în altă publicație [23].

Studiile consacrate limbii literare ar trebui să urmărească mai profund problema deosebirilor gramaticale dintre diversele stiluri. Pînă acum numai stilul literaturii artistice a fost studiat sub aspectul unor construcții specifice (dislocarea grupurilor nominale, izolarea subordonatelor sau propozițiile nominale) și tot el a constituit materialul pe care s-au bazat toate descrierile limbii contemporane. E momentul să ne îndreptăm atenția și spre specificul altor stiluri, în primul rînd spre stilul științific.

Gradul atins de cunoașterea structurii gramaticale a limbii române ar permite și desprinderea specificului ei în cadrul larg al limbilor romanice, cu specială atenție la specificul limbii române contemporane în comparație cu tendințele actuale de dezvoltare ale celorlalte limbi.

În ce privește modul de abordare a temelor cercetate, cred că o problemă fundamentală este necesitatea distincției între faptele de gramatică și echivalentele lor semantice. Ediția a II-a a Gramaticii Academiei R.P.R. a ținut seama de punctul de vedere gramatical cînd a restrîns numărul elementelor conjuncționale și prepoziționale admise ca locuțiuni sau cînd a prescris rezerve în admiterea subordonării prin juxtapunere. Diverse lucrări apărute în ultima vreme — ca și practica predării gramaticii în învățămîntul de toate gradele — atestă însă existența unei tendințe periculoase pentru studierea gramaticii limbii române : este vorba de exagerări logiciste sau semanticiste, care constau din neglijarea caracteristicilor propriu-zis gramaticale în favoarea unora, destul de arbitrare, de conținut. În acest sens se poate cita mai ales „moda" locuțiunilor, evidentă în exagerarea conceptului de locuțiune pînă la considerarea unor îmbinări

[19] Traducerea cărții lui E. V. Tarlé, *Napoleon*, 1964, p. 401.

[20] „Contemporanul", 1964, nr. 36 (934), p. 2, col. 7.

[21] P. 4 ; cf. și p. 6.

[22] I. Coteanu, *Aspecte ale limbajului popular actual*, în „Limba română", XII, 1963, nr. 1, p. 59 — 62.

[23] Ion Gheție, *Observații asupra folosirii conjuncțiilor subordonatoare circumstanțiale în graiurile dacoromâne*, în *Fonetică și dialectologie*, vol. III, 1961, p. 151 — 174.

ca *bardul de la Mircești*, *autorul „Luceafărului"* și chiar *locuitor al Iașului* drept locuțiuni substantivale [24]. Exagerări de aceeași natură semanticistă s-au produs și în studiul propozițiilor juxtapuse sau în acela al gradelor de comparație. Pentru evitarea unor asemenea confuzii de planuri ar fi necesare unele discuții cu precizări teoretice.

Nivelul atins în momentul de față de studiile lingvistice din țara noastră poate impune o mai mare exigență față de orientarea teoretică a diferiților autori de studii gramaticale, față de felul materialului de bază și față de rigurozitatea metodelor folosite. Se poate pretinde, de exemplu, ca cercetările morfologice să ia în considerare formele tuturor cuvintelor înregistrate în dicționarele limbii moderne sau ca aprecierile asupra frecvenței unor fenomene să fie mai puțin impresioniste.

Avînd în față un cîmp de activitate încă deosebit de generos și un tezaur de cunoștințe prețioase acumulate prin munca unor mari lingviști, pe care îi stimăm cu toții, forțele tinere ale școlii românești de gramatică își fac un punct de onoare din perfecționarea necontenită a studiilor în acest domeniu.

[24] Vezi „Limba română", XII, 1963, nr. 5, p. 525.

FORMAREA CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

G. IVĂNESCU

Formarea cuvintelor în limba română pune încă multe probleme, ignorate sau rău soluționate pînă astăzi de lingviști. În paginile ce urmează, vom încerca să arătăm cum se soluționează, după părerea noastră, unele din aceste probleme.

§ 1. Limba română se încadrează, în ce privește tipul de formare a cuvintelor, între limbile romanice, care recurg masiv la derivarea cu sufixe și, într-o măsură redusă, la derivarea cu prefixe, derivarea fără afixe (derivarea imediată, cum i-a spus Alexandru Philippide și, în general, școala de la Iași) și compunerea cuvintelor. Această structură a limbilor romanice în ce privește formarea cuvintelor s-a născut prin accentuarea unor trăsături existente în limba latină, care însă, ca orice limbă indo-europeană veche, recurgea masiv și la derivarea prin prefixe și la compunere [1]. După cît ni se pare, specificul limbilor romanice în privința formării cuvintelor n-a fost încă explicat. Problema se reduce, în fond, la a afla de ce unele limbi, ca greaca veche, sanscrita, latina, germana, slava veche, rusa etc. recurg la numeroase compuneri și la numeroase derivări cu prefix, pe cînd limbi ca franceza, italiana, spaniola, româna nu pot apela la aceste procedee decît în măsură restrînsă. După părerea noastră, pro-

[1] Este greșit să se afirme, cum face Halina Mirska în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, I, 1959, p. 149 — 150 (în cadrul articolului *Compunerea cuvintelor în limba română*), că româna, și, în general, limbile romanice, posedă „un număr mult mai mare de cuvinte compuse" decît latina. Autoarea exemplifică cu nume proprii ca *Boivin, Boileau, Boircervoise*, pe care le consideră, pe drept cuvînt, vechi, și cu compuse nume comune, ca *porte-plume, garde-feu, garde-robe*, pe care le consideră drept mai noi. Dar toate aceste exemple, ca și altele pe care le mai dă, nu sînt compuse de tipul celor pe care le avem noi în vedere (cf. latinești le *auceps, auspex, aucupium, auspicium, aurifer, auriger, lucifer* etc.), căci ele prezintă verbul la un mod predicativ. Cuvintele compuse de tipul *zgîrie-brînză, cumsecade* etc. își păstrează și caracterul de sintagme. Putem conclude că latina nu era bogată în astfel de compuse, dar că era bogată în cuvinte compuse propriu-zise. Și credem că latina, ca, de altfel, și greaca veche, germana etc., nu prezintă astfel de compuse sintagme, din cauză că ea avea tipuri de adjective verbale care îi permiteau să crecze compusul cu un asemenea adjectiv în loc de verb la unul din modurile personale.

cedeul cuvintelor compuse și cel al derivării verbelor de la alte verbe prin prefixe sînt utilizate în mare măsură numai în limbile în care, într-o perioadă nu prea veche și chiar astăzi, a fost și este valabilă topica regresivă : determinant — determinat, ca topică normală, nu topica progresivă : determinat — determinant. Lucrul este ușor de înțeles dacă ne gîndim că în toate limbile cu cuvinte compuse această categorie de cuvinte are structura : determinant — determinat (cf. v. gr. πολέμαρχος „conducătorul războiului", στρατηγός „conducătorul oștii", germ. *Handschuh* „mănușă" etc.). Am zice că această structură este obligatorie pentru cuvintele compuse din orice limbă — eventualele excepții își au explicația lor. Cum însă topica aceasta a elementelor componente ale cuvîntului compus nu se poate realiza decît în limbile care au drept lege sintactică normală topica regresivă, limbile romanice, care nu posedă topica în discuț. — a pierdut-o deja latina populară — nu pot crea cuvinte compuse Halina M i r s k a (*op. cit.*, p. 151 și 197) afirmă că româna, ca și celelalte limbi romanice, n-a dezvoltat compunerea cuvintelor ca procedeu de creare a lexicului (p. 151 : compunerea tematică) din cauză că această limbă (ca și, în general, limbile romanice) este mai analitică decît latina. Este clar că nu avem aici o explicație, ci doar stabilirea unui paralelism de structură. Ba putem chiar pretinde că latina, greaca etc. au un caracter sintetic și din cauză că ordinea regresivă a cuvintelor a permis crearea de cuvinte compuse.

Nu se poate afirma, de asemenea, cum face autoarea (p. 148), că în greaca veche, „ca și în limbile influențate de ea, în privința compunerii este preferat tipul progresiv". Dacă în greacă avem și cazuri ca φιλοσοφία „iubire de înțelepciune", avem cel puțin tot atît de frecvent tipul regresiv. Și, desigur, numai pentru că a existat acest tip, s-a creat și celălalt. Crearea unor verbe de la alte verbe, prin prefixe foarte variate (lat. *transmittere permittere, committere* etc.), presupune, de asemenea, posibilitatea între, buințării acestor prefixe ca adverbe și plasarea lor în mod normal înaintea verbului pe care-l determină. Aceste condiții sînt îndeplinite de greaca veche, latină, germană etc., nu însă de limbile romanice. Limba română, ca și celelalte limbi romanice, posedă foarte puține prefixe cu care se pot deriva verbe de la alte verbe (*în-, des-, răs-, stră-* etc.) și ele se întrebuințează mai ales pentru acțiunile și procesele antitetice sau excepționale (intensive) și pentru cele reluate, adică pentru acele categorii de acțiuni sau procese pentru care este ușor să se creeze derivate în orice limbă ; pe cînd derivatele din limbile germanice sau slave sînt cu mult mai variate, născîndu-se, în principiu, prin derivarea cu orice prepoziție.

După părerea noastră, limba română, ca și celelalte limbi romanice, se plasează, în cadrul limbilor flexionare, la limita de jos în ce privește procedeul derivării verbelor de la alte verbe prin prefixe și procedeul cuvintelor compuse.

§ 2. Una din lipsurile cele mai grave ale actualelor studii asupra formării cuvintelor, ca, de altfel, și asupra celorlalte sectoare ale limbii, este faptul că se iau în discuție în special faptele care caracterizează limba literară românească, și încă limba literară modernă, și se neglijează aproape cu totul faptele caracteristice dialectelor teritoriale. Desigur, dacoromâna

prezintă, în toate variantele sale teritoriale, o unitate remarcabilă, prin marele număr de fapte de limbă comune întregului teritoriu dacoromân. Dar de la un dialect teritorial la altul (în cadrul dacoromânei) se întîlnesc și deosebiri numeroase, care dau fiecărui dialect teritorial un aspect propriu și în ce privește formarea cuvintelor. Pînă acum s-a făcut prea puțin în ce privește înregistrarea și explicarea acestor aspecte regionale ale formării cuvintelor. Se știe, de exemplu, că, în Banat și cîteodată și în regiuni vecine, avem sufixe speciale ca *-ón/u/* „-escu" (în regiunile vecine, *-oi/u/*), *-inț*, *-eanț* „-ean"; se știe, de asemenea, că, în Banat și în unele arii vecine sau apropiate, avem derivate cu prefixe ca *do-*, *iz-* (*a dogăta*, *a izafla*) [2]. Dar nu se cunoaște de loc variația de la un dialect la altul în ce privește productivitatea sufixelor și prefixelor și, în general, variația de derivare.

Marea productivitate a unor sufixe (sau prefixe?) care în limba literară, deci și în dialectele muntenesc și moldovenesc sînt mai rar utilizate, dau unor dialecte dacoromâne un aspect cu totul caracteristic. Astfel, monografia, bogată în fapte dialectale, a lui T. Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925, ne permite să constatăm prezența a numeroase derivate în *-oi*, *-oaie*, în graiul maramureșean: *alboi* „albastru", *bosorcoi* „vrăjitor" (< rut. *bosorka* „vrăjitorie"), *ciocoi* „ciocîrlie", *găzdoi*, *găzdoaie* „gazdă", *gîlcoi* „cel care are gîlci", *măsoaie* „față de masă" etc., *urdzoi* „stative" etc. De asemenea, monografia, tot atît de bogată în fapte, a lui Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crișului Negru*, București, 1961, ne îngăduie să identificăm particularitățile dialectului crișean în ce privește formarea cuvintelor. Autorul înregistrează (p. 104 — 107) o serie de derivate specifice dialectului, dar nu atrage atenția asupra faptului că ele dau dialectului un aspect foarte deosebit de cel al dialectelor muntenesc și moldovenesc și al limbii literare. Cine răsfoiește Glosarul din această lucrare va fi frapat de frecvența derivatelor în *-oc* (și *-oacă*), *-iș't'e* (*-îș't'e*), *-oi* sau *-ătoi* „cu sensul de calitatea prin excelență" și *-cos*: *alboc*, *bîtoacă* „bîtă mare", *bolîndoc* „nebunatic"; *greuoc*; *grosoc*; *marîntoc* „înalt de statură", *puioc*, *scumpoc*, *seldeuoc*, *trîndoc* „necopt" (despre cereale, de la *trîndă* „pîine necoaptă"), *tutcoc* „curcan" (de la *tutcă* „curcă"), *verd'ioc* (< *verde*); *boorî'ș't'e* „locul unde dorm vitele noaptea", *brazî'ș't'e*; *grîn'i'ș't'e*; *huci'ș't'e*, *jepi'ș't'e*, *nucari'ș't'e* „nucet", *ogori'ș't'e* (și *ogorî'ș't'e*), *oloi'ș't'e*, *pahui'ș't'e*, *staori'ș't'e*, *udeli'ș't'e*; *fundoaie* „obloane", „partea de dinapoi a casei"; *marîntoi* „înalt de statură"; *suptoi* „talpa casei", *tăcătoi* „tăcut, morocănos"; *spurcoi* „buboi"; *bîtos* „lemnos", „fibros", *bruș̩os* „plin de bruși", *ciontos*; *clomb/ar/os* „rămurar" (< *cloambă*); *gropos*, *grozos* „fricos", *hucos* „cu huci", *leorțos* „moale" (de la *leoarță* „ceva umed și moale"), *urîtos* „căruia îi este urît singur"; *costos* „(loc) cu coasta foarte înclinată", *doros* „dornic"; *doznicos* „tăcut, morocănos" (< *doznic*); cf.

[2] Se pare că în Oltenia, și poate și în sud-estul Ardealului, se întîlnește, mai mult decît în alte părți ale țării, „tendința" de a da sufixului de origine slavă *-eț*, forma *-ete*: *vrăbete* citat de Viciu, 90, *brăbete* (Mardarie Cozianul) și actualul oltenesc *brabete* (< bulg. *vrabec* „vrabie", pe care-l păstrează însă dialectul bănățean, cel puțin într-o fază mai veche a sa; cf. *vrăbeț* în *An. Car.*). (Toate trimiterile sînt luate din Pascu, *Sufixele românești*, p. 323.) Pare să nu fie o întîmplare că meglenor. *cujurți* „gogoașă de mătasă" (< bulg. *kožurec*) prezintă aceeași formă a sufixului.

și *nodos* „noduros", format de la sing. *nod*, nu de pl. *noduri*, ca în restul țării. Voi pomeni și derivate ca *ciutuc* „ciot scurt și gros, plin de noduri", *cîrpenciu* „cîrpaci", *flocotini* „lînă de proastă calitate", care par a nu se găsi în altă parte. În *folcos* „cu burtă mare" (< *foale*) avem sufixul *-cos* (din *-icos*?). Pentru *înaintat*, caracteristic, probabil, nu numai Moldovei și Munteniei, dar și Ardealului propriu-zis, același grai de pe Crișul-Negru are *întîietat*, derivat, se pare, fără sufix de la *întîietate*, deci *întîietătat*, și redus apoi la *întîietat*, tot așa cum *dreptătate* (< *directitate*) a devenit *dreptate*.

În Banat și în părțile vecine din Ardeal, pînă pe la Blaj, avem *micutel*, pronunțat *micućel*, în Banat, în loc de *mititel*, *mitutel* din alte părți. De la acest cuvînt s-a derivat în Banat *a micućela* „a micșora". În Banatul de sud-vest există verbul *a prărupe* (pronunțat *a prẹrupe*) „a întrerupe", de unde și adjectivul (și adverbul) *năprărupt* (pronunțat *nẹprẹrupt*) „neîntrerupt". Nu știm dacă avem a face cu un continuator al unui latin *perrumpere*, dar cu sens schimbat, sau cu un derivat tardiv, cu prefixul de origine slavă *pre-*, de la *a ru(m)pe*. Oricum ar sta însă lucrurile, derivatul este specific unei părți din graiul bănățean.

Textele vechi nu ne permit să stabilim aria unor sufixe ca *-ame*, care, contrar celor spuse de Elena C a r a b u l e a — de fapt o bănuială a autoarei — în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, p. 66 — 67, nu a dispărut : Teaha ne atestă prezența în Bihor a derivatului *încălțame* „încălțăminte" (cf. lat. *calceamen*). Putem crede însă că acest sufix se găsea și în secolul al XVI-lea numai în vestul teritoriului dacoromân, cum ni-l înfățișează astăzi (în secolele al XIX-lea și al XX-lea) cercetările pe teren, și că apariția unor derivate ca *mișelame* și *voinicame* în textele lui Coresi (vezi D e n s u s i a n u, *Istoria limbii române*, vol. II, p. 203) trebuie socotită ca o moștenire a unor fapte de limbă din textele maramureșene, crișene sau bănățene folosite de el sau de preoții de la biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului.

Voi observa că sufixele acestea, caracteristice dialectelor dacoromâne de vest, caracterizează și dialectele (numai unele dialecte) din sudul Dunării. Această afirmație este valabilă și pentru unele derivate caracteristice vestului teritoriului dacoromân : astfel *săin*, cunoscut de multă vreme pentru Crișana (și atestat din nou de T e a h a, p. 263). Putem deduce o mai mare înrudire între dialectele dacoromâne de vest și cele din sudul Dunării, înrudire care rămîne să fie explicată.

§ 3. În unele cazuri, sensul primitiv al unui derivat a dispărut în unele dialecte și se găsește păstrat numai în altele. Astfel, în Banatul de sud sau, poate, de sud-est, *cucui* are sensul de „deal mai ridicat, pisc de munte". Același cuvînt are, în Moldova, Muntenia și Oltenia, sensul de „umflătură în frunte sau pe cap, provocată de o lovitură". Se pare că acest sens se găsește și în Banat. Cuvîntul nu este, cum admite *DA I*, partea a II-a, p. 948, un derivat de la **coc* „corp rotund", care stă la baza actualelor *coc* „pîinișoară rotundă" (ard.), *cocă* „boabă", „bobiță", „copil (mai ales de sex feminin)", și „aluat" (cf. și it. *cocco* „ou", *cocca* „găină" ; toate aceste cuvinte romanice au la bază lat. *coccum* „insectă din familia coccideelor, din care se obținea culoarea roșie"). Ni se pare

mai plauzibilă derivarea de la *cucă* „vîrf de deal izolat" și „horn" (cf. bulg. *kuka* „cîrlig", bulg. *kuk* „coș", „ogeag" și it. *cucco* „pisc conic"), care este, desigur, de origine preromanică. Cuvîntul românesc nu continuă nici pe lat. *cucullio* „glugă", cum admite P a s c u, *Sufixele românești*, p. 136, nici pe lat. *cucullus* „glugă", cum admite *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, p. 362, nici pe lat. *cucullium*, cum admite S c r i b a n, *Dicționaru limbii românești*, care invocă și pe *cucullio*; lat. *cucullus*, *cuculla* „glugă" este un termen înrudit, format de la același cuvînt preromanic (W a l d e și H o f m a n n, *Lat. etym. Wörterbuch*, ediția a treia, I, 1938, p. 298—299, se exprimă sceptic despre explicațiile date cuvîntului pînă astăzi prin materialul lingvistic indo-european).

Sensul străvechi al lui *cucui* este cel existent numai în Banat, cum arată, de altfel, și cuvîntul *cucă*, de la care credem că a fost derivat cuvîntul în discuție. De altfel, acest lucru este indicat și de faptul că, în Moldova, se întrebuințează verbul *a se cucuia* (dial. *a sî cucuiè*) „a se cocoța" [3] și există cuvîntul *cucuieta* „cimitir" (în expresii ca *de-acu mă duc la cucuieta* „de-acum aștept moartea"), care presupune un sens mai vechi „țuguiat" „vîrf al dealului, pisc" (cimitirele sînt în partea cea mai înaltă a satului), dacă nu cumva se face aluzie chiar la biserică sau la turnul ei. S-ar părea deci că *cucui* a avut la origine numai sensul „pisc", „vîrf de deal" și că pe urmă l-a căpătat pe celălalt.

§ 4. Inspirîndu-se din situația pe care o prezintă limbile indo-europene vechi, acad. Al. G r a u r distinge, în articolul *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor* (vezi *Studii de gramatică*, II, 1957), pentru prima oară pe terenul limbii române, teme formate cu sufixe morfologice. Astfel, la o formă verbală ca *țipasem*, el distinge (p. 6) rădăcina *țip-*, sufixul morfologic *-a* (de fapt *-á-*), cu care se formează, de la rădăcina în discuție, tema infinitivului și a perfectului (ar fi trebuit să adauge: indicativ și participiu) și sufixul morfologic *-se*, cu care se formează de la tema *țipa-* tema de mai mult ca perfect indicativ *țipase-* (*-m* este desinența persoanei întîia singular). Sîntem de acord să distingem toate aceste elemente ale verbului în discuție și ale celorlalte verbe de conjugarea întîia, precum și elementele similare în verbele de conjugarea a doua, a treia și a patra. Dar învățatul bucureștean a susținut (p. 6 și 8) că însești așa-zisele terminații de infinitiv prezent: conj. I, *-à*, conj. II *-eà*, conj. III *-e*, conj. IV *-ì* și *î*, sînt sufixe lexicale, nu morfologice, și atît d-sa, cît și cercetătorii bucureșteni care au publicat lucrări în colecția *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, afirmă că de la un substantiv sau adjectiv se derivă în română verbe cu sufixele *-à* sau *-ì* (ei se referă la verbe, ca *a auri*, derivat de la *aur*, *a mări*, derivat de la *mare* adj., *a micșora*, derivat de la *mic(u)șor*, *a întineri*, derivat de la *tînăr*, *tineri* etc.). În toate aceste cazuri, ca și în altele similare, ei ar fi trebuit să vorbească nu de o

[3] Cuvîntul *a (se) cocoța* este, desigur, el însuși, un derivat de la **coc* cu acest sens de „vîrf". O formație paralelă cu *a (se) cucuia* este *a (se) țuguia* „a se urca pe o movilă de pămînt", care se întîlnește în Oltenia (cel puțin în tostul județ Vîlcea): el e derivat de la *țugui* „vîrf", „partea conică a unui lucru" (căciulă, stog etc.), un cuvînt care este, desigur, tot preromanic — în cazul nostru dacic. În restul țării — pretutindeni? — *a (se) țuguia* înseamnă „a avea formă conică".

derivare prin sufixele *-à* sau *-ì*, căci după propria analiză a academicianului Graur, aceste sufixe sînt morfologice, nu lexicale. Această exprimare este justă numai dacă se are în vedere derivarea temei de infinitiv prezent, perfect al indicativului etc., nu tema lexicală a verbului, care rămîne aceeași ca și la substantivele sau adjectivele de la care el a fost derivat (*aur-*, *mar-*, *mic(u)șor-*, *tiner-* etc.). Avem a face, în aceste cazuri, cu o derivare imediată (nemijlocită) (la *a întineri*, numai în ce privește sufixul, căci acest verb s-a format totuși prin prefixul *în-*, iar la *a mări* avem o formă nouă a temei : *măr-*).

Greșeala se explică prin aceea că s-a considerat ca formă de bază a verbului forma de infinitiv, așa cum sîntem obișnuiți cu toții să procedăm cînd e vorba de verbele românești. De fapt, forma de bază a verbului românesc este cea de indicativ și conjunctiv prezent, iar la verbele în discuție ea este, cum am spus, identică cu aceea a primitivului (sau cu una din formele rădăcinii primitivului) sau este o variantă nouă a ei (*măr-* din *a mări* față de *mar-* din *mare*). Aceeași poziție explică de ce acad. Graur a afirmat la un moment dat că verbul *a țipa* este format de la o rădăcină *țip-*, pe care, dată fiind exprimarea, ne-am aștepta s-o găsim într-un substantiv sau adjectiv, pe cînd ea, de fapt, este adevărata rădăcină a verbului (la prezentul indicativ și conjunctiv) și nu se găsește vreun substantiv sau adjectiv care s-o posede decît în unire cu un sufix (*țipăt*). Ar fi trebuit să se spună că *a țipa* este derivat cu sufixul modal de infinitiv, *-à*, de la rădăcina verbului *țip-*, iar *țipăt* este un derivat lexical de la rădăcina verbului.

§ 5. G. Pascu, *Sufixele românești*, București, 1916, a cuprins la un sufix oarecare și eventualele lui variante. Astfel, la sufixul *-ătate* (*ieftinătate*, *puținătate* etc. ; vezi p. 18 — 21), a cuprins și pe *-etate* : *pustietate*, *vietate*, și chiar pe *-tate* din *greutate*, *noutate*, *răutate* (vezi și cele spuse de el la p. 21).

Pe de altă parte, pentru a putea vorbi, în cazul unor derivate de la verbe, de un singur sufix pentru toate conjugările, Pascu dă o formă unică acolo unde de fapt avem mai multe variante ale sufixului. Astfel, el vorbește de un singur sufix *-ciune* (p. 21), cu care s-ar deriva substantive de la „radicalul" infinitivului, dar recunoaște că derivatele de la verbele de conjugarea a II-a și a III-a se formează de la „radicalul" indicativului prezent prin *-ăciune*, extras de la derivatele de la verbele de conj. I. Ar fi trebuit să adauge că, prin derivare, *-à* de la conjugarea întîia devine *-ă*, ceea ce el însă nu face. Mai ales ar fi trebuit să se facă observația că derivatele de la verbe de conjugarea a doua și a treia sînt puțin numeroase — Pascu, p. 23, dă trei, dar unul din ele, *întortăciune*, este, de fapt, derivat de la participiul trecut *întort*, luat ca adjectiv, și stă deci alături cu derivatele ca *vioiciune* (< *vioi*), *întregăciune* (< întreg), *măcriciune* (< *macru*). Dar, în urma celor spuse în paragraful anterior, noi trebuie să mai adăugăm ceva : derivarea nu are loc niciodată de la tema infinitivului, care este o temă modală, deosebită de aceea a verbului propriu-zis, ci de la tema indicativului prezent și a conjunctivului prezent, iar „forma" sufixului, adică aspectul lui particular, varianta lui, este solidară cu sufixul de infinitiv prezent și participiu trecut, dacă acestea sînt *-à*, *-àt* sau *-ì*, *-ìt*.

Faptul se explică prin aceea că, în latină, avem a face cu un derivat de la participiul trecut. În română derivarea nu se mai poate socoti ca plecînd de la aceeaşi formă verbală, căci *t* al participiului şi *i* următor au dat naştere împreună unui nou sunet, *č*, aşa că sufixul participiului, ca şi vechiul sufix *-io*, *-ionis* sînt de neanalizat. Legătura formală a derivatului cu formele de infinitiv prezent şi participiu trecut se menţine totuşi pînă astăzi, la cele două categorii de verbe. Deşi indivizii vorbitori pun derivatele în legătură cu tema de prezent indicativ şi conjunctiv, ei au mereu în minte şi legătura cu tema de infinitiv şi participiu trecut, legătură care a fost singură vie în latină. Trebuie să se admită că un derivat poate fi raportat la mai multe teme ale cuvîntului de la care a fost derivat.

Cele spuse aici despre sufixul *-ăciune* şi varianta sa, *-iciune*, sînt valabile şi pentru sufixele neologisme *-aţi(un)e*, *-iţi(un)e*, *-ţi(un)e*.

Se mai pune problema dacă variantele sufixelor nu trebuie socotite sufixe aparte, dar cu funcţie oarecum complementară. Din moment ce *-à* şi *-ì* sînt sufixe modale deosebite, din moment ce *-ame* şi *-ime* sînt considerate sufixe deosebite, nu văd de ce n-am socoti sufixe deosebite formele *-ăciune*, *-iciune*.

În acest spirit va trebui să se reanalizeze forma multor sufixe ca şi normele lor de derivare.

§ 6. Dintre numeroasele probleme pe care le pune formarea cuvintelor în limba română modernă, voi trata aici una singură : unele derivate româneşti, ca : *frăţietate*, *întîietate*, sînt, desigur, creaţii ale epocii dintre 1780 şi 1860, căci ele traduc (şi imită în material românesc) cuvintele franceze *fraternité*, *primauté*. Ele sînt derivate însă cu sufixul străvechi românesc (moştenit din latină pe cale populară) *-ătate*, — şi anume cu varianta lui, *-etate*, — care era şi este simţit de intelectualii români ca echivalentul francez al lui *-ité*, *-auté*. Şi încă este de remarcat că procedeele de derivare ale derivatelor franceze n-au fost imitate perfect de cei care au creat cuvintele româneşti *frăţietate* şi *întîietate* : substantivul latin de la baza francezului *fraternité*, *fraternitas*, este derivat de la adjectivul latin *fraternus*, iar *primauté* prezintă o variantă a sufixului *-auté*, născută pe teren francez din *-alitate* (în *royauté* < *regalitate*).

Dar între 1780 şi 1860 a intrat în limba română, prin numeroase cuvinte latine sau latino-romanice, şi sufixul *-itate*, care are varianta *-etate*, cînd tema primitivului se termină în *-i* ; *activitate*, *modernitate*, *mondenitate* etc., dar *proprietate*, *varietate* etc.

DISCUȚII ÎN SECOLUL TRECUT ÎN LEGĂTURĂ CU LIMBA ROMÂNĂ LITERARĂ

DE

W. BAHNER (LEIPZIG)

La sfîrșitul secolului al XVIII-lea a început în literatura română o discuție despre originea, natura și funcția limbii române, care a scăzut în intensitate abia în jurul anului 1870, fără să înceteze însă de tot. Această discuție fusese pusă în legătură nemijlocită cu formarea națiunii române și a limbii literare moderne și de aici a rezultat *dinamica* ei. Aceste dezbateri și controverse purtate asupra aspectului și caracterului limbii române nu s-au limitat la un cerc de specialiști. Toți intelectualii s-au simțit obligați să-și exprime părerea în legătură cu această problemă. La această discuție, care devenise de-a dreptul o cerință națională [1], au participat filologi, scriitori, pedagogi, istorici, politicieni, cercetători în domeniul științelor naturii. În „Albina românească" XVI, 1844, nr. 96, decembrie 3, p. 393 — 394, se scrie: „Toate națiile carele țîntesc către îndeplinirea civilizației lor, tractează limba ca o cvestie vitală ... Drept aceea nu este de mirare dacă șepte milioane de români sînt cuprinși de febra filologică și necontenit se îndeletnicesc a-și lămuri limba, scriptura și istoria". Dacă pentru această situație din viața intelectuală românească dintre anii 1780 și 1870, căutăm o bază de comparație în cadrul Romaniei, o găsim numaidecît în filologia Renașterii din Italia, Spania, Portugalia și Franța secolului al XVI-lea [2]. Aceste țări au oferit, cu aproape trei secole

[1] Vezi *Bibliografia limbii române literare*, I (1780 — 1848), nr. 255, în: *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, București, 1962, p. 253.

[2] F. Brunot, *Histoire de la langue française des origines à 1900*, Paris, 1905 urm. vol. II: Le seizième siècle; J. Gerighausen, *Die historische Deutung der Nationalsprache im französischen Schrifttum des 16. Jahrhunderts*, Bonn, 1963; W. Bahner, *Beitrag zum Sprachbewusstsein in der Spanischen Literatur des 16. und 17. Jahrhunderts*, Berlin, 1956; B. Migliorini, *Storia della lingua italiana*, Firenze, 1960; H. W. Klein, *Latein und Volgare in Italien*, München, 1957; A. E. Beau, *Nation und Sprache im portugiesischen Humanismus*, in „Volkstum und Kultur der Romanen", 1937, S. 77 ff.; L. Kukenheim, *Contributions à l'histoire de la grammaire italienne, espagnole et française à l'époque de la Renaissance*, Amsterdam, 1932.

înaintea României, o imagine asemănătoare. În această epocă, de-a dreptul eroică, a filologiei găsim, la fel ca în România secolului al XIX-lea, o contopire a filologiei, literaturii, istoriografiei și „istoriei limbii". Și în țările vest-romanice, cu excepția Italiei, formarea statelor naționale a constituit factorul hotărîtor în dezvoltarea dezbaterilor și controverselor filologice, care depășeau cu mult domeniul restrîns al specialității propriu-zise. Nu este lipsit de interes să cercetăm care dintre problemele și argumentele secolului al XVI-lea se repetă în discuțiile din România și ce deosebiri găsim între discuțiile purtate în jurul problemei limbii române și cele din țările romanice de vest ale secolului al XVI-lea. La aceasta se mai adaugă și faptul că unii teoreticieni români ai secolului al XIX-lea s-au referit, în argumentațiile lor, la controversele din țările romanice de vest[3]. Alecu Russo, de pildă, exclamă (*Opere complete*, București, f.a.): „Mulți Ronsard avem, dar Malherbii întîrzie a sosi".

În această scurtă expunere amintim numai cîteva exemple referitoare la trăsăturile comune și la deosebiri. Atît în secolul al XVI-lea în țările vest-romanice, cît și în secolul al XIX-lea în România, este vorba de crearea unei norme unitare pentru toate domeniile limbii populare, ridicate la rangul de limbă națională. În toate privințele, de la folosirea formelor gramaticale pînă la pronunție și ortografie, trebuiau stabilite anumite reguli obligatorii. În același timp trebuiau create instituții, care să-și poată asuma autoritatea de a stabili în această privință norme obligatorii. Trebuia lămurită problema, care dialect urma să stea la baza limbii literare sau dacă era de preferat o κοινή supraregională. Cu toată atenția acordată normei generale, elaborării ei, limba trebuia îmbogățită astfel încît să ajungă a fi destul de expresivă pentru toate domeniile vieții. În aceste controverse interveneau, la rîndul lor, problemele istorice, care dovedeau eforturile făcute în direcția unei înțelegeri reciproce pe plan național. Mai ales originea propriului popor și a limbii materne respective au avut un rol important în eforturile depuse pentru formarea limbii naționale. Datorită marii ei asemănări cu limba latină, limba populară trebuia să fie aleasă ca urmașă legitimă a limbii latine universale și să-și afirme, astfel, dreptul la întîietate.

În Spania, ca și în Franța de la sfîrșitul secolului al XV-lea, năzuințele politice erau în strînsă legătură cu cele din domeniul limbii. La fel ca limba latină de odinioară, limba populară proprie trebuia să ajute la întemeierea unui mare imperiu. Puterea politică putea aduce totodată limbii proprii strălucire și glorie. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea, exista și în Ardeal aceeași strînsă legătură între limba populară proprie și intenția politică. Însă nu dorința de expansiune a unei națiuni în puternică ascensiune era cea care-și găsea expresia în această legătură, ci necesitatea de apărare a existenței naționale însăși față de tendința de opresiune a imperiului austro-ungar.

[3] Andrei Mureșanu, *Poezii și articole*, București, 1963, p. 156 și urm.

În Franța și în Spania s-a recunoscut abia încetul cu încetul faptul că limba populară proprie își dovedește valoarea și valabilitatea printr-o literatură bogată la un nivel artistic înalt, independent de considerentele politice. Exemplul literaturii italiene, care își demonstrase valoarea prin opere scrise în limba populară, nu a întîrziat să-și exercite influența atît în Spania cît și în Franța. Pietro Bembo transpusese în literatura italiană principiul umanist al așa-numitei „imitatio" și caracterizase operele lui Boccaccio și Petrarca, scrise în limba populară, drept model pentru limba italiană literară considerată acum clasică. Acest fapt a fost recunoscut apoi în toate țările romanice și a devenit baza încercărilor întreprinse de diferitele academii cu privire la norma limbii literare. În România, însă, s-a înfăptuit aceasta abia după înfrîngerea maniei latiniste din cadrul „Societății Academice". Așa cum în țările romanice de vest, mai ales în Franța secolului al XVII-lea, după eforturi susținute pentru îmbogățirea cu orice preț a limbii literare, a urmat o perioadă de curățire a elementelor inutile, ca o reacție în sensul unei inteligibilități generale, și în România din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea s-au ivit tendințe asemănătoare.

În afară de aceste trăsături comune tuturor țărilor romanice, dintre care au fost amintite aici numai cîteva, am dori să arătăm, și în acest context, cîteva deosebiri fundamentale dintre discuțiile privitoare la limbă, purtate în țările romanice de vest, respectiv în Italia, și cele purtate în jurul limbii române. Problematica religioasă nu mai joacă vreun rol în discuțiile lingvistice din România secolului al XIX-lea. Exista deja o cuprinzătoare literatură religioasă românească, a cărei limbă avea caracteristici unitare, supraregionale și care se deosebea, prin aceasta, de diversitatea limbii vorbite și a limbii literare din diferitele provincii românești. De aceea, unii teoreticieni au vrut să elaboreze limba literară modernă unitară pe baza limbii bisericești [4]. În timp ce, pentru limbile romanice din secolul al XVI-lea, alegerea limbii latine, ca punct de plecare pentru formarea limbilor naționale, a fost considerată ca singura posibilitate onorabilă, în România secolului al XIX-lea împrumuturile din alte limbi romanice au fost considerate de unii teoreticieni și scriitori la fel de legitime ca și împrumuturile din limba latină. Pentru ei, limba franceză sau cea italiană erau, alături de limba latină, nu numai limbi înrudite, ci și limbi clasice pe deplin dezvoltate. Și, în sfîrșit, în nici o țară romanică controversele în legătură cu normele ortografice n-au fost atît de vehemente și n-au avut asemenea însemnătate ca în România, unde o dată cu înlocuirea alfabetului chirilic s-au ivit probleme, care n-au existat în aceeași măsură și în Europa occidentală. Din aceste străduințe pentru formarea limbii române literare n-au lipsit nici referirile la situația similară din țările învecinate, mai ales la aspirațiile pentru o limbă națională din Serbia și Grecia. Era firesc, de asemenea, ca și fundamentarea filozofico-științifică a argumentațiilor din discuțiile despre limba română, purtate în secolele XVIII—XIX, să se deosebească în multe privințe de cea din Italia și din celelalte țări romanice de vest ale secolelor XVI—XVII, deoarece mulți

[4] Vezi *Bibliografia limbii române literare*, I; Gh. Asachi, *Scrieri literare*, vol. II, p. 332.

teoreticieni, care au participat la discuțiile din jurul limbii române, cunoșteau curentele filozofico-științifice cele mai înaintate din Franța și Germania acelei epoci și căutau să le fructifice pentru problematica națională din domeniul limbii lor.

Unii reprezentanți ai Școlii Ardelene au avut un contact strîns cu raționalismul lui Wolff. Pînă acum n-a fost încă cercetat exact în ce măsură acest raționalism a influențat concepția lingvistică a lui Clain, Șincai și a altora. În schimb, dezbaterile de teorie lingvistică ale tînărului Heliade Rădulescu [5] nu conduc limpede la concepția senzualistă asupra limbii formulată de Condillac. Primul însă, la care părerile lui Condillac au jucat un rol, a fost Paul Iorgovici [6]. În *Observațiile de limbă românească* ale acestuia, doi factori mai ales ne conduc la Condillac[7]. În primul rînd, limba este privită în dezvoltarea ei în legătură cu experiența umană crescîndă și prin aceasta se respinge un purism consecvent neistoric. În al doilea rînd, bazîndu-se pe noțiunea de „analogie" a lui Condillac, și avînd în vedere nevoile de exprimare crescînde, Iorgovici încearcă să îmbogățească limba română cu ajutorul unor mijloace de dezvoltare aparte. Prin aceasta familia de cuvinte și noțiunile înrudite se leagă strîns, în funcție de noile condiții de dezvoltare. Și Heliade Rădulescu procedează într-un mod asemănător, înainte de a se manifesta ca un apostol fanatic al curentului italienizant. Acceptînd și recunoscînd, în general, limba deja formată, el caută să descopere metoda ce stă la baza acestei limbi, pentru a o aplica apoi în mod creator la alcătuirea — devenită necesară — a limbii științifice și a limbii literaturii beletristice. Astfel, în anul 1836 trage următoarea concluzie: „... fără să mă abat din toate aceste, fără să stric limba cea legiuită odată de móșii noștri, ci numai după drumul și metodul lor, să îndeplinim lipsurile ce ei n-au avut vreme a îndeplini, adică întru aceea ce se atingea de limba științelor, a literaturii cei nouă și a ideilor ce lumea a dobîndit de atunci încoace" (II, 216 : Corespondența cu C. Negruzzi, I). În formarea limbii literaturii și a științei, care devenise necesară, el atribuie un rol deosebit de important scriitorului talentat. Deoarece acesta cunoaște natura limbii respective și o formulează în opere, scrierile sale au, pentru ceilalți membri ai comunității lingvistice respective, valoare de exemplu. Și aici sînt evidente ideile lui Condillac[8], pe care Iorgovici și Heliade Rădulescu le-au adaptat într-un mod original la situația din țara lor.

În concepția despre limbă a pașoptiștilor moldoveni, această tendință a tînărului Heliade Rădulescu nu este continuată. Adoptînd o atitudine de opoziție combativă față de tendințele latiniste ale contemporanilor din Ardeal și față de curentul italienizant din Muntenia, pașoptiștii moldoveni tind spre o nouă orientare, plecînd de la concepția romantică a legăturii intime dintre limbă și națiune, concepție care, la rîndul ei, pornește de la Herder. După cum se știe, Herder a contribuit la valorificarea poeziei

[5] *Opere*. Ediție critică cu introducere, note și variante de D. Popovici, 2 vol., București, 1939, 1943 și D. Popovici, *Ideologie literară a lui I. Heliade Rădulescu*, București, 1935.

[6] D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, p. 268 și urm.

[7] *Oeuvres philosophiques de Condillac*, texte établi et présenté par Georges Le Roy, 3 vol. Paris, 1947; *La logique ou les premiers développements de l'art de penser*, Geneva, 1785.

[8] *Essai sur l'origine des connaissances humaines*, II, I, XV, § 152, ed. cit., t. 1, p. 101

populare și a recunoscut existența unei legături intime între limba și caracterul popular al acesteia. În scrierile lui Alecu Russo [9] se poate vedea foarte bine în ce măsură a fost folosită pentru problematica românească concepția romantică despre limbă, care începuse de la Herder și ajunsese în primele decenii ale secolului al XIX-lea aproape un bun comun. Limba română, ca orice limbă, s-a dezvoltat organic (p. 301) și are o legitate proprie, deosebită de cea a limbii latine (p. 284). Poezia populară oferă o literatură și o limbă cu adevărat națională. Russo ia atitudine mai ales împotriva acelora care violentează limba română printr-un sistem oarecare, indiferent care ar fi acesta. El nu-i apreciază cîtuși de puțin pe cei care vor să îmbogățească limba prin orice mijloace, chiar dacă se folosesc, în acest scop, exclusiv de metoda proprie limbii române, cum pretindea Heliade Rădulescu. Alecu Russo se interesează de soarta limbii comune în general : „Naționalitatea nu stă nici în gramatică, nici în rădăcini, nici în terminațiile unei limbi, dar în limba uzuală" (p. 294).La începutul străduaniilor de a forma limba nu trebuie să stea gramatica, ca un sistem artificial, impus limbii, ci gramatica trebuie să fie alcătuită ulterior pe baza operelor literare existente care, din punctul de vedere al limbii folosite, sînt bine alcătuite (p. 268). În afară de aceasta, Alecu Russo se temea că datorită numeroaselor inovații de limbă introduse prin diferitele sisteme se deschide o prăpastie adîncă între păturile culte și popor : „O prăpastie adîncă desparte astăzi omul nou, poreclit *boier*, de popor și prăpastia aceasta se cheamă *știința*" (p. 250). Această poziție era cu totul opusă concepției lui Iorgovici și a lui Heliade Rădulescu, care urmăreau tocmai crearea unei limbi române moderne a științelor și artelor. Iorgovici credea că neologismele nou alcătuite vor pătrunde și în limba oamenilor simpli[10]. În schimb, Alecu Russo, care se îngrijea de limba comună în general, era convins de forța creatoare a poporului în domeniul limbii. El trăgea concluzia : „Poporul e un mare neolog, cînd îi face trebuință ; el răstoarnă sistemele învățaților, cînd ele nu sînt întemeiate pe logică și își formează o limbă curată, expresivă, armonioasă, căci îi place armonia" (p. 221).

Obiectivele acestor idei exprimate de Alecu Russo în legătură cu limba română corespund în multe privințe cu cele ale lui Titu Maiorescu [11]. Și Maiorescu ia poziție în mod hotărît împotriva sistemelor curentului latinizant și italienizant, ca și împotriva „ciunismului" lui Aron Pumnul. El este la fel de convins de faptul că limba nu poate și nu trebuie să fie modificată arbitrar prin sisteme elaborate de cîțiva savanți : „Limba ... este un product necesar și instinctiv al națiunii, și individul nu o poate niciodată modifica după rațiunea sa izolată" (I, 103). Concepția despre limbă a lui Maiorescu nu mai este influențată, însă, de cea a romantismului, ca la Alecu Russo, ci de cea a pozitivismului care începea să se afirme. Sub influența științelor naturii în puternică ascensiune, se încearcă acum definirea limbii ca un produs natural, independent de voința omenească. Referindu-se uneori la Schleicher, la Max Müller și la alții (II, 208) el

[9] *Opere complete*, București, f.a.
[10] *Bibliografia limbii române literare*, I, nr. 14, p. 201.
[11] *Critice*, 3 vol., București, 1908.

afirmă că : „Limba se dezvoltă în mod instinctiv de poporul întreg ...” (I, 213). După el, limba ar cere : „Forma și dezvoltarea liberă a copacului natural” (I, 214). Într-alt loc, denumește dezvoltarea limbii „un fapt de istorie naturală” (II, 116). Cu toată aprecierea poeziei populare, Maiorescu vede posibilitatea rezolvării problemei limbii române abia prin realizarea unei literaturi clasice exemplare ce urmează a se înfăptui : „Diversitatea limbei la noi provine din lipsa unei poezii și proze recunoscute de clasice între toți, și, prin urmare, unificarea nu se poate naște decît o dată cu nașterea acelei poezii și proze, care va fi proza autorilor estetici, nu proza filologică” (I, 214/215). Cu aceasta, Maiorescu nu mai prețuiește, în aceeași măsură ca Alecu Russo, creația populară și pe cronicarii secolului al XVII-lea și al XVIII-lea. Deși Maiorescu a apreciat poezia populară, totuși n-a mai văzut în ea un model de limbă desăvîrșit.

Această expunere sumar schițată și concentrată a urmărit numai să sugereze ideea că dezbaterile purtate în secolul al XIX-lea cu privire la limba română nu trebuie privite exclusiv din punctul de vedere al concepției noastre de astăzi, adică să urmărească în ce măsură părerea respectivă a unuia sau altuia dintre autorii acelui secol corespunde cu concepția noastră actuală. Dacă se ține seama în mod consecvent de situația istorico-spirituală respectivă, o privire comparativ-istorică ne oferă posibilitatea unei cercetări amănunțite a problemei raportului dintre limbă și națiune, menită să ducă la concluzii mai general valabile pentru lingvistica generală și pentru problemele specifice limbii române.

OBSERVAȚII STILISTICE PE BAZA DICȚIONARULUI POETIC EMINESCIAN

DE

FLORA ȘUTEU

Studiile de stilistică elaborate pînă acum cu ajutorul materialului extras pentru *Dicționarul poetic al lui Eminescu* au semnalat cîteva dintre concluziile care se vor impune în cercetarea stilului eminescian[1], o dată cu publicarea dicționarului. Comunicarea de față se adaugă la seria acestor studii încercînd să le completeze printr-o prezentare mai amănunțită a elementelor de analiză stilistică pe care le oferă dicționarul[2]. Pentru atingerea acestui obiectiv am ales unul dintre articolele pe care le-am redactat pentru dicționar și care mi s-a părut a fi interesant atît ca bază de discutare a mijloacelor folosite pentru a cuprinde într-o schemă lexicografică — prin forța lucrurilor rigidă — un material lexical cu o sferă semantică difuză, cum este cel poetic, cît și ca izvor de observații stilistice cu privire la unul dintre elementele de expresie ale operei lui Eminescu.

Articolul care formează tema comunicării de față este consacrat cuvîntului *stea*. Datele statistice cuprinse în acest articol înscriu cuvîntul *stea* în rîndul celor mai frecvente elemente din seria nominală a vocabularului eminescian[3]. El apare în total de 115 ori, de 79 de ori în poezie și de 36 de ori în proză. Această constatare statistică, prin sine însăși lipsită de

---

[1] Vezi acad. Tudor Vianu, *Statistica lexicală și o problemă a vocabularului eminescian*, în LR, VIII, 1959, nr. 3, p. 25; acad. Tudor Vianu, *Expresia juvenilului la Eminescu*, în LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 13; vezi și Gh. Bulgăr, *Despre sensurile lui* **adînc** *în poezia lui Eminescu*, LR, VII, 1958, nr. 6, p. 51.

[2] Dicționarul Eminescu, a cărui elaborare se apropie de sfîrșit, a fost întocmit de un grup de cercetători ai Institutului de lingvistică din București, format din conf. Gh. Bulgăr, Luiza Seche, cercetător, Ion Gheție, cercetător principal, și autorul comunicării de față. Conducerea lucrării a aparținut regretatului profesor Tudor Vianu.

O machetă a dicționarului a apărut în revista LR, X, 1961, nr. 4, p. 299.

[3] Pentru elaborarea dicționarului s-a extras întregul material lexical folosit de poet în poeziile și în bucățile de proză publicate în timpul vieții. Din opera postumă a fost inclus în dicționar vocabularul folosit în cele zece poezii publicate în numeroase ediții și intrate, prin aceasta, de mult în conștiința publică: *Dintre sute de catarge*, *Stelele-n cer*, *Viața*, *Oricîte stele*, *Rugăciune*, *Răsai asupra mea*, *Albumul*, *Între pasări*, *După ce atîta vreme*, *Apari să dai lumină*.

o semnificație deosebită, devine interesantă prin observația la care îl duce pe cercetător modul în care cifra de frecvență amintită se repartizează pe sensuri. Din cele 79 de cazuri în care cuvîntul apare în poezie, sensurile din limba comună sînt ilustrate numai prin 31 de citate, iar în proză din 36 prin 17. Restul de 48 de citate din poezie și de 19 citate din proză ilustrează valorile poetice ale cuvîntului realizate prin repetiții, comparații, personificări, contexte figurate, construcții metaforice și metafore. Frecvența mare asociată cu bogăția valorilor poetice formează un indiciu sigur al faptului că ne aflăm în fața unuia dintre cuvintele denumind un element al realității de care poetul a fost, cu multă insistență, urmărit și impresionat.

Măsura în care cuvîntul condensează în sine „virtualitățile mai de seamă" ale creațiunii poetului — după expresia regretatului profesor Tudor Vianu — nu ne poate fi dată însă decît de studierea modului în care înțelesul cuvîntului se amplifică în funcție de contextele în care apare și în funcție de importanța mesajului pe care poetul i-l încredințează. Descifrarea acestor elemente de poetică constituie de fapt scopul principal al oricărui articol dintr-un dicționar al limbii poetice a unui scriitor. Același scop a fost urmărit și în redactarea articolului *stea* al cărui conținut va fi comentat în comunicarea de față.

În ceea ce privește schema articolului se constată în primul rînd prezența celor trei sensuri principale din limba comună:

1. Corp ceresc cu lumină proprie; (în sens curent) orice corp ceresc (cu excepția lunii) care strălucește noaptea pe cer. Acest sens însumează 66 de citate din poezie și 34 de citate din proză, dintre care 40 de citate din poezie și 19 citate din proză ilustrează valorile poetice ale cuvîntului. În cadrul acestui sens DE [4] înregistrează un subsens figurat al limbii comune definit prin „astrul de care este legat destinul omului", reprezentat prin 6 citate din poezie, dintre care 3 sînt marcate prin valori poetice.

2. Obiect sau desen reprezentînd imaginea convențională a stelei (**1**). Sensul 2 este ilustrat în total prin 6 citate din versuri și 2 citate din proză. Dintre aceste citate, 5, aparținînd poeziei, dovedesc cristalizarea unei valori poetice.

3. (În expr.) *A fi cu stea în frunte* = a fi înzestrat cu calități excepționale. Ultimul sens este ilustrat printr-un singur citat din *Glosă*:

> Te-or întrece nătărăii,
> De *ai fi cu stea în frunte*.
> O.[5] I 196/28.

Semnificațiile poetice [6] ale cuvîntului sînt urmărite în DE în înlănțuire cu sensul comun din care izvorăsc și sînt grupate pe categorii, în funcție de gradul de cristalizare a unei accepțiuni metaforice în sfera

[4] Abreviere pentru *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*.

[5] Abreviere pentru Eminescu, *Opere*, ediție critică îngrijită de Perpessicius. Pentru citatele din proză, s-a folosit abrevierea PL care reprezintă lucrarea: Eminescu, *Proză literară*, ediție îngrijită de Eugen Simion și Flora Șuteu, EPL, 1964, Cifrele romane indică volumul, iar cifrele arabe pagina și rîndul unde poate fi găsit cuvîntul care ne interesează.

[6] Prin *semnificație poetică*, ca și prin *valoare poetică* se înțelege, în această comunicare, orice situație care indică folosirea cuvîntului într-o funcție specifică stilului beletristic (marcată în DE prin semnul ◒).

semantică a cuvîntului. Treapta cea mai apropiată de sensul propriu al cuvîntului o formează categoria cîtorva figuri de stil cunoscute din retorica clasică : *repetițiile*, *comparațiile*, *personificările*, iar treapta cea mai îndepărtată o formează *construcțiile metaforice*, echivalentele expresiei din planul limbii comune, și *metaforele* cristalizate într-o semnificație nouă acordată cuvîntului. Categoria care marchează trecerea de la *figurile de stil*, realizate prin prezența perceptibilă a sensului propriu al cuvîntului, la transferul de sens al metaforei, care îmbogățește sfera semantică a cuvîntului, este constituită de așa-numita categorie a *contextelor figurate*. Prin *context figurat* DE denumește o imagine poetică, în care, prin alăturarea mai multor cuvinte folosite în accepțiunea lor proprie, se realizează o suprapunere de sfere semantice difuze, lăsînd să se întrevadă începutul de cristalizare a unei metafore propriu-zise. Într-o formă mai concisă contextul figurat ar trebui definit ca o construcție metaforică neconturată pe deplin, din cauza puternicelor ei legături cu celelalte componente lexicale care o însoțesc în comunicare.

În cadrul primelor două sensuri principale ale limbii comune, prin care este definit cuvîntul *stea*, DE găsește o bogată serie de semnificații poetice rezultate din asociațiile stabilite de contextul operei poetice între *stea* și alte elemente ale realității. Aceste asociații își au originea în elementele definitorii ale noțiunii pe care o denumește cuvîntul și pot fi grupate în următoarele tipuri :

a) stea — peisaj nocturn ;
b) stea — univers cosmic ;
c) stea — destin ;
d) stea — imagine convențională (ornamentală).

Urmărind semnificațiile poetice ale cuvîntului se poate vedea modul cum poetul a depășit limita impusă de asociațiile stabilite pe baza sensului din limba comună, creînd noi serii asociative care duc la crearea metaforelor. Interpretarea valorilor poetice ale cuvîntului pornește de la descoperirea acestor asocieri în cadrul diferitelor contexte ale operei poetului. De aici rezultă faptul că seriile de asociații pe care le creează sensurile unui cuvînt din limba scriitorului corespund de fapt fiecare în parte unui anumit tip contextual.

Obligat fiind de rigori metodologice, DE nu marchează aceste grupări contextuale decît în momentul în care ele ilustrează, într-un fel sau altul, o modificare a sferei de întrebuințare a cuvîntului, fie prin transformarea lui într-un simbol poetic, fie prin crearea unei accepțiuni noi, metaforice. Pentru a demonstra modul cum din asocierile stabilite între cuvinte în anumite contexte izvorăsc semnificațiile metaforice cristalizate ale cuvîntului, am ignorat, în comunicarea de față, aceste rigori, grupînd la un loc diferitele valori poetice cu tipul de contexte care le anunță în cadrul sensului propriu, comun al cuvîntului.

Bineînțeles spațiul nu ne permite să citățm toate cele 115 cazuri de folosire a cuvîntului *stea* pe baza cărora s-a redactat articolul din DE. Am menționat numai citatele absolut necesare argumentării, luînd în consi-

derație însă toate situațiile care se ivesc în întrebuințarea cuvîntului *stea* în opera lui Eminescu [7].

Primul tip de contexte ilustrează asocierea *stea-peisaj nocturn*. În aceste contexte *steaua* apare ca element component al *nopții* sau al *înserării* „sol dulce al lungii liniști" cum o numește poetul. Unele contexte bazate pe această asociere nu atribuie cuvîntului *stea* nici o semnificație poetică deosebită. Ele ilustrează primul sens principal al cuvîntului :

Vin' cu mine, rătăcește
Pe cărări cu cotituri,
Unde noaptea se trezește
Glasul vechilor păduri.

Printre crengi scînteie *stele*
Farmec dînd cărării strîmte,
Și afară doar de ele
Nime-n lume nu ne simte.

O. I 209/9 (*Lasă-ți lumea*).

Noaptea scînteiază cu-a ei mii de *stele*,
Varsă raze slabe pasurilor mele.

O. IV 364/7 (*Viața*).

La acestea se adaugă cele cîteva descrieri de peisaj nocturn din nuvelele *Sărmanul Dionis* și *Cezara* (PL 36/9, 60/6, 101/22).

Începutul de afirmare a virtualităților poetice ale cuvîntului în asociere cu peisajul nocturn este marcat prin *personificarea* stelelor în tablourile de natură. În *Sara pe deal*, *stelele* întîmpină din înălțimi, cu scăpărarea lor, turmele :

Sara pe deal buciumul sună cu jale,
Turmele-l urc, *stele le scapără*-n cale

O. I 231/2.

Folosirea verbului *a scăpăra* într-o construcție identică cu expresia *a-i ieși în cale*, aplicabilă numai ființelor, sugerează intenția personifica-

[7] Pentru verificare dau în continuare lista tuturor citatelor pe care nu le-am folosit, arătînd în ce tip de asociere am considerat că se încadrează :

I. Sensul propriu; tipul de asociere : *stea — peisaj nocturn* : O. I 51/7, 63/27, 92/8, 92/30, 167/8, 186/6 ; O. IV 338, 338/1, 378, 378/1 ; PL 45/30 ; tipul de asociere : *stea — univers cosmic* : O. I 38/15, 44/33, 133/16 ; PL 38/28, 38/31, 50/38, 53/24. Valori poetice; tipul de asociere : *stea — peisaj nocturn a*) comparații : O. I 13/18, 16/4, 35/26; PL 5/19, 7/18, 15/19 ; *b*) personificare : PL 12/1, 48/38. I A. Sensul figurat ; tipul de asociere *stea-destin* : O. I 9/18, 142/19.

II. Sensul propriu, tipul de asociere : *stea — imagine convențională* : O. I 85/34 ; PL 83/23, 83/24. Valori poetice ; tipul de asociere : *stea — peisaj nocturn — imagine convențională — elevație spirituală* : O. I 51/25.

toare. Semnificativ este faptul că varianta anterioară a poeziei cuprinde în acest vers chiar expresia din limba comună :

Stele li *ies în cale*

ms. 2290 ; cf. o. III 298.

Modificarea expresiei în varianta ultimă a poeziei trădează intenția de estompare a figurii de stil și de lărgire a imaginii poetice cu un element de impresie vizuală : *lumina stelelor.*

În *Sărmanul Dionis* stelelor li se atribuie rolul de păzitori ai înălțimilor cerești în care luna apare ca un *scut* de argint :

Stele păzeau tăria, *luna* trecea *ca un scut* de argint prin întunericul norilor. PL 44/28.

Pentru plasticizarea peisajului nocturn imaginea poetică este exprimată uneori prin întregi *contexte figurate.* În poeziile din adolescență valoarea artistică a acestor imagini este considerabil diminuată prin abuzul de clișee stilistice preluate din poezia epocii :

Cînd pe *stele* aurie
Noaptea doarme *ușurel,*
Cîte inime *rîzînde,*
Dar pe cîte *suspinînde*
Le delasă-*ncetinel!*

O. I 14/6 (*Misterele nopții*) [8].

Lucrările ulterioare demonstrează și sub acest aspect maturizarea poetului, prin sobrietatea și profunzimea viziunii sale artistice.

De la tabloul rustic al înserării din *Egipetul,* exprimat printr-un *context figurat* grefat pe o *personificare* :

Nilul doarme și *ies stelele din strungă*
Luna-n mare își aruncă chipul și prin nori le-alungă

O. I 44/1 (*Egipetul*)

imaginea artistică evoluează spre contexte cărora economia de mijloace lexicale le adaugă un substrat metaforic marcat în DE prin *context figurat.* Venirea serii este prezentată fie ca *acțiune a cerului* care-și *desfășură stelele* :

Sara vine din ariniști ...
Cerul stelele-și arată,
Solii dulci ai lungii liniști.

O. I 103/7 *(Povestea teiului)*

[8] Vezi și o. I 13/1.

fie ca oglindire a stelelor în apă într-o sugestivă repetiție :

Înălțimile albastre
Pleacă zarea lor pe dealuri,
Arătînd privirii noastre
Stele-n ceruri, stele-n valuri

O. I 210/19-20 *(Lasă-ți lumea)*

fie ca o rugăciune a universului intonată de stele :

Înainte de a dormi, ea își împreuna mînile și, pe cînd *stelele albe sunau în aeriane coarde rugăciunea universului*, buzele ei murmura zîmbind. PL 52/17.

Ceea ce-l impresionează mai puternic pe poet din peisajul nocturn este *oglindirea stelelor în apă.*

Începînd cu versurile de inspirație folclorică din *Revedere* :

Ce mi-i vremea, cînd de veacuri
Stele-mi scînteie pe lacuri

O. I 123/24

sau din *La mijloc de codru* :

Luminiș de lîngă baltă,
Care-n trestia înaltă ...
În adîncu-i se pătrunde
Și de lună și de soare
Și de păsări călătoare,
Și de lună și de stele
Și de zbor de rîndurele.

O. I 215/11

pînă la admirabilele imagini poetice exprimate prin *contextul figurat* grefat pe o personificare :

O, ascultă numa-ncoace,
Cum la vorbă mii de valuri
stau cu *stelele* proroace

O. I 155/8

sau prin *construcția metaforică* :

A turbura stele pe unde = a face să se piardă prin mișcare imaginea stelelor reflectată în apă,

...turburînd stele pe-ale Nilului lungi unde,
Noaptea flamingo cel roșu apa-ncet, încet pătrunde

O. I 45/13,

numeroase tablouri de natură din opera poetului cuprind această viziune [9]. Pentru Eminescu *stelele* asociate cu *luna* și cu *oglinzile apelor* sînt elementele care transformă tabloul nocturn într-o încîntare a ochiului. Ideea aceasta se degajă din două versuri cu conținut aforistic în care prezența stelelor este pusă în opoziție cu pustiul mocnit dintr-un sicriu. În viziunea poetului *stelele ca elemente de natură vie* sînt cele care deosebesc întunericul nopții de întunericul neantului:

Noaptea *stelelor*, a lunei, a oglinzilor de rîu
Nu-i ca noaptea cea mocnită și pustie din sicriu.

O. I 82/37.

S-ar putea spune că și construcția metaforică *Ocean de stele* = cer înstelat, din *Epigonii*:

Văd nopți ce-ntind deasupră-mi *oceanele de stele*

O. I 31/4

păstrează ecouri ale asocierii pe care poetul o face între *stele* și *apă*, deși aici lanțul semantic principal se bazează pe asocierea *cer — întindere nesfîrșită — ocean*.

Din analiza primului tip de contexte bazat pe asocierea *stea — peisaj nocturn* am constatat, în cele de mai sus, că nu se detașează, de fapt, nici un sens metaforic independent al cuvîntului *stea*. La acest tip de asociere poetul îi adaugă însă o verigă nouă cu ajutorul căreia cuvîntul pătrunde într-o zonă vastă de contexte figurate și construcții metaforice devenind un *simbol al universului poetic*. Această verigă o formează *visul*.

Peisajul nocturn, căruia *stele* îi dau farmec și viață, predispune la visare, la contemplație, la meditație, creînd stări afective care devin surse de creație artistică.

Tipul de contexte bazat pe asocierea *stea — peisaj nocturn — vis* este anunțat prin cîteva elemente în citatele care ilustrează sensul propriu al cuvîntului.

a) Absența stelelor dintr-un peisaj simbolizează în versurile din *De cîte ori iubito*, istovirea elanurilor afective, ca premise ale visului erotic:

De cîte ori, iubito, de noi mi-aduc aminte,
Oceanul cel de gheață mi-apare înainte:
Pe bolta alburie o stea nu se arată,
Departe doară luna cea galbenă — o pată

O. I 114/3

b) Prezența stelelor aduce, dimpotrivă, o alinare a suferințelor. Din acest punct de vedere poezia *Și dacă* este revelatoare. Ramurile plopilor bătînd în geam trezesc în minte, ca un ecou, imaginea iubitei, norii

[9] Vezi și PL 19/17, 51/15.

și luna contribuie la permanentizarea acestei imagini, și numai *stelele*, oglindite în lacul al cărui adînc îl luminează, alină durerea și înseninează gîndul :

Și dacă *stele* bat în lac
Adîncu-i luminîndu-l,
E ca durerea mea s-o-mpac
Înseninîndu-mi gîndul

O. I 193/5

c) Procedeul alternării planurilor de peisaj cu cele ale stărilor afective, folosit și în *Sara pe deal*, prefigurează în cadrul citatelor care ilustrează sensul comun al cuvîntului, aceeași asociere *stea — peisaj nocturn — vis* :

Luna pe cer trece-așa sfîntă și clară,
Ochii tăi mari caută-n frunza cea rară,
Stelele nasc umezi pe bolta senină,
Pieptul de *dor*, fruntea de *gînduri* ți-e plină

O. I 231/7

Asocierea dintre stea și vis stă la baza celui mai mare număr de *contexte figurate* și de *construcții metaforice* menționate în cadrul articolului din DE.

Ea apare în asemenea contexte în *Epigonii* :

Rămîneți dară cu bine, sînte firi vizionare,
Ce făceați valul să cînte, ce *puneați steaua să zboare*,
Ce creați o altă lume pe-astă lume de noroi

O. I 36/17

în *Scrisoarea V* :

Și, pătruns de-ale lui patimi și amoru-i, cu nesațiu
El ar frînge-n vers adonic limba lui ca și Horațiu;
Ar atrage-n visu-i mîndru a izvoarelor murmururi,
Umbra umedă din codri, *stelele ce ard de-apururi*.

O. I 162/4

sau în *S-a dus amorul* :

Deci cîmpurilor mele zic
Adio tuturora ...

Atîta murmur de izvor,
Atît senin de stele,
Și un atît de trist amor
Am îngropat în ele!

O. I 184/10.

Cred că se poate susține că aluzia la poezia *Steluța* din contextul figurat în care opera poetică a lui Alecsandri este caracterizată ca o *înșirare de mărgăritare pe a stelei blondă rază* (o. I 32/28) se bazează tot pe asocierea *stea — vis*.

În *Apari să dai lumină* imposibilitatea de a se descătușa de durerea iubirii pierdute este sugerată tot pe baza acestei asocieri :

> Nici luna plutitoare, *nici stelele din cer*
> *N-or să pătrunză-n* [*umbra*] [10] *trecutelor dureri* ...
> Căci sufletu-mi de-atuncea e-atît de-ntunecat ...
> Doar ochii tăi de înger *în visul meu străbat !*
>
> o. IV 432/13.

Pe această asociere dintre *stea* și *vis* se grefează numeroase *construcții metaforice*. Cele două construcții de acest fel din *Epigonii*, *A cîrpi cerul cu stele* = a crea opere convenționale (o. I 35/20), *A pluti pe aripi sînte printre stelele senine* = a se înălța cu gîndul într-o lume ideală (o. I 35/23) sînt folosite de poet ca elemente ale unei ample antiteze, pentru a caracteriza contrastul dintre *epigoni* și *înaintași :*

> Voi, pierduți în gînduri sînte, convorbeați cu idealuri;
> *Noi cîrpim cerul cu stele*, noi mînjim marea cu valuri,
> .....
> Voi urmați cu răpejune cugetările regine,
> Cînd *plutind pe aripi sînte printre stelele senine*,
> Pe-a lor urme luminoase voi asemenea mergéți.
>
> o. I 35/20-23.

Mirajul visării este văzut de poet ca *o cufundare în stele*, în *Floare albastră* (o. I 54/1) sau ca o *îmbătare de scîntei din stele*, în *Adio* (o. I 187/12). Iluziile pierdute ale tinereții sînt numite *Căzînde stele*, în poezia din tinerețe *Amicului F. I.* (o. I 26/3). Cadrul feeric al basmului este văzut ca o haină de *flori și stele*, în *Egipetul* (o. I 45/22), iar antichitatea greco-romană, cu viziunea sa artistică reprezentată prin sculptura *Venerei*, este sugerată prin construcția *Cer cu alte stele, cu-alte raiuri, cu alți zei* (o. I 29/4).

După cum se constată din toate citatele date *stelele* reprezintă, prin predispunerea pe care o creează la *visare*, izvorul poeziei, pe ale cărei *aripi* poeții *se-nalță*, cu ale cărei elemente beduinii din *Egipetul* își îmbracă *basmele* și a cărei istovită putere Eminescu o deplînge în opera epigonilor. Pentru această interpretare pledează cred și sugestivul început din *Venere și Madonă*, în care comparația se bazează pe un cuvînt din familia *stea* :

> Rafael, pierdut în visuri ca-ntr-o noapte *înstelată*,
> Suflet îmbătat de raze și d-eterne primăveri,
> Te-a văzut și-a visat raiul cu grădini îmbălsămate.
>
> o. I 29/9—10.

[10] În ediția Perpessicius apare, în acest vers, *lumea* în loc de *umbra*. Rectificarea a fost semnalată în LR, XIII, 1964, nr. 3, p. 204.

O *construcție metaforică* pe care o consider formată pe baza aceluiași tip de asociere, *stea—vis*, aduce lumină asupra unui alt aspect al felului în care se poate înțelege semnificația cuvîntului *stea* rezultată din asocierea cu *visul*. Această construcție este metafora pentru *luceafăr* din *Odă în metru antic* :

Nu credeam să-nvăț a muri vrodată,
Pururi tînăr, înfășurat în manta-mi,
Ochii mei nălțam visători la steaua
Singurătății.

O. I 199/4.

În versurile amintite imaginea *visării* reprezentată prin *stea* este completată cu aceea a *singurătății*. Metafora transformă steaua într-un simbol al izolării și al seninătății contemplative, proprii creatorului de geniu.

După cum se vede nici cu această asociere *stea—peisaj nocturn—vis* n-am ajuns încă la un sens metaforic pe deplin cristalizat al cuvîntului *stea* în opera lui Eminescu. La acest tip de asociere se vor adăuga însă două elemente ale realității, care, îmbogățind seria înlănțuirii, vor da naștere la două metafore definite în DE prin :

a) ființă iubită

b) locul de dincolo de moarte, cer.

a) Primul sens metaforic amintit adaugă la lanțul de asocieri analizat pînă aici : *stea — peisaj nocturn — vis*, ca element nou : imaginea iubitei.

Asocierea aceasta este anunțată prin cîteva *comparații* :

Tu nici nu știi *a ta apropiere*
Cum inima-mi de-adînc o liniștește,
Ca răsărirea stelei în tăcere.

O. I 120/11 *(Sonet II)*.

În lumea asta sunt femei
Cu ochi ce izvorăsc scîntei ...
Dar, oricît ele sunt de sus,
Ca tine nu-s, ca tine nu-s !

Căci tu înseninezi mereu
Viața sufletului meu,
Mai mîndră decît orice stea,
Iubita mea, iubita mea!

O. I 235/19 *(De ce nu-mi vii)*.

Tu zici să te iubesc. Dacă te-aș putè iubi *ca pe-o stea din cer*... da !
PL 86/31 (*Cezara*).

Pe această asociere se axează cîteva *contexte figurate* :

Dîndu-mi din ochiul tău senin
O rază dinadins,
În calea tîmpilor ce vin
O stea s-ar fi aprins.

O. I 191/20 *(Pe lîngă plopii fără soț).*

Cu zîmbetul dău dulce tu mîngîi ochii mei,
Femeie între stele și stea între femei.

O. I 213/6 *(Din valurile vremii).*

De ce vrei tu să mă cobor de pe piedestal și să mă amestec cu mulțimea? Eu mă uit în sus, asemenea statuiei lui Apol ... *fii steaua cea din cer, rece și luminoasă* ! ș-atunci ochii mei s-or uita etern la tine !

PL 87/37 (*Cezara*)

Sensul metaforic apare cristalizat în scrisoarea lui Dionis către Maria, din nuvela *Sărmanul Dionis* :

Stea, sărac de bunuri, frumusețe și spirit, inima mea este atît de bolnavă ca o scînteie de soare noaptea, și te iubesc ...

PL 55/30.

Stea ! cum lucești în cerul tău, fără să știi că un suflet moare !

PL 56/28.

Rezultă din contextele pe care le-am prezentat în cadrul acestui tip de asociere faptul că semnificația metaforică de *stea* „ființă iubită" ascunde în sine substratul celei mai adînci drame a poetului : iubirea neîmplinită. Cînd Ieronim îi cere Cezarei să fie „steaua cea rece și luminoasă din cer" pentru ca ochii lui să o privească etern, fiul spiritual al lui Euthanasius își exprimă, prin aceasta, dorința de a salva iubirea de caracterul ei efemer, el năzuiește spre transpunerea iubirii în lumi nelegate de caracterul pieritor al lucrurilor lumești.

Visînd o iubire nepieritoare, demnă de valorile eterne ale artei cărora le-a dat naștere, poetul se condamnă la dezamăgire. *Steaua între femei* se dovedește a fi totuși *numai femeie între stele*, simbolul suprem și definitiv conturat, rămînînd pentru poet *Steaua singurătății* — pe motivul căruia își încheie ultimul său act creator în *Luceafărul*.

b) Cel de-al doilea sens metaforic al cuvîntului *stea*, definit în DE prin „lumea de dincolo de moarte, cer", se bazează pe adăugarea unui alt element la seria : *stea — peisaj nocturn — vis*. Acest element este *lumea supranaturală, fantastică*. Se constată deci că *visarea* spre care predispune *steaua nocturnă* se difuzează în două direcții, spre *visul erotic* din care s-a cristalizat asocierea *stea — iubită* și spre *visul fantastic* din care s-a cristalizat metafora *stea* „tărîm al veșniciei".

Urmărind seria contextelor care ilustrează acest tip de asociere se constată prezența *stelelor* în toate peisajele lumii supranaturale. În *Mortua est*, fata urcă

... a norilor schele,
Prin ploaie de raze, *ninsoare de stele*

O. I 37/12,

ajungînd în imperiul morții, pe care adolescentul Eminescu îl vede compus din :

... castele
Cu arcuri de aur *zidite din stele*.

O. I 38/2.

În candelabrele din castelul împăratului dușmănit de Făt-Frumos din lacrimă, *ard stele de foc* (PL 5/37). Dan își cheamă iubita spre spațiile fantastice ale lumii extraterestre, *prin oștiri de stele* (PL 50/4), și-n drumul lor, Dan și Maria trec prin *roiuri de stele* (PL 50/15), iar în visurile lor fantastice din imperiul lunar, Dan și Maria văd *straturi de stele albastre pe plafonduri argintoase* (PL 52/25). În invocația către Fecioara Maria din *Răsai asupra mea* ... stelele apar ca elemente componente ale imperiului divin :

Și reapari din *cerul tău de stele* :
Ca să te-ador de-acum pe veci, Marie !

O. I 361/13,

ceea ce, unind fantasticul păgîn cu cel creștin, anticipează, în acest context aparținînd sensului comun al cuvîntului, metafora divinității consemnată în DE în grupul construcțiilor metaforice :

Mîni în schit la sfînta Ana
Vei găsi la *cel din stele*
Mîngîierea vieței tale,
Mîntuirea feței mele.

O. I 65/6 *(Făt-frumos din tei)*.

O antiteză revelatoare pentru sensurile mai adînci ale metaforei *stea* „locul de dincolo de moarte" apare în poezia *Mortua est* :

O, *moartea* e-un haos, *o mare de stele*,
Cînd *viața*-i *o baltă de vise rebele*;
O, moartea-i un secol cu sori înflorit,
Cînd viața-i un basmu pustiu și urît.

O. I 38/9.

Cele două perechi de termeni antitetici din versurile de mai sus : *moarte—viață, mare de stele—baltă de vise rebele* proiectează asupra cuvîn-

tului *stea* și în această construcție, accepțiunea metaforică de „vis ca element al universului poetic" prin opoziție cu *visele rebele* „ năzuințe mărunte, nebuloase, zadarnice". Această construcție constituie încă o dovadă a existenței tipului de asociere : *stea — peisaj nocturn — vis — lume supranaturală.*

Tărîmul morții reprezintă pentru poet un liman al liniștii, al păcii eterne, singurul loc în care-și pot găsi întruchipare „toate visele universului său poetic" și în care elementele consolatoare de totdeauna „stelele" trebuie să-și aibă desigur locul.

Astfel cred că trebuie interpretată metafora care se desprinde din poezia de tinerețe *Amicului F. I.*, în care poetul — după expresia lui Tudor Vianu — acceptă pentru prima dată scepticismul „degustîndu-l ca pe un farmec subtil și învăluitor" [11], proclamînd „în fața morții eventuale o singură valoare eternă : arta" [12].

Dar dacă gîndul zilelor mele
Se stinse-n mintea lui Dumnezeu,
Și *dacă pentru sufletul meu*
Nu-i loc aicea, ci numa-n stele :

Voi, cînd mi-or duce îngerii săi
Palida-mi umbră în albul munte,
Să-mi pui cununa pe a mea frunte,
Și să-mi pui lira de căpătîi.

O. I 27/20.

Semnificațiile poetice analizate pînă aici izvorăsc toate din asocierea stabilită între *stea* ca „element de peisaj nocturn" și vis ca „element al universului poetic", deci ca ecou afectiv al nopții înstelate. Din materialul dicționarului rezultă însă și existența unei semnificații metaforice ale cărei origini trebuie căutate în *impresiile vizuale* pe care le provoacă *steaua* ca element de peisaj nocturn. Aceasta este metafora *ochilor*. Ea se bazează pe asocierea : *stea — peisaj nocturn — lumină — ochi.*

Pasajul din *Călin* în care *stelele căzătoare* sînt comparate cu *picurii de argint*, formînd o pereche sinonimică cu *lacrimile*, poate fi amintită aici ca dovadă a formelor pe care le îmbracă, în cadrul sensului propriu al cuvîntului, asocierea cu ochii :

Stele rare din tărie cad ca picuri de argint
Și seninul cer albastru *mîndru lacrimile-l prind.*

O. I 82/33.

Ochii tatălui lui Dionis din nuvela *Sărmanul Dionis* sînt comparați cu *vinetele stele ale dimineții* (PL 31/9, 31/13).

[11] Tudor Vianu, *Poezia lui Eminescu*, București, 1930, p. 17.
[12] D. Caracostea, *Arta cuvîntului la Eminescu*, București, 1936, p. 68.

Există două *contexte figurate* sugestive pentru asocierea *stea-ochi*, grupate de DE în seria celor în care *stelele* apar ca elemente ale unei viziuni fantastice. În *Strigoii* reînvierea Mariei, invocată de bătrînul mag în versuri de factură cultă, care amintesc însă, prin imaginile folosite, descîntecul popular, se petrece cu ajutorul elementelor de natură : *pămînt, lună, stea*, ultimul element fiind sursa revenirii *văzului* :

Din inimă-i pămîntul la morți să deie viață,
În ochii-i să se scurgă scîntei din steaua lină,
A părului lucire, s-o deie luna plină,
Iar duh dă-i tu, Zamolxe, sămînță de lumină.

O. I 94/22.

Imaginea fantastică reapare în *Făt-Frumos din lacrimă*, cînd Ileana împărăteasa își recapătă vederea numai după ce Maica Domnului desprinde din cer *două vinete stele ale dimineții* pe care i le așază pe frunte (PL 23/12). Metafora ochilor apare pe deplin cristalizată în construcțiile metaforice : *topite stele ale dimineții* din *Sărmanul Dionis* :

Și ochii tăi, *topite stele a dimineței*, privesc atît de adînc ... În noaptea sufletului meu. PL 55/33 ;

și *stele albastre* din *Făt-Frumos din lacrimă* :

Făt-Frumos vedea cum înfloreau *două stele albastre*, limpezi și uimite — *ochii miresei lui*. PL 9/27.

Unicul subsens al limbii comune din cadrul sensului principal al cuvîntului *stea* creează asocierea *stea — destin omenesc*. Nuanța semantică notată în DE la acest subsens : „astrul de care este legat destinul omului" nu apare în dicționarele curente ale limbii literare decît ca element al expresiilor *a crede în steaua sa* și *a se naște sub o stea norocoasă*. Poetul a extras această accepțiune figurată a cuvîntului din credința populară în care moartea unui om este însoțită de căderea stelei care-i poartă destinul :

Și-ntreb al meu suflet rănit de-ndoială,
De ce-ai murit înger cu fața cea pală?
Au nu ai fost june, n-ai fost tu frumoasă?
Te-ai dus spre a stinge o stea radioasă?

O. I 37/24 *(Mortua est)*.

Indicația f i g u r a t, prin care DE marchează acest subsens, indică, în conformitate cu normele dicționarului, faptul că ne aflăm în fața unei metafore a limbii comune.

Contextele figurate prin care este sugerată moartea lui Aron Pumnul și a principelui Dimitrie Știrbei ilustrează începutul de cristalizare a unei semnificații poetice izvorîte din acest subsens, axîndu-se pe aso-

cierea conceptelor de *stea — destin omenesc — ființă înzestrată cu calități excepționale* :

Îmbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină,
Cu cipru verde-ncinge antică fruntea ta ;
C-acuma din pleiada-ți auroasă și senină
Se stinse un luceafăr, *se stinse* o lumină,
se stinse-o dalbă stea !

O. 1/5 *(La mormîntul lui Aron Pumnul)*.

Și cu ochiul plin de lacrimi națiunea cea romînă,
.....
Vede cum *prin nori se stinge stea cu flacără divină*
Și aude-n cer un tunet și un gemet pe pămînt.

O. I 28/7 *(La moartea principelui Știrbei)*.

Se constată din citatele date că asocierea în cadrul acestui subsens se adaugă de fapt aceluiași lanț pe care-l ilustrează sensul propriu principal : *stea — peisaj nocturn*. Stelele căzătoare intră în sfera de observație folclorică numai ca elemente ale tabloului de noapte. Aceleiași serii de asocieri i se încadrează deci și construcția metaforică axată pe semnificația *stea* „destin" : *a avea stele cu noroc și prigoniri de soartă* = a fi supus puterii destinului, folosită de poet ca element al antitezei *muritori — nemuritori* pe care se grefează întreaga pledoarie a Demiurgului către Luceafăr :

Ei doar au stele cu noroc/ Și prigoniri de soarte,
Noi nu avem nici timp ,nici loc/ Și nu cunoaștem moarte

O. I 177/29.

Peisajul nocturn, ca sursă de impresii vizuale, se intercalează ca verigă de legătură a lanțului semantic și în cadrul tipului de asociere pe care îl reprezintă al doilea sens al cuvîntului din limba comună : *stea — imagine convențională*. Semnificațiile metaforice aparținînd acestui tip asociativ se axează pe un singur mod de reprezentare plastică a *stelei*, și anume pe acela al aureolei care încununează divinitățile în pictura religioasă. Din această sursă se extrage metafora *stea* „simbol al elevației, al ridicării deasupra condiției umane obișnuite", care se conturează în contextul figurat din *Luceafărul* :

O vin' odorul meu nespus,
Și lumea ta o lasă;
Eu sunt luceafărul de sus,
Iar tu să-mi fii mireasă.

O vin', în părul tău bălai
S-anin cununi de stele,
Pe-a mele ceruri să răsai
Mai mîndră decît ele

O. I 172/18.

și în construcțiile metaforice *Diademă de stele* „nimb, aureolă" (o. I 29/14, 30/14) și *A pune fruntea cuiva mîndru diadem de stele* „a diviniza, a zeifica" (o. I. 32/34). S-a realizat deci, în cadrul sensului al doilea, ultimul tip de asociere bazat pe lanțul din limba comună : *stea — peisaj nocturn.* Acest tip alătură, în serie, conceptele : *stea — peisaj nocturn — imagine convențională (ornamentală) — elevație spirituală.*

Am amintit la începutul comunicării un al doilea tip principal de asociere bazat pe sensul propriu al cuvîntului : *stea — univers cosmic.* Singura valoare poetică care, din materialul oferit de DE, își are originea în această asociere este aceea a unui *context figurat* grefat pe *repetiție*, care sugerează dimensiunile cosmice ale drumului parcurs de luceafăr spre sferele demiurgice :

Porni luceafărul. Creșteau
În cer a lui aripe,
Și căi de mii de ani treceau
În tot atîtea clipe.

Un cer de stele dedesupt,
Deasupra-i cer de stele —
Părea un fulger neîntrerupt
Rătăcitor prin ele.

O.I 176/13-14.

Există cîteva versuri în opera lui Eminescu care însă pun la îndoială încadrarea acestui context în tipul de asociere *stea — univers cosmic.* În aceste contexte cuvîntul *stea* îmbină trăsăturile definitorii ale *astrului nocturn* „ca element de peisaj terestru", cu cele ale *astrului* „ca element al spațiului cosmic". Această îmbinare există desigur permanent în limba comună, cînd vorbim despre stele știm, chiar dacă nu avem în minte totdeauna acest fapt, că ele aparțin cosmosului. De aceea nici dicționarele curente nu separă accepțiunea — ca să zic așa — exactă a termenului „corp ceresc cu lumină proprie", de cea din vorbirea curentă „corp ceresc (cu excepția lunii) care strălucește noaptea pe cer". În cazul analizei pe care o facem prezintă un interes deosebit distingerea celor două situații. În toate contextele pe care le-am discutat pînă acum semnificația stelei s-a dovedit totdeauna axată exclusiv pe asocierea cu peisajul nocturn.

Versurile, în care spuneam că această asociere este completată printr-un nou element : *universul cosmic*, se găsesc în Scrisoarea II :

Pîn ce izvorăsc din veacuri stele una cîte una

O. I 148/35

în care apariția stelelor pe cer este urmărită în sursele ei cosmice ca o distanță cu dimensiuni temporale seculare. Imaginea reapare în poezia

La Steaua, al cărei conținut se bazează exclusiv pe ideea distanțelor străbătute de lumina stelelor prin univers :

La steaua care-a răsărit
E-o cale-atît de lungă,
Că mii de ani i-au trebuit
Luminii să ne-ajungă

O. I 234/1

și care formează învelișul metaforei ample asupra caracterului iluzoriu al realității :

Icoana stelei ce-a murit
Încet pe cer se suie :
Era pe cînd nu s-a zărit,
Azi o vedem și nu e.

O. I 234/9.

Ținînd seama de observația impusă prin versurile amintite cred că și *succesiunea de straturi stelare*, pe care se axează contextul figurat din *Luceafărul*, încadrează cuvîntul în aceeași înlănțuire de elemente : *stea — peisaj nocturn — univers cosmic*. Luceafărul parcurge *căi de mii de ani* în *clipe* depășind toate straturile universului din care stelele *își trimit* în succesiune spațială lumina *către pămînt*.

Asocierea dintre stea și universul cosmic nu este ilustrată deci în DE, decît prin puține contexte, toate încadrate la primul sens propriu al cuvîntului :

... în adîncurile sufletului coborîndu-ne, am putè trăi aievea în trecut și *am putè locui lumea stelelor și a soarelui*. PL 25/28.

... Zoroastru ... *făcea ca stelele să se mute din loc* cu adîncul grai și socoteala combinată a cifrelor lui. PL 46/30.

Lipsa semnificațiilor poetice în cadrul contextelor celui de-al doilea tip de asociere (*stea — univers cosmic*) prezintă interes pentru o caracterizare generală a modului în care se cristalizează semnificațiile poetice ale acestui cuvînt. Ca astru nocturn steaua îl impresionează prin două aspecte principale :

a) impresia vizuală pe care o provoacă apariția stelei ;

b) ecourile pe care le are această impresie asupra afectivității.

După cum se vede, în ceea ce privește acest cuvînt, pentru poetica eminesciană, metafora se constituie exclusiv pe baza unor elemente de percepție imediată și nu pe baza cunoașterii mijlocite de lumea ideilor pe care o reprezintă asocierea dintre *stea* și *lumea cosmică*.

Schema tipurilor de asocieri pe baza cărora am considerat că se realizează valorile poetice ale cuvîntului *stea* are, în concluzie, următorul aspect :

Ordinea sensurilor	Tipurile de asocieri	Limba comună		Simbolul poetic		Sensul metaforic
		Sensuri proprii	Sensuri figurate	Contexte figurate	Construcţii metaforice	Metafore
I	1	Univers cosmic		Distanţă cosmică		
	2			Peisaj nocturn	Peisaj nocturn	
	3				Lume supranaturală	
	4			Lume supranaturală	Ţărîm al morţii	Ţărîm al morţii
	5	Peisaj nocturn (Lumină)		Vis	Vis	
	6			Iubită		Iubită
	7			Ochi	Ochi	
	8		Destin	Fiinţă înzestrată cu calităţi excepţionale		
II	9	Imagine convenţională		Elevaţie spirituală		

Această schemă poate să dea cîteva sugestii cu privire la continuarea cercetării asupra întrebuințării cuvîntului *stea* în opera lui Eminescu, fie prin studierea întregii opere postume a scriitorului, fie prin descifrarea semnificațiilor poetice preluate de la scriitorii anteriori, fie, în sfîrșit, prin delimitarea cronologică a ultimelor forme poetice la care se oprește scriitorul în întrebuințarea acestui cuvînt.

Comunicarea de față n-a urmărit decît să prezinte cîteva dintre cele mai importante elemente de analiză stilistică pe care le oferă DE, ilustrate prin schema cuvîntului *stea*.

Urmărind această schemă constatăm că limitarea izvorului metaforic la domeniul cunoașterii sensibile nu-l împiedică pe poet să acorde acestui cuvînt accentul unei bogate semnificații poetice care înfățișează simbolurile cele mai adînci ale operei sale.

Poetul, care, prin titlul *Lumină de lună*, dat proiectatului său volum de versuri, se definea ca un cîntăreț al peisajului nocturn, dovedește a fi înțeles pe deplin esența viziunii sale artistice :

> Nu mă-ncîntați nici cu clasici,
> Nici cu stil curat și antic —
> Toate-mi sunt deopotrivă,
> *Eu rămîn ce-am fost :* **romantic.**

ELEMENTE SLAVE ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE

DE

G. MIHĂILĂ

Studierea elementelor slave din limba română a intrat într-o fază nouă, o dată cu publicarea *Atlasului lingvistic român*, ale cărui hărți permit să se localizeze cu precizie diversele împrumuturi slave, ca și alte elemente constitutive ale vocabularului românesc.

Într-adevăr, în cele peste 1500 hărți ale *Atlasului lingvistic român* (ALR) și în cele peste 2000 de hărți ale *Micului atlas lingvistic român* (ALRM), publicate în cadrul fostului Muzeu al limbii române, actualmente Institutul de lingvistică din Cluj [1], și în cele pregătite pentru tipar [2], se găsește un material extrem de bogat atît pentru caracterizarea diverselor straturi lexicale ale limbii române — în primul rînd pentru elementele moștenite din latină —, cît și, în particular, pentru studierea elementelor de origine slavă. Din hărțile publicate, ca și din cele în curs de pregătire, reiese, în toată plenitudinea, bogăția și varietatea lexicală a limbii române — prezentă în vorbirea vie a poporului, pe întreg cuprinsul țării.

În cele peste două decenii și jumătate care au trecut de la apariția primului volum al *Atlasului lingvistic român*, datele lui au fost interpretate din punct de vedere al relațiilor slavo-române într-o serie de lucrări ale lingviștilor români și străini, printre care pot fi amintiți, în primul rînd, inițiatorul și autorii înșiși ai Atlasului — S. Pușcariu, S. Pop, E. Petrovici —, precum și Iorgu Iordan, Al. Rosetti, M. Małecki, S. B. Bernstein, E. Gamillscheg, G. Reichenkron, B. Unbegaun,

[1] *Atlasul lingvistic român*, publicat ... de Muzeul limbii române din Cluj sub conducerea lui Sextil Pușcariu, Partea I (ALR I), vol. I — II, de Sever Pop, Cluj, 1938, Sibiu-Leipzig, 1942; Partea II (ALR II), vol. I și Supliment, de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1940 — 1942; Academia R.P.R., *Atlasul lingvistic român*. Serie nouă, vol. I — III (Material cules de acad. Emil Petrovici în anii 1929 — 1938) (ALR II_2), Ed. Acad. R.P.R., 1956 — 1961; *Micul atlas lingvistic român*, Partea I (ALRM I), vol. I — II, de Sever Pop, Cluj, 1938, Sibiu-Leipzig, 1942; Partea II (ALRM II), vol. I, de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1940; Academia R.P.R., *Micul atlas lingvistic român*. Serie nouă, vol. I (ALRM II_2), Ed. Acad. R.P.R. 1956.

[2] Prin bunăvoința acad. E. Petrovici și a colaboratorilor săi, am consultat circa 800 de hărți în manuscris ale ALRM II_2, vol. II și III. Le exprim și cu această ocazie mulțumirile mele.

Iv. Popović, V. Kiparsky, B. Cazacu, I. Coteanu, R. Todoran, I. Pătruț, Sala, Iv. Gălăbov, Valeriu Rusu și alții [3].

Cercetarea atentă a unui număr mare de hărți ne duce la concluzia că, alături de alte elemente constitutive ale vocabularului românesc, cuvintele de origine slavă sînt răspîndite pe teritoriul limbii române în mod inegal, în funcție de vechimea lor și de limba din care provin.

Se știe că în limba română există mai multe straturi lexicale de origine slavă, care au pătruns în diverse epoci și din diferite limbi și dialecte slave, atît pe cale orală, cît și prin intermediul limbii scrise, al cancelariei și administrației. Cel mai vechi și mai important strat e format din cuvintele care provin din epoca bilingvismului slavo-român, în care slavii „dacici" s-au asimilat treptat poporului român, pierzîndu-și limba și lăsînd în vorbirea românească o serie de cuvinte proprii. Această epocă poate fi datată cu aproximație între sec. VI (pătrunderea slavilor de sud pe teritoriul țării noastre și în Balcani) și sfîrșitul sec. al XI-lea — începutul sec. XII-lea (perioada în care slavii „dacici" se asimilează definitiv și care coincide cu un fenomen istoric extern : pătrunderea maghiarilor în Transilvania). Dintr-o epocă ulterioară (începînd cu sec. al XII-lea) provin împrumuturile mai noi din limba bulgară (în Muntenia și Oltenia, uneori extinse și ceva mai la nord), care se delimitează de primele împrumuturi „slavo-bulgare" și printr-o serie de trăsături lingvistice ; de asemenea,

[3] Vezi, de exemplu : S. Pușcariu, *Les enseignements de l'Atlas linguistique de Roumanie*, extras din „Revue de Transylvanie", 3, 1, 1936, 12 p. + 15 hărți ; Idem, *Limba română*, vol. I. *Privire generală*, București, 1940 (cu 35 hărți) ; E. Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR, III, 1954, nr. 5, p. 5 — 17 ; Idem, *Raportul dintre izoglosele dialectale slave și izoglosele elementelor slave ale limbii române*, în „Romanoslavica", VII, 1963, p. 11—22 ; S. Pop, *Sinonimele cuvîntului* **tîrg** *în lumina geografiei lingvistice*, extras din „Revista geografică română", 1, 1938, p. 1 — 19 ; Idem, *L'influence slave dans la terminologie de quelques noms de fêtes roumaines d'après l'Atlas linguistique roumain*, în *III Međunarodni Kongres Slavista*, vol.2, Belgrad, 1939, p. 200 — 201 ; Idem, *La dialectologie*, Première partie, Louvain, 1950, p. 667 și urm. ; Iorgu Iordan, *Les dénominations du „crâne" d'après l'Atlas linguistique roumain* (carte 7) (avec 4 cartes hors texte), în „Bulletin linguistique", VIII, 1940, p. 95 și urm. ; Al. Rosetti, *Sur le daco-slave* și *Sur la méthode de la géographie linguistique*, în *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhaga-București, 1947, p. 317 — 323 ; M. Małecki, recenzie la ALR, în „Rocznik Slawistyczny", XV, 1939, p. 128 și urm. ; S. B. Bernstein, recenzie la ALR, în „Бюллетень диалектологического сектора Института русского языка", fasc. 3, Moscova-Leningrad, 1948, p. 93—100 ; E. Gamillscheg, *Über die Herkunft der Rumänen*, extras din „Jahrbuch der Preuss. Akademie der Wissenschaften zu Berlin", 1940 ; G. Reichenkron, *Der rumänische Sprachatlas und seine Bedeutung für die Slavistik*, în „Zeitschrift für slavische Philologie", B. 17, p. 143—178 (vezi recenzia critică a lui E. Petrovici în „Dacoromania", X, p. 120—125, și a lui Al. Rosetti, în *Mélanges...*, p. 317—320) ; Idem, *Slavo-Rumänisches*. Teil I, *ibid.*, B. 18, 1942, p. 389—417 ; B. Unbegaun, *Les noms de la neige en roumain*, în „Orbis", II, 2, 1953, p. 346—351 ; Iv. Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden, 1960 (cf. hărțile 3, 7, 8) ; V. Kiparsky, *Zur Betonung der südslavischen Lehnwörter des Rumänisches*, în „Die Welt der Slaven", VI, 1961, 4, p. 432—442. B. Cazacu, *Les dénominations roumaines du foie et des poumons d'après l'ALR. Étude de vocabulaire*, în „Bull. linguistique", XI, 1941, p. 83—94 ; I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961 ; R. Tudoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, în LR, V, 1956, nr. 2, p. 47 și urm. ; I. Pătruț, *Influences slaves et magyars sur les parlers roumains*, în „Romanoslavica", I, 1958, p. 31—43 ; M. Sala, *Termenii pentru „unchi" după Atlasul lingvistic român*, în SCL, VI, 1955, 1—2, p. 33—155 ; Iv. Gălăbov, Стари български езикови ареали на дакорумънската езикова територия, „Език и литература", XVI, 1961, nr. 4, p. 39 și urm. ; Valeriu Rusu, *Contribuții la descrierea graiurilor dacoromâne* (pe baza ALR II_2, vol. III), în *Fonetică și dialectologie*, vol. V, 1963, p. 83—107.

după secolul al XII-lea încep să pătrundă în limba română împrumuturile ucrainene în partea de nord-est a ţării ; în sfîrşit, începînd din sec. al XV-lea, avem în Banat şi în raioanele învecinate cuvinte de origine sîrbo-croată. Toate acestea sînt împrumuturi populare, pătrunse în limba română pe cale orală : răspîndirea lor pe teren ne poate furniza unele date suplimentare, uneori de primă importanţă, privind stabilirea etimologiei lor (mai ales, în unele cazuri în care ne lipsesc alte criterii : cel fonetic, eventual cel derivativ şi cel semantic), iar în al doilea rînd ne va indica „viaţa" lor reală pe teritoriul dacoromân.

În ceea ce priveşte împrumuturile culte, care şi ele au pătruns în parte în graiurile populare, acestea pot fi grupate astfel : 1) împrumuturile slavone medio-bulgare, care încep să pătrundă, teoretic vorbind, începînd cu sec. X—XI, din momentul apariţiei pe teritoriul ţării noastre, a scrierii slave, dar mai ales în epoca slavonismului cultural (sec. XIV—XVI) şi a primelor traduceri româneşti (sec. XVI—XVII) ; alături de acestea, apar începînd cu sec. al XV-lea şi unele împrumuturi slavone sîrbe (în Ţara Românească şi Transilvania), iar din sec. al XVI-lea, şi unele împrumuturi slavone ruso-ucrainene (mai ales în Moldova) ; 2) împrumuturile poloneze, care apar în Moldova încă în primele documente slavo-române (sfîrşitul sec. al XIV-lea — începutul sec. al XV-lea) şi care devin mai numeroase în secolele următoare (pînă în sec. al XVIII-lea) ; 3) împrumuturile ruseşti (velicoruse), care pătrund începînd cu secolul al XVIII-lea, mai ales în primele decenii ale sec. al XIX-lea şi, în sfîrşit, în epoca actuală [4].

Ocupîndu-ne numai de cuvintele pătrunse pe cale orală din limbile slave vecine, repartiţia lor teritorială ne permite de cele mai multe ori să stabilim dacă avem de a face cu un împrumut vechi „slav daco-moesic" [5] sau cu unul mai nou, provenit din dialectele bulgare, sîrbe, ucrainene, chiar dacă trăsăturile lui fonetice nu ne dau nici o indicaţie asupra perioadei în care a putut pătrunde şi asupra sursei dialectale.

În legătură cu aceasta, se pune problema dacă putem compara aria de răspîndire a împrumuturilor vechi sud-slave (slavo-bulgare sau „slave daco-moesice") din limba română cu teritoriul de la nordul Dunării pe care s-au aşezat slavii de sud înrudiţi cu strămoşii bulgarilor de astăzi. De asemenea, se pune întrebarea dacă izoglosele împrumuturilor mai noi din bulgară, sîrbocroată şi ucraineană se apropie de graniţele răspîndirii minorităţilor naţionale respective pe teritoriul României, din evul mediu timpuriu pînă astăzi. Fără îndoială, aici trebuie să ţinem seama de i r a d i e r e a sau e x p a n s i u n e a cuvintelor, într-un timp mai mult sau mai puţin

---

[4] Cf. V. Vascenco, *Elementele slave răsăritene în limba română (Periodizarea împrumuturilor lexicale)*, în SCL, X, 1959, nr. 3, p. 394—408.

[5] Cf. acad. E. Petrovici, *Problema limitei sud-vestice a teritoriului de formare a limbii române*, în LR, IX, 1960, p. 82—83 ; *Istoria României*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 797: „Conviețuirea romano-slavă din *spaţiul daco-moesic* (subl. ns. — *G. M.*) a luat sfîrşit prin romanizarea slavilor din Dacia şi slavizarea romanicilor din Moesia ; dintre aceştia din urmă o bună parte a emigrat ca păstori atît spre sud, sud-vest şi vest..., cît şi spre nord".

îndelungat, fie prin mișcările de populație, fie prin „împrumuturi" de la un grai local la altul (fenomen pur lingvistic) [6].

Din această cauză nu putem face o identificare mecanică a răspîndirii celor mai vechi împrumuturi sud-slave în limba română cu teritoriul pe care s-au așezat triburile slave de sud în sec. VI—XI, întrucît se știe că pe teritoriul țării noastre au avut loc mișcări ale populației românești, legate de transhumanță și de stabilirea în unele regiuni, în anumite perioade, a cultivatorilor de pămînt. În ceea ce privește însă împrumuturile mai noi din cele trei limbi vecine, vom vedea că centrul lor de intensitate coincide cu teritoriul de contact direct între populația română și populația vecină bulgară, sîrbocroată și ucraineană, reprezentată, de altfel, și astăzi pe teritoriul țării noastre prin minorități naționale.

În ceea ce privește cele mai vechi împrumuturi slave ale limbii române, este un fapt îndeobște recunoscut astăzi că ele prezintă trăsăturile fonetice ale dialectelor bulgare din epoca slavă veche (bulgară veche, pînă în sec. XI) și bulgară medie timpurie (sec. XII) [7], unele din acestea fiind caracteristice limbii bulgare pînă astăzi: *un* (*um*) < *ǫ, dar și *în* (*îm*) < *ǫ (primul reflex poate fi datat pînă în sec. al XI-lea, al doilea din sec. al XII-lea și începutul sec. al XIII-lea); *in* < *ę* (pînă în sec. al XII-lea); *'a (ea)* < *ě* (trăsătură specific bulgărească); *trat, tlat, tr'at, tl'at(t reat, tleat)* < *tort, tolt, tert, telt* (din sec. VIII și urm.); *št, žd* < *tj, *kt', *dj* (trăsătură specific bulgărească) [8]. De regulă, aceste cuvinte sînt răspîndite pe întreg teritoriul limbii române sau aproape pe întreg teritoriul, dar, ținînd seama de cele spuse mai înainte, nu putem trage concluzia implicită că triburile sud-slave răsăritene (înrudite direct cu strămoșii bulgarilor de astăzi) au fost răspîndite pe întreg acest teritoriu, pînă la asimilarea lor completă de către populația românească (sec. XI—XII). În fond, datele arheologice atestînd așezări de slavi pe teritoriul țării noastre sînt fragmentare, dar se pare că aceștia s-au răspîndit mai ales în regiunile de deal și de șes [9]. În plus, datele topo-

[6] Această idee a fost subliniată în primul rînd de unul din creatorii geografiei, lingvistice, J. Gilliéron, de ex. în *Étude de géographie linguistique*. **Scier** *dans la Gaule romane du sud et de l'est* (în colab. cu J. Mongin), Paris, 1905, p. 25—26 (cf. Al. Rosetti, *Jules Gilliéron și geografia lingvistică*, extras din „Viața Românească", Iași, 1929, p. 7—8, 15). Vezi și Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică*, București, 1962, p. 157 și urm. Cf., de asemenea, I. A. Candrea, *Constatări în domeniul dialectologiei*, în „Grai și suflet", I, 1924, nr. 1, p. 169 și urm.; I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 45 și urm.; O. N. Trubaciov, *Лингвистическая география и этимологические исследования*, în „„Вопросы языкознания", 1959, nr. 1, p. 19.

[7] Vezi acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, III. *Limbile slave meridionale (sec. VI—XII)*, ed. 5, București, 1954, p. 87—106.

[8] Cf. S. B. Bernstein, *Очерк сравнительной грамматики славянских языков*, Moscova, 1961, p. 228—229, K. Mircev, *Историческа граматика на българский език*, Sofia, 1963, p. 139.

[9] Cf. *Istoria României*, vol. II, harta XV (între p. 746—747). Iată care sînt localitățile în care arheologii au găsit pînă acum urme materiale ale așezării slavilor: Suceava-Schei (Bucovina), Hlincea (Moldova de Sus, lîngă Prut), Sărata-Monteoru (Buzău), București, Balta-Verde (Oltenia, pe Dunăre), Moroești, Bandul-de-Cîmpie, Moldovenești, Războieni, Cipău, Someșeni (toate în apropiere de Cluj), Sarmisegetuza, Vețel (pe Mureș), Nușfalău (Crișana), Histria, Satu-Nou, Capidava, Castelu (Dobrogea). Cf. Em. Condurachi, *L'archéologie roumaine au XX-e siècle*, București, 1963, p. 88—90, 102 și harta descoperirilor arheologice (între p. 102—103).

nimiei istorice „slavo-române", studiate cu mult discernămînt într-o serie de articole ale acad. E. Petrovici[10], dovedesc că toponimice și hidronimice slave prezentînd trăsături fonetice bulgare *št*, *žd*, *'a(ea)*, *în*, *îm*, precum și *trat*, *tlat* etc. (acestea din urmă nu sînt numai bulgărești, ci și sîrbocroate și cehoslovace) se întîlnesc numai în Muntenia, Oltenia, Dobrogea, sudul Moldovei, sudul și sud-estul Transilvaniei, estul Banatului (și mai puțin probabil în Transilvania de nord-vest, unde nu se găsesc toponimice cu reflexe ale grupurilor *'tj*, *'kt'*, *'dj*, ci numai cu grupurile *trat*, *tlat*, comune bulgaro-sîrbocroate-cehoslovace). Acad. E. Petrovici face, pe bună dreptate, o demarcație netă între toponimicele slave propriu-zise (create de slavi) și cele care au putut fi create de români, pe baza unor apelative și nume de persoane de origine slavă în limba română (de exemplu, *Dealul*, *Peștera*, *Dumbrava*, *Dragomirești* etc.). Acestea din urmă nu pot fi folosite în discuția referitoare la răspîndirea slavilor în vechime pe teritoriul țării noastre.

Pentru lingvistică însă, pentru istoria limbii române și studiul componenței vocabularului românesc este interesant de urmărit care din cuvintele de origine slavă sînt răspîndite pe întreg teritoriul limbii române și care numai în anumite regiuni, precum și care sînt cauzele repartiției lor dialectale inegale.

Hărțile *Atlasului lingvistic român* permit stabilirea răspîndirii geografice a cîtorva sute de cuvinte de origine slavă — fie „slave daco-moesice", fie împrumuturi mai noi din bulgară, sîrbocroată, ucraineană și chiar slavonă (medio-bulgară, rusă sau sîrbă), polonă și rusă (pătrunse, de regulă, pe cale cultă).

Majoritatea acestor cuvinte aparțin, așa cum s-a arătat, celui mai vechi strat lexical slav (prezentînd trăsături fonetice slavo-bulgare) și sînt răspîndite pe întreg sau aproape pe întreg teritoriul limbii române (în acest din urmă caz apar sinonime „teritoriale" de altă origine — moștenite din latină sau împrumutate din alte limbi, inclusiv din cele slave).

Printre acestea pot fi menționate[11]:

1. Cuvinte referitoare la agricultură: *plug* (ALRM II_2 7,8), *ogor* (*Împr.* 1, 2), *plaz* (*Împr.* 4), *snop* (*Contr.* 1), *stog*, *claie* (parțial sinonime — *Împr.* 7, 8).

---

[10] Vezi sinteza cercetărilor acad. E. Petrovici, în *Географическое распределение славянских топонимов на территории Румынии*, în „Romanoslavica", IX, 1963, p. 5—12 (cu indicarea lucrărilor anterioare) și harta (între p. 10—11).

[11] Citățm, de regulă, hărțile ALRM, ca fiind mai clare din punct de vedere lexicologic. De asemenea, unele hărți se citează, cu numărul respectiv, după: S. Pușcariu, *Limba română*, I, București, 1940; E. Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR, III, 1954, nr. 5, p. 5—17, și *Raportul dintre izoglosele dialectale slave și izoglosele elementelor slave ale limbii române*, în „Romanoslavica", VII, 1963, p. 11—22; D. Gămulescu, *Împrumuturi lexicale sîrbocroate în Banat (pe baza ALR)*, în Rsl, X, 1964, p. 209—227; G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba romînă. Studiu lexico-semantic*, București, 1960, și *Contribuții la studierea geografiei împrumuturilor slave în limba română (pe baza „Atlasului lingvistic român")*, în Rsl, VII, 1963, p. 23—53. La hărțile încă nepublicate și nenumerotate la data consultării ALR II_2 și ALRM II_2 se citează între paranteze drepte numărul întrebării din ancheta acad. E. Petrovici.

2. Cuvinte referitoare la prelucrarea inului, cînepei, lînei : *război* (de țesut) (*Împr.* 11), *sucală* (ALRM II$_2$ 456), *țeavă* (ALRM II$_2$ 485).

3. Cuvinte referitoare la casă, gospodărie, așezări omenești : *grădină* (*Contr.* 2), *coteț* (*Împr.* 15, 16), *pîrleaz* (ALRM II 298), *zid* și *a zidi* (ALRM II 275, 276), *stîlp* (ALRM II 299), *bîrnă* (ALRM II 277), *poliță* (*Contr.* 3), *uliță* (azi numai la sate ; ALRM II$_2$ [2613]).

4. Nume de unelte, instrumente tehnice, obiecte casnice și diverse : *greblă* (cf. ALRM II$_2$ 42), *clește* (ALR II$_2$ 524 ; ALRM II 326 : *clește de foc*), *teslă* (ALRM II$_2$ 372), *daltă* (*Împr.* 10), *sfredel* (*Contr.* 4), *țesală, cesală* (*Împr.* 12), *strung, strug* (*Împr.* 9), *tocilă* și *tocilar* (ALRM II$_2$ 339), *scoabă* (*Contr.* 5), *pernă, perină* (*Contr.* 6), *clei* (ALRM II$_2$ 330), *gunoi* (ALRM II 12, ALRM II$_2$ 202), *vîrf* (de ex. *vîrful limbii* : ALRM I 47).

5. Cuvinte referitoare la hrană și îmbrăcăminte : *hrană* și *hrăni* (cf. ALRM II$_2$ 199), *slănină* (ALRM II$_2$ [4140]), *izmene* (ALRM II$_2$ [3307]).

6. Nume de părți ale corpului animalelor : *pinteni* (*Contr.* 7).

7. Nume de plante și părți ale lor : *hrean, hirean* (*Contr.* 8), *pir* (ALRM II$_2$ [6283]), *ștevie* (ALRM II$_2$ [6308]), *boz* (ALRM II$_2$ [6326]), *buruieni, bureni* (ALRM II$_2$ 31), *trestie* (ALRM II$_2$ [6284]), *răchită* (ALR II$_2$ 627, cf. și ALRM II$_2$ 411), *coajă* (*Contr.* 9).

8. Cuvinte care denumesc forme de relief, ape, fenomene ale naturii, noțiuni legate de timp : *val* (cf. cu sensul „sul de pînză" : *Contr.* 10), *iezer* (mai ales în munți, cf. ALRM II$_2$[2512]), *nisip. năsip* (*Împr.* 14 : *nisipos*), *poiană* (*Contr.* 11), *peșteră* (ALRM II$_2$ [2481]), *zori* (ALRM II$_2$ [2376]), *vreme* (ALR II$_2$ 776, 786), *ceas* (ALR II$_2$ 756, 754).

9. Cuvinte referitoare la părțile corpului și bolile lui : *trup* (ALRM I 1), *obraz* (*Împr.* 18 ; Pușcariu, 7), *crac* (ALRM II 129, ALR II 67), *gleznă* (Pușcariu, 9), *rană* (*Împr.* 19), *nădușală* „astmă" și „sudoare" (*Contr.* 12).

10. Termeni de rudenie și referitori la relațiile sociale : *nevastă* (ALRM I 359, 397, 278), *babă* (ALRM I 282, 238, 293), *lele, leliță, lelică, liță* (*Împr.* 20), *slugă* (ALRM II$_2$ [2877]), *doică* (*Contr.* 13).

11. Cuvinte denumind noțiuni abstracte : *sfat* și *a sfătui* (ALRM II$_2$ [3128]), *glumă, a glumi* și *glumeț* (ALRM II$_2$ [3669]), *lene, leneș, alene* (ALRM II$_2$ [3724] [3113]), *pagubă* (ALRM II$_2$ [3623]).

12. Cuvinte care denumesc însușiri fizice și psihice (adjective) : *drag* (ALRM II$_2$ [4389]), *slab* (*Contr.* 14), *gol* și *a goli* (ALRM II$_2$ [3261], [3431], [3545]), *gîngav* (*Contr.* 15), *știrb* (ALRM I 101).

13. Cuvinte care denumesc acțiuni fizice și psihice (verbe) : *a (se) învîrti* (ALRM II$_2$ [3563]), *a (se) grăbi* (ALRM II$_2$ [3441], [3552]), *a osteni* (*Împr.* 24), *a (se) odihni* (ALRM II 153, 154, 155), *a clipi* (*Contr.* 16), *a pofti* (ALRM II [3546], [4843]), *a (se) iubi* (ALRM I 340, ALR II$_2$ [4389]), *a (se) răsuci* (*Contr.* 17), *a (se) oglindi* și *oglindă* (*Contr.* 18).

14. Adverbe și particule : *iute* (cf. ALRM II$_2$ 280), *da* (*Împr.* 26).

Exemplele citate mai sus nu epuizează numărul cuvintelor de origine veche sud-slavă (bulgară) răspîndite pe întreg teritoriul limbii române sau pe cea mai mare parte a lui (nu numai în sud). Unele dintre aceste cuvinte domină întreg teritoriul limbii române, ca de exemplu : *snop, vîrtelniță, sucală, țeavă, clește, țesală, buruieni, zori, ceas, trup, obraz, rană, nevastă*. Mai mult, ele sînt adesea polisemantice, fiind răspîndite pe anu-

mite arii, cu un sens sau altul, ca sinonime parțiale ale altor cuvinte, uneori tot de origine slavă. De exemplu, *snop* apare și ca sinonim al cuvîntului *polog*. *Năduşală* (< *a năduşi*) formează două arii bine distincte: în sudul țării, cu sensul de „sudoare", iar în nord cu acela de „astmă" (în prima arie astma e denumită *năduf*; vezi *Contr.* 12). *Slab*, cuvînt polisemantic, formează două arii care se întretaie, dar totuși suficient de distincte: cu sensul „care nu e gras", mai ales în sud și est, iar cu sensul „fără putere", mai ales în nord-vest; evident că în unele părți (Banat, Oltenia, estul Munteniei, nordul Moldovei) cele două sensuri apar concomitent. *Obraz* se folosește pe o mare parte a teritoriului românesc ca sinonim parțial al cuvîntului polisemantic *față*, dar cu sensul fr. „joue", (pl. *obraji*) este unic în limba română. În sfîrșit, unul din cele mai interesante cuvinte polisemantice, *nevastă*, e răspîndit în toată țara însă cu diverse valori concrete — „soție (mai ales tînără)", „soția mea", „femeie", fiind sinonim cu cuvintele de origină latină *soție*, *femeie*, *muiere* (cf. *Împr.*, p. 123).

Pentru alte cuvinte se pot stabili anumite arii, în restul teritoriului românesc apărînd fie cuvinte moștenite din latină, fie împrumuturi din maghiară, turcă, greacă sau chiar din limbile slave, într-o epocă mai nouă. Ceea ce ne obligă să considerăm cuvintele slave respective ca fiind împrumuturi vechi, de tip bulgar, este faptul că le întîlnim și în nordul și estul țării (pe lîngă faptul că uneori trăsăturile fonetice și sensul cuvintelor ne indică acest lucru). Și aici raporturile sînt din cele mai diferite. *Război* (de țesut) este general răspîndit pe teritoriul limbii române, cu excepția nordului Moldovei, Bucovinei și Maramureșului, unde s-a extins termenul de origine ucraineană *stative*, avînd sensul inițial de „tălpile războiului". Față de *grădină (de pomi)*, *livadă* (ngr. λιβάδι, probabil prin intermediu bulgar) este un termen regional în estul Moldovei și în nord-estul Munteniei. Alături de termenul *sfredel*, în sudul țării și Banat, se folosește *burghiu*, cuvînt de origine turcească, mai ales cu sensul „sfredel mic" (în Banat și *burghie*, evident pătruns prin intermediul limbii sîrbe). Față de *strung*, *strug*, aproape general, apar în extremul nord-vest al țării *estergă*, *estergal*, *estergai*, de origine maghiară.

Alături de cel mai vechi strat lexical „slav daco-moesic", întîlnim și un număr de cuvinte, de asemenea de tip bulgar, răspîndite doar în partea sudică a țării — Muntenia, Oltenia, Dobrogea, sudul Moldovei (uneori chiar toată Moldova), sudul Transilvaniei și răsăritul Banatului. Pentru a explica această situație, trebuie să ținem seama de faptul că, de la sfîrșitul sec. al XI-lea — începutul sec. al XII-lea și pînă la începutul sec. al XX-lea, Transilvania a avut o viață politică și economică întrucîtva deosebită de a Țării Românești și Moldovei și că în tot cazul aici n-au mai putut pătrunde influențe directe dinspre sud. Dimpotrivă, relațiile directe ale Țării Românești cu Bulgaria au continuat cu intensitate pînă la ocuparea acesteia de către turci (sec. al XIV-lea), iar apoi migrațiile continue de bulgari la nordul Dunării au putut duce la pătrunderea în limba romînă a noi cuvinte de origine bulgărească, de exemplu din domeniul grădinăritului.

În aceste condiții, o serie de inovații lexicale — împrumuturi bulgare n-au mai putut pătrunde decît cel mult în sudul Transilvaniei, regiune care a rămas legată în continuare de Țara Românească, fapt cunoscut pentru consecințele sale lingvistice [12]. Prin urmare, putem considera secolul al XII-lea drept limită aproximativă dintre epoca de pătrundere a celor mai vechi împrumuturi slavo-bulgare și a celor relativ mai noi, răspîndite numai în sudul țării (eventual, partea de sud-est), întrucît trăsăturile fonetice ale acestor cuvinte nu contrazic această cronologie.

Dintre acestea putem cita :

1. Cuvinte referitoare la agricultură, cultura materială : *rariță*, *raliță* (*Împr.* 5), *steajer*, *stejer* (*Contr.* 21), *(grîu) samurastru* (*Contr.* 21), *răsadniță* (*Contr.* 23), *izlaz* (ALRM II_2 203), *cobiliță* (ALRM II_2 [2555]), *podnogi* (*Contr.* 19 ; *ponoji* în Maramureș e un împrumut din ucr. *поножі*), *trîmbă* 'val de pînză' (*Contr.* 10), *clacă* (cu sensul 'șezătoare de tors' ; (*Contr.* 21), *postavă* (în care curge făina la moară ; *Contr.* 20).

2. Nume de plante : *tigvă* 'curcubetă' (ALR II_2 200), *plută* 'plop' (*Contr.* 21).

3. Cuvinte referitoare la relief, fenomene ale naturii : *zăpadă* (Petrovici, *Repartiția*, 1), *praf* (ALRM II_2 [2573]), *vîrtej* 'vînt' (ALRM II_2 [2437]).

4. Termeni de rudenie și referitori la relațiile sociale : *rudă* (ALRM I 252), *război* 'luptă' (ALRM II_2 [4847]).

5. Adjective : *bolnav* (*Împr.* 23).

6. Verbe : *a prăși* (*Contr.* 23), *a se primeni* (ALRM II_2 [3464]), *a scopi* (*Contr.* 33), *a jupi*, *a jupui* (*Contr.* 23, 24), *a ciupi* (Petrovici, *Repartiția*, 1).

Un caz aparte îl prezintă cuvîntul *cireadă*, cu dubletul său dialectal *ciurdă*, *cioardă* (*Împr.* 13 ; *Contr.* 23) : primul e răspîndit în toată Oltenia, Muntenia, Moldova, Bucovina (inclusiv punctul 362 din Maramureș), în timp ce *ciurdă*, *cioardă* cuprind Banatul și Transilvania — cele două arii fiind net separate. Faptul că *cireadă* ajunge pînă în Maramureș ne determină să-l considerăm ca aparținînd stratului cel mai vechi, *ciurdă* fiind varianta identică etimologic, care i-a luat ulterior locul pe teritoriul în care s-a exercitat influența maghiară [13].

Trecem acum la cuvintele de origine ucraineană. Cele mai vechi dintre ele cuprind Bucovina, Moldova (pînă la sud, uneori chiar și nord-estul Munteniei), Maramureșul și partea de nord-est a Transilvaniei. Acestea au putut pătrunde în limba română începînd cu sec. al XII-lea [14], căci se știe că o trăsătură caracteristică a lor o constitue $h < g$, fenomen care a avut loc în limba ucraineană în sec. XII—XIV [15]. Altele par a fi mai noi și sînt răspîndite doar în Bucovina, Moldova de nord și Maramureș, adică în regiuni în care minoritatea națională ucraineană se păstrează într-o serie de sate pînă astăzi. Evident, este foarte greu să se facă o demarcație între cele mai vechi și cele mai noi, întrucît se poate presu-

---

[12] Cf. acad. E. Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR, III, 1954, nr. 5, p. 7, 9, 17 și harta 1, de la p. 6 ; I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, p. 74 și harta 9, de la p. 75.

[13] Cf. și E. Petrovici, *Repartiția...*, p. 9.

[14] Cf. V. Vascenco, *Elementele slave răsăritene în limba română*, p. 397.

[15] Cf. S. B. Bernstein, *Очерк ...*, p. 294—296.

pune că procesul schimburilor lexicale a fost continuu între români și ucraineni. Trăsăturile specifice ale limbii ucrainene se constituie în jurul secolelor XII—XIV, ceea ce nu ne permite o împărțire a cuvintelor în timp pe baza unor criterii fonetice.

Iată cîteva exemple de cuvinte de origine ucraineană înregistrate în Atlas :

1. Cuvinte referitoare la agricultură, cultura materială, îmbrăcăminte etc. : *hreapcă* „grebluță la coasă" (*Contr.* h. 25, între p. 46—47), *boroană* și *a boroni* (*Contr.* 25), *podhorniță* 'policioară la jug' (*Contr.* 25), *suman* (Petrovici, *Raportul*, 8), *ponică* 'copcă pentru încheiat haina' (ALRM II_2 [3293]), *ciubote* (ALRM II_2 [3349]), *coromîslă* (ALRM II_2 [2555]), *leică* 'pîlnie' (*Contr.* 25), *scripcă* și *scripcar* (ALRM II_2 [4328]), *strună* (ALRM II_2 [4325]), *cociorvă* (ALRM II_2 [3999]), *bortă* (*Contr.* 25).

2. Cuvinte referitoare la regnul vegetal : *harbuz* (*Contr.* 25 și 26 ; în Maramureș a fost înregistrat și *dîne*, *dîie*, de asemenea, de origine ucraineană, în timp ce în toată jumătatea de apus a țării se întrebuințează *lubeniță*, de origine sud-slavă, iar în sud-est — *pepene*, moștenit din latină), *loză*, *lozie* 'specie de salcie sau de răchită' (ALR II_2 628).

3. Cuvinte referitoare la regnul animal : *buhai* (de ex. *buhai de baltă*, ALR II_2 717), *hulub* (Pușcariu, 14 ; Petrovici, *Raportul*, 2).

4. Nume de boli : *cori* 'pojar' (*Contr.* 25 și 27).

5. Cuvinte referitoare la fenomene ale naturii : *omăt* (Petrovici, *Repartiția*, 2).

6. Termeni referitori la relații sociale : *mancă* (*Contr.* 13 și 25).

În sfîrșit, a treia arie a unor cuvinte de origine slavă o formează Banatul și regiunile învecinate, unde într-o epocă relativ recentă (aproximativ din sec. al XV-lea) s-au răspîndit o serie de împrumuturi din graiurile sîrbești, datorită contactului direct dintre români și sîrbi, prelungit pînă în epoca actuală [16].

Iată cîteva exemple de cuvinte de origine sîrbocroată (lăsăm la o parte pe cele de origine turcă sau de altă origine, pătrunse în graiul bănățean prin intermediul dialectelor sîrbești) :

1. Cuvinte referitoare la agricultură : *guzînă* 'partea inferioară a snopului' (ALR II_2 71 ; provenit din scr. *gùzina*, păstrat doar ca poreclă ; cf. însă scr. *gùz* 'nates, natis' și derivatele *gùzica* 'nates, clunes', *guzin* și *guzonja* 'čovjek s velikom guzicom' — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III, Zagreb, 1887—1891, p. 518—519) [17] ; *loză* 'vrej', răspîndit în Banat, Crișana și sud-vestul Transilvaniei (Gămulescu, 2) ; *slog* 'coamă pe mijlocul arăturii' (ALR II_2 31) ; *bichiță* 'borceag, măzăriche' (ALR II_2 143 ; provenit din scr. *bikica*, dim. de la *bika* 'măzăriche').

2. Cuvinte referitoare la casă, gospodărie, unelte și obiecte casnice etc. : *clet* 'cămară' (ALRM II 292), *bravă* 'broasca ușii, încuietoare', răspîndit în întreg Banatul (ALR II 250, 252), *cotăriță* 'coș' (ALR II 266), *gradie* 'lemn de construcție' (ALR II_2 621), *poniavă* 'țol, pătură' (ALR II_2 494), răspîndit

[16] Cf. D. Gămulescu, *Împrumuturi lexicale...*, p. 209 și urm.

[17] Vezi E. Petrovici, *Vestiges des parlers slaves remplacés par le roumain*, în „Balcania", VI, 1943, p. 500—501.

în Banat, sudul Transilvaniei și Crișanei (Gămulescu, 2), *slăvină* 'canea' (ALR II 290), *obraniță* 'cobiliță', răspîndit în Banat și sudul Crișanei (ALR II_2 [2555]).

3. Cuvinte referitoare la natura înconjurătoare : *pesăc* 'nisip' (ALR II_2 10) și adjectivul derivat în românește *pesăcos* (*Împr.* 14 ; *Contr.* 29).

4. Cuvinte referitoare la părțile corpului omenesc și bolile lui : *lopătiță* 'spată, omoplat' (Petrovici, *Repartiția*, 4), *bobric* 'rinichi' (ALR I 48 ; din scr. *bubrek*), *slăbină* 'vintre' (ALR II 31, din scr. *slabina*) ; *pîrpur*, *pîrpor*, pentru boala numită pe cea mai mare parte a țării *vărsat*, în sud (două arii izolate : 1) Oltenia și sudul Transilvaniei ; 2) estul Munteniei *pojar* (din bulg.), iar în Moldova și Bucovina *cori* (din ucr. ; *Contr.* 27, 29).

5. Termeni de rudenie și referitori la relațiile sociale : *brată* 'frate vitreg (mai mare) ; nene ; 'cumnat' (ALR I 161, 162, 263), *strină* 'lele' (ALR I 203 ; pct. 40 ; din scr. *strina* 'mătușă' — și ca termen de adresare), *uică* 'unchi (fratele tatei, soțul mătușii), bade' (ALR I 165, 166 ; ALRM I 214, 285, 232 ; *Contr.* 28, 29), *uină* 'mătușă (soția unchiului), lele' (ALR I 168, 203) ; *babiță* 'moașă' (ALR I 212), *doichine* 'doică' (ALR I 222, pct. 40, 45, 69) — față de *doică* (din bg.), aproape general răspîndit, cu excepția Moldovei și Bucovinei, unde se întîlnește *mancă* (din ucr. ; cf. *Contr.* 13) ; *divăr* 'chemător la nuntă, însoțitorul miresei' (ALR II 161, 162 ; din scr. *dever*, *djever*, *diver*).

6. Adjective : *mîrc* 'cafeniu, roib' (ALR II_2 275 ; din scr. *mrk* (cf. în pct. 37 *mrk konj* și în pct. 36 : *cal mîrc*).

7. Cuvinte care denumesc acțiuni (verbe) : *a milui* 'a mîngîia' (ALR I 235 ; din scr. *milovati*, *milujem* 'idem', *a (se) zăbuni* 'a ameți, a aiura' (ALR I 135, ALR II 108 ; din scr. *zabuniti*).

Evident, ca și în cazul cuvintelor de origine bulgară și ucraineană, se poate încerca o stratificare în timp a împrumuturilor din graiurile sîrbești : așa, de pildă, cele pătrunse, pînă în Crișana și Oltenia par a fi mai vechi (ca, de pildă, *loză*, *poniavă*) ; altele cuprind întreg Banatul și pot fi relativ mai noi (de ex. *uică*, *pîrpor*, *cotăriță*, *obraniță* — pătruns și în sudul Crișanei) ; în sfîrșit, unele sînt recente, fiind înregistrate în unul sau mai multe puncte din sud-vestul Banatului, acolo unde contactul cu minoritatea națională sîrbă este viu și astăzi (evident, avem în vedere faptul că rețeaua este destul de rară : cf., de pildă, *pesăc* și *pesăcos*, *slog*, *bichiță* etc. ; cf. Gămulescu, 4) [18].

Constatăm, așadar, că studierea hărților *Atlasului lingvistic român*, precum și a altor date dialectale, în primul rînd glosarele (publicate tot mai intens în ultima perioadă și care cer un studiu aprofundat), ne permite nu numai să aducem precizări importante la stabilirea etimologiei cuvintelor de origine slavă, ci și să urmărim „viața" lor reală pe teren, raporturile care s-au stabilit între ele și cuvintele moștenite din latină sau împrumutate din alte limbi. Obținem astfel serii de sinonime „teritoriale", ca, de pildă, *față — obraz*, *zăpadă — nea — omăt*, *cireadă — ciurdă*, *sfre-*

[18] Cercetătorii influenței sîrbești în Banat vor trebui să țină seamă și de materialul cules de I. A. Candrea pentru *Atlasul lingvistic al Banatului*, rămas nepublicat. Vezi articolul său *Constatări în domeniul dialectologiei*, în „Grai și suflet", I, 1924, p. 169—200 (cu hărți) ; cf. I. Coteanu, *Elemente...*, p. 37—38.

del — burghiu (şi *burghie*), *cobiliță — coromîslă — obraniță, doică — doichine — mancă, vărsat — pojar — pîrpor — cori, bolnav — beteag, a săpa — a prăși* etc.

Mai mult chiar, constatăm că dacă împrumuturile vechi slave dacomoesice sînt răspîndite pe întreg teritoriul dacoromân, celelalte cuvinte de origine slavă sînt caracteristice pentru cîte unul din graiurile limbii (daco)române : împrumuturile bulgăreşti de după sec. al XII-lea pentru graiul muntean (cu sudul Transilvaniei şi Banatul şi, în parte, sudul Moldovei), cele sîrbocroate — pentru graiul bănăţean (parţial cu vestul Olteniei, sudul Crişanei şi sud-vestul Transilvaniei), iar cele ucrainene pentru graiul moldovean (parţial cu Maramureşul şi nord-estul Transilvaniei). Evident, izoglosele celor trei straturi de împrumuturi nu coincid exact cu limitele aproximative ale graiurilor enumerate, dar ariile respective se suprapun în cea mai mare parte. În acest caz, am putea enumera — aşa cum fac într-o formă generală unii cercetători [19], printre care, în ultimul timp, I. Coteanu [20] — alături de alte trăsături caracteristice ale graiurilor limbii (daco)române şi un număr de cuvinte specifice, provenite din limbile bulgară, sîrbocroată sau ucraineană. Afirmaţia care s-a făcut că graiurile (daco)române s-au constituit, în linii mari, în epoca fărîmiţării feudale [21] se poate sprijini, în acest caz, şi pe situaţia elementelor de origine slavă mai noi ale limbii române.

În sfîrşit, prezintă interes compararea izogloselor cuvintelor discutate mai sus cu izoglosele stabilite de acad. E. Petrovici pentru toponimicele de origine slavă, care apar alături de cele româneşti propriu-zise. Constatăm că ariile acestora sînt ceva mai restrînse decît cele ale cuvintelor discutate mai sus, care depăşesc uneori cu mult ariile toponimice, evident nesusceptibile de deplasări, cum se întîmplă cu cele ale apelativelor. Într-adevăr, acad. E. Petrovici a stabilit, din acest punct de vedere, trei arii : sudică (Muntenia, Oltenia, estul Banatului, sudul Transilvaniei şi Dobrogea) pentru toponimicele cu trăsături bulgăreşti [22], răsăriteană (nord-estică : Moldova, Bucovina, Maramureşul, nord-estul

---

[19] Acad. E. Petrovici, *Repartiţia graiurilor dacoromâne*..., p. 7 şi urm., hărţile 1, 2, 3, 4, de la p. 6, 8, 10, 12 ; R. Todoran, *Cu privire la repartiţia graiurilor dacoromâne*, în LR, V, 1956, nr. 2, p. 47. Între cuvintele specifice pentru diverse graiuri acad. E. Petrovici citează următoarele de origine slavă : *zăpadă, ciupesc, năduşeală* (cu sens de 'sudoare', căci cu sensul de 'astmă' este răspîndit în toată partea de nord a ţării, cf. *Contribuţii*..., 12), pentru graiul muntean (de origine bulgară) ; *omăt, hulub, cori, mancă* pentru graiul moldovean (de origine ucraineană) ; *uică, lopăţică* pentru graiul bănăţean (de origine sîrbă). Cf. *Repartiţia*..., 1, 2, 4.

[20] I. Coteanu, *Elemente*..., p. 72—73, 82, 90, 97, 111.

[21] Cf. acad. E. Petrovici, *Repartiţia*..., p. 16 : „Împărţirea aceasta a dacoromânei în patru (sau cinci) subdialecte datează oare de mult? Fenomenele lingvistice care stau la baza acestei împărţiri nu au o vechime mare. Cuvintele care dau un aspect atît de variat hărţilor lexicale sînt împrumuturi relativ recente în limba română, cuvinte de origine germană (...), turcă (...), maghiară (...), sîrbă (*arghelă* 'herghelie'), bulgară *(a ciupi)*... E, prin urmare, probabil că înainte de secolul al XV-lea nu existau subdialectele de astăzi".

[22] E. Petrovici, *Славяно-болгарская топонимика на территории Румынской Народной Республики*, în Rsl, I, 1958, p. 9—26 şi harta 2 ; Idem, *Географическое распространение* ..., în Rsl, IX, harta între p. 10—11.

Transilvaniei) pentru toponimicele cu trăsături ucrainene [23] și, în sfîrșit, sud-vestică (Banatul) pentru toponimicele cu trăsături sîrbești. Pentru aria sudică (inclusiv Banatul) dispunem și de o confirmare de natură „morfologică" : aria stabilită de I. Pătruț pentru vocativul în *-o* [24], de origine slavo-bulgară, coincide în linii mari cu harta toponimicelor de origine slavo-bulgară și cea a apelativelor stabilită mai sus. Același autor a arătat că unele influențe fonetice slave și maghiare sînt specifice pentru anumite graiuri : influența bulgară pentru graiul muntean, influența ucraineană pentru cel moldovean și maramureșean, influența sîrbocroată pentru cel bănățean și influența maghiară pentru cel crișean [25]. Astfel în partea de nord-vest a țării (centrul și nord-vestul Transilvaniei, Crișana de nord) nu putem vorbi de o influență dialectală slavă mai nouă (ipoteza împrumuturilor din slovacă n-a putut fi susținută cu argumente convingătoare [26]). De altfel, această parte a teritoriului dacoromân nu se învecinează cu niciun teritoriu de limbă slavă, ci cu limba maghiară — și într-adevăr în această regiune influența maghiară este mai puternică decît în alte părți ale Transilvaniei (exceptînd regiunea Mureș-Autonomă Maghiară).

Faptele prezentate mai sus sînt departe de a epuiza problema, întrucît am luat în discuție numai o parte din cuvintele de origine slavă înregistrate în *Atlasul limbii române*, ca să nu mai vorbim de cele îngust-dialectale, consemnate pînă în prezent doar în unele dicționare și în glosarele apărute pînă acum [27] ; aria lor de răspîndire poate fi cel mult schițată. Dar chiar și așa, tabloul general este trasat, iar utilitatea lui pentru istoria și dialectologia limbii române, pentru stabilirea etimologiei cuvintelor românești de diverse origini și pentru studiul „vieții" pe teren a vocabularului limbii romîne apare evidentă pentru oricine.

---

[23] E. Petrovici, *Toponimice slave de est pe teritoriul Republicii Populare Române*, I—II, în Rsl, IV, 1960, p. 41—63 (harta între p. 58—59) și Rsl, VI, 1962, p. 5—17 (hărțile la p. 12 și 13) ; Idem, *Географическое распространение* ..., harta între p. 10—11.

[24] I. Pătruț, *Considerații în legătură cu vocativul românesc în — o*, în Rsl, VII, 1963, p. 87—93.

[25] I. Pătruț, *Influences slaves et magyares sur les parlers roumains*, în Rsl, I, 1958, p. 31—43 (cu 3 hărți). Fiorica Dimitrescu, în comunicarea sa, *Cu privire la repartiția dialectală a cuvintelor în sec. al XVI-lea* (Conf. națională de lingvistică românească, octombrie 1964) a reamintit, pe bună dreptate, teza potrivit căreia „l'on observe un certain rapport entre les aires phonétiques et les aires lexicales", susținută recent de Ch. Camproux („Revue de linguistique romane", XXII, 1958, p. 31), împotriva părerii contrare, mai vechi, a lui A. Dauzat (*Essais de géographie linguistique*, I, Paris, 1921, IX).

[26] P. Olteanu, *K fonetickému súvisu medzi rumunčinou a zapadnou slovančinou*, Turčiansky sv. Martin, 1947 ; Idem, *Numiri slave în Transilvania de nord*, în „Limbă și literatură", III, 1957, p. 185—214.

[27] Cf. cîteva din glosarele recente, în afara celor publicate regulat de revista „Limba română" : *Lexic regional* (red. coordonator Gh. Bulgăr), Ed. Acad. R.P.R., 1960 ; *Materiale și cercetări dialectale*, I (Inst. de lingvistică — Acad. R.P.R., Filiala Cluj), Ed. Acad. R.P.R., 1960 ; V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, Ed. Acad. R.P.R., 1961.

GLOTOCRONOLOGIA ŞI PROBLEMELE EI PRINCIPALE

DE

I. RIZESCU

În istoria lingvisticii sînt cunoscute puţine metode care să fi provocat, chiar în primii ani de la apariţie, atît de numeroase discuţii în contradictoriu, ca *glotocronologia* sau *lexico-statistica*[1] ale cărei baze au fost puse de către lingvistul şi antropologul american M. Swadesh, prin anii 1950—1952 [2]. Din 1953, Robert Lees şi alţi lingvişti au contribuit la dezvoltarea cercetărilor întreprinse de Swadesh, aplicînd principiile glotocronologiei la diferite limbi [3].

Problemele principale ale acestei metode au figurat în tematica diferitelor congrese internaţionale de lingvistică, ţinute în ultimii ani, ca, de exemplu, al XXXII-lea Congres internaţional de americanistică (Copenhaga, 1956), al X-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică (Strasbourg, 1962), al V-lea Congres de slavistică (Sofia, 1963) [4].

Se ştie că lingvistica comparativ-istorică dispune de posibilităţi modeste pentru cercetarea unor stadii foarte vechi din trecutul limbilor. Ea

---

[1] Într-un articol recent, Karl V. Teeter (*Lexico-statistics and genetic relationship*, în „Language", vol. 39, nr. 4, 1963, p. 638—649) consideră că nu trebuie pus semnul egalităţii între cele două denumiri : glotocronologie şi lexico-statistică, deoarece şi alte metode lingvistice aplică statistica la studiul vocabularului.

[2] Printre alte articole, M. Swadesh a publicat : *Lexico-statistic dating of prehistoric ethnic contacts with special reference to North American Indians and Eskimos*, în „Proceedings of the American philosophical Society", 1952, vol. 96, p. 452—463, *Towards greater accuracy in lexico-statistic dating*, în „International Journal of American Linguistics", 1955, vol. 21, p. 121—137 (mai departe vom face referiri astfel : *Swadesh 1*, *Swadesh 2*). De aceste lucrări am luat cunoştinţă prin intermediul traducerilor în *Новое в лингвистике*, vol. I, Moscova, 1960.

[3] Un bogat material bibliografic poate fi găsit în studiul lui Aryon Dall'Igna Rodrigues, *Eine neue Datierungsmethode der vergleichenden Sprachwissenschaft*, în „Kratylos", 1957, vol. II, F. 1., p. 1—13.

[4] În unele lucrări de lingvistică generală au fost introduse chiar capitole speciale despre glotocronologie, ca, de exemplu, în cartea lui Ch. F. Hokett, *A course in modern linguistics*, New York, 1958, în cea a lui V. A. Zveghinţov, *Очерки по общему языкознанию*, Moscova, 1962.

folosește chiar și pentru perioade mai noi cronologia relativă (care stabilește că un fenomen s-a petrecut înaintea altuia sau după altul, fără a preciza data la care s-a produs).

Prin anii 1950—1951, M. Swadesh a descoperit în mod întîmplător că „partea principală a vocabularului" se schimbă cu viteză constantă, drept stimulent al cercetării servindu-i datarea cu ajutorul carbonului. El a pornit, așadar, de la analogia cu carbonul radioactiv. Se știe că în orice organism, după moarte izotopul instabil al carbonului începe să se dezagrege. Procesul se produce cu viteză constantă. Diversele rămășițe de copaci, de vase etc. care conțin carbon radioactiv reprezintă „cronometre naturale" care măsoară trecerea timpului.

Împreună cu alți lingviști, M. Swadesh a cercetat „acea parte a vocabularului care desemnează noțiuni fundamentale" și, totodată, cotidiene, obișnuite. Pentru a se cunoaște viteza, mai precis, procentul de cuvinte care se mențin într-un interval de timp dat, s-au efectuat o serie de cercetări asupra acestei părți a vocabularului. În acest scop s-a alcătuit „o listă experimentală", cuprinzînd cuvintele „de bază, fundamentale" din lexicul limbii engleze contemporane, după care s-au căutat echivalentele acestor cuvinte în alte 13 limbi. S-a ajuns astfel la concluzia că pe mileniu se păstrează între 76% și 85% din cuvintele lexicului de bază (acest procent e denumit *rata de retenție*). Dăm cîteva exemple [5]:

Rata de retenție a limbii române în comparație cu *latina clasică* este, după E. Kross, de 77% [6];

— *a limbii italiene* în comparație cu *latina clasică*, după D. A. Griffin, 85%;

— *a spaniolei* în comparație *cu latina* lui *Plaut*, după E. Kross, 85%;

— *a portughezei* în comparație cu *latina clasică*, după D. Taylor și M. Swadesh, 80%;

— *a limbii germane* față de germana veche de sus, după G. Metcalf și R. Lees, 77%.

Cum explică Swadesh aceste procente apropiate (vorbește chiar de o *constantă* a schimbărilor din fondul lexical)? El arată că, deși este supusă unor impulsuri variate, limba trebuie să-și păstreze unitatea, prin schimbări mai lente în fondul principal decît în restul vocabularului, pentru a nu afecta posibilitatea de comunicare între oameni. Aceasta demonstrează de ce lexicul de bază se modifică încet, dar nu explică schimbarea constantă a acestei părți a vocabularului.

Pornind de aici, M. Swadesh a căutat să stabilească *data despărțirii inițiale a unor limbi genetic înrudite*. El a făcut o primă aplicare la limba eschimoșilor și aleutinilor, care derivă dintr-o limbă comună. Datarea cu ajutorul glotocronologiei a arătat că din momentul despărțirii acestor limbi (și deci a acestor popoare) au trecut cca. 2 900 de ani. S-a făcut apoi confruntarea cu datele arheologice. Cercetînd radioactivitatea mostrelor de

[5] Vezi *M. Swadesh 1*, p. 34.

[6] În ceea ce privește rata de retenție a limbii române, considerăm că aceasta este mult mai ridicată, așa cum a reușit să demonstreze V. Guțu-Romalo, în studiul *Stabilirea datei de separație a aromânei cu ajutorul glotocronologiei*, în SCL, 1959, nr. 4, p. 573—585.

carbon s-a ajuns la cifra de 3 000 de ani, ceea ce practic corespunde cu rezultatele obţinute în mod independent prin metoda lexico-statistică.

După cîte ştim, glotocronologia nu poate determina însă intervale de timp mai mari de cîteva mii de ani. Cu cît epocile sînt mai îndepărtate, cu atît datările devin mai îndoielnice. Aceasta se datoreşte faptului că glotocronologia depinde într-o oarecare măsură de metoda comparativ-istorică, care trebuie să ateste în prealabil înrudirea dintre limbi [7], după care ele pot deveni obiect de studiu al glotocronologiei. Aşadar, glotocronologia are de-a face cu o „adîncime în timp" de 3—5 milenii, peste care nu trec rădăcinile comunităţilor lingvistice atestate cu precizie în momentul de faţă [8]. Mai trebuie amintite şi următoarele : calculele sînt mai exacte în limitele unei grupe sau subgrupe de limbi, de pildă germanice, romanice etc., şi mult mai puţin exacte în cazul analizei unor diverse grupe ale familiei de limbi.

Credem că nu este lipsit de interes de a se cunoaşte poziţiile lingviştilor faţă de *glotocronologie*.

a) Unii au îmbrăţişat şi au aplicat glotocronologia la studiul diverselor limbi. Amintim lucrarea lui Alo Raum privind limbile turcice [9], a lui Walter Arndt privind limbile germanice [10], a lui A. L. Kroeber cu privire la limbile romanice [11].

„Un merit al metodelor lexico-statistice ale lui M. Swadesh — susţine V. V. Ivanov — îl constituie recunoaşterea posibilităţilor de determinare statistică a timpului lingvistic (adică timpului sistemului lingvistic dat), măsurarea timpului prin calcularea abaterilor de la fondul lexical iniţial, înţelegerea timpului relativ (ideal) ca măsură a înrudirii" [12].

b) Alţi lingvişti adoptă o atitudine rezervată. I. I. Revzin arată că „în general, un şir de curente din cadrul statisticii lingvistice n-au adus încă un folos sensibil pentru lingvistica generală, în pofida excelentului aparat statistic. Aceasta se datoreşte adeseori absenţei unei definiţii riguroase a unităţilor susceptibile de a fi numărate. Din păcate, afirmaţia este valabilă şi pentru un curent atît de interesant al statisticii lingvistice şi anume glotocronologia" [13].

Rezervele sînt formulate mai clar de G. A. Klimov în felul următor : „Teoria lexico-statistică a lui Swadesh în măsura în care pretinde să determine timpul lingvistic absolut n-a putut, sub forma în care se prezintă actualmente, să biruie deficienţele esenţiale. Evident că datările

[7] G. Fairbanks (*A note in glottochronologie*, I.J.A.L., vol. 21, 1955) a încercat să dovedească înrudirea dintre limbi numai pe baza glotocronologiei, dar fără rezultate.

[8] G. A. Klimov, *O глоттохронологическом методе датировки распада пролыка*, în „Вопросы языкознания", 1959, № 2, p. 121.

[9] *Über die sog. lexiko-statistische Methode oder Glottochronologie und ihre Anwendung auf das Finnisch-ugrische und Türkische*, în „Ural-Altaische Jahrbücher", vol. 28, f. 3—4, 1956, p. 151—156.

[10] *The performance of glottchronology in Germanic*, în „Language", 1959, vol. 35, p. 180—192.

[11] *Romance history and Glottochronology*, în „Language", 1958, vol. 34, p. 454—458.

[12] *Вероятностное определение лингвистического времени*, p. 68.

[13] *О соотношении структурных и статистических методов в современной лингвистике*, p. 48 (ambele articole din „Вопросы статистики речи", L, 1958).

obținute cu ajutorul acestei metode nu pot avea valoare de sine stătătoare și trebuie, în limita posibilităților, confruntate cu aprecieri cronologice de altă natură, istorice, arheologice etc." [14].

O atitudine rezervată adoptă și V. Guțu-Romalo în aplicările glotocronologiei la stabilirea datei de separare a aromânei de dacoromână.

c) În sfîrșit, unii lingviști resping cu totul glotocronologia. Astfel E. Coșeriu, în comunicarea ținută la al X-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică (Strasbourg, 1962) demonstrează că, în urma aplicării formulelor lui M. Swadesh și R. Lees, se ajunge la rezultate stranii (de exemplu istroromâna s-ar fi despărțit de dacoromână prin anii 300—400 e.n.; italiana de latina populară acum 410 ani). El afirmă că glotocronologia nu e o metodă valabilă și că cercetările făcute pledează împotriva tezei fundamentale a acestei metode după care istoria limbilor ar fi o cantitate măsurabilă.

Nu cunoaștem amănuntele obiecțiilor formulare de L. Hjelmslev la al 32-lea Congres de americanistică, ținut la Copenhaga în 1956, dar se pare că sînt apropiate [15] de cele ale lui Coșeriu.

În cadrul unei cercetări despre sufixe, V. Nikonov susține că „glotocronologii greșesc atunci cînd consideră ritmul divergențelor limbii ca etalon de măsurare a timpului. Observațiile statistice dovedesc că nu există o uniformitate a schimbărilor. Amplitudinea deosebirilor e condiționată nu de faptul că o limbă s-a despărțit mai devreme, iar alta mai tîrziu, ci de dezvoltarea limbilor în ritmuri diferite și în direcții diferite [16].

Analizînd formulele folosite [17] pentru stabilirea datei de separare a unor limbi, C. Douglas Chrétien spune că acestea nu rămîn valabile în limita ipotezelor prezentate. „Dar asta nu înlătură ipotezele prin ele însele. Pînă în momentul în care ele vor fi înlocuite cu funcții matematice valabile, glotocronologia nu poate da rezultatele pe care le pretinde" [18].

După cum se vede, criticile se referă într-o prea mică măsură la *aspectele teoretice* ale glotocronologiei. În ce-l privește pe Swadesh, chiar și el consideră că ar exista unele deficiențe, dar acestea s-ar datora insuficientei documentări. „Avem toate temeiurile să presupunem că lexico-

[14] *Lucr. cit.*, p. 122.

[15] După Aryon Dall'Igna Rodrigues, *lucr. cit.*, p. 12.

[16] Vezi *Структурно-типологические исследования*, Moscova, 1962, p. 107.

[17] Ecuația cea mai generală după care se poate calcula timpul pornind de la procentul cuvintelor înrudite este:

$$t_1 + t_2 = \frac{\log C}{\log r}$$

în care t_1 și t_2 se referă la două limbi sau dialecte care s-au dezvoltat dintr-o limbă inițial unică. În această ecuație t_1 este timpul exprimat în mileniile care despart una dintre limbi de perioada existenței lor comune într-o singură limbă, iar t_2 timpul existenței de sine stătătoare a celei de a doua; C este procentul elementelor înrudite obținut prin compararea celor două liste; r este rata de retenție, adică procentul, presupus de unități lexicale păstrat în cele două limbi.

[18] *The mathematical models of glottochronology*, în „Language", 1962, vol. 38, nr. 1, p. 37.

statistica nu s-a apropiat nici pe departe de randamentul maxim pe care-l poate oferi. Aceasta se explică prin materialul prea restrîns pe care se bazează noţiunile de bază : rata de retenţie (numită iniţial *constanta*) şi lista de cuvinte [19]".

Pentru a înţelege aspectele teoretice ale glotocronologiei, mai precis, poziţia adoptată faţă de unitatea *limbă-societate*, şi în care ultima are rolul determinant, este necesar, pe lîngă descrierea metodei şi prezentarea criticilor aduse (făcute mai sus), să arătăm care sînt premisele pe care se bazează.

I. În fiecare limbă există un nucleu lexical de bază care oglindeşte noţiunile universale, general-umane şi care suferă schimbări extrem de lente (aici intră denumirile unor părţi ale corpului, ale celor mai generale fenomene cosmice, ale acţiunilor elementare etc.).

II. Proporţia în care se păstrează cuvintele din nucleu, denumită *rata de retenţie* (*index of retention*) este aceeaşi în toate limbile pentru intervale egale de timp.

III. Procentul de pierderi de cuvinte din nucleu este aproximativ egal în toate limbile (dependenţă inversă).

IV. Mărimea ratei de retenţie rămîne aproximativ constantă în timp.

V. Dacă se cunoaşte procentul cuvintelor păstrate (apropiate genetic) din nucleul oricăror perechi de limbi înrudite, se poate calcula timpul scurs din momentul separării acestor limbi.

Ultimul punct defineşte, de altfel, şi scopul glotocronologiei, care are o mare importanţă pentru datarea aproximativă, putînd servi „drept unealtă utilă în reconstrucţia preistoriei" [20].

După cum am arătat mai sus (p. 78) Swadesh a întocmit o listă de cuvinte care să cuprindă *lexicul de bază*. Iată ce condiţii trebuie să îndeplinească aceste cuvinte : să fie „universale", să nu se refere la anumite domenii speciale, să indice noţiuni largi, uşor de recunoscut, pentru care nu e greu de găsit echivalente printre cuvintele simple din majoritatea limbilor ; să fie dintre cele mai frecvente şi, pe cît posibil, să aibă un singur sens ; să se prefere un cuvînt unei îmbinări de cuvinte, chiar dacă sensul acestui cuvînt e mai larg decît al celui din listă.

„Dar acest optimism — spune H. Hoijer [21] — s-a dovedit întrucîtva înşelător". Într-adevăr, din cauza greutăţilor ivite cu ocazia „traducerii" listei din engleză în alte limbi (la aceasta a contribuit natura diferită a nucleului de bază [22]), Swadesh a fost nevoit să reducă numărul de cuvinte de la 215 la 100. Au fost reduse, de exemplu, numeralele de la şase la două, termenii de rudenie de la 12 la zero. A mai fost micşorat şi numărul pronumelor, al cuvintelor spaţiale, al celor care desemnează repaosul şi mişcarea, acţiunile, obiectele şi fenomenele naturii etc.

[19] *M. Swadesh 2*, p. 60.

[20] *Ibidem 1*, p. 23.

[21] *Lexico-statistics : A critique*, în „Language" 1956, vol. 32, nr. 1, p. 49.

[22] În unele limbi nu există cuvinte pentru a desemna anumite noţiuni din listă : mînă, copac, negru, alb, a merge, a muri etc.

Iată a doua listă de cuvinte, refăcută de Swadesh :

Lista de cuvinte (nr. 2)

— tot	(a) zbura	nas	copac
— cenușă	talpă	nu	doi
— coajă	(a) da	un	(a) merge
— burtă (belly)	bun	om	apă
— mare	verde	ploaie	noi
— pasăre	păr	roșu	ce
— (a) mușca	mînă	drum	alb
— negru	cap	rădăcină	cine
— sînge	(a) auzi	nisip	nevastă (wife)
— os	inimă	(a) vedea	galben
— (a) arde	eu	sămînță	Total 91 de cuvinte
— nor	(a) omorî	(a) ședea	din lista veche de
— rece	(a) ști	piele	215 de cuvinte
— (a) veni	frunză	(a) dormi	S-au mai adăugat 8
— (a) muri	(a) zăcea	mic	cuvinte noi :
— cîine	ficat	fum	
— (a) bea	lung	(a) sta	
— uscat,	păduche	stea	(a) spune
— ureche	bărbat	piatră	lună
— pămînt	mult	soare	rotund
— (a) mînca	carne	(a) înota (swim)	plin
— ou	munte	coadă	
— ochi	gură	acela	genunchi
— gras	nume	acesta	gheară
— pană	gît	tu	corn
— foc	nou	limbă	piept
— peşte	noapte	dinte	
			Total 99 de cuvinte

Lăsăm la o parte faptul de ordin strict lingvistic că e greu să găsești cuvinte numai cu un singur sens care să corespundă cuvintelor din listă.

Vom încerca să analizăm premisele enunțate din punct de vedere teoretic.

Constatarea unui vocabular de bază, a unui nucleu care oglindește noțiuni fundamentale și se schimbă încet, nu e nouă. Sub o formă sau alta apare la unii lingviști mai vechi, începînd cu Rasmus Rask. Greșeala lui Swadesh este că el nu ține seama de e v o l u ț i a acestui nucleu, de modificările pe care le suferă sub influența dezvoltării societății. Acad. Al. Graur a arătat că „fondul principal se schimbă mai încet decît masa vocabularului, în linii mari el se păstrează, dar schimbări cunoaște și el în amănunte, și încetul cu încetul se schimbă și componența lui". Și mai departe : „Sînt aceste schimbări în fondul principal legate de evoluția

societății? Fără îndoială că da. Fondul principal poate fi studiat numai în perspectiva istoriei" [23].

Omiterea perspectivei istorice îl face pe Swadesh să nu observe posibilitatea trecerii unor cuvinte din nucleu în restul vocabularului și invers [24]. Dar ignorarea legăturii dintre istoria limbii și istoria poporului se vede mai ales în încercarea de a formula „legi universale" (v. și p. 81), de alcătuire a listei experimentale, ceea ce înseamnă că fondul principal lexical este același pentru toate limbile și pentru toate epocile. În ultimă instanță, nu se ține seamă de condițiile specifice în care se dezvoltă o limbă dată. Strîns legat de aceasta este și faptul că glotocronologia nu ia în considerație contactul dintre limbi. Sînt semnificative cuvintele Sarhei Gudschinsky care arată că aplicarea acestei metode presupune absența contactelor sociale în procesul migrațiilor, absența oricăror imixtiuni care să contribuie la accelerarea sau încetinirea divergenței limbilor [25].

Formulele aplicate de glotocronologie pentru a data aceste procese nu țin seama de legătura limbii cu societatea, de salturile din societate. Deși între salturile din societate și cele din limbă există un decalaj „nu se poate tăgădui — arată acad. Al. Graur — influența pe care o au asupra limbii schimbările din structura societății. Fără îndoială, acestea nu sînt singurele cauze care duc la transformarea limbii, dar sînt în orice caz printre cauzele cele mai importante" [26]. Aceste cauze au, desigur, repercusiuni și asupra *ratei de retenție* a diverselor limbi. Rata de retenție a limbilor înrudite care se găsesc într-o anumită legătură diferă de a celor care nu se mai găsesc în contact. Swadesh nu ia în considerație factorii sociali și atunci cînd încearcă să găsească cauzele care provoacă oscilații în procentajul de cuvinte rămas în fondul principal lexical apelează la alți factori, fără a ajunge însă la o explicație. „Prin ce fapt istoric — se întreabă el — s-ar putea explica *rata* mai ridicată a limbii spaniole decît a limbii române sau a celei franceze? Dacă am presupune că explicația e legată de poziția periferică a ultimelor două în limitele teritoriului romanic, n-ar fi clar de ce între limbile grupei germanice de vest rata de retenție a limbii engleze este mai ridicată decît a limbii germane" [27].

Tocmai pentru că glotocronologia nu ține seama de legătura limbii cu societatea, calcularea erorii probabile pentru fiecare datare lexicostatistică este puțin precisă [28].

De altfel și alte metode matematice nu țin seama de caracterul complex al limbii. „Dacă lingvistica tradițională se orienta spre relevarea tuturor condițiilor în care avea loc cutare sau cutare fenomen de limbă, precum și spre explicarea particularităților acestor fenomene prin condiții

---

[23] *Încercarea asupra fondului principal lexical al limbii române*, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 30.

[24] Nu ține seama nici de deplasările semantice care pot avea influență dezorganizatoare asupra construcțiilor matematice ale glotocronologiei.

[25] *The ABC's of lexicostatistic (glottochronology)*, în „Word", 1956, vol. 12, nr. 2, p. 178.

[26] *Studii de lingvistică generală*. Variantă nouă, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 375.

[27] *Lucr. cit.*, 1, p. 38.

[28] Așa se explică faptul că una și aceeași datare se poate prezenta într-un șir de variante: 2200 ± 324, ± 200, ± 140.

specifice date, metodele matematice dimpotrivă ignorează asemenea condiții și particularități și tind să reducă întreaga varietate a fenomenelor lingvistice la caracteristici univoce și construcții teoretice universale" [29]. Aceste construcții universale sînt realizate de glotocronologi cu ajutorul unor formule apropiate de cele folosite în cazul carbonului radioactiv.

„Datarea lexico-statistică — spune Swadesh — spre deosebire de cea a carbonului radioactiv, folosește cu totul alt material, dar principiul său teoretic este același" [30]. „Principii teoretice" din lumea minerală se pot oare aplica în lumea socială? Filozofia marxistă ne învață că fiecare tip de mișcare își are legi proprii, care nu pot fi extinse de la un domeniu la altul, de pildă, din lumea animală la societatea omenească. Fr. Engels a arătat că „este cu totul pueril să vrei să reduci întreaga varietate bogată a dezvoltării istorice și a complexității ei la formula săracă și unilaterală : lupta pentru existență. Aceasta înseamnă mai puțin decît nimic" [31]. Și mai departe, „Chiar și conceperea istoriei ca o succesiune de lupte de clasă este mult mai plină de conținut și mai profundă decît simpla reducere a ei la fazele puțin diferențiate ale luptei pentru existență" [32].

A nu ține seama de esența fiecărui fenomen, a aplica legi ale carbonului radioactiv la societate este de fapt o influență a „universalismului" statisticii pozitiviste, care pune pe același plan fenomenele de masă din natură și cele din societate.

Astfel, statisticianul englez D. J. Finney consideră statistica drept o știință universală care studiază latura cantitativă a fenomenelor din natură și din societate, făcînd cu totul abstracție de latura lor calitativă. „Sarcina mea — scrie el — a fost să prezint știința statistică ca un întreg, ca o modalitate unică a intelectului de a trata problemele cantitative, și nu ca o sumă de metodici izolate destinate unor împrejurări specifice" [33]. Aceasta înseamnă într-adevăr „universalism" avînd ca trăsătură caracteristică refuzul de a analiza calitativ fenomenele din realitate, de a studia specificul lor. Pe o poziție apropiată se găsește și Swadesh, pentru care cantitatea și calitatea sînt noțiuni de același rang, ceea ce se reflectă în faptul că nu ține seama de caracteristicile nucleului lexical al fiecărei limbi în parte. Ajungînd la concluzia că se poate îmbunătăți calitatea listei de cuvinte pe calea micșorării numărului de cuvinte (de la 215 la 100), și nu a schimbării principiilor ei, Swadesh spune că a făcut această reducere deoarece calitatea este cel puțin tot atît de importantă ca și cantitatea.

De aci nu trebuie trasă concluzia că nu se pot aplica cele mai complexe metode matematice la studiul limbii. Dar evaluarea cantitativă nu trebuie să ducă la ignorarea deosebirilor calitative dintre limbi.

★

[29] V. Zvegințev, *Лингвистическое датирование методом глоттохронологии (Лексикостатистики)*, în „Новое в лингвистике", I, Moscova, 1960, p. 21.

[30] *Lucr. cit.* [2], p. 31.

[31] *Dialectica naturii*, Editura politică, București, 1959, p. 291.

[32] *Ibidem*, p. 293.

[33] Citat după O. O. Iahot, *Социологические исследования и вопросы статистики* în „Вопр. фил.", 1963, nr. 5, p. 64.

Înseamnă oare că glotocronologia trebuie respinsă cu totul, sau se pot prelua unele dintre ideile ei?

„Cu tot caracterul arbitrar al datării obţinute de glotocronologie, spune V. Zveghinţev, ţinînd seama de faptul că într-o serie de cazuri a dat rezultate satisfăcătoare, trebuie să dăm atenţie acestei metode, apreciind lucid posibilităţile ei şi neînchizînd ochii la multiplele-i deficienţe" [34].

De pe acum se observă că în cadrul glotocronologiei au apărut ramuri noi. Ne referim, de exemplu, la încercarea de a determina gradul de apropiere lexicală dintre limbă şi dialecte pe baza calculului cantitativ de coincidenţe ale vocabularului de bază din limbile comparate [35]. Această variantă a glotocronologiei a obţinut unele rezultate interesante şi în ce priveşte stabilirea *cronologiei relative* [36] a separării unor limbi înrudite.

Premisele enunţate de glotocronologie pot sugera unele căi noi pentru studierea vitezei de schimbare nu numai a fondului principal lexical, ci şi a masei lexicale, ceea ce va contribui la cunoaşterea mai profundă a caracterului sistematic al vocabularului.

Credem că principiile glotocronologiei ar putea fi folosite şi în alte direcţii. După modelul listei experimentale de cuvinte s-ar putea întocmi o listă de foneme şi una de morfeme, care să ţină seama de corelaţia sistemului, de legătura dintre limbi. Aici avem în vedere şi datele geografice, deoarece limba, ca fenomen social, se dezvoltă în spaţiu şi timp. O listă de morfeme, comune mai multor limbi, nu e un lucru uşor de alcătuit. Dar ca şi în cazul vocabularului, şi sistemul gramatical poate fi divizat într-un şir de subsisteme, dintre care unul să reprezinte nucleul gramatical. Aceasta nu înseamnă să renunţăm la ideea unei liste experimentale de cuvinte. La întocmirea ei este însă necesar să se ţină seama de istoria limbii, de legătura dintre istoria limbii şi istoria poporului, aşa că lista trebuie făcută pe grupe de limbi, pe anumite perioade din dezvoltarea lor, şi nu pentru toate epocile şi pentru toate limbile existente.

---

[34] *Lucr. cit.*, p. 20.

[35] S-ar putea reproşa că în cazul de faţă nu e vorba de „o inovaţie", deoarece *cronologia relativă* a fost folosită şi de lingvistica tradiţională.

[36] Vezi G. A. Klimov, *О лексико статистической теории М. Сводеша*, în „Вопросы теории языка в современной зарубежной лингвистике", Moscova, 1961.

FORMAŢII PARASINTETICE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

FINUŢA ASAN

Majoritatea lucrărilor care prezintă procedeele de formare a cuvintelor din diverse limbi consacră paragrafe speciale formaţiilor parasintetice, adică cuvintelor derivate cu prefixe şi cu sufixe totodată.

A. Darmesteter [1], de exemplu, arată că franceza a dezvoltat considerabil tendinţa existentă încă din latină de a forma verbe noi de la substantive şi adjective, prin adăugarea unor prefixe şi a sufixelor verbale. După ce dă liste destul de bogate de verbe parasintetice, clasificate după conjugarea lor (I sau a II-a) şi după categoria gramaticală a temei (substantiv sau adjectiv), autorul analizează valoarea prefixelor şi a sufixelor din aceste formaţii. Parasinteticele nominale (alcătuite dintr-un prefix, un nume şi un sufix nominal) sînt puţine în franceză, de aceea listele şi comentariile sînt aici reduse. Trecînd la studierea fiecărui prefix în parte, Darmesteter atrage atenţia asupra acelor prefixe care pot da naştere la parasintetice — exemple numeroase susţin de fiecare dată afirmaţia făcută.

W. Meyer-Lübke [2] constată existenţa formaţiilor parasintetice în toate limbile romanice, remarcînd totodată numărul redus al parasinteticelor nominale. Autorul include în categoria parasinteticelor şi derivatele cu sufixe de la numele compuse, cum sînt sp. *cornicortadera* (format din *corni* + *cortar* + suf.-*era*) sau v. rom. *măreştergură*. Acest tip este puţin productiv în limbile romanice, cu excepţia italianei care şi-a creat o întreagă clasă de asemenea formaţii.

Kr. Nyrop [3] menţionează şi el derivarea parasintetică, atît a verbelor, cît şi a numelor, subliniind productivitatea primei categorii.

---

[1] *Traité de la formation des mots composés dans la langue française comparée aux autres langues romanes et au latin*, Paris, 1875, p. 79 şi urm.

[2] *Grammaire des langues romanes*, vol. II, Paris, 1895, p. 624 şi urm.

[3] *Grammaire historique de la langue française*, ed. a III-a, Copenhaga, 1908, p. 194 şi urm.

De asemenea, la fiecare prefix [4] se arată, într-un paragraf special, formaţiile parasintetice cărora prefixul respectiv le-a dat naştere.

E. Bourciez [5] urmăreşte procedeul de formare a verbelor noi prin adăugarea anumitor prefixe şi sufixe la nume în latină, faza romană primitivă, vechea franceză, franceza modernă, provensală, spaniolă, portugheză, italiană şi română. El constată, în general, menţinerea aceloraşi prefixe derivative şi creşterea gradului de productivitate a procedeului.

Formaţiile parasintetice din limba spaniolă sînt discutate, în gramaticile lor istorice, şi de R. Menendez Pidal [6] şi Vicente Gracía de Diego [7].

Gramatica Academiei de ştiinţe a U.R.S.S., vol. I, se ocupă în cîteva paragrafe [8] de substantivele (nume de instrumente, de locuri) formate cu prefixe şi sufixe. Procedeul nu este productiv în limba rusă.

Formaţiile parasintetice ale limbii române nu au fost studiate încă. Nici gramaticile noastre şi nici studiile privitoare la formarea cuvintelor, apărute pînă acum, nu şi-au propus să urmărească categoria de derivate despre care e vorba [9].

Limba noastră posedă o serie de parasintetice moştenite, împrumutate sau calchiate, ca, de exemplu, verbele : *adăpa*, *incomoda*, *parafraza*, *predestina*, *transfigura* etc., substantivele : *circumnavigaţie*, *contraspionaj*, *hiperaciditate*, *inconstanţă*, *intercomunicaţie*, *regenerator*, *subdiviziune*, *transformism* etc., adjectivele : *antiaerian*, *inacceptabil*, *intravenos*, *previzibil*, *proconsular*, *transalpin*, *ultramicroscopic*. Nu mă voi opri asupra acestora, ci voi lua în consideraţie formaţiile româneşti, pentru că numai pe baza lor se pot deduce caracterele specifice ale derivării parasintetice din limba română.

Voi deosebi în cadrul parasinteticelor formele care au luat naştere prin adăugarea simultană a unui prefix şi a unui sufix (de la *faţă* — *răsfăţa*, de la *verde* — *înverzi* etc.) de cele la care procesul a avut loc în două etape : r-a format mai întîi un cuvînt nou, prin adăugarea unui sufix sau a unui prefix, apoi, de la acesta, un al doilea derivat, prin alipirea unui prefix al cuvîntul sufixat sau a unui sufix la forma prefixată (*şcoală* — *şcolar* — *conşcolar*, *moş* — *strămoş* — *strămoşesc* etc.). Nu extind denumirea de „parasintetice" şi asupra derivatelor de la numele compuse, aşa cum face W. Meyer-Lübke (v. mai sus).

★

[4] *Op. cit.*, p. 211 şi urm.

[5] *Eléments de linguistique romane*, ed. a II-a, Paris, 1923, p. 67, 198, 310, 403, 475, 534.

[6] *Manual de gramática histórica española*, ed. a V-a, Madrid, 1929, p. 201—205, 289.

[7] *Gramática histórica española*, Madrid, 1951, p. 250.

[8] P. 240, 251.

[9] Cîteva observaţii asupra unor formaţii parasintetice a făcut N. Drăganu în *Ceva despre compusele parasintetice*, în „Orientul român" I, 1913, p. 264—268.

Unele referiri la verbele parasintetice se găsesc la I. Fischer, în SCL, v, 1954, p. 297—298. Flora Şuteu se ocupă de verbe şi adjective parasintetice formate cu prefixul *în-* (*Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. II, p. 44—45).

Verbe parasintetice [10]

I. Verbe formate prin adăugarea unui prefix și a unui sufix :

a) la substantive :

afîna ;

destrăma < *tramă* „fir întrebuințat în urzeala sau în bătătura unei țesături", *despăduchea, desmiriști* ;

împerechea, închiria, înmuguri, întîmpina < *tîmpină* „un fel de tobă", *întruchipa* ;

prefira ;

răsfăța, răsfoi ;

zvăpăia < *văpaie.*

Substantivul de la care se formează verbul poate fi el însuși un derivat : *îmbunătăți, înfrumusețа.*

b) la adjective :

asurzi ;

dezgoli ;

încălzi, înverzi ;

răzbuna.

Adjectivul este derivat : *încețoșa, înfricoșa.*

c) la adverbe :

amîna.

Adverbul este derivat : *încrucișa.*

d) la numerale :

îndoi.

e) la interjecții :

înhăța < *hați* !

II. 1. Verbe formate prin adăugarea unui sufix :

a) la substantive derivate cu un prefix sau cu un prefix și un sufix : *nedreptăți.*

b) la adverbe derivate cu un prefix : *îndemîna* (cuvînt rar).

2. Verbe formate prin adăugarea unui prefix la verbe derivate cu un sufix :

conglăsui, consfătui, convicțui ;

decalcifica, dezrobi ;

preamări ;

precumpăni ;

răzgîndi ;

recategorisi, revalorifica.

Prefixul se poate atașa la un verb derivat cu prefix și sufix : *preîntîmpina, reînarma, subînchiria, supraîncălzi.*

Pe lîngă aceste formații sînt și verbe care au primit pe teren românesc, fără model străin, numai prefixul sau numai sufixul, cuvîntul de bază moștenit, împrumutat sau calchiat fiind însă analizabil în limba noastră. Și aceste formații, parțial românești, trebuie avute în vedere. S-a adăugat prefixul la : *însemna, străfulgera.* S-a adăugat sufixul la : *contrabanda* (rar).

[10] Materialul folosit a fost extras din DM și din lucrările privitoare la formarea cuvintelor apărute în publicațiile noastre de specialitate.

Substantive parasintetice

1. Substantive formate prin adăugarea unui sufix :

a) la verbe derivate cu un prefix sau cu prefix şi sufix : *împărtăşanie, încleială, îndatorinţă* (rar), *îndoială, îngropăciune, înseninătate* (rar), *destrămătură, prelungitor, răscroială, răscroitură, răsuflătoare, răsturniş, scoborîş* etc.

b) la substantive care conţin deja un prefix şi un sufix sau un prefix şi mai multe sufixe :

împăciuitorism, împăciuitorist ;
însemnărică.

c) la adjective derivate cu un prefix :
afundiş
sau cu un prefix şi un sufix :
preaputernicie.

Uneori nu putem preciza dacă cuvîntul de bază este substantiv sau adjectiv :

nebunie < *nebun* şi probabil *prefăcătorie* < *prefăcător* (cuvînt rar).

d) la adverbe derivate cu un prefix :
anevoinţă ;
împrejurime.

2. Substantive formate prin adăugarea unui prefix :

la substantive derivate cu un sufix :

antemăsurătoare ;
comesean, comeseriaş, consătean, conşcolar, copărtaş ;
nechibzuinţă, necurăţenie, nedreptate, neomenie, neorînduială ;
preînălţime, preasfinţie ;
străbunic ;
subchiriaş.

3. În unele cazuri nu putem preciza dacă substantivul a fost format prin alipirea unui sufix la o formă prefixată sau a unui prefix la una sufixată :

arhipăstorie poate deriva de la *arhipăstor* cu sufixul *-ie* sau de la *păstorie* cu prefixul *arhi-* ;

codevălmăşie poate avea la bază pe *codevălmaş* sau pe *devălmăşie* ;

contrasemnătură poate fi format de la *contrasemna* sau de la *semnătură* ;

preînălţime şi *preasfinţie* de la *preaînalt* şi *preasfînt* sau de la *înălţime* şi *sfinţie* ;

străvechime (rar) şi *strămoşie* (rar) de la *străvechi* şi *strămoş* sau de la *vechime* şi *moşie*, iar *supraîncălzitor* de la *supraîncălzi* sau de la *încălzitor.*

La aceste substantive trebuie adăugate şi derivatele româneşti cu sufixe de la verbe, substantive, adjective formate cu prefixe în latină, într-o limbă străină sau după un model străin, dar ale căror elemente sînt clare pentru români, cum sînt : *adăpătoare, adormiţele, contrafăcător, întrerupător, parvenitism, premilitărie, supralicitator, supravieţuitor, susţinător, transformabilitate, tresăritură.*

Alături de acestea trebuie menționate și substantivele noi formate cu prefixe de la substantive cu sufixe împrumutate sau calchiate : *antiunionist*, *nedelicatețe*, *subadministrator*, *subcontrarietate*, *ultraregalist*.

Adjective parasintetice

I. Adjective formate prin adăugarea unui prefix și a unui sufix la un substantiv :

înflămurat (rar), *înjobenat*, *înmănușat* (acesta din urmă, format de la un substantiv derivat el însuși cu sufix).

II. 1. Adjective formate prin adăugarea unui sufix :

a) la verbe derivate cu prefix sau cu prefix și sufix (sînt aici numeroase nume de agent folosite ca adjective) : *asurzitor*, *descrescător*, *îndoios*, *înfricoșător*, *înstrăinabil*, *prevestitor*, *răscumpărabil*, *renăscător*, *sclipitor*, *sfărîmicios*, *străbătător*.

b) la substantive derivate cu prefix :

arhipăstoresc, *strămoșesc*.

Cuvîntul de bază este un substantiv care conține un prefix și un sufix sau un verb format cu prefix și sufix :

îndoielnic.

c) la adverbe derivate cu prefix :

anevoios, *îndemînatic*.

2. Adjective formate prin adăugarea unui prefix :

la adjective derivate cu sufix :

antimuncitoresc, *arhicredincios*, *arhiputernic*, *extrașcolar*, *interraional*, *interșcolar*, *neciteț*, *necredincios*, *necruțător*, *nelocuibil*, *neomenesc*, *netipicar*, *preaputernic*, *preșcolar*, *subpămîntean*, *suprafiresc*, *suprapămîntesc*, *transdunărean* etc.

Prefixul se poate adăuga la un adjectiv care conține deja un prefix și un sufix : *neîdemînatic*.

Și printre adjectivele parasintetice sînt unele care numai parțial pot fi considerate formații românești. De ex. : *adormitor*, *demobilizator*, *întreprinzător*, *prelucrabil*, *surprinzător* etc. (de la verbe cu prefix moștenite, împrumutate sau calchiate) ; *arhidiaconesc*, *confrățesc* (de la substantive cu prefix împrumutate sau calchiate) ; *antiepidemic*, *antistatal*, *incalculabil*, *interbalcanic*, *interministerial*, *neimpozabil*, *prefeudal*, *prerevoluționar*, *posttonic*, *subatomic*, *subtropical*, *suprabugetar*, *transcarpatic*, *ultraconfortabil* etc. (de la adjective cu sufix împrumutate sau calchiate).

Adverbe parasintetice

1. Adverbe formate prin adăugarea unui sufix :

a) la substantive derivate cu prefix :

strămoșește.

b) la adjective derivate cu prefix :

preacucernicește (rar).

c) la adverbe derivate cu prefix :

alăturiș (rar).

2. Adverbe formate prin adăugarea unui prefix :
la adverbe derivate cu sufix :
neomenește, *neromânește* etc.

Din prezentarea de mai sus a formaţiilor parasintetice româneşti din punctul de vedere al procedeelor lor de derivare şi al părţilor de vorbire în care se grupează, reies următoarele :

1. Formaţiile parasintetice sînt substantive, adjective, verbe şi adverbe.

Dintre acestea au luat naştere, prin adăugarea simultană a unui prefix şi a unui sufix, numai o serie de verbe şi cîteva adjective cu circulaţie redusă. Nu am întîlnit substantive şi nici adverbe pe care să le pot grupa cu certitudine în categoria derivatelor „simultane" : pentru aceasta ar fi trebuit să nu existe în limbă decît cuvîntul de bază şi derivatul cu cele două elemente, nu şi un derivat cu prefix sau cu sufix la care să se poată adăuga ulterior cel de-al doilea morfem derivativ. Aşa, de exemplu, pe lîngă *verde* şi *înverzi*, nu mai există *verzi* sau *înverde*, în afară de *mănuşă* şi *înmănuşat*, nu există *'mănuşat*, nici *'înmănuşa*. În ceea ce priveşte substantivele însă, în afară de *fund* şi *afundiş* există şi *afund*, pe lîngă *chirie* şi *subchiriaş* există şi *chiriaş*, alături de *păstor* şi *arhipăstorie* există *arhipăstor* şi *păstorie* etc. La fel în categoria adverbelor : afară de *moş* şi de *strămoşeşte* există şi *strămoş* etc.

2. Cele mai multe formaţii parasintetice (avînd în vedere atît cele derivate „simultan" cît şi cele derivate „succesiv") sînt substantive : aceasta pentru că de la aproape fiecare verb cu prefix se formează, cu diverse sufixe, mai multe substantive : unul sau mai multe abstracte, un nume de agent sau de instrument etc. Urmează apoi adjectivele, apoi verbele. Adverbe parasintetice sînt puţine.

3. Rolul dominant în derivarea parasintetică îl are verbul [11], pentru că el constituie baza de la care se formează foarte multe substantive şi adjective parasintetice.

4. Dintre verbele parasintetice derivate „simultan" cele mai multe sînt formate prin adăugarea unui prefix şi a unui sufix verbal la substantive şi adjective. Prefixul cel mai folosit cu această funcţie este *în-* [12] ; sufixele întrebuinţate sînt exclusiv *-a*, *-i* şi *-ui* (nu există verbe parasintetice aparţinînd conjugărilor neproductive, a II-a şi a III-a). Numeroase parasintetice derivate „succesiv" au luat naştere şi prin adăugarea unui prefix verbal la un verb. Prefixele cele mai productive cu această funcţie sînt *des-*, *răs-* şi *re-*.

5. În categoria substantivelor parasintetice, cele mai multe sînt formate de la verbe cu ajutorul sufixelor. Sufixele cele mai frecvente sînt : *-tor*, *-toare* şi *-ură*. Un număr destul de mare de substantive parasintetice au apărut prin alipirea unui prefix la un substantiv cu sufix. Aici, cel mai folosit prefix este *ne-*.

---

[11] Spre deosebire de derivarea „simplă" (numai cu sufixe) în sistemul căreia verbul este subordonat substantivului (cf. Al. Graur, *Caracterul sistematic al limbii*, în „Viaţa românească", 1958, nr. 6, p. 99—101).

[12] Prefixul *în-* are în primul rînd rol gramatical : formează, împreună cu sufixele conjugărilor, verbe de la nume (Cf. Flora Şuteu, *lucr. cit.*, p. 61).

6. Majoritatea adjectivelor parasintetice provin de la verbe și au fost formate cu ajutorul sufixelor. Dintre acestea, în primul rînd trebuie menționat *-tor*, *-toare*. Sînt și multe adjective parasintetice derivate cu prefix de la adjective sufixate. Prefixul cel mai des întîlnit este, și de data aceasta, *ne-*.

7. Adverbele parasintetice, în general puțin numeroase, sînt formate aproape exclusiv cu sufixul *-este* de la substantive și adjective prefixate și cu prefixul *ne-* de la cîteva adverbe derivate cu sufix.

★

Urmărind formațiile parasintetice se observă cu ușurință că în alcătuirea lor nu intră la întîmplare orice prefix și orice sufix. În afara repartizării elementelor derivative pe părți de vorbire (prefixe și sufixe care derivă numai verbe, numai adverbe, numai substantive și adjective etc.), există, în cadrul aceleiași părți de vorbire, reguli după care anumite prefixe se combină cu anumite sufixe și nu cu altele. Pentru a desprinde aceste reguli am alcătuit următorul tablou (vezi anexa). Unele dintre căsuțele goale vor putea fi eventual completate, în urma descoperirii unor cuvinte parasintetice pe care eu nu le-am avut în vedere [13]. Aceste completări vor fi binevenite, pentru că ele vor îmbogăți concluziile mele.

În derivarea verbelor parasintetice sînt folosite 16 prefixe și 6 sufixe :

3 prefixe, *des-*, *răs-* și *re-*, se combină cu toate sufixele verbale : *-a*, *-i* și *-ui*, *-fica*, *-isi*, *-iza* ;

13 prefixe, *a(d)-*, *co(n)-*, *contra-*, *în-*, *între-*, *întru-*, *ne-*, *pre-*, *prea-*, *s-*, *stră-*, *sub-*, *supra-*, apar numai împreună cu sufixele *-a*, *-i* și *-ui*.

În structura substantivelor parasintetice intră 22 de sufixe și 28 de prefixe.

Sufixul *-tor*, *-toare* intră în componența numelor de agent și a numelor de instrumente alături de 17 dintre cele 31 de prefixe verbale : *a(d)-*, *ab-*, *co(n)-*, *des-*, *ex-*, *în-*, *între-*, *per-*, *pre-*, *răs-*, *re-*, *s-*, *sub-*, *supra-*, *sur-*, *sus-* și *trans-*. Acest sufix derivă cîteva substantive și împreună cu prefixul *ante-*.

Sufixul *-ură* formează împreună cu 13 prefixe : *a(d)-*, *contra-*, *des-*, *în-*, *între-*, *ne-*, *pre-*, *răs-*, *re-*, *s-*, *stră-*, *sub-* și *tre-* substantive parasintetice.

Sufixul *-eală* apare împreună cu 7 prefixe : *a(d)-*, *des-*, *în-*, *ne-*, *răs-*, *s-*, *stră-*, cele mai vechi și cele mai productive dintre prefixele verbelor.

Cu 5 dintre aceste prefixe : *a(d)-*, *des-*, *în-*, *răs-* și *s-* se combină temele cu sufixul *-iș* și cu 3 dintre ele : *a(d)-*, *în-* și *ne-*, temele cu sufixul *-ință*.

Sufixul *-mînt* formează parasintetice împreună cu 3 prefixe : *a(d)-*, *co(n)-* și *pre-* ; *-ciune* cu 2 prefixe : *în-* și *prea-*, iar *-anie* numai împreună cu *în-*.

[13] Am lăsat intenționat la o parte formațiile cu totul rare, neobișnuite, creațiile personale care nu s-au răspîndit în limba comună.

Sufixul *-ie* derivă în general abstracte de la substantive şi adjective care conţin prefixele : *arhi-*, *co(n)-*, *ne-*, *pre-*, *prea-* şi *stră-* ; *-ime* de la substantive, adjective şi adverbe cu : *a(d)-*, *în-*, *ne-*, *prea-* şi *stră-*, iar *-tate* de la nume cu : *in-*, *în-*, *ne-*, *sub-* şi *trans-*.

Sufixul *-ist* derivă substantive parasintetice alături de prefixele : *anti-*, *contra-*, *în-*, *ne-* şi *ultra-*, iar sufixul *-ism* împreună cu : *anti-*, *în-*, *par-* şi *ultra-*.

Sufixul *-ean* apare însoţit de prefixele : *co(n)-*, *ne-* şi *sub-*.

Sufixele *-ar* şi *-aş* le-am întîlnit împreună cu prefixele *con-* şi *sub-* ; *-enie* împreună cu prefixele *des-* şi ne-, iar *-eţe* numai cu *ne-*.

Sufixul *-ică* formează diminutivele unor substantive care conţin prefixele *a(d)-* şi *în-* ; sufixele *-ic* şi *-ior*, diminutivele unor substantive cu *stră-* şi, respectiv, *a(d)-*.

Dintre sufixele moţionale, *-ă* formează femininul unor substantive derivate cu prefixele : *anti-*, *co(n)-*, *contra-*, *în-*, *ne-*, *stră-*, *sub-* şi *ultra-*.

Adjectivele parasintetice sînt formate cu 14 sufixe şi 28 de prefixe.

Un mare număr dintre numele de agent parasintetice, derivate cu sufixul *-tor*, *-toare* şi cu prefixele menţionate acolo (cu excepţia lui *per-*), sînt folosite şi ca adjective. Sufixul formează adjective şi cu prefixele : *arhi-*, *ne-*, *stră-* şi *ultra-*.

Sufixul *-os* intră în compunerea multor adjective alături de 11 prefixe : *a(d)-*, *anti-*, *arhi-*, *în-*, *ne-*, *prea-*, *răs-*, *s-*, *stră-*, *supra-* şi *ultra-*.

Sufixul *-bil* există în cuvinte care încep cu prefixele : *arhi-*, *co(n)-*, *in-*, *în-*, *ne-*, *pre-*, *răs-*, *re-* şi *ultra-*.

La unele adjective derivate cu sufixul *-ic* se alipesc 8 prefixe : *anti-*, *arhi-*, *inter-*, *ne-*, *post-*, *pre-*, *sub-* şi *trans-*, iar la altele cu sufixul *-al*, 7 prefixe : *ante-*, *ex-*, *inter-*, *ne-*, *pre-*, *sub-* şi *supra-*.

Sufixul *-esc* coexistă în adjective parasintetice cu prefixele : *anti-*, *arhi-*, *co(n)-*, *ne-*, *stră-* şi *supra-*.

Sufixul *-nic* formează adjective de la nume cu prefixul *în-*, iar la adjectivele cu *-nic* se alătură prefixele : *arhi-*, *inter-*, *ne-*, *prea-* şi *ultra-*.

Unor adjective derivate cu sufixul *-ar* li se adaugă prefixele : *extra-*, *inter-*, *ne-*, *pre-* şi *supra-*.

Sufixul *-ist* derivă adjective împreună cu prefixele : *anti-*, *în-*, *ne-*, *pre-* şi *ultra-*.

De la adjective cu sufixul *-ean* se formează parasintetice cu ajutorul prefixelor : *inter-*, *ne-*, *sub-* şi *trans-*.

Sufixul *-ăreţ* se găseşte în derivate adjectivale (de la verbe), alături de prefixele : *arhi-*, *des-* şi *ne-*.

Unele adjective formate cu sufixul *-ian* primesc şi prefixele : *infra-*, *ne-* şi *sub-*.

Sufixul *-atic* apare împreună cu prefixele : *în-* şi *ne-*, iar sufixul *-eţ*, cu *arhi-* şi *ne-*.

În derivarea adverbelor parasintetice sînt folosite 2 sufixe şi 4 prefixe.

Sufixul *-eşte* se găseşte în formaţii parasintetice împreună cu prefixele : *ne-*, *prea-* şi *stră-*, iar *-iş*, împreună cu *a(d)-*.

Din constatările de mai sus se pot desprinde următoarele concluzii :

1. În cadrul derivării parasintetice rolul prefixării este deosebit de important. Se spune, de obicei, că româna folosește puțin prefixele pentru a forma cuvinte noi. Ideea aceasta trebuie respinsă cel puțin în ceea ce privește parasinteticele, avînd în vedere mai ales perioada mai nouă a limbii noastre, cînd au pătruns prin împrumut multe prefixe, dintre care unele au început să fie și productive. Importanța prefixelor reiese din :

a) numărul mare al prefixelor (33), aproape egal cu cel al sufixelor (40) folosite în derivarea parasintetică ;

b) numărul mai mare de prefixe decît de sufixe folosite în derivarea fiecărei părți de vorbire parasintetice : 16 prefixe și 6 sufixe la verb, 27 de prefixe și 22 de sufixe la substantiv, 28 de prefixe și 14 sufixe la adjectiv, 4 prefixe și 2 sufixe la adverb ;

c) numărul mai mare de prefixe care formează parasintetice cu multe sufixe (fiecare prefix cu cel puțin 10 sufixe) față de numărul sufixelor care apar împreună cu la fel de multe prefixe ;

d) numărul foarte mare de verbe și destul de mare de adjective parasintetice formate prin adăugarea prefixelor sau prin atașarea simultană a prefixelor și a sufixelor, față de parasinteticele care au luat naștere prin adăugarea sufixelor.

2. Cele mai folosite prefixe în derivarea parasintetică sînt următoarele : *ne-*, *în-*, *sub-*, *a(d)-*, *des-*, *răs-*, *pre-*, *co(n)-*, *stră-*, *arhi-*. După cum se vede, e vorba, în general, de prefixe vechi. Dintre prefixele noi se întîlnesc mai des : *re-*, *ultra-*, *anti-*, *supra-*.

3. Cele mai folosite sufixe în derivarea parasintetică sînt următoarele : *-tor*, *-toare* ; *-a*, *-i*, *-ui* ; *-ură* ; *-os*. Și aici vin în primul rînd sufixele vechi ; dintre sufixele noi, mai frecvente sînt *-bil* și *-ic*.

4. Derivarea parasintetică este un procedeu viu, puternic în sistemul formării cuvintelor românești.

adverbe		adjective														substantive																						Verbe				
-iş	-eşte	-tor, -toare	-os	-nic	-ist	-ic	-ian	-eţ	-esc	-ean	-bil	-ăreţ	-atic	-ar	-al	-ură	-tor, -toare	-tate	-mint	-iş	-ist	-ism	-ior	-inţă	-ime	-ie	-ică	-ic	-eţe	-enie	-ean	-eală	-ciune	-ă	-uş	-ar	-anie	-iza	-isi	-fica	-a, -i, -ui	
+		+	+													+	+		+	+			+	+	+		+					+									+	a(d)-
		+															+																									ab-
															+		+																									ante-
			+		+	+			+												+	+												+								anti-
		+	+	+		+		+	+		+	+														+																arhi-
		+							+		+						+		+							+					+			+	+	+					+	co(n)-
																+					+													+							+	contra-
		+										+				+	+			+										+		+						+	+	+	+	des-
		+													+		+																									ex-
														+																												extra-
											+							+																								in-
							+																																			infra-
				+		+				+				+	+																											inter-
		+	+	+	+						+		+			+	+	+		+	+	+		+	+		+					+	+	+			+				+	în-
		+														+	+																								+	între-
																																									+	întru-
	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+			+			+	+	+			+	+	+	+		+							+	ne-
																						+																				par-
																	+																									per-
						+																																				post-
		+			+	+					+			+	+	+	+		+							+															+	pre-
	+		+	+																					+	+							+								+	prea-
		+	+								+					+	+			+												+						+	+	+	+	răs-
		+									+					+	+																					+	+	+	+	re-
		+	+													+	+			+												+									+	s-
	+	+	+						+							+									+	+		+				+		+							+	stră-
		+				+	+			+					+	+	+	+													+			+	+	+					+	sub-
		+	+						+					+	+		+																								+	supra-
		+															+																									sur-
		+															+																									sus-
		+				+				+							+	+																								trans-
																+																										tre-
		+	+	+	+						+										+	+												+								ultra-

NOTE ETIMOLOGICE

Cinătui, cenătui, cinăltui. Sînt cuvinte regionale cunoscute mai ales prin Moldova și Maramureș, cu sensul de „a curăța păsări, pești etc. (de fulgi, de solzi etc.) și a tăia în bucăți pentru a pregăti mîncarea" (cf. CADE, DA, Scriban, TDRG, DM, s.v.). Dicționarele înșirate, afară de CADE, dau și etimologia cuvintelor de care ne ocupăm.

DA și DM recurg, pentru etimologie, la magh. *csinált* „pregătit" (participiul lui *csinál* „a face, a pregăti") + suf. *-ui*. Ținînd seama de faptul că explicarea lui *cinătui* din *csinált* prezintă dificultăți de ordin fonetic, N. Drăganu încearcă să explice forma cuvîntului românesc din rostirea dialectală magh. *činaut* (v. DA s.v.). Forma aceasta ar fi dat, însă, în românește *cinăutui* și nu *cinătui*.

În legătură cu etimologiile propuse, se pune și o altă problemă decît cea de natură fonetică. Am arătat altădată, într-o notă, că verbele românești de origine maghiară sînt derivate de la ind. prez. pers. a 3-a a verbelor respective + sufixul *-ui* (v. LR, 1962, nr. 5, p. 542) și nu cunosc nici un caz de derivare a unui verb românesc de la un participiu al cuvîntului maghiar.

A. Scriban explică cuvîntul *cinătui* din magh. *csinosit, csinogat, csinosgat* „a curăța, a împodobi", forme care din motive de ordin fonetic nu pot însă servi ca etimon.

H. Tiktin trimite, pentru etimologie, la ucr. *činŭ* „aranjare, rînduire". Dar acesta ar fi dat în limba română *cinui* și nu *cinătui* (cf. *blănui, pricinui*).

Părerea noastră este că pentru etimologia verbului *cinătui* (*cenătui*) trebuie să plecăm de la ucr. *чинúти*. 1. „a confecționa, a face, a realiza, a fabrica, a produce" și 2. „a tăbăci, a argăsi". De la acesta, prin analogie, verbul românesc a putut primi sensurile pe care le are atît în Moldova, cît și în Maramureș.

Cît pentru Muscel, unde de asemenea este atestat cuvîntul, ar putea fi împrumutat din srb. *činiti* „a face, a pregăti".

Forma maramureșeană *cinăltui* din textul: *Ie puica dingă cocoș/ Și-o cinăltuie frumos* (v. Țiplea, P. P. 91), credem că este o contaminare între ucr. *чинити* și magh. *csinál*.

Încomora. Cuvîntul nu este atestat în dicţionarele noastre. Nu l-am găsit nici în diferitele culegeri de lexic regional. Există, însă, într-un colind care însoţeşte umblatul cu turca sau capra în com. Bozieş, reg. Hunedoara : *Că eşti birău* (= primar) *cam demult,/ Cam demult şi-ncomorat/ Şi dai bani pe colindat.* Evident, avem de a face cu un verb format pe teren românesc din subst. *comoară* cu pref. *în-*, iar ca sens, cuvîntul are acelaşi înţeles ca şi cel din care este derivat.

Nesăbuit, -ă ; nesăbui, săbui. Pentru etimologia adjectivului *nesăbuit, -ă*, A. Scriban propune cuvintele magh. *ne* (*nem*) „nu" + *szabad* „slobod, permis" (v. „Arhiva", XLII, 1935, nr. 3 — 4, p. 22). Adjectivul *szabad* are în limba maghiară sensul de „liber, nestingherit, nelimitat". Adăugîndu-i negaţia *ne* (*nem*) „nu", sensul cuvîntului este tocmai opus sensului pe care îl are românescul *nesăbuit, -ă*. În consecinţă, etimologia propusă nu poate fi acceptată.

DM dă etimologia cuvîntului *nesăbuit* din *nesăbui*, pe care, însă, nu-l tratează ca un cuvînt-titlu, iar pe *nesăbuit* îl derivă din magh. *szabadni*. Un astfel de verb nu există, însă, în limba maghiară şi deci nu putem porni, pentru etimologie, nici de la acesta.

Există în limba noastră un cuvînt regional *a săbui* cu sensul de „a croi, a ciopli, a lucra", atestat de DM şi DI, s.v. Pentru etimologia acestuia, DM trimite la cuvîntul *săbău* „croitor" (magh. *szabó* „idem"). Din acesta ar putea fi explicat şi *nesăbuit*. Se nasc, însă, anumite dificultăţi din punctul de vedere al sensului. Din acest motiv credem că trebuie să recurgem la alt etimon, care să acopere şi sensul cuvîntului românesc. Acesta este magh. *szab* „croieşte, taie, potriveşte un lucru pentru a corespunde anumitor cerinţe sau norme". De la acesta s-a format, cu sufixul *-ui*, verbul *săbui* şi forma negativă a acestuia, *nesăbui*, iar de la acesta din urmă, pe teren românesc, participiul cu rol adjectival *nesăbuit, -ă* „care nu corespunde anumitor norme ; nechibzuit, nesocotit".

Obli. Verbul acesta figurează în dicţionarele noastre numai cu sensul de „a nivela, a îndrepta, a netezi ; a (se) face drept, a (se) dezdoi" (CADE, Scriban, DL, DM). În culegerea Lex. Reg. 92, cuvîntul este înregistrat din com. Lisa, r. Făgăraş, reg. Braşov şi cu sensul de „a se sătura zdravăn, a se îngrăşa". Evident, avem de a face cu două cuvinte distincte. Primul este format din subst. *oblu* (< germ. *Hobel*) „rîndea, gealău". Cel de-al doilea, din vsl. *obl҃* „rotund", rus *облый* „corpolent". Credem, deci, că în dicţionarele noastre trebuie să figureze două verbe *obli*, cu sensuri şi etimologii distincte.

Oblica. În volumul *Olanda — note de călătorie* de M. Sadoveanu se găseşte şi următorul pasaj : „Cînd este cu desăvîrşire oprit sau teribil de oprit, înseamnă că cei mai mulţi găsesc o plăcere deosebită să facă tocmai ceea ce nu trebuie. Un cetăţean, lovit subit de ideea de a căuta un loc retras, se uită în juru-i să vadă pe care zid se află scrise opriri şi ameninţări. *Oblicînd* într-acolo, pe lîngă alte impresii, simte în el, gata să izbucnească, ş-o declaraţie de război" (*Opere*, IX, p. 328 — 329). În textul citat se

întîlneşte şi cuvîntul *oblicînd*, gerunziul verbului *a oblica*. Dintre dicţionarele noastre îl înregistrează numai dicţionarul lui Scriban, cu sensul de „a merge oblic, a coti, a ocoli". Cuvîntul este un împrumut din fr. *obliquer*, care are acelaşi sens.

Volojman. Cuvîntul este regional şi învechit. Se întîlneşte în glosarul care însoţeşte studiul lui R. Todoran, *Graiul din Vîlcele, r. Turda, reg. Cluj* (v. *Mat. dialect.*, I, p. 102 s.v.), avînd sensul de „membru în comitetul comunal sau parohial". Etimologia cuvîntului nu e dată.

Cu toate că azi cuvîntul a ieşit din uz, pe vremuri însă a fost frecvent şi întrebuinţat pe o arie mai întinsă, avînd şi varianta *valostman* (com. Terebeşti, r. Carei, reg. Maramureş).

Este un cuvînt împrumutat din magh. *választmány* „colectiv ales pentru conducerea unei societăţi sau a unei întreprinderi" şi — prin restricţie — „membru în acest colectiv" (cf. Balassa József, *A magyar nyelv szótára*, Budapesta, 1940, s.v.).

L. Ghergariu

Frăşcă „coţofană" (variantă *vrăşcă*) este considerat în DA cuvînt onomatopeic, făcîndu-se totodată apropiere între varianta *vrăşcă* şi bg. *врачка* „vrăjitoare". Ambele explicaţii, singurele care au fost date, nu pot fi justificate pe deplin, astfel încît este nevoie de un alt punct de vedere asupra etimologiei cuvîntului.

Pentru a lămuri originea cuvîntului, un ajutor preţios ne oferă existenţa variantei regionale *ţarcă* „coţofană", nume întîlnit în Moldova şi Transilvania, de provenienţă slavă (vsl. *сврака*) şi intrat în limba noastră prin filieră maghiară (*szarka*). Aceasta ne duce la concluzia că în cazul cuvîntului *frăşcă* avem de-a face tot cu un împrumut slav, la baza căruia stă o formă derivată din vsl. *сврака*. Etimonul este bg. *сврáчка*, cu sens identic (cf. St. Mladenov, *Етимологически български речник*, Sofia, 1941, p. 573 şi N. Gherov, *Рѣчникъ на българскый языкъ*, Plovdiv, 1904, vol. V, p. 137) apropiată, şi din punct de vedere fonetic, în special de varianta *vrăşcă*.

*

Ghircă este numele unei varietăţi de grîu bogat în gluten (*Triticum durum*), cunoscut în variantele *chircă* şi *hircă*. În DA se dă ca etimon rus. *ghirca* (*гирка*) cu acelaşi sens, Scriban adaugă şi ucr. *girka*, iar DM lasă cuvîntul fără etimologie.

Răspîndirea cuvîntului pînă în Muntenia şi Oltenia, cum atestă răspunsurile la Chestionarul lui B. P. Haşdeu, ne îndreptăţesc să credem că am primit cuvîntul din limba ucraineană, în care mai găsim în afară de *гúрка* sau *гірка* şi *голокíрка* „grîu decorticat" (cf. B. Hrinčenko, vol. I, p.304).

Pritcaşcă. În DM şi DA (ms.) se dă acestui cuvînt următorul sens: „orcicul care se adaugă la una din extremităţile crucii căruţei spre a se putea înhăma şi un al treilea cal".

În DA (ms.) găsim şi etimologia cuvîntului, anume rus. *pritážka* „calul ce se adaugă în plus, ca ajutor, la o căruţă".

În legătură cu etimologia propusă în DA se pot ridica serioase obiecţii. Prima dintre ele este aceea că, după cîte ne oferă lucrările lexicografice existente, limba rusă nu cunoaşte cuvîntul *притажка*. Se pare că este vorba de o greşeală de redactare, căci adevăratul cuvînt cu sensul indicat este *пристяжка* „1. cal lăturaş; 2. înhămarea în părţi a unui cal; 3. ham pentru calul lăturaş, în care intră huluba, orcicul şi şleaurile (vezi dicţionarul lui V. I. Dal, vol. III, p. 446 şi *Словарь современного русского литературного языка*, AH CCCP, Moscova, 1961, vol. 11, p. 777). Ultima semnificaţie a lui *пристяжка* dă dreptul la o comparare a sa cu cuvîntul *priteaşcă*, bineînţeles cu rezervele cuvenite în legătură cu dispariţia consoanei *s* în forma din românește. Ar mai fi de adăugat că singurul cuvînt rusesc identic, din punctul de vedere al formei, cu cel românesc, anume *притяжка* „tragere, tîrîre", nu poate fi nici el luat în consideraţie, dată fiind marea deosebire semantică dintre ele.

Pentru a explica pe deplin satisfăcător etimologia cuvîntului *priteaşcă*, trebuie părăsit terenul limbii ruse. Etimonul căutat este ucr. *притяжка* „lemn, drug care se leagă în spatele crucii căruţei pentru înhămarea cailor" (B. Hrinčenko, vol. III, p. 448), care corespunde cuvîntului românesc atît sub raport semantic, cît şi sub raport fonetic.

În sfîrşit, nu trebuie trecut cu vederea că chiar cuvintele *orcic* şi *hulubă*, care, cum s-a văzut mai sus, intră ca elemente ajutătoare în definiţia cuvîntului *priteaşcă*, provin tot din limba ucraineană [1]. Deci, un motiv în plus să considerăm că ucr. *притяжка* stă la baza cuvîntului românesc, acesta nefiind un împrumut izolat, ci inclus într-o sferă comună de noţiuni.

*

Puriaz. Însemnînd „vînt de nord-vest, favorabil pentru pescuitul marin în ţara noastră" (DA şi DL), cuvîntul este înregistrat fără etimologie. Limba bulgară are acest cuvînt sub forma *поряз*, însemnînd „vînt de nord, vînt de munte" (cf. St. Mladenov, *Етимологичен български речник*, Sofia, 1942, p. 493), provenit, la rîndul lui, din gr. βορέας „vînt de nord-vest".

*

Rizacă. Trecut în DM ca regionalism, cuvîntul *rizácă* denumeşte o „unealtă asemănătoare cu o coasă cu coadă lungă, folosită pentru a tăia plantele care împotmolesc bălţile". Etimonul cuvîntului este ucr. *різáк* „coasă pentru tăiat stuful" (B. Hrinčenko, vol. IV, p. 21).

*

Rablă. Sensul curent al cuvîntului este, după DM, cel de „lucru vechi, uzat, de calitate proastă; vechitură". Sensul figurat desemnează un animal bătrîn şi slab, precum şi, în mod depreciativ, un om îmbătrînit

[1] Aici se mai poate adăuga şi *draghină* „partea din faţă a căruţei unde se pune fîn", de origine ucraineană < *драбина*.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

sau neputincios. În dicționarul amintit nu i se dă etimologia, iar în lucrările lexicografice anterioare încercările au avut rezultate diferite.

TDRG trimite, în primul rînd, la cuvîntul *drîglă* „cal bătrîn, slab", iar apoi se referă la vsl. *rabiti* „a presta muncă de iobag, muncă de clacă", fără a stabili legătura semantică dintre acesta din urmă și cuvîntul *rablă*. A. Cihac nu înregistrează cuvîntul, iar DU și CADE îl lasă fără etimologie. N. Drăganu, după ce îl combate în mod just pe I. Bărbulescu, care susținea originea latină a cuvîntului (din *rabula*), crede că *rablă* vine din sas. *Râbəl* „cînepă proastă care rămîne la dărăcit" (DR, IV, p. 769). Explicația nu a fost justificată în mod temeinic, de aceea a și fost abandonată. A. Scriban îl explică sumar prin cuvintele bulgărești *hărbel* (dial. *ărbel*) și *rabúl*, avînd aproximativ același înțeles „lucru, unealtă știrbită", „vas spart", dar nu se oprește asupra unuia din ele.

Credem că indicația lui Scriban este un bun punct de plecare pentru cercetarea etimologiei cuvîntului *rablă*, deși cele trei forme date de el nu lămuresc în mod satisfăcător aspectul fonetic al cuvîntului românesc. Cea mai ademenitoare apropiere s-ar putea face între *rablă* și *рабýл*, dar sînt greu de explicat modificările fonetice apărute în forma românească, în primul rînd dispariția vocalei *u* (*y*) sub accent. Dificultăți asemănătoare ridică și comparația cu bg. *хърбел* (dial. *ърбел*), care, se pare, stă la baza provenienței altui cuvînt din limba română, și anume *hîrb*, înrudit semantic cu cel studiat în aceste rînduri.

În acest scop trebuie găsită o altă formă care să provoace mai puține obiecții, în special de ordin fonetic. Acest cuvînt credem că este bg. *хръбла* s.f., însemnînd „ceva care este spart, rupt, care are lipsuri" (cf. N. Gherov, *Ръчникъ на българскый языкъ*, 1904).

Căderea consoanei *h* (*x*) inițiale nu constituie o problemă de nerezolvat, deoarece chiar în exemplele de mai sus constatăm acest fenomen în graiurile bulgărești (*хърбел-ърбел*). Rămîne de admis numai faptul că tratamentul aparte al grupului *pъ* (*pь*), adică dezvoltarea lui *a* în loc de *î*, cum s-a întîmplat în mod normal [2] la împrumuturile slave în limba română, constituie o excepție[3].

*

Răstoacă, a răstoci. Răspîndit în numeroase regiuni ale țării, cuvîntul *răstoacă* înseamnă, după DM, „locul unde o apă este puțin adîncă; gîrlă puțin adîncă, formată prin abaterea apei, cu scopul de a se prinde pește în albia secată". Gr. Antipa (*Pescăria și pescuitul în România*, București, 1916, p. 123) explică în plus : „Se numește *răstoacă* sau *răstocirea* apelor, *abaterea apelor* (Muntenia), *mutarea apei* (Oltenia) scurgerea apei sau secarea parțială a albiei unui rîu sau părîu, pentru a face să rămînă peș-

[2] Cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. III, Editura Academiei R.P.R., București, 1962, p. 107.

[3] Grupurile formate din consoanele lichide și vocale reduse (rŭ, rĭ, lŭ, lĭ) urmate de două consoane au dezvoltat și alte vocale după lichidă : vsl. *drĭznonti* > *(a) îndrăzni*; vsl. *zrŭtva* > *jertfă* etc.

6384

tele ...". Tot el menţionează (p. 122) ca larg folosită expresia „se face răstoacă ca să prindă peştele", precizînd că ea apare „chiar şi în Banat şi Transilvania". DA (ms.) înregistrează şi variantele locale *restoacă* şi *roştoc*.

Cuvîntul este prezent şi în toponimie : trei localităţi cu denumirea *Răstoaca* şi una cu numele *Răstoci*, dintre care două se află în Moldova, una în Transilvania şi una în regiunea Argeş [4]. DM şi DL notează şi verbul *a răstoci* „a abate cursul unei ape pentru a prinde peşti în albia secată". În DM (ms.) este dată şi varianta *a rostoci* (Ardeal).

Cele mai vechi interpretări etimologice ale lui *răstoacă* (A. Cihac, H. Tiktin, I.-A. Candrea, A. Scriban) dau spre comparare, alături de rus. *rastok* „braţ de rîu", formele următoare : pol. *roztoka*, ceh. *roztok*, slov. *raztek*, *raztocje* (la acestea Scriban adaugă, fără nici o justificare semantică, şi bg. *rastoka* „inima carului"). În DM autorii s-au oprit numai la rus. *rastok*, iar în DA se trimite în plus şi la scr. *rastoka*.

Pentru *a răstoci*, lucrările lexicografice dau ca etimon vsl. *rastočiti* „a împrăştia".

Este evident că între cele două soluţii etimologice, cea dată pentru substantiv şi cea dată pentru verb, există o neconcordanţă de ordin cronologic, peste care nu se poate trece cu uşurinţă. Pentru a o înlătura, trebuie găsită o explicaţie etimologică pe baza slavei vechi şi pentru substantivul *răstoacă*. De fapt, spre o asemenea idee ne conduc mai multe constatări.

În primul rînd, rus. *rastok* nu poate fi acceptat ca etimon al unui cuvînt popular, răspîndit pînă şi în toponimie. În al doilea rînd, nici existenţa în limba ucraineană a formei apropiate ca sens şi formă *ростока* „locul de despărţire a apei sau drumului în două părţi" (B. Hrinčenko, vol. IV, p. 79) şi „insulă în mijlocul unui rîu ; canal, cloacă" (cf. E. Želehovski, S. Nedil'ski, *Малорусско-нѣмецкий словарь*, Lemberg, 1886, vol. II) nu poate justifica răspîndirea cuvîntului în partea de sud a Transilvaniei şi în Regiunea Argeş. Pe de altă parte, nici scr. *rastoka* nu justifică apariţia frecventă a cuvîntului în nordul ţării.

S-ar părea că avem de-a face, deci, cu un împrumut dublu : pentru partea de nord a ţării din limba ucraineană, pentru partea de sud din limba sîrbă. Dar faptul că acest cuvînt este general slav, cu excepţia limbii bulgare în care nu este atestat cu sensul pe care-l are rom. *răstoacă*, ne determină să-l considerăm un împrumut din slava veche, anume **pacmокъ* „locul de despărţire a apei rîului în două braţe".

La această concluzie ne duce şi faptul că aromâna cunoaşte cuvîntul *arăstoacă* „strungă, locul pe unde ies oile ca să fie mulse" (DA ms.) şi „strîmtoare" (cf. T. Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân*, p. 113), care, chiar dacă nu a fost înrudit cîndva cu rom. *răstoacă*, constituie o dovadă a vechimii acestuia în dacoromână.

În ce priveşte verbul *a răstoci*, credem, la fel cu DA (ms.), că este mai degrabă un derivat al lui *răstoacă*, decît un împrumut din vsl. *rastočiti*. Aceasta nu numai pentru că limba română a avut capacitatea de a-l

[4] Cf. *Indicatorul alfabetic al localităţilor din R.P.R.*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1956, p. 427 ; A. Cihac arată că *răstoacă* este numele a două rîuri şi al unei păduri.

forma, dar și pentru că este greu de crezut ca din bogatele sensuri ale modelului slav numai limba română [5] să fi păstrat un înțeles, destul de depărtat, pe care să-l dezvolte apoi într-o direcție oarecum terminologică.

VIRGIL NESTORESCU

În notele care urmează încercăm să explicăm etimologia unor cuvinte din graiul bănățean, atestate în glosare regionale publicate în revistele „Limba română" (LR) [6] și „Cum vorbim" (CV), apoi în *Lexic regional* editat de Editura Academiei R.P.R., București, 1960 (R), în *Graiul bănățean* de Costin Lucian, Timișoara, 1929 (LC) și în *Glosar dialectal* de Petre Coman, București, 1939 (PC).

În cea mai mare parte aceste cuvinte nu sînt incluse în dicționarele noastre sau sînt notate cu alte sensuri.

Babiță. Cuvîntul este atestat în CV, 9 — 10/1951, p. 47 (fără accent, care însă este desigur pe *a*), cu sensul „moașă". În dicționarele noastre (DA, DU, CADE, DM), această formă este notată însă cu alt sens, ca și la Scriban, care pentru etimologia cuvîntului românesc *babiță* indică formele din limbile slave fără a menționa că acest cuvînt are și în limba română sensul „moașă", cum susține că-l are în limba sîrbocroată (scr. *babica*).

Cuvîntul este, fără îndoială, un împrumut din limba sîrbocroată, avînd ca etimon cuvîntul *бабица* „idem" (diminutiv din *бáба*, „bunică", „femeie bătrînă") (vezi Ristić — Kangrga, *Речник српскохрватског и немачког језика*, Belgrad, 1928, p. 14 și Anghel Igov, *Сърбохърватско-български словар*, Sofia, 1959, p. 5).

Bestrega. Acest cuvînt nu este notat în niciunul din dicționarele noastre, fiind atestat numai în LC, p. 60, cu variantele *bistragu* și *bestragu*, cu sensul „naiba, nevoia" *(Du-te la bestreaga* sau *Du-te bistragului)*. În limba sîrbocroată există forma *бèстрага* „idem" (vezi Ristić — Kangrga, *op. cit.*, p. 27). Cuvîntul este compus din *без* „fără" și *трaг* „urmă" și stă la baza cuvîntului bănățean *bestrega*, care păstrează transformările fonetice petrecute în limba sîrbocroată la formarea acestui cuvînt compus (*з* > *s* prin acomodare).

Cesniță. Acest cuvînt (accentuat, probabil, *césniță*) este atestat în graiul bănățean (LC, p. 75) cu sensul „colacul ce se pune pe masă în prima zi de crăciun". În nici unul din dicționarele noastre nu găsim notat acest cuvînt. Și în cazul de față avem de-a face cu un împrumut din limba sîrbocroată, în care există cuvîntul *čésnica*, însemnînd pîine sau turtă subțire ce se face de crăciun și în care se introduce o monedă; această

[5] Este semnificativ că nici o limbă slavă în afara limbii ucrainene (*растечися*) nu a dezvoltat sensul pe care îl are rom. *a răstoci*. Verbul vsl. *rastočiti* a rămas în limbile slave cu sensul său vechi „a împrăștia, a risipi".

[6] În cadrul notelor de față vom folosi prescurtările indicate în paranteză.

pîine este ruptă în bucăţi şi cel ce găseşte în bucata sa moneda va fi, conform tradiţiei, cel mai fericit în anul viitor. Este un cuvînt format din *čest* „des", *dio* „parte, bucată" şi *sreća* „fericire" (vezi *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, publicat de „Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti" (prescurtat RJ JAZU), Zagreb, vol. I, 1880, p. 947).

Chioşac LC, p. 78 înregistrează cuvîntul *chioşac* (fără să i se dea accentul), cu sensul „colţul după stradă" (colţ de stradă). Cuvîntul provine din scr. *ćošak (ćoška)* „idem" (vezi RJ JAZU vol. II, p. 143).

Ciobanie (pronunţat, fără îndoială, *ciobáńe*) înseamnă, în graiul bănăţean „vasul de lemn în care se duce apă la cîmp" (PC, p. 19). Cuvîntul nu este înregistrat de nici unul din dicţionarele noastre. Etimologia lui se poate explica prin cuvîntul sîrbocroat *čòbańa*, însemnînd „vasul în care curge ţuica din cazan" (vezi RJ JAZU, vol. II, p. 56); populaţia sîrbă din regiunea Banat îl foloseşte şi cu sensul pe care-l are în graiul bănăţean, avînd accentul, în unele graiuri, pe aceeaşi silabă ca în limba română (*чобáња* şi *ђобáња*). Este interesant de menţionat modul în care RJ JAZU explică etimologia acestui cuvînt în sîrbocroată: scr. *čòbańa* < magh. *csobány* < slav *čъbanъ (gban)*. În *Magyar tájszótár*, de Szinnyei József (Budapesta, 1893, p. 338), este notat cuvîntul *csobány* „idem". Avînd în vedere faptul că accentul cade în cuvîntul maghiar pe prima silabă, iar în graiul bănăţean pe a doua silabă, precum şi faptul că *ciobanie* este atestat la Nerău (deci la graniţa cu Iugoslavia), putem susţine cu mai multă siguranţă că acest cuvînt a pătruns în graiul bănăţean din limba maghiară prin filieră sîrbocroată.

Costrávă. Cuvîntul este atestat în R, p. 119, cu sensul „mohor". Dicţionarele noastre (TDRG, DU, CADE, Scriban) notează numai forma *costrei*, indicînd, pentru etimologie, formele din limbile slave, fără să se oprească asupra unui etimon. În limba sîrbocroată există o formă identică cu cea din graiul bănăţean: *kòstrava*, cu variantele *kòštrava* şi *kòstrba* „idem" (vezi RJ JAZU, vol. V, p. 376), care, după părerea noastră, este etimonul cuvîntului bănăţean discutat.

Dostai. În graiul bănăţean acest cuvînt (neînregistrat în dicţionarele noastre), înseamnă „destul" (LC, p. 100). Etimologia cuvîntului (accentuat, probabil, *dóstai*) se poate explica prin cuvîntul sîrbo-croat *dòstajan* „suficient, destul, ajunge" (vezi RJ JAZU, vol. II, p. 679 şi 681 după care slav-comun *do* + *syta* (*syta* este genitivul nominal al formei neutre a adjectivului *sytъ* „sătul") > scr. *dosta* (avînd sensul iniţial „pînă la saturaţie" şi, de aici, *dòstajan*).

Dună. Cuvîntul este atestat în LC, p. 102 şi LR, 2/1960, p. 20, cu sensul „plapumă umplută cu multe pene". În limba maghiară găsim forma identică *dunna* „idem", cu variantele *dunyha*, *dunnyog*, de unde a

fost împrumutat în graiul bănățean (ca și în limba sîrbocroată din Voivodina și Banatul iugoslav, vezi Ion Gheție, *Dicționar maghiar-român*, Budapesta, 1906, p. 117 și RJ JAZU, vol. II, p. 877).

Ludáie. Cuvîntul este atestat în CV, 5/1951, p. 27, cu sensul „dovleac" (vezi și expresia *are cap cît o ludaie*, de unde și sensul figurat de „căpățînos"). Dintre dicționarele noastre este înregistrat numai în CADE, cu sensul „dovleac, bostan", indicîndu-se, pentru etimologie doar (srb.), (atestat în Banat și Transilvania), fără să se arate cuvîntul sîrbocroat din care provine; și la Scriban (atestat în Banat) „idem" care nu specifică nimic în legătură cu etimologia acestui cuvînt. În limba sîrbocroată există cuvîntul *lùdaja* „idem" (< *lud* „prost, nebun") (vezi RJ JAZU, vol. VI, p. 195), care, după părerea noastră, stă la baza cuvîntului *ludaie* din graiul bănățean.

MILE TOMICI

Cúhar. Cuvîntul este atestat în „Limba română", 1963, p. 533 (din com. Berchișești, r. Gura-Humorului) cu înțelesul de „bucătar". Provine, fără îndoială, din ucr. *кýхар* „idem" (v. Hrinčenko, II, p. 333; *Українсько-російський словник*, II, 1958, p. 422).

Hluz. Acest cuvînt este înregistrat la V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional* (Editura Academiei R.P.R., 1961, p. 39) cu înțelesul de „tină, noroi" (din com. Moiseiu, r. Vișeu). Atît forma cît și sensul împrumutului românesc ne îndeamnă să admitem ca etimon ucr. *грузь* „idem" (Hrinčenko, I, p. 333).

Mocní. Dicționarele noastre atribuie lui *mocni* următoarele înțelesuri: 1. (despre foc) „a arde înăbușit, fără flacără; a arde sub cenușă; a fi pe punctul de a se stinge" (cf. TDRG, CADE, DU, Scriban, DM); 2. „a umezi, a lăsa să se moaie în apă" (cf. CADE); 3. „a fierbe încet, înăbușit, pe îndelete" (cf. TDRG, CADE); 4. Fig. (despre oameni) „a sta tăcut și posomorît, a rumega, a cloci" (cf. TDRG, CADE, DU, Scriban, DM).

TDRG nu spune nimic despre originea cuvîntului; Cihac, îl consideră ca provenind din vsl. **млъкнѫти** „a liniști"; DU propune scr. *мукнити* „a amuți"; Scriban, CADE și DM îl explică prin vsl. **мокнѣти** „a se uda", fără să clarifice diferența de sens.

A. Philippide, *Istoria limbii române*, I, Iași, 1894, p. 155, de asemenea, este de părere că rom. *mocni* vine din vsl. **мокнѫти**.

Originea slavă a cuvîntului românesc *mocni* este incontestabilă, dar ea trebuie căutată, credem, nu în vechea slavă sau în sîrbo-croată, ci într-o altă limbă slavă, care cunoaște sensul și forma din limba română. Etimonul lui *mocni* este, după părerea noastră, ucr. *мóкнути*, cu varianta *мóкти*, care, în afară de înțelesul „a se uda", cunoaște și sensurile de bază ale verbului din limba română: 1. „a arde înăbușit, fără flacără a fi pe punctul de a se stinge" și 2. „a lăsa să se moaie în apă" (v. Hrinčenko, II, p. 440).

În ceea ce priveşte sensul figurat a lui *mocni*, care desemnează omul tăcut şi antipatic, acesta s-a dezvoltat din înţelesul concret, acela privitor la „focul care arde înăbuşit şi greu".

Prezenţa cuvîntului *mocni*, cu variantele *mogni*, *mohni*, *mocăni* în Moldova (localizarea este făcută de TDRG, CADE, Semčinski), vine în sprijinul celor arătate de noi mai sus. Menţionăm că şi S. V. Semčinski, în lucrarea sa „*Лексичні запозичення з російської та української мов у румунській мові*", Kiev, 1958, p. 91, compară cuvîntul rom. *mocni* cu ucr. *мокнути*.

Stan. În *Lexic regional*, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 115, apare cuvîntul *stan* pentru „partea de sus a cămăşii femeieşti" (din r. Rădăuţi), care, desigur, provine din ucr. *стан* (v. Hrinčenko, IV, p. 196).

Stohní, ca verb intranzitiv, a fost înregistrat în comuna Berchişeşti, r. Gura-Humorului, reg. Suceava („Limba română", 1964, p. 83), avînd sensurile 1. „a geme cu intermitenţe"; 2. „a respira greu". Este, evident, ucr. *стогнати* „idem" (v. Hrinčenko, IV, p. 208; *Українсько-російський словник*, V, 1962, p. 514).

Tuz „as" (la cărţile de joc) este răspîndit în Transilvania (v. *Materiale şi cercetări dialectale*, I, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 196, 270) şi în nordul Moldovei (v. „Limba română", 1964, p. 84). Cu sensul şi forma din limba română, cuvîntul se întîlneşte în limbile slave : ucr. *туз*, rus. *туз*, pol. *tuz*. Motivele de ordin geografic ne determină însă să-i acordăm cu prioritate etimonul ucrainean.

Zîţ „scaunul de piele al trăsurii, unde şed călătorii" este inserat în *Lexic regional*, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 112 (din r. Rădăuţi) şi în „Limba română", 1964, p. 84 (din com. Berchişeşti, r. Gura-Humorului), fără să i se indice etimologia. Originea lui trebuie căutată în germ. *sitz* „scaun" (la figurat); „loc de şezut, loc" (la spectacol), după cum precizează *Dicţionarul german-român*, Editura ştiinţifică, 1957, p. 861.

I. ROBCIUC

Măcriş. Etimologia cuvîntului românesc *măcriş* a fost considerată pînă acum în general necunoscută [7]. Singur DM dă ca etimon bulgărescul *mokreš*.

În ce priveşte pe Tiktin, el remarcă, după ce consideră etimologia lui *măcriş* ca necunoscută, că „asonanţa cu *acru* nu pare să fie întîmplătoare" [8], observaţie care, după părerea noastră, merită să fie luată în seamă.

Măcrişul *(Rumex acetosa)*, avînd un plăcut gust acrişor, este cultivat şi ca plantă alimentară [9]. Are numeroase varietăţi, printre care

[7] Cf. TDRG, CADE şi DA ms.

[8] „Der Anklang an *acru* dürfte nicht zufällig sein".

[9] C. Panţu, *Plantele cunoscute de poporul român*, Bucureşti, 1929, s.v.

măcrișul-iepurelui sau măcrișorul *(Oxalis acetosella)* și măcrișul-mărunt *(Rumex acetosella)*, ambele caracterizate prin același gust acrișor. Sub numele de măcriș-de-baltă este cunoscut și năsturelul *(Nasturtium officinale)*, care crește în locuri umede și este, de asemenea, folosit ca plantă alimentară.

Din familia lingvistică a acestui cuvînt mai face parte adjectivul *măcrișor* sau *macrișos*, cu sensul de „acru" (referitor la vin), și *măcrișiele*[10], termen regional pentru „coacăze", care au și ele gust acrișor.

Legătura semantică a acestor cuvinte o constituie, așadar, sensul „acru".

Dar faptul că rom. *măcriș* trebuie legat de *acru* devine mai evident dacă examinăm denumirea acestei plante în alte limbi.

În aproape toate limbile slave măcrișul poartă nume derivate de la rădăcina cuvîntului care desemnează noțiunea de „acru" : rus. *кислый*, bulg. *кисел*, scr. *kisco*. Astfel, numele popular al diverselor specii de *Rumex*, în unele dialecte ale limbii ruse, sună : *киселица*, *кисленица*, *кислянка*, *кислуха*, *кислушка*, *кислушки*[11]. În bulgară măcrișului îi corespunde *киселец* [12], iar în sîrbocroată, *kiseljak*[13].

Situația aceasta, însă, nu este specifică numai pentru limbile slave. În germană numele măcrișului are, de asemenea, legătură cu noțiunea de acru („sauer") : *Sauerampfer*. Cît despre limbile romanice occidentale, ele au păstrat în mare parte cuvintele care desemnau măcrișul în latină. Urmași ai lat. *oxalis* < gr. ὀξαλίς < ὄξυς „acru" s-au păstrat în franco-provensală și în sudul Franței. Mai numeroși sînt continuatorii lui *acidula*, inițial femininul adjectivului *acidulus* „acrișor", care se găsește în numeroase glose tîrzii cu sensul „măcriș"[14]. Cuvîntul s-a păstrat în special în regiunea lombardo-alpină și în Franța răsăriteană și centrală. În văile retoromane de vest s-a păstrat *acidula* în engad. *uschievla*, și sursilv. *ŝievla* etc. ; în Italia de Nord, în piem. *zívola*, gen. *aževra* etc., iar în Franța, în v. fr. *osille*, fr. *oseille*[15].

De la *acidus* „acru" derivă ladinul central (val Gardena) *ežia* [16] „măcriș", iar de la *acer*, respectiv *acrus*, francezul meridional *aigreto*, *agrelo*, *agradelo*, cat. *agrella* [17]. It. *acetosa*, sp. *acedera*, port. *azedinha* derivă toate de la *acetum* „oțet", deci „substanță acră" [18] ; iar *surelle* (cf. și engl. *sorrel*), cuvînt cu care măcrișul e denumit în valonă, picardă și normandă, provine din francicul **sûr* „acru" (cf. germ. *sauer*) [19].

---

[10] Pt. *măcrișor*, *macrișos* și *măcrișiele*, vezi DA ms.

[11] V. I. Dal', *Толковий словар великорусского языка*, IV, Moscova, 1955.

[12] Romanschi St. Ilcev, *Румънско-български речник*, Sofia, 1962.

[13] Branislav Grujic ; Iosip Zidar, *Rečnik-nemačko-srpokohravtski ; srpskohrvatsko-nemački*, Beograd, 1962.

[14] W. von Wartburg, *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, s.v. *acidula*.

[15] REW³ 104. Pentru explicarea vocalei inițiale din formele franceze, vezi FEW *loc. cit.*

[16] REW³ 105.

[17] REW³ 92.

[18] REW³ 98.

[19] O. Bloch et W. von Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, 1960, s.v.

Mai rămîne să semnalăm cîteva legături de sens mai interesante pentru problema de care ne ocupăm. În Franţa există regiuni în care măcrişul e numit cu numele coacăzelor *(groseilles)* după cum, regional, în româneşte coacăzele sînt numite cu numele măcrişului *(măcrişiele)*.

S-a văzut mai sus că despre vinul acru se spune regional în limba noastră că e *măcrişos*. Legătura dintre plante cu gust acru şi gustul vinului se face şi în Franţa, unde măcrişul şi plante înrudite poartă, regional, numele *vinette*.

Credem că faptele citate aici pledează suficient pentru legătura indiscutabilă a rom. *măcriş* cu adj. *acru* < *'acrus*. Cuvîntul românesc s-ar insera, deci, în seria franc-merid. *aigreto*, *agrelo*, cat. *agrella*, prin faptul că derivă de la acelaşi adjectiv latin. Singura dificultate pentru această etimologie o prezintă consoana iniţială *m-*. *Măcriş* pare a fi, din acest punct de vedere, un fel de pereche a lui *acriş*, derivat de la *acru*, care există în aromână cu sensul „acreală" [20] şi în dacoromână cu sensul „lapte acru". Perecheă cu *m-* a adjectivului *acru*, care nu prezintă însă deosebiri de sens, se întîlneşte în unele formule ritmate ca : *acru, macru, du-te la dracu* [21]. În aceeaşi ordine de idei ar trebui citată şi forma *magud*, pereche a lui *agud* [22].

În ceea ce priveşte bulg. *mokreš*, la care trimite DL, el nu desemnează pe *Rumex acetosa* (sau *acetosella*), deci măcrişul propriu-zis, ci pe *Nasturtium officinale*, năsturelul, fiind o variantă a lui *мокрица*. Este posibil ca acest cuvînt bulgăresc să provină din rom. *măcriş*, aplicat însă numai măcrişului-de-baltă *(Nasturtium officinale)*, care creşte în locuri umede, făcîndu-se legătura cu *мокър* „umed" [23].

MARIA ILIESCU

Hală. Termenul este înregistrat în DA cu sensurile : 1. „vînt mare care descoperă case şi adeseori e însoţit de grindină, furtună groaznică (halele sînt duhuri care ies din morminte şi provoacă furtună)" ; 2. „duh necurat care cauzează epilepsia" ; 3. „faptă groaznică" ; 4. „monstru, dihanie, namilă" ; 5. „om care mănîncă mult fără şă se poată sătura".

În DM se consemnează numai explicaţia „monstru, dihanie, fiară groaznică".

În privinţa etimologiei, toate dicţionarele noastre indică forma sîrbă sau bulgară *хала*.

Informaţia existentă în DM cu privire la acest termen păcătuieşte, după părerea noastră, nu numai prin insuficienţă în ceea ce priveşte sensul, ci şi prin, am spune, inconsecvenţă în privinţa etimologiei. Etimonul indicat (srb., bg., *хала*) este însoţit de explicaţia „uragan, faptă îngrozitoare". În limba sîrbă *хала* înseamnă „drac, monstru ; murdărie,

[20] Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân* [Bucureşti], 1963 s.v.

[21] Vezi DA *ms.*, s.v. *macru*.

[22] Pentru această problemă vezi Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963 ; *Un tip de formule ritmate*, care dă şi alte exemple pentru *ma-/a-* din diferite limbi, arătînd că procedeul de a forma asemenea perechi pare să fie, în română, de origină turcă.

[23] N. Gerov, *Речник на българскы язык*, E—K, Plovdiv, 1897, s.v.

latrină". Nici unul dintre dicționarele aflate la dispoziția noastră [24] nu-l înregistrează cu sensul de „vînt puternic, uragan". Este deci inexact să se atribuie sîrbescului *хала* acest sens.

În limba bulgară *хала* înseamnă: 1. „vînt puternic"; 2. „duh necurat care mînă norii încărcați cu grindină"; 3. „monstru, zmeu, dragon"; 4. „zînă rea"; 5. „om care mînîncă mult fără să se poată sătura" [25]. După cum se vede, corespondența de sensuri este perfectă. Pe de altă parte, derivatul *hăliță* „bărbat sau femeie cu purtări urîte" (DA) este identic cu diminutivul bulgăresc *халица*.

Considerăm, așadar, că putem indica ca etimon pentru termenul aflat în discuție numai bg. *хала*, mult mai apropiat, din punct de vedere semantic, decît corespondentul sîrbesc.

Lele. Cuvîntul se întrebuințează în vorbirea populară cu sensurile „soră mai mare", „mătușă" sau ca „termen de respect cu care se adresează un copil sau o persoană mai tînără unei femei mai în vîrstă". În ceea ce privește etimologia, dicționarele indică fie formele slave corespunzătoare, fără a se preciza etimonul (Cihac, Scriban, DA), fie vs[1] *lelja*, bg. *lelja* (Șăineanu, DU; CADE, TDRG) sau „bg. srb. *lelja*" (DM).

Termenul circulă, sub diverse aspecte fonetice, în toate limbile slave.

Formele sîrbo-croate *ljelka* „sora mai mare" și mai ales *ljelja* „mătușă" (*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, publicat de Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1904, vol. IV), se pot apropia fără dificultăți de cuvîntul românesc. La rîndul său, bg. *lelja* „sora tatălui sau a mamei" (*Български тълковен речник*, Sofia, 1955) se impune prin formă și sens.

Deoarece argumentele de ordin semantic, fonetic și istoric nu ne pot ajuta pentru a determina proveniența sîrbo-croată sau bulgară a cuvîntului, am făcut apel la criterii geografice. Consultînd ALRM I, vol. II, h. 164 și 203, am constatat că termenul *lele* se întrebuințează, paralel cu *țață*, *mătușă*, *maică* etc., cu sensurile enunțate mai sus, în Oltenia, Muntenia, Moldova și Transilvania. În Banat, regiune supusă direct și puternic influenței sîrbocroate, se spune *strină*, *dodă* și mai ales *uină*, dar în nici unul din punctele anchetate nu se întîlnește forma *lele*. Faptul ne determină să renunțăm la forma sîrbocroată și să propunem ca etimon numai bg. *лéля*.

Năluci. Dicționarele înregistrează pentru acest verb, următoarele sensuri: 1. (refl.) „a i se părea cuiva că vede năluci, a i se năzări cuiva ceva"; 2. (intranz.) „a se înfățișa vag sau fugitiv vederii; (fig.) a se ivi în minte, în amintire"; 3. (tranz. neobișnuit) „a lua cuiva vederea, a orbi". În ceea ce privește proveniența cuvîntului, DM îl explică din „bg. *neluca*".

---

[24] *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, publicat de Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1904; *Речник српскохрватскога и немачкога језика*, Belgrad, 1928; *сербско-хорватско-русский словарь*, Moscova, 1958.

[25] N. Gerov, *Рѣчникъ на българский език*, Sofia, 1895.

Etimologia dată nu ni se pare exactă, deoarece cuvîntul indicat ca etimon nu se află în dicţionarele aflate la dispoziţia noastră. (Nu l-am putut afla nici în discuţiile purtate cu buni cunoscători ai limbii bulgare.) Presupunînd totuşi că termenul respectiv există, el nu este acceptabil din două motive : în primul rînd pentru că, judecînd după tratamentul normal al vocalei *e* în împrumuturile bulgăreşti, nu se poate explica modificarea fonetică *e* > *ă* *(neluca* > *năluci)* ; în al doilea rînd, forma *neluca* în limba bulgară ar trebui să fie substantiv. În acest caz nu ne putem explica de ce a fost socotit ca împrumut vb. *a năluci* şi nu subst. *nălucă*. Era mult mai normal împrumutul subst. > subst. decît subst. > verb. De altfel, numai în DM este menţionat ca etimon bg. *neluca*. Faptele ne determină să renunţăm la această explicaţie şi să căutăm alta mai apropiată de realitate.

În slava veche sînt atestate formele verbale *lučiti* şi *lučiti sę* cu sensurile : „a găsi întîmplător, a ajunge la ceva, a întîlni" şi, respectiv, „a se întîmpla" (v. Cihac, TDRG, Scriban). De aici a fost reconstituit verbul vsl. *nalučiti* „a afla, a găsi" (probabil şi „a-şi imagina"). Acesta este etimonul indicat în dicţionarele menţionate mai sus ; el apare, de asemenea, în *Dicţionarul universal* de L. Şăineanu. Etimologia pare acceptabilă, transformarea semantică şi fonetică fiind lesne de explicat. Există însă un motiv care ne împiedică să primim această ipoteză şi anume faptul că vsl. *nalučiti* nu s-a păstrat în limbile slave moderne, cu excepţia bulgarei. Mai aproape de adevăr credem că este CADE, care aduce în discuţie o formă bulgărească, greşită însă ca aspect fonetic : *nalučamъ* [26], „a afla pe cineva sau ceva".

A năluci derivă, desigur, din bg. *налу́ча* (care la rîndul său probabil că provine din vsl. *nalučiti*) înregistrat în *Български тълковен речник*, Sofia, 1955, cu sensul „a afla ceva sau pe cineva cu ajutorul presupunerilor, închipuirilor, imaginaţiei".

OLIMPIA GUŢU

Bidinea ~ badana. *Bidinea*, întrebuinţat în Moldova sub formele *badana* şi *bădăna*, a fost explicat din turc. *badana* „var, lapte de var" şi „văruire, spoire" (v. L. Şăineanu, *Influenţa orientală...*, II/1, p. 34 ; TDRG, DA, CADE, Scriban, DM). Această explicaţie este satisfăcătoare din punct de vedere fonetic, cel puţin pentru variantele moldoveneşti (vocalismul formei *bidinea* rămîne să fie lămurit), dar este insuficientă din punct de vedere semantic. De aceea, credem că cuvîntul românesc reproduce, ca în numeroase alte cazuri, primul element al sintagmei *badana fırçası*, care înseamnă „perie de spoit".

Ceacîr. Adjectivul *ceacîr* are următoarele sensuri : **1.** (despre om şi despre unele animale) „cu ochi de culori diferite, cu ochi spălăciţi" ; **2.** (despre om) „saşiu" ; **3.** „cherchelit, ameţit de băutură, mahmur" ;

[26] În limba bulgară există numai formele *налучавам* — *налуча* şi *налучквам* — *налучкам*.

4. *grîu ceacîr*=un soi de grîu de toamnă, cu mustăţi (DA, cf. L. Şăineanu, *Influenţa orientală...*, II/1, p. 119, TDRG, CADE, Scriban, DM).

Etimologia cuvîntului românesc este indicată în lucrările lexicografice citate mai sus : turc. *çakır* „gri-bleu" ; „albastru cu ape cenuşii (vorbind despre ochi)". În limba română, însă, cuvîntul a căpătat sensuri care trebuie lămurite. Astfel, primul sens, care este şi cel mai răspîndit, nu este atestat pentru termenul turcesc, cel puţin în dicţionarele pe care le avem la dispoziţie, dar apare dialectal (de exemplu în graiurile turceşti din Dobrogea).

Cel de-al doilea sens a rezultat printr-o extensiune semantică pe teren românesc : ochii de culori diferite dau impresia că sînt saşii.

Pentru explicarea sensului „ameţit de băutură, cherchelit", DA indică, pentru etimonul *çakır* şi sensul „beat, cherchelit", ceea ce nu este tocmai exact : sensul „cherchelit" îl are numai compusul *çakırkeyf* (v. Heuser-Şevket ; cf. şi Redhouse : *çakırkeyfi* „hilarity produced by wine", din care a fost reţinut numai elementul determinant.

În sfîrşit, ultimul sens pare a se fi detaşat dintr-o sintagmă turcească, neatestată, pentru probabilitatea existenţei căreia cf. turc. *çakırdikeni* „scai" şi în care elementul determinant *çakır* ar putea să desemneze culoarea pestriţă a spicului de grîu de soiul respectiv.

Coz. Cuvîntul *coz* are, în limba română, sensurile „atu (la jocul de cărţi)" şi „odor, ceva rar, raritate" ; din acesta din urmă s-a dezvoltat valoarea adverbială „extrem, foarte, din cale afară", numai în construcţia atributivă *frumoasă coz* (vorbind despre o femeie).

Etimologia admisă în unanimitate în lexicografia românească este turc. *koz* „atu (la jocul de cărţi)". În limba turcă cuvîntul nu are, însă, sensul al doilea şi valoarea adverbială care se întîlnesc în limba română. Explicaţia ni se pare a fi următoarea : cuvîntul, intrat în limba română cu sensul „atu (la jocul de cărţi)", şi-a lărgit sensul şi a dezvoltat valoarea adverbială arătată mai sus pe teren românesc, foarte probabil în mediul cartoforilor, prin atribuirea calităţii de atu (care este cea mai „tare" carte în jocul de cărţi) unei femei considerate ca fiind frumoasă în cel mai înalt grad.

Dezghin. Cuvîntul, azi ieşit din uz, are sensurile : „lovitură dată calului cu hăţul sau cu pintenii" şi „săritură a calului pe picioarele dinapoi" (v. L. Şăineanu, *Influenţa orientală...*, II/1, p. 157, CADE, Scriban, DM).

Dezghin a fost explicat din cuvîntul turcesc *dizgin*, care înseamnă „frîu", „dîrlog", „hăţ".

Se cer elucidate sensurile pe care cuvîntul le-a primit în limba română.

În limba turcă combinaţiile *dizgin kullanmak*, *dizgin tutmak*, *dizgin çekmek* înseamnă „a strînge frîul", „a folosi hăţurile pentru a controla calul". Din aceste expresii verbale, s-a păstrat numai complementul, care a primit nuanţa de sens de „lovitură de pinteni sau de frîu". Cel de-al doilea sens al cuvîntului românesc exprimă urmarea acţiunii de lovire a calului cu frîul sau cu pintenii.

CORNELIA MORARU

PROBLEME ȘI ASPECTE ALE ANALIZEI SINTACTICE

În numerele 5 și 6/1963 ale revistei noastre am deschis o anchetă cu privire la analiza gramaticală.

Redacția a primit numeroase răspunsuri, cuprinzînd soluții variate.

Publicăm mai jos articolul, referitor la primele două fraze, al tov. Gh. N. Dragomirescu și M. Gabrea, care au însoțit analiza gramaticală de un comentariu mai amplu.

Invitînd pe cititorii revistei să ne comunice observațiile lor cu privire la interpretarea sintactică dată în articolul de mai jos, redacția prezintă, în continuare, cîteva dintre propunerile primite.

SOLUȚII ȘI OBSERVAȚII PRIVITOARE LA ANALIZA FRAZELOR PROPUSE ÎN „LIMBA ROMÂNĂ", XII, 1963, nr. 5

DE

GH. N. DRAGOMIRESCU și MARIA I. GABREA

I. *Dacă Achim are să stea toată vara la București, înseamnă că el va tunde oile și cine știe ce are să facă cu lîna* (Marin Preda, *Moromeții*, 80).

Reprezentînd un fragment de vorbire indirectă liberă, fraza trebuie să fie interpretată în primul rînd stilistic, pentru ca astfel să se poată explica apariția unor construcții și relații în propoziție și frază care pot să pară abateri ori fenomene greu de clasificat.

Propunem următoarea soluție :

1. *Dacă Achim are să stea toată vara la București* - propoziție subiectivă ;

2. *înseamnă* — semicopulativ, reprezentînd propoziţia principală regentă şi a subiectivei şi a propoziţiilor următoare, predicative coordonate copulativ :

3. *că el va tunde oile*

4. *şi cine ştie ce are să facă cu lîna.*

Observaţii sînt de făcut asupra semicopulativului *înseamnă* şi mai ales asupra ultimei propoziţii, care ridică problema locuţiunii *cine ştie ce.*

În privinţa regentului *înseamnă*, subliniem faptul că el reprezintă un exemplu tipic care ilustrează adevărul că propoziţia principală nu este „propoziţia cu înţeles deplin" (aşa cum se spune în majoritatea manualelor şcolare şi chiar în unele studii monografice, cum se învaţă încă în toate şcolile, pe toată scara învăţămîntului), de vreme ce propoziţia principală se poate reduce la un verb semicopulativ ori un simplu copulativ, a cărei capacitate de comunicare este — în cazul din urmă — egală chiar cu zero [1].

Ne propunem să arătăm, în primul rînd, cum a luat naştere locuţiunea *cine ştie ce.* Pentru aceasta vom face o scurtă paralelă între interogativa directă, reală sau retorică, *cine ştie...* ? şi exclamativa directă *cine ştie...* !, pentru a arăta că locuţiunea a luat naştere dintr-o *exclamativă indirectă.* Fenomenul a avut loc într-un anumit context, foarte frecvent în vorbire, şi anume în fraze în care interogativa şi mai ales exclamativa directă a alternat cu cea indirectă :

1. Cînd avem o interogativă directă reală, aceasta are un caracter pur *informativ* : *Cine ştie / cine va veni* ? sau : — *ce se va hotărî cu noi* ? (După cum se vede, prima propoziţie, interogativa directă, este o principală regentă, iar a doua, interogativa indirectă introdusă tot prin *cine* sau prin *ce*, este, ca subordonată, completiva ei directă.)

2. Cînd avem o interogativă retorică, aceasta nu mai are un scop informativ, ci unul afectiv şi mobilizator : exprimă *teama* şi *îngrijorarea* şi îndeamnă pe ascultători să tragă o concluzie practică, să acţioneze. *Cine ştie / cine va veni în inspecţie* ? sau : — *ce se va hotărî cu noi* ? Structura gramaticală este aceeaşi.

3. În sfîrşit, aceeaşi frază poate avea în frunte o *exclamativă directă*, principală regentă, urmată de aceeaşi interogativă indirectă, ca obiectivă directă : *Cine ştie / cine va veni în inspecţie* ! sau : — *ce se va hotărî cu noi* ! Exclamativa directă comunică exclusiv sentimentul de teamă sau îngrijorare, pe care, de fapt, îl exprimă în subtext. Ea poate fi interpretată prin substituire, adică are un caracter vădit stilistic : *Cine ştie ce se va întîmpla cu noi* ! = „S-ar putea să fie rău de noi !" Frecvenţa în vorbire a unei exclamative *cine ştie* + *cine* (...) sau : *ce* (...) a determinat aglu-

[1] Menţionăm că şi Gramatica Academiei R.P.R., ed. a II-a (vol. II, p. 238) atrage atenţia asupra acestui fenomen, punînd în circulaţie noţiunea de „propoziţie principală regentă insuficientă pentru realizarea comunicării" şi arătînd că : „Uneori propoziţia principală este regenta şi a unei subiective şi a unei predicative, deci ea se reduce la verbul copulativ : *Cînd măriţi o fată e parcă ţi-ar arde casa.* Rebreanu, I.II,7. Este, desigur, unul din meritele noii ediţii a tratatului de gramatică al Acad. R.P.R., care va face să se spulbere, de astă dată, o veche eroare de sintaxă a frazei. Cf. acad. Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propoziţiei principale*, în SC, I, 1956, p. 121 şi Gh. N. Dragomirescu, *Auxiliarele modale*, în LL, VII, 1963.

tinarea acestor cuvinte într-o construcție pronominală cu o semnificație constantă, aceea a sentimentului de teamă sau îngrijorare, sau uneori — cum vom vedea — și cu o nuanță superlativă, întrucît orice ar urma după *cine* sau *ce*, în interogativa indirectă (subordonată), tot aceleași nuanțe semantice se vor exprima. De aceea se poate presupune că a fost posibilă, frecvent, o frază ca aceasta : *Va veni... Cine știe cine...* ! (subînțeles : *va veni* !) Sau : *Se va întîmpla cu noi... Cine știe ce...* ! (subînțeles : *se va întîmpla* !) Vorbire eliptică, sub imperiul sentimentului puternic de îngrijorare sau, uneori, de fală și mîndrie. Mai putem presupune că un interlocutor, impresionat de accentul de teamă sau de îngîmfare al vorbitorului, a putut formula o replică de „calmare" fie a îngrijorării, fie a îngîmfării : „*Nu te teme* ! *Nu vine cine știe cine...*" Sau : „*Nici un cine știe cine...*" Ori, în sfîrșit : „*Nu se va întîmpla cine știe ce*" = „Totul va fi normal".

Geneza locuțiunii constă, așadar, în reluarea enunțiativă, în replică, a construcției exclamative directe, transformată astfel în exclamativă indirectă, îmbinată cu relativul din fruntea subordonatei. Din : *Să nu crezi că cine știe ce se va întîmpla* a putut lua naștere și o frază ca : *Să nu crezi că se va întîmpla cine știe ce...* În ambele forme fraza conține două propoziții. Geneza lui *cine știe ce* este analogă cu aceea a lui *căci*. Acesta, din adverb interogativ *căce?*, a putut deveni conjuncție coordonatoare, prin reluarea lui în răspuns : *Căce n-ai venit? — Căce am fost bolnav.* (După modelul lui *de ce?* : *De ce n-ai venit? — De ce am fost bolnav.* Cf. DA.) [2] Însemnează deci că locuțiunile *cine știe cine* și *cine știe ce* reprezintă un fenomen morfologic, ca toate locuțiunile, de altfel, generat de sintaxă [3].

În continuare ne vom referi numai la *cine știe ce* — care ne interesează în analiza frazei. În textul propus, topica face ca sudura ei internă, ca locuțiune, să nu pară atît de strînsă ca atunci cînd urmează după verb sau cînd are valoare adjectivală (lămurind un substantiv pe care trebuie să-l *preceadă* totdeauna). Dăm mai jos cîteva exemple din care să reiasă și valorile lexicale ale construcției :

1. Cu valoare substantivală (pronume nehotărît) :

— *D-apoi, domnule primar, nu s-a întîmplat* **cine știe ce.** Sadoveanu, 8, p. 115 (= „*mare* lucru, ceva *grav*").

2. Cu valoare adjectivală :

— *Se pare că s-a întîmplat ceva, a fost uitat* **cine știe ce** *lucru.* M. Preda, *Moromeții* (= „*vreun* lucru").

— *...nu-i nici bogată și nici din* **cine știe ce** *neam.* Sadoveanu, 8, p. 86 (= „neam *mare*").

Cum se vede din exemplele de mai sus — ca și din altele pe care nu le mai citățm — locuțiunea pronominală și adjectivală nehotărîtă *cine știe ce* nu are numai un sens nehotărît ; ea are și o nuanță semantică suplimentară, în general superlativă, care rezultă din context, dar provine și din natura originară de exclamativă directă a construcției.

[2] Gh. N. Dragomirescu, *Structura stilistică și gramaticală a coordonatei cauzale*, în LL, IV, 1960, p. 49.

[3] Tot așa se pot explica și locuțiunile *nu știu cine (ce), nu știu unde, nu știu cînd, nu știu cum, nu știu cît* — ca și *cine știe unde, cine știe cînd, cine știe cum, cine știe cît.*

Funcţia adjectivală a acestei locuţiuni este frecventă şi foarte clară, cum o dovedeşte folosirea ei în vorbirea curentă : „*N-a făcut* **cine ştie ce** *scofală* !" Ca locuţiune pronominală însă ea este indiscutabilă şi clară numai cînd urmează după verb : „*Nu s-a întîmplat cine ştie ce*". Cînd precedă verbul, ca în textul de analizat — „*cine ştie ce* are să facă cu lîna" — caracterul de izolare este mai puţin evident. Topica îi dă aparenţa de regent în frază, adică ne face să ne amintim de propoziţia exclamativă directă : *cine ştie* ! — căreia i-ar urma completiva directă : *ce are să facă cu lîna* ! În textul de analizat avem de-a face însă cu o exclamativă indirectă în funcţie de predicativă introdusă prin locuţiunea pronominală relativă *cine ştie ce*. Autorul ar fi putut să folosească coordonarea altfel, adică să facă din prima propoziţie o condiţională (nu subiectivă), să elimine pe *înseamnă* şi să facă din ultima propoziţie o exclamativă directă, care să exprime bănuiala şi îngrijorarea ca propoziţie independentă (fără ca finalitatea comunicării să fie ştirbită cu ceva) ; adică : *Dacă Achim are să stea toată vara la Bucureşti, el are să tundă oile şi — cine ştie / ce are să facă cu lîna* ! A preferat însă să expună aceleaşi reflecţii ale personajelor, folosind procedeul silogistic al deliberării :

Dacă Achim are să stea toată vara la Bucureşti — judecata premisă ;

înseamnă — copula ;

că el va tunde oile — prima concluzie —

şi (că) cine ştie ce va face cu lîna — a doua concluzie.

Păstrînd aceeaşi structură silogistică a frazei, scriitorul ar mai fi putut spune şi :

...înseamnă / că el va tunde oile / şi are să facă **cine ştie ce** *cu lîna.*

Sau : — *are să facă cu lîna* **cine ştie ce.**

El a preferat însă topica cu *cine ştie ce* în fruntea propoziţiei, pentru ca accentul predicativ să cadă pe locuţiunea respectivă şi să poată exprima şi-n exclamativa indirectă acelaşi sentiment al îngrijorării, ca şi în exclamativa directă. Totodată locuţiunea pronominală a căpătat şi funcţia relativă (conjuncţională) — de aceea autorul s-a dispensat de repetarea lui *că* — introducînd propoziţia cu un relativ pronominal analog adverbelor relative (care, pe lîngă funcţia de conjuncţie, hotărăsc şi sensul circumstanţial al propoziţiei).

Semicopulativul *înseamnă* este un regent propriu subordonării unei exclamative directe, cum este *cine ştie (ce...)*. Devenită exclamativă indirectă, adică enunţiativă, propoziţia *cine ştie* se goleşte de sens ca propoziţie (o sintagmă ca : *înseamnă cine ştie* n-ar spune nimic !), contopindu-se cu neutrul *ce*, pentru a da naştere locuţiunii pronominale nehotărîte *cine ştie ce*, cu nuanţa semantică arătată mai sus, astfel încît propoziţia predicativă este : *înseamnă că... şi (mai înseamnă) cine ştie ce* (= „ceva grav", „ceva păgubitor") *are să facă cu lîna* („Va fi vai de lîna noastră !"). Predicativa *cine ştie ce are să facă cu lîna noastră* concretizează a doua concluzie „îngrijorată" la care trimite semicopulativul *înseamnă* — adică reprezintă tot o atribuire deliberativă la subiectiva *Dacă Achim...* Propoziţie independentă — oarecum incon-

gruentă în frază — n-ar putea fi decît dacă autorul ar fi punctat-o cu semnul exclamării.

Construcţia *cine ştie ce*, aşadar, o întrebuinţăm şi ca subiect ori obiect în propoziţie (cu valoare substantivală): *Nu se va întîmpla cine ştie ce. Nu vei păţi cine ştie ce*, şi cu valoare adjectivală: *Nu vor fi (vom avea) cine ştie ce realizări*, dar şi ca locuţiune conjuncţională, cum ar fi în: *Se temea că va rămîne singur şi (că) cine ştie ce va păţi* (= „ceva grav, neplăcut") — adică aşa cum este şi în fraza din *Moromeţii*. Funcţia de relativă (conjuncţională) o poate păstra locuţiunea şi cînd are valoare adjectivală: *Se temea că va rămîne singur şi (că) cine ştie ce neplăcere va avea*. Tot aşa ar putea fi şi în fraza ce-am analizat-o: *...înseamnă / că el va tunde oile / şi (că) cine ştie ce (întrebuinţare păgubitoare pentru familia Moromeţilor) va face cu lîna.*

Cum am mai spus, ultima predicativă cere să fie analizată şi interpretată stilistic totodată, pentru că valoarea semantică a propoziţiei trebuie redată prin substituire: *„va face ce vrea cu lîna — spre paguba întregii familii"*. În asemenea context, *cine ştie ce (cine ştie cine)* este analog cu alte construcţii, cum ar fi: *Nu sînt decît zece* = „sînt numai zece" (afirmaţie prin negaţie); — *A plecat?* — *Da de unde.* = *„Nu."*; — *Mergi cu noi?* — *Cum să nu.* = „Da." — care nu pot fi analizate gramatical înainte de a le găsi echivalentul semantic [4].

II. *Apoi l-am legat cum vedeţi şi l-am bătut peste fălci cum se cuvine de are să-şi stupească limba şi măselele; ca să înţeleagă asemenea ticălos ce nu se cade să îndrăznească* (Sadoveanu, O.VIII, 518).

Propunem următoarea soluţie:

1. *Apoi l-am legat* — principală regentă;

2. *cum vedeţi* — incidentă;

3. *şi l-am bătut peste fălci* — principală regentă coordonată copulativ cu prima regentă;

4. *cum se cuvine* — circumstanţială de mod a precedentei;

5. *de are să-şi stupească limba şi măselele*; — circumstanţială consecutivă a regentei de la nr. 3;

---

[4] Pentru a ne convinge că *cine ştie ce*, în topica specifică din textul de mai sus, este în adevăr o construcţie indivizibilă şi neanalizabilă — adică locuţiune pronominală — mai dăm două exemple: 1. Dacă tată-său cel rău s-a întors acasă supărat /înseamnă/ că nu l-a mai lăsat să plece, /l-a certat,/ i-a luat hainele /şi /*cine ştie ce* i-a mai făcut.

2. — Mi-e teamă că am să mai păţesc *cine ştie ce...*

— Ba nu. Nu cred... *Cine ştie ce* n-ai să păţeşti, /dar oarecare neplăceri o să ai.

Să se compare şi un exemplu cu *nu ştiu cine*:

Ia stăi, mă rog, jupîne de pe jos, /Care te socoteşti/ Că *nu ştiu cine* eşti. /Mîndria ce arăţi etc. (Alexandrescu).

Pisica, apostrofînd pe tigru, nu vrea să-i reproşeze că el, tigrul, socoteşte că ea, pisica, *nu ştie /cine este*; ea îl apostrofează fără ca el să ştie că-l priveşte de sus, din pom. Pisica vrea să-i atragă atenţia că ea ştie că tigrul, în definitiv, nu este *cine ştie cine*: „Care te socoteşti că eşti *nu ştiu cine...*" (locuţiune pronominală care exprimă, cu negaţia, dispreţul faţă de cineva înfumurat).

6. *ca să înţeleagă asemenea ticălos* — circumstanţială finală a celor două principale regente;

7. *ce nu se cade* — completivă directă a precedentei şi

8. *să îndrăznească* — subiectivă a precedentei.

Facem observaţii asupra incidentei *cum vedeţi* — o specie necuprinsă în clasificarea Gramaticii Academiei R.P.R. (ed. a II-a) — şi asupra subiectivei *ce nu se cade.*

1. Incidenta *cum vedeţi* este o incidentă caracterizată prin aceea că nu se desparte prin virgulă — ceea ce-i dă un caracter formal de circumstanţială de mod mai puternic — şi mai ales intră într-un sistem de incidente introduse prin *cum, după cum* sau *după*, care ar trebui numite într-un fel. (În gramatica limbii ruse se dă o clasificare a incidentelor mult mai cuprinzătoare, care le include şi pe acestea.) Este vorba de incidente frecvente în vorbire, cum ar fi : *cum am văzut, cum s-a văzut mai sus, cum ştim, cum se spune (zice), după cum se spune (se vede), după părerea noastră, după mine* etc. Poate că ar fi bine să le numim cvasicircumstanţiale modale de referinţă (= incidente).

2. Propoziţia *ce nu se cade* ne dă prilejul să observăm un aspect al impersonalului *a se cădea* ignorat de manualele de gramatică, inclusiv tratatul Academiei R.P.R. Despre *a se cădea* se spune că face parte din verbele „unipersonale prin formă şi impersonale prin întrebuinţare" (Acad.) şi care „au ca subiect o propoziţie sau, uneori, chiar un substantiv sau substitut de substantiv, care nu este însă autorul acţiunii" *(ibid.).* Se afirmă deci că verbe ca *a se cuveni (cădea), a trebui* nu pot avea un subiect autor al acţiunii (precizare inutilă, dat fiind semantismul acestor verbe), dar pot avea ca subiect : sau un substantiv (substitut al său), sau o propoziţie. În realitate, aceste verbe (ca şi expresiile verbale sinonime) pot avea în frază, şi anume atunci cînd alcătuiesc predicatul unei subordonate, *două* subiecte : pronumele relativ neutru *ce (ceea ce)* + o propoziţie (subiectivă). În exemplul nostru : „să înţeleagă... / *ce* nu se cade / să îndrăznească [11]. Dăm mai jos cîteva exemple caracteristice în care se vede cum impersonalul *se cade*, ca predicat într-o subordonată, trebuie să fie însoţit de subiectul pronominal *ce (ceea ce)* :

Ce (ceea ce) (S) se cuvine /S/ *să facem* /S/ se ştie /Reg./ La *ce* (s) se cuvine /C. indir./ te-ai gîndit?

Nu-i pasă /de *ce* (S) se cuvine /C. indir. /De comparat cu : A întrebat /Reg./ *de ce* nu se cade /C. dir./ să lucrăm singuri /S/, în care *de ce* este un adverb interogativ, devenit conjuncţie în interogativa indirectă. Nu trebuie confundat cu *de ce* din exemplul precedent.

Să se compare şi : *Ce e rău şi ce e bine / Te întreabă şi socoate* (Em.).

Aşadar, verbele unipersonale cu sens impersonal *se cuvine, se cade, trebuie, se pare* pot avea în frază dublu subiect : pronumele neutru *ce (ceea ce)* + o propoziţie subordonată. (În cazul unei expresii verbale

impersonale, aceasta poate avea, cînd este exclamativă directă sau interogativă directă ori indirectă, două subiecte : *Ce* — interogativ + un supin. Exemple : *Ce* este ușor *de înțeles*? M-a întrebat *ce* este ușor *de înțeles*.)

Revista LR *a mai primit răspunsuri referitoare la analiza primei fraze de la profesorii* RADU BÎRLĂDEANU *(Ungheni-Argeș),* GRIGORE DAVIDEANU *(Suceava),* TH. FECIORU *(Agăș-Moinești),* C. G. IONESCU *(Ploiești),* IULIA LĂZĂROIU *(Salonta),* M. OPRESCU *(Drăgășani),* EMERIC PAPP *(Cluj),* ION POPESCU *(Roșiorii-de-Vede), de la studenta* DOINA MÎRȚU *(Iași) și de la maiorul* GRIGORE ȚOPAN.

Afară de a doua propoziție, considerată, cu o singură excepție, drept principială, restul frazei a dat naștere la păreri și interpretări diverse.

Astfel, propoziția „Dacă Achim are să stea toată vara în București" a fost considerată pe rînd de participanții la discuție ca subiectivă, condițională, condițională cu nuanță cauzală, condițională și subiectivă și cauzală cu slabă nuanță condițională.

În sprijinul ultimei soluții s-a adus următorul argument : „Această propoziție are numai o slabă nuanță condițională, conținutul ei fiind cauzal. Cele ce ar putea să se întîmple cu oile se datoresc faptului (sau au drept cauză) rămînerii lui Achim la București pe tot timpul verii. Folosind procedeul substituirii, putem da acestei propoziții aspectul formal cauzal. Înlocuim conjuncția dacă *prin una din locuțiunile conjuncționale cauzale :* deoarece, fiindcă, *și citim : „Deoarece (fiindcă) Achim are să stea toată vara la București". (Vorbitorul n-a folosit nici unul din aceste instrumente de legătură, ci a preferat pe* dacă, *din cauza caracterului ipotetic, prezumtiv al acțiunii.) (Th. Fecioru).*

Profesorul Mihail Oprescu susține însă că propoziția citată este o condițională cu nuanță subiectivă : „Oricît am căuta să-i limităm înțelesul la o singură funcție, nu vom reuși să dovedim inexistența celeilalte funcții. Putem afirma totuși că pe primul plan stă nuanța condițională, iar pe planul al doilea, nuanța subiectivă.

Este o condițională subordonată predicativei „că el va tunde oile" (Cu ce condiție va tunde oile? — Dacă Achim are să stea toată vara la București). De obicei copulativul „înseamnă" este folosit pentru a se traduce sensul subiectului : „A fi curajos înseamnă a nu avea teamă de dușmani". În cazul exemplului nostru, el se „traduce" într-un fel deosebit ce înseamnă a sta toată vara la București. Faptul acesta, anume că „Dacă Achim are să stea toată vara la București", înseamnă „că el va tunde oile", sensul unui fapt este tradus prin consecința acelui fapt, iar consecința se realizează numai dacă acest fapt există, numai dacă Achim are să stea toată vara la București — acest fapt se va traduce prin consecința sa, anume că el va tunde oile.

Propoziția discutată are puterea de a determina în același timp îmbinări diferite : este o subordonată condițională a predicativei „că el va tunde oile" și o subiectivă cerută de copulativul : „înseamnă".

Propoziția „că el va tunde oile" a fost considerată de cei mai mulți ca predicativă.

Opiniile cele mai diferite s-au emis în legătură cu ultima parte a frazei „și cine știe ce are să facă cu lîna", părerile diferind nu numai în ce privește felul propozițiilor, ci și în privința delimitării lor. Unii

au luat-o ca o singură propoziţie, considerînd că „cine ştie ce" este o expresie adverbială, alţii au despărţit, însă, acest fragment în două: 1) „cine ştie" şi 2) „ce are să facă cu lîna". Prima propoziţie a fost socotită de unii principală, dar completivă directă de alţii. Ultima propoziţie a fost luată de unii ca subiectivă, cerută de expresia verbală „cine ştie", de alţii ca o completivă directă şi, în sfîrşit, de alţii ca predicativă.

★

În numerele următoare ale revistei se vor publica, la această rubrică, şi alte opinii în legătură cu frazele propuse pentru analiză.

CONSIDERAȚII ASUPRA CATEGORIILOR VERBALE DE PERSOANĂ, NUMĂR ȘI DIATEZĂ

DE

GH. D. TRANDAFIR

O disciplină științifică progresează pe măsură ce își determină categoriile specifice.

Lingvistica noastră a înregistrat succese considerabile, în special în perioada de după eliberare, totuși ea menține unele noțiuni fundamentale unilateral definite, cum sînt, de exemplu, categoriile de persoană, de număr și de diateză, asupra cărora ne oprim în cele ce urmează.

1. *Gramatica limbii române* a Academiei R.P.R., ediția din 1963, descrie și definește categoria de persoană a verbului astfel :

„Redînd o acțiune, verbul implică și noțiunea de autor al acestei acțiuni. Autorul acțiunii poate fi persoana I, a II-a sau a III-a.

Persoana este forma pe care o ia verbul pentru a arăta că acțiunea este făcută de cel care vorbește (pers. I), de cel cu care vorbește (pers. a II-a) sau de altcineva în afară de cei doi vorbitori (pers. a III-a)" (vol. I, p. 243).

Prin urmare, Gramatica Academiei stabilește persoana verbului în funcție de autorul acțiunii.

Acad. Iorgu Iordan consideră, de asemenea, că persoana verbului depinde de autorul acțiunii, care ar avea întotdeauna rol de subiect în propoziția respectivă :

„Ideea de persoană (de autor al acțiunii) nu intervine la modurile așa-numite impersonale ... Dacă autorul acțiunii (= subiectul propoziției) nu este exprimat printr-un substantiv (sau un echivalent al substantivului) verbul apare fără pronumele personal pe lîngă el" (*Limba română contemporană*, București, 1956, p. 409).

Această părere despre persoana verbului se reflectă și în manualele didactice pentru învățămîntul elementar :

„Pentru a indica pe autorul acțiunii, verbul are trei forme, numite persoane : *persoana I* — arată că acțiunea este săvîrșită de cel care vor-

beşte : *citesc*, *scriu* ; *persoana a II-a* — arată că acţiunea este săvîrşită de cel căruia i se vorbeşte : *citeşti*, *scrii* ; *persoana a III-a* — arată că acţiunea este săvîrşită de altcineva afară de cei doi vorbitori : *citeşte*, *scrie*" (A. Tutoveanu şi I. Popescu, *Limba română*, manual pentru clasa a VII-a, 1963, p. 221 — 222).

Aşadar, în definirea categoriei de persoană a verbului se porneşte de la premisa că persoana este determinată de autorul acţiunii, care ar îndeplini întotdeauna funcţia de subiect gramatical.

Faptele de limbă infirmă însă această opinie unanimă despre categoria persoanei verbului.

Să analizăm următoarele construcţii din punctul de vedere al persoanei verbelor care se află la diateză pasivă :

1. „*Am fost trimis* la dumneavoastră de Regimentul 93 infanterie" (M. Beniuc, *Pe muche de cuţit*, E.S.P.L.A., 1959, p. 375).

2. „Şi dumneavoastră ceilalţi nu uitaţi că sînteţi plătiţi [de stat] să munciţi" (*Ibidem*, p. 385).

3. „Tot trupul ei [al locomotivei] *a fost cărat* de mine cu podul rulant" (Sahia Al., *Uzina vie*).

Subiectul primei propoziţii de mai sus este *eu*, inclus în forma predicatului *am fost trimis*, iar autorul acţiunii este *Regimentul 93 infanterie*. Verbul *am fost trimis*, care se află la diateza pasivă, este la persoana I, ca subiectul gramatical, nu la persoana a III-a, ca autorul acţiunii.

În fraza a doua, verbul cu funcţie de predicat *sînteţi plătiţi* este la persoana a II-a, ca subiectul respectiv (*dumneavoastră* — subînţeles), nu la persoana a III-a, ca autorul acţiunii (*de stat*, subînţeles).

În ultimul exemplu, verbul *a fost cărat* se află la persoana a III-a, ca subiectul gramatical (*trupul*), nu la persoana I, ca autorul acţiunii (*de mine*).

Din exemplele precedente rezultă că în construcţiile cu predicatul exprimat printr-un verb la diateza pasivă autorul acţiunii diferă întotdeauna de subiectul gramatical, care nu săvîrşeşte niciodată acţiunea, ci numai o suferă.

Persoana verbului la diateza pasivă cu funcţie de predicat depinde de persoana subiectului gramatical, nu de persoana autorului acţiunii, care are rol de complement de agent.

În privinţa persoanei, verbele reflexive cu sens pasiv se comportă la fel cu verbele la diateza pasivă.

De exemplu, în propoziţia „*S-au luat* de noi, organele de stat, măsurile corespunzătoare" predicatul *s-au luat*, redat printr-un verb la diateza reflexivă cu sens pasiv, este la persoana a III-a, ca subiectul gramatical (*măsurile*), nu la persoana I, ca autorul acţiunii (*de noi*).

Persoana verbului coincide cu persoana autorului acţiunii numai la verbele de la diateza activă şi la reflexivele obiective şi reciproce :

„Filip *zîmbea senin*" (V. Em. Galan, *Bărăgan*, vol. I, E.S.P.L.A., 1958, p. 162).

„Ion *se aşează* pe scaun" (Marin Preda, *Desfăşurarea*, E.S.P.L.A., 1958, p. 162).

„Știu că *vă întîlniți* adesea".

Într-o situație similară cu categoriile de reflexive menționate se află și reflexivele dinamice, precum și cele eventive :

„Nu *mă tem* eu de blestem" (M. Beniuc, *Îndoiala bate icuri*).

„*Te întristezi* fără rost".

Persoana verbelor pasive sau a reflexivelor cu sens pasiv corespunde cu persoana obiectului acțiunii, care îndeplinește funcția de subiect gramatical, nu cu persoana autorului acțiunii, care are rol de complement de agent.

Deci, chiar dacă forma verbului indică o acțiune făcută de cel care vorbește, verbul respectiv nu este în mod necesar la persoana I, cum susține Gramatica Academiei R.P.R., deoarece în cazul diatezei pasive și al celei reflexive cu sens pasiv persoana care vorbește și care este totodată și autor al acțiunii are funcția de complement de agent, iar persoana verbului se orientează după persoana obiectului acțiunii, adică după aceea a subiectului gramatical. În propoziția „Soluția aceasta *a fost propusă* de mine", verbul *a fost propusă* se află la persoana a III-a, la fel cu obiectul acțiunii (*soluția*), nu la persoana I, ca cel care vorbește și care este autor al acțiunii (*de mine*).

De asemenea, acțiunea poate să se răsfrîngă asupra celui care vorbește și totuși verbul să nu fie la persoana I, dacă numele vorbitorului nu îndeplinește funcția de subiect gramatical, ci pe cea de complement direct. În propoziția „Toți mă *respectă*", verbul activ *respectă* este la persoana a III-a, la fel cu subiectul gramatical (*toți*), nu la persoana I, ca cel care vorbește și care reprezintă obiectul acțiunii (*mă*). Dacă această construcție activă se transpune în pasivă, persoana predicatului coincide cu persoana celui care vorbește și care este și obiectul acțiunii (*eu* — subiect gramatical), nu cu persoana autorului acțiunii (*de toți* — complement de agent) : „Eu *sînt respectat* de toți".

În concluzie, persoana verbului corespunde cu persoana subiectului gramatical, indiferent de faptul dacă acesta este sau nu autorul acțiunii.

2. Categoria gramaticală de număr al verbului este definită de asemenea incomplet.

„Prin cele două numere — singularul și pluralul — se arată dacă e vorba...de o acțiune săvîrșită de un singur autor sau de mai mulți (*mergea—mergeau*)". (Gramatica Academiei R.P.R., vol. I, 1963, p. 37 ; *ibidem*, p. 243).

Din fraza citată mai sus rezultă că pentru Gramatica Academiei numărul verbului este determinat de numărul autorului acțiunii.

Pe aceeași poziție se situează acad. Iorgu Iordan : „După cum am spus deja, categoria gramaticală a numărului aparține și verbului, dar nu pentru că acțiunea exprimată de el ar fi cînd una singură, cînd mai multe, ci pentru că «obiectul» (ființa sau lucrul) care o săvîrșește poate fi unic sau multiplu" (*lucr. cit.*, p. 241). Aceeași opinie apare în *Introducere în lingvistică*, Editura științifică, 1958, p. 155.

O definiție analogă a numărului se află și în manualele didactice pentru învățămîntul elementar (A. Tutoveanu și I. Popescu, *lucr. cit.*, p. 222).

Analiza cîtorva construcţii va releva unilateralitatea acestei definiţii :

1. „Mustea *era frămîntat* de aceste întrebări" (M. Beniuc, *lucr. cit.*, p. 426).

2. „Şi ei *sînt ameninţaţi* de prăpădul care vine" (Rebreanu, *Răscoala*, p. 379).

3. „Propunerile de raţionalizare *s-au examinat* minuţios de serviciul tehnic al întreprinderii".

În prima propoziţie, verbul la diateza pasivă *era frămîntat* este la numărul singular, ca subiectul gramatical (*Mustea*), iar nu la plural, ca autorul acţiunii (*de întrebări*).

În construcţia a doua, verbul la diateza pasivă *sînt ameninţaţi* are acelaşi număr cu subiectul gramatical (*ei*), deosebindu-se din acest punct de vedere de autorul acţiunii (*de prăpădul*), care se află la numărul singular.

În ultimul exemplu, numărul verbului reflexiv cu sens pasiv *s-au examinat* concordă cu numărul subiectului gramatical (*propunerile*), nu cu acela al autorului acţiunii (*de serviciul tehnic*).

Se constată, prin urmare, că numărul verbelor la diateza pasivă sau la diateza reflexivă cu sens pasiv nu corespunde cu numărul autorului acţiunii, care are rol de complement de agent, ci cu numărul obiectului acţiunii, care funcţionează ca subiect gramatical.

Numai verbele active şi parte din reflexive coincid ca număr cu autorul acţiunii, care în acest caz are rol de subiect gramatical :

„Oamenii *descărcară* şarja" (C. Chiriţă, *Oţelul*, Editura tineretului, 1960, p. 41).

„Ei *se apărau* cu argumente puternice".

„Toţi *s-au mirat* de această atitudine cutezătoare".

Ca atare, numărul verbului depinde întotdeauna de numărul subiectului gramatical, independent de faptul dacă acesta este autorul sau obiectul acţiunii.

3. Identificarea autorului acţiunii cu subiectul gramatical generează o părere eronată şi despre categoria diatezei.

Prima ediţie a Gramaticii Academiei R.P.R. (vol. I, 1954) adoptă, în esenţă, definiţia diatezei dată de *Gramatica limbii ruse* a Academiei de ştiinţe a U.R.S.S., care este formulată astfel : „Considerăm diateza ca forma verbului care marchează raporturile dintre subiect, *care face acţiunea*, şi complement, obiectul asupra căruia sau în favoarea căruia se exercită această acţiune" (vol. I, Moscova, 1953, p. 412).

Ediţia din 1960 a *Gramaticii limbii ruse* a Academiei de ştiinţe a U.R.S.S. menţine, în fond, această definiţie (vol. I, p. 410).

De asemenea, pentru acad. Iorgu Iordan categoria diatezei arată tot raportul dintre „acţiune şi obiectul vizat de ea" (*lucr. cit.*, p. 244).

Definirea diatezei pe baza raportului dintre acţiunea exprimată de verb şi complementul direct sau indirect al acestuia duce la impas : urmează că verbele intranzitive, adică acelea care nu comportă un complement direct sau indirect, ar fi lipsite de diateză, ceea ce ar constitui o imposibilitate.

Ediția din 1963 a *Gramaticii limbii române* a Academiei R.P.R. renunță la definiția diatezei din prima sa ediție, evident defectuoasă, și o adoptă pe cea din *Limba română*, tratatul de gramatică a limbii române al Academiei R.P.R. din 1956, care se întemeiază pe „raportul dintre acțiune și autorul ei" (p. 125).

Reproducem definiția diatezei din Gramatica Academiei R.P.R., ediția 1963 :

„Diateza este forma pe care o îmbracă verbul pentru a arăta în ce raport se află acțiunea pe care o exprimă cu autorul acestei acțiuni" (p. 208).

Aceeași părere despre diateză figurează și la p. 40 a Gramaticii Academiei, precum și în DL (vol. II s. v. *diateză*, p. 109), DM (s. v. *diateză*, p. 244), ca și în manualele didactice de limba română (A. Tutoveanu și I. Popescu, *lucr. cit.*, p. 221).

Cu toată larga — aproape exclusiva — ei circulație în lingvistica noastră, nici această definiție, bazată pe raportul dintre acțiune și autorul ei, nu este valabilă.

În realitate, diateza nu este în funcție de relația dintre acțiune și autorul ei, care este constantă, unică, indiferent de diateza la care se află verbul respectiv.

În construcțiile „Aparatul *fusese adus* în casă de Nicu", cu verbul la diateza pasivă, și „Nicu *adusese* în casă aparatul", cu verbul la diateza activă, raportul dintre acțiune și autorul ei rămîne invariabil : aceeași acțiune (*aducerea*) este săvîrșită de același autor (*Nicu*), deși verbul respectiv se află la diateze diferite.

Ca atare, raportul dintre acțiune și autorul ei nu poate constitui un fundament pentru definirea diatezei.

Atunci cînd trece la descrierea fiecăreia dintre diateze, Gramatica Academiei renunță, în mod tacit, la propria-i definiție despre diateză și ia în considerare raportul dintre acțiune și subiectul gramatical.

O definiție justă a diatezei trebuie să se întemeieze în primul rînd pe criteriul morfologic, adică pe forma pe care o dobîndește verbul pentru a indica raportul dintre acțiune și subiectul gramatical.

Diateza activă arată că acțiunea este făcută de subiectul gramatical : „Voicu îl *întrerupe* vehement".

Diateza pasivă redă o acțiune pe care subiectul gramatical o sufere „Directorul *era* .... *copleșit* de emoție".

Diateza reflexivă exprimă o acțiune pe care, în general, subiectul gramatical o săvîrșește și o suferă : „El *se îmbracă* imediat".

Gramaticile mai vechi ale limbii române nu definesc această categorie gramaticală, deși operează cu ea, denumind-o fie *conjugare* (Al. Philippide, *Gramatica elementară a limbii române*, Iași, 1897, p. 74), fie *gen* sau *formă* (H. Titkin, *Gramatica română*, ediția I, Iași, 1891 ; ediția a III-a, București, 1945, p. 97), fie *formă de conjugare* (Al. Rosetti, J. Byck, *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, București, 1945, p. 70).

În lingvistica noastră au apărut, sporadic, și păreri juste asupra categoriei de diateză (Cf. N. Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii române*, București, 1945, p. 81; *Introducere în lingvistică*, Editura științifică, București, 1958, p. 151; Sorin Stati, *Problema diatezelor*, în revista „Limba română," VII, 1958, nr. 2, p. 39 — 45), dar ele au fost ignorate de Institutul de lingvistică al Academiei R.P.R.

Menționăm că în literatura străină de specialitate chestiunea diatezei este, în general, soluționată corect (Cf. J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 121 și urm. ; J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris, 1933, p. 66 — 67; *Grammaire Larousse du XX-a siècle*, Paris, 1936, p. 277 și urm.).

Definiția diatezei ca formă a verbului care exprimă raportul dintre acțiune și subiectul gramatical, expusă în lucrările citate mai sus, este, așa cum am menționat, corectă, dar incompletă.

Ea ar fi corespunzătoare numai dacă fiecare diateză ar exprima un singur fel de raporturi între acțiune și subiectul gramatical respectiv.

În realitate, categoriile gramaticale și categoriile logice nu coincid întotdeauna. Astfel, în cazul nostru, pe de o parte, fiecare diateză redă raporturi multiple ale verbului cu subiectul gramatical, iar pe de altă parte, același raport între verb și subiectul gramatical îmbracă forma mai multor diateze.

Problema diatezei se mai complică și prin faptul că valoarea gramaticală a diatezei poate să fie redată și prin mijloace lexicale, adică prin sensul verbelor. De exemplu, verbe ca *a suferi*, *a îndura*, *a suporta*, *a răbda*, *a căpăta* etc., care sînt la diateza activă (El *a suportat* cu stoicism torturile), exprimă o idee pasivă : subiectul suferă efectele acțiunii predicatului.

De fapt verbul la diateza activă arată nu numai acțiuni săvîrșite de subiectul gramatical (*El citește*), ci și acțiuni ale unui subiect nedeterminat (Unde *dai* și unde *crapă*), acțiuni fără subiect (*Plouă*), schimbări intervenite în starea subiectului independent de voința lui (*Îmbătrînesc* și-mi pare rău), pasivitatea subiectului (*Am îndurat* multe). (Cf. Vendryes : „D'une façon générale, ce qu'on entend par verbe actif dans nos langues classiques se définit peut-être par un certain suffixe ou une certaine désinence, mais ne saurait se définir par le sens : si *je donne* ou *je frappe* est actif, comment *je dors*, *je meurs*, *je souffre* le seraient-ils? La distinction des verbes actifs et passifs est dans la plupart des langues indo-européennes illusoire, parce que le passif n'est presque jamais l'inverse de l'actif", *lucr. cit.*, p. 121; cf. de asemenea, N. Drăganu, *lucr. cit.*, p. 81; *Introducere în lingvistică*, p. 151).

Prezentăm și situația inversă, adică același raport logic redat prin mai multe diateze. Astfel, răsfrîngerea acțiunii asupra subiectului gramatical se poate exprima printr-un verb la diateza pasivă (Greviștii *au fost împresurați* de armată), la diateza reflexivă (Listele de împroprietărire *s-au întocmit* de comisie din prima zi) sau la diateza activă (El *a suferit* lovituri nedrepte).

Aplicarea exclusivă a criteriului sensului în clasificarea diatezelor duce la gruparea în diateze diferite a unor verbe cu formă identică, iar respectarea criteriului morfologic implică includerea în aceeași diateză a unor verbe care exprimă raporturi logice diferite.

O ordine precisă în acest domeniu complex se poate stabili numai dacă se adoptă ca fundament al clasificării criteriul morfologic, propriu gramaticii, iar dacă între forma și raportul logic exprimat de verb există contradicție, se apelează și la criteriul logic, specificîndu-se sensul formei respective. De exemplu, în propoziția „Ei *se ajută* regulat", verbul *se ajută* este la diateza reflexivă cu sens reciproc.

Dacă cele două criterii de clasificare a diatezelor se situează pe același plan și se aplică arbitrar, se ajunge la confuzia din Gramatica Academiei R.P.R., ediția din 1963, după care verbe reflexive ca *a se introduce* din propoziția „Moldavia este una din cele întîi țări ale Europei în care .... tipografia se introduce" aparțin diatezei pasive „datorită sensului lor pasiv" (vol. I, p. 210), iar verbe reflexive ca *a se îmbrăca* și *a se iubi* se includ în diateza activă (*ibidem*, p. 211).

Verbele de tipul lui *a se îmbrăca* și *a se iubi*, încadrate de Gramatica Academiei în diateza activă pe baza sensului lor, nu corespund nici din acest punct de vedere cu definiția diatezei active formulate de Gramatica Academiei însăși, fiindcă nu arată numai că „acțiunea este făcută de subiectul gramatical" (p. 208), ci *a se îmbrăca* redă o acțiune săvîrșită de subiectul gramatical, dar care, în plus, se întoarce tot asupra lui, iar *a se iubi* („Hai, mîndro, să ne iubim", p. 211) exprimă o acțiune cu sens reciproc, adică activă și pasivă în același timp, fiecare dintre persoanele care constituie subiectul *iubind* și *fiind iubită*.

Dacă ar fi fost consecventă cu ea însăși, Gramatica Academiei, care clasifică diatezele după criteriul sensului, ar fi trebuit să creeze tot atîtea categorii de diateze cîte feluri de raporturi logice există între verb și subiectul gramatical — adică așa cum a procedat, de exemplu, în cazul complementului, identificînd, față de ediția I, încă patru categorii de complemente circumstanțiale : condițional, opozițional, cumulativ și de excepție.

Din analiza definițiilor categoriilor de persoană, număr și diateză rezultă că deficiența lor are o cauză comună : identificarea subiectului gramatical cu autorul acțiunii.

Adevărul este că subiectul verbelor pasive și al celor reflexive cu sens pasiv reprezintă obiectul direct al acțiunii, nu pe autorul acesteia.

În concluzie, categoriile gramaticale de persoană, număr și diateză se definesc prin raportul dintre acțiunea exprimată de verb și subiectul gramatical respectiv.

Se numește *persoană* forma pe care o ia verbul pentru a arăta că subiectul său gramatical este persoana care vorbește (*persoana I*), persoana căreia i se vorbește (*persoana a II-a*) sau obiectul (persoană, lucru, idee) despre care se vorbește (*persoana a III-a*).

Numărul este forma verbului prin care se arată că subiectul său gramatical reprezintă una sau mai multe persoane, lucruri, idei.

Persoana și numărul verbului provin de la subiectul gramatical, prin acord.

Diateza este forma verbului prin care se exprimă raportul dintre acțiune și subiectul gramatical: *diateza activă* arată o acțiune săvîrșită de subiectul gramatical; *diateza pasivă* redă o acțiune suferită de subiectul gramatical, iar *diateza reflexivă* indică, în general, o acțiune făcută și suferită de subiectul gramatical.

Dacă există contradicție între forma și sensul diatezelor, clasificarea acestora trebuie să se bazeze atît pe criteriul formal, care primează, cît și pe sens.

UNELE OBSERVAȚII ÎN LEGĂTURĂ CU PREDICATUL

DE

MIHAIL OPRESCU

În noua ediție a Gramaticii Academiei se aduc îmbunătățiri deosebite tuturor capitolelor, manifestîndu-se grijă față de înaltul nivel științific al materialului expus.

Avînd în vedere exigențele mereu sporite față de prezentarea fenomenelor gramaticale, vom arăta aici unele inadvertențe existente în capitolul despre predicat, considerînd că observațiile noastre vor contribui la îmbunătățirea ediției viitoare.

În definiția predicatului nominal se menționează, așa cum e și normal, că acesta trebuie să conțină un verb copulativ la un mod personal, iar la pagina 99, că „Numele predicativ poate sta pe lîngă un verb copulativ la un mod nepersonal, dar construcția în ansamblu nu are rol de predicat : «Acești artiști, fiind cei mai mulți țărani, libertatea ce voiau era d-a nu mai fi iobagi la nobilii locului. » Bălcescu, O. II, p. 102 — 103". În concluzie, nu poate fi predicat grupul : verb copulativ la mod nepersonal plus nume predicativ. Dar, spre surpriza noastră, afirmația este contrazisă de același autor al redactării, la pagina 103, unde se spune : „ . . . în exemplul următor e clar că avem a face cu un predicat nominal . . . : «Statul Broșteni, *fiind împrăștiat* mai ca toate satele de la munte, nu se rușina lupul și ursul a se arăta ziua mare prin el ». Creangă, A, p. 26". În acest exemplu însă, „fiind împrăștiat" nu este un predicat, de vreme ce verbul copulativ este la gerunziu.

La pagina 104 se menționează că „Predicatele exprimate prin expresii verbe unipersonale au ca subiect un verb la infinitiv sau la supin sau o propoziție subiectivă", însă un exemplu de la pagina 105 conține un predicat exprimat prin expresie unipersonală, dar care are ca subiect un pronume : „Asta *e bine*, căci fără d-l Mandache cu greu s-ar putea guverna în acel județ". Caragiale O. I, p. III. Expresia „e bine" se menține unipersonală, chiar avînd ca subiect pronumele „Asta". Numai dacă am

zice „Asta e bine" cu sensul de „Asta e frumoasă", s-ar schimba valoarea unipersonală, dar înţelesul ar fi cu totul altul, iar Caragiale nu a intenţionat cîtuşi de puţin să dea acest din urmă sens comunicării sale. Considerăm că în unele exemple este firesc să întîlnim expresii unipersonale avînd subiecte exprimate prin anumite pronume, în situaţia în care acestea pot fi înlocuitoare perfecte (din punct de vedere al raporturilor sintactice) ale unei propoziţii subiective sau ale unui verb la infinitiv ori supin. Putem zice „A învăţa e bine", „Să înveţi e bine" dar şi „Asta e bine", înţelegînd prin „Asta" faptul de a învăţa, în general, subînţeles dintr-un context. În concluzie, predicatele exprimate prin expresii unipersonale pot avea ca subiecte şi pronume, cu condiţia ca aceste pronume să înlocuiască denumiri ale faptelor generale, nume ale acţiunilor cu caracter general.

Fenomenele din vorbirea noastră contrazic şi afirmaţia de la pagina 104, pe care o cităm : „Cînd subiectul este exprimat tot prin infinitiv, construcţia numelui predicativ cu infinitivul e obligatorie", întrucît se pot găsi multe exemple din care rezultă că atunci cînd subiectul este exprimat prin infinitiv, construcţia numelui predicativ cu infinitivul nu este obligatorie. Sînt suficiente numai cîteva cuvinte dintr-un vers : „A visa e un pericol", pentru a demonstra că afirmaţia citată nu exprimă o generalizare perfectă.

În unele situaţii, afirmaţiile teoretice nu sînt exemplificate. La pagina 105, spre exemplu, se arată că numele predicativ de identificare este redat şi printr-un pronume personal, dar nici un exemplu nu ilustrează această afirmaţie.

Alteori nu se respectă ordinea exemplelor, în conformitate cu ordinea faptelor expuse teoretic. La pagina 105 se menţionează : „Numele predicativ de identificare este, în general, redat printr-un nume propriu sau printr-un substantiv cu articol hotărît, printr-un pronume personal ...". Ne aşteptam ca primul exemplu să conţină un nume predicativ de identificare redat printr-un nume propriu, dar, spre surprinderea noastră, exemplul respectiv ocupă abia locul al IV-lea în grupul celorlalte exemple : „Sînt Cicerone Popescu", iar fenomenul care ne interesează nici nu este subliniat.

La capitolul predicatului se expun, în reluare, verbele de modalitate şi aspect, tratate mai amănunţit, de acelaşi autor, la morfologie. Unele fraze, prin formularea lor, par a aduce contradicţii şi derută cititorului interesat să afle adevărul în privinţa interpretării complexului : auxiliar de modalitate plus verb. La pagina 204, vol. I, se afirmă că verbele auxiliare de modalitate „constituie împreună cu alte verbe (la supin, la infinitiv sau la conjunctiv, sinonim cu infinitivul) un complex cu sens unitar" .., iar la pagina 98, vol. al II-lea, că „preferăm să analizăm în aceste construcţii funcţiunea sintactică a fiecăruia din elementele lor componente". Dar tocmai acest *complex cu sens unitar* ne împiedică a mai prefera ceea ce preferă autorul redactării.

2 iulie 1964

CÎTEVA OBSERVAȚII PE MARGINEA ORTOGRAFIEI ROMÂNEȘTI ACTUALE

DE

VICTOR IANCU

Larga campanie de cultivare a limbii noastre naționale, desfășurată în ultima vreme nu numai în coloanele revistelor de specialitate sau de la catedră, ci și la radio, în presa cotidiană, în revistele culturale de mare circulație etc., a readus în actualitate și cîteva probleme de ortografie. S-au iscat discuții mai ales în ceea ce privește scrierea cuvintelor compuse [1], a denumirilor geografice [2], scrierea cu *â* [3]. În numerele 12 din 1962 și 1 din 1963, „Viața românească" a publicat chiar un articol [4] de revizuire radicală a ortografiei românești actuale.

Nu intenționăm să analizăm toate lucrările pomenite și nici chiar toate propunerile făcute. Vrem, însă, să ne oprim puțin la articolul *Să revizuim ortografia*, întrucît prin modul de abordare a problemei, precum și prin argumentarea tezelor, Mihai Carp compromite grav însăși ideea de îmbunătățire a normelor ortografice actuale.

Articolul din „Viața românească" a fost convingător combătut de D. Macrea [5]. Dacă revenim, o facem pentru a completa și a adînci argumentarea prof. D. Macrea, dar mai ales pentru a scoate în lumină noi fapte de natură să convingă pe oricine că propunerile lui M. Carp de reformare a ortografiei sînt lipsite de orice bază științifică.

---

[1] Vezi V. Breban, *În legătură cu scrierea cuvintelor compuse*, CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 325—328.

[2] Vezi articolele semnate de V. Cucu, A. Bîrsan, Gustav Meiseles, Vintilă Mihăilescu, C. Herbst, I. Rădulescu în LR, X, 1961, nr. 5, p. 401—431 sau și mai interesantul articol al lui Nicolaie V. Bălan — Ploiești, *Ortografia formelor compuse de nume proprii în publicațiile actuale*, LR, VII, 1958, nr. 4, p. 78—92.

[3] Problema a fost ridicată în treacăt de D. Macrea în articolul *Ortografia actuală a limbii române. Cîteva precizări*, CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 315—323.

[4] Mihai Carp, *Să revizuim ortografia*, VR, XV, 1962, nr. 12, p. 127, și VR, XVI, 1963, nr. 1, p. 71.

[5] În *lucr. cit.*

Care sînt obiecţiile fundamentale pe care le aduce Mihai Carp ortografiei adoptate în 1953 şi în ce fel trebuie ele tratate?

I. Prima mare carenţă a noii noastre ortografii este, după M. Carp, neconcordanţa ortoepie-ortografie, cu alte cuvinte nerespectarea principiului fonetic în alcătuirea normelor ortografice. Dar chiar cel mai neiniţiat cititor al articolului *Să revizuim ortografia* se va convinge de la primele pagini că ceea ce se propune în locul normelor ortografice în vigoare este o scriere arbitrară, în totală neconcordanţă cu pronunţarea limbii comune şi nejustificată din punctul de vedere al evoluţiei istorice a limbii române. Cum ni se propune să scriem?

1. „Alternanţa *s* — *z*" (VR, 1962, nr. 12, p. 129) este rezolvată în felul următor:

a) se va scrie cu *z* numai înainte de *b* şi *d*;

b) înainte de *g*, *l*, *m*, *n*, *r*, *v*, se va scrie totdeauna *s*;

c) înainte de vocale, să aşteptăm ca uzul să se pronunţe.

Din cele afirmate la punctul *b*, reiese că trebuie să scriem *desgheţ*, *desgoli*, *răsgîndi*, *deslega*, *răsleţ*, *desmetici*, *casnă*, *groasnic*, *desrădăcina*, *desveli*. Conform punctului *c*, sîntem liberi să scriem *dezarmare* sau *desarmare*, *dezolat* sau *desolat*, *dezintegra* sau *desintegra*, *dezumfla* sau *desumfla*. Aceste teze contrazic flagrant pronunţarea românească actuală, iar pe de altă parte tind să creeze un haos fără limită în ortografia noastră. Chiar şi teza de la punctul *a* este nejustificată, dacă pornim de la pronunţare. Doar nimeni nu rosteşte *tranzdanubian*, *tranzborda*.

2. Diftongul *ie* apare redus la *e*. Se va scrie deci *ederă*, *erbos*, *epure*, *ferbinte*, *fer*, *mercuri*. Aceasta pentru a nu se crea, chipurile, contradicţie, între scrierea unor cuvinte ca *iepure* şi *elocvenţă*. Îndreptarele noastre ortografice recomandă să se reproducă în scris pronunţarea. Cuvîntul neaoş *iepure*, pronunţat cu un *i* consonantic în silaba iniţială se va scrie ca atare, aşa după cum grafia *elocvenţă* reproduce pronunţarea cu *e* nepreiotat.

3. Cuvintele de origine latină sau franceză în *qu*, trebuie scrise consecvent cu *cv*. Deci: *ecvator*, *adecvat*, *ecvaţie*, *acvarelă*. Dar cîţi pronunţă *ecvator*, *ecvaţie*?

4. În cuvinte ca *baie*, *taie*, *ploaie*, *trebuie*, *lămîie*, *femeie*, avem de-a face, după M. Carp, cu combinaţia vocală + *e*. Se va scrie deci *bae*, *tae*, *ploae*, *trebue*, *lămîe*, *femee*, *dudue*, *foae*, *tămîe* etc. În aceeaşi categorie intră, conform părerii lui M. Carp, cuvinte ca *maestru*, *alee*, *perpetuez* etc.

5. În numărul 1 din 1963, la pagina 77, găsim următorul pasaj: „La pronumele şi adverbele *acelaş*, *aceeaş*, *însăş*, *acuş*, *iarăş* etc. cum şi la auxiliarul şi interjecţia *aş* nu se aude un *i* final şi de aceea nici nu se scrie". M. Carp omite să spună sau poate nu ştie că *ş* final din aceste cuvinte este o consoană palatalizată. Or, palatalizarea nu poate fi redată grafic decît printr-un *i*.

II. Socotim că exemplele citate sînt suficient de semnificative în privinţa „concordanţei" ortografie-ortoepie, propusă de M. Carp. În cele ce urmează, vom examina propunerile lui M. Carp în lumina evoluţiei istorice a limbii române, precum şi din punctul de vedere al structurii gramaticale actuale.

1. Cuvinte ca *iepure*, *iezer*, *baie*, *femeie*, *taie* s-au pronunțat cu iot de-a lungul întregii istorii a limbii române. (Am văzut că ele se pronunță astfel și astăzi.) *Iepure* provine din latinescul *leporem*. *L* urmat de *e* scurt accentuat s-a palatalizat, s-a înmuiat și apoi s-a transformat în *i* (semivocalic), notat în scris prin *i*. *Taie* este rezultatul evoluției firești a latinescului *taliat*. *L* a dispărut cu timpul, lăsînd loc iotului. *Baie* are ca etimon pe vechiul slav *banja*. *N* a suferit aceleași transformări ca și *l* din *taliat*. Și exemplificările ar putea continua. Avînd în vedere că limba română contemporană cunoaște în asemenea cuvinte exclusiv pronunțarea cu *i* consonantic, că nicicînd n-am avut de-a face cu rostirea *vocală* + *e*, este cel puțin deplasat să se propună scrierea fără *i*.

În cuvintele împrumutate *agreez*, *alee*, *idee*, n-am avut niciodată de-a face cu un *i* și deci e firesc să nu apară în scris.

2. La aceeași pagină, se propune scrierea *chiamă*, *ghiață* (e drept, în paranteză se vorbește și de *cheamă*, *gheață*). Dicționarele noastre ortografice precizează suficient de clar că acolo unde diftongul în discuție alternează cu *e* se va scrie *ea*, iar unde nu apare această alternanță se va scrie *ia*. Așadar : *cheamă*, *gheață*, *tejghea*, dar *chiar*, *maghiar*. Se ține în felul acesta seama de structura gramaticală a limbii contemporane.

3. Neluarea în considerație a structurii morfologice a cuvintelor îl duce pe M. Carp la greșeli tot atît de grave ca cele menționate mai sus. De ce nu e corect să se scrie *întemeez*, *înapoez*, *alcătuesc*, *sue*, *trebue*? *Întemeiez* este indicativul prezent, persoana I singular a verbului *a întemeia*. Acest verb s-a format pe teren românesc din substantivul *temei*. După cum ușor se poate observa, *temei* este un cuvînt-rădăcină. În structura lui nu putem identifica nici un afix. Or, rădăcina este comună tuturor derivatelor. Se va scrie deci (de altfel redînd cu exactitate pronunțarea) *întemeiere*, *întemeiat*, *întemeiez*, *întemeiam* etc. În cuvinte ca *alcătui*, *sui*, *trebui*, s-ar părea că nu avem un *i* în rădăcină, acesta din urmă fiind sufixul infinitivului verbelor de conjugarea a IV-a. În realitate, aceste verbe cunosc în terminația de infinitiv doi *i* : primul este un *i* consonantic (iot), iar al doilea este un *i* vocalic (= sufixul infinitivului). În celelalte forme gramaticale este înlăturat doar sufixul infinitivului. Iotul rămîne, și ca atare el trebuie înregistrat în scris.

III. La ceea ce ar duce adoptarea sistemului ortografic propus de M. Carp ne-o dovedește chiar felul în care este scris articolul de care ne ocupăm.

1. Unul și același cuvînt este scris diferit în diferitele pagini ale lucrării. Exemple : *nevoie* (VR, 1962, 12, p. 134) — *nevoe* (VR, 1962, 12, p. 134) ; *regule* (VR, 1962, 12, p. 128) — *reguli* (VR, 1962, 12, p. 127). Alte grafii sînt de-a dreptul caraghioase : *să îngreue*, *să rămîe*, *provizor*. Întrucît *-u-* intervocalic nu poate fi decît consonantic, rostirea, potrivit grafiei lui M. Carp, a cuvîntului *îngreue* este departe de a coincide cu pronunțarea limbii comune. *Rămîe* vrea să fie o formă iotacizată. Regretăm că criticul noii noastre ortografii nu a aflat pînă acum că formele iotacizate nu mai sînt acceptate de limba literară. Despre *provizor*, nici nu mai e cazul să discutăm. Numai un necunoscător al limbii române va pronunța *provizor* în loc de *provizoriu*.

Studiul lui M. Carp propune, aşadar, o revenire la fluctuaţiile ortografiei din 1904 şi 1932, la haosul care a domnit în ortografia noastră pînă la elaborarea de către Academia R.P.R. a ortografiei astăzi în vigoare.

Dacă asemenea încercări trebuie respinse fără putinţă de apel, ele ţintind să provoace un regres inadmisibil în ortografie, nu este mai puţin adevărat că propunerile rezonabile, menite să îmbunătăţească sistemul ortografic actual, e necesar să fie luate în considerare.

Sîntem întru totul de acord cu observaţiile lui V. Breban privitoare la scrierea numelor compuse. *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* [6] este deficitar în lămurirea ortografierii unor cuvinte compuse de tipul : Calea Laptelui, Carul Mare, barba-caprei, creasta-cocoşului, cais sălbatic, bureţi albi. Nu sprijinim, de asemenea, scrierea cu liniuţă de unire a numelor proprii compuse de tipul : Baia-Mare, Gura-Humorului, Crăciunelul-de-Sus. Mare, Humorului şi de Sus sînt determinante de tip adjectival. Legătura lor cu cuvintele Baia, Gura, Crăciunelul este foarte puternică prin însăşi natura raportului gramatical, nefiind deci necesară o marcă ortografică. Că lucrurile stau aşa ne-o spune şi uzul. Nu numai în scrisorile particulare, dar şi pe hărţi, în presă, în documente de stat, numele oraşelor Baia Mare şi Gura Humorului apar scrise fără liniuţă. Nu acelaşi lucru poate fi spus despre compuse ca Popeşti-Leordeni, Turnu-Severin, Tîrgu-Lăpuş, unde liniuţa de unire este cerută atît de simpla alăturare a două substantive (ce se găsesc în acelaşi caz) cît şi de lipsa (la Turnu-Severin, Tîrgu-Mureş, Turnu-Măgurele, Satu-Mare) consoanei *l*.

Credem că e justificată în aceeaşi măsură propunerea prof. D. Macrea [7] de revenire la scrierea cu *â* în interiorul cuvintelor. Revenirea ar fi justificată cel puţin din două motive :

1. Numele poporului nostru este pus de către toţi cetăţenii patriei noastre şi chiar de către străini, în legătură cu numele de roman. Ţării noastre i se spune în străinătate Romania, Roumanie etc. Peste tot este prezentă deci vocala *a* şi niciodată *i*. Pe de altă parte, în cele mai uzuale cuvinte care au pe *î* în interior, acesta provine dintr-un *a* latinesc : pîine < *panem*, cîine < *canem*, cîmp < *campus*, lînă < *lana*, rămîn < *remaneo*.

2. Regula de scriere cu *â* şi *î* nu ridică nici un fel de dificultăţi în ceea ce priveşte însuşirea ei. Ea ar putea fi formulată astfel : „În interiorul cuvintelor se va scrie *â*, iar la început şi la sfîrşit de cuvînt *î*.

Observaţie : În derivate cu prefixe, cuvîntul de bază va fi, de asemenea, scris cu *î* : supraîncărcat, reîntoarcere, subînţeles". În asemenea cuvinte toată lumea reuşeşte să delimiteze, fără greutate, cuvîntul de la care s-a pornit şi prefixul.

În privinţa revenirii la formele *sunt, suntem, sunteţi*, problemele ni se par mai dificile [8]. Înainte de 1953 se putea spune cu destulă certitudine că majoritatea cunoscătorilor limbii literare folosesc, atît în scris cît şi în vorbire, formele *sunt, suntem, sunteţi*. Astăzi însă lucrurile stau altfel. Numărul celor care zic *sînt, sîntem, sînteţi* este incomparabil mai mare

[6] Editura Academiei R.P.R., 1960.
[7] *Lucr. cit.*, p. 319.
[8] Cf. D. Macrea, *lucr. cit.*

decît al partizanilor lui *sunt*, *suntem*, *sunteți*, chiar printre intelectuali. Nu mai vorbim de publicul larg care întotdeauna l-a utilizat pe *sînt*. Dacă în urmă cu 10—15 ani se putea afirma că formele *sunt*, *suntem*, *sunteți* par mai distinse, mai literare, astăzi este puțin probabil că se mai gîndesc mulți la această distincție.

Multe probleme de ortografie ridică și denumirile geografice [9]. Dacă e clară pentru oricine scrierea muntele Ceahlău, munții Făgăraș, Marea Neagră, Oceanul Indian, apoi e greu de spus cum trebuie să se scrie Munții Apuseni, Marea Baltică, Oceanul Atlantic. În formele compuse, cuvintele *apuseni*, *baltică*, *atlantic* ni se înfățișează ca adjective, dar ele pot apărea și singure, deci substantivizate : Apusenii, Baltica, Atlanticul (vezi Pactul Atlanticului de Nord, flota din Baltica etc.).

Soluția propusă de V. Bălan — Ploiești [10] (să se scrie marea Neagră, podișul Transilvaniei, peninsula Balcanică, dar Africa Occidentală, Delta Dunării, Cîmpia Turzii, Balta Albă etc.) este nesatisfăcătoare.

De ce marea Neagră și Valea Călugărească? Doar există și Valea lui Mihai, Valea Jiului, Valea Oltului, Valea Mare, tot așa precum există marea Caspică, marea Egee, marea Barenț.

Credem că o soluție rezonabilă nu poate fi găsită decît în scrierea tuturor denumirilor geografice compuse cu inițială majusculă la toate cuvintele alcătuitoare (fac, desigur, excepție instrumentele gramaticale). Deci : Marea Neagră, Podișul Transilvaniei, Asia Centrală, Delta Dunării. Îmbinări de felul acesta : fluviul Dunărea, rîul Someș, munții Caucaz nu intră în discuție, deoarece cuvintele *fluviul*, *rîul*, *munții*, nu fac parte din denumirea geografică a fluviului, rîului sau munților respectivi.

Observațiile noastre pe marginea inconsecvențelor și impreciziunilor sistemului ortografic actual nu se pot opri doar la cele semnalate de lingviștii mai sus amintiți. O serie de alte dificultăți trebuie învinse pentru a se ajunge la o relativă stabilitate și precizie a regulilor ortografice actuale.

Pe cît va fi posibil, observațiile noastre se vor ordona după importanță :

1. Nu este destul de precisă regula potrivit căreia „denumirile oficiale ale organelor și organizațiilor centrale de stat și politice, românești, străine și internaționale se scriu cu inițială majusculă la toate cuvintele care intră în compunerea lor, cu excepția cuvintelor ajutătoare" [11]. Dacă toată lumea scrie Consiliul de Miniștri al R.P.R., Partidul Muncitoresc Romîn, Marea Adunare Națională a R.P.R., apoi în ceea ce privește numele Institutului central de cercetări agricole sau Uniunii de Cultură Fizică și Sport, lucrurile nu mai sînt atît de clare. În presa noastră ele apar scrise atît cu inițială majusculă la toate cuvintele cît și numai la primul cuvînt, după regula „Denumirile întreprinderilor, instituțiilor și organizațiilor de masă, precum și titlurile publicațiilor, se scriu cu inițială majusculă numai la primul cuvînt" [12]. Frecventă este și scrierea „guvernul

[9] Vezi Nicolaie V. Bălan-Ploiești, *lucr. cit.*
[10] În *lucr. cit.*, p. 83—84.
[11] *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 62.
[12] *Loc. cit.*

R.P.R.", deşi *Îndreptarul* cere să se scrie „Guvernul R.P.R.". Este de asemenea curios că nimeni nu scrie Uniunea tineretului muncitor, Uniunea asociaţiilor studenţilor, deşi acestea sînt denumirile unor organizaţii de masă. Scrierea cu iniţială majusculă a tuturor cuvintelor alcătuitoare se explică, probabil, prin prestigiul de care se bucură aceste organizaţii în rîndul maselor largi populare. Sau poate pentru că ele sînt în acelaşi timp şi organizaţii politice? În orice caz, dificultatea este evidentă şi *Îndreptarul*, în loc s-o învingă, fuge de ea. Denumirile organizaţiei revoluţionare de tineret (U.T.M.) şi a organizaţiei studenţeşti (U.A.S.R.) nu sînt înregistrate în *Îndreptar*.

Socotim că aceste fluctuaţii nu pot fi lichidate decît prin înlăturarea uneia dintre cele două reguli. Denumirile tuturor organizaţiilor, instituţiilor şi întreprinderilor, indiferent de caracter şi grad, ar trebui scrise cu iniţială majusculă doar la primul cuvînt : Consiliul de miniştri al R.P.R., Uniunea tineretului muncitor, Partidul muncitoresc român, Marea adunare naţională etc. Iniţialele majuscule la toate cuvintele vor apărea doar în cazul prescurtărilor : U.T.M., M.A.N., P.M.R. [13]

2. Deşi *Îndreptarul* a apărut cu mai bine de patru ani în urmă, aproape nimeni nu scrie în interiorul frazei sau propoziţiei Raionul Dej, Regiunea Oltenia, ci raionul Dej, regiunea Oltenia. Chiar în revistele de lingvistică ale Academiei R.P.R. (vezi, de ex., CL VIII, 2), ca să nu mai vorbim de alte publicaţii, apare scris „raionul 30 Decembrie".

3. La paragraful 156, se stabileşte scrierea cu iniţială majusculă a titlurilor oficiale şi onorifice. Dar care sînt aceste titluri? Toată lumea scrie în interiorul propoziţiei sau frazei academician, preşedinte, director, artist emerit, profesor emerit etc.

Socotim că o nouă ediţie a *Îndreptarului ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* va trebui să consemneze şi în acest caz uzul general.

4. Nu sîntem de acord cu redarea prin *k* a velarei surde sau a palatalei explosive surde din limba rusă : Krasnoiarsk, Kolea, Gorki, Ţiolkovski. Pentru aceste sunete noi dispunem de *c* şi *ch* : cravată, colţ, ochi, chibzuinţă. De ce n-am scrie atunci Colea, Gorchi, Crasnoiarsc, Ţiolcovschi?

5. Deşi există o tradiţie grafică binecunoscută, pronunţarea ar trebui să impună, după părerea noastră, scrierea cu *ie* şi în cuvintele *eu, el, ei, ele, eşti, este, e, eram, erai, era, eraţi, erau*. Pentru aplicarea consecventă a principiului fonetic, ortografia noastră a trecut şi peste alte tradiţii.

6. Deşi este relativ nou în limba noastră, cuvîntul *serviciu*, datorită intensei lui utilizări, s-a apropiat mult de mai vechile *bici, arici, cîrmaci*. Credem că scrierea lui fără *u* n-ar putea decît să consemneze o realitate de mult dovedită.

7. Se pare că şi în cazul lui *premisă* şi *chermesă* va trebui să se procedeze ca şi atunci cînd a fost vorba de a *sesiza*, adică să se consemneze

[13] Deci nu sîntem de acord cu propunerea lui V. Breban (LR, XIII, nr. 3, p. 249), ci ne apropiem de M. Mitran (LR, VII, nr. 6, p. 74—75).

în scris uzul. Cei mai mulți pronunță *chermeză*, *premiză*, apropiind aceste cuvinte de *viteză*, *batoză*, *faleză*.

8. Nu credem că e justificată recomandarea de a se scrie a *trăsni*, a *trosni*, cînd la același paragraf (82) se indică scrierea *cazmă*, *izlaz*.

9. Excepțiile *anticameră* și *antidatare* îngreuiază asimilarea regulilor ortografice. După ce arătăm că *ante* aduce cu sine ideea de „înainte", spre deosebire de anti „împotrivă", e un nonsens să recomandăm scrierea *anticameră*, dar mai ales *a antidata*.

Ne oprim aici cu observațiile și recomandările. Desigur că n-am epuizat propunerile de îmbunătățire a sistemului ortografic actual. Sperăm, însă, că modestele noastre observații pe această temă vor constitui un punct de plecare pentru noi investigații, care să ducă la rezultate și mai bune.

DIN NOU DESPRE TRANSLITERAREA DENUMIRILOR GEOGRAFICE STRĂINE

DE

LAURENȚIU THEBAN

Formularea corectă și exhaustivă a criteriilor de transcriere a denumirilor geografice străine intră în primul rînd în competența lingviștilor, iar aplicarea consecventă a principiilor astfel stabilite revine cu precădere geografilor, autorilor de manuale școlare și atlase, profesorilor, precum și ziariștilor.

Discuțiile în jurul acestei probleme [1], inițiate și purtate mai ales de geografi, au dus de multe ori la soluții greșite sau inconsecvente. Utilitatea unor astfel de discuții teoretice nu își găsește verificarea decît în acceptarea unanimă a celor mai adecvate norme de transcriere și în respectarea lor necondiționată de către edituri și redacții. Doar așa se va ajunge la eliminarea grafiilor de nerecunoscut care se mai întîlnesc și astăzi în diferite publicații, spre deruta maselor largi de cititori.

Cea mai valoroasă contribuție la rezolvarea acestei importante probleme de ortografie a limbii române o constituie fără îndoială *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* editat de Academia R.P.R. în 1960. Orice încercare de a propune noi soluții trebuie să pornească de la indicațiile *Îndreptarului* și să fie sprijinită pe cunoașterea limbii naționale vorbită în teritoriile geografice respective. Întrucît problema cea mai controversată rămîne transliterarea denumirilor geografice din țările Asiei și Africii, se impune ca specialiștii în limbi orientale să indice procedeele științifice de transliterare pentru fiecare limbă în parte. După încheierea cercetărilor de acest gen, se poate ajunge la redactarea unui dicționar al denumirilor geografice.

O bună parte din limbile asiatice au sisteme proprii de transliterare a alfabetelor lor în caractere latine, ceea ce ne oferă o soluție ușoară și

[1] Vezi „Limba română", X, 1961, nr. 5.

definitivă. Ignorarea acestor limbi și a sistemelor de transliterare a lor a dus însă pe mulți cercetători la unele propuneri fanteziste.

Folosirea unor litere specifice grafiei românești ca *ă*, *î*, *ș*, *ț*, în scrierea denumirilor geografice din India sau din alte țări asiatice are ca rezultat depersonalizarea numelui propriu străin, mutilarea spiritului național al limbii respective. Tot atît de greșită e tendința de a înlocui în transliterare literele *k*, *y* și *w*, pe motiv că sînt străine grafiei noastre, sau de a omite pe *h*, sub pretextul că în unele cazuri trebuie pronunțat în alt chip decît ar face-o cititorul român. Aceleași principii eronate au dus la reducerea grupului de consoane duble la una singură, la folosirea grafiilor *dj* sau *ge* pentru *j*, *ae* pentru *ai* etc. Astfel s-a ajuns la întrebuințarea în multe manuale și atlase a unor creații nenaturale, ca cele ce urmează : *Lăcnau* (pentru *Lakhnau*), *Canpur* (pentru *Kanpur*), *Pachistan* (pentru *Pakistan*), *Caraci* (pentru *Karaci*), *Gualior* (pentru *Gwalior*), *Bilai* (pentru *Bhilai*), *Butan* (pentru *Bhutan*), *Bopal* (pentru *Bhopal*), *Catmandu* (pentru *Kathmandu*), *Calcuta* (pentru *Calcutta*), *Bramaputra* (pentru *Brahmaputra*), *Geaepur* (pentru *Jaipur*), *Agimer* (pentru *Ajmer*), *Geansi* (pentru *Jhansi*), *Pangeab* (pentru *Panjab*), *Decan* (pentru *Dekan*), *Lasa* (pentru *Lhasa*).

Ceea ce i-a dus pe autorii acestor lucrări la greșeli atît de numeroase a fost în primul rînd dorința de a reda cît mai corect aspectul sonor al denumirilor respective, cu ajutorul unei grafii aproximative, bazată în mare parte pe cea românească, iar în al doilea rînd o teamă exagerată de a nu face concesii grafiei folosite de englezi sau de alți colonizatori din Occident.

Încercarea de a înrădăcina la noi obișnuința pronunțării corecte a denumirilor geografice care revin cu o frecvență atît de mare în presă, în literatură sau în lucrările de specialitate, este cît se poate de binevenită, dar ea trebuie să apară doar după ce s-a aplicat și s-a generalizat un criteriu unic și corect de redare în scris a acestor denumiri. De multe ori însă, grija justificată pentru o pronunțare fidelă îl preocupă pe geograf înainte de a trece la acceptarea formei scrise folosită în țara de baștină, ceea ce duce la desfigurarea conștientă a formei corecte, la forțarea ei de a intra în tiparele grafiei românești.

În cazul numelor geografice indiene, trebuie să se procedeze hotărît la eliminarea grafiilor *Mysore*, *Lucknow*, *Cawnpore*, *Hyderabad*, *Poona*, *Meerut*, *Punjab*, *Darjeeling*, *Bangalore*, *Trincomalee*, *Howrah*, *Jumna* generalizate în timpul dominației engleze în India, dar și a grafiilor, chipurile „purificate", ca *Deli*, *Calcuta*, *Canpur*, *Lăcnău*, *Geansi* etc., care dezvăluie credința greșită că folosirea literelor *h*, *j*, și a grupurilor *tt*, *kh*, *ch*, *bh*, *gh*, *ph* ar fi specifică limbii engleze.

Se știe că în limba sanscrită și în toate limbile indiene care s-au dezvoltat din ea consoanele oclusive și africate au cîte o corespondentă aspirată : *k* — *kh*, *g* — *gh*, *c* — *ch*, *j* — *jh*, *t* — *th*, *d* — *dh*, *p* — *ph*, *b* — *bh*. Deci formele eliminate de geografii prea zeloși reprezintă tocmai trăsături specifice nu limbii engleze, ci limbii hindi, care a devenit în acest an limba de stat a Republicii India. Să scriem deci *Delhi*, formă pur indiană (doar

New- este englezesc), *Kanpur*, *Maisur*, *Lakhnau*, *Merath*, *Jhansi*, *Khandva*, *Kathmandu*, *Bhilai*, *Calcutta*, *Lhasa*, *Bhopal*, *Haurah*.

Un nume geografic trăiește în primul rînd prin forma sa scrisă, care se cere cunoscută și respectată pretutindeni, în lucrări de specialitate, atlase, enciclopedii, manuale și presă. De la această formă scrisă pornim apoi la identificarea pronunțării corecte, în concordanță cu regulile fonetice ale fiecărei limbi. De aceea, nu putem accepta încercările de a inversa procesul, și anume ca pe baza complexului sonor să fie inventată o grafie de nerecunoscut pentru un vorbitor al limbii din care s-a preluat denumirea. Un indian din Jaipur nu va recunoaște numele orașului său în transcrierea ciudată *Geaepur*, care ar suna pentru el *Ghe-a-epur*.

Scriind denumirile geografice străine în haina lor specific națională, evitînd să le românizăm inutil sau să le preluăm sub forme occidentale nu cădem de loc în pericolul exotismului, deoarece o formă ca *Lakhnau* (nici *Lăcnau*, dar nici *Lucknow*) nu e cu nimic mai exotică decît localitatea cunoscută sub acest nume.

Respectarea aceluiași punct de vedere ne obligă să respingem sugestia unor cercetători de a renunța la scrierea semnelor diacritice folosite de limbile cehă, polonă, maghiară, turcă, vietnameză, suedeză, norvegiană, daneză, franceză, portugheză etc. Timpurile moderne nu ne permit să mai apelăm la astfel de motivări ca dificultățile tipografice, sau să ne ferim de a comunica elevilor unele cunoștințe despre diferitele limbi vorbite pe glob, cu ajutorul unor semne diacritice neobișnuite, dar indispensabile pentru redarea fidelă a unui nume geografic străin. Să scriem deci *Lódź*, *Ceské Budějovice*, *Göteborg*, *Gelért*, *Ålesund*, *Nurmijärvi*, *Le Hâvre*, *São Paulo*.

O dată definitivată problema scrierii denumirilor geografice străine, ne rămîne să trecem la generalizarea pronunțării corecte a lor. Elevul, cititorul sau specialistul trebuie obișnuiți cu dualismul care apare în cazul numelor geografice străine, ca și în cel al numelor de persoană sau chiar al unor cuvinte răzlețe citate dintr-o limbă străină : grafia e una, pronunțarea e alta. Ridicarea nivelului cultural al maselor largi permite și pretinde ca fiecare cetățean să știe să scrie și să pronunțe corect numele unui scriitor brazilian sau al unui mare oraș din India.

Denaturarea aspectului grafic sub influența pronunțării, sau pronunțarea identică cu scrierea, pornind de la legile fonetice ale limbii române, sînt greșeli la fel de grave în învățarea și folosirea numelor geografice străine. Pentru evitarea în viitor a abundenței de fluctuații, singura soluție eficientă o constituie publicarea unui dicționar al denumirilor geografice, care să indice și regulile de pronunțare pentru fiecare caz în parte. Acest dicționar va trebui să cuprindă și formele autohtone ale unor nume geografice intrate într-o grafie tradițională de mai mult timp în cultura română, ca : *Londra*, *Moscova*, *Atena*, *Praga*, *Varșovia*, *Lisabona*, precum și a denumirilor geografice străine folosite la noi cu aspectul grafic neschimbat, dar cu pronunțarea puțin diferită (*Paris*, *Barcelona*, *Argentina*, *Madrid*, *Rio de Janeiro*). Prin contribuția lingviștilor orientaliști la rezolvarea ultimelor probleme neclare legate de transcrierea denumirilor geografice străine, geografii vor putea dispune în curînd de un îndreptar sigur și complet.

CLAUSULA ÎN PROZA LUI SADOVEANU

DE

G. I. TOHĂNEANU

Referitor la arta lui Sadoveanu s-a făcut afirmaţia — după părerea mea, pe deplin întemeiată — că, dintre trăsăturile specifice ei, cea mai pregnantă este „nevoia de a da ritm povestirii" şi că, prin urmare, de aci „trebuie să pornim pentru a înţelege faptele de stil din proza marelui scriitor" [1]. Justeţea acestui punct de vedere nu poate fi tăgăduită. Ea este pe de-a întregul confirmată de unele mărturii pe care scriitorul însuşi ţine să ni le încredinţeze în *Anii de ucenicie*: „Frază cu frază, în gînd am compus de asemeni cele dintăi nuvelete: *Duşmanii* şi *O domnişoară bine crescută*. După ce alcătuiam astfel acestora întregul text şi-l memorizam, îl murmuram ca să-l aud cum sună, apoi îl treceam pe hîrtie" (*Opere*, XVI, 438 — 439) [2]. Această confesiune — atît de preţioasă pentru oricine încearcă să tîlcuiască originalitatea marelui prozator — îl îndrituieşte pe Boris Cazacu să afirme că Sadoveanu este un scriitor care „cînd creează se ascultă povestind"[3].

Vraja naraţiunii sadoveniene, unda de poezie care înfioară, cu adierea ei molcomă, aproape fiecare pagină, îşi au însă obîrşia în deschiderea scriitorului către natură, în capacitatea sa neobişnuită de a înregistra, cu ochiul şi cu urechea, mişcarea neistovită a firii: „Toate minunile nouă ale vieţii care se înfăţişau ochilor se înscriau în mine ca nişte hieroglife durabile; de asemenea auzul meu înregistra acordurile delicate ori grave ale naturii, asociindu-le imaginilor. Ceteam deci viaţa din juru-mi ca un primitiv. Ondulaţiile austrului evocau închipuirii mele tablourile dezgheţului şi zîmbetele dintăi ale primăverii" (*Anii de ucenicie*, în *Opere*,

---

[1] I. Coteanu, *Despre tehnica stilului la Mihail Sadoveanu*, în volumul *De la Varlaam la Sadoveanu*, ESPLA, 1958, p. 463.

[2] Textul acesta a fost valorificat şi anterior, de B. Cazacu (*Aspecte ale oralităţii stilului lui Mihail Sadoveanu*, LR, IV, 1955, nr. 5) şi I. Coteanu (*lucr. cit.*, p. 463).

[3] B. Cazacu, *Consideraţii asupra limbii şi stilului din* Nicoară Potcoavă *de Mihail Sadoveanu*, în volumul *Studii de limbă literară*, ESPLA, 1960, p. 151.

XVI, 398 — 399). Comentînd, cu finețea și acuitatea care îi erau caracteristice, o pagină descriptivă din Sadoveanu, regretatul Tudor Vianu surprinde adeziunea, pînă la integrare, a scriitorului la natură, formulînd încheieri de cel mai înalt interes : „Ochiul privitorului se îmbiba de forme, culori și lumini, urechea lui de sunete. Ființa lui se plămădea din substanța impresiilor emanate de la pămîntul, de la apele, de la cerul tărîmurilor natale. Moldova intra în sufletul lui ca o putere care subjugă" [4]. Armonia — atît de caracteristică prozei sadoveniene — nu poate fi pe deplin înțeleasă fără a se ține seamă de însușirea neobișnuită a marelui artist de a capta profund și nuanțat, în sensibilitatea sa, imensa infuzie de impresii pe care i le comunica neîncetat natura patriei sale. Tocmai de aceea, opera lui Sadoveanu oglindește, pe toată întinderea ei, ritmul și armonia universului însuși, pe care el știa să le surprindă cu ușurință în fiecare crîmpei de viață a firii.

★

Necesitatea aceasta de „a da ritm povestirii" — pe care I. Coteanu o socotește, pe bună dreptate, precumpănitoare printre procedeele artistice ale scriitorului — se manifestă în proza sadoveniană și prin frecvența și varietatea clausulelor. Înțeleg prin clausulă [5] organizarea ritmică, pe ultima porțiune a întinderii lor, a unităților sintactice majore — fraze, perioade, alineate. Clausula cuprinde, de obicei, în structura ei, doar un cîmp ritmic limitat, gravitînd în jurul ultimelor două silabe accentuate dintr-un enunț sintactic mai amplu. Pauza, mai mult sau mai puțin fermă, pe care o presupune consumarea unui asemenea enunț, valorifică și consolidează ritmarea frînturii de frază imediat anterioare [6]. Armonia și muzicalitatea astfel înfiripate stăruie în conștiința noastră — chiar și la o lectură vizuală — învăluind în unduirea lor melodioasă întregul context. Este lesne de înțeles că această agreabilă impresie acustică depinde, în largă măsură, de conținutul pasajului organizat ritmic, de sensul și structura fonetică a cuvintelor angrenate în finalul frazei

[4] *Mihail Sadoveanu la șaptezeci și cinci de ani*, în volumul *Literatură universală și literatură națională*, ESPLA, 1956, p. 194. (Articolul redă textul cuvîntării ținute cu prilejul sărbătoririi maestrului, în ședință academică, la 14 noiembrie 1955.)

[5] Proza ritmică românească este din păcate, deocamdată, prea puțin studiată. Chiar dacă au, prin forța lucrurilor, un caracter tangențial, rămîn, ca întotdeauna, pilduitoare, observațiile subtile ale lui Tudor Vianu, în *Arta prozatorilor români*. Interesul pentru atari probleme se vădește, la Tudor Vianu, și ulterior, de exemplu în *Observații asupra limbii și stilului lui A. I. Odobescu* (*Contribuții...*, I, p. 113 și urm.). De asemenea, studiul lui Alexandru Niculescu, *Structura frazei în stilul lui B. Delavrancea* (*Contribuții...*, I, p. 205 și urm.) cuprinde un capitol intitulat — semnificativ, din punctul de vedere care ne preocupă — *Ritmul. Armonia*. Mai recent, într-o cercetare remarcabilă referitoare la *Începuturile prozei ritmice românești* (LR, X, 1961, nr. 5, p. 462—473), profesorul budapestan L. Gáldi — cercetător avizat al problemelor versificației noastre — semnalează muzicalitatea cîtorva dintre clausulele sadoveniene. Atît Gáldi cît și Coteanu *(lucr. cit.)* amintesc, printre cei care au intuit armonia și ritmul prozei marelui nostru scriitor, pe Profira Sadoveanu (M. Sadoveanu, *Opere*, I, 1940, p. XXIV) și pe Tr. Săvulescu (*Studii și articole închinate lui Mihail Sadoveanu*, ESPLA, f. a., p. 23). Cu excepția, însă, a studiului amintit, datorat lui L. Gáldi, literatura noastră nu înregistrează, deocamdată, cercetări speciale referitoare la problemele prozei ritmice.

[6] Vezi și considerațiile lui I. Coteanu, *lucr. cit.*, p. 466 și urm.

respective. La Sadoveanu, clausulele apar mai cu seamă în texte cu caracter descriptiv, ceea ce explică, în parte, frecvența și diversitatea lor.

Din puzderia de tipuri metrice pe care ni le oferă clausula în proza lui Sadoveanu voi reține, în cercetarea de față, doar pe cele mai importante. Criteriul selectării este acela al frecvenței, iar clasificarea se va face pe baza numărului silabelor organizate ritmic în jurul ultimelor două more accentuate, lăsînd însă deoparte, pentru că sînt foarte obișnuite și ușor identificabile, clausulele simple, iambice (∪ ⏑ ∪ ⏑) sau trohaice (⏑ ∪ ⏑ ∪).

În anumite situații speciale, voi extinde noțiunea de clausulă și asupra unor cîmpuri ritmice mai întinse, în cadrul cărora se pot adică distinge chiar mai mult decît două vîrfuri de accentuare.

1. **Clausula de patru silabe**, de tipul ⏑ ∪ ∪ ⏑, este ilustrată prin exemple relativ numeroase: „liniște greá" (VII, 82), „spúlber de vînt" (XI, 28), „záre de deál" (XIII, 244), „nínge domól" (XIII, 1020). Deși de numai patru silabe, această clausulă poate cuprinde în structura ei unități sintactice foarte bine sudate (substantiv urmat de atribut adjectival sau prepozițional, verb însoțit de determinant circumstanțial etc.), prinse, ca în chingi, între două silabe accentuate: ⏑ ∪ ∪ ⏑ (**liniște greá**). În schimb, atributul substantival genitival — purtînd, indiferent de gen sau număr, accentul pe silaba radicală — nu poate fi cuprins în structura acestei clausule.

Accentuarea ultimei silabe face ca pauza impusă de punctuație să curme brusc fluxul ritmic, prelungindu-i însă ecoul și concentrînd, totodată, atenția asupra celor ce urmează. Așa, de pildă, dacă situăm prima dintre clausulele citate mai sus în angrenajul ei sintactic firesc, constatăm că pauza — marcată grafic prin „punct" — căzînd după o silabă accentuată (**greá**), intensifică raportul adversativ, exprimat, la începutul frazei următoare, prin adverbul restrictiv *numai*: „Era, în noapte, în întinderi necunoscute și nevăzute, o liniște **greá**" [.] **Numai** vîntul fîșîia ușor și purta fluturări de ninsoare" (VII, 82). După cum se poate vedea chiar din textul acesta — și constatarea rămîne valabilă pentru majoritatea cazurilor — clausula patrusilabică, întocmai ca și celelalte, încheie, de obicei, pasaje cuprinzînd descrieri de natură. Pulsația necurmată din viața firii ritmează fraza sadoveniană, punctîndu-i la răstimpuri desfășurarea. Același text ne permite să formulăm, de asemenea, observația că, la Sadoveanu, clausula nu apare stingheră, ci conjugată cu un lanț întreg de procedee — multe din domeniul poeziei — care converg la încheierea acelei armonii specifice prozei marelui scriitor. Astfel, ultimul cuvînt al clausulei — epitetul **greà** — face pereche cu primul cuvînt al întregului enunț — **Eră** — alcătuind un fel de rimă interioară, care — ca și pauza imediat următoare — valorifică sugestivitatea epitetului. Senzația unui spațiu imens, sporită de întuneric și pustietate, este sugerată prin volumul fonetic amplu al anumitor cuvinte cuprinzînd lungi șiraguri de silabe neaccentuate („ ... în întinderile necunoscute și nevăzute").

Se adaugă procedee acustice, cum ar fi armonia imitativă („vîntul *fîșîia* ușor") și r i t m a r e a întregii fraze adversative următoare:

Numai vîntul fîșîia ușor ◡ ◡ ⌿ ◡ | ◡ ◡ ⌿ | ◡ ⌿ |
și purta fluturări de ninsoare ◡ ◡ ⌿ | ◡ ◡ ⌿ | ◡ ◡ ⌿ ◡

Prima dintre propoziții poate fi descompusă în unități metrice din ce în ce mai restrînse:

Numai vîntul ◡ ◡ ⌿ ◡
fîșîia ◡ ◡ ⌿
ușor ◡ ⌿

iar această „cădere" a cîte unei silabe, de la o unitate metrică la alta, sugerează, unei urechi atente, subțierea la răstimpuri a fuiorului de vînt, stingerea lui treptată.

Alteori clausula pecetluiește — dacă pot spune așa — un alineat întreg, în care crîmpeie întinse de frază se organizează ritmic, în strînsă legătură cu conținutul. Iată contextul din care a fost desprinsă a doua dintre clausulele citate mai sus (*spulber de vînt*): „**Cornul sună iar prelung, cu bătăi repetate de limbă.** În urma călărețului care-și agita în aer pălăria cu pană, **în pulberea de aur a soarelui pieziș**, apărură alți călăreți. **Apucaseră de-a dreptul prin fînețe, învăluindu-le ca-n spulber de vînt**" (XI, 27 — 28). Este interesant de remarcat că proza recurge la podoabele ritmului tocmai și numai în acele pasaje în care conținutul și atmosfera sînt foarte apropiate de domeniul poeziei. Astfel, în textul citat anterior, primul fragment ritmat evocă unul din laitmotivele poeziei romantice — chemarea prelungă a cornului. Enunțul se rînduiește într-o suită de dactili, care alcătuiesc un hexametru perfect, cu cezură după a șaptea silabă:

Cornul sună iar prelung, cu bătăi repetate de limbă.
⌿ ◡ ◡ ⌿ ◡ ◡ ⌿ || ◡ ◡ ⌿ ◡ ◡ ⌿ ◡ ◡ ⌿ ◡

Cititorul pierde, apoi, sentimentul ritmului, dar îl redobîndește îndată ce prozatorul notează într-un fel de paranteză — izolată, grafic, prin virgule — un detaliu plastic și cromatic de o remarcabilă forță sugestivă:

, în pulberea de aur a soarelui pieziș,
◡ ⌿ ◡ ◡ ◡ ⌿ ◡ | ◡ ⌿ ◡ ◡ ◡ ⌿

În sfîrșit, ultima propoziție învederează și ea o structură ritmică ușor identificabilă, în care este prinsă și clausula:

Apucaseră de-a dreptul prin fînețe,
◡ ◡ ⌿ ◡ ◡ ◡ ⌿ ◡ ◡ ◡ ⌿ ◡
învăluindu-le ca-n spulber de vînt.
◡ ◡ ◡ ⌿ ◡ ◡ ◡ ⌿ ◡ ◡ ⌿

Textul se lasă, așadar, descompus în două unități peonice, de tip diferit. Succesiunea rapidă a numeroaselor silabe neaccentuate (◡ ◡ ◡ ⌿ ◡ ◡ ◡ ...) este foarte sugestivă, redînd auditiv mișcarea sprintenă a călăreților.

Am insistat ceva mai mult asupra acestui prim tip de clausulă, întrucît observaţiile formulate acum rămîn, în continuare, valabile şi pentru restul expunerii.

2. **Clausula de cinci silabe** comportă diferite tipuri şi anume :

a) ∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑, de exemplu : „săgéţi de argínt" (III, 9), „cuibáre de fóc" (XVIII, 163), „buiéstru domól" (XVIII, 278) etc. Această clausulă — întocmai ca şi celelalte, a căror ultimă silabă cade sub ictus — nu tolerează, în structura ei, atributul substantival în cazul genitiv.

b) ⏑ ∪ ∪ ∪ ⏑ ; tip metric mai rar, de pildă : „ábur vioríu" (XV, 20).

c) ⏑ ∪ ∪ ⏑ ∪, de exemplu : „ţeásta zdrobită" (II, 21). Aceasta este cea mai frecventă clausulă de cinci silabe şi, totodată, una din cele mai răspîndite în întreaga proză sadoveniană. Ea corespunde, de fapt, cunoscutului vers a d o n i c, familiar versificaţiei clasice greco-romane, unde încheia strofa s a f i c ă folosită şi de Eminescu în celebra sa *Odă (în metru antic)* :

„Nu credeam să-nvăţ a muri vr-odată ;
Pururi tînăr, înfăşurat în manta-mi,
Ochii mei nălţam visători la steaua
Singurătăţii".

Structura metrică a acestei clausule permite ca, în tiparele ei, să-şi poată găsi loc diferite unităţi sintactice compacte, cum sînt :

— substantiv + atribut adjectival : „lînă miţoásă" (V, 220), „iárbă mărúntă" (VI, 601), „hórbotă álbă" (VII, 449), „cálea întoársă" (XII, 65), „floáre tîrzíe" (XIII, 91), „tágmă vicleáná" (XVI, 242), „mínte puţínă" (XVI, 264), „frúntea-i pleşúvă" (XVII, 381) etc. ; „zímbet subţíre" (XV, 152), „tăul cel négru" (XV, 247) ; la plural : „nópţi nedormíte" (II, 52), „ráze apoáse" (II, 562), „róţi neclintíte" (III, 92), „pícle uşoáre" (VII, 401), „lótri prădálnici" (XII, 63), „lócuri tihníte" (XIII, 275) etc.

— substantiv + atribut substantival cu prepoziţie : „búră de lácrimi" (I, 12), „noápte de toámnă" (I, 113), „sítă de áur" (I, 704), „báie de ráze" (III, 104), „púncte de soáre" (III, 130), „pîclă de sînge" (V, 647), „búră de róuă" (VII, 71), „şfichi de matásă" (XII, 65), „sémn de mînie" (XII, 276), „flúturi de zloátă" (XIII, 574), „áce de stíclă" (XIII, 589), „iázul de vále" (XVIII, 413) etc. În cadrul clausulei pe care o discutăm, această îmbinare sintactică este foarte bine reprezentată, iar exemplele aparţin, în majoritate, unor descrieri de natură, cu o puternică tentă afectivă şi metaforică.

— substantiv + atribut substantival în genitiv : „múrmurul cóbzei" (II, 52). Este vorba, bineînţeles, de substantivele f e m i n i n e în genitiv, şi numai la singular („liniştea *nópţii*", VII, 163), căci numai ele se pot încadra în structura unei clausule ale cărei ultime două silabe reprezintă, ca în cazul nostru, un troheu (⏑ ∪). Ca atribute în genitiv, mascu-

linele şi neutrele — iar, la plural, şi femininele — au nevoie de tiparul, mai cuprinzător, al unei clausule sfîrşind într-un dactil (⏑ ⏑). Iată acum un şirag de exemple, însoţite de precizarea că această clausulă se bucură de o largă răspîndire în proza lui Sadoveanu : „línia zării" (VI, 471), „línişte a mórţii" (IX, 178), „ária márii" (IX, 282), „márginea lúmii" (X, 516), „bólta pădúrii" (XI, 27), „créştetul bólţii" (XI, 148), „frúnzele toámnei" (XI, 346), „árşiţa zilei" (XII, 110), „ápa Moldóvei" (XIII,91), „válea Frumoásei" (XVI, 335), „ştima pustíei" (XVII, 253), „zárea amiézii" (XVII, 305), „válea Moldóvei" (XVIII, 137), „áurul lúnii" (XVIII, 380) etc.

Formează clausule asemănătoare :

— atribut adjectival + substantiv :

„máre cutrémur" (XIII, 473);

— părţi de propoziţie coordonate între ele :

„rípi şi ponoáre" (XIV, 493), „chípul şi glásul" (XVI, 243), „lină şi blîndă" (XVIII, 409);

— adjectiv + complement de relaţie :

„hárnic la vórbă" (XVIII, 163).

Deşi determinatul lor rămîne în afară, unele cuvinte sau forme flexionare lungi de 5 silabe pot forma ele înseşi o clausulă de tip a d o n i c. Foarte numeroase sînt cazurile cînd cuvîntul *singurătate* — care face, de altfel, parte din lexicul d o m i n a n t al lui Sadoveanu — apare, în această poziţie, mai ales ca atribut în genitiv, dar şi cu alte funcţiuni sintactice, formînd el singur clausula : „(tăcerea) síngurătăţii" (III, 66 şi IX, 203), „(farmecul) síngurătăţii" (VII, 378), „(să-i îmblînzească) síngurătátea" (XIV, 593). Amintesc, în treacăt, că în „oda" eminesciană cuvîntul apare constituind — el singur — al patrulea vers din prima strofă a acestei poezii scrisă în metru s a f i c :

„Ochii mei nălţam visători la steaua
Síngurătăţii".

Evident, în toate aceste cazuri, se dezvoltă un accent secundar, destul de puternic, care loveşte prima silabă, coincizînd, aşadar, cu silaba accentuată a etimonului însuşi : *síngur*(+*ătáte*). În aceeaşi categorie se înseriază : „(coloarea) *nédumerírii*" (VII, 286), „(dragoste) *némărginită*" (XI, 33), „(sabia) *înfricoşátă*" (XI, 54), „(minune) *nébănuítă*" (XI, 108). În toate aceste exemple determinantele care constituie clausulele dezvoltă accente secundare pe prefixe, adică pe silabele iniţiale *né-*, *în-*, *né-*. Accentul este însă mai puternic, în cazurile cînd determinantul este exprimat printr-un adjectiv sau participiu prefixat cu *né-*.

Clausula poate fi identificată chiar dacă delimitarea ei, lăsînd în afară determinatul, reuneşte două determinante exprimate morfologic diferit : „(părelii) négri de scînduri" (II, 15), „(lenea) dúlce a zilei" (V, 130), „(umbra) neágră a sihlei" (V, 472), „(umbra) frátelui nóstru" (XVIII, 265); într-o situaţie puţin diferită se află „(răcoarea) miézului

nópții" (V, 524) și „(taina) miézului nópții" (XII, 254), unde clausula este alcătuită numai aparent din două determinante, întrucît ele funcționează ca o singură unitate gramaticală exprimată printr-un cuvînt c o m p u s.

Alte exemple, de o structură sintactică diferită : „(asfințitul parcă-mi strecurase o taină) máre în súflet" (II, 7), „(figura brună) ársă de soáre" (VII, 243), „(Mai bine închide) óchii ș-ascúltă" (XVIII, 424). Cu excepția, poate, a celui de-al doilea exemplu, în asemenea cazuri delimitarea clausulei rămîne pur formală, întrucît unitatea ei metrică nu corespunde unei unități gramaticale compacte.

d) Formula metrică precedentă presupune un dactil (⏑ ⏑) urmat de un troheu (⏑). Dacă facem ca dactilul să urmeze troheului, obținem un alt tip de clausulă, ceva mai rară la Sadoveanu, și anume ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ : „ceás al liniștii" (III, 103), „cérul límpede" (III, 293), „floáre vînătă" (XIV, 488), „píclă úmedă" (XV, 21). În structura acestei clausule pot să se încadreze, ca atribute în genitiv, și substantivele masculine și neutre — atît la singular cît și la plural — întrucît clausula sfîrșește cu un „pes" d a c t i l i c (⏑ ⏑) : „pícla *múnților*" (VII, 380), „lénea *soárelui*" (XIV, 488) etc.

e) Dacă înlocuim, în clausula de mai sus, unitățile metrice d e s c e n d e n t e (troheul și dactilul) prin cele a s c e n d e n t e corespunzătoare (iambul și anapestul), obținem un alt tip de clausulă de cinci silabe, a cărei formulă va fi următoarea : ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ . Fără să se bucure de frecvența clausulei a d o n i c e, exemplele nu întîrzie să se ivească : „cîndvá, de demúlt" (VI, 543), „la vád, fremătînd" (XVIII, 378), „albástru curát" (XIV, 488), „din nóu, viforós" (XVIII, 384).

La sfîrșitul acestui capitol, consider, iarăși, necesar să adaug cîteva observații cu caracter general, dintre care unele confirmă pe cele formulate în partea finală a capitolului precedent :

De cele mai multe ori ritmul clausulei contaminează și mediul sintactic înconjurător care dobîndește, astfel, o cadență ușor identificabilă pentru o ureche atentă la „sunetul" frazei. Iată, de pildă, una din clausulele citate mai sus reintegrată în contextul ei : „ . . . cérga albástră de *lînă mițoásă*" (V, 220). Împreună cu clausula, acest crîmpei de frază constituie o tetrapodie d a c t i l i c ă, ultimul „pes" fiind, ca în hexametru, c a t a l e c t i c, adică echivalînd cu un troheu : ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ;

Cînd succesiunea ritmică regulată nu poate fi surprinsă pe o întindere mai mare a frazei, clausula se delimitează, de obicei, ca o unitate r e a l ă nu numai din punctul de vedere m e t r i c, ci și din acela s i n t a c t i c, fiind astfel izolată printr-o pauză, care o precede : „Băiatul lui Onișor rămase privindu-l lung, pe cînd oile, împrăștiate în juru-i, ciuguleau cu boturile lor mișcătoare *iárba mărúntă*" (VI, 601). Pauza cade firesc, mijlocind restabilirea legăturii între grupul obiectului direct (*iárba mărúntă*), care constituie însăși clausula, și verbul său regent (*ciuguleau*) ;

Cînd o clausulă de tip a d o n i c este nemijlocit precedată de o silabă sub ictus, coliziunea celor două silabe accentuate face și mai necesară p a u z a care delimitează, foarte net, unitatea metrică finală. Ruperea fluxului fonetic poate dobîndi, în astfel de situații, un spor de expresi-

vitate, ca în următorul caz, unde prozatorul păstrează ultimul loc al frazei, la clausulă, pentru grupul sintactic al subiectului însuși devenit acum mai pregnant, datorită pauzei care îl anunță : „De sute de ani stă această împărăție ca o comoară scumpă, pe care o împresură din patru zări *lótri prădálnici*" (XII, 63). Grupul subiectului — alcătuit din substantiv + atribut adjectival și structurat într-o clausulă adonică ferm delimitată — capătă, în context, un relief deosebit, atît datorită t o p i c i i cît și grație p a u z e i care îl precede. La rîndul ei, pauza nu numai că valorifică unitatea metrică imediat următoare, dar, despărțind două „vîrfuri" de accentuare, atenuează șocul rezultat din coliziunea celor două silabe sub ictus :

Se întîmplă — și nu o dată — ca o clausulă să pecetluiască un capitol sau chiar o povestire întreagă. Este, între altele, cazul schiței *Întâiul spin* (VII, 440). Prin faptul că însuși finalul narațiunii este punctat de o clausulă („hórbotă álbă"), impresia — atît de agreabilă — a ritmului stăruie în conștiința cititorului chiar și după lectura ultimelor slove ...

3. **Clausula de șase silabe** prezintă, și ea, variante destul de diferite, dintre care — prin frecvența ei — cea mai importantă este :

a) clausula a m f i b r a h i c ă, avînd formula ∪ ⏜ ∪ ∪ ⏜ ∪ : „tăcére adîncă" (II, 33), „zăbránic subțire" (VII, 302), „pădúre solémnă" (IX, 23). Cum limba noastră are numeroase substantive și adjective trisilabice care — atît la nominativ cît și în restul flexiunii — poartă accentul pe silaba din mijloc, atributul adjectival împreună cu determinatul său se încheagă firesc în asemenea clausule a m f i b r a h i c e : „tăcérea hursúză" (X, 443), „smochínii sălbătici" (XI, 253), „mireásmă subțire" (XII, 167), „bărbie puțină" (XIII, 512). Din punctul de vedere m e t r i c, ordinea în care se află, unul față de altul, cele două cuvinte este indiferentă. Alături de cazuri asemănătoare celor de mai sus, în care determinantul se găsește pe locul al doilea : „pădúrea *etérnă*" (XVI, 608), pot fi identificate altele, cînd el este antepus determinatului său : „*amără* mîhnire" (XIII, 389). Aceeași clausulă poate fi obținută prin asocierea unui substantiv trisilabic de o structură amfibrahică (∪ ⏜ ∪) cu un atribut substantival prepozițional de tip trohaic (⏜ ∪), legătura dintre cele două elemente ale sintagmei fiind mijlocită de o prepoziție atonă (∪) : „furtúnă de jále" (II, 28), „mărgéle de gheață" (XIII, 78), „mireasmă de iárnă" (XIV, 483), „mărgéle de ápă" (XVI, 217), „lumină de áur" (XVI, 217). Determinantul poate sta și în cazul g e n i t i v, cu condiția ca el să fie exprimat printr-un substantiv feminin singular : „mirésmele *vérii*" (V, 469), „afúndul *pădúrii*" (IX, 175), „fantásmă a *mórții*" (XIII, 341), „privéliștea *mării*" (XVI, 306). De asemenea, predicatul cu obiectul său indirect — dacă, bineînțeles, el este exprimat tot printr-un substantiv feminin la singular — formează, uneori, aceeași clausulă : „se stinse vedérii" (XVIII, 55).

Și această clausulă încheie, cîteodată, crîmpeie mai întinse de proză ritmată : „ o máre | *furtúnă de jále*" (II, 28). Finalul frazei se organizează ritmic, într-o suită amfibrahică pură : ∪ ⏜ ∪ | ∪ ⏜ ∪ ∪ ⏜ ∪ : „se

întinse ||*tăcére adîncă*" (III, 127) = ∪ ∪ ⏑ ∪ | ∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑ ∪ ; „și fînul de jós răspîndéa ||*mirésmele vérii*" (V, 469) = ∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑ | ∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑ ∪.

Pe alocurea, clausula amfibrahică rotunjește cîte un fragment mai întins de autentic poem în proză, unde ritmului i se asociază și alte procedee ale foneticii și sintaxei poetice, cum sînt, de pildă, aliterațiile, repetițiile, simetria frazei etc. Iată, între multe altele posibile, un asemenea text: „*Peste* noi un nour trecător a pus umbră. Dar acolo, departe, lucește o lumină mare *peste* posomorîtele și albastrele păduri de brad, *peste* sate albe, *peste* coline trăgănate, *peste* revărsările Moldovei: toate se prevăd ca printr-un **zăbrănic subțire**" (VII, 302).

Succesiuni ritmice perfect regulate încadrează textul, ele fiind identificabile mai cu seamă la începutul și la sfîrșitul lui: „Peste nói un nóur trecătór a pus úmbră. Dar ácolo, depárte ..." ∪ ∪ ⏑ ∪ ⏑ ∪ ∪ ∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑ ∪. ∪ ∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑ ∪ ;„ ... toate se prevăd ca printr-un zăbranic subțire" = ⏑ ∪ ∪ ∪ ⏑ | ∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑ ∪. Pentru a încheia inventarul procedeelor poetice la care recurge în acest fragment scriitorul, ar trebui să ne referim și la selecția sinonimică a termenilor („*zăbranic* subțire"), apoi la calitatea epitetelor întrebuințate („coline *trăgănate*"; „*posomorîtele* și *albastrele* păduri de brad"). Dobîndim, astfel, o imagine a convergenței mijloacelor artistice, a unității și a armoniei lor.

b) Foarte răspîndită se învederează clausula dactilică de șase silabe alcătuită, așadar, din doi dactili și ilustrată prin îmbinări sintactice de tipul: „pácea cîmpiilor" (III, 129), „úmbră a ómului" (III, 147), „sómnul pămîntului" (VII, 317).

Structura interioară a acestei clausule se vădește perfect simetrică, iar al doilea cuvînt al îmbinării este, îndeobște, un atribut substantival în genitiv. El poate fi exprimat prin substantive aparținînd tuturor celor trei genuri, atît la singular cît și la plural, cu excepția femininelor singulare, care — sfîrșind de obicei într-un troheu (⏑ ∪) — nu pot intra în structura unei clausule dactilice, decît dacă, la nominativ, sînt accentuate pe silaba antepenultimă, adică sînt proparoxitone (*lácrimă*, gen.: *lácrimii*). Din marele număr de exemple în stare să ilustreze clausula dactilică de șase silabe, reținem, deocamdată, doar cîteva: „súnetul *ápelor*" (VII, 344), „spáima *pămîntului*" (XI, 150), „drúmul *cîmpiilor* (XI, 280), „púlberea *úliței*" (XII, 108), „teáma *genúnelor*" (XIII, 927). Îmbinările sintactice de altă natură decît cea amintită mai sus — adică substantiv + atribut substantival în genitiv — sînt ceva mai rare: „(freamătul) *dúlce al tíilor* (I, 68), „floárea *cea vésnică*" (V, 22), „stélele vésnice" (XVII, 295). Unele cuvinte de cinci silabe — *singurătate*, de pildă — pot dobîndi, la genitiv plural, prin flexiune, formula clausulei aci discutate: „(ochi al) *singurătăților*" (VII, 312), „(tăcerea) *singurătăților*" (XVI, 260), „(mîhnirea) *singurătăților*" (XVIII, 28).

Datorită celor două silabe neaccentuate care încheie enunțul, această clausulă — pronunțat descendentă — este deosebit de melodioasă: „cúrgerea toámnelor" (XVI, 213) și, prin urmare, adecvată pasajelor descriptive

şi imaginilor acustice, cum se poate lesne observa din structura lexicală a contextelor unde trimit citatele folosite mai sus. Îmbinări ca : „*súnetul* ápelor", „*cíntec* al ápelor", „*(freámătul)* dúlce al téilor", la care vin să se adauge : „*şúietul* brázilor" (VI, 558 şi IX, 15), „*súnetul* glásului (XI, 173), „*ţipătul* pájurei" (XIV, 511) etc. confirmă cele spuse anterior cu privire la virtuţile expresive ale acestei clausule dactilice.

c) Ceva mai rară este clausula anapestică de şase silabe : ∪ ∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑. Datorită structurii fonetice oxitone a tuturor gerunziilor româneşti, această clausulă este realizată mai ales cu ajutorul unor asemenea forme verbale coordonate de obicei prin conjuncţia copulativă : „chiuínd şi urlínd" (VII, 636). Formula sa metrică — pregnant ascendentă — o face potrivită pentru sugerarea unor mişcări puternice sau chiar violente, cum se poate uşor constata, în cazul următor, din însuşi conţinutul textului care o precede : „Pe neaşteptate poteca pe care suiseră ei la prag începu să sune. Călimanii se holbară unul la altul şi se vîrîră cu spatele în păretele de stîncă. Ionuţ abia avu vreme să se ferească din marginea rîpii, cuprinzînd pe după cap pe Pehlivan şi grămădindu-l în pămînt. Tataru năvălise la cai, ca să-i stăpînească. *Boúrul vení năprásnic la deál,* || *fumegínd şi pufnínd*" (XIII, 497—498). De altfel, întreaga frază pe care o încheie clausula este ritmată, putînd fi descompusă în două unităţi metrice şi anume :

Boúrul vení || năprásnic la deál = ∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑ || ∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑
fumegínd şi pufnínd = ∪ ∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑.

La rîndul ei, prima unitate metrică (*Boúrul vení năprásnic la deál*) are o structură interioară simetrică, în sensul că subiectul şi predicatul (*Boúrul vení*) — pe de o parte — grupul determinantelor (*năprásnic la deál*) — pe de alta — alcătuiesc, fiecare, cîte o dipodie amfibrahică al cărei ultim „pes" este catalectic (∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑). Şi în acest caz — ca în atîtea altele deja discutate — acordul dintre conţinutul enunţului şi organizarea sa ritmică este desăvîrşit, prilejuind, încă o dată, acea armonie învăluitoare, specifică textului sadovenian.

d) De o frecvenţă relativ mare se bucură, la Sadoveanu, clausula ⏑ ∪ ∪ ∪ ⏑ ∪ : „márginea pădúrii" (V, 215 şi IX, 175), „súsur al tăcérii" (VI, 169), „márginile lúmii" (VII, 309). Mi se pare interesant să amintesc faptul — semnificativ pentru virtuţile melodice ale acestei clausule — că al doilea dintre exemplele citate mai sus („súsur al tăcérii) încheie o pagină admirabilă, în care povestitorul descrisese, cu arta-i cunoscută, cîntecul privighetorii :

„Un cîntec de dragoste fără cuvinte, — un cîntec aşa de înţeles şi de puternic ! Fiecare înmlădiere îşi avea răsunetul şi tălmăcirea în sufletul nostru. Adieri sfioase, tremurări delicate şi dulce-strecurate, nalte şi subţirele, ca-ntr-o piculină încă necunoscută, care va rămînea totdeauna o taină. Pe urmă pornea *bătaia* privighetorii, aşa de pasionată şi de expresivă, chemări repetate, urmate de tremurări prelungi, — triluri care începeau puternic, apoi descreşteau domol pînă ce abia se auzeau, pînă ce rămînea numai un fel de súsur al tăcérii" (VI, 169).

Cantabilitatea acestei clausule — alcătuită dintr-un peon (⏑ ∪ ∪ ∪) şi un troheu (⏑ ∪) rezultă din aceea că ea grupează laolaltă trei silabe neaccentuate (∪ ∪ ∪), fără a degaja, îndeobşte, accent secundar pe cea din mijloc : „cérul depărtării" (X, 437), „frúnzele pădúrii" (XI, 126), „fírele iubírii" (XII, 89), „múgurul pădúrii" (XIV, 397). Caracterul melodios al clausulei sporeşte prin armonizarea vocalelor sub ictus : „frúnzele pădúrii", „múgurul pădúrii", „fírele iubírii". În ultimul caz, această armonizare a vocalelor sub ictus se extinde şi în afara clausulei : „(gîzele se ţeseau în raiul luminii pe) *fírele iubírii*" (XII, 89).

Cel de-al doilea element lexical al clausulei în discuţie este, de obicei, un atribut substantival în genitiv — ca mai sus — sau preopoziţional : „púlberea de ráze" (I, 131), „ţîpete de spáimă" (II, 14), „hórbote de spúmă" (X, 573). Sînt posibile, însă, şi alte combinaţii sintactice : „neágră şi pustie" (VII, 268), „(lumea) úmbrelor durérii" (VII, 1905), „gînduri după gînduri" (V, 139). Dacă desfăşurarea ideii impune, în interiorul clausulei, un popas care ar dizloca elementele ei alcătuitoare, pauza trebuie totuşi astfel dozată, încît unitatea metrică să nu fie păgubită : „(trebuia să se prăvălească) *moártea, ca un vífor*" (II, 56). Aparent, pauza ar trebui să survină înainte de comparaţie („ ... ca un vifor"). Reprezentînd însă o unitate obiectivă, clausula este „salvată" de apariţia unei cezuri destul de puternice între predicat (*să se prăvălească*) şi subiect (*moartea*). În felul acesta clausula este delimitată precis, iar tensiunea afectivă a enunţului sporeşte, prin „căderea" neaşteptată a subiectului (*moartea*), imediat după pauză.

Cred că, şi de data aceasta, este nimerit să restitui măcar una sau două dintre clausulele de mai sus, contextului lor firesc. Cititorul se va convinge, astfel, lesne că ritmarea enunţului în partea lui finală nu constituie, de obicei, un procedeu exterior, formal, ci răspunde întru totul cerinţelor conţinutului, încununînd, cu încă o podoabă, un mediu lingvistic prin excelenţă poetic : „Într-un tîrziu, auzii lămurit plescăitul moale al vîslei. Mă uitam în toate părţile ; nu ştiam de unde vine. Apoi, deodată, din întunericul trestiilor, izvorî în marea de lumină luntrea plutind lin, şi fata, neclintită în luntre, prin púlberea de ráze" (I, 131) ; „Pîraiele au prins a suna altfel, cu zvon de clopoţei, şi sar pe trepte de stîncă şi gheaţă — şi apar din ele arătări de-o clipă jucînd, cu rochiţi şi hórbote de spúmă" (X, 573). Abia dacă mai trebuie precizat că, în ambele texte de mai sus, procedeele poetice abundă. Structura frazelor este extrem de sobră, scriitorul recurgînd exclusiv la juxtapunerea sau coordonarea unor propoziţii principale. Aliteraţiile (*lumină*, *luntrea*, *lin*), cuvintele onomatopeice (*plescăitul*), frecvenţa termenilor din domeniul acustic (*suna*, *zvon de clopoţei*), epitetele (*moale*, *lin*), gingăşia şi diafanitatea imaginilor (*marea de lumină*, *rochiţi şi horbote de spumă*, *pulberea de raze*) reprezintă cîteva din trăsăturile care — împreună cu clausula — conferă acestor pasaje un colorit poetic pregnant. Trebuie, în sfîrşit, remarcat că, şi în afara clausulei, pot fi identificate pasaje care se lasă organizate ritmic : „Într-un tîrziu auzii lămurit || plescăitul moále al vîslei" = ⏑ ∪ ∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑ || ∪ ∪ ⏑ ∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑ ∪ ; „şi sár pe trépte de stîncă şi ghiáţă" = ∪ ⏑ ∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑ ∪ etc.

e) Ultima variantă a clausulei de șase silabe (∪ ⏑ ∪ ⏑ ∪ ∪) este mai rară decît celelalte, deși cuprinde îmbinări deosebit de armonioase de cuvinte : „ninsoárea flórilor" (I, II), „dulceáța sómnului" (X, 576). Faptul că silabele accentuate se găsesc grupate simetric la mijloc (⏑ ∪ ⏑), prinse între silabe neaccentuate (∪ ⏑ ∪ ⏑ ∪ ∪), îi creează acestei clausule o curbă intonațională melodioasă și lină.

4. **Clausula de șapte silabe** comportă, la rîndul ei, cîteva variante, dintre care voi reține doar pe cele mai notabile :

a) ⏑ ∪ ∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑ : „sînge din sîngele lúi" (III, 131), „cétină joásă de brád" (V, 475). Este vorba, deci, de o clausulă de tip d a c t i l i c, cu ultimul „pes" catalectic (⏑) și cu trei accente distribuite simetric : „súnetul glásului éi" (VII, 327), „fóșnetul stráiului éi" (XV, 161). Această clausulă, mai cuprinzătoare, poate reuni, în interiorul ei, un număr relativ mare de cuvinte, iar urechea noastră percepe cu încîntare ritmarea unor crîmpeie destul de întinse din partea finală a frazei : „Acolo, în fundul zării, mai mult cătră ochiul drept decît cătră ochiul stîng, au fóst odinioárá *códri meréi de stejár*" (XVIII, 184). Menționez, în treacăt, întrebuințarea a d j e c t i v a l ă, ca în limba veche, a adverbului *mereu*, care face posibilă îmbinarea, într-o imagine tulburătoare, a ideii de imensitate în timp, de vechime, cu aceea de întindere nesfîrșită în spațiu. „Codri *merei*" nu înseamnă, așadar, numai „codri *veșnici*", ci, totodată, și „codri *care nu se mai sfîrșesc*". Sugestia statorniciei, a nesfîrșirii și a imensității este intensificată de cel de-al doilea epitet, *de stejar*, iar în felul acesta expresia, în ansamblul ei — turnată în tiparele sonore ale metrului dactilic [7] — devine, raportată la conținutul întregii opere, un fel de simbol al dăinuirii prin vreme.

Cred că este util să remarc, în încheierea acestui comentariu, că la un p o e t cum este Nicolae Labiș — profund și organic legat de marele prozator moldovean — expresia care a constituit obiectul discuției noastre revine în două rînduri :

„Copilăria lui înfometată
Și-a petrecut-o-n *codrii cei m e r e i*" (p. 116);

Eu m-am născut acolo pe unde munții cîntă
Cînd vîntul se avîntă prin *codrii cei m e r e i*" (p. 356 [8]).

b) O variantă, ușor deosebită, a clausulei de mai sus este următoarea : ⏑ ∪ ∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑́. După cum se vede, ultima silabă este foarte slab accentuată. De obicei, în acest tipar intră grupuri sintactice alcătuite din substantiv urmat de un determinant genitival, deci numai două cuvinte.

[7] Situîndu-ne pe linia interpretării tradiționale, ar fi trebuit să consider cazurile discutate mai sus drept pasaje de proză ritmată, și nu drept clausule, întrucît mediul organizat ritmic cuprinde mai mult de două silabe accentuate. Am preferat însă să extind și asupra acestor cazuri noțiunea de clausulă, pentru că e vorba, de fiecare dată, de finaluri de frază, iar grupul cuvintelor închegate ritmic reprezintă, în toate situațiile de mai sus, nu numai unități metrice, ci și unități gramaticale perfect sudate.

[8] Citez după volumul *Primele iubiri*, Editura pentru literatură, 1962.

Bineînțeles, în asemenea situații, unul din ele, mai precis al doilea, va fi un cuvînt lung, de patru sau cinci silabe, umplînd cea mai mare parte a clausulei și dezvoltînd un slab accent secundar pe silaba desinențială (∪) : „négura ópcinilor" (VII, 424), „róua fînáțurilor" (X, 77). Asemenea clausule formează, îndeobște, unități bine distincte, a căror delimitare depinde însă de poziția lor contextuală. Iată, de pildă, contextul din care am desprins prima clausulă : „Prin brazi șerpuiră șuiete și învolburări, ploaia se învălui în vîrtejuri ; trecu — și ropotul ei suna departe pe codri, iar cînd ajunsei acasă, cu ochii plini de icoana unei clipe grozave, o suliță lungă de soare străpunse de la asfințit *négura ópcinilor*" (VII, 424). Structura metrică a clausulei este ⏑ ∪ ∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑́, deci prima silabă este accentuată ; pe de altă parte, ultima silabă a cuvîntului imediat anterior (*asfințit*) se află, și ea, sub accent. Coliziunea celor două silabe accentuate impune și de data aceasta, întrucît ele sînt nemijlocit învecinate, o pauză, un popas, care face posibilă o delimitare și mai netă a unității metrice finale. „ ... o suliță lungă de soare străpunse de la asfințit || *négura ópcinilor*". De fapt, în această propoziție, și grupul sintactic al subiectului (*súliță lúngă de soáre*) este ritmat (⏑ ∪ ∪ ⏑ ∪ ∪ ⏑ ∪), contribuind la cumpănirea armonioasă și melodică a întregului context.

c) O altă clausulă de șapte silabe (⏑ ∪ ∪ ⏑ ∪ ⏑ ∪) este bazată pe asocierea unui dactil (⏑ ∪ ∪) cu doi trohei (⏑ ∪ ⏑ ∪) : „fráte cu tîhna stîncii" (XIV, 395). Întocmai ca în atîtea alte cazuri, pot fi identificate, și în interiorul acestei clausule, elemente lexicale sugerînd percepția acustică : „ploáie de *sónuri* fine" (XII, 22), „*zvónul* etérn al mării" (IX, 281). Această ultimă clausulă este reluată, în același volum (IX) și în aceeași operă (*Olanda*), la numai cîteva zeci de pagini (IX, 281 și 344). Fără îndoială, ea s u n a plăcut urechii maestrului, foarte atent la c a d e n ț a frazelor sale. Dacă angrenăm clausula în contextul său, ne dăm imediat seama că ea este riguros delimitată ca unitate metrică finală, cu ajutorul p a u z e i, marcate și prin procedee grafice [—], care o precede : „vîntul curge și el fără încetare cu susur domol, aducînd — înăbușit [—] *zvónul etérn al mării*". Prin izolarea relativă a unității metrice cît și prin conținutul ei lexical, clausula de mai sus dobîndește o armonie adîncă și solemnă, de o sugestivitate remarcabilă.

d) Bogat ilustrată este și clausula ⏑ ∪ ∪ ∪ ⏑ ∪ ∪ : „zărea asfințitului" (VI, 438), „négurile múnților" (VII, 76), „úlițile tîrgului" (XVI, 438) etc. Formula ei metrică se bazează pe asocierea unui peon (⏑ ∪ ∪ ∪) cu un dactil (⏑ ∪ ∪), cuprinzînd, de obicei, două cuvinte lungi, dintre care al doilea este, aproape totdeauna, un determinant în genitiv.

Mi se pare interesant să remarc, în cazul unui scriitor structural legat de creația folclorică, faptul că acest tip de clausulă de șapte silabe are o formulă metrică și lexico-gramaticală foarte asemănătoare cu aceea a versului popular trohaic. Într-adevăr, ⏑ ∪ ∪ ∪ ⏑ ∪ ∪ = ⏑ ∪ ⏑́ ∪ ⏑́ ∪ ⏑́. Îmbinări ca : „țáncurile múnților" (VII, 407), „válurile códrului" (IX, 14), „strášina brădétului" (XIV, 574), „páserile cérului" (XVI, 77), corespund aidoma — din punct de vedere metric, gramatical și, uneori, chiar lexical — multor versuri populare de tip trohaic (⏑́ ∪ ⏑́ ∪ ⏑́ ∪ ⏑́).

Și de data aceasta înregistrăm, în structura clausulei, numeroși termeni denumind diferite aspecte ale percepției acustice: „*pócnetele* bicelor" (I, 12), „*liniștea* cuprinsului" (I, 27 și III, 283), „*zvónuri* ale liniștii" (V, 157), „*șoáptele* legéndelor" (VI, 351), „*cîntecul* tălăngilor" (VII, 396), „*zvónuri* ale úndelor" (X, 411), „*șúietele* brázilor" (X, 602), „*pícurul* tălăngilor" (XVI, 49). Capacitatea expresivă a acestor termeni, dintre care unii (*șuiet*, *picur*, *șoaptă*) au un caracter onomatopeic mai mult sau mai puțin pronunțat, sporește considerabil prin situarea lor aproape de sfîrșitul frazei, unde „punctul" invită glasul sau ochiul să se destindă.

e) Destul de frecventă este și clausula ∪ ⌣ ∪ ∪ ∪ ⌣ ∪. Ea se caracterizează, din punct de vedere metric, printr-o desăvîrșită simetrie, concentrînd, exact la mijloc, un grup compact de trei silabe neaccentuate (∪ ∪ ∪) precedat de un iamb (∪ ⌣) și urmat de un troheu (⌣ ∪): „cărbúne și pucioásă" (II, 28), „lumína diminétii" (V, 47), „culcúșul de otávă" (V, 473), „cotloánele pădúrii" (XV, 66), „strigóiul amintírii" (XVIII, 277) etc.

f) O structură perfect simetrică are și clausula ∪ ∪ ⌣ ∪ ⌣ ∪ ∪. Spre silaba centrală, neaccentuată (∪), crește (∪ ∪ ⌣), iar apoi descrește (⌣ ∪ ∪) curba sonoră a enunțului cuprins în limitele clausulei: „rumeneála zórilor" (I, 14), „strălucirea flórilor" (V, 288) etc.

Dintre celelalte variante ale clausulei de șapte silabe, amintesc:

∪ ∪ ⌣ ∪ ∪ ⌣ ∪ : „începútul durérii" (VI, 177), „bolovánii de sáre" (VI, 247);

∪ ∪ ∪ ⌣ ∪ ⌣ ∪ : „se mistuí în úmbră" (VII, 219);

∪ ⌣ ∪ ∪ ⌣ ∪ ∪ : „grumájii nahlápilor" (XIV, 529);

∪ ⌣ ∪ ⌣ ∪ ∪ ⌣ : „pluteáu domól funigéi" (XIII, 340) etc.

5. **Clausula de opt silabe.** În această categorie se încadrează numeroase clausule p e o n i c e alcătuite din doi peoni de același tip sau de tip diferit:

⌣ ∪ ∪ ∪ ⌣ ∪ ∪ ∪ : „créngile mestécenilor" (VII, 475), „táină a adîncurilor" (X, 396);

∪ ⌣ ∪ ∪ ∪ ⌣ ∪ ∪ : „întinderea cîmpiilor" (I, 101), „asémenea gîngánie" (XIII, 403), „talázuri prăvălátice" (XVI, 14);

∪ ∪ ⌣ ∪ ∪ ∪ ⌣ ∪ : „bîntuire de furtúnă" (II, 18), „veșnicia întristării" (XII, 156), „ascuțime și tărie" (XII, 204), „agerímea și mireásma" (XIII, 353);

∪ ∪ ⌣ ∪ ∪ ⌣ ∪ ∪ : „aburírile vîntului" (II, 50), „sub sprînceána pădúrilor" (XIII, 510), „cătră zárea furtúnilor" (XVIII, 115);

∪ ∪ ∪ ⌣ ∪ ⌣ ∪ ∪ : „spre depărtárea văilor" (X, 601), „în adiérea vîntului" (XVIII, 163);

∪ ∪ ∪ ⌣ ∪ ∪ ∪ ⌣ : „o dobori ș-o zugrumă" (XI, 142), „ca mîngîiérea unui vis" (II, 50).

Dacă — aşa cum, de altfel, am mai procedat — extindem noţiunea de clausulă şi asupra unui cîmp metric mai întins, cuprinzînd trei silabe accentuate, vom putea distinge, în cadrul acestei categorii, şi o clausulă dactilică de opt silabe : ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑, cu ultimul „pes" catalectic. Exemplele sînt destul de numeroase : „ápa fierbînd la răstoáce" (I, 57), „víforul cáre venise" (II, 27), „iár mă împrésură gólul" (III, 311). Din punctul de vedere gramatical, această clausulă poate reuni diferite îmbinări de cuvinte, uneori propoziţii întregi, dar tipul cel mai frecvent este acela constituit dintr-un substantiv urmat de două determinante : „púlberea *lúi de lumină*" (II, 46), „púlberea *lină de áur*" (III, 7), „lárma *de vál a mîniei*" (III, 128), „hórbotă *álbă de floáre*" (VII, 327), „ápe *crusite de sînge*" (XIII, 822). Dacă însă, primul cuvînt se caracterizează printr-un volum fonetic masiv, atunci nu mai încape, în structura limitată a clausulei, decît un singur determinant : „sîngurătáte *fecioáră*" (XVI, 260).

Armonia clausulelor de opt silabe — mă refer la cele p e o n i c e, unde fenomenul este mai uşor de sesizat — cîştigă, în anumite cazuri, şi de pe urma identităţii vocalelor aflate în poziţie accentuată : „crénguile mestécenilor" (VII, 475), „întínderea cîmpíilor" (I, 101), „talázuri prăvălátice" (XVI, 14). Impresia acustică, prilejuită de o asemenea „întîlnire" a vîrfurilor de accentuare — despărţite printr-un cîmp silabic aton destul de întins — este deosebit de agreabilă şi de stăruitoare.

6. **Clausula de nouă silabe** este, fără îndoială, ceva mai rară. De o anumită frecvenţă se bucură totuşi formula ⏑ ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ – ⏑, cuprinzînd fie cuvinte lungi : „*sălbătăciúnile* pădúrii" (XI, 196 şi XII, 136), fie structuri sintactice complexe, uneori chiar propoziţii întregi : „se prevedeáu ca printre géne" (III, 13). Pentru a ne convinge că şi în asemenea situaţii clausula poate reprezenta o unitate reală, delimitată în context, iată un citat mai amplu, cuprinzînd nu numai clausula, ci şi restul frazei pe care aceasta o încheie : „După ce a rostit măria sa aceste vorbe, a rămas visînd îndelungă vreme cu fruntea plecată în palme şi cu coatele pe genunchi şi a oftat, cugetînd la toate cîte se petrecuseră în acea zi *ca într-un spúlber de furtúnă*" (XIII, 1019 — 1020). Este în afară de orice îndoială că , în fraza de mai sus, clausula *ca într-un spúlber de furtúnă* (⏑ ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ – ⏑) nu constituie o unitate metrică artificială, desprinsă arbitrar din context, ci una reală, obiectivă, bazată pe o îmbinare sintactico-stilistică unitară, cu care coincide şi căreia i se suprapune. Chiar dacă nu e marcată prin mijloace grafice, pauza cade firesc şi necesar înaintea clausulei („ ... cîte se petrecuseră în acea zi || *ca într-un spúlber de furtúnă*"), reliefînd-o puternic.

Înainte de a încheia, sînt necesare două observaţii cu caracter general :

În cadrul clausulelor alcătuite dintr-un număr p a r de silabe (6, 8, eventual 10), se constată o anumită tendinţă a scriitorului de a grupa, două cîte două, cuvinte cu aceeaşi structură metrică : dactilică, anapestică sau peonică. În clausula „sîngele ciutelor" (V, 473), de pildă, cei doi

dactili se suprapun fiecare cîte unui cuvînt (*sîngele* = ⏑ – – ; *ciutelor* = ⏑ – –). Cum faptele de acest gen mișună în proza sadoveniană, nu e greu să înmulțim seria exemplelor :

Clausule dactilice (⏑ – – | ⏑ – –): „stîncile múnților" (VI, 562), „úmbrele | básmelor" (VI, 542), „fúrcile | fágului" (XI, 154), „lámura | soárelui" (XI, 360), „zínele | liniștii" (XIV, 483), „fúlgerul | zórilor" (XIV, 502 și 525), „cúrgerea | toámnelor" (XVI, 213), „stélele | vésnice" (XVII, 295);

Clausule anapestice (– – ⏑ | – – ⏑): „scînteind | argintiu" (XIV, 536), „toporáș | fumuriu" (VI, 173);

Clausule peonice :

⏑ – – – | ⏑ – – – : „glásurile | primăverii" (XIV, 564), „árcurile | cétinilor" (XI, 154). După cum se poate lesne observa, fiecare din cuvintele clausulei respective constituie, luat izolat, cîte un peon : glásurile, árcurile = ⏑ – – – ; primăverii, cétinilor = ⏑ – – – ; – ⏑ – – | – ⏑ – – : „poiénile | pădúrilor" (XIII, 56), „viroágele | platóului" (XVI, 18), „răspîntenea | fundáculuí" (XVI, 286), „dihánie | acvátică" (XVIII, 450); – – ⏑ – | – – ⏑ – : „dezvălírea | dimineții" (XIII, 1014), „curcubée | trecătoáre" (XIV, 562), „amintire | scufundátă" (XV, 85), „harmasárul | vijeliei" (XVIII, 254);

Clausule de zece silabe:

– – – ⏑ – | – – – ⏑ – : „singurătáte | înfricoșátă" (XIV, 508), „singurătáte | posomorîtă" (XVI, 18). Și de data aceasta, ambele cuvinte, alcătuind clausula de zece silabe, au o structură metrică identică : ⏑ – – ⏑ – ; – ⏑ – – – | – ⏑ – – – : vîrtéjurile | prăpăstiilor" (XV, 246).

Parcurgînd, cît de fugar, lista exemplelor folosite în cadrul acestei cercetări, sîntem frapați de raritatea — relativă — a clausulelor oxitone, și dimpotrivă, de frecvența celor proparoxitone. Acestea din urmă fac posibilă prezența masivă, la finalul frazei, a formelor de genitiv, care — nefiind niciodată accentuate pe ultima silabă — asigură, înainte de pauză, destinderea lină, muzicală a curbei intonaționale. Poate că, cel puțin în parte, aci trebuie căutată explicația preferinței marelui prozator pentru construcțiile genitivale de tipul : „trandafirîul *zórilor*" (XV, 34), „vioríul *amúrgului*" (VI, 588), veșnicia *întristării*" (XII, 156).

Prin frecvența, varietatea și, mai ales, prin congruența lor cu conținutul, clausulele — asociate, de cele mai multe ori, cu alte procedee din domeniul tehnicii poetice — constituie un aspect esențial și, în același timp, foarte original al armoniei atît de caracteristice stilului artistic sadovenian.

UN NOU MOD DE EXPRIMARE A VOCATIVULUI FEMININ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

LUIZA SECHE

Despre vocativ s-a scris mult în lucrările de lingvistică străină și românească. Scopul notei de față este acela de a semnala un nou mod de exprimare a vocativului feminin folosit în limba română actuală, mai ales în limba vorbită. Este vorba de vocative feminine de tipul: *bufetiera*, *casiera*, *doamna*, *domnișoara*, *ospătara*, *sora*, *taxatoarea*, *tovarășa* etc.

Desinențele vocativului în limba română, după cum se știe, sînt: *-e* și *-ule* pentru masculin singular, *-o* pentru feminin singular, și *-lor* pentru ambele genuri la plural. Vocativul are și o formă identică cu nominativul, care apare încă din secolul al XVI-lea și este din ce în ce mai mult folosită cu cît ne apropiem de perioada actuală.

După cum la unele substantive masculine nume comune întîlnim situații cînd forma cu desinența specifică de vocativ este înlocuită cu forma de nominativ (*domnul* în locul lui *domnule*), fapt care se explică prin atitudinea de respect a subiectului vorbitor față de persoana căreia i se adresează [1], tot așa întîlnim și la substantivele feminine nume comune cazuri cînd forma cu desinența specifică *-o* a fost înlocuită cu forma de

[1] Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, București, 1947, p. 280: „Limba vorbită utilizează subst. *domn*, la vocativ, sub forma *domnu'*, cînd stă înaintea unui nume propriu (sau a unui titlu). Mai toată lumea spune *domnu'Ion*, *domnu' Popescu*, *domnu'profesor* etc. în loc de *domnule*... Oamenii cu puțină cultură recurg la această formulă și în cazul cînd, necunoscînd numele sau profesiunea celui căruia-i adresează vorba, sînt nevoiți să se mulțumească numai cu substantivul aici în discuție: *Domnu', vă rog*...; *poftiți, domnu', în prăvălie* etc. Urmarea este că vocativul are aspect de nom nativ și ajunge să se confunde cu acesta. O dovadă sigură ne oferă pluralul, care, în exact aceleași împrejurări, sună *domnii*, nu *domnilor*: *faceți loc la scară, domnii*".

nominativ [2]. Se constată că întrebuinţarea formei de nominativ cu valoare de vocativ este mai mult sau mai puţin frecventă în limba română. Noutatea, în cazul formelor de tipul *casiera*, *bufetiera*, *taxatoarea*, *domnişoara*, *tovarăşa*, *sora* etc. constă în faptul că acestea, fiind substantive comune, au la vocativ o formă identică cu nominativul articulat. Pentru explicarea fenomenului în discuţie, credem că trebuie să se ţină seama de următoarele fapte :

a) Pe de o parte, atunci cînd te găseşti într-un magazin, tramvai, restaurant sau spital, de cele mai multe ori nu cunoşti numele casierei, ospătarei sau sorei care urmează să te servească şi, în consecinţă, eşti nevoit să i te adresezi cu o formulă generală, neutră, care are darul de a trece pe planul al doilea numele, lăsînd locul întîi funcţiei îndeplinite de persoana respectivă. Această formă de apel, foarte frecventă şi între oamenii din aceeaşi unitate sau, în orice caz, din acelaşi loc de muncă (de exemplu, şoferul unui troleibuz se adresează taxatoarei, vînzătorul dintr-un magazin — casierei, doctorul dintr-un spital — sorei) dovedeşte de asemenea caracterul mai „oficial", mai impersonal, al formulei de adresare amintite. Chemarea pe nume presupune un oarecare grad de familiaritate, de intimitate, în vreme ce adresarea în care se foloseşte denumirea funcţiei pe care o îndeplineşte un salariat este mai respectuoasă şi mai puţin jignitoare (cf. în acest sens *doctore*). Exprimarea vocativului prin nominativ la forma articulată întăreşte această valoare neutră. Este semnificativ în acest sens modul de adresare către o colectivitate care lucrează într-un anumit sector al unei instituţii sau al unei întreprinderi şi în care este folosită denumirea serviciului respectiv şi nu numele persoanelor care lucrează în acest sector : *Alo, casieria* ! *contabilitatea* ! *planificarea* ! De la această formulă scurtă de adresare, care înlocuieşte perifraza : *Alo, tovarăşilor de la serviciul casieriei, contabilităţii, planificării...*, s-a putut uşor ajunge la formulele de tipul : *Alo, casiera* ! (respectiv : *Casiera* !), în loc de : *Alo, tovarăşă casieră* !

b) Pe de altă parte, forma de nominativ articulat cu valoare de vocativ a substantivelor în discuţie trebuie explicată în primul rînd prin constatarea că vocativul în *-o* al acestor substantive ar fi părut poate peiorativ sau măcar familiar. Dovada o avem în faptul că şi formele de nominativ ale numelor proprii feminine şi masculine (*Florica*, *Marin*) sînt preferate de vorbitorii din mediul urban celor cu desinenţă de vocativ (*Florico*, *Marine*) sau celor de nominativ nearticulat (*Florică*, *Marin*), tocmai datorită faptului că par mai literare, mai distinse.

c) S-ar mai putea aminti eventual şi faptul că forma de nominativ articulat a acestei formule de adresare, prin uşoara prelungire a ultimei vocale, sugerează parcă prezenţa numelui propriu (*soraa ...*, *casieraa ...*, *tovarăşaa ...*, *domnişoaraa ...*). Uneori formele de nominativ articulat

[2] Acad. Al. Graur, în *Evoluţia limbii române. Privire sintetică*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, p. 64, crede chiar că este vorba de „ieşirea treptată din uz a vocativului", adică — spune domnia-sa — „în ultimul secol, situaţia se schimbă şi din ce în ce mai mult se foloseşte nominativul în locul vocativului", atît pentru substantivele masculine cît şi pentru cele feminine (*ospătar* !, *şofer* !, *doică* !). „Nici la numele de persoane nu se mai foloseşte decît rar vocativul : se strigă, în general, *Victor* !, nu *Victore* !, *Radu* !, nu *Radule* !"

cu valoare de vocativ apar însoțite de nume proprii cu aceeași formă („*sora Melania*, veniți la domnul doctor" sau „*domnișoara Popescu*, ce mai faceți?"), ceea ce ar putea constitui o explicație a apariției vocativului de care ne ocupăm.

d) De asemenea, raportarea pe care am făcut-o mai sus la formulele de tipul *Alo*, *casieria*, *magazia*, *contabilitatea* etc. poate cuprinde și o explicație cu privire la forma de nominativ articulat a substantivelor de care ne ocupăm, avînd în vedere că substantive ca : *magazia*, *casieria*, *contabilitatea* etc. fac parte din categoria substantivelor inanimate, cărora le lipsește vocativul și deci în construcțiile metonimice amintite (*casieria* în loc de *cel* (*cei*) *ce lucrează la casierie*), folosirea nominativului a fost mai firească. De altfel, nominativul articulat al acestor substantive (*magazia*, *casieria*, *contabilitatea*), în cazurile citate, poate fi și un rezultat al apelurilor telefonice în care, pe lîngă vocativul masculin normal de tipul „Alo ! Bucureștiul !", obișnuit în limbajul funcționarelor de la telefoane, apare și nominativul feminin rezultat din contragerea unei propoziții interogative : *Alo, acolo este casa X?* și, mai scurt : *Alo, casa X?*

★

Nota de față și-a propus să semnaleze existența acestui nou tip de exprimare a vocativului feminin, aflat într-o continuă extindere, și să încerce să-l explice.

ASUPRA CÎTORVA TERMENI OFICIALI

DE

DUMITRU MUSTER

„Cultivarea limbii" este urmărită azi în rubricile revistelor și ziarelor și în emisiunile radiofonice, chiar în lucrări speciale, interesînd cercuri tot mai largi. Sînt discutate probleme puse de numeroși corespondenți sau ridicate de înșiși autorii și susținătorii lucrărilor și rubricilor respective.

Dar sînt discutate mai ales situații din limba curentă, a marelui public. Ne propunem, în cele ce urmează, să supunem discuției unii *termeni oficiali*, asupra cărora credem că este cazul să se atragă atenția, și, prin aceasta, să lărgim interesul pentru „cultivarea limbii" și asupra limbii oficiale.

*

Am reținut, fiindcă sună greoi, construcția cu două atribute substantivale introduse prin aceeași prepoziție „de", numele oficial al Teatrului de operetă din București: *Teatrul de stat de operetă* (o manifestare artistică de acum cîțiva ani pomenea o formație cu un nume și mai greoi: „capela emerită de stat de bandurişti din ...").

Bineînțeles, atributul „de operetă" trebuie acceptat, fiindcă indică felul teatrului. Atributul „de stat" nu are rostul să arate o apartenență opusă lui „particular", deoarece o companie artistică particulară *nu există* într-un stat socialist. Rostul atributului „de stat" trebuie găsit în comparație cu companiile artistice „municipale", „regionale", „orășenești", denumind o companie la nivelul statului, al republicii, nu al unei companii organizate de un municipiu, de o regiune sau de un oraș. Atributul, în acest înțeles, este „republican", și numele teatrului respectiv poate fi, astfel, fără să sune greoi, *Teatrul republican de operetă*, deosebindu-se de Teatrul de operetă al orașului Constanța.

Și, ca și pentru operetă, există la noi teatre de rang r e p u b l i c a n (Teatrul „I. L. Caragiale"), de rang r e g i o n a l și m u n i c i p a l

(Teatrul „L. Sturdza-Bulandra") numai în București; dar există teatre de rang municipal și orășenesc în multe orașe ale țării.

Există și o filarmonică de rang republican (Filarmonica „George Enescu"); dar există numeroase filarmonice de rang municipal și orășenesc.

Așadar, nu instituții artistice intitulate „de stat", fiindcă toate sînt de stat, nu sînt particulare, ci de un anume rang sau, pur și simplu, „din București", „din Ploiești", „din Iași" etc.

★

De la reforma de acum cîțiva ani a Ministerului Sănătății, a apărut denumirea „*spital unificat*". Un asemenea spital cuprinde toate specialitățile spitalicești curente : boli interne, chirurgie, maternitate, boli genito-urinare etc.; este un spital deosebit de cel specializat : „spital de ochi", „spital ORL (nas, gît și urechi)", „maternitate" etc.

E adevărat că „unificat" înseamnă și (vezi DM) „îmbinat (cu altceva), împreunat, reunit", ceea ce s-a și întîmplat cînd s-a procedat la generalizarea sistemului de „spitale unificate" : unitățile spitalicești desemnate a deveni „spitale unificate" au fost completate cu specialitățile spitalicești care le lipseau, spre a ajunge unități complete. Dar, în înțelesul cuvîntului, operația s-a făcut și s-a terminat : o dată „unificat", nu mai interesează prin ce procedeu s-a realizat „complexul spitalicesc"(au fost reunite mai multe spitale sau s-a mai completat cîte ceva la un spital existent); spitalul nu mai trebuie să păstreze epitetul, așa cum — ca să rămînem în specialitate — un om care a suferit o operație chirurgicală nu-și mai păstrează numele de „operat", decît poate ca poreclă.

Mai firesc este să se dea spitalului de care e vorba numele de „spital unitar", de „spital complex", sau, pur și simplu, de „s p i t a l", fiindcă spitalele „necomplexe", cele de specialitate, au și indicația specialității : spital de ochi, spital T.B.C., maternitate etc.; iar dacă un spital nu este de specialitate, înseamnă că este de tot felul, pentru orice fel de bolnav.

„Spital unificat" nu sună bine și nu lămurește !

★

Legislația școlară privind pregătirea cadrelor științifice și didactico-științifice (decretul nr. 13 din 17 ian. 1950; decretul nr. 291 din 31 iulie 1953) introduce grade noi în specializarea științifică : *aspirant* și *candidat în științe*.

În ultima vreme s-a discutat (mai ales în „Revista învățămîntului superior") însăși formula pregătirii cadrelor respective. Pe noi ne interesează, aici, termenii (ca problemă de limbă oficială, și în ipoteza că, pînă la publicarea rîndurilor de față, o eventuală reformă în materie i-ar schimba).

Potrivit înțelesului, a s p i r a n t înseamnă (vezi DM), „persoană care aspiră la ceva, care dorește să obțină ceva". Cuvîntul ar trebui deci să fie completat cu acel c e v a; termenul respectiv ar trebui să sune în felul acesta : „aspirant la doctoratul în știința ...".

La fel, c a n d i d a t î n ş t i i n ţ e nu este o construcţie obişnuită, limpede. „Candidat" înseamnă (vezi DM) „persoană care candidează" şi trebuie să se completeze cu situaţia pentru care se candidează, introducînd numele acesteia cu prepoziţia „la" (candidează la catedra de profesor, la titlul de doctor în ştiinţe ş.a.m.d.). „Candidat în ştiinţe" nici nu lămureşte raportul „candidatului" cu „ştiinţa"; fiindcă şi studentul universitar este un candidat la î n s u ş i r e a ştiinţei, dacă un candidat la titlul de doctor este interesat în d e z v o l t a r e a ştiinţei. În spiritul limbii şi clar pentru situaţia respectivă, ar trebui eventual să se spună „candidat la titlul de doctor în ştiinţe".

Această expresie însă ne dă cheia pentru o terminologie limpede în materie: indiferent de procedura pentru obţinerea gradelor respective, indiferent de examenele propuse în acest scop, drumul de la diplomatul universitar (absolventul de facultate) care începe drumul ştiinţei, pînă la savantul care face să progreseze ştiinţa, poate fi jalonat cu două titluri: cel de *doctor în ştiinţe* (cu determinarea specialităţii) şi de candidat la titlul acesta, cunoscut sub numele de *doctorand*.

*

Tot în materie de învăţămînt superior este cunoscut termenul cu care este desemnat examenul de absolvire a facultăţilor: *examen de stat*.

Nu ne mai angajăm într-o discuţie asupra dificultăţilor pe care le ridică alegerea unui nume corespunzător pentru „absolventul de facultate cu examen de stat"; ne mulţumim să constatăm doar că toate examenele sînt, în ţara noastră socialistă, „de stat"; examen ţinut în faţa şi pentru nişte particulari nu există. D e s t a t sînt şi examenele din învăţămîntul de cultură generală, şi examenele de an din facultate, şi examenul de absolvire de care vorbim.

Alt nume trebuie găsit, deci, care să definească un examen special. Dacă numim, în modul cel mai simplu şi mai limpede, pe absolventul de facultate care a trecut toate probele, inclusiv pe aceea din faţa comisiei de absolvire, cu titlul de *diplomat al facultăţii* (fiindcă i se liberează o d i p l o m ă), atunci actualul examen de stat poate fi numit, limpede şi întemeiat, examen de diplomă (iar lucrarea respectivă, *lucrare de diplomă*).

*

Am luat cunoştinţă, din darea de seamă prezentată de Biblioteca Centrală de Stat în mai 1964, de cuvîntul *Românica* — sub care se cuprind toate cunoştinţele referitoare la România.

Cuvîntul nu pare o formaţie fericită: e o creaţie hibridă şi are o rezonanţă neplăcută.

Se poate susţine că mai există unele cuvinte asemănătoare (Italica, Romanoslavica etc.); dar acestea sînt în titlurile de revistă adjective cu

un subînțeles anterior „studia" („Studia romanoslavica", „Studia germanica") — și nu sînt substantive.

În materia respectivă, substantive (adjective substantivate unele) sînt — citez cîteva nume atestate — s l a v i s t i c ă, g e r m a n i s t i c ă, a n g l i s t i c ă, r o m a n i s t i c ă etc. sau — cu altă terminație — s i n o l o g i e (pentru cunoștințele referitoare la China), i n d o l o g i e (pentru ceea ce privește India), b a l c a n o l o g i e etc. Așadar, și pentru cunoștințele referitoare la România trebuie să alegem un substantiv cu una din terminațiile curente: r o m â n i s t i c ă sau „românologie", dar acesta sună mai greoi.

ȘTIRI DESPRE VIAȚA ȘI OPERA LEXICOGRAFULUI ION COSTINESCU

DE

GABRIEL COCORA

Într-unul din numerele revistei „Limba română" [1], în cadrul unei schițe de istorie a lexicografiei române, s-a prezentat, printre altele, și *Vocabularul romano-francesu* redactat de *Ion Costinescu*, primul și singurul dicționar explicativ general tipărit al limbii române pînă la 1870.

Contrar titlului, care produce confuzie, s-a arătat că această lucrare este un dicționar unilingv și că, prin cele circa 35 000 de cuvinte ce le-a înregistrat, el „depășește ca proporții toate lucrările tipărite anterioare cu limba de bază românească".

Dicționarul „deschide larg porțile ... cuvintelor neromane", „depășește cu mult cel mai complet dicționar de neologisme al epocii" și „conține un număr enorm de construcții (expresii, locuțiuni, sintagme aparținînd unor domenii speciale), cu explicarea lor"; pentru întîia oară în istoria lexicografiei românești „autorul aplică în mod aproape sistematic ... principiul de a defini numai sinonimul cunoscut de seria sinonimică".

„În concluzie — conchide autorul schiței amintite — vocabularul lui Ion Costinescu este o operă lexicografică de tip modern, care rezistă și astăzi, putînd fi consultată adesea cu folos".

Luînd cunoștință de această importantă operă din faza pionieratului lexicografiei noastre, o legitimă curiozitate ne îndeamnă să cunoaștem amănunte biografice despre autorul ei.

Puținele știri ce am putut găsi ne relevă că Ion Costinescu n-a fost un intelectual cu pregătire superioară, căpătată prin școli, ci un auto-

[1] Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, IV *(De la 1826 pînă la 1870: C. Dicționarele unilingve)*, în „Limba română", IX, 1960, nr. 4, p. 68—70.

didact. Moldovean de origine [2], născut „pe la 1810"[3], s-a stabilit în orașul Buzău, unde a înființat o școală particulară, care însă n-a dăinuit decît un an [4]. Începînd din 1834 își asigură existența materială ca „îngrijitor" (educator) al elevilor școlii naționale din aceeași localitate [5]; în 1836 este recomandat ca învățător la acea școală, cu amănuntul, surprinzător, că cel propus urmase doar „cursul elementar, cu toată luarea aminte, silindu-se a-și cîștiga și alte cunoștințe ... "[6]. După zece ani în noua profesiune, în 1846, îl întîlnim profesor de caligrafie la Seminarul Central [7].

În timpul revoluției din 1848 este comisar de propagandă în județul Buzău [8], unde a desfășurat o intensă activitate.

Vizitînd, în această calitate, 34 de sate din district, raporta, la 2 august 1848, Ministerului Treburilor din Lăuntru, că a cercetat duhurile și inimile poporului și l-a găsit împins „la cea mai din urmă speranță", încît, dacă nu se grăbea schimbarea lucrurilor, după mărturia ce i-au făcut „unii din cei mai mintoși săteni", țara ar fi fost în cea mai mare sîngerare.

„Într-această tristă și dureroasă poziție a sătenilor — continuă raportul — nădejdea și mîngăierea ce li s-a trimis prin mine îi adunară împrejurul meu. Le explicai pe rînd acele 21 de puncturi ale Constituției, îi luminai întîi a vedea singuri fericirea ce-i așteaptă dacă se vor înfrăți (...) și jurară că cu toate uneltirile și ispitirile dușmănești, ei se unesc, se înfrățesc și mor cu toții, iar drepturile carii frații lor le-au redobîndit cu sîngele lor nu vor suferi a li se mai răpi încă o dată de către acei o sută sau două sute de impilatori" [9].

În același an îl întîlnim în București, de unde trimetea la „Gazeta de Transilvania" relații despre evenimentele petrecute aici la 13 septembrie [10]. Arestat după înăbușirea revoluției, apoi eliberat și avînd un post de „impiegat" [11], îl găsim în 1850 retras, „de persecuțiile ce a(u) succes lui 1848 [12], în mănăstirea Băbeni — Rîmnicu-Sărat, unde îndeplinea funcția de secretar [13]. De la această dată îi pierdem urma pînă în primăvara anului 1857, cînd frămîntările unioniste de la Buzău îl readuc în actualitate.

---

[2] Urmașii săi ne comunică faptul că ar fi originar dintr-o comună de prin fostul județ Neamț.

[3] „Gazeta Buzăului", IX, 20 mai 1893, nr. 624, articolul *Ion Costinescu*.

[4] *Ibidem*.

[5] Gabriel Cocora, *Aspecte din trecutul învățămîntului public la Buzău*, în „Studii și articole de istorie", II, 1957, p. 425.

[6] Arh. St. București, Min. Instr., dos. 6575/832, f. 284.

[7] I. Ionașcu, *Material documentar privitor la istoria seminarului din Buzău*, București, 1937, p. 54, n. 1.

[8] *Anul 1848 în Principate*, București, 1902, vol. III, p. 114.

[9] *Ibidem*, p. 165.

[10] Cf. numerele 91 și 92 din 8 și 11 sept. 1848, în *Anul 1848...*, V, p. 390.

[11] C. D. Aricescu, *Corespondența secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii române de la 1848*, Broșura a II-a, București, 1874, p. 110—111.

[12] Potrivit afirmației pe care o face el în dedicația către episcopul Dionisie Romano, și el revoluționar la 1848, că l-a încurajat „și moralmente și materialmente timp de douăzeci de ani a dota limba cu acest op".

[13] *Mîngîitorul celor întristați, celor bolnavi și celor bătrîni...*, București, 1850, p. 86, tabloul abonaților.

Ca mai toți pașoptiștii, și el a fost un entuziast susținător al Unirii, atitudinea sa fermă fiind răsplătită de buzoieni prin alegerea în Comitetul unionist al districtului Buzău [14].

Ce ocupații va mai fi îmbrățișat de la 1850 pînă în anul 1859, cînd îl întîlnim girant responsabil al ziarului „Curierul Principatelor Unite" [15] din capitală, iarăși nu știm. Noua activitate de gazetar nu durează însă decît pînă în august același an, cînd, în urma concursului ținut pentru recrutarea de funcționari la Serviciul statistic nou înființat a fost numit raportor la districtul Buzău [16], cu numele său adevărat de Ion Costin.

Alte informații despre activitatea sa n-am mai găsit pînă în anul 1873, cînd e numit director al cancelariei episcopiei Buzăului [17], unde a funcționat pînă aproape de moarte, întîmplată la 27 mai 1893, în înaintata vîrstă de 83 de ani [18].

Deși puține și sporadice, datele înfățișate arată frămîntările de o viață întreagă ale lui Ion Costinescu pentru a-și asigura existența. Cu toate aceste greutăți, rîvna de a se instrui nu l-a părăsit niciodată; el a ajuns să învețe foarte bine limba franceză, din care a și făcut o reușită traducere (*Cel dintîi plutitor. Din scrierile lui Gestner.* Traduse de I. Costinescu. 1840). În anul 1839, pe cînd funcționa la Școala națională, autodidactul Costinescu a tipărit un manual de geografie pentru cursul elementar (*Prescurtare de geografie. Tipărită pentru trebuința tinerilor începători*, Buzău, 1839), iar în 1846 tipărea, în tipografia lui Anton Pann, la București, prima scriere cinegetică în versuri, *Vînătoarea în 4 zile* [19].

Opera sa capitală, care l-a impus în lexicografia română, este însă dicționarul unilingv al limbii române, apărut în anul 1870, curios intitulat: *Vocabularul romano-francesu, lucrat după dicționarul Academiei Francese, dupe al lui Napoleone Landais și alte dicționare latine, italiene, de Ion Costinescu*, București, 1870. Tipografia Națională, antreprenor C. N. Rădulescu. 2 volume: I, IV + 612 pagini; II, 720 pagini (23,5 × 15,5 cm, cartonate).

Ca să-l poată tipări, în condițiile vitrege ale vremurilor sale, cînd o asemenea operă nu era apreciată la justa ei valoare, a trebuit să treacă prin mari greutăți, ajungînd pînă acolo ca statul să-i vîndă la licitație casa pentru o datorie contractată în acest scop.

Lucrul la această vastă și migăloasă operă l-a început în anul 1850 și l-a terminat după „o trudă de șapte ani", în vara anului 1857, cînd cititorii ziarului „Concordia" [20] aflau că „Vocabularu româno-francesu de toate vorbele române și streine strecurate în limbă, precum și de acele

[14] T. Sîrbu, *Documente privitoare la activitatea comitetului unionist din Buzău (martie—septembrie 1857)*, în „Revista Arhivelor", II, 1959, nr. 1, facsimilul de la p. 112.

[15] Pe lîngă însemnarea din ziarul respectiv, care a apărut în Capitală de la 10 mai pînă la 8 octombrie 1859, să se vadă și ms. 3128, f. 133 de la Biblioteca Academiei R.P.R.

[16] *Documente privitoare la istoria economică a României.* Statistica Țara Românească și Moldova. Seria B, vol. I, București, 1960, p. 36, doc. 35 și 36.

[17] Arh. St. București, Min. Instr., dos. 2445/873, f. 1.

[18] „Gazeta Buzăului", IX, 1893, nr. 624.

[19] D. Iarcu, *Bibliografia cronologică română...* ed. II, București, 1873, p. 51; George Ionescu, *Spicuiri din trecutul tipografiei*, București, 1907, p. 162.

[20] I, 1857, nr. 45 și 46, p. 179 și 183.

ce avem necesitate a le împrumuta pentru arte, științe etc., se pune sub tipar îndată ce comisiunea literară va săvîrși examinarea manuscrisului".

„De aceea", se spunea în anunț, „amatorii d-a avea unul sau mai multe exemplare din acest Vocabular vor binevoi a se adresa acum înainte la redacția «Concordiei» și la D.D. librari din Capitală. Astfel să se poată ști aproximativ suma ce cată a se scoate de sub tipar; prețul unui exemplar va fi, pentru cei ce vor face un asemenea anunciu din timp, un galben și jumătate, iar pentru cei ce îl vor căta în urmă, de doi galbeni. Prețul se va răspunde acum un galben, iar restul la primirea exemplarului".

Cum această publicitate foarte restrînsă, doar în două numere din ziarul amintit, nu-i putea aduce un rezultat mulțumitor, Costinescu recurge și la binecunoscutul sistem al prenumeranților, lăsînd liste de abonament intitulate *Apelu la Moldo-români* [21]. „Evenimentele politice de astăzi au pus pe moldo-români sub ochii și interesul a toată Europa — își începe Costinescu apelul. Națiunile occidentale întreabă cine sînt românii? Istoria răspunde — colonii romane. Cîțiva autori însă și-au dat osteneala a nega origina lor într-un chip destul de confuz. Atunci adevărul veni în mijloc a constata această origină a lor prin chiar limba lor ... Întreabă acum streinul, care este limba românului? Dar nici un răspuns nu satisface cu deslușire curiozitatea sa: căci unde este Dicționarul limbii române?

Mai mulți literați români s-au încercat a da limbii un asemenea prețios uvragiu, dar perfecțiunea ce pentru prima oară doreau a da acestei opere le-au adus în mijloc atîtea greutăți, încît ori au aruncat absolumente lucrul început sau l-au lăsat pentru alți timpi mai favorabili.

Subscrisul, văzînd că pînă cînd nu se va face un început oricît de simplu, limba nu va putea avea un dicționariu perfect, mi-am propus a compune un Vocabulariu româno-frances de toate vorbele române și streine strecurate în limbă precum și de acele ce avem necesitate a le împrumuta în arte, științe etc., am dat definițiunea vorbelor și am arătat pre cît am putut semnificațiunile lor proprii, figurate și proverbiale. Și după o trudă de șapte ani astăzi cutez a pune înaintea publicului producțiunea lungilor mele vegheri. Costul însă ce cere imprimarea lui fiind peste puterile mele, fac apel Națiunei române ca să vină fiecare a contribui pentru unul sau mai multe exemplare ce ar dori a avea din acest Vocabular, răspunzînd cîte un galben acum înainte, iar restul de jumătate, precum s-a publicat și prin jurnalul Concordia nr. 46, la primirea exemplariului.

Cu chipul acesta, deschizînd calea bărbaților eruditi și capabili, dînșii vor putea veni pe urmă și cu mai puține osteneli a perfecționa începutul dat acum, cînd apoi vom putea zice națiunilor latine: *Noi sîntem frații voștri și muma noastră comună este Roma, căci iată limba noastră*".

Fără să mai aștepte rezultatul listelor de abonament, și crezînd că apariția primei broșuri din vocabular va stîrni mai mult interes și deci, implicit, numărul abonaților va spori, Costinescu înjghebează, la 21 sep-

[21] În posesia noastră.

tembrie 1857 [22], o asociație cu al cărei sprijin material ieșea de sub tipar, la începutul anului următor, litera *A*.

Indiferența și lipsa de interes față de carte a contemporanilor săi s-a dovedit însă mult mai mare decît era de așteptat și drept consecință atît anunțul apariției literei *A* [23], cît și invitarea celor ce au primit liste de abonament să le restituie cît mai în grabă, spre a se putea face expediția coalelor apărute [24], au avut un slab rezultat [25].

Tipărirea continuă totuși pe datorie, ajungînd în iulie 1858 la a douăzecea coală, cînd nemaiîntrezărind, în viitor, nici o sursă materială, autorul scria, amărît, prietenului său Dionisie Romano că vocabularul său s-a tipărit „cu patru coale pe datorie, acum am a pleca cu sacul prin lume ca să mai capăt bani de la cineva" [26].

Rîndurile acestea, pe lîngă amărăciunea decepției, trădează însă și fermitatea în hotărîrea de a nu abandona tipărirea. Conștient de însemnătatea unei asemenea opere, Costinescu continuă să depună susținute stăruințe pentru a-și vedea opera tipărită. Ultima soluție el o vede într-un împrumut la una dintre „casele publice" care va dispune, în schimb, de toate exemplarele pînă la acoperirea sumei cu dobînzile legale. Pentru realizarea acestei hotărîri, el se adresa autorităților încă din luna mai a anului 1858, solicitînd împrumut pentru această operă atît de necesară, datorită, mai ales, haosului în care se găsea limba noastră în acea vreme.

„Oricît o națiune a căutat să-și cultive limba — afirmă Costinescu — a început de la a fixa un alfabet și o ortografie proprie patriei sale, numai limba română, după zece ani de cultură, a ajuns într-o anomalie că nu numai streinul, dar chiar românul întîmpină greutăți la a o scrie. Literații noștri — remarca el — pînă astăzi s-au mărginit în discuțiuni și dispute, susținînd fiecare diferite opiniuni asupra literilor și ortografiei, dar nici unul n-a fixat o cale legiuită d-a o conduce, pentru că nimeni n-a avut curajul a crea un dicsionar al limbii, cînd, trecînd prin toate vorbele ei, să le dea veșmîntul și coloarea proprie cu natura sa" [27].

Cererea s-a trimis Departamentului Credinței cu rezoluția că „dacă limba și dispoziția acestui lexic se va încuviința de Eforia Instrucțiunii Publice, apoi recomandăm Departamentului să acorde autorului tot putinciosul ajutor".

Motivat de această rezoluție oarecum încurajatoare, la 26 mai același an, Ion Costinescu se adresa „Onorabilii Eforii a școalelor" arătînd că „sînt 7 ani de cînd mă ocup cu un Vocabular româno-francesu și un an de cînd stăruiesc în capitală spre a-l tipări, lipsa însă de mijloace fac ca să nu pot reuși. Cu ajutorul unei mici asociațiuni abia tipării 20 coale, precum se vede în broșura plecat alăturată, și de două luni începînd, mă

[22] Arh. St. București, Episcopia Buzăului, dos. 806/864, f. 1.

[23] „Naționalul" I, nr. 10, joi 9 ianuarie 1858.

[24] *Ibidem*, nr. 14, p. 56, unde se anunța că, ținînd seamă de dorința multor abonați, vocabularul va apărea „periodicamente în broșure de 10 coale".

[25] Pe o listă din Buzău — în posesia noastră — erau doar 9 abonați.

[26] T. G. Bulat, *Din corespondența episcopului de Buzău Dionisie Romano*, în B.O.R., XXXVII, 1914, p. 782.

[27] Arh. St. București, Min. Instr., dos. 3076/858, f. 1.

uit cu întristare la manuscrisul pentru care am sacrificat atîta timp. Nimeni altul nu cunoaşte ca Onorabila Eforie necesitatea unei asemenea opere; aşadar, vin plecat a o ruga ca să primească această lucrare a mea în proprietatea Onorabilei Eforii şi apoi a-i înlesni tipărirea, iar eu să nu am alt pentru ostenelile acestei lucrări decît ceea ce va prisosi din vînzarea acestei ediţiuni dupe desfacerea cheltuielilor tiparului".

Din întinsa rezoluţie pe care Eforia o pune pe această ofertă, desprindem că se accepta tipărirea cu condiţia însă ca acest vocabular să se tipărească în tipografia şcolilor, în tiraj de 2000 exemplare, din care se va vinde numărul necesar pentru acoperirea cheltuielilor, restul rămînînd la dispoziţia autorului „ca să le desfacă cum va voi", Eforia rezervîndu-şi dreptul de a scoate o altă ediţie la un preţ mai accesibil, „spre mai multă răspîndire a cărţii" [28].

Peste cîtva timp, după o corespondenţă cu tipografii Iosif Romanov şi St. Rasidescu, pe de o parte, şi cu autorul Vocabularului, pe de altă parte, Eforia încheia, la 16 iunie 1858, un jurnal prin care se stabileau, în amănunţime, condiţiile tipăririi operei de către tipografii amintiţi [29]. Lucrul începe imediat, încît în august 1859 volumul întîi, de 612 pagini, şi două coale din volumul al doilea erau gata tipărite.

Cum Costinescu fusese numit la începutul acestei luni raportor statistic la Buzău, tipografii arătau Eforiei că, dacă n-ar fi fost întîrziaţi de autor, care n-a dat la timp manuscrisul, tipăritul ar fi mers şi mai repede, iar în viitor, deoarece el a fost numit într-un post administrativ în provincie, se tem că lucrarea va stagna.

În urma acestei sesizări, Eforia cere lui Costinescu asigurări că va da tipografiei manuscrisul la vreme, iar acesta, la 14 septembrie 1859, răspunde că se va îngriji ca de la Buzău să trimită la timp manuscrisul, dorinţa lui fiind „d-a săvîrşi cît mai în grabă tipărirea acestei opere" [30].

El n-a putut să-şi vadă opera tipărită „cît mai în grabă", deoarece, între timp, desfiinţîndu-se Eforia şcoalelor, a fost nevoit s-o ia de la început cu greutăţile pentru a tipări, pe cont propriu, volumul al doilea, gata abia în anul 1870, după ce, printr-un proces care a durat mai mulţi ani, urma să i se vîndă la licitaţie, pentru o datorie mai veche contractată în acest scop, modesta casă din Buzău [31].

Din cele înfăţişate, reiese clar că apariţia acestui Vocabular este consecinţa zelului şi dorinţei autorului de a dota cultura românească cu o operă lexicografică absolut necesară.

Fără să aibă pretenţia că e deschizător de drumuri şi mărturisind mediocritatea vocabularului său, Costinescu arată în acelaşi „avertisment" că, alcătuindu-l fără un „ghid al limbii — gramatica", a adoptat o ortografie care să convină „mai tuturor bărbaţilor de litere".

În el, cititorul „va găsi atîţia termeni de ştiinţe, de arte şi de meserii, cu explicaţiunea multora exemple de modul cum se iau vorbele în propriu,

[28] Arh. St. Bucureşti, Min. Instr., dos. 3076/858, f. 2.
[29] *Ibidem*, f. 22.
[30] *Ibidem*, f. 41 şi 42.
[31] *Ibidem*, dos. 543/868, f. 57, dos. 806/864, f. 65, 66 şi 138.

în figurat și proverbialmente. Va mai găsi explicațiunea a mai multor vorbe cu o acurateță încît să fie înțelese de orice lector.

Pe lîngă toate acestea — mai spune el — n-am lăsat a nu trece și cîțiva termeni mitologici care mi s-au părut a avea oarecare raport cu unele din obiceiurile noastre rămase prin tradițiune de la strămoși.

Dacă, cu toate acestea — încheia el avertismentul — opul meu are încă lacune și imperfecțiuni, venitorul va complecta și perfecționa mai facil începutul ce dau astăzi publicului, căci va găsi într-însul cel puțin nomenclatura vorbelor aranjate în rîndul lor alfabetic".

Ion Costinescu, luptător la 1848 și, mai tîrziu, unionist, cu preocupări umaniste ce se reflectă în diversele sale tipărituri, conștient că „te poți face folositor societății în orice cerc al ei te vei găsi", a dat culturii române „o operă lexicografică de tip modern, care rezistă și astăzi".

CONFERINȚA NAȚIONALĂ DE LINGVISTICĂ ROMÂNEASCĂ

Între 7—10 octombrie 1964 s-a desfășurat la București Conferința națională de lingvistică românească cu următorul program [1] :

— I. G. Murgulescu, președintele Academiei R.P.R. — Cuvînt de deschidere ;
— R. A. Budagov (Moscova) și Alf Lombard (Lund) — Cuvînt de salut;
— Iorgu Iordan (București) — Realizări și perspective în lingvistica românească ;
— Al. Niculescu (București) — Lucrări românești de lingvistică romanică ;
— Marius Sala (București) — Locul limbii române între limbile romanice ;

Dicționarul limbii române

— I. Coteanu (București) — Referat ;
— V. Kiparsky (Helsinki), Roum. *mucenici* „gâteaux" et „martyres" ;
— V. Breban (Cluj) — Regionalismele în *Dicționarul limbii române* ;
— N. A. Ursu (Iași) — Problema etimologiei neologismelor limbii române ;

Tratatul de istorie a limbii române

— Al. Rosetti (București) — Referat ;
— Al. Graur (București) — Raportul dintre factorii interni și cei externi în istoria limbii române ;
— Vl. Georgiev (Sofia) — Le dace comme substrat de la langue roumaine ;
— G. Ivănescu (Timișoara) — Probleme ale formării cuvintelor în limba română ;
— L. Tamás (Budapesta) — De la latină la română. (Aspecte ale evoluției fonetice și morfologice) ;
— L. Mourin (Gand) — La disparition des formes différenciées du subjonctif présent roumain ;
— Eqrem Çabej (Tirana) — Betrachtungen über die rumänisch-albanischen Sprachbeziehungen ;

[1] Referatele și comunicările conferinței se publică în limba română, după specificul domeniului căruia îi aparțin, în primele numere din acest an ale revistelor românești de specialitate din București, Cluj și Iași, și în „Revue Roumaine de Linguistique", nr. 1—3 (1965).

— Florica Dimitrescu (București) — Cu privire la repartiția dialectală a cuvintelor în secolul al XVI-lea ;

— V. Arvinte (Iași) — Criterii de determinare a împrumuturilor germane din limba română ;

Probleme ale limbii române literare

— B. Cazacu (București) — Referat ;

— W. Bahner (Leipzig) — Die theoretischen Bemühungen um die Formung der rumänischen Nationalsprache in historisch-vergleichender Sicht ;

— G. Istrate (Iași) — Fenomene specifice limbii române literare din prima jumătate a secolului al XIX-lea ;

— Liviu Onu (București) — Noi elemente de limbă vorbită din prima jumătate a secolului al XVII-lea ;

— Flora Șuteu (București) — Observații stilistice pe baza *Dicționarului limbii poetice a lui Eminescu* ;

— Ion Gheție și Mirela Theodorescu (București) — Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne (În legătură cu desinența *-u* a pers. 3 pl. a imperfectului indicativ) ;

Probleme de dialectologie românească

— E. Petrovici (Cluj) — Referat ;

— D. Macrea (Cluj) — Atlase linvistice românești regionale ;

— G. Mihăilă (București) — Elemente slave în graiurile dacoromâne ;

— Matilda Caragiu-Marioțeanu (București) — Din fonologia istorică a aromânei — (Silabele deschise) ;

— P. Neiescu (Cluj) — Cercetări dialectale la românii din sudul Dunării ;

Probleme ale gramaticii limbii române

— Mioara Avram (București) — Referat ;

— Alf Lombard (Lund) — Une curieuse construction syntaxique roumaine ;

— Ion Pătruț (Cluj) — Contribuții la studiul structurii morfologice a limbii române ;

— Valeria Guțu-Romalo (București) — Probleme de morfologie a limbii române (Clasificarea verbelor în conjugări) ;

— Laura Vasiliu (București) — Generarea determinanților nominali prepoziționali ;

Metode noi de cercetare a limbii

— Andrei Avram și Emanoil Vasiliu (București) — Referate ;

— Maria Manoliu (București) — Asupra procesului de izolare a unităților în lingvistica structurală ;

— Tatiana Slama-Cazacu (București) — Metodologia și aplicațiile psiholingvisticii ;

— Vl. Hořejší (Praga) — Particularitățile sistemului flexiunii nominale românești în cadrul expresiilor declinate ;

— Paula Diaconescu (București) — Probleme de morfologie structurală (Aspecte ale declinării cu articolul definit în limba română.) ;

— Sorin Stati (București) — Probleme de sintaxă structurală (Observații asupra relațiilor sintactice) ;

— Iorgu Iordan — Cuvînt de închidere.

După cum se vede, lucrările conferinței au întrunit la București un mare număr de lingviști din capitală și din celelalte centre universitare din țară și s-au bucurat de participarea unor oaspeți din străinătate, buni cunoscători și cunoscuți cercetători ai limbii române: prof. W. Bahner (Leipzig), prof. R. A. Budagov (Moscova), prof. Eqrem Çabej și J. Gjinari (Tirana), prof. Vl. Georgiev (Sofia), prof. C. Th. Gossen (Viena), prof. Alain Guillermou (Paris), prof. Vl. Hořejší (Praga), prof. J. Huškova (Brno), prof. V. Kiparsky (Helsinki), prof. Alf Lombard (Lund), prof. L. Mourin (Gand), prof. L. Tamás (Budapesta).

Urmărind să oglindească, prin larga tematică propusă, cele mai importante aspecte ale activității lingviștilor români din ultimele decenii, conferința a prilejuit un amplu schimb de păreri în cele mai variate domenii ale studiului limbii române.

Participanții la discuții au acordat o deosebită atenție *problemelor istoriei limbii române*, ocupîndu-se de descrierea tendințelor general romanice pe care le ilustrează evoluția structurii fonetice morfologice și lexicale a românei. S-au făcut numeroase precizări cu privire la modul cum trebuie studiată influența limbii slave și a celei maghiare. S-au pus în discuție problemele generale ale lexicului, precum și metodele de interpretare a elementelor lexicale comune ale limbilor albaneză și română.

De asemenea, s-au adus în dezbaterea Conferinței fapte importante ale *evoluției limbii române literare*, menționîndu-se necesitatea studierii punctelor de contact dintre limba română și celelalte limbi romanice, sub aspectul istoriei limbii literare și subliniindu-se valoarea unora dintre rezultatele obținute în domeniul studiului limbii române literare în general.

Un număr mare de participanți la conferință s-au ocupat de *problemele studiului dialectelor limbii române*, atît din punctul de vedere al realizărilor obținute, cît și din cel al cercetărilor în curs, urmărindu-se în cadrul discuțiilor și problema metodelor aplicate și a posibilităților existente pentru îmbunătățirea lor.

În afara *Atlasului lingvistic român*, alte două lucrări fundamentale ale lingvisticii românești au atras interesul celor care au participat la conferință. În numeroase intervenții la discuții s-au analizat principiile care stau la baza elaborării *Dicționarului general al limbii române*, scoțîndu-se în relief importanța și utilitatea acestei lucrări pentru întreaga lingvistică romanică.

În ceea ce privește ediția a doua a Gramaticii Academiei R.P.R., s-au făcut numeroase aprecieri pozitive ale progresului realizat în studiul descriptiv al structurii morfologice și sintactice a românei. Au fost subliniate, de asemenea, și sugestiile pe care le oferă cercetătorilor constatările consemnate în această lucrare.

Problema studierii gramaticii limbii române a fost pusă în strînsă legătură cu *noile metode de cercetare a limbii*. În această privință, vorbitorii au subliniat importanța statisticii, a modelelor matematice, precum și necesitatea îmbinării aspectului sincronic cu cel diacronic în studiul limbii. Problemele psiholingvisticii, ca metodă de cercetare încă insuficient cunoscută și aplicată la noi, au trezit de asemenea interesul participanților la conferință, mai ales sub aspectul posibilităților de îmbinare ale acesteia cu metodele lingvisticii tradiționale și ale celei moderne.

Prin bilanțul pe care l-a oferit lingviștilor români, Conferința națională din anul 1964 a constituit un eveniment important, bogat în învățăminte de natură teoretică și practică,

Flora Șuteu

30.XI.1961.

Dicţionar român-ucrainean (*румунсько-український словник*), Bucureşti, 1963

Acum un an, în Editura didactică şi pedagogică din Bucureşti, a apărut primul *Dicţionar român-ucrainean*, elaborat de un colectiv de autori sub redacţia lui Gh. Cocotailo.

Conceput pentru a face faţă în primul rînd cerinţelor învăţămîntului mediu, *Dicţionarul român-ucrainean* poate fi, totodată, un preţios instrument de lucru pentru toţi aceia care învaţă limba română sau care fac traduceri de texte din limba română în limba ucraineană.

Dicţionarul conţine aproximativ 30 000 de cuvinte-titlu care fac parte din lexicul uzual al limbii române, din limbajul literaturii artistice şi din terminologia disciplinelor umaniste şi tehnice. Lipsesc, în general, arhaismele, cuvintele dialectale, terminologia de strictă specialitate şi cuvintele derivate care pot fi uşor formate.

Fiecare cuvînt este tradus prin echivalentul său ucrainean, autorii străduindu-se să prezinte, acolo unde este nevoie, o bogată sinonimie care să redea cele mai variate nuanţe semantice ale cuvîntului titlu. Explicaţiile de ordin lexical sînt completate cu indicaţii gramaticale, care uşurează folosirea corectă a limbii române. Materialul frazeologic existent în dicţionar este bogat şi interesant. Expresiile româneşti, care n-au în limba ucraineană un corespondent absolut, sînt tălmăcite cu grijă prin expresii avînd aproximativ acelaşi înţeles. Accentul a fost menţionat peste tot.

Dicţionarul cuprinde o listă a celor mai importante denumiri geografice, o listă de prescurtări şi o schiţă a foneticii şi morfologiei limbii române.

În cele ce urmează, vom face unele observaţii, care, credem, vor contribui la îmbunătăţirea lucrării în cazul unei eventuale reeditări.

Dicţionarul român-ucrainean este, în primul rînd, un dicţionar de traduceri, cu o serie de elemente proprii dicţionarelor explicative. Avînd acest caracter, autorii lui s-au preocupat să definească cît mai precis sensul cuvintelor din limba română în limba ucraineană. Totuşi, întîlnim cazuri cînd unele cuvinte nu au fost traduse corect. Cuvîntul *opintic* trebuia redat prin ucr. *опеньóк* (care, probabil, este etiomul acestui cuvînt întîlnit în graiurile româneşti din Moldova), şi nu prin *рижóк*, *рúжик*, care înseamnă de fapt „rîşcov, burete dulce". Nu are corespondent exact prepoziţia *peste* în expresia „peste o mie de oameni", care a fost tradusă prin „*більше тúсячі людéй*", şi nu „*повéрх тúсячі людéй*" cum era corect (*Українсько-російський словник*, III, Kiev, 1961, p. 481).

O altă observaţie pe care vrem s-o facem este că unele cuvinte sînt explicate prin perifrază, acolo unde se putea găsi uşor echivalentul ucrainean. De pildă, la sensul al doilea al cuvîntului rom. *clacă*, ar fi fost suficient

corespondentul *молóка*, şi nu o întreagă explicaţie : *добровільна робóта гуртóм* (adică : *muncă colectivă benevolă*). Aceasta, deoarece ucr. *молóка* are acelaşi sens cu cuvîntul corespunzător din limbile slave meridionale (bg. *млáка*, dial. *клáка* ; scr. *млáка*), de unde a fost împrumutat cuvîntul rom. *clacă*.

Explicaţii mult prea întinse, care depăşesc limitele unui dicţionar bilingv de traduceri, ne întîmpină şi la alte cuvinte. Astfel, *măciniş* a fost tradus *„кількість зерна́, засúпаного в млин”* (adică *cantitatea de boabe dusă la moară pentru a fi măcinată*). Corect ar fi fost în acest caz *млúво*. De asemenea, *măcelărie* a fost tradus *„м'ясна́ крамни́ця”* (adică : *magazin de carne*), în loc de *я́тка*, iar *jeg* prin *„грязь, бруд на тілі”* (adică : *murdăria de pe corp*) în loc de *лeй*. Exemplele se pot înmulţi.

Uneori nu s-a ţinut seama de omonimia gramaticală a cuvintelor. De exemplu, *adevărat* este tratat numai ca adjectiv (*істúнний правдúвий, дíйсний*), nu şi ca adverb (*істúнно, правдúво, дíйсно*). Acelaşi lucru se observă şi la cuvintele : *fiecare, atît, orice, oricît* care sînt considerate numai pronume, nu şi adjective.

Nu a fost specificată de fiecare dată întrebuinţarea diferită a unora şi aceloraşi cuvinte româneşti în limba ucraineană. Cuvintele *vreun, vreo* au fost traduse numai ca adjective (*якúйсь, я́кась*), dar, spre deosebire de limba română ele pot îndeplini în limba ucraineană şi rolul de prepoziţii (*зо, з*). Evident, aceasta este o lipsă care împiedică pe cititor să găsească echivalentul de care are nevoie.

Pe lîngă numeroase citate şi exemple care ilustrează sensurile cuvintelor, dicţionarul cuprinde un număr de expresii a căror cunoaştere uşurează simţitor însuşirea temeinică a limbii române. Nu în toate cazurile expresiile frazeologice care se dau ca echivalente pentru limba română sînt exacte. De exemplu, pentru expresia românească „a da în foc” (despre lapte) se dă ca echivalent verbul *вúкипúти*, fără ca sensul lor să fie identic. Traducerea corectă este *збíгти*.

Aceeaşi situaţie o întîlnim în cazul expresiei *a trage de limbă*, care a fost redată *зас-мóвити говорúти*. Echivalentul direct este expresia cu acelaşi sens în limba ucraineană *тягтú за язúк*.

Între altele, mai semnalăm că dicţionarul nu înregistrează cuvintele care au intrat în ultimul timp în limba română şi au o largă circulaţie : *cosmonaut, autoservire* etc.

Autorii au făcut un lucru util, indicînd grafic accentul, atît la cuvintele româneşti, cît şi la cele ucrainene. Uneori însă el nu este indicat corect : *дáлечі* „depărtare” (s. f. G. sing.) în loc de *дáлечі* ; *покрúшка* „capac”, în loc de *пóкришка*, cum indică M. Kyričenko în *Орфографíчний словник*, Kiev, 1955 etc.

Nici cuvintele care se accentuează în două feluri nu poartă întotdeauna ambele accente : *пóмúлка* „greşeală”, *пíдстúлка* „aşternut”.

Ar fi fost necesară, de asemenea, menţionarea formelor duble (corespunzînd la două conjugări) în cazul unor verbe. De exemplu, sînt verbe care au o flexiune după conjugarea I şi alta după a IV-a : *a curăţa* şi *a curăţi*, *a aciua* şi *a aciui*, *a adăuga* şi *a adăugi* sau altele care se conjugă după conjugarea I şi a III-a : *a preceda* şi *a precede*, *a succeda* şi *a succede* etc. În cazul acestor verbe, autorii s-au oprit numai la una din cele două flexiuni deşi amîndouă sînt corecte în limba română.

În aceeaşi ordine de idei, o simplă citare a acestor forme duble la unele verbe nu este suficientă, deoarece apartenenţa la paradigme diferite, cum este cazul verbelor *a datora*, *a datori* [1], marchează diferenţieri de sens vizibile. De acest lucru autorii dicţionarului nu au ţinut seama.

Am arătat mai sus că dicţionarul cuprinde şi o schiţă a foneticii şi morfologiei limbii române, necesară celor care studiază limba română sau care consultă dicţionarul.

---

[1] Cf. *Gramatica limbii române*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1963, vol. I, p. 247, unde se arată că *a datora* înseamnă „a avea de plătit cuiva o sumă de bani” şi *a datori* înseamnă „a avea o datorie morală faţă de cineva”.

Sîntem de părere că această schiţă trebuie revizuită, pentru a se înlătura unele inconsecvenţe, pe de o parte, şi pentru a echilibra repartizarea materialului, pe de alta. În special partea de fonetică care cuprinde aproape numai indicaţii privind pronunţia trebuie completată cu datele înţelegerii sistemului fonetic şi fonologic al limbii române. Este nevoie să se explice mai bine, de exemplu, distribuţia velarelor palatale *k*, *g*, care apar în poziţii mult mai numeroase decît se arată, constituind foneme independente şi intrînd în corelaţia de timbru cu corespunzătoarele lor dure.

Dicţionarul român-ucrainean reprezintă o lucrare cu valoare practică neîndoielnică şi de aceea salutăm cu căldură apariţia sa.

I. Robciuc

Cultivarea limbii. Culegere de articole, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1964

Avînd în vedere interesul stîrnit de lucrările lui N. Mihăescu (*Limba noastră* şi *Exprimarea corectă*), de intervenţiile academicianului Al. Graur şi ale altor lingvişti de frunte în problemele cultivării limbii noastre naţionale, iniţiativa Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice de a publica o culegere de articole pe aceeaşi temă ni se pare de la început lăudabilă.

În condiţiile impetuoasei desfăşurări a revoluţiei culturale, cultivarea limbii naţionale, ca purtătoare a noii culturi, socialiste, a devenit o necesitate de prim ordin.

Lucrul acesta l-au înţeles pe deplin toţi lingviştii noştri de seamă.

De la importanta lucrare a acad. Iorgu Iordan, *Cultivarea limbii* (LR. V, 5), care poate fi socotită articol-program, cultivarea limbii noastre naţionale, problemele dezvoltării limbii literare au stat permanent în atenţia acad. Al. Graur, acad. T. Vianu, D. Macrea, I. Coteanu, B. Cazacu, Gh. Bulgăr, G. Istrate, ca să nu-i amintim decît pe cei care au fost mereu prezenţi în vîltoarea discuţiilor.

Cartea pe care o recenzăm în rîndurile de faţă o socotim doar o continuare firească şi necesară a tuturor eforturilor de pînă acum.

Înmănunchind un număr de şapte articole, culegerea editată de Societatea de ştiinţe istorice şi filologice se remarcă de la început printr-o variată şi competentă dezbatere a problemelor de corectitudine a vorbirii şi scrieri la elevii din şcoala medie. Două din aceste articole, *Probleme de sintaxă în cadrul cultivării limbii* (de Gh. Bulgăr) şi *Cum scriem şi cum vorbim* (de C. Poenaru) se referă la un cerc mai larg de probleme, nevizînd exclusiv exprimarea elevilor.

Articolul lui C. Poenaru reia o parte din problemele discutate cu alt prilej (29.III.1962) în coloanele ziarului „Scînteia", oprindu-se cu deosebire la neologisme şi „neologizări", la modul defectuos de folosire a unor articole, precum şi la chestiuni de ordin general. Atrage în mod deosebit atenţia competenta combatere a unor tendinţe de „inovare" lexicală, tendinţe ce se manifestă mai pregnant în revistele literare „Teatrul", „Contemporanul", „Steaua", „Gazeta literară". Nu o dată în coloanele acestor reviste puteau fi întîlnite cuvinte ca : *a ascenda*, *ecloziune*, *decelat*, *insană* etc., care nu pot fi calificate decît ca barbarisme. Articolul lui C. Poenaru se încheie cu o chemare la cultivarea limbii noastre naţionale, chemare adresată nu nu ma specialiştilor, ci tuturor slujitorilor şcolii, gazetarilor, scriitorilor şi, în general, întregii mase de vorbitori.

Arătînd că sintaxa este domeniul în care se manifestă cel mai pregnant legătura dintre limbă şi gîndire, Gh. Bulgăr se opreşte cu precădere la construcţiile confuze, la defectuoasa folosire a subordonatelor, la problema proprietăţii elementelor de legătură în frază (conjuncţii, locuţiuni conjuncţionale, adverbe şi pronume relative). Exemplele sînt şi aici culese mai ales din revistele literare precum şi din manualele şcolare. Este binevenită citarea observaţiilor făcute în această problemă în revistele şi ziarele noastre de acad. Al. Graur, acad. T. Vianu, Ioana Roman, N. Mihăescu, Romul Munteanu sau de Tudor Arghezi şi Titus Popovici.

Articolul lui Gh. N. Dragomirescu, *Pentru combaterea greşelilor de limbă la elevi*, este meritoriu mai ales prin aspectele practice de abordare a problemelor cultivării limbii. Autorul se opreşte îndeaproape la greşelile comise de elevii şcolilor de 8 ani şi ai şcolilor medii, evidenţiate cu prilejul unor dictări. Aceste greşeli sînt clasificate în următoarele categorii: de caligrafie, de ortografie şi punctuaţie, gramaticale şi lexicale. Gh. N. Dragomirescu ţine să dea importante indicaţii de lichidare a acestor greşeli din vorbirea şi scrierea elevilor.

Acelaşi caracter practic şi de îndrumare îl au şi celelalte patru articole ale culegerii: *Din problemele cultivării limbii literare în şcoala medie* de C. Parfene; *Cultivarea limbii în şi prin şcoală* de Ion Popescu; *Corectitudinea exprimării elevilor* de Şt. Iacob; *Greşeli de vocabular şi gramatică la elevi* de Gh. N. Dragomirescu şi Vasile Teodorescu.

Foarte interesant ni s-a părut îndeosebi articolul lui Ion Popescu (p. 84—126), atît prin conţinutul lui de îndrumare, cît şi prin *caracterul tipic al exemplelor* analizate. Sîntem cu toţii de acord că cele mai multe abateri de la exprimarea şi scrierea corectă se înregistrează la folosirea articolului posesiv, a pronumelui de întărire, a pluralului masculinelor, a acordului predicatului cu un subiect multiplu, a adjectivelor incomparabile, precum şi în cazul folosirii neologismelor.

Un merit în plus al tuturor acestor articole este evidenţierea cauzelor care duc la numeroasele abateri de exprimare şi scriere. Tot aici, însă, trebuie să menţionăm şi o serioasă carenţă a culegerii. Nici unul din autori nu se referă, de exemplu, la problemele dificile pe care le ridică predarea în şcoli a semivocalelor sau a structurii morfologice a cuvintelor. Nouă ni se pare că foarte multe greşeli sînt generate de necunoaşterea acestor chestiuni.

Şi acum o problemă de principiu: cultivarea limbii înseamnă în primul rînd şi slefuirea ei, folosirea în gradul cel mai înalt a tuturor resurselor ei lexicale şi gramaticale. Deci sensul de cultivare a limbii nu poate fi asimilat celui de învăţare, de însuşire corectă a regulilor ortografice sau gramaticale. Articolele pe care le recenzăm se referă însă mai mult la învăţarea limbii. Se pare deci că titlul *Cultivarea limbii* este, cel puţin parţial, nejustificat. Nu vrem să spunem, desigur, prin aceasta că prezenta culegere n-ar fi cît se poate de utilă.

Victor Iancu

SOLOMON MARCUS, *Lingvistica matematică*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1963

În ultimul timp a început să fie un fapt obişnuit încercarea de a introduce unele metode matematice, ca mijloc de cercetare, în domeniul ştiinţelor ce păreau că nu au nimic comun cu matematica. Printre aceste ştiinţe este şi lingvistica.

În domeniul lingvisticii, noua orientare s-a concretizat, între altele, prin înfiinţarea unor

cercuri de lingvistică matematică, prin introducerea cursurilor de lingvistică matematică în învăţămîntul superior, prin organizarea unor manifestări, naţionale sau internaţionale, cu tematică din acest domeniu, prin apariţia unor lucrări etc.

Printre lucrările noi şi de o mai mare ampioare, apărute în domeniul lingvisticii matematice, se numără cartea lui S. Marcus, *Lingvistica matematică*. Lucrarea „are la bază cursul de lingvistică matematică ţinut la Facultatea de matematică şi mecanică a Universităţii din Bucureşti". Într-o formă simplificată, unele părţi ale ei au format obiectul unor expuneri în cadrul cercului de lingvistică matematică de la Facultatea de filologie a Universităţii din Bucureşti. Capitolul al patrulea nu a format obiectul nici unuia din cursurile sau expunerile menţionate.

Lucrarea este consacrată modelelor matematice ale limbii, mai precis modelelor analitice şi paradigmatice ale limbii. Modelele matematice ale limbii descriu unele aspecte relaţionale ale fenomenelor lingvistice cu mijloace matematice, rolul lor fiind nu numai de sistematizare a unor noţiuni şi relaţii cunoscute, dar şi de a descoperi relaţii şi moduri noi de organizare, care altfel nu ar fi putut fi puse în evidenţă.

Materialul conţinut în lucrare este împărţit în şapte capitole şi anume: teoria logică a opoziţiilor lingvistice (I), fonemul (II), morfeme şi cvasimorfeme (III), metode funcţionale în analiza morfematică (IV), categorii gramaticale (V), modele bazate pe partiţii şi pe relaţia de dominare (VI) şi modelarea matematică a părţii de vorbire (VII). Simpla enumerare a capitolelor cărţii ne arată tematica vastă şi bogată abordată de autor. Pe scurt, conţinutul capitolelor este următorul:

Primul capitol prezintă teoria logico-matematică a opoziţiilor lingvistice. În acelaşi timp se dau şi unele noţiuni şi aplicaţii ale teoriei grafelor în lingvistică, împreună cu reprezentarea lor geometrică.

Capitolul al doilea este dedicat studierii fonemului, mai precis se studiază care sînt, din punct de vedere formal, etapele prin care, pornindu-se de la valorile acustice sau articulatorii ale sunetelor limbii, se ajunge la valorile lor distinctive, relevante din punctul de vedere al funcţiei lingvistice. În acest scop se dă problemei o formă susceptibilă de a fi tratată matematic, construindu-se un analog formal al sunetelor, al valorilor, al relevanţei etc., în special pe baza lucrărilor lui R. Jakobson, C. G. M. Fant şi M. Halle, A. Martinet, G. E. Peterson şi F. Harary, S. Şaumian şi I. I. Revzin.

Capitolul al treilea se ocupă de problema morfemului şi a cvasimorfemului, arătîndu-se necesitatea de a se studia opoziţiile între mulţimile ordonate. Într-adevăr, teoria opoziţiilor lingvistice este adecvată la studierea fonemelor de exemplu, dar ea duce la rezultate neacceptabile în cazul opoziţiei dintre cuvinte. În acest scop se studiază opoziţiile dintre mulţimile ordonate, obţinîndu-se un model logic al noţiunii de paradigmă şi pe baza acesteia a noţiunii de morfem.

Capitolul al patrulea prezintă cercetările lui S. I. Fitialov şi I. I. Brateikov relative la construirea morfologiei formale. Pentru aceasta se dă reprezentarea funcţională a informaţiei cuprinse în cuvinte ca suprapunere a unor funcţii simple, care au o interpretare lingvistică naturală. După ce se explică şi exemplifică funcţiile introduse, se studiază funcţiile rezolubile, rezolvente simple, antimonotone etc.

Capitolul al cincilea este dedicat categoriilor gramaticale. În acest scop se porneşte de la noţiunea de categorie gramaticală elementară, introdusă de R. L. Dobruşin. Mergînd de la simplu la compus, se studiază o gamă întreagă de probleme, printre care amintim categoriile gramaticale elementare ale adjectivelor calificative nearticulate din limba română, partea comună a unor categorii gramaticale etc. Apoi se stabilesc legăturile logice de care ascultă categoriile gramaticale şi clasele de distribuţie în interacţiunea lor reciprocă.

În capitolul al şaselea se introduce noţiunea de partiţie, noţiune ce reflectă ideea împărţirii cuvintelor după flexiune, necesară atunci cînd se tratează partea de vorbire, genul, clasificarea tipologică a limbilor etc.

Capitolul al şaptelea, după ce prezintă dificultăţile care există în definirea părţilor de vorbire, studiază pe scurt unele aspecte ale modelării matematice a părţii de vorbire.

Este demn de subliniat că, cu excepţia cîtorva chestiuni izolate, cunoştinţele de matematică necesare sînt date chiar în cursul dezvoltării diferitelor capitole.

De asemenea, trebuie remarcată bibliografia foarte bogată dată la sfîrşitul cărţii, cuprinzînd peste 300 de titluri, dintre care o parte sînt citate în cuprinsul lucrării, iar celelalte sînt destinate să dea o imagine generală a literaturii legate de problema modelării în lingvistică. Remarcăm în acelaşi timp aportul autorului la studierea acestor probleme prin numeroase contribuţii în diferite reviste din ţară şi străinătate.

Cartea, deşi este un curs adresat studenţilor, este utilă oricărui cercetător care doreşte să cunoască unele probleme ale lingvisticii matematice, ea umplînd în acelaşi timp un gol în literatura de specialitate. Cartea este utilă şi prin aceea că modelarea matematică a fenomenelor de limbă prezintă nu numai o însemnătate teoretică, ci şi o deosebită însemnătate din punct de vedere aplicativ.

A. Stan şi I. I. Stan

V. ŞERBAN, *Curs practic de sintaxă a limbii române* Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1964, 284 p.

Apariţia unei noi lucrări de gramatică trebuie privită ca un semn îmbucurător al interesului pe care continuă să-l suscite studiul limbii române în rîndul cercetătorilor. Cînd e vorba de un manual sau de un curs practic, cum este cel la care ne vom referi în cele ce urmează, se adaugă şi faptul că o astfel de lucrare se adresează unor categorii variate de cititori, răspunzînd unei necesităţi curente de ordin didactic, în sensul larg al cuvîntului.

Lucrarea semnată de V. Şerban este destinată, potrivit celor arătate de autor în *Lămurire* (Cuvîntul introductiv) „absolvenţilor de şcoală medie care se pregătesc să dea examene la limba română pentru admitere în facultăţile de ştiinţe umanistice, cadrelor didactice care dau definitivatul, studenţilor care se iniţiază în studiul limbii române, precum şi altor persoane care caută lămuriri cu privire la unele aspecte ale sintaxei limbii române".

Scopul cursului, circumscris astfel, explică structura şi caracterul său practic menit să contribuie la cunoaşterea noţiunilor fundamentale de sintaxă a limbii române şi la însuşirea deprinderilor metodologice în analiza gramaticală a unui text.

Materialul cursului este împărţit în cinci capitole după cum urmează : I *Noţiuni introductive* (p. 7—24); II *Sintaxa propoziţiei* (p. 25—204); III *Sintaxa frazei* (p. 207—229); IV *Sintaxă şi stil* (p. 233—253); V *Metodologia analizei sintactice* (p. 255—267).

Capitolul cel mai dezvoltat este consacrat sintaxei propoziţiei. Explicaţia este că în acelaşi capitol se tratează paralel părţile de propoziţie şi subordonatele corespunzătoare, ceea ce înseamnă includerea în această parte a unor noţiuni care în mod obişnuit, inclusiv în Gramatica Academiei, ed. a II-a, sînt trecute la sintaxa frazei. La sfîrşitul unor paragrafe se fac scheme recapitulative şi se propun exerciţii aplicative. *Apendicele* cu care se încheie lucrarea cuprinde, pe lîngă paragraful intitulat *Controverse*, bibliografia folosită de autor.

Deşi cursul are în vedere, potrivit intenţiei mărturisite de autor în prefaţă, o categorie relativ limitată de cititori, totuşi el răspunde

exigenţelor unei lucrări ştiinţifice de interes mai larg nu numai prin atenţia şi rigurozitatea cu care sînt analizate şi clasificate problemele de sintaxă a limbii române, dar şi prin informaţia bogată şi judicioasă a autorului care utilizează, pe lîngă lucrările fundamentale de la care porneşte (Gramatica Academiei, vol. al II-lea, ediţia I şi *Limba română contemporană* de acad. Iorgu Iordan) numeroase studii de specialitate apărute în publicaţiile noastre din ultimii ani.

V. Şerban aduce în cursul său o modificare parţială a modului în care sînt organizate şi tratate în gramaticile tradiţionale noţiunile privitoare la sintaxa propoziţiei şi sintaxa frazei, în sensul amintit mai sus : cele două capitole sînt discutate paralel şi nu separat. Credem că acest procedeu are avantajul de a ajuta pe o cale mai directă la înţelegerea corespondenţei dintre părţile de propoziţie şi propoziţiile echivalente, cu toate că din punct de vedere teoretic discuţia privitoare la propoziţiile secundare implicate într-o astfel de prezentare iese din sfera sintaxei propoziţiei. De remarcat consideraţiile destul de ample şi, după noi, întemeiate cu privire la rolul topicii în sintaxă (p. 16—18) şi al intonaţiei (p. 36—39), mai ales cînd observaţiile sînt ilustrate, în cazul propoziţiilor enunţiative şi interogative, prin reprezentări grafice sugestive care atrag atenţia asupra unui aspect al sintaxei încă insuficient cercetat în limba noastră.

Procedeul s-ar fi putut extinde şi la propoziţiile exclamative şi optative, îndeosebi la cele dintîi, care sînt şi expresii ale afectului, fapt care poate imprima rostirii o gamă variată în intonaţie potrivit stării sufleteşti exprimate de vorbitor.

V. Şerban introduce un criteriu în plus de clasificare a predicatului ţinînd seama de particularităţile lexicale ale elementului predicativ. Astfel, autorul distinge trei aspecte ale predicatului verbal : verbal propriu-zis (simplu şi compus), verbal-locuţional şi verbal-unipersonal. La predicatul nominal deosebeşte, printre altele, predicatul nominal compus, exprimat prin semiauxiliar + predicat nominal („trebuie să fii om"). Între acestea se situează predicatul verbal-nominal (denumirea a fost propusă de Paula Diaconescu în articolul *Rolul elementului verbal în componenţa predicatului nominal*, în *Studii de gramatică*, II, 1957. Vezi şi trimiterea autorului, la p. 66 a lucrării). El este alcătuit din verbe semicopulative, numite astfel pentru că îşi păstrează parţial sensul lexical (*a ajunge*, *a ieşi* (*om*) *a se face* etc.) însoţite de un nume predicativ, ca în exemplul : „...mă duc la preparandie ca *să mă fac învăţător*" (Slavici). La acestea se adaugă, în clasificarea autorului lucrării, predicatul *adverbial* („*bine* că te găsesc") şi *interjecţional* („Unde-i rău, *hop* şi eu"). De fapt, V. Şerban nu face decît să tragă concluziile cu privire la existenţa acestor tipuri de predicate în limba română de vreme ce Gramatica Academiei, II, admite că predicatul (verbal) se poate exprima şi prin adverb predicativ sau interjecţie (ed. I, p. 70) sau prin interjecţie (ed. a II-a, p. 96), fără ca lucrarea amintită să le considere ca predicate aparte.

De o atenţie specială se bucură acordul, atît acordul predicatului cu subiectul, cît şi cel al atributului adjectival cu substantivul regent (p. 91—96; 102—113). Prin bogăţia exemplelor şi a indicaţiilor normative, aceste paragrafe pot constitui articole independente de cultivare a limbii. Poziţia autorului cu privire la natura raportului dintre subiect şi predicat (raportul de interdependenţă) este convingătoare şi, după părerea noastră, reprezintă cel puţin un punct de plecare în rezolvarea controverselor pe această temă.

O realitate sintactică, observată cu justeţe, a dus pe autor la gruparea atributelor în două clase mari : 1. *variabile* (atributele adjectival, substantival şi pronominal) şi 2. *invariabile* (verbal, adverbial şi interjecţional). Ultimul n-a fost relevat în Gramatica Academiei ca o categorie aparte, deşi într-un exemplu ca „*halal* oameni", citat de autor, nu se poate atribui determinantului *halal* altă funcţie sintactică decît aceea de atribut.

De remarcat, de asemenea, includerea înainte de apariţia celei de-a doua ediţii a Gramaticii Academiei printre atributele adjec-

tivale şi a celor exprimate prin adjective pronominale (p. 98 şi 100—102), precum şi a unor tipuri de complemente (condiţional, consecutiv etc.) acestea din urmă selectate din studiile de gramatică publicate după apariţia primei ediţii a Gramaticii Academiei şi acceptate de ediţia a doua.

Binevenite sînt indicaţiile cu privire la delimitarea complementului indirect de celelalte complemente cu o construcţie similară (complementul instrumental, sociativ etc.). Astfel de distincţii puteau fi făcute şi între propoziţiile subiective şi cele completive directe, între subordonata cauzală şi coordonata cauzală, cu atît mai mult cu cît autorul admite existenţa acesteia din urmă.

Util ni se pare şi tabloul corespondenţei timpurilor, care ar fi trebuit însă întregit cu exemple pentru fiecare caz în parte. Capitolul *Controverse* era necesar pentru a se arăta punctele de vedere diferite ale specialiştilor în unele probleme mai dificile ale sintaxei limbii române. Autorul cursului reţine două dintre acestea, într-o ordine care s-ar fi putut inversa, şi anume subordonatele introduse prin pronumele relativ compus (*cel ce, cel care, ceea ce*) şi predicatul verbal format cu verbele semiauxiliare. Dacă acest capitol limitat la două pagini şi jumătate ar fi trecut în revistă şi alte teze controversate, privitoare, de pildă, la raportul dintre coordonare şi subordonare, la propoziţia coordonată cauzală etc. cititorii nespecialişti ar fi avut o imagine mai completă a stadiului în care se găsesc discuţiile cercetătorilor în legătură cu aceste probleme.

La aceste observaţii cu caracter general, suficiente, credem, pentru a arăta meritele incontestabile ale lucrării, vom adăuga altele prilejuite de unele omisiuni, alteori de anumite interpretări şi de cîteva exemple care se pretează cel puţin în parte la discuţii.

Socotim că alături de propoziţia verbală, singura care intră în preocupările autorului, ar fi fost necesar să se amintească şi propoziţia nominală, mai ales că în clasificarea propoziţiilor după structură se acordă în lucrare atenţie specială elementelor ei alcătuitoare.

Dacă denumirea de semicopulative propusă pentru a desemna verbe ca *a ajunge, a ieşi* trebuie reţinută, în schimb credem că lista acestora prezentată la p. 66 s-ar putea modifica scoţîndu-se dintre semicopulative în primul rînd verbul *a părea*, care este alături de *a fi* şi *a deveni* unul dintre principalele copulative totale. Tot în această categorie ar trebui trecut, după noi, şi *a se numi*, care, chiar dacă îşi păstrează ca şi *a părea* o parte din conţinutul lui lexical, nu are valoare predicativă. *A se face* (medic) are, în această accepţie, numai funcţie copulativă. Într-un exemplu din vorbirea familiară ca „*se face* ceea ce te-am rugat?", avem o situaţie diferită căci verbul în discuţie este unipersonal (ca formă) şi impersonal (ca înţeles) şi îndeplineşte funcţia de predicat verbal. La exemplele de verbe semicopulative date de autor s-ar fi cuvenit alăturate şi altele ca *a se naşte, a rămîne, a sta* (*stai* puţin şi lucrurile *stăteau* astfel, „erau astfel"; cf. şi arh. „el singur zeu *stătut-a*..., Eminescu), *a însemna*, „a face semn" (pădurarul *înseamnă* copacii) şi „a avea semnificaţia" (asta *înseamnă* hărnicie, „este", „se numeşte" hărnicie), *a arăta* (*arată* rău), amintit încă de Tiktin (*Gramatica română*, ed. a III-a, p. 157), *a se alege* (învechit). În general gramaticile noastre evită înşirarea unui număr prea întins de asemenea verbe, preferînd să le cuprindă sub „etc.". Din punctul de vedere al celor ce învaţă singuri sintaxa limbii române, este important ca această grupă de verbe simţite ca dificile sub aspectul funcţiei lor gramaticale să fie discutată sau exemplificată mai pe larg.

Ar fi fost potrivit, credem, să se amplifice comentariul cu privire la propoziţiile predicative, atrăgîndu-se atenţia asupra caracterului insuficient al regentelor unor astfel de subordonate, regente care sînt reprezentate doar prin subiect şi copulă — singurul caz de acest

fel în sintaxa limbii române. În treacăt fie zis, ne întrebăm dacă denumirea impropriu dată în general predicativelor : propoziţii subordonate care îndeplinesc rol de nume predicativ (deci nu de predicat, cum indică denumirea lor) nu ar trebui revizuită, ţinîndu-se seamă de funcţia strictă cu care aceste subordonate sînt întrebuinţate în frază. Ne-ar fi plăcut ca autorul să distingă printre subordonatele condiţionale pe cele cu valoare ipotetică. De altfel Gramatica Academiei, ed. a II-a, dă o definiţie justă a condiţionalei atunci cînd arată că ea poate exprima ipoteza sau condiţia. Sîntem îndreptăţiţi să tragem concluzia că există două tipuri de astfel de propoziţii, dacă admitem că ideea de ipoteză nu se confundă cu cea de condiţie. (În legătură cu această problemă am încercat să aducem unele precizări în articolul *Contribuţii la studiul propoziţiilor condiţionale*, în „Analele Universităţii din Timişoara, Seria ştiinţe filologice", I, 1963, p. 279–287).

După părerea noastră, într-o lucrare de sintaxă ar trebui să-şi găsească locul şi un paragraf despre perioadă. De mai multă vreme accepţia care se dă noţiunii de perioadă este limitată la perioada oratorică. De aceea şi Gramatica Academiei, ediţia citată mai sus, n-o include printre faptele aparţinînd sintaxei, ci, aşa cum rezultă din *Introducerea* semnată de acad. Al. Graur, ea este trecută pe seama stilisticii. Dacă însă prin perioadă înţelegem ceea ce au înţeles anticii, între aceştia Aristotel şi Demetrios precum şi, măcar parţial, unii dintre învăţaţii noştri ca T.Cipariu (*Gramatica limbei române*, II, *Sintetica*, Buc., 1887) şi Iorgu Iordan (*Gramatica limbii române*, Bucureşti, 1937), adică o anumită structură a frazelor constituite într-o unitate sintactică logică, fără implicaţii obligatorii de ordin formal sau estetic, atunci ea ar putea şi, credem noi, ar trebui să figureze printre fenomenele supuse studiului sintaxei.

Unele exemple, din fericire puţine, date în lucrarea de care ne ocupăm nu răspund totdeauna scopului cu care sînt folosite, datorită caracterului lor artificial. Aşa, de pildă, pentru a se ilustra asemănarea formală dintre substantivele în nominativ şi cele în acuzativ şi diferenţierea funcţiei sintactice prin poziţia substantivului faţă de predicat se dau ca exemple : „Bunicii iubesc nepoţii" ; şi „Nepoţii iubesc bunicii". Este drept că exemplele servesc din punct de vedere teoretic ideea, dar sub forma aceasta se trece cu vederea construcţia obişnuită în limba română, care cere în astfel de situaţii fie prepoziţia *pe* la acuzativ, eventual chiar cu complement dublu : Bunicii îi iubesc pe nepoţi, fie construcţia cu dativul (Bunicii îşi iubesc nepoţii). Pentru echivalenţa dintre propoziţii şi părţile de propoziţii exemplul de construcţie cu infinitivul „îi venea uneori *a se duce* în lume şi *a nu se mai întoarce*" ni se pare valabil numai din punct de vedere teoretic, nu şi al realităţii vorbirii. În sfîrşit atragem atenţia asupra unor erori tipografice care vor trebui corectate la o eventuală nouă ediţie :

La p. 34, rîndul 7 : „Omul *care e* muncitor..." în loc de „Omul muncitor..." întrucît este vorba de echivalenţa dintre propoziţie şi părţile sintactice corespunzătoare. P. 124 (notă) „se folosea des apoziţia în acelaşi caz cu termenul *determinat*", nu „determinant" cum apare în text. P. 136, rîndurile 5–7 citim : „Ca şi atributul substantival cu prepoziţie, atributul pronominal prepoziţional stă în urma determinantului.

Între determinant şi atributul pronominal cu prepoziţie...". Din context şi din precizările imediat următoare ale autorului rezultă că e vorba de *determinat* şi nu de *determinant*. La p. 172, versurile din Eminescu trebuie corectate : „Stelele-n cer /Deasupra mărilor / Ard depărtărilor / Pînă ce pier". Alte greşeli, mai puţin grave, în sensul că nu produc confuzii, s-au strecurat şi în alte pagini ale cărţii, începînd chiar cu prefaţa. De aceea ar fi fost necesară o erată.

Cursul de sintaxă a limbii române de V. Şerban umple în adevăr un gol, între tratatul

Academiei şi manualul de gramatică al ultimei clase din şcoala de cultură generală. Se cuvine relevat meritul principal al cărţii de a fi ţinut cumpăna dreaptă între ceea ce trebuie să fie o lucrare ştiinţifică şi un curs pus la îndemîna publicului şi a studenţilor doritori să se informeze în domeniul sintaxei româneşti. Expunerea clară şi metodică face lucrarea accesibilă categoriilor de cititori pe care autorul îi are în vedere, deşi ei nu sînt singurii care o pot consulta cu folos. E de dorit ca apariţia unor astfel de lucrări să fie încurajată. Cunoaşterea limbii române nu ar avea decît de cîştigat de pe urma lor.

Ştefan Munteanu

LÁSZLÓ GÁLDI,
Esquisse d'une histoire de la versification roumaine *

În studiul recent apărut la Budapesta, László Gáldi, cunoscut cercetător în domeniul stilisticii, nu şi-a propus să ofere cititorului „un mic tratat de versificaţie românească, ci să-i prezinte un tablou sumar al evoluţiei versului românesc".

După părerea autorului, există o istorie încă insuficient studiată a versului european, ca parte integrantă a istoriei civilizaţiei Europei, încît studiul de faţă s-ar integra într-o „istorie comparată a versificaţiei".

Împotriva interpretărilor, pe care le numeşte „generalizări simpliste", L. Gáldi atrage atenţia că trebuie să ne ferim de a susţine că o anumită structură metrică poate servi comunicării numai a unui anumit tip de sentiment, că troheul şi iambul, de exemplu, trebuie considerate ca expresie — respectiv a veseliei şi a durerii sau a unei stări mai mult sau mai puţin melancolice. Analiza folosirii individuale a unor metri de către diferiţi poeţi sau de către acelaşi poet ne conduce la concluzia că structurile formale sînt mijloace de expresie „polivalente", ale căror posibilităţi latente sînt actualizate de un anumit text poetic. „Polivalenţa" expresivităţii ritmice este, în cele din urmă, un aspect special al expresivităţii fonetice.

L. Gáldi, pe baza a numeroase exemple, subliniază ideea că, în ciuda universalităţii formelor fundamentale ale versificaţiei europene şi a existenţei unor trăsături comune limbilor romanice, există şi ceva specific românesc în factura unui vers scris în limba română.

În general, studiul pe care-l recenzăm se distinge printr-o arhitectură bine organizată, pe baza unei temeinice şi meticuloase anchete a izvoarelor de specialitate, concluziile fiind trase cu prudenţă ştiinţifică.

Studiul reprezintă, într-un sens, un bilanţ al cercetărilor mai vechi ale autorului, recenzentul avînd putinţa de a identifica corespondenţe între temele unor capitole ale studiului şi teme tratate în lucrări apărute cu mulţi ani în urmă.

Spirit sistematic, autorul dă atît lucrării în întregime cît şi fiecărui capitol în parte o structură deductivă, în sensul că porneşte de la enunţarea generală a ideilor pe care le va dezvolta, pentru a trece apoi la o minuţioasă analiză a faptelor, din care extrage încă o serie de observaţii şi concluzii.

Abordînd problema evoluţiei versului românesc, autorul distinge şapte mari etape :

1. Poezia populară
2. Renaşterea şi epoca barocă

* Studiu apărut în *Studia Romanica* (Series linguistica, fasc. I), Tankönyvkiadó, Budapesta, 1964.

3. Secolul Luminilor
4. Romantismul românesc
5. Clasicismul naţional al lui Eminescu
6. Simbolism, realism, neoromantism
7. Versul românesc al secolului al XX-lea.

Cum studiul evoluţiei versului are legături şi cu acela al istoriei literaturii române, o discuţie aprofundată asupra periodizării propuse de L. Gáldi va avea condiţii mai prielnice de desfăşurare în momentul în care vom dispune de *Tratatul de istorie a literaturii române* în întregime, operă vastă, bazată pe concepţia marxist-leninistă, din care nu a apărut însă decît primul volum. Vom obiecta totuşi împotriva tendinţei de simplificare vădită atît în gruparea întregii problematici a versului din secolul al XX-lea, pe care autorul o atinge într-un singur capitol, cît şi, îndeosebi, în privinţa conţinutului schematic al acestui capitol.

O atenţie deosebită se acordă perioadelor relativ mai vechi ale versului românesc, în linii mari autorul nedepăşind secolul al XIX-lea, adică tocmai perioada care a mai fost explorată de cercetători. Mult mai sumar a fost tratată perioada de după 1900 şi îndeosebi cea contemporană, care ar fi oferit cercetătorului maghiar un bogat material pentru variate comentarii.

Oricum, nefiind întemeiată pe o amplă cercetare la obiect, sună puţin convingător o afirmaţie ca aceasta : „poeţii români de azi, de la M. Beniuc la D. Corbea, de la Eug. Jebeleanu la A. Rău au cunoscut *mutatis mutandis* aceleaşi crize şi aceleaşi ezitări ca şi marile figuri ale mişcării literare din trecut".

Dintre capitolele studiului, sub raportul consistenţei, se disting primele 5, în care intră şi arta versificaţiei la Eminescu ; de altfel poeticei eminesciene L. Gáldi i-a consacrat numeroase studii, care se întind pe o perioadă de 30 de ani [1].

Este de reţinut că L. Gáldi, analizînd diferite texte, nu se limitează la consideraţii strict legate de textele respective, ci, mişcîndu-se cu uşurinţă în domeniul istoriei literare şi al lingvisticii, stabileşte corelaţii cu forme similare apărute în decursul timpului. Astfel, după ce grupează textele din punctul de vedere al metrului în două categorii, pe de o parte monometrice şi izosilabice, iar pe de altă parte heterometrice etc., el observă că ultimele prefigurează, în cadrul folcloric, versul modern de mai tîrziu în care au scris poeţii români. Similar se relevă în poezia folclorică forma ritmică a versului care şi-a găsit aplicaţie ulterior în creaţii artistice de mare valoare. Zăbovind într-un domeniu în care exegeza a strîns un material destul de vast, autorul şi-a formulat propriile sale puncte de vedere, nepregetînd, cînd a considerat necesar, să adopte atitudini critice. Astfel, printre altele, sînt revizuite unele opinii ale lui B. Bartók, care nega existenţa versului mai lung de 8 silabe în folclorul românesc.

O temă interesantă adusă în discuţie priveşte rolul pe care-l joacă metrul unei poezii folosită ca text într-un cîntec popular. Cu această ocazie sînt amendate, din păcate însă în termeni generali, unele opinii ale lui C. Brăiloiu. Ar fi fost interesant, după părerea noastră, să se discute în legătură cu această problemă, distincţia introdusă de R. Jakobson între modelul (*design*) unei secvenţe verbale şi concretizarea ei (*instance*) ; de fapt aici ne-am fi mişcat într-un cadru mai larg, fiind vorba de concretizarea sonor-muzicală a textului. De asemenea, ar fi interesant de aflat în ce mod codajul unei trăsături formale — cum este metrica unui text — este alterat de execuţia muzicală care introduce modificări specifice.

Rămîne de văzut dacă unele precizări în această problemă, ca şi în altele, nu vor putea fi aduse cu ajutorul metodelor mai noi, cum sînt cele informaţionale.

Studiul lui L. Gáldi conţine abundente şi variate referiri la modelele literare străine care ar fi putut influenţa versificaţia românească.

[1] Recent a apărut în Editura Academiei R.P.R. volumul lui L. Gáldi, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*.

Comentariile, asociaţiile atestă erudiţia şi capacitatea analitică a autorului. Metoda folosită de autor este, în esenţă, cea tradiţională, un obiectiv central al investigaţiei sale fiind descrierea principalelor structuri metrice întîlnite, descriere însoţită de clasificări corespunzătoare şi de ipoteze privind căile posibile pe care s-ar fi putut exercita asupra versului românesc influenţa diferitelor izvoare.

Dacă am analiza din punct de vedere logic argumentaţia folosită, am face următoarele observaţii : elementele demonstraţiei prin care se resping anumite teze sînt adesea mai convingătoare decît cele prin care se afirmă. În această apreciere nu există nimic enigmatic : respingerea, de regulă, se face uzînd de un text necunoscut autorului amendat, deci prin probe precise ; afirmaţia că scriitorul cutare a stat sub acţiunea sursei cutare rămîne frecvent sub semnul unei probabilităţi mai mari sau mai mici, deoarece nu e de loc exclus ca o sursă necunoscută sau mai puţin probabilă să fi exercitat, totuşi, acţiunea hotărîtoare.

Această problemă a cauzelor care au făcut ca un poet să adopte un anumit sistem de versificaţie şi nu altul, un metru şi nu altul, considerată de o „importanţă capitală", a fost abordată şi în alte studii de L. Gáldi. Pentru a da un răspuns satisfăcător la această întrebare — în studiul *Essai d'une interprétation fonctionnelle du vers* — autorul consideră că sînt necesare cel puţin două inventare : „pe de o parte trebuie să fie inventariat sistemul metrilor care există într-o literatură dată în momentul creaţiei unei poezii, pe de altă parte, trebuie avut la îndemînă un repertoriu al tuturor metrilor folosiţi de poetul în chestiune".

În studiul amintit, autorul îşi îndrumă observaţia îndeosebi în direcţia stabilirii motivelor interioare, strîns legate de procesul de creaţie, care ar fi putut înclina balanţa preferinţelor poetului într-o direcţie sau alta. Pe cît este de interesantă această problemă, pe atît este de delicată. În fine, „inventariile" necesare, de regulă, nu există.

Această situaţie precară nu credem, totuşi că trebuie să ducă la adoptarea exclusivă a unei metode descriptive. Anumite consideraţii trase din predominarea într-o anumită epocă a influenţei unei literaturi, a unui sistem de versificaţie, anumite trăsături de ansamblu ale creaţiei unui poet, ale rolului său pe planul dezvoltării literaturii, pot servi cel puţin ca principii coordonatoare generale ale observaţiilor asupra versificaţiei. Este vădit, astfel, că înţelegerea rolului lui Eminescu în cadrul literaturii române i-a sugerat autorului unele dintre punctele de vedere din unghiul cărora a studiat arta eminesciană a versificaţiei, i-a permis să dea o mai bună sistematizare observaţiilor, să formuleze unele întemeiate constatări de ansamblu.

Este regretabil că autorul nu a urmărit mai perseverent să îmbrăţişeze dintr-un punct de vedere mai complex — similar celui de mai sus — şi textele altor poeţi examinaţi.

Studiul aduce o serie de elemente care interesează şi pe istoricul literar. Vom da un exemplu. G. Coşbuc, clasificat, în genere, ca poet al „ţărănimii", poet care declara că a păstrat nealterată simplitatea vorbirii părinţilor săi, folosea foarte rar metrul poeziei folclorice, deşi, după cum confirmă unele texte mai puţin cunoscute introduse în discuţie de L. Gáldi (p. 143), Coşbuc, atunci cînd voia, mînuia ca un adevărat maestru formele folclorice. Comentariul asupra versificaţiei lui Coşbuc pune în evidenţă şi alte aspecte surprinzătoare ale preferinţelor acestuia în materie de metrică, ale permeabilităţii lui la influenţe greu de presupus, pe de o parte, şi a impermeabilităţii la influenţe care apriori ar fi părut foarte probabile, pe de altă parte. Pentru a da un exemplu, traducătorul *Eneidei* nu s-a folosit decît rareori de hexametru. Observaţiile de natură formală încetează aici de a prezenta un interes pur tehnic şi dau impuls spre analiza

unor probleme care privesc însăşi structura personalităţii artistice a poetului.

Problemele de tipul celor abordate de L. Gáldi în studiul său sînt astăzi în atenţia multor cercetători din ţara noastră şi din alte ţări, unii dintre ei recurgînd la metode noi de cercetare, cum sînt, de pildă, metodele matematice. Autorul nu era obligat să le accepte, dar poate ar fi fost oportun dacă nu să le discute, cel puţin să le menţioneze. O dezbatere asupra metodologiei folosite în acest domeniu oricum se impune.

Studiul lui L. Gáldi, prin materialul bogat adus în discuţie, prin problemele pe care le dezbate, se impune ca o contribuţie valoroasă la istoria versificaţiei româneşti.

C. Jalbă

BIBLIOTECA CE[illegible]
SIBIU

ERATĂ la nr. 6/1964

pagina	rîndul	în loc de:	se va citi:
566	14 de sus	ų	ų
568	5 ,, ,,	dżen	dżem
568	17 ,, ,,	učitel, j	učitelj,
569	10 de jos (tabel)	ђ ћ	ђ ћ

Revista „Limba română" este o publicaţie care se adresează unui cerc larg de cititori interesaţi de problemele lingvisticii.

Revista abordează în primul rînd studiul limbii române: gramatică, vocabular, limbă literară, stilistică, istoria lingvisticii româneşti, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, toponimie, onomastică şi filologie. În al doilea rînd, revista publică regulat articole de lingvistică generală.

Studiile şi articolele sînt semnate de lingvişti cei mai cunoscuţi şi de cercetători tineri, cu o serioasă pregătire de specialitate.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele de subsol se numerotează de la 1 în continuare. Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

*** **Fonetică şi dialectologie**, vol. V, 1964, 292 p., 12 lei.

*** **Gramatica limbii române**, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, 1963, vol. I, 440 p., 18,50 lei; vol. II, 592 p., 26 lei.

*** **Atlasul lingvistic român (Serie nouă)**, vol. III, 1962, Hărţile de la 623 la 909 + 4 pl., 99 lei.

*** **Cahiers de linguistique théorique et appliquée**, I, 1962, 259 p., 9,70 lei.

N. A. CONSTANTINESCU, **Dicţionar onomastic românesc**, 1963, 470 p., 29 lei.

AL. GRAUR, **Etimologii româneşti**, 1963, 184 p., 5,15 lei.

IORGU IORDAN, **Lingvistica romanică. Evoluţie, curente, metode**, 1962, 440 p., 25,70 lei.

IORGU IORDAN, **Toponimia românească**, 1963, 582 p. + 1 pl., 34 lei.

TACHE PAPAHAGI, **Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic. Dictionnaire aroumain (Macédo-Roumain) général et étymologique**, 1963, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiţă, 1 hartă, 72,60 lei.

LR Anul XIV, nr. 1, p. 1—192, Bucureşti, 1965

I. P. „Informaţia" — c. 50

42.200

Lei 4.—

I 8157
Biblioteca oraș
S i b i u

LIMBA ROMÂNĂ

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

2
ANUL XIV
1965

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMANE

1990

0 IUL. 2005

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil:

Acad. IORGU IORDAN

Redactor responsabil adjunct:

ION COTEANU, membru corespondent al Academiei R.P.R.

Membri:

Conf. univ. V. ARVINTE (Iași)
GH. BOLOCAN
VLADIMIR DRIMBA
ION GHEȚIE
VALERIA GUȚU-ROMALO
Prof. ION POPESCU
FLORA ȘUTEU — secretar de redacție

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei reînnoiți abonamentul dv. pe anul în curs.
În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.
Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, Căsuța poștală 134—135, București, R. P. Română, sau prin reprezentanții săi din străinătate.
Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa comitetului de redacție al revistei „Limba română".

ADRESA REDACȚIEI
Calea Victoriei nr. 194
Raionul 30 Decembrie
BUCUREȘTI

APARE DE 6 ORI PE AN

GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ

I 8157

-- ULG 2014

U

IAN 2022

HOTĂRÎREA

Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn, a Consiliului de Stat şi a Consiliului de Miniştri ale Republicii Populare Romîne

Pentru eternizarea memoriei tovarăşului Gheorghe Gheorghiu-Dej, Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Romîn, Consiliul de Stat şi Consiliul de Miniştri ale Republicii Populare Romîne

HOTĂRĂSC:

1. Se vor edita lucrările tovarăşului Gheorghe Gheorghiu-Dej.
2. Se va edita biografia tovarăşului Gheorghe Gheorghiu-Dej.
3. Statuia tovarăşului Gheorghe Gheorghiu-Dej va fi ridicată în oraşele Bucureşti şi Cluj.
4. Bustul tovarăşului Gheorghe Gheorghiu-Dej va fi aşezat la Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Romîn, Marea Adunare Naţională a Republicii Populare Romîne, clubul C.F.R. „Griviţa Roşie" din oraşul Bucureşti şi la Casa de cultură din oraşul Galaţi.
5. Pe clădirile legate de activitatea tovarăşului Gheorghe Gheorghiu-Dej în perioada ilegalităţii vor fi aşezate plăci comemorative.
6. La Muzeul de Istorie a Partidului din oraşul Bucureşti se va organiza o sală memorială, consacrată vieţii şi activităţii tovarăşului Gheorghe Gheorghiu-Dej.
7. Se va institui bursa republicană „Gheorghe Gheorghiu-Dej", care va fi acordată celor mai merituoşi studenţi.
8. Se va atribui numele „Gheorghe Gheorghiu-Dej":
a) Oraşului Oneşti
b) Combinatului siderurgic Galaţi
c) Hidrocentralei „16 Februarie" de pe Argeş
d) Combinatului chimico-metalurgic din Baia Mare
e) Institutului Politehnic din Bucureşti
f) Casei de cultură a studenţilor din Cluj
g) Unei şcoli medii de cultură generală din oraşul Bîrlad
h) Unui bulevard şi unei pieţe din oraşul Bucureşti, precum şi unor pieţe şi străzi din alte oraşe importante din ţară.
9. Se va emite un timbru memorial cu efigia tovarăşului Gheorghe Gheorghiu-Dej.

COMITETUL CENTRAL
AL PARTIDULUI MUNCITORESC ROMÎN

CONSILIUL DE STAT
AL REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

CONSILIUL DE MINIŞTRI
AL REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

6439

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XIV 1965 Nr. 2

SUMAR

Pag.

Hotărîrea Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn, a Consiliului de Stat şi a Consiliului de Miniştri ale Republicii Populare Romîne . . III

LINGVISTICĂ GENERALĂ

HENRI WALD, Limbajul, raţiunea şi maşinile de gîndit 195
I. DĂNĂILĂ, Abaterea şi greşeala în limbă 209

LIMBĂ LITERARĂ

L. GÁLDI (Budapesta), Grecismele fanariote în limba poetică română 213
I. CREŢU, Din aspectele limbajului eminescian 225
C. SĂNDULESCU, Note despre vocabularul eminescian. Prostatec 231
D. RADU, Note privitoare la noţiunea „a crea" în lexicul lui Arghezi . . . 233

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

VIRGIL MOLIN, Încercări de lexicografie tipografică. Pe marginea unui început de vocabular tipografic al lui Petre Ispirescu (I) 251
D. MARMELIUC, OLIMPIA GUŢU, CORNELIA CĂLIN, Note etimologice . . 263

DISCUŢII

VASILE TEODORESCU, Predarea gramaticii în învăţămîntul mediu . . . 269

TOPONIMIE

ION DONAT, Consideraţii istorice asupra toponimiei româneşti (II) 273

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Dicţionar rus-român, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1964 (*Victor Vascenco*) . . 285

LIMBAJUL, RAȚIUNEA ȘI MAȘINILE DE GÎNDIT

DE

HENRI WALD

Interzicînd cercetarea esenței lucrurilor, neopozitivismul reduce rațiunea la limbaj și limbajul la un sistem de semne, menit să ordoneze diversitatea operațiilor asupra lucrurilor. În concepția neopozitivistă nu mai rămîne din limbaj decît latura lui materială : *sunete* și *forme grafice*. De aceea un asemenea limbaj poate fi „priceput" și de către o mașină.

Dar limbajul nu se reduce la aspectele lui sensibile, pe care le poate prelua și o mașină, ci este o unitate dialectică dintre material și ideal, dintre fonetic sau grafic și logic.

De altfel, nici neopozitivismul nu poate ocoli existența obiectivă a esențelor. „Să constatăm — remarcă Chaïm Perelman — că semnele primitive, chiar într-un sistem logistic în întregime formalizat, nu pot fi identificate nici cu sunetele și nici cu urmele de cerneală indispensabile pentru fiecare act de comunicare, căci, în acest caz, determinarea exhaustivă a tuturor elementelor sistemului n-ar fi realizabilă" [1].

Oare lingvistul neopozitivist, cînd identifică un fonem în sunetul prin care se materializează sau un semn în forma grafică prin care se sensibilizează, nu acceptă *implicit* existența obiectivă a esențelor și capacitatea rațiunii de a le reflecta prin conținutul cognitiv al formelor sale logice constituite în și prin cuvinte?... Altfel, infinitatea sunetelor și formelor grafice individuale ar face imposibilă atît organizarea, cît și comunicarea diverselor experiențe sensibile, deoarece nu poate exista o știință a individualului.

1. *Formă și formalism*

Înțeleg prin *formă* structura mintală în care se cristalizează cunoașterea însușirilor și raporturilor generale din realitate, prin *formal* — punctul de vedere care privește forma logică a conținutului cognitiv,

[1] Chaïm Perelman, *Justice et raison*, Bruxelles, 1963, p. 186.

și nu conținutul cognitiv al formei logice, prin *formalizare* — ridicarea procesului de abstractizare pînă la nivelul suprem al conținutului formal, al conținutului cognitiv categorial al formei logice ca atare, iar prin *formalism* — izolarea metafizică și idealistă a formei logice de conținutul ei de cunoaștere și, prin aceasta, de realitate. Logica dialectică nu neglijează importanța formei, formalului și formalizării, dar respinge formalismul.

Logica, în accepția neopozitivistă, fiind formalistă, reduce forma logică la un simbol operațional, formalul — la operațiile cu aceste simboluri, iar formalizarea — la stabilirea convențională a unui sistem coerent de simboluri. Logica dialectică nu contestă valoarea tehnică și teoretică a logicii simbolice, dar respinge interpretarea ei neopozitivistă, reducerea logicii la calcul.

În teoria despre noțiuni a empirismului logic, noțiunea încetează să mai fie o *formă rațională* și devine o *formă sensibilă*.

Formalul nu mai e privit din punctul de vedere al conținutului său cognitiv categorial, ci din punctul de vedere al înfățișării semnului care îl reprezintă. Renunțînd la orice reprezentare intuitivă a obiectelor cercetate, formalismul contemporan operează cu semnele care le simbolizează și care pot fi, astfel, introduse într-o mașină de calcul. Însă, într-o mașină, funcția informațională a semnelor există numai pentru om, care creează și utilizează această mașină. Fără legătura lor cu omul, aceste semnale sînt doar procese fizice dintr-un anumit sistem de organizare. În calculele simbolice, demonstrația logică este redusă la o „monstrație" sensibilă, adică demonstrația se reduce la indicație.

În știința contemporană, excesul de formalism a dus deci la răsturnarea *abstracționismului* logic în contrariul său: *concretism* sensibil; forma nu mai e „idee pură", ci „semn tipografic".

Tendința de a elimina reflectarea din logica modernă întîmpină de la o vreme din ce în ce mai multe împotriviri.

Din ce în ce mai mulți sînt filozofii care se opun tendinței de a înlocui logica formelor gîndirii cu diverse tehnici operaționale asupra semnelor.

Ei atrag atenția asupra faptului că pentru neopozitiviști nici nu există mesaj în sens propriu, anunțiativ, deoarece, din punctul lor de vedere, oamenii nu au nimic să-și spună despre esența lucrurilor.

Neopozitivismul are pretenția că analizează structura unui discurs care nu spune nimic despre realitatea obiectivă, ci doar coordonează anumite operații. De fapt, formele și legile logice coincid cu cele mai generale însușiri și raporturi din lumea lucrurilor tocmai pentru că primele, prin conținutul lor de cunoaștere, le reflectă pe acestea din urmă. Așa se explică de ce a fi rațional înseamnă a acționa conform celor mai generale însușiri și raporturi din realitatea obiectivă. Întrebarea cu privire la modul în care noțiunea, formă logică de *extremă stabilitate*, este în stare să reflecte lucrurile în *veșnică schimbare* nu mai tulbură decît pe cei ce continuă să treacă cu vederea peste faptul esențial că noțiunea nu reflectă individualitatea lucrurilor, ci numai cele mai *generale* și *constante* însușiri ale lor. Ceea ce se schimbă în gîndire nu este conținutul formal, ci numai cel special, fiindcă, în realitatea obiectivă, nu se schimbă

cele mai generale și constante însușiri ale lucrurilor, ci numai cele individuale și speciale. Iată de ce există o singură logică fundamentală a gîndirii umane. Poate că într-o lume în care esența ar fi evidentă, cunoașterea s-ar reduce la intuiție, iar noțiunea la imagine. *Acestei* lumi, lumii noastre îi corespunde însă *această* logică. Concepțiile despre lume și nu logica gîndirii umane se schimbă de la o epocă la alta. Lévy-Bruhl a recunoscut și el, în cele din urmă, că „nu există o mentalitate proprie primitivilor"[2].

În procesul muncii, însăși structura dialectică a obiectului a stabilit structura dialectică a noțiunii. Oamenii n-ar fi putut transforma mediul înconjurător potrivit nevoilor lor, dacă noțiunile n-ar fi oglindit esența lucrurilor și evenimentelor asupra cărora au acționat.

Noțiunea s-a constituit în și prin cuvînt, ca predicat al unui *anunț*, căci enunțul se constituie ca anunț. Noțiunea a fost de la început un *proiect de colaborare*. Noțiunea este aceea care asigură caracterul nelimitat al reflectării anticipative umane. Oamenii își condensează în noțiuni experiența lor trecută și și-o proiectează pe cea viitoare. A cunoaște înseamnă a putea stabili un plan de muncă în lumina formelor logice al căror conținut cognitiv reflectă *esența* lucrurilor menite transformării.

2. *Dualitate și complementaritate*

Reducînd fenomenul la operație și esența la semn, empirismul logic așază alături, în cadrul aceleiași concepții, două metafizici tradiționale în istoria gnoseologiei : *empirismul* și *logicismul*. Este adevărat că ambele metafizici se află în cadrul empirismului logic întrucîtva modernizate : empirismul este operaționalist și cantitativist, iar logicismul este convenționalist și matematizant.

Complementarismul gnoseologic este teza fundamentală a empirismului logic, a neopozitivismului.

Contestînd existența obiectivă atît a fenomenului cît și a esenței, unitatea dialectică dintre fenomen și esență devine, în empirismul logic, o dualitate complementară alcătuită din operații sensibile și semne coordonatoare. „Cuvintele folosite nu trebuie să însemne nimic mai mult decît conținutul lor *operatoriu*"[3], decide Jean Ullmo. Limitînd sarcina științei la organizarea experienței sensibile și pe aceea a logicii la elaborarea principiilor acestei organizări, empirismul logic ajunge la concluzia că o noțiune nu poate fi altceva decît ori un termen care desemnează un complex de operații sensibile, ori un termen care stabilește modul de a vorbi despre aceste operații.

Fiind socotite absolut eterogene, operațiile și cuvintele nu mai pot avea între ele decît un contact organizatoric : *cuvintele organizează operațiile*. Principala misiune pe care empirismul logic a încredințat-o filozofiei este de a vindeca rănile pe care și le-a făcut gîndirea umană, de-a lungul veacurilor, ori de cîte ori s-a izbit de limitele limbajului.

---

[2] L. Lévy-Bruhl, *Carnets*, P.U.F., 1949, p. 165.
[3] Jean Ullmo, *La pensée scientifique moderne*, Paris, Flammarion, 1958, p. 66.

„Ceea ce definește rațiunea — afirmă J. Ullmo — nu este deci *un anumit* sistem de reguli, ci capacitatea ei de a le institui în *număr indefinit*: fie extrăgîndu-le din experiență prin abstractizarea operațiilor pe care le putem îndeplini, fie încercînd asupra acelora de care dispune să le modifice și să le completeze, cu o maximă libertate, compatibilă cu salvgardarea consistenței lor sistematice" [4].

Faptul că operațiile sensibile se exercită asupra laturii cantitative și calculabile a lucrurilor i-a împins pe adepții empirismului logic să reducă știința la *măsurare* și logica la *matematică*. „Este un loc comun a spune că știința are în vedere cantitatea și se exercită cu ajutorul măsurii" [5], constată J. Ullmo. Iar D. Dubarle precizează că „axiomele nu mai sînt expresia directă și naturală a unor evidențe simple; ele sînt enunțul unor convenții relative la comportamentul relațional logico-matematic, atribuit entităților care se propun, în mod abstract, în discurs" [6].

Tolerant față de orice sistem logico-matematic, empirismul logic este intolerant față de orice „metafizică", în sensul tradițional al cuvîntului.

De aceea, el desființează filozofia, ca atare, acordîndu-i doar dreptul de a analiza gramatica limbajului științific și de a păzi coerența sistemelor ipotetico-deductive. În timp ce știința se ocupă cu măsurarea aspectelor cantitative ale lucrurilor și proceselor, filozofia învață pe omul de știință să citească semnele pe care le-au înregistrat instrumentele de investigație. „Dacă știința se limitează la analiza înlănțuirii fenomenelor, la cantitativul pur, ea este ruptă cu totul de orice metafizică" [7].

Contestarea unității dialectice dintre fenomen și esență atrage după sine și degradarea unității dialectice dintre experiență și rațiune pînă la nivelul calitativ inferior al unei dualități complementare între doi poli *eterogeni*, *simetrici* și *absolut subiectivi*.

Într-adevăr, în concepția despre lume a empirismului logic, experiența și rațiunea sînt eterogene, prima fiind *a posteriori*, iar cealaltă *a priori*, neexistînd nici o punte de trecere de la una la cealaltă; de asemenea sînt simetrice, deoarece li se acordă ambelor aceeași însemnătate în procesul cunoașterii; în sfîrșit, sînt absolut subiective, dialogul lor de la egal la egal desfășurîndu-se total independent față de realitatea obiectivă. După empirismul logic, cunoașterea seamănă cu un marș a cărui cadență este determinată de alternanța dintre experiență și rațiune. „Ideea unei discipline pur experimentale este o ficțiune. Experiența este inutilizabilă atîta vreme cît nu se dispune de o schemă teoretică pentru a o enunța" [8], subliniază F. Gonseth.

Cîțiva ani mai tîrziu, F. Gonseth revine asupra acestei idei, precizînd dualitatea complementară în cadrul căreia momentul experimenta și cel teoretic se confruntă într-o filozofie „deschisă", în care teoria

---

[4] Jean Ullmo, *La pensée scientifique moderne*, Paris, Flammarion, 1958, p. 206.
[5] *Ibidem*, p. 17.
[6] D. Dubarle, *L'utilité mathématique de la formalisation*, în „Rev. philos.", nr. 2, 1957, p. 181.
[7] P. Chauchard, *La science et le néant*, în „La table ronde", martie 1963, p. 43.
[8] F. Gonseth, *Philosophie des sciences: vue d'ensemble*, La philosophie du XX-ème siècle..., t. I, Florența, 1958.

se acomodează mereu experienței. „Acest orizont al enunțării — scrie el — este complementar orizontului experimentării, căci cercetarea se profilează pe aceste două orizonturi principale : pe orizontul de enunțare, în care tot ce este matematic și logic poate fi construit într-un fel de autonomie deductivă, și pe orizontul de experimentare, în care se plasează tot ce e probă, încercare și măsură" [9].

Pentru J. Piaget și școala sa, noțiunea este un termen care, prin cooperarea socială a acțiunilor, asigură interiorizarea și reversibilitatea unor operații reale și deci ireversibile. Încă Émile Durkheim susținea că distincția dintre sensibil și inteligibil, materie și formă, *a posteriori* și *a priori*, experiență și rațiune corespunde distincției dintre individ și colectivitate. Caracterul social al logicii a fost deseori subliniat. Ceea ce trebuie însă neapărat să se aibă în vedere este că, deși noțiunea se formează în societate, ea reflectă, prin conținutul ei cognitiv, însăși esența lucrurilor.

Izgonind cercetarea esenței lucrurilor din preocupările științei, empirismul logic nu mai îngăduie decît existența a două tipuri de termeni : termeni despre operații și termeni despre termeni (constante, variabile, functori, predicate etc.). Toate celelalte noțiuni, care concentrează uriașa experiență a omenirii, sînt decretate de către empirismul logic ca lipsite de sens. Un termen are sens dacă se referă la un complex de operații posibile sau dacă desemnează funcția pe care o îndeplinește un alt termen într-un sistem ipotetico-deductiv. În empirismul logic, „legile naturale devin niște prescurtări de experiență, obișnuințe senzoriale"[10].

După ce mărturisește că „e greu să-ți refuzi mereu a cerceta problema existenței esențelor sau să te limitezi la un pozitivism orb" [11], Ed. Morot-Sir constată că „grija lăudabilă de a nu făuri nici un mit metafizic conduce la un alt exces : se face o *teorie a* gîndirii fără gîndire, se descrie o cunoaștere în care nu mai există comprehensiune" [12].

Nefiind convinși că interzicerea de a cerceta esența lucrurilor este o atitudine filozofică superioară încercării de a o descoperi, din ce în ce mai mulți filozofi burghezi se revoltă împotriva interdicțiilor empirismului logic.

Numai înțelegerea materialist-dialectică a obiectului cunoașterii, a practicii sociale și a cunoașterii obiectului poate duce la explicarea științifică a noțiunii și cuvîntului. Împotriva complementarismului profesat de cei mai moderni reprezentanți ai empirismului logic, cele două trepte ale cunoașterii umane sînt *omogene*, *asimetrice* și *relativ-subiective*. Ele sînt omogene, deoarece rațiunea nu este nimic altceva decît experiență generalizată ; ele sînt asimetrice, fiindcă experiența este primordială, iar rațiunea secundă, schimbările ivite în experiență determinînd transformări în rațiune ; ele sînt relativ-subiective, din pricină că reflectă obiectul.

[9] F. Gonseth, *À propos de la mesure du temps...*, în „Rev. de mét. et de mor.", nr. 2, 1962, p. 134.
[10] Sir William Dampier, *Historie de la science*, Paris, Payot, 1951, p. 552.
[11] Ed. Morot-Sir, *La pensée négative*, Paris, Aubier, 1947, p. 34.
[12] *Ibidem*, p. 28.

Prin conținutul ei de cunoaștere, noțiunea, ca formă logică a reflectării raționale, oglindește dialectica obiectului în extrema ei esențialitate și generalitate.

3. *Analitismul și structuralismul*

Ceea ce contestă, în primul rînd, toate nuanțele de pozitivism este faptul că orice lucru fenomenalizează o esență și este efectul unei cauze. Lipsit de esență, lucrul s-ar reduce la fenomen și, astfel, n-ar mai opune nici o rezistență acțiunilor care militează în răspărul istoriei. Esența este sîmburele tare al oricărui lucru, este „încăpățînarea" oricărui obiect sau proces.

Funcțiunea unui obiect nu este altceva decît esența lui în acțiune. Dacă *esența* nu poate fi înțeleasă decît în lumina unității dialectice dintre individual și general, *funcțiunea* nu poate fi înțeleasă decît în lumina unității dialectice dintre cauză și efect.

Identificînd orînduirea capitalistă cu epoca noastră, Stanislas Fumet trece repulsiile burgheziei contemporane pe seama întregii omeniri. „Ceea ce nu-i place epocii noastre — scrie el — în noțiunea de existență este că ea implică un adevăr în inima lucrurilor, un element de consistență în ele însele și, prin aceasta, le supune unei rațiuni permanente" [13].

Ostilitatea față de categoria de „esență" și preferința față de categoria de „structură" sînt, ambele, stabilite în însuși actul de naștere al neopozitivismului. „În descripția științifică nu poate intra decît structura obiectelor și nu esența lor" [14], declară din capul locului „Manifestul școlii de la Viena".

În concepția neopozitiviștilor, lumea este ca o pînză împletită din fenomene veșnic schimbătoare, în spatele căreia nu există nici un fel de esențe și nici un fel de cauze. Lumea pozitiviștilor seamănă cu un ecran de cinema și nu cu o scenă de teatru. Îi lipsește adîncimea.

Lipsite de esențialitate, fenomenele coexistă unele cu altele și se succed unele după altele, la întîmplare, pe ecranul sensibilității noastre, iar rațiunea, de vreme ce n-are unde să mai pătrundă, se mulțumește cu sarcina de a clasifica senzațiile. Dacă i se interzice să caute esența lucrurilor, rațiunea trebuie să se limiteze să cerceteze structura lor. În vreme ce structura presupune doar unitatea dintre parte și întreg, esența implică unitatea dintre individual și general. Esența nu este accesibilă decît rațiunii, pe cînd structura, aparținînd înainte de toate individualității lucrurilor, este oglindită, în primul rînd, de sensibilitate. Structura este modul cel mai deplin în care se fenomenalizează o esență. O esență se manifestă mult mai pregnant prin *structura* fenomenului în care se concretizează decît prin *însușirile* izolate ale acestui fenomen.

Faptul că cercetarea științifică trebuie să parcurgă analiza structurilor fenomenale ale unor lucruri de același gen pentru a ajunge la identi-

[13] Stanislas Fumet, în „La Table ronde", martie 1963, p. 9.
[14] *Wissenschaftliche Weltauffassung*, Wiena, Der Wiener Kreis, 1929, p. 20.

BIBL. CENTRALA SIBIU

ficarea esenței lor nu înseamnă că esența tuturor lucrurilor de același gen poate fi redusă la structura fiecăruia dintre ele.

Spre deosebire de esență, care nu poate fi desprinsă de fenomen decît în mod rațional, printr-un proces inductivo-deductiv, structura poate fi abordată și în mod material, prin operațiile de analiză și sinteză. Desigur că și esența poate fi analizată dacă este luată în considerație ca structură, dar numai în mod logic. În acest caz, avem de-a face cu structuri esențiale, identice în toate lucrurile de același gen.

Este firesc ca cine contestă rațiunii dreptul de a căuta esența lucrurilor să subaprecieze valoarea inducției și să supraestimeze valoarea analizei. În filozofia neopozitivistă, inducția se atrofiază, iar analiza se hipertrofiază. Inducția este inferența prin care ne ridicăm de la cunoașterea fenomenului la cunoașterea esenței, iar analiza, prin care aflăm elementele componente ale unui întreg, este operația care ne face să cunoaștem structura unui lucru.

Neputînd admite unitatea dintre esență și fenomen, neopozitivismul reduce autoraportul dintre general și individual la heteroraportul dintre parte și întreg; însușirile genului aparțin cu necesitate tuturor speciilor lui, însă proprietățile întregului nu aparțin cu necesitate tuturor părților lui. Spre deosebire de gen, care are și o accepție comprehensivă, clasa, colecție de structuri individuale, nu poate avea decît o accepție extensivă. Genul e calitate; clasa e cantitate. Genul implică identitate esențială; clasa presupune asemănarea fenomenală. Esența este identitatea calitativă a tuturor lucrurilor de același gen.

„Accept chiar să se admită existența universalelor, cel puțin dacă se înțelege prin aceasta clase de obiecte, clase de clase de obiecte și așa mai departe, mereu" [15], scrie W. V. Quine. „Căci — se justifică el — rămîn sceptic asupra valorii distincțiilor care se pot face între caracterele esențiale și caracterele accidentale" [16].

Neopozitiviștii reduc întreaga realitate la o multitudine de întreguri individuale cărora omul este nevoit să le analizeze structura, înmănunchindu-le ulterior, în diferite clase.

De aceea, ei leagă funcțiunea exclusiv de structură și nu mai văd că funcțiunea, în esențialitatea ei, este activitatea esenței însăși.

Înlocuirea esenței cu structura a dus la detronarea inducției și înălțarea analizei. Gîndirii nu-i mai rămîne altceva de făcut decît să sporească necontenit izomorfismul dintre structurile lingvistice și structurile perceptive, sau, după cum se exprimă Bertrand Russell, între „structurile verbale" și „structurile neverbale". „Eu sînt de părere — scrie el — că structura faptelor neverbale nu este cu totul de necunoscut și că, cu precauții suficiente, proprietățile limbajului pot să ne ajute să înțelegem structura lumii" [17]. După neopozitiviști, rațiunea se reduce la capacitatea de a simboliza structuri vizuale prin structuri lingvistice.

---

[15] W. V. Quine, *Le mythe de la signification*, în *La philosophie analytique*, Paris, 1963, p. 140.

[16] *Ibidem*, p. 379.

[17] B. Russell, *Signification et vérité*, Paris, Flammarion, 1959, p. 395.

439

Reacţii împotriva hipertrofierii analizei în dauna inducţiei au început să se ivească şi din partea filozofilor burghezi. Opunîndu-se, ce-i drept din punctul de vedere al idealismului obiectiv, tendinţei de a se impune şi ştiinţelor sociale, „modelul analitic" din ştiinţele naturii, Paul Chauchard scrie: „O fizică a comportărilor, ignorînd existenţa care o susţine, a devenit modelul ştiinţelor umane. Nu mai e vorba de om, de bine şi de rău, de libertate şi de responsabilitate, ci doar de studiul statistic analitic şi cantitativ al comportărilor sale, cunoaştere a unei mecanici pe care medicul şi inginerul sufletelor, specialist în psihanaliză şi nu în psihosinteză, vine s-o repare" [18].

Reproşînd pozitiviştilor, tot de pe poziţiile idealismului obiectiv, că nu fac nici o distincţie între „infinit" şi „foarte vast", H. D. Dubarle remarcă faptul că programul pozitiviştilor nu este realizabil, în mod tehnic, „decît în cadrul unui sistem *în întregime* finitist, adică acceptînd să se pornească de la un univers care să nu comporte decît un număr finit de entităţi individuale elementare" [19].

Dacă se contestă existenţa obiectivă a esenţelor şi a cauzelor, trebuie să se conteste şi existenţa obiectivă a „universalului" şi a „infinitului". Sarcina ştiinţei se restrînge la cercetarea diferitelor structuri spaţio-temporale finite. Universalul s-ar reduce, astfel, la un „soi de prescurtări reprezentative ale unor anumite complexe particulare de operaţii elementare practicate asupra indivizilor" [20], iar infinitul s-ar reduce la „ceea ce ne dispensăm să facem" [21]. Rămas faţă în faţă cu fenomenul, individualul, cantitativul şi finitul, neopozitivistul confundă sensibilul cu sensibilitatea care îl oglindeşte şi se prăbuşeşte, în cele din urmă, în solipsism. Desprins de esenţa pe care o fenomenalizează, obiectul tinde să fie absorbit în întregime de percepţia care îl reflectă. Structura logică a gîndirii noastre nu mai reflectă, prin conţinutul ei de cunoaştere, însuşiri şi raporturi de extremă generalitate, ci „exprimă funcţionarea sistemului nostru neuronic, care, evident, este pentru noi instrumentul necesar al oricărei cunoaşteri" [22].

Numai dacă se înţelege faptul că orice fenomen sensibilizează o esenţă se poate demonstra obiectivitatea conţinutului cognitiv al formelor logice. Altfel, inducţia rămîne fără obiect, iar gîndirea nu mai are altceva de făcut decît să analizeze structura fenomenelor şi a aparatului simbolic pe care îl foloseşte cu acest prilej.

Limbile naturale sînt înlocuite cu limbi formalizate, sisteme lingvistice închise, care nici nu mai au menirea să comunice cunoştinţele omeneşti despre esenţa lucrurilor, ci doar să asigure posibilitatea unor relaţii interindividuale. Punerea între paranteze a esenţei lucrurilor a dus la absorbirea ontologiei de către gnoseologie, a gnoseologiei de către logică şi a logicii

---

[18] Paul Chauchard, *La science et le néant*, în „La Table ronde", martie 1963, p. 45.
[19] H. D. Dubarle, *La logique symbolique d'inspiration nominaliste et sa signification philosophique*, în *XVI Congr. int. de philos. des sciences*, II, Paris, Hermann, 1951, p. 59.
[20] *Ibidem*, p. 59.
[21] *Ibidem*, p. 65.
[22] François Moch, *Pratique et connaissance*, în „Dialectica", nr. 61, 1962, p. 53.

de către lingvistică. Așa a ajuns lingvistica „știința științelor", adică știința care stabilește sintaxa limbajului științific.

„Mașinile de gîndit" pot „învăța" să analizeze și să sintetizeze tocmai pentru că, spre deosebire de inducție, care constă în saltul de la cunoașterea finitului la cunoașterea infinitului, analiza este aplicabilă finitului.

Analiza și sinteza sînt, înainte de toate, operații practice, care se exercită nemijlocit asupra unor structuri fenomenale. Așa se și explică de ce animalele sînt și ele în stare de analize și sinteze. Construirea unui cuib, de pildă, presupune analizarea unor fragmente ale mediului înconjurător și sintetizarea elementelor astfel obținute.

Oamenii au trebuit să facă de milioane de ori analize și sinteze în mod *practic* înainte de a ajunge în stare să facă analize și sinteze în mod *teoretic*.

Fără intervenția inducției, analiza materială nu se poate transforma în analiză logică. Prin inducție, cunoașterea se ridică de pe treapta senzorială pe cea logică și permite, astfel, omului să se înalțe de la analiza fenomenelor la analiza esențelor. Însă niciodată analiza logică nu s-a putut desfășura fără sprijinul unor mijloace materiale: obiecte, sunete, litere, cifre, figuri etc.

Ceea ce poate imita o mașină de gîndit nu este chiar operația *ideală* a unei analize logice, ci doar mijloacele *materiale* pe care le utilizează omul cînd face o analiză logică. Riguros vorbind, o mașină nu poate face analize logice, ci doar analize materiale cu o semnificație logică pe care o poate înțelege numai gîndirea umană.

Prin cibernetică, omul se întoarce la analizele materiale de la care a pornit, însă pe o treaptă calitativ superioară, căci analizele fizice ale mașinilor de gîndit poartă întreaga semnificație a analizelor logice pe care le materializează.

Se pare că ne aflăm în fața unei manifestări a legii negării negației: de la analiza materială a structurii fenomenelor la analiza logică a structurii esențelor și de la aceasta din nou la o analiză materială, dar care materializează o analiză logică, păstrîndu-i cuceririle.

Orice confuzie între gîndirea umană și mașina de gîndit sprijină tendința de a izgoni esența și de a ipostazia structura. Structuralismul, adică absolutizarea raportului dintre parte și întreg în dauna unității dintre fenomen și esență precum și a analizei în dauna inducției este metoda unei concepții metafizice și idealiste.

4. *Inducția și creierul electronic*

Inducția este un act cognitiv esențialmente uman. Nici o mașină nu poate să facă inducții. Inducția „scandalizează" orice fel de mașină. O mașină poate abstrage *analitic* o parte dintr-un întreg, dar nu poate abstrage *inductiv* generalul din individual. „Accept bucuros mașinile de calcul pentru analiza, prelucrarea și integrarea datelor noastre experimentale. Dar această muncă de sclav a mașinilor nu va produce noi con-

cepte" [23], afirma de curînd cunoscutul neurolog R. Jung. Trecerea de la oglindirea individualului, realului, finitului la reflectarea generalului, posibilului, infinitului este un salt calitativ neautomatizabil. Tocmai capacitatea gîndirii umane de a săvîrși inducții este aceea care o deosebește radical de funcționarea unei mașini, oricît de perfecționată ar fi ea. De altfel, între operațiile *materiale* ale mașinilor automate și operațiile *logice* ale gîndirii umane există o deosebire calitativă, care rezidă, în primul rînd, în faptul că omul este singura ființă muncitoare și cuvîntătoare. Prin muncă, limbaj și gîndire, în general, dar prin puterea inductivă, în special, se deosebește omul de tot restul universului. Louis de Broglie remarca, pe bună dreptate, că „descoperirea printr-o genială inducție nu pare de loc să aibă ceva asemănător cu funcționarea automată a unei mașini" [24]. Nu de mult, L. de Broglie a revenit asupra acestei idei, subliniind că „inducția bazată pe imaginație și pe intuiție este singura care permite marile cuceriri ale gîndirii : ea stă la originea tuturor progreselor adevărate ale științei. Și tocmai pentru că spiritul uman este capabil de aceasta mi se pare că este definitiv superior tuturor mașinilor care calculează și clasează mai bine decît el..." [25].

Sînt ciberneticieni care consideră că mașinile pot efectua și inducții. Ei confundă însă inducția fie cu silogismul inductiv, fie cu raționamentul prin recurență.

Alăturîndu-se, în mare măsură, punctului de vedere conform căruia este logic numai ceea ce poate reproduce și mașina, Bertrand Russell acordă atenție numai „inducției" care merge de la consecințe la premise [26]. Intuind faptul că mașinile, prin intermediul logicii matematice, nu pot modela trecerea de la individual la general, deci de la cantitate la calitate, dar pot reproduce trecerea de la parte la întreg, B. Russell subapreciază inducția propriu-zisă și supraapreciază analiza. Mașinile pot „pricepe" numai analizele logicii matematice, care vizează cantitativul. Convins că numai logica matematică este capabilă să facă legătura între sensibilitate și știință, B. Russell susține că nu inducția este aceea care poate realiza trecerea cunoașterii de la fapte la legi. „În mod tradițional — scrie el — se presupunea că inducția ar umple această tranziție, dar era o eroare, deoarece concluziile inferențelor inductive, plecînd de la premise adevărate, sînt mai des false decît adevărate. Numai prin analiză trebuie să atingem principiile de inferență necesare trecerii de la simțuri la știință" [27]. Reducînd aspectul cognoscibil al realității la structurile spațio-temporale, B. Russell se poate dispensa de inducție și de logica esențelor ; analiza și logica matematică îi ajung.

Dar nu numai inducția depășește posibilitățile mașinilor. Ceea ce poate reproduce o mașină nu este, de fapt, nici deducție. Deducția conține

[23] R. Jung, în *Brain mechanism*, Elsevier, Amsterdam, 1963, p. 229.

[24] Louis de Broglie, *Nouvelles perspectives en microphysique*, Paris, 1956, p. 262.

[25] Louis de Broglie, *Rôle de la curiosité, du jeu, de l'imagination et de l'intuition dans la recherche scientifique*, în *La méthode dans les sciences modernes*, Paris, p. 253.

[26] „Inferarea premiselor pornind de la consecințe este esența inducției", afirmă el (B. Russell, *Histoire de mes idées philosophiques*, Paris, Gallimard, 1961, p. 333).

[27] B. Russell, *op. cit.*, p. 258.

cuceririle inducției : generalul, esența, necesarul, infinitul, care nu sînt modelabile, fiind de domeniul calitativului. Mașina nu poate reproduce decît aspectul material al gîndirii ; ea nu poate imita decît aspectul cantitativ, sensibil al cunoașterii umane.

Conservînd și explicitînd cunoașterea generalului, esențialului, necesarului, posibilului, infinitului etc., furnizată de inducție printr-un *salt calitativ specific uman*, deducția nu este mai automatizabilă decît inducția. Pe de altă parte, mașinile pot modela nu numai materializările deducției, ci și ale inducției. Deosebirea calitativă dintre gîndirea umană și mașina de gîndit apare însă mult mai pregnantă în timpul inducției decît în procesul deducției.

O mașină de gîndit poate funcționa mai precis și mai repede decît gîndirea umană, dar superioritatea veșnică a gîndirii umane față de orice mașină de gîndit constă în capacitatea ei de a pătrunde dincolo de cantitativ și sensibil, pînă la esența și cauza lucrurilor, fandînd, astfel, și în viitorul lor.

Din ce în ce mai mulți epistemologi burghezi remarcă faptul că logica matematică se referă doar la aspectul material, cantitativ, sensibil al gîndirii. „Algebra — scrie P. Césari — a făcut ca toată matematica și fizica matematică să treacă la un stadiu tehnic, în care mînuirea simbolurilor, asemănătoare jocului de cărți și de șah, expulzează comprehensiunea propriilor demersuri ale gîndirii" [28]. Afirmînd că „silogismul primei figuri rămîne indispensabil, în orice moment, în măsura în care trebuie întotdeauna, pentru a deduce, să se aplice o regulă generală unui caz special ..."[29], P. Césari face o distincție netă între mersul deductiv de la „este" la „deci" și desfășurarea calculului de la „dacă" la „atunci". Deducția este o mișcare a gîndirii ; calculul poate fi efectuat și de o mașină.

„De fapt — precizează Émile Delavenay — aceste tratamente mecanice, chiar dacă sînt, pentru a spune astfel, dematerializate prin întrebuințarea de procedee electronice, au în vedere, firește, materializări ale gîndirii ; nimic nu ne permite încă să afirmăm că ele se referă la gîndirea însăși" [30].

Dîndu-și seama de legătura nemijlocită dintre gîndire și limbaj, unii filozofi burghezi insistă asupra deosebirii calitative dintre „a emite" și „a exprima". „Cu toate că un robot poate emite propoziția « Londra este mare », el nu o exprimă ..."[31].

Wolfe Mays subliniază și el diferența dintre operațiile logice ale gîndirii omenești și operațiile mecanice ale „mașinilor de gîndit". „Manipulări mecanice de simboluri (deosebite doar prin forma lor geometrică), după anumite reguli convenționale exprimate în meta-limbaj, iau locul operațiilor gîndirii" [32], scrie el. După părerea lui Haskell B. Curry, o

[28] P. Césari, *La logique et la science*, Paris, Dunod, 1955, p. 154.
[29] *Ibidem*, p. 29.
[30] Émile Delavenay, *Machines à traduire*, în „Rev. philos.", nr. 2, 1962, p. 219.
[31] Wolfe Mays, *Logique et langage chez Carnap*, în *Epistémologie génétique*, I, Paris, P.U.F., 1957, p. 119 — 120.
[32] *Ibidem*, p. 87.

demonstrație strict formală a devenit astăzi o „*demonstratio ad oculos*"[33]. Mașinile de gîndit nu funcționează cu forme logice, ci cu piese materiale. Ele nu gîndesc, ci ajută gîndirea să se desfășoare mai repede și mai precis, tot așa după cum avioanele ajută omul să se deplaseze mai rapid. Ele sînt instrumente ale gîndirii. Mașina va putea să calculeze de milioane de ori mai repede decît gîndirea umană, dar niciodată nu va avea o gîndire creatoare, inductiv-deductivă. Scutind gîndirea umană de o serie de operații elementare, efectuabile mecanic asupra semnelor materiale ale gîndirii, mașina permite, astfel, gîndirii să se cheltuiască numai în eforturi creatoare.

Atrăgîndu-ne atenția că nu mașina gîndește cu ajutorul omului, ci, dimpotrivă, omul gîndește cu ajutorul mașinii, R. Blanché observă foarte just că „o anumită constelație de semne, negru pe alb, nu va deveni, de pildă, o demonstrație a noncontradicției decît pentru un spirit care știe s-o citească, ca atare" [34].

De altfel, în desfășurarea ei, gîndirea nu s-a dispensat niciodată, cu desăvîrșire, de sprijinul unor obiecte sensibile : gesturi, sunete, semne etc. Însă, prin logica matematică, gîndirea își sistematizează legătura ei nemijlocită cu sensibilitatea, pe o treaptă superioară. R. Blanché nu pierde din vedere modul dialectic în care gîndirea abstractă se depărtează de intuirea vie pentru ca, apoi, să restabilească, pe o treaptă mai înaltă, contactul ei necesar cu obiecte sensibile. „Exigențele de rigoare — scrie el — duseseră la îndepărtarea intuiției sensibile, ca suspectă, îndeosebi reprezentarea de figuri în spațiu, pentru a nu se încrede decît în evidența înlănțuirilor logice. Acum, incertitudinile intuiției intelectuale conduc la repudierea acesteia, la rîndul ei, și la înlocuirea raționamentului gîndit sau chiar vorbit printr-un calcul asupra semnelor așternute pe o foaie în fața privirii" [35].

Diferitele materializări ale gîndirii sînt însă suficiente numai atîta vreme cît se parcurg drumuri deja cunoscute în ansamblul lor. Intuiția genială cu care se încheie marile inducții presupune o profundă unitate dialectică între sensibilitate și rațiune. Această sarcină specific umană nu poate fi trecută mașinilor. Ele pot prelua numai operațiile asupra pieselor sensibile utilizate de gîndire în activitatea ei analitico-sintetică.

Logica matematică este concepută de neopozitivism ca un sistem arbitrar de reguli convenționale, privind operarea coerentă cu niște „forme" sensibile, și nu ca o știință teoretică menită să cerceteze formele logice în care se structurează corect, conform unor legi necesare, reflectarea unor raporturi de generalitate extremă.

Tendința de a reduce logica la calcul i-a făcut pe unii să creadă că, într-adevăr, n-a mai rămas din logică decît o tehnică operațională. „Logica formală — constată A. Moles — nu mai este o artă de a raționa just, adică de a stăpîni meandrele gîndirii, este o *tehnică* operațională și valorificarea ei cantitativă se însoțește de o depreciere în ierarhia valorilor spi-

[33] A se vedea : H. B. Curry, *Outlines of a formalist philosophy of Mathematics*, în *Studies in Logic and the foundations of Mathematics*, Amsterdam, 1951, cap. X și XII.
[34] R. Blanché, *L'axiomatique*, Paris, P.U.F., 1955, p. 82.
[35] *Ibidem*, p. 54.

rituale. Pe scurt, cu cît este mai practicată, cu atît este mai puțin de neatins și cu atît mai puțin inspiră ea respect" [36].

De fapt, Maurice Gex are dreptate să nu se lase amăgit de aparențe și atrage atenția că „întrebuințarea simbolurilor, departe de a suprima funcționarea gîndirii, dimpotrivă, o susține" [37]. Matematica, ajunsă astăzi la un nivel de abstracțiune atît de înalt încît s-a transformat în contrariul ei, adică într-o mînuire concretă a unor simboluri sensibile, este derutantă, din punctul de vedere al cunoașterii, numai dacă se pierde din vedere că „ignorarea conținutului, cu toate că e foarte importantă, nu este decît un mijloc necesar al științei moderne" [38].

Matematica este necesară, deoarece cunoașterea *exactă* a calității presupune cunoașterea *precisă* a cantității, dar e insuficientă, deoarece realitatea are și *însușiri care nu sînt susceptibile de mai mult sau mai puțin.*

Dialectica trecerii de la calculul *manual* la calculul *logico-matematic* și de la acesta la calculul automat este dialectica procesului de cunoaștere și de stăpînire a aspectului cantitativ al lucrurilor.

„Progresul științific — scrie Axel Berg — nu este posibil decît printr-o justă combinare a aprecierii calitative și a examenului cantitativ al fenomenelor și proceselor" [39]. Împotrivindu-se supraaprecierii metodelor matematice, Axel Berg îi previne astfel pe panmatematiști: „Este, fără îndoială, un mare progres de a putea aplica formule matematice identice unor procese calitativ diferite. Pe de altă parte, toți fizicienii materialiști știu bine că nu trebuie să se uite diferențele calitative dintre fenomenele exprimate prin ecuații identice" [40]. Insistînd asupra originii sociale a deosebirii calitative dintre „mașinile de gîndit" și gîndirea umană, Axel Berg își exprimă convingerea, profund justă, că mașinile vor începe să gîndească numai dacă vor ajunge să muncească și să vorbească. Însă, deoarece „nu va exista niciodată societate de mașini" [41], creierul uman va fi veșnic superior celui electronic.

Matematica și logica matematică scot în evidență egalitățile cantitative ale proceselor fizice, biologice și sociale, dînd astfel posibilitate oamenilor să extindă aplicarea mașinilor de calcul.

Ceea ce se impune astăzi nu mai este, ca la începutul veacului nostru, pledoaria pentru valabilitatea calculului logico-matematic, ci rezistența față de supraestimarea logicii matematice în detrimentul logicii esențelor.

Între limitele operațiilor de analiză și sinteză, mașinile pot lua de la gîndire puterea ei previzională, mereu alimentată de inducție. Însă puterea de a privi în viitor nu aparține mașinii; este o proprietate a gîndirii umane și un rezultat al inducției. „Aparatele cibernetice — scrie Arnost Kolman —

[36] A. Moles, *Machinisme et philosophie*, în „Rev. philos.", nr. 2, 1962, p. 258.
[37] Maurice Gex, *Logique formelle*, Lausanne, 1956, p. 8.
[38] Jiri Zeman, *Conception matérialiste et conception idéaliste de la notion d'information*, în „Rech. intern.", nr. 29, 1962, p. 104.
[39] Axel Berg, *Mécanismes, direction automatique, cybernétique*, în „Rech. intern.", nr. 29, 1962, p. 29.
[40] *Ibidem*, p. 29.
[41] *Ibidem*, p. 25.

pot prezenta analogii cantitative și structurale cu anumite aspecte ale proceselor psihice : atenția, memoria, deducția logică etc., să le imite, să le reproducă" [42]. Dar ele, ca atare, nu pot face nici inducții și nici deducții. „Teoria informației se străduiește să exprime informația în mod cantitativ cu ajutorul a ceea ce se numește cantitatea de informație transmisă"[43].

Împotriva reducerii întregii logici la un calcul operațional au început să se ridice glasuri și din rîndurile filozofilor burghezi. H. B. Curry distinge o logică ce se ocupă de natura raționamentelor și o logică alcătuită din mai multe sisteme formale ; pe prima o socotește ca aparținînd filozofiei, iar pe a doua, matematicii [44]. Socotind logica drept o disciplină filozofică, iar calculul simbolic drept o ramură a matematicii, logicianul american face o distincție deosebit de prețioasă și de actuală.

Într-adevăr, calculul cu simboluri nu e logică, ci matematică. El devine însă logică de îndată ce este privit ca un sistem de forme logice în care este structurată cunoașterea unor raporturi de extremă generalitate din lumea lucrurilor. Logica este deci o disciplină filozofică. Ea studiază structura formală a gîndirii în funcție de conținutul ei de cunoaștere. Sistemul de reguli care asigură operarea coerentă cu semnele sensibile prin care se materializează formele logice ale gîndirii nu este logică, ci matematică, vizînd cantitativul pur. În măsura în care este pur simbolică, logica încetează să mai fie logică și se transformă în matematică. Dacă este concepută ca o disciplină „pur formală", lingvistica încetează să mai fie studiul limbajului uman, în complexitatea lui material-ideală, și se reduce la descrierea unui sistem convențional de semne arbitrare, menit să pună ordine în experiențele individuale și să le facă astfel comunicabile interindividual.

Fără filozofie, întreaga știință ar fi absorbită de tehnică, iar omul s-ar deosebi de animal doar printr-o mai mare putere de *percepție* și de *manipulare* a obiectelor fizice.

---

[42] Arnost Kolman, *Questions philosophiques et sociales*, în „Rech. intern.", nr. 29 1962, p. 77.

[43] Jiri Zeman, *op. cit.*, p. 100.

[44] A se vedea H. B. Curry, *op. cit.*, cap. XII.

ABATEREA ŞI GREŞEALA ÎN LIMBĂ

DE

I. DĂNĂILĂ

Numeroasele lucrări de cultivare a limbii apărute la noi în ultimii ani au familiarizat marele public cu o serie de concepte specifice domeniului şi cu terminologia corespunzătoare. În felul acesta, termenii *abatere* şi *greşeală* au căpătat o foarte mare răspîndire în literatura de specialitate, dar, în acelaşi timp, şi o situaţie care, după părerea mea, nu este prea clară.

Majoritatea cercetătorilor consideră că cei doi termeni denumesc o singură noţiune. Chiar atunci cînd se admite, teoretic, că este vorba de două concepte, definiţiile propuse sînt însă nesatisfăcătoare şi duc, de fapt, la confundarea *abaterii* cu *greşeala*, pentru că pun accentul pe ceea ce le este comun, şi nu pe trăsăturile distinctive[1].

În această situaţie, este legitimă întrebarea dacă putem vorbi de două noţiuni diferite (eventual, înrudite, dar diferite totuşi !) sau dacă ne aflăm în faţa unei probleme de terminologie[2].

---

[1] Vezi, de exemplu, articolul Valeriei Guţu-Romalo, *Abaterea lingvistică*, din LR, X, 1961, nr. 6, p. 528—538. Autoarea pleacă de la conceptele generale, curente de *abatere* şi de *greşeală* („conceptul de greşeală presupune ideea de acţiune, faptă, modificare şi implică o apreciere negativă, acţiunea considerată greşeală reprezentînd o îndepărtare de la *adevăr*, de la *bine*, de la *corect*" [sublinierile autoarei], „termenul de abatere are fie sensul concret de îndepărtare spaţială, fie sensul abstract de *îndepărtare*, de *nerespectare* a unor reguli" [subl. ns., I. D.], *op. cit.*, p. 528) fără să mai definească şi *abaterea lingvistică* sau *greşeala lingvistică*. Acceptînd, pentru moment, valabilitatea celor două definiţii şi pentru categoriile lingvistice, constatăm că diferenţa specifică propusă de autoare pentru fiecare definiţie în parte este, în esenţă, una şi aceeaşi : atît abaterea cît şi greşeala se îndepărtează de la „corect", ambele reprezintă o nerespectare a unor „reguli". Subordonarea abaterii faţă de greşeală observată de autoare („abaterea ca noţiune poate fi subordonată greşelii, denumind un anumit tip de greşeală", *loc. cit.*) reiese din sfera mult mai largă a noţiunii de greşeală în general, şi nu din compararea accepţiilor lingvistice ale celor două noţiuni.

[2] Valeria Guţu-Romalo subliniază foarte bine opoziţia terminologică a celor două concepte în istoria lingvisticii : „noţiunea de greşeală de limbă e cunoscută din antichitate ; lingvistica modernă, mai ales în cadrul preocupărilor de cultivare a limbii, foloseşte foarte mult termenul de abatere", *op. cit.*, p. 528.

După părerea mea, avem de-a face cu d o u ă noţiuni pe care însă nu le putem deosebi decît dacă pornim de la distincţia *sistem-normă*[3]. Trăsătura comună *abaterii* şi *greşelii* o constituie îndepărtarea de la „ceva" şi numai după natura acestui „ceva" este posibilă delimitarea celor două noţiuni.

Propun să numim *abatere* orice nerespectare, orice încercare de modificare a s i s t e m u l u i, iar *greşeală*, orice nerespectare, orice încercare de modificare a n o r m e i[4].

Abaterea şi greşeala ţin de *vorbire*, fiind, la o r i g i n e, acte strict individuale. De multe ori, abaterile şi greşelile îşi păstrează caracterul individual şi, pentru că nu sînt repetate de nici un alt vorbitor, se pierd fără urmă sau, dacă apar în texte scrise, intră în arhiva limbii respective de unde numai zelul excesiv al vreunui cercetător le va mai scoate la lumină. Sînt abateri şi greşeli care au parte de aceeaşi soartă, dar numai după ce au cunoscut o oarecare răspîndire. În sfîrşit, există abateri care pot intra în sistem, după cum unele greşeli pot deveni norme.

Tratamentul acesta diferenţiat în limbă ne obligă să nu uităm că, deşi termenii *abatere* şi *greşeală* conţin, incontestabil, o puternică nuanţă depreciativă, aceasta nu trebuie să fie absolutizată. Oricît de greu ne-ar veni (din cauza obişnuinţei !), trebuie să recunoaştem că există abateri şi greşeli necondamnabile, pentru că „îndepărtarea" de la sistem sau de la normă poate fi făcută şi în spiritul evoluţiei sistemului şi a normei respective.

Cele două noţiuni definite mai sus sînt foarte strîns legate de *inovaţia lingvistică*[5].

De fapt, relaţia dintre inovaţie, pe de o parte, şi abatere, greşeală, pe de alta, este un raport de la general la individual : inovaţia apare n u m a i sub formă de abatere sau de greşeală, iar acestea din urmă reprezintă, î n t o t d e a u n a, ceva nou[6] faţă de un anumit sistem şi de o anumită normă.

Cînd o inovaţie oarecare, apărută sub formă de abatere sau de greşeală, cîştigă din ce în ce mai mult teren, se generalizează, ea devine *ten-*

---

[3] Pentru noţiunile de *sistem* şi de *normă* vezi E. Coseriu, *Sistema, Norma y Habla*, în „Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias", Montevideo, VI, 1952, nr. 9, p. 113—182. Sistemul reprezintă „numai ceea ce în limbă este formă indispensabilă, opoziţie funcţională", iar norma impune „eliminarea a tot ceea ce în vorbire este aspect total inedit, variantă individuală, ocazională sau momentană, conservînd numai aspectele comune care sînt cuprinse în actele lingvistice considerate ca modele", *op. cit.*, p. 167 şi urm. Am discutat, mai pe larg, aceste probleme în LR. XII, 1963, nr. 4, p. 325 şi urm.

[4] Cred că este mai important să nu confundăm aceste două noţiuni, decît cum să le denumim şi, de aceea, le-am putea spune *abatere de la sistem — abatere de la normă* sau *greşeală de sistem — greşeală de normă* ori *îndepărtare de la sistem — îndepărtare de la normă* etc. etc. Deocamdată, pentru concizie, prefer totuşi termenii *abatere — greşeală* chiar dacă, uneori, ei sînt consideraţi ca fiind sinonimi.

[5] Vezi definiţia inovaţiei în articolul *Despre inovaţie în limbă* de acad. Iorgu Iordan din SCL. XI, 1960, nr. 3, p. 519 : „Inovaţie lingvistică însemnează orice fapt de limbă nou, inexistent mai înainte sau numai necunoscut, pînă la ivirea lui într-un anumit stil al limbii, mînuitorilor obişnuiţi ai acestuia".

[6] Prin „nou" înţeleg aici nu numai elemente cu totul necunoscute în sistemul şi în norma date, ci şi elementele vechi altfel interpretate care sînt, în fond, tot inovaţii.

dinţă şi, din acest moment, încetează de a mai fi abatere ori greşeală, intrînd în sistem sau în normă.

Este o eroare să considerăm, în mod absolut, abaterea mai gravă decît greşeala sau invers, pentru că cele două concepte sînt situate în planuri diferite. Trebuie să comparăm, în cazul nostru, numai elementele de aceeaşi natură, respectiv, abaterile între ele sau greşelile între ele, gravitatea unei abateri faţă de a alteia fiind măsurată de gradul de îndepărtare de la sistemul dat[7]. Între greşeală şi abatere nu apare raportul specific existent între sistem şi normă (norma este realizarea concretă a sistemului) şi cred că nu se poate stabili, în general, nici un alt fel de raport între cele două noţiuni, cu atît mai puţin unul de subordonare.

Stabilitatea foarte mare a sistemului — în comparaţie cu norma — face ca, de obicei, abaterile să fie mai rare decît greşelile[8].

Trecerea verbelor de la o conjugare la alta constituie un exemplu de abatere. În paradigmele verbelor respective apar forme specifice conjugării noi la care au trecut, forme care pot, eventual, să le înlocuiască — cu timpul — pe cele vechi. Este suficient să amintesc situaţia, relativ recentă, a verbului *a părea* cu întreaga lui familie (*apărea*, *dispărea*, *compărea*) la care formele de conjugarea a III-a pătrund, chiar sub ochii noştri, în tot mai multe stiluri[9].

Formele paralele ale diferitelor timpuri şi moduri reprezintă şi ele exemple de abateri. Astfel, la verbul *a păzi* apare, în Transilvania, la indicativul prezent, persoana a III-a singular, alături de *păzeşte*, şi forma scurtă *pază*[10] care este o abatere de la paradigma verbului[11].

Cele mai multe abateri apar în lexic. Cazuri frecvente de abatere în sistemul lexical sînt împrumuturile de cuvinte sau cele semantice din alte limbi ori din alte sisteme lexicale secundare ale aceleiaşi limbi (dintr-un sistem dialectal în cel literar sau invers, dintr-un stil în altul etc.). Tot aşa cred că putem vorbi de abateri şi în cazul cuvintelor şi al sensurilor formate în limba respectivă, indiferent dacă ele au fost formate corect sau greşit[12]. La prima vedere, afirmaţia că şi cuvintele ori sensurile împru-

---

[7] Fireşte că, în analiza concretă, o abatere *anumită* poate fi comparată cu o greşeală *anumită*.

[8] Frecvenţa abaterilor şi a greşelilor pare să varieze simţitor în funcţie de compartimentele limbii. Se poate afirma, de pildă, că, în vocabular, apar mai multe abateri decît în sintaxă ori în morfologie sau că, în morfologie, abaterile şi greşelile sînt mai dese decît în sintaxă etc.

[9] Pentru alte exemple de treceri de la o conjugare la alta, vezi cartea acad. Iorgu Iordan *Limba română contemporană*, Bucureşti, ediţia a II-a, 1956, Editura Ministerului Învăţămîntului, p. 437 şi urm.

[10] Cf. I. G. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*, culese şi adnotate de..., Bucuresci, 1893, Imprimeria statului, p. 251 : *Sub cea poală de dumbravă / Mare cîrd de oi să-mi* ***pază***... *Da le* ***pază*** *cin'le* ***pază***? ... *Gheorghe bun voinic.*

[11] Această abatere nu este singura : în afară de conjunctivul prezent (semnalat în izvorul citat), *păzi* are forme scurte şi la imperativ (*păzea*, *pază*, *păzi-te* etc.). După cum se vede, fenomenul pare să fie ceva mai mult decît o simplă abatere şi nu ar fi exclus ca acest verb să capete, la unele timpuri, forme scurte pentru toate persoanele, cum s-a întîmplat — tot în Transilvania — cu *a mînca*, *a lucra*.

[12] Abaterile reprezentate de cuvinte formate greşit sînt mai grave şi, în general, au mai puţine şanse de a fi acceptate de vorbitori, de a intra în sistem.

mutate sau formate corect sînt abateri pare să contrazică bunul simţ. De fapt, cuvintele şi sensurile noi (împrumutate sau create) pot fi considerate abateri pentru că afectează microsistemele lexicale din care fac parte prin modificarea relaţiilor existente în aceste microsisteme sau prin crearea de noi relaţii în cadrul familiilor de cuvinte, al seriilor sinonimice etc. Abaterea reprezentată de apariţia unui cuvînt nou (împrumutat sau creat) care denumeşte o noţiune inexistentă pînă atunci în limbă modifică microsistemul lexical respectiv mai ales sub aspect cantitativ. Cînd cuvîntul nou mai are în limbă un corespondent, modificarea nu se limitează numai la aspectul cantitativ, ci se extinde şi asupra laturii calitative a microsistemului: apare o nouă serie sinonimică, cei doi termeni îşi împart zonele de influenţă sau se specializează etc. etc. Evident că sensurile şi cuvintele noi sînt abateri n u m a i în momentul apariţiei lor. Dacă aceste formaţii sînt acceptate de vorbitori, atunci ele intră în microsistemul lexical respectiv, încetînd să mai fie abateri. De obicei, fac parte din această categorie cuvintele formate corect, ceea ce nu exclude însă cu totul posibilitatea ca, uneori, şi cuvintele formate greşit să pătrundă în sistem, după cum o arată cazul lui *legitate*.

Cele mai multe fapte de limbă discutate în articolele de cultivare a limbii apărute la noi în ultima vreme pot fi considerate greşeli, deci nerespectări ale normei, încercări de modificare a acesteia.

La nivelul limbii literare, de pildă, sînt des călcate normele care cer acordul între subiect şi predicat, între substantiv şi atributul său participial, între *al*, *a* şi pronumele-adjectiv posesival *meu*, *mea* etc.[13]

Alt tip de greşeală frecvent în limbă este nerespectarea normelor ortografice în vigoare. Mi se pare inutil să mai insist cu exemplificări.

Un fapt de limbă oarecare poate fi, în anumite împrejurări, abatere şi greşeală în acelaşi timp, în funcţie de punctul de vedere din care este analizat. Un bun exemplu pentru ilustrarea unei astfel de situaţii este pronumele personal de întărire folosit invariabil. Apariţia lui *însuşi* pentru a indica nu numai persoana a III-a singular, masculin, ci şi orice altă persoană, indiferent de gen şi de număr, este o greşeală, pentru că nu respectă norma acordului despre care am vorbit mai sus. În acelaşi timp însă este modificat şi sistemul pronumelui de întărire, în sensul că cele 13 forme sînt reduse la una singură, fapt care constituie, după părerea mea, o abatere.

Nu am recurs la exemple prea multe în acest articol, pentru că nu am urmărit descrierea diferitelor tipuri de abateri şi de greşeli, ci numai aspectul teoretic al problemei.

[13] Este vorba, repet, de sistemul limbii literare, pentru că, în alte sisteme, în unele graiuri, de exemplu, aceste norme nu au întotdeauna valabilitate. În unele graiuri munteneşti, de pildă, apare „dezacordul" dintre subiect şi predicat, după cum, în multe graiuri din Moldova (şi nu numai acolo !), articolul genitival *al*, *a* etc. nu se acordă

GRECISMELE FANARIOTE ÎN LIMBA POETICĂ ROMÂNĂ

DE

L. GÁLDI (Budapesta)

Cred nimerit să-mi încep articolul cu o mărturisire. Tema reflecţiilor de faţă mi-a fost sugerată de două citate poetice; amîndouă datează din cel de-al doilea deceniu al secolului nostru. La I. Pillat, în ciclul *Eternităţi de-o clipă* (1912—1914), găsim, între altele, *Cîntecele stepei*; în *Cîntecul al VII-lea* citim următoarele versuri: „Un cîntec, prelungit *agale*, / Răsună trist din vale-n vale, / Îngînă dragoste cu jale, / Şi rar / În stoluri lungi se duc cucoare...". Întrebuinţarea poetică a acestui grecism nici nu e prea surprinzătoare; un alt exemplu poetic pentru *agale* se găseşte chiar şi la un autor ardelean ca G. Coşbuc: „Şi, cîntînd, păşeşte-*agale* / O copilă-n urma lor" (citat de DA).

Nu mai puţin interesant e adjectivul *nostim* într-un *Sonet* — de inspiraţie impresionistă — al lui G. Bacovia; pentru a ne face o idee despre contextul în care se încadrează acest epitet împrumutat din limba familiară e destul să cităm terţinele sonetului în chestiune, apărut în volumul *Plumb* (1916): „Ca Edgar Poe mă reîntorc spre casă / Ori ca Verlaine topit de băutură — Şi-n noaptea asta de nimic nu-mi pasă. // Apoi, cu paşi de-o *nostimă* măsură / Prin întunerec bîjbîiesc prin casă, / Şi cad, recad şi nu mai tac din gură". Pentru *nostim* n-aş putea să citez alte exemple poetice nici din dicţionare (inclusiv DL), nici din lucrarea mea *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des Phanariotes* (Budapest, 1939; în cele ce urmează: Gáldi, *Mots*); prin urmare, nu este exclus ca, în cazul textului bacovian, să avem de a face cu un p r o z a i s m v o i t, conform cerinţelor acestei descrieri aproape naturaliste.

Exemplele asemănătoare pe care, la început, le-am culeş numai în mod întîmplător, mi-au impus cu timpul şi metoda de urmat. Pentru a ajunge la o apreciere nu numai lexicologică, dar şi stilistică a unor grecisme fanariote era necesar să iau în considerare un context mai mult sau mai puţin amplu, cu toate particularităţile sale lingvistice şi extralingvis-

tice. Sper că o atare apreciere nu va fi indiferentă acelora care se interesează de valoarea afectivă a stratului cel mai recent al grecismelor în structura lexicului românesc.

În ce priveşte atmosfera istorică care explică — cel puţin în parte — — pătrunderea acestor grecisme poetice, e destul să reamintim un pasaj din amintirile lui Heliade : „Pe cînd era gergul logofeţilor, se vedea de multe ori poezii sau versuri în acel stil de calemgii, şi mai vîrtos *stichuri de hamor*, după cum le zicea pe atunci. Voia bieţii oameni să-şi arate dragostea pînă la idolatrie. Lumea era surdă la protestaţiunile lor şi numele dimpreună cu stihurile lor s-au uitat cu totul, n-au putut face impresiune nici lăutarilor... Bietul om, din cauza limbajului străin geniului limbii, era mai mult decît neînţeles, ajungea ridicol. Pe cînd unii îşi făcea nişte asemenea declaraţiuni,... alţii ce pretindea că sunt oameni de lume, că cunosc şi limba şi manierele ce *se metahirisia* şi la curte şi prin saloane, şi că mai era, cu toate acestea, foarte modeşti : iată-le expresiunile : Nu pot sta la *syntrophie* / Ca să dau *pliroforie* / Că sunt tînăr hagiamiu / Şi n-am *praxis* ca să ştiu..." (*Opere*, ed. D. Popovici, vol. II, p. 397).

În cele ce urmează — fără a avea pretenţia de a trata în mod exhaustiv o temă abia întrevăzută pînă acum — voi înşira o serie de exemple care, în majoritatea lor, provin din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Între izvoarele noastre figurează şi cîteva drame în versuri. După exemple urmează, drept concluzie, cîteva consideraţii mai generale[1].

adiáfor „indiferent" (atestat de la 1788, cf. Gáldi, *Mots* 137) se întîlneşte adeseori în comedia *Giudecata femeilor* (1806) a lui C. Conachi, unde unul din „obrazăle" se numeşte „Curvariul *adiiafor*" (pron. *adiiáfor*, din ἀδιάφορος) cf. Con. 211, 215, 221. Cînd în ultima scenă a piesei „Pierierghie" prezintă lui „Zefs" diferiţi bărbaţi păcătoşi, dialogul ia următoarea formă : [Pierierghie] „Curvariul cel *adiiafor*". [Zefs] „Nesătul de lacomie" (Con. 221).

adiaforie „indiferenţă" a devenit un cuvînt „poetic" nu numai la Beldiman (Gáldi, *Mots* 137), ci şi în comedia *Amoriul şi toate harurile* a lui Conachi : „Sfîrşitul schingiului vine, ori cu vreo zaluzie, / Ori cu depărtări, năcazuri, ori cu *adiaforie*" (Con. 230).

adiaforisi „a se arăta indiferent". Exemplul citat şi de DA se găseşte la Conachi în următorul context : „Dar el sîmpte şi iubeşte / Fără să fie robit / Şi *adiaforiseşte* / În minuntul ce-au iubit" (Con. 79). După Puşcariu, *adiafor* şi derivatele sale n-ar fi fost „niciodată cuvinte româneşti" (DA s.v.) ; totuşi trebuie să ţinem seama de faptul că la un singur

[1] Prescurtări : Asachi, *Poesii* = G. Asachi, *Poesii*, Vălenii-de-Munte, 1908. Bălăcescu, *Bună ed.* = C. Bălăcescu, *O bună educaţie*, în PND, p. 85—144. Caragiali, *Doi coţc.* = C. Caragiali, *Doi coţcari*, în PND, p. 257—286. Con. = C. Conachi, *Scrieri alese*, ed. E. şi A. Teodorescu, Buc., 1963. Faca, *Com.* = C. Faca, *Comodia vremii*, în PND, p. 49—76. Faca, *Conv.* = C. Faca, *Conversaţii*, în PND, p. 79—81. Hrisoverghi, *Poezii* = A. Hrisoverghi, *Poezii*, Iaşi, 1843. Millo, *Insur.* = M. Millo, *Insurăţeii*, în PND, p. 291—349. Millo, *Poet rom.* = M. Millo, *Un poet romantic*, în PND, p. 351—418. Mumuleanu, *Poezii* = P. Mumuleanu, *Poezii*, Buc., 1837. Negruzzi, *Ctrl.* = C. Negruzzi, *Cîrlanii*, în PND, p. 453—478. Negruzzi, *Muza* = C. Negruzzi, *Muza de la Burdujăni*, în PND, p. 479—507. PND = *Primii noştri dramaturgi*, ed. Al. Niculescu — F. Tornea, Buc., 1960. Sion. *Poesiile* = G. Sion, *Poesiile*, Buc., 1857. *Văc.* = *Poeţii Văcăreşti*. Scrieri alese, ed. E. Piru, Buc., 1961.

poet (Conachi) sînt atestate tustrele formele enumerate de noi, ceea ce arată o anumită vitalitate a acestor grecisme. Chiar şi Eminescu a notat mai tîrziu participiul prescurtat *adiaforit* (ms. 2258, p.l.) comentîndu-l în modul următor : *adiaforit*, „Gleichgültigkeit".

aht. Acest cuvînt, învechit şi popular (cf. gr. ἄχτι) apare adeseori ca substantiv la Conachi : „Cine gîndeşte întreacea dată / La ticăloasa amurezată / Ce plînge pe maluri despletită, / Cu inima de *ahturi* rănită ?" (Con. 40) ; „Scripca jalnică, duioasă, răspunde la *ahtul* meu" (*op. cit.*, 127). Ultimul nostru exemplu preludează direct la o observaţie a lui B. P. Hasdeu : „Cîntecelor melancolice poporul le zice : de alean, de jale, de *aht*" (HEM., *ap.* DA, s.v. *ah*).

ahtiat. În DA, primul exemplu e citat din Delavrancea ; totuşi acest participiu se găseşte deja în 1845. În stihurile pe care le recită Mazarescul, „prezident al tribunalului, om trecut în vîrstă", într-o comedie a lui C. Bălăcescul : „Oi să mor ! oi să mor ! *Ahtiat* şi plin de dor" (*Bună ed.* 128). Cf. *nostimioară*.

ananghie. Varianta latinizată *anangă* se întîlneşte la Heliade, în oda sa *La F. Schiller* : „Te luptă cu *ananga*, cu aspra neavere" (*Opere*, I, 184).

anapoda. Cuvîntul e întrebuinţat de un boier bătrîn în piesa *Poetul romantic* a lui M. Millo ; întreaga replică a lui Stan se distinge printr-o acumulare intenţionată a grecismelor : „De ai chef să ne-înţălegem, te poftesc apoi întîi / Să-mi vorbeşti cu *profimie*, get-beget moldoveneşte... / Şi al doile, cuvîntul să-l rosteşti *evghenicos*, / Căci altfel apoi m-oi duce, fiind *dulos tapinos*... / Am agiunge curînd bine, dar *anapoda* urmaţi, / Momîţiţi tot a lor rele, ş-a lor bune le lăsaţi !" (*Poetul rom.* 364).

apreasiarisi(?) „a aprecia". Acest verb greco-francez — din familia verbelor ca *amuzarisi* etc. (cf. Gáldi, Zeitschr. f. franz. Sprache u. Literatur, 1939, p. 176 şi urm.), — e atestat numai o dată, în 1833 ; să notăm că verbul hibrid despre care e vorba s-a pus în rimă, adică la un loc deosebit de important şi sonor al versului : „Dar şi noi ne norocim, / Ştim persoana d-voastră s-o *apreasiarisim*" (Faca, *Com.* 62). Diftongul *ea* nu pare dubios ; poate avem de a face cu o transcripţie eronată a literelor chirilice. Pe baza verbului francez *apprécier* s-ar aştepta **apresiarisi*[2]. Deocamdată avem de a face cu un „hapax" pus în gura „cocoanei Elenca". Ceva mai la vale, în limba slujnicei Mariuţa, acelaşi verb revine sub forma *aprerisi* : „Pas d-ascultă ş-înţelege, comedie parc-ar fi, / Dar cînd ar veni boieru, cum i-ar mai *aprerisi*". Despre forma din urmă editorul, Al. Niculescu, a făcut următoarea observaţie : „Probabil *apresiarisi*, într-o formă alterată, populară" (*loc. cit.*). Dubletele de acest fel ne par deosebit de caracteristice.

arhetip. Accentuarea greacă a cuvîntului (cf. ἀρχέτυπος) s-a menţinut la Heliade, în poemul *Anatolida* : „Ce palidă-imitare, după originalul / Al omului *archetyp* !" (*Opere*, I, 367). Accentuarea e cerută de cezura penultimă a alexandrinului.

arhitécton. Această formă curat grecească (cf. ἀρχιτέκτων) a cuvîntului *arhitect* a fost întrebuinţată în 1820 în limba administrativă : „*archi-*

[2] După ediţia din 1833, Iorgu Iordan a semnalat forma *apreţiarisi* („Le français moderne". II, 337).

tectonul Hartz" (Urechiă, Doc. XII, 306); un exemplu similar, din 1828, e citat de DA şi Gáldi, *Mots* 153. La Mumuleanu, în poezia *Munţi*, „architectonul" e Dumnezeu : „Aici acest *arhitecton*, / În stînci bolte a săpat" (*Poezii* 28).

arhon. În comedia *Poetul romantic* a lui M. Millo, tînărul poet se adresează bătrînului boier Stan cu următoarele cuvinte : „Dar dumneata, *arhon* ista, care ştii ce-i poezia, / Cred că nu-i mai sta la gînduri..." (*Poetul rom.* 363). Exemplul e cam bizar, doarece *arhon* se întrebuinţa aproape totdeauna dinaintea unui titlu, cf. *arhon vistier*, *arhon logofete*, *arhon vornice* etc. într-o comedie a lui I. Golescu (*Barbu Văc.* 13, 22, 27 etc.).

átom. Această variantă a cuvîntului, mai apropiată de gr. ἄτομος, se întîlneşte la Conachi, în traducerea lui din Pope (*Essay on Man*). „Tot *átomul* cum să mişcă, alergînd spre-mbrăţoşare / Cum să trag unul pe altul şi să cuprind cu strînsoare !" (Con. 284). În subsol Conachi însuşi retrimite la „*atomon*, cuvînt elinesc" (*loc. cit.*). Mai tîrziu, probabil sub influenţa lui Conachi, aceeaşi formă, nesemnalată de DA, va reveni şi la Eminescu (cf. Gáldi, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, Bucureşti, 1964, p. 121, 311).

cambană. Un exemplu izolat în *Mihaida* lui Heliade : „Cambana [< καμπάνα] solemnelă cu totul amuţise" (*Opere*, I, 202).

canar. Acest neologism, atestat doar de la 1793 (DA) se întîlneşte într-o poezioară a lui Ienăchiţă Văcărescu care începe cu versul : „Tu eşti puişor *canar* !" (*Văc.* 6). Cel puţin unul din izvoarele acestui nume de pasăre poate fi, mai ales din cauza accentului, ngr. κανάρι.

cangrină. Această variantă învechită a cuvîntului *cangrenă* se explică, probabil, prin ngr. κανκραίνα (~ γάγγραινα) O găsim în ultimele versuri, de un realism crud, al comediei *Amoriul şi toate harurile* : „Sculament, şancăr, boboane, frenţă, sgîrcituri, *cangrină* / Sînt florile ce adună dintr-a dragostei grădină" (Con. 230).

catastih. Chiar şi acest termen administrativ învechit putea să figureze, la un moment dat, într-un text dramatic în versuri. Într-o piesă a lui M. Millo, un boier bătrîn spune soţiei sale Mariţa : „Ţi-ai închiat *catastihul*, lumea de tine-au scăpat" (*Poet. rom.* 356). Înţelesul acestui vers cam enigmatic e explicat ceva mai jos printr-o declaraţie categorică care e departe de a fi un compliment adresat Mariţei : „S-au perdut, s-au stins în tine acel farmec îndrăcit, / Ce din om, neom îl face, pe barbatul ce-au lovit" (*loc. cit*).

cherà. Această formulă de politeţe, cunoscută mai ales în expresia *chera mu* (Gáldi, *Mots* 165) e atestată, după cît ştiu, numai într-un cuplet macaronic cîntat de grecul Lacherdopulos în *Muza de la Burdujăni*, comedie de C. Negruzzi (1850) : „Ah, *chera* Marghiola, / De ce ai spart ola ?... Ah, *chera* Marghiola, / Scoată-mă din bola" (*Muza*, 502—503).

chiparís. Forma curat grecească (< κυπαρίσσι) a cuvîntului *chiparos* e întrebuinţată nu numai de Vîrnav, în 1802 (Gaster, *Cr.* II, 197 ; DA), ci şi de Alexandrescu în poezia *In ore de mîhnire* (1844) : „Viaţa-i visul / Ce vesel se renaşte ? / Gîndirea-i *chiparisul* / Ce nu veştejaşte" (*ed. cit.*, 281, 517). Să se observe şi în acest caz întrebuinţarea metaforică a grecismului.

chir. Şi în acest caz avem de-a face cu un „prozaism" voit; exemplul nostru se găseşte într-o „arie" intercalată în comedia *Doi coţcari* (1849) a lui C. Caragiali. Costache, „împeţitu Evgheniţii" cîntă în modul următor: „Parcă tot mă văd cu şorţ, / Cu ocaua la tarabă, / Şi aud strigînd la spate: „*Kir* Costache! dă degrabă"! (*Doi coţc.* 271).

comit „cometă'. Un exemplu din Conachi a fost citat şi de DA; totuşi trebuie să observăm că în acest caz avem de semnalat întrebuinţarea metaforică a cuvîntului, deoarece e vorba despre trecerea lui Alexandru Moruzi din tronul Moldovii în acela al Munteniei: „Am pierdut atunci îndată / *Comitul* cu strălucire / Ce rareori să arată" (Con. 60).

cordea. La exemplele deja cunoscute din limba poetică (DA) să mai adăugăm un citat din Hrisoverghi (*Mina*): „Ah, sinul ce mă înşală, şi florile-ncă-nfloresc; / *Cordelele* ce pe peptu-i din cap cad cam răsucite, / Îi strigă: Mino gîndeşte! Mino mai adu-ţi aminte!" (*Poezii* 67).

cristal. Această formă învechită (cf. gr. κρύσταλλος) s-ar mai regăsi — după părerea editorului — în strofa următoare a lui Alexandrescu: „Negreşit că Eliza de sine încîntată, / Văzîndu-şi în fîntînă atîtea frumuseţi, / Tovarăşelor sale: „Veniţi, le-ar zice-ndată, / În *cristalul* aceasta minune să vedeţi" (*Eliza*, ed. Fischer, 140; notă: Accentuat *cristalul*, gr. κρύσταλλος. Exemplul ne pare dubios, deoarece realizarea ritmică ∪∪⏑ e posibilă în acest text şi în alte cazuri la începutul versului, cf. „Negreşit că Eliza..."; „Le privesc cu Eliza..." (*ibid.*). DA nu oferă nici un exemplu pentru *cristal.*

crocódel „crocodil". Această formă învechită, împrumutată direct din gr. κροκόδειλος, se întîlneşte la Conachi, în traducerea lui din Pope (pentru textul v. *párdalis*). Mai e de notat întrebuinţarea metaforică a numelui de animal.

diádemă. Conform accentuării termenului grec corespunzător (διάδημα), dar cu un vocalism împrumutat din fr. *diadème*, Alexandrescu întrebuinţează cuvîntul în sens metaforic, în elegia *Mormintele de la Drăgăşani*: „Şi cît va purta Oltul *diádema-i* de munţi" (ed. Fischer, 80).

dúlos tapinós. Pentru contextul unui exemplu din Millo v. *anapoda.* Pînă acum această expresie (cf. grec. δοῦλος ταπεινός) nu s-a semnalat nici în dialogurile lui Alecsandri sau Filimon.

eforie. Atestat într-o traducere (*Satiră asupra omului*) a lui Asachi din Boileau: „Condica de daravere fi' Evanghelia ta; / Cercetează ce veniturі *Eforia* are-a vinde, / Cum tărîţa şi neghina să amesteci la merinde" (*Poezii* 192).

evghenicos. Pentru un exemplu din Millo v. *anapoda.*

evghenie „nobleţe sufletească" e atestat de poezia *Nume* a lui C. Conachi: „Dar *evghenia* ce are / ca un *ifos* de-ndurare / Robind placul şi sîmţirea / Pleacă toată omenirea / A priimi cu bucurie / Jertfă în veci [recte: Jertfă-n veci] la ea să fie" (Con. 57). Un alt exemplu al uzului poetic se găseşte într-o tiradă bufonă a lui Depărăţeanu, semnalată de Călinescu: „Noi strigăm cu miile / Toate *evgheniile*" (*Ist. lit. rom.* 292). În ultimul caz *evghenie* înseamnă însă „persoană nobilă", cf. expresia *Evghenia Ta* (sau *Voastră*) (ap. Gáldi, *Mots* 184).

evghenis. Întrebuințat de Asachi în traducerea lui din Thomas Gray (*Elegie scrisă pe țintirimul unui sat*) : „Cruță timpul vre odată dritul unui *evghenis*?" (*Poezii* 71). Cf. și *fantasie*.

éxtas. Accentuat după gr. ἔξτασις, acest cuvînt se găsește adeseori la Asachi. În 1847, într-o odă la Liszt, marele pianist e comparat cu Orfeu care, „în *éxtasul* simțirii, fiare, codri și pîraie / Prin virtutea melodiei, îmblînzindu-i, fermeca" (*Poezii*, 120, cf. 86).

fandomă. Această formă hibridă, născută din *fantomă* (< fr. *fantôme*) sub influența cuvintelor *fandasie*, *fandaxi*~*fandosi* etc., apare numai la Alexandrescu într-o metaforă aproape verlainiană (cf. „Pareil à la/ Feuille morte..."); „*Fandomă* plîngătoare, / Eu trec această lume / Ca frunză plutitoare..." (*Întristarea*, 1832, trad. din Lamartine, ed. Fischer, 339). În alte cazuri Alexandrescu însuși s-a servit de forma modernă *fantomă* (cf. *ed. cit.*, 71, 73).

fantasie „îngîmfare". Acest sens, cunoscut și din dialectul aromân (Pascu, *Dicț. étym. macédo-rom.* II, 40; cf. gr. εἶνε γεμάτος φαντασίαν „il est plein de lui-même", Vlachos), se regăsește la Asachi : „Nobili plini de *fantasie*, mîndri-n titlul ruginit, / De ce-n ur-aveți săteanul? cînd a frunții lui sudoare / A născut mărirea voastră și-avuțiilor odoare?") *Elegie scrisă pe țintirimul unui sat*. După Gray, *Poezii*, 71).

filă „feuille". Acest sens al cuvîntului, nesemnalat de DA, e atestat de poezia *Roza și spinul* a lui Asachi : „Cad vestejite *filele* / Și timpurie moare!" (*Poezii* 254). Mai tîrziu, Asachi însuși a înlocuit *filele* cu *foile*. Cf. φύλλον „feuille"; φύλλον χάρτου „une feuille de papier" (Vlachos).

filomilă. Această formă, mai „greacă" decît *filomelă*, apare nu numai la Anton Pann (DA), ci și la Alexandrescu, în ediția din 1832 a elegiei *Miezul nopții* : „Eu nu sînt *filomilă* (*filomelă* 1842), dar cat singurătate" (ed. Fischer, 459).

filosofisi. Variantă învechită a verbului *filozofa*, atestată la Alexandrescu (DA) ; un alt exemplu se găsește în fabula *Rîul și heleșteul*, dedicată de Al. Donici lui Alexandrescu : „Dar *filosofisind*, / Pătruns-ai legea bine : / Că apele mișcînd/ Păstrează prospețime?" (*Fabule de A. Donici*, 1842, citat de I. Fischer, p. 477).

filotimie. Afară de un exemplu la Beldiman (Gáldi, *Mots* 191), mai putem aduce un citat poetic și din Conachi ; în *Giudecata femeilor*, Perierghie spune cu un ton disprețuitor : „Război rădică cu toții pentru o *filotimie* / Ce abè agiunge numai pîr' la patima curviei" (Con. 214). După Gh. Bogdan-Duică în textul lui Conachi ar fi *filotomie* („Conv. lit.", 1903, 375).

haos. În sens metaforic — ca și de multe ori în limba greacă (cf. Vlachos : χάος „confusion, désordre, chaos") — se întîlnește la Conachi în traducerea lui din Pope (*Essay on Man*) : „*Haos* de patimi urîte și de zadarnice gînduri, / Primite și lepădate pe un ceas în mii de rînduri" (Con. 271). Atît accentul, cît și consoana inițială arată că avem de a face cu un grecism, împrumutat din χάος. La unii poeți apare ca o noțiune personificată : „Chiar s-asamănă cu *Haos* cînd din sînu-i năștea lume". (Asachi, *Poezii* 16) ; „Cînd c-o vorbă Creatorul, într-un ceas trist, neplăcut / Din seminței lui *Haos*, lume' a zis de s-a născut" (Heliade, *Opere*, I, 84).

fora. În comedia *Baba Hîrca* „corul țăranilor" [!], dansînd o horă, debutează cu următorul cîntec : „Măi, flăcăi, întoarceți hora, / Măi, flăcăi, jucați mereu, / Măi, flăcăi, haideți tot *fora*, / Bateți pajiștea mereu" (*Baba Hîrca*, 373). Apariția neașteptată a acestui grecism pare a se explica prin rutina teatrală a lui Millo : *fora* era un neologism de origine italo-greacă, întrebuințat pentru a rechema pe actori dinaintea perdelei, la sfîrșitul unui act sau al piesei.

hartomandie „cartomanție". Un exemplu poetic din Iancu Văcărescu (*Simpatia*) e citat de DA.

iconom. Afară de un exemplu la Beldiman (citat de Gáldi, *Mots* 197), putem semnala un pasaj dintr-o comedie a lui C. Conachi, unde „Cavaler Cucoș" cîntă următoarele versuri : „Căci acesta-i pre bun om, / La mîncare *iconom*" (Con. 207). După Iancu Văcărescu, „Lumea se mîglisește / Cu feluri de religii, / Cu pravili nou cîrpite... / Rachete, bombe, tunuri, / Comori îngrămădite, / Politici, diplomatici, / Mari *iconomi* ministrii" (*Văc.* 93). În ultimul citat cuvîntul pare a avea o nuanță ironică. Forma mai modernă, adică *econom*, *econoamă* se folosește, de exemplu, într-un sonet al lui Iancu Văcărescu (*Pacea*, 1829); „Prea întemeiete fă s-avem cu tine / Sfintele de neamuri pravili *econoame*" (*Văc.* 113).

iconomie. Ca și *iconom*, acest derivat e atestat de vorbele „Cavalerului Cucoș", în comedia sus-numită a lui Conachi : „Aferim, vizetiu bun, / Na-ți o pară de tiutiun, / Vorbe de *iconomie* / Îmi dau mare bucurie" (Con. 206).

idrosferă „hydrosphère". Acest cuvînt științific — care ar putea să fie și de origine latină — devine un termen emfatic și chiar pompos la Conachi, deoarece îl găsim într-un discurs patetic al lui „Zefs" : „Luceferi, ce să aude? Ce strigări pătrunzătoare / Supără a mea ureche și răsună așa tare? / Priviți în bezna adîncă, priviți vecinica lumină, / Priviți *idrosfera* toată, ce este de groază plină" (Con. 224). Termenul *idrosferă* lipsește și din DA.

ifos. Pentru un exemplu din Conachi v. *evghenie*.

impertinenda. Această variantă învechită a adjectivului *impertinent* redă probabil o pronunțare de tip grecesc a grupului de consoane *-nt-*. Forma semnalată de noi se găsește în comedia sus-numită a lui Faca, într-o replică a cocoanei Elenca adresată slujnicei Mariuca : „Este prea *impertinenda*, ah ! nu știi cît e de greu / Cinevași slujit să fie pînă într-atît de rău" (*Com.* 64).

jenarisi. Această formă învechită — neglijată odinioară și de DA, a verbului *a (se) jena*, se găsește tot la Faca într-o replică a ofițerului Panaiotache : „Eu negreșit sînt aicea, la șapte evropenești, / Și mă rog, ședzi, coconiță, *să nu te jenarisești*" (*Com.* 63). Despre punerea acestor verbe greco-franceze în rime, la sfîrșitul versurilor v. cele spuse în legătură cu *apreasiarisi*.

ma „dar". În mod curios, această conjuncție italo-greacă apare nu numai la Alecsandri și la alți autori de dincoace de Carpați (Tiktin), dar și la ardeleanul Iustin Pop fiu : „*Ma* lanțurile crunte, și jugul greu de fier, / Nu au potut s-oprească suspinul lui la cer" (*Poezie și proză*, Oradea, 1870, p. 5, cf. 11).

monarh. Nu e exclus ca, de exemplu la Mumuleanu, acest cuvînt să vină din gr. μονάρχης. Ca şi *architecton*, *monarh* se referă la „ziditorul" lumii: „Raza, lumina nestinsă, a marelui făcător, / El singur *monarh*, pre lume, al slavei moştenitor" (*Poezii*, 11).

monedă. Să semnalăm la Conachi uzul metaforic al acestui termen italo-grec : „Nu-i plecare sufletească, ce *moneda* le îndeamnă. / O priveşte şi Amoriul ca o marfă în dughiană" (în poema *Amoriul şi toate harurile*, Con. 223).

nicocherà. Termen luat din limba de conversaţie ; pînă acum era cunoscut doar din teatrul lui Alecsandri (Gáldi, *Mots* 213). La Eminescu, într-o poemă satirică, publicată între ciornele *Scrisorii II*, pare a însemna nu „maîtresse de la maison", ci „amantă, ţiitoare" : „De nu ţineau boierii cîte-o *nicocherà*, / Au Popovici vr-o dată Ureche mai erà? // *Nicocherà* — femee unui popoiu sărac / Boierului hatîrul ades făcea pe plac" (*Opere*, II, p. 250). Acelaşi sens pare a fi fost cunoscut şi lui Iorga : „li-a servit comedioare cu obişnuitele ingrediente de cocoane, duduci, boieri, *nicocherale*, robi ţigani şi roabe ţigance" (*Ist. lit. rom. contemp.*, I, 101).

nostimioară. Acest diminutiv derivat din *nostim* e atestat ca un element al poeziei galante de odinioară de următoarele vorbe ale lui Mazarescu (cf. *ahtiat*) : „*Nostimioară*-mi eşti la stat / Şi nurlie la umblat" (*Buna ed.* 128).

ocean. Numele *Okíanos*, întrebuinţat de Eminescu în sonetul *Veneţia*, se reazimă pe unele antecedente concrete din limba poetică anterioară. La Asachi citim : „Zeilor cu sceptrul nostru pe *Océan* aţi întins" (*Poezii*, 105) ; „Iarna căruntă, lîncedă / Preface-omătu-n unde, / Ce, însetat, *Océanul* / În sînul său ascunde" (*ibid.* 227). În amîndouă cazurile accentuarea propusă de noi e cerută de ritmul versului.

pangosmic. În *Anatolida*, versul 78 s-a tipărit în modul următor : „*Pangosmie*-armonie !" (Heliade, *Opere*, I, 359). Poate ne-am putea gîndi la împrumutarea adjectivului 'πανκοσμικός ceea ce ne-ar permite de a restabili textul sub următoarea formă : „*Pangosmic-armonie*".

panóramă. Accentuarea antepenultimă a cuvîntului (cf. πανόραμα) se mai regăseşte la Alexandrescu, în meditaţia *Încă o zi* (pe la 1847) : „Şi tot ce e-n natură, obiecte şi fiinţe, / *Panóramă* de umbre, se-ntunec, se strecor" (ed. Fischer, 106).

párdalis „leopard, panteră" (< gr. πάρδαλις). Încă o dată trebuie să recurgem la traducerea lui Conachi din Pope : „Tigrul, *párdalis* sau altă hiară crescută în [recte : crescută-n] sînge / Au hrănit acest crocodel ce omoară şi-apoi plînge" (Con. 231). Pentru *camilo-párdal* (D. Cantemir) cf. Gáldi, *Mots* 157.

planít „planetă". Forma masculină, mai fidelă, a prototipului grec πλανήτης apare la Conachi : „Ceriule înalte, înfocaţi *planiţi*, / Toţi cu grozăvie mă împrotiviţi" (Con. 180). Totuşi la acelaşi poet e atestat şi *planite* (181) care poate corespunde atît singularului *planit*, cît şi formei *planită*, atestată deja în sec. al XVIII-lea (Gáldi, *Mots* 229).

pombi (?) „pompă". Această formă curat grecească (< πομπή) e întrebuinţată de Perierghie, unul din „obrazăle" în *Giudecata femeilor* : „el [Amoriul] nu obicinuieşte / Să umble cu *pombi* mari pe acolo [recte :

pe-acolo] unde trăiește" (Con. 212). Din cauza adjectivului *mari* s-ar putea gîndi și la o formă de plural, dar metrul cere neapărat pronunțarea bisilabică a epitetului. Varianta *pomvă* (semnalată de N. Cartojan, *Cărț. pop.* II, 281) se explică probabil prin disimilație și prin influența cuvîntului latin *pompa*.

pronie. În prima jumătate a secolului al XIX-lea acest grecism, atestat de la 1700 (Gáldi, *Mots* 240), e întrebuințat frecvent și în limba poetică, cf. „Ca un nebun grăiește / Asupra *proniei* nalte" (Con. 263); „Însă *Pronia*-ndurată ni-a sfărmat fatale fiere" (Asachi, *Poezii* 25); „Mîn'a *Proniei* / / Peste cîmpiile / A rourat" (*op. cit.* 52) etc. Mai tîrziu — în epoca alfabetului de tranziție — un personaj al lui M. Millo, „țăranul" Stan, cîntă astfel despre iubita lui: „De cat mai sus decît mine, / La ea mă uit ca la cer. / Ca p-o *pronie* înaltă / P-acest înger îl slăvesc" (*Însur.* 299). Expresia *pronie înaltă* e o aluzie directă la textul lui Conachi.

prosforà (subst.). Acest grecism destul de rar (Gáldi, *Mots* 241) e atestat și de poezia *Evlavia casnică* a lui Asachi. „De ființa ta, o Doamne, strălucească a mea casă, / De altar al *prosforalei* fie inima-mi aleasă" (*Poezii* 162).

prosfora (verb) „a oferi". Afară de verbul *prosforisi* (< gr. προσφορῶ, cf. Tiktin, Gáldi, *Mots* 241) trebuie să fi existat, la un moment dat, și dubletul *prosfora*, întrebuințat de Asachi în două cazuri, „Pentru Patrie și Zeu / Să *prosfoare* traiul său" (*Poezii* 206): „Acolò de mîne-urzite, vei vedea două altare, / Unul *prosforat* lui Phoebus..." (*op. cit.*, 237).

protie. Atestat în poezia *Alegerea ochilor* a lui Conachi: „Ca amoriul cu *protia* / Au dat celor muri [= ochilor] robia, / S-o-nchinat lor vrînd, nevrînd" (Con. 154).

ψυχὴ δοῦλος „suflet de sclav". Acest grecism, luat probabil din limba de conversație din secolul trecut, se găsește la Eminescu, într-o ciornă a *Scrisorii II*: „Fiecare ψυχὴ δούλος [recte: δοῦλος] fără minte fără carte /. Șarlatani de cafenele, negustori de coji deșarte" (*Opere* II, 263).

rigă. Acest cuvînt, de origine latino-greacă, prezintă și în limba poetică același aspect dublu pe care i-l atribuie dicționarele. La Alexandrescu în *Satiră Duhului meu* avem de-a face cu un termen luat din jargonul cartoforilor: „Cînd eu am dat pe *rigă*, bați cu alta mai mare?" (ed. Fischer, 190). Afară de acest înțeles care s-a păstrat și în limba contemporană, la Alexandrescu etc. *rigă* are și sensul de „rege" în unele pasaje bine cunoscute ca bunăoară: „*riga* singur cu puțini scăpă fugind" (*Răsăritul lunei la Tismana*, *ed. cit.*, 76); „Leul, de multă vreme, ridicase oștire, / Să se bată cu *riga* ce se numea Pardos" (*Dreptatea leului*, *ed. cit.*, 215). Cf., tot la Alexandrescu, derivatul *rigat*: „*Rigatul* îi era mic" (*Bursucul și vulpea*, *ed. cit.*, 307). În aceeași fabulă se întrebuințează, pe la 1860, și cuvîntul *riga* (fiind vorba de un rege fabulos). Totuși, cînd, în 1868, Alexandrescu se adresează *Majestății Sale Victor Emanuel*, *Regele Italiei*, nu-l mai numește *riga*, ci *rege*, după uzul modern: „Primește, mare *rege*, profunda-mi salutare" (*ed. cit.*, 355).

săfir. Pe lîngă forma obișnuită *safir*, o variantă care ar putea să vină din limba greacă apare într-o ciornă a elegiei *Melancolie* de M. Eminescu: „O dormi, o dormi în pace printre făclii o mie / Și în mor-

mînt de *săfir* şi-n pînze argintie" (*Opere*, I, 379). Accentuarea propusă de noi e cerută de ritm. Cf. gr. σάπφειρος (dar şi lat. *sápphirus*).

sévas „veneraţie, respect" (< σέβας „id.") a pătruns în limba română pe la 1790 (Gáldi, *Mots* 249); în 1812 Asachi a folosit acest cuvînt în oda sa *Către Italia*: „Vă urez !... că cine poate fără *sevas* şi-umilinţă / Acea pulbere să calce, al Eroilor mormînt" (*Poezii* 11). În textul lui Asachi *sevas* formează, împreună cu cuvîntul *umilinţă*, un fel de „hendiadys"; e interesant de notat că acelaşi procedeu se va regăsi şi la Eminescu, într-o ciornă a *Scrisorii II*: „Cu evlavie şi *sevas* se-nvîrtea al minţii scripet / Legănînd cînd vr-o planetă cînd pe craii din Egipet" (cf. textul definitiv: „Cu *evlavie adîncă*...").Şi în acest caz se dovedeşte o strînsă legătură lexicală şi stilistică între Eminescu şi înaintaşii lui, îndeosebi poeţii moldoveni anteriori.

schimă. Cuvîntul grecesc σχῆμα „figură, gest" pare a fi trecut în limba vorbită din Moldova sub forma *estimă* (*est'imă*) „spectru"; în orice caz la Asachi, în poezia *Holera în Moldova* 1831, găsim următoarele versuri: „Nevăzută cea *estime* [sic !] de-a ei darde înarmată, / Printre dese neguri trece, şi pe ţermuri unde pasă, / Plînsuri, gemete şi urlet cu cadavere mii lasă" (*Poezii* 113).

silavă. Acest termen gramatical de o aparenţă atît de aridă (cf. gr. συλλαβή, lat. *syllaba*) e atribuit de M. Millo „poetului romantic" care parodizează o deviză bine cunoscută a lui Victor Hugo: „A mea inima vibrantă, ca o harfă de zefire / A cui strune-ar fi urzite de-a paingănului fire, / La tot suflul de iubire, la tot şoptul călduros, / La o *silavă*, virgulă, la tot punctul amoros, / A mea inimă de flacări deodată sfîrîieşte..." (*Poetul rom.* 359)[3].

simbátie. Această variantă mai apropiată de prototipul grecesc e atestată nu numai de Cantemir (Gáldi, *Mots* 251), ci şi de Conachi: „Ce-i *simbatiea* firească, / Care lumea[-]împărăteşte..." (Con. 122, vezi şi 166). Mai tîrziu, la Iancu Văcărescu, găsim — cel puţin în scris — *simpatie* (*Col.* 549).

stih. În comedia *Poetul romantic* a lui M. Millo, bătrînul boier spune încă *stihuri*, dar tînărul se serveşte exclusiv de neologismul *versuri*, ceea ce anunţă dispariţia iminentă a cuvîntului mai vechi. [Stan] „Îmi vine să scot luleaua de la vînjosul ciubuc / Să-i aştern pe spete *stihuri*, colea, de la meşteşug... [Tînărul] Pentru *versuri* am metodă, să fac sute şi dormind" (*Poetul rom.* 361).

stoicós „filozoful stoic" (< gr. στωϊκός). Deocamdată numai la Conachi: „Sileaască-să *stoicosul* [4 silabe !] întru a sa nesimţire, / Să lucreze ca nebunii a să lipsi de sîmţire" (în traducerea lui din Pope, 275).

tálam (-e) „cameră, sală". Împrumutat probabil prin mijlocirea italiană (*tálamo*, din gr. θάλαμος), acest cuvînt rar se întîlneşte la Heliade şi la Asachi. Cf. „...Niciun *thalam* vr-odată / Din stanţele regale augustelor mirese / N-avu atîta artă..." (Heliade, *Opere*, I, 373); „Pe la secrete

[3] Iată şi versurile lui Hugo la care facem aluzie: „Tout souffle, tout rayon, ou propice ou fatal, / Fait reluire et vibrer mon âme de cristal, / Mon âme aux mille voix que le Dieu que j'adore / Mit au centre du tout comme un écho sonore".

tálame [notă : „cămări"] / Tăcere-adînc'urmează, / Iar de dulci visuri cetele / Fantasia'ngînează" (*Poezii*, 230).

tíran. Această variantă în care s-a păstrat încă accentul grecesc din τύραννος se găseşte nu numai la Eminescu („Zvîrliţi statui de *tirani* în foc să curgă lava", *ap.* Gáldi, *Stilul* 96), ci şi la unii poeţi mai expuşi influenţei neogreceşti ca Conachi şi Mumuleanu. Cf. : „Singurătatea tu eşti / *Tíranul* carele arzi / Inimile omeneşti / Cu urît şi cu năcaz" (Con. 77) ; „*Tiranul* cel crunt şi aprig, vînzătorul cel de sînge / Aibă ruşine acuma a cleveti şi a plînge" (*op. cit.*, 230) ; „Pentru ce, dar, să fii *tíran*, pentru ce să perzi prilej" (*op. cit.*, 237) ; „Eu sînt *tíranul* acela carele te-am amăgit" (*op. cit.*, 245, cf. 248, 276) ; „Cuget *tíran* şi pedeapsă, / Omului cel păcătos" (Mumuleanu, *Poezii* 17).

ţichízmata „ifose, fasoane" (?). Într-o comedie a lui C. Conachi în gura „obrazului" Pierierghie se dă următoarea replică : „Nu-s aice Nicoreştii să vă desfătaţi în hazuri / Şi *ţichizmata* din trupuri să faceţi cu multe nazuri" (Con. 218). Textul nu e absolut clar, dar se pare — după opinia acad. G. Moravcsik (Budapesta) — că acest cuvînt enigmatic e identificabil cu τσακίσματα „minauderies, façons, mines, simagrées" (Vlachos). Şi evoluţia fonetică e obscură : s-ar putea gîndi la τσακίσματα > *ţăchizmata* >* *ţîchizmata* >* *ţichizmata*, dar dezvoltarea rămîne ipotetică.

zéfir. Forma mai apropiată de modelul grecesc ζέφυρος se găseşte în repetate rînduri la Conachi ; chiar şi ediţia modernă o semnalează într-o traducere (*Eloiza către Abelard*) : „... ah, dorul cel plin de pară... Parcă îneacă pe *zéfiri*, parcă stinge toată viaţa" (254). În alte cazuri Conachi pare a se fi servit de forma modernă *zefír*, ca bunăoară în versul : „De *zefirii* ce pe-acolo năvălea la dezmierdat" (87). Varianta semnalată de noi se întîlneşte şi la Asachi : „Am rugat pe blîndul *Zéfir* ca din nori să se coboare (*Poezii*, 27).

★

Cuvintele pe care le-am enumerat au o particularitate generală : aproape toate sînt atestate, afară de textele poetice propriu-zise, şi de alte izvoare ; prin urmare, ele merită pe deplin să fie numite „grecisme fanariote". La lista lor am mai putea adăuga acele grecisme, mai mult sau mai puţin izolate, care au caracterul unor împrumuturi pur literare ; un atare grecism e, de pildă, „hapaxul" *acréu* „fără carne ; imaterial" (din gr. ἄκρεος, cf. κρέας „carne") în sonetul *Către planeta mea* al lui Asachi : „M-ai adăpat l-*acrée* fîntînele" (versul 6) sau *dorifor* „aducător de daruri ; generos" într-o meditaţie a lui B. Mumuleanu despre lună : „A nopţii slabă lumină / Lună, dorit *dorifor*..." ; „Ah ! Lumină răcoroasă, / *Dorifor* ce te dorim" (*Poezii* 69). Făcînd acum abstracţie de aceste împrumuturi izolate şi individuale putem ajunge la următoarele concluzii :

1. Din punct de vedere pur lexical, grecismele care au pătruns în limba poetică română arată poate şi mai bine aceleaşi disproporţii ca şi stratul întreg al grecismelor fanariote. V e r b e s-au împrumutat numai în unele cazuri excepţionale ; pe lîngă verbele curat greceşti ca *adiafori(si)*,

filosofisi şi poate *prosfori(si)* ~ *prosfora* (care ar putea fi şi un derivat românesc din substantivul *prosfora*) trebuie să semnalăm şi primele franţuzisme ca *apre(a)siarisi*, *jenarisi* etc. Cele din urmă constituie un fel de tranziţie între epoca grecismelor şi aceea a galicismelor (despre unele substantive care au jucat acelaşi rol v. mai la vale). Adjectivele sînt foarte rare, cf. *adiáfor*, *nostim*. Singura conjuncţie care poate fi de origine greacă ori italiană este *ma*. Ca adverb, avem de semnalat *fora*.

2. Din punct de vedere stilistic, majoritatea grecismelor reprezintă, şi în domeniul poeziei, l i m b a v o r b i t ă de altădată şi chiar acea limbă amestecată în care se întrebuinţau adeseori unele expresii curat greceşti (ca δοῦλος ταπεινός). Din acest grup de cuvinte n-au supravieţuit decît foarte puţine, ca *anapoda*, *ifos*, *nostim*, *sindrofie*. Au dispărut fără urmă *adiáfor*, *arhon*, *cherà* (şi *nicocherà*), *fandasie* „îngîmfare", *ţichizmata* (?) „fasoane" etc. — Stratul m i j l o c i u al grecismelor cunoscute în limba poetică cuprinde unii termeni administrativi care se întrebuinţau adeseori şi în limba de conversaţie, de exemplu *catastih*, *eforie*, *evghenicos*, *evghenie*, *evghenis*, *iconom*, *monedă*. Şi din această categorie s-a menţinut foarte puţin, de exemplu *monedă*. În domeniul grecismelor chiar şi o varietate mai aleasă a acestor elemente, un fel de „s t i l s u b l i m", a lăsat unele urme sigure. Astfel se explică pătrunderea unor cuvinte ca *anangă*, *arhitécton*, *monarh*, *pangósmic*, *pronie*, *protie*, *sevas* etc. Vezi şi „hapax"-urile *acréu*, *dorifor* etc.

3. În multe cazuri doar accentul distinge grecismele de odinioară de termenii moderni corespunzători. Din acest punct de vedere avem de semnalat variantele *arhétip*, *átom*, *cristal*, *crocódel*, *diádemă*, *éxtas*, *océan*, *panóramă*, *tiran* şi *zéfir*. Accentul grec al acestor cuvinte e comparabil cu unele schimbări fonetice de origine grecească pe care le arată şi primele elemente italiene şi franceze ca *cambană*, *fandomă*, *impertinenda* (sic !) etc.

4. După 1850, adică în a doua jumătate a secolului trecut, grecismele „poetice" devin din ce în ce mai rare ; în mod curios, cîteva dintre ele se mai regăsesc la Eminescu, însă aproape exclusiv în unele ciorne nedestinate publicităţii. În secolul nostru chiar şi *agale*, ca termen poetic, e o raritate ; de aceea şi cercetările ulterioare trebuie să se îndrepte mai ales spre prima jumătate a secolului al XIX-lea[4].

[4] În această privinţă concluziile noastre sînt pe deplin confirmate de constatările lui A. Rosetti şi B. Cazacu în *Istoria limbii române literare* (Bucureşti, 1961 ; v. indicele de cuvinte).

DIN ASPECTELE LIMBAJULUI EMINESCIAN

DE

I. CREȚU

Continuăm cu cercetarea acelor cuvinte și forme din limbajul eminescian, care au fost extrase de poet din scrieri vechi și pe care le-a folosit cu măiestrie în versurile sale. Iată, de pildă, cuvintele *idol*, *nălucire*, *împătimire*, *împistrit* din poema *Călin* (*File din poveste*). Ele sînt preluate, credem, de Eminescu dintr-un manuscris de limbă veche românească pe care poetul l-a folosit în diferite feluri, mergînd pînă la versificarea unor pasaje întregi, așa cum rezultă din însemnările sale. Acest manuscris, care a fost proprietatea poetului și este intitulat *Cărticică sfătuitoare pentru păzirea celor cinci simțiri...*, alcătuit în limba greacă de monahul Nicodim și tradus în românește de un anonim la 1819, l-am amintit, în treacăt, în articolul nostru din „Limba română" nr. 3/1964, cu titlul *Cîteva aspecte deosebite ale limbajului eminescian.*

Chiar imaginea idilică a fetei de împărat din *Călin*, care, privindu-se în oglindă, prinde dragoste de sine însăși:

„Fiecine cum i-e vrerea, despre fete samă deie-și —
Dar ea samănă celora îndrăgiți de singuri ei-și.
Și Narcis văzîndu-și fața în oglinda sa, izvorul,
Singur fuse îndrăgitul, singur el îndrăgitorul",

avem convingerea că se poate identifica în următorul pasaj din manuscrisul vechiului călugăr:

„Așa Narcis oglindindu-și fața sa cea frumoasă într-un izvor curat s-au iubit pre sineș, drept aceea s-au făcut el însuș luiș într-aceeași dată și înfrățitoriu și îndrăgit. Și înșelîndu-să de ochii săi socotea ca o față străină aceea carea era a sa. Însă aceasta nu au fost atît de minunată, căci Narcis au fost frumos, *idol* au iubit..." (f. 60).

Sensul cuvîntului *idol* din acest context este acela de „făptură umană care stîrneşte patimă erotică" şi tocmai cu acest sens îl foloseşte Eminescu în versurile ce urmează imediat după cele reproduse mai sus :

„Şi de s-ar putè pe dînsa cineva ca să o prindă
Cînd cu ochii mari sălbateci se priveşte în oglindă,
Subţiindu-şi gura mică şi chemîndu-se pe nume
Şi fiindu-şi şie dragă cum nu-i este nime-n lume,
Atunci el cu o privire nălucirea i-ar discoasă
Cum că ea — frumoasa fată — a gîcit că e frumoasă.
Idol tu ! răpire minţii, cu ochi mari şi părul des,
Pentr-o inimă fecioară mîndru idol ţi-ai ales".

Cuvîntul *nălucire*, cu sensul de „închipuire, înşelare a minţii', folosit în versurile de mai sus, se află în acelaşi vechi manuscris românesc în imediata vecinătate a cuvîntului *idol* :

„... Sau la altă oareşcare înţelegere duhovnicească întorcîndu-ţi *nălucirea*, ca *nălucire* pre *nălucire* şi *idol* pre *idol* să şteargă... Căci... cui pre cui scoate afară... Auzi, zice, au stătut *idolul* păcatului şi nu s-au întipărit în *nălucire*..." (f. 48).

Cu sensul de „patimă erotică nestăpînită", cuvîntul *împătimire* din versul eminescian :

„Cînd sărut cu-*mpătimire* ai tăi albi şi netezi umeri"

se află, de asemenea, în textul vechiului manuscris, în imediata vecinătate a cuvintelor *idol* şi *nălucire* :

„... Pentru că şi vederea iaste simţire, mai subţire adecă decît pipăirea mîinilor, dar mai groasă decît pipăirea *nălucirii* şi a minţii.. Deci prin oareşcare pipăire şi vedere amăgeşte pre suflet spre dezmierdare cu aruncăturile ochilor, ca cu nişte mîini fără trup, atingîndu-să ori de care voieşte de departe, ... pe aceste le cuprinde cu *împătimire* prin aruncăturile ochilor..." (f. 47). „... Iar dacă diavolul nu încetează a te supăra cu acel *idol* a feaţii cu care s-au apucat a să tipări în *nălucirea* ta, ... să unelteşti acest meşteşug, pentru ca să te izbăveşti de *împătimirea* lui" (f. 49).

Cuvîntul *împistrit*, cu sensul de „colorat în diferite feluri", din versul

„În coliba împistrită ea să nasc-un pui de prinţ",

se întîlneşte alături de *împătimi* în următorul pasaj din *Cărticică sfătuitoare* :

„... Deci scriu istoricii că un împărat al Romii *s-au împătimit* spre o pasăre... îndulcindu-să la văpselile ei cele *împiestrite*" (f. 71).

Dar dacă în *Călin* asemenea cuvinte sînt încrustate în chip atît de armonios în ţesătura unei desăvîrşite versificaţii, încît nici pe departe cititorul nu simte că ar fi fost aduse dintr-un izvor de veche limbă românească, în unele manuscrise eminesciene, rămase nedesăvîrşite prin mijlocirea artei literare, le regăsim figurînd în contextul vechi, reprodus de poet, aproape în forma lui originală, modificată foarte puţin printr-un abia schiţat exerciţiu prozodic. Astfel, textul, reprodus parţial imediat mai sus (din

f. 71 a vechiului manuscris), se află versificat în caietul eminescian nr. 2262, f. 138, după cum urmează :

„Cu cele-ndulcitoare a oamenilor glasuri
Cu zicături s-asamăn şi glasul cel de pasări.
Ba-mpătimit se poate să fie omul oare
Pentru jivine-adesea necuvîntătoare ...
Mai mult decît pe oameni, inimi împătimite
Iubesc flori, iubesc pasărî cu penele-mpistrite".

Impresia noastră este că unele cuvinte, ca *idol*, *nălucire*, *împătimire*, *împistrit* au fost scoase de poet din materialul vechiului manuscris românesc, după ce acesta a fost supus unor operaţii la capătul cărora s-a putut desprinde din el diamantul rar. Ceea ce a intrat în *Călin* este diamant, iar ceea ce a rămas în atelierul poetului este material de laborator. Din acest material rămas este interesant să cităm cîteva rînduri, punînd în paralelă textul versificat cu cel neversificat :

La f. 55 a manuscrisului călugăresc citim :

„Colţunii Iuditei au răpit ochii lui Olofern şi frumseţile ei robiră sufletul lui". Iată şi versurile încercate de Eminescu în caietul 2262, f. 120, prin modelarea prozodică a acestui text :

„Colţunii ai Iuditei răpiră pe Olofern
Şi ochii îi robiră şi sufletu-n etern".

De asemenea textul de la f. 48 a vechiului manuscris :

„Iar dacă va apuca un tălhariu ca acesta să te răpească vreodată, să te nevoieşti măcar să nu laşi pre Idolul Afroditei, adecă al poftii cei urîte, a să tipări în sufletul tău... idol pre idol să şteargă. Căci dupre parimie, cui pe cui scoate afară", a fost versificat în caietul eminescian, citat mai sus, astfel :

„Idol crud al Afroditei
Şi al poftei cei mirene
Tipăritu-te-ai în suflet
Ş-ai trecut prin ochi prin gene
. . . . . .
Şi cu idol scoate idol
. . . . . .
Cui cu cui să scoate-afară".

Cuvintele scoase de Eminescu din textul manuscrisului călugăresc şi folosite cu multă artă în cîteva versuri din *Călin*, aşa cum am arătat mai sus, se găsesc şi în următoarele pasaje :

„Iar dacă diavolul nu încetează a te supăra cu acel *Idol* al feaţii care s-au apucat a să tipări în *nălucirea* ta, te sfătuieşte dumnezeescu gură de aur... să unelteşti acest meşteşug, pentru ca să te izbăveşti de *împătimirea* lui, adecă cu mintea ta scoate ochii *idolului* aceluia, scoate

carnea de pre fălcile lui, taie buzele lui, scoate partea ceea ce pre deasupra să arată frumoasă şi socoteşte că ceea ce să ascunde dedesubt iaste atîta de greţoasă încît omul nu sufere a vedea fără urîciune şi îngreţoşare. Pentru că nu iaste altă decît o căpăţînă despoiată şi un ciolan roşi plin de sînge şi groaznic la vedere... şi aşa să taie ochii *idolului* şi cărnurile obrazelor să se scoată, să să taie şi buzele şi să veadă deacia închegare urîtă de oase goale şi aşa să priceapă că... cea iubită nimic nu era altă decît sînge şi oareşcare flegmă închegată..." (f. 49 şi 50).

Iată acum şi forma versificată a acestui text în manuscrisul eminescian 2262, la f. 119 şi 120 :

„De cărnurile albe cu fălcile-ţi disbrac
Şi tu te miri, crăiasă, cînd tu zîmbeşti că tac?
Ce eşti tu pentru mine — idol frumos de tot
Dar idolului mîndru cu mintea ochi-i scot
Şi pielea de deasupra şi buzele îi tai
Şi ce rămîne-atuncea naintea minţii vai
Hidoasă căpăţînă de păru-i despuiată
Din sînge şi din flegmă scîrbos e închegată".

Nemulţumit de forma acestor versuri, poetul le-a încercat şi în alte locuri ale caietelor sale, fără însă a ajunge cu ele la o exprimare mai armonioasă ; de aceea le-a abandonat. Cu alte pasaje însă a fost mai norocos, căci tot cumpănind în cadenţa ritmică a versurilor materialul prozaic al moralistului monah, Eminescu a reuşit să-i confere forma deosebită a artei literare, păstrînd totuşi şi forma şi înţelesul cuvintelor din textul arhaic al vechiului manuscris călugăresc. Este o delectare să constaţi că ici, colo, în armonia versului eminescian răsar cuvintele şi formele primitive cu dulceaţa lor arhaică. Şi pentru a ilustra cu un exemplu afirmaţia aceasta, vom reproduce din f. 66 a vechiului manuscris românesc cîteva şiruri în care se arată că, urechile fiind al doilea organ al simţirilor, după ochi, se cuvine ca „să te sileşti a tăia de la acesta cîntecele cele stricate care-s alcătuite pentru desmierdare şi care varsă înlăuntru... mierea cea prea dulce a văzduhului... fiindcă slăbănogesc socoteala acea îmbărbătată şi măreaţă a sufletului şi o aduc într-un chip că se face muierească şi de multe ori adoarme întru auzirea cea dulce a unora ca acestora şi rămîne nesimţitoare, ca înăuntrul unei adormiri prea dulce... Cîntecele aceale îndulcitoare zicîndu-să, mintea cu partea ei cea nălucitoare nu încetează a formălui ceale înţelese de cîntece şi pentru aceasta să umplea de atîtea chipuri pătimaşe...".

În versurile alcătuite de Eminescu în manuscrisul 2262, f. 137, recunoaştem tot acest material de limbă şi gîndire :

„Dacă auzi în aer cîntare dulce, veche,
O taie chiar cu sila de la a ta ureche —
Căci cîntecele acestea te-nchină desmierdării
Şi-ţi leagănă simţirea pe undele uitării.
Se varsă în lăuntru-ţi a aerului miere

Slăbănogindu-ţi mintea şi mîndra ei putere
Şi acea socoteală măreaţă-mbărbătată
A sufletului mîndru o-ntunecă îndată.
Prea dulce adormire în aer curge miere
Şi inima-ţi bărbată devine de muiere
Iar mintea ta cu partea ei cea nălucitoare
Nu încetează-n forme a plămădi uşoare
Acele chipuri mîndre în cîntic înţelese
Cu chipuri pătimaşe se umple ea adese...".

Dacă Eminescu a urmărit, prin acest exerciţiu de atelier, să arate că materialul de limbă de care s-au folosit înaintaşii noştri cu o sută, două de ani mai devreme era, totuşi, prin natura lui, apt să exprime simţiri şi gîndiri în forma artei literare oricît de modeste, dar că a lipsit artistul de geniu care să mînuiască instrumentul lingvistic care le stătea la dispoziţie, atunci putem spune că a reuşit pe deplin. Poetul era convins, în contact cu textele noastre vechi de limbă românească, de adevărul, pe care-l afirma cu hotărîre adeseori, că limba veche este preţioasă din punct de vedere literar. Folosind epitete ca *dulcea limbă a trecutului* ori *limba veche şi-nţeleaptă* sau *graiul de miere a coborîtorilor armiilor romane*, Eminescu nu făcea simple figuri poetice, ci exprima o gîndire temeinică asupra limbii noastre din vechile texte manuscrise ori tipărite şi-şi manifesta pe această cale dragostea ce avea pentru ea.

Academicianul Iorgu Iordan a publicat în „Viaţa românească" nr. 4 şi 5, cu ocazia comemorării a 75 de ani de la moartea lui Eminescu, un foarte valoros studiu asupra limbii poeziilor lui, scoţînd în evidenţă, pe lîngă altele, şi această atitudine a poetului faţă de limba noastră veche.

Cum ştia Eminescu să folosească din materialul limbii vechi elemente de limbaj, valoroase pentru arta literară, rezultă cu prisosinţă şi din chipul cum a tratat el cuvintele şi formele existente în *Cărticică sfătuitoare* a monahului Nicodim, precum am afirmat mai sus şi precum rezultă şi din alte exemple ce se pot cita, din care mai redăm aci unul :

„Şi Xerxes se-ndrăgeşte mai iute de-un copac
Platanu-mpodobeşte el ca pre o mireasă
Şi spînzură în crenge gherdanuri mult frumoasă,
De ramuri el atîrnă cercei şi cu inele
Şi rădăcina vezi-o înfrumseţînd brăţele
Şi vîrfu-ncununează surguci împărăteşti.
Ş-astfel împodobindu-l, el rădăcina adapă
Cu o mult preţioasă, mirositoare apă.
Spre a-şi păzi mireasa de orice ochiu obraznic
Străjeri el pune-n poartă, epitrop pune paznic".

Comparînd aceste versuri din caietele poetului cu textul manuscrisului călugăresc, constatăm asemănări, ba chiar şi identităţi nu numai din punctul de vedere al imaginilor, dar şi din punctul de vedere al formelor şi construcţiilor de limbă, căci iată ce citim la f. 71 şi 72 ale monahului :

„Istorisesc încă şi *pentru*[1] Xerxe că iubind un copaci ce să numeşte Platan îl împodobea ca pre o mireasă spînzurînd în crengile lui gherdanuri şi cercei şi inele şi altele de acest feliu, înfrumseţînd rădăcina lui cu ape bine mirositoare şi de mult preţ, încît putea zice cineva că împodobitoriul acelui copaci era mai nesimţitoriu de cît însuşi copacul ce-l împodobea...".

Într-o notă din josul f. 72, călugărul adaugă după Elian, că „i-au lăsat [Platanului] epitrop ca unii ibovnice păzitoriu şi străjariu...".

Observ în treacăt că dintre cuvintele preluate de Eminescu din textul cel vechi doar două, trei au nevoie să fie explicate pentru înţelegerea lor de către cititorul de azi: *gherdanuri*, care însemnează şiraguri de mărgele ori salbă de mărgăritare şi de pietre preţioase, *brăţeale*, care aminteşte de *brăţări*, şi *surguci*, podoabă scumpă care acoperea capul în forma unei coroane împărăteşti, împodobită cu pietre scumpe. Încolo, cred că nici un alt element de limbaj nu solicită o explicaţie specială pentru cititorul de astăzi. Dar aranjamentul cuvintelor, în cadenţa ritmului şi în rimă, le-a conferit atîta muzicalitate şi armonie cîtă este necesară pentru delectarea cititorului modern.

[1] Acest „*pentru*" cu înţelesul „despre", ca în limba veche, este păstrat de poet în titlul versificaţiei sale *Pentru păzirea auzului*, întocmai ca în titulatura capitolului respectiv din vechiul manuscris.

NOTE DESPRE VOCABULARUL EMINESCIAN

PROSTATEC

DE

C. SĂNDULESCU

Într-un articol din „Limba română", 1964, nr. 3, I. Creţu analizează pe larg cîteva aspecte deosebite ale limbajului eminescian. Cititorii revistei urmăresc cu interes contribuţia pe care d-sa o aduce la cunoaşterea formei autentice în care şi-a turnat gîndul marele nostru poet. Rectificările competente cu care ne-a obişnuit de multă vreme dovedesc o informare complexă în problema care depăşeşte adeseori, în chip firesc, cadrul lingvisticii ca atare. În articolul menţionat, d-sa discută, între altele, sensul cuvîntului *prostatec, -ă*, care se găseşte ca adjectiv feminin în *Scrisoarea I*, versul 131 :

(„... Şi *prostatecele* nări)
Şi le umflă orişicine în savante adunări
Cînd de tine se vorbeşte".

De asemenea, ca adjectiv masculin, „într-o poezie inedită cu mai multe variante în mss. 2285, 2262 şi 2256, unde se află versurile :

„O blondă cu părul de aur-şirată
De amoru-i prostatec rîzînd se desfată".

Eminescu ar fi luat acest cuvînt dintr-o poezie a lui Vasile Pogor, tatăl : „Dar neam trece şi neam vine, iar pămîntul în veci stă. Acest adevăr *prostatec* pentru ce mă întristă".

După I. Creţu, sensul expresiei „adevăr prostatec" ar fi, la Pogor, acela de „adevăr comun", „răspîndit", „cunoscut de toată lumea", iar la Eminescu, prin analogie, s-ar putea să însemne „comun", „de rînd". În continuare d-sa dovedeşte că Eminescu a cunoscut versurile lui Pogor, aducînd argumente ca, de pildă, aforismul „neam vine şi neam trece", pe care îl considerăm de circulaţie populară şi care se găseşte într-un manuscris inedit al lui Eminescu.

Părerea noastră este totuşi că Eminescu — indiferent de faptul cert că a cunoscut versurile lui Pogor — a folosit cuvîntul *prostatec* pentru un alt motiv, mai puţin complicat şi, am spune, caracteristic operei sale. Eminescu cunoştea acest cuvînt dintr-o sursă veche şi bogată, anume limba cronicarilor.

Letopiseţul Ţării Moldovei al lui Miron Costin, cap. X, cuprinde pasajul următor :

„Era între casele céle din grădini sultan Mustafa, un unchiŭ a lui sultan Osman, ascunsŭ, care fusesă întîi împăratŭ, puţină vréme, ce fiindŭ la hire *foarte prostatecŭ* îl scosesă den împărăţiie şi-l ţinea ascunsŭ între grădini. Acolea oblicindu-l iniceri, au năvălitŭ şi l-au apucatŭ de acolea înspăimat de moarte şi l-au pus în scaun, străgîndŭ cu toţii : „acesta ni-i împăratŭ"[1].

De asemenea, în cap. XVI al letopiseţului :

„*Prostatec* îl ţinea Vasilie Vodă pre Matei Vodă"[2].

Prezenţa cuvîntului în textul cronicarului pune, desigur, problema sensului, inclusiv la Eminescu. Înţelesul acestui cuvînt la Miron Costin nu poate fi decît acela de „simplu la minte", „prostănac", superlativul absolut „foarte prostatec" aplicat lui Mustafa neputînd însemna „foarte de rînd" sau „foarte comun", ci fire de om redus la minte, de om prost. Şiretul Vasile Lupu îl socotea, de asemenea, drept prost pe domnul muntean. Exact acelaşi sens îl are cuvîntul şi la Eminescu, mai ales că poetul nu cruţă niciodată, şi cu atît mai puţin în *Scrisoarea I*, pe cei care formează obiectul invectivelor sale. Ca şi la cronicari, „prostatec" însemnează „de prostănac", „prostesc". Blonda cea şireată se desfată tocmai pe socoteala amorului prostatec, adică prostesc, al unui tînăr naiv, iar „prostaticele nări", constituie expresia metonimică pentru un om prostănac.

Despre predilecţia lui Eminescu pentru cuvintele şi formele lexicale vechi nu mai este necesar să vorbim. Însuşi I. Creţu a dovedit acest lucru, dacă mai era nevoie, de exemplu în articolul din „Limba română", 1960, nr. 1, unde arată că poetul preferă pe *fărmecat*, *fărmăcat* şi *fărmăcător* lui *fermecat* şi *fermecător*. Exemple de acest fel sînt numeroase în bogata şi creatoarea limbă a operei eminesciene.

Articolele model extrase din dicţionarul limbii lui Eminescu, care au fost publicate, de asemenea, în revista „Limba română", nu cuprind nici un exemplu de cuvinte adoptate de către poet din vechiul vocabular românesc, spre a ne da seama de aspectul redacţional. Sîntem însă siguri că autorii dicţionarului au luat în consideraţie problema acestor vechi cuvinte utilizate cu atîta maiestrie de poet.

[1] Miron Costin, *Opere*, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1958, p. 87.
[2] *Op. cit.*, p. 113.

NOTE PRIVITOARE LA NOȚIUNEA „A CREA" ÎN LEXICUL LUI ARGHEZI

DE

DUMITRU RADU

Relația strînsă, autentică, ontologică și multilaterală a poetului cu pămîntul românesc, cu realitățile, poporul și limba acestuia, explică un prim element principal al artei argheziene : legătura dintre ideea de a exista, cunoaște și lucra și exprimarea artistică [1] a acestei idei.

Noțiunea „a crea", proprie, în înțelesul cel mai înalt al cuvîntului, poeziei, își găsește în lexicul poetic arghezian expresia densă, exactă și plastică, populară.

I. *Materializare și abstractizare*

Făcîndu-și o datorie — mai mult, un apostolat — din a transmite în grai poetic munca secular ă și „desaga trudei sutelor de ani" a țăranilor[2], poezia argheziană și limba poetică a acesteia sînt un aspect al substanței, o echivalență exteriorizată a simțirii. „Adevăratele cîștiguri ale expresiei poetice, zice Arghezi, stau în densitate și exactitate. Exactitatea năzuiește către transcrierea unui tumult interior, nu ca formulă matematică a densității de simțire. Versul cioplit, o dată, de două ori, de o sută de ori, trebuie să vină în lume ca o vestire nouă, ca un strigăt de triumf și de eliberare"[3]. Cititorul să-i simtă puterea și realitatea constrîngătoare a gîndului exprimat și „să tresalte la trecerea prin sensibilitate a unei metafore, a unui vers"[4].

---

[1] Luc-André Marcel, *Tudor Arghezi*, în „Viața românească", XVII, 1964, nr. 3, martie, p. 71 ; cf. Tudor Vianu, *Arghezi, poet al omului*, Editura pentru literatură, 1964, p. 132.

[2] Luc-André Marcel, *op. cit.*, p. 67.

[3] Gh. Bulgăr, *Tudor Arghezi despre arta literară* (interviu luat poetului), în „Luceafărul", I, nr. 10, 1 dec. 1958, p. 10, col. 5.

[4] *Ibidem*, p. 11, col. 2.

Dar acest lucru nu este ușor de realizat. El impune scriitorului „un rol activ în spectacol, o atitudine în cuvinte, o frîntură în imagini, o iuțire și o abreviare lapidară, un ritm, o mie și una de sarcini pe care trebuie să le răstoarne scriitorul. Ceva să umble prin fundul cuvintelor, să le reînsufleţească, să le croiască un destin, să le stăpînească și să le comande"[5].

Acea „frîntură în imagini", densitatea și exactitatea expresiei poetice, solicită poetului nostru o străduință neobosită pentru concretizarea și materializarea inefabilului creației. Noțiunea „a crea", cu variatele și bogatele ei nuanțe semantice, își află în scrisul arghezian o materializare nu mai puțin bogată decît sensurile ei. Și lucrul este explicabil, deoarece grija pentru concentrarea scrisului și materializarea ideii „traduce în planul intim al artei sale obsesia pulverizării lumii și nevoia reconstruirii ei după alte criterii ierarhice prin integrări uriașe și trudnice"[6].

Creația argheziană este o muncă continuă și dîrză cu ideea și cuvîntul[7] : „ideea trebuie s-o ajustezi, s-o retezi și să-i tai asperitățile sau tocmai colțurile care ar completa-o", iar cuvintele să le supui acesteia, modelînd din materia lor plastică, după gînd și simțire, „un veșmînt nou pentru idee, pentru sentiment"[8].

1. O serie de sinonime, nu puține la număr, din limbajul popular concret, materializează cu o deosebită forță imagistică procesul creației și însăși creația argheziană. Vom discuta aici cîteva dintre acestea ; pe cele care au o precizie, o putere definitorie și o adecvare la obiect rar întîlnită :

C i o p l i, termen din limbajul tehnic al țăranului și muncitorului care prelucrează și modelează lemnul, piatra și metalul, are o frecvență deosebită în poezia argheziană. El servește la concretizarea și precizarea creației poetului.

Ciopli a fost folosit în acest fel și înainte de Arghezi, dar pe scară mult mai mică și nu cu un relief atît de pregnant. Un exemplu ni-l oferă Eminescu :

„Spre a-și păzi mireasa de orice ochi obraznic
Străjer el pune-n poartă, epitrop pune paznic.
Iar despre-un alt se spune că mult au îndrăgit
P-un *chip* pe care singur cu mîna-i l-a *coplit* :
Sărută, -mbrățișază el propria făptură"
Eminescu, P. 406

Arghezi, însă, pune pe acest termen definitoriu al artei sale o pecete proprie :

„Se mai ghicește mîna ridicată
Spre bolți, cum *se ciopli* din început.

[5] Tudor Arghezi, *Cum se scrie românește*, în „Cugetul românesc", I, 1922, nr. 1, p. 100—101.

[6] Ov. S. Crohmălniceanu, *Tudor Arghezi*, București, Editura de stat pentru literatură și artă, 1960, p. 297.

[7] Baruțu T. Arghezi, *Pagini din album*, în „Gazeta literară", XI, nr. 21, 21 mai 1964, p. 3, col. 4.

[8] Tudor Arghezi, *Vers și poezie* (I), în „Linia dreaptă", I, 1904, nr. 1, p. 22 ; „Luceafărul", *cit.* p. 10, col. 1.

Un deget cerul fericit l-arată,
Care de stei fusese cunoscut".
S. 1, 12

sau:

(inscripția) „*Cioplită* din copacul întreg, din buturugă,
Nu m-au săpat uneltele de slugă,
Ieșită pe de-a-ntregul din singura sudoare
A unui om, un meșter de grinzi și de zăvoare".
S. 3, 21

Cioplită concretizează acțiunea prin care a luat naștere inscripția. Nota de materialitate a acțiunii este sporită prin complementul, de asemenea concret, al lui cioplită: *din copacul întreg, din buturugă*. Acțiunea de creație este, aci, concretizată și individualizată, iar munca creatorului de artă prezintă elemente comune cu munca grea, obositoare, a cioplitorului în lemn și piatră, plastic redat prin cele două atribute substantivale concrete: *de grinzi* și *de zăvoare*.

În versurile:

„Sînt c i o p l i t u r ă *dreaptă, pe muche, de săcure,*
Dintr-un stejar de veșnică pădure,
Cu scobituri cinstite, crestate de topor.
Am stat opt veacuri strajă aceluiași izvor".
S. 3, 21

cioplitură concretizează aici opera de artă în sine. Substantivul concret *cioplitură* este determinat de atributul abstract *dreaptă* și două concrete: *pe muche, de săcure*, și *cu scobituri*, care sporesc exactitatea expresiei.

C l ă d i, termen concret popular, tot din limbajul tehnic, este folosit de Arghezi atît în proză cît și în poezie. În poezie, termenul este folosit tot pentru a da acțiunii de creație o puternică materialitate:

„S-a-ndătinat copilul cel pitic (plugul)
Să are și să strîngă avuție.
Osînda și-a schimbat-o-n bucurie,
Clădindu-și slăvi și veacuri cu nimic".
S. 1, 15

Prin *clădind*, poetul materializează acțiunea întreprinsă de subiect, dar în același timp, prin obiectele directe abstracte ale acesteia: *slăvi* și *veacuri* și circumstanțialul instrumental, tot abstract, *nimic*, întreprinde și procesul invers al abstractizării. Se petrec deci, prin *clădind* și complinirile sale abstracte, două lucrări: materializarea și individualizarea acțiunii — dar și dematerializarea acesteia — prin a doua parte a strofei. Acțiunea e întîi coborîtă în concret și apoi ridicată în abstract.

Termen popular cu mare frecvență în limbajul tehnic, *c o n s t r u i* „a forma un întreg" (o clădire, o mașină), ansamblînd în mod trainic și

în ordinea cerută părţile componente, după un plan prestabilit; „a realiza o construcţie" — de proporţii vaste, care necesită lucrări numeroase şi variate — este folosit de Arghezi din aceleaşi motive de expresivitate, pentru a concretiza realizări pur spirituale ale activităţii creatoare a scriitorului.

„Fiecare scriitor este *constructor de cuvinte*, de catapitesme de cuvinte, de turle şi de sarcofagii de cuvinte. Cuvîntul *construit* poate să aibă gust şi mireasmă; poate oglindi în interiorul lui profunzimi imense pe o singură latură, lustruită; el dă impresii de pipăit aspru sau catifelat, după cum sapă în lespezi sau se strecoară în frunze"[9].

Folosind termenii *construi*, *constructor* în acest context, Arghezi subliniază plastic munca scriitorului cu materialul său lexical. Creatorul îşi pune pecetea pe cuvintele construite şi folosite: „cuvîntul construit poate să aibă gust şi mireasmă", profunzimi de sensuri, iar la urechi să sune aspru sau catifelat. *Construi*, din „constructor de cuvinte", concretizează munca de creaţie a scriitorului, sugerînd structura ei. Arghezi pune acest lucru în evidenţă şi mai clar prin cuvintele: (Dacă şi-ar da seama de zestrea lor, scriitorii) „*ar construi iluzia cu realitatea în cantitatea necesară*, pentru a înconjura minţile cu confort şi a incendia lumea cu văpaia pură a speranţei" (...)[10].

Sensul verbului *a construi* din acest context şi forţa lui plastică de redare a acţiunii de „a crea", în cazul operei literare, sînt evidente.

Construi capătă şi el pecetea argheziană mai ales în proza poetului.

C r o i, alt termen concret popular, e folosit şi de Eminescu[11], dar *croi* face carieră, dacă putem spune astfel, în scrisul arghezian, cu o mai mare frecvenţă şi expresivitate în poezie decît în proză.

Dăm trei exemple:

„Şi cînd *mintea* mea *croieşte* un *tipar* mai lesnicios,
Începînd întotdeauna lucrul cu temei, de jos,
Tu răstorni aşezămîntul, şi o lingură de apă
Mă învaţă că se poate munca şi de sus să-nceapă".
S. 1, 152—153

„*Din valuri ţi croieşti stihare*,
Scăldîndu-te-n lumină de mare".
S. 1, 158

„Însoţitoare mută-n odihnă şi mişcare
Şi copie leită, *croită pe tipar*,
Ne-nghesuiam alături, ciuliţi în ascultare,
La pasu-n frunze-al fiarei flămînde, greu şi rar".
S. 3, 65

---

[9] Tudor Arghezi, *Scrisoare cu tibişirul*, în *Tablete de cronicar*, Bucureşti, Editura de stat pentru literatură şi artă, 1960, p. 77.

[10] *Ibidem*.

[11] „Cantemir croind la planuri din cuţite şi pahară,
Beldiman vestind în stihuri pe războiul inimic".
Eminescu, P. 23

În primul exemplu, *croiește* materializează acțiunea subiectului abstract : mintea. Aspectul concret al acțiunii exprimate de *croiește* este sporit prin obiectul direct al acestuia : tipar, nume concret, determinat de un atribut abstract adjectival.

F r ă m î n t a, termen popular, e folosit de Arghezi cu predilecție în poezie, pentru deosebita lui expresivitate cu care redă noțiunea de „a crea" :

„Am luat pămînt sălbatic din pădure
Și-am frămîntat cu mînă de olar,
În parte, fiecare *mădular,*
Al ființei tale mici, *de cremene ușure*".

S. 1, 81

Folosind verbul *frămînta*, Arghezi a obținut o materializare puternică a actului creației. Instrumentul concret, *mîna olarului*, sporește forța de materializare a verbului. Aceeași materializare a procesului de creație o aduce și obiectul acțiunii exprimate de *frămînta*, m ă d u l a r, tot un nume concret. În *cremene ușure*, materializarea excesivă a actului creației face loc unei abstractizări prin epitetul *ușure*, care conferă pietrei spiritualitate.

În *Vraciul*, ambiția alchimistului verbal de a smulge naturii taina imponderabilului și a crea un nou Adam, gigantic și nerăzbunat, se materializează prin același verb :

„Pe șesul negru cu lumini de ceară
Pot *frămînta din tină și scuipat*
Un nou Adam gigantic și nerăzbunat.
Aștept, îngenunchiată, plebea să mi-l ceară".

S. 1, 134

Vraciul imită acțiunea lui Dumnezeu, care a *frămîntat* „a creat" pe om din tină și scuipat :

„Tu ești asemeni celui care
Te-a *frămîntat*, te-a căutat și născocit,
Și semn izbit în tine-a-nremenit
De sabie biruitoare".

S. 1, 160

Frămîntare denumește acțiunea, în sine, a frămînta, „a crea" ceva nou, și rezultatul acesteia, materializîndu-le :

„Moșia străjuită de statui
E doar sporul *frămîntării* lui".

S. 2, 106

„Cîntec și joc,
Prin lumea sufletului meu vă faceți loc
Și fiți-i zi cu zi aluatul
La *frămîntatul* suferințelor cu foc".

S. 1, 121

Datorită pronunțatului lor caracter concret, termenii populari *frămînta*, *frămîntare* și *frămîntat* sugerează procesul creației desfășurat de om prin analogie cu procesul biblic al creației de la începutul „veacului".

Frecvența mare a sinonimelor populare : *ciopli*, *clădi*, *construi*, *croi* și *frămînta* în poezia (îndeosebi) și proza argheziană — își au o justificare mult mai adîncă decît aceea pe care o spun la primul nostru contact cu ele. Ele sintetizează și concretizează în același timp concepția lui Arghezi despre creație și atitudinea lui față de posibilitățile de expresie și materializare ale sinonimelor analizate de noi, sumar, mai sus. Forța de sugestie și de materializare a diferitelor nuanțe ale noțiunii „a crea" și-o dovedesc acești termeni, în toată plenitudinea lor, numai în contextul creației argheziene, deoarece în conținutul lor și-a făcut loc o anumită nuanță semantică argheziană despre creație. Artistul, și creatorul în general, are de luptat cu duritatea materialului brut și cu tendința spre difuziune a cuvîntului. De aceea el trebuie să pună mîna pe daltă și să cioplească și să croiască făptura gîndurilor lui din stînca cea mare și aspră a vieții. Vorbind despre păpușile lui Obrazțov, care și-a creat în acestea «un semen rezistent și nemuritor, fraged, pur și incoruptibil», Arghezi notează următoarele : „Îi trebuia poate naivului și o consolare, o icoană care să-i aparție lui, croită de mîinile lui, fără colaborarea cu acela care-l zămislise pe el din stofa noroiului frămîntat. Păpușismul omului a mers de la cîrpă, și la statuie — auzi dumneata? — la marmură, la bronz ! Fantoma de care se eternizează ! « Să nu-ți faci ție chip cioplit » a fost o glumă de Bizanțiu ortodox, *omul și l-a făcut cioplitul și cu dalta, și cu pensula, și cu manuscrisul*, cuviintele fiind relative, și *a ciopli mai însemnînd și a gîndi* : verbele se împrumută" (subl. ns. — *D.R.*)[12].

Asemănător demiurgului, omul își creează și el un chip al său, o făptură asemănătoare cu el, dar pe care o vrea frămîntată din *m a t e r i a l e t a r i* : piatră, cremene... : „Dacă m-aș fi priceput la sculptură, în locul conturului de față, cu care mă iluzionez să transcriu aureola invizibilă a marelui artist (Francisc Șirato), *i-aș fi frămîntat un portret din materiale tari*, uitîndu-mă la ochii lui lăuntrici și la surîsul lui puțin amar, inefabil, și i-aș fi dat un nume de titlu : *Cugetătorul*. Francisc Șirato e artistul care, cu pensula și culoarea, gîndește. Și gîndul lui continuă departe în tabloul zugrăvit dincolo de el, și nu se mai isprăvește. El va umbla mereu, cînd al altora se va fi sfîrșit încă de mult"[13].

Dar sinonimele de mai sus mai subliniază ceva : legătura organică, de filiație, dintre creator și opera artistică, făptura sa. Raportul de profundă intimitate, ca să nu zic identificarea pînă la un punct a celor doi, creatorul și opera sa, este sintetizat și concretizat de Arghezi prin sinonimul *a z ă m i s l i*, frecvent și foarte expresiv în poezia sa.

[12] Tudor Arghezi, *Tablete de cronicar*, p. 254.
[13] *Ibidem*, p. 299.

Creatorul de artă face același lucru, zice Arghezi, ca și Creatorul biblic, cînd a creat pe Adam și „a zămislit" pe Eva :

„Puterea lui dumnezeiască,
Dormind mereu, căta să-l mai trezească :
I-a rupt un os din coaste, cèva,
Și-a *zămislit-o* și pe Eva".
S. 4, 216

Intimitatea dintre creator și creația sa este concretizată prin același verb, în versurile :

„*Un* om de sînge *ia din pisc noroi*
Și zămislește marea lui fantomă
De reverie, umbră și aromă,
Și o pogoară vie printre noi".
S. 3, 11

sau în :

„Femeie scumpă și ispită moale !
Povară-acum, cînd, vie, te-am pierdut,
De ce te *zămislii* atunci din lut
Și nu-ți lăsai pămîntul pentru oale?"
S. 1, 82

În al doilea vers, din prima strofă, *zămislește* sugerează, printr-un simbol, chiar nașterea operei literare.

Șerban Cioculescu dă o admirabilă interpretare a meșteșugului arghezian de materializare a ideilor celor mai abstracte, din care redăm :

„Ce este deci scriitorul : un *om de sînge*. Atributul are aci rolul de a înclina balanța în direcția materiei, spre a da substantivului concret, om, cît mai multă concretivitate. Noroiul cu care lucrează artistul e însă un noroi *sui-generis*, smuls de pe piscuri, un material nobil.

Insul literar își zămislește din acest noroi sublim, aproape de ceruri, o mare *fantomă de reverie, umbră și aromă*. În această împerechere nouă de termeni, procedeul autorului e invers aceluia folosit în expresia *om de sînge*; în loc de a materializa în *crescendo*, acum dematerializează substantivul abstract *fantomă*, cu trei atribute substantivale, de asemenea, abstracte : *reverie, umbră și aromă*, de certă valoare sugestivă"[14].

Forța umană, care zămislește opera artistică, științifică, tehnică etc., cu noroiul luat de pe piscuri, este gîndirea :

„*Cel ce gîndește singur și scormone lumina*
A dat o viață nouă și-un om de fier, mașina,
Ființă zămislită cu gîndul și visarea,
Nenchipuit mai tare ca brațul și spinarea".
S. 3, 110

2. Perifrazele, scurte sau dezvoltate, unele de mult constituite în locuțiuni, altele mai puțin fixate sau pe cale de a se fixa în limbă, folosite

[14] Șerban Cioculescu, *Introducere în poezia lui Tudor Arghezi*, București, Editura Fundațiilor, 1946, p. 34.

de poet, capătă pecetea autorului şi devin astfel un alt mijloc important al concretizării noţiunii „a crea". Din cele înregistrate într-o lucrare anterioară, aici discutăm numai cîteva.

Cuvinte potrivite, titlu al volumului de versuri din 1927 şi folosit chiar în prima poezie a acestui volum, *Testament*, este o perifrază argheziană, deosebit de expresivă şi fixată astăzi deplin în limbajul poetic, ca o locuţiune substantivală. Ea a putut avea la bază locuţiunea verbală: „a potrivi cuvintele".

Cuvinte potrivite este sinonimul expresiv al termenului şi noţiunii *poezie*. Această locuţiune defineşte în mod plastic poezia argheziană, ca proces de creaţie şi realizare artistică:

„Din graiul lor cu-ndemnuri pentru vite
Eu am ivit *cuvinte potrivite*
Şi leagăne urmaşilor stăpîni".

S. 1, 9

Pornind de la această locuţiune, critica burgheză a tras concluzii false asupra valorii creaţiei argheziene. Respingîndu-le, poetul Mihai Beniuc precizează următoarele: „Cuvinte potrivite! Mulţi au fost acum vreo treizeci de ani, ba poate mai sînt unii şi astăzi ispitiţi să creadă că la aceasta s-a redus truda poetului: să potrivească între ele cuvintele. Nimic mai departe de adevăr ca această presupunere. Fără îndoială că Arghezi găseşte cuvintelor nişte articulaţii surprinzătoare şi le spală în soluţii care scot, de sub cocleala vechimii, efigii şi tîlcuri nebănuite. Dar munca primară nu este asupra verbului ca verb, ci asupra datelor experimentale ale conştiinţei în contact cu realul prin mijlocirea simţurilor. Poate, dintre pictori, nici unul nu te învaţă mai mult ca Da Vinci să vezi în lumină şi culoare nouă frumuseţea vieţii. Deşi în arta sa nu se strecoară nimic, în aparenţă, nemaivăzut, ceea ce te surprinde este tocmai faptul că mijloacele artistice se subordonează pînă la a nu mai fi sesizate ca atare, frumosului, risipit în realitate, către care artistul năzuieşte şi pe care, nu încape îndoială, în comparaţie cu modelul din lumea lucrurilor îl depăşeşte [...]. Această subordonare a cuvîntului, deci a mijlocului artistic specific poetului, este caracteristică lui Arghezi, expresia verbală supunîndu-se imaginii descoperite şi desprinse din realitate. *Cuvinte potrivite* la o realitate internă sau externă percepută mai bine, intuită mai adînc, surprinsă într-o faţă nouă a sa, este trăsătura fundamentală a poeziei lui Tudor Arghezi şi în aceasta eu îi aflu, peste secole, asemănarea cu maestrul florentin"[15].

Meşteşugul cuvîntului este o altă perifrază argheziană, o locuţiune substantivală, definitorie pentru concepţia poetului despre literatură în general şi poezie în special. Prin aceasta, Arghezi dă o nouă definire a artei sale:

„Meşteşugul cuvîntului, zice el, a cernut şi cerne fără răgaz lumea şi sufletul ei, — şi a dat naştere literaturii şi elocvenţei"[16].

---

[15] *Prefaţa* la Tudor Arghezi, *Versuri*, E.S.P.L.A., 1959, p. 6.
[16] Tudor Arghezi, *Scrisoare cu tibişirul*, în *Tablete de cronicar*, p. 77.

Literatura în general, și poezia în special, este un meșteșug trudnic și fericit al cuvintelor : „nici un meșteșug nu este mai frumos și mai bogat, mai dureros și mai gingaș totodată ca meșteșugul blestemat și fericit al cuvintelor.

El devine o pasiune nestăpînită și a scriitorului mediocru și a meșteșugarului de geniu, — și cînd o urăște mai mult, atunci o iubește artistul mai puternic"[17].

(*A*) *potrivi vorba-n fluier* — perifrază dezvoltată ce concretizează, în mare, același lucru ca și *cuvinte potrivite* ; ea este un sinonim al cîntului :

„Ai îmbătrînit, băiete,
Cîntînd stihuri și stafete,
Potrivind, ascuns de lună,
Vorba-n fluier, care sună".
S. 1, 64

Și aici are loc subordonarea mijlocului artistic, a cuvîntului, imaginii descoperite și desprinse din realitate.

(A) lucra hîrtia cu peniță este o perifrază dezvoltată expresivă :

„Zece ore pe zi (Slavici), nemișcat de pe scaunul lui, *lucra hîrtia cu peniță*, imperturbabil și egal cu sine. La cîte trei-patru zile, strînși cu toții în jurul lui, pe coridor, el ne citea cîte o poveste nouă, ieșită din călimara lui, o schiță, o nuvelă". Tablete 155.

(A) povesti cu condeiul exprimă același lucru ca și « a lucra hîrtia cu peniță» :

„Scena m-a vexat. *Am* mai *povestit-o cu condeiul*, dar mi se pare că numai parțial". Tablete, 138.

Amîndouă concretizează o altă trăsătură a procesului arghezian de creație, pe care el singur ne-o spune : limba scriitorului e condeiul, și graiul lui e cerneala[18].

Aceste perifraze sînt întregite de *cuvîntător cu slove* (pentru „scriitor") :

„Fiecare mîță, cîine și pasăre din ograda cuvîntătorului cu slove are dreptul, ziceam, la o biografie și la un necrolog". Lume V.N., 362.

(A) strînge în icoane și cuvinte frumusețI este o perifrază dezvoltată, foarte expresivă, pentru a arăta în ce constă munca de creație a artiștilor :

„Bătrînii meșteșugurilor, care urmăresc *frumusețile* și le *strîng în icoane și cuvinte*, au crezut în strădania lor de a înjuga dansul la un precept, că numai cîteva linii și cîteva lucruri sînt în univers frumoase, din pricină că ochiul lor de piatră albă, defunct în pleoapele statuilor, a văzut frumusețea stagnantă, oprită și degerată". Pagini, 187.

Spre deosebire de cei care urmăresc în viață numai frumosul ca să-l toarne în artă, Arghezi a transformat în imagini artistice, de o frumusețe

[17] Tudor Arghezi, *Scrisoare cu tibișirul...*, p. 77.
[18] Tudor Arghezi, *Lume veche, lume nouă*, București, Editura tineretului, 1958, p. 267.

fără seamăn, suferinţele şi strigătul de revoltă al omului de-a lungul veacului :

„*Făcui din zdrenţe muguri şi coroane.*
Veninul strîns l-am preschimbat în miere,
Lăsînd întreagă dulcea lui putere.
Am luat ocara şi, *torcînd uşure,*
Am pus-o cînd să-mbie, cînd să-njure".
(Testament)

Urîtul, mucegaiul şi noroiul din realitatea socială au fost convertite, în artă, în *frumuseţi şi preţuri noi* :

„Din bube, mucegaiuri şi noroi
Iscat-am frumuseţi şi preţuri noi"
(Testament)

(A) isca frumuseţi şi preţuri noi, în contextul dat, subliniază o trăsătură a poeziei argheziene : noutatea ei revoluţionară. *Frumuseţi şi preţuri noi*, obiecte abstracte ale lui *isca*, spiritualizează în crescendo creaţia poetului născută din „bube, mucegaiuri şi noroi", definind poezia argheziană ca poezie revoluţionară.

Necontenita materializare a obiectelor lirice, din domeniul inefabilului, a procesului creaţiei şi a creaţiei înseşi, secundată de abstractizarea şi chiar de dematerializarea abstracţiilor, îşi are o explicaţie mai adîncă în structura sufletească duală a poetului, în acea neliniştе *sui-generis* argheziană[19]. Fluidităţii şi fărîmiţării universului în particule insesizabile, care îl obsedează, poetul le opune reafirmarea energică a realităţii prin „expresia ei cea mai concretă, cea mai sigură, adică tangibilă. Cuvintele poetului se înfig în carnea lucrurilor, o muşcă, avide să nu scape nimic din însuşirile care-i certifică existenţa, formă, culoare, miros,gust"[20]. Descompunînd materia care-l nemulţumeşte şi recompunînd-o după alcătuirea capricioasă a fanteziei lui, el este însetat de absolut. Foamea după acesta îl obligă să-şi spiritualizeze creaţia, după ce mai înainte şi-o materializase excesiv.

Materializarea puternică a acţiunii „a crea" şi a creaţiei artistice, rod al acesteia, atestă primatul forţelor afective ale poetului în poezie [21].

---

[19] Despre aceasta, vezi pe larg la Şerban Cioculescu, *Introducere în poezia lui Tudor Arghezi*, p. 196—197.

[20] Ov. S. Crohmălniceanu, *Tudor Arghezi*, p. 297.

[21] Şerban Cioculescu, *Introducere în poezia lui Tudor Arghezi*, p. 204—205 : „Poezia lui Arghezi ne apare ca o erupţie vulcanică, cu lavele la mari diferenţe de temperatură, nocive sau binefăcătoare, prin terapeutica lor morală, asupra propriului ei subiect. Individualistă în principiul ei, frămîntată de mari nelinişti interioare, nestatornică în echilibru, ea atestă totuşi primatul forţelor afective : în dragostea de copii, de plante şi de animale, în paradisul regăsit, al cuplului primitiv, în căutarea lui Dumnezeu, în afirmarea panteistică a forţelor naturale, în discreditul inteligenţei discursive şi preconizarea intuiţiei, se manifestă una şi aceeaşi nevoie organică de risipire şi de recuperare afectivă. Singulară este numai viziunea enormă, a ochiului de ciclop, cum îşi numeşte poetul într-un loc intensitatea vizuală ; viziune genuină prin prospe-

II. *Sinonime populare cu pecete argheziană*

Dotat cu un excepțional simț lingvistic, Arghezi epuizează rezervele stilistice ale unui cuvînt. Uneori modifică într-atît sensurile cuvintelor, încît dă impresia unei „stîngăcii", cum se exprima acad. M. Ralea[22], alteori nuanțează anumite sensuri vechi, aducîndu-le pe primul plan în conținutul semantic al cuvintelor. Cuvinte vechi sau chiar mai noi, tocite, sînt reconstruite semantic și puse în circulație.

F ă p t u r ă, sinonim al neologismelor *creatură*, *creație*, *imagine*, cuvînt vechi românesc, folosit cu multă măiestrie și frecvent de Eminescu, dar mai puțin folosit și gustat în poezie după acesta, este reluat, însuflețit și nuanțat semantic de Arghezi.

Termenul *făptură* are un conținut semantic deosebit, subliniind, prin toate nuanțele lui, raportul de dependență a operei față de autorul ei. Natura întreagă, universul și omul sînt făpturi; omul, însă, este făptură împărătească, zice Arghezi, în versurile din tinerețe, ieșită din mîinile demiurgului biblic. Dar natura și omul au și ele, la rîndul lor, făpturi, creații ale lor. Făptură este chipul iubitei, făurit de poet în mintea lui.

Raportat sau neraportat la cineva din afara lui, omul este o făptură. Cu atît mai mult sînt făpturi zămislirile, născocirile, creațiile minții lui. Toate aceste nuanțe sînt exprimate de Arghezi prin termenul *făptură*.

Eminescu, marele înaintaș al lui Arghezi, folosise și el acest cuvînt, nu însă cu același bogat conținut semantic și cu atîtea implicații religioase :

„Deasupra frunței tale e-un mîndru cerc de stele —
Astfel treci tu, copilă, *făptura minții mele*",
Eminescu, P. 342

„P-un chip pe care singur cu mîna-i *l-a cioplit*:
Sărută, -mbrățișază el propria *făptură*"
Eminescu, P. 406

Din Arghezi :

„Doamne, așa obișnuit ești, biet,
Să risipești *făptura* ta încet".
S. 1, 132

„Și cînd *făptura* ne primește-ntreagă,
Ca un altar ce-n haos s-a deschis,
Și dinainte floarea ni se pleacă,
Să-i sărutăm petalele de vis?"
S. 1, 53

ținea perceperii, prin candoarea simțirii, prin simțul miracolelor ambiante; iar consecutiv, singulară este și expresia, prin altoiurile artificiale, prin mezalianțele verbale și prin transmutația materiei, din inițiativa artistului, grădinar și alchimist".

[22] Mihai Ralea, *T. Arghezi*, în *Scrieri din trecut*, București, Editura pentru literatură, 1963, p. 18.

„În giulgii clătinate se leagănă cu lacul
Făptura, pretutindeni de față și dosită,
A celui ce, cu firul de iarbă și cu acul
Scînteii, îndeseşte pînza mereu pe sită".
S. 1, 122

„Cui i-ai dat, fă, să ți-o cunoască
Făptura ta împărătească?"
S. 1, 210

„*Făptura ta întreagă*
De chin și bucurie,
Nu trebuie să-mi fie,
De ce să-mi fie dragă?"
S. 1, 43

Lucian Blaga și Mihai Beniuc, contemporani cu Arghezi, vor folosi, din aceleași motive de expresivitate, influențați sau nu de Arghezi, termenul *făptură*:

„Mire-te, desmire-te
Cîntecul *făpturii*,
locul unde toate cresc,
inima pădurii".
Blaga, P. 52

„În chipuri atîtea, flacăra-ntîmpină pasul
oricărei *făpturi pămîntene*,
și drumul i-aține și ceasul".
Blaga, P. 122

„*Făptura* fără ieri, întruchipată iar și iar,
în ciclurile arzătoarei, reluatei tinereți
îmi este dat, pînă la capătul acestei vieți,
în fiecare zi din nou s-o cuceresc".
Blaga, P. 145

„Violoncelul izvorului,
Contrabasul furtunii,
Și cîntecul de chemare al dorului
Din suprasonicul corn al lunii,
Chemînd *făptura primă* ca să vie
Pe scoarța ei pustie".
Beniuc, T. 35

„Materie cu tine de-o *făptură*,
Sînt fiul tău, tu, mama mea, natură".
Beniuc, M. 86

„Sub mușchiul de taine așteaptă
Făptura de vis a Ilenii"
Beniuc, P. 92

I s c a. Este un cuvînt relativ vechi în limba noastră, de origine slavă, dar care a început să fie utilizat de cărturari abia în secolul al XIX-lea. Cf. DLR (Pușcariu, t. II, 1, p. 894—895).

Folosit tranzitiv, sensurile lui sînt: a face să se nască, să se ivească, a scoate la iveală, a scormoni, a provoca; p. ext. a născoci, a scorni, a inventa.

În literatură, *isca* pătrunde viguros prin Arghezi, devenind, sub pana acestuia, un sinonim expresiv al noțiunii „a crea". Șerban Cioculescu, remarcînd acest lucru, scria, cu aproape 20 de ani în urmă, următoarele: „Dintre verbele pe care poetul și-a pus pecetea se cuvine amintit *a i s c a*, cu sensul de a stîrni, a provoca, iar la forma reflexivă, de a se ivi" [23].

În poezia argheziană, verbul *a isca* (și *a se isca*) are o foarte mare frecvență, denumind acțiunea „a crea". Cînd este tranzitiv, indicînd precis pe autorul actului creator, care este de obicei omul, artistul, *isca* are o mare forță expresivă:

„Din bube, mucegaiuri și noroi
Iscat-am frumusețI și prețuri noi".
(Testament)

O altă nuanță a acestui verb, folosit tranzitiv, este „a stîrni", „a face să se nască":

„Cînd mă găsesc în pisc
Primejdia o caut și *o isc*",
S. 1, 24

„O strună, nu știi cum atinsă cu arcușul, *iscă* fiorul". B.B.8.

Participarea intensă a subiectului creator la acțiunea verbului *isca* este asigurată și prin folosirea reflexiv dinamică a acestuia:

„Amintirile, treptat,
Au scăzut, și încet, pe-ncetul,
S-a iscat din morți poetul,
Ca un cerc dintr-un pătrat".
S. 3, 32

I v i are o situație asemănătoare cu *isca*. Folosit tranzitiv și reflexiv dinamic, în majoritatea cazurilor, el are o frecvență mare, atît în poezie cît și în proza lui Arghezi. Acesta îi deschide drum larg, în limbajul poetic.

[23] Șerban Cioculescu, *op. cit.*, p. 38.

sau :

„În sufletul, bolnav de oseminte
De zei străini, frumoşi în templul lor,
Se iscă aspru *un îndemn fierbinte*
Şi-mi simt sculate aripi de cocor".
S. 1, 38

Isca şi *ivi* se întîlnesc adeseori în cursul aceleiaşi poezii, ca în *Testament* :

„Din graiul lor cu-ndemnuri pentru vite
Eu *am ivit* cuvinte potrivite
.....
Iscat-am frumuseţi şi preţuri noi".

Sinonimia acestora este evidentă, întrebuinţate nu numai tranzitiv ci şi reflexiv dinamic :

„Din pietre sterpe şi uscate
Un fir de iarbă *s-a ivit*",
S. 1, 35

sau :

„Cum *se iveşte* această omenire, nepăsătoare la vicleşugul costumului, elastică şi zveltă?" Pagini, 171.

N ă s c o c i, termen popular, devine foarte expresiv şi frecvent în creaţia argheziană. În poezie, el are o frecvenţă foarte mare şi indică, îndeosebi, activitatea creatoare a omului, exprimînd acţiunea „a crea" ceva nou. În contextul arghezian, *a născoci* redă ideea acţiunii prometeice a omului care se emancipează şi supune natura puterii sale. Născocirea a ceva nou, pozitiv, are la bază gîndirea omului :

„În petecu-ţi de ţară, împotmolit, sfruntata
Şi îndrăzneaţa minte *a născocit* şi roata";
S. 3, 75

Omul imită demiurgul care l-a frămîntat, căutat şi născocit şi cu care el, omul, se aseamănă (vezi poezia *Suiş*—S.1, 160). Acest lucru îl arată Arghezi în multe locuri :

„Eu sînt acel pe care l-am visat,
L-am căutat şi-am vrut *să-l născocesc*,
Ca prin gunoiul meu cel omenesc
Să treacă rază, ager şi curat".
S. 1, 143

„Plugule, cin-te-*a născocit*,
Ca să frămînţi a şesurilor coaje"
S. 1, 15

„Dar, trăit în strîmbătate și hulă, omul a izbutit să se răscumpere și să se depășească ; nu clădind, numai monumental, în lat și-n sus, legiferînd și asuprind, ci *născocind*, după ce-a cîntat și zugrăvit graiul scris și, în sfîrșit ,*Cartea*[...]. *O ființă nouă* și fără de moarte s-a ivit, neprevăzută de natură, care face numai petale și frunze. Răzbunarea omului e de astă dată integrală și definitivă în fragila lui existență". Lume V.N. 195—196.

Din aceleași motive de expresivitate deosebită, pentru a denumi acțiunea „a crea", Arghezi folosește termenul *născoci* de șapte ori în poezia *Născocitorul* din poemul *Cîntare omului*. Cu semnificația „a scorni", a plăsmui lucruri închipuite, neexistente, neadevărate ; p. ext. a minți, a falsifica — termenii *născoci*, *născocire*, *născocească* circulă în limbajul popular și chiar în scris. Arghezi a întărit prima semnificație a termenului *a născoci*, aceea de a crea lucruri noi, adevărate, constructive ; cu această semnificație apare în marea majoritate a locurilor din scrisul arghezian. De aceea, socotesc că și acest verb a primit o pecete arghezianǎ.

Un proces de consolidare a primei semnificații, aceea de a crea cu adevărat lucruri noi, cu mintea, pe terenul artei, pare că are loc în scrisul arghezian și în cazul termenilor : *a plăsmui*, *plăsmuire*[24]. Desigur în proporții mult mai mici, în comparație cu sinonimul *a născoci*, analizat mai sus. *A plăsmui* și *plăsmuire* au și o frecvență mai mică decît *a născoci*. Îi găsim în poezie și în proză. Dăm cîteva exemple de folosire a acestuia :

„Urșii mari de lînă,
Cu păpuși de mînă,
Iepurii cu lei,
Lupii, brotăceii,
Făpturi și jivine,
Plăsmuiri blajine,
Fiare, orătenii,
Trupuri de vedenii
Făcute din glumă"
S. 4, 153

„Mergîndu-și Domnul drumurile sfinte,
Doi orbi ieșiră Domnului -nainte.
Legați de braț și spînzurați în bîte,
Păreau, iscați din depărtare,
O *plăsmuire*, cu arătări urîte,
Cu coarne, cu spinări și opt picioare".
S. 1, 165

[24] (Esop)
„Cu o vorbă scăpărată, ca din bici, într-o scînteie,
Plăsmuirile lui repezi aveau toate cîte-o cheie".
(Fabula) S. 4, 8
„În starea jalnică a literaturii tinere de azi ne așteptam ca poetul (Cerna) *să-și plăsmuiască*, revenind în țară, inspirațiile cele care mai puteau să salveze mediocritatea muzelor romînești". Tablete, 29.

S t i h u i „a crea versuri, poezii", *s t i h u r i* „versuri, poezii" *a scrie stihuri* „a compune versuri, poezii" — sînt frecvente la Arghezi, îndeosebi în poezie. Aici dăm doar trei exemple :

„*Stihuri* de suflet, dintre spini culese,
Îndurerate -n spic şi -n rădăcini,
Pătrundeţi, înţelese şi neînţelese,
În suflete de prieteni şi străini".
S. 1, 195

„Ca un şarpe ce se zbate
Suferind de cinci păcate,
Stihuind m-am hotărît
Să-mi trec noaptea de urît".
S. 1, 65

„Şi făcurăm şi-o prinsoare,
Cine poate *scri* mai iute
Stihuri vreo cîteva sute,
Şi ne-am aşternut pe scris".
S. 4, 176

Sinonimele *v i s , a v i s a, v i s a r e* au în scrisul arghezian, în poezie îndeosebi, bogate şi variate nuanţe semantice ale noţiunii „a crea", definitorii şi ele ale artei argheziene.

A visa este sinonim cu a imagina, închipui, inventa, născoci. Visul este o creaţie a spiritului, a minţii.

Analizînd visul arghezian, Şerban Cioculescu remarcă următoarele : „Un climat de refugiu, mai frecvent, îl oferă poetului visul, facultate constructivă de lumi imaginare, mai desăvîrşite şi mai frumoase.

În poema luminii, cu nimburi şi coroane, poetul se defineşte astfel : „*Sînt altoit cu visuri, ca un ocean cu stele*" [25].

Datorită condiţiilor sociale vitrege, pe vremea *Agatelor negre* „poetul aspira la extincţie, cu gîndul alinător că şi-ar putea «strivi» visul într-un chip nepieritor, dîndu-i expresie" [26] :

„Şi-nghite-mă întreg, în haos,
Umil, senin şi mulţumit
Că las în urma mea repaos,
Şi-o foaie nouă de adaos
La cartea veşnicului mit,
În care *visul* mi-e strivit
Ca un vlăstar de mărgărit".
S. 1, 151

[25] Şerban Cioculescu, *op. cit.*, p. 61.
[26] *Ibidem.*

„Neuitată este, însă, sub același raport, expresia normativă a destinului feminin" [27], în versurile :

„Priveghe însă *visul*, stăpîn peste durată,
Să nu se depărteze de oameni niciodată".
S. 1, 155

„...Visul e stăpîn peste durata interioară, subiectivă, neconvențională. Ca atare, el este leacul cel mai eficace împotriva urîtului, a boalei, „de vreme", a suferințelor de tot felul ale conștiinței. Prin cuvîntul vis, poetul înțelege toate realitățile spirituale care consolidează, ori consolează numai, existența" [28]. Într-un mediu social strivitor, ca cel burghezo-moșieresc, în care își scria versurile, visul singur, îi oferea posibilitatea evadării într-o lume neconvențională, în care să-și desfășoare activitatea lui creatoare.

Momentul prielnic visului este noaptea, cînd, în locul luminii excesive a soarelui, raza blîndă a stelei

„Cea stinsă cea din urmă și-aprinsă cea dintîi"

îi alină cu „mir de aur" durerea adîncă :

„În jurul tău misterul, cu slove negre scris,
Ca-n mine pune golul alăturea de vis :
Cînd visul dîndu-i margini, cînd golul, lui, vecie,
Și-mpreunați nici unul pe celălalt nu știe".
S. 1, 112

Cu alte cuvinte, visul are darul de a pune margini golului, nesfîrșitului, iar acesta de a conferi visului, caracterul eternității [29].

Visul își pecetluiește taina, creația lui, prin *lacătul* închis :

„Lacăte, cine te-a închis?
La ușa marelui meu *vis*?
Unde ni-i cheia, unde-i păzitorul,
Să sfarăme zăvorul
Și să vedem în fundul nopții noastre
Mișcîndu-se comorile albastre?"
S. 1, 39

Iar verbul arată efortul creator :

„*Poema o visez* și-o caut
În toate cărțile cu nume,
Ușoară ca un ghiers de flaut
Și numeroasă ca o lume".
S. 3, 287

[27] Șerban Cioculescu, p. 62.
[28] *Ibidem*.
[29] *Ibidem*, p. 62—63.

★

Setea de cunoaştere multilaterală şi aprofundată a realităţii, în dezvoltarea ei revoluţionară, şi acea „frîntură în imagini" a existenţei, realizată de Arghezi în cuvinte, îşi găsesc expresia adecvată, la măsura geniului, în sinonimele noţiunii „a crea", prezentate şi analizate — unele dintre ele — de noi mai sus.

Ele aparţin fondului popular al limbii române şi dovedesc un alt element caracteristic creaţiei argheziene : legătura ei organică cu creaţia poporului, mărturisită de poet nu numai prin fondul de idei, ca în *Testament*, de pildă, ci şi lexical şi semantic.

Sinonimele populare materializează inefabilul liric al creaţiei poetului. Diferitele nuanţe semantice ale noţiunii „a crea" îşi află, în scrisul arghezian, exprimarea precisă şi expresivă, tocmai datorită valorificării sinonimelor populare.

Creaţiile lexicale argheziene : expresiile frazeologice şi revalorificările semantice corespund necesităţii adînc simţite de artist pentru expresia poetică concentrată şi exactă, care materializează aici procesul creaţiei şi creaţia argheziană însăşi, cu diferitele şi bogatele ei nuanţe.

ABREVIERI

Spre a uşura citarea locurilor din Arghezi şi din alţi poeţi folosim abreviaţiile :

B.B. = Tudor Arghezi, *Cu bastonul prin Bucureşti*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1961.

Beniuc, M. = Mihai Beniuc, *Materia şi visele*, Versuri (Bucureşti), Editura pentru literatură, 1961.

Beniuc, P. = Mihai Beniuc, *Poezii*, Cu o prefaţă de Savin Bratu, în „Biblioteca pentru toţi" (Bucureşti), Editura de stat pentru literatură şi artă, 1960.

Beniuc, T. = Mihai Beniuc, *Culorile toamnei*, Versuri (Bucureşti), Editura pentru literatură, 1961.

Blaga, P. = Lucian Blaga, *Poezii*, Cuvînt înainte de George Ivaşcu (Bucureşti), Editura pentru literatură, 1962.

Eminescu, P. = Eminescu, *Poezii*, Ediţie îngrijită de Perpessicius. Cuvînt înainte de Mihai Beniuc. Ediţia a II-a (Bucureşti), Editura de stat pentru literatură şi artă, 1960.

Lume V.N. = Tudor Arghezi, *Lume veche, lume nouă*, Bucureşti, Editura tineretului, 1958.

Pagini, = Tudor Arghezi, *Pagini din trecut*, Bucureşti, Editura de stat pentru literatură şi artă, 1955.

S. 1—5 = Tudor Arghezi, *Scrieri. Versuri*, vol. 1—5, Editura pentru literatură, 1962—1964.

Tablete = Tudor Arghezi, *Tablete de cronicar*, Prefaţă de D.Micu (Bucureşti), Editura de stat pentru literatură şi artă, 1960.

ÎNCERCĂRI DE LEXICOGRAFIE TIPOGRAFICĂ

PE MARGINEA UNUI ÎNCEPUT DE VOCABULAR TIPOGRAFIC AL LUI PETRE ISPIRESCU (I)

DE

VIRGIL MOLIN

Pe măsură ce în ţările române se introduceau meşteşuguri noi, cu procedee de tehnică mai avansată, limba română se îmbogăţea cu expresii specifice, legate de exersarea acestor ocupaţii. Adaptarea se făcea fie direct din limba poporului de la care împrumutam meşteşugul, fie mijlocit. Astfel s-a format un limbaj profesional, cu expresii corespunzătoare pentru scule, pentru lucrători şi pentru fazele de lucru.

Datorită faptului că în acea vreme marile centre care dominau piaţa cu livrări de material-literă şi utilaj tipografic erau oraşele Lipsca şi numai apoi Amsterdam, se înţelege că şi termenii folosiţi erau de origine germană[1] : litera, slovele, ca şi întreg materialul necesar la zeţuire, se numea *şrift*[2] (<germ. *Schrift* = scriere); axa spirală a teascului, o tijă cu întorsură în filet, ca la un şurub, piesă esenţială în construcţia unei prese de tipar, se numea *şruv*[3] ş.a.m.d. Termenii îşi păstrau forma originară

[1] Germanismele nu au fost introduse în nomenclatura tipografică prin intermediul saşilor din Transilvania cu care am fi fost „în contact frecvent" — cum greşit afirmă L. Şăineanu (vezi *Dicţionar universal*, Introducere, Craiova, 1941, p. XXIX). În ce priveşte meşteşugul tipograficesc, noi n-am avut nici o legătură cu tipografii saşi din Ardeal, care n-au tipărit pentru noi. În tiparinţele lor, ţinute „secrete", n-a lucrat nici un ucenic valah, nici măcar Coresi, de la care, de altfel, nu ne-a rămas nici o indicaţie de ordin profesional (tipografic). N-am cumpărat nici o instalaţie tipografică din Ardeal, şi nici un tipograf sas n-a activat la noi. La Bălgrad s-a semnalat incidental expresia *ghiser*, care s-ar putea să fie o influenţă săsească, dar care a fost repede eliminată şi înlocuită cu *vărsător* (de litere). (Vezi nota 7.)

[2] Matei Basarab trimite pe călugărul Nectarie la Pecearska, ca să aducă *şrift*, arată N. Iorga în *Istoria literaturii române*, vol. I, p. 246. La 1642, egumenul Sofronie de la Trei Ierarhi pleacă la stavropighia de la Lvow ca să aducă *„şrift grecesc"*, în completare la litera slavonă cu care era dotată tiparniţa lui Vasile Lupu (D. C. Fortunescu, *Istoria tiparului în Ţările Româneşti*, Craiova, 1924, p. 116).

[3] Mitropolitul Dosoftei se adresa patriarhului Moscovei (la 1683): „te mai rugăm să ne trimiţi un *şruv*, cu teascul care apasă hîrtia pe litere" (G. Pascu, *Istoria literaturii române din sec. XVII*, p. 119).

(germană), nemodificată decît prin ortografierea autohtonizată, cf., de exemplu, *fiş*[4] (<*Fisch*), sau trecînd printr-o uşoară deformaţie fonetică, cum ar fi *teşlag*[5] pentru *Unterschlag*.

Mai mult decît atît, de unde la început lucrătorul care aduna (culegea) litere se numea *aşezător de slove*[6], mai tîrziu a devenit *zeţar* (<*Setzer*) şi aşa a rămas, cu toate străduinţele de românizare de mai tîrziu, cînd s-a încercat impunerea neologismului *compozitor* (de literă), abandonat curînd, sau a termenului *culegător*, folosit şi astăzi, însă alături de *zeţar*. Uneori s-a întîmplat şi invers. Un termen german, cum a fost acela de *ghiser*, citat, în tipărituri foarte vechi[7], ca denumire pentru lucrătorul care turna litere (<*Giesser* sau *Schriftgiesser*), a avut o existenţă efemeră, fiind înlocuit mai întîi de *vărsător de litere*, apoi de *turnător de itere*, aşa cum a rămas pînă astăzi.

Aceeaşi soartă a avut-o şi cuvîntul *drugar*[8] (< *Drucker* = tipăritor). Termenul a dispărut o dată cu înlocuirea teascului de către maşina (rapidă) de tipar, lucrătorul tipăritor fiind numit *maşinist*. Tot datorită acestei evoluţii de ordin tehnic a apărut o nouă îndeletnicire, aceea a lucrătorului (auxiliar) numit *rotar*, pentru că învîrtea roata care acţiona maşina. Cu toate că după aceea a fost introdus motorul electric ca sursă de energie, denumirea de *rotar* s-a menţinut chiar şi în cea mai modernă întreprindere poligrafică, de data aceasta însă pentru lucrătorul semicalificat, folosit ca ajutor pe lîngă maşinistul-tipăritor.

Evoluţia tehnică a tiparului a făcut ca şi alţi termeni, cum sînt *şruv* şi *pilcar*[9], să dispară cu vremea din vocabularul uzual al tipogra-

---

[4] *Fiş* înseamnă amestecătură de literă tipografică împărţită greşit. Fiecare tipografie are *ladă* sau *cutie cu fiş* în care se adună tot felul de material (literă şi albitură mică) aruncat. Ceea ce se mai poate folosi se împarte la locul cuvenit, iar restul se dă la topit.

[5] *Teşlag* se numeşte rîndul alb bătut în josul paginii pe cel puţin 12 puncte tipografice, care serveşte la consolidarea paginii de zaţ, pentru ca literele să nu cadă.

[6] În *Molitvenic*, Iaşi (1764), găsim : „aşezătoriu slovelor Damaschin diaconul"; în *Învăţături hristianiceşti*, Iaşi (1823), de asemenea : „Ioan Pavlovici şi Gheorghie aşezătorii slovelor" (*Bibliografia veche românească*, tom. III, p. 412); în predoslovie la *Molitvenicul* de la Govora (1635) semnează : „Ioan Glebkovici aşezător de cuvinte" (B.V.R., tom. IV, p. 187). (Vezi şi cuvîntul „Culegător" din *Adunarea de ziceri*.)

[7] În *Rînduiala* (liturghiei), tipărită la 1687 la Bălgrad (Alba-Iulia), se menţionează la sfîrşit că a fost tipărită de „Chiriac giser i tipograf". În B.V.R., tom. I, p. 280, este greşit interpretat : *ghiser* = scriitor.

[8] În toate tipăriturile vechi găsim cuvîntul *drugar* cu sensul de tipăritor la teasc. Citătm din hrisovul lui Moruzzi, datat 15 febr. 1806 (V. A. Urechie, vol. XI, p. 20—21), următoarea listă de lucrători ce se aflau în tipografia mitropolitului Veniamin la acea dată :

5 zeţari, 4 drugari, 4 pilcari, 4 probari, 2 prifăcători, 1 pisător de chinovar, 1 trepădător (în completare şi 1 bucătar, care asigura pregătirea hranei la cei 21 de lucrători tipografi). Drugari mai găsim menţionaţi şi în alte numeroase tipărituri; astfel, în *Tocmeala tipografilor*, de la 1747, semnată de Neofit al Ungrovlahiei, figurează următorul personal repartizat pe fiecare teasc : „1 jăţar cu 3 taleri pe lună, 1 drugariu cu 2 taleri pe lună şi 1 pelcariu cu 2 taleri pe lună". În 1860, drugarul a devenit *presar* (dosar 195/1860 Arh. Statului, ref. Tip. statului de la Iaşi), pentru ca în curînd, o dată cu eliminarea teascului (presei de tipar), să se transforme în *maşinist*, sau în *tipăritor*. Cuvîntul *drugar* poate să provină şi de la *drug*, manivelă în formă de bară lungă, la început din lemn, apoi din fier, pe care o manevra tipăritorul de la teasc, pentru a obţine tipărirea prin apăsarea hîrtiei pe forma de zaţ.

[9] *Pilcar* (< polonezul *pilc* = tampon îmbibat cu cerneală tipografică). Lucrătorul care ungea forma de tipar cu astfel de tampoane se numea *pilcar* sau *pelcar*. Pentru a asigura un ritm

fului. Cum arătam mai sus, n-au lipsit nici tendinţele de românizare în acest domeniu, ce-i drept fără caracterul unor acţiuni sistematice. În mai toate cazurile însă, încercările au rămas fără efect. Este concludent în această privinţă cazul cuvîntului *vingălac*[10] (adaptat după germ. *Winkelhacken*), denumirea celei mai importante unelte de care se foloseşte zeţarul. Cînd s-a încercat înlocuirea lui cu termenul *culegar*, sau *culegău*, lipsit de eufonie, tentativa a rămas fără rezultat. La fel s-a întîmplat cu încercarea de a înlocui expresia *şif*[11] (<germ. *Schif* = corabie), cu *galionul* luat de la zeţarii francezi, care nu s-a impus nici măcar în varianta românizată *luntre*. Numai înlocuirea *ghifert*[12]-ului (<*Geviert*) şi *albghifert*-ului (*Halbgeviert*), care au devenit respectiv *pătrişor* şi *semipătrişor* s-a generalizat, căci noile generaţii de culegători tipografi nu mai ştiu decît de *pătrişori*.

La noi, prima încercare de a aduna expresii tipografice într-un vocabular profesional a făcut-o Petre Ispirescu, marele nostru culegător de basme şi snoave, despre care ştim că a fost şi a rămas toată viaţa zeţar şi iscălea totdeauna „culegător tipograf", chiar pe vremea cînd a fost, vremelnic, director al Imprimeriilor statului (în 1862).

Ispirescu a întreprins această culegere de expresii prin anii 1865—1870. Rezultatul strădaniei sale este vocabularul rămas în manuscris, aflat în fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei R.P.R.[13], care poartă titlul *Adunare de principalele ziceri tehnice întrebuinţate în tipografie*.

Încercarea lui Petre Ispirescu are o dublă însemnătate, deoarece ea este nu numai prima culegere de termeni tipografici la noi, dar are şi meritul de a fi căutat să elimine termenii străini, impunînd în locul acestora termeni tehnici româneşti. Astfel, în vocabularul lui Ispirescu nu vom găsi nici *vingălac*, nici *şif*, nici *şpalt*, nici *dursuşi*, nici *ghifert*, ci echivalentele româneşti ale acestor termeni, chiar dacă la vremea aceea nu se încetăţeniseră încă în practica tipografică.

---

mai rapid de tipărire la teasc, drugarul îngrijea de tipărirea propriu-zisă, după ce pilcarul se ocupa numai cu încărcarea paginilor de zaţ cu cerneală necesară. Într-o tiparniţă bine organizată drugarul şi pilcarul lucrau împreună (vezi şi V. Molin, *Vocabularul tipografului*, ed. a II-a, Bucureşti, 1940).

[10] *Vingălac*, instrument de metal (de obicei de alamă), în care zeţarul adună literele, formează cuvinte, apoi *împlineşte* rînduri întregi (vezi *culegău* în *Adunare de ziceri* de P. Ispirescu).

[11] *Şif*, planşă de zinc (rareori de lemn), de formă dreptunghiulară, avînd în partea de jos şi în stînga un pervaz subţire. Pe *şif* se goleşte *zaţul* (culegerea) din vingălac, pînă se formează coloane sau pagini. Formele de zaţ, colectate în modul acesta, se transportă cu şiful la paginaţie sau direct la maşină (formele mici). De aici denumirea de *Schif* = corabie, care transportă. În manualul *Călăuza tipografului*, de George Ionescu , Bucureşti, 1906 găsim (ca şi la P. Ispirescu în *Adunarea...* pe care o publicăm aici), încercarea de a înlocui expresia *şif* cu *galion* (fr.), ba chiar cu românescul *luntre*.

[12] *Ghefirt* sau *ghifert*, a patra parte dintr-un pătrat, care are drept unitate de măsură 12 puncte tipografice şi este un material fără floare (albitură). Serveşte la împlinirea de intervale între cuvinte şi, în general, a rîndurilor.

[13] Mss. rom. nr. 220. Sînt 14 file (f. 229—242) scrise mărunt, dar citeţ, în ortografia timpului, debarasată, în general, de balastul eliadist, din care nu păstrează decît foarte puţine reminiscenţe (ânghiu-unghi; littere = literă; spaţi = spaţii; ua = o). Petre Ispirescu şi-a intitulat la început lucrarea *Vocabular tipografic*, apoi a şters acest titlu, considerînd probabil că o culegere aşa de restrînsă nu reprezintă un vocabular.

Adunarea... este foarte restrînsă. Ea nu cuprinde decît „zicerile tehnice *principale*, întrebuinţate în tipografie" — după cum ţine să sublinieze şi autorul. În total, numai 118 cuvinte, faţă de circa 500 cîte sînt cunoscute în terminologia tipografică [14]. Bineînţeles că în acest cadru restrîns Ispirescu nu a putut aduna toate „zicerile tehnice" principale, în uz în perioada redactării [15].

În afară de aceasta, în *Adunarea de ziceri* este ignorată existenţa unor termeni desemnînd faze de lucru, materiale şi procedee tehnice noi, prilejuite de introducerea maşinii plane (rapide) de tipar, cunoscută şi de Ispirescu ca maşină „cu cilindru" şi care la acea dată reprezenta o invenţie senzaţională, în măsură să determine o adevărată cotitură în istoria tiparului. În această epocă, presa de mînă (teascul) este pe punctul de a deveni o piesă de muzeu [16].

Este evident că Ispirescu nu a urmărit să facă o simplă „adunare de ziceri", ci a fost condus de dorinţa de a selecţiona cuvinte demne de a figura într-un viitor dicţionar profesional românesc. Din cele 118 cuvinte, numai unul singur este germanism (*ştempel*) şi unul singur franţuzism (*galion*). Petre Ispirescu s-a străduit să găsească înlocuitorul românesc pentru toţi termenii de origine străină, chiar dacă acesta nu era încetăţenit în tipografie. În acest chip el aduce o contribuţie demnă de luat în seamă la închegarea unui vocabular tipografic românesc. Strădania lui a fost reluată abia după 50 de ani de un alt culegător de litere, care a fost totodată şi un laborios istoriograf al tiparului, G. Ionescu, autorul *Călăuzei* tipografului [17].

Reproducem aici *principalele ziceri tehnice întrebuinţate în tipografie*, aşa cum le-a strîns Petre Ispirescu, respectînd particularităţile de limbă, dar adoptînd ortografia în vigoare astăzi. Ne-am permis a adăuga la fiecare din „zicerile" reproduse unele lămuriri cu privire la valoarea lor actuală.

A

Abreviaţie. Ziceri scurtate. Ele sunt foarte utili în dicţionare de toate speciile, gramatici, cataloage etc. Ele fac economie de spaţiu şi micşorează cheltuielile de imprimat; se evită însă în orice opuscul în care utilitatea lor nu este particulară, afară de zicerile *tom, capitul, pagină* etc.

Termen menţinut (în limba germană Abbreviatur).

---

[14] V. *Vocabularul tipografului*, ed. a II-a, Bucureşti, 1940.

[15] Lipsesc, între altele, cuvintele: aldine, anticva, buză, bordură, filă (foaie), cheglu, cleştuţe, potriveală, reglete, răstav, regal, sulă etc.

[16] Încă din 1851, Tipografia Nifon face reclamă (printr-o volantă) anunţînd că a pus în funcţie o maşină-rapidă, care „tipăreşte iute" şi asigură zilnic peste 10 000 tiraje în 2 culori (Bibl. Acad. R.P.R. — Foi volante nr. 205).

[17] Mai tîrziu, *Vocabularul tipografului* (Craiova, 1927 şi Bucureşti, 1940) vine să întregească nomenclatura profesională, potrivit cu evoluţia tehnică care a transformat meşteşugul manual din vechile tiparniţe într-o industrie poligrafică.

Accente. În ortografia română toate vocalele sînt accentuate. Ortografia nuoă tinde a le desfiinţa. Vechea ortografie se servea de accente *acut, grav, circonflex* şi *scurt*. Nuoa ortografie se servă numai de cele trei dîntîi şi cu foarte mare moderaţie.

Totuşi, în anii cînd s-a scris acest vocabular, existau în cutia de litere a culegătorului nu mai puţin de 28 litere cu accente şi semne diacritice necesare la culegerea curentă, ca de exemplu : ç, ḑ, â, ă, ĕ, î, ó, ú *etc.* (*vezi* : poliţă).

Accidenţii. Să dă numele acesta în tipografii la lucrări mici, precum : bilete de invitaţii, adrese, facturi, circulare etc.

Autorul vocabularului nu reţine cuvintele accidenţar *pentru lucrătorul specialist în lucrări de acest fel, precum şi* literă de accidenţe, *care reprezenta, chiar în acea perioadă, o anumită categorie de litere.*

Adaos. Zicere, frază, ori parte de frază ce nu era în manuscris şi pe care autorul o pune la corectură.

În nomenclatura de azi, acest termen şi-a pierdut sensul. Se foloseşte numai sub forma de adaus *la cerneluri* (*germ.* Zusatz), *pentru substanţele pe care tipăritorul le adaugă la cerneală cu scopul de a modifica unele proprietăţi fizice* : *nuanţa, consistenţa etc.*

Adiţie. Notă mică (dată sau oarecare arătare), aşezată pe marginea paginei, afară din justificaţie.

Termenul echivalent astăzi este marginalii (*germ.* Marginalien). *Se culeg după norme tipografice bine definite.*

Arc. Această figură este extensia parantesului. Mai adesea se pune *verticală*; la capete însă de tabele poziţia sa în general este *horizontală*.

Din arc *a devenit* acoladă, *un simbol grafic pentru a arăta gruparea mai multor cuvinte, formule sau noţiuni în tabele, scheme etc. Se foloseşte şi cu funcţia de paranteză. Ca material tipografic se pot compune, după nevoie, din trei diferite bucăţi* : mijlocul —‿—, codiţele —‿ *şi liniile* mediane —— *şi se toarnă pe diferite corpuri şi lungimi tipografice* (*germ.* Akkolade).

Alb. Această vorbă are diferite semnificări, în diversele părţi ale tipografiei ; aşa dară: La turnătoria de litere, spaţiile, cuadraţii, regleţii se numesc alburi, fiindcă ele reprezintă părţile culegerii cari, la tipărire, prezintă locurile cele albe. Se zice de unele litere *are alb*, fiindcă floarea este inferioară în proporţie cu corpurile lor. Asemenea se zice şi la minusculele *v, r, o*, majusculele *A, V, T, L, P*, de la orice fel de literă.

La cules acest nume se dă la intervalurile ce despart zicerile sau rîndurile, intervale mai mari sau mai mici decît acelea ce se fac obicinuit. În acelaşi înţeles se zice *un rînd alb*, ca să arate distanţa ce ţine locul unui rînd.

La închisul formelor se deosibesc *alburile mici* şi *mari*. Cele dîntîi coprind mijloacele şi capeţele, iară cele d-al doilea, marginile de afară şi de jos.

La tipărire se zice *iese alb, iese negru*, ca să se arate că trebuie a se da mai multă sau mai puţină tinctă, ori a se adăuga un petic la aşternut sau a se tăia ceva dintr-însul.

De bună seamă că numirea de alb *a dat loc la felurite confuzii, fiindcă, în general, nu era propice pentru toate cazurile. De aceea, amplificîndu-se, a devenit* albitură, *cum este numit şi astăzi întreg materialul tipografic ce nu apare la tipar, ci face parte din spaţiul ce rămîne alb. Se toarnă într-un aliaj mai puţin dur, pe o înălţime mai scundă decît litera şi pe diferite corpuri şi lungimi care determină speţa de albitură, cunoscută sub numirile de* : spaţii, interlinii, pătrişori, cvadraţi *şi* regleţi. Albitură *este un termen românesc foarte potrivit.*

Alineat. Altădată se zicea *stare.* Rîndul cel dîntîi al unui paragraf din text, bătut cu un pătrişor. *Fă un alineat.*

Termen menţinut şi astăzi. De asemenea şi termenul stare *s-a menţinut, căci spaţiul lăsat liber la început de alineat se numeşte şi astăzi* stare.

Aliniare. La *linie* se numeşte lucrarea ce se face de ori cîte ori se reuneşte mai multe litere, cuadraţi, ori alte alburi, spre a realiza forţa corpului unui alt singur corp. Cînd se pun alături caractere diferite la floare şi la corp, trebuie să se alinieze jos, ca să fie picioarele literilor just la linie.

O definiţie nu tocmai explicită pentru regula tipografică care cere ca, într-un rînd ce se culege, orice amestec de literă (corp şi desene diferite) să se alinieze la linia de bază (de jos) a rîndului. În ultimul timp, turnătoriile de litere caută să asigure această aliniere a feluritelor caractere de literă prin turnarea după norme unitare.

Alfabet. Seria literilor ce compune fiecare fel de caractere de scris sau de tipar. Caracterele latine, care au capitale, capitaluţe şi de rînd, formează fiecare speţie de caractere trei alfabete, deşi capitaluţele nu sunt decît un deminutiv al majusculelor.

Definiţia aceasta nu mai are astăzi aceeaşi semnificaţie. Se cunosc diferite alfabete (pe limbi în parte), iar, în tipografie, capitaluţele sau capitalele nu reprezintă alfabete deosebite.

Aparte. Tipograficeşte această zicere înseamnă ideea fraselor sau a vorbelor pronunţate mai încet de către un actor pe scenă sau aceea a intrării, a ieşirii, a gesturilor etc. diferitelor persoane dintr-un opuscul teatral; această zicere se culege cu litere mai mici, cu sau fără parantes şi se pune : la proză în rînd, ceea ce reclamă o bună aliniare ; la versuri se intercală între rîndurile textului, formînd o ruptură, ca aceea ce se face cînd se schimbă interlocutorii.

Termen tehnic ieşit din uz. Modul de a culege, arătat de Ispirescu, este însă acelaşi.

Apăsare. Se zice de efectul ce produce laba teascului lăsată pe tobă, cînd trage de drug. Spre a fi tiparul bun, presa trebuie să apese deopotrivă peste toată forma.

Termen perimat, teascul (presa de mînă) nemaifiind folosit.

Apesătură este relieful ce produce tipărirea pe cealaltă parte a hîrtiei. Fixarea *apăsăturei* într-un mod moderat şi uniform este una din condiţiile cele mai esenţiale ale unei bune tipăriri.

Azi se zice: tiparul are relief *sau* este prea presat.

Apropiere. La turnătorie este distanţă naturală ce există între floarea literilor. Ea se regulează a fi pentru fiecare literă ceva mai puţin decît albul ce poartă între ele picioarele lui *m* minuscul, aşa încît cînd se pune alături a două sau mai multe litere, albul dintre ele să fie ceva mai mult decît ce are *m*. *Lipsă de apropiare* la cules este separaţia supărătoare a două litere cauzată prin introducerea între ele a unui corp strein sau dintr-o particică ieşită mai afară din partea netezită a literei, provenind adesea dintr-o înţepătură de sulă, dată literei de o mînă nedibace a scoate corectura.

O regulă tipografică în vigoare, valabil fiind şi termenul folosit de P. Ispirescu.

Aripă. Sunt nişte bucăţi de lemn tăiate pieziş, cu care se încongioară forma de trei părţi ale ramei. Între dînsele şi ramă se aşează ichiurile cu care se strînge forma. Astăzi aripile se fac de fontă, ca şi ichiurile lor, cari se strîng mecaniceşte prin mijlocul unei chei.

Aripă = pană. *Aşa cum arată şi autorul, acest material este depăşit, prin introducerea ustensilelor turnate din fontă, necesare la închiderea formelor, ca*: regleţi, răstavuri (*cu rulmenţi sau şurub*), rondele, chei *etc.*

B

Barieră. Cînd se tipăreşte la teascuri, tipăritorul întîmpină dificultate în a aşeza hîrtia pe tobă, oricît de mare sau mică de ar fi; de aceea se lipeşte pe marginea tobei un patrat mic de mucava supţire, tăiată în colţ, ce se numeşte *barieră* şi care servă a opri hîrtia pe loc.

Termen perimat în urma scoaterii din uz a teascului.

Bătătoare. Bucăţică de lemn de formă rectangulară ce servă a nivela literile, batînd asupră-i uşior cu ciocanul.

Aceeaşi expresie cu aceeaşi funcţiune. Pe vremuri se numea şi călfuţă.

Broşură. Se dă acest nume cărţilor, în general, cari nu coprind zece coale de tipar.

Între timp s-au mai format şi alţi termeni ca: broşaj *sau verbul* a broşa.

C

Cadru. Liniile tăiate în unghi, cari serv a încadra o tabelă. *Formează cadrul din cutare sau cutare linii.*

Termen menţinut, în completarea: cadru simplu *sau* cadru compus, *dacă este format dintr-un număr mai mare de elemente decorative (linii, chenare etc.).*

Calcă. Se zice de fereastra teascului cînd, nefiind tăiată de ajuns, acopere o parte din formă, mai adesea un capăt de rînd sau o margine de pagină. Cîteodată se întîmplă de calcă cînd fereastra joacă pe tobă, din cauză că nu este bine aşezată la urechi.

Perimat

Caractere. Termen generic ce cuprinde diferitele specii de litere trebuincioase tipografiilor. Sînt mai multe feluri de caractere: cele însă ce se întrebuinţează mai mult sînt acelea ce se numesc *latine* (antiqua), ale căror litere sînt drepte şi cari formează fondul tutulor operelor; apoi caracterele *italice*, ale căror litere sunt plecate ca scrisul şi cari se întrebuinţează mai ales spre a face cum să se deosibească din text unele ziceri sau fraze.

Menţinut, dar cu felurite interpretări lexicografice.

Cassă. Cutie cu despărţituri, adîncă numai de patru centimetri. Ea este destinată să conţină literile întrebuinţate la cules dintr-un fel de caractere. Forma sa este mai mult pătrată şi divizată în atîtea compartimente, ce se numesc *căssuţe*, cîte sunt şi literile, împreună cu semnele uzitate în tipografie. Figura de la vale arată modelul de cassă cel mai nou ce s-a introdus în Bucureşti de *un culegător — tipograf*. Mărimea ei este de 1 metru pe 65 cm [urmează modelul].

> Cassa (*de* litere, *de* albitură, *de* linii *etc.*) *a rămas cea mai importantă din mobilierul unei zeţării, fără a suferi vreo modificare deosebită. Anton Pann în* Diata *lui (20 aug. 1854), înşirînd inventarul tipografiei ce o lasă moştenire, pomeneşte de „căştiile" de litere şi de „ştempi".*

Căssuţă. Compartiment mic al cassei, în care se pune una din literile alfabetului de la acelaşi fel de caractere.

> *Pentru* căssuţă *se foloseşte termenul de* gaură, *sau* compartiment. *Căsuţă mică, pentru material în cantităţi şi sortimente mai mici (de obicei jumătate din* cassa *mare tipografică).*

Citaţii. Aşa se numesc extractele dintr-o operă, reportate intr-alta.

Fără o semnificaţie pur tipografică. Citatele se culeg între ghilimele.

Colon-titlu. Numărul în ţifre arabe sau latine, pus în capul fiecărei pagini, ca să areate ordinea şi numărul foilor.

S-a menţinut cu acelaşi sens, însă amplificîndu-se. Colontitlul simplu, ce

cuprinde numai numărul paginii, se numește coloncifră *sau colontitlu* mort, *iar cel dezvoltat, avînd, eventual, și material decorativ, se numește colontitlu* viu (*germ.* toter *sau* lebender Kolumnentitel).

Coloană. Seria de rînduri așezate unul lîngă altul la un interval oarecare, formînd pagina. *Pagină cu două, cu trei coloane* etc.

S-a păstrat cu aceeași semnificație, cu deosebirea că dacă se dă corectură de pe o coloană de zaț se numește în general șpalt (*germ.* Spalt).

Colțuri. Tăietura ce se face în înghi la extremitatea unei linii cu trăsură, destinată a încadra o tabelă, o cuvertură etc. *Fă un colț la linie cu tăietoarea, cu briceagul.*

Expresie în vigoare, cu același înțeles. Colțurile sînt și din alamă *și de* registru, *nichelate* (*cromate*), *cînd se aplică la colțurile registrelor voluminoase pentrua le spori rezistența.*
În unele acte vechi găsim pentru colțuri germanismul vincluri (*inventar din 1860, Tip. Statului, Iași*).
De reținut că P. Ispirescu menționează aci termenul cuvertură, *pentru ceea ce numim azi* copertă. *La început, acum o sută de ani, învelitoarea unei cărți era deci cuvertură* (*fr.* couverture), *care nu s-a menținut, căci la sfîrșitul veacului aflăm* copertă, *cu explicația că este „cămașa cărții"* (*G. I.*, op. cit., *p. 407*).

Coamă. Se numește *litere cu coamă* acelea a căror floare trece peste corpul lor în oricare parte, precum sunt italicile *f, j* și capitalele accentuate. La împărțire și la scosul corecturei ele cer o deosebită îngrijire.

Un bun termen românesc menținut ca atare (*germ.* Überhänge). *Realizarea unor litere cu coamă e o problemă pentru turnătorul de litere.*

Conserva (a). *A conserva o formă* este a o pune în rezervă, după ce s-a tipărit, în loc de a o împărți. Spre a se face aceasta, mai întîi i se scoate toate liniile, italicele și literile străine corpului din care se compune textul, apoi se leagă bine, se împachetează paginile și se dă la magazie.

Se fac și azi înmagazinări de materie culeasă, dar nu în condițiile arătate de Ispirescu, care fac cu totul improprie depozitarea (*scoaterea liniilor etc. din zaț*). *Azi, în loc de a conserva*= a păstra.

Corector. Persoană însărcinată a lega *probele* spre a însemna erorile ce s-ar fi strecurat într-însele la cules.

În istoria tiparului românesc, numirea de corector *este foarte veche. O găsim* (*în slavonă și cu chirilice*) *în* Psaltirea *slavonă ce s-a tipărit la 1650 la Cîmpulung, precum și în* Liturghia *de la București* (*1680*) *pe care o semnează, cu urări de sănătate către cititor „... Inochentie ermonah corector și Chiriac ermonah tipograful".*
Dar peste o sută de ani, tot la București, în Triodul *de la 1768, se cere iertare pentru greșelile de tipar în felul următor: „... multe alunecături și greșeli se vor fi făcut prin multă osteneală și prin citirea* prubelor *de noaptea* (*căci cu adevărat și noaptea de multe ori o am făcut în loc de*

zi". (B.V.R., tom IV, p. 252). Avem deci de a face cu citirea „prubelor" (= tipare de corectură, şpalte), după cum la Iaşi în Agatanghelul *tradus din greceşte la 1818 semnează „...ierodiacon Grigorie, aşezătorul slovelor şi Dimitrie Antonovici, cel mai mic între* prubari".
O altă variantă a corectorului a fost „îndreptătoriu tiparelor" pe care o găsim în Ceaslovul *tipărit la Rădăuţi (1745) (vezi B.V.R., tom. II, p. 85). În tiparniţele vechi (cu deosebire la Rîmnic), funcţia de corector era îndeplinită de către diortositor (cel care stiliza, colaţiona şi revizuia manuscrisul), care era şi cititorul întîielor „prube" (tipare) de pe zaţ. Astfel, în* Octoihul *de la Rîmnic (1776) semnează: „...tipograf şi diorthositoriu Anatolie, ieromonah" (B.V.R., tom II, p. 217).*

Corectură. Foaie trasă pe formă înainte de a o tipări, destinată a se lega şi a se însemna pe dînsa erorile ce s-ar găsi. *Prima corectură, a doua, a treia corectură.*

Cîndva s-a numit probă, *aşa cum menţionează şi P. Ispirescu în precedenta.*

Corp. Aşa se numeşte distanţa totală ce ocupă trunchiuleţul literei în sensul vertical al floarei. Litere *petit, garmond, cicero* etc. sau *litere corp opt, zece, douăsprezece* etc. Iată reduse în puncte tipografice corpurile caracterelor celor mai principale şi vechea lor denumire:

Corpuri de puncte	*Vechea numire*
Trei	Diamant
Patru	Perla
Şease	Nonpareille
Opt	Petit
Zece	Garmond
Douăsprezece	Cicero
Patrusprezece	Mitel
Şasesprezece	Terţia
Douăzeci	Text

Numire rezumativă pentru ceea ce este corp *(de literă tipografică).* Germ. Korps, Körper *sau* Kegel. *Turnătorii noştri de litere folosesc şi azi germanismul* cheglu, *pentru un instrument de măsurat corpul literei.*

Cuadraţi. Bucăţi turnate ca şi spaţiile, mai mărunt decît literile, dar de acelaşi corp. Cu dînşii se umplu rîndurile ce rămîn albe.

Folosit şi astăzi în forma cvadraţi *(germ.* Quadraten).

Culeat. Litera se zice culcată cînd nu este bine aşezată în culegău sau pe galion, ori după ce s-a dat corectura pe o pagină legată slab. Este de trebuinţă să se îndrepteze bine asemenea litere, fiindcă la tipar nu ies întregi.

S-a menţinut în acelaşi înţeles.

Culege (a). Zicere ce exprimă acţiunea de a aduna literile în culegău şi care se aplică şi la combinarea a tot felul de tabele. *Culege un rînd, o pagină, o tabelă, o cuvertură* etc.

Cîndva s-a folosit şi a zeţui (*vezi nota următoare*).

Culegător. Numele aceluia ce exercitează lucrările relative la cules într-o tipografie.

Culegătorul (de litere) de azi a fost la începuturile tiparului nostru aşezător de cuvinte (*în Predoslovia la* Molitvenic, *Govora, 1635*), *apoi* aşezătoriu slovelor, *folosindu-se deopotrivă şi* zăţar. *De exemplu: în tipăriturile de la Iaşi găsim „aşezătoriu slovelor" în mai multe tipărituri, la intervale diferite, cum ar fi* Molitvenic (*1764*), Psaltirea (*1766*) *sau* Antologhion (*1806*). *Dar tot la Iaşi se foloseşte aproape concomitent* zăţariu *şi anume într-o altă* Psaltire (*de la 1782*), *în care semnează „Gherasim monahu zăţariu şi Anton monahu zăţariu"* (*B.V.R., tom II, p. 162, 171 şi 277*). *În* Tocmeala tipografilor *din 1747 este menţionat* jăţar (*N. Iorga,* Scrisori şi zapise, *Buc., 1926, p. 17*), iar Ceaslovul *de la Sibiu* (*1794*) *se încheie astfel: ...fost-am noi smeriţii feciori care l-au* zăţuit *şi l-au şi diorthosit Mihail din vestita cetate a Sibiului şi Radu din sfînta Episcopie a Rîmnicului* (*B.V.R., tom. IV, p. 110*). *În Ardeal, la o dată mai recentă* (*1862*) *găsim pe culegătorul de litere Demetriu Ghimbăşianu, care semnează o lucrare artistică* (*o planşă tipografică*), *expusă la Expoziţia Astrei ce a avut loc la Braşov în 1862*) *în felul următor: „sodalu* (*calfă* -n.n.) *tipograficu şi docente* (*măestru, magistru, profesor, instructor* — n.n.)".

Culegău. Instrumentul în care culegătorul adună literile spre a forma rînduri. El este compus din două bucăţi de fer, lipite în equer şi de lungime egală şi de o a treia bucată aşezată la una din extremităţile celor două dîntîi, formînd înghi drept cu fiecare din ele, ce se numeşte *calcaniu*; de o bucată mobilă, numită *limbuţă*, paralelă cu acela, şi din un *anal*, cu un şiurup spre a fixa limbuţa, cînd se justifică culegăul.

În general cunoscut şi admis lungă vreme ca vingălac (*germ.* Winkelhacken). *Nu se ştie exact în ce perioadă a fost introdus la noi acest germanism, denumind un străvechi şi important dispozitiv, fără de care culegerea manuală nu este de imaginat. În inventarul tipografiei de la Buzău, întocmit la 1846, figurează „trei* vingheloţi" *cu varianta* „vingăloţi".
Încercarea de românizare a lui P. Ispirescu a forţat culegăul *ca înlocuitor, dar de la 1906, G. Ionescu, în cunoscutul lui manual, propune,* culegarul, *socotit ca fiind mai eufonic. S-a mai încercat şi cu* compostor (*fr.* composteur), *dar nu a fost acceptat. Se pare că* culegarul *s-a impus definitiv.*

Cules. Aşa se numeşte toată adunătura de litere, de linii cu trăsură, de rînduri, destinate a fi reproduse pe hîrtie, tipărindu-le. *Cules bun, cules rău, prea larg, prea strîns.*

Astăzi se zice culegere *sau* zaţ*.

* Vezi continuarea articolului în numărul viitor.

NOTE ETIMOLOGICE

Milduí, amilduí vb. IV. În graiurile regionale ale limbii române întîlnim două cuvinte în forma *mildui* : unul este o variantă a germanismului *meldui* (< germ. *melden*), provenit din limbajul ostășesc din Austro-Ungaria de pe vremuri, iar al doilea, care nu trebuie confundat cu cel dintîi, are cu totul altă etimologie.

Această a doua formă a lui *mildui* este atestată în *Nunta la români* a Elenei Sevastos (București, 1889), p. 202 și într-un citat din Th. Speranță la TDRG.

Primul citat este : „În părțile unde mireasa merge cu carul, flăcăii și fetele din satul ei au grijă de a-i împodobi carul cît s-o putea mai frumos ; și după ce au înconjurat casa de trei ori, se opresc dinaintea tindei. Mirele o ia în brațe pe mireasă și o urcă în car. Unul dintre nuntași întinde mirelui un harapnic, ca să arate miresei stăpînirea lui, și de-i avan la inimă, o croiește pe mireasă de-a binele, iar de-i blajin și molcom, numai o milduiește cu harapnicul".

Cel de-al doilea citat îl reproducem după TDRG : „Pe român trînteşte, Dar nu-i dă cu totul, numa-l milduieşte".

H. Tiktin crede, cu drept cuvînt, că etimologia cuvîntului stă în legătura cu germ. *mild(e)* „blînd, blajin".

Numai că nici TDRG, nici DA (ms.) nu înregistrează atestarea cuvîntului în revista „Șezătoarea" (V, p. 106), unde citim : „*mnildui*[*a*] = = a strînge la un loc", care nu încape, în nici un caz, în etimologia dată de TDRG.

Dar, în legătură cu *mildui*, trebuie tratată numaidecît și forma *amildui*, atestată la T. Papahagi, *Contribuții lexicale* (București, 1939), p. 9, cu sensul „a drege", „a potrivi", bazat pe un citat din T. Crudu, *De pe la noi ce-a fost odată*, București, ediția a 2-a, 1938, p. 43. E vorba aici de o șezătoare sau clacă de tors, la care un flăcău îndeamnă pe altul să cînte. Acesta „zice" un cîntec despre jocul de flăcăi, despre cel de moșnegi și cel de babe, care se termină astfel :

Unde-i jocul cel de babe
Parcă-i turma cea de capre.

Babele se supără foc, pe cînd unul dintre flăcăi observă : „Auziţi ce poate Panaite al nostru ! Cum le amilduieşte, parcă-s de-acolo". În DA (ms.) se mai dă un citat din D. Furtună, *Vremuri înţelepte* (Bucureşti, 1913), p. 2 : „A adus rachioaş de cel tărişor şi amilduit cu miez de soc, să le fie la nuntă cu noroc". În glosarul de la sfîrşitul acestei culegeri de povestiri, cuvîntul *amilduit* e glosat prin „*dires* (*dres* Munt.)".

De la acest ultim sens trebuie să pornim pentru a ajunge la etimologia cuvîntului.

În *Sprach-Brockhaus*, ed. a IV-a, Leipzig, 1940 s.v. *mildern* găsim sensurile „nehme die Stärke, mässige, setze herab", adică „a lua tăria sau puterea (unei băuturi), a atenua, a reduce, a tempera, a potoli", cărora le putem adăuga sensurile „a drege, a potrivi, a aranja" şi, prin extensiune, „ a strînge la un loc", sens indicat în mod vag în „Şezătoarea" V, p. 106. Şi cum, în limba română, verbele „a potrivi", „a aranja" se folosesc şi cu sensul de „a pune la punct", „a face un lucru cu potriveală", trecerea la sensul cuvîntului *mildui* din *Nunta la Români* a Elenei Sevastos şi din Th. Speranţă nu implică prea mari dificultăţi.

Cuvîntul *mildui* derivă, fără îndoială, de la germ. *mildern* cu *a* protetic pentru forma *amildui*, dacă nu cumva forma *amildui* derivă direct din germ. *abmildern*, în care prefixul *ab-* întăreşte sensul verbului simplu.

Nici este atestat în *Comoara satelor*, III, p. 51, din sudul fostului judeţ Dolj, cu sensul de „vîrful nasului de la porc (care e tare şi rîmă)". În DR, IV, p. 852, V. Bogrea îl înregistrează ca sinonim al lui *teflu*, care are acelaşi sens, alături de *rîmuş* şi *sfîrlă*.

Cum am dovedit şi în alte cazuri, influenţa germano-austriacă a lăsat urme în lexicul oltenesc. Şi acest cuvînt îşi are etimonul în germ. (dialectal) *Nüssel* „bot, rît, sfîrlă".

Nil este atestat în ALR I 1697/578 din com. Făget, raionul Moineşti, regiunea Bacău, cu sensul de „praştie".

Cum în această regiune sînt şi astăzi colonii de ceangăi, cuvîntul îşi are originea în magh. *nyil* „săgeată".

Nilalău este atestat în ALR II/316 din Sînnicolaul român — regiunea Oradea, cu sensul de „ajutor de pîrghie", în desenul de pe fişă arătîndu-se bulonul, care, înfipt în braţul pîrghiei, o manevrează, şi îşi are etimonul în magh. *nyil-alló* „care înţeapă, care se înfige", derivat, la rîndul său, de la *nyil* „săgeată", „bulon", „piron".

Niĭlăr este un substantiv, atestat, în *Suplimentul la glosarul de cuvinte dialectale* al lui Al. Viciu din Şimleul-Silvaniei, cu sensul „de lemne de foc, care se fac în pădure în metri sau stînjeni" şi cu citatul : *ai, meri mîne la nyilări* (*să duci stînjeni la gara căii ferate*)".

Cuvîntul are acelaşi sens ca şi germ. (dialectal) *Meiler* „stînjen de lemne aranjat de cărbunari (pentru a i se da foc) în scopul carbonizării".

Bănuiesc că între etimon şi cuvîntul românesc a intervenit o formă maghiară, pe care n-am descoperit-o.

Nilván adv. Cuvîntul e atestat în *glosarul lui Coman* din Răşinari-Sibiu şi în *Lexic regional*, p. 92 din Lisa-Făgăraş, cu sensul de „hotărît", „precis", „clar", „adevărat".

Etimonul e, fără îndoială, magh. *nyilván* cu acelaşi înţeles.

Pácişe şi **Pácioşe** s.f. Cuvîntul acesta, folosit de obicei la pl., cu numeroase variante în diferite regiuni ale R.P.R., este, fără îndoială, de origine slavă. Pe cînd, însă, formele cu *-i* sau *-e* în a doua silabă, ca *pácişe*, *páceşe* sau *páceşi*, *pácişi*, îşi au originea în limba rusă, unde întîlnim forma de pl. *пáчеси* şi cea de sg. *пáчесъ*, — formele cu *-io* sau *-iu* în aceeaşi silabă derivă din ucr. *пачóси*, cu acelaşi înţeles de „rămăşiţe de cînepă" ca şi în limba română.

Această etimologie concordă atît cu ariile de răspîndire ale variantelor cuvîntului, cît şi cu ariile de influenţă lingvistică a celor două limbi slave amintite mai sus. Căci formele cu *-i* şi *-e* în silaba a doua sînt răspîndite în Moldova, şi numai izolat în Oltenia şi Banat, pe cînd formele cu *-iu* sau *-io* sînt răspîndite în Maramureş şi Bucovina.

Pact, Pactui. În *Chestionarul pentru un atlas lingvistic al limbii române* (Cluj, 1922), II, 7/30, la întrebarea : „Sînt oameni care au mai multe case... Ce fac ei cu casele în care nu locuiesc", se dă răspunsul : „Se păctuieşte".

În *Lexic regional*, publicat în Bucureşti, în 1960, se dă (p. 105), din Vicovul-de-Sus, raionul Rădăuţi, verbului *pactui* definiţia „a închiria un teren pentru unul sau mai mulţi ani consecutivi", sens pe care îl dă şi o comunicare din Straja (acelaşi raion) : „*pactui* = a lua în arendă".

Verbul *pactui* stă în strînsă legătură cu substantivul *pact*, atestat în două regiuni deosebite ale R.P.R., o dată în *Glosar regional*, Bucureşti, 1960, din com. Vicovul-de-Sus, raionul Rădăuţi, a doua oară în ALR II 3637/2 din Pecenişca-Orşova, cu sensul de „arendă".

Etimologia cuvintelor este : germ. *Pacht* „arendă" pentru substantivul *pact* şi germ. *pachten* „a da sau a lua în arendă" pentru verbul *pactui*.

D. MARMELIUC

Dîrva. Termenul, neconsemnat în nici un dicţionar, este înregistrat de către Gh. Neagu în Roşiorii-de-Vede, Reg. Bucureşti (CV, III, 1/1951, p. 35), cu sensul „ciomag lung şi gros". Cuvîntul face parte din aceeaşi familie cu *dîrvar* (atestat şi cu forma *dărvar*), menţionat de Scriban, Şăineanu, DU, CADE, DA şi DM, cu sensul „slujitor care aducea lemne din pădure la curţile boiereşti şi avea grijă de încălzitul camerelor". La acelaşi grup se adaugă formele *dărvă*, *dîrvală* şi *dărvăli*, derivate din *dîrvar*, precum şi toponimicile *Dîrvari*, *Dîrvarii-de-Jos*, *Dîrvarii-de-Sus*, *Dîrvarii Necolescului*, *Caţichea — Dîrvari şi Dîrvăreşti*[1].

---

[1] I. Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 226.

Etimologia indicată de toate dicţionarele menţionate mai sus pentru termenul *dîrvar* este bg. *дървар* (*дърво*).

Dîrvă are, desigur, aceeaşi proveniență, şi anume bg. *дърво́*, care, pe lîngă sensul de bază, mai are şi sensul de „toiag" (cf. *Български тълковен речник*, Sofia, 1955).

Fidan. Cuvîntul, denumind un pom mic, puiet, a fost atestat în reg. Bucureşti, rn. Zimnicea, comuna Frumoasa (cf. A. Cazacu, CV, III, 6/1951, p. 29). Nu este menţionat în nici unul din dicţionarele limbii române. El se foloseşte, însă, cu acelaşi sens, în meglenoromână (Th. Capidan, *Meglenoromânii*, III, *Dicţionar meglenoromân*) şi în aromână (T. Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân*). Ambii autori indică ca etimon tc. *fidan*. În română termenul în discuţie poate avea proveniență turcă sau bulgară. În limba bulgară *Фидан*, „pom mic, de obicei fructifer", are indicat un etimon grec, primit prin filieră turcă (*Български тълковен речник*, Sofia, 1955).

Putem deci considera că şi rom. *fidan* provine din tc. *fidan*.

Sideanca. În rn. Roşiorii-de-Vede, reg. Bucureşti, *sideanca*, neînregistrat în dicţionare, se întrebuinţează cu sensul de „şezătoare, serbare" (Florea Bratu, CV, III, 2/1951, p. 35). Cuvîntul a fost împrumutat, desigur, din bulg. *сидя́нка* „clacă, şezătoare" (*Български тълковен речник*, Sofia, 1955).

Somn. Dicţionarele înregistrează substantivul *somn* cu sensul „peşte răpitor cu corpul lung, fără solzi, lăţit în partea dinainte, cu capul mic, lătăreţ şi turtit, cu gura largă, cu mustăţi lungi, cu carnea albă şi grasă". În ceea ce priveşte etimologia cuvîntului, dicţionarele îl explică din rus *сом*.

Termenul circulă, cu aceeaşi formă şi acelaşi sens, în toate limbile slave : ch. pol. *sum*. ucr. *сом*, bg., sîrb. *сом*. El există, de asemenea, în lit. *samas* şi în lat. *sams*, *soms*. Th. Capidan (*Meglenoromânii* III, *Dicţionar meglenoromân*) îl consemnează cu forma *som*, trimiţînd la corespondentul bulgar. În limba bulgară ,ca şi în celelalte limbi menţionate aici, cuvîntul este vechi slav *сомь* (St. Mladenov, *Етимологически и правописен речник на българския книжовен език*, Sofia, 1941).

Forma *som*, atestată de Th. Capidan pentru meglenoromână, ne determină să conchidem următoarele : în primul rînd, termenul este vechi în limbă şi, deci, poate fi explicat din vsl. *сомь* ; în al doilea rînd, aşa cum se ştie, el a pătruns iniţial cu forma fără *n* final, transformîndu-se apoi, desigur prin analogie cu substantivul abstract *somn*.

OLIMPIA GUŢU

Agealîc. În DA cuvîntul *hagealîc*, *agealîc* (şi alte variante) cu sensul de 'călătorie, pelerinaj la locurile sfinte', este explicat din tc. *hacilik*, cu acelaşi sens. În Dobrogea, cuvîntul circulă sub forma *agealîc* şi cu sensul de 'cimitir'. Diferenţierea de sens s-a produs prin înlocuirea acţiunii de

pelerinaj cu locul unde se făcea pelerinajul. Căderea lui *h-* se explică încă în dialectele turcești, iar apariția lui *a* în silaba a doua se explică prin asimilare vocalică.

Baban. DA înregistrează din Moldova substantivul *babană*, cu sensul de 'oaie bătrînă și știrbă', explicîndu-l din bulg. *бабана*, cu același sens. În DM se dă ca formă de bază adjectivul *baban*, cu sensul de 'mare, voinic', substantivul feminin *babană* fiind considerat format prin substantivarea adjectivului; cuvîntul este explicat din *babă* + suf. *-an*. Celelalte dicționare nu înregistrează adjectivul *baban*.

Explicația dată de DM nu poate fi acceptată, deoarece sensul adjectivului nu se poate explica din acela al substantivului, ci este vorba de două cuvinte diferite: substantivul, explicat bine de DA, și adjectivul, care vine din bulg. *бабанка* „puternic, voinic" (V. S. Mladenov, *Етимологически и правописен речник*, p. 13: „*мътага*" și *Български тълковен речник*, Sofia, 1955, p. 19: „*юначага*"). Forma cuvîntului românesc se explică printr-un proces de adaptare: cuvîntul bulgăresc avînd formă feminină, sufixul acestuia *-ка*, a fost redat în românește prin terminația *-ă* (care este cea mai obișnuită pentru formarea femininului), iar după forma de feminin a fost refăcută cea de masculin *baban*.

Oldaș. TDRG și DA înregistrează cuvîntul *ioldaș*, cu sensul de 'tovarăș', atestat la cronicarii Dionisie și E. Kogălniceanu, explicîndu-l din tc. *yoldaș*, cu același sens. În Dobrogea am înregistrat forma *oldaș*, cu sensul de 'tovarăș de joacă', 'prieten de haimanalîc', de aceeași origine. Dispariția lui *i-* se explică prin fonetică sintactică.

CORNELIA CĂLIN

PREDAREA GRAMATICII ÎN ÎNVĂȚĂMÎNTUL MEDIU

DE

VASILE TEODORESCU

Problema cultivării limbii interesează mase tot mai largi, atrase nu atît de diferite aspecte teoretice, cît de cele practice, privitoare la respectarea normelor limbii literare.

Școala de cultură generală își are partea sa de contribuție în această importantă acțiune de trezire a interesului pentru exprimare, pentru gramatică mai ales, dezvăluind frumusețea și varietatea limbii noastre și corectînd, unde e cazul, deprinderile greșite.

Totuși, predarea gramaticii este încă deficitară și aceasta mai ales ca urmare a faptului că ea este prevăzută doar în programa școlilor de 8 ani, în învățămîntul mediu fiind menținute doar trei ore pe trimestru (numai în primele clase, căci din clasa a XI-a gramatica nu se mai studiază de loc), în care, conform programelor școlare, urmează să se aprofundeze cunoștințele de gramatică dobîndite în anii anteriori și să se facă exerciții ortografice.

Se știe că scopul pedagogic al predării limbii române este formarea exprimării corecte, adică a deprinderii de a folosi cu siguranță noțiunile, definițiile și regulile gramaticale în asemenea mod încît acestea să constituie pentru elevi un îndreptar în exprimarea corectă a oricăror idei sau cunoștințe[1]. Dificultățile pe care le are de întîmpinat profesorul de limba română sînt legate în mare măsură de caracterul oarecum deosebit al cunoștințelor gramaticale — „abstracții care generalizează alte abstracții. Ele reflectă cuvinte și relații dintre cuvinte — funcții gramaticale ce apar în cadrul vorbirii sau al scrierii corecte"[2]. De aceea trebuie să se țină seama de particularitățile psihologice ale elevilor, de faptul că preadolescenților le este caracteristică posibilitatea mereu crescîndă de a gîndi abstract, că acum se realizează schimbarea raportului dintre gîndirea concretă și cea abstractă în favoarea celei din urmă și că ei vor putea asimila în mod logic

[1] Cf. *Pedagogia psihologiei*, p. 213.
[2] *Op. cit.*, p. 212.

unele fapte de limbă. În schimb, cercetările psiho-pedagogice au demonstrat că în etapa *operării superioare cu noțiunile gramaticale* — clasele a IX-a—a XII-a — elevii înțeleg conștient raportul dintre gramatical și logic și că de-abia acum ei pot opera logic cu întregul sistem de reguli și definiții gramaticale. După actualele planuri de învățămînt, predarea gramaticii se oprește tocmai în momentul în care s-ar putea realiza o mai deplină înțelegere din partea elevilor a problemelor mai dificile, oferindu-le o imagine trunchiată, incompletă a gramaticii românești.

Dacă urmărim cu atenție lucrările scrise ale elevilor care s-au prezentat în anii precedenți la examenul de absolvire a clasei a VII-a sau la concursul de admitere în clasa a VIII-a, vom remarca greșeli de aceeași natură cu cele întîlnite în lucrările scrise de la examenul de maturitate, dintre care mai frecvente sînt :

— virgula între subiect și predicat sau între complementul direct și verbul pe care-l determină ;

— dezacordul, care de cele mai multe ori privește părțile principale ale propoziției, dar și alte părți de propoziție ca, de pildă, un complement direct multiplu, reluat printr-un pronume aton. De asemenea, dificultăți serioase ridică pentru unii elevi și articolul posesiv-genitival ;

— grafia greșită a cuvintelor terminate în *-i*, *-ii*, *-iii*, fie că sînt substantive, adjective sau verbe ;

— confuzia între conjuncții și cuvinte compuse, formate din verb și formele atone ale pronumelor personale.

Explicația acestei situații este aceea că unele lacune în pregătirea elevilor din clasele V—VII s-au perpetuat tocmai pentru că la mediu nu s-au mai reluat principalele probleme de gramatică. Mai mult decît atît, elevii claselor mari pierd din cunoștințele dobîndite anterior, întrucît acestea nu au mai fost reluate. O lucrare de sondaj efectuată la patru clase a XI-a, în care am urmărit atît aspecte teoretice, cît și practice, ale analizei gramaticale, a relevat următoarele :

Din 133 de elevi, 85 au definit corect subiectul și doar 48 au indicat părțile de vorbire prin care acesta poate fi exprimat ; 16 elevi însă au considerat subiectul ca fiind o parte de vorbire. Definiția corectă a predicatului n-a fost dată decît de 47 de elevi și numai 94 au cunoscut felurile acestuia ; ce este predicatul nominal nu au putut preciza decît 39 de elevi ; 11 răspunsuri au indicat predicatul drept parte de vorbire.

În ceea ce privește definiția atributului și a complementului se constată că cei mai mulți, respectiv 46 și 67 de elevi, au socotit că ele determină subiectul și, respectiv, predicatul. Relativ la felurile atributului, 95 de elevi au cunoscut atributul adjectival, 94 pe cel substantival (fără să poată preciza de cîte feluri este), 45, atributul pronominal, iar cîte 18 și 13, atributul adverbial și, respectiv, verbal.

Complementele circumstanțiale de timp, mod și loc sînt cele mai cunoscute (118, 117 și 115), urmate în ordine de complementul direct (94), indirect (91), circumstanțial de cauză (69) și circumstanțial de scop (52).

Cele mai cunoscute subordonate sînt : atributivele (68), circumstanțialele de timp (50), cele de mod și de loc (44), urmează predicativele (38),

subiectivele şi completivele directe (36), circumstanţialele cauzale şi completivele indirecte (34), finalele (33), concesivele (18), consecutivele (15) şi condiţionalele (3).

Textul dat pentru a fi analizat a fost despărţit corect în propoziţii de 83 de elevi, deci de 63%, în schimb doar 4 au putut recunoaşte o subiectivă după o expresie verbală impersonală.

Credem că datele de mai sus nu necesită comentarii, ele fiind suficient de elocvente pentru a demonstra necesitatea introducerii în planul de învăţământ a unei ore de gramatică pe săptămînă la toate clasele ciclului mediu — a IX-a—a XII-a, păstrîndu-se însă numărul de ore afectat predării istoriei literaturii române. Într-un asemenea caz s-ar putea asigura o eşalonare a materiei într-un interval mai mare de timp şi s-ar putea realiza aprofundarea — nu numai cunoaşterea, uneori aproximativă, a unor anumite reguli, definiţii sau noţiuni în clasele mici, urmînd ca problemele dificile să fie predate — sau reluate — în clasele mari, pornind de la texte alese cu atenţie din operele clasicilor noştri.

S-ar putea, astfel, studia în clasele a IX-a—a XII-a, următoarele probleme : locuţiunile ; verbele auxiliare de modalitate ; complementele de mod comparativ şi consecutiv, de agent, circumstanţiale instrumental, sociativ, de relaţie, condiţional şi concesiv ; elementul predicativ suplimentar ; propoziţiile subiective şi predicative ; corespondenţa timpurilor şi valoarea stilistică a unor moduri şi timpuri ; vorbirea directă, indirectă, indirectă-liberă ; topica.

Pentru ca orele de gramatică să fie atractive e necesar să se pornească de la texte alese din scrierile marilor făuritori de limbă literară şi să se ajungă, în a doua etapă, la generalizare, la reguli şi definiţii. De asemenea, credem că e bine ca alegerea textelor să se facă din operele scriitorilor ce se studiază în anul respectiv la literatură, subliniindu-se în felul acesta corelaţia dintre limbă şi literatură şi permiţîndu-se totodată elevilor să pătrundă în laboratorul poetic al unor creatori de mare valoare.

Introducerea orei de gramatică la cursul mediu este justificată din mai multe puncte de vedere. Se facilitează, astfel, predarea limbilor străine, deoarece, cunoştinţele de gramatică a limbii române fiind reîmprospătate, se vor putea asimila în condiţii optime elementele gramaticale corespunzătoare din limbile predate. Pe de altă parte, nu trebuie să pierdem din vedere faptul că în limbile străine studiate în şcolile noastre există forme gramaticale asemănătoare cu cele din limba română, care vor fi astfel mai bine înţelese de elevi. Ne referim, printre altele, la complementul de relaţie, existent şi în limba latină, la cazul instrumental din limba rusă, echivalent complementului instrumental din limba română ş.a.

În măsura în care, alături de cunoştinţele gramaticale şi în strînsă legătură cu ele, la aceste ore se vor preda şi unele noţiuni de stilistică, de felul celor pe care le-am propus, se va ajunge ca elevii să înţeleagă operele literare studiate nu numai sub aspectul pur literar, ci şi sub acela al bogăţiei lingvistice sau al contribuţiei creatorilor respectivi la îmbogăţirea limbii române literare. În acelaşi timp va fi mult mai uşor pentru şcolari să descifreze modul în care, folosind materialul lexical comun, marii noştri scriitori au creat „frumuseţi şi preţuri noi", ca urmare a cunoaşterii pro-

funde a limbii române. Se va ajunge ca în ultimele clase de liceu să se facă analize literare cît mai complete, fără ignorarea problemelor de gramatică. În manualul pentru clasa a IX-a se amintește, de pildă, cînd se discută despre măiestria artistică a lui Nicolae Bălcescu, „tehnica basoreliefului", utilizată de acesta în lucrarea sa *Istoria românilor sub Mihai-vodă Viteazul*. Ea ar putea fi intuită mult mai bine dacă li s-ar preda elevilor cîteva noțiuni în legătură cu valorile stilistice ale unor moduri și timpuri și dacă li s-ar explica și problemele concordanței timpurilor. Ar fi un prilej fericit pentru a se ajunge de la textul literar la generalizare și apoi la justificarea întrebuințării anumitor forme verbale. Scrierile lui Tudor Arghezi ar oferi, de asemenea, un material bogat relativ la topica limbii romîne și la valorile expresive realizate prin schimbarea ordinii cuvintelor în propoziții.

Repetatele analize gramaticale ar determina, în altă ordine de idei, consolidarea deprinderilor, formate în clasele mici, de a analiza din punct de vedere gramatical un text literar. Credem că ar fi util ca, paralel cu analiza gramaticală și a mijloacelor de expresie, să se întreprindă și una a materialului lexical folosit.

Nu trebuie să omitem nici faptul că la concursul de admitere în învățămîntul superior, la facultățile de filologie se dă examen la gramatică, unde candidații trebuie să dovedească atît cunoștințe teoretice, cît și posibilitatea de a le aplica, de a face analize gramaticale. Programa concursului de admitere în învățămîntul superior nu cuprinde nici o indicație în legătură cu volumul de cunoștințe din cadrul fiecărui capitol. La complement, de exemplu, se notează „*felurile complementului*", fără să se menționeze dacă li se va cere candidaților să cunoască doar cele cîteva complemente învățate de ei în clasele a V-a—a VII-a sau, dimpotrivă, li se va pretinde, așa cum s-a întîmplat, să cunoască și complementele de agent, instrumental, sociativ sau de relație. Nici cunoștințele teoretice din manualele claselor a V-a—a VII-a nu sînt suficiente pentru a face față unui concurs de admitere în învățămîntul superior, iar fără un ajutor competent multe probleme nu vor putea fi corect învățate.

În sfîrșit, o oră de gramatică pe săptămînă la cursul mediu ar avea drept consecință firească o îmbunătățire simțitoare a modului de exprimare al elevilor, ar face să dispară greșelile de ortografie (predîndu-se mai puțină materie în clasele a VI-a—a VIII-a, se va putea insista și aici în vederea înlăturării abaterilor), iar un număr mereu sporit de vorbitori și-ar putea însuși temeinic normele limbii române literare.

CONSIDERAȚII ISTORICE ASUPRA TOPONIMIEI ROMÂNEȘTI (II)

DE

ION DONAT

Aspecte cronologice ale toponimiei de origine românească

În prima parte a acestor considerații istorice am arătat că unul dintre mijloacele de a distinge vîrsta numelor de locuri din țara noastră este cercetarea și stabilirea originii lor. Analiza etimologică poate fi aplicată însă numai la termenii care s-au născut în afara limbii române și numai atunci cînd știm, din istorie, că un anumit popor a trăit — sau a trecut — pe aci într-o perioadă bine definită cronologic. În asemenea cazuri putem trage concluzia că termenii născuți în limba acelui popor vin din perioada respectivă. Astfel, în spațiul dintre Carpați și Dunăre, adică pe teritoriul fostei Țări Românești, toponimicele rămase de la pecenegi și cumani trebuie să se fi născut în secolele X — XIII, adică atunci cînd aceste triburi vechi-turcești, care aveau graiuri identice sau foarte asemănătoare, și-au păscut turmele în Bărăgan și în alte zone de stepă, cu nume de aceeași origine, din cîmpia noastră. Mai complicată este situația toponimiei slave, în care trebuie să deosebim două categorii de termeni, a căror origine este cu totul diferită : pe de o parte, numele de locuri fără înțeles în limba română, date direct de o populație care vorbea o limbă slavă ; iar pe de altă parte, toponimicele de origine slavă care există, ca apelative, în limba română. Dacă considerăm lucrurile în general și nu ținem seama de unele excepții puțin importante, putem spune că numai termenii din prima categorie, ca, de pildă, *Iablanița* (< slav. *jablanŭ* 'măr') sau *Vrata* (< sîrb. *vrata* 'poartă') atestă că în locurile respective a trăit cîndva o populație de limbă slabă, pe cînd toponimice ca *Dealu* (< slav. *dĕlŭ*) sau *Lunca* (< slav. *lonca*) nu pot fi atribuite unor locuitori slavi, după cum nu se poate susține nici că numele de locuri românești *Valea* (< lat. *vallis*) sau *Lacu* (< lat. *lacus*) sînt date de romani: toți acești termeni s-au putut naște în limba română, iar toponimia noastră se va îmbogăți și în viitor cu asemenea nume de locuri. Termenii slavi fără înțeles în românește au,

la rîndul lor, origini şi vîrste diferite. O mare parte s-au născut în secolele VI şi VII, cînd şi limba autohtonilor a primit principalul său aport slav; dar există şi alte categorii care se datoresc imigrării ulterioare a unor grupe de populaţie slavă, formate din bulgari, sîrbi, ruteni etc.

Cercetarea etimologică nu este însă singurul mijloc pe care îl avem de a determina vîrsta unor categorii de nume, sau de a stabili evoluţia unor modificări specifice petrecute în structura toponimiei. O altă cale este determinarea perioadelor cînd aceste categorii de nume sau de modificări se înmulţesc sau scad, ca frecvenţă, *în izvoarele scrise*. Schimbările petrecute în masa toponimiei sînt asemănătoare cu cele pe care le constatăm în istoria limbii, unde se datoresc sintezelor etnice, influenţelor din domeniul culturii şi unor anumite condiţii sociale. Ca şi acelea, schimbările din masa numelor de locuri au fost determinate de cauze istorice.

Întrucît priveşte Ţara Românească şi Moldova, cercetarea toponimiei cu ajutorul datelor cînd termenii apar în documente este proprie mai ales pentru nomenclatura, dezvoltată înăuntrul limbii române, care se referă la aşezări — în special la sate. Asemenea analize pot fi făcute cu folos numai în legătură cu perioada pentru care avem un număr mai mare de acte interne, adică începînd din ultimele decenii ale secolului al XV-lea. Este de la sine înţeles că apariţia, într-un document, a unui nume de sat, nu însemnează că satul a luat fiinţă la data actului în care l-am găsit menţionat, ci face numai dovada că la această dată satul exista. Cele mai multe din aşezările omeneşti, constatate documentar din primele secole pentru care avem izvoare scrise, sînt, fără îndoială, anterioare acestor secole, fiind chiar mai vechi decît apariţia celor două state româneşti libere, care au putut lua fiinţă tocmai pentru că, la sud şi est de Carpaţi, se afla o populaţie românească numeroasă şi aşezată. Problema noastră este cu totul alta. Practica arată că, atunci cînd se extrag metodic numele de aşezări omeneşti aflate într-un mare număr de izvoare istorice datate — documente interne, hărţi, descrieri geografice, materiale statistice etc. — cercetătorul constată că la un moment dat, adică într-un răstimp anumit, apar noi categorii de termeni, sau că se înmulţesc, în măsură neobişnuită, unii care mai înainte existau numai sporadic. Apoi, după o trecere de vreme, termenii din aceste familii de nume topice încetează de a se mai naşte, iar mulţi din ei dispar sau se modifică. Fenomenul poate fi urmărit statistic, cu toate că cifrele la care ajungem sînt încă provizorii. Pe de altă parte, intervalul în care constatăm existenţa unei asemenea terminologii nu trebuie nici el considerat în limitele stricte ale documentelor, căci totdeauna s-a scurs o vreme — destul de lungă în trecutul depărtat, mai scurtă în veacurile din urmă — pînă cînd fenomenul a fost înregistrat în scris. Adaug că, de obicei, categoriile de nume care au avut o existenţă limitată în timp prezintă şi geografic o răspîndire caracteristică, ceea ce pune şi mai mult în evidenţă natura lor neobişnuită.

În toate cazurile, apariţia acestor nume de sate a avut cauze istorice, care se deslușesc mulţumitor de pe acum, sau pe care putem spera să le lămurim mai bine pe măsură ce informaţia cu care lucrăm se va îmbogăţi. Deocamdată voi da aici numai cîteva exemple de asemenea analize, folosind,

pentru început, un material privitor la Țara Românească, pe care, cu alt prilej[1], l-am prelucrat geografic.

Toponimicul Slobozia. După cum am mai arătat[2], în documentele Țării Românești din secolele XIV—XVII termenul „slobozia" a avut, ca apelativ, două accepțiuni: *a*) se zicea „slobozie" unui sat pe care domnia îl scutea de dări, spre a fi „de ascultare și de slujbă" stăpînului feudal, în cele mai multe cazuri o mănăstire. Scutirea reprezenta o favoare acordată stăpînului, nu sătenilor, care totuși se bucurau, în aceste sate, de mai multă liniște, datorită imunității, căci erau apărați astfel de necontenitele abuzuri ale slujbașilor statului, opriți să pătrundă acolo. În asemenea sate mai vechi decît măsura de scutire, care se aflau de obicei în imediata apropiere a mănăstirilor sau a reședinței boierului beneficiar, se puteau așeza și oameni veniți de aiurea, cărora li se acordau scutiri speciale, dar astfel de cazuri sînt rare; *b*) sloboziile propriu-zise erau sate care se înființau (sau se reînființau) chiar prin efectul scutirilor, pe moșii pustii sau foarte puțin locuite, unde erau chemați oameni de aiurea „să se apuce de loc și de hrană". Prima slobozie de acest fel, pe care o cunoaștem, este cea a mănăstirii Cozia de la *Cărăreni*, lîngă vărsarea Ialomiței, atestată în vremea lui Mircea cel Bătrîn. Pînă la 1533, în actele domnești emise pentru asemenea slobozii sînt menționați numai vecinii sau rumînii din țară „ce se vor strînge în acel loc", dar niciodată străinii de peste hotare. Domnul amenință cu blestem și urgie pe oricine ar cuteza să împiedice pe cei ce doresc să se așeze acolo, ceea ce înseamnă că vecinii puteau să plece de la vechii lor stăpîni și să vină nesupărați în astfel de așezări. După o întrerupere de șapte decenii, în care nu mai întîlnim în documente slobozii, situația se schimbă, datorită, pe de o parte, rezistenței stăpînilor față de vechiul drept de strămutare, de care se bucuraseră vecinii, iar pe de alta, ca urmare a fugii unui mare număr de săteni în timpul crizei țărănești de la sfîrșitul secolului al XVI-lea. După 1600, cei ce se puteau strînge în slobozii erau în primul rînd oamenii „veniți din Țara Turcească, sau din Țara Ungurească, sau de la Moldova, sau din alte locuri" și numai în al doilea rînd locuitori din cuprinsul Țării Românești, dar numai dintre cei „fără dajdie și fără bir". Dacă printre aceștia se strecurau vecini pe care stăpînii lor puteau să-i recunoască, erau întorși la urmă cu trimiși domnești. Primele slobozii de străini sînt cea de la *Călinești*[3], lîngă Filipeștii-de-Tîrg, înființată de „arbănași din Cerveni-Voda, care s-au strămutat din Țara Turcească" și cea de la *Brînceni* (sat dispărut la Jegălia, în Bărăgan), a unor „sîrbi". În perioada următoare, numărul sloboziilor crește atît de mult încît se vor da hrisoave pentru desființarea lor.

În toponimie, termenul *Slobozia* — singur sau alăturat unui determinativ de loc sau de persoană — apare tîrziu. Deși cu ajutorul celor aproximativ cinci mii de documente ale Țării Românești, ce ni s-au păstrat pînă

[1] *Cîteva aspecte geografice ale toponimiei din Țara Românească*, în *Fonetică și dialectologie*, vol. IV, p. 101—133. Vezi și *Quelques aspects géographiques de la toponymie de Valachie*, în *Atti e memorie del VII Congresso int. di Scienze onomastiche*, vol. IV, p. 53—88.

[2] *Ibidem*, p. 113—115.

[3] *Ibidem*, p. 114. Pentru caracterul neobișnuit al acestei slobozii v. *Studii și materiale de istorie medie*, vol. V [1962], p. 602—603.

în anul 1625, cunoaştem peste trei mii de aşezări omeneşti, nici una dintre acestea nu s-a numit *Slobozia*. Primele *Slobozii* apar de-abia în a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi sînt : *Slobozia-Mitropoliei* (or. Bucureşti), menţionată din 1680, şi *Slobozia-lui-Enache* sau *Slobozia-Vai-de-Ei* (actualul oraş Slobozia), care apare în *Letopiseţul cantacuzinesc*, scris către sfîrşitul secolului al XVII-lea şi în harta Stolnicului Cantacuzino din 1700. În total, cunosc 83 de aşezări numite *Slobozia*, din care 18 se păstrează şi în nomenclatura actuală.

Apariţia în documente a toponimicelor discutate

Toponimicul	Total	Perioada				
		1651—1700	1701—1750	1751—1800	1801—1850	1851—1900
Slobozia	83	2	1	13	59	8
Adunaţi	80	—	—	1	74	5
Termeni compuşi cu numele boierului	244	—	—	10	126	108

Din tabelul de mai sus se vede că, dacă repartizăm aceste nume — potrivit datelor cînd apar, pentru prima oară, în documente — pe jumătăţi de secol, găsim două între 1651—1700 şi unul între 1701— 1750, după această dată numărul lor urcînd la 13, între 1751 — 1800, şi la 59, între 1801—1850. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea (de fapt pînă la 1872) întîlnim ultimele 8. Chipul cum apar în izvoarele scrise, interpretat aşa cum am spus, arată că ne aflăm în prezenţa unui fenomen temporar, care a avut o dezvoltare maximă într-o perioadă anumită (cum reiese din graficul alăturat). Izvorul care menţionează cele mai multe *Slobozii* este Catagrafia obştească din 1831, potrivit căreia unele plăşi de la hotarul cu Moldova cuprindeau aproape numai sate numite astfel[4]. De aci nu rezultă însă că aceste sate s-au înfiinţat sub regimul regulamentar. Dimpotrivă, prin noile măsuri de organizare administrativă şi fiscală, Regulamentul organic va fi pus capăt înfiinţării de slobozii, cu toate că o interzicere formală n-a existat[5]. Este foarte probabil că toate satele numite *Slobozia* sînt mai vechi decît epoca regulamentară. Principala lor înmulţire s-a petrecut începînd din ultimul pătrar al secolului al XVIII-lea şi se datoreşte unor măsuri iniţiate de administraţie încă de multă vreme, dar care acum sînt aplicate mai stăruitor. Aceste măsuri urmăreau : 1) să repopuleze ţara, care, datorită războaielor antiotomane, purtate la noi,

[4] Pentru răspîndirea *Sloboziilor*, vezi *Fonetică şi dialectologie*, vol. IV, p. 114.

[5] În 1842, opoziţia lui Alexandru Ghica afirma : „Este lege din vechime... că oricine voeşte să întocmească pe a sa proprietate... sate, numite mai înainte slobozii, să dea jalbă la stăpînire cu cerere de a i se da voie să aducă oameni din străinătate... Această lege Regulamentul organic n-au desfiinţat-o" (I. C. Filitti, *Proprietatea solului în Principatele Române pînă la 1864*, p. 251).

ajunsese să aibă o populație simțitor mai mică decît înainte; 2) să fixeze populația flotantă, pe care slujbașii vistieriei nu puteau s-o urmărească și 3) să creeze, pentru stăpînii feudali, posibilitatea de a-și mări numărul clăcașilor, adică de a-și spori veniturile. Peste hotarul Milcovului, în preajma căruia *Sloboziile* se înmulțesc *în ambele Principate* trebuie să fi fost o adevărată întrecere între boieri în a atrage pe clăcașii din cealaltă țară care, peste graniță, nu puteau fi urmăriți și revendicați de foștii lor stăpîni.

Toponimicul Adunați. Ca și numele *Slobozia*, acest termen a fost dat de administrație. El constituie una dintre particularitățile nomenclaturii geografice muntenești[6]. Nu cunosc nici un text contemporan care să-l explice, deși este evident că termenul a denumit o anumită categorie de așezări, care se deosebeau de cele din jurul lor, după cum se vede din faptul că, în afară de unele excepții, numele *Adunați* a apărut în toponimice compuse (*Adunații Bucovului*, *Adunații Copăceni*) în care primul termen era numele mai vechi al unui sat *ce continua să existe și în forma sa simplă*. Se creau, cu alte cuvinte, de la un moment dat, prin măsuri pe care nu le putem deslușî deocamdată cu certitudine, așezări paralele, apropiate geografic una de alta și legate prin numele de bază — ceea ce însemna că se găseau pe aceeași moșie —, dar care se deosebeau între ele prin anumite trăsături: satul *Bucov* trebuia deosebit de *Adunații Bucovului*, *Copăcenii* de *Adunații Copăceni* etc. Numele *Adunați* a apărut în toponimia Țării Românești, constatată documentar, de 80 de ori, începînd din 1790, adică cu peste un secol mai tîrziu decît toponimicul *Slobozia*. În distribuția pe jumătăți de veac găsim un singur nume de acest fel între 1751 — 1800, urmat de 74 în prima jumătate a secolului al XIX-lea și de 5 în cea de-a doua. O apariție masivă de sate cu numele *Adunați* se constată în 1815, o alta, mai importantă, în 1831. Această cronologie ne trimite la vremea diferitelor măsuri de regru-

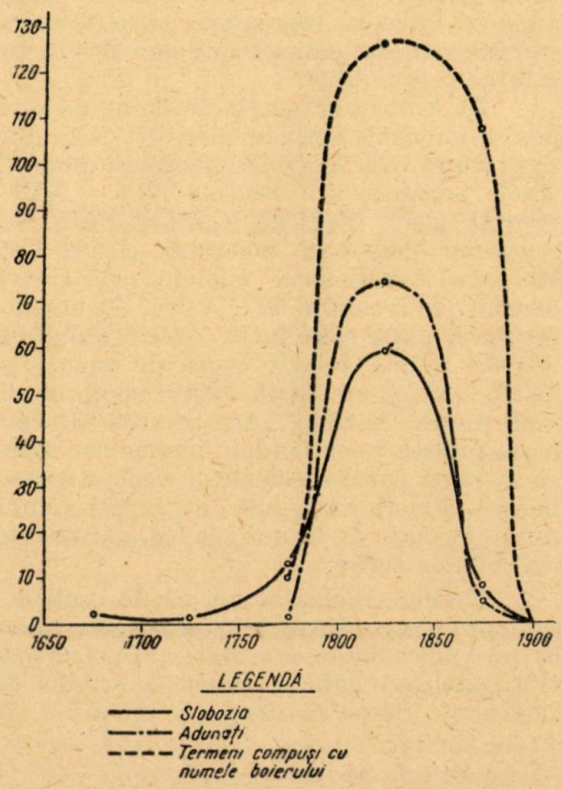

[6] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 321, n. 2.

pare a populației rurale, începute încă în deceniile dinaintea Regulamentului organic și aplicate perseverent de administrația lui Kiselef. Răstimpul în care acest termen este productiv în toponimie a fost mult mai scurt decît cel al termenului *Slobozia* (vezi graficul). El s-a încheiat probabil încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Termenii compuși cu numele boierului. În toponimia noastră s-au petrecut și alte modificări caracteristice în perioada despre care a fost vorba mai sus. Unele sînt urmarea directă a destrămării feudalismului și a felului în care au apărut, la noi, relațiile capitaliste. Din aceste fenomene, cel mai izbitor mi se pare a fi năvala de nume boierești în toponimie.

În trecutul mai depărtat, numele de sate dezvoltate din antroponimice au fost, socialmente vorbind, de două feluri:

a) Unele denumeau sate de moșneni în Țara Românească, de răzeși în Moldova, cum și pe ale unor anumite obști românești din Transilvania, adică așezări care au fost fie obști străvechi, fie sate-roi dezvoltate din acestea. Chiar în toponomia actuală, aceste nume, derivate în special cu sufixul *-ești*, sînt concentrate mai ales în zonele unde au existat numeroase sate de țărani liberi[7].

b) A doua categorie de nume de sate care au în rădăcină un antroponim cuprinde termeni derivați de la numele stăpînului feudal. În această privință există o mare deosebire între Țara Românească și Moldova. În actele muntene din secolele XIV — XVI întîlnim destul de rar cazuri în care se poate vorbi de legătura dintre *numele satului* și *cel al feudalului beneficiar* (adică al boierului căruia i se dă hrisovul). În schimb, în Moldova, beneficiarul eponim este frevcent întîlnit mai ales în primele decenii ale secolului al XV-lea, documentele adăogînd uneori că în satul respectiv „este casa lui"[8]. Actele moldovene au și o altă particularitate: într-un număr relativ mare de cazuri se menționează sate unde „au fost" sau „și-au avut casa" juzii, cnezii sau vatamanii de la care vine numele satului[9]. Aceste situații, ca și faptul că în Moldova apar, în stăpînirea unor feudali, numeroase sate care nu au încă nume[10], arată că în bună parte așezările de acolo sînt mai noi decît cele din Țara Românească. Boierii de la sud de Carpați și-au botezat, desigur, și ei satele cu nume formate de la numele lor, dar aceasta s-a petrecut înainte de apariția actelor scrise.

Trebuie remarcat aci că, în ambele țări, se întîlnește în mod obișnuit situația contrară, a boierilor care își iau ei numele de la sate, zicîndu-și ca în Apus: *Staico din Bucov*, *Udriște din Mărgineni*, *Giurgiu de la Frătăuți*, sau derivîndu-și numele de familie de la cel al unui sat, cu ajutorul sufixelor: *Barbu Craiovescul*, *Teodosie Rudeanul*. Satul al cărui nume

---

[7] Vezi și mai jos.

[8] Iată patru acte de acest fel de la Alexandru cel Bun: 1411, domnul întărește boierului *Plotun* satul *Plotunești* (colecția cit., B., Moldova, veac XIV—XV, vol. I, p. 26); 1428, idem boierului *Opriș* satul *Oprișani* (*ibidem*, p. 64); 1428, idem panului *Fundea* satul *Fundenii* (p. 70); 1428, idem slugii domnești *Dad* și nepotului său satul *Dădești* „unde este casa lor" (p. 72); v. și Radu Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpînii*, București, 1907, p. 33 și urm.

[9] Numeroase exemple la Ion Bogdan, *Cnezii români*, An. Ac. Rom., XXVI, p. 24 și urm.

[10] Vezi, de pildă colecția cit., veac XIV—XV, vol. I, p. 3, 4, 136, 163, 199, 251 etc.

era cuprins astfel în numele boierului (în exemplele de mai sus *Craiova* și *Ruda*) se chema „cămin", „scaun" sau sclitadă"[11] și, cel puțin în secolul al XVIII-lea, se găsea într-o situație juridică deosebită[12].

Către sfîrșitul secolului al XVIII-lea, dar mai ales după 1800, situația pe care am constatat-o, din acest punct de vedere, în vechea toponimie a Țării Românești, se schimbă. Acum apar din ce în ce mai multe nume de sate derivate de la numele unor boieri contemporani cu actele în care satele respective sînt constatate pentru prima oară. Infiltrarea numelor de boieri în toponimie se face pe mai multe căi. Uneori boierul dă satului numele său fără să-l modifice : *Canela*, *Manuc*[13]. Alteori derivă toponimicul printr-o terminație de feminin sau de plural : *Ghiculeasca*, *Ruseți*[14], sau se folosește de sufixe : *Giuvărăști*, *Sușești*, *Enoșești*, *Marsilieni*[15]. O parte din aceste sate erau noi, înființate de eponim, dar găsim și cazuri în care boierul a înlocuit pur și simplu un nume vechi de mai multe veacuri, cum a făcut doctorul Arsache, dregător important din epoca regulamentară, cu satul *Parapani*, constatat documentar din secolul al XVI-lea, pe care l-a botezat *Arsache*.

Numărul exact al satelor care au fost numite de boieri în chipul menționat mai sus nu se va putea stabili decît în viitor, prin cercetări. A existat în schimb un alt mijloc folosit de boieri pentru a-și lega numele de cel al satelor, care, întrucît privește urmările ce a avut, poate fi de pe acum apreciat statistic. Această modalitate consta în alăturarea, la numele satului păstrat în vechea sa formă, a numelui personal, sau a dregătoriei purtate de stăpîn (de ex. *Hăbudul lui Leuș*, *Brezoaia Bibescului*, *Buda Clucerului*, *Rădulești Filitis*)[16]. Nume de sate construite astfel se întîlnesc și în trecut, dar cu totul excepțional : în documentele Țării Românești de pînă la 1625 nu se găsesc decît patru (*Goleștii Vulpanului*, *Grădiștea Floreștilor*, *Popeștii Danciului Vornic* și *Stîngăceaua Predii*)[17]. Acest chip de a numi satele va fi întrebuințat rar încă multă vreme ; dar după 1775 numele de acest fel încep să se înmulțească, ajungînd — între data amintită și anul 1900 — la cifra de 244[18].

---

[11] Ultimul dintre acești termeni, cunoscut mie din documente de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, este, probabil, încă viu în orașele Olteniei. În 1931 am auzit pe un petiționar de la periferia Craiovei cerînd, la Arhivele Statului de acolo, „sicritatea lui", adică actul de cumpărătură al casei părintești.

[12] „Iar pentru căminurile părintești s-au hotărît că acela se numește și iaste cămin, din care se trage și porecla și neamul familiei aceia (iar nu să numesc toate moșiile căminuri), la care acest cămin pururea să aibă protimisis cu deosebit privilegiu numai cei ce sînt parte bărbătească..., pentru ca să nu-ș piarză porecla neamului...", *Pravilniceasca condică, 1780*, ediție critică, Ed. Acad. R.P.R., 1957, p. 100 (textul mi-a fost semnalat de Val. Georgescu).

[13] Stăpînii satelor au fost Vasilache Canela biv vel paharnic și dragomanul Manuk bei.

[14] Sate ale boierilor Ghica și Ruset. Forma feminină poate veni (dar nu totdeauna) și de la o boieroaică.

[15] Stăpînii satelor au fost boierii Giuvara, Suțu, marele negustor Hagi Enuș și doctorul Alphonse Constant Marsilie.

[16] Vezi și C. C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX*, București, 1957, p. 117—118.

[17] *Doc. priv. ist. României, B., Țara Rom., Indicele numelor de locuri*, sub voce. În alte nouă cazuri antroponimicul este al unui moșnean.

[18] Lista acestor sate se va da cu alt prilej.

Anii cînd surprindem creşteri importante ale acestei categorii de nume sînt: 1815 (21 cazuri), 1831 (65), 1835—1838 (36), 1861 (50) şi 1872 (41). Deoarece pentru anul 1872 am folosit *Dicţionarul toponimic şi statistic* al lui D. Frunzescu — tipărit atunci, dar care se întemeiază în mare măsură pe recensămîntul lui Pop Marţian, care a avut loc în 1859—1860 — urmează că o parte dintre numele extrase din acest dicţionar au existat şi în 1860. În orice caz, curînd după această dată constatăm că înmulţirea rapidă a acestor nume încetează. Socotesc, de aceea, că putem trage concluzia că *marea majoritate a numelor de sate compuse cu numele proprietarilor au apărut începînd din al doilea deceniu al secolului trecut şi pînă la 1864.* După această dată sistemul rămîne încă o bucată de vreme fecund, dar satele noi numite astfel sînt din ce în ce mai puţine. Încă înainte de 1900, în Oltenia şi Muntenia *nu s-a mai ivit nici un nume din această categorie*, dar o parte din cele vechi s-au păstrat pînă azi, fie în forma în care au apărut (*Ruşii lui Asan*, *Tîntava Banului*), fie modificate. Adesea toponimicul a pierdut una sau alta dintre părţile care îl compuneau (*Ciorogîrla lui Varlam* se numeşte acum *Ciorogîrla*, dar *Copăcenii lui Varlam* se chiamă *Varlam*). Alteori numele cel nou a fost derivat de la numele boierului (*Ulmenii Tăuşani* > *Tăuşanca*, *Meteleu Lipănescu* > *Lipăneşti*). În alte cazuri, numele de boier crescut pe toponimicul de bază a dispărut, termenul originar rămînînd din nou singur. Într-unul din aceste cazuri, termenul vechi a fost trecut însă la plural: *Brezoaele*. Alte modificări arată că astăzi numele boierului din toponimic nu mai este înţeles ca determinativ de proprietate, ceea ce explică forme hibride ca *Poenari-Apostoli* pentru *Poenarii lui Apostol*, sau persistente erori de ortografie[19].

Concluzia privitoare la cronologia termenilor compuşi cu numele boierului trebuie raportată la întreaga toponimie care îi evocă pe aceştia, deci şi la termenii menţionaţi mai înainte. Este vorba de acelaşi fenomen, care s-a petrecut în acelaşi răstimp[20].

Perioada cînd fenomenul toponomastic pe care îl cercetăm cunoaşte dezvoltarea cea mai importantă se caracterizează prin lupta clasei boiereşti pentru *schimbarea dreptului feudal de stăpînire* asupra satului — termen sub care se înţelegeau, în trecut, sătenii şi moşia la un loc — în *drept de proprietate*, în sens burghez, asupra pămîntului. Boierii au pretins în această vreme că satul *era numai al lor* şi au tăgăduit vechile servituţi în favoarea sătenilor, care le grevau moşia. Această îndelungată agitaţie boierească este destul de bine cunoscută astăzi[21]. În Moldova, primul succes al boierilor a fost înregistrat prin hrisovul lui Alexandru-vodă Moruzi, din 1805, care limita dreptul sătenilor de a cere de la boier pămînt de muncă, în moşiile cu teren arabil puţin, astfel încît acestuia îi rămînea, în orice caz, o parte de moşie, de care putea să dispună pe deplin. Hotărîtoare au fost, însă, în această privinţă, prevederile Regulamentului organic, care, generalizînd tiersajul, *au făcut pe boieri proprietari absoluţi peste o treime*

[19] Vor fi examinate într-un articol viitor.

[20] S-ar putea totuşi ca, prin excepţie, cîteva nume cu sufixul *-eşti* (de ex. *Mironeşti*, pentru vechiul *Coiani*) să fi fost create *după* 1900.

[21] *Istoria României*, vol. III, p. 719—720; vezi şi p. 915, 1147.

din moșie, lăsîndu-i în continuare stăpîni feudali peste celelalte două treimi. Preocuparea boierilor de a trece drept „proprietari" ne apare în chip izbitor atunci cînd cercetăm actele de administrație ale acestei vremi, căci acum vechiul termen de „stăpîn" este înlocuit din ce în ce mai mult prin cel de „proprietar". Încă din 1838 acest neologism capătă o întrebuințare curentă, căci în statistica țării, făcută atunci, fiecare boier cu moșie este caracterizat „proprietar" (termenul nu se întîlnește în vechile catagrafii).

Mi se pare plauzibil ca această agitație, întreținută de boieri pînă la împroprietărirea din 1864, să fi avut ecou și în toponimie : legîndu-și numele personal de cel al satului, firește cu ajutorul administrației, boierul își proclama, o dată mai mult, drepturile lui acolo. Pentru boierii străini, care formează majoritatea eponimilor acestor sate, faptul avea chiar, așa-zicînd, valoarea unui act de împămîntenire, mai ales dat fiind principiul juridic despre care am vorbit mai sus, în legătură cu satele „de sclitadă" ; dar, prin această procedare, boierii cei noi creau de fapt o confuzie, căci în trecut satul de sclitadă era cel de la care boierul își luase numele[22], nu cel botezat ad-hoc de boier cu numele său.

Apariția masivă, în toponimie, a termenilor derivați sau compuși cu numele boierului, coincide și cu alte fenomene sociale, care au modificat vechea relație dintre boieri și satele lor. În trecutul mai depărtat, un mare număr de sate boierești, în care se găseau mai mulți stăpîni, de obicei rude, erau stăpînite în comun, aceștia împărțindu-și drepturile luate din sat, fără să-și împartă, concret, moșia și clăcașii. În aceste condiții numele unui sat cu mai mulți stăpîni rămînea unic, iar în cazul roirilor primea alte determinative (de ex. : — *Mare* și — *Mic*, — *de Jos* și — *de Sus*, — *Vechi* și — *Nou*). Pînă în pragul secolului al XIX-lea, „alegerile", adică ieșirile din indiviziune, au fost rare, dar ele devin obișnuite chiar în vremea la care ne găsim, dovadă că acum apar frecvent planurile de moșii și cărțile de hotărnicie, provocate îndeosebi de ieșirile din indiviziune. Tot în această vreme se începe operația de reconstituire a așezărilor rurale, despre care am amintit și în legătură cu satele numite *Adunați*. Pe teren — adică pe moșia boierească — „scoaterea la linie" s-a făcut, potrivit intereselor boierului respectiv și a fost folosită de acesta, în cazul ieșirii din indiviziune, spre a-și așeza clăcașii pe partea ce-i revenea prin partaj. Din locuințe mai înainte risipite, care purtaseră același nume de sat, se întocmesc acum mai multe sate, care vor păstra, în continuare, vechiul nume — dar acestuia i se va alătura numele boierului.

Dinamica sufixului -ești. Am menționat și mai înainte numele de sate derivate din antroponimice cu sufixul *-ești* sau *-ăști* (*Ionești* < *Ion*, *Ciorăști* < *Cioară*) pe care, în Țara Românească și în Moldova, le găsim mai ales în zonele geografice unde știm că au existat, în trecut, cele mai numeroase obști de țărani liberi (numiți în documente *cnezi*, *judeci*, *megiași*, *moșneni* sau *răzeși*). Aceste sate-obști n-au purtat, în toate cazurile,

[22] Vezi și cele spuse de Dimitrie Cantemir : „... aproape că nu întîlnești în Moldova vreun boier care să nu-și tragă numele de la satul primit de întemeietorul său ca dar de la domn", *Descrierea Moldovei*, trad. P. Pandrea, p. 211.

nume derivate astfel[23] şi nici numele de sate cu sufixul *-eşti* n-au desemnat, toate, aşezări de ţărani liberi — cum s-a văzut şi din analizele precedente ; dar cercetarea arată că, cel puţin în Ţara Românească, majoritatea numelor cu sufixul *-eşti* au fost purtate de aşezări ale moşnenilor. Deoarece în legătură cu această terminologie topică se putea discuta însăşi originea satului respectiv, ea a atras de multă vreme atenţia istoricilor, lingviştilor şi sociologilor, ajungîndu-se la teorii controversate[24]. Analiza care urmează va aduce, în această discuţie, unele date şi observaţii noi.

În masa toponimiei din Ţara Românească, numele de sate cu sufixul *-eşti* n-au avut totdeauna aceeaşi pondere, după cum reiese din tabelul următor :

Dinamica sufixului *-eşti*

Anul	Totalul numelor de aşezări omeneşti	Nume cu sufixul *-eşti*	
			%
a) cca. 1600	2.026	724	35,7
b) 1790	2.840	721	25,4
c) 1831	3.622	871	24,0
d) 1861	5.529	1.286	23,2
e) 1896	6.035	1.358	22,5
f) 1912	6.007	1.357	22,5
g) 1956	6.065	1.330	21,9

Sursa : a) *Indicele numelor de locuri 1601—1625, al colecţiei Documente privind istoria României, B., Ţara Românească*, veacul XVII, Bucureşti, 1960 (satele identificate) ; b) harta topografică a Ţării Româneşti din 1790—1791 114 foi, scara 1 : 62 600, orig., Academia R.P.R., Cabinetul de hărţi) : c) *Obştească catagrafie a Ţării Româneşti*, material inedit ; *Indicele după judeţie a comunelor orasiane şi rurale din Muntenia*, Bucureşti, 1861 ; e) *Indicator al comunelor urbane şi rurale*, Bucureşti, 1896 ; f) *Dicţionarul statistic al României, întocmit pe baza rezultatelor definitive ale recensământului general al populaţiunii din 19 decembrie 1912*, Bucureşti 1914 ; g) *Recensământul populaţiei din 2 februarie 1954*, 2 vol., Bucureşti, 1956 (inclusiv aşezările din note).

[23] Caracteristic pentru numele de sate moşneneşti este doar faptul că ele s-au dezvoltat mai ales din antroponime, dar *-eşti* nu este singurul sufix întrebuinţat, ci cel mai frecvent. Lîngă el se alătură mai întîi sufixul *-eni* (*-ani*), însă numai atunci cînd derivă un antroponim (*Aldeni* < *Aldea*, *Gherghani* < *Gherghe*), căci acest sufix are şi funcţia să arate originea locală (*Celieni* este satul oamenilor din *Celei*). În multe cazuri, numele satelor moşneneşti reprezintă antroponimul trecut la plural (*Novac* > *Novaci*, *Mischie* > *Mischii*). Iată cîteva cazuri, din 1831, în care relaţia dintre frecvenţa, pe regiuni mici, a satelor de moşneni şi a numelor de sate dezvoltate din nume personale este izbitoare : în jud. Gorj, pl. Amaradia-de-Jos şi Gilordul-de-Sus aveau respectiv 73,2 şi 72,9 % moşneni, faţă de 66,5 şi 69,5 % nume de sate cu radical antroponomastic ; în jud. Vîlcea, pl. Cerna-de-Jos şi Horezu aveau 76,6 şi 63,3 % faţă de 73,0 şi 78,0 % ; în jud. Argeş, pl. Loviştea şi Gălăşeşti aveau 92,8 şi 56,8 % faţă de 71,4 şi 64,7 %. Ceva mai mult de jumătate din aceste nume se terminau în *-eşti*.

[24] Ultimele discuţii la Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 117, H. H. Stahl, *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe*, vol. I, p. 54 şi P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească în Ţara Românească şi Moldova*, Bucureşti, 1964, p. 27—28.

Materialul documentar editat pînă acum pentru primul sfert al secolului al XVII-lea[25] (pe care îl vom socoti aici dătător de seamă pentru proporția anului 1600) arată că aceste sate reprezentau atunci mai mult de o treime din totalul nomenclaturii de acest fel, adică 35,7%. Astăzi această pondere generală a scăzut la 21,9%. Cine ar lua în considerare numai aceste date extreme, ar putea crede că scăderea se explică mai ales prin apariția termenilor dați de administrație în ultimul secol, care reprezintă fie numele unor personaje din istorie, fie cuvinte simbolice sau evocatoare. Este adevărat că pe această cale nomenclatura satelor a suferit modificări apreciabile, dar ele ne dau numai în mică măsură explicația fenomenului pe care l-am constatat, deoarece scăderea masivă a ponderii sufixului *-ești* s-a petrecut înainte de sfîrșitul secolului al XVIII-lea; căci între circa 1600 și 1790 această scădere reprezintă, după tabelul nostru, aproximativ zece procente, pe cînd între 1790 și vremea pe care o trăim scăderea se cifrează la 3,5%. Cum s-ar putea explica această situație?

Faptul cel mai izbitor din istoria toponimiei din Țara Românească este primenirea numelor de așezări omenești din cîmpie în ultimele șase veacuri. Principala cauză a acestui fenomen a fost drama țărănimii, începută încă înainte de Mihai Viteazul, care a avut o intensitate incomparabil mai mare în șesul Dunării decît în celelalte regiuni ale țării. Satele moșnenești de aici erau, în această vreme, relativ puține și în majoritatea cazurilor risipite printre domenii boierești și mănăstirești, ceea ce crea, pe seama feudalilor, cele mai bune condiții pentru a le putea înghiți. Așa se face că în secolul al XIX-lea și la 1912 statisticile arată că cea mai mare parte din cîmpie era cu desăvîrșire lipsită de moșneni[26]. Dar pierderea moșiei și a libertății de către aceștia a dus, într-un important număr de cazuri, la risipirea satelor. În documente, etapele acestui proces sînt: 1. „vînzarea" către domnie sau boier; 2. o lungă perioadă de procese purtate de moșneni, care sărăcesc astfel cu totul și 3. părăsirea satului, căruia i se poate pierde apoi și numele. Fuga era unul din aspectele luptei de clasă. Între numele de sate moșnenești care au dispărut astfel, multe erau derivate cu sufixul *-ești*.

Alte condiții de viață din cîmpie au lovit deopotrivă pe țăranii liberi, ca și pe cei aserviți. Marele șes dunărean, care înainte de înființarea statului fusese un drum de invazii, devine mai tîrziu scena războaielor antiotomane. Dacă cele purtate de români în secolele XIV—XVI sînt relativ scurte, îngăduind astfel o evidentă îndesire a populației, războaiele duse în nouă rînduri, de imperiile austriac și rus, au fost întovărășite aproape totdeauna de îndelungate ocupații. Luptele, cantonarea trupelor, rechizițiile de alimente și furaje, obligația extrem de apăsătoare de a face transporturi, epidemiile care loveau atît oamenii cît și vitele, se adăugau, în cîmpie, permanentei exploatări feudale, care ea însăși

[25] *Documente privind istoria României, B. Țara Românească*, veac. XVII, vol. I—IV. Vezi și *Indicele de locuri* citat.

[26] H. H. Stahl, *op. cit.*, harta: Răspîndirea geografică a vetrelor de sate libere.

era mai apăsătoare în această zonă, unde se găseau cele mai multe latifundii din ţară. Acestor factori li se datoreşte caracterul flotant al populaţiei de la şes, pe care îl găsim reflectat în toponimia regiunii[27]. Cînd populaţia care îşi părăsise vetrele întemeia aşezări noi, numele date satelor nu mai erau ale unor grupe sociale unitare (dezvoltate din antroponime, uneori cu sufixul *-eşti*), ci termeni care oglindeau fie imigrarea sau mişcările metanastasice, fie caracterul geografic al locului. Acum sufixul *-eşti* nu mai este folosit, în cîmpie, *în mod organic*.

Această situaţie a fost corectată însă pe două căi. În primul rînd, satele moşneneşti care au roit din altele mai vechi de acelaşi fel şi s-au aşezat, în libertate, pe moşia obştei, au căpătat în continuare nume după sistemul tradiţional, — iar între acestea sînt şi unele terminate cu sufixul *-eşti*. În principalele zone ale moşnenilor, adică în nord-vestul şi nord-estul fostei Ţări Româneşti — acest sufix este productiv şi astăzi, ceea ce înseamnă că există încă posibilitatea de a urmări concret condiţiile în care se naşte. În al doilea rînd, s-a văzut că boierii au creat — tot în cîmpie — nume de sate deduse cu sufixul *-eşti* de la numele lor. Dacă această „iniţiativă boierească" nu s-ar fi petrecut, procentul general al numelor de sate terminate astfel ar fi astăzi şi mai mic.

Fenomenele de cronologie examinate mai sus sînt exemple de probleme care n-au putut preocupa pînă acum pe cercetători, deoarece nu exista nici o lucrare în care să se indice data apariţiei, în documente, a numelor de locuri. Aşa cum s-a subliniat recent cu toată autoritatea, toponimia este încă, la noi, unul dintre sectoarele prea puţin studiate[28]. O îmbunătăţire substanţială a situaţiei în care ne aflăm n-ar putea fi realizată decît dacă vom înnoi, în cele din urmă, baza de informaţie cu care lucrăm, prin întocmirea unui dicţionar toponimic, care să cuprindă totalitatea numelor de locuri din ţară, lîngă o indispensabilă documentare istorică, de bibliotecă şi arhivă.

[27] Să se vadă în această privinţă, în afara termenilor examinaţi mai sus, celelalte nume caracteristice din cîmpie (*Pribegi, Hoinari, Goniţi, Frecaţi* etc.), pe care i-am urmărit geografic în articolul citat din *Fonetică şi dialectologie*, vol. IV, p. 111 şi urm.

[28] Acad. Iorgu Iordan, *Realizări şi perspective în lingvistica românească*, raport la Conferinţa naţională de lingvistică românească (rezumat în „Contemporanul" din 9 octombrie 1964).

Dicţionar rus-român, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1964, 831 p.

Apariţia, la puţin timp după *Dicţionarul rus-român* în două volume (PDRR), întocmit sub conducerea redacţională a acad. Emil Petrovici, a noului *Dicţionar rus-român* într-un volum (BDRR) [1], elaborat de un colectiv de autori [2] în frunte cu Gh. Bolocan, redactor responsabil al lucrării, constituie — alături de alte lucrări similare — o dovadă a progresului simţitor realizat în ultimii ani de lexicografia noastră bilingvă.

După cum vom vedea mai jos, *Dicţionarul* este, în esenţă, o variantă prescurtată a PDRR, pe care se sprijină în numeroase privinţe (concepţie, principii etc.). Restrîngînd într-un singur volum materialul lexical din dicţionarul mare (s-a renunţat la o serie de cuvinte şi sensuri mai puţin uzuale, s-a micşorat numărul exemplelor ilustrative şi al idiotismelor, au fost suprimate unele forme cazuale etc.), autorii BDRR au îmbunătăţit în acelaşi timp structura articolelor, mai ales sub raportul echivalentelor româneşti şi al clarităţii de ansamblu. Ţinînd seama de proporţiile lucrării, nu putem să nu remarcăm sinonimia destul de bogată la care se recurge în traducerea diferitelor accepţii ale cuvintelor-titlu, diferenţierea minuţioasă a principalelor sensuri — proprii şi figurate — cu ajutorul unui sistem de indicaţii, în general, bine pus la punct şi al mijloacelor grafice corespunzătoare.

Este îmbucurător faptul că, spre deosebire de dicţionarele mai vechi, BDRR se adresează unui public bine definit, cititorilor români, cîştigînd în precizie şi individualitate ştiinţifică. Această destinaţie a determinat, ca şi în cazul PDRR, un anumit specific în organizarea lexicografică a materialului: unele indicaţii, mai ales lexicale şi de domeniu (toate în limba română), au căpătat o extindere mai mare, accentul a fost notat numai la cuvintele ruseşti etc.

Dicţionarul propriu-zis se încheie cu o listă de *numiri geografice* (îndeosebi nume de ţări şi de oraşe), după care urmează o listă de *prescurtări frecvente* (compuse abreviate şi abrevieri curente) şi un scurt compendiu de gramatică, *Elemente de morfologie rusă* (autor: Gh. Bolocan). O menţiune specială se cuvine aici capitolului consacrat verbului şi implicit aspectului verbal, probleme explicate pentru prima oară mai pe larg şi într-o formă destul de accesibilă marelui public.

În cele ce urmează ne vom permite să insistăm mai mult asupra părţilor slabe ale *Dic-*

---

[1] Alte abrevieri, folosite mai jos: DM = *Dicţionarul limbii române moderne*, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1958; OSRI = S.I. Ojegov, *Словарь русского языка*, ed. a 4-a, Moscova, 1960; ESRI = *Словарь русского языка* (preşedintele colegiului redacţional: S. G. Barhudarov; vol. I. A. P. Evghenieva, vol. II — IV), vol. I — IV, Moscova, 1957—1961.

[2] Tatiana Nicolescu, Ştefan Topală, Leon Leviţchi, Angela Vasiliu, Anatol Tudose, Nimfodora Ştefan, Vadim Rudeanu.

ţionarului, pentru a-i ajuta în acest fel pe autori la îmbunătăţirea lucrării într-o nouă ediţie. De altfel, cele mai multe dintre meritele BDRR sînt cunoscute (deşi indirect) fiind, în general, o reflectare a calităţilor PDRR, după cum — din păcate — (lucru mai puţin cunoscut) sursa majorităţii lipsurilor sale trebuie căutată tot în marele dicţionar.

Pentru uşurarea discuţiei vom grupa materialul în jurul cîtorva probleme :

I. 1. Mai întîi, cîteva observaţii pe marginea listei de cuvinte. Aceasta cuprinde peste 40 000 de termeni, dintre cei mai uzuali, folosiţi în limba rusă modernă. Selectarea lor s-a făcut, în general, judicios punîndu-se accentul, după cum era firesc, pe lexicul de circulaţie generală. În privinţa neologismelor, autorii s-au oprit, din cîte ne putem da seama, la cele care figurează în ediţia a treia, din 1953, a dicţionarului explicativ al lui S. I. Ojegov. Or, în ultimul deceniu vocabularul limbii ruse s-a îmbogăţit cu o serie de termeni neologici, unii dintre ei bucurîndu-se de o largă răspîndire, dovadă — între altele — prezenţa lor în ediţia din 1960 a aceleiaşi lucrări : *атомоход*, *космодром*, *космонавт*, *космонавтика*, *нейлон*, *нейлоновый*, *прилунение*, *прилуниться*, *совнархоз*, *стюардесса*, *широкоэкранный*. *электробритва* ş.a. Din păcate, *Dicţionarul* nu îi înregistrează, perpetuînd o lacună pe care o întîlnim şi în PDRR (lipsa putea fi acum uşor suplinită prin folosirea ultimei ediţii, din 1960, a OSRI pe care, de altfel, autorii au avut-o la dispoziţie).

2. Spre deosebire de PDRR, lista de cuvinte a lucrării de faţă nu conţine etnonime (*американец*, *англичанин*, *аргентинец*, *армянин*, *афганец*, *бельгиец*, *бирманец*, *болгарин*, *вьетнамец*, *кубинец* etc.). Fiind elemente destul de des întîlnite, mai ales în stilul publicistic, introducerea lor într-o nouă ediţie a *Dicţionarului* ni se pare a fi cît se poate de indicată, deoarece, sub raport formal, unele dintre ele se deosebesc simţitor de echivalentele lor româneşti, creînd cititorului neavizat dificultăţi de traducere (comp., de ex., rus. *англичанин* şi rom. *englez*). Cît priveşte adjectivele corespunzătoare, acestea sînt reprezentate lacunar : în BDRR figurează *американский*, *английский*, *румынский*, *русский* ş.a., dar lipsesc *аргентинский*, *армянский*, *афганский*, *африканский*, *бирманский*, *бразильский*, *британский*, *вьетнамский*, *израильский*, *иракский*, *китайский*, *кубинский* ş.a. Dacă absenţa lor într-un dicţionar explicativ este, pînă la un anumit punct, justificată (ţinînd seama de caracterul unei asemenea lucrări), într-un dicţionar bilingv se impune înregistrarea consecventă a celor mai uzuale cuvinte de acest tip. De altfel, constatarea rezultă din însuşi specificul dicţionarelor de traduceri, a căror listă de cuvinte nu coincide decît în linii mari cu cea a dicţionarelor unilingve.

3. Arătam ceva mai sus că din lucrare lipsesc o seamă de cuvinte noi. Pe de altă parte, contrar normelor fixate de autori[3], în titlul articolelor ne întîmpină unii termeni arhaici (fără a avea menţiunea corespunzătoare !), la care trebuia să se renunţe din capul locului, fără nici un prejudiciu pentru lista de cuvinte : *артельщик*, *взирать*, *зельтерский* (în expresia *зельтерская вода*, învechită şi ea), *капот*[1], *наушник*[2], *столоваться*, *чечевица*[2] ş.a. Menţionăm şi un termen regional, descoperit la întîmplare : *бурак* „sfeclă roşie" (comp. rus. lit. *красная свекла*).

Învechite sînt, de asemenea, şi unele accepţii pe care *Dicţionarul* le înregistrează (deşi nu era necesar), dar nu le însoţeşte de indicaţia corespunzătoare, cu toate că aceasta figurează în OSRI (despre care autorii ne spun că le-ar fi servit „ca bază pentru alcătuirea listei de cuvinte..."[4]). Iată cîteva exemple : *гауптвахта* „corp de gardă" (sensul 1), *жюри* „arbitru" (sensul 1, din limbajul sportiv), *занавес* „perdea, draperie" (sensul 2), *крайность* „mizerie" (sensul 2), *культпоход* „campanie pentru lichidarea analfabetismului" (sensul 1, accepţie pe care n-am găsit-o în OSRI şi nici în ESRI), *ландшафт* „peisaj" (sensul 1), *сквозить*[2] „a fi transparent"

[3] Cf. *Cuvînt înainte*, p.V.
[4] *Ibidem*.

(sensul 1), *торжествовать* „a celebra" (sensul 1), *угнетение* „deprimare" (sensul 2), *шифр* „monogramă" (sensul 1). În zilele noastre nici un vorbitor de limbă rusă nu foloseşte aceste cuvinte cu sensurile amintite; se spune *караульное помещение* (în loc de *гауптвахта*), *судья* (în loc de *жюри*), *занавеска* (în loc de *занавес*) etc., pe care, de altfel, le întîlnim în *Dicţionar*. N-ar fi fost mai util să se renunţe la termenii şi accepţiile învechite, discutate mai sus, introducîndu-se în schimb cuvinte noi, de largă circulaţie, ca *совнархоз*, *космонавт* etc.?

II. 1. Una din cele mai importante probleme care se pun în legătură cu alcătuirea unui dicţionar bilingv este, după cum se ştie, aceea a găsirii unor echivalente cît mai adecvate. În acelaşi timp este, poate, problema cea mai grea. Din acest punct de vedere autorii BDRR au depus eforturi meritorii, reuşînd să îndrepte o serie de traduceri inexacte sau nereuşite pe care le întîlnim în PDRR. Din păcate, ne mai întîmpină însă şi acum unele echivalente greşite sau discutabile. Iată cîteva exemple, expuse în ordinea alfabetică a respectivelor cuvinte-titlu:

аннотация, *-и* f. „adnotare (la un text)" (2)[5]. Este un sens neîntîlnit în limba rusă (cf. OSRI, ESRI). Cuvîntul nu este polisemantic, singurul lui înţeles fiind „scurt rezumat al conţinutului unei cărţi, unui articol etc." (redat în BDRR, la sensul 1, cu ajutorul echivalentului *notă bibliografică*).

броневик, *-а* m. „...tren blindat". Traducerea, oferită sub formă de precizare, nu poate fi acceptată, întrucît este echivalentul rus. *бронепоезд*. Trebuie, deci, să se renunţe la ea.

гиря, *-и* f. „haltere" (2). Se impune un alt echivalent, tot din terminologia sportivă, *haltera mică* (*haltere* corespunzînd rus. *штанга*).

колонизатор, *-а* m. „colonizator". Termenul rusesc este polisemantic, nu monosemantic, urmînd să fie redat în româneşte cu ajutorul a două traduceri diferite: 1. *colonialist* (despre cineva care asupreşte şi exploatează coloniile; cf. OSRI, s.v. *колонизатор*, sensul 1, şi DM, s.v. *colonialist*), 2. *colonizator* (despre cineva care efectuează sau organizează o colonizare; cf. OSRI, s.v. *колонизатор*, sensul 2, şi DM, s.v. *colonizator*). Autorii au omis, aşadar, echivalentul cel mai des folosit, mai ales în stilul publicistic.

национальность, *-и* f. „naţiune" (1.) Cele trei sensuri ale cuvîntului rusesc (v. OSRI) nu pot fi redate decît în două feluri: 1. naţionalitate, 2. caracter naţional, specific naţional. Traducerea *naţiune*, pusă în fruntea articolului (!), este greşită, fiind un echivalent al rus. *нация*.

цигейка, *-и* f. „blană de capră (tunsă şi vopsită)" (1); „(haină) scurtă de blană de capră" (2). Traducerea este greşită ca, de altfel, şi explicaţia din dicţionarul lui D. N. Uşakov (1940, IV, 1222), folosit ca sursă de autori. Originea cuvîntului din titlul articolului este românească (*цигейка* < *ţigăi* + suf. *-ка*)[6], termenul rusesc avînd următoarea valoare: blană (piele) de oaie ţigaie. Cf. şi explicaţiile date de ESRI: „мех, выделываемый из шкуры овец цигайской породы".

2. Unele greşeli se întîlnesc şi la echivalentele propuse pentru unii termeni lingvistici pe care, avînd în vedere importanţa problemei, îi vom trata aparte. Exemplele de mai jos nu vin, de fapt, decît să confirme necesitatea elaborării unui dicţionar special[7] care să reglementeze, sub raportul corespondenţei noţionale, redarea în limba română a terminologiei lingvistice ruseşti. (După cum se ştie, autorii dicţionarelor bilingve de tip obişnuit, inclusiv ai celui de faţă, nu-şi propun acest scop sau, în orice caz, nu-i acordă o

[5] Redăm între ghilimele traducerea propusă de autori; cifra din paranteză indică sensul respectiv din *Dicţionar*.

[6] Cf. V. Kiparsky, *Un nou cuvînt românesc în limba rusă literară*, în „Cercetări de lingvistică", III, 1958, supliment, p. 247—248.

[7] Vezi, în acest sens, propunerea făcută de C. Poghirc în SCL, 2, 1962, p. 296. Cf. şi Victor Vascenco, *Contribuţii la alcătuirea unui dicţionar rus-român de termeni lingvistici*, în „Romanoslavica", XII, 1965 (sub tipar).

importanţă deosebită.) Vom cita numai cîteva articole.

новообразование, -я n. „neologism" (3) Echivalentul termenului în discuţie este altul, *inovaţie*. Rom. *neologism* este o traducere a rus. *неологизм*.

однородные члены предложения „părţi omogene de propoziţie" (s.v. *однородный*). Întrucît pentru această sintagmă terminologică există deja un echivalent fără cusur, *părţi de propoziţie multiple* (v., de ex., *Gramatica limbii române* II, 1963, p. 85), n-are rost să propunem un dublet.

мире n. indecl. „liniuţă, cratimă". Nu poate fi vorba aici de *liniuţă de unire* sau *cratimă*, (acestea fiind echivalentele rus. *дефис* sau *чёрточка*), ci de *linie de pauză*, semn ortografic care, după cum se ştie, are o altă funcţie.

3. Revenind asupra lexicului de circulaţie generală, vom semnala cîţiva termeni a căror treducere poate fi îmbunătăţită sub un raport sau altul.

абстрагировать vb. „a abstractiza" (1), „a abstrage" (2). Cele două echivalente n-ar trebui tratate ca sensuri propriu-zis de sine stătătoare, termenul rusesc fiind monosemantic (v. OSRI).

ассигнование, -я m. „alocare de sume" (1), „sumă alocată" (2). Traducerea este prolixă şi are caracter explicativ (lucru pe care autorii şi-au propus să-l evite[8]). Putea fi folosit un singur termen, *alocaţie*, care — asemenea cuvîntului rusesc — are ambele accepţii.

имя и фамилия „nume şi prenume" (s.v. *фамилия*). Pentru a corespunde, sub raportul echivalenţei, sintagmei ruseşti, topica trebuie inversată: prenume şi nume (de familie).

конвой, -я m. „convoi; escortă". Cuvîntul nu se traduce decît prin *escortă*, întrucît numai acest termen are sensul cuvîntului rusesc. Rus. *конвой* şi rom. *convoi*, în ciuda asemănării lor fonetice, sînt — sub raport semantic — termeni neechivalenţi (comp. înţelesul lor în OSRI şi DM).

конвойный adj. „de escortă; de convoi". Aici echivalentele au fost aşezate în ordine inversă (v. mai sus) şi, deci, mai aproape de realitate. La *de convoi* trebuie totuşi să se renunţe din motive care au fost arătate mai sus.

конспектировать vb. „a întocmi un compendiu, a face un rezumat, un conspect". Ca şi la *ассигнование*, traducerea este prolixă (şi din nou explicativă), putînd fi înlocuită printr-un singur echivalent, *a conspecta*.

ничто pron. neg. „nici unul, nici o, nimica" (1). Primele două echivalente sînt neadecvate, reprezentînd explicarea înţelesului altui cuvînt: rom. *nimeni*, resp. rus. *никто*. Singurul echivalent valabil în această situaţie este *nimic*.

образчик, -а m. „model, mostră, probă". Pe primul loc trebuie aşezat echivalentul cel mai potrivit, *mostră*. În caz contrar, cititorului îi creăm impresia greşită că *образчик* „model" (potrivit ordinii echivalentelor din BDRR) şi *образец* „model" (v. traducerea acestui cuvînt în *Dicţionar*) ar fi sinonime.

расщепить vb. pf. „a dezagrega, a disocia; a descompune" (2). Din seria sinonimelor româneşti lipseşte *a fisiona*, din domeniul fizicii nucleare (folosit deseori, în ultima vreme, şi în stilul publicistic).

расщепление, -я m. „dezagregare, disociere; descompunere" (2). S-ar impune şi aici introducerea unui echivalent cunoscut, *fisiune* (comp. *расщепление атомного ядра* „fisiunea nucleului atomic"; V. ESRI, s.v. *расщепление*, DM, s.v. *fisiune*).

4. Unor termeni le lipsesc parte din sensuri, în general, binecunsocute. Vom cita cîteva exemple, indicînd între ghilimele echivalentele omise:

алыча, -и f. „corcoduş". S-a tradus numai denumirea fructului (corcoduşă).

броня, -и f, „platoşă". Este, în acelaşi timp, sensul de bază al acestui cuvînt (în OSRI).

китобой, -я m. „vînător de balene". Accepţia consemnată în BDRR („balenieră") urmează, în această situaţie, să fie dată pe planul al doilea, fiind mai puţin uzuală.

[8] Cf. *Cuvînt înainte* p. V.

малина, *-ы* f. „zmeur". Acest sens, omis de autori, trebuie tratat pe locul întîi (la fel şi „corcoduş", s.v. *алыча*), potrivit ordinii stabilite în *Dicţionar* pentru toate cuvintele de acest gen. Cf. modelul întîlnit, de ex., în articolul *персик*: 1. piersic; 2. piersică.

обтекаемый adj. „evaziv" (sens figurat, cf. OSRI).

шницель,*-я* m. „pîrjoală" (în sintagma curentă *шницель рубленый*).

штаб-квартира,*-ы* f. „sediu". Termenul rusesc este folosit, mai ales în ultima vreme, nu numai în accepţia militară („cartier general"). Cf. îmbinări de cuvinte de tipul *штаб-квартира ООН* „sediul O.N.U.".

штанга, *-и* f. „haltere" (sens specializat, întîlnit în terminologia sporturilor).

экскурсант, *-а* m. „vizitator". Este, de fapt, echivalentul cel mai des întîlnit în traducerile din limba rusă actuală. *Excursionist* şi *turist*, singurele care figurează în BDRR, sînt inutilizabile pentru a reda termenul de faţă într-un context ca: *В „Эрмитаже" мы встретили группу экскурсантов с завода им. Кирова.*

экскурсия, *-и* „vizită" (într-o sintagmă uzuală ca *экскурсия в музей*).

III. BDRR conţine o serie de omonime discutabile. Este vorba de unele accepţii (ale cuvintelor ruseşti) pe care autorii lucrării le tratează în articole separate, deci sub formă de omonime, cînd în realitate ele constituie sensuri ale aceluiaşi termen, polisemantic. Sub acest raport BDRR înregistrează totuşi, în comparaţie cu PDRR, un progres simţitor, renunţînd la „omonime" ca: *фаза*[1], *фаза*[2]; *связка*[1], *связка*[2], *связка*[3]; *этап*[1], *этап*[2] ş.a. Problema prezintă, bineînţeles, mai mult un interes teoretic, întrucît, din punct de vedere practic, cititorului (nu însă şi lexicografului) îi este indiferent, în cele din urmă, dacă va găsi echivalentul necesar în corpul aceluiaşi articol sau în articole diferite.

Ţinînd seama de sudura semantică, de faptul că sensurile respective, deşi specializate, nu s-au polarizat într-atît încît să dea naştere unor lexeme de sine stătătoare, socotim că nu pot fi tratate ca omonime: *сосуд*[1] „vas" şi *сосуд*[2] „vas" (anat.); *считать*[1] „a socoti" şi *считать*[2] „a socoti" (= a considera); *чугун*[1] „fontă" (cu alte cuvinte, tuci) şi *чугун*[2] „oală de tuci; ceaun"; *эксплуатация*[1] „exploatare" şi *эксплуатация*[2] „exploatare" (tehn.); *эксплуатировать*[1] „a exploata" şi *эксплуатировать*[2] „id." (tehn.) etc. De altfel, nici dicţionarele explicative din zilele noastre (OSRI, ESRI) nu le consideră omonime, după cum nu sînt omonime nici echivalentele lor româneşti (v. DM, s.v. *vas, socoti, tuci, exploatare, exploata*). BDRR se dovedeşte a fi tributar şi aici concepţiei care a stat la baza PDRR, alcătuit în multe privinţe după dicţionarul — parţial depăşit — al lui D. N. Uşakov.

Din numeroasele exemple de acest fel am mai putea cita: *аппарат*[1] şi *аппарат*[2]; *кобыла*[1] şi *кобыла*[2]; *конь*[1] şi *конь*[2]; *когда*[1] adv. şi *когда*[2] conj. (în timp ce *как* adv. şi *как* conj. sînt tratate în acelaşi articol); *свод*[1] şi *свод*[2]; *сорвать*[1] şi *сорвать*[2]; *сорваться*[1] şi *сорваться*[2]; *спуск*[1] şi *спуск*[2]; *стрелка*[1] şi *стрелка*[2]; *строение*[1] şi *строение*[2]; *счётчик*[1] şi *счётчик*[2]; *ткань*[1] şi *ткань*[2]; *точить*[1] şi *точить*[2]; *удар*[1] şi *удар*[2] etc.

IV. 1. O altă problemă a *Dicţionarului* este aceea legată de caracterul lui normativ. Autorii au mers, fără îndoială, pe o linie justă punînd accentul pe acestă latură a lucrării: indicaţiile de ordin gramatical (ca genul şi forma de genitiv la substantive; formele de indicativ prezent pers. 1 şi a 2-a, aspectul şi recţiunea la verbe etc.), de ordin lexical (*fam.*, *fig.*, *înv.*, *peior.*) şi cele privitoare la domeniul căruia îi aparţine un cuvînt sau altul (*agr.*, *anat.*, *arheol.*, *arhit.* etc.), indicaţiile privind accentuarea corectă ş.a. sînt bine reprezentate în BDRR.

Cu toate acestea lucrarea este susceptibilă de îmbunătăţiri felurite. De pildă, menţiunea *sg.* din dreptul substantivelor *singularia tantum* este folosită extrem de inconsecvent. O întîlnim la *авиация*, *аккомодация*, *альпинизм* ş.a., dar nu figurează în articole ca: *апрель*, *астма*, *баскетбол*, *водка*, *жилплощадь*, *генеалогия*, *гимнастика*, *глюкоза*,

голодовка, *горючее*, *демобилизация*, *запад* (în schimb, figurează la *восток*), *истерика*, *истерия*, *клевета*, *климат*, *колит*, *конспирация*, *кириллица* (în timp ce *латиница* are această indicaţie), *март*, *май*, *нефть* etc. (Aceeaşi situaţie o întîlnim şi în PDRR). Pe de altă parte, *sg.* figurează în dreptul unor termeni care, în realitate, au forme de plural, de ex. *отсылка* (v. ESRI, unde este menţionată forma de dativ pl.). La drept vorbind, spre deosebire de menţiunea *pl.* (în cadrul substantivelor *pluralia tantum*), utilitatea indicaţiei *sg.* este îndoielnică (cele mai multe cazuri sînt comune celor două limbi) şi, în consecinţă, s-ar fi putut renunţa la ea.

Unele indicaţii lexicale şi de domeniu sînt, după părerea noastră, nepotrivite : *pop.* (s.v. *беременность*, *ушанка*, termeni de circulaţie generală, spre deosebire de *чесаться* (sensul 3), într-adevăr popular, care nu are această menţiune), *înv.* (s.v. *прожиать*, sensul 2), *lingv.* (s.v. *славист*, *славистика*)[9], *tehn.* (s.v. *баранка*[2], în OSRI se specifică *прост.*, şi pe bună dreptate). S-ar putea pune aici şi o problemă de principiu, privind redarea (din păcate, inconsecventă) în limba română a unor indicaţii lexicale folosite în dicţionarele explicative ruseşti (*разг.*, *прост.*, ş.a.), problemă care depăşeşte însă limitele unei recenzii.

Unele indicaţii de accent nu corespund normelor limbii literare actuale : *алфавит* (în loc de *алфавúт*), *вахтер* (în loc de *вахтёр*), *дизентерия* (în loc de *дизентерúя*), *комплексный* (în loc de *кóмплексный*; accentul pe silaba a doua se întîlneşte numai în cazul folosirii termenului în accepţie matematică), *омоним* (în loc de *омóним*), *швея* (în loc de *швеи́*). În unele cazuri, ca în *острота*[1] — *острота*[2], marcarea greşită a accentului atrage după sine erori în omonimie (corect : *остро́та* „glumă, spirit" şi *острота́* „ascuţime", care în realitate sînt omoforme)[10].

Ortografierea cuvintelor ţine şi ea de aspectul normativ al unui dicţionar. Ne permitem, deci, să semnalăm tot aici unele erori : *Агентство* (pentru *агентство*, s.v. *TACC* ; cf. ESRI), *акушéр* (pentru *акушёр*) ; *безидейность*, *безидейный*, *безынициативный*, *небезинтересный* (ortografiate potrivit normelor de dinainte de 1956, reflectate în dicţionarul lui D.N. Uşakov, în loc de *безыдейность*, *безыдейный*, *безынициативный*, *небезынтересный*) ; *евкалипт* (pentru *эвкалипт*); *попрежнему* (pentru *по-прежнему*, potrivit normelor ortografice din 1956) ; *плёск* (pentru *плеск*); *руссизм*, *руссистский*, *руссификатор*, *руссификация*, *руссифицировать*, *руссифицироваться* (ortografiate greşit, cu doi *c*, prin analogie cu *русский*); *экзаминатор* (în loc de *экзаменатор*).

2. Partea românească a *Dicţionarului*, mai bine redactată decît în PDRR, este susceptibilă — la rîndul ei — de îmbunătăţiri într-o nouă ediţie. Semnalăm cîteva erori ortografice : *Comsomol* (s.v. *комсомол*) în loc de *comsomol* ; *de mult* (s.v. *давно* şi *давным-давно*) în loc de *demult* (răspunde la întrebarea : cînd ?), *potpuri* (s.v. *попурри*) în loc de *potpuriu*, *scurt circuit* (s.v. *замыкание*) în loc de *scurtcircuit*, *şantajist* (s.v. *вымогатель*) în loc de *şantagist*, *umăraş* (s.v. *наплечник*) în loc de *umeraş*[11]. O serie de substantive compuse sînt scrise fără cratimă : *broască ţestoasă* (s.v. *черепаха*), *Carul mare*, *Carul mic*, *Ursa mare*, *Ursa mică* (s.v. *медведица*), *gîndac de bucătărie* (s.v. *таракан*), *plop tremurător*, *plop de munte* (s.v. *осина* şi *осинник*), *prost gust*

---

[9] După cum se ştie, sensul cuvîntului este, de fapt, mai larg.

[10] Pentru toate aceste cazuri, în afara dicţionarelor explicative din ultima vreme, v. şi R. I. Avanesov — S. I. Ojegov, *Русское литературное произношение и ударение. Словарь-справочник*, Moscova, 1959, iar pentru problemele de ortografie, de mai jos, v. şi S. G. Barhudarov—S. I. Ojegov—A. B. Şapiro, *Орфографический словарь русского языка*, Moscova, 1963.

[11] V. Academia R. P. Române, Institutul de lingvistică din Bucureşti, *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, Bucureşti [1960].

(s.v. *безвкусие*), *ridiche de lună* (s.v. *редис*), *salcie pletoasă* (s.v. *плакучий*), *şarpe de casă* (s.v. *уж*[1]), *vierme de mătase* (s.v. *червь*), *mult aşteptat* (s.v. *долгожданный*) în loc de : *broască-ţestoasă*, *Carul-mare*, *gîndac-de-bucătărie* etc.

În privinţa cuvintelor româneşti din BDRR se impune şi o observaţie de ordin stilistic. În anumite cazuri, în locul termenilor de bază, de circulaţie generală, sînt folosite unele variante (fonetice sau formale) a căror prezenţă în *Dicţionar* nu este justificată. Comp. în acest sens : *atlas* (s.v. *атлас*) în loc de *atlaz*, *gemet* (s.v. *стон*) în loc de *geamăt*, *ghiorţ* (s.v. *ёрш*) în loc de *ghiborţ*, *nimica* (s.v. *ничто*) în loc de *nimic*, *porumbărie* (s.v. *голубятня* ; variantă regională, v. DM) în loc de *porumbar* ş.a.

3. Nu putem încheia această categorie de observaţii fără a ne opri asupra *Îndrumărilor pentru folosirea dicţionarului* (p. V—VI). Nimeni nu neagă necesitatea unor lămuriri, mai ales cînd ele se adresează marelui public (în intenţia de a-i uşura consultarea lucrării). Este regretabil însă că în aceste *Îndrumări* s-au strecurat unele erori :

„Numele de popoare, de naţionalitate sau numele locuitorilor după regiuni sînt date la plural" (după care urmează un exemplu : *французы,-ов*). În *Dicţionar* nu figurează asemenea forme de plural. Mai mult chiar : după cum am arătat mai sus, lista de cuvinte a BDRR nu conţine, în genere, etnonime (inclusiv pe cel din exemplul dat în paranteză).

„Gradele de comparaţie ale adjectivelor sînt incluse în corpul articolului numai cînd se formează neregulat" (după care urmează exemplele : ... *слаще, сладчайший* ca forme aberante ale adjectivului *сладкий*). Am deschis lucrarea la articolul recomandat în „Îndrumări..." (*сладкий*), apoi la *редкий*, *плохой*, *хороший* ş.a. din aceeaşi categorie, dar nicăieri n-am putut descoperi în acelaşi articol formele de comparativ şi superlativ de care se vorbeşte aici.

V. Inadvertenţele, în general puţine la număr, pot fi rectificate cu uşurinţă : *anhidrid* (s.v. *безводный*) în loc de *anhidru* ; *cobra* (s.v. *кобра*) în loc de *cobră* ; *furtuna se dezlănţuie cu furie* (s.v. *бушевать*, în dreptul exemplului *буря бушевала*) în loc de *furtuna se dezlănţuia cu furie* ; *a avea un fiu* (s.v. *быть*, în dreptul exemplului *у него был сын*) în loc de (*el*) *avea un fiu*. S-au strecurat unele indicaţii gramaticale greşite : *m.* în loc de *n.* (la *заседание* şi *очко*[2]), *m.* în loc de *f.* (la *особа*) *pf.* în loc de *ipf.* (la *вбирать, противостоять*). Au rămas fără indicaţii gramaticale de gen : *бычок*, *время*. N-a fost marcat accentul la *забросать*. În articolul *вбирать* trebuie introdusă indicaţia *v.* înaintea formei perfective la care se face trimitere.

Unele cuvinte-titlu nu se găsesc la locul lor alfabetic, fiind încadrate greşit din cauza ortografierii defectuoase : *безидейность*, *безидейный*, *безынициативный*, *небезинтересный*, *евкалипт*. Cuvîntul *бухгалтерский* urmează să fie inserat după *бухгалтерия*, iar *иод* trebuie suprimat (întrucît figurează şi la *й*, fiind aici corect ortografiat).

În ciuda insuficienţelor sale, în parte inerente, BDRR îşi atinge scopul, fiind o lucrare folositoare. Nu încape îndoială că într-o nouă ediţie, revăzută, BDRR şi-ar putea accentua calităţile[12]. Este, de altfel, principalul obiectiv pe care l-au urmărit observaţiile noastre.

Victor Vascenco

[12] Ar fi, credem, util să se elaboreze şi un *Dicţionar român-rus*, cel puţin de proporţiile lucrării de faţă, adaptat nevoilor cititorului român. Lucrările similare de pînă acum, întocmite în ţară (la sfîrşitul secolului trecut şi în primele decenii ale secolului nostru), sînt — mai toate — depăşite, iar cel mai recent dicţionar român-rus de prestigiu ştiinţific, apărut la Moscova (în 1953, sub redacţia lui B. A. Andrianov şi D. E. Mihalci) se adresează, prin felul în care este alcătuit, cititorului sovietic, fără a mai vorbi de faptul că se întemeiază pe vechile norme ortografice.

E R A T Ă la nr. 1/1965

Pagina:	rîndul:	în loc de:	se va citi:
98	20 de sus	DI	DL
107	nota 13	srpokohravtski	srpskohravtski
175	8—9 de jos	De la latină la română (Aspecte ale evoluţiei fonetice şi morfologice);	Accentuarea cuvintelor de origine maghiară; Maria Iliescu (Bucureşti) — De la latină la română (Aspecte ale evoluţiei fonetice şi morfologice);

Revista „Limba română" se adresează unui cerc larg de cititori interesaţi de problemele lingvisticii.

Revista abordează studiul limbii române: gramatică, vocabular, limbă literară şi stilistică, istoria lingvisticii româneşti, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, onomastică şi filologie. Revista publică de asemenea, articole de lingvistică generală.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile în 4 exemplare dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele de subsol se numerotează de la 1 în continuare. Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

* * * **Gramatica limbii române**, ediția a II-a, revăzută și adăugită, 1963, vol. I, 440 p., 18,50 lei; vol. II, 592 p., 26 lei.

* * * **Atlasul lingvistic român** (Serie nouă), vol. III, 1962. Hărțile de la 623 la 909 + 4 pl., 99 lei.

* * * **Cahiers de linguistique théorique et appliquée**, I, 1962, 259 p., 9,70 lei.

N. A. CONSTANTINESCU, **Dicționar onomastic românesc**, 1963, 470 p., 29 lei.

* * * **Dicționar român-maghiar**, 1964, vol. I (AL); vol. II (*M—Z*), 1964, 1600 p., 100 lei.

AL. GRAUR, **Etimologii românești**, 1963, 184 p., 5.15 lei.

* * * **Fonetică și dialectologie**, vol. V, 1963, 292 p., 12 lei.

IORGU IORDAN, **Lingvistica romanică. Evoluție, curente, metode**, 1962, 440 p., 25,70 lei.

IORGU IORDAN, **Toponimia românească** 1963, 582 p. + 1 pl., 34 lei.

TACHE PAPAHAGI, **Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic. Dictionaire aromaine (Macédo-Roumain) général et etymologique**, 1963, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiță, 1 hartă, 72,60 lei.

LR, Anul XIV, nr. 2, p. 193—292, București, 1965

I. P. I. — c. 336

42.200

Lei 4.—

I 8158

Biblioteca oraș
Sibiu

LIMBA ROMÂNĂ

3

ANUL XIV
1965

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

0 IUL. 2005

COMITETUL DE REDACŢIE

Redactor responsabil :

Acad. IORGU IORDAN

Redactor responsabil adjunct :

Prof. univ. ION COTEANU, membru corespondent al Academiei R.P.R.

Membri :

Conf. univ. V. ARVINTE (Iaşi)
GH. BOLOCAN
VL. DRIMBA
ION GHEŢIE
VALERIA GUŢU-ROMALO
Prof. ION POPESCU
FLORA ŞUTEU – secretar de redacţie.

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv. pe anul 1965.
În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.
Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, Căsuţa poştală 134—135, Bucureşti, R. P. Română, sau prin reprezentanţii săi din străinătate.
Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa comitetului de redacţie al revistei „Limba română".

ADRESA REDACŢIEI
Calea Victoriei nr. 194
Raionul 30 Decembrie
BUCUREŞTI

APARE DE 6 ORI PE AN

; 8158

-- ULL 2014

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XIV 1965 Nr. 3

U IAȘI 2022

BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

S U M A R

Pag.

I. COTEANU, 160 de ani de la nașterea lui Timotei Cipariu 295

LINGVISTICĂ GENERALĂ

ANGELA BIDU și M. MITU, Sensul cuvîntului în lingvistica contemporană . 301

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

VIRGIL MOLIN, Încercări de lexicografie tipografică. Pe marginea unui început de vocabular tipografic al lui Petre Ispirescu (II) 317

ILIE DAN, Etimologii 329

Discuții

VIORICA FLOREA, Numeralul. Analiză distributivă 335

Predarea gramaticii în școală

MARIN BICIULESCU, Ortografia și punctuația în școala elementară 345

DIALECTOLOGIE

TEOFIL TEAHA, Despre Atlasul lingvistic al Olteniei (I) 351

LIMBĂ LITERARĂ

DESPINA URSU, Încadrarea morfologică a verbelor neologice în limba română din perioada 1760—1860 371

A. MARINO, Alexandru Macedonski și limba literară 381

I. ȘTEFAN, Evoluția terminologiei privitoare la „rimă" în limba română . . . 399

LUIZA SECHE, *Tele-*... 407

LR, anul XIV, nr. 3, p. 293—412. București, 1965

6485

160 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI TIMOTEI CIPARIU

DE

I. COTEANU

Timotei Cipariu, de la nașterea căruia s-au împlinit de curînd 160 de ani, a fost una dintre cele mai reprezentative personalități ale culturii naționale din secolul trecut. Lui i se datorește adoptarea alfabetului latin în ortografie, alfabet utilizat integral prima dată de el cînd a editat, în 1847, revista „Organul luminării". Tot el a scris și cea dintîi schiță a istoriei literaturii române în *Crestomatie sau analecte literare* (Blaj, 1858), iar prin studiile publicate întîi în „Organ", sub titlul *Principii de limbă și scriptură*, apoi reeditate și completate în 1866, prin *Gramatica limbii române* și prin *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi*, a pus bazele istoriei științifice a limbii naționale.

Ales încă de la înființare în „Societatea academică română", lui i-a revenit cinstea să prezideze prima sesiune din august 1867 a viitoarei Academii Române. În tabloul festiv alcătuit cu acest prilej și intitulat „Membrii societății academice române", fotografia lui ocupă locul central, între chipurile lui Ioan Eliade Rădulescu și Vasile Alecsandri.

Cipariu era atunci un bărbat de 62 de ani, cu o figură frumoasă și impozantă. Se născuse, după spusele lui, la 21 februarie 1805 la Pănade, într-o familie de țărani. Tatăl său avea ceva știință de carte, iar Ioan, fratele său mai mare, cunoștea declinările latinești pe care i le-a arătat și lui Timotei. „Eu — spune acesta — le cuprinsei curînd și învățai paradigmele [...] de la *mensa* pînă la *dies*, luînd aminte la declinațiuni și la genuri" [1].

Băiatul care știa „să ia aminte la declinațiuni și la genuri" învață singur la vîrsta de 9 ani, din pură curiozitate, să citească și literele grecești, comparînd cuvintele dintr-o gramatică a limbii elene, pe care o găsise întîmplător prin sat, cu traducerile acestor cuvinte redate în slove cirilice. Slovele cirilice le deprinsese mai de mult cu tatăl său pe o *Alixăndrie*

[1] Șt. Manciulea, *Timotei Cipariu, început de autobiografie*, Blaj [f. a.], p. 31.

din care citea uneori și sătenilor de se minunau aceștia „cum poate un prunc așa de mic să știe ceti o carte întreagă, cînd ei, bătrîni zicînd, nu puteau nici măcar o slovă" [2].

Pasiunea pentru lectură l-a urmărit toată viața. În gimnaziu, învață pe de rost, numai pentru plăcerea lui, toate odele lui Horațiu, iar mai tîrziu, prin 1847, dispune de o bibliotecă personală de peste 4 000 de volume și manuscrise, adunate cu grijă și osteneală. Multe dintre ele privesc vechea literatură românească, a cărei cercetare o începuse de tînăr, urmînd drumul spiritual al marilor lui înaintași, Maior, Șincai și Clain, față de care își exprimă totdeauna dragostea și respectul. Într-adevăr, această linie spirituală apare în toată opera lui, dar cu nuanțe proprii care o modernizează. De aceea, poziția lui în problemele fundamentale ale limbii române nu poate fi redusă la eticheta „rătăcirii etimologiste și latiniste", cum spune ultimul său biograf [3]. Concepția lui Cipariu este mult mai complexă și mai subtilă. Chiar în discuțiile atît de vii referitoare la ortografie, el nu apără principiul etimologic numai pentru că în felul acesta s-ar reda mai bine caracterul latinesc al limbii române. El are în vedere și o necesitate a vremii, necesitatea de a folosi ortografia ca un mijloc de u n i f i c a r e a limbii naționale. „[...] Spre unificarea ortografiei române — scrie el în PLS [4], 298 — afară de suplinirea literelor ce ne lipsesc [...] mai întîi e de lipsă u n i f i c a r e a l i m b i i, care nu se poate face decît prin stabilirea formelor mai corecte [...] și adoptarea acestor forme de toată românimea scriitoare". Dar unificarea nu se poate face pe baza pronunțării, pentru că „nu e cu putință a scrie după pronunția tuturor, nu numai din cauza varietății în pronunțare prin atîtea provincii române, ci și pentru că nu avem un dialect defipt [= fixat] recunoscut de toată românimea, cum au italii, francii, germanii, pe lîngă toată vastitatea dialectelor locale ale acestor limbi" (id. ib., 258). De aceea, limba literară ar trebui fixată prin scriere, căci — spune el — „poporul a format limbile și le formează pînă astăzi, ci nu le conservează, nu le ști(e), nu le poate conserva. Conservarea se face, și se poate face numai, în literatură, în scrisoare și prin învățați. Vorba e trecătoare și e calculată numai pentru prezent, pentru moment. Iar pentru viitor numai litera poate s-o fipseze (sic !) și fipsînd-o să o conserve" („Arhiv" [5], XVIII, 345).

În acest punct de vedere nu ar fi drept, după părerea noastră, să vedem numai pledoaria pentru etimologism, fiindcă, dincolo de acest fapt, Cipariu exprimă idei mult mai interesante, pe care lingviștii români le-au „reînvățat", ca să spunem așa, tîrziu și de la alte școli decît cea românească, deși școala lingvistică de la noi le-a formulat prima dată prin Cipariu.

Să luăm, de exemplu, observația lui asupra vorbirii ca act momentan, diferită de limbă ca permanență lingvistică. Este evident că Cipariu

[2] Șt. Manciulea, *op. cit.*, p. 9.
[3] D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, București, 1959, p. 71.
[4] T. Cipariu, *Principii de limbă și scriptură*, Blaj, 1866.
[5] „Arhiv pentru filologie și istorie", Blaj, 1867—1872.

a înțeles distincția dintre limbă și vorbire, cu mult înainte de F. de Saussure, căci pentru filologul transilvănean era clar la 1867 că una este utilizarea spontană a limbii, și alta baza acestei utilizări. „Toți vorbesc și vorbim românește — spune el în „Arhiv", XVII, 322 — da' nu toți într-o formă. *Limba e una, ci forma e diversă*" (subl. ns. — I.C.). Ideea nu apare accidental, căci, referindu-se la varietatea aspectelor dialectale el scrie în același loc : „Cari toate — și de acestea sînt cu miile — împreunîndu-se fac o limbă, într-atîta încît *fundamentul e tot unul* (subl. ns.), însă formele cu atîtea variațiuni, încît ai putea-o despărți în mai multe limbi, tot românești [...]".

Pasajele de mai sus relevă o gîndire dialectică, ale cărei momente sînt recunoașterea contradicției între mișcarea limbii și fixarea ei prin scriere, înțelegerea limbii ca unitate în varietate („limba e una, ci forma e diversă") și, în funcție de ea, distingerea vorbirii de limbă.

În aceste condiții, ne putem aștepta ca Cipariu să fie și adept al evoluției lingvistice ; într-adevăr, el afirmă răspicat : „Toate limbile, pe zi ce merge, se înavuțesc după necesitățile ce se nasc și se înmulțesc din zi în zi. *Asta e în natura lucrului*" („Arhiv", XL, 787, subl. ns. I.C.), și în alt loc despre limba română : „[...] limba românească încă și-a avut și-și va mai avea strămutările sale, și de vrem, putem zice și coruptiunile sale, care pre încet se tot continuă *ca și în toate lucrurile de pe lume*" („Arhiv", XVIII, 345, subl. ns.).

Dar mișcarea variată și complexă a limbii nu poate fi lăsată, după Cipariu, la voia întîmplării. El caută regulile uzului în toate perioadele și în toate ținuturile „în care s-au grăit sau scris românește" și spune că el nu numai că nu este contra uzului vorbirii ci, dimpotrivă, „sîntem cu totul pentru uzul vorbirii românești, urmîndu-l, cercîndu-l, culegîndu-l și examinîndu-l din toate monumentele despre limba românească, după toate dialectele ei ce ne sînt cunoscute [...]" (PLS, 345). Așa se explică, între altele, rezerva lui publică față de primele trei fascicule ale dicționarului Laurian-Massim, cărora le reproșează, la 1872, deci cu cîțiva ani înainte de critica lui Al. Odobescu, faptul că inventează cuvinte, căci, spune Cipariu, „nici o națiune nu-și croiește vocabularele apriori, ci așteaptă mai întîi să apară necesitățile și să formeze [ele] noi vorbe, care, recepîndu-se în uzul comun, în urmă pot să fie introduse și în marele depozitariu al limbii, ce-i zic dicționar" („Arhiv", XL, 787). Prin urmare, calea de îmbogățire a limbii nu este crearea artificială de cuvinte, ci așa-numitul uz comun și permanent, prin care avem impresia că Cipariu înțelege de fapt calea internă. El nu e totuși împotriva împrumuturilor, dar nu le acceptă oricum, ci numai atunci cînd „uzul", în toată întinderea lui în timp și în spațiu, nu-i oferă ceva mai bun. Mai mult, răspunzînd celor care exagerau importanța elementului nelatin din românește, el scrie că românii au în limba lor „o mulțime de cuvinte neromane [...] grecești, turcești, arnăutești, sîrbești, ungurești, nemțești, la care mai adaugem și un etc. Însă ei au o sumă și mai însemnată de cuvinte romane și o gramatică romană" („Arhiv", IV, 65).

Considerînd deci ca o necesitate națională unificarea limbii prin îmbogățirea ei cu tot ce e latinesc în dialectele românești, între care el

pune și aromâna, Cipariu are însă și preferințe. Simpatia lui se îndreaptă — ce-i drept, nu fără reticențe — spre vorbitorii dialectului muntean „care într-adevăr pronunță mai curat decît toți românii ceilalți pînă în ziua de astăzi, și încă atît în vorbă cît și în scris, au din fire un ce regulat, ritmic și de bun gust, demn de a servi de model tuturor românilor, numai că întru atîta puritate și regularitate au și ei cîte un vițiu și prea multe vorbe străine, de care ei nici într-un modru nu se pot dezbăra, numai și numai din cauză că nu-și studiază limba și nu-și pot cunoaște smintelile" [6].

Cultivarea limbii este o datorie patriotică, pentru că numai așa se va ajunge la un „dialect", recunoscut ca limbă literară de toată lumea. De aceea, Cipariu cere oricărui literat, oricărui scriitor, nu să fie filolog de primul rang „însă pe drept se poate cere de la fiecarele ca cel puțin atîta cunoștință a limbii sale să aibă, cît să nu facă înoituri gramatice fără nici un fundament" (PLS, 267).

Despre stil, Cipariu a scris încă în prima jumătate a secolului trecut rînduri valabile și astăzi : „Ci stilul — spune el — precum doar nimenea nu se îndoiește — nici are lipsă de demustrațiune — nu e tot una cu limba au cu forma limbii [...]", iar despre diversitatea stilului : „o limbă în care nu s-au făcut încercări și probe de tot genul de stil, nu poate ajunge la acea ușurătate [= ușurință] a stilului care se cere de la scriitor, căci orișicum, variind obiectul, va căuta să varieze și după argument și după scopul scrierii, încă și după diversitatea culturii, poziținii și stării politice, bășericești și literare ale unui popor sau unei anumite clase de oameni pentru care se scrie" (PLS, 277).

★

Am expus pînă aici cîteva din ideile generale ale lui Cipariu nu numai spre a le pune în evidență chiar prin textele autorului, ci și spre a putea pe această bază să facem să fie mai bine înțelese și părerile lui despre istoria limbii române. Poate datorită faptului că O. Densusianu a caracterizat pe Cipariu în *Istoria limbii române*, I, p. 8—9, drept primul filolog în adevărata accepțiune a cuvîntului, s-a creat impresia, datorită atît autorității lui Densusianu cît și locului în care a făcut el afirmația că Cipariu a fost doar un bun editor de texte românești vechi și un bun cercetător în general. După cum credem că a reieșit din prima parte a acestei sumare reconsiderări, Cipariu a avut o concepție lingvistică mult mai modernă decît s-a crezut și poate se mai crede și astăzi.

Acestei concepții însuși Densusianu îi datorește foarte mult. Iată de exemplu, un fragment din *Crestomatie*, p. XII (scrisă la 1858), în care Cipariu vorbește despre istoria limbii române și, ocupîndu-se de starea ei în secolul al VII-lea, o caracterizează aproape în același mod în care, mai tîrziu, la 1900, o face și Densusianu, cu observația că, la Cipariu, apare și ideea importanței structurii interne : „Procesul dezvoltării ei [limbii române], sau mai bine al așezării, încă e necunoscut din defectul monumentelor literare, numai structura ei din lăuntru în forme grama-

[6] Șt. Manciulea, *op. cit.*, p. 36.

tice și sintactice ne arată că limba românească, așa repede ruptă de către trunchi și rădăcină, mai întîi se aduna în sine ; părțile ce se păreau diferite le asemăna și cu un cuvînt defipse [= fixă] și formele și legile sintactice ce pînă atunci erau mai nestatornice.

Afară de îndoire însă este că limba românească pre la începutul acestei epoci *mai tot una era cu cea italiană* (subl. ns.) de pre atunci și foarte aproape de limba rustică latină".

S-ar putea discuta, firește, dacă într-adevăr chiar în secolul al VII-lea procesul de determinare a structurii limbii române era cel imaginat de Cipariu. În orice caz, ideea că, la acea dată, ea era foarte asemănătoare cu italiana a fost atît de evidentă, încît O. Densusianu spune în volumul I al *Istoriei limbii române* că româna semăna atunci foarte bine cu un dialect italienesc.

Pentru Cipariu „istoria și limba românească nu începe — cum spune el — numai de la Gelu, Dragoș și Radu Negru, ci e continuarea istoriei romane-latine și a filologiei latine-italice" („Arhiv", XL, 785). Iată în embrion o definiție genealogică a limbii române, continuatoarea neîntreruptă a limbii latine în condițiile de dezvoltare a populațiilor romanizate din estul imperiului roman sau, în termenii lui Cipariu, „continuarea istoriei romane-latine și a filologiei latine-italice".

El știe — de altminteri — din cronicarul bizantin Teofanes, citat și de Thunmann, că, în anul 579, romanii au pierdut în munții Hemus o luptă împotriva avarilor din cauză că un soldat a strigat către un tovarăș al său să se întoarcă să-și ridice sacii de provizii căzuți de pe un catîr. Auzind strigătul lui : *torna, torna fratre*, în limba părintească, după propria afirmație a cronicarului bizantin, ceilalți soldați au crezut că trebuie să se întoarcă înapoi și au luat-o toți la fugă „strigînd în gura mare : *torna, torna*". Cipariu conchide, la 1858, în *Crestomatie*, p. XIV, că aceasta este prima probă de limbă română. Mult mai tîrziu, A. Philippide [7] ajunge la aceeași concluzie, la care se oprește recent și acad. Al. Rosetti [8].

Dar Cipariu vorbește și despre daci și limba lor. El stabilește cu o precizie confirmată și astăzi că Mureșul, Oltul, Crișul, Ampoiul, Someșul, Prutul și Argeșul au nume date de agatîrși și, mai ales, că ele au fost continuate de romani, căci altfel nu ar mai fi ajuns pînă la noi.

El scrie și primul studiu românesc important despre articolul postpus în albaneză, bulgară și română. Și o face cu mult înaintea lui B. P. Hasdeu, care, se pare, nu l-a cunoscut, căci nu-l menționează în nici un loc din *O pagină din sintaxa româno-albaneză*. De aceea, nici nu a putut să evite fantezia de a considera că postpunerea articolului în limbile scandinavice ar trebui explicată „printr-un antic amestec etnic între un trib germanic și oarecare elemente balcanice" (*Cuvinte din bătrîni*, București, 1879, 612) pe care Cipariu o respinsese în mod convingător. Mai realist — la 1847 cînd își publică studiul — Cipariu desparte net, din punct de vedere

[7] A. Philippide, *Originea românilor*, Iași, I, 1923, p. 505.

[8] Al. Rosetti, *Despre torna, torna fratre* în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București, p. 467.

etimologic, postpunerea din limbile scandinave de cea din română, albaneză și bulgară și se oprește la ideea unei mult mai probabile influențe românești asupra albanezei și bulgarei. El este, de altminteri, din principiu împotriva explicațiilor cu orice preț prin împrumut, pentru că, dacă limba română a suferit schimbări, aceasta s-a întîmplat prin evoluția ei, nu numai „din contactul cu străinii, împrumutînd de la ei au conformîndu-ne după ei" (PLS, 252). Altă concluzie autorul studiilor în care se accentuează importanța structurii intime nici nu putea și nici nu ar fi fost just să tragă.

Tot atît de important ca și observațiile lui privitoare la aspectele generale ale limbii este și modul în care Cipariu construiește regulile foneticii istorice. Deși n-o spune niciodată direct, el are totuși în minte noțiunea de lege fonetică în formă empirică. Astfel, într-un număr din „Arhiv", discutînd etimologia lui *măr*, el face remarca, precizată mult mai tîrziu ca singura soluție posibilă, că, dacă punctul de plecare este gr. *melon*, atunci trebuie ca mai întîi romanii să fi împrumutat de la greci acest cuvînt cu *e*, căci altfel nu se poate explica *măr* din românește. Exemplul de mai sus trebuie pus în legătură directă cu toată seria de precizări din *Gramatica limbii române*, unde se stabilesc principalele corespondențe fonetice dintre latină și română. Nu mai vorbim de alte etimologii nu numai exacte, ci și ingenioase, ca *a înșela*, explicat de el prin limba română și altele.

Cipariu a fost un filolog pasionat și un patriot luminat. Pentru el „toate limbile sînt răsufletul minții omenești; de aceea noi pe toate le stimăm, și pe nici una nu urîm. Toate vii, au moarte, au dreptul de a fi cercetate, studiate și dejudecate [...]" (PLS, 257). Dar limbii și culturii naționale el i-a dat cei mai numeroși și mai frumoși ani ai vieții, în care, cînd și cînd, ca simplă destindere, a scris și poezie, o poezie severă, cum i-a fost și viața.

Pentru memoria lui, a învățatului care a pus studiul științific al filologiei românești pe baze solide, care a publicat singur, fără nici un ajutor, „Arhivul pentru filologie și istorie", prima revistă de filologie românească, nu pot fi mai bună încheiere decît propriile lui cuvinte despre mersul înainte al limbii române: „[...] progresul ce s-a făcut pînă acum întru curățirea și înavuțirea limbii, în gustul și demnitatea stilului și [...] în ce se ține de cultura limbii românești, mai ales de la 1848 încoace, distinge epoca de acum [...] de toate epocile de mai înainte, și nu ne îndoim că acest progres se va continua și mai încolo și va duce limba la un grad aproape de perfecțiune" („Arhiv", XXX, 614).

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

SENSUL CUVÎNTULUI ÎN LINGVISTICA CONTEMPORANĂ

DE

ANGELA BIDU şi MIHAI MITU

1.0. În epoca contemporană, semantica este o ştiinţă care cuprinde, de fapt, discipline, deşi interdependente, totuşi diferite, de a căror delimitare adesea nu se ţine seama [1]. Astfel, alături de o *semantică lingvistică*, pentru care se mai propune termenul de *pleremati*că (sinonim cu acela de „semantică" numai cînd studiază structural substanţa pleremati*că*) [2], există o *semantică filozofică*, care ţine de logica simbolică şi consideră limbajul numai un instrument al cunoaşterii, o *metasemantică filozofică*, încercare de a distinge modalităţile de întrebuinţare a cuvîntului „sens" în literatura mai ales filozofică [3] şi o *semantică generală*, de fapt o psiho-socio-logică a semnului, a limbajului ca instrument al comunicării [4].

Nu vom avea în vedere decît *semantica lingvistică*, numită în general şi *semasiologie* sau, mai recent, *lexematică* [5], ca acea parte a lexicologiei care studiază sensurile lexicale ale cuvintelor şi cauzele modificării lor [6]. Rezultă, aşadar, că vom discuta sensul lexical în cadrul cuvîntului, considerat unitate fundamentală a limbii, care adună în jurul ei unităţile

---

[1] Cf. V. I. Zveghinţev, *Problema sensului în lingvistica contemporană de peste hotare*, în *Новое в лингвистике*, Moscova, II, 1962, p. 9 şi B. Pottier, *Vers une sémantique moderne*, în *Travaux de linguistique et de littérature*, Strasbourg, 1964, II, 1, p. 108.

[2] Cf. L. Hjelmslev, discuţii pe marginea comunicării lui Rullon Wells, *Is a Structural Treatment of Meaning Possible?* în *Proceedings of the eight international congress of linguists*, Oslo, 1958, p. 667: „studiul planului conţinutului poate primi numele de pleremati*că*, căci există o formă pleremati*că* şi o substanţă pleremati*că*".

[3] Cf. Ogden şi Richards, *The Meaning of Meaning*, London, 1953.

[4] Cf. şi P. Guiraud, *La Sémantique*, Paris, 1959, p. 7 şi 87.

[5] Cf. Eugen Coseriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, în *Travaux...*, Strasbourg, p. 141.

[6] Cf. R. A. Budagov, *Introducere în ştiinţa limbii*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1961, p. 12, spre deosebire de B. Pottier, *op. cit.*, p. 109, care consideră semantica drept „substanţa formei lexicale şi a formei gramaticale", distincţia dintre cele două aspecte nefiind fundamentală, ci numai practică.

6485

secundare [7], fără să avem în vedere, în mod deosebit, funcția lui de semn, de altfel suficient discutată.

1.1. Clarificarea problemei *sensului lexical al cuvîntului* se poate face discutînd sinonimele lui parțiale sau totale, foarte numeroase în lucrările de specialitate. În literatura lingvistică termenul *sens* este utilizat, în general, ca sinonim cu *semnificație* (vezi, de altfel, și în *semantica logică* [8]), alături de care se folosește, ca sinonim parțial, *înțeles* și, cu accepțiuni nu întotdeauna foarte bine precizate, *valoare* și *funcție*.

1.2.1. *Semnificația* sau conținutul semnificativ (cf. mai jos definirea, în același mod, a sensului) este folosită, în accepția largă, pentru a desemna „orice conținut de care sînt conștienți oamenii, referitor la lucruri, la proprietățile lor, la conexiunile și relațiile lor, și care e fixat în aspectul sonor (material) al limbii" [9]. Semnificația reprezintă, deci, o reflectare a realității obiective, fixată în sunetele limbii și tocmai această dublă dependență, față de natura realității reflectate și față de sistemul istoric constituit al limbii ca mijloc de comunicare, constituie specificul ei.

Cu alte cuvinte, conceptele și complexele sonore, considerate independent, nu reprezintă practic fapte de limbă, ci numai teoretic, prin analiză, de aceea este necesar *raportul de interdependență* între *semnificații* și *exprimarea lor sonoră*, raport care poate fi dovedit, lingvistic, prin proba comutării [10].

Acest raport de interdependență, văzut mai complex de unii lingviști (de pildă J. Trier) [11], duce la concepția că nu se poate vorbi de semnificație (= sens) decît în cadrul unui ansamblu (= cîmp) lingvistic, deoarece „semnificația este semnificație numai în cadrul cîmpului și totodată forța cîmpului respectiv".

L. Hjelmslev [12] consideră semnificațiile în cadrul unei structuri, ca *semnificații particulare*, care depind de un calcul al variantelor deduse logic din relațiile posibile prevăzute în descrierea formei și ca *semnificații generale* (sau semanteme), depinzînd de valorile care relevă forma și definesc corelațiile posibile.

1.2.2. Termenul de *înțeles* apare la unii lingviști ca sinonim total cu acela de *sens*, de exemplu cînd se spune că : „*înțelesurile* (subl. ns.) cuvintelor nu au caracter de sistem decît în măsura în care noțiunile semnificate sînt legate între ele într-un sistem" [13].

---

[7] I. Coteanu, *În legătură cu sistemul vocabularului*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. 2, București, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 34.

[8] Cf. L. O. Reznikov, *Gnoseologia pozitivistă și teoria limbii ca sistem de semne*, în *Neopozitivismul — Studii critice*, București, Editura științifică, 1962, p. 191 și I. S. Narski, *Pozitivismul contemporan*, București, Editura științifică, 1964, p. 302.

[9] Cf. L. O. Reznikov, *op. cit.*, p. 183.

[10] Cf. I. Coteanu, *op. cit.*, p. 14.

[11] Cf. critica teoriei lui Trier la W. Bahner, *Observații asupra metodelor actuale de cercetare a vocabularului*, I, în LR, 1961, nr. 3, p. 19.

[12] Cf. « *Dans quelle mesure les significations des mots peuvent-elles être considérées comme formant une structure?* », în *Proceedings*... Oslo, 1958, p. 636 ș. u.

[13] I. Coteanu, *Contribuții la o semasiologie sistematică*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. 1, București, Ed. Acad. R.P.R., 1959, p. 24.

Uneori, precizîndu-se caracterul polisemantic al cuvîntului *înțeles*, se arată că se utilizează acesta atunci cînd „denumește o anumită trăsătură posibilă dintr-un grup de trăsături, cu ajutorul cărora denumim și distingem aceeași sferă de obiecte" [14], ceea ce înseamnă că sfera lui e mai restrînsă decît a *sensului*, deși explicația ulterioară pare să contrazică această interpretare : „obiectele sînt înzestrate cu numeroase caracteristici și, de aceea, avem posibilitatea să le distingem unele de altele după cele mai diferite grupe de caracteristici și să legăm de cuvîntul care le denumește diferite grupe de caracteristici" [15]. Totuși, se consideră necesară precizarea *sensului* sau *înțelesului* cuvîntului întrebuințat în context, întrucît întîlnim „o pluralitate de înțelesuri ale unui cuvînt care are același sens" [16], ceea ce e, de altfel, destul de neclar, căci nu se știe ce înseamnă *același*, adică, probabil un cuvînt are un singur sens (fundamental) și mai multe înțelesuri.

În *Principiile de semantică* ale lui Ullmann [17] înțelesul este definit mai complex, ca relația reciprocă dintre nume și sens, de unde rezultă posibilitatea condiționării lor.

E interesant de observat că în același fel ar trebui interpretată definiția dată sensului de R. A. Budagov [18], ca *legătura* (subl. ns.) istorește constituită, între aspectul sonor al cuvîntului, și acea oglindire a obiectului sau fenomenului care are loc în conștiința noastră și-și găsește reflectarea în sistemul limbii.

1.2.3. Ducînd mai departe accepția limitată a termenului *înțeles*, se vorbește de *întrebuințarea* cuvîntului, termen sinonim cu acela de *sens* numai în măsura în care îi este strict subordonat, de vreme ce nu se poate vorbi de *întrebuințarea* cuvîntului în afara sensului existent obiectiv într-un anumit cuvînt al limbii respective [19].

Ansamblul elementelor semantice asigură întrebuințarea aceluiași cuvînt [20], înțeleasă ca *extensiunea lui virtuală*, noțiune importantă, după unii lingviști, care trebuie luată în considerație alături de conținutul semantic [21].

2.1.0. Ce este atunci sensul cuvîntului? Sensul cuvîntului nu poate fi definit în afara noțiunii, aceasta fiind, probabil, și una dintre cauzele care au făcut ca precizarea lui să rămînă relativă, căci afirmînd numai

[14] D. P. Gorski, *Rolul limbii în cunoaștere*, în *Lingvistică generală* (Culegere de articole, traducere din limba rusă de L. Wald și E. Slave), București, Editura științifică, 1963, p. 93.

[15] D. P. Gorski, *op. cit.*, p. 94.

[16] Idem.

[17] Stephen Ullmann, *The principles of semantics*, Glasgow, University Publications, 1951.

[18] *Op. cit.*, p. 15, ceea ce ar însemna că sensul = legătură = relație. De fapt, însă, credem că e vorba numai de o exprimare imprecisă, căci din modul cum sînt tratate diversele sensuri ale cuvîntului nu reiese această concepție.

[19] Cf. R. A. Budagov, *op. cit.*, p. 31.

[20] W. Doroszewski, *Le structuralisme linguistique et les études de géographie dialectale*, în *Proceedings*... Oslo, 1958, p. 541—542.

[21] W. Doroszewski, *op. cit.*, p. 551—552. Vezi și distincția între *înțelegerea* și *folosirea* cuvîntului cu sensurile sale, făcută de același autor în : *Знак и означаемое (дессигнат)*, în „*Вопросы языкознания*", 1963, nr. 5, p. 53.

că nu se confundă cu noțiunea [22] nu se poate ajunge la rezolvarea problemei.

2.1.1. *Noțiunea* și *sensul* nu se suprapun în primul rînd pentru motivul că adesea o noțiune poate fi exprimată printr-un grup de cuvinte [23]. Mai departe, însă, nu se poate discuta despre raportul dintre noțiune și sens decît în cadrul cuvîntului, căci acesta apare numai atunci cînd imaginea acustică (care formează împreună cu complexul sonor un tot indisolubil) se asociază cu noțiunea [24]. De aceea, funcția principală a cuvintelor este de a exprima noțiuni, dar în același timp și de a se referi la un obiect concret. Aceasta înseamnă că funcția de individualizare se îmbină cu aceea de materializare, după ce a fost respectată condiția fundamentală, ca orice cuvînt să generalizeze [25].

2.1.2. Părerea că *noțiunea* ar trebui identificată cu *sensul* apare destul de izolat, în lingvistica sovietică, la D. P. Gorski, care afirmă că : „orice cuvînt noțional este purtătorul unui sens lexical, reprezentînd noțiunea care reflectă trăsăturile generale și distinctive ale obiectelor denumite printr-un anumit cuvînt [26] sau, cu alte cuvinte, întrucît în sensul unuia și aceluiași cuvînt sînt reflectate trăsăturile generale și distinctive ale obiectelor denumite prin complexul sonor care corespunde sensului dat, aceasta reprezintă în sine noțiunea" [27]. Acest raport este precizat prin introducerea unei distincții între *noțiunile științifice* (care reflectă însușirile generale și distinctive *esențiale* ale obiectului) și *noțiunile din viața curentă* (însușirile generale și distinctive care sînt suficiente pentru identificarea obiectului și deosebirea lui de alte obiecte) [28], numai cele din urmă reprezentînd sensul.

2.1.3. În general însă se admite că *noțiunea* nu coincide cu *sensul*, mai ales pentru că sfera acestuia din urmă e mai largă, căci cuprinde, în afară de noțiune, nuanțe în plus, reprezentînd și un factor subiectiv, atitudinea vorbitorului față de obiectul reflectat [29]. Totuși, din alt punct de vedere s-ar putea considera sfera noțiunii mai largă, noțiunile fiind internaționale [30].

2.2.1. Raportul dintre noțiune și sens nu poate fi clarificat dacă nu avem în vedere caracterul complex al ambelor elemente.

În cadrul noțiunii trebuie distinse conținutul *gnoseologic* (reflectarea unității dialectice dintre aspectul esențial și cel fenomenal al oricărui

---

[22] Cf. R. A. Budagov, *op. cit.*, p. 166 ; H. Wald, *op. cit.*, p. 115—116, P. Miclău, *Abstract și concret în limbă*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. 3, București, Ed. Acad. R.P.R., 1961, p. 20.

[23] I. Coteanu, *În legătură cu...*, p. 45.

[24] I. Coteanu, *Note pe marginea cîtorva studii recente despre cuvînt*, în SCL, 1957, nr. 2, p. 189—190.

[25] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, București, ESPLP, 1956, p. 323.

[26] Cf. D. P. Gorski, *op. cit.*, p. 97.

[27] *Ibidem*, p. 85—88.

[28] Exemplificarea noastră : cuvîntul *apă* folosit în viața de toate zilele și același cuvînt ca termen în chimie : au aceeași sferă, dar nu și același conținut (cel din chimie e mai bogat, dar vorbitorii fac, în general, abstracție de acest conținut în vorbire).

[29] Cf. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, Editura Academiei R.P.R. 1960, p. 210 și H. Wald, *Cuvinte concrete și cuvinte abstracte*, în LR, 1961, nr. 2, p. 116.

[30] Al. Graur, *op. cit.*, p. 212.

lucru), de conținutul *logic* reprezentînd *sfera* noțiunii, menită să dea formă logică reflectării fenomenalității lucrurilor, pe de o parte, și forma, structura logică dată reflectării esenței lucrurilor, alcătuită din mai multe note, pe de altă parte[31].

Dar, în cuvînt, noțiunea nu e exprimată în general, ci în funcție de modul propriu în care „un grup de anumiți vorbitori analizează realitatea potrivit cu experiența lor socială în cursul veacurilor" [32]. De aceea toate cuvintele exprimă trăsături esențiale ale lucrurilor, dar esența variază în funcție de necesitatea de a cunoaște cînd unele note ale obiectului, cînd altele, conform necesităților practice, care indică ce note ale obiectului vor fi esențiale sau neesențiale la un moment dat [33].

Caracterul complex al noțiunii, reflectat în raporturile lui cu sensul este astfel ilustrat prin faptul că, în procesul dezvoltării științei și al practicii social-umane, noțiunile se schimbă și ele treptat, se dezvoltă, se perfecționează, ceea ce înseamnă că fiecare noțiune, într-o anumită etapă a dezvoltării ei reprezintă un adevăr relativ, iar cunoașterea absolutului se lărgește neîncetat, ceea ce se poate constata mai ușor în procesul însușirii noțiunilor pe care le posedă fiecare om în parte.

2.2.2. E normal ca și *sensul* cuvîntului să se prezinte complex, după cum se ia în considerație un aspect sau altul. De aceea, se vorbește de *sensurile contextuale* [34] ale cuvîntului acordîndu-se importanță, mai mare sau mai mică, condițiilor concrete în care e folosit cuvîntul în vorbire.

Pornind de la rolul important pe care-l joacă contextul, se distinge, pe de o parte, *sensul principal* și *cel marginal*, iar pe de alta, *sensul general* și *ocazional*. În legătură cu aceasta e interesant de semnalat poziția lui J. Kuryłowicz [35], care manifestă scepticism față de categoria sensului general, punînd accent deosebit pe sensul principal, adică cel pe care nu-l determină contextul, în timp ce celelalte sensuri adaugă la elementele semantice ale sensului principal elemente de context.

În aceeași ordine de idei, se disting cinci perechi de categorii de sensuri lingvistice în *Introducerea în semantică* [36] a lui Adam Schaff: *a)* sens general (uzual) și ocazional, *b)* sens principal și marginal (secundar), *c)* sens literal și metaforic, *d)* sens etimologic și actual, *e)* sens comuni-

[31] Cf. H. Wald, *op. cit.*, p. 113—114.

[32] I. Coteanu, *op. cit.*, p. 186.

[33] Cf. *Logica*, București, Editura științifică, 1957, p. 43: „Într-o «definiție» completă a obiectului trebuie să intre întreaga practică umană și ca criteriu al adevărului și ca determinant practic al legăturii obiectului cu ceea ce e necesar omului", iar „relativitatea esențialității notelor este «subiectivă» numai în accepțiunea largă în care este «subiectivă» și întreaga practică materială a omului".

[34] Astfel, în analiza funcțională pe care Ullmann o face sensului, la nivelul cuvîntului, insistă asupra faptului că, deși există o autonomie a cuvîntului, situația lui e determinată de context, cf. H. Werner, recenzie la Stephen Ullmann, *The principles of semantics*, în „Language", 1952, 28, 2/1. *Sensurile contextuale* sînt admise ca o realitate de care trebuie să ținem seamă în numeroase lucrări, pentru a nu cita dintre ele decît pe: *P. Guiraud, op. cit.*, p. 26 sau R. A. Budagov, *op. cit.*, p. 26, S. Stati, *Analiza unităților de conținut*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. 4, București, Ed. Acad. R.P.R., 1962, p. 31—32.

[35] Cf. *Заметки о значении слова*, în vol. *Esquisses linguistiques*, Wrocław- Kraków, 1960, p. 178 (apărut prima dată în „*Вопросы языкознания*", 1955, nr. 3).

[36] *Wstęp do semantyki*, Warszawa, P.W.N., 1960, p. 431—436.

cativ și emoțional [37]. Sensul literal și metaforic este expresia pe planul literaturii artistice a perechii sens general — sens ocazional. Diferențierea sens etimologic — sens actual este importantă din punctul de vedere al cercetărilor de istorie a limbii și este în strînsă legătură cu analiza diacronică. Diferențierea sens comunicativ — sens emoțional are în vedere dacă elementele emoționale intră în componența sensului semnelor lingvistice sau nu, cu alte cuvinte dacă sensul respectiv este purtător al unui conținut neutru, sau dacă acesta este completat de o coloratură emoțional-afectivă, problemă care poate fi pusă în legătură cu aspectul psihologic al faptelor de limbă.

Mai multe sensuri distinge și R. A. Budagov [38], pornind, de asemenea, de la ideea sensurilor contextuale. De pildă, *a)* sensul *fundamental*, cel mai general cu putință, și sensuri *secundare*, *derivate*, mai mult ori mai puțin diferite unul de altul, dar întemeindu-se toate pe cel fundamental, *b)* sensul *propriu (direct)* al cuvîntului, care coincide cu noțiunea și sensurile *figurate* care se raportează la realitate prin intermediul celui propriu, *c)* sensurile *proxime* (sau restrînse), prin care, în mod obișnuit, se înțeleg toți vorbitorii, și *îndepărtate*, sensurile dezvoltate în domeniile speciale, științifice sau profesionale.

Studierea sensurilor contextuale ale cuvîntului și a numărului pe care-l pot atinge acestea pare a se lămuri cu ajutorul metodei statistice aplicată în studiul vocabularului. Astfel, se consideră [39] că numărul semnificațiilor (sensurilor) pe care le poate avea un cuvînt este direct proporțional cu rădăcina pătrată a frecvenței sale, în așa fel încît cîtul lor este o constantă $\frac{s}{\sqrt{f}} = c$). Pe de altă parte, se arată că, analizînd un dicționar, numărul cuvintelor afectate unui număr determinat de semnificații este invers proporțional cu pătratul acestui număr de semnificații.

Ducînd mai departe ideea influenței contextului asupra sensului cuvîntului, Ch. E. Osgood și colaboratorii săi [40] au lansat o metodă experimentală pe baza așa-numitului „diferențial semantic"; prin această metodă, stabilirea sensurilor nu se face cu ajutorul unor operații lexicale separate, ci pe baza cercetării experimentale (asemănătoare cu ancheta dialectală). Același context este pus în fața unui număr de cititori diferiți, care arată cum înțeleg cutare sau cutare cuvînt în contextul respectiv precum și alt sens (sau eventual sensuri) pe care ei îl dau cuvîntului.

2.3. Această tendință de a diferenția și preciza sensurile cuvîntului, deși uneori pare a complica lucrurile, corespunde, de fapt, unor cauze strict obiective, determinate de modul propriu în care se face reflectarea în cuvînt, avînd în vedere relațiile multiple ale fiecăreia dintre cele două laturi ale sale cu diferiți factori din realitate [41].

---

[37] Cf. și V. V. Vinogradov, *Основные типы лексических значений слов*, în *Вопросы языкознания*, 1953, nr. 5, p. 3—29.

[38] *Op. cit.*, p. 22—32, 150—152. Vezi și *sensuri-neologisme* (p. 102), *sensuri-arhaisme* (p. 111).

[39] Cf. formulele reluate de P. Guiraud (cf. Zipf) în *Les caractères statistiques du vocabulaire, (Essai de méthodologie)*, Paris, 1954, p. 2—3.

[40] Ch. S. Osgood, G. I. Suci, P. H. Tannenbaum, *The Measurement*, Urbana, 1957.

[41] I. Coteanu, *op. cit.*, p. 191.

În felul acesta, suprapunerea celor doi termeni, *noțiunea* și *sensul*, nu este posibilă pentru că fiecare contractează raporturi proprii. Cu alte cuvinte : „Termenul *sens* privește lingvistica, termenul *noțiune* privește logica. Sensul depinde de o mulțime de factori lingvistici, de poziția cuvîntului în vocabular, de locul lui în diverse unități frazeologice, în context etc. Noțiunea nu este în funcție de acești factori pe care îi neglijăm în mare măsură cînd facem analiza conținutului unui cuvînt" [42]. Totuși raportul dintre noțiune și sens este foarte strîns, căci nu putem defini sensul fără referirea la noțiune.

2.4.1. Raporturile dintre noțiune și sens sînt discutate mai ales avînd în vedere cuvintele cu sens lexical, nu și așa-zisele instrumente gramaticale, ceea ce, bineînțeles, este greșit, chiar dacă problema se pune în alt mod. Aceasta pentru că „sensul cuvîntului nu poate fi izolat de noțiunea în jurul căreia s-a constituit, iar proprietățile gramaticale ale unui cuvînt nu pot să nu aibă nici o legătură cu noțiunea care se află la baza sensului lui (cf. cuvintele abstracte n-au plural)" [43].

De aceea afirmația că nu toate cuvintele exprimă noțiuni [44] ar trebui corectată, locul pe care-l ocupă noțiunea în cadrul sensului fiind diferit, „fie din pricină că noțiunea nu s-a dezvoltat încă, în interjecții și onomatopee, fie din pricină că noțiunea s-a subțiat prin gramaticalizare, în prepoziții, conjuncții și articole [45] astfel încît orice cuvînt are un sens [46], într-un anumit raport cu o noțiune".

2.4.2. Așa cum orice cuvînt are un sens, are și o *funcție* care își are suportul în noțiunile din cuvintele respective, căci un cuvînt însemnează ceva în raport cu altceva, în primul rînd cu obiectul sau fenomenul pe care-l denumește și în al doilea rînd cu celelalte cuvinte și noțiuni [47]. Funcția cuvîntului este definită foarte vag, reprezentînd, pentru unii lingviști [48], însuși sensul cuvîntului (lexical sau gramatical).

Este interesantă precizarea raporturilor care se stabilesc între termenii care caracterizează planul semantic al unui cuvînt făcută de P. Guiraud [49]. *Semantica* este studiul funcției cuvintelor, această funcție fiind de a transmite un sens. *Semnificația* trebuie înțeleasă ca proces psihologic de actualizare (obiect al psihologiei), pe cînd sensul are o valoare statică, fiind imaginea mentală care rezultă din proces (obiect al lingvisticii), deși ele sînt strîns legate.

În aceeași ordine de idei trebuie menționat și felul cum consideră Quine [50] că se poate aborda problema sensului în lingvistică, intervertind,

---

[42] I. Coteanu, *op. cit.*, p. 185, cf. și Al. Graur, *op. cit.*, p. 211.

[43] H. Wald, *op. cit.*, p. 116.

[44] Al. Graur, *op. cit.*, p. 211.

[45] H. Wald, *op. cit.*, p. 116.

[46] Se vorbește de sensul prepozițiilor, cf. Laura Vasiliu, *Schiță de sistem al prepozițiilor limbii române*, în *Studii de gramatică*, vol. 3, Editura Academiei R.P.R., 1961, p. 11 ș. u.

[47] Cf. I. Coteanu, *op. cit.*, p. 184.

[48] Al. Ionașcu, *Cu privire la aspectul social al elementelor limbii*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. 4, p. 188—189, înțelege prin funcție o „orientare finală" un „rol", deși în ultimă instanță o identifică cu conținutul semantic al cuvîntului, ca și P. Guiraud, *op. cit.*, p. 9.

[49] *Ibidem.*

[50] W. v. O. Quine, *The Problem of Meaning in Linguistics*, Cambridge, 1953.

oarecum, accepțiile curente. El pornește de la trei puncte de vedere : a) *gramatical* — ce forme ale limbii sînt semnificante, adică *sînt purtătoare de sens* (sic), b) *lexicografic* — ce forme ale limbii sînt sinonime, adică cu sens asemănător și c) *schimbările semantice* — schimbările de sens și legile lor, adică ceea ce De Saussure atribuie diacroniei.

Paralel, există termenul *valoare*, considerat ca un element al semnificației. Dacă pornim de la afirmația lui F. de Saussure că valorile corespund noțiunilor și subînțelegem că acestea sînt pur diferențiale, definite nu pozitiv, prin conținutul lor, ci negativ, prin raporturile lor cu ceilalți termeni, valoarea rezultă deci din raporturile cu ceilalți termeni [51].

2.5. Pornind de la planul conținutului, trebuie să considerăm *sensul* cuvîntului ca una dintre trăsăturile distinctive, întrucît comutarea lui atrage schimbări în planul expresiei [52]. Se știe însă că, în general, fiecare trăsătură distinctivă reprezintă, de fapt, o *serie* mai bogată sau mai săracă, particularitate pe care „sensul lexical" n-ar îndeplini-o [53].

Cum însă caracterul polisemantic al cuvîntului e un lucru îndeobște cunoscut și recunoscut [54], pentru unitatea cuvîntului intervine ca foarte importantă *organizarea sensurilor lexicale*, în jurul *constantei semantice* [55], care există indiscutabil, ca sensul cel mai rezistent, datorită celei mai adecvate reflectări a obiectelor prin care se realizează tocmai această unitate, căci celelalte sensuri ale cuvîntului se stabilesc și se folosesc în raport cu ea.

Privită în felul acesta, problema pare să se rezolve, sensul cuvîntului reprezentînd și el un fascicol de trăsături distinctive, organizat în jurul *constantei semantice* (deși din punct de vedere sincronic distincția e mai puțin importantă), ceea ce este consecința normală a caracterului complex al noțiunilor și al faptului că nici ele nu există izolat [56].

3.0. Problema lămuririi sensului cuvîntului a devenit acută în momentul în care pentru lingvistica modernă a fost necesară dovedirea caracterului sistematic al limbii în toate compartimentele, inclusiv în vocabular. Cum sensul păstrează întotdeauna caracteristici extralingvistice, iar cuvintele au ca specific faptul că tind în principiu spre un număr nelimitat, ceea ce pare a fi negarea unei stabilități, a unei structuri [57], și cum o descriere structurală nu se poate efectua decît cu condiția de a putea reduce clasele deschise la clase închise, argumentele aduse pentru a dovedi caracterul sistematic al vocabularului au fost de natură destul de diferită, deși problema a rămas, în continuare, deschisă.

---

[51] Cf. L. Hjelmslev, *op. cit.*, p. 647—648.

[52] Cf. S. Stati, *op. cit.*, p. 34—35.

[53] *Ibidem*, p. 36.

[54] După unii lingviști, fiecare sens al cuvîntului se constituie independent, pentru că „nu se cunosc semnificațiile (= sensurile, subl. n.) altfel decît ca semnificații", cf. E. Coseriu, discuțiile la comunicarea lui R. Wells, în *Proceedings...*, Oslo, 1958, p. 698 și *Pour une sémantique...*, în *Travaux...*, Strasbourg, 1964, p. 144.

[55] Acest termen introdus de I. Coteanu, în *Contribuții*, p. 25, ni se pare foarte potrivit, atît din punct de vedere diacronic, cît și sincronic.

[56] Majoritatea noțiunilor sînt *comparabile* și intră în diverse raporturi, vezi *Logica*, p. 38.

[57] Cf. L. Hjelmslev, *op. cit.*, p. 638.

3.1. Cele mai multe dintre aceste încercări s-au limitat la aspecte care cuprind domenii limitate : antonimele, sinonimele, cuvintele cu sens figurat par să se constituie în perechi, alcătuind serii de opoziții [58].

3.2. Mai interesantă pare încercarea de a dovedi acest sistem prin descompunerea cuvîntului în diferitele sensuri, cărora li se aplică procedeele specifice lingvisticii structurale, comutarea și substituția. Dar și aici procedeul s-a aplicat asupra unor serii de cuvinte care nu cuprind decît un domeniu izolat : numele de rudenie, de pildă.

Astfel, Hjelmslev consideră că cele patru unități semantice „frère aîné », « frère cadet », « sœur aînée » și « sœur cadette » sînt toate mutual comutabile în chineză și maghiară, în timp ce în majoritatea limbilor europene avem substituție între « aîné » și « cadet » iar malaeza prezintă substituție și între « aîné » și « cadet » și între « frère » și « sœur » [59].

Acestui procedeu i-au fost aduse mai multe obiecții, printre care : sensurile cuvîntului se constituie separat, nu putem deci să le opunem ; sau aceste structuri stabilite nu sînt lingvistice, pentru că nu sînt marcate lingvistic [60], deși cea mai importantă ni se pare aceea că asemenea operații nu pot fi aplicate, strict mecanic, decît unui număr limitat de cuvinte.

3.3. Un caracter mai general a avut tendința de a explica caracterul sistematic al vocabularului prin teoria „cîmpurilor semantice", stabilite pe baza noțiunilor cu ajutorul metodei onomasiologice. Întrucît problema a mai fost discutată [61], ni se pare demn de reținut aici că această metodă nu poate fi utilă dacă prin „cîmp semantic" se înțelege o noțiune empirică, pe baza unor categorii stabilite aprioric și independent de raporturile lor cu realitatea.

La metoda mai veche a cercetării, „cîmpurile semantice" (Jost Trier, L. Weisgerber), cu varianta ei modificată la G. Ipsen și W. Porzig, se adaugă în ultimul timp și alte metode ca cea a analizei grupurilor lexico-semantice de cuvinte ale unei limbi în diferite perioade istorice (E. Oksaar, O. Duhácek) sau cea a analizei comparative a grupurilor lexico-semantice de cuvinte în două limbi (K. Reuning, G. Hüsgen, P. Zinsli). O expunere succintă a bazei filozofice a acestor metode, precum și a realizării lor concret-lingvistice a fost dată recent de cercetătoarea sovietică A. I. Kuznețova [62].

---

[58] Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 23—26.

[59] Cf. *op. cit.*, p. 645—646, vezi și schema :

	magh.	fr.	malaeză
frère aîné	bâtya	frère	sudară
frère cadet	öccs		
sœur aînée	néne	sœur	
sœur cadette	húg		

[60] Cf. *Proceedings*... Oslo, 1958, p. 691—692.

[61] W. Bahner, *op. cit.*, vezi și în LR, 1961, nr. 4, cf. și U. Ricken, *Observații asupra onomasiologiei*, în LR, 1960, nr. 4, p. 3 ș. u. și G. Matoré, *Les méthodes modernes de la sémantique descriptive*, în *Lexicologie et lexicographie françaises et romanes* (*Colloques internationaux du Centre national de la recherche scientifique*, Strasbourg, 12—16 n. 1957), 1961, p. 93—94.

[62] A. I. Kuznețova, *Понятие семантической системы языка и методы её исследования*, Moscova, 1963.

Prezintă oarecare interes și clasificarea cuvintelor unei limbi în *« les mots-témoins »* și *« les mots-clés »*[63] (principale și secundare), la care se ajunge pornind de la noțiunile exprimate în funcție de evoluția social-istorică, considerată în general (nu se ține seama, de pildă, că societatea nu reprezintă din punct de vedere sociologic o formație unitară).

E. Coseriu[64] divide lexicul în o serie de sisteme limitate, restrînse, care se bazează, în ultimă instanță, pe „cîmpurile lingvistice" ale lui Trier și Weisgerber, teorie pe care o acceptă cu unele rezerve, lucru pe care-l făcuse, de altfel, și Hjelmslev, chiar dacă nu explicit. Se consideră că „fiecare cîmp noțional are un conținut (o « valoare ») unitară și că acest conținut e subdivizat în opoziții între termeni (« cuvinte ») în interiorul cîmpului însuși", ceea ce înseamnă că „un cîmp se stabilește prin opoziții simple între cuvinte și se termină acolo unde o nouă opoziție presupune ca valoarea unitară a unui cîmp să devină trăsătură distinctivă, adică atunci cînd cîmpul în întregime devine termenul unei opoziții distinctive"[65]. Se ajunge astfel la concluzia că există indiscutabil un „fond lexical comun" (noțiune interesantă, dar nu suficient explicată) care trebuie descris în primul rînd și apoi, dacă se mai constată existența unor zone lexicale nestructurate sau de o structură mai laxă și imprecisă, acestea trebuie luate drept realitate, căci „structuralismul aspiră să corespundă funcțiilor reale ale limbii și nu să le impună în scheme preconcepute sau în structuri « perfecte »"[66], idee, de altfel, foarte justă, deși nu este argumentată (vezi la 3.5.).

Demonstrarea principiului că lexicul reprezintă un tot organizat este făcută prin explicarea diferitelor aspecte pe care le presupune denumirea de „structură", susținute prin paralelismul cu fonologia, dintre care reținem cîteva[67]:

a) delimitarea și organizarea unei substanțe mijlocind unități funcționale care sînt diferite în limbi diferite:

Fonologie

Sp.	It.
a	a
e	ɛ
	e
i	i
o	ɔ
	o
u	u

Lexic

Lat.	Sp.
senex	viejo
vetulus	
vetus	
juvenis	joven
novellus	
novus	nuevo

[63] Cf. G. Matoré, *La méthode en lexicologie*, 1953 și P. Guiraud, *Les caractères statistiques du vocabulaire.*

[64] *Op. cit.*, p. 155.

[65] Ibidem, p. 157—158.

[66] Ibidem, p. 156.

[67] Idem, p. 150—152.

b) existența opozițiilor distinctive :

Fonologie	*Lexic*
fr. /b/ : orală-bilabială-oclusivă-sonoră	„senex" : „bătrîn" — „pentru persoane"
fr. /p/ : orală-bilabială-oclusivă-surdă	„vetus" : „bătrîn" — „pentru lucruri"

c) existența unităților funcționale inanalizabile în elemente diferențiale (trăsături distinctive) :

Fonologie				*Lexic*		
fr. /b/ :	orală-bilabială-oclusivă-sonoră			lat. senex :	„adj. pt. vîrstă"	— „persoane" — „bătrîn"
/p/ :	„ „ „	surdă		vetulus :	„	— „animale — „ și plante"
/d/ :	„ dentală „	sonoră		vetus :	„	— „lucruri" — „
/t/ :	„ „ „	surdă		juvenis :	„	— „persoane" — „ne-bătrîn"
				novellus :	„	— „animale — „ și plante"
				novus :	„	— „lucruri" — „

3.4. Prezintă interes încercarea lui B. Pottier de a demonstra caracterul sistematic al vocabularului prin delimitarea și precizarea componentelor elementelor semnificative [68]. Astfel, fiecare trăsătură pertinentă semantică e numită *sem (sème)*, putînd fi *relațional* (stabilește relații între substanțele lexemelor [69]) sau *de substanță (sèmes substanciels)* (exprimă trăsăturile distinctive semantice ale lexemelor). Ansamblul semelor relaționale se constituie într-un *categorem (categorème)* care corespunde termenului tradițional de „categorie gramaticală". *Semul* aparține întotdeauna unui *semem (semème)*, care este un ansamblu de seme, iar ansamblul semelor comune mai multor sememe definește *arhisememul*. *Clasemul* apare ca o caracterizare de apartenență a sememelor la clase generale semantico-funcționale, stabilite prin comportamentele distribuționale (de pildă, animare, continuitate, tranzitivitate).

Aceste precizări de terminologie par a fi utile pentru definirea sensului cuvîntului și apoi pentru stabilirea sistemului vocabularului. De pildă, ilustrează Pottier [70], ansamblul *pouf, tabouret, chaise, fauteuil, canapé* poate fi definit cu șase semne de substanță, căci fiecare formă semnificantă are un conținut semantic compus dintr-un ansamblu de seme (sememul), adică : *chaise* : s^1, s^2, s^3, s^4 (« pour s'asseoir, sur pieds, pour 1 personne, avec dossier »). Într-un ansamblu cuprinzînd *fauteuil*, *chaise* se definește relativ ca neavînd sensul s^5 (« avec bras ») ș.a.m.d. Oarecari rezerve există totuși și le remarcă însuși Pottier, căci trebuie să explicăm aceste seme tot cu ajutorul cuvintelor limbii, adică, de exemplu, trebuie să distingem (« avec bras ») ca sem și *bras* ca formă

[68] B. Pottier, *op. cit.*, p. 117—133. Vezi și noțiunile de *fonctem* și *virtuem*.
[69] Sens = semnificație = lexem. Vezi și E. Coseriu, *op. cit.*, p. 141.
[70] *Op. cit.*, p. 122.

a limbii, căreia îi corespunde un semem compus, la rîndul lui, din x seme.

3.5. În lingvistica românească s-a încercat soluționarea problemei caracterului sistematic al vocabularului cu ajutorul unui factor lingvistic general, care asigură gruparea totalității sensurilor lexicale, fără ca aceste sisteme să fie neapărat legate din punct de vedere semantic. Acest factor coordonator a fost considerat *stilul limbii*, ca expresie lingvistică a unui sistem extralingvistic, explicîndu-se astfel caracterul insuficient organizat, neomogen și primar al sistemului lexical, prin raportarea directă la viața concretă. Celelalte sisteme ale limbii se raportează la realitate numai prin intermediul sistemului lexical, de aici gradul diferit de abstractizare pe care-l prezintă fiecare.

Astfel, cuvintele unei limbi se împart în cuvinte comune tuturor stilurilor, care se constituie într-un fond general al limbii, neutru din punct de vedere funcțional și în cuvinte specifice unuia sau mai multor stiluri [71]. Considerăm că aceste sugestii de metodă pot duce la o stratificare practică și utilă a vocabularului, în care se ține seama și de modul cum se organizează diferitele trăsături distinctive (constanta semantică și variantele semantice = celelalte sensuri) în seria care constituie „sensul lexical", realizîndu-se, pe lîngă ideea de ansamblu a vocabularului unei limbi, și imaginea fiecărui element în parte.

4.0. Evoluția sensului cuvîntului este problema centrală a semanticii. După cum se știe, în această chestiune au existat numeroase clasificări : începînd din secolul al XIX-lea s-au dat pe rînd, diferite clasificări ca, de ex., cea *logică* (H. Paule), *axiologică* (Darmesteter, Jaberg), *istorică* (Schuchardt, Meringer), *psihologică* (Wundt, Bally), *sociologică* (Meillet), *etnologică* (Werner), *sintactică* (Hatzfeld), *poetică* (G. Stern) și *funcțională* (St. Ullmann). Există și combinații de asemenea clasificări (Bréal, Nyrop etc.).

4.1.1. Unii (K. Vossler) admit numai un singur fel de schimbare semantică : metafora, asemeni lui Aristotel.

4.1.2. Alții (L. Weisberger) merg pînă la a considera ca inutilă nu numai clasificarea schimbărilor semantice, dar chiar și semantica în general, vrînd să o înlocuiască cu teoria evoluției noțiunilor.

4.1.3. După K. Svoboda [72] descrierea schimbărilor de sens se poate efectua din patru puncte de vedere :

1°. — *sintactic* (schimbările semantice se realizează în interiorul propoziției) ;

2°. — *logic* (a) înțelesul conceptului s-a îmbogățit prin adăugarea unui nou caracter : *ab—abc* caz de restricție

b) invers — *abc—ab*, caz de extindere

c) înțelesul conceptului se schimbă astfel încît unele caractere se mențin și altele sînt înlocuite (*abc—abd*)

---

[71] I. Coteanu, *În legătură cu...*, p. 33 și urm.

[72] *Sur la classification des changements sémantiques*, în *Le français moderne*, XXVIII, 1960, nr. 4, p. 250 și urm.

d) semnificația unui cuvînt se transformă în așa fel încît nu se poate descoperi un caracter comun la două semnificații (abc—def) — în cazurile *c* și *d*: deplasare de sens;

3°. — *material*. Între semnificația originară și cea schimbată există relații materiale de toate felurile (de asemănare, de contrast, a întregului și părții, a genului și speciei, a materialului și imaterialului: relația cantitativă, de valoare, de loc, de timp, cauzală etc.);

4°. — *estetic* (în sens larg). Între sensul originar și cel nou se poate ivi o diferență de intensitate, de expresivitate.

Fiecare schimbare semantică se poate considera în cele patru aspecte relevate.

4.1.4. Unele dintre lucrările mai recente de lexicologie [73] delimitează o *semantică diacronică structurală*, precizînd astfel, evident, just, *în primul rînd* obiectul diferit al celor două tipuri de semantică, idee neglijată de multe ori. În felul acesta se corectează și unele limite ale lexicologiei istorice uzuale care tinde să reducă „schimbările semantice" numai la cele care privesc expresia, fără să observe anumite schimbări în conținut, chiar cînd legătura dintre expresie și conținut persistă. *În al doilea rînd*, intervine concepția structurală astfel încît obiectul acestei discipline este „dezvoltarea istorică a « cîmpurilor noționale », considerate ca structuri lexicale ale conținutului", adică „stabilirea, studierea și explicarea menținerii, apariției, dispariției și modificării în cursul istoriei unei limbi a opozițiilor lexicale distinctive" [74].

Se ajunge la considerarea ca nesemnificativă a distincției făcute de semantica tradițională între *lărgirea* și *restrîngerea sensului* în raport cu un semnificant, căci astfel se confundă „semnificația" și „desemnarea", ceea ce le reduce la două noțiuni inutilizabile. De fapt, „restrîngerea de sens" este apariția unei trăsături distinctive și, în consecință, a unei opoziții în interiorul unei unități a semnificatului, înainte unic. Astfel, distincția fundamentală a semanticii diacronice structurale este aceea între schimbarea lexicală non-funcțională (din punctul de vedere al structurii conținutului) și schimbarea lexicală funcțională (din același punct de vedere), propunîndu-se [75] denumirile de *înlocuire* (schimbare semasiologică sau onomasiologică, care privește numai semnificantul sau legătura semnificant-semnificat) și *modificarea* (schimbare semantică propriu-zisă, care privește numai semnificatul). Mai departe, se ajunge la concluzia că schimbarea va fi sistematică dacă se va produce nu într-un singur cuvînt, ci în mai multe cuvinte sau în toate cuvintele care, în sistemul respectiv, se găsesc într-o situație analogă [76].

4.2.1. *Cauzele schimbărilor semantice* sînt numeroase pentru că numeroase sînt și cauzele comportamentului uman. Svoboda [77] distinge *cauze de ordin intelectual* (nevoia de a exprima o nouă reprezentare,

[73] S. Ullmann, *Le point de vue structural en sémantique historique*, în *Lexicologie et lexicographie française*, Strasbourg, 1961 și E. Coseriu, *op. cit.*

[74] E. Coseriu, *op. cit.*, p. 159—160.

[75] Cf. *op. cit.*, p. 253.

[76] *Ibidem*, p. 179.

[77] *Op. cit.*, p. 253.

trecerea unui cuvînt dintr-un limbaj special în limba comună, concurența sinonimelor înrudite între ele, tendința spre economie în vorbire, contagiunea, etimologia populară etc.) și *de ordin afectiv* (tendința de *atenuare* și tendința de *întărire* a tonului afectiv). Există și încrucișări ale celor două cazuri de ordin afectiv, precum și încrucișări între cauzele de ordin intelectual și cele de ordin afectiv.

4.2.2. P. Guiraud [78] sistematizează cauzele schimbărilor de sens astfel:

a) *istorice* (schimbările în știință, tehnică, instituții, moravuri, antrenînd o schimbare de lucruri fără schimbarea numelui și care nu ating decît indirect sistemul limbii);

b) *lingvistice* (fonetice, morfologice sau sintactice: contagiunea, etimologia populară, conflictele omonimice, elipsa etc.);

c) *sociale* (deplasări ale ariei sociale a cuvîntului, specializarea sau generalizarea antrenînd o deplasare a ariei sale semantice);

d) *psihologice* (tabu-uri, eufemisme etc.).

Guiraud vorbește și de *cauze externe* (care își au izvorul în lucrările denumite și în felul în care sînt văzute de subiectele vorbitoare) și *cauze interne* (care țin de formele lingvistice și de relațiile lor în sînul sistemului limbii).

4.2.3. În lingvistica sovietică (Zveghințev, Budagov, T. Stroeva) [79] și în cea românească (Al. Graur) se fac clasificări asemănătoare ale cauzelor schimbărilor de sens. Numărul cauzelor expuse variază de la un cercetător la altul, în esență, însă, majoritatea cercetătorilor au în vedere împărțirea în cauze *interne* și *externe*, pe de o parte, în cauze *istorice*, *lingvistice*, *sociale*, *psihologice*, pe de altă parte.

5. În concluzie, din bogatele discuții despre „sensul lexical" al cuvîntului, considerăm că e bine să reținem:

I. 1. Toate cuvintele au cel puțin un *sens lexical* reflectînd, mai mult sau mai puțin evident, conținutul noțiunii. În felul acesta e mai puțin importantă discuția dacă fiecare cuvînt exprimă o noțiune (cf. prep., adv. ș.a.) 2. pentru așa-zisele „cuvinte pline", care sînt, aproape întotdeauna polisemantice", e utilă, mai ales din punct de vedere diacronic, diferențierea între *constanta semantică* și celelalte sensuri *(variabile semantice*, eventual*)*, toate incluse într-o singură *serie*, *sensul lexical* al cuvîntului (ca atare, termenul *înțeles* devine inutil, ca și cel de *semnificație*, de altfel, dacă e conceput ca la 1.2.1). 3. *Semnificația*, *întrebuințarea*, *valoarea*, folosite în aceste situații, devin astfel sinonime, exprimînd procesul activ de utilizare în *vorbire* a seriei sensurilor lexicale și, implicit, gramaticale ale unui cuvînt, în care e mai puțin importantă distincția dintre *constanta semantică* și *variabile*, dacă fiecare sens lexical al seriei e capabil să diferențieze.

---

[78] Cf. *La sémantique.*

[79] *Despre cauzele schimbării sensului cuvintelor*, în *„Вестник Ленинградского Университета"*, 8, fasc. 2, 1958, p. 139—150, reprodus în *Lingvistică generală*, culegere de articole, I, București, 1963, p. 173—188.

II. Prezintă interes cercetarea raportului care se stabileşte între *constanta semantică* şi *variabilele* semantice colaterale pentru studierea caracterului sistematic al vocabularului, raport determinat de întrebuinţarea lor într-un stil sau altul al limbii.

III. Structurarea conţinutului semantic al cuvîntului sub forma raportului dintre *constanta semantică* şi *variabilele semantice colaterale* e importantă şi pentru lămurirea evoluţiei semantice, problemă centrală a tuturor lucrărilor contemporane de semantică.

De aceea, *evoluţia semantică* reprezintă tocmai *modul de organizare* a variabilelor în jurul constantei, şi, deci, *deplasarea* acestui raport într-o direcţie sau alta, deplasare care în una şi aceeaşi limbă nu poate fi înţeleasă decît diacronic, ca urmare, în primul rînd, a modului cum acesta reflectă laturile realităţii obiective în conştiinţa omului, în tendinţa generală de ridicare de la adevărurile relative la adevărul absolut. Astfel, în ultimă instanţă, cauzele evoluţiei (= deplasării) semantice existente în mai toate lucrările de semantică se pot reduce la una esenţială, determinată de raportul dintre noţiune şi sens în cuvînt, implicit de raporturile pe care le contractează fiecare, ca urmare a dezvoltării însuşi procesului cunoaşterii umane, care, evident, nu poate fi despărţit de societate şi de evoluţia ei.

IV. O distincţie mai clară şi, în orice caz, practică (în general rămîne numai teoretică) între semantica sincronică şi cea diacronică ar lămuri, probabil, multe probleme.

ÎNCERCĂRI DE LEXICOGRAFIE TIPOGRAFICĂ *

PE MARGINEA UNUI ÎNCEPUT DE VOCABULAR TIPOGRAFIC AL LUI PETRE ISPIRESCU (II)

DE

VIRGIL MOLIN

D

Defecte. Se numesc astfel literile cari prisosesc de la un fel de caractere, după ce s-au cules pînă să nu mai poată forma ziceri din cauza vreunor lipsuri, ce trebuiesc turnate, spre completare.

Termenul este folosit în raport cu turnarea literelor (*germ.* Defekt). *A dat loc, în vocabularele germane, la alte 14 diferite derivaţii.*

Descarcă *valul* ori *forma*, este a ridica prisosul de tintă ce acopere pe unul sau pe alta. Se *descarcă* valul cînd are prea multă tintă pe dînsul şi prin urmare îneacă literile. Pentru aceasta se servă de coale maculate, netrebuincioase. Se *descarcă* o formă, cînd încep literile a se îneca sau în minutul cînd se lasă de lucru la presă, fără însă a se fi terminat suma cerută, ca să nu se usuce tinta pe floarea literilor. Aceasta se face trăgînd peste dînsele de mai multe ori hîrtie comună, netrebuincioasă, şi fără a se mai da cu valul.

Mai puţin folosit. Se zice: Spală *sau* curăţă *forma.*

Deschide *forma* A lua împreună cu rama şi garniturile de plumb sau de lemn ce despart paginile, după ce se slăbesc cu totul ichiurile, pentru o corectură considerabilă, sau pentru a da forma de împărţit.

Folosit şi azi.

Divide (a). Este a despărţi o zicere în două părţi, din care cea dintîi rămîne la finele rîndului şi cealaltă se raportă în capul rîndului următor. Nu trebuie să alerge cineva la acest mijloc, decît la nevoie şi conformîndu-se regulilor stabilite.

Folosit şi azi.

---

* Vezi LR, XIV, 1965, nr. 2, p. 251.

Dublătură, lăsătură. Se cheamă *dublătură* eroarea pe care lucrătorul culege de două ori o porţie de manuscris sau un cuvînt. *Lăsătură* este, din contra, una sau mai multe ziceri, frase ori rînduri din manuscris ce rămîn neculese. Amîndouă aceste specii de erori sînt grave. Prefacerile mai lungi sau mai scurte ce le reclamă trebuiesc executate cu aceeaşi îngrijire ca şi o culegere din nou.

Folosit şi azi.

E

Eratum, erata. Arătarea erorilor tipografice sau altele ce se vor fi strecurat în tipărirea unui opuscul şi prin urmare a rectificărilor ce au a se face la caz de retipărire. Cînd este numai o eroare, se zice simplu *erratum.*

Se foloseşte erata.

F

Faţa întîi, a doua. Se numeşte *faţa întîi* forma în care se află pagina întîi a unei coale ; şi *faţa a doua* aceea în care se află pagina a doua.

S-a menţinut cu acelaşi înţeles.

Fereastră. Este un cadru rectangular, de fer lat şi subţire, dară egal în toate părţile. Acest cadru se lipeşte cu hîrtie, din care se taie afară părţile formei ce trebuiesc tipărite. Două servicii face fereastra la teasc : ţine hîrtia pe tobă pînă se tipăreşte nemişcată, ajutînd totodată ridicarea ei după formă, şi apără pe aceasta de a nu se murdări de tintă în părţile ce rămîn albe printre pagini şi la margini. Fereastra are două urechi, la partea de sus, de care se fixează la tobă. Ea nu trebuie să joace, fiindcă cauzează *călcare* ; vezi *calcă.*

Specific tehnologiei la teasc. Ieşit din uz.

Floare. Partea literei care este în sus ; relieful trunchiuleţului ei, ce reprezintă o figură din alfabet.

Una din cele mai româneşti expresii, care redă plastic înţelesul cuvîntului. În limba germană : Bild der Type = *imaginea (icoana) literei.*

Fond. *Albul fondului* Prin această vorbă se înţelege partea garniturei ce formează marginea interioară a paginilor. Se mai numeşte *albul fondului* şi partea garniturei care la in-octavo se pune lîngă mijlocul ramei, adică lîngă puntea ramei.

Depăşit, prin introducerea noilor metode de a închide formele la maşina de tipar (plană).

Formă. Jumătatea unei coale, adică paginile ce se tipăresc deodată pe o faţă a coalei de hîrtie. *Scoate corectura la o formă, pune forma la teasc.* Forma întîi este aceea care se tipăreşte întîi şi care coprinde pagina a doua din coală ; pentru forma a doua se pune la punctură, şi coprinde pagina întîi a coalei.

S-a menţinut, cu observaţia că o formă are două părţi : parte activă, *adică ceea ce reţine cerneala şi apare la tipar (litera etc.) şi* parte neutră, *ceea ce rămîne alb la tipar (germ.* Form).

Format. Această zicere servă a determina dimensia unei cărți în raport cu numărul paginilor ce conține o coală din carte: in-quarto are opt pagini; în-octavo, 16; în-douăsprezece, 24; în-șasesprezece are 32 pagini etc. Și fiindcă formatul cel mai obicinuit este in-8°, și lucrătorii cari nu sunt plătiți cu luna, apuntamentele lor se regulează după numărul miilor de litere ce intră în coală, dăm aci o tabelă care să le arate numărul miilor de litere ce conține formatele cele mai uzitate, spre înlesnire. Această tabelă este luată după D. Brun [la manuscris s-a ataşat o „Tabelă milliară"].

S-a menținut, însă cu aplicații felurite (format de hîrtie, format de zaț, de carte, format rotunjit etc.).

Frontispiciu. Titlul principal și cu totul desvoltat al unei opere; el conține asemenea numele și cualitățile sau titlurile autorului și anul emisiunei. Dosul frontispiciului rămîne alb.

Azi partea de sus (decorativă) a unei pagini.

Fundament. Bucăți de scînduri aşezate una lîngă alta și susținute pe dedesupt de două traverse. Pe dînsele se pun formele de se spală, apoi se deschid, se ia rama și garniturile după care paginile se împart, cele de împărțit; iară cele ce sunt a se conserva, se leagă.

Pe fundamentul *de formă se închid formele care se dau la tipar. Partea de la teascuri și de la presele mecanice pe care se pune forma care se tipăreşte se numeşte de asemenea* fundament.

G

Galion. Este o scîndură în formă rectangulară ce are niște pervazuri de trei părți, formînd două înghiuri. O altă scîndură, ce se numește *limbă*, intră și iese pe subt pervazuri, ca o cutie de masă prin mijlocul unui mîner ce se ține de dînsa la partea deschisă. Înghiurile ce formează pervazurile trebuie să fie de o justețe perfectă. Pe dînsul se formează paginile, se aşează tabelele și se deşeartă din culegar literile culese.

Cunoscut peste tot ca șif. *Cu toate stăruințele depuse, expresia* galion *(derivată din franceză* gallé = *luntre) n-a putut fi încetățenită.* Șif *este germanism (din* Schiff = *corabie).*

Garnitură. Ansamblul bucăților de plumb ce servă a menține paginile în ramă, a cărei combinare trebuie să fie făcută astfel, încît să nu se scape din vedere marginile mai mici sau mai mari ce trebuie să aibă la cap, jos și la ambele părți ale formei.

I

Ichiuri. Mici bucăți de lemn, tăiate piezișe, ce se pun între aripi și ramă prin mijlocul cărora se strînge forma. Astăzi ichiurile, ca și aripile, se fac de fontă.

Ieşit din uz ca material tipografic confecționat din lemn. La închiderea formelor pentru mașini plane (rapide) se folosesc azi regleți *speciali,* răstavuri *cu rulmenți dințați sau cu șurub, iar în locul sistemului de* pene *s-a introdus sistemul de* rondele. *Toate din fontă.*

Iniţiale. Litere iniţiale sunt acelea cari se pun la începutul unei părţi oarecare dintr-o operă şi care conţine două sau trei rînduri. Azi nu se mai întrebuinţează decît în cărţile bisericeşti. Iniţialele mai servesc şi la operile ilustrate, însă atunci ele sunt ornate.

Se folosesc nu numai în cărţi bisericeşti.

Ilustraţii. Se zic *publicaţii ilustrate* operile în textul cărora sunt introduse desemnuri sculpite în lemn şi tipărite odată cu textul.

Ilustraţia, ca material tipografic, se numeşte clişeu *sau* figură.

Italice. *Litere italice* sunt acelea care au forma scrisului, adică sunt plecate. Mai nainte se ziceau *cursive*. Ele se întrebuinţează spre a face mai remarcabile unele pasage din texte sau numele autorilor, operilor, ziarelor şi altele.

Termenul este rar folosit. Expresia curentă este cursive.

Î

Împărţire. Este a pune literile în căsuţele lor respective, după ce s-a tipărit forma.

S-a menţinut.

Înălţime. Aşa se numeşte lungimea literii, luată de jos pînă la suprafaţa floarei. Sunt diferite înălţimi de litere, după sistema adoptată de fiecare fonderie. De obicinuit, literile de corpuri inferioare, precum sunt cele pe trei puncte, se toarnă pe o înălţime ceva, ceva mai mică decît celelalte, avîndu-se în vedere fragilitatea corpului lor.

S-a menţinut.

Încalecă. Prin această zicere se înţelege rîndurile strîmbe provenite din trecerea liniilor una după alta la căpătîiele unde se unesc între rînduri. Asemenea şi literile de pe margine cînd se lasă peste căpătîiul liniei se zice că încalecă.

S-a menţinut.

Închidere. Se zice de forme că *se închid*, după ce s-a scos erorile din pagini, însemnate la corectură, adică li se pun garniturile, cari separă paginile una de alta, apoi aripile, se strînge cu ichiurile şi cînd toate acestea sunt făcute, se cheamă *forma închisă*. *Închidere* mai este şi mişcarea ce face tipăritorul la teasc ferestrei şi tobei, după ce aşează coala de hîrtie pe tobă. *Închide fereastra, toba; deschide fereastra, toba.*

Aceeaşi numire, adoptată la maşina plană (rapidă).

Întors. Se zice de literile care ţin loc provizoriu altor litere de aceeaşi grosime, cînd se sfîrşesc din cassă, înaintea celorlalte. Pentru distincţie, aceste litere se pun răsturnate, adică capul floarei lor vin la picioarele celorlalte flori ce au literile, tipograficeşte vorbind. *Această pagină are litere întoarse. S-a cules cu litere întoarse.*

Azi se zice că e literă blocată.

J

Joacă. Se zice de literile ce se lasă cu un oarecare zgomot, de la rîndurile justificate slab, cînd se sondează forma pe fundament.

Acelaşi şi astăzi.

Justificare. Este : 1° A justifica culegăul, fixînd lungimea rîndurilor ; 2° A da paginilor, coloanelor etc. lungimea convenită.

Vezi format. *Este interesant de observat faptul că acest termen, în aparență românesc, a dispărut, fiind înlocuit cu* a face, a fixa formatul. Justificare *a fost luat din nomenclatura germană, în care aflăm* justieren, *însă pentru fixarea și mai ales pentru controlul înălțimii literelor (la turnătorie).*

L

Labă. Este o piesă în formă pătrată, de fer turnat, cu fața foarte dreaptă și lustruită. Ea stă suspensă la teasc în stîlpii lui. După [ce] se închide fereastra pe tobă și aceasta asupra formei, fundamentul o conduce sub labă, prin mijlocul unei manivele, care se lasă perpendicular asupra ei, trăgînd de drug, și apasă hîrtia peste literă, din care rezultă tipărirea.

Termen ieșit din uz.

Lasă ori *ridică punctura.* Această operație are de scop a rectifica registrul cînd nu calcă rînd pe rînd.

Ieșit din uz.

Lăsătură. Vezi *dublătură.*

Lătărețe. Se numesc literile de fantasie ce se întrebuințează la diferite specii de imprimate. Ele sunt un fel de litere turtite, făcute așa spre a conține un spațiu mai larg în rînd decît literile cele proporționate.

Azi se mai zice și litere braite *(late = germ.* breit*).*

Leșie. Lichidul cu care se spală formele după ce se tipăresc. Leșia caldă distruge mai cu lesnire viscozitatea tintei uscate. Diferite compoziții chimice întrebuințate pînă acum spre a lua locul leșiei au rămas fără rezultate satisfactorii.

„Compozițiile chimice" de azi au scos leșia din uz.

Linii. Sunt niște lame turnate la înălțime întocmai ca cuadrații și servă spre a despărți rîndurile între ele. Lungimea lor este variată, după formatul ce se dă operilor. Cea mai ordinară din grosimea lor este de două puncte. Cu toate acestea se găsesc linii turnate și pe un punct sau trei puncte etc., pentru diferite trebuințe.

Linii cu trăsură. sunt niște lame turnate la înălțime întocmai cu literile și cu lungime ca de 0,70. Ele poartă trăsuri și se numesc : *linii cu o trăsură, cu două trăsuri supțiri, cu o groasă și o supțire, linie punctată, tremurată, azurată, neagră* etc. Ele sunt de plumb și se taie după trebuință. De cîtva timp a început a se turna în bucățele sistematice, spre a se evita tăiere neregulată ce se făcea cu mîna și risipa de material. Asemenea linii în bucăți sistematice se fac azi și de alamă, pentru durabilitatea lor.

Astăzi liniile *se numesc* interlinii, *dar și* dursuși *(germ.* Durchschuss).
Pentru linii cu trăsură *avem expresia generică* : linii de alamă, *cu o largă variație în ce privește* trăsăturile.

Literă. Așa se numește în tipografie tot paralelipipedul ce înfățișează la una din extremitățile sale relieful unei figuri a alfabetului.

Aceeași denumire și astăzi.

Lungueţa. Litera de fantasie mai strînsă decît cele proporţionate. Se întrebuinţează spre a pune cu dînsele într-un rînd, unde necesitatea cere, mai multe ziceri, mai cu seamă la titluri şi accidenţii.

Cunoscut ca literă şmală *sau* îngustă. *În inventarul Tip. Statului de la Iaşi, întocmit la 1860, găsim menţionat „literă şmale" (germ.* schmale *Schrift).*

M

Maculatură. Hîrtia murdărită ce iese de la presă în timpul tipărirei.

Germ. Makulatur. *Prin anii 1820—1830, în tiparniţele bisericeşti, colile greşite şi desperecheate se numeau* furdale.

Margine. Albul ce se vede pe ambele părţi, la cap şi în josul paginilor, la o coală tipărită.

Aceeaşi denumire şi astăzi.

Material. Prin această zicere se înţelege totalitatea obiectelor din care se compune o tipografie şi în special litere vechi, destinate a se da la turnat.

Se referă însă numai la materialul de zeţărie.

Materie. La cules, materia este sinonim cu textul sau manuscrisul; se zice : *materia nu este de ajuns,* ori *materia prisoseşte.*

Termenul este folosit în secţia de paginaţie a ziarelor.

Matriee. Bucată de aramă în care se obţine litera gravată în relief la extremitatea ştemplului, care este de oţel călit. Această operaţie se face cu adjutorul ciocanului. Se înţelege că exacta perpendicularitate a baterii este o condiţie indispensabilă spre a se dobîndi un succes deplin.

Termenul matriţă (germ. Matrizen) *este folosit, de la Gutenberg încoace, cu acelaşi înţeles, desemnînd un obiect de care se folosesc turnătorii de litere.*

Mestecătură. Litere de diverse caractere sau şi de acelaşi caracter grămădite la un loc, provenite fiind din stricarea accidentală a vreunei porţii, pagină sau formă, cari se amestecă. *S-a făcut mestecătură, culege sau împarte la mestecătură.*

Sinonim : fiş ; *Cu toate că s-a încercat şi se stăruie încă să fie înlocuit cu* amestecătură, *acest germanism (*Fisch = *peşte) n-a putut fi înlocuit nici pînă astăzi.*

P

Pagină. Adunătură determinată, atît pentru lărgime, cît şi pentru lungime, de un oarecare număr de rînduri de texte, însoţită de colon-titlu şi de rîndul de jos. *Pagină albă,* aceea care nu conţine nici o literă ; ea trebuie să fie de o lungime exactă ca cele pline. *Pagină scurtă, pagină lungă.* Pagine al căror număr de rînduri a fost împuţinat sau adăogat din oarecare cauză.

S-a menţinut nemodificat.

Paginator. Acela care este însărcinat cu conducerea lucrării la un opuscul şi sub care lucrează culegătorii ; el face paginile şi le observă a avea o lungime, punîndu-le colon-titluri, note şi titlurile ce trebuie să intre, după rînduiala cuvenită.

Aceeaşi expresie.

Pătrișior. Este un cuadrat egal în toate părțile cu grosimea corpului său. Pătrișor și cuadrat *sînt două noțiuni diferite.*

Petic. Adausul de o hîrtie mai mult sau mai puțin fină ce se lipește pe tobă sau cilindru, spre a egala apăsătura regulată ce lipsește în unele părți ale formei, cît de mare sau de mică ar fi. Astfel se pune petic pe o literă ca și pe o pagină.

Termen ieșit din uz.

Port-pagină. Hîrtie strînsă în două sau în patru, pe care se depun paginile pînă la in-octavo, după ce se leagă.

S-a menținut nemodificat.

Poliță. Este listă de toate literile și semnele cassei, cu arătare de cuantitatea lor respectivă, pentru un număr total de litere determinate. Poliţa ce dăm mai la vale este ceea ce o lungă experiență a dovedit a fi cea mai bine calculată. O cercetare de mai mulți ani ne-a adus la acest rezultat; căci pînă azi tipografii noștri se serveau de poliță întrebuințată pentru limba germană. În genere, poliţa este stabilită de către turnător, avînd în vedere limba pentru care au a se întrebuința literile; fiind însă că ea difere într-un mod simțitor, cînd are a se culege latinește, italienește, franțozește sau englezește etc., tipograful poate să o modifice după trebuințele sale. Comandele se fac pe greutate, iară nu pe mia de litere [urmează un tabel de greutăți și corespondențe la o comandă de 100 000 litere — *n.n.*]. Spațiile și cuadrații nu sunt coprinși în această evaluație; se adaogă pentru 100 livre de caractere 10 livre de spații și 10 livre de cuadrați.

Poliţa de turnat. *Autorul atașează un proiect de „poliță" personal, pentru caractere în anticva la culegere în limba română și pentru zaț numit* universal, *în care figurează toate semnele uzuale în acea perioadă și care erau extrem de numeroase, ca: ç, ḑ, ș, ț, ă, à, ắ, â, ä, é, è, ĕ, ë, ĭ, ì, ĭ, ï, ó, ò, ŏ, ö, ú, ù, ŭ, ü, precum și ligaturile ff, fi, fl.*

Porție. Cît se apucă o dată în mînă, la împărțitul literilor dintr-o pagină sau coloană.

Se mai zice și grif *(germ.* Greif*).*

Prisoase. Acest nume se dă hîrtiei care se tipărește peste numărul determinat. De ordinar, la o sumă de 500 se pun 10 coale; la 1 000, 15; la 1 500, 20; la 2 000, 25; și fie cît de mare suma coalelor ce se tipărește, prisoasele nu se mai urcă. Ele servă a se împlini coalele ce se strică la tipar, și a se complecta exemplarele din care ar lipsi ceva foi la legat.

Denumirea a rămas aceeași, însă cota de prisoase s-a modificat esențial, încît astăzi sînt tiraje la care se adaugă 100% *și chiar mai multă hîrtie drept prisoase. Aceasta, ca urmare a reproducerilor policrome și a exigențelor crescînde față de nivelul calității tiparului.*

Punct tipografic. Mai nainte numirea literilor era ceva convențional. Cea mai mare din ele își trăgeau numele de la titlul cărții la care literile se întrebuințau pentru prima oară. Spre a substitui acestor denumiri fictive o nomenclatură expresivă, regulată și durabilă, francezii s-au servit de o măsură comună, pe care a numit-o *punct tipografic* și care este a șeasea parte dintr-o linie a măsurei piciorul regelui. Utilitatea acestei inovații a simțit-o toți tipografii din toate

înghiurile şi azi germanii, italianii şi alte popoare au adoptat această sistemă, dînd literilor numirea punctelor ce conţine corpul lor, turnat pe măsura sus indicată.

A rămas nemodificat.

Punctură. Aşa se numeşte aparatul în forma unui ц slavon, la vîrful căruia se află o ţepuşe mică ce se pune de ambe părţile tobei, la teasc, spre a ţine registrul în acurateţa cerută. Puncturile trebuiesc aşezate să între drept în şanţuleţele din puntea ramei. *Pune la punctură* este a aşeza pe tobă, la teasc, ori pe cilindru la presa mecanică, coalele ce sunt a se tipări pe faţa a doua, drept în găurile făcute cînd s-a tipărit faţa întîi.

Punctura era un dispozitiv foarte preţios la presa de mînă, care a dispărut o dată cu teascul. Greşit explica Ispirescu posibilităţile de a aplica acest procedeu la maşina de tipar plană, pe care el o numeşte „presa mecanică cu cilindru" (numire ce apare întîia dată în acest vocabular, fără a i se fixa definiţia).
În trecut, punctura, ca dispozitiv de precizie, se obţinea de la fabricile de teascuri (Tip. Statului Iaşi, comandă în 1846 „puncturi" şi „vinghăloţi" de la Viena).

R

Ramă. Este un dreptînghi, format din patru bande de fer, egale în lăţime şi înălţime, tăiat drept în două, prin o a cincea bandă, ceva mai îngustă, ce se numeşte *puntea ramei*. Pe acest cadru se închid formele cînd se dă la tipar.

A rămas nemodificat.

Răritură. În culegerea literilor se numeşte *răritură* cînd înadins se spaţiază o zicere sau o frasă pentru distincţie. Asemenea şi rîndurile cînd sunt despărţite cu cîte două sau mai multe linii se cheamă *rărite cu atîtea sau atîtea linii*.

Azi spaţionare (*germ.* spationieren).

Rînduri. Adunătură de ziceri formată din reunirea literilor şi din care se formează paginile printr-un număr oarecare determinat. Se numeşte *rînd plin* acela care ocupă toată justificaţia ; *rînd alb*, acela care între numai în cuadraţi ; *rînd punctat*, acela ce coprinde numai puncturi, ţinînd locul unui pasagiu omis. *Rîndul din capăt* este acela care conţine colon-titlul şi titlul curent şi care se pune în capul paginei ; *rîndul de jos* este alb sau conţine semnătura şi numărul tomurilor.

Pentru rîndul de jos *se foloseşte germanismul* teşlag (*de la germ.* Unterschlag).

Regal. Este o masă în formă de pupitru, garnit de o margine dublă la partea sa inferioară. Pe această masă se aşează cassa din care se culege. Subt pupitru se mai aşează una sau două poliţe şi o cutie, pentru trebuinţele culegătorului la lucrarea sa.

A rămas nemodificat.

Registru. Vezi *punctură*.

Revizie. Corectura dată în teasc pînă a nu începe a se tipări, spre a se asigura dacă toate greşelile însemnate s-au îndreptat pe care se însemnează apoi zicerea *imprimatur*.

Termenul s-a menţinut pînă astăzi.

S

Schioapă. Într-o lucrare care să aibă coloane, dacă se află vreuna mai scurtă, se zice că este schioapă.

Se foloseşte şi astăzi.

Scutură. Se zice că *scutură*, cînd la tipar literile se reflectă sau par a fi de două ori trase. Acest inconvenient poate veni din partea lucrătorului cînd nu închide toba binişior sau duce sania rău, ori din partea presei. Mai nainte se întîmpla mai des cînd se tipărea cu teascurile de lemn. Se întîmplă cîteodată şi la presele mecanice din cauze diverse.

Valabilă cu deosebire la maşini uzate.

Semnătură. Mică tăietură făcută la corpul literei dinainte sau la spate spre a arăta sensul în care trebuie să fie aşezată în culegău. *Literă cu o semnătură, cu două semnături. Semnătură* se zice şi la arătarea prin ţifre în rîndul de jos a primei pagine de la fiecare coală, spre a se ţine o ordine succesivă. Semnătura mai conţine numărul tomurilor, cînd opul este de mai multe volume. Iată lista semnăturelor pentru formatele cele mai în uz [urmează lista pe întîia pagină din fiecare coală de tipar — *n.n.*].

Azi signatură.

Şeanţ. Astfel se numesc cele două scobituri făcute la capetele de la puntea ramei. Ele serv a lăsa să treacă printr-însele vîrful puncturilor, care s-ar turti dacă ar da de fer.

Ieşit din uz. Astăzi termenul şanţ se foloseşte numai la confecţionarea registrelor.

Slăbire. Se zice că *slăbeşte forma* cînd dă ichiurile înapoi cu ciocanul, pentru corectură sau alte trebuinţe.

S-a menţinut, raportat la tehnica nouă.

Sondare. Acţiunea de a ridica încet o formă închisă de două sau de trei ori una după alta, mai nainte de a o ridica definitiv de pe fundament, înainte de a o băga în presă, spre a se asigura dacă nu cade vreo literă.

S-a menţinut.

Spaţiala. A pune spaţii printre ziceri.

A spaţiona.

Spaţii. Bucăţi mici turnate în forma literei, dară mai scurte şi destinate a stabili între ziceri o despărţire convenabilă.

Termenul s-a menţinut, alături de caractere *(litere)* oarbe.

Spagmă. Acesta este numele ce se dă în tipografie unei îndoituri de 25, 50 sau 100 coale ce se formează în caiete, după ce se numără hîrtia tipărită.

Azi: laje.

Stemplu. Este un trunchiuleţ de oţel călit, la extremitatea căruia este gravat în relief una din literile ce fac parte dintr-un caracter. El servă a imprima în matrice, cu ajutorul ciocanului, litera ce compoartă.

Azi tot ştemplu *sau* ponson (*fr.* ponçon).

T

Tabelă. Aşa se numeşte toată culegerea care are mai multe sau mai puţine coloane de materie sau alb, cu cap, despărţite prin linii cu trăsură şi mai totdauna încadrate.

S-a menţinut.

Tablă. *Tabla materiilor.* Enumeraţia părţilor ce cuprinde un opuscul sau tablou complect de toate subiectele diferite ce tratează, cu arătarea paginilor.

A rămas în uz.

Taie *fereastra.* A face ochiuri pentru fiecare parte corespondentă a formei ce trebuie reprodusă pe hîrtie. Numai paginile şi jumătăţile de pagini albe nu se taie.

S-a folosit la teasc. Astăzi scos din uz.

Tăietoare. Instrument cu care se taie liniile just cu lungimea voită.

Azi: aparat de tăiat.

Tenacu. Cleşte cu care se ţine manuscriptul pe visorium şi care indică totodată rîndul ce se culege.

S-a menţinut însă nu se mai foloseşte în zeţărie (*germ.* = Tenakel).

Text. Aşa se numeşte partea manuscrisului ce formează fondul unei opere.

S-a menţinut.

Tintă. Cea care se întrebuinţează în tipografie este o amestecătură de funingini şi de vernis, bine frecată.

Atît înainte cît şi după acest vocabular s-a numit pînă astăzi cerneală tipografică.

Titlu-curant. Indicaţia pe fiecare pagină a titlului cărţii sau a părţii sale. Locul lui este în rînd cu colon-titlu; se pune însă la mijlocul rîndului.

Ieşit din uz. Face parte din colontitlul *viu.*

Titlu-fals. Este prima pagină a unei cărţi. Ea conţine numai arătarea subiectului şi numărul volumului, dacă opera formează mai multe.

S-a menţinut.

Tobă. Sunt două tobe la teasc : *toba mare* şi *toba mică*. Toba mare este îmbrăcată cu mătase. Pe dînsa se aşează *punctările*, *barierile* şi succesiv fiecare din coalele ce sunt a se tipări. Toba mică este un cadru ceva mai mic decît toba mare, în care intră, şi se îmbracă mai adesea cu o pînză netedă şi deasă. Pe ambe aceste tobe se pune aşternutul cuviincios. Pe această tobă se lasă laba teascului, cînd se tipăreşte.

Nu se mai foloseşte la teasc. Există însă sub altă formă la maşina plană.

Turnătorie. Una din ramurile tipografiei ; stabiliment unde se toarnă literile.

S-a menţinut.

U

Umăr. Partea înclinată de la vîrful trunchiului, ce se află numai de o parte la floarea unei litere lunge sau accentuată şi de ambele părţi la celelalte litere.

S-a menţinut.

V

Val. Este o compoziţiune de clei şi sirop, turnată pe un cilindru de lemn. Minerele sunt adaptate pe o bantă de fer, întoarsă ca un unghi la amîndouă capătăile. Ele sunt prinse printr-o vergea de fer ce traversă cilindrul d-a lungul şi se fixează printr-un şiurup.

S-a menţinut, însă diferă compoziţia.

Visorium. Bucată de lemn lăţăreaţă, munită la una din extremităţi cu un bold. Pe dînsul se ţine manuscriptul cînd se culege, fixat cu tenacul.

Nu se mai foloseşte. Vezi tenaclu.

ETIMOLOGII

DE

ILIE DAN

Într-un glosar regional din comuna Pîrteștii-de-Jos, raionul Gura-Humorului, regiunea Suceava (publicat în „Limba română", XI, 1962, nr. 6 și XII, 1963, nr. 2), atrage atenția un număr apreciabil de cuvinte care n-au fost înregistrate în alte lucrări lexicografice. Dintre ele, unele sînt derivații pe teren românesc, iar altele sînt împrumutate din limbile germană și ucraineană (pentru aceasta din urmă, am utilizat dicționarul lui B. Grinčenko, *Словарь украïнского языка*, Berlin, 1925). Pe de altă parte, unele din cuvintele adunate, deși sînt raportate, în *Notele* ce însoțesc rubrica *Glosar regional*, la cuvinte înregistrate în dicționare, au nu numai un sens diferit, ci și o altă etimologie.

În sfîrșit, cele mai multe dintre cuvintele pe care le vom discuta mai jos sînt des întrebuințate, și numai cîteva caracterizează vorbirea celor bătrîni, ele prezentînd importanță pentru *Dicționarul graiurilor românești*.

Din aceste motive, stabilirea etimologiei acestor cuvinte, cele mai multe înregistrate pentru prima oară în glosarul citat, ni s-a părut necesară.

bezófîn

A fost înregistrat cu sensul de „beat criță". De cele mai multe ori se folosește expresia *îi bezófîn* „e mort de beat". Cuvîntul provine din germanul *besoffen* „beat, cherchelit".

bidileác

Acest substantiv masculin are sensul de „copil mic" și este mai puțin folosit : *o mai făcut un bidileác.*

Acum vreo 60 de ani, cînd *bidileác* era în uzul general, avea și sensul de astăzi al lui *tolomác* (referitor la copii): „copil prost, obraznic, tembel". Acest sens mai vechi este și cel mai apropiat de cel al etimonului.

Bidileác este un împrumut din limba ucraineană, unde *биδляк* (un derivat de la *биδло* „porc") şi-a pierdut sensul propriu „animal, vită", fiind întrebuinţat ca un cuvînt de ocară adresat de mame copiilor obraznici : *Ах ти биδло погане* ! „Cornutule ce eşti ! Neghiobule !". Epenteza lui *i* în grupul *dl* este normală, dată fiind greutatea de pronunţare a acestui grup, neobişnuit în limba română. Iniţial, şi în română *bidileác* şi-a păstrat, din ucraineană, sensul unui cuvînt de ocară cu care mamele se adresau copiilor (în comuna Hilişău-Dorohoi există numele de familie *Bidileác*, de origine ucraineană. Comunicat de prof. univ. D. Gafiţanu).

bizíţ

Este un substantiv care se întrebuinţează numai la singular, cu sensul de „stăpînire, posesie" : *o pus bizîţ pe lucrul meu*. Cuvîntul este un germanism venit pe calea administraţiei austriece (actele care priveau procesele pentru pămînt se redactau în limba germană la tribunalul din Solca). Este vorba de germ. *Besitz* „avere, proprietate, posesiune, stăpînire". Termenul fiind legat de proprietatea asupra pămîntului, *bizîţ* însemna o „stăpînire sigură, garantată de lege", cîştigată eventual în urma unui proces. Astăzi, cînd se spune că *am bizîţ pe un lucru*, înseamnă că acel lucru aparţine vorbitorului respectiv.

catilióg

A fost înregistrat cu sensul de „vas mic, gamelă". Cuvîntul este de origine ucraineană : *котелок* (derivat de la *котел* „cazan, căldare"). Nu poate fi exclusă, însă, şi o influenţă a limbii ruse, în care există *котелок* „castron, gamelă". În *Glosar regional*, p. 22 a fost înregistrat *catelóc* „gamelă militară rusească". Sonorizarea lui *c* final este normală în comuna Pîrteştii-de-Jos : *stomág*, *hadarág*, *harág*.

cişcován

Şi acest cuvînt se foloseşte numai la singular, cu sensul „stomacul porcului, din care se prepară toba". El are ca bază pe *cîscă* < ucr. *кишка* „stomacul porcului" (cf. Scriban, *Dicţionarul limbii româneşti*, Iaşi, 1939, p. 273). În ucraineană există şi adjectivul *кишковий* „de intestin, din maţe", de care este legat şi substantivul românesc *cişcován*, care a primit o nouă formă prin analogie cu substantive ca : *brihán*, *burduhán*, *ramazán* (toate denumind stomacul, la om şi la animale).

cruhár

Are sensul de „piatră aşezată printre traversele de cale ferată" (numai cîţiva ceferişti folosesc termenul *macadan*, cu acelaşi sens). Cuvîntul *cruhár* este un derivat vechi, care are la bază ucraineanul *крух* „bucată, bulgăre", la care s-a adăugat sufixul românesc *-ar*.

diștélt

Acest adjectiv invariabil a fost înregistrat cu două sensuri : 1. „trezit din somn" ; 2. „gata în orice moment de acțiune, pregătit" : *mîine la 6 să fii diștélt*. În *Note*, la p. 650, se trimite la forma *deștépt* cu sensul de „treaz, neadormit". După Scriban, cuvîntul *deștept* provine din lat. *de* + *expectus*. Dar *diștélt* este un alt cuvînt decît *deștept*, avînd și o altă etimologie. *Diștélt* nu este decît participiul *gestellt* al verbului german *stellen* „a pregăti, a așeza în picioare, a prezenta, a se înfățișa". Sensul inițial a fost „cel care stă în picioare, e treaz, sculat, gata de a întreprinde ceva". Nici aspectul fonetic nu ne împiedică să admitem această etimologie. În graiul acestei comune, care cunoaște și forme intermediare ale palatalizării, *ģ* din *gestellt* s-a reflectat ca un *d* muiat, care caracterizează aria nord-vestică a teritoriului dacoromân, după cum atestă și hărțile *Atlasului lingvistic român* (vezi harta 188 — *predică* — din vol. I, partea a II-a și harta 39 — *holde*, din vol. I, seria nouă).

fáierant

Are sensul de „repaus" și este foarte întrebuințat de către toate categoriile de vorbitori : *la patru se dă fáierant*. Originea germană a acestui cuvînt este neîndoielnică : germ. *Feierabend* „terminarea lucrului". În limba șvabilor din Bucovina a circulat cuvîntul *Feierant* cu sensul de „sărbătoare, repaus după încheierea lucrului", cuvînt care a pătruns de timpuriu și în vorbirea românilor. De la muncitorii forestieri și din fabricile de cherestea, cuvîntul a pătruns și în vorbirea altor categorii de vorbitori, caracterizînd un moment al procesului muncii. Este interesant, de asemenea, de notat că *fáierant* ! se mai folosește de multe ori ca o comandă, cu sensul de „repaus !" (în copilărie, cînd am lucrat la calea ferată, șeful echipei ne spunea la terminarea lucrului : *fáierant !*, adică „repaus, s-a terminat lucrul !"). Astăzi, *fáierant* nu înseamnă însă „sfîrșitul unei lucrări, încheierea lucrului", ci doar „repaus, pauză" (pentru care bătrînii mai folosesc cuvîntul *rast*, vezi mai jos).

hoșpónt

Cu sensul de „muncă fără plată, corvadă, prestație", acest cuvînt a fost înregistrat și în „Cum vorbim", I, 1950, nr. 11—12, p. 40 (comuna Ilișești, reg. Suceava). În timpul celor două războaie mondiale, țăranii care aveau cai și boi erau obligați să presteze o muncă obligatorie, neplătită. Etimologia acestui cuvînt este germ. *Vorspann* „cai înaintași, cai de poștă". În graiul bucovinenilor a primit sensul „atelaj". La început *hoșpónt* denumea munca prestată de către cei cu atelaje, apoi orice corvadă a fost numită cu acest termen. Astăzi cuvîntul se referă la munca fără plată, gratuită : *plătește, mă duc* ; *de hoșpónt nu lucru eu !*

ip

Adverb invariabil, des întrebuinţat, cu sensul de „mereu, incontinuu" : *lucră ip zi şi noapte*. La început avea sensul de „în acelaşi mod ; la fel".

Etimologia acestui cuvînt este magh. *épen* „mereu, tocmai aşa, la fel".

iúşpă

Este un substantiv feminin cu sensul de „ciorbă fără gust, apă chioară", fiind sinonim cu *liúrcă*.

Termenul este un împrumut din ucraineană : *юшка* „supă cu carne, cu cartofi, cu paste". Cum în vorbirea bucovinenilor exista termenul *zúpă* < germ. *Süppe*, *iúşpă* s-a impus cu sensul de „ciorbă fără nici un gust". De altfel, vorbitorii nici nu fac deosebire între *borş*, *supă* şi *ciorbă*. Se întrebuinţează foarte des termenul *zúpă* şi, cel general, *sorbálă*.

láşţug

Cuvîntul este întrebuinţat numai de către bătrîni, cu sensul „tren de marfă". Este un germanism, provenit din *Lastzug* „tren de marfă". Oamenii în vîrstă folosesc şi alţi termeni de provenienţă germană, referitori la calea ferată : *ţug* „tren", *brînză* „frînă" < germ. *Bremse* „idem" (contaminat cu românescul *brînză*), cu derivatul *brînzeri* „frînar", *ştric* „linie ferată" < germ. *Strecke*, *şneltug* „tren de persoane". Astăzi pentru „tren de marfă" se folosesc termenii : *marfár*, *carbunár* (tren care transportă cocs) şi (ironic) *accelerat cu scînduri* (care transportă cherestea).

maluitúră

Are sensul „pictură, portret, tablou". Cuvîntul este un derivat românesc, cu suf. *-itură*, de la verbul *a mălui* < germ. *malen* „a picta, a zugrăvi" (înregistrat în „Cum vorbim", I, nr. 11—12, p. 40 — Ilişeşti, reg. Suceava, unde se dă şi etimonul german al verbului).

mnilarie

Sensul acestui substantiv este „murdărie mare" (mai ales pe podelele unei camere) : *o vărsat şaica şi iaca ce mnilarie-i pe podele*. Cuvîntul în discuţie trebuie pus în legătură cu ucraineanul *милиння* „apă cu săpun", intrat în româneşte sub o formă schimbată, determinată, probabil, de contaminarea cu colectivul *apărie* (*mn* redă pe *m* palatalizat).

moșoálcă și moșoáncă

Substantivul se întrebuințează cu sensul de „grămadă de bani" : *așa o moșoalcă de bani a luat.* L. Mareș, în *Note*, trimite la forma *moșoaică* (în „Cum vorbim", 1952, nr. 2, p. 38 — Tecuci și în DM, avînd sensul de „oală de lut", cuvîntul fiind un derivat al lui *moș*). Cuvîntul înregistrat de noi are nu numai un sens deosebit, dar și o altă origine. *Moșoalcă* provine din ucraineanul *мошóнка* „pungă de piele pentru bani". Cuvîntul a fost adus în munții Sucevei de către huțuli, de la care bucovinenii cumpărau vite și nutreț. De la sensul „pungă pentru bani" s-a trecut la acela de „grămadă de bani". Dacă la români cuvîntul se întrebuințează frecvent, la huțuli el se folosește rar și numai de către cei bătrîni, pentru că nici obiectul denumit de termenul respectiv nu se mai întrebuințează (comunicat de Ion Lobiuc, preparator la Facultatea de filologie din Iași).

mustrá

Are un sens deosebit de cele cu circulație generală date în dicționarele noastre („a certa, a dojeni" și altele). În localitatea amintită *a mustra* înseamnă „a zugrăvi" : *am mustrát casa cea mare.* Etimologia lui este germ. *mustern*, care cunoaște, pe lîngă alte sensuri, și pe acela de „a imprima desene". Chiar și numele instrumentului cu care se zugrăvește este de origine germană : *rol* (din germ. *Rolle* „rotiță, mosor, sul de hîrtie"). Cuvîntul *mustrá*, cu sensul citat mai sus, este o amintire a zugravilor șvabi (care au întemeiat o colonie la Ilișești, reg. Suceava).

rast

Și acest cuvînt are alt sens și altă origine de cît cel cunoscut în dicționare. Scriban îl dă cu sensul „umflarea splinei, pîntece mare", provenind din v. sl. *rastŭ*. Aceeași etimologie o dau CADE și DM. În Bucovina *rast* înseamnă „pauză, repaus". Originea germană a cuvîntului este evidentă : *Rast* „odihnă, răgaz, întrerupere". Cuvîntul nu cunoaște flexiune, fiind folosit mai mult ca o comandă : *încă o tură și pe urmă rast* ! (sub influența termenului militar german *Rast* „pe loc repaus")*!*.

șnélțug

Sensul acestui cuvînt, întîlnit mai ales în vorbirea celor bătrîni, este „tren de persoane". Și acest cuvînt este de proveniență germană : *Schnellzug*. Inițial va fi însemnat „accelerat", ca în germană, dar, pentru că țăranii nu mergeau cu acceleratul, termenul a căpătat sensul „tren de persoane".

trâșcă

Denumește un ferăstrău special pentru despicatul bîrnelor și bușteni-lor. Cuvîntul a fost înregistrat și în comuna Peștișani — Tg. Jiu (vezi „Limba română", X, 1961, nr. 1, p. 238), cu sensul de „om dezordonat și cam leneș". Nu poate exista însă nici o legătură de sens între cele două cuvinte. Cel înregistrat în regiunea Suceava este de origine ucraineană; *трачка* „gater, fabrică de cherestea". Cel care lucrează cu trașca se numește *trașcár* (derivat de la *trașcă* cu suf. *-ar*). Cuvîntul a fost înregistrat și în *Glosar regional*, 1961, p. 74 (Pîraie-Fălticeni), dar cu alt sens : „cel de-al treilea cal la ham".

țîrțái

Cuvîntul nu a fost înregistrat pînă acum în alte lucrări lexicografice. În Bucovina este des întrebuințat cu sensul „bură de ploaie". *Țîrțai* este un cuvînt onomatopeic creat de la *țîrr!* (există și expresia *a țîrîi de ploaie*, formată tot de la *țîrr*). Nu este exclus ca *țîrțai* să fie un postverbal de la verbul a *țîrțîi* „a picura", încadrat în categoria substantivelor neutre terminate în — *ai* : *mucegái*, *guturái*, *putregái* și altele.

NUMERALUL. ANALIZĂ DISTRIBUTIVĂ

DE

VIORICA FLOREA

Cea mai importantă problemă în legătură cu numeralul este aceea dacă el constituie o clasă de cuvinte distinctă de celelalte clase. Unii dintre cercetători, considerînd că numeralul este un cuvînt dependent, stabilesc valoarea morfologică a acestuia pe baza funcțiilor sintactice, a termenilor calificați. Clasele numeralului sînt repartizate astfel la adjectiv, adverb, în funcție de elementul determinat, încît nu se mai poate vorbi de o clasă a numeralului deosebită de alte clase de cuvinte [1].

Dar dacă la origine numeralul este un cuvînt dependent — a apărut ca determinant al substantivului [2], în limba română contemporană este și independent, la fel ca substantivul : *primul* vorbește, al *doilea* ascultă, *amîndoi* citesc. De aceea criteriul funcției sintactice nu poate constitui, în momentul de față, criteriul pe baza căruia să fie stabilită existența sau inexistența clasei numeralului.

Alți cercetători recunosc numeralul ca o clasă de cuvinte diferită de celelalte clase, bazîndu-se pe caracteristici morfologice și sintactice, prin care numeralul se deosebește de celelalte părți de vorbire, în primul rînd de substantiv și adjectiv [3].

Acestea sînt într-adevăr deosebiri importante între numeral și celelalte părți de vorbire. Totuși, nici o caracteristică din cele menționate nu este comună tuturor categoriilor de numeral în așa fel încît numeralul să fie definit ca o clasă de cuvinte distinctă de celelalte clase.

Lucrurile sînt neclare și în ce privește categoriile de numeral. Despre numeralul nehotărît, de exemplu, se spune, printre altele, că nu face parte din categoria numeralului „pentru că nu are nici formă proprie, nici valoare gramaticală caracteristică" [4]. În privința formei, adică a

[1] Luiza Seche, *În jurul categoriei numeralului*, în LR, IX, 1960, nr. 3, p. 63—71.

[2] Vezi discuțiile din articolul citat.

[3] Elena Carabulea, *Despre categoria numeralului*, în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 417—421.

[4] Idem, p. 421. Ediția nouă a Gramaticii Academiei, București, 1963 nu recunoaște numeralele nehotărîte ca o clasă a numeralului, vol. I, p. 181—201.

flexiunii trebuie să precizăm că numeralul nehotărît are o flexiune proprie, cu asemănări şi deosebiri faţă de alte categorii de numeral [5]. Lipsa „valorii gramaticale" caracteristice priveşte nu numai o clasă sau alta de numeral, ci numeralul în totalitate, toate clasele numeralului : numeralul nu are alte funcţii sintactice decît acelea pe care le au celelalte părţi de vorbire. Aceasta este, desigur, o situaţie specială, dar ea nu prezintă importanţă în clasificarea morfologică. Aceleaşi funcţii pot fi îndeplinite de părţi de vorbire distincte, şi, invers, aceeaşi parte de vorbire cumulează valori gramaticale multiple. Dacă, totuşi, este nevoie să precizăm caracteristica sintactică a numeralului, atunci ea constă în faptul că numeralul este în egală măsură subiect şi atribut (independent şi dependent). Substantivul se caracterizează prin aceea că este subiect, adjectivul, prin aceea că este atribut.

În cercetarea de faţă ne propunem ca, pe baza altui criteriu decît cel morfologic şi sintactic, adică pe baza contextelor diagnostice, să stabilim dacă numeralul constituie o clasă de cuvinte distinctă de alte clase, dacă putem vorbi de o clasă a numeralului cu proprietăţi distribuţionale comune (A). Cu ajutorul proprietăţilor distribuţionale diferite de la o clasă la alta, a posibilităţilor combinatorii relevante, ne propunem să precizăm clasele de numeral (B). Această din urmă precizare este cu atît mai necesară cu cît în ediţia întîi a Gramaticii Academiei numeralele colective, distributive, substantivale, multiplicative figurau ca subcategorii ale numeralului cardinal [6], iar în ediţia nouă aceste numerale apar sub denumirea de „alte numerale cardinale" faţă de „numeralele propriuzise" [7]. Prin „alte numerale cardinale" se înţeleg numeralele care derivă de la numeralul cardinal, dar aceasta justifică apartenenţa numeralelor respective la categoria numeralului cardinal?

A. Clasa numeralului poate fi delimitată faţă de alte clase de cuvinte pe baza mai multor contexte, a unor clase de contexte, nu pe baza unui singur context [8].

Contextele sînt răspunsurile afirmative la contextele interogative al căror element de introducere este *cîţi (cîte)*, *al cîtelea (a cîta)* (+ substantiv), *cît (cîtă)* + substantiv [9]. În locul lui *cîţi (cîte)* din contextul interogativ *cîţi (cîte) merg?* apar cuvinte ca : *doi, două, trei, patru, zece, o sută, o mie, un milion... amîndoi, amîndouă, tustrei, tustrele, tuspatru...*, *atîţia, cîţiva, mulţi, puţini, toţi* [10]. În locul lui *al cîtelea (a cîta)* din con-

---

[5] Nu este întrebuinţat la genitiv-dativ decît la plural : (al) *atîtora*, (al) *cîtorva*, (al) *multora*, (al) *puţinora*, (al) *tuturora*. Cunoaşte construcţia cu prepoziţia *a* pentru genitiv, *la* pentru dativ la fel ca numeralele cardinale şi colective.

[6] Gramatica Academiei, Bucureşti, 1954, vol. I, p. 232—236.

[7] Gramatica Academiei, Bucureşti, 1963, vol. I, p. 190.

[8] Pentru *clasele* de contexte vezi Paula Diaconescu, *Numărul şi genul substantivului românesc*, în SCL, XV, 1964, nr. 3, p. 296.

[9] Maria Manoliu, în articolul *Asupra claselor pronominale în limba română*, în SCL, XV, 1964, nr. 2, p. 183—185, se foloseşte, pentru distingerea clasei pronumelor, de contexte interogative.

[10] În context pot intra şi unele substantive (colective), dar aceasta numai dacă sînt însoţite de un determinant (articol, adjectiv, articol şi adjectiv etc.) : *o mulţime, o armată (întreagă), o familie întreagă, familii întregi...* — numeralele intră în context *fără* determinant.

textul *al cîtelea (a cîta) merge?* apar : *primul, prima, primii, primele, ultimul, ultima, ultimele, al doilea, al treilea, al zecelea, al o sutălea...* Cînd în context există un substantiv : *al cîtelea (a cîta) om (femeie) merge?*, în locul elementului interogativ apare și *întîiul* (om), *întîia* (femeie) *întîii* (oameni), *întîiele* (femei). În locul lui *cît, (cîtă)* din contextul *cît timp trece? Cîtă vreme trece?* (substantivul este necesar în acest context), apar : *atîta, cîtva (cîtăva), mult (multă), puțin (puțină)*, tot *(toată)* [11]. Clasele de contexte diagnostice pentru numeral le notăm cu N.

A 1. În contextele cu N nu intră numeralele substantivale *(o zecime, un sfert)*, multiplicative *(îndoit, înzecit)*, distributive *(cîte unul, cîte doi)*, adverbiale *(o dată, de două ori...*, la care trebuie adăugate *prima oară (dată), a doua oară..., de amîndouă dățile, de cîte două ori..., de atîtea ori, de multe ori...)* din gramatica tradițională.

A 2. Numeralele substantivale intră însă în contextul diagnostic pentru substantiv [12] : *acest, acești, această, aceste, acestui, acestei, acestor* (+ substantiv) sau(substantiv +) *meu, mea, mei, mele, copilului, femeii* (acest *sfert*, această *zecime*, aceste *sferturi, zecimi*, acestui *sfert*, acestei *zecimi*, acestor *sferturi*, zecimi sau *sfertul* meu, *zecimea mea, sferturile* mele, *zecimile* mele, *sferturile* ceasului sau pîinii, *zecimea* întregului sau unității). De unde rezultă că numeralele substantivale sînt substantive (cu înțeles cantitativ ; există și substantive cu înțeles de calitate : *frumusețe, bunătate, cuminție*, sau cu înțeles verbal : *plimbare, mișcare, mersul*), și nu numerale.

A 3. În aceeași situație se găsesc și alte cuvinte, foarte asemănătoare cu numeralele, dar care nu sînt numerale, ci substantive : acest *doi*, acești *doi*, acest *zece*, acești *zece*, această *zece*, aceste *zeci*, acestor *doi, zece, zeci*, acest *milion*, această *sută, mie*, aceste *sute, mii, milioane*, acestui *milion*, aceste *sute, mii*, acestor *sute, mii, milioane* ; *doiul, zecele, milionul* meu, *zecea, suta, mia* mea, *zecile sutele, miile, milioanele* mele, *doiul, zecele, suta, mia, milionul* omului (femeii), *sutele, miile, milioanele* omului (femeii) [13].

Deci trebuie să facem distincție între *doi, trei, zece, o sută, o mie, un milion* — numerale — care intră în contextul N și *doi- un doi- doiul, trei- un trei- treiul, zece- un zece-zecele, zece-o zece -zecea, sută- o sută-suta, mie-o mie-mia, milion-un milion-milionul* — substantive — care intră în contextul diagnostic pentru substantiv și în oricare alte contexte în care

---

[11] Aceste numerale (cu forma de singular) nu se combină cu orice substantiv, ci numai cu acele substantive care pot avea determinant cantitativ : *timp, vreme, apă, curaj, durere...* La plural ele determină orice substantiv.

[12] Contextul diagnostic pentru substantiv este stabilit de Paula Diaconescu, *art. cit.*, p. 297.

[13] Cuvintele respective apar nearticulate : *doi, zece, sută, mie, milion*, sau cu articol hotărît sau nehotărît : *doiul, zecele, zecea, suta, mia, milionul (zecile, sutele, miile, milioanele), un doi, un zece, o zece, o sută, o mie, un milion (niște doi, zece, zeci, sute, mii, milioane)*. Aceste substantive seamănă, ca formă, cu numeralele, fie cînd sînt nearticulate *(doi, trei, zece)*, fie cînd au articol nehotărît *(o sută, o mie, un milion)*. Cînd au articol hotărît nu pot fi confundate cu numeralele pentru că numeralele nu primesc articol : *doi, trei, zece, douăzeci...* La *o sută, o mie, un milion*, o și *un* nu sînt articole, ci numerale : li se opun *două, trei, patru... sute, mii, milioane*. Numeralele *o sută, o mie, un milion* sînt numerale compuse.

apare substantivul, nu şi în contextul N, diagnostic pentru numeral. (Aceste substantive exprimă un număr abstract sau desemnează o cifră de ordinul unităţilor, zecilor, sutelor..., unele dintre ele au şi sensuri concrete : *o sută, o mie, un milion = hîrtie de o sută, o mie sau un milion* de lei) [14].

A 4. Pentru adjectiv, contextul diagnostic este, de asemenea, un context răspuns afirmativ la contextul *(în) ce fel este lucrul?* [15] — lucrul este *frumos, trainic, alb, mic, unic, total, cunoscut, potrivit*...

În acest context intră şi numeralele multiplicative, care nu intră în contextul diagnostic al numeralului, nici în contextul diagnostic al substantivului (şi pronumelui) sau în alte contexte diagnostice : lucrul este *îndoit, întreit, înzecit, însutit, înmiit*... „Numeralele multiplicative" sînt, aşadar, adjective (cu înţeles de numeral), nu sînt numerale, aşa cum le consideră gramatica tradiţională.

A 4. 1. În clasa adjectivelor, *îndoit, înzecit*... pe care le notăm ca adjective *b*, formează o clasă deosebită de adjectivele propriu-zise *a*. Aceasta o arată contextul adjectiv + verb în care pot intra numai adjective propriu-zise, dacă au un determinant : înţeleptul, *un* înţelept, *cel* înţelept vorbeşte (adjectivul are aici valoare de substantiv). Adjectivele *b* nu pot intra în acest context deoarece nu primesc determinantele menţionate (nu spunem **întreit-ul, *un întreit, *cel întreit* vorbeşte). Determinantele pe care le primesc adjectivele propriu-zise în contextul nostru le primesc adjectivele *b*, în alte contexte, cînd stau pe lîngă un substantiv : îndoit-*ul* sumei..., înzecite-*le* forţe... *nişte* forţe înzecite, forţele *cele* înzecite. Adjectivele *b* nu intră deci în contextul în care adjectivul are valoare de substantiv, valoare de cuvînt independent. În contextele în care apar sînt determinate, cuvinte dependente [16].

A 5. Numeralele distributive şi adverbiale nu intră în contextul diagnostic pentru numeral, intră însă în contexte diagnostice pentru adverb. În răspunsul afirmativ la contextele *(în) ce fel mergeţi? cînd mergeţi?*, pe lîngă adverbe : mergem *repede, încet, adeseori*, respectiv mergem *astăzi, mîine, adeseori*, apar şi numeralele : mergem *cîte unul (unul cîte unul), cîte doi, cîte zece..., o dată, de două ori..., de atîtea ori, de multe ori...*, respectiv mergem *prima oară (dată), a doua oară..., de multe ori, de atîtea ori*... De unde rezultă că numeralele „distributive" şi „adverbiale" sînt adverbe (locuţiuni adverbiale), şi nu numerale. Din punct de vedere gramatical, aceste „numerale" se comportă la fel ca locu-

[14] Şi flexiunea arată că *numeralele substantivale* şi cuvintele de tipul *doi — un doi — doiul, zece — un zece — zecele, sută — o sută — suta* sînt substantive. Flexiunea lor prezintă aceleaşi opoziţii şi desinenţe ca flexiunea substantivelor : NGDA un (unui) sfert ; un (unui) milion, la fel ca NGDA un (unui) cort ; un (unui) palton — ; NGDA nişte (unor) sfert*uri*, milioa*ne*, la fel ca NGDA nişte (unor) cort*uri*, paltoa*ne* NA o zeci*me*, o sut*ă*, la fel ca NA o lu*me*, o fa*tă*, GD (a) unei zeci*mi*, sut*e*, la fel ca GD (a) unei lu*mi*, fe*te*, NGDA nişte zeci*mi*, sut*e*, la fel ca NGDA nişte (unor) lu*mi*, fe*te*.

[15] Verbul *a fi* nu trebuie înlocuit cu alt verb.

[16] Că numeralele multiplicative sînt adjective o dovedeşte şi flexiunea. Opoziţiile flexionare şi desinenţele sînt aceleaşi ca ale adjectivului cu patru forme (cf. flexiunea lui *întreit, întreit-ă, întreiţ-i, întreit-e* şi a oricărui „numeral multiplicativ" cu aceea a lui *trist, trist-ă, triş-t-i, trist-e*, sau *potrivit, potrivit-ă, potriviţ-i, potrivit-e*).

țiunile verbale. Atît „numeralele" în discuție cît și locuțiunile adverbiale nu au flexiune [17].

A 6. Sintetizînd observațiile de mai sus, rezultă că numeralul este o clasă de cuvinte cu proprietăți distribuționale comune. Din această clasă fac parte numeralele cardinale, colective, ordinale și nehotărîte din gramatica tradițională. Numeralele substantivale, multiplicative, distributive și adverbiale din gramatica tradițională nu sînt numerale. Numeralele substantivale sînt substantive, cele multiplicative sînt adjective, iar cele distributive și adverbiale sînt adverbe, locuțiuni adverbiale.

B 1. La prima clasificare — cu ajutorul contextului S (= substantiv) + prepoziția *a* + numeral (+S) — clasa numeralului se împarte în două clase distribuționale. Una o formează numeralele care intră în context, adică toate numeralele afară de cele ordinale (tată a *doi* copii, a *toți* copiii, a *atîția*, a *cîțiva*, a *mulți*, a *puțini* copii, prieten a *toată* lumea...) [18], alta o formează numeralele ordinale, care nu intră în acest context *(întîiul, întîia, întîii, întîiele, primul, prima, primii, primele, ultimul, ultima, ultimii, ultimele, al doilea, a doua...)*.

B 2. Contextele N arată că numeralele nehotărîte cu formă de singular : *atît(a)*, *cîtva*, *cîtăva*, *mult(ă)*, *puțin-(ă)*, *tot*, *toată*, constituie o clasă distribuțională diferită de aceea a numeralelor nehotărîte cu formă de plural. Acest lucru este dovedit și de contextul răspuns afirmativ la contextul *cine (care) vorbește?* (S), în care intră, pe lîngă substantive, pronume [19] și numeralele *amîndoi*, *amîndouă*, *tustrei*, *tustrele*, *tuspatru...*, *primul*, *prima*, *primii*, *primele*, *ultimul*, *ultima ultimii*, *ultimele*, *al doilea*, *a doua*, *al treilea*, *a treia...*, *atîția*, *atîtea*, *cîțiva*, *cîteva*, *mulți*, *multe*, *puțini*, *puține*, *toți*, *toate* (numeralul ordinal *întîiul...* apare în context dacă elementul interogativ este însoțit de un substantiv : *care om (femeie) vorbește? care oameni (femei) vorbesc? întîiul* om, *întîia* femeie, *întîii* oameni, *întîiele* femei). În acest context intră numai formele de plural ale numeralelor nehotărîte, nu și cele de singular, care nu sînt posibile în context.

B 3. Numeralele cardinale pot să apară în contextul de mai sus numai dacă au un determinant : *cei* doi, *cele* două sau, ca determinante : *doi* oameni, *două* femei, ei *doi*, ele *două*, aceștia *doi*, acestea *două*, aceia *doi*, acestea *două*, aceia *doi*, acelea *două*, alți *doi*, alte *două*. (Comportarea este asemănătoare cu aceea a adjectivului. Acesta nu este admis în contextul menționat dacă nu este determinat : *cei* înțelepți, *cei* buni, sau dacă nu este determinant : oamenii *buni*, aceștia *înțelepți*.)

Unele dintre determinatele numeralului cardinal sînt determinate și de alte numerale : *mulți* oameni, *puține* case, ei *amîndoi*, ele *amîndouă*, aceștia (aceia), *cîțiva*, *mulți*, *puțini*, *toți*... ; *alți*, *alte* este determinat numai de numeralul cardinal. Contextul *alți (alte)* + numeral (+verb) (nu și numeral + *alți* sau *alte* + verb) este relevant pentru numeralele cardinale, care formează deci o clasă de numeral distinctă de alte clase.

---

[17] Pentru caracteristicile gramaticale ale locuțiunilor adverbiale vezi Gh. N. Dragomirescu, *Locuțiunile adverbiale*, în LL, V, 1961, p. 59—69.

[18] După articolul genitival *a* substantivul este în genitiv.

[19] Vezi Maria Manoliu, *art. cit.*, p. 184.

B 4. Pe baza răspunsului afirmativ la contextele interogative : *ale cui sînt? cui dăm?* [20] constatăm că numeralul colectiv *amîndoi, amîndouă* face parte din aceeaşi clasă distribuţională cu numeralele nehotărîte cu formă de plural : *(ale) amîndurora, atîtora, cîtorva, tuturora, multora, puţinora*, separîndu-se de celelalte numerale colective : *tustrei, tustrele, tuspatru, tuscinci...*, neadmise în acest context. La constatarea că *amîndoi, amîndouă* nu fac parte din aceeaşi clasă cu celelalte numerale colective, ci că aparţin clasei numeralelor nehotărîte cu formă de plural se adaugă şi aceea că numeralele colective *tustrei, tustrele, tuspatru, tuscinci...* nu au un context relevant faţă de celelalte clase de numeral. Lipsa unui astfel de context arată că numeralele în discuţie, deşi aparţin clasei numeralului, nu formează o clasă distributivă de numeral distinctă de altele. Apariţia numeralelor colective *tustrei, tustrele...* în contextul N se explică prin aceea că numeralele în discuţie sînt îmbinări între două numerale, unul nehotărît *(toţi)*, altul cardinal *(trei, patru, cinci...)*. Aceste îmbinări au dus la contopirile respective *(tustrei, tuspatru...)* în limba populară. În limba literară, cele două numerale sînt (şi trebuie să fie) separate : *toţi trei, toate trei, toţi patru, cinci...*

Numeralele colective tustrei, tustrele, tuspatru, tuscinci... din gramatica tradiţională, nu constituie, aşadar, o clasă distribuţională de numeral distinctă de alte clase (dar fac parte din clasa numeralelor).

B 5. În această fază de clasificare am obţinut următoarele clase de numeral : 1 — numeralele *cardinale*, 2 — numeralele *ordinale*, 3 — numeralele *nehotărîte cu formă de plural* şi numeralul colectiv *amîndoi, amîndouă*, 4 — numeralele *nehotărîte cu formă de singular*.

B 6. Cele patru clase de numeral pot fi supuse mai departe la operaţia de diviziune.

B 6. 1. Dacă urmărim contextul format din numeral cardinal + substantiv, observăm că unele numerale se ataşează la substantiv : *un* om, *o* casă, *doi* oameni, *două* case, altele se leagă de substantiv cu ajutorul prepoziţiei *de*, în raport de selectare : douăzeci *de* oameni, o sută *de* case, un milion *de* lei. Clasa numeralelor cardinale este reprezentată astfel de două clase : 1 — delimitată de contextul numeral + substantiv, 2 — delimitată de contextul numeral + *de* + substantiv.

Deoarece numeralul cardinal *un, o* selectează numai forma de singular a substantivului, iar celelalte numerale cardinale numai forma de plural a acestuia, putem proceda la o altă clasificare a numeralelor cardinale, în care o clasă este reprezentată de *un, o*, iar alta, de celelalte numerale cardinale. Deosebirea dintre cele două clase se face la nivelul morfemelor.

B 6. 2. Numeralele ordinale pot fi divizate în trei clase : 1 — numeralele care pot fi precedate de *cel, cea* (+ de) : *cel* (de) al doilea, *cea* (de) a doua... ; 2 — numeralele care nu pot fi precedate de *cel, cea* (+ de) sau de *cei, cele* (+ de) : *primul, prima, primii, primele, ultimul, ultima, ultimii, ultimele* [21] ; 3 — numeralele care pot fi precedate de *cel, cea, cei,*

[20] Contextul este folosit pentru clasa numelui de Maria Manoliu în acelaşi loc.

[21] Alături de *ultimul...* se poate adăuga *penultimul* şi *antepenultimul*, cu formele respective de gen şi număr.

cele (+ de) : *întîiul, întîia, întîii, întîiele*, prepoziția se aglutinează cu determinantul numeralului, astfel încît se ajunge la un adjectiv *(cel, cea, cei, cele dintîi*, la fel ca *cel, cea, cei, cele gri)* [22].

B 6. 3. Clasa numeralelor nehotărîte cu formă de plural și a numeralului colectiv *amîndoi, amîndouă* poate fi divizată în două clase. Cele două clase pot fi obținute cu ajutorul mai multor contexte (a, b, c).

a) Dacă luăm în considerație, de exemplu, posibilitatea acestor numerale de a fi precedate de *mai* și urmate de *decît*, cele două clase sînt reprezentate de *mulți, multe, puțini, puține*, care au această posibilitate (*mai mulți* sau *mai puțini decît* trebuie) și de *atîția, atîtea, cîțiva, cîteva, toți, toate, amîndoi, amîndouă*, care sînt lipsite de această posibilitate.

b) Cînd însoțesc un substantiv, unele numerale din această clasă pot fi precedate de *cei, cele* : oamenii *cei mulți, puțini, cei cîțiva* oameni, dorințele *cele multe, puține, cele cîteva* clipe. Aceste numerale formează împreună o clasă. Altele se găsesc în imposibilitatea de a fi precedate de *cei, cele* : *atîția* oameni, *atîtea* păreri, *toți* oamenii, *toate* părerile, *amîndoi* oamenii, *amîndouă* părerile. Acestea formează a doua clasă.

c) În sfîrșit, dacă avem în vedere contextul în care numeralul este urmat de prepoziția *dintre* + pronumele personal, cele două clase sînt : numeralele *atîția, atîtea, cîțiva, cîteva, mulți, multe, puțini, puține*, care apar în context (*atîția* dintre noi, *cîțiva* dintre voi, *mulți* dintre ei, *puține* dintre ele...) și numeralele *toți, toate, amîndoi, amîndouă*, a căror apariție este imposibilă în contextul stabilit [23].

B 6. 4. De observat că în cele trei clasificări numeralele *toți, toate, amîndoi, amîndouă* figurează în aceeași clasă, la fel și numeralele *mulți, multe, puțini, puține* ; *atîția, atîtea, cîțiva, cîteva* figurează împreună în două clasificări.

Contextele care au servit la primele două diviziuni ale clasei numeralelor nehotărîte cu formă de plural (a, b) le folosim și la divizarea clasei numeralelor nehotărîte cu formă de singular. În primul caz, cele două clase sînt : *mult, puțin* (timp), *multă, puțină* (vreme), care pot fi precedate de *mai* și urmate de *decît* (*mai mult* sau *mai puțin* timp *decît* trebuie) și *atîta, cîtva* (timp), *tot* (timpul), *atîta, cîtăva* (vreme), *toată* (vremea), care nu au această posibilitate. În al doilea caz, o clasă este alcătuită din numeralele *mult, multă, puțin, puțină* care pot primi determinantele *cel, cea* : dorul *cel* mult, jalea *cea* puțină, altă clasă, din numeralele *atît (a), tot, toată*, care nu admit aceste determinante *(cîtva* poate avea determinantul *cel* : *cel cîtva* timp, *cîtăva* nu primește determinantul *cea)*.

B 7. În această fază de segmentare, cînd un segment al clasei este reprezentat de un singur element *(un, o ; întîiul, întîia, întîii, întîiele)* sau de două elemente (vezi clasa numeralelor nehotărîte cu formă de plural sau de singular și numeralele ordinale *primul, prima, primii, pri-*

[22] Faptul că *întîiul, întîia, întîii, întîiele* este o clasă diferită de celelalte numerale ordinale reiese, de altfel, și din comportarea acestui numeral în contextul I.

[23] Pentru contextul de sub B 6 3 a și cel de sub B 6 3 c, vezi Maria Manoliu, *art. cit.*, p. 113.

mele, ultimul, ultima, ultimii, ultimele), posibilităţile de segmentare sînt epuizate [24].

Din cele patru clase obţinute prin clasificarea anterioară au rezultat, după ultima clasificare, următoarele clase : clasa numeralelor cardinale — cu două clase, clasa numeralelor ordinale — cu trei clase, clasa numeralelor nehotărîte cu formă de plural (şi a lui *amîndoi, amîndouă*) şi aceea a numeralelor nehotărîte cu formă de singular — cu cîte două clase. Aceste clase reprezintă cele mai reduse diviziuni ale clasei numeralului.

B 8. În prima fază de segmentare am obţinut două clase de numeral : 1) toate numeralele afară de cele ordinale, 2) numeralele ordinale. După a doua fază au rezultat patru clase de numeral : 1) cardinale, 2) ordinale, 3) nehotărîte cu formă de plural şi *amîndoi, amîndouă*, 4) nehotărîte cu formă de singular. Numeralele nehotărîte cu formă de singular formează o clasă aparte faţă de numeralele nehotărîte cu formă de plural. Numeralul colectiv *amîndoi, amîndouă* face parte din clasa numeralelor nehotărîte cu formă de plural. La sfîrşitul procesului de divizare, din clasele 1, 3, 4 au rezultat cîte două clase, iar din clasa 2, trei clase. În total am obţinut nouă clase distribuţionale de numeral.

B 9. Concluziile finale : numeralul este o clasă de cuvinte cu proprietăţi distribuţionale comune (vezi contextele N). Din această clasă fac parte numeralele cardinale, ordinale, nehotărîte şi numeralul colectiv amîndoi, amîndouă din gramatica tradiţională. Numeralele substantivale, multiplicative, distributive şi adverbiale din gramatica tradiţională nu aparţin clasei numeralului (vezi A_1, A_2, A_3, A_4, A_5).

Numeralele colective tustrei, tustrele, tuspatru, tuscinci..., considerate de gramatica tradiţională ca formînd o categorie de numeral împreună cu amîndoi, amîndouă — categoria numeralelor colective —, deşi aparţin clasei numeralelor, nu constituie o clasă distribuţională de numeral (vezi B_4).

Contextele N şi S arată că numeralul este un cuvînt independent (dar nu toate numeralele sînt independente). Aceleaşi numerale, independente în contextele indicate, pot fi dependente în alte contexte, şi anume cînd însoţesc un substantiv. Prin aceasta numeralul se aseamănă cu substantivul şi pronumele, care pot fi independente sau dependente în funcţie de context. Între numeral şi pronume există însă şi deosebiri. În timp ce toate numeralele independente într-un context pot fi dependente în altele, nu toate pronumele independente pot deveni dependente. Unele dintre ele sînt numai independente *(eu, tu, el, ea, noi, voi, ei, cineva, nimeni)*.

[24] Dacă ţinem seama că dintre numeralele nehotărîte numai *tot, toată* şi *toţi, toate* intră în combinaţie cu un substantiv articulat (la fel şi *amîndoi, amîndouă*), putem considera că *tot, toată* formează o clasă de numeral, iar celelalte numerale nehotărîte cu formă de singular altă clasă. La fel *toţi, toate* (şi *amîndoi, amîndouă*) faţă de celelalte numerale nehotărîte cu formă de plural. Clasele se deosebesc în acest caz la nivelul morfemelor.

Numeralele dependente (cele care nu pot fi independente) se deosebesc de substantiv și pronume, însă se aseamănă cu adjectivul (aceste numerale sînt *întîiul*, *întîia*, *întîii*, *întîiele* și numeralele nehotărîte cu formă de singular, care apar numai însoțind un nume).

Datorită faptului că unele clase de numeral pot fi independente sau dependente, în funcție de context, iar altele sînt numai dependente, numeralul se deosebește atît de substantiv și pronume cît și de adjectiv.

Numeralul este o clasă de cuvinte care nu poate fi confundată cu clasa substantivului, pronumelui, adjectivului sau oricare altă clasă de cuvinte.

PREDAREA GRAMATICII ÎN ȘCOALĂ

Pe marginea discuției despre predarea gramaticii în școală, inițiată de acad. Iorgu Iordan, în nr. 1, din anul 1964, al revistei noastre, am primit numeroase scrisori conținînd observații și sugestii.

Publicăm în acest număr articolul tov. Marin Biciulescu, din București, rugînd și pe ceilalți cititori ai noștri să ne comunice în scris observațiile lor cu privire la tema pusă în discuție.

ORTOGRAFIA ȘI PUNCTUAȚIA ÎN ȘCOALA ELEMENTARĂ

DE

MARIN BICIULESCU

Dezbaterea asupra *gramaticii în școală* inițiată de revista „Limba română", nr. 1/1964 și continuată de „Gazeta învățămîntului" (nr. 778—782/964) a dat la iveală o serie de constatări neliniștitoare asupra predării acestui obiect în clasele V—VIII. Profesori cu autoritate, care sînt în contact zilnic cu clasele lor, afirmă că elevii din aceste clase întîmpină mari dificultăți în perceperea și asimilarea cunoștințelor gramaticale prevăzute de programă. S-a emis părerea că, din această cauză, este necesar ca în școala medie să se completeze și să se adîncească unele capitole de fonetică și morfologie, privitoare la formarea deprinderilor conștiente de ortoepie și ortografie, ca și unele noțiuni de sintaxă, între care și apoziția, rolul cuvintelor de legătură în propoziție și frază etc. etc.

După părerea noastră, această soluție nu este cea potrivită. Ea nu poate acoperi scăderile predării gramaticii în clasele V—VIII. Elevii vor intra în școala medie cu aceleași lipsuri, care s-au înrădăcinat adînc în minte, în ce privește vorbirea și scrierea corectă, dacă procesul instructiv-educativ în școala elementară va continua după aceeași metodă.

Dacă în școala medie trebuie să se studieze gramatica, privită însă dintr-un punct de vedere superior, ca o completare a cunoștințelor anterioare, este necesar ca preocuparea asupra exprimării corecte oral și în scris să rămînă de domeniul claselor I—VIII. În același timp, dacă elevii din aceste clase nu pot asimila formele principale ale limbii materne (ale limbii române) și îndeosebi ale ortografiei, care are baza fonetică, cauzele trebuie căutate în altă parte. După noi, ele sînt în legătură cu concepția actuală a predării limbii, o concepție veche, bazată pe considerația că atît vorbirea cît și scrierea corectă nu pot fi fixate decît prin lecții speciale de gramatică, cu ajutorul analizelor de texte, cu învățarea pe de rost a regulilor și definițiilor asupra structurii limbii, cu aplicarea lor în vorbire și scriere. Există convingerea că cu cît elevul știe mai multă gramatică, toată gramatica predată, cu atît va vorbi și va scrie mai bine, mai corect.

Analizînd tratarea noțiunilor gramaticale în manualul de clasa a V-a, continuare a materiei din clasa a IV-a, vedem că morfologia și sintaxa sînt tratate prin exemple și demonstrații ample, că se stabilesc regulile de ortografie și de punctuație pe baza analizei textelor, însă, la prima vedere, nu ne putem explica de ce elevii din clasa a IV-a, ca și cei din clasele VI—VIII, unde se repetă aceleași noțiuni, sub aceleași forme de prezentare, nu ajung să vorbească și să scrie corect. Avem convingerea că, dacă s-ar cerceta mai atent, s-ar constata că *elevii din diferite clase, care vorbesc și scriu corect*, nu au ajuns în această situație pentru că au asimilat toate regulile de ortografie și punctuație, ci pentru că încă din clasele I—IV, prin predispozițiile lor individuale au deprins vorbirea corectă prin uz zilnic, lăsînd în urmă pe bucherii regulilor gramaticale.

Acești elevi stăpînesc o exprimare satisfăcătoare, întrucît cu urechea lor fină, atentă, au fixat formele exacte ale cuvintelor și expresiilor curente în memorie, în organele vocale, iar ochiul și mîna au fixat formele corecte în scris.

Într-adevăr, n-a fost nevoie de un efort intelectual deosebit, pentru că *fonetismul limbii române*, în care fiecare sunet sau grup de sunete își are corespondentul clar în scris, prezintă un mare avantaj, care n-a fost nici semnalat, nici utilizat ca metodă de predare. Astfel, putem oare compara efortul intelectual al unui elev român, în materie de scriere, cu acela al elevilor francezi sau altor străini, a căror ortografie este etimologică? S-a constatat că, la 11—12 ani, micii francezi izbutesc să învingă aproape toate, dacă nu chiar toate dificultățile și să posede o ortografie mulțumitoare.

Pe baza acestor considerații, putem susține că elevii noștri din clasele a IV-a și a V-a pot ajunge să stăpînească mulțumitor ortografia și punctuația limbii române, fără învățarea și aplicarea bucherească a regulilor gramaticale, rămînînd ca în clasele următoare să se retușeze, să se completeze anumite amănunte, să se explice anumite cazuri speciale. Desigur, rezultatele vor fi bune pentru că baza a fost bună : urechea, organele vocale, ochiul, mîna și memoria au fost exercitate, căpătînd deprinderea de a sesiza, de a aplica formele corecte ale limbii în practică.

În situația de astăzi trebuie să constatăm că lipsa fixării corecte a limbii se datorește faptului că elevii n-au fost nici inițiați, nici stimulați

suficient, cu alte cuvinte, n-au fost călăuziţi pe drumul cel bun. Lecţiile de gramatică n-au avut nici o înrîurire asupra lor pentru că ei au privit ortografia şi punctuaţia în mod superficial. Aceasta înseamnă că orele n-au fost bine folosite, că limba utilizată de ei zilnic, *în mod spontan*, n-a fost îndreptată, ci a rămas neschimbată în tot cursul şcolii, cu toate lipsurile şi imperfecţiunile ei, statornicindu-se în viaţa lor intelectuală, iar *limba cultivată* (limba literară), pentru însuşirea căreia s-a străduit atîţia ani şcoala, cu metodele ei, a rămas, în genere, în afara preocupărilor lor. În exprimarea lor predomină limbajul spontan, necultivat.

Lacunele şi dificultăţile semnalate în prezent în materie de ortografie şi punctuaţie, obiectul acestor rînduri, nu pot fi înlăturate decît prin adoptarea unei noi concepţii de predare, pe care vom încerca s-o schiţăm mai jos în linii generale :

1. Ortografia şi punctuaţia corectă denotă logică, precizie în exprimarea gîndurilor, constituind totodată un element esenţial în claritatea limbii. Ele nu se pot obţine decît printr-o îndrumare atentă şi prin exersarea atenţiei, a memoriei şi judecăţii elevilor, care capătă astfel deprinderea de a scrie, aproape automat, fără greşeli.

2. Sprijiniţi pe această afirmaţie, putem deci vorbi de deprinderea unei ortografii şi a unei punctuaţii mulţumitoare, fără să fie nevoie de memorizarea regulilor în sine şi pentru sine, mai ales avînd în vedere fonetismul limbii române, încă din clasele mici.

3. Pentru realizarea acestui deziderat, elevii din clasele I—IV nu vor scrie decît cuvintele din limbajul curent, pe care ei le utilizează sau le citesc la lecţii, întrucît imaginea cuvintelor va fi totdeauna strîns legată de lucrul denumit de ele. În aceste clase, sarcina principală este scrierea corectă a *vocabularului activ*. Propunînd elevilor, în acest timp, să scrie cuvinte noi, pe care ei le aud întîia dată sau care fac parte din *vocabularul pasiv*, înseamnă a le risipi fără folos energia. Fixarea în scris a cuvintelor dificile trebuie făcută cu metodă, cu o atenţie susţinută în observarea părţilor caracteristice ale fiecărui cuvînt.

4. Este firesc ca lecţiile de *ortografie uzuală* să fie legate de predarea vocabularului fiecărei lecţii de lectură, cînd elevii iau cunoştinţă de forma corectă a cuvintelor.

Cum în şcoala noastră nu se dă cuvenita importanţă exerciţiilor de vocabular, nu e de mirare că elevii nu fixează scrierea corectă a cuvintelor. Totul este lăsat să meargă la voia întîmplării, după individualitatea fiecărui elev [1].

5. În ce priveşte aplicarea automată a regulilor pe care se bazează flexiunea cuvintelor, îndeosebi a acordului cuvintelor dintr-o propoziţie sau frază, aceasta este o chestiune de logică, de raţionament, care urmează să fie aplicată în mod sigur, cu promptitudine, pînă la completa ei deprindere. În acest caz, după cum s-a dovedit şi se poate dovedi în orice mo-

[1] La o cercetare făcută în clasele a III-a şi a IV-a, am constatat că unele cuvinte, foarte curente, sînt scrise de elevi în 5—15 feluri. De pildă, cuvîntul *recreaţie* a fost scris în 21 de feluri.

ment, cunoaşterea regulilor flexiunii nu este suficientă pentru a asigura o bună ortografie. Ar fi prematur să se ceară unui elev din clasele I—II, sau chiar a III-a, să utilizeze corect un cuvînt variabil numai pe baza unui raţionament deductiv. Din contra, trebuie procedat în aşa fel încît să se facă exerciţii de observare, de analiză a sensului frazei, exerciţii orale asupra schimbărilor în formularea unei gîndiri, pentru ca elevul să sesizeze necesitatea şi corectitudinea flexiunii, pe care apoi o va reda automat. (Este vorba de acordul verbului, adjectivului, participiului trecut, variaţia pronumelui etc.)

6. Metoda după care se face azi *dictarea* în şcoala noastră este învechită. Aceasta este considerată ca singurul mijloc pentru obţinerea unei bune ortografii şi punctuaţii. Dîndu-se elevilor dictări, aşa-zise „de control", li se dau, de fapt, dictări surpriză, prin care profesorul încearcă să vadă în ce măsură elevii au asimilat şi aplică regulile învăţate. Se dictează propoziţii şi fraze lungi şi încurcate, în care abundă cuvinte şi expresii noi, dificile, pe care elevii abia le-au auzit, fără să le fi fixat solid în minte din punct de vedere ortografic.

O dictare rezonabilă nu poate avea loc fără *o pregătire* prealabilă, fie atrăgînd atenţia elevilor asupra cuvintelor şi expresiilor dificile, fie repetînd regulile învăţate. Numai în acest caz dictarea are valoare, pentru că elevul, prevenit asupra dificultăţilor, îşi va concentra atenţia asupra lor.

Cînd în dictări se încadrează *scrierea din memorie a unei poezii*, cu sau fără o pregătire prealabilă, aceasta devine o probă excelentă de studiu al individualităţii.

7. În ceea ce priveşte aplicarea punctuaţiei corecte *în dictare* sau *în compuneri*, există procedee simple şi eficiente, care pot fi folosite cu bune rezultate încă din clasele mici (I—IV). Întreprinzînd o serie de cercetări în această direcţie, am constatat că elevii din clasele a III-a şi a IV-a nu sesizează semnele de exclamare şi de întrebare, tocmai aceste semne care sînt în legătură cu moduri de exprimare foarte evidente. De sesizarea virgulei, a punctului şi virgulei, a liniuţei de dialog, nici nu poate fi vorba.

Dacă în materie de ortografie educaţia ochiului şi a memoriei vizuale primează, pentru aplicarea semnelor de punctuaţie este absolută nevoie de *cultivarea urechii*, a *atenţiei auditive*, ca să se perceapă accentul, tonul, pauzele mai lungi sau mai scurte din pronunţarea orală a unei gîndiri, căci aceste particularităţi de exprimare nu pot surveni oricînd, ci sînt strîns legate de raporturile sintactice dintre elementele care alcătuiesc propoziţiile şi frazele.

De aceea, este deosebit de importantă tratarea semnelor de punctuaţie nu pe bază de reguli şi definiţii, învăţate pe de rost, ca apoi să fie aplicate, ci prin educarea auzului şi atenţiei auditive, încă din clasele mici, fără demonstraţii gramaticale greoaie sau inutile. Elevii sînt deprinşi astfel să sesizeze în mod practic, asociind tonul şi pauzele din vorbire la întrebuinţarea punctului, virgulei sau semnelor de exclamare şi întrebare etc. Astfel instruiţi, ei vor ajunge în clasele mari (V—VIII) şi în şcoala medie cu deprinderile cuvenite de a întrebuinţa automat semnele de

punctuație, urmînd ca regulile învățate ulterior să le explice justețea și oportunitatea lor.

Am prezentat, în linii sumare, cîteva idei și metode noi în predarea ortografiei și punctuației în școala elementară. Pentru aplicarea lor în practica școlară este nevoie însă de un plan detaliat, pe clase, cu o tematică precisă și cu exerciții potrivite ; este nevoie, de asemenea, de un îndrumător metodic, care, pus la îndemîna cadrelor didactice, va reprezenta un bun și serios început pentru remedierea situației actuale în predarea celui mai important obiect de învățămînt, limba maternă.

DESPRE ATLASUL LINGVISTIC AL OLTENIEI (I)

DE

TEOFIL TEAHA

1. PRECIZĂRI PRELIMINARE

Studiul graiurilor populare a constituit și constituie și în prezent o preocupare centrală a lingviștilor noștri.

Se știe că țara noastră se numără printre primele țări romanice care posedă un atlas lingvistic național, bine întocmit și complet : *Atlasul lingvistic român* (ALR I și II).

Schimbările survenite în situația graiurilor românești după cel de al doilea război mondial, puternica și continua influență a limbii literare asupra graiurilor populare, determinată de noua structură social-economică și culturală a țării, i-au făcut pe dialectologii noștri să reflecteze la posibilitatea alcătuirii unui nou atlas lingvistic român, care să înfățișeze imaginea actuală a graiurilor românești.

În ultimii ani, în unele țări romanice au apărut o serie de noi atlase lingvistice cu profil regional. Primele atlase lingvistice regionale au apărut în Franța în urmă cu 10—15 ani [1]. Exemplul francezilor a fost urmat și de dialectologii din Belgia [2], Spania [3] și recent de cei din România [4].

Noile atlase romanice au drept scop adîncirea și completarea materialului lingvistic existent în vechile atlase. Deci, nu s-a pus problema de a le înlocui pe acestea din urmă, ci de a le îmbogăți cu noi date despre particularitățile graiurilor, particularități care nu puteau fi cuprinse în lucrări înglobînd teritorii prea vaste.

---

[1] ALL = *L'atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais*, Lyon, vol. I (1950), vol. II (1952), vol. III (1956); ALG = *L'atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne*, Toulouse, vol. I (1954); ALMC = *L'atlas linguistique et ethnographique du Masif Central*, Lyon, vol. I (1956).

[2] ALW = *L'atlas linguistique de la Wallonie*, vol. I (1953); vol. III (1955).

[3] ALEA = *Atlas lingüístico-etnográfico de Andalucía*, Grenada, 1952.

[4] NALR = *Noul atlas lingvistic român pe regiuni* (în curs de elaborare).

În ultimele decenii direcțiile de cercetare ale geografiei lingvistice au evoluat în mod simțitor. Atlasele noi, regionale nu exclud și nu neagă valabilitatea celor vechi, dar concepțiile actuale tind spre o fragmentare teritorială a marilor domenii de cercetare cuprinse în vechile atlase romanice [5] cum sînt *Atlasul lingvistic al Franței* [6], *Atlasul lingvistic și etnografic al Italiei și Elveției meridionale* [7] sau *Atlasul lingvistic român* [8].

Problema alcătuirii unui nou atlas lingvistic român a apărut, așadar, ca urmare a necesității de a aprofunda materialul dialectal existent în Atlasul lingvistic romîn (I și II). Materialul dialectal cules pentru redactarea noului atlas va permite confruntarea stadiului de evoluție a graiurilor populare la un interval de peste 30 de ani. Pentru ca o astfel de confruntare a materialului înregistrat pentru noul atlas cu materialul existent în ALR să fie riguroasă și probantă, s-a ajuns la concluzia că este bine și indicat să folosim în anchetele pe teren aceleași principii metodologice. Deci, vom relua nu numai aceleași localități și informatori de aceeași vîrstă, ci, în general, însăși metoda pe care au utilizat-o anchetatorii Sever Pop și acad. Emil Petrovici pentru *Atlasul lingvistic român*.

Ideea elaborării unor atlase lingvistice regionale ale graiurilor românești a fost lansată de acad. E. Petrovici în 1957, într-o comunicare [9] ținută la București. Cu această ocazie s-a arătat pentru ce este necesară o nouă lucrare de acest gen la noi în țară. Ca urmare a acestui fapt, în aprilie 1958 a avut loc la București o conferință a dialectologilor din țara noastră, la care a fost luat în discuție proiectul *Noului atlas lingvistic român pe regiuni* (NALR) [10].

---

[5] Vezi M. Alvar, *Les nouveaux atlas linguistiques de la Romania*, în ACTES = *Actes du colloque international de civilisations, littératures et langues romanes* organisé par la Commission nationale roumaine pour l'UNESCO et l'Académie de la Republique Populaire Roumaine sous les auspices et avec l'aide de l'Organisation des Nations Unies pour l'éducation, la science et la culture. Bucarest, 14—27 septembre 1959, p. 174—176.

[6] ALF = *Atlas linguistique de la France*, par J. Gilliéron et E. Edmont. Paris, Champion, 1902.

[7] AIS = *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweis* von K. Jaberg und J. Jud, Zofingen, 1928.

[8] ALR = *Atlasul lingvistic român* I și II, publicat de „Muzeul limbii române" din Cluj, 1938—1942.

[9] Vezi E. Petrovici, *Sarcinile actuale ale dialectologilor din R.P.R.*, în *Fonetică și dialectologie*, vol. I, 1958, p. 207—210.

[10] Considerăm că nu e cazul să insistăm aici asupra discuțiilor și părerilor care au fost emise cu ocazia dezbaterii proiectului NALR. Problemele elaborării NALR au fost prezentate de acad. E. Petrovici la Colocviul internațional de civilizații, literaturi și limbi romanice care a avut loc la București între 14—27 septembrie 1959 cînd a prezentat raportul: *Les nouveaux atlas linguistiques de la Romania orientale* (vezi ACTES..., p. 183—190), precum și de acad. Al. Rosetti în comunicarea: *Le nouvel atlas linguistique roumain et le Traité d'histoire de la langue roumaine*, ținută la Strasbourg în 1962, cu ocazia celui de al zecelea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică (vezi *X-e Congrès international de linguistique et philologie romane* (Résumées des communications). Université de Strasbourg du 23 au 28 avril 1962). De asemenea, la Conferința națională de lingvistică românească, ținută la București între 7—13 octombrie 1964, prof. D. Macrea, membru corespondent al Academiei R.P.R., a prezentat referatul: *Atlasele lingvistice regionale românești.*

Vezi și cronica lui M. Sala privind discutarea proiectului *Noului Atlas lingvistic român pe regiuni*, în „Limba română", VII, 1958, nr. 3, p. 92—96.

Printre hotărîrile luate la această conferință a fost și aceea privitoare la formarea unor colective de dialectologi, la București și Cluj, care să redacteze un chestionar lingvistic în vederea începerii anchetelor pe teren [11].

În cursul anilor 1960—1962, cele două colective au efectuat mai multe anchete preliminare în comun, în diferite regiuni ale țării, în scopul realizării unei unități de notare și a stabilirii rețelei noilor puncte ce vor fi anchetate în fiecare regiune, precum și în vederea definitivării Chestionarului, la al cărui proiect s-a lucrat începînd din 1958, o dată cu formarea celor două echipe de anchetatori.

În urma acestor lucrări preliminare, a fost elaborat *Chestionarul Noului atlas lingvistic român* [12].

Schițîndu-se profilul *Noului atlas linguistic român*, s-a apreciat că pentru întreg teritoriul țării e necesar să se elaboreze atlase lingvistice regionale pentru următoarele regiuni : Banat, Crișana, Maramureș, Transilvania, Moldova și Bucovina, Oltenia, Muntenia și Dobrogea.

Pornind de la aceste constatări, nu ne putem pronunța categoric în favoarea unui atlas regional, în favoarea fragmentării teritoriale [13], fără a dispune de un factor coordonator, valabil pentru toate atlasele regionale ale teritoriului de limbă română [14].

Atlasele regionale românești vor avea un caracter unitar. Ele nu sînt proiectate spre a fi independente unele de altele. Factorul care le unifică este chestionarul general de 2 000 de întrebări, comun pentru toate regiunile și obligatoriu pentru toți anchetatorii. Echipele de anchetatori nu lucrează absolut independent. Există între cele două colective din București și Cluj un larg schimb de idei. Planurile, scopurile și metodele de lucru sînt identice. Așadar, caracterul unitar al NALR este asigurat și prin relațiile de colaborare și informare științifică reciprocă existente între toți anchetatorii [15].

În urma discuțiilor purtate la conferința de dialectologie din 1958, s-a stabilit ca dialectologii de la Institutul de fonetică, dialectologie și lingvistică aplicată din București să facă anchete și să elaboreze atlasele regionale ale Olteniei, Munteniei și Dobrogei.

---

[11] Echipa din București este formată din Ion Ionică și Valeriu Rusu — cercetători și Teofil Teaha — cercetător principal, de la Institutul de fonetică, dialectologie și lingvistică aplicată al Academiei R.P.R. și lucrează sub îndrumarea directă a prof. B. Cazacu, membru corespondent al Academiei R.P.R. Echipa din Cluj, formată din Petre Neiescu, Grigore Rusu — cercetători principali la Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R. și Ionel Stan — lector la Facultatea de filologie din Timișoara, lucrează sub conducerea acad. E. Petrovici.

[12] Chestionarul a apărut în *Fonetică și dialectologie*, vol. V, 1963, p. 159—271. De asemenea, a apărut și sub formă de extras : *Chestionarul Noului atlas lingvistic român*. Editura Academiei Republicii Populare Române [1963], 113 p.

[13] Așa cum face, de pildă, M. Alvar în Andaluzia (vezi ACTES..., p. 152—182).

[14] Această idee a fost susținută și de romanistul G. Rohlfs la colocviul de la București (vezi ACTES..., p. 195).

[15] Munca de coordonare a lucrărilor este asigurată și de existența unui Comitet de coordonare a NALR format din : acad. E. Petrovici, acad. Al. Rosetti, prof. B. Cazacu, prof. G. Istrate, P. Neiescu și T. Teaha. Acest comitet are în atribuția sa coordonarea tuturor lucrărilor legate de culegerea materialului pe teren, în vederea asigurării unității întregii lucrări.

S-a considerat că este indicat ca acum, la începutul elaborării atlaselor regionale, să se înceapă cu Atlasul Olteniei, din mai multe motive. În primul rînd s-a ținut seamă de faptul că această provincie este mai puțin întinsă, în raport cu Muntenia, și că în acest caz anchetele pe teren ar necesita un timp mai scurt. Pe de altă parte, în Oltenia s-au făcut recent o serie de înregistrări de texte dialectale pentru *Arhiva fonogramică a limbii române* chiar de către viitorii anchetatori ai Atlasului Olteniei, ceea ce a favorizat cunoașterea prealabilă a graiurilor oltenești. De asemenea, Oltenia a fost preferată și pentru faptul că graiurile locale ale acestei regiuni au fost studiate în deceniile trecute, spre deosebire de graiurile din Muntenia și din Dobrogea, de cîțiva cercetători care au dat la iveală mici studii și monografii dialectale cum sînt : V. Vîrcol : *Graiul din Vîlcea*[16], E. Gamillscheg : *Olteniche Mundarten*[17], T. Gîlcescu : *Cercetări asupra graiului din Gorj*[18], L. Preda : *Cercetări dialectale în Dolj*[19], M. Gregorian : *Graiul și folclorul din Oltenia nord-vestică și Banatul răsăritean*[20], și acum, mai recent, Gr. Brîncuș : *Graiul din Oltenia*[21].

Echipa de dialectologi din București a efectuat anchete pe teren în Oltenia, într-un număr de 98 de localități, în cursul anilor 1963 și 1964.

În prezent, anchetele fiind terminate, a început redactarea hărților pentru primul volum din Atlasul lingvistic al Olteniei, care va apărea în cinstea Congresului internațional de lingvistică programat să aibă loc la București în 1967[22].

Autorii Atlasului Olteniei (Prof. B. Cazacu, Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu) se vor strădui ca hărțile acestuia să fie redactate și cartografiate la nivelul ultimelor realizări ale geografiei lingvistice din țările unde s-au publicat astfel de atlase regionale. El va cuprinde un număr de 4—5 volume înfățișînd fapte de fonetică și fonologie, morfologie și morfonologie, formarea cuvintelor și, mai ales, lexic. Atlasul va avea ca anexă un volum de texte dialectale înregistrate pe bandă de magnetofon și culese din toate cele 98 de localități care formează rețeaua de puncte a atlasului. Acest volum va oferi cercetătorilor posibilitatea de a elabora studii despre sintaxa graiurilor populare din Oltenia.

Atlasul Olteniei oglindind, în primul rînd, imaginea actuală a graiurilor locale, va reda și trăsăturile arhaice ale acestor graiuri, precum și termeni mai recenți, legați de noua orînduire social-economică a țării noastre.

Hărțile atlasului vor înfățișa, de asemenea, ariile de răspîndire ale unor termeni desemnînd diferite obiecte de cultură materială și, în general,

---

[16] V. Vîrcol, *Graiul din Vîlcea*. București, 1910, 102 p.

[17] E. Gamillscheg, *Oltenische Mundarten*, Wien, 1919, 116 p. (Akad. der Wissenschaften in Wien, Phil. hist. kl., Sitzungsberichtest. 190, nr. 3).

[18] T. Gîlcescu, *Cercetări asupra graiului din Gorj*, în „Grai și suflet", V, 1931, p. 64—124.

[19] L. Preda, *Cercetări dialectale în Dolj*, în „Grai și suflet", VII, 1937, p. 231—248.

[20] M. Gregorian, *Graiul și folclorul din Oltenia nord-vestică și Banatul răsăritean*, în „Arhivele Olteniei", XVII, 1938, p. 221—275.

[21] Gr. Brîncuș, *Graiul din Oltenia*, în „Limba română", XI, 1962, nr. 3, p. 248—260.

[22] Echipa de dialectologi din Cluj a făcut, în cursul anilor 1963 și 1964, anchete în 20 de localități din Maramureș. Ar urma ca și *Atlasul lingvistic al Maramureșului* să apară pînă în 1967.

fapte de limbă ce vor fi folosite nu numai de specialiști în dialectologie, limba contemporană, istoria limbii etc., ci și de istoricii și etnografii care se interesează de mișcările de populație și de legăturile etnice, de exemplu dintre nord-vestul Olteniei, pe de o parte, și zonele învecinate din Banat, Hațeg, Sibiu, pe de altă parte. Se știe că în această regiune a avut loc în decursul istoriei o neîntreruptă primenire a populației din Oltenia cu ardeleni și bănățeni veniți de peste munți ca păstori, muncitori etc. și care au întemeiat la sud de Carpați o mulțime de așezări rurale. Acest proces îndelungat a determinat, după cum vom vedea mai departe, pătrunderea în graiurile oltenești din zona subcarpatică (Vîlcea, Gorj, Mehedinți) a unor trăsături și forme de grai proprii populației venite de peste munți. Această situație va fi reflectată în hărțile Atlasului Olteniei.

După aceste sumare precizări preliminare vom încerca, în cele ce urmează, să expunem cîteva principii de metodă, insistînd asupra concepției care a stat la baza elaborării Atlasului lingvistic al Olteniei. Prezentînd punctul nostru de vedere, vom aborda următoarele probleme : rețeaua punctelor anchetate, chestionarul, transcrierea fonetică, anchetatorii, alegerea informatorilor, procedee de investigație folosite în desfășurarea anchetei etc.

2. REȚEAUA PUNCTELOR ANCHETATE

Limitele geografice ale Atlasului Olteniei coincid cu vechile hotare ale provinciei istorice cuprinsă între Dunăre, Olt și lanțul Carpaților meridionali [23].

Atlasul Olteniei va înfățișa, așadar, structura dialectală a graiurilor cuprinse între vechile hotare ale Olteniei. Din punctul de vedere al împărțirii administrative actuale, Atlasul Olteniei cuprinde întreaga regiune Oltenia (cu următoarele 13 raioane : Turnu-Severin, Gorj, Gilort, Olteț, Filiași, Strehaia, Vînju-Mare, Calafat, Băilești, Craiova, Balș, Caracal și Corabia), o bună parte din regiunea Argeș (raionul Horezu în întregime, 2/3 din raionul Rîmnicu-Vîlcea, jumătate din raionul Drăgășani, cîteva localități din raionul Slatina), precum și un număr redus de localități aparținînd regiunii București (raionul Turnu-Măgurele) [24].

Am arătat mai sus că scopul principal al Atlasului lingvistic al Olteniei este de a reda aspectul actual al graiurilor populare vorbite pe întreg teritoriul acestei provincii. Deci este evident că cercetările dialectale se vor desfășura cu preponderență la sate, unde graiurile populare își păstrează încă vitalitatea. Localitățile alese pentru a fi anchetate sînt, prin urmare, aproape în unanimitate din mediul rural. Se are în vedere, deci, faptul că ceea ce cercetăm în anchetele pe teren nu sînt numai noțiunile, cuvintele, ci și lucrurile, obiectele, îndeletnicirile avînd un caracter

[23] Suprafața Olteniei „istorice" este de 24 078 km².

[24] *Anuarul statistic al R.P.R. pe 1964* indică pentru actuala regiune Oltenia (deci fără raioanele aparținînd regiunii Argeș) următoarele date statistice : suprafață — 20 300 km² ; 445 comune cu 1 683 sate ; 1 570 574 locuitori ; densitate : 77,4 locuitori pe km².

mai mult sau mai puțin tradițional și care sînt totdeauna mai bine conservate la sate.

În stabilirea proporțională a rețelei s-a avut în vedere densitatea localităților și a populației.

Fără a neglija localitățile izolate, îndepărtate de căile de comunicație și de centrele administrative și care sînt susceptibile de a prezenta un stadiu mai arhaic al graiului (Voineasa, Malaia, Obîrșia-Cloșani în regiune de munte, sau Desa, în Lunca Dunării), am considerat că e interesant și util de urmărit și tendințele inovatoare, dinamica actuală în evoluția graiurilor populare. Nu ne-am ferit, așadar, să alegem pentru anchete și localități situate lîngă căile principale de comunicație (șosele, căi ferate), în apropierea unor întreprinderi industriale sau a unor centre urbane importante [25]. În rețea au fost incluse și două mici orășele, centre administrative raionale : Balș (pct. 934) și Strehaia (pct. 955). Includerea lor în rețea este impusă și de faptul că ele au fost anchetate și pentru ALR II.

Se știe că rețeaua pentru ALR este destul de rară. Plecînd de la această situație, unul din scopurile principale ale NALR este acela al îndesirii rețelei. E adevărat că și ALR își fixase inițial pentru întreg teritoriul țării un număr de 1 000 de localități de anchetat (drept dovadă sînt hărțile ALR unde punctele cartografice sînt numerotate de la 1—1 000, începînd cu nr. 1 în Banat, lîngă Orșova și sfîrșind cu nr. 991 din Dobrogea, lîngă Mangalia), dar din acest proiect nu s-a realizat decît anchetarea a 297 de localități reprezentînd graiurile daco-românești de pe teritoriul Republicii Populare Române.

Pentru NALR s-a hotărît ca pe întreg cuprinsul țării să existe un număr de 1 000 de localități repartizate pe regiuni după cum rezultă și din tabelul nr. 1 alăturat.

Tabel nr. 1

cuprinzînd împărțirea pe regiuni a punctelor din NALR

Nr. crt.	Denumirea atlasului regional	Numărul punctelor din atlasul regional	Numerotarea punctelor în atlasele regionale	Numerotarea punctelor în ALR
1	Banat	80	1— 80	1— 79
2	Crișana	100	81—180	51—362
3	Maramureș	20	181—200	
4	Transilvania	250	201—450	85—578
5	Moldova și Bucovina	200	451—650	213—704
6	Muntenia și Dobrogea	250	651—900	595—991
7	Oltenia	100	901—1 000	798—887

[25] Vezi și E. Legros, *L'expérience de l'Atlas linguistique de la Wallonie*, în „Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg", 35, 1957, nr. 6, p. 335.

Pentru Atlasul lingvistic al Olteniei au fost fixate după cum am văzut mai sus un număr de 98 de localități.

În urma numeroaselor dezbateri care au avut loc între dialectologii noștri, s-a ajuns la concluzia că pentru situația actuală a graiurilor românești, cînd influența limbii literare asupra lor este tot mai puternică și graiurile locale își pierd tot mai mult individualitatea vărsîndu-se în limba națională a întregului popor, este mai util să se înmulțească numărul localităților de anchetat și să se micșoreze numărul întrebărilor din Chestionar. Deci, densitatea punctelor de anchetat trebuie să fie în raport invers cu numărul întrebărilor din Chestionar.

În acest sens se constată, de pildă, că pentru ALR II, din cele 4 800 de întrebări ale chestionarului cu care a anchetat acad. E. Petrovici, mai mult de jumătate din întrebări nu va apărea în volumele ALR, ci va fi publicat ca material necartografiat întrucît nu se pretează a fi transcris pe hărți. Or, în această situație, este de preferat ca astfel de materiale de limbă să figureze în monografiile dialectale.

O rețea mai deasă va permite să se stabilească cu mai multă exactitate limitele dintre graiuri, va scoate în evidență unele tendințe inovatoare, unii termeni vechi care se mai păstrează încă în anumite graiuri, precum și unele particularități regionale păstrate sub formă de insule lingvistice [26].

Pentru faza actuală de evoluție și de dezvoltare a graiurilor populare este important de stabilit cu mai multă exactitate liniile de izoglosă ale celor mai importante fenomene lingvistice dialectale, mai ales în zonele de contact străbătute de numeroase izoglose care se întretaie tocmai în astfel de regiuni.

Rețeaua NALR este suficient de deasă, iar chestionarul destul de „condensat" ca să poată cuprinde multiplele aspecte ale graiurilor actuale.

Deoarece metodele de anchetă folosite la culegerea materialului pentru NALR nu diferă de cele ale ALR, Comitetul de coordonare a lucrărilor NALR a recomandat ca în rețeaua atlaselor regionale să fie incluse toate punctele din ALR, pentru a avea posibilitatea comparării și confruntării riguroase a materialului dialectal actual cu cel de acum trei decenii, cînd au fost făcute anchetele pentru ALR [27]. De asemenea au fost incluse în rețea și multe puncte din Atlasul lui G. Weigand [28]. În acest sens atlasele noastre se deosebesc principial de multe din atlasele regionale franceze. Autorii noilor atlase regionale franceze au fost nevoiți, în

[26] P. Nauton, *Atlas linguistique et ethnographique du Massif Central (Domaine, Réseau, Questionnaire, But)*, în „Revue de linguistique romane" XX, 1956, nr. 77—78, p. 55 apreciază că astfel de obiective țin de domeniul monografiilor și glosarelor regionale — punct de vedere, valabil în parte, pe care nu-l putem admite însă în ansamblul lui.

[27] La fel s-a procedat și pentru Atlasul Gasconiei (*ALG*) care reia sistematic toate punctele din ALF.

[28] G. Weigand, *Linguistischer Atlas des daco-rumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, 1909.

multe cazuri, să renunțe la punctele din ALF, deoarece se știe că Edmont a ales în rețeaua sa multe tîrguri și orășele nesemnificative din punct de vedere lingvistic. Datorită acestui fapt, în ALF proporția dintre graiurile din tîrguri și cele de la sate nu este cea reală [29]. Dacă la aceasta mai adăugăm și alegerea informatorilor cu care a lucrat Edmont (secretari la primărie, grefieri, institutori etc.), lucrurile se clarifică cu prisosință. Ca o consecință a acestei stări de lucruri, printre noile puncte alese de Atlasele regionale franceze figurează în cea mai mare parte localități strict rurale.

Dialectologii noștri au fost scutiți de aceste inconveniente în fixarea rețelei NALR.

Dacă ar fi să comparăm rețeaua Atlasului Olteniei cu aceea a atlaselor regionale franceze, de exemplu, am obține următorul tabel :

Tabel nr. 2

prezentînd raportul între punctele anchetate în vechile atlase și noile atlase regionale

Denumirea atlasului	Numărul punctelor	Puncte existente în rețeaua atlasului național	Puncte reluate în rețeaua atlasului regional	Procentaj
ALG	165	ALF : 55	55	100 %
ALL	75	ALF : 14	4	28,5 %
ALMC	55	ALF : 25	2	8 %
NALR-Oltenia	98	ALR I : 22 ALR II : 6	28	100 %
NALR-Maramureș	20	ALRT I : 6 ALR II : 2	8	100 %

Se observă cu ușurință că Atlasul Gasconiei reia sistematic toate punctele din ALF, deci întocmai ca la atlasele regionale românești.

Referitor la densitatea rețelei noilor atlase regionale remarcăm următoarele : dacă Atlasul Olteniei a mărit de 3,5 ori numărul punctelor de anchetă în raport cu rețeaua ALR, unele atlase regionale franceze au dublat (ALMC), altele au triplat (ALG), iar altele au mărit de 5 ori (ALL) rețeaua din Atlasul lingvistic al Franței [30]. Tabelul alăturat nr. 3 este

[29] În această privință vezi precizările făcute de A. Dauzat, *La méthode des nouveaux atlas linguistiques de la France*, în „Orbis" IV, 1955, p. 28.

[30] Vezi P. Nauton, *op. cit.*, p. 55 ; H. Bourcelot a anchetat pentru *l'Atlas linguistique et ethnographique de la Champagne et de la Brie* 30 de localități într-un departament față de 6 sau 8 în ALF — deci raportul ar fi cam de 4 : 1 (vezi „Revue de linguistique romane" XXVII, 1963, p. 165—175).

edificator în acest sens [31] :

Tabel nr. 3

prezentînd raportul între reţeaua atlaselor naţionale şi cea a atlaselor regionale

Denumirea atlasului	ALL	ALG	ALMC	ALEA	ALM	NALR-Oltenia	NALR-Maramureş
Suprafaţa aprox. în km²	?	50 000	?	87 329	33 800	24 078	3 380
Raportul între reţeaua atlaselor naţionale şi cea a atlaselor regionale	75 / 14	165 / 55	55 / 25	230 / 61	190 / 55	98 / 28	20 / 8
Procentaj	535 %	300 %	220 %	377 %	345 %	350 %	250 %

Alegerea punctelor de anchetat pentru Atlasul Olteniei s-a făcut atît pe baza documentării ştiinţifice asupra regiunii, cu ajutorul lucrărilor, studiilor şi materialelor existente, cît şi în urma cercetărilor efectuate cu ocazia înregistrărilor de texte pentru *Arhiva fonogramică a limbii române* şi în anchetele preliminare de probă pentru NALR.

Indicaţii preţioase în fixarea reţelei ne-au fost date de secţiile culturale ale Sfaturilor populare raionale, precum şi de unele cadre didactice locale şi alţi intelectuali preocupaţi de studiul graiurilor, etnografiei şi folclorului.

Menţionăm că au fost şi cazuri în care în cursul anchetelor preliminare, cînd anchetatorii au venit în contact direct cu realitatea lingvistică de pe teren, au fost schimbate unele puncte fixate dinainte.

Repartiţia punctelor anchetate nu este uniformă pe întreg teritoriul Olteniei. Tabelul alăturat nr. 4 este edificator în ce priveşte densitatea reţelei. Dacă în ALR punctele anchetate în Oltenia sînt distribuite aproape uniform în toată regiunea, pentru Atlasul lingvistic al Olteniei situaţia se schimbă. Densitatea este în funcţie de structura unitară sau diferenţiată a graiurilor şi de densitatea populaţiei. Astfel, în regiuni unde diferenţierile dialectale sînt mai pronunţate, în regiunile cu graiuri de tranziţie ca, de pildă, în vestul şi nordul Olteniei o reţea mai densă este pe deplin justificată.

De pildă, pentru raionul Rîmnicu-Vîlcea, unde în ALR nu figurează decît 1 punct anchetat, în reţeaua Atlasului Olteniei există 8 puncte. La fel, pentru raionul Turnu-Severin în ALR există 2 localităţi iar în Atlasul Olteniei 12 localităţi.

[31] Datele din tabelul de faţă sînt luate din următoarele izvoare : M. Alvar, *Les nouveaux atlas linguistiques de la Romania*, în ACTES..., p. 152–182 (nota 125) ; P. Nauton, *op. cit.*, p. 45–57 ; R. Udler, *Principiile elaborării atlasului lingvistic moldovenesc şi importanţa lui*, în „Limba şi literatura moldovenească", 1958, nr. 1, p. 38–39.

Tabel nr. 4

cuprinzînd repartiţia punctelor pe raioane şi regiuni:

Nr. crt.	Raionul	Regiunea	Numărul punctelor în Atlasul Olteniei	Numărul punctelor în ALR
1	Turnu-Severin	Oltenia	12	2
2	Gorj	,,	9	4
3	Gilort	,,	6	2
4	Horezu	Argeş	6	2
5	Rîmnicu-Vîlcea	,,	8	1
6	Oltet	Oltenia	4	2
7	Filiaşi	,,	5	1
8	Strehaia	,,	5	2
9	Vînju-Mare	,,	6	1
10	Calafat	,,	6	2
11	Băileşti	,,	6	2
12	Craiova	,,	5	1
13	Balş	,,	4	2
14	Caracal	,,	5	2
15	Corabia	,,	6	2
16	Drăgăşani	Argeş	2	—
17	Slatina	,,	2	—
18	Turnu-Măgurele	Bucureşti	1	—
		Total:	98	28

Exemplul de mai sus arată că ALR nu făcea, în ceea ce priveşte Oltenia, deosebire între o regiune de deal sau de munte (Tr. Severin, Gorj, Horezu, Rm. Vîlcea) şi una de cîmpie (Calafat, Băileşti, Caracal). În Atlasul Olteniei deosebirea este evidentă. Raioanele de munte şi din regiunile cu graiuri de tranziţie, care au fost într-un contact neîntrerupt cu graiurile de peste Carpaţi şi care au conservat pînă astăzi multe elemente vechi, comune cu vorbirea ardelenilor şi bănăţenilor, dispun de o reţea mai deasă de puncte. Din contra, în zonele de cîmpie, unde graiul este mult mai unitar şi se întinde pe teritorii mai mari, şi reţeaua este mai rară. De precizat însă este faptul că în Lunca Dunării, care reprezintă

o arie marginală și ale cărei aspecte lingvistice necesită o clarificare mai îndeaproape, o densitate mai mare se impune cu necesitate.

Pornind de la această stare de fapt, în regiunile limitrofe dintre Mehedinți și Banat sau dintre Gorj și Hațeg au fost luate în rețeaua Atlasului Olteniei și cîteva localități întemeiate de păstori ardeleni, cum ar fi Novaci (pct. 906) în Gorj sau Vaideeni (pct. 907) în Horezu.

Tabelul nr. 5, prezentat mai jos, înfățișează toate punctele existente în Atlasul lingvistic al Olteniei. Pentru o mai bună orientare și pentru a ușura eventualele comparații ale unor stadii diferite de evoluție a graiurilor oltenești, am considerat util să redăm, alături de numerele cartografice din Atlasul lingvistic al Olteniei, și numerele cartografice din ALR și din Atlasul lui G. Weigand :

Tabel nr. 5

cuprinzînd localitățile anchetate pentru Atlasul lingvistic al Olteniei

Nr. crt.	Comuna	Satul	Raionul	Nr. cartografic din NALR-Oltenia	Nr. cartografic din ALR	Nr. cartografic din WLAD
1	2	3	4	5	6	7
1	Cîineni	Cîinenii-Mici	Rm. Vîlcea	901		
2	Voineasa	Voineasa	,,	902	ALR I, 798	
3	Malaia	Malaia	,,	903		
4	Brezoi	Călinești	,,	904		WLAD, 322
5	Bumbești-Jiu	Bumbești	Gorj	905	ALR I, 825	
6	Novaci	Novaci-Străini	Gilort	906		
7	Vaideeni	Vaideeni	Horezu	907		WLAD, 317
8	Costești	Ferigi	,,	908	ALR I, 800	
9	Muereasca	Muereasca-de-Sus	Rm. Vîlcea	909		
10	Zmeurătu	Piscu Mare	,,	910		
11	Bujoreni	Olteni	,,	911		WLAD, 332
12	Săcelu	Maghierești	Gilort	912		
13	Bumbești-Pițic	Poienari	,,	913	ALR I, 820	
14	Oteșani	Oteșani	Horezu	914		
15	Scoarța	Scoarța	Gilort	915		
16	Alunu	Alunu	Horezu	916		
17	Băbeni-Bistrița	Ungureni	Rm. Vîlcea	917		
18	Pojaru	Cionți	Gilort	918		
19	Lăpușata	Lăpușata	Horezu	919	ALR I, 808	
20	Pești eana-Jiu	Pești eana	Gorj	920		
21	Vladimiru	Vladimiru	Gilort	921	ALR I, 815	

(continuare) Tabel nr. 5

Nr. crt.	Comuna	Satul	Raionul	Nr. cartografic din NALR-Oltenia	Nr. cartografic din ALR	Nr. cartografic din WLAD
1	2	3	4	5	6	7
22	Grădiştea	Băieşti	Olteţ	922	ALR II, 812	WLAD, 314
23	Turburea	Turburea	Filiaşi	925		
24	Slăvuţa	Slăvuţa	,,	924		
25	Ghioroiu	Ghioroiu	Olteţ	925		
26	Oveselu	Măciuceni	,,	926		
27	Prundeni	Prundeni	Drăgăşani	927		WLAD, 335
28	Uşurei	Uşurei	,,	928		
29	Fratoştiţa	Fratoştiţa	Filiaşi	929		
30	Bulzeşti	Bulzeşti	Olteţ	930	ALR I, 810	WLAD, 310
31	Iancu Jianu	Iancu Jianu	Balş	931		
32	Pleşoiu	Pleşoiu	Slatina	932		
33	Izvoru	Izvoru	Craiova	933		WLAD, 337
34	Balş	Balş	Balş	934	ALR II, 876	WLAD, 338
35	Dobriţa	Dobriţa	Gorj	935		
36	Obîrşia-Cloşani	Obîrşia-Cloşani	Tr. Severin	936		
37	Călugăreni	Cloşani	Gorj	937	ALR I, 837	
38	Peştişani	Frîncești	,,	938	ALR II, 836	
39	Turcineşti	Turcineşti	,,	939		
40	Izverna	Siliştea	Tr. Severin	940		
41	Baia-de-Aramă	Mărăşeşti	,,	941		
42	Godineşti	Godineşti	Gorj	942		
43	Corneşti	Stolojani	,,	943		
44	Prejna	Costeşti	Tr. Severin	944	ALR I, 840	
45	Cireşu	Cireşu	,,	945		
46	Şovarna	Şovarna	,,	946		
47	Cîlnic	Pieptani	Gorj	947	ALR I, 839	
48	Vîrciorova	Ilovița	Tr. Severin	948		
49	Crăgueşti	Crăgueşti	,,	949		
50	Corcova	Imoasa	Strehaia	950	ALR I, 842	
51	Slivileşti	Slivileşti	,,	951		
52	Gîrbovu	Gîrbovu	Filiaşi	952		
53	Cerneţi	Cerneţi	Tr. Severin	953	ALR I, 850	
54	Cerveniţa	Cerveniţa	Tr. Severin	954		
55	Strehaia	Strehaia	Strehaia	955	ALR II, 848	

(continuare) Tabel nr 5

Nr. crt.	Comuna	Satul	Raionul	Nr. cartografic din NALR-Oltenia	Nr. cartografic din ALR	Nr. cartografic din WLAD
1	2	3	4	5	6	7
56	Butoieşti	Butoieşti	Filiaşi	956	ALR I, 846	WLAD, 294
57	Hinova	Hinova	Tr. Severin	957		
58	Izvorălu	Izvorălu	,,	958		
59	Bîcleşu	Sălişteuţa	Strehaia	959		
60	Secu	Secu	,,	960		
61	Crivina	Crivina	Vînju Mare	961		
62	Ostrovu-Mare	Ostrov	,, ,,	962		
63	Jiana	Jiana	,, ,,	963	ALR I, 856	
64	Padina-Mare	Iablaniţa	, ,,	964		
65	Gruia	Gruia	,, ,,	965		
66	Vlădaia	Vlădaia	,, ,,	966		
67	Salcia	Salcia	Calafat	967		WLAD, 302
68	Verbiţa	Verbiţa	,,	968		
69	Seaca-de-Pădure	Seaca	Craiova	969		
70	Beloţu	Beloţu	,,	970		
71	Sărbătoarea	Sărbătoarea	,,	971	ALR I, 874	
72	Mărăcinele	Mărăcinele	Băileşti	972		
73	Unirea	Unirea	Calafat	973	ALR I, 860	
74	Galicea-Mare	Galicea-Mare	Băileşti	974		
75	Maglavit	Maglavit	Calafat	975		
76	Ciupercenii-Vechi	Ciupercenii-Vechi	,,	976	ALR I, 865	
77	Desa	Desa	,,	977		
78	Rastu	Rastu	Băileşti	978		
79	Urzicuţa	Urzicuţa	,,	979		
80	Bistreţu	Bistreţu	,,	980	ALR I, 870	
81	Măceşu-de-Jos	Măceşu-de-Jos	Băileşti	981	ALR II, 872	
82	Segarcea	Segarcea	Craiova	982		
83	Malu-Mare	Malu-Mare	,,	983		WLAD, 340
84	Drăgoteşti	Drăgoteşti	Balş	984		
85	Piatra-Sat	Piatra-Sat	Slatina	985		WLAD, 351
86	Osica-de-Jos	Osica-de-Jos	Balş	986	ALR I, 878	WLAD, 434
87	Castranova	Castranova	Caracal	987		
88	Radomiru	Radomiru	,,	988		

(continuare) Tabel nr. 5

Nr. crt.	Comuna	Satul	Raionul	Nr. cartografic din NALR-Oltenia	Nr. cartografic din ALR	Nr. cartografic din WLAD
1	2	3	4	5	6	7
89	Mîrşani	Mîrşani	„	989	ALR I, 880	
90	Sadova	Sadova	Corabia	990		
91	Amărăştii-de Jos	Amărăştii-de-Jos	Caracal	991		
92	Băbiciu	Băbiciu	„	992	ALR I, 887	
93	Studina	Studina	Corabia	993		
94	Bechet	Bechet	„	994		
95	Ianca	Ianca	„	995		
96	Orlea	Orlea	„	996	ALR I, 885	
97	Izbiceni	Izbiceni	„	997	ALR II, 886	
98	Islaz	Islaz	Tr. Măgurele	998		

3. CHESTIONARUL

Este un fapt unanim admis că în anchetele pe teren chestionarul reprezintă un ghid, un instrument de lucru indispensabil oricărui anchetator. Cel mai în măsură să facă o apreciere asupra calităţilor şi defectelor unui chestionar lingvistic este acela care îl utilizează în munca de cercetare pe teren.

Vorbind despre importanţa chestionarului într-o anchetă dialectală P. Scheuermeier arăta că : „il n'y a rien qui soit d'une importance aussi capitale que le questionnaire. Il faut de vastes et de profondes connaissances, de longues expériences pour le préparer ; il doit être rédigé avec un grand sens pratique et la connaissance de la pensée et de l'âme du peuple. Grâce à un questionnaire bien fait, les dificultés de l'enquête se réduisent et le succès est plus assuré" [32].

În elaborarea chestionarului NALR s-a ţinut seama de scopul urmărit prin anchetă şi de caracterul noilor atlase regionale româneşti care urmează a fi întocmite. Materialul înregistrat cu ajutorul chestionarului va reda un anumit stadiu de evoluţie a graiurilor ce vor fi înfăţişate în hărţile atlaselor respective.

Chestionarul este necesar cercetătorului în culegerea materialului dialectal şi pentru ca acesta să aibă posibilitatea ca într-un timp limitat să înregistreze esenţialul din graiul fiecărei localităţi anchetate.

[32] P. Scheuermeier, *Observations et expériences personnelles faites au cours de mon enquête pour l'Atlas linguistique et ethnographique de l'Italie et de la Suisse méridionale* (communication présentée an II Congrès international de linguistes à Genève, août 1931), publiée dans „Bull. de la Soc. de Ling. de Paris", t. XXXIII, fasc. 1er, nr. 98, 1932, p. 99.

Spre deosebire de studiile monografice și glosarele regionale, care operează, de obicei, cu chestionare mari în scopul înregistrării unui material dialectal cît mai bogat dintr-o localitate sau regiune oarecare, atlasele și îndeosebi noile atlase regionale dispun de chestionare cuprinzînd un număr relativ limitat de întrebări, suficient însă pentru a putea reda o imagine de ansamblu asupra structurii unității lingvistice din regiunea respectivă.

Maniera în care a fost conceput și elaborat Chestionarul NALR a fost expusă în mod detaliat cu ocazia publicării lui [33].

S-a arătat atunci că la întocmirea Chestionarului NALR s-a avut în vedere faptul că ALR dispune de un chestionar foarte bogat (7 000 de întrebări) și bine alcătuit.

Cînd s-a fixat numărul aproximativ al întrebărilor din Chestionarul NALR (2 543 de întrebări), s-a considerat că este mai util și mai important să se înmulțească punctele din rețea și să se micșoreze numărul întrebărilor din chestionar. Chestionarul NALR, alcătuit pe baza chestionarului ALR, fără a modifica structura și concepția de ansamblu a acestuia din urmă, este mult mai concentrat și mai sistematizat. De pildă, întrebările din chestionarul ALR ale căror răspunsuri sînt cuprinse în materialul necartografiat din ALR II nu sînt incluse în Chestionarul NALR. S-a considerat că un astfel de material e firesc să-și găsească locul în monografiile dialectale.

Chestionarul NALR nu cuprinde o mulțime de întrebări existente în chestionarul ALR, dar care sînt depășite de realitățile noi din țara noastră (de exemplu, întrebări referitoare la termeni vechi administrativi etc.). De asemenea, în Chestionarul NALR, în general, nu se repetă nici o întrebare. Răspunsul la o întrebare este folosit atît pentru fonetică și morfologie, cît și pentru lexic, acolo unde e cazul. Se știe că pentru ALR chestionarul „dezvoltat" de 4 800 de întrebări cu care a anchetat acad. E. Petrovici conținea numeroase întrebări care existau și în chestionarul de 2 160 întrebări cu care a lucrat Sever Pop.

Chestionarul NALR a fost verificat în anchete de probă în toate regiunile țării. În urma acestor anchete, definitivarea redactării întrebărilor precum și gruparea lor cît mai judicioasă pe capitole a avut mult de cîștigat. Contactul direct cu realitatea lingvistică din fiecare regiune și cunoașterea particularităților fiecărui grai în parte au contribuit substanțial la îmbunătățirea atît a conținutului chestionarului cît și în ce privește formularea cît mai exactă a întrebărilor.

În Chestionarul NALR, pe lîngă *cuvîntul titlu*, reprezentat prin termenul din limba literară care denumește noțiunea respectivă, figurează și formularea întrebării redactată în felul în care va fi pusă în cursul anchetei. În acest fel s-a ținut seama de faptul că fiecare atlas regional își are anchetatorii săi. Or, întrebările din chestionar sînt în așa fel formulate, încît, pentru a asigura o uniformitate în modul de a pune întrebările, toți

[33] Vezi T. Teaha, *Despre Chestionarul Noului atlas lingvistic român* (NALR), în *Fonetică și dialectologie*, vol. V, 1963, p. 109—122. A se vedea și *Precizări preliminare* (semnate de Acad. E. Petrovici și Prof. B. Cazacu) la *Chestionarul* NALR.

anchetatorii sînt obligați să respecte întru totul aceeași formulare cînd pune întrebarea respectivă. Subliniind condițiile pe care trebuie să le îndeplinească un bun chestionar P. Scheuermeier arăta că întrebările trebuie să fie formulate cît mai pe înțelesul informatorului care este pus să răspundă la ele :

„Les questions ne doivent pas sentir la théorie ; il ne faut pas aborder des choses que le peuple ne connaît pas ; il faut éviter des phrases qui ont été construites dans la tête d'un intellectuel, mais qui ne sortiront pas de la bouche de l'homme simple. Il ne faut pas demander des séries de mots qu'on range étymologiquement d'après l'intérêt qu'ils offrent à la phonétique historique (c'est le cas, ajoutons-nous, pour plusieurs monographies phonétiques). Les mots doivent être liés par le sens. C'est un bon signe pour la valeur du questionnaire, si des sujets impatients répondent spontanement d'avance en devinant les questions" [34]. Nu vom insista asupra oportunității unui chestionar avînd întrebările gata formulate. Acest aspect al problemei alcătuirii chestionarului n-a fost suficient pus în lumină de noile atlase romanice regionale, deși se știe că orice schimbare în formularea întrebării puse de anchetator influențează răspunsul dat de informator. Cu alte cuvinte, răspunsul informatorului este legat direct de felul cum e pusă întrebarea. Or, pentru ca materialul cules cu Chestionarul NALR, care cuprinde un fond de întrebări comune tuturor atlaselor regionale, să fie comparabil trebuie ca întrebările să fie puse peste tot la fel.

Acest principiu călăuzitor în anchetele pentru atlasele regionale românești este promovat și respectat întru totul.

Importanța formulării întrebărilor în chestionar a fost subliniată cu tărie de Sever Pop [35] care arăta că trebuie acordată aceeași atenție și interes atît întrebărilor cît și răspunsurilor căci ele se condiționează reciproc : „Les réponses qu'un enquêteur enregistre sur place ne forment *un tout* que si elles sont accompagnées d'une indication aussi précise que possible sur la manière dont elles ont été provoquées". De asemenea el menționează faptul că „l'examen linguistique d'une carte ne peut être complet et exact que si l'on connaît bien la manière dont l'enquêteur a provoqué une réponse quelconque. Dès qu'on change la demande, même dans les petits détails, la réponse n'est plus la même".

Chestionarul Noului atlas lingvistic român are trei părți :

I. Chestionarul introductiv cu 57 de întrebări referitoare la informatorii cu care s-a lucrat în cursul anchetei, la localitatea anchetată, diferite date geografice, istorice, economice, etnice, cultural-administrative, precum și unele informații de ordin lingvistic (mai ales material despre toponimia și antroponimia locală).

II. Chestionarul general cuprinde un fond de 1 943 de întrebări comune tuturor atlaselor regionale și grupate pe sfere semantice și pe domenii de activitate.

---

[34] P. Scheuermeier, *op. cit.*, p. 97.

[35] Sever Pop, *La Dialectologie. Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques Première Partie. Dialectologie romane.* Louvain [1950], p. 542.

Această parte comună a chestionarului va permite compararea între ALR și noile atlase regionale românești.

Structura chestionarului general este complexă. Ea se referă la aspectele cele mai importante și mai variate ale vocabularului de bază al limbii române : *corpul omenesc, familie, casă, curte, agricultură, cînepă, pădure, vînătoare, pescuit, hrană, îmbrăcăminte, timp, fenomene atmosferice, teren, relief, școală, armată, administrație, meserii, comerț.*

III. Chestionarele speciale cuprind 543 de întrebări referitoare la terminologia specifică următoarelor domenii de activitate : *agricultură, viticultură, apicultură, cînepă, lînă și prelucrarea lor, oierit, morărit,* diferite ocupații avînd un caracter mai mult sau mai puțin local *(rotărie, dogărie, dulgherie, lemnărie, zidărie, fierărie, pielărie, olărie).*

În ce privește raportul dintre chestionarul general și chestionarele speciale, e de subliniat că în jurul termenului general gravitează o serie de cuvinte „satelite", ceea ce permite să se aprofundeze problema studiată de K. Jaberg în legătură cu ceea ce el numește „la richesse et pauvreté d'expression" [36].

Ideea aceasta este destul de importantă și cred că n-ar fi lipsită de interes o cercetare pe teren care să urmărească tocmai această problemă a cuvintelor „satelite".

Am arătat mai sus că un atlas regional înfățișează dintr-odată vocabularul de bază al limbii și pătrunde și în detaliile lexicului regional, dîndu-ne posibilitatea să observăm mai bine biologia și sociologia limbajului sub diferite aspecte [37].

Astfel, nu putem avea o imagine reală, de ansamblu, asupra noțiunii „coajă" dacă se neglijează *coaja de nucă, coaja de pîine, coaja de fructe, de cartof, de dovleac, găoacea de ou* etc. La fel, nu putem afla vitalitatea, valoarea semantică și răspîndirea termenului „mușuroi" dacă, alături de hărțile înfățișînd răspunsurile la întrebările referitoare la *mușuroiul de furnici* sau la *mușuroiul de cîrtiță*, nu avem harta cuprinzînd răspunsul la întrebarea despre *mușuroiul de la rădăcina porumbului.* Același lucru îl putem spune și despre întrebările referitoare la : *tescovină* (= resturile de la strugurii storși de must), *boască* (= resturile de la prunele fierte în cazanul de țuică), *voștină* (= resturile de la fagurii din care s-a scos ceara).

Spre deosebire de *chestionarul general,* care va fi aplicat peste tot și prin care se realizează caracterul unitar al atlaselor regionale românești, *chestionarele speciale* nu vor fi folosite în toate punctele anchetate, ci, de la caz la caz, în funcție de specificul fiecărei regiuni (de munte, deal sau cîmpie). Caracterul deosebit al chestionarelor speciale reiese și din faptul că, dacă pentru chestionarul general se respectă în mod obligatoriu principiul desfășurării anchetei cu un singur informator în fiecare localitate, în privința chestionarelor speciale anchetatorii vor putea folosi mai mulți informatori în aceeași localitate, în funcție de ocupația fiecăruia.

---

[36] Vezi K. Jaberg, „Romanica Helvetica", vol. VI, p. 167 și urm. Problema cuvintelor satelite a fost comentată pe larg și de P. Nauton, *op. cit.*, p. 63—64.

[37] În legătură cu această problemă vezi și cele spuse de M. Alvar, în ACTES..., p. 176.

Astfel, e de la sine înțeles că pentru *oierit* vom chestiona un cioban de meserie, iar pentru *morărit* un morar de meserie.

Din cele de mai sus rezultă că cea mai mare parte a întrebărilor cuprinse în chestionarul NALR se referă la lexicul de bază al limbii române. S-a procedat astfel în alcătuirea chestionarului avîndu-se în vedere obiecția lui K. Jaberg care, vorbind despre Atlasul lionez (ALL), a subliniat inconvenientul că un chestionar axat prea strîmt în vocabularul concret al vieții de la țară ar putea să ne ofere o imagine, un aspect prea „primitiv" al limbii [38].

Dar Chestionarul NALR nu este numai un chestionar *lexical*. El urmărește în egală măsură și aspectele *fonetice* și *morfologice* ale graiurilor populare. Întrebările care urmăresc particularitățile fonetice sînt bine reprezentate în chestionar. În ce privește faptele de morfologie, s-a urmărit să se păstreze o oarecare proporție în ce privește numărul întrebărilor pentru fiecare parte de vorbire.

Întrebările privind probleme de *sintaxă* sînt puține la număr. La acest capitol folosirea chestionarului este evident dificilă. Sintaxa graiurilor se va studia mai ales pe baza textelor culese prin înregistrarea pe bandă de magnetofon. De fapt, pînă în prezent nu întîlnim nici un chestionar mai dezvoltat care să cuprindă întrebări speciale referitoare la sintaxa graiurilor [39].

Textele de grai local culese cu ajutorul magnetofonului atît de la informatorul de bază care a fost anchetat pentru atlas cît și de la alți 6 informatori (3 bărbați și 3 femei de vîrste diferite), vor fi publicate în transcriere fonetică într-un volum reprezentînd o anexă a Atlasului Olteniei. Aceste texte cuprind scurte relatări despre unele îndeletniciri locale, cum sînt, de pildă, culesul strugurilor, lucratul fînului, prepararea brînzei, obiceiuri la nuntă, la naștere, la șezători etc.

În medie, textele culese dintr-o localitate însemnează 2 ore de înregistrări pe bandă de magnetofon. Pentru Atlasul Olteniei dispunem de circa 200 de ore de înregistrare. Volumul de texte va însuma 500 de pagini reprezentînd, în medie, 5 pagini pentru fiecare localitate.

Nu e cazul să insistăm asupra interesului de ordin strict științific pe care îl prezintă acest „atlas sonor" al graiurilor din Oltenia. Textele culese vin să verifice exactitatea notării de către anchetator a răspunsurilor primite pe baza chestionarului. În afară de aceasta, textele reprezintă un important izvor de date în ce privește intonația, topica frazei și stilul vorbit în graiurile populare.

În ce privește raportul dintre fonetică și fonologie în Chestionarul NALR, trebuie arătat că problemele privind deosebirile dintre structurile fonologice ale graiurilor românești nu lipsesc din chestionarul general. Apreciindu-se în mod deosebit meritele geografiei lingvistice ca metodă de

[38] Vezi K. Jaberg, „Vox Romanica", vol. XIII, p. 382–384.

[39] În legătură cu posibilitățile limitate de studiere a sintaxei graiurilor populare cu ajutorul chestionarului, vezi și observațiile făcute recent de G. Straka în *Etendue et limites de l'enquête phonétique*, publicat în „Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg", 35, 1957, nr. 5, p. 262.

cercetare, s-a considerat că este potrivit ca, în Chestionarul NALR, să existe și un număr de circa 200 de întrebări referitoare la probleme de fonologie și morfonologie ale graiurilor populare, precizîndu-se însă totodată că stabilirea sistemului fonologic al graiurilor locale urmează să se facă ulterior, pe baza răspunsurilor obținute în anchetele pe teren.

Se știe că pînă în prezent fonologiei nu i s-a acordat un interes prea mare din partea autorilor atlaselor lingvistice romanice. Printre cei dintîi care nu exclud fonologia din chestionar se numără și M. Alvar, care introduce în chestionarul Atlasului lingvistic al Andaluziei, alături de întrebări de ordin fonetic, și cîteva elemente de fonologie [40].

În ce privește problemele de etnografie, chestionarele speciale cuprind multe întrebări ale căror răspunsuri sînt valabile nu numai pentru studiul lexicului, ci și pentru denumirea și chiar descrierea unor obiecte de cultură materială, ca de pildă plugul, carul, războiul de țesut, diferitele obiecte pentru prepararea vinului, brînzei etc. Aceluiași scop îi servesc și numeroasele desene existente în chestionarele speciale.

Dacă ar fi să facem o simplă comparație statistică în ce privește numărul de întrebări pe care le au chestionarele cu care s-a anchetat pe teren în vederea realizării cîtorva din noile atlase regionale romanice, am obține raportul înfățișat în tabelul nr. 6 de mai jos :

Tabel nr. 6

prezentînd numărul întrebărilor din chestionarele cîtorva din noile atlase lingvistice regionale romanice

1	Atlasul lingvistic al Olteniei	2 543 întrebări
2	Atlasul lingvistic al Maramureșului	2 543 ,,
3	Atlasul lingvistic al graiurilor românești din Banatul iugoslav	1 000 ,,
4	Atlasul lingvistic moldovenesc	2 548 ,,
5	L'atlas linguistique du Lyonnais	2 000 ,,
6	L'atlas linguistique de la Gascogne	1 500 (?) ,,
7	L'atlas linguistique du Massif Central	3 800 ,,
8	L'atlas linguistique de la Wallonie	2 100 ,,
9	L'atlas linguistique de la Champagne et de Brie . . .	1 523 ,,
10	L'atlas linguistique du Centre	2 000 ,,
11	L'atlas linguistique de l'Est	2 500—3 000 ,,
12	L'atlas linguistique de l'Alsace	2 300 ,,
13	Atlas lingüístico de Andalucía	3 000 ,,

[40] M. Alvar, *op. cit.*, în ACTES..., p. 153—162.

ÎNCADRAREA MORFOLOGICĂ A VERBELOR NEOLOGICE ÎN LIMBA ROMÂNĂ DIN PERIOADA 1760—1860

DE

DESPINA URSU

În istoria limbii române literare, perioada cuprinsă, cu aproximație, între anii 1760—1860 reprezintă o epocă de adînci prefaceri, determinate de trecerea de la stadiul vechi la stadiul modern al limbii noastre de cultură. Acest proces de modernizare a limbii române literare s-a petrecut atît sub impulsul unor factori interni de ordin lingvistic și cultural, cît mai ales datorită multiplelor influențe străine care s-au exercitat atunci asupra limbii și culturii românești. Cele mai importante prefaceri au avut loc în lexic, care s-a îmbogățit cu numeroase cuvinte de diferite origini. Faptul acesta a atras după sine unele modificări și în sistemul fonetic și morfologic al limbii române.

În articolul de față vrem să arătăm, pe baza unui material bogat, extras din circa 400 de texte cu conținut variat, felul în care au fost încadrate în sistemul morfologic românesc verbele neologice intrate în limba română la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Această problemă a mai fost abordată, în studii de proporții mai mari sau mai mici, de P. V. Haneș [1], acad. Iorgu Iordan [2], acad. Al. Graur [3], Gh. Adamescu [4], L. Gáldi [5], Sextil Pușcariu [6], Alf Lom-

[1] P. V. Haneș, *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, ediția I, 1904, ediția a II-a, 1927.

[2] Iorgu Iordan, *Forme de conjugare mixtă în limba română*, în BIFR, II, 1935, p. 47—127; *Sufixe românești de origine recentă (neologisme)*, în BIFR, VI, 1939, p. 1—59; *Verbe românești nouă*, în BIFR, IX, 1942, p. 20—59; *Limba română contemporană*, București, ed. a II-a, 1956, p. 80 și urm.

[3] Al. Graur, *Sur les changements de conjugaison en roumain*, în „Bulletin linguistique", IV, 1936, p. 189—193; *Evoluția conjugării în românește*, în SCL, XIII, 1962, nr. 2, p. 153—160.

[4] Gh. Adamescu, *Adaptarea la mediu a neologismelor*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii literare", seria III, tom. VIII, București, 1936—1938, p. 49—126.

[5] Ladislas Gáldi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain a l'époque des phanariotes*, Budapest, 1939.

[6] Sextil Pușcariu, *Limba română. Vol. I. Privire generală*, București, 1940.

bard [7], G. Ivănescu [8], Mioara Avram [9], Maria Iliescu [10] și N. A. Ursu [11]. Tangențial, ea a fost discutată și în Gramatica Academiei R.P.R., precum și de către autorii numeroaselor lucrări despre lexicul limbii române literare din acea vreme. Mă refer în primul rînd la culegerile de articole cuprinse în volumele intitulate *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea* [12] și *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română* [13]. Pornind de la materialul bogat oferit de scrierile epocii, precum și de la constatările juste la care au ajuns cercetătorii menționați, vom încerca să facem o sinteză a faptelor caracteristice pentru încadrarea morfologică a verbelor intrate în limba română între anii 1760—1860.

Numeroasele influențe care s-au exercitat în acea perioadă asupra limbii române literare, ca și nesiguranța oamenilor de cultură în privința încadrării verbelor neologice la una din conjugările românești, susținută de lipsa unor norme gramaticale unice, au făcut ca cele mai multe din verbele împrumutate să aparțină atunci altei conjugări decît aceleia la care s-au stabilit mai tîrziu sau să aibă forme duble de conjugare.

Spre deosebire de celelalte limbi romanice, în care conjugarea I a fost și este cea mai bogată, în istoria flexiunii verbale românești distingem două perioade. Pînă pe la 1830—1840, conjugarea a IV-a avea superioritate atît din punct de vedere numeric cît și ca productivitate față de conjugarea I, iar de pe la mijlocul secolului trecut și pînă astăzi conjugarea I a devenit mai bogată decît conjugarea a IV-a, datorită creșterii considerabile a împrumuturilor latino-romanice sau creării de noi verbe după model latino-romanic ori cu mijloace formative mai noi. Această constatare este valabilă mai ales pentru limba literară, pentru că graiurile, în special cel moldovenesc, continuă pînă astăzi să formeze verbe noi de conjugarea a IV-a.

Observațiile de mai sus sînt confirmate și de cele două statistici privind verbele românești făcute în ultimul timp. Prima, a lui Alf Lombard [14], bazată pe un material lexicografic mai vechi, reflectă momentul în care conjugarea a IV-a românească era mai puternică decît conjugarea I. Autorul a înregistrat 2 998 de verbe de conjugarea a IV-a și numai 2 568 de conjugarea I. Statistica ulterioară, făcută de Maria Iliescu [15], pe baza unor dicționare mai noi, arată că în ultimul timp numărul verbelor de conjugarea I (2 538) este mai mare decît al celor de conjugarea a IV-a (2 036).

Ca urmare a influenței limbii neogreceşti, mai ales în Principate, și a limbilor maghiară și germană în Transilvania și Banat, la sfîrșitul

---

[7] Alf Lombard, *Le verbe roumain*, vol. I—II, Lund, 1954—1955.

[8] G. Ivănescu, *Îndrumări în cercetarea morfologiei limbii literare românești din secolul al XIX-lea*, în „Limba română", II, 1955, nr. 1, p. 19—39.

[9] Mioara Avram, *Mijloace morfologice de diferențiere lexicală în limba română*, în SCL, IX, 1958, nr. 3, p. 315—336.

[10] Maria Iliescu, *La productivité de la IV-e conjugaison latine dans les langues romanes*, în *Recueil d'études romanes*, Bucarest, 1959, p. 87—102.

[11] N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962, p. 121—122.

[12] București, vol. I, 1956, vol. II, 1958, vol. III, 1962.

[13] București, vol. I, 1959, vol. II, 1960, vol. III, 1962.

[14] *Le verbe roumain*, vol. II, Lund, 1955, p. 1117.

[15] Maria Iliescu, *op. cit.*, p. 97.

secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea asistăm la un proces de întărire a conjugării a IV-a. Toate verbele neogrecești, maghiare și germane intrate acum în limbă, precum și verbele latino-romanice pătrunse prin intermediul acestor limbi, au fost încadrate la conjugarea în *-i*. Sufixele verbale prin care s-a făcut această încadrare morfologică sînt : *-isi*, cu toate variantele sale (*-alisi*, *-arisi*, *-erisi*, *-irisi*), *-asi*, *-osi*, *-psi* (cu variantele *-fsi*, *-vsi*), *-xi*, *-ălui* (cu variantele *-elui*, *-ului*) și *-irui*.

În perioada de maximă intensitate a influenței neogrecești asupra limbii române (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea), sufixul verbal *-isi*, provenit din forma aoristului neogrecesc și impus în limba română prin verbele împrumutate din neogreacă, apare frecvent și la multe verbe de proveniență latino-romanică pătrunse direct în limba noastră.

În textele tipărite sau rămase în manuscris din jurul anului 1800 întîlnim extrem de multe verbe în *-isi*, îndeosebi în Principate. Sporadic, ele apar și în Transilvania. Dacă în cazul unora dintre aceste verbe sîntem siguri că ne-au venit din neogreacă : *afierosi*, *analoghisi*, *apelpisi*, *catafronisi*, *catagrafisi*, *energhisi*, *istorisi*, *loghisi*, *meremetisi*, *molipsi* (și *molefsi*, *molevsi*), *paretisi* (și *paratisi*), *proferisi* (și *proforisi*), *prosferisi*, *protimisi*, *siguripsi* (și *sigurepsi*, *sigurefsi*, *sigurevsi*), *stenahorisi* ș.a., despre cele mai multe nu putem ști totdeauna cu siguranță dacă le-am primit direct din limba latină sau din limbile romanice, și în această situație înlocuirea sufixului specific limbilor respective cu *-isi* a avut loc pe teren românesc, ori dacă au intrat în limba noastră cu această formă datorită filierei neogrecești. Unele indicații în acest sens pot fi date de formația culturală a autorului în scrisul căruia apar asemenea verbe și, în cazul traducerilor, de limba originalului.

Dintre verbele care se găsesc atît în limbile latină, italiană sau franceză, cît și în neogreacă, și care au în limba română din această perioadă infinitivul în *-isi*, menționăm pe *analisi*, *blocarisi*, *cangrenisi* și *gangrenisi*, *caracterisi* (cu varianta *caractirisi*) și *haractirisi* (cu varianta *haracterisi*), *economisi* și *iconomisi*, *nomadisi*, *paralisi*, *practisi*, *satirisi*, *specularisi* etc. Cele mai multe dintre verbele neologice în *-isi*, frecvente în textele epocii, nu aveau însă forme corespunzătoare în neogreacă și, ca atare, au primit sufixul respectiv pe terenul limbii române. De exemplu, *abdicarisi*, *abonarisi*, *acompaniarisi* (și *acompanerisi*), *adoptarisi*, *adorarisi*, *adresarisi*, *anularisi*, *apelarisi*, *articularisi*, *asigurisi*, *atacarisi* (și *attacarisi*), *avansarisi*, *avizarisi*, *componarisi*, *desbarcarisi*, *declararisi*, *definarisi*, *despozarisi*, *detronarisi*, *estimarisi*, *fabricarisi*, *figurarisi*, *fixarisi*, *formalisi* (și *formarisi*), *importarisi*, *influerisi*, *intrigarisi*, *maltratarisi*, *materialisi*, *meditarisi*, *meritarisi*, *murmurisi*, *proclamarisi*, *publicarisi*, *refiusarisi*, *sidarisi* „ceda", *somarisi*, *transportarisi*, *țitarisi*, *vizarisi*, *vizitarisi*, *voiajarisi*, *votarisi* și multe altele [16]. Aspectul fonetic sau grafia unora dintre aceste verbe ne indică cu precizie proveniența latino-romanică directă.

[16] Se poate ca unele dintre verbele citate să fi existat atunci și în neogreacă. În dicționarele neogrecești de care am dispus ele nu sînt însă înregistrate.

În scrierile cărturarilor din Principate verbele în *-isi* au avut o circulație foarte mare pînă pe la 1830. După această dată ele se întîlnesc mai ales în texte cu conținut administrativ [17] și în „Albina românească". În Muntenia, datorită contactului mai strîns cu cultura occidentală, precum și datorită direcției imprimate de Eliade Rădulescu, care încă în prefața gramaticii sale din 1828 propunea înlocuirea unor forme ca *formalisesc*, *recomandarisesc* sau *repetirisesc* cu *formare*, *recomandare* sau *repetire*, sufixul verbal *-isi* a fost abandonat mai repede decît în Moldova, unde menținerea lui un timp mai îndelungat a fost favorizată și de atitudinea conservatoare a lui Asachi și Săulescu în privința dezvoltării limbii române literare.

Dintre oamenii de cultură din Principate, de pînă la 1830, moldoveanul Vasile Vîrnav, autor al mai multor traduceri rămase în manuscris, făcute în jurul anului 1825, folosește, atît în traducerile din neogreacă, cît și în cele din limba franceză, foarte multe verbe în *-isi*, alături de numeroase verbe neologice de origine franceză încadrate la conjugarea I. Vasile Vîrnav nu reprezintă un caz singular în epocă. Mulți dintre intelectualii vremii care cunoșteau, pe lîngă neogreacă, și limbile latină, franceză sau italiană, procedau în mod asemănător. În dicționarul său voluminos intitulat *Condica limbii rumânești*, terminat pe la 1835 și rămas în manuscris, Iordache Golescu surprinde tocmai momentul cînd în limbă coexistau, pentru același verb, formele de conjugarea a IV-a în *-isi*, alături de cele de conjugarea I. Astfel, el înregistrează atît pe *apela* cît și pe *apelarisi*, pe *sigurepsi* și *sigurevsi*, dar și pe *sigura* și *asigura*, precum și pe *ataca — atacarisi*, *balota — balotarisi*, *favoriza — favora — favorisi*, *mimiza — mimisi* etc. De multe ori însă Iordache Golescu indică fie numai forma în *-isi*, fie numai pe cea în *-a*.

Scrierile ardelenilor și ale bănățenilor oferă relativ puține exemple de verbe în *-isi*. În cazul lui Ion Budai-Deleanu, Petru Maior, Ioan Molnar sau al altor ardeleni familiarizați cu cultura neogreacă, putem admite o influență directă a limbii neogrecești în folosirea unor forme ca *analisi*, *anatematisi*, *catatrexi*, *haractirisi*, *iconomisi*, *satirisi*, *scandalisi* (și *scăndălisi*), *sigurepsi* (și *sigurefsi*, *sigurevsi*) etc. Ca și la cărturarii din Principate, sufixul *-isi* apare și în scrisul ardelenilor la verbe luate direct din latină, franceză sau italiană, cum sînt *asigurisi*, *autorisi*, *cultiverisi*, *electrisi*, *formarisi*, *moralisi*, *personisi*. Alături de verbele în *-isi* se întîlnesc în scrieri din Transilvania și Banat și verbe în *-izi*, ca *favorizi*, *haracterizi*, *scăndălizi*, care au putut proveni din formele germane corespunzătoare (*favorisieren*, *charakterisieren*, *skandalisieren*), dacă nu cumva în asemenea cazuri este vorba de sonorizarea lui *s* intervocalic din sufixul *-isi*. S-ar putea ca și unele verbe în *-isi*, ca *electrisi*, de exemplu, să provină tot din formele germane corespunzătoare, prin pierderea sonorizării lui *s* intervocalic german, sub influența sufixului românesc *-isi*.

După anul 1840, cînd influența latino-romanică asupra limbii noastre literare se intensifică, au rămas puține verbe în *-isi*, mai ales

[17] Vezi „Buletin, gazetă administrativă", apărut la București între anii 1832–1859 și „Buletin, foaie oficială", apărut la Iași în același timp.

dintre cele care au avut o largă circulație în limba vorbită, cum sînt *aerisi*, *curarisi*, *economisi*, *istorisi*, *molipsi*, *plictisi*, *silabisi* și altele. Majoritatea verbelor neogrecești din limba literară de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și din primele decenii ale secolului al XIX-lea au fost înlocuite cu corespondentele lor latino-romanice.

În timp ce scrierile din Principate abundau în verbe noi de conjugarea a IV-a terminate în *-isi*, ardelenii și bănățenii foloseau multe verbe de origine maghiară și germană terminate în *-ălui* și, respectiv, *-irui*.

Sufixul verbal *-ălui*, extras, cu ajutorul sufixului românesc mai vechi *-ui*, din verbele maghiare terminate în *-álni*, apare — în perioada de care ne ocupăm — de obicei la verbele de origine maghiară, dar, uneori, se întîlnește și la verbe de proveniență latino-romanică sau chiar germană, substituind sufixele verbale originare. Unele verbe de origine latină, folosite mai ales în scrieri cu conținut juridico-administrativ, au pătruns în limba literară a epocii prin filieră maghiară. Avînd în vedere faptul că mulți cărturari ardeleni cunoșteau atît limba maghiară, cît și limbile latină, germană și, uneori, franceză sau italiană, precum și marea productivitate a sufixului *-ălui* în regiunea respectivă, putem admite pentru multe din verbele noi terminate în *-ălui*, din jurul anului 1800, o proveniență multiplă. Astfel, verbe ca *acțeptului*, *apelălui* (și *appelelui*, *appelului*), *arestălui*, *assentălui*, *calculălui*, *comendălui* (și *comendelui*), *confiscălui* (și *confișcălui*), *disputului* (și *desputului*), *dedicălui*, *eșplicălui*, *expedălui*, *gargarizălui*, *înformălui*, *leghitimălui*, *lițitălui*, *numerizălui*, *practicălui*, *prescribălui* (și *preșcribălui*), *pretendălui* (și *pretendelui*), *protestălui* (și *protestelui*), *provocălui*, *reducului*, *repetălui*, *revocălui*, *tractălui*, *transcribălui* ș.a. au corespondent atît în limba maghiară cît și în una sau chiar mai multe dintre celelalte limbi menționate. Sînt însă și unele verbe neologice în *-ălui*, ca *aplicălui*, *autenticălui*, *contradicălui*, *dependălui*, *depozitălui*, *dictelui*, *duplicălui*, *educălui*, *însinălui*, *multiplicălui*, *observălui*, *recomăndălui*, *speţificălui*, *sucțedălui*, de origine latino-romanică, pe care nu le întîlnim în dicționarele maghiare de astăzi, dar nu este exclus ca ele să fi existat în limba maghiară din acea epocă. Prin urmare, și unele dintre aceste verbe au putut pătrunde în limba română prin filieră maghiară.

Verbe în *-ălui*, ca *arestălui* (și *arestelui*), *exerselui*, *existălui* (și *existelui*), *formălui*, *probălui*, *respectălui*, *trătălui* ș.a. se întîlnesc și în unele texte din Principate. Remarcăm că cele mai multe dintre ele apar în scrisul aceluiași Vasile Vîrnav, a cărui limbă reprezintă un adevărat mozaic de forme de diferite origini.

Tot la conjugarea a IV-a au fost încadrate și verbele de origine germană terminate în *-irui*. Sufixul românesc *-irui*, extras, cu ajutorul sufixului românesc mai vechi *-ui*, din verbele germane terminate în *-ieren*, nu a devenit productiv în epocă, așa cum s-a întîmplat cu sufixele *-isi* și *-ălui*, ci se întîlnește mai ales la împrumuturile din limba germană: *addirui*, *administrirui*, *argumentirui*, *balsamirui*, *dictirui*, *dividirui*, *expedirui*, *latinisirui*, *multiplițirui*, *observirui*, *postirui*, *prezidirui*, *reducțirui* (și *reduțirui*), *rezolvirui*, *subtrahirui* (și *suptrahirui*), *studirui*, *taxirui* ș.a. Mai tîrziu, asemenea forme au dispărut din limba literară.

După cum am arătat mai sus, multe verbe de origine latino-romanică au pătruns în limba română, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea, prin filieră neogreacă, maghiară sau germană. Faptul acesta a făcut ca sufixele *-isi* și *-ălui*, cu variantele lor, să aibă frecvență mare în epoca respectivă, constituind un adevărat sistem în morfologia verbului românesc, la care se supuneau și cele mai multe dintre verbele venite direct din limbile latină, franceză sau italiană. După anul 1830, cînd, datorită creșterii influenței latino-romanice asupra limbii române, se constituie un nou sistem de încadrare a verbelor neologice, toate aceste verbe părăsesc sufixele *-isi* și *-ălui*, încadrîndu-se la conjugarea I. Unele verbe din categoria împrumuturilor directe din limbile latină, franceză sau italiană s-au încadrat totuși de la început la conjugarea I, la care au rămas pînă astăzi. Acest lucru se observă îndeosebi în scrisul reprezentanților Școlii Ardelene și al altor intelectuali de formație culturală latino-romanică. De exemplu, încă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, Paul Iorgovici încadrează la conjugarea I verbe ca *abroga*, *acompania*, *acorda*, *acumula*, *admira*, *adora*, *aproba*, *aresta*, *calma*, *capta*, *declara*, *decreta*, *educa*, *observa*, *palpita* ș.a.

De prin deceniul al patrulea al veacului trecut, ca urmare a diminuării influenței neogrecești asupra limbii literare din Principate și a celei maghiare asupra limbii literare din Transilvania și Banat, precum și datorită pătrunderii în limba română a unor verbe latino-romanice care aparțin conjugării I în limbile latină, franceză și italiană, se constată o schimbare a raportului dintre conjugările românești, în sensul îmbogățirii conjugării I. Astfel, verbele latinești terminate în *-are*, cele franțuzești terminate în *-er* și cele italienești terminate în *-are* au căpătat în românește desinența infinitivală *a* și s-au încadrat la conjugarea I. De exemplu, *abdica*, *abjura*, *abona*, *acapara*, *acomoda*, *acompania*, *acuza*, *adnota* (și *annota*), *adopta*, *altera*, *ama*, *amplua*, *anunța* (și *anunția*, *anonsa*), *ariva*, *augura* (și *ogura*), *beneficia*, *borna*, *brila*, *data*, *declara* (și *dechiara*), *incrimina*, *influa*, *influența*, *macula*, *opina*, *pronunța* (și *pronunția*), *proroga*, *telegrafia* ș.a.

Deoarece conjugarea a IV-a era încă puternică, cele mai multe din verbele noi încadrate la conjugarea I au avut, pînă pe la mijlocul secolului al XIX-lea, și forme în *-i* sau *-ui*. Ele apar mai ales la moldoveni, iar dintre aceștia Gh. Asachi și Gh. Săulescu au avut o preferință deosebită pentru verbele de conjugarea a IV-a, dar nu lipsesc nici din scrisul muntenilor sau al ardelenilor. De exemplu, *adresa — adresui*, *apela — apelui*, *aplica — aplicui*, *apostrofa — apostrofi*, *arbora — arbori*, *asigura — asiguri*, *aventura — aventuri*, *bombarda — bombardui*, *conforma — conformui*, *cuba — cubi* și *cubui*, *declara — declarui*, *decreta — decretui*, *efectua — efectui*, *egala* și *ecvala — ecvalui*, *exporta — exportui*, *favoriza* și *favora — favori*, *fermenta — fermentui*, *forma — formui*, *insinua — insinui* și *însinua — însînui*, *istoria — istori*, *litografia — litografi*, *observa — observi*, *ordona — ordonui*, *plastografia — plastografi*, *prezida — prezidui*, *publica — publicui* și *publici*, *punta — puntui*, *rezona — rezonui*, *sancționa — sancționi*, *silaba — silabi*, *statua — statui*, *supoza — supozui*, *telegrafia — telegrafi* ș.a. Uneori dubletul de conjugarea a IV-a este un denominativ.

În unele cazuri, verbele franțuzești terminate în *-er*, provenite din corespondentele latinești de conjugarea a II-a sau a III-a, s-au încadrat în limba română la conjugarea a IV-a (*absorbi*, *atribui*, *constitui*, *contribui*, *destitui*, *distribui* etc.) și, mai rar, la conjugarea a III-a *(distinge)*. În jurul anului 1850 unii scriitori din Principate creează, după modelul verbelor românești de origine latino-romanică, și forme de conjugarea I la verbe ca cele de mai sus, care n-au avut totuși o circulație prea largă în limba literară a epocii. De exemplu, *absorba*, *atribua*, *constitua*, *contribua*, *destitua*, *distribua* ș.a.

Numărul verbelor împrumutate din limbile latină, franceză și italiană stabilite la conjugarea I era deja foarte mare pe la mijlocul secolului trecut. În această categorie intră și verbele românești terminate în sufixul *-iza* (cu varianta *-isa*), provenit din fr. *-iser* sau it. *-izzare*, în *-fica* și *-fia*, provenite din lat., it. *-ficare*, fr. *-fier*, și în *-ona* (cu variantele *-iona* și *-iuna*).

Aproape toate verbele terminate în *-iza* sînt, în acea perioadă, împrumuturi din limba franceză, nu derivate pe teren românesc. Varianta *-isa* a acestui sufix se datorește aspectului grafic al cuvintelor respective în limba de origine. Normele fonetice ale limbii române literare nefiind stabilite atunci, circulau paralel atît formele cu *s* cît și cele cu *z* : *armoniza — armonisa*, *autoriza — autorisa*, *alcaliza — alcalisa*, *analiza — analisa*, *caracteriza — caracterisa*, *carboniza — carbonisa*, *centraliza — centrasa*, *economiza — economisa*, *electriza — electrisa*, *familiariza — familiarisa*-*generaliza — generalisa*, *magnetiza — magnetisa*, *mepriza — meprisa*, *moraliza — moralisa*, *neutraliza — neutralisa*, *paraliza — paralisa*, *poetiza — poetisa*, *satiriza — satirisa*, *sistematiza — sistematisa* etc. Acad. Iorgu Iordan vorbește și de un sufix verbal românesc neproductiv *-isa*, deosebit de *-iza*, provenit din verbele franțuzești terminate în *-ir*, care au pe *-iss* la anumite forme ale conjugării, și citează exemple ca *amerisa* (< fr. *amerrir*), *aterisa* (< fr. *atterrir*), *avertisa* (< fr. *avertir*), *furnisa* (< fr. *fournir*) [18]. Astăzi la toate aceste verbe *s* intervocalic s-a sonorizat, formele respective fiind confundate cu cele terminate în *-iza*.

Multe din verbele neologice stabilite ulterior, sub influența limbii latine, la formele terminate în *-fica*, au acum și variante paralele terminate în *-fia*, datorate influenței limbii franceze : *acidifica — acidifia*, *diversifica — diversifia*, *edifica — edifia*, *gratifica — gratifia*, *identifica — identifia*, *personifica — personifia*, *ratifica — ratifia*, *scarifica — scarifia*, *solidifica — solidifia*, *specifica — specifia*. Acad. Iorgu Iordan este de părere că transformarea sufixului verbal franțuzesc *-fier* în *-fica* s-ar fi putut face chiar fără modelul verbelor latine sau italiene, fiind ușurată de existența substantivelor franțuzești terminate în *-fication* sau italienești în *-ficazione*, precum și a adjectivelor substantivate terminate în fr. *-ficateur*, it. *-ficatore* [19].

Sufixele *-fica* și *-fia*, fiind simțite ca înrudite cu verbul *face*, au fost traduse uneori în românește prin acest verb. În felul acesta au rezultat forme de conjugarea a III-a, ca *licueface* „lichefia", *rareface* „rarefia", *scariface* „scarifica", *versiface* „versifica" și altele.

[18] *Sufixe românești de origine recentă (neologisme)*, în BIFR, VI, 1939, p. 48—50.
[19] *Ibidem*, p. 50.

Verbele de conjugarea I terminate în *-ona* și *-iona* sînt aproape toate împrumuturi din limba franceză și, uneori, poate și din italiană : *adiționa, afecționa, ambiționa, aproviziona, bufona, comisiona, confuziona, demisiona, impresiona, ocaziona, proporționa, raționa, reacționa, revoluționa, sancționa.* Datorită faptului că substantivelor franțuzești terminate în *-ion* le corespundeau în limba română, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, forme în *-iune*, sufixul verbal *-iona* apare uneori și sub forma *-iuna* : *provisiuna, rațiuna, reacțiuna* ș.a.

Tot la conjugarea I au fost încadrate și unele verbe ca *aplana, aplauda, garanta, voma* etc., de conjugarea a II-a în franceză, sau *echivala, prevala* etc., care aparțin conjugării a III-a franțuzești. Ca și multe alte verbe noi de conjugarea I, și cîteva dintre acestea au avut dublete de conjugarea a IV-a : *aplani, aplaudi, garantui, vomi.*

Alături de verbele de conjugarea I împrumutate din limbi străine, au circulat în prima jumătate a secolului al XIX-lea și unele denominative, tot de conjugarea I, create mai ales de la substantivele neologice corespunzătoare. De exemplu, *armonia, caractera, impresia, monopola, satira* ș.a.

Verbele franțuzești terminate în *-ir* sau *-re* s-au încadrat de obicei în română la conjugarea a IV-a : *aboli, aservi, construi, defini, deservi, instrui, servi.* Și unele dintre aceste verbe au avut forme paralele de conjugarea I : *construa, defina, instrua, serva*, cu o circulație restrînsă.

Conjugările a II-a și a III-a, slab reprezentate în limba română de pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, în comparație cu conjugările I și a IV-a, cunosc în perioada de care ne ocupăm o oarecare înviorare, mai ales conjugarea a III-a, datorită unor calcuri și semicalcuri cu care se îmbogățește vocabularul limbii române literare acum, precum și datorită preferinței latiniștilor și italieniștilor pentru verbele de conjugarea a III-a, împrumutate din limbile latină și italiană. Astfel, verbe ca *accede, antecede, cede, concepe, decede, deduce, demite, depinde, dirige, divide, emite, intercede, opprime, permite, precede, pretinde, procede, rege* ș.a., provenite din latină sau italiană, sînt acum de conjugarea a III-a. Ulterior, o parte dintre ele au dispărut din limbă, iar dintre celelalte, unele au rămas în continuare la conjugarea a III-a, în timp ce altele au trecut, sub influența formelor corespunzătoare franțuzești, la conjugarea I.

Multe verbe de conjugarea a III-a au avut, spre mijlocul secolului al XIX-lea, ca și unele verbe de conjugarea a IV-a, forme paralele de conjugarea I. De exemplu, *compromite — comprometa* și *compromita, concede — conceda, concepe — concepta, depinde — depanda, oprime — oprima, precede — preceda, procede — proceda, succede — succeda* etc. În unele cazuri, formele de conjugarea I au înlăturat mai tîrziu pe cele de conjugarea a III-a.

Numeroase verbe care au îmbogățit în această perioadă conjugarea a III-a sînt calcuri sau semicalcuri, mai ales după formele corespunzătoare din limbile latină și franceză. Verbele străine care au servit drept model calcurilor și semicalcurilor la care ne referim sînt, în limbile respective, în special derivate cu prefixe. În limba română a fost păstrat de obicei prefixul neologic ori a fost acomodat la un prefix mai vechi, iar cuvîntul de bază a fost înlocuit cu corespondentul românesc al verbului străin.

În felul acesta au rezultat verbe de conjugarea a III-a ca *circumscrie* și *circonscrie*, *combate*, *complace*, *compune*, *conduce*, *conscrie*, *constrînge*, *contrage*, *conține*, *contraface*, *contrapune*, *contrazice*, *descompune* și *decompune*, *deduce*, *desplace* și *displace*, *expune*, *extrage*, *interpune*, *interzice*, *înduce* și *induce*, *impune* și *împune*, *parcurge* și *precurge*, *prescrie*, *presupune*, *predispune*, *reduce*, *reține*, *subscrie*, *subzice*, *suprapune* și *superpune*, *suprăscrie*, *transcrie* ș.a. De altfel, prin același procedeu s-a îmbogățit și conjugarea a IV-a cu verbe ca *anteveni*, *circonveni*, *convietui*, *deminți*, *interveni*, *parveni*, *presimți*, *predomni*, *subîmpărți*, *supranumi*, *supraveni* etc.

★

În procesul adaptării verbelor neologice la sistemul morfologic al limbii române, între anii 1760—1860, se disting două perioade. Pînă pe la 1830—1840, verbele de proveniență neogreacă, maghiară și germană, precum și cele latino-romanice primite prin intermediul limbilor menționate, au îmbogățit conjugarea a IV-a. Sufixele *-arisi*, *-erisi*, *-irisi* și *-ălui*, *-elui*, *-ului* sînt deosebit de productive în această epocă, înlocuind sufixele verbale originare chiar la verbe care nu sînt de proveniență neogreacă sau maghiară. După 1830—1840, datorită creșterii continue a influenței latino-romanice asupra limbii române literare, care a determinat, printre altele, abandonarea multor verbe neogrecești, raportul dintre conjugările românești se schimbă, în sensul că conjugarea I devine preponderentă, ca și în celelalte limbi romanice. O oarecare înviorare a cunoscut în această perioadă și conjugarea a III-a, mai ales prin calcurile și semicalcurile create atunci după verbele latinești sau franțuzești.

Schimbarea raportului dintre conjugări și faptul că limba română literară nu avea încă un sistem de norme bine constituit au făcut ca multe verbe neologice să aibă în această perioadă forme duble sau, mai rar, chiar forme triple de conjugare.

ALEXANDRU MACEDONSKI ȘI LIMBA LITERARĂ

DE

ADRIAN MARINO

Aproape de loc cunoscut sub raportul ideilor despre limbă și ortografie, pînă acum știindu-se doar că a rămas partizanul etimologismului, Macedonski prezintă, și în acest domeniu, un deosebit interes pentru cercetători, cărora li se rezervă, încă o dată, surprize. Ca totdeauna în materie de idei estetice-literare, și pozițiile poetului în domeniul limbii trebuie să fie raportate în permanență, în spirit științific, la totalitatea principiilor de bază, văzute în evoluția lor istorică. Numai astfel, pe bază de texte, ne putem da seama că toate teoriile macedonskiene, în materie de limbă, sînt adaptate sau derivă, cu consecvență, dintr-un număr de principii fundamentale. Autor, în genere, puțin cunoscut, mai ales pe întreaga suprafață a operei publicistice, Macedonski are nevoie, și la acest capitol, de o integrare a documentării și analizei în ansamblul organic al spiritului său, mult mai complex și nuanțat decît se bănuiește.

Mai întîi, n-ar trebui să se piardă nici de astă dată din vedere cele două coordonate ideologice românești, în cadrul cărora se formează și se dezvoltă, prin nuanțări și influențe străine succesive, întreaga concepție despre literatură (și deci și despre limbă) a poetului : heliadismul și antijunimismul. Este un fapt de netăgăduit că programul de bază al poetului, la „Literatorul", ține de cea mai strictă esență pașoptistă. Macedonski aparține acestei tradiții, în care se recunoaște, și pe care vrea s-o continue, de la nivelul sensibilității epocii sale. El nu se afirmă inițial în literatură ca un revoluționar, ci ca un continuator al marilor pașoptiști, al lui Heliade în primul rînd, care poate fi socotit, fără îndoială, cel dintîi profesor de limbă al lui Macedonski, recunoscut prin declarații precise și repetate. În plină perioadă junimistă, în 1893, Macedonski afirmă că „lui Heliade datoresc românii frumoasa lor limbă actuală" [1]. Este o convingere constantă, reluată pe larg, în 1902, într-un „studiu-conferință" despre *Evolu-*

[1] Prince Rogala (Al. Macedonski), *Schiță asupra literaturii române*, în „Literatorul", nr. 8, 15 ianuarie 1893, p. 3.

țiunea limbei române [2], profesie de credință literară și lingvistică, sinteză de tradiție și inovație, în prelungirea heliadismului, cu netă ostilitate față de junimism. Macedonski cunoaște, în esență, ideile fundamentale ale lui Heliade în materie de limbă. Știe și de schimbul de scrisori din 1836 cu C. Negruzzi în legătură cu reforma limbii și ortografiei (publicate în 1872—1873 și 1878—1881) [3]. Lectura „Curierului românesc" și a „Curierului de ambe-sexe" se constată nu o dată. Din toate aceste lecturi el scoate următoarea imagine :

„Costache Negruzzi discută asupra limbei cu marele regenerator și recunoaște la rîndu-i că unitatea unui popor implică unitatea lui literară și aceeași bază de origine comună. Slavonismele, și, în genere, toate elementele străine, îndură o goană fără nume, sînt alungate cu sfîrcul batjocurei și cu fierul roșu al revoltei, afară din cetățenia limbei. Și care mai de care făurește termeni, fixează principii și norme, ia parte la mărețul edificiu al sintaxei, al prosodiei ; ortografia sileşte pe români, înainte de a se apuca să scrie și să învețe carte pe alții, să învețe ei înșiși. Fiece cuvînt este riguros dedus de unii, în frunte cu Heliade, din limbile neolatine, de alții din limbile de origine primitivă".

Macedonski recunoaște, prin urmare, lui Heliade Rădulescu un important rol de legiuitor, regenerator și purificator al limbii (despre sine Heliade nu gîndea altceva) [4]. Dar aceste merite nu pot salva deformările urmașilor, de care poetul este perfect conștient, și pe care începe să le combată. Heliade a fost continuat în stil caricatural. Bunele sale intenții s-au corupt :

„Fără îndoială că în această evoluțiune, atît în România, cît și în Moldova, s-a exagerat, și din această cauză limba și-a pierdut grabnic mai apoi caracterul clasic. Nepregătiți destul, cei cari se reclamau de la mișcarea lui Heliade, precum și cei cari se reclamau de la cea a lui Asachi, scrierea, proza și versurile se bosumflă, iau înfățișarea prețiosismului, artificialității și se prăvălesc uneori pînă la ridicul... Limba heliadică, trecută prin criteriul lor, este împestrițată astfel cu termeni pretențioși și ea împrumută de la dînșii un caracter de parvenitism bufon, ca cel din « Burghezul gentilom » " [5].

Cu toate acestea, față de exagerările latiniste, heliadiștii, după Macedonski, fac figură cuminte, fapt pentru care poetul îi laudă :

„Și, mulțumindu-se cu faptul nealterării fundamentale a sufletului român și a limbii române, nici Heliade, nici cei cari au participat la mișcarea lui nu au urmărit restituirea himerei, concepută de Bărnuțiu, ci s-au ținut la o parte chiar de mișcarea latinistă, ce se cerea de unii a se face cu privire la limbă. Unele spirite inferioare și-au făcut, firește, din

[2] Al. Macedonski, *Evoluțiunea limbei române*, în „Forța morală", I, nr. 1—3, 28 octombrie—11 noiembrie 1901, republicată în *Opere*, IV, *Articole literare și filosofice*, ed. Tudor Vianu, București, Editura Fundațiilor, 1946, p. 113—128.

[3] A. D. Xenopol, *O corespondență literară între I. Eliade și C. Negruzzi în 1836*, în „Convorbiri literare", nr. 5, 1 august 1872, p. 177—183 ; *Scrisori ale lui Eliade Rădulescu către Costache Negruzzi*, idem, nr. 9, 1 decembrie 1878 — nr. 9, 1 decembrie 1881.

[4] *O mărturisire din multe*, în *Opere*, II, ed. D. Popovici, București, Editura Fundațiilor, 1943, p. 242.

[5] Alexandru Macedonski, *op. cit.*, IV, p. 118—119.

aceasta un cal de bătaie, așa că au voit să vadă în tendința lui Heliade, nu o înaltă cugetare de direcțiune, ci o lipsă de cunoștințe suficiente a vorbirii și literaturii latine" [6].

Trebuie observat că această prețuire acordată lui Heliade nu era, în acea perioadă, de loc singulară. Cu prilejul serbărilor centenarului scriitorului pașoptist, Hasdeu pronunță un elogiu asemănător. Este un prilej de noi declarații antimaioresciene [7], poziție identică cu aceea a lui Macedonski. Spre deosebire de T. Maiorescu, care scosese *La Heliade* din ediția poeziilor lui M. Eminescu (deși acesta îl admira pe „Eliad ... cel dintîi scriitor modern al românilor și părintele acelei limbi literare pe care o întrebuințăm azi" [8]), prin solidarizare cu întreaga tradiție pașoptistă desconsiderată de Junimea, și în prelungirea lui Hasdeu, Macedonski va susține, în continuare, și după această dată, că Heliade are, între alte mari merite culturale, și pe acela de a fi „creatorul limbii române" [9]. Afirmația, firește, revine [10], fiind repetată mereu, pînă la bătrînețe [11]. Că poetul își așază întreaga „teorie" a limbii literare, în primul rînd, sub semnul lui Heliade, pe care dorește să-l continue și sub acest aspect, este un fapt incontestabil.

Dar Macedonski evoluează și într-un alt cadru estetico-ideologic, acela al romantismului european, apoi al parnasianismului și simbolismului, din substanța cărora el asimilează mult, rupînd și unele idei despre limbă și ortografie. Poetul cunoaște destul de bine pe Victor Hugo, citit și în texte cu caracter de manifest, ca prefețele la *Odes et ballades* și *Cromwell* [12], de unde împrumută cîteva idei fundamentale : revolta împotriva sintaxei și vocabularului „clasic", principiul evoluției limbii, aportul marilor creatori de limbă, care sînt scriitorii, „geniile". Parnasianismul, prin exemplul lui Leconte de Lisle, îi consolidează convingerile despre valoarea poetică a ortografiei etimologice. În sfîrșit, simbolismul exercită o mare putere de seducție prin proclamarea valorii sugestive a cuvîntului, prin „crearea de ritmuri noi, flexibilizarea și înavuțirea formelor existente" [13], prin răspîndirea vocabularului poetic rar și neologistic.

Ca peste tot în cîmpul estetic, Macedonski are talentul să sintetizeze și să recepteze selectiv toate aceste direcții, din care scoate o formulă personală, adaptată temperamentului său propriu și orientărilor literare de bază. Dar multe din ideile sale despre limbă, și dintre cele mai fine, provin mai ales din intuiții și observații personale. Căci Macedonski, lipsit, în fond, de ceea ce se numește pregătire lingvistică, citește în primul

[6] Alexandru Macedonski, *op cit.*, IV p. 120—121.

[7] B. P. Hasdeu, *Centenarul lui Heliade*, în „Apărarea națională", nr. 16, 20 ianuarie 1902.

[8] Gh. Bulgăr, *Eminescu despre problemele limbii române literare*, București, Editura științifică, 1963, p. 62.

[9] Al. Macedonski, *Literatura română și transilvănenii*, în „Românul", nr. 136, 9 octombrie 1903.

[10] *La Roumanie avant Héliade et l'œuvre du Dante Roumain*, „Fragment extrait d'une étude de Mr. A. Macedonski sur l'évolution de la langue roumaine", în „Le beau Danube Bleu", nr. 8, 30 avril 1905.

[11] Al. Macedonski, *Epoca cea mare*, în „Universul", nr. 133, 15/28 mai 1916.

[12] Polit (Al. Macedonski), *Școalele literare*, în „Literatorul", nr. 1, iunie 1890, p. 10.

[13] Idem, *op. cit.*, IV, p. 110.

rînd în sine însuși. Și este firesc să fie așa, deoarece nu era de așteptat ca un mare poet, mînuitor artistic și tehnic al limbii, să nu mediteze adînc și în permanență asupra instrumentului său de lucru și a celor mai bune metode de a-l perfecționa.

În ultimă analiză, concepția lui Macedonski despre limba literară decurge din principiul de bază al „poeticei" sale : poezia ca artă a imaginii, a sugestiei, a muzicalității. Conținutul poeziei nu este „ideea", ci „imaginea", organizată nu după logica prozei, strict rațională, ci după aceea, *sui generis*, a poeziei, conform definițiilor din articolul *Despre logica poeziei*, apărut chiar în primul an al „Literatorului" (1880), text cu caracter evident de manifest [14]. Consecința directă a acestei concepții este că poezia folosește un limbaj fundamental deosebit de acela al prozei, o limbă proprie, specială, adaptată în mod structural necesităților și legilor specifice expresiei.

Dezvoltîndu-și în alt context ideea, Macedonski ajunge în același timp și la sublinierea deosebirii între limba literară, calitativ diferențiată de limba vorbită, distincție acceptată azi în mod unanim, pe care poetul o face foarte limpede, în urmă cu mai bine de șase decenii, plecînd de la exemplul limbii latine :

„Latinii și toate popoarele civilizate aveau pentru literatură o limbă specială ; altfel vorbea Cicero și altfel plebeul ... care umplea circul și forul cu strigătul său".

„Limba lui Cicero se numea literară și era cu totul închisă poporului care vorbea latină rustică sau vulgară" [15].

Desigur că poetul cita, în fond, un loc comun, un adevăr elementar, reluat de toți filologii epocii sale, în frunte cu B. P. Hasdeu. Dar el este singurul dintre poeți, la acea dată (filologii nici n-aveau astfel de preocupări), care are tendința să scoată toate consecințele practice și teoretice, pe toată întinderea domeniului poetic, din această distincție fundamentală. Adică să se concentreze exclusiv asupra problemelor specifice limbii artistice, a literaturii și poeziei, cultivate și tratate în originalitatea lor intrinsecă. Macedonski, care adoptă pe frontispiciul „Literatorului" deviza „control de stil", în 1887 [16] înscrie „limba" în fruntea noului program al revistei, și toate indiciile arată că, de la începutul și pînă la sfîrșitul activității sale creatoare și de îndrumător literar, el acordă cea mai vie atenție dezvoltării continue a limbii poetice.

Astfel, el cultivă rima „în ecouri", împrumutată de la Victor Hugo, pe care o folosește în *Ecourile nopții*, adevărat experiment poetic, făcut în baza unui program precis :

„Această poezie este una dintre cele mai grele ca versificare ; am scris-o pentru ca să arăt pînă la ce grad de flexibilitate poate să ajungă limba română" [17].

În consecință, Macedonski se preocupă de îmbogățirea ritmului poetic, studiază diferite variațiuni metrice și strofice, se arată mereu

[14] Alexandru Macedonski, *op. cit.*, IV, p. 76—87.
[15] *Ortografia „Forței morale"*, în „Forța morală", nr. 13, 27 ianuarie 1902.
[16] *Către cititori*, în „Literatorul", VII, vol. II, aprilie—mai 1887.
[17] Al. A. Macedonski, *Poesii*, București, 1882, p. 389.

interesat de „subtilitatea și sveltețea frumosului", pe care n-o găsește în limba unor poeți, criticați tocmai pentru acest motiv, expresie — după el — a unui suflet rudimentar, cam „din topor" [18]. Căci pentru Macedonski, teoretician declarat al unității dintre „fond" și „formă" [19], nu poate exista limbă subtilă, care să exprime un conținut sufletesc primitiv și invers. Imposibilitatea este absolut manifestă. De aceea, dacă poetul revendică pentru poezie, pentru literatură în genere, un limbaj evoluat, este fiindcă el simte nevoia organică a traducerii, în ritmuri și imagini noi, a unui conținut emoțional nou, mai nuanțat, ridicat cu mult deasupra trăirilor elementare. Iată de ce la Macedonski căutările și inovațiile în limbă merg paralel cu subtilizarea progresivă a fondului liric, în afara oricăror preocupări pur formaliste, autonome. Ce poate fi mai firesc decît această unitate și interdependență, din care poetul face cheia de boltă a limbii literare, sub raportul oricăror îmbogățiri și inovații?

Fără îndoială că, așa cum formulează Macedonski problema, în acord, de altfel, cu toate revendicările poetice, de la romantism pînă la simbolism, el are deplină dreptate :

„Sunt simțiri noi, de o gingășie nemărginită, ce nu încap în nici o limbă în sintactica veche..." [20].

Aceeași observație și cu privire la vocabularul poetic, materia plastică a poeziei. Răspunzînd, cu prilejul unui interviu, la întrebarea : cine este „autorul nostru care a scris în o românească mai curată", el răspunde, arătîndu-se cu subînțeles pe sine :

„E, desigur, cel care va fi putut să exprime, cu vocabularul său special de cuvinte, un număr mai mare de sensațiuni și nuanțe" [21].

Macedonski nu făcea simple speculații abstracte, ci teoretiza pe marginea propriei sale experiențe. Foarte adesea el prezintă creația ca o „luptă" cu limba, ca o încleștare între poet și instrumentul de expresie, imperfect sau rebel, cu care este nevoit să lucreze. De unde confesiuni extrem de caracteristice ca acestea, cu privire la *Thalassa*, a cărei versiune românească, începută în 1890, a fost dusă la bun sfîrșit abia în 1916 :

„...La acea epocă nu aveam la îndemînă limba, pentru a cărei dreaptă cumpănire și inavuțire mi-au trebuit în urmă ani mulți de mînuire, de mlădiere a ei, de restituire a unor termeni, de înlăturare ale altora, de așezare a acestei limbi în tiparele de azi".

„*Thalassa* este, prin urmare, înainte de orice, o cucerire a putinței de a se spune în românește tot ce abia a putut să fie răsfrînt de suflet și de minte în cea mai puternică dintre limbile de azi : în cea franceză" [22].

Dacă acesta este fondul real, adînc, al gîndirii poetului în materie de limbă, mai pot fi privite experiențele sale de „armonie imitativă", apoi „instrumentaliste", drept curat formalism? Macedonski, care are

[18] Al. A. Macedonski, *Ardelenii în literatură*, în „Observatorul", nr. 623, 8 iunie 1907.
[19] Luciliu (Al. Macedonski), *Fondul și forma*, în „Literatorul", nr. 3, 1890, p. 33.
[20] *Încheiere*, ms. autograf inedit, databil 1916, copie în păstrarea noastră.
[21] Conferință din 1902, ms. inedit, corectat de poet, Muzeul literaturii române, achiziții noi, necatalogate.
[22] *Încheiere*, ms. citat.

noțiunea inefabilului poetic [23], ca expresie a inefabilului sufletesc, deci de conținut, este convins că pînă și vocalele închid, sau pot sugera anumite emoții, poetul apropiindu-se mult de noțiunea științifică de *fonem* :

„...Sunetele închise, precum : *î*, *u*, *ă*, cît și sunetele grave ca : *a* și chiar *o* sunt menite să deștepte sensațiuni, dintre care cele dintîi vor fi note triste și întunecate, iar cele de-al doilea sonore, dar solemne" [24].

Și cum aceste sunete nu apar izolate în poezia lui Macedonski, care folosește nu sunete, ci cuvinte, organizate în versuri, și cum numai în interiorul acestei unități metrice el studiază posibilitatea folosirii cuvintelor după valoarea lor expresivă, făcînd *poezie* și nu *letrism*, fonetica mai veche nu-l infirmă, ci, dimpotrivă, îl confirmă în principiu. Nu mai departe un specialist ca Maurice Grammont :

„Vocalele nu... devin expresive decît dacă *semnificația cuvintelor* (subl. n.) care le cuprinde le scot în relief" [25].

Există, de asemenea, după același fonetician, vocale „grave", (ca și la Macedonski) de împărțit în două categorii : „răsunătoare" *(éclatantes)* *a*, *o* deschis, și „întunecate" *(sombres)*, *u* și *o* închis [26]. Ceea ce dovedește că poetul nu era chiar atît de fantezist cînd se hazarda, în 1892, în prelungirea lui René Ghil, *Traité du verbe* (1886, 1888), în asemenea clasificări. Dar, firește, a-i controla strict principiile de „fonetică" iese din obiectivele cercetării de față, care-și propune să inventarieze și să evalueze doar concepția generală despre limbă a lui Macedonski și modul cum gîndește el limba, văzută exclusiv ca instrument poetic. Pe scurt, „limba și forma în care au fost turnate" versurile trebuie să fie „metale durabile", iar calitatea limbii trebuie să constituie primul „criteriu" de judecat o operă literară [27]. Aceasta este, în esență, viziunea despre limbă a lui Macedonski, lipsită — evident — de stringență științifică, însă fără erori în planul teoriei poeziei, unde nu dezvoltă, în fond, nici un fel de formalism de principiu.

Dacă limba, în cazul scriitorilor, așa cum susține Macedonski dîndu-se de exemplu, este chemată să dea expresie verbală unor noi conținuturi sufletești, fapt care nu este cu putință decît grație unor continui și grele eforturi, rezultă de aci că adevăratul creator al limbii literare nu poate fi decît scriitorul. Este o eroare în care poetul cade în mod inevitabil, dat fiind întregul său mod romantic de a concepe procesul de creație, operă, în ultimă analiză, de inspirație „genială". Această temă joacă un rol fundamental în poezie, la fel în estetica sa, unde constituie o teorie de bază. Și urmarea este că Macedonski nu poate concepe apariția operei de artă, și deci a mijloacelor de expresie, în primul rînd limba, decît printr-o serie de inițiative individuale, de acte de invenție, din partea unor oameni de mare talent, care, prin opera lor, împing arta înainte și dau un nou curs literaturii și limbii.

---

[23] „Tot ce este frumos ni se impune fără ca nimeni să-și poată da seama în ce mod și pentru ce", *op. cit.*, IV, p. 87.

[24] Idem, *op. cit.*, IV, p. 100.

[25] Maurice Grammont, *Traité de phonétique*, Paris, Delagrave, 1933, p. 387.

[26] Idem, *op. cit.*, p. 384.

[27] Al. Macedonski, *Criteriile în literatură*, în „Sărbătoarea eroilor", I, 1 aprilie 1913, p. 2.

Şi temperamental şi prin întreaga sa formaţie, Macedonski nu putea gîndi decît în acest mod. El ignoră faptul — fundamental — că limba, fiind un produs social, dacă presupune în toate cazurile de creaţie o alegere sau o inovaţie făcută „de cineva", ea cere, în acelaşi timp, în mod nu mai puţin obligator, ca această inovaţie să fie şi primită „de cineva". „Aici se cuprinde în întregime atît rolul personalităţilor, cît şi rolul maselor" în materie de limbă [28]. Or, poetul, ignorînd această dialectică, apasă exclusiv pe factorul „personalitate", dezinteresîndu-se deocamdată de rest. De unde o viziune unilaterală, romantică şi deci exagerată, a rolului creatorului de limbă, conceput ca un adevărat demiurg, geniu inspirat, stăpîn absolut al verbului. Dar nu-i mai puţin adevărat că aceasta era concepţia predominantă, în mediile literare, în perioada în care Macedonski îşi conturează ideile despre limbă, asupra cărora lucra în mod inevitabil o dublă tradiţie. Întreg romantismul francez, în frunte cu Victor Hugo, nutrea convingerea că „limba progresează datorită marşului maiestuos al marilor scriitori". La rîndul său Heliade, continuînd pe iluminişti, profesa aceleaşi principii :

„Cînd scrierea celui ce aspiră a da o limbă cultă şi unitară a fost, este un cap de operă, atunci totul rămîne sancţionat într-însa ; şi termeni şi frasi şi stil, *gustul autorului devine cu timpul gust general al naţiunii erudite*" (subl. n.) [29].

Era deci firesc ca Macedonski, discipol al lui Heliade, să gîndească la fel. Şi, într-adevăr, poetul elogiază, cum am văzut, în Heliade în primul rînd pe „creatorul" de limbă, căreia el i-a dat „tot ce putuse să dea". Chiar dacă „Heliade fusese condus de asprimea împotrivirilor să întindă coarda prea mult", acesta a „inovat" efectiv limba română şi, ca atare, are tot dreptul la recunoştinţă [30]. Evident că Macedonski spera acelaşi lucru şi despre sine, cînd declară, atît la sfîrşitul, cît şi la începutul carierei literare, că primul său obiectiv a fost mereu „limba". Am văzut ce gîndea, în 1916, la capătul versiunii româneşti a *Thalassei*. Dar poetul avea acelaşi program şi în 1881, cînd, vorbind despre o piesă de teatru, *Unchiaşul sărăcie*, el mărturiseşte : „Ţinta ce am urmărit în această scriere a fost limba" [31]. Nu este deci de mirare că Macedonski identifică peste tot noţiunea de „creaţie" cu aceea de „limbă", operă şi într-un caz şi în altul exclusiv a marilor talente literare.

Cum această teorie, pe măsură ce studiile de sociologie literară şi lingvistică cîştigă teren, începe să fie tot mai combătută, Macedonski este nevoit să se apere, să se explice. Şi atunci ni se dezvăluie, foarte amănunţit, întregul fond al concepţiei sale, conform căreia „limbi sunt numai acele pe care le formează poeţii şi prozatorii cei mari".

---

[28] Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, variantă nouă, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960, p. 386.

[29] I. Heliade-Rădulescu, *Literatura, Critica*, „Biblioteca portativă", I, Bucureşti, 1860, p. 253.

[30] Alexandru Macedonski, *op. cit.*, IV, p. 121.

[31] Idem, *Opere*, II, *Teatru*, ed. Tudor Vianu, Bucureşti, Editura Fundaţiilor, 1939, p. 449.

Mai întîi, poetul încearcă să vină cu o demonstrație istorică a tezei sale, invocînd de predilecție exemple franceze :

„În Franța, înainte de Ronsard, nici nu era o limbă. Era numai un amestec dialectar. Au venit apoi Malherbe, Boileau, Racine, Voltaire, Rousseau, Diderot, La Harpe și cîți alții și numai astfel geniul francez a trecut treptat la rangul de limbă și a ajuns unealta cea mai frumoasă și mai puternică pentru exprimarea cugetărilor și simțirilor omenești".

Un rol analog ar fi jucat, la noi, și o serie de scriitori români, citați cam amestecat, însă, în tot cazul într-o ordine de idei concludentă pentru orientarea „tradiționalistă" a lui Macedonski :

„Tot așa, la noi, basele au fost puse de Heliade, iar după el, unii o dată cu el, Asaki, Costache Negruzzi, Văcărescu, Bolintineanu, Alecsandri, Anton Pann, Grigore Grandea, D. A. Laurian, Vasile Păun, Mircea Demetriad și alți scriitori de rară valoare au plămădit și au frămîntat aluatul sfînt pentru a ni-l da astăzi în forma în care se află, pîine din cea mai fină făină, bună și dulce și din care la rîndul nostru suntem datori a împărtăși urmașilor fărîma de viață viitoare a românismului" [32].

Dar, se-nțelege, argumentul devenea din ce în ce mai puțin convingător și atunci Macedonski cheamă în sprijin teoria factorului pur individual în materie de limbă (susținută, dintre contemporanii poetului, și de lingviști de mare reputație, ca Vossler, apoi de Leo Spitzer și G. Bonfante, dintre reprezentanții școlii idealiste actuale), într-un stil din ce în ce mai polemic. El combate pe „un tînăr" care :

„Fără să spună că evoluțiunea în limbă și în poetică română se datorește timpului, dă să se înțeleagă *că ea se datorește tuturor celor care au mînuit condeiul*".

Și comentariul lui Macedonski urmează, dezvăluindu-i pînă la capăt întregul său individualism lingvistic :

„Generoasă și egalitară teorie — dar falsă — cu desăvîrșire falsă. Evoluțiunile nu pornesc decît de la cei foarte puțin numeroși. Numărul se alătură mai tîrziu — e adevărat — de acești foarte puțini — care și ei se reduc de multe ori la unul singur...".

Explicația dată este făcută în cel mai pur spirit voluntarist (poziție de bază în „etica" poetului), care-l împinge, în domeniul limbii, la afirmații ca acestea :

„Lucrul se explică ușor : în limbă și în literatură mai cu seamă, unul singur, sau cîțiva cel mult sunt cei care pot să aibă *îndrăsneală*. Nici o literatură și nici o limbă n-au evoluat și nu s-au format decît așa" [33].

Exagerare evidentă, de fapt nu definitivă, făcută în focul polemicii. Căci dacă Macedonski subordonează foarte mult factorul colectiv în limbă inițiativei individuale, el nu-l ignoră totuși cu totul. De altfel, chiar în textul citat, poetul recunoaște că „numărul se alătură" la actul „îndrăsnelii" creatoare. În realitate, Macedonski — ca orice romantic — are mai presus de orice o vie repulsie față de pedanterie, de codificarea

[32] Alexandru Macedonski, *op. cit.*, în „Românul", nr. 136, 9 octombrie 1903.
[33] Idem, *Vorbele luminei*, în „Universul literar", nr. 27, 3 iulie 1916.

riguroasă, fixată, a limbii. Și atunci el sare în extrema contrară, conferind poetului drepturi lingvistice absolute :

„Din acest punct de vedere autorul consideră că o scriere de o însemnătate cu totul înaltă este de crezut că-și păstrează acest caracter în ciuda grămăticilor... care uită că nu regulele pe care ei se învrednicesc să le predea în școli au fost ziditoarele limbii noastre".

Dar, în același timp, Macedonski are tot mai mult intuiția limpede că poporul este marele creator de limbă și către sfîrșitul vieții raportul se răstoarnă, în cel mai deplin spirit al adevărului :

„Dimpotrivă singur geniul poporului mai întîi și al scriitorilor mari după aceasta, sunt chemate să întărească aceste reguli, sau să le lărgească și să le dărîme după cum mișcarea de simțiri și de cugetări noi o cere".

Poetul păstrează pînă la capăt convingerea că scriitorul (citește „geniul") are dreptul și facultatea de a veni cu oricît de multe inovații. Însă nici una nu intră în limbă dacă vorbirea comună n-o acceptă, asimilînd-o :

„Greșeli, firește, se vor găsi și la literați, dar obștea unei țări nu primește dintre noile forme gramaticale pe care ei le-ar aduce decît pe cele pe care nu sunt respinse de taina atavică... a unui popor".

Înlăturînd nuanța irațională din această explicație prin „specificul național" a evoluției limbii, trebuie recunoscut că, în cele din urmă, Macedonski se supune evidenței și adevărului, abandonînd — în esență — individualismul romantic. Din teoria de bază el nu mai păstrează decît principiul libertății în limbă, orientîndu-se tot mai mult spre conceptul de limbă vie, în cadrul căreia „greșelile" tind progresiv să devină „gramaticale" :

„Cu toate că spuse în treacăt, cele însemnate aci nu vor arăta mai puțin că limbile nu se pot înmărmuri în *anumite reguli ce dacă au o valoare gramaticală pentru un timp nu mai au nici una pentru altul...*" (subl. n.) [34].

Cu alte cuvinte, Macedonski recunoaște, din ce în ce mai deschis, importanța determinărilor de ordin istoric în limbă, produs supus evoluției. Este o idee pe care el a întîlnit-o cu certitudine mai întîi la romantici. Nu mai departe în celebra prefață la *Cromwell* de Victor Hugo, de altfel citată :

„...Limba franceză nu este *fixată* și nu se va fixa niciodată. O limbă nu se fixează. Spiritul uman este veșnic în marș, sau, dacă se vrea astfel, în mișcare și limbile împreună cu el" [35].

Prin urmare, poetul începe să susțină și el, în același sens, că :

„Limbile destinate să trăiască sunt nevoite să evoluționeze către viitor iar nicidecum să se înapoieze către trecut" [36].

Însuși faptul că Macedonski, care nu este un lingvist, ține o conferință cu titlul *Evoluțiunea limbei române* arată că el dezbate, în fond, o problemă de poetică, rezolvată în permanență în direcția inovației, începînd cu materialul de limbă pe care-l folosește. De aceea, oricît de mare îi era admirația pentru Heliade, poetul recunoaște că nici limba

[34] *Încheiere*, ms. citat.
[35] Victor Hugo, *Théâtre*, I, *Cromwell*, Paris, Hachette, 1880, p. 56.
[36] Al. Macedonski, *Cu privire la „Saul"*, în „Țara", nr. 215, 5 februarie 1894.

inovată de acest mare precursor „nu fusese atît de definitiv fixată, încît să închidă porțile pentru mult timp unei acțiuni diferite". Ar fi însemnat, în fond, să nege, dintr-o trăsătură de condei, însuși aportul propriei sale școli, despre care declară solemn :

„...Credințele grupării de la „Literatorul" se întemeiază mai ales pe principiile că o limbă și o literatură nu se pot momifica în trecut, că arhaizarea este omorîrea limbii, că ea este ruperea acordului cu prezentul, că o gravitațiune reîncepută către nou se impune" [37].

De fapt, în acest program se simt în egală măsură tendința subiectivă spre inovație, proprie oricărei noi școli literare, și convingerea obiectivă că această inovație este nu numai de dorit, dar și inevitabilă, în baza procesului firesc de evoluție a limbii, adevărată „lege fixă" (Macedonski este contemporan și cu școala neogramatică în lingvistică). El știe că :

„Legi fixe prezidă la evoluțiunea limbilor, legi ce nu permit reconstituirea trecutului, ci numai lucrarea lor ca baze ale viitorului" [38].

În același timp, poetul mai știe că această „evoluțiune" are loc în anumite cadre date, istorice și sociologice, și deci că este necesar „să se dea vorbirii românești un caracter mai real, mai *în raport cu timpul și cu mediul*" (subl. n.) [39]. Așa cum și Victor Hugo arătase că „orice epocă are ideile sale proprii și că deci trebuie să aibă și cuvintele potrivite acestor idei" [40], la fel și Macedonski ajunge la încheierea că inovațiile în limbă se produc :

„După cum mișcarea de simțiri și de cugetări noi o cer uneori mai încet și alteori mai grăbit, și după cum... trebuințele izvorîte din evoluțiunea științifică ori industrială a timpurilor o hotărăsc" [41].

Este evident că poetul se apropiase tot mai mult de soluția adevărată a problemei, printr-o sinteză între tradiție și inovație, între „geniu" și istoricitate. Dovadă și acest text, foarte concludent, ce definește stadiul ultim de gîndire al lui Macedonski în domeniul prefacerilor în limbă, despre care are o viziune integrală, privind atît lexicul, cît și morfologia și sintaxa :

„Pentru ca limba, bunăoară, să evoluționeze, nu este nevoie de a se introduce în capitolul ei vorbe *termeni noui*, care să corespundă cu dezvoltarea intelectualității și sensibilității unei epoci, cu nouile adevăruri cîștigate de știință, ori răsărite în domeniul artelor și literilor, ci se mai cer și *construcțiuni noui*, o *sintaxă* din ce în ce mai puternică prin mlădierea ei, spre a se pune în legătură cu armonia adusă de vioiciunea exprimării adusă de neîncetata mișcare a sufletelor omenești" [42].

Nu este greu de observat că poetul exprimă aci, încă o dată, o profundă și legitimă aspirație, comună întregii poezii moderne în prelungirea simbolismului, în atmosfera căruia el își nuanțează și își definitivează concepția despre limba poetică, poziție substanțial înrudită cu

[37] Al. Macedonski, *op. cit.*, IV, p. 121, 127—128.
[38] Idem, *op. cit.*, IV, p. 121.
[39] Idem, *op. cit.*, IV, p. 122.
[40] Victor Hugo, *op. cit.*, I, p. 57.
[41] *Încheiere*, ms. citat.
[42] Idem, *op. cit.*, în „Universul literar", nr. 27, 3 iulie 1916.

aceea lui Jean Moréas, de pildă. Acesta publică un manifest simbolist, în suplimentul literar al ziarului „Le Figaro" (18 sept. 1886), unde întîlnim formule de o izbitoare analogie. Dat fiind unele nuanțe care s-ar pierde în traducere, citățm în original :

« Pour la traduction exacte de sa synthèse, il faut au symbolisme un style archétype et complexe, d'impollués vocables, la période qui s'arcboute alternant avec la période aux défaillances ondulées, les pléonasmes significatifs, les mystérieuses ellipses, l'anacoluthe en suspens, trope hardi et multiforme, enfin la bonne langue — instaurée et modernisée —, la bonne et luxuriante et fringante langue française d'avant les Vaugelas et les Boileau — Despréaux » [43].

Deci, în esență, construcții, sintaxă nouă, suplă, nuanțată, complexă și, firește, un vocabular poetic „îndrăzneț și multiform", ideal literar cu care programul lui Macedonski se întîlnește. De unde marele său titlu de glorie, că la „Literatorul" :

„Limba română a fost treptat înavuțită și treptat a cîștigat o flexibilitate și o energie puțin comună" [44].

Și aceasta nu printr-un simplu mimetism ideologic și printr-o influență mecanică, ci datorită faptului, esențial, că și Moréas și Macedonski consideră evoluția și rafinarea limbii drept o condiție de bază a oricărei poezii moderne. Dacă idealul noului poet, pe care Macedonski îl definește în repetate rînduri, este exprimarea unor noi idei, emoții și sugestii, cum ar fi cu putință ca acest conținut interior inedit să nu determine transformarea limbii în sens evolutiv ? De la acest postulat pleacă întreaga poezie modernă și Macedonski, firește, nu face excepție.

De aci o consecință esențială, privind direct limbajul poeziei, concepută tot mai mult ca artă a cuvîntului. În limbă încep să apară în mod inevitabil cuvinte noi, rare, neologistice, pentru înțelegerea cărora se publică, în 1888, chiar un *Petit glossaire pour servir à l'intelligence des auteurs décadents et symbolistes* de Jacques Plowert (P. Adam). Lucrarea conține explicarea a 500 cuvinte „literare" noi, a căror justificare este cum nu se poate mai în spiritul acestei teorii :

„La aceste trebuințe noi corespund idei noi, subtile și nuanțate la infinit. De unde necesitatea creerii de vocabule nemaiauzite, pentru exprimarea unei astfel de complexități de sentimente și senzații fiziologice" [45].

Invenția verbală devine astfel o preocupare fundamentală, o problemă poetică la ordinea zilei, care, atît în limba franceză, dar și mai mult în limba română literară, aflată pe atunci în plină evoluție, duce la îndreptățirea și recomandarea folosirii pe scară tot mai largă a neologismului. Așa cum, în perioada iluministă, toți oamenii de cultură români constată că limba română este „săracă" și cad de acord, în mod unanim, că trebuie „cultivată" prin împrumuturi, tot așa în perioada simbolistă, poeții epocii de orientare „modernistă", în frunte cu Macedonski, lovindu-se, la un alt nivel de dezvoltare morală și intelectuală, de același

[43] Cf. P. Martino, *Parnasse et symbolisme*, Paris, A. Colin, 1925, p. 151—152.
[44] Al. Macedonski, *Cuvînt inițial*, în „Literatorul", nr. 1, 15 iunie 1892.
[45] Cf. P. Martino, *op. cit.*, p. 145—146.

obstacol, încep și ei să ceară și să practice îmbogățirea limbii, cu rezultate variabile. De fapt, și mai înainte, nimeni nu respinsese neologismele cu adevărat necesare, de citat nu mai departe cazul lui Eminescu, dintre poeți [46], sau al lui Maiorescu, dintre critici [47]. Dar acum, în școala lui Macedonski, neologismul începe să fie cultivat programatic, chiar cu oarecare ostentație, în spirit sistematic inovator. Atacat de puriști, poetul se apără :

„Neologismele întrebuințate sunt o direcțiune literară de tendințe, de aspirațiuni. Se mai află încă în România, cu tot curentul contrariu, scriitori care să creadă că dacă națiunea merge *înainte*, pe toate căile, trebuie ca și limba să nu se întoarcă înapoi" [48].

Neologismul este consecvența directă a progresului în limbă, căci :

„Neadmiterea neologismelor în grai și în scrieri ar fi condamnarea la moarte a oricărui idiom. Graiul trebuie să evolueze sau să rămînă o simplă amintire cum au rămas limbile ebraice, egiptiane, asiriane, latine și eline" [49].

Dar ar fi complet greșit să se creadă că Macedonski recomanda oricînd și oriunde neologismul, care pentru el rămîne, de fapt, sinonim cu franțuzismul. În realitate, poetul vedea totul în mod funcțional. Și dacă, în principiu, el justifică neologismul, în practică el vine cu restricții și, în orice caz, cu o vie conștiință a necesității sale strict legitime. De aceea, concepția poetului, în acest domeniu, se dovedește mult mai nuanțată. Firește că limbile :

„Nu pot să fie mărginite între scoarțele unui vocabular... (numai) în cazul cînd avuția acestuia ar fi afară din cale de mare" [50].

În consecință, atunci cînd „avuția" fondului lexical este mare, neologismul devine inutil. Cînd „avuția" este mică, el devine inevitabil. Situație cu deosebire specifică limbii române literare, unde au contribuit, după Macedonski, și anumiți factori speciali, de conjunctură istorică. De ce a fost nevoit să folosească o limbă neologistică, împinsă uneori pînă la exagerare? Fiindcă, explică poetul, această tendință a avut, inițial, și o intenție polemică, după el legitimă :

„O direcțiune literară pornită din Iași, ne noroia în slavisme, pe lîngă că ne înneca în greoaia proză nemțească a dlui Titu Maiorescu și acelor care l-au urmat. Pentru a mă împotrivi cu mai mulți sorți de izbîndă unui exces, eu însumi alunecam spre altul : spre cel al prea multelor neologisme, armă pe care, de altfel, am părăsit-o de cum n-a mai fost nevoie de ea" [51].

Cînd n-a mai fost necesar, deci, limba lui Macedonski se curăță, rămînînd totuși foarte bogată, dovadă versiunea românească a *Thalassei*. Însă ceea ce trebuie bine precizat, încă o dată, este faptul, foarte caracteristic, că, în nici o perioadă a activității sale, poetul nu și-a făcut o

[46] Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 84.
[47] Titu Maiorescu, *Critice*, București, Socec, 1928, II, p. 168—192.
[48] Al. Macedonski, *op. cit.*, în „Țara", nr. 215, 5 februarie 1894.
[49] Idem, prefața la Constant Cantilli, *Bertha*, București, 1900, p. 49.
[50] *Încheiere*, ms. citat.
[51] Idem, *Cuvinte despre „Thalassa"*, în „Flacăra", nr. 29, 30 aprilie 1916, p. 344.

normă din a „îmbogăți" arbitrar limba română, despre care are, pe un plan, un ideal dacă nu „purist", în tot cazul consecvent neolatin. Cînd necesitatea o cere, el recomandă împrumuturi din această direcție, în speță franceză. Dar în același timp el știe cît de dificilă, de riscată și de abuzivă poate fi această metodă, în folosirea căreia Macedonski recomandă totdeauna prudență. Poetul este, de pildă, conștient de dificultatea introducerii cuvintelor noi, invocînd în acest sens pînă și autoritatea lui Michel Bréal :

„Dacă... zic tot « frumos » și nu « emoțional », e spre a nu deștepta neîncrederea ce însoțește introducerea unui termen nou, ș-apoi, după cum bine a observat un eminent lingvist, Michel Bréal, chiar limba mai ușor își lărgește sensul unui cuvînt, decît să primească pe un altul" [52].

Macedonski are în vedere, desigur, *Essai de sémantique*, carte celebră la acea dată, unde, într-adevăr, se discută pe larg despre „lărgirea sensului" cuvintelor [53].

Mai știe că inovațiile pot să complice lucrurile, să provoace confuzie, situație pe care el vrea în orice împrejurare s-o evite. Nu discutăm acum valoarea exemplului, dar poetul preferă pe vechiul *pembè*, lui *trandafiriu* și *roz*, dintr-un motiv foarte caracteristic :

„Părerea noastră este că expresiunea *pembè*, pe lîngă faptul că nu este nume de floare, ci nume de nuanță, este prea armonioasă pentru a fi meritat pe drept să fie gonită din limbă.

Prin grecescul *trandafiriu* cît și prin franțuzescul *rose* nu s-a făcut decît a se aduce o confuziune de care puteam fi scutiți".

În astfel de cazuri, dacă nu există un cuvînt curat românesc, echivalent, n-are sens să înlocuiești un cuvînt străin vechi, cu unul tot străin, numai fiindcă este nou :

„Și pentru ce am prefera persanului *pembè*, expresiunea *trandafiriu* sau *roz*, dacă nu-l putem înlocui cu un cuvînt curat românesc ?

Ar fi trebuit, sau cel puțin ar trebui de azi înainte să luăm de model pe spaniolii care au păstrat cu înțelepciune cuvintele arabe ce prinseseră prea mari rădăcini, mai ales cînd știu că aceasta nu i-a împiedecat de a-și forma o limbă și bogată și armonioasă.

Să nu se spună că pentru a înlocui pe *pembè* putem să luăm pe *roz* de la latinescul *rosa*, deoarece *rosa* nu se aplica de loc în latinește ca determinant al nuanței trandafirului" [54].

Intervine aci antilatinismul mărturisit al poetului, combătut în excesele Școalei latiniste și al continuatorilor ei [55], dar nu și o rezistență de principiu la orice fel de „neolatinism". Dimpotrivă, pe acela de nuanța Heliade Rădulescu, moderată, Macedonski îl aprobă din toată inima. Îl admiră și vrea chiar să-l continue, făcîndu-și din el un punct de program opus junimismului, acuzat în permanență de „germanizare" a limbii.

---

[52] Polit, *op. cit.*, în „Literatorul", nr. 1, iunie 1890, p. 11.

[53] Michel Bréal, *Essai de sémantique*, 2e éd. revue, Paris, Hachette, 1899 partea a II-a cap. XI : „Élargissement du sens", p. 128—134).

[54] Al. A. Macedonski, *Studii asupra limbei*, I, *Trandafiriu*, în „Literatorul", nr. 1, 1884, p. 12—13.

[55] Idem, *op. cit.*, IV, p. 120—121.

În felul acesta, la Macedonski, pozițiile ideologice și lingvistice se împletesc, fuzionînd într-o formulă paradoxală doar în aparență. Căci acest mare adept al evoluției și al inovației în limbă, sub toate aspectele, din ostilitate netă față de junimism, contestat în toate punctele, pare și uneori chiar adoptă atitudini direct puriste, radicale, neașteptate. Dar dacă-l citim atent, observăm că opoziția sa merge, în primul rînd, împotriva junimismului, ca ideologie, apoi împotriva tendințelor arhaizante și provincialiste din limba unor poeți, în special ardeleni, a căror orientare literară el o contestă.

De fapt, în acea perioadă, dintr-o direcție sau alta, și cu argumente diferite, mai toți factorii de răspundere erau într-o măsură oarecare puriști, inclusiv Eminescu [56] și Titu Maiorescu, care critica *Limba română în jurnalele din Austria*, unde descoperea construcții nemțești la tot pasul, deși era acuzat la rîndul său de... „prostituirea către nemțism a frazei românești" [57]. Învinuire gratuită, firește, însă cu substrat ideologic, semnificativ pentru „neo-latinismul culturei heliadiste continuate de « Literatorul » [58]. De aci provin toate atacurile lui Macedonski împotriva „germanizării" limbii române și exaltarea „stilului" neolatin, care „știe să mențină ritmul ce decurge însuși din geniul limbei noastre, fără a germaniza mișcarea frazei..." [59].

Cine profesează astfel de convingeri, evident, nu este un cosmopolit, oricît de discutabile i-ar fi exemplele. În materie de limbă, Macedonski ca poet român, nu putea să nu apere „geniul" limbii române, despre care-și formează, este adevărat, o concepție destul de personală. Dar că, în esență, intențiile sale erau pozitive și mai totdeauna îndreptățite, judecate în perspectivă istorică și în prelungirea principiilor sale de bază, faptul apare azi evident, cu toate excesele pasionale și de limbaj în care poetul cade adesea.

Observații identice sînt de făcut și cu privire la atitudinea sa față de slavonisme, arhaisme și provincialisme. Din nou, aceeași aparent surprinzătoare poziție puristă, rigidă, unilaterală și paradoxală, în care trebuie descifrată, în primul rînd, ca totdeauna la Macedonski, o teză ideologică-estetică. Toate sînt respinse în bloc, ca abateri de la normele limbii literare, a cărei dezvoltare este văzută în cadre neolatine și, bineînțeles, moderne, în accepția evoluționistă pe care Macedonski o dă acestui cuvînt. În caz contrar nu s-ar explica înverșunarea cu care poetul atacă tendințele „neaoșiste" în limbă, descoperite la prozatori ca Delavrancea (parodiat și de Caragiale pentru stilul său uneori voit „patriarhal") și la unii poeți ardeleni, care ar vorbi „o limbă stricată, scriu o limbă stricată", împănînd „limba noastră cu slavonismele de care abia scăpase". De unde o triplă obiecție adusă acestor scriitori :

1. că ar „fugi de întorsătura neolatină a frazei ca dracul de tămîie" [60],

---

[56] Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 18, 20.
[57] Idem, *op. cit.*, în „Literatorul", nr. 1, 15 iunie 1892, p. 2.
[58] *Arte și litere*, în „Forța morală", nr. 9, 23 decembrie 1901.
[59] Idem, *Principele Sturdza și literatura română*, în „Literatorul", nr. 4, 5 aprilie 1899.
[60] Idem, *Ardelenism nou gen*, în „Biruința", nr. 162, 12 iulie 1909.

2. că, „fugind de latinisme", ar „slaviza limba", „coborînd-o din nou la graiu dialectar" [61],

3. că, în căutare de pitoresc, s-ar vîna numai arhaismele, termenii cronicăreşti, bisericeşti şi „sfătoşi", luînd drept model „limba paracliserilor şi a ceasloavelor" [62], adevărat „Volapük" [63].

Cu alte cuvinte nu evoluţie, ci involuţie, nu „cultivarea", ci „stricarea" limbii, „sub pretext de patriotism" [64].

Felul cum Macedonski combate toate aceste tendinţe conturează în modul cel mai exact opiniile sale despre limba literară, concepţie precizată succesiv, am spune dialectic, prin contradicţie continuă. De unde apariţia unor nuanţe noi, care, adăugate la principiile definite anterior, dovedesc că Macedonski medita în mod stăruitor asupra acestor probleme, la un nivel ce depăşea net preocupările şi ideile despre limbă ale poeţilor epocii sale.

Dacă împotriva „germanizării" el nu poate veni decît cu proclamarea principiului „neolatin" în limbă, afirmat foarte sentenţios, dar nu şi definit analitic, în materie de provincialisme şi termeni dialectali, el invocă necesitatea recunoaşterii şi apărării existenţei limbii literare, împotriva oricăror tentative de corupţie. În articolele adversarilor săi el crede că descoperă următoarea teză, pe care nu-i este greu s-o răstoarne :

„Pentru că în româneşte nu s-a stabilit o limbă literară, impunem jargonul nostru, după cum a impus Dante dialectul toscan în Italia. Acest răspuns cuprinde, după cum se vede, o negaţiune şi un *desiderium*, adică afirmarea că nu există o limbă literară şi că doresc s-o impuie pe a d-lor".

Prin urmare, „avem sau nu o limbă literară" ? Şi dacă o avem, mai poate un scriitor s-o ignore şi s-o înlocuiască prin fanteziile sale, mai mult sau mai puţin pitoreşti, ori prin graiul său dialectal ?

Evident, aşa cum Macedonski a afirmat în toate împrejurările, există o limbă română literară, care nu poate fi modificată nici prin iniţiative scriitoriceşti arbitrare, nici printr-o invazie masivă de termeni şi construcţii dialectale :

„Prin limbă literară se înţelege partea limbei în care (se) scrie, cea recunoscută de toţi şi cea care-şi are stabilite regulele ei gramaticale. Ea se formează, neculegînd de-aici, de colea cîte un cuvînt, punînd la contribuţiune toate dialectele, ci într-un mod inconştient, pe nesimţite, dintr-o ramură a limbei unei naţiuni, dintr-un dialect, care, fie din cauza preponderenţei sale politice, cum e în Franţa, fie din cauza unui geniu care l-a ilustrat mînuindu-l, cum e în Italia, se impune singur cu toate sforţările celor cari, dintr-o ambiţie provincială, voiesc a întrona dialectul mahalalei sau judeţului în care trăiesc sau din care se trag".

Formarea unei limbi este rezultatul unui proces istoric, de creştere organică lentă. Cît priveşte cazul limbii române literare, ea s-a dezvoltat

[61] Vlad Mircescu (Al. Macedonski), *Cît despre literatura...*, în „Revista de critică şi literatură", 1 septembrie 1908, p. 2.

[62] Idem, *op. cit.*, în „Ţara", nr. 215, 5 februarie 1894.

[63] Polit (Al. Macedonski), *Les Petits-Maîtres*, în „Literatorul", VIII, vol. II, 1886—1887, p. 348.

[64] Al. Macedonski, *Început de însănătoşire*, în „Liga ortodoxă", Supliment literar, nr. 1, 20 octombrie 1896.

progresiv și unitar, avînd la bază dialectul muntenesc și rezultatul este că, azi, „nu avem dialecte în înțelesul științific al cuvîntului", opinie către care înclină marea majoritate a lingviștilor și filologilor actuali. După acad. Iorgu Iordan, de pildă, limba noastră „nu are și nu a avut dialecte" [65]. Macedonski admite totuși „trei subdialecte : muntenesc, moldovenesc și transilvănean". Dar, din punct de vedere literar, această realitate nu amenință și nu contrazice întru nimic primatul unității. Căci din două una :

„Sau limba d-lor e un subdialect și este scrisă numai pentru provincia în care se vorbește acel subdialect, sau e un compromis din toate subdialectele și atunci nu va fi înțeleasă de nimeni, prin urmare nu poate fi considerată nici ca limbă literară, nici ca limbă cultă" [66].

Produsul acestei combinații este hibrid, cu efecte literare dăunătoare. După cum tot negativă, inferioară, în raport cu limba literară comună, rămîne și limba dialectală, provincială, pe bază de graiuri regionale, oricît de „curată" ar fi aceasta, dar impură și necultivată în comparație cu limba literară. Iată de ce Macedonski dezvăluie o atît de mare ardoare polemică împotriva „mocirlei provincialismelor" [67], a „slavonismelor și provincialismelor", protestînd împotriva substituirii „cuvîntului de origină latină, ce rămăsese pînă și în graiul poporului", căruia „i se preferă cuvîntul corespunzător slavonesc sau unguresc" [68]. Fără îndoială că Macedonski exagera, căci o astfel de invazie nu se constată în limba română la epoca în care scrie. Dar opoziția sa avea un sens superior. El este de partea limbii literare, al cărei primat poetul îl apără, în stilul său, uneori supărător, și în această perspectivă trebuie interpretate și afirmații destul de riscate ca acestea, în care este de aprobat nu atît litera cît spiritul lor. De fapt, și Maiorescu și Eminescu [69] se arătaseră, la timpul lor, nemulțumiți de limba unor publiciști ardeleni :

„Limba ardelenească, îngreunată prin întorsături nemțești, prin lipsa de elasticitate, pe care o posedă ca *idiom* restrîns al românilor, n-are, cu toate aceste, nici o cădere a se substitui celei care au păstrat-o strămunii noștri și pe care au format-o definitiv marii noștri poeți și literați" [70].

În ce privește arhaismele, pe care și Caragiale le ironiza (vezi parodia *Dă-dămult... mai dă-dămult*), privite cu multă rezervă și de Eminescu [71], are aceleași argumente. Macedonski respinge atît „latinismele" cît și „neaoșismele", pe criterii pline de bun simț și pe care evoluția istorică a limbii române le confirmă întru totul. Despre purismul latinist scrie :

„Cînd Societatea Academică voia să ne latinizeze limba, s-o purifice, cum ziceau bătrînii academiciani, cele mai puternice argumente ce li se opuneau erau acestea : I[iu] limba în cursul veacurilor se modifică, cunoștințele se înmulțesc și la idei și la lucruri noi trebuiesc termeni noi ; prin urmare, introducînd în limba românească cuvinte latinești de acum

[65] Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 314.
[66] Polit, *op. cit.*, în „Literatorul", VIII, vol. II, 1886—1887, p. 344—352.
[67] Idem, *op. cit.*, în „Sărbătoarea eroilor", nr. 1, aprilie 1913.
[68] Idem, *op. cit.*, IV, p. 122—123.
[69] Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 66.
[70] Idem, *op. cit.*, în „Românul", nr. 136, 9 octombrie 1903.
[71] Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 32.

2 000 ani trebuie să le aduceți cu înțelesul lor de pe atunci, înțeles care este astăzi insuficient, II^lea că limba latinizată astfel n-o să fie înțeleasă decît de cei care o scriu. Limba cu adevărat artificială a căzut, n-o mai scrie sau vorbește decît poate cîte un bătrîn transilvănean, profera în vreun colț al țării".

Dintr-o exagerare s-a sărit în alta. De la *peplu* și *gratulațiune*, arată Macedonski, s-a trecut la o limbă de *vlage* și *vîzdoage*, combătută pe aceleași motive :

„Observările făcute latinizatorilor se pot face, tot așa de bine, și celor din extrema opusă. Limba se schimbă, cuvintele își modifică înțelesul și vizînd cuvintele cronicarilor în scrieri noi trebuie să le dați și semnificarea pe care au avut-o în « letopisețe ». Așa, de pildă, cine nu ar rîde de « mazîlirea lui Cuza »? Cu tot respectul sau, mai bine zis, din cauza respectului ce se va fi păstrînd acestui venerabil arhaism, ar fi ca și cum ai îmbrăca în frac pe un bătrîn de acum 80—90 ani.

Este dar evident că cronicarii nu trebuiesc puși la bir pentru alcătuirea unei limbi literare decît cu cea mai mare cumpătare" [72].

Poziție moderată, perfect îndreptățită, după cum se vede, în ciuda unor îngroșări polemice ulterioare, cînd constată că :

„Se desmormîntară termenii uitați de prin hrisoave, de prin cărți bisericești și se repuseră în circulațiune cu un fel de voluptate de nedescris" [73].

Dar Macedonski, a cărui poziție se fixează în cele din urmă la un foarte cuminte echilibru, nu este nici pentru o limbă violent neologistică. Considerăm acest text, din 1913, ca o sinteză a gîndirii poetului în materie de limbă literară :

„Dacă ea nu este ecoul unui dialect, dacă nu este întesată de provincialisme, de construcțiuni de frază greșite ori străine geniului poporului care o vorbește, dacă ea nu cuprinde afectațiuni de stil, umflături, sforăituri, într-un cuvînt, dacă este dintre acelea care rezistă curgerei timpului, *dacă nu este nici prea arhaică, nici prea radicală* (subl. n.), o asemenea limbă e, în acest caz, întocmită din materialul ce a servit în Franța lui Corneille, Racine și Molière și formează un prim criteriu, ce va fi cu atît mai determinat, cu cît opera se va bucura de o *limbă ajunsă la o treaptă de echilibru* (subl. n.), va întruni și calitățile formei interioare sau, cu alte cuvinte, ale ideii" [74].

Cu toate aproximațiile, ezitările, uneori chiar exagerările și erorile sale, observațiile lui Macedonski despre limba literară, oricît de puțin tehnice ar fi sau ar părea la prima vedere, ajung, în genere, pînă la miezul problemelor, rezolvate mai totdeauna la un nivel superior. Macedonski, care pleacă în primul rînd de la propria sa experiență de artist al cuvîntului, reprezintă, fără îndoială, în literatura română, la întretăierea secolelor al XIX-lea și al XX-lea cea mai înaltă conștiință lingvistică, poetul cu cele mai exacte, fine și nuanțate intuiții privitoare la limba literară și la mijloacele de expresie, prin poezie, a sufletului complex al epocii.

[72] Polit, *op. cit.*, în „Literatorul", VIII, vol. II, 1886—1887, p. 344—352.
[73] Idem, *op. cit.*, IV, p. 122—123.
[74] Idem, *op. cit.*, în „Sărbătoarea eroilor", nr. 1, aprilie 1913.

EVOLUȚIA TERMINOLOGIEI PRIVITOARE LA „RIMĂ" ÎN LIMBA ROMÂNĂ LITERARĂ

DE

I. ȘTEFAN

Versificația românească cultă își are începuturile în secolul al XVII-lea. Primele versuri imprimate într-o carte românească sînt de fapt stihuri slavone, datorite lui Udriște Năsturel, și sînt publicate în *Pravila* tipărită la Govora în 1640. Cele dintîi versuri în limba română apar în *Cazania* din 1643 a lui Varlaam, sub stema țării. În anul următor se tipăresc versuri românești în *Evanghelia învățătoare* de la Mînăstirea Dealului [1]. Dar întemeietori ai versificației românești sînt considerați cronicarul Miron Costin, autor al poemului *Viața lumii*, și mitropolitul Dosoftei, cu a sa *Psaltire în versuri* (1673), avînd amîndoi modele în literatura polonă.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea apar și primele noțiuni de poetică în limba română. Miron Costin, în prefața la poemul *Viața lumii*, scris de cronicar pentru a se vedea că „poate și în limba noastră a fi acest feliu de scrisoare, ce se chiamă stihuri", și care datează, după Hasdeu, din jurul anului 1670, dă unele noțiuni de versificație.

Totuși, terminologia fundamentală a poeziei s-a constituit în limba română într-o perioadă lungă de timp, ea prezentînd diferite fluctuații, care durează pînă în secolul trecut. Vreme îndelungată, limba română literarară a ezitat între folosirea unor forme existente, a unor echivalențe, pentru noile noțiuni de teorie literară, și împrumutul de termeni neologici. Pentru unele noțiuni de versificație nu avem, de fapt, nici astăzi termeni adaptați limbii române. De exemplu, pentru noțiunea de *enjambement*, căreia Heliade a încercat, fără succes, să-i zică *crăcănitură*, folosim și azi, deși procedeul este curent în poezie încă din secolul trecut, termenul francez ca atare.

[1] Cf. N. I. Apostolescu, *L'ancienne versification roumaine*, Paris, 1909. În legătură cu începuturile versificației românești a se vedea și Ilie Bărbulescu, *Versificarea la noi înainte de Dosfotei*, în „Arhiva", 1923.

O noțiune care n-a avut mult timp un termen propriu este cea de „rimă". Ea apare pentru prima oară la Miron Costin, în prefața citată. Cronicarul moldovean nu cunoaște un termen pentru această noțiune, de care vorbește prin perifrază, definind-o : „Deci are și altă datorie stihul : cuvintele cele la fîrșitul stihului a doao stihuri să tocmască într-un chip, pe o slovă să să citească, cum iaste: *ața-viața, frunte-munte, lume-spume*"[2].

Incidental, rima îl preocupă și pe Dosoftei, în al său *Cuvînt către cititor*, care precede psalmii din *Psaltirea în versuri* (tipărită în 1673, dar scrisă în deceniul anterior). El arată că lucrarea este „tîlcuită rumâniaște pre stihuri cu număr tocma în slovenitu : Adecă în coadele stihurilor pe o glasnică într-un chip tocmite" [3]. Autorul vrea să spună că versurile au același număr de silabe și se sfîrșesc cu aceeași vocală.

În 1757, în a sa *Gramatică rumânească*, rămasă în manuscris, Dimitrie Eustatievici scrie un capitol de versificație, pe care D. Popovici îl consideră, prin concepția și terminologia lui, legat de lucrările similare grecești : *Pentru prosodie, pentru stih, pentru rythm, pentru tehnologia prosodiei* [4]. Vorbind undeva despre „stihul cel amestecat", Eustatievici scrie : „acesta avînd unsprezece sau opt sloveniri (= silabe) întru acest chip să mută : sfîrșitul celui dintîi răspunzînd celui de al treilea, și al celui de a doao, celui de a patra, la a cărui sfîrșit se adaugă distihos". Deci este vorba de strofe în care versul 1 rimează cu al 3-lea, iar versul al 2-lea rimează cu al 4-lea. În alt loc, explicînd ce este „stihul cel leonicesc", autorul scrie : „Acesta să cuprinde dintru patrusprezece sloveniri, întru carele după a opta slovenire să pune tăierea (= cezura), ceia ce întru doao loruș asemine răspunzătoare să împarte, iară ceialaltă parte a stihului, care să numește *cadența* (notă marginală : cuvînt sau slovenire asemine căzînd și potrivindu-să cu viersul glasului al doilea stih), stă dintru șase sloveniri și numai la sfîrșit are răspunzătoare stihului al doilea" [5]. „Are răspunzătoare" înseamnă : „rimează".

Peste 30 de ani Ienăchiță Văcărescu va vorbi despre rimă în termeni asemănători cu Miron Costin, fără să întrebuințeze un cuvînt anumit pentru denumirea ei. În capitolul de poetică al gramaticii sale, Văcărescu spune că stihurile sînt „tot cu o formă de glăsuire la pronunție, tot cu o curgere, cu potrivire de silabe la sfîrșit, și aceasta de multe chipuri, cu paza construcționii, după regulile gramaticii" [6]. Iar „chipurile potrivirii lor (a stihurilor) la sfîrșit, măcar că arătăm cîteva stihuri pentru pildă, dar poate un poet, după orînduiala și regulile gramaticii alcătuind, să facă și alte multe chipuri" [7].

[2] Miron Costin, *Opere*, ESPLA, 1958, p. 319. În accepția actuală, *rimă* înseamnă „potrivire a sunetelor finale, a două sau mai multe versuri, începînd de la ultima silabă accentuată" *(Dicționarul limbii române literare contemporane)*.

[3] Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, ediția I. Bianu, 1887, p. 9.

[4] Cf. D. Popovici, *Primele manifestări de teorie literară în cultura română*, în *Studii literare*, II, 1943, p. 13.

[5] Cf. Iosif Pervain, *Dimitrie Eustatievici*, în „Studia Universitatum Victor Babeș et Bolyai", tom. III, nr. 6, seria IV, fasc. 1, p. 43, 44 (termenul *cadența* pare să însemne „sfîrșit de vers").

[6] Ienăchiță Văcărescu, *Observații sau băgări de seamă asupra regulelor gramaticii românești*, Viena, 1787, p. 167.

[7] *Op. cit.*, p. 169.

BIBLIOTECA CE[illegible]A
SIBIU

Deși Ioan Molnar nu se ocupă de poezie în *Retorica* sa, datînd din 1798, autorului nu-i este străină noțiunea de „rimă", pe care, aplicată în oratorie, o împarte în două categorii : rimă a substantivelor și rimă a verbelor, sau, cu termenii greceşti folosiți în lucrare, *omiopitoi* și *omiotelevitoi*, „adecă cu aseamenea sfîrșit". Iată cum scrie autorul : „după cum însemnează și numele, *omiopitoi* să zice, cînd să isprăvesc zicerile cu aseaminea cădeare, cu această shimă că slujesc și poeticii, pentru că să arată mai mult poeticească, decît ritoricească, însă ca să să facă cuvîntul și dulce la aceia ce ascultă, și măsurat fără măsură poeticească, l-au obicinuit și ritorii" [8]. Atrăgînd atenția că *omiopitoi* nu este același lucru cu *omiotelevitoi*, Molnar spune : „ca să le osebească cineva, trebuie să le caute cu ochiu ager, și să nu stea la priveala cea dinafară, și să să pogoare și pînă la ceale dinlăuntru, pentru că atunci va găsi cum că cea dintîi să sfîrșaște... cu o zicere aseamenea la căderea numelor, iară cea de a doaoa la tempuri și adverbi" [9]. Iată un exemplu de *omiotelevitoi* : „tu învățătură iubești... și tu acum filosofești" [10].

Fără să întrebuințeze cuvîntul actual, scrie despre rimă Iordache Golescu, în capitolul *Pentru poesie* al gramaticii sale, deși această lucrare a apărut în 1840, cînd termenul era cunoscut (ea a fost scrisă însă cam cu un deceniu mai înainte) : „Poesia, adică facerea de stihuri, la limba rumânească ieste prea lesne, pentru că se mărginește în puține canoane", dintre care unul este : „a se sfîrși două stihuri în asemenea slove" [11]. Vorbind de versurile cu rimă împerecheată, autorul spune că „la aceste stihuri vedem că se sfîrșesc în asemenea slove cîte două stihuri" [12]. În alt loc, referindu-se la poezia cu versuri albe, fără rimă, autorul scrie : „Se pot face stihuri și mai proaste, adică de cele ce la sfîrșit nu se aseamănă la slove, un stih cu altul, ci numai la slomniri păzesc oarece regulă" [13].

Nici Costache Conachi nu cunoaște termenul *rimă*, deși vorbește despre noțiune în scurtul său tratat de poetică, rămas în manuscris pînă de curînd, *Meșteșugul stihurilor românești*. După Conachi, „aceea ce noi numim stih nu este altăceva decît șiruri de cuvinte, tot cu o somă de silave, tot cu un fel de ocsii și tot într-un fel potrivite la sfîrșit" [14]. Împărțind în două grupe felurile de rimă, scriitorul zice : „Pentru potrivirea silavelor de la sfîrșit, în doă să despart stihurile" [15]. Condițiile pe care trebuie să le îndeplinească rima sînt, după Conachi, următoarele : „La șirurile stihului, cuvintele din sfîrșit ce au să se potrivască trebuie să aibă tot la un loc ocsia" și „la șirurile din care este făcut stihul, silavele din

---

[8] *Retorica, adecă învățătura și întocmirea frumoasei cuvîntări* acum izvodită pe limba românească, Buda, 1798, p. 210.

[9] *Op. cit.*, p. 211.

[10] *Op. cit.*, p. 212.

[11] Iordache Golescul, *Băgări de seamă asupra canoanelor gramaticești*, București, 1840, p. 243.

[12] *Op. cit.*, p. 244.

[13] *Op. cit.*, p. 249.

[14] C. Conachi, *Scrieri alese*, București, Editura pentru literatură, 1963, p. 6.

[15] *Op. cit.*, p. 8.

485

urmă a cuvîntului de la sfîrșit trebuie să fie potrivite ca să sune tot într-un feli la auz". [16]

Este probabil că cel dintîi scriitor român care întrebuințează un termen special pentru noțiunea de rimă este Ion Budai-Deleanu. Autorul *Țiganiadei*, scrisă aproximativ între 1800—1812, îi zice *ritmă* sau *rîtmă*. Citățm : „*rîtmă*, lăteneşte *ritmus*, să zic vierșurile ce se fîrșesc asemene, precum : *ele-mele*; precum : *o! vară frumoasă — vreme mîngîioasă*" [17].

Termenul este folosit în mod constant de scriitor : „Poeticii au niște slobozii și privileghii, care nu au ceialalți ce nu scriu cu stihuri ; pentru aceasta, ca să-i vie stihul la *ritmă*, au pus în loc *să piară, să piee*" [18].

În alt loc, termenul este glosat de Budai-Deleanu prin perifraza cu care predecesorii săi denumesc rima : „dintru toate neamurile acum viețuitoare, nice una nu face stihuri după metrul elinilor sau al latinilor, ci numai după *rîtmă*, sau asemene fîrșire sau terminăciune a cuvîntului" [19]. Și scriitorul se plînge de „neajungerea limbii (române) în *ritme*, neavînd atîtea feliuri de *ritme* ca italienii" [20].

Scriitori din Ardeal folosesc un timp, în secolul al XIX-lea, un alt termen pentru noțiunea de rimă, termen care apare în texte înainte de 1840 și se menține cam trei decenii, fiind întrebuințat fie singur, fie alternînd cu cuvîntul actual. Este vorba de termenul *cadență* sau *cădință*. Cuvîntul nu este folosit, cu acest sens, de scriitorii de dincoace de munți. Întîlnim termenul, de pildă, într-un articol publicat de George Barit în „Foaie literară" din 1838 : „parte mare din încîntarea cu care ne cuprinde poetul stă în măsură și în *rime (cadențiî)*" [21]. Faptul că *rimă* este glosat cu *cadență* ne face să credem că acesta din urmă era cunoscut înaintea celuilalt termen. Bariț folosește însă cuvîntul *cadență* în mod sporadic. Iată încă un exemplu din anul 1845 : „*rima* sau *cădința*" [22] (notăm una din condițiile pe care le cere Bariț rimei : noutatea, aflarea de rime „nu prea întrebuite").

Mai frecvent este termenul *cadență* în cele două articole despre poezie publicate de Andrei Mureșanu în 1844, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură" : *Cîteva reflexii asupra poeziei noastre* și *Duplică (Asupra poeziei)* [23]. Scriitorul întrebuințează în mod curent atît pe

---

[16] *Op. cit.*, p. 6. Versurilor cu rimă împerecheată le zice *stihuri drepte*, adică „șirul intîi să potrivește cu al doilea și al treilea cu al patrulea" (*op. cit.*, p. 10).

[17] I. Budai-Deleanu, *Țiganiada*, ediția J. Byck, p. 101.

[18] *Op. cit.*, p. 128.

[19] *Op. cit.*, p. 101.

[20] *Ibidem*. Notînd versurile : *Eu strig, chiemîndu-le, dar zădarnice / Sînt chiemările mele amarnice*, precizează : „Trebuie a lua sama că aceste doao cîntări sînt făcute tot pe aceeași măsură ca stihurile celealalte, însă cu *ritmă îndoită*, adecă asemenea cîntărilor deobște" (*op. cit.*, p. 309).

[21] George Barițiu, *Articole literare*, ESPLA, 1959, p. 25.

[22] *Op cit.*, p. 89. Bariț vorbește și de : Cuvinte *rimătoare* (p. 85) sau cuvinte *rimabile* (p. 87). El amintește de „versurile *rimate*", care „pot veni sau părechete sau învrîstate 1 cu 3 și 2 cu 4" (p. 88). Definiția pe care o dă rimei Bariț este următoarea : „*Rima* este la noi întocma sunarea a două cuvinte în literile din urmă, numărate numai de la sunătoarea pe care cade accentul" (p. 84).

[23] Reproduse în volumul : Andrei Mureșanu, *Poezii și articole*, București, Editura pentru literatură, 1963.

rimă cît și pe *cadență* : „*cădințe* sau *rime*" [24] ; „cine se apucă de vers, își hotărăște mai întîi ce fel de *rime* să facă, bărbătești ori femeiești ? *Rimă* sau *cădință* bărbătească e aceea care se termină cu o vorbă ce are accentul pe silaba cea din sfîrșit, sau, cum o numim, ultimă ; ... femeiască, din contră, o numim pe aceea care se sfîrșește cu o vorbă ce are accentul pe silaba cea înainte de sfîrșit, sau penultimă" [25]. Autorul folosește rar forma *cadență*, preferîndu-l pe *cădință* : „*cadențele* nu sînt neapărată condiție a poeziei ; ...însă dacă cineva începe o poezie în *cădințe*, apoi o scoată pînă la capăt, cinstit, iar nu o întrerupă prin cădințe rele, zicînd că *cădința* nu este un ce neapărat al versului" [26].

Același termen îl folosește un preopinent al lui Andrei Mureșanu, V. Babeș : „*cădințele* versurilor ei nu sînt acurat sunătoare" [27].

În cartea sa *Elemente de poetică*, apărută în 1860, T. Cipariu folosește pentru noțiunea de „rimă" numai termenul *cadență* sau *cadență finală*, „care stă în asemănarea silabelor celor din urmă a versurilor" [28]. Există specii de poezie, spune Cipariu, în care numărul strofelor și al *cadențelor* sînt fixe. Astfel, sonetul are două strofe de cîte patru versuri și două de cîte trei versuri, compuse toate, zice el, din iambi. „*Cadențele* sînt împărțite așa, cît cele dintîi două strofe au două *cadențe*, cea dintîi în versurile 1—4—5—8, iar a doua în versurile 2—3—6—7, iar cele din urmă pot să aibă sau două sau trei *cadențe*, și se împreună după plac" [29].

În concepția lui Cipariu, *cadența finală* are două categorii : *strînsă* și *laxă*. *Cadența finală strînsă*, „care și mai anumit se chiamă *cadență* (*rima* ital., *rime* fr.)", „stă întru aceea că toate literile (după pronunție, nu după scriere) din piciorul din urmă al versului, începînd de la vocala intonată pînă în capăt, să fie tot aceleași cu ale altui vers următor (unul sau mai multe)" [30]. *Cadența laxă* este, de fapt, asonanța, „asemănațiunea", fiind întîlnită mai ales, zice Cipariu, în poezia populară.

De la *cadență*, Cipariu folosește verbul *a cadența*, corespunzător lui *a rima*. De pildă, el arată că la italieni sînt uzuale terținele, la care

---

[24] *Op. cit.*, p. 117.

[25] *Op. cit.*, p. 117.

[26] *Op. cit.*, p. 130. Dînd exemple de rime incorecte, scriitorul spune : „*cuprinde* și *pătrunde* nu se potrivește, nu-i *cădință*" (p. 120). În alt loc, definind versul alb, Andrei Mureșanu scrie : „Vers alb este acela care, fără a se termina în *cădințe*, păzește tactul și, prin urmare, și numărul silabelor" (p. 128).

[27] „Foaie pentru minte, inimă și literatură", 1844, p. 357. Notăm, la același scriitor, formele : *rimurile* (p. 351) și *cădențe* (p. 351). Semnalăm următoarea dispută între cei doi autori : Andrei Mureșanu spune că „cea dintîi calitate la *rimă* este să sune la urmă întocma, sau să se potrivească". El precizează că „se cere ca de la silaba cea din urmă accentuată, fie bărbătească ori femeiască, pînă la sfîrșit să fie într-amîndouă versurile aceleași litere, căci altfel nu e *rimă*" (*op. cit.*, p. 118). În schimb, V. Babeș consideră că „nu se cere însă, cum zice dl. Murășanu, ca de la silaba cea din urmă accentuată pînă însfîrșit să fie întocmai, acele litere într-amîndouă versurile, ci se cere ca de la sunătoarea silabei accentuate pînă în capăt, să fie literile întocmai acelea" („Foaie pentru minte, inimă și literatură", 1844, p. 350).

[28] T. Cipariu, *Elemente de poetică, metrică și versificațiune*, Blaj, 1860, p. 101.

[29] *Op. cit.*, p. 198.

[30] *Op. cit.*, p. 161. Cipariu consideră că nu este esențială poeziei *cadența finală*. Sînt poeme, mai ales dramatice, fără *cadență*, „cărora francezii le zic *rimes blanches*, adică albe" (p. 161).

versul prim este *cadențat* cu al treilea, iar cel din mijloc cu primul și al treilea din terțina următoare [31].

Subliniem că sensul de „rimă" al lui *cadență* nu este înregistrat în dicționare, cu excepția dicționarului latinizant (1871—1875) al lui A. T. Laurian și J. C. Massim : *cadența finală* este aceea „ce termină un vers și care poate consta din o silabă sau (cel) mult două silabe, ca așa numita *rimă*, sau din cuvinte întregi". Cei doi autori preferă însă ca terminologie pentru „rimă" expresia *consonanță finală*.

Cînd apare de fapt termenul *rimă* în limba literară ? Probabil la începutul celui de al patrulea deceniu al secolului al XIX-lea, fiind un împrumut din limba franceză.

Cuvîntul pare să fie atestat pentru întîia oară în 1831, într-o scriere a lui Gr. Pleșoianu și anume într-o *Vorbire asupra poeziii epice*, sub forma *rimări* : „Facerea de versuri... nu e lucrul cel mai de căpetenie în epopeie. Poate neștine s-o scrie în proză, precum s-a și scris tragedii fără *rimări*" [32]. Sau, în alt loc : „Eu nu știu dacă strîmtorarea *rimării* ș-a regularității păzite cu scumpătate în evropenești noastre învățături, unite la numărul picioarelor hotărît și măsurat, n-ar micșora prea mult slobozenia dorinții cei prea mari pentru poezia eroică" [33]. Pleșoianu consideră rima „o netrebnică bolborosire de sfîrșituri monotone" și știe că „oarecari italieni și oarecare spanioli s-au silit de-a slobozi versificația lor din înghesuiala *rimărilor*" [34].

Forma *rimă* apare ulterior, în cursul aceluiași deceniu. De exemplu, în prefața la volumul de poezii al lui P. Mumuleanu, apărut în 1837, Heliade laudă „versificația slobodă", model pentru mulți versificatori „care strivesc și înghisuesc biata *rimă*" [35].

În legătură cu folosirea de către Heliade a cuvîntului *rimă*, este interesant următorul exemplu din traducerea lui după Marmontel, *Regulile sau gramatica poeziei*, lucrare apărută în 1831, care nu tratează probleme de prozodie, ci despre genurile și unele specii ale poeziei : „Sonetul este o mică poemă ce se închee în patrusprezece versuri, din care opt se sfîrșesc numai cu două sunete, și celelalte șasă fac două terțeturi" [36]. „Se

[31] *Op. cit.*, p. 193. Menționăm că în traducerea sa după Boileau, *Arta poetică*, Iași, 1875, A. Naum dă următoarea explicație cuvîntului *cadență* : „de la latinescul *cadere*, înseamnă căderile, timpurile de oprire în înlănțuirea numerilor sau urmarea silăbelor mai mult sau mai puțin armonioase" (p. 9). Este posibil însă ca sensul de „rimă" al lui *cadență* să se datorească faptului că lat. *cado-ĕre* înseamnă și „a se potrivi".

[32] *Întîmplările lui Telemah, fiul lui Ulise*, de Fenelon, acum întîi traduse din franțuzește, de G. Pleșoianu, București, 1831, vol. I, p. 46.

[33] *Op. cit.*, vol. I, p. 47.

[34] *Ibidem.*

[35] P. Mumuleanu, *Poesii*, București, 1837, p. V.

[36] I. Eliad, *Regulile sau gramatica poeziei*, București, 1831, p. 61. Inițial, Heliade împarte rimele, care constau în „potrivirea sau împerecherea a două versuri", în două categorii : *rimă bărbătească* și *rimă femeiască*, după exemplul limbii franceze (Cf. *Opere*, ediția D. Popovici, vol. II, p. 134), dar ulterior va vorbi de *rime trunchiate* (oxitone), *plane* (paroxitone) și *sdruciule* (proparoxitone) (cf. *op. cit.*, vol. II, p. 147). Notînd unele limite ale rimei, Heliade susține că un cuvînt nu poate rima cu același cuvînt, dar omonimele „rimă" — cum scrie el — între ele, ca și „aceeași vorbă simplă cu sine însăși compusă" (*op. cit.*, vol. II, p. 151). Heliade înglobează între rime și unele asonanțe, admițînd că *danța* „rimă" cu *cînta*, aceasta fiindcă versificația noastră nu cere „și asemănarea consoanei ce precede vocala into-

sfîrșesc numai cu două sunete" înseamnă că au două rime, cuvînt pe care probabil însă că Heliade nu-l folosea la acea dată.

Explicarea aproximativă a termenului *rimă*, în felul cum am văzut că a fost făcută în gramaticile citate mai sus, va dăinui un timp și în secolul al XIX-lea. De pildă, autorii dicționarului bilingv, francez-român, din 1840, spun : „*rimă*, potrivirea sunetului la sfîrșitul a două ziceri" [37].

În 1848, I. Negulici consideră *rima*, în dicționarul său, o „uniformitate de sunete în terminația a două sau mai multe versuri" [38].

Într-un alt dicționar, apărut în 1851 la Iași, termenul *rimă* (scris și *rîmă*), este explicat astfel : „uniformitatea sonurilor sau a silavilor la sfîrșitul cuvintelor" [39].

Noțiunea de „rimă", deși cunoscută încă din secolul al XVII-lea, a ajuns, prin urmare, să aibă un termen propriu abia în secolul al XIX-lea. Cuvîntul actual datează probabil din deceniul al patrulea al secolului trecut, fiind cunoscut relativ simultan în cele trei provincii românești [40].

---

nată" (*op. cit.*, vol. II, p. 149). Subliniem că și Cezar Bolliac folosește, într-un articol din 1844, terminologia italiană pentru felurile de rimă : versurile de opt silabe sînt „*plane*, care se zic și femeiești", cele de șapte silabe sînt „*troncate* — bărbătești", dar pot fi, rar, și „de acelea ce se numesc *sdrucioli*, adecă cu tonul la propenultimă" (Cezar Bolliac, *Despre literatură*, ESPLA, 1954, p. 24).

[37] P. Poenar, F. Aaron, G. Hill, *Vocabular franțezo-românesc*, București, vol. I—II, 1840—1841.

[38] I. Negulici, *Vocabular român*, București, 1848.

[39] T. Stamati, *Disionăraș românesc*, Iași, 1851.

[40] G. Asachi scria în 1839 că „versurile limbelor ursite din cea latină au plecare de a fi *rimate*" („Albina românească", 21 septembrie 1839). În aceeași perioadă apare și sensul de „poezie" al pluralului *rime*, ca în următorul exemplu din 1844 : „Nu merită pentru aceasta două *rime*?" (Cezar Bolliac, *op. cit.*, p. 34).

TELE-...

DE

LUIZA SECHE

Un fenomen caracteristic al vocabularului neologic românesc contemporan îl constituie „marea mulțime a cuvintelor formate cu ajutorul prefixelor și al prefixoidelor" [1]. Interesantă ni se pare semnalarea faptului că pseudoprefixele (sau elementele de compunere, cum ne-am obișnuit să le numim) sînt cu mult mai numeroase, în prezent, decît prefixele propriu-zise și „servesc, de regulă, la crearea termenilor tehnici al căror număr, grație invențiilor și descoperirilor de tot felul, depășește orice închipuire" [2]. Academicianul Iorgu Iordan a întreprins, acum mai mult de două decenii, inventarierea prefixoidelor din limba română contemporană [3], subliniind, cu acel prilej, unele aspecte generale, foarte importante, legate de formarea cuvintelor cu ajutorul lor.

Printre prefixoidele înregistrate de domnia-sa figura și *tele-* (gr. „(de)la distanță, (de) departe"), pe atunci puțin productiv, cum rezultă și din exemplele date [4]; extinderea lui, cu totul excepțională, din ultimii ani, justifică, credem, nota de față.

☆

Tele- a pătruns în limba română în prima jumătate a secolului al XIX-lea, prin cîteva împrumuturi (*telegraf*, 1829; *telegrafic*, 1829; *telegrafie*, 1846; *telescop*, 1829) [5], probabil toate din limba franceză. În a doua jumătate a secolului trecut și îndeosebi în prima jumătate a secolului nostru au continuat să intre în limba română mai multe împrumuturi de același tip, unele neanalizabile (v. *telefon*, *telegramă*, *telepatie*, *teletop*), altele, mai numeroase, analizabile (v. *telecomandă*, *telecomuni-*

---

[1] Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, București, 1948, p. 193.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*, p. 215 și urm.
[4] *Ibidem*, p. 224.
[5] N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962, p. 287.

cație, telefotografie, telemecanică, telemetru, televiziune), și care au, aproape toate, situația de cuvinte „internaționale", adică de cuvinte care se regăsesc ca atare (sau în formă foarte asemănătoare) în numeroase limbi europene.

Marele avînt pe care l-a luat tehnica executării și receptării „de la distanță" a unor operații explică cu ușurință existența și înmulțirea acestor împrumuturi în limba română. Ceea ce apare, ca element oarecum nou, în ultimii ani, este tendința de a se crea adevărate familii lexicale în jurul unor cuvinte-cheie care indică invenția de bază *(telecomunicație → telecomunica, telecomunicant, telecomunicat, telecomunicare; telemăsură → telemăsura, telemăsurare, telemăsurat, telemăsurător; televiziune → televiza, televizare, televizat)*; în aceste familii, unele derivate sînt, în mod neîndoielnic, formate pe teren românesc. Pe de altă parte, constatăm existența în limba noastră a unor cuvinte (deocamdată strict tehnice) ca *telebusolă, telecontrol, teleimprimare, televorbitor* etc., formate pe teren românesc cu ajutorul elementului de compunere *tele-*, care a fost detașat din împrumuturile analizabile. Așadar, s-a petrecut un fapt neprevăzut de academicianul Iorgu Iordan în urmă cu mai bine de două decenii : *tele-* tinde să devină productiv și să formeze noi cuvinte în interiorul limbii române [6].

Trecînd peste aceste aspecte, mai mult sau mai puțin cunoscute, am vrea să insistăm în nota de față asupra unei tendințe cu totul recente de utilizare a elementului de compunere *tele-*, tendință care ni se pare că merită să fie semnalată nu numai pentru că se extinde cu repeziciune, ci și pentru că ea amenință de pe acum să depășească limitele vorbirii corecte.

Dintre termenii tehnici formați cu *tele-*, cei mai „populari" au devenit, fără îndoială, prin aplicațiile lor, cunoscute de mase largi și de toate generațiile, *televiziune* și *televizor*. O dată creată această invenție, era nevoie, pentru folosirea ei practică, de o serie de noțiuni înrudite, secundare, legate de diferitele aspecte ale acestui mijloc de culturalizare, noțiuni ale căror nume să „descindă" din acela al termenului de bază. În acest fel au luat naștere, în afara limbii române sau în interiorul ei, o serie de cuvinte în care elementul de compunere *tele-* și-a schimbat conținutul : el nu mai înseamnă, în compusele pe care le formează, „la distanță, departe", ci, printr-un fel de elipsă, „prin intermediul, cu ajutorul televiziunii ; despre televiziune, referitor la televiziune, destinat televiziunii ; care urmărește emisiunile de televiziune". Se verifică astfel încă o dată justețea afirmației academicianului Iorgu Iordan, care observa că sensul prefixoidelor „suferă modificări din cauza ambianței lingvistice în care apar" [7]. Se va vedea, din exemplele ce urmează, evidenta șovăire semantică pe care o manifestă elementul de compunere *tele-*, și care se încadrează în situația semantică generală a elementelor de compunere, ce poate fi astfel enunțată : „după cum [ele] se combină cu termeni de

[6] V. Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 218, care arată că „limba noastră nu poate forma ea însăși compuse cu ajutorul [prefixoide]lor, ci le împrumută de aiurea".

[7] Ibidem, p. 217.

un fel sau altul, constatăm nuanțe diferite, adesea curioase, care nu sînt identice cu noțiunea exprimată de ele, atunci cînd apar ca cuvinte de sine stătătoare" [8].

În rîndurile de mai jos vom înregistra, în ordine alfabetică, cuvintele recente care au fost create, cu ajutorul elementului de compunere *tele-*, în jurul noțiunilor *televiziune* și *televizor* și vom încerca să arătăm, pe cît ne stă în putință, situația și perspectivele lor în limba română :

telecinemá (cf. fr. *télécinéma*) „titlul unei emisiuni de filme transmise la televizor".

teledialóg „rubrică de ziar destinată unor discuții cu cititorii în legătură cu programele transmise la televizor" („Magazin", nr. 339/1964, 4/5). Deplasarea evidentă de sens a elementului de compunere *tele-*, care aici înseamnă „cu privire la programele de televiziune", nu se justifică și nu trebuie admisă.

telefílm „peliculă cinematografică turnată special pentru transmiterea prin televiziune ; film pentru televiziune" („O serie de *telefilme* despre O.N.U.". „Informația Bucureștiului", nr. 3 531/1964, 2/3). Înrudită cu aceasta este și formația **teledrámă** („dramă destinată reprezentării la televiziune", „Cinema", nr. 1/1965, 27).

telegénic „(despre oameni) care are însușiri fizice favorabile pentru a fi expus la televizor" („Interpreta Tofanei... era frumoasă, era *telegenică*". „Contemporanul", nr. 12/1964, 5/6). Apariția cuvîntului, cu acest sens, a fost desigur ușurată de existența lui *fotogenic*. Constatăm însă că sfera semantică a adjectivului *telegenic* tinde să se lărgească ; el apare în ultima vreme și ca determinant pe lîngă substantive — nume de obiecte sau de acțiuni („Interviul *telegenic* cu slujitorii scenei". „Informația Bucureștiului", nr. 3 493/1964, 1/3 ; „Excelent decor : sugestiv, simplu, spiritual, *telegenic*". „Contemporanul", nr. 23/1964, 4/3).

teleinterviu „interviu luat pentru a fi transmis la televizor" („A vorbit despre turneul balerinilor români în Italia. Interviul a fost o mostră de *teleinterviu*". „Contemporanul", nr. 22/1964, 5/6). *Tele-* și-a lărgit aici excesiv sfera, încercînd să exprime o întreagă perifrază.

teleistórie (a teatrului) „emisiune de televiziune consacrată istoriei teatrului universal" (cf. „Contemporanul", nr. 15/1964, 5/5).

telejurnál „jurnalul televiziunii" („*Telejurnalul* pionierilor" ; „*Telejurnalul* satelor"). Formația, care circulă alături de cea analitică, „jurnalul televiziunii", este sprijinită de termenul corespunzător, foarte cunoscut, folosit de posturile române de radio, *radiojurnal*, după modelul căruia a și luat, desigur, naștere.

[8] Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 217.

telemagazín „numele uneia dintre emisiunile cu tematică variată, distractivă, transmise, în trecut, la televizor". Din sensul de „publicație periodică, de obicei ilustrată, cu material din diverse domenii" al cuvîntului *magazin* s-a dezvoltat mai întîi termenul *radiomagazin* „emisiune cu caracter divers și distractiv transmisă la radio", iar după modelul acestuia a apărut și *telemagazin*. Se observă, cum e și firesc, că terminologia legată de activitatea radioteleviziunii creează modele pentru terminologia din domeniul televiziunii.

teleprográm „programul emisiunilor transmise la televizor" (*Teleprogramul* duminical". „Contemporanul", nr. 23/1964, 4/1). Apariția acestui cuvînt se poate explica tot pe baza unui model mai vechi, *radioprogram*.

telereportáj „reportaj transmis (de la fața locului) la televizor" („Am vrea să... fi descoperit în evoluția mai înainte citatei reporteze [?! = reportere] o tendință nouă... în felul cum se realizează *telereportajul* la postul București". „Magazin", nr. 370/1964, 4/5). Deși are un corespondent în emisiunile de la radio (*radioreportaj*), *telereportaj* este echivoc, deoarece el poate fi folosit (și chiar se folosește) în egală măsură pentru a indica orice „reportaj transmis de la distanță" (prin telefon, prin cablu telefonic, prin telegraf etc.), în care *tele-* păstrează accepțiunea etimologică („de la distanță").

telerepórter „reporter la emisiunile de televiziune" („Ghidul telespectatorilor a fost un *telereporter* nou". „Magazin", nr. 370/1964, 4/5; v. și alte formații de același tip, ca *fotoreporter*, *radioreporter*).

telerevístă „emisiune cu caracter literar, la televiziune, care are scopul de a prezenta telespectatorilor noile cărți beletristice apărute" („Ne-am obișnuit să vedem în fiecare *telerevistă* un fel de arca lui Noe, în care fiecare gen publicistic își trimite un delegat". „Contemporanul", nr. 22/1964, 5/5). Avem a face, deocamdată, cu o formație ocazională, care nu credem că va prinde.

telesăptămînă; termenul, care apare în publicistică, indică „programul emisiunilor prezentate la televizor în cursul unei săptămîni" („Sfîrșitul *telesăptămînii* marchează întotdeauna o concentrare de energie". „Contemporanul", nr. 19/1964, 5/6). Avem a face cu o formație ocazională, nepotrivită, care are defectul de a putea fi confundată cu *săptămîna* (numele unei emisiuni a televiziunii în care sînt oglindite cele mai importante aspecte din viața economică, socială și culturală a săptămînii respective).

telespectatór „persoană care urmărește emisiunile prezentate la televizor". Termenul s-a consacrat de pe acum în limba română, desemnînd o situație nouă, esențială, legată de existența televiziunii: tipul spectatorului care urmărește de acasă, stînd în fața televizorului, pro-

gramul transmis pe calea undelor vizuale. Din cauza „ambianței lingvistice", a naturii cuvîntului la care se atașează (cuvînt care indică un raport... de la individ spre televiziune, și nu invers, cum se întîmplă de obicei), *tele-* a căpătat aici o nuanță nouă, aceea de „care urmărește emisiunile de televiziune". Apropiat ca sens de *telespectator*, dar vrînd să sugereze „marea masă a persoanelor care vizionează un program la televizor", este **telepopulație** („Ochii întregii *telepopulații* sînt ațintiți asupra ei". „Contemporanul", nr. 16/1964, 4/7), formație ocazională care poate fi substituită prin pluralul *telespectatori*, mai propriu pentru a reda o situație reală (căci nu avem a face, încă, cu o întreagă „populație" de spectatori ai televiziunii).

telespórt „cronică sportivă cinematografică transmisă săptămînal la televizor".

televoioșíe stare de voie bună, de veselie provocată de programele distractive prezentate la televizor" („Este plăcut să constatăm că responsabilii cu *televoioșia* noastră duminicală încearcă să ne dea... emisii și mai substanțiale". „Contemporanul", nr. 12/1964, 5/6). Exemplul de mai sus, în care *tele-* a căpătat, în mod arbitrar, sensul unei perifraze complete, arată manifestarea tendinței nelimitate de a forma compuse cu acest element de compunere care are totuși, în mod real, posibilități semantice limitate. Tendința devine mai evidentă dacă vom adăuga exemple recente, cam de același tip, ca *tele-Defa* („Un medalion muzical *tele-Defa*... pentru cîntăreața Barbara Wacholz". „Contemporanul", nr. 22/1964, 5/3), *„teletáxi* melodii" („Informația Bucureștiului", nr. 3562/1964, 2/4), *telesintéză* („sinteză asupra filmelor destinate transmiterii la televiziune". Cf. „Contemporanul", nr. 7/1965, 5/4) sau *teleártă* (numele unei emisiuni de artă plastică a televiziunii). În aceste împrejurări, nu ne mai surprinde faptul că unul dintre apreciații noștri actori de comedie și-a permis de curînd, deocamdată în glumă, să-și... *teletermine* programul susținut în studioul de televiziune.

★

Din cele prezentate pînă aici rezultă cîteva constatări generale interesante legate de folosirea elementului de compunere *tele-* în limba română actuală. Atașat inițial la cuvinte strict tehnice, *tele-* a format, după cum am arătat, compuse în care avea sensul, etimologic, „(de) la distanță, (de) departe". Aceste compuse au fost împrumutate ca atare de limba română din una sau din mai multe limbi străine. Recent, limba noastră a creat ea însăși cîteva compuse de același tip, fapt care arată că elementul de compunere tinde să devină productiv. Totodată, *tele-* a început să se atașeze la cuvinte fără caracter strict tehnic sau chiar la cuvinte abstracte, iar, pe de altă parte, unele compuse la origine „tehnice" și-au pierdut astăzi, datorită popularității lor, caracterul strict tehnic, au devenit deci cuvinte de uz comun; în acest din urmă caz se află, de exemplu, *telefon*, *telegraf*, *telegramă* și, mai cu seamă, *televiziune*. Popularitatea *televiziunii*, după aplicarea invenției în țara noastră, și

necesităţile obiective legate de raporturile ei cu diverse noţiuni secundare înrudite, care nu aveau încă un nume în limba română, au dus la formarea de numeroase compuse grupate în jurul termenului care denumea invenţia amintită. Din cauza „ambianţei lingvistice" în care se află astfel elementul de compunere *tele-*, sensul lui a suferit o schimbare semantică, în fond, esenţială : el exprimă, în noile cuvinte, diferite situaţii legate exclusiv de transmiterea ori de receptarea „prin intermediul televiziunii", pierzîndu-şi astfel înţelesul etimologic nemijlocit „(de) la distanţă". Datorită, între altele, posibilităţilor lui de a se ataşa, teoretic vorbind, la aproape orice cuvînt al limbii, precum şi datorită variaţiilor semantice pe care le manifestă în tot felul de formaţii lexicale noi, elementul de compunere *tele-* a început să fie folosit în numeroase compuse ocazionale, individuale, create de obicei în interiorul limbii române. Această tendinţă particulară se încadrează, ce-i drept, într-una foarte generală : pe de o parte, formaţiile cu *tele-* satisfac necesitatea exprimării sintetice, concentrate, determinată de ritmul intens al vieţii contemporane, care cere „economie" şi în mijloacele de exprimare ; pe de altă parte, fiind create mai ales în interiorul limbii române, apariţia lor se poate justifica prin tendinţa „foarte marcată spre independenţă" a limbii române actuale, care constă în „folosirea tot mai frecventă a propriilor ei mijloace atunci cînd simte nevoia unui cuvînt, a unei expresii, a unei construcţii pentru a denumi un obiect, o noţiune... necunoscute mai înainte" [9].

Toate cele spuse imediat mai sus nu justifică totuşi unele abuzuri evidente, şi în continuă creştere, în folosirea elementului de compunere *tele-*. Se observă cu uşurinţă că nu toate formaţiile enumerate corespund unor nevoi reale ; chiar faptul că ele apar mai ales în stilul publicistic, adică printre nespecialişti (în înţeles tehnic), pledează în acest sens. Multe dintre compusele cu *tele-*, create în ultima vreme, au valoarea unor formaţii efemere, fără perspective de a rămîne în limba română ; unele „dublează" formaţii deja existente, încercînd să le înlocuiască. Ceea ce ni se pare supărător este faptul că „originalitatea" este uneori completată de impropriet ate. Tendinţa de a acorda lui *tele-* tot mai mult sensul unei perifraze întregi, de a-l pune, cu alte cuvinte, în „ambianţe lingvistice" nepotrivite (v. cazul lui *televoioşie*), precum şi ataşarea lui la cuvinte propriu-zise care, la rîndul lor, constituie elipse ale unor noţiuni (v. *tele-artă*, în care *artă* = „artă plastică") arată exagerările la care a ajuns noua „modă" de exprimare şi impun mai multă circumspecţie în crearea şi lansarea acestor formaţii „originale" care reflectă, de cele mai multe ori, goana după efecte stilistice.

BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

[9] Iorgu Iordan, *Dezvoltarea limbii noastre naţionale în anii puterii populare*, în „Limba română" X, 1961, nr. 4, p. 295.

23

Revista „Limba română" este o publicaţie care se adresează unui cerc larg de cititori interesaţi de problemele lingvisticii.

Revista abordează în primul rînd studiul limbii române: gramatică, vocabular, limbă literară şi stilistică, istoria lingvisticii româneşti, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, toponimie, onomastică şi filologie. În al doilea rînd, revista publică regulat articole de lingvistică generală.

Studiile şi articolele sînt semnate de lingvişti cei mai cunoscuţi şi de cercetători tineri, cu o serioasă pregătire de specialitate.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele de subsol se numerotează de la 1 în continuare. Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase, gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

* * * **Gramatica limbii române**, ediția a II-a, revăzută și adăugită, 1963, vol. I, 440 p., 18,50 lei; vol. II, 592 p., 26 lei.

* * * **Atlasul lingvistic român (Serie nouă)**, vol. III, 1962. Hărțile de la 623 la 909 + 4 pl., 99 lei.

* * * **Cahiers de linguistique théorique et appliquée**, I, 1962, 259 p., 9,70 lei.

N. A. CONSTANTINESCU, **Dicționar onomastic românesc**, 1963, 470 p., 29 lei.

* * * **Dicționar român-maghiar**, 1964, vol. I (*A—L*); vol. II (*M—Z*), 1964, 1 600 p., 100 lei.

AL. GRAUR, **Etimologii românești**, 1963, 184 p., 5,15 lei.

* * * **Fonetică și dialectologie**, vol. V, 1963, 292 p., 12 lei.

IORGU IORDAN, **Lingvistică romanică. Evoluție, curente, metode**, 1962, 440 p., 25,70 lei.

IORGU IORDAN, **Toponimia românească**, 1963, 582 p. + 1 pl., 34 lei.

TACHE PAPAHAGI, **Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic. Dictionnaire aroumain (Macédo-Roumain) général et etymologique**, 1963, 1 264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiță, 1 hartă, 72,60 lei.

LR Anul XIV, nr. 3, p. 293—412, București, 1965

I.P.I.—c. 1258

42.200

Lei 4.—

I 8159

Biblioteca oraș
S i b i u

LIMBA ROMÂNĂ

4

ANUL XIV
1965

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMANE

1990

0 IIII 2005

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil :

ACAD. IORGU IORDAN

Redactor responsabil adjunct :

ION COTEANU, membru corespondent al Academiei R.P.R.

Membri :

Conf. univ. V. ARVINTE (Iași)
GH. BOLOCAN
VLADIMIR DRIMBA
ION GHEȚIE
VALERIA GUȚU-ROMALO
Prof. ION POPESCU
FLORA ȘUTEU – secretar de redacție

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei reînnoiți abonamentul dv. pe anul în curs.
În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, Căsuța poștală 134—135, București, R.P.Română, sau prin reprezentanții săi din străinătate.
Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa comitetului de redacție al revistei „Limba română".

ADRESA REDACȚIEI
Calea Victoriei nr. 194
Raionul 30 Decembrie
BUCUREȘTI

APARE DE 6 ORI PE AN

T 8159

-- UCL 2014

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XIV 1965 Nr. 4

BIBLIOTECA STATU

U IAȘI 2022

SUMAR

Pag.

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

MIOARA AVRAM, O specie modernă a atributului în dativ şi alte probleme ale determinării atributive 415
ŞERBAN ŢICĂLOIU, Expresia *mii şi fărîme* 429
MARIN PETRIŞOR, Originea numelui *Dobrogea* 433
I. RIZESCU, Aspecte ale lexicului *Pravilei ritorului Lucaci* 439

LIMBĂ LITERARĂ

G. I. TOHĂNEANU, Consideraţii cu privire la stilul artistic al lui Ion Creangă (I) 453

CRONICĂ

Consfătuirea metodico-ştiinţifică despre gramatică şi stilistică (Braşov, 31 martie — 1 aprilie 1965) 467

Bibliografia lucrărilor de lingvistică apărute în ţara noastră de la 1 mai 1964 pînă la 1 mai 1965 471

LR, anul XIV, nr. 4, p. 413—524, Bucureşti, 1965

6578

LIMBA ROMÂNĂ

O SPECIE MODERNĂ A ATRIBUTULUI ÎN DATIV ŞI ALTE PROBLEME ALE DETERMINĂRII ATRIBUTIVE

DE

MIOARA AVRAM

Întrebuinţarea dativului unui substantiv sau pronume „accentuat" pe lîngă un substantiv, în limba română contemporană, este limitată după gramaticile noastre la două situaţii : dativul atribut pe lîngă „substantive nearticulate care denumesc de obicei grade de rudenie sau situaţii sociale" [1] (tip *nepoată* **cumnatei** *mele*), „categorie specifică limbii vechi şi populare folosită rar în limba literară contemporană" [2] „pentru a da ton solemn frazei" [3], şi dativul complement indirect pe lîngă un substantiv tot nearticulat „cu elipsa verbului" [4] (tip *onoare* **fruntaşilor** *în producţie* !).

Există însă o întrebuinţare a dativului, din ce în ce mai frecventă în anumite stiluri ale limbii contemporane, care nu se încadrează în datele descrierii de mai sus. Este vorba de dativul determinant al unor substantive de origine verbală, de obicei articulate enclitic [5], în construcţii ca :

acordarea unor largi libertăţi tuturor **păturilor** *populaţiei* (telegramă Agerpres din Bagdad, 16 martie 1963).

Articolul de faţă îşi propune să discute dativul din asemenea construcţii atît sub aspectul teoretic al interpretării lui, cît şi sub aspectul practic al descrierii posibilităţilor de folosire.

*

Din punct de vedere teoretic, interesează problema funcţiunii sintactice a cazului în discuţie, legată de problema generală a sintaxei substantivelor verbale. Că avem a face cu un dativ şi nu cu genitivul omoform se vede uşor din imposibilitatea folosirii articolului posesiv *al, a, ai, ale.*

[1] Academia Republicii Populare Române, *Gramatica limbii române*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1963 (mai departe va fi citată ca Gramatica Academiei), II, p. 124.

[2] Ibidem.

[3] *Lucr. cit.*, I, p. 77.

[4] *Lucr. cit.*, I, p. 76—77, II, p. 163. Condiţia nearticulării nu e formulată, dar rezultă din toate exemplele de la locurile citate.

[5] Vezi mai departe, p. 426.

Problema funcţiunii sintactice ar trebui să se rezolve la fel de uşor, în baza principiului general de identificare a părţilor secundare de propoziţie în limba română : dat fiind că partea de propoziţie care determină un substantiv este atribut [6], dativul determinant al unui substantiv verbal nu poate fi decît atribut, indiferent de forma (construcţia) şi de sensul lui.

Includerea determinărilor substantivelor verbale între determinările nominale nu este în gramatica limbii române [7] o soluţie pur convenţională, care ţine numai de tradiţie. Gramaticile sînt nevoite să atragă în mod special atenţia asupra situaţiilor în care determinantul unui substantiv verbal are „aparenţă de complement", adică o construcţie egală cu aceea a verbului corespunzător [8], pentru că în aceste situaţii se pot face greşeli de analiză. Cînd însă un substantiv verbal are o determinare cu valoare subiectivă sau obiectivă „directă" (corespunzătoare unui complement direct) nici o altă interpretare nu mai e posibilă, întrucît aici calitatea de atribut a acestor determinări e marcată formal : construcţia genitivală sau prepoziţională (cu *de*) a atributelor nu are nimic comun cu construcţia subiectului sau a complementului direct pe lîngă verbul de bază al determinatului. Faptul că pentru construcţia subiectivă şi obiectivă directă a unui substantiv verbal sîntem obligaţi la interpretarea lor ca atribute atrage interpretarea similară a tuturor construcţiilor corespunzătoare determinantelor verbale, chiar dacă ele nu mai prezintă deosebiri de formă. Gramaticile româneşti notează, mai mult sau mai puţin fugitiv, situaţia specială a atributelor care determină substantive verbale numai pentru construcţiile prepoziţionale şi adverbiale, neglijînd total dativul [9]. Ceea ce se spune în Gramatica Academiei [10] despre atributul prepoziţional al unor asemenea substantive (echivalenţa „cu complementul indirect, de agent sau circumstanţial pe care l-ar avea verbul respectiv" şi identitatea de construcţie cu „complementul corespunzător") este valabil însă şi pentru dativul determinant al substantivelor verbale care e atribut echivalent cu complementul indirect al verbului de bază.

Studiile de gramatică a limbii române nu înregistrează în general acest dativ nici la atribut, nici la complement [11]. Am întîlnit totuşi interpretarea lui drept complement (indirect) într-un articol de cultivare a

---

[6] Pentru excepţii vezi Gramatica Academiei, II, p. 76, 148—149 şi discuţia din acest articol la p. 420.

[7] Şi aici şi în alineatul precedent am subliniat faptul că e vorba de interpretările din gramatica limbii române, pentru că în unele gramatici ale altor limbi (de exemplu în rusă) se admite existenţa unor complemente adnominale.

[8] Vezi în Gramatica Academiei, II, p. 76 discuţia în legătură cu atributul din *ieşirea* **la lume** faţă de complementul din *a ieşi* **la lume**.

[9] Kr. Sandfeld şi Hedvig Olsen au, în *Syntaxe roumaine*, II, *Les groupes de mots*, Copenhaga, 1960, un capitol special *Determinarea substantivelor verbale* (p. 171—180), în care nu apare de loc dativul pe lîngă abstracte verbale ; vezi însă nota 25.

[10] II, p. 125.

[11] Acad. Iorgu Iordan înregistrează în *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1948, p. 283, construcţia *conştient de aservirea sa cărnii*, dar o discută, într-un paragraf consacrat genitivului obiectiv, din punctul de vedere exclusiv al echivocului produs de posesivul *sa*.

limbii publicat de J. Byck în „Presa noastră" [12]; printre diferite alte greşeli din telegrame Agerpres, se semnala acolo construcţia :

negocieri cu reprezentanţii partidelor politice din aceste teritorii în vederea transferării puterii **populaţiei** *africane* (telegramă din New York, 27 iulie 1963),

arătîndu-se că autorul textului ar fi trebuit să evite formula cu *populaţiei*, care „poate fi şi complement în dativ [spaţiat de mine — M.A.] şi atribut în genitiv". Există, fără îndoială, în acest text o posibilitate de confuzie între dativ şi genitiv (vezi mai departe, p. 423), dar ambele în cadrul funcţiunii de atribut.

Tot în treacăt şi tot în legătură cu discutarea unui echivoc căruia i-ar fi putut da naştere, este amintit un dativ de acest fel în capitolul consacrat „regimului indirect" de Kr. Sandfeld şi H. Olsen [13]. Discutînd echivalenţa dintre dativ şi construcţia cu prepoziţia *la*, autorii ilustrează ideea că „uneori construcţia cu *la* se recomandă pentru mai multă claritate" cu un exemplu diferit de cele anterioare, întrucît determină un substantiv verbal :

s-o hotărît de minister împărţirea la ţărani a moşiei (Brătescu-Voineşti, *În lumea dreptăţii*),

pe care-l comentează astfel : „Aici, *împărţirea ţăranilor* ar avea un efect supărător înainte ca cititorul să ajungă la ceea ce urmează". Construcţia noastră apare deci strecurată (întîmplător?) între complementele indirecte ale unor verbe.

Interpretarea unor asemenea dative drept complement indirect [14], bazată exclusiv pe sens fără a avea în vedere natura morfologică a determinatului, e în dezacord cu principiul general de distincţie între atribute şi complemente din gramatica limbii române şi, în mod special, cu interpretarea atributivă a construcţiilor corespunzătoare unor complemente indirecte prepoziţionale [15].

Trebuie să recunoaştem că felul incomplet şi inconsecvent de tratare a atributelor substantivelor verbale în gramaticile noastre lasă deschisă posibilitatea unor astfel de interpretări „semantice". În Gramatica Academiei se enunţă, după cum am văzut, principiul că determinantul unui substantiv verbal este atribut[16], dar descrierea diverselor atribute este organizată pe mijloacele specifice de exprimare, problema atributelor de pe lîngă substantive verbale fiind expediată în cîteva rînduri sau chiar nemenţionată la toate speciile. O concluzie generală a semnalării amănuntului de care se ocupă articolul de faţă — atributul în dativ al substanti-

---

[12] VIII, 1963, nr. 10, p. 30.

[13] *Lucr. cit.*, III, *Structure de la proposition*, Copenhaga, 1962, p. 100.

[14] Această interpretare mai apare la J. Byck în legătură cu o construcţie latinească : discutînd extinderea diverselor construcţii de la cuvîntul de bază la derivatele lor (*Derivaţie şi sintaxă*, în SCL, II 1951, p. 127), arată că „obiectul indirect [spaţiat de mine — M. A.] în cazul dativ apare în urma unor postverbale, ca în lat. *imperator Romanis* (în loc de *Romanorum*) potrivit cu sintaxa verbului din care derivă, *impero* şi după el *regno, dominor* construindu-se cu dativul (*imperare gentibus*, Nepos)".

[15] Vezi în Gramatica Academiei exemplele de atribut prepoziţional *luptei lor comune* **împotriva politicii monopolurilor** (II, p. 124) sau *poftire* **la prînz** (II, p. 125).

[16] II, p. 76.

velor verbale — ar urma să fie restructurarea prezentării atributului şi, mai ales, a propoziţiei atributive în gramaticile româneşti, ţinîndu-se seama de multiplele posibilităţi de construcţie oferite de determinările atributive ale abstractelor verbale sau ale substantivelor provenite din adjective (nume de agent sau participii).

Astfel, la atributul substantival, pe lîngă luarea în consideraţie a dativului atribut al substantivelor verbale, e necesară o dezvoltare substanţială la atributul prepoziţional, unde determinantele substantivelor verbale sînt amintite la începutul capitolului pentru problemele de formă ale construcţiei lor, dar sînt neglijate în studiul „valorilor" [17]; în sfîrşit, exemple ca :

încovoierea asupra pămîntului, aplecarea frunţii şi a umerilor **zeci şi sute de metri**, *pînă cînd începi să vezi alb* („Luceafărul" V, 1962, nr. 14 (97), p. 5, col. 5),

renunţarea, **o vreme,** *la „Varietăţi"* („Scînteia", 1965, nr. 6654, p. 4, col. 6)

sînt în măsură să ridice problema existenţei unui atribut în acuzativ (fără prepoziţie). Descrierea atributului pronominal trebuie să cuprindă şi ea posibilitatea determinării unor substantive verbale, atît prin dativul unor pronume „accentuate" [18] (să zicem, *acordarea de premii* **acestora**), cît mai cu seamă prin construcţii prepoziţionale (*lupta* **împotriva lor**). Unele clarificări sînt necesare şi la atributul verbal.

Mai multe adaose sînt necesare la propoziţiile atributive. Dacă se urmăreşte în mod special construcţia substantivelor verbale, se constată existenţa unor tipuri absente în descrierea tuturor celor trei feluri de atributive propriu-zise (neapozitive). La atributivele pronominale lipseşte construcţia cu pronumele *cine* în dativ sau cu prepoziţie (se vorbeşte numai de *cine* în genitiv după substantive obişnuite) şi construcţia cu pronumele *cel ce* în diferite situaţii [19]. La atributivele introduse prin adverbe relative trebuie incluse situaţii ca :

Toate aceste lucrări au fost comprimate aici, pe combină numai în trei mişcări : potrivirea sacului sub dispozitivul de scurgere, legarea la gură **cînd se umple** *şi aruncarea lui pe rampa din stînga* („Luceafărul" V, 1962, nr. 14 (97), p. 5, col. 5),

deci situaţii în care adverbul nu mai ţine locul unui substantiv din regentă, nu mai este echivalentul unui pronume relativ cu prepoziţie, ci se apropie mai mult de conjuncţie. În sfîrşit, la atributivele

---

[17] Lipsesc valori ca agentul (*primirea* **de către** *tov.* ...), concesia (*îndeplinirea angajamentelor* **în ciuda greutăţilor**), cauza, instrumentul şi altele corespunzătoare diverselor complemente.

[18] Limitarea atributului pronominal în dativ la formele neaccentuate ale pronumelui personal şi reflexiv (vezi Gramatica Academiei, II, p. 133) este de altfel greşită nu numai pentru că neglijează construcţia cu substantive verbale : şi atributul în dativ de tipul recunoscut la substantiv în construcţia *nepot de soră* **lui Pîndilă** poate fi exprimat în principiu şi printr-un pronume personal accentuat, demonstrativ etc. (*nepot de soră* **acestuia** sau **cuiva**).

[19] Măcar în construcţia cu *ceea ce* neutru, pe care Gramatica Academiei îl consideră indiscutabil unitar. Cf. un exemplu cu o atributivă, introdusă prin acest pronume, a unui substantiv „obişnuit" (neverbal) : *o imagine* **a ceea ce înseamnă rivalitatea sportivă a echipelor** („Informaţia Bucureştiului", 1965, nr. 3640, p. 3, col. 4).

introduse prin conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale trebuie adăugată posibilitatea de principiu a folosirii oricăror elemente specifice altor feluri de propoziţii subordonate (temporale, modale, consecutive, condiţionale, concesive etc.); de exemplu :

începerea însămînţării **îndată ce condiţiile devin prielnice** („România liberă", 1965, nr. 6374, p. 1, col. 7);

îmbunătăţirea calităţii cocsului metalurgic astfel **încît să aibă la toba „Micum" o rezistenţă medie lunară de minimum 71,5 la sută, faţă de 70 la sută admis** („Scînteia", 1965, nr. 6622, p. 1, col. 4) [20].

A nu considera aceste propoziţii drept atributive şi dativul de care ne ocupăm atribut înseamnă, implicit, a nega şi caracterul atributiv al determinărilor din *ieşirea la lume* sau *plecarea acasă* şi deci a pune în discuţie definiţia atributului şi a complementului.

Înainte de a trece la descrierea tipului de atribut în dativ care constituie obiectul particular al prezentului articol sînt necesare încă unele precizări teoretice referitoare la specificul lui faţă de alte atribute sau faţă de alte funcţiuni ale dativului.

Unui complement indirect îi poate corespunde şi un atribut în genitiv. Deşi gramaticile noastre nu limitează posibilităţile acestui genitiv, din exemplele date în orice lucrare se vede că genitivul obiectiv echivalent cu un complement indirect nu corespunde decît unor construcţii prepoziţionale (*setea* **liniştii** = *este însetat* **de linişte**, *frica* **morţii** = *e fricos* **de moarte**, *se teme* **de moarte** etc.).

Dativul atributiv pe care-l amintesc gramaticile româneşti — cel de pe lîngă substantive nearticulate, de tipul *nepot* **cuiva** — are valori în general identice cu genitivul. El are un sens apropiat de dativul-complement indirect, deoarece substantivul determinat poate fi simţit ca parte a unui predicat nominal [21]. La atributul în dativ al substantivelor verbale cu construcţia verbului corespunzător — de care ne ocupăm aici — sensul asemănător cu cel al unui complement indirect nu rezultă din nici o subînţelegere, ci direct din caracterul verbal al numelui determinat.

Această caracteristică deosebeşte construcţia în discuţie şi de complementul indirect al unui substantiv „cu elipsa verbului" (tip *cinste* **cuiva**). Într-un anumit sens s-ar putea spune că mai degrabă seamănă cu acest tip eliptic dativul atribut al unor substantive nearticulate. În orice caz, substantivul determinat de un dativ în construcţii de tip *nepot cuiva*

[20] Sorin Stati (*Elementul regent în relaţia de subordonare*, în SCL, VIII, 1957, nr. 3, p. 271—272) a atras atenţia asupra faptului că „elementul regent nominal poate primi subordonate de tipuri mult mai variate decît se consideră de obicei". Printre exemplele date pentru a ilustra deopotrivă determinarea unor substantive şi a unor adjective, conform părerii personale a autorului că şi acestea din urmă ar avea atribute şi atributive, se află o propoziţie cu *cînd* de tipul celor pe care le-am discutat aici.

[21] Vezi Gramatica Academiei, II, p. 124 : „dativul atributiv determină numai substantive nearticulate şi trimite astfel spre un predicat nominal faţă de care substantivul în dativ ar avea funcţiunea de complement indirect". Într-o lucrare mai veche asupra atributului substantival în limba română (SCL, v, 1954, nr. 1—2, p. 112) spuneam mai mult în acelaşi sens, susţinînd că raportul atributiv apare „învăluit" în funcţiunea de complement indirect specifică dativului ; „altfel spus, în loc ca atribuirea să fie prezentată drept un rezultat, ea e înfăţişată ca un proces".

are funcţiune de atribut izolat echivalent cu un nume predicativ, situaţie în care Gramatica Academiei [22] permite ca un substantiv să fie regent al unor complemente (cf. exemple ca *domnului Burlă*, **atunci** *director*,. *un tip elegant*,. . . **totdeauna** *în redingotă*. . .); noul tip de complemente determinante ale unor substantive, admis de ediţia a doua a Gramaticii Academiei, ar putea constitui un punct de plecare pentru o discuţie asupra justeţii menţinerii ca atribut a dativului din *nepot cuiva*.

Ceea ce se impune de pe acum, în cadrul funcţiunilor unanim recunoscute, este necesitatea descrierii în termeni „mai" gramaticali a diverselor construcţii cu dativul pe lîngă un substantiv. Din actuala tratare a atributului în dativ din Gramatica Academiei, de exemplu, unde se insistă asupra unor trăsături semantice neobligatorii (faptul că substantivele determinate denumesc „de obicei" grade de rudenie sau atribuţii sociale), nu rezultă dacă se încadrează aici şi o construcţie ca :

situaţia acestor îndepărtate insule, pradă **exploatării** *şi* **jafului** *colonial* („Scînteia", 1965, nr. 6592, p. 6, col. 2).

Substantivul *pradă* din acest exemplu poate fi pus în legătură cu un verb. În descrierea dativului complement indirect al unui substantiv cu elipsa verbului se vorbeşte chiar de un tip de substantive de origine verbală sau cu înţeles de acţiune, cu exemple ca *slavă cuiva, dar cuiva* [23]. În nici una dintre aceste două situaţii caracterul „verbal" [24] al substantivului nu interesează de fapt construcţia cu dativul, pentru că acest caz nu e atras direct de substantivele în discuţie, ci de faptul că ele sînt înţelese ca nume predicative în prima situaţie (*insule care* **sînt pradă**. . .) sau părţi din construcţia unui verb predicativ în cea de-a doua (*să aducem* sau *să dăm slavă*. . . ; *dar făcut* . .etc.).

★

Descrierea construcţiei cu atributul în dativ echivalent al unui complement indirect se cuvine să înceapă cu observaţii asupra naturii lexicale a substantivelor verbale determinate. Dintre toate tipurile de substantive verbale care ridică probleme de corespondenţă între construcţiile verbale şi cele nominale — nume de acţiune de diverse feluri şi adjective substantivizate (nume de agent şi participii) — , în materialul de la baza articolului de faţă substantivele verbale construite cu dativul în discuţie sînt exclusiv nume de acţiune cu forma fostului infinitiv lung [25].

Atributul în dativ corespunzător unui complement indirect pe lîngă substantive verbale de acest fel se foloseşte corect numai în anumite condiţii.

Prima şi cea mai importantă dintre ele este aceea că dativul poate determina numai un substantiv verbal legat prin origine sau sens de un

[22] II, p. 76 şi 148—149.

[23] Gramatica Academiei, II, p. 163.

[24] E vorba aici de un sens foarte larg al acestui termen.

[25] La Kr. Sandfeld şi H. Olsen (*lucr. cit.*, II, p. 178) singurul tip de întrebuinţare a dativului pe lîngă substantive verbele înregistrat este cu „participiul substantivat urmat de un regim indirect : *plănuirea era a vînduţilor Germaniei* [Dem.] Theod[orescu], [În] Cet[atea idealului] 77". În materialul cercetat nu am mai întîlnit o asemenea construcţie, de aceea nu am cuprins-o în descrierea care urmează.

verb tranzitiv. De cele mai multe ori, alături de atributul în dativ echivalent cu complementul indirect al verbului corespunzător, apare şi un atribut obiectiv „direct" (echivalent cu un complement direct) cu topica obligatorie între substantivul determinat şi dativ (vezi exemplul de la p. 415). Mult mai rar se întîlneşte construcţia cu dativul a unor substantive verbale fără atribut obiectiv direct, ca în cazul verbelor tranzitive absolute :

Această robire **unui** *singur* **simţimînt** *face din Anca un tip unilateral* (I. Gherea (C. Dobrogeanu), *Studii critice* II, p. 157, în DL s.v. *robire*).

Restricţii de topică există şi în ultima situaţie, de astă dată în funcţie de articularea sau nearticularea enclitică a substantivului verbal determinat : dacă acesta este nearticulat enclitic, dativul poate urma imediat după el, ca în exemplul de mai sus ; dacă substantivul verbal este articulat enclitic, dativul nu poate apărea decît separat de el prin alte cuvinte, dintre care ultimul nu trebuie să fie articulat enclitic (de exemplu, printr-un atribut adjectival, într-o construcţie, mărturisesc neatestată, ca *înrobirea totală unui singur sentiment*). În faptul că această specie de atribut în dativ apare aproape numai distanţată de substantivul determinat stă de altfel şi o explicaţie a neglijării fenomenului în studiile de gramatică, în care structura unui grup sintactic nominal este redusă la determinat + determinant imediat : chiar atunci cînd un atribut este aşezat mai departe de termenul lui determinat, proba raportării la acesta se face prin alăturarea celor doi termeni (de ex. *cîinele de vînătoare al tatei* = *cîinele tatei*), ceea ce în construcţia noastră este imposibil, deoarece dativul nu ar mai părea dativ (vezi mai departe, p. 422—424).

Din condiţiile formulate mai înainte rezultă două deosebiri faţă de construcţia unui verb cu complement indirect în dativ. Pe de o parte un verb poate avea pe lîngă el un asemenea dativ fără a avea în acelaşi timp şi un complement direct exprimat sau subînţeles (tipul *a mulţumi cuiva* sau *a se ruga cuiva*, cu verbe intranzitive). Pe de altă parte, construcţia verbului cunoaşte o mai mare libertate de topică : în cazul unui verb tranzitiv cu ambele feluri de complemente în discuţie — direct şi indirect —, e posibilă atît topica (verb) — complement direct — complement indirect, cît şi topica (verb) — complement indirect — complement direct.

Atributul obiectiv (echivalent cu un complement direct) care separă termenii grupului sintactic substantiv verbal + atribut în dativ poate fi :

a) substantiv în acuzativ cu prepoziţie nearticulat enclitic, cu sau fără determinări :

cu privire la acordarea de ajutor **cosmonauţilor** *în cazul aterizării lor forţate pe un teritoriu străin* („Scînteia", 1962, nr. 5621, p. 4, col. 5).

hotărîri cu privire la acordarea de împuterniciri speciale **Comitetului** *permanent al Adunării Naţionale* (telegramă Agerpres din Hanoi, 13 aprilie 1965) ;

b) substantiv în genitiv nearticulat enclitic — precedat de articol nehotărît, de un adjectiv pronominal demonstrativ, nehotărît ori negativ sau de un adjectiv articulat — care poate fi şi urmat de diverse determi-

nări, cu singura restricţie că ultima din serie nu trebuie să fie articulată enclitic :

ca şi în cazul intentării unui proces **fostului**[26] **prim-ministru** („Scînteia", 1965, nr. 6592, p. 6, col. 4).

Acordarea unui spaţiu exagerat **problemei** *divorţului este cel puţin o imprudenţă* (E. Barbu, în „Luceafărul" V, 1962, nr. 23 (106), p. 1).

Se ştie că atribuirea acestui premiu, de către juriul reunit la Salzburg, **tinerei romanciere** *Gisela Elsner a provocat vii discuţii şi polemici în Occident* („Contemporanul", 1965, nr. 17 (967), p. 8, col. 1).

Grija, preocuparea pentru asigurarea celor mai bune condiţii **celor** *care vor veni în staţiune se manifestă...*(„Scînteia tineretului", 1963, nr. 4541, p. 1, col. 6);

c) substantiv în genitiv articulat enclitic, numai dacă acesta e urmat de atribute ale sale şi dacă şirul atributelor nu se încheie cu un substantiv articulat enclitic[27] :

au demonstrat împotriva conferirii titlului onorific **politicianului** *rasist* („Scînteia", 1965, nr. 6596, p. 3, col. 6);

d) pronume în genitiv :

ale căror originale—autografe, în majoritatea cazurilor, s-au pierdut, în timp ce transmiterea lor **posterităţii** *s-a făcut numai prin copii* (Dan Simonescu, în *Limbă şi literatură*, V, 1961, p. 153).

Rolul apelor marine şi oceanice în înmagazinarea de căldură şi cedarea acesteia **uscaturilor** *este de mult cunoscut* (Eugen A. Pora, în „Scînteia", 1962, nr. 5614, p. 3, col. 4);

e) adjectiv posesiv :

conştient de aservirea sa **cărnii** („Viaţa românească", august-septembrie 1940, p.82, la Iorgu Iordan, *lucr.cit.*, p. 283).

Din descrierea morfologico-sintactică a atributului obiectiv „direct" necesar între substantivul verbal şi dativul lui (în tipul cel mai frecvent al acestei construcţii — cu două atribute obiective) rezultă implicit cunoaşterea tuturor condiţiilor de folosire a dativului de care ne ocupăm. Atît condiţiile cu caracter general, în special cele care pretind, pentru anumite tipuri, obligativitatea distanţării dativului de substantivul verbal, cît şi condiţiile subordonate, referitoare la felul cuvintelor precedente, vizează în esenţă evitarea confuziei dintre dativ şi genitiv şi ar putea fi rezumate în condiţia că dativul atribut nu poate urma imediat după un substantiv articulat enclitic[28].

---

[26] Sublinierea grafică a atributului adjectival antepus împreună cu substantivul în dativ discutat este un procedeu practic folosit pentru a uşura sesizarea construcţiei în condiţiile în care semnele formale ale cazului dativ apar la adjectivul antepus (numai la el, ca în acest exemplu, sau la el alături de substantiv, ca în unele exemple următoare).

[27] Fac excepţie substantivele proprii cu formă articulată, care se pot găsi imediat înaintea dativului : *enumerarea măsurilor luate în mod arbitrar de guvernul S.U.A. în vederea supunerii Republicii Cuba* **unei blocade** *navale* (telegramă Agerpres, 24 oct. 1962).

[28] Substantivul determinat, la distanţă, poate fi însă articulat enclitic (aceasta este chiar situaţia cea mai frecventă, vezi p. 426), ceea ce deosebeşte construcţia noastră de atributul în dativ de tip *nepot* **cuiva**, al cărui substantiv determinat nu poate fi articulat în nici o împrejurare.

Prima condiţie formulată la p. 420 este rareori călcată. Nu am întîlnit niciodată dativul pe lîngă un substantiv provenit de la un verb intranzitiv. Am întîlnit însă — o dată — dativul aşezat imediat după substantivul verbal articulat enclitic determinat de el :

prevederi ca...„acordarea **tuturor forţelor** *populare posibilitatea de a participa la viaţa politică a ţării"* (telegramă Agerpres din Bagdad, 16 martie 1963).

După cum se observă uşor, topica dativului nu constituie singura greşeală a acestui text tradus (cealaltă este folosirea acuzativului drept determinant al unui substantiv verbal, împotriva regulii care cere un genitiv obiectiv[29]). Ceea ce interesează discuţia noastră este că într-o asemenea topică (influenţată de cea posibilă şi preferată[30] cu un verb) dativul se confundă cu un genitiv obiectiv echivalent cu un complement direct, ajungînd să fie interpretat astfel (poate că folosirea greşită a acuzativului în textul dat este tocmai o încercare stîngace de a evita această confuzie, atrăgîndu-se atenţia că există alt „obiect direct").

Mult mai frecventă este încălcarea condiţiilor referitoare la natura atributului obiectiv intercalat între substantivul verbal şi dativ. Cele mai numeroase exemple de abateri de la condiţiile stabilite la p. 421—422 constau în folosirea dativului imediat după un substantiv în genitiv articulat enclitic (fie că acest genitiv este atributul obiectiv al substantivului verbal determinat de dativ, fie că face parte dintr-o serie de determinări ale acelui atribut) :

combinatul a solicitat redistribuirea cojitorului **altei întreprinderi** („Scînteia", 1965, nr. 6589, p. 1, col. 4) ;

o serie de măsuri...ca... acordarea dreptului de exploatare a petrolului **unei societăţi** *naţionale* („Scînteia", 1965, nr. 6601, p.4, col. 2 — corespondenţă din străinătate).

În asemenea situaţii, dativul se confundă cu un genitiv posesiv, înţelegîndu-se că e vorba de (*redistribuirea unui cojitor*) *al altei întreprinderi* sau (*acordarea dreptului de exploatare a petrolului*) *care e proprietatea unei societăţi*[31]. Acest echivoc se complică adesea cu inconvenientul stilistic al apariţiei unor şiruri greoaie de „genitive" care cuprind în ele şi dativul interpretat ca genitiv :

Acest program prevede...restabilirea libertăţii şi democraţiei, înapoierea bogăţiilor ţării **poporului** *şi formarea unui guvern naţional* („Scînteia", 1965, nr. 6585, p. 5, col. 7) ;

---

[29] Construcţia rezultată reprezintă de fapt un anacolut, o contaminare între construcţia substantivului *acordarea*, cu care s-a început, şi construcţia verbului de bază.

[30] Vezi în Gramatica Academiei, II, p. 447, discuţia referitoare la *am adus copilului cartea* faţă de *am adus cartea copilului*.

[31] În exemplele citate interpretarea dativului ca genitiv posesiv duce la o schimbare esenţială de înţeles, de aceea analiza logică face să se recunoască totuşi calitatea de dativ. Există situaţii în care, din punctul de vedere al sensului, nu e mare deosebirea dintre interpretarea ultimului substantiv ca genitiv sau ca dativ ; într-un exemplu ca *declaraţia cu privire la acordarea independenţei ţărilor şi popoarelor coloniale* nimeni nu se mai gîndeşte că *ţărilor* şi *popoarelor* nu ar fi genitive, ci dative (aşa cum arată formula corespunzătoare din alte limbi).

Următorul pas va fi instaurarea oficială a guvernului şi prezentarea membrilor guvernului **regelui** *Laosului, pînă la 18 iunie* („Scînteia", 1962, nr. 5558, p. 4, col. 7).

Echivocul construcţiilor de tipul (substantiv verbal +) genitiv articulat + dativ este simţit uneori chiar de autorii lor, care, neştiind să le evite altfel, cred că rezolvă problema în scris prin apelul la o virgulă salvatoare (care corespunde unei anumite pauze din rostire). Iată un exemplu şi în acest sens :

În prezent foarte multe depind de însuşirea mai departe şi de transmiterea exigentă a **cunoştinţelor, elevilor** („Contemporanul", 1954, nr. 23, p. 3).

Soluţia cu virgula nu e numai stîngace, ci şi inutilă. Dacă se evită înţelegerea dativului ca un genitiv posesiv al substantivului precedent, nu se evită nicidecum confuzia de bază cu cazul genitiv : dativul este interpretat acum ca un genitiv de acelaşi fel cu precedentul, coordonat cu el prin juxtapunere, ca într-o enumerare.

Pericolul acestei confuzii se naşte, din cauza virgulei greşite, şi acolo unde construcţia în sine nu ar fi fost echivocă fără acest semn de punctuaţie :

Înmînarea diplomei de membru al Academiei de ştiinţe medicale a Uniunii Sovietice, **academicianului N.** („Buletinul informativ al Academiei R.P.R.", VI, 1962, nr. 33, p. 7).

Punctuaţia şi ortografia pot ajuta uneori la evitarea parţială a echivocului pentru cititor, dar nu prin virgulă. În exemplul :

Conferirea „Ordinului Muncii" şi a „Medaliei Muncii" **unor proiectanţi** *care s-au evidenţiat...* („Buletinul oficial", 1953, nr. 1, în DL s.v. *conferire*),

folosirea ghilimelelor (şi a iniţialelor majuscule) la *Medalia Muncii* împiedică înţelegerea dativului *unor proiectanţi* ca genitiv al acestor substantive imediat precedente.

Toate construcţiile greşite de tipul substantiv articulat (fie că acesta e substantivul verbal însuşi, genitivul lui obiectiv sau un atribut al celui din urmă) + dativ imediat următor pot avea o sursă în traducerile din limbi care deosebesc din punct de vedere formal cazurile genitiv şi dativ prin desinenţe sau prepoziţii specifice şi în care este exclusă astfel posibilitatea vreunei confuzii : cf. rus. преподавание (урока) ученикам, fr. *l'enseignement (de la leçon) aux élèves,* engl. *the teaching (of the lesson) to the students.* În limba română identitatea formală a celor două cazuri limitează condiţiile de întrebuinţare a dativului la apariţia lui numai după cuvinte a căror formă nu permite confuzia dativului cu genitivul (substantive nearticulate, substantive + adjective etc.).

Alte limite sînt mai puţin importante. Merită să fie amintită totuşi necesitatea de a se evita folosirea atributului în dativ imediat după un adjectiv din categoria celor care se pot construi cu un complement în dativ, întrucît într-un exemplu ca :

importanţa... rezolvării problemei acordării de credite în condiţii avantajoase **ţărilor** *în curs de dezvoltare* (telegramă Agerpres din New York, 14 aprilie 1965),

nu se mai ştie dacă *ţărilor* este un determinant al substantivului *acordării* (*acordarea de credite ţărilor*) sau al adjectivului *avantajoase* (*condiţii avantajoase ţărilor*); cf. *imprimarea unei amprente proprii* **arhitecturii** („Steagul roşu", 1965, nr. 4962, p. 3, col. 1).

Un echivoc cu caracter particular poate rezulta din construcţia *această opunere a formelor diatezei active* **celor** *din diateza pasivă*... („Cercetări de lingvistică" IX, 1964, nr. 2, p.343), în care dativul *celor* riscă să fie interpretat drept genitiv acordat cu *formelor*.

În încheierea părţii critice referitoare la întrebuinţările incorecte ale dativului unui substantiv verbal se impune recomandarea unor mijloace de evitare a construcţiilor echivoce de care a fost vorba mai sus. De altfel, aceste mijloace pot fi folosite pentru evitarea construcţiei cu dativul şi atunci cînd ea nu provoacă un echivoc, pentru că, orice s-ar spune, construcţia e greoaie.

Principalul mijloc în acest sens este folosirea construcţiei cu verbul corespunzător în locul celei cu substantiv verbal[32]. De exemplu, în loc de *însuşirea mai departe şi de transmiterea exigentă a cunoştinţelor, elevilor* (vezi p. 424) se poate spune *felul cum sînt însuşite mai departe cunoştinţele şi exigenţa cu care sînt transmise ele elevilor* sau *felul cum îşi însuşesc profesorii aceste cunoştinţe şi cum le transmit ei elevilor*; în loc de (*prevederi ca...*) *acordarea tuturor forţelor populare posibilitatea...* (vezi p. 423) trebuia spus (*prevederi ca...*) *aceea de a se acorda tuturor forţelor populare posibilitatea* etc. Construcţia verbală este mai clară atît prin faptul că aici cele două compliniri obiective (acuzativul şi dativul) sînt deosebite formal, cît şi prin topica mai liberă a dativului.

În construcţia cu substantivul verbal, un mijloc de evitare a confuziei dintre dativ şi genitiv sau, pur şi simplu, a înşiruirii neplăcute de genitiv-dative, îl constituie înlocuirea dativului cu diverse construcţii prepoziţionale[33]. Dacă verbul *a subordona* poate avea complementul indirect fie în dativ, fie cu prepoziţie, pentru atributul corespunzător al substantivului *subordonare* se recomandă construcţia prepoziţională:

subordonarea verbului **faţă de substantiv**. Al. Graur, *Evoluţia limbii române. Privire sintetică*, Bucureşti, 1963, p. 70,

şi nu construcţia cu dativul (**subordonarea verbului substantivului*[34]), deşi aceasta din urmă ar transpune exact construcţia verbului de bază

---

[32] Aceasta este soluţia recomandabilă, în principiu, ori de cîte ori construcţia cu un infinitiv lung provoacă dificultăţi (pentru diverse alte situaţii vezi Ana Canarache, *Folosirea infinitivului lung*, în „Limba română", XI, 1962, nr. 3, p. 314—317).

[33] În acest sens se înscrie şi recomandarea particulară pe care o făcea prof. J. Byck în discuţia amintită asupra citatului ... *în vederea transferării puterii* **populaţiei** *africane*: „nu ar fi fost rău să se facă apel la o construcţie neechivocă, de felul acesta: «în vederea transferării puterii *în mîinile* (sau *pe seama*) populaţiei africane»" („Presa noastră", VIII, 1963 nr. 10, p. 30); cf. o soluţie cu *către: în condiţiile transferării puterii* **către majoritatea** *populaţiei africane* („Scînteia", 1965, nr. 6656, p. 4, col. 7). Vezi şi discuţia lui Kr. Sandfeld şi H. Olsen, redată mai înainte, la p. 417, asupra superiorităţii construcţiei *împărţirea la ţărani a moşiei* faţă de * *împărţirea ţăranilor*...

[34] Cf. un exemplu ca *Savanţii progresişti ai lumii... condamnă subordonarea ştiinţei* **scopurilor** *de ucidere a oamenilor* („Lupta de clasă", 1952, nr. 6, p. 151, în DL s. v. *subordonare*). Aici însă nu ar fi posibilă folosirea lui *faţă de*... în locul dativului, ci numai prima soluţie indicată, adică schimbarea totală a construcţiei, cu un verb: *faptul că ştiinţa e subordonată scopurilor*...

(cf. *se formează verbul şi substantivul din aceeaşi rădăcină, dar fără ca unul să fie subordonat* **celuilalt**. Al. Graur, *loc. cit.*); exemplul dat aici apare în lucrarea citată la cîteva pagini după discutarea problemei generale a diferenţierii cazurilor genitiv şi dativ, pentru care acad. Al. Graur se folosise de construcţia *subordonarea inferiorului superiorului*, arătînd că ea se evită prin *subordonarea inferiorului faţă de superior* (p. 65). Iată acum un exemplu în care dativul a fost înlocuit printr-o construcţie, preferabilă, cu prepoziţia *pentru* :

acordarea unui ajutor de 1 miliard dolari **pentru popoarele** *Asiei de sud-est* (telegramă Agerpres din Hanoi, 12 aprilie 1965);

soluţia aceasta ar fi fost potrivită şi într-un exemplu ca :

în vederea procurării şi expedierii de medicamente **patrioţilor** *vietnamezi* (informaţie din Tokio, în „Scînteia", 1965, nr. 6592, p. 6, col. 3)[35].

Descrierea construcţiei cu specia semnalată de atribut în dativ ar fi incompletă dacă n-ar cuprinde şi observaţii asupra frecvenţei ei pe lîngă anumite substantive verbale determinate. Din punctul de vedere al formei, sînt incomparabil mai frecvente construcţiile în care substantivul verbal este articulat enclitic ; faţă de această situaţie, aproape generală în exemplele notate, construcţiile cu substantivul verbal nearticulat sînt o raritate[36]. În privinţa frecvenţei pe unităţi lexicale, oricît de relative sînt, prin forţa lucrurilor, datele acestor informaţii, menţionez că locul întîi, net distanţat de celelalte, îl deţine substantivul *acordarea*, cu 15 exemple de construcţie cu dativul ; pentru alte substantive am înregistrat numai cîte 5 *(înmînarea)*, 4 *(conferirea)*, 3 *(decernarea, transferarea)*, 2 *(atribuirea, cedarea, imprimarea, încredinţarea, transmiterea)* sau, mai ales, cîte un singur exemplu de asemenea construcţie (*aservirea, asigurarea, expedierea, intentarea, înapoierea, înfeudarea* etc.).

Un ultim element de descriere constă în precizarea aspectelor limbii în care se foloseşte construcţia cu acest dativ. După cum rezultă,

---

[35] E drept că în aceste exemple construcţiile cu *pentru* sînt atribute ale substantivelor imediat precedente (*ajutor*, respectiv *medicamente*), nu ale substantivelor verbale (*acordarea*, respectiv *procurarea şi expedierea*), dar sensul construcţiei în ansamblu nu e modificat.

[36] Vezi un singur exemplu (din *Studii critice* de Gherea) la p. 421. În legătură cu atributul în dativ al unui substantiv verbal nearticulat, trebuie aduse în discuţie — pentru a le elimina din sfera construcţiei noastre — şi unele situaţii aparent asemănătoare. Într-un exemplu ca :

Datele privind descoperirea sînt în curs de comunicare **Comitetului** *internaţional de arheologie de la Roma* („Buletinul informativ al Academiei R.P.R.", VI, 1962, nr. 33, p. 30) dativul nu e dependent al substantivului *comunicare*, ci al predicatului nominal *sînt în curs de comunicare*, deci e complement indirect obişnuit. Ceva mai complicată este situaţia din :

a exprimat... urări de sănătate şi succes în misiunea de înaltă răspundere a şefilor de misiuni diplomatice şi de prosperitate **ţărilor** *pe care le reprezintă* („Scînteia", 1965, nr. 6585, p. 1, col. 7),

în care dativul *ţărilor* pare mai apropiat de specia noastră de atribut, prin posibilitatea raportării directe la substantiv (*urări cuiva*) ; întrucît există însă o dublă posibilitate de interpretare a acestui dativ ca un complement indirect, atît dacă e raportat la verbul *a exprimat*, cît şi dacă se recurge la subînţelegerea unui element verbal (*urări făcute, adresate* etc.), e preferabil să fie interpretat ca atare.

de altfel, clar din materialul prezentat, specia de atribut în dativ discutată este caracteristică stilului publicistic, celui ştiinţific şi administrativ-oficial.

Această împrejurare este în măsură să explice (pe lîngă explicaţia strict gramaticală dată la p. 421) neglijarea construcţiei respective în studiile de gramatică a limbii române contemporane, despre care se ştie că s-au bazat pînă acum aproape exclusiv pe limba literaturii artistice. Semnalarea acestei construcţii, absente în limba vorbită şi în limba literaturii artistice, este o argumentare concretă a unei afirmaţii pe care am făcut-o cu alt prilej că „studiile consacrate limbii literare ar trebui să urmărească mai profund problema deosebirilor gramaticale dintre diversele stiluri", că „e momentul să ne îndreptăm atenţia şi spre specificul altor stiluri" (decît cel al literaturii artistice) [37]. Construcţia abstractelor verbale cu un atribut în dativ este numai unul dintre multiplele aspecte ale folosirii acestor substantive în legătură cu care se pot găsi trăsături specifice ale unor stiluri literare neartistice [38].

★

Desigur, din neînregistrarea unei construcţii în studiile de specialitate nu se pot trage concluzii asupra absenţei ei din limbă la data efectuării lor. Mi se pare însă că lipsa acestei întrebuinţări a dativului în materialul atît de bogat al unor lucrări ca *Syntaxe roumaine* [39] de Kr. Sandfeld şi H. Olsen, care se ocupă pe larg de determinările substantivelor verbale, sau *Limba română actuală* [40] a acad. Iorgu Iordan şi studiul detaliat al aceluiaşi autor *L'emploi du datif en roumain actuel* [41], cu fapte extrase în primul rînd din publicistica dintre cele două războaie mondiale, permite să se presupună că avem a face cu o construcţie atributivă care, dacă nu a fost complet inexistentă în trecut, a căpătat o mare dezvoltare în zilele noastre. În titlul articolului de faţă am numit construcţia în discuţie o specie „modernă" de atribut în dativ nu din considerente referitoare la vechime, care sînt riscante totuşi în stadiul actual al cercetării, ci pentru productivitatea ei în limba română contemporană. Legată de stilurile moderne ale limbii literare, această construcţie face ca atributul substantival în dativ să nu mai poată fi considerat „o rămăşiţă cu totul neînsemnată a trecutului" şi, în orice caz, să nu se mai susţină că în limba actuală substantivul în dativ „tinde să devină determinare specific nesubstantivală" [42].

---

[37] Vezi „Limba română", XIV, 1965, nr. 1, p. 28.

[38] Frecvenţa substantivelor verbale cu forma infinitivului lung „în presă şi în publicaţiile ştiinţifice" a fost semnalată de Ana Canarache în articolul citat, care discută unele greşeli în folosirea acestor substantive.

[39] I *Emploi des mots à flexion*, Paris, 1936; II *Les groupes de mots*, Copenhaga, 1960; III *Structure de la proposition*, Copenhaga, 1962.

[40] Vezi nota 11.

[41] În „Bulletin linguistique", VII, 1939, p. 29—64.

[42] Ambele afirmaţii citate aici aparţin Valeriei Guţu-Romalo (*Despre clasificarea părţilor secundare de propoziţie*, în „Limba română", XII, 1963, nr. 1, p. 30).

În ce priveşte explicaţia speciei discutate de atribut în dativ, este vorba, evident, de extinderea construcţiei verbului corespunzător, ca în atîtea alte fenomene de sintaxă a substantivelor verbale [43]. Nu trebuie neglijată însă nici influenţa exercitată, prin traduceri (cele mai multe exemple sînt furnizate de telegrame Agerpres şi de comentarii ale situaţiei internaţionale), de limbile care cunosc mai de mult această extindere a dativului de la verb la un substantiv verbal şi care, din motive de ordin formal, au posibilităţi mai puţin limitate de folosire a dativului ca determinant nominal [44].

[43] Pentru fenomenul general vezi J. Byck, *Derivaţie şi sintaxă*, în „Studii şi cercetări lingvistice", II, 1951, p. 126—128. Absenţa construcţiilor româneşti cu dativul în lucrarea citată, care pentru alte construcţii ale substantivelor verbale (de ex. pentru acuzativ) are în vedere limba veche şi populară, poate fi şi ea un indiciu relativ al noutăţii acestei întrebuinţări a dativului în limba română.

[44] Vezi discuţia de la p. 424.

EXPRESIA *MII ȘI FĂRÎME*

DE

ȘERBAN ȚICĂLOIU

Fraza lui Creangă „*Am o cățea cu dinții de oțel și, de i-oi da drumul, te face mii și fărîme*" (Ion Creangă, *Povești*, vol. I, Iași, 1890, p. 90) ar putea fi exprimată în limba noastră în încă 3 chipuri:

a) *Am o cățea cu dinții de oțel și, de i-oi da drumul, te face* **mici fărîme.**

b) *Am o cățea cu dinții de oțel și, de i-oi da drumul, te face* **mii de fărîme și**

c) *Am o cățea cu dinții de oțel și, de i-oi da drumul, te face* **mii fărîme.**

În cazul întîi (m i i ș i f ă r î m e), avem un numeral și un substantiv, legate prin conjuncția copulativă *și*, coordonate între ele și subordonate, ca părți ale propoziției, față de predicatul *face*.

Construcția nu este îngăduită de spiritul limbii noastre, în care numeralul *mii* cere după el prepoziția *de*, cînd îi urmează substantivul la care se referă (*mii de fărîme*), sau este precedat de aceasta, cînd el multiplică un alt numeral (*douăzeci de mii*).

Cititorul nu scapă, negreșit, din vedere că *mii de fărîme* arată un număr considerabil și nehotărît de *mii (de fărîme)*; iar *douăzeci de mii*, un număr hotărît — 20 000 ! — de unități din materia considerată: *douăzeci de mii de lei*.

Cînd zici *mii* și *fărîme*, te întrebi: *mii de ce?*, *mii de unități din ce materie?* Răspunsul nu poate fi *fărîme*, fiindcă atunci expresia ar avea altă înfățișare: *mii* de *fărîme*. În *mii și fărîme*, ceea ce arată *mii* se adaugă la *fărîme* și suma alcătuiește complementul direct al predicatului *face*.

Mii fărîme ar mai merge (cf. *mii stele lucitoare*), deși acest fel de exprimare sună cam străin pentru urechea românului. Cred că *mii fărîme* și expresiile analoge (*douăzeci lei*, *cinci sute soldați*, *o mie pogoane* etc.) sînt, la origine, o imitare a străinilor care pot zice, fără să păcătuiască față de spiritul limbii lor, *mille dangers* sau *tausend Grüsse*. (Vezi și Iorgu

Iordan, *Limba română contemporană*, p. 371, unde se vorbeşte de „prezenţa obligatorie a lui *de*. Lăsarea la o parte a acestei prepoziţii (de obicei în limbajul negustorilor, contabililor etc., care se lasă influenţaţi de aspectul scris, cu cifre, al numeralelor, fără *de* după cifră) este o greşeală şi trebuie, deci, evitată". Vezi şi Al. Graur, LR, I, 1963, p. 183 etc.)

Mii fărîme, ca să fie în acord cu spiritul limbii noastre, ar trebui să aibă altă înfăţişare : *fărîme mii* (cf. *Păsările mii*).

Mii şi fărîme este, deci, un nonsens ; iar *mii fărîme*, un fel străin de a exprima pe *mii de fărîme* sau *fărîme mii*.

În *mici fărîme*, substantivul *fărîme* este însoţit de un adjectiv : *căţeaua, de i-oi da drumul, te face*, nu *fărîme* de alt fel sau de orice fel, ci *mici fărîme*. Vorbitorul, accentuînd asupra micimii fărîmelor, arată că vrea să fie lămurit, precis şi explicit.

Frîntura de frază care ne preocupă (*mici fărîme*) este alcătuită din 4 silabe : *mič' fă-rî-me*. Silaba primă, *mič'*, are 3 sunete : *m,i* şi *č'*, africată palatalizată, combinaţie de *t* + *ş*.

Consoana iniţială a cuvîntului următor (*f* din *fărîme*) exercită, bineînţeles, acţiunea ei asimilatoare asupra ultimului sunet din cuvîntul precedent *č'* din *mič'*). Efectul acestei acţiuni de asimilare este despuierea lui *č'* de elementul lui oclusiv, *t*.

Sub influenţa lui *f* din fărîme, *mič'* ajunge deci *miş'*.

Mai departe : — sub influenţa conjuncţiei *şi?* — palatalizarea lui *ş* din *miş'* este simţită şi rostită ca un sunet de sine stătător. Din *ş* şi din palatalizarea lui, ajunsă *i*, se naşte conjuncţia *şi* ; iar lui *mi*, restul din *mič'*, a cărui vocală este lungă, i se dă un înţeles — în cazul nostru, înţelesul de *mii* [mij] — prin prefacerea vocalei lui în diftongul de forma [ij].

Iată-l deci pe *mič* rupt în două : de o parte *mii*, de alta *şi*.

Ajunşi aici, am lămurit, însă, nonsensul *mii şi fărîme*, care s-a născut, aşadar, din *mič' fărîme*.

Mi se pare că acum putem rîndui după vechime cele 4 feluri de exprimare :

1) *mici fărîme* [1]
2) *mii şi fărîme*
3) *mii de fărîme* şi
4) *mii fărîme*.

Adăugăm că la origine n-a fost vorba de loc de *mii*. Numeralul acesta s-a născut din *mici* ; odată născut şi fiindcă *mii şi fărîme* a fost simţit ca un nonsens, *mii* a început a fi construit potrivit cu spiritul limbii noastre : *mii de fărîme* ; în sfîrşit, sub influenţa limbilor străine, de la *mii de fărîme* s-a ajuns la *mii fărîme*.

În privinţa expresiei pe care o discutăm, se mai pune şi problema răspîndirii ei în diferitele regiuni ale ţării, respectiv în Moldova, Muntenia şi Ardeal. Lucrul devine mai interesant dacă ne amintim că una din cele mai tipice particularităţi ale subdialectului moldovenesc este trecerea africatelor ca *č*, *ğ* etc. la fricativele *š*, *j* etc.

[1] Vezi şi discuţiile în jurul etimologiei cuvîntului *fărîmă* în dicţionare.

Ne dăm seama că, în orice caz, această particularitate a fost un auxiliar important al fenomenului de asimilaţie de care vorbeam mai sus. El a ajutat trecerea de la *mici fărîme* la *mii şi fărîme*, „un fel moldovenesc" de a pronunţa această expresie.

N-am avut posibilitatea de a efectua o anchetă pentru a delimita precis aria răspîndirii diferitelor forme ale expresiei ce ne preocupă, totuşi, urmărind citatele din dicţionare, observăm că *mici fărîme* se poate întîlni în Muntenia (în culegerile de folclor ale lui Petre Ispirescu, Dumitru Stănescu, Elena Sevastos); *mii şi fărîme* este general întrebuinţată în Moldova (de Creangă, Simion Fl. Marian, G. Dem. Teodorescu etc.).

În Ardeal se pare că cele două forme ale expresiei coexistă.

Se poate ca trecerea de care vorbim să fi fost uşurată şi de lungirea vocalei *i* din *mici*, sub imperiul unor stări sufleteşti puternice, ca, de exemplu, tendinţa către un superlativ, exprimat prin procedee fonetice de astă dată: *mii-ci fărîme* (gîndindu-se povestitorul la *fărîme foarte mici*; vezi Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1944, p. 60 şi *Limba română contemporană*, 1954, p. 154).

Oricare ar fi, însă, factorii care au acţionat în cadrul evoluţiei urmărite (se poate ca fiecare să fi contribuit la realizarea ei!) trebuie subliniat un singur lucru: explicarea nonsensului *mii şi fărîme* nu se poate face decît pornind de la clarul şi normalul *mici fărîme*. Este vorba deci de o singură noţiune şi în nici un caz de două distincte, pe lîngă care a acţionat o elipsă: *mii* [*de bucăţi*] *şi fărîme*, aşa cum cineva ar fi poate înclinat să creadă.

ORIGINEA NUMELUI *DOBROGEA*

DE

MARIN PETRIŞOR

Spre deosebire de numele celorlalte provincii româneşti, ale căror origini nu prezintă nici o dificultate (*Moldova* < v. sl. *molĭdova* „loc cu molizi", *Bucovina* < v. sl. *bukovina* „loc cu fagi" etc.), numele Dobrogei continuă să rămînă învăluit în mister, în ciuda eforturilor făcute de numeroşi specialişti pentru a-i lumina originea.

Din fericire pentru noi, izvoarele antice şi medievale ne transmit, în lucrările de istorie şi geografie care se referă la acest important teritoriu al imperiului roman şi al imperiului bizantin, cîteva din numele care au precedat pe cel actual. În felul acesta, ca o compensaţie faţă de celelalte neajunsuri, se poate face o trecere în revistă a numelor purtate de pămîntul dintre Dunăre şi mare de-a lungul veacurilor.

Cel mai vechi nume atestat în izvoarele vechi este grecesc : *Mikra Schythia* şi apare pentru prima dată la istoricul grec Strabon [1]. El a numit la început pămînturile din sudul R.S.S. Moldoveneşti, unde în perioada colonizării greceşti exista o „mică" Sciţie, faţă de „marea" Sciţie din nordul Mării Negre. Acest nume s-a extins apoi şi peste întregul teritoriu dintre Dunăre şi mare, pe care abia după fundarea coloniilor milesiene s-au aşezat sciţii.

Atributul *mikra* nu se referă la numărul sciţilor pe acest teritoriu, aşa cum consideră unii istorici [2]; grecii au numit provincia astfel, spre deosebire de *Skythia* propriu-zisă, de la nordul Mării Negre [3].

---

[1] R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Bucureşti, 1938, p. 57.

[2] C. Brătescu, *Pămîntul Dobrogei*, în *Dobrogea : 1878—1928*, Bucureşti, Cultura Naţională, 1928, p. 3 ; Al. P. Arbore, *Înfăţişarea etnografică a Dobrogei în antichitate, după lucrările lui V. Pârvan*, în *Dobrogea : 1878—1928*, p. 178 ; V. Pârvan, *Getica*, Bucureşti, 1926, p. 32—33.

[3] Cf. R. Vulpe, *ibidem*; N. Bănescu, *Dobrogea bizantină, Ducatul de Paristrion*, în *Dobrogea : 1878—1928*, p. 297.

Ajunşi la Dunăre, romanii traduc toponimicul în *Scythia Minor*, pe care îl mai numesc, cel puţin în izvoarele literare, aşa după cum ne informează tot Strabon [4], *Pontus Sinister* „Pontul Stîng".

În timpul domniei împăratului Diocleţian (284—305 e. n.), Scythia Minor devine o provincie aparte, desprinzîndu-se din Moesia inferior, în care fusese integrată în perioada romanizării, şi este numită *Scythia*, fără nici un determinativ, dar numele este, fără îndoială, arbitrar, căci în această perioadă sciţii dispăruseră din istorie [5].

E de presupus că numele *Scythia Minor* piere chiar din amintirea istoricilor bizantini, în perioada marilor frămîntări din timpul trecerii popoarelor migratoare pe aici, mai ales după invazia avarilor, urmată apoi de aşezarea bulgarilor în cîmpia Dunării de sud, care vor crea o barieră greu de trecut între Bizanţ şi fosta provincie romană Scythia.

Abia după aproape trei secole, împăratul bizantin Ion Tzimiskes reuşeşte, după lupte grele cu bulgarii şi cu prinţul rus Sviatoslav, să reintre în posesia fostei provincii. Opera lui este continuată de Basilios al II-lea Bulgaroctonul, mai ales după lupta din 1014, în care primul ţarat bulgar este nimicit[6]. Pămîntul dintre Dunăre şi mare poartă acum numele de *Paristrion*, compus din prefixul *para* „la marginea", „lîngă" + *Istros* „Dunărea", calchiind v.sl. *po Dunavie*, ceea ce ar însemna „la marginea Dunării", „lîngă Dunăre". Acest nume dăinuie, fie chiar numai literar, aproape două secole, pînă cînd, după desele conflicte ale imperiului cu cumanii, ducatul de Paristrion cade. În 1186 este întemeiat cel de-al doilea ţarat bulgar. Cu această ocazie, teritoriul fostului Paristrion nu mai ţine efectiv de Bizanţ. El va fi posedat de diferiţi conducători români, bulgari sau ruşi, în calitate de vasali ai Bizanţului, pînă cînd intră în posesia lui Mircea cel Bătrîn [7].

În intervalul cît a persistat ducatul de Paristrion, provincia este numită de călătorul şi învăţatul arab Idrissi (circa 1110—1164) Berğan [8], dar probabil că el se referă şi la cîmpia din nordul şi sudul Dunării [9], sau mai probabil la actualul Bărăgan [10], cu care, cel puţin în privinţa consonantismului, se aseamănă.

C. Brătescu [11] consideră că provincia a mai fost numită, în secolele al XII-lea şi al XIII-lea, *Vlahia lui Asan* şi *Vlahia Albă*, aşa cum ar reieşi din jurnalele călătorilor francezi Guillaume de Rubrouquis, în jurul anului 1253, şi al lui Geoffroy de Villehardouin, în jurul anului

---

[4] R. Vulpe, *op. cit.*, p. 58.

[5] *Ibidem*, p. 381.

[6] *Ibidem*, p. 390; N. Bănescu, *lucr. cit.*, p. 298—299.

[7] Vezi întreaga discuţie la C. Moisil, *Dobrotici şi Mircea cel Bătrîn*, în *Dobrogea: 1878—1928*, p. 305—314.

[8] N. Grămadă, *La Scizia Minore nelle carte nautiche del medio evo*, în „Ephemeris dacoromana", IV, 1930, p. 225 şi urm.

[9] C. Brătescu, *lucr. cit.*, p. 3 şi urm.; cf. N. Grămadă, *lucr. cit.*, p. 229 şi R. Vulpe, *op. cit.*, p. 396, nota 4.

[10] Numele Bărăganului ne-ar duce spre un v. sl. *brěg* „mal", „ţărm" + suf. *-an*, dar dificultăţi mari de ordin fonetic se ridică împotriva acestei ipoteze.

[11] *Lucr. cit.*, p. 3; vezi şi „Analele Dobrogei", II, 4, p. 509 şi „Arhiva Dobrogei", II, p. 18—31.

1212. Aceste nume se referă însă, în mod sigur, la întregul teritoriu locuit de românii balcanici, în care se integra și Dobrogea, în timpul imperiului româno-bulgar al fraților Asani.

Așa fiind, doar numele *Scythia Minor*, din perioada elenistică, și cel de *Paristrion*, din perioada bizantină, par să fi fost o realitate. Cel de-al doilea l-a înlocuit pe primul, apoi a dispărut și el. Asupra explicației lor etimologice nu mai încape astăzi nici o îndoială.

Numele actual *Dobrogea* este atestat relativ tîrziu, abia la începutul secolului al XV-lea [12], adică la aproape două secole de la căderea ducatului de Paristrion. Sub forma de *Sahra-i Dobruğa* „Cîmpia Dobrogei", apare la cronicarii otomani Yazïğïoglu Ali (1421—1451), Ruhi Edirnevi (+ 1527), Idris Bitlisi (+ 1520) și Hoğa Sa'd ed-Din (1536—1599) [13].

În secolul al XV-lea el apare atestat și de Leunclavius, în a sa *Historiae musulmanae Turcorum de monumentis ipsorum exscriptae*, sub forma *Dobritza* sau *Dobritze* [14], ceea ce i-a făcut pe unii cercetători să considere că numele provinciei ar veni de la un apelativ vechi slav *dobrica* „teren pietros", care stă și la baza altor toponimice slave din Peninsula Balcanică [15], ipoteză ce trebuie însă exclusă de la început.

Exceptînd cîteva explicații fanteziste sau vizibil forțate, pe care nici nu le vom discuta, marea majoritate a istoricilor și filologilor români au căzut de acord că numele Dobrogei vine de la numele despotului dobrogean Dobrotici [16]: *Dobrotič — ili* „provincia lui Dobrotici" > *Dobruğili* > *Dobrogea*. Ei pornesc de la faptul că și alte teritorii românești au fost numite, fără însă să-și păstreze numele, de la un conducător: *Bogdania* „țara lui Bogdan", care corespunde turcescului *Bogdan-ili*, pentru Moldova; *Basarabia* „țara lui Basarabă", pentru Țara Românească (Terra Bozorabie, într-un document unguresc din 1377) [17].

La prima vedere, ținînd seama de relativa apropiere formală și de raționamentul de ordin istoric, s-ar părea că explicația etimologică este aproape de adevăr.

După părerea noastră, nu avem a face decît cu o coincidență, cu o paronimie. Dobrotici moare cu mult înainte de a ajunge turcii în Dobrogea. Nici aspectul fonetic nu sprijină această explicație.

---

[12] O. Mărculescu, *Balica și Dobrotici*, în „Analele Dobrogei", XVIII, p. 202 și urm., face grava eroare de a considera că toponimicul este atestat pentru întîia oară între 1366—1368, bazîndu-se pe citirea greșită a unor comentarii în note, făcute de F. Ballati din Saint Pierre, care, în lucrarea sa *Ilustrazione delle spedizioni in Oriente di Amadeo VI (il conte Verde)*, Torino, Fratelli Bocca Librai, MCM, p. 373, discută contul lui Antonio Barberi dintre 12 iunie 1366 pînă la 22 ianuarie 1368. În trei note, F. Ballati explică niște sume cheltuite de Antonio Barberi pentru niște scrisori trimise în Dobrogea. Acest nume apare de trei ori și în indicele alfabetic de la sfîrșitul lucrării, glosînd cuvintele din notă.

[13] M. Alexandrescu-Dersca, *L'origine du nom de la Dobroudja*, în *Contributions onomastiques*, București, 1958, p. 99.

[14] N. Grămadă, *lucr. cit.*, recenzie de Al. P. Arbore, în „Analele Dobrogei", XI, p. 135.

[15] Vezi întreaga discuție la R. Vulpe, *op. cit.*, p. 396, nota 4.

[16] C. Brătescu, *lucr. cit.*; V. Bogrea, *Note de toponimie dobrogeană*, în „Analele Dobrogei", II, p. 33; N. Iorga, *Drepturi naționale și politice ale românilor în Dobrogea*, în „Analele Dobrogei", IV, p. 25; N. Grămadă, *lucr. cit.*, p. 229; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 396.

[17] V. Bogrea, *ibidem*.

Tot atît de inacceptabil ni se pare şi etimonul propus, într-o informată lucrare, de M. Alexandrescu-Dersca [18]. Autoarea consideră că numele *Dobrogea* este compus din *dhu* „conducător" şi *burğan*, fie „moenia", „propugnaculum, vallum", fie „voleur", şi a fost dat provinciei de o enclavă de turci selgiucizi aşezaţi în părţile Dobrogei şi în Bulgaria, cu mult înainte de Dobrotici. *Dhu* + *burğan* > Duburğan. Cercetătoarea nu ne convinge cum s-a ajuns de la *Duburğan* la *Dobrogea*. Atît din punct de vedere semantic cît şi din punct de vedere fonetic explicaţiile d-sale întîmpină mari dificultăţi.

V. Bogrea, unul dintre filologii care leagă numele Dobrogei de numele despotului Dobrotici, atrage atenţia asupra unei prinţese chievlene din secolul al XII-lea : *Dobrogea* [19]. Aceasta este fiica principelui Mstislav şi se căsătoreşte cu Alexios (1106—1142), fiul cel mare al lui Ioan Comnenul. Pentru V. Bogrea, această informaţie este numai o simplă curiozitate.

Şi totuşi, după părerea noastră, de la un astfel de onomastic trebuie să plecăm pentru explicarea etimonului care stă la baza numelui provinciei noastre.

Cercetînd materialul onomastic şi toponimic slav, constatăm că Fr. Miklosich atestă în lumea veche slavă un *Dobrodèja*[20] „făcătoare de bine", care mai stă la baza unor toponimice slave de sud. Toponimicul nostru nu se raportează direct la cel atestat de Fr. Miklosich, căci el ar fi trebuit să dea în limba română *Dobrujda*, aşa cum a şi dat pe teritoriul sud slav. Actualul *Dobrogea* porneşte de la un reflex ucrainean al onomasticului *Dobrodèja*, şi anume *Dobrodija*, cu *è* > *i* şi cu dentala oclusivă păstrată, care mai tîrziu se înmoaie : *Dobrod'ija*. Sub forma aceasta o preiau turcii şi o adaptează manierei lor de pronunţare şi sistemului lor de creare a numelor de locuri. Să se observe că foarte multe toponimice turceşti se termină în — *ce* şi — *ge* : *Tulcea*, *Agigea*, *Casimcea*, *Hamzacea* etc. Însăşi *Constanţa* devine *Küstenge*. *Astfel, Dobrod'ija devine, în pronunţarea turcilor, Dobruğa, formă care se impune datorită puterii politice şi economice pe care aceştia au exercitat-o mai bine de patru secole. Turcii impun această formă tuturor locuitorilor provinciei.*

E probabil ca numele *Dobrogea* să se fi referit la un teritoriu restrîns şi apoi să se fi extins la întreaga provincie. Acel teritoriu va fi fost, poate, posesiunea vreunui jupan ca Dimitrie (secolul al X-lea) sau a prinţilor ruşi Vasilico şi Vladislav (secolul al XII-lea), care primesc posesiuni de scurtă durată la Dunăre, din partea lui Manuel I Comnenul, pentru a păzi imperiul de atacurile cumanilor, sau a lui Sestlav (secolul al XII-lea), conducătorul unui stăpuleţ de tip feudal pe teritoriul Dobrogei, fără ca numele să ne ducă spre un conducător rus. Acest nume putea fi

[18] *Lucr. cit.*, p. 103 şi urm.

[19] *Ibidem*, p. 34. Forma *Dobrogea*, pentru ucraineană, este însă imposibilă în secolul al XII-lea. Probabil că avem a face cu o greşeală de scriere a copistului sau cu o lectură greşită a lui V. Bogrea. Prinţesa trebuie să se fi chemat *Dobrodija*, dacă pornim de la v. sl. *Dobrodèja*, căci în ucraineană *è* > *i*, iar *d* a rămas nealterat. Mult mai tîrziu acest *d*, urmat de vocale anterioare, s-a muiat.

[20] *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, Heidelberg, 1927, p. 56.

purtat şi de un român. Nu poate fi neglijată nici Dobrogea, soţia lui Alexios, fiul lui Ioan Comnenul, care trăieşte tocmai în timpul ducatului de Paristrion. Semnificativ este faptul că încă de la cucerirea ei de către turci şi pînă la recucerirea ei de către români, Dobrogea a fost apanajul sultanei mame [21], obicei pe care turcii l-ar fi putut lua de la bizantini, cum au mai luat şi alte obiceiuri.

Indiferent de supoziţia de ordin istoric, demnă totuşi de luat în consideraţie, o apropiere între toponimicul *Dobrogea* şi onomasticul *Dobrodèja* ni se pare mai verosimilă decît celelalte ipoteze emise, căci este mai firească, mai scutită de dificultăţi de ordin strict lingvistic.

[21] Informaţie primită de la acad. Emil Petrovici.

ASPECTE ALE LEXICULUI *PRAVILEI RITORULUI LUCACI* [1]

(DIN ISTORIA VOCABULARULUI PRIMELOR TEXTE JURIDICE ROMÂNEȘTI)

DE

I. RIZESCU

1. Printre puținele texte juridice românești din secolul al XVI-lea și de la începutul celui de-al XVII-lea, cunoscute pînă acum, *Pravila ritorului Lucaci* (ms. slav nr. 692 BARPR) ocupă un loc de frunte. Este vorba de un text original scris în anul 1581, la mănăstirea Putna, de mîna lui Lucaci, care se intitulează „ritor și scholastic" [2]. Manuscrisul are 354 foi (scrise recto și verso) și cuprinde texte de pravilă precum și unele lucrări teologice. O parte din pravilă (190^{r}—202^{r}; 215^{r}—246^{r}; 249^{r}—274^{r}) cuprinde textul slav cu traducerea interliniară românească; există, de asemenea, cîteva pagini numai în românește (204^{r}—210^{r}). Restul pravilei e în slavă.

Atît partea românească cît și cea slavă se caracterizează prin *scriptio continua.*

În limba noastră s-au tradus numai pasajele care privesc activitatea duhovnicilor, a preoților, a mirenilor. În schimb, cele referitoare la episcopi, alegerea și îndatoririle lor, rămîn numai în slavă.

Ritorul Lucaci a trebuit să facă față unor mari greutăți pentru a șlefui limba în care urma să fie turnate normele vieții juridice. Traducerea primelor cărți de legi reprezintă un fapt de deosebită importanță pentru dezvoltarea culturii și a limbii române.

---

[1] Comunicare ținută în cadrul sectorului de lexicografie și lexicologie al Institutului de lingvistică din București.

[2] Vezi P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1959, p. XX; Al. Grecu, *Începuturile dreptului scris în limba română*, în „Studii", 1954, nr. 4, p. 220; I. Peretz, *Pravila de la Govora.* Text comparat cu pravila de la Bistrița și nomocanonul lui Cotelerius, București, 1911, p. 12.

Din cauza obstacolelor pe care le-a întîmpinat autorul manuscrisului, traducerea este pe alocuri greoaie, confuză. Dar găsim numeroase fraze bine închegate, armonioase, care pot fi socotite printre cele mai frumoase mărturii ale limbii de acum patru secole. Iată, de exemplu: „Omul cela ce va face lucruri din afară, fără de socotire de la inimă, el iaste asemenea unui pom ce e verde la frundză şi frumos, iară de poame e sterp" (235^{v}/12—18). „Cine cearcă el află, şi celuia ce bate lui i să deşchide, şi cine ceare el dobîndeaşte, şi celuia ce creade toate i sînt putinţă" (231^{r}/1—4).

Pentru istoria sistemului fonetic, ca şi a celui gramatical şi lexical, studiul acestui text de drept vechi românesc are o mare importanţă. O deosebită atenţie merită vocabularul acestei scrieri în care aflăm numeroase cuvinte, considerate, pînă acum, ca aflîndu-se abia în textele din secolul al XVII-lea şi chiar al XVIII-lea. Sînt în această pravilă şi termeni care nu mai apar în nici un alt text vechi românesc [3].

2. În scrierile din secolul al XVI-lea găsim puţine atestări pentru nume de rudenie, şi numai pentru unele din ele. În pravila de care ne ocupăm apar toate aceste nume. De aceea, putem presupune că avem de a face cu cea mai veche atestare pentru cuvinte ca: *maică*, *moş*, *moaşă*, *băiat*, *fiastru*, *unchi*, *unchiaş*, *mătuşă*, *cuscru*, *cumătru*, *ginere*, *tătăişe*, *fin* etc., de asemenea şi pentru cuvinte legate de viaţa familiei: (*a*) *peţi*, (*a*) *logodi* etc. Sînt şi unii termeni care, după cîte ştim, nu mai apar în alte scrieri vechi: *svedenic*, *nălojnică* etc.

Vorbind despre gradele de rudenie, autorul le compară cu treptele unei scări: „Spiţele de pre îmbletul scăriei le e numele. Grăiesc unii suire de scară, cum e pre acelea suire şi pogorîre, aşa e şi semenţia pre spiţe, află-se suindu şi pogorîndu..." (249^{v}/2—11).

Iată şi un pasaj asemănător din monumentala pravilă a lui Matei Basarab, Îndreptarea legii, 1652: „Cumu e scara de se suie pre spiţe şi se pogoară aşijderea iar pre spiţe, aşa sînt şi rudeniile" (187/12—14).

*

În *Pravila lui Lucaci*, părinţii şi bunicii sînt denumiţi cu termenii: *tatăl* şi *maica* (226^{v}), *moşul* şi *moaşa* (255^{v}).

După cîte ştim, *maică* nu apare în alte scrieri din secolul al XVI-lea, cea mai veche atestare admisă pînă astăzi aflîndu-se în *Cronica lui Moxa* (1620). Tot pentru *mamă* găsim termenii: *îmă* [4] (numai în secolul al XVI-lea, al XVII-lea, în nordul Ardealului şi în Moldova), *mă-sa* (204^{r}, 218^{v}), ultimul fiind cunoscut abia dintr-un document de la mijlocul secolului al XVII-lea (1641, ap. GCRI).

Cuvintele *moşul* şi *moaşa* pot fi găsite în scrieri din secolul al XVI-lea, dar cu alte înţelesuri: *moş* (*Psaltirea* lui Coresi) „strămoş",

[3] În lucrarea de faţă ne-am bazat pe Dicţionarul limbii române (fasciculele tipărite, aflate sub tipar şi în manuscris), fişierul Dicţionarului, pe materialul lexical cuprins în: Ov. Densusianu, *Istoria limbii române* (ALR II), Bucureşti, 1962, Al. Rosetti, *Limba română în sec. al XIII-lea — al XVI-lea*, Bucureşti, 1956, precum şi pe diferitele glosare ale ediţiilor de texte vechi publicate pînă acum.

[4] Sub forma *îmă maică* „bunică" în *Cartea românească de învăţătură*, 1646 (pravila lui Vasile Lupu).

moașă (*Palia de la Orăștie*) „femeie care asistă la naștere". În textul de față, *moșul* și *moașa* au sensurile „bunic, bunică", *strămoș* „străbunic" (251r).

Pentru *soție*, termenul cel mai frecvent — ca și în alte texte din această epocă — este *muiare* [5]. Dar, spre deosebire de celelalte scrieri din secolul al XVI-lea, mai găsim : *soață*, *fămĕe*, *nevĕstă*. „Iară nepotul apoi de va vrea să ia soață pe mătușea" (265v/8) (Mai înainte : „De va vrea nepotul să ia muiare pre mătușea" 232r/6). În alte scrieri din secolul al XVI-lea *soață* poate fi întîlnit numai cu înțelesul de „tovarășă" (de ex. CV 13/9).

„Neștine are o muiare, dĕče apoi după o vreme ea muri, (pe) muiarea a unchiului ei o lua o doa *fămĕe*" (274v/5). Credem că *fămĕe* cu sensul „soție" e înregistrat abia în scrieri din secolul al XVII-lea, în secolul al XVI-lea avînd, în genere, înțelesul etimologic „familie".

În ce privește termenul *nevĕstă*, e greu de spus dacă în textul de față are înțelesul de „noră" (ca în v. sl. невѣста) sau „soție" în general : „Însă de va neștine boteza vro fată și apoi o va lua nevĕstă după feciorul său (и потом възѧт за сн҃а своего невѣстѧ) se se împarță unii ca aceștia" (218r/11—16). „Nevesteei sau generelui nu se cuvine să fie această lăcuire (невести или зѣта)" (272r/16).

Nevastă, cu sensul „soție", se găsește la Dosoftei, *Viața și petrecerea sfinților*; în *Îndreptarea legii*, cuvîntul are înțelesul de „mireasă" (în pasajul corespunzător din *Cartea românească de învățătură*, 1646, *mireasă*); în ultimul text și verbul *a se nevesti* „a se mărita".

Mult mai greu este de explicat atît sensul cît și etimologia cuvîntului *tătășie*. Iată contextul în care apare : „Însă feciorii de văr premare și de-al doilea văr moeriei-mi (жены моеѧ) cu nepoții miei de văr premare și ai doii văr nu se apără. Iară feciorii tătășiei-mi cu ai doi veri ai miei nu-i lasă. (а дъти жениныХ ми съ вторими братꙋѧдъı не касѧтсѧ)" (245r/13—20.)

Pasajul de mai sus nu e suficient de clar, pentru a putea înțelege sensul lui *tătășie*. Din textul slav rezultă următoarele : cuvîntului *muiere* îi corespunde жена „soție", iar lui *tătășie* adjectivul женинь (gen. pl. жениниХ) „care aparține soției, din partea soției" [6]. Așadar, nici textul slav nu ajută la clarificarea cuvîntului românesc. Trebuie să ținem însă seama că în pravila de față apare și cuvîntul *tătăișe* „cumnată", atestat de Anonymus Caransebesiensis. Cu sensurile de „mătușă" (=soția unchiului) și „cumnată" cuvîntul circulă și azi în Ardeal (vezi ALR I, vol. II, h. 168, 264). „Doi frați a lua o noră și o cuscră, anume sor(ă) tatăișe-mea giudecă că e neapărat" (277 v/13—14). În textul slav cuvîntului *tătăișe* îi corespunde злъвѧ „sora soțului" [7] (двѣта братома снъХѧ поѧтии свестъ рекше злъвѧ).

---

[5] Lui *muiere* îi corespunde totdeauna în textul slav atît жена cît și съжительство „care trăiește împreună".

[6] Același adjectiv slav (женинь) l-am mai întîlnit și în următorul context și îi corespunde în pasajul românesc substantivul *muiere* : „Nice nepotulu-mi de frate sau nepoata cu nepoții muieriei-mi nu se vor mesteca (ни братов ми снъ дъщи на женыниХ ми)" 244r/6.

[7] Bulg. *злъва*, *зълва* (St. Stojkov, *Българска диалектология*, Sofia, 1962, p. 91).

Aşadar, e posibil ca *tătăşie* [8] să nu fie decît o greşeală de transcriere a lui *tătăişe*. În acest sens pledează şi conţinutul de idei al propoziţiei de la p. 245r/13—20.

Nălojnică „concubină" (rus. наложница) nu l-am mai întîlnit în alte scrieri din sec. XVI—XVIII. Deşi în propoziţia din slavă apare **посадница**, împrumutat şi în româneşte sub forma *posadnică* [9], autorul pravilei foloseşte *nălojnică*.

În textul de faţă găsim, de asemenea, termeni care diferenţiază copiii *nelegitimi* de cei *legitimi* [10]. După Al. Niculescu, „termenul copil a servit într-o epocă mai veche deopotrivă pentru a denumi noţiunile « enfant » şi « bastard » (cf. alb. *kopil* « Knecht, junger Mensch, Bastard »)"[11]. În această pravilă, pentru *copil legitim* se foloseşte numai *fecior* [12], iar *copil* pentru *cel nelegitim* : „Că de va urdina împreunare cu muiare şi-l vor şti mulţi şi de va naşte **fecior**, al său se cheamă" 259r/12—16. (În slavă îi corespunde **отрочѧ** „fiu".) „E de nu se va şti, nici vie bărbat cu nusă cheamă-se **cópil**" 259v/2—4. (În slavă **таимичщь** „bastard".) „E de nu se va şti nemică cheamă-se **întunecat**" 259v/7. Iată şi pasaje asemănătoare din *Îndreptarea legii*, p. 215 : „Cînd face neştine copil cu muiarea lui, ceea ce e blagoslovită pre leğe, acela copil se cheamă **adevărat**. Iară cînd se culcă cu muiare afară de casa lui, acela copil ce va face se cheamă **cópil**. — Iară cînd va naşte copil şi nimenea nu ştie care tată l-au făcut nici cela ce l-au semînat, acela se cheamă **întunecat**".

Aşadar, în *Pravila lui Lucaci* găsim opoziţia *cópil* („bastard") ~ *fecior* al său („copil"), în *Îndreptarea legii* : *cópil — copil adevărat* [13].

Din frazele de mai sus se observă că sensurile cuvintelor *copil* şi *întunecat* nu-s identice, al doilea desemnînd pruncul fără tată cunoscut [14]. În textul slav din *Pravila lui Lucaci* poate fi citit cuvîntul **тъминкь** [15], pe care nu-l înregistrează nici un dicţionar de veche slavă (sau vreo altă lucrare de specialitate).

---

[8] E greu să facem vreo apropiere între *tătăşie* şi *tătuş*. Ultimul apare în alte texte, ca de ex. *Psaltirea Scheiană*, cu sensul de „tată, părinte", dar în textul de care ne ocupăm are numai înţelesul de „preot" : „Va lua pocăinţă de la părintele său cel sufletesc, anume de la *tătuşiu-său* (ѡт ѡца своего ѧхвнаго)" 228v/6 ; de asemenea „Închină-te naintea **tătuşu-tău** cu smerenie şi cu lacrimi că mare frîmsaţe iaste popeei de ispovednicii săi ceia ce i se ispovedesc derept toate" 209v/6—7.

[9] În *Îndreptarea legii*, p. 215/36—37 : „Cine ţine **posadnică** şi nu va nice să se blagoslovească, nice să o lase, pre acela să nu-l priineşti în besearecă". În *Cartea românească de învăţătură* 1646, găsim *muiare ţiitoare*.

[10] Cea mai veche atestare pentru *copil* „bastard" se pare că este *O carte de giudecată de la Radul Vodă*, 1545 („Arhiva", XLVI, 284).

[11] *Termenii româneşti care denumesc noţiunea de copil nelegitim*, în „Analele Universităţii Bucureşti", 1956, nr. 7, Filologie, p. 39.

[12] Cuvîntul *fecior* are şi sensul de „prunc, nou născut". „Muiarea ceeace ce va bea erbi să nu facă feciori" 205r. „Muiarea de va omorî feciorul în sine" 205v.

[13] În ambele scrieri cuvîntul *cópil* „bastard" trebuie citit cu accentul pe penultima silabă aşa cum e însemnat în textele respective. „Diferenţierea lingvistică între cele două sensuri [„copil-bastard"] a fost efectuată mai tîrziu, o dată cu împrumutarea din limbile slave a formei *cópil*, care a luat în mod exclusiv sensul «bastard» (Al. Niculescu, *lucr. cit.*, p. 30).

[14] Al. Niculescu (*op. cit.*, p. 43) consideră că *întunecat* este o altă numire, mai puţin răspîndită, pentru „bastard" (ca şi *copil de căpătat, copil făcut din zodie, din flori*).

[15] Printre sensurile adjectivului slav **тъминкь** amintim şi pe acela de „ruşinos".

Cuvîntul *întunecat* trebuie legat de faptul că nu e vorba doar de un copil nelegitim, ci de unul fără tată cunoscut. Iată şi cuvintele din pravilă care urmează după propoziţia în care se vorbeşte de termenul *întunecat*: „Cum grăiaşte Omir **într-un tunĕrec** născu maica".

Tot cu înţelesul de „copil mic (de sex bărbătesc)" găsim cea mai veche atestare pentru cuvîntul *băiat*: „Sau cu **băiatul** său a se spurca" (231r/8) (în textul slav îi corespunde чѧдо „infano"); în alte texte din secolul al XVI-lea, ca de exemplu *Psaltirea Scheiană*, *băiat* apare numai cu sensul „copil înţărcat".

După cîte cunoaştem, în alte scrieri din secolul al XVI-lea nu găsim *maştehă* „mamă vitregă" 272r/11 (cunoscut pînă acum, abia din Herodot — 1645); *Carte românească de învăţătură*, 1646: „Feciorul şi fata le sîmt... fecior vitregŭlui şi **maştehă**" (272r/11). În exemplul de mai sus apare şi adjectivul *vitreg* (*fecior vitreg*) pe care nu l-am mai întîlnit în alte scrieri din secolul al XVI-lea. Tot pentru *fecior vitreg*, *fiică vitregă* găsim şi cuvintele: *fiastru*, *fiastră* (şi în forma *hiastru*, *hiastră*) (274r/6, 233v/13).

Probabil că textul de faţă e cea mai veche scriere în care găsim şi termeni pentru alte grade de rudenie: *unchi*, *unchiaş*, *unchi mare*, *unchi mic*, *mătuşă*, *mătuşă mare*, *mătuşă mică*; *veri premari*, *ai doi veri*, *ai trei veri*. „**Unchiul** şi nepotul[16] a doale vĕre neapărat île vor luoa iară de se vedea că au vălăşeagŭ nice într-un chip" (234r/7). „Iară cîndŭ va unchiul mainte lua nepoata, iară nepotul apoi va vrea să ia soaţă pre mătuşea, printru smentela celui de apoi apără-l, că va fi de pre nuntă **unchiaşul** nepot şi nepotul **unchiaş** şi iaste ivită smentĕlă pre nume de semenţie" (265v/16—18).

Din frazele de mai sus se observă că *unchi* şi *unchiaş* sînt sinonime[17]. Ambelor cuvinte le corespunde în textul slav стрнць[18] („unchi după tată").

Tot sinonime sînt, în acest text, şi cuvintele: *unchi* şi *unchi mare*; *mătuşă* şi *mătuşă mare*: „De aici şi fratele maicei mele îmi iaste unchiu mare... sora maiceei mele deci mi iaste mătuşe mare" (227v/1—8).

Cu termenii *mătuşă mare* şi *unchi mare* sînt de asemenea denumiţi fratele şi sora bunicului: „Că **mătuşe mare** şi **nepot mare** [sic][19] mulţi chiamă anume sora moşu-mi şi fratele, de le dzic moşul şi moaşa" (264v/7—8).

Din studiul textului slav se observă că *unchi mare*, *mătuşe mare* sînt calcuri după slavă. Într-adevăr, lui *unchi mare* îi corespunde голѣмъ стрнць, iar lui *mătuşe mare* — великаѧ лелѣ.

---

[16] *Nepot* apare şi în alte scrieri din secolul al XVI-lea; nu însă şi *strănepot* (251r).

[17] M. Sala, în articolul *Termenii pentru „unchi" în Atlasul lingvistic român"* (SCL, 1955, nr. 1—2, p. 144), arată, printre altele, că *unchiaş*, cu sensul de „unchi", ocupă o arie destul de mare şi de compactă în nordul ţării (Bucovina şi Maramureş) şi cîteva puncte grupate în sud-estul Ardealului.

[18] Bulg. стрнко dial. стрнцн pol. veche *stryk* (vezi O. N. Trubačev, *История славянских терминов родства*, Moscova, 1959, p. 80); de asemenea, A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, t. I, Paris-Lyon, 1950, p. 82.

[19] Scris greşit *nepot* pentru *unchi*. În pasajul slav corespunzător apare стрнца (gen.) şi nu анепсен.

Tot calcuri după slavă sînt *mătuşă mică* şi *unchi mic*, sinonime, în textul de faţă, cu *văr* şi *vară*. Pentru primul termen găsim în pasajul din slavă : малыи оүнка, pentru al doilea, малаа лелѣ. „Iară nepoţ de frate sau nepoţii de frate a tătîne-miu sau a mîne-mĕ îmi iaste **unchiu micu** şi **mătuşe mică**" (227r/10—14).

Merită să amintim că în timp ce *unchi mare* şi *mătuşă mare* au în *Pravila de la Govora* aceeaşi accepţie ca cea de mai sus, în schimb *unchi mic* are alt înţeles, şi anume *vărul tatălui* sau al *mamei* („Vara premare sau vărul premare al maicii mele iaste-mi unchi mic şi lele mică"). În *Îndreptarea legii*, p. 190, nu apare numai opoziţia semantică : *unchi mare — unchi mic*, ci şi *unchi adevărat*, *unchi mare*, *unchi mic* [20]. Ultimul termen are sensul din *Pravila de la Govora* : „vărul tatălui sau al mamei" ; *unchi mare şi unchi adevărat* definesc, primul, pe fratele tatălui sau al mamei, al doilea, pe fratele bunicului sau al bunicii. Această distincţie, după cum s-a văzut, nu se face în *Pravila lui Lucaci*.

În ce priveşte termenul *văr*, acesta apare şi în alte texte din secolul al XVI-lea. În schimb, în pravila de care ne ocupăm, găsim cea mai veche atestare pentru sintagmele : *veri premari*, *ai doi veri* (=văr de gradul al doilea), *ai trei veri* (=văr de gradul al treilea) etc. : „De aci fraţii către fraţi şi feciorii acestora ce se cheamă **veri premari** (пръкы кратѣчѧды)" (218v/7 243r, 255r). „Aşijderea şi feciorii acestor veri premari ce se cheamă **ai doi veri**". „Aşijderea feciorii **ai doi veri** ce sînt **ai trei veri**" (218v/4).

Adjectivul *premar* „cel dintîi" se găseşte, alături de *întîi*, în textele din secolul al XVI-lea (în *Psaltirea Scheiană* apare *premar*, în pasajul corespunzător din *Psaltirea Hurmuzaki*, *întîi*). În limba română însă, s-a stabilit sintagma *văr premar* nu *văr întîi*.

★

Termenii cu privire la „fratele soţiei" sau „soţul surorii" sînt desemnaţi prin *cumnat* şi *svedenic*. „Nu se poate a doi fraţi să se împreune cu doao vĕre premare sau iară întorcîndŭ şi de-acii se smentăşte numele de rudă, că-s simt în loc de fraţi **cumnaţi**" (233v/6-8, 252r/4). „Că nu se poate tatăl cu feciorul a se împreuna cu doao o doale vĕre că vor fi în loc de tată şi fiiu **svedenici**" (266r/12—14).

În textul slav corespunzător, atît lui *cumnat* (de 3 ori în text), cît şi lui *svedenic* (o singură dată) le corespunde пашеног („cumnat") [21]. Într-un singur caz pentru *cumnat* (252r) din textul românesc întîlnim шѣрь „fratele soţiei" în cel slav[22].

Explicarea cuvîntului *svedenic* (pe care nu l-am mai găsit în alte scrieri vechi) e destul de anevoioasă. Termenul românesc ar putea fi

---

[20] Termenii *unchi mare* şi *unchi mic* din *Îndreptarea legii* sînt calcuri după greceşte (*Nomocanonul lui Malaxa*, p. 786) *unchi mare* δεῖος μέγας *unchi mic* δεῖος μικρός. În textul grecesc nu apare sintagma *unchi adevărat*, ci numai *unchi*. Să se compare textul românesc cu cel grecesc : „**Unchi adevărat** se cheamă fratele tătîne-miu sau al mînii-mea (θεῖος λέγεται, ἁπλῶς ὁ ἀδελφὸς τοῦ πατρός μου)".

[21] Vezi N. O. Trubačev, *lucr. cit.*, p. 120 ; S. Mladenov, *Vestiges des langues des Protobulgares touraniens d'Asparuch en bulgare moderne*, RES, vol. I, 1921, p. 50.

[22] În rusa veche *шуринъ*, rus, *шурин*, ucr. *шуряк*, sîrb. *шȗра*, bulg. *шурей*.

legat de v. sl. **svьstь* „sora soţiei" [23] (de la care s-a format v. rus. *свесть*, rus dialectal *свесть*, ucr. *svistь*, srb. *свâст*, bulg. *свéстка*). De la **svьstь* (cuvîntul ca şi derivatele din limbile slave au aceeaşi rădăcină **su̯e* „al său") cu ajutorul sufixului *-nic* s-a ajuns la derivatul *svedenic* (şi prin trecerea consoanei *t* din *svьstь* în *d* din *svedenic*).

În textul de faţă găsim cele mai vechi atestări şi pentru *fin*, *fină* (*hin*, *hină*) : „Şi acei ce vor fi botezat **finul**" (242ʳ/12, 252ᵛ/8). „De va curvi cu **hină-sa**" (205ʳ/7).

În scrierile din secolul al XVI-lea am găsit cuvîntul *cuscrie* (*Palia de la Orăştie*), nu însă şi *cuscru*, *cuscră*. Toţi aceşti termeni apar în *Pravila lui Lucaci* :„Că un Constantinu-ş lua muiare pre o soră dereaptă a lui Teodor, Anna. Deaca muri ea, luo-ş a doa muiare **cuscră** lui Teodor, Irina. Ce se prinde Constantin lui Teodor şi **cuscru** şi cumnat. Deaci sînt patru spiţe întru ei. Că Teodor cu Anna doao spiţe, muiarea lui Teodor cu Irina doao spiţe. Împreună patru" (271ʳ/11—18).

În textul slav, lui *cuscră* îi corespunde свєсть „sora soţiei", iar lui *cuscru*, зѧть tradus în alt loc (228ʳ) prin „ginere", (sensul din slavă)[24].

În ce priveşte cuvîntul *ginere*, acesta apare aici, ca şi în *Pravila* tipărită probabil de Coresi, cu sensul *ginere* în raport cu *socru* : „Lasă să ia **gineri** şi cumnaţi doao surori, că ce că iaste a cincea spiţă" (277ᵛ/4).

În celelalte texte din această perioadă poate fi întîlnit cuvîntul *nun* (de ex. în *Tetraevanghelul lui Coresi*), dar nu şi *nănaş* : „Botedzătoriul, anume **nănaşul**" (217ᵛ/16).

În alt context cu acest cuvînt găsim termenul *cumătru* (cunoscut pînă acum din scrierile secolului al XVII-lea) : „**Cumătru** nănaş feciorului" (253ᵛ/17).

De asemenea : „De va neştene botedza un prunc şi acesta **cumătru** îl va luoa" (228ᵛ/6, 205ʳ/v, 231ʳ/2).

Pentru „neam", pe lîngă *semenţie* apare şi *viţă* (în textul slav родство), considerat pînă acum că s-ar găsi abia în scrierile din secolul al XVII-lea (cea mai veche atestare la Dosoftei, *Viaţa şi petrĕcerea sfinţilor*).

Legate de gradele de rudenie, de viaţa familiei sînt şi cuvintele : (*a*) *logodi*, (*a*) *peţi* (cele mai vechi atestări fiind în această pravilă) : „Iară de va fi vreo muiare **logodită** tătîne-mieu" (229ᵛ/10, 15). În textul slav corespunde substantivul обрѧчница „logodnică" : „Cînd va fi de a se adunarea **la peţit**, ca să se cerce de rîndul nunteei, e aceea forte amănuntul se se cerce" (224ʳ/7).

3. În perspectiva istorică a formării şi dezvoltării stilului juridic românesc, multe nume de rudenie pot fi socotite termeni juridici. Dar în cadrul acestei terminologii ar trebui considerate, în primul rînd, acele cuvinte care sînt legate mai strîns de aplicarea numelor stabilite de pravile şi legi. Din acest domeniu găsim, în textul de care ne ocupăm, cele mai vechi atestări pentru cuvinte şi locuţiuni ca : *cerca* (*cercătură*), *sămăş-*

---

[23] Vezi A. Meillet, *lucr. cit.*, p. 286 ; O. N. Trubačev, *lucr. cit.*, p. 140.

[24] V. sl. зѧть „gener", γαμβρὸς de unde derivă зѧтєльство „affinitas" (O. N. Trubačev, *lucr. cit.*, p. 128).

lui (*sămăşluire*), *căuta*, *očan*, *veghea voe*, *mustra*. Este interesant că ultimul cuvînt apare cu sensul etimologic „a arăta" (lat. *monstrare* „a arăta" > *mustra*), înţeles cu care nu-l mai găsim în alte scrieri vechi : „Şi vor sta aiave înainte-ne de ne **vor mustra** de toate lucrurele" (240r/1).

În pasajul slav corespunzător se poate citi pentru *a mustra* verbul ѡбличити „a arăta" (ѡбличаѫще нас объсѣкѡм дѣлѧ).

În secolul al XVI-lea, după cîte sîntem informaţi, *a căuta* se găseşte numai cu înţelesul „a încerca să găseşti pe cineva sau ceva" ; cu sensul de „a judeca, a cerceta", din acest text, e cunoscut din scrierile secolului al XVII-lea(*Carte românească de învăţătură* 1646 ; Dosoftei, *Viaţa şi petrĕcerea sfinţilor*) : „Să ne nevoim spre ferire întru ceale ce învaţă pre noi dumnezăeştile scripturi ca să nu fim vinovaţi la vreamea **căutăriei** înfricata ca să dobîndim mila lui Dumnedzău cu toţii ceia ce se tem dins dedemult şi cu ceia ce-i feresc sfintele învăţături" (240r/10—18).

Cu sens apropiat de *căuta* găsim şi *sămăşlui*[25] (*sămăşluire*) : „Cumu se **sămăşluiaşte** în a patra spiţă de aceste" (259v/15—17). „Cu ales se **sămăşluiască**" (249r/17,241r/15).

În textul slav corespunde расѫждати „a judeca" : „Iară Mihail Humno den Solun întru **sămăşluirea** sa" (231r/17—18).

Substantivului *sămăşluire* îi corespunde посѫжденіе „judecată".

Mai rar, *sămăşlui* poate fi întîlnit şi cu sensul „a întocmi" : „De aceea noi nu avăm ce grăi că nice în ocină nice de pre semenţie nunta vom **sămăşlui** ca ceaea" (259v/17). În textul slav se poate citi : ниже въ брачна слꙋженїе „facerea nunţii".

Despre *a cerca* „a căuta, a proba, a încerca" se spune în DR, IV, p. 671—674 că s-a pierdut în „dialectele transdanubiene" şi că nu poate fi găsit în textele din secolul al XVI-lea. În *Pravila lui Lucaci* găsim atît verbul *a cerca*, cît şi substantivul *cercătură* : „Foarte amănuntul se se **cearce**" (224r/7). „Nici din lĕge aceste **cercături** nu fură apărate" (266v/4). (În textul slav corespunde lui *cercătură* исканїе „căutare".)

Tot termen juridic este şi cuvîntul *očan* „moştenire" (cunoscut pînă acum din *Viaţa şi petrĕcerea sfinţilor* a lui Dosoftei) : „Să-i fie **očan** bunătăţiei" (254r/2) (în slavă îi corespunde прѣиманїе „succesio").

În sfîrşit amintim anumite expresii, formule juridice ca : *a veghea voe* ; *nu se cade*, *nice se dostiaşte*. Prima (cunoscută, pînă acum, din *Cronica lui Moxa*) are înţelesul „a favoriza, a face pe plac" : „Iară după nuntă moşulu şi nepotu lui se le **se vĕghe voe**"[26] (264r/17-18 şi 265r/11). Locuţiunea, formată pe teren românesc, are corespondent în slavă : съхранѣет мѣсто „păstrează locul".

---

[25] Din compararea *Pravilei* lui Matei Basarab cu cea a lui Vasile Lupu se observă că în primul text se foloseşte *a semui* (de la mag. *számolni*), în al doilea, *sămăşlui* (probabil de la *sameş* şi după *sămui*) :

„În voia şi în puterea judecătorului stă acest lucru, **să semuiască**". *Carte românească de învăţătură* 153/10. „În voia şi puterea ğudeţului stă acest lucru **să sămăşluiască**". *Îndreptarea legii*, 128/25.

[26] În *Cronica* lui Miron Costin găsim şi substantivul *voe vegheată* „favoare" : „Cuvîntul ce-l grăia [Radu Vodă] ca o pravilă era tuturora, giudeţele cu mare dreptate... iară nemunuia cu voie veghiată " (89/13—15).

În ceea ce privește pe *a (se) dostoi* „a (se) cuveni" (<v. sl. достоить), cuvîntul poate fi găsit în cele mai multe scrieri din secolul al XVI-lea. Dar în textul de față apare pentru prima dată formula *nu se cade, nice se dostiaște*, întîlnită în toate pravilele de mai tîrziu.

4. În *Pravila ritorului Luca* găsim cele mai vechi atestări și pentru alte cuvinte : *a acăța, a ocoli și a atinge, glupav, guz, a se ijderi, a încrunta, mireazmă, mortăčune, pricepe, sandîc, schizu, mire, sființă, sodenclău, stivei, svătoc, șezut.*

„**Acăța**-Ce se cu cugetul de dulčața de înimă **acațără** și încă păcat nu e fapt de ce încă fără de canon" (245^{v}/3-14). Cuvîntul *acațără* e glosat pe margine, de autorul manuscrisului, „acolisi" [27], iar în textul slav apare прилогъ, aoristul de la прилогати сприложити „addere". *Acăța* nu l-am mai întîlnit în alte texte vechi, iar pentru *acolisi* se indică în HEM 199, ca cel mai vechi document, un manuscris din 1631.

Atinge—„Nu ne cutedzŭ **atinge** dinsă" (230^{r}/6). (Textele cu cele mai vechi atestări se consideră : *Cazania* lui Varlaam, *Viața și petrĕcerea sfinților* a lui Dosoftei.)

Glupav „prost" — „Cele de smentăla s-au chemat **și glupave**" (260^{v}/8) (cunoscut pînă acum din texte din a doua jumătate a secolului al XVII-lea : GCR, II 145).

A se ijderi „a se afla, a se naște" : „Și au început a se *ijderi*" (201 ^{r}/5) În textul slav происходити „exire" (se consideră că acest cuvînt apare abia în scrierile din secolul al XVII-lea ale lui Varlaam și Ureche și în *Îndreptarea legii*).

Guziu „guzgan" — „Carne de **guziu**" (208/7) (cuvîntul era cunoscut pînă acum numai în *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir).

Încrunta „a bate sau a mușca pe cineva umplîndu-l de sînge"—„Popa de va lega pe om în mînie sau **va încrunta**, post 1 an, de va sluji neertat, să fie lepădat de samă" (208 ^{r}/1—6 [28]). Sub forma *crunta*, în *Pravila* din *Codex Neagoeanus*.

Mirézmă — „Și omul cela ce ferește socotința ceea denlontru cu lucrurele den afară elŭ e asĕmenĕ unui pom ce are frundze frumoase și poame... cu bună **mirézmă** (236 ^{r}/3—10).

Mortăčună — „Iară omul cela ce va păzi dobitocul de-l va ğunghea și nu va mînca **mortăčună** este" (208 r/19).

Sandîc „intenție, scop, gînd" — „Iară de va fi una ca aceea cu **sandîcul** și vrăjmășia diavolului, cinci ai să se bage în canon a se

[27] În *Cartea românească de învățătură*, 1646, și în *Îndreptarea legii*, 1652, aflăm cuvîntul *acolisi* cu sensul „a se lega dușmănește de cineva" : „Cînd se va acolisi un om de altul nefiindu-i acela cu nice o dealĕ ". I.L. 250/19, C.I. 105/3.

[28] În pasajul de mai sus apare și expresia *lepădat de samă*, cu sensul „scos din tagma, din numărul preoților". În alte locuri apare cu același înțeles numai *a lepăda* : „Și popa celor ce-i va fii cununat și-i va hi știind se-l leapede" (258^{r}/6) (în textul slav, измѣтати cu același sens). Și în secolul al XVII-lea cuvîntul apare pentru a exprima o pedeapsă la adresa preoților („cela ce-au făcut silă, iaste om den plirosul besericii, sa va certa după voia giudețului și une date să va globi cu bani, alte date se leapădă de tot de mesereare-și". IL, 254/8). În toate aceste cazuri apare *lepăda* singur. Numai în *Pravila lui Lucaci* se întîmpină expr. *lepădat de samă*. Cuvîntul *samă* „număr" l-am mai găsit în această pravilă, folosit pleonastic :„Întru cei ce nu-s băgați **numărul samiei** spițelor ei se apără de nuntă (256^{r}). În textul slav бесчисльное „peste număr".

pocăi" (231 ^{r}/6) (după cîte ştim, neatestat în nici un text din secolele XVI--XVIII). Pînă acum nu s-a stabilit etimologia acestui cuvînt. Probabil că la baza lui stă mag. *szándék* (popular şi în forma *szándok*) „intenţie". Vezi Aurélien Sauvageot, *Nagy Kéziszótar. Magyar-francia*, Budapesta, 1937 (s. v.).

Sfiinţă „sfială" — „Să postim şi cu ochii să nu căutăm fără **sfiinţă** pre neştene" (237 ^{v}/4). În textul slav, бестоудьнъ „imprudenter" (La Dosoftei, *Viaţa* şi *petrĕcerea sfinţilor*, sub forma *siinţă*).

Schizmire „alcătuire" — „Nece o **schizmire** de ce s-au dzis de toate, ca să nu izbîndească, ce mai vîrtos să vor împle". (239^{v}/16-18) (l-am întîlnit numai în secolul al XVII-lea, *Pravila lui Eustratie*, la CGR, 1, 78/29).

Stîrci „a atîrna" — „De cîte parţi de rîhne stîrcesc sufletului aşa să se vendece" (2 54^{v}/8-9). În textul slav găsim pentru *stîrci* cuvîntul висѧт „pendere". Din cercetările făcute rezultă că acest cuvînt provine în româneşte de la bulg. стръчати „a atîrna" (St. Mladenov, Етимологически и правописенъ речникъ на българскиѧ книжовенъ езикъ Sofia, 1941, *s. v.*).

Svitoc „carte" — „**svitocul** lui Sisenie apără de-a luarea doi fraţi". Cuvîntul este un împrumut din v. slavă (свитькъ). Sub forma *sfitoc* l-am întîlnit în *Indreptarea legii*.

Şezut „parte a corpului" „Cela ce va curvi ca sodomlĕni pre **şezut**" (205^{v}/6).

5. S-a arătat în paragraful consacrat gradelor de rudenie că unii termeni apar şi în alte texte din secolul al XVI-lea, dar numai cu anumite sensuri. În *Pravila ritorului Lucaci*, aceiaşi termeni apar cu noi sensuri, care pot fi întîlnite abia în scrierile din secolul al XVII-lea (de ex. *moş*). O situaţie asemănătoare întîlnim şi în cazul altor cuvinte. Astfel (*a*) *împărţi*, cu înţelesul „a desface în bucăţi", îl aflăm în *Psaltirea Scheiană*; cu sensul „a despărţi", ca în pravila de care ne ocupăm („Cela ce va face iuboste cu muiarea altuia şi va **împărţi** muiarea de la bărbătu-ş" (205^{v}/6), nu e atestat decît în texte din veacul următor (de ex. *Carte românească de învăţătură*, 1646).

Nu mai puţin interesantă ni se pare situaţia unor derivate. În pravila de care ne ocupăm găsim numeroase derivate, considerate, pînă acum, că apar cu mult mai tîrziu, deşi cuvîntul de bază — în unele cazuri — se află în scrieri din secolul al XVI-lea.

Încumătri — „Iară de se va tîmpla muiarĕ lui a se **încumătri**" (231^{r}/4).

Îndemn — „Că cela ce să va nevoi direpţ Dumnedzău cu credinţă şi **îndemnu** şi cu înţeles acela nu va greşi cum gice şi însuşi Dumnedzău" (238^{v}/14-16). Verbul *îndemna* se întîlneşte la Coresi (*Carte cu învăţătură*), derivatul postverbal, la Dosoftei.

Îndoit apare cu două sensuri : 1. „dublu" : „Cum iaste omul **îndoit** cum ai dzice : sufletul şi trupul, aşa i să cuvine şi lucrurele să aibă îndoite". (234 ^{v}/17-18 şi 235 ^{r}/2-3). 2. „nesigur" : „Să se facă nuntă nendoită umu se cade adeverilor creştini" (245 ^{v}/3-4) (în textul slav съмнѣніє („îndoială"). Cea mai veche atestare era socotită *Cazania* lui Varlaam.

Înfečorat — „De va fi neştine **înfečorat** cuiva ce iaste de ei dat fečor de suflet" (228^{v}/12—15).

Însoţit „căsătorit"— „Că fiecăruia cest **însoţit** în lume, anume bărbatului şi muerei" (224^{v}/9). În textul slav pentru *însoţit* găsim съпрѣг „soţ".

Întăriciune — „Această **întăriciune** şi învăţătură" 254^{r}/4). În slavă corespunde оутвръжденіє „munitio".

Nănăşie — „**Nănăşia** de pe sinta boteğune" (254^{r}/6).

Nuntěşte — „Că se poate moşul cu nepoată-sa **nunteşte** a se împreuna (256^{r}/6).

„Împreură fraţii un cu alalt două spiţe... prentru **nunteşte** că-su împreunaţi din acelaşi sînge dintru tată" (250^{r}/14-18 şi 250^{v}/1-2). Din cercetările noastre rezultă că adverbul *nunteşte* nu se mai află în alte scrieri vechi.

Părinţesc. — *Carte* **părinţească** (235^{v}/8). Derivatul apare în scrieri din secolul al XVII-lea sub forma *părintească* (*Cartea românească de învăţătură* 1646; *Biblia de la Bucureşti*, Dosoftei, *Viaţa şi petrěcerea sfinţilor*).

Prietinşug — „Dece... **prietinşug** de cuscrie puţinel a merge ca mainte" (275^{r}/3. Textul slav : оусвоєніє сватсва).

Putinţă — „Celuia ce creade toate i sînt *putinţă*" (239^{r}/4).

Atît *prietinşug* cît şi *putinţă* au fost cunoscute pînă acum din *Letopiseţul* lui Ureche.

Semenţesc — „Nunte **semenţeşti**" (224^{r}/5).

Strînsură — Derivatul apare şi în alte texte din secolul al XVI-lea (de ex. *Carte cu învăţătură* a lui Coresi), dar numai cu sensul „avuţie". Cu înţelesul de „constrîngere" nu l-am mai întîlnit în alte scrieri din acest secol, ci abia într-una din scrisorile de la Bistriţa (1616-1631) : „Alegeri şi întrebări a fir apără **strinsuri**" (216^{v}/7). Pentru *strinsuri* găsim în textul slav истѫзаніє „chinuire".

Urma — „Nu-i apără pe cei ce **urmează** (v. sl. послѣдѹєт) şapte spiţe" (271^{r}/4). Atît substantivul *urmă* cît şi verbul *a urma* apar în scrieri din secolul al XVI-lea, ultimul însă numai cu sensul „a moşteni" (redînd pe v. sl. наслѣти); cu sensul „a merge în urma cuiva" verbul nu mai apare în alte scrieri din secolul al XVI-lea.

Vălăşeag — „turburare, supărare, necaz". — „De nu va avea **vălăşeag** neapărat iaste, cumu se gice, ce va lua unchiul şi nepotul pre mătuşea şi pre nepoata, că nice un **val** nu iaste" (232^{v}/6-18). În această frază apar atît *vălăşeag* cît şi *val*, primul fiind un derivat de la cel de-al doilea. În timp ce cuvîntul de bază poate fi întîlnit şi în alte scrieri din secolul al

---

[29] Merită să amintim că în scrierile din secolul al XVI-lea *amănunt* apare, în general, precedat de prepoziţii. În textul de faţă îl găsim singur : „Forte *amănuntul* se se čerce" (224^{r}/6).

XVI-lea (de ex. *Carte cu învăţătură* a lui Coresi) derivatul, în urma cercetărilor făcute, l-am întîlnit abia în *Cazania* lui Varlaam.

Uneori derivatul apare înainte sau după o sintagmă cu înţeles apropiat.

„Pentru **neştiinţă** sau pentru lucru neştiut" (221ᵛ/6). „Semenţia de pe trup anume trupăscu" (218ᵛ/6). „Iară cei de pre semenţia nuntei anume a **însurăciunilor**" (223ʳ/6, 225ᵛ/4, 222ᵛ/2). Alteori derivatul explică un anumit cuvînt[30] : „Ceia ce ştiu căsu semenţie de pre sîngele trupăscu. Děčii al treile rîndu şi hotar anume **oprelişte**".

Unele dintre derivatele de mai sus sînt calcuri după v. slavă, ca de ex. *unchi mic*, *unchi mare*, *mătuşă mică* (vezi p. 9), *nuntěşte*. Ultimul redă adverbul крачнѣ. Mai găsim şi alte derivate, expresii calchiate după textul slav.

Întreire — „Întreire ce iaste într-una şi neîmpărţită" (193ʳ/6) traduce pe v. sl. троицѫ.

Cu adevăr (192ᵛ/4, 224ʳ/6) redă v. sl. аминь.

În genere, numărul calcurilor este mic. Aceasta e o consecinţă a faptului că textul românesc nu este, de obicei, o traducere fidelă a celui slav. Astfel, sl. къзыматн с бракоу e tradus cînd *a se lua în nuntă* (deci prepoziţia sl. *c* „cu" rom. „în"), cînd *a se împreuna cu nuntă* (244ᵛ/8).

De multe ori textul românesc e mai dezvoltat decît cel slav. De ex. propoziţia третїи жє чинь и прѣдѣль e redată în româneşte : „Deci al treile rîndu şi hotar anume oprelişte", ultimele cuvinte nefiind în slavă.

Şi invers. În textul slav se repetă de mai multe ori un cuvînt, în cel românesc apare o singură dată. „Că din trei rude numai doaor spiţe sau dintr-una mai multe nu apără" (271ᵛ/4). În slavă къзбранити „a împiedica" se găseşte de două ori.

6. Deşi stilul juridic nu este compatibil cu folosirea sinonimelor, care ar putea da naştere uneori la interpretarea greşită a normelor de drept, totuşi în textul de faţă, din dorinţa de a se îmbogăţi limba pravilei, se folosesc numeroase cuvinte cu înţeles apropiat, pentru a reda una şi aceeaşi noţiune. Chiar în pasajele prezentate mai sus există numeroase sinonime. Astfel, pentru *soţie* se folosesc : *nevastă*, *muere*, *soaţă*, *fămee* ; pentru *mamă*, *maică*, *imă* şi *mă-sa* ; pentru *copil* : *băiat* şi *fecior* ; de asemenea : *cumnat* şi *svedenic*, *cumnată* şi *tătăişe*, *unchiu mic* şi *văr*, *mătuşă mică* şi *vară*, *fecior vitreg* şi *fiastru*.

Mestecul de sînge („căsătorie care nu ţine seama de anumite canoane") reproducînd v. sl. оусвоєнїє e redat şi prin **prietinşug** (*de cuscrie*) ; v. sl. похотьнъ e tradus prin *pohtă* şi *rîhnă*, v. sl. съмѫщєнїє *vălăşeag* şi *smentală*, v. sl. посѫждєнїє *sămăşluire* şi *dereptare* v. sl. степень *stepenă* şi *spiţă*. De asemenea, şi sinonimele : *cerca* şi *întreba*, *împărţi* şi *despărţi*, *ğudecată* şi *ğudeţ*, *semenţie* şi *viţă*, *acăţa* şi *acolisi*, *năstave* şi *încheieturi*.

Într-un anumit sens s-ar putea vorbi şi de sinonimia formulelor care redau ideea de „oprire, împiedicare de la căsătorie".

---

[30] De la acelaşi cuvînt de bază se formează uneori diferite derivate : „Fără de socotire" (235ʳ/6), „Socotinţa ceia" (236ʳ/3).

„De nu vor avea smenteală pre nume de semenţie **nu-i apără**" (263^{r}/6). „Iară doi fraţi nu **lasă** a lua doao vĕre premari" (262^{v}/6). „Nice într-un chip cu nuntă **să nu se împreune**" (244^{v}/7). „Ce e de smîntă pre nume de semenţie **nu se cuvine**" (264^{r}/4). „Că se ğice soacra-mi, maica, moaşa şi strămoaşa muĕriei mĕle şi nici una dinse nu o voi lua" (262^{v}/14). „A mi-o lua muere **nu se cade**" (257^{r}/6). „Să se oprăscă" (218^{r}/14). „Să nu se mĕstece" (225^{r}/115). „**Nu me cutedzu** atinge dinsă (230^{r}/10).

★

Din studiul acestui text reiese că lexicul limbii române în secolul al XVI-lea era destul de bogat pentru ca să poată oferi vorbitorilor de acum patru secole un minunat instrument cu care să poată comunica şi transmite generaţiilor viitoare ideile cele mai variate, de la activitatea zilnică pînă la cea culturală, cu diferitele aspecte ale acesteia din urmă, printre care amintim şi normele vieţii juridice. Pentru formarea stilului juridic, în general, ca şi pentru bazele terminologiei de drept vechi românesc, în special, *Pravila ritorului Lucaci* are o deosebită importanţă. Dar pentru a cunoaşte aceste laturi ale evoluţiei limbii române este necesar ca documentul de care ne-am ocupat să fie comparat cu alte texte similare din secolul al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea. Ne referim, de exemplu, la *Pravila* tipărită probabil de Coresi, precum şi la manuscrisele *Pravila de ispravă oameniloru şi de toate păcatele şi greşalele* (ms. rom. 5211 BARPR) şi *Pravila* din *Codex Neagoeanus*.

CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA STILUL ARTISTIC AL LUI ION CREANGĂ

I

DE

G. I. TOHĂNEANU

Comemorarea a trei sferturi de veac — cîte s-au scurs de la moartea lui Creangă — a prilejuit apariția unui însemnat număr de studii și articole dedicate operei marelui prozator. În domeniul cercetării limbii și stilului însă, contribuțiile fundamentale au rămas, în continuare, cam aceleași, în ciuda faptului că puține sînt cazurile — cum este acela al lui Creangă — cînd fuziunea dintre conținutul de idei și mijloacele de expresie să fie desăvîrșită. Punînd la dispoziția cititorilor observațiile noastre, precizăm că parte din ele au fost deja înregistrate în una sau alta dintre lucrările amintite în subsol[1]. Nu le-am exclus totuși din ansamblul cercetării, întrucît perspectiva asupra materialului interpretat s-a vrut unitară și, pe cît ne-a fost cu putință, originală.

Limba lui Creangă prezintă un aspect autentic p o p u l a r. Acest adevăr, evident pentru oricine, i-a izbit mai ales pe cercetătorii străini ai operei marelui prozator, dispuși să vadă, în limba *Amintirilor* și a *Poveștilor*, o copie fidelă a vorbirii populare, și atît. În realitate, suscitînd un interes lingvistic și folcloric enorm, opera lui Creangă reprezintă, în ace-

[1] Iorgu Iordan, *Limba lui Creangă*, în *Contribuții la istoria limbii român e literare în secolul al XIX-lea*, Editura Academiei R.P.R., 1956, p. 137—170; Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români* (capitolul dedicat lui Creangă); C. Călinescu, *Ion Creangă*, E.P.L., 1964 (capitolele: *Creangă „scriitor poporal"*, p. 293—347 și *Jovialitatea lui Creangă*, p. 348—357). Li se adaugă un foarte succint capitol, al IV-lea, intitulat *La langue et le style* din monografia lui Jean Boutière, *La vie et l'œuvre de Ion Creangă* (p. 199—215). Observații interesante la Vladimir Streinu, *Recitind pe clasicii noștri: Ion Creangă*, în „Revista Fundațiilor", nr. 9, 10, 11/1938; Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Ion Creangă*, E.P.L., 1963 (capitolul *Cîteva observații pe marginea stilului lui Creangă*, p. 201—223; vezi și recenzia lui Toma Pavel, în „Limba română", nr. 5/1964, p. 537—539). Dintre numeroasele contribuții pe care revistele de specialitate le-au publicat în ultimele luni, doar cîteva întretaie sfera preocupărilor noastre: Const. Ciopraga, *Expresivitatea lui Creangă*, în „Viața românească", nr. 12/1964; Ștefan Munteanu, *Valorificarea artistică a limbii populare în opera lui Ion Creangă*, în „Orizont", nr. 12/1964; Al. Dima, *Specificul artei lui Creangă*, în „Iașul literar", nr. 1/1965.

lași timp, una din culmile cele mai înalte atinse de proza artistică românească. Totul este lucrat la Creangă și fiecare rînd constituie un triumf al migalei, al meșteșugului, al artei. Vorbește, în acest sens, unitatea exemplară dintre conținut și expresie, identificabilă pe toată întinderea operei. Această unitate este, în cazul lui Creangă, atît de bine încheiată, încît orice încercare de a dezbina componentele ei face imposibilă analiza : conturul însuși al personajelor se realizează în planul expresiei lingvistice.

Caracterul „lucrat" al prozei lui Creangă se vădește, între altele, și în modul cum este receptată opera, care, stîrnind interesul tuturora, își distilează întreaga ei savoare mai cu seamă cititorului cult. Lectura sau ascultarea oricărei pagini este însoțită de sentimentul că te afli în fața unei lucrări desăvîrșite, căreia nu-i lipsește și nu-i prisosește nimic. O asemenea lucrare este, și în cazul lui Creangă, rodul unei elaborări încete și trudnice, pe care însă numai analiza atentă a stilului poate să o deslușească și să o pună în valoare, căci strădaniile și cumpenele artistului întru alcătuirea unei opere durabile sînt topite în țesătura ei cea mai adîncă.

Componenta stilistică fundamentală a prozei lui Creangă este, fără îndoială, o r a l i t a t e a . Scriitorului îi sînt mai dragi vorbele rostite decît cuvintele scrise. El nu rîvnește decît la gloria modestă a povestitorului și în această calitate se prenumără, în planul ficțiunii, printre oaspeții de la nunta lui Harap-Alb : „Și mai fost-au poftiți încă : crai, crăiese și-împărați, oameni în samă băgați ș-un păcat de *povestariu*, fără bani în buzunariu". Ca alți mari prozatori artiști — ca Flaubert, bunăoară — Creangă se asculta povestind, și numai după aceea așternea cuvintele pe hîrtie. Aspectul s c r i s al narațiunii reprezintă în ochii săi doar un mijloc, de altfel, destul de imperfect, pentru a-și face — în sensul cel mai propriu al cuvîntului — a u z i t ă vocea, dincolo de existența sa fizică. Acestui scop suprem îi sînt subsumate cele mai multe dintre procedeele artei sale. Comunicarea cititorului cu marele humulestean beneficiază, prin aceasta, de un spor de autenticitate, în stare să creeze, pe alocurea, iluzia unui colocviu intim, dincolo de vreme. Creangă scrie, așadar, ca să fie a s c u l t a t , iar textul prozei sale are nevoie de suflarea caldă și de mlădierile vii ale graiului, pentru ca să prindă strălucire și să-și dezvăluie pe deplin tîlcul.

Calitatea esențială a frazei lui Creangă este r e l i e f u l . Ritmul ei susținut și vioi nu cunoaște niciodată moliciunea, uneori tărăgănată și egală, a frazei sadoveniene. Intonația este tot timpul vălurită, plină de neprevăzut : suișuri și coborîșuri, adeseori abrupte, o denivelează, pauze sugestive întrerup, la răstimpuri, fluxul, de obicei pripit, al silabelor. Iată de ce, lectura artistică a textului, în cazul prozei lui Creangă, reclamă, din partea interpretului, nu numai talent și sensibilitate, ci și o întinsă cultură, implicînd chiar și cunoștințe din unele domenii mai speciale, cum sînt lingvistica, stilistica și gramatica.

Relieful prozei lui Creangă, rezultă, printre altele, din încheietura puternică a unor fraze bazate pe subordonare. Relația temporală este, de obicei, marcată foarte strict de Creangă, prin introducerea elementelor corelative în structura regentei. Exprimarea raportului subordonator devine astfel mult mai netă, iar vocea este obligată să se miște pe un registru foarte întins, recurgînd la curbe și la fluctuații intonaționale

dintre cele mai caracteristice : „*cum* bei cîte oleacă, pe l ò c ți se taie picioarele" ; „*cum* au dat de căldurică, p e l ò c li s-au muiat ciolanele" ; „Și împăratul, *cum* a auzit aceste, p e l ò c a tresărit, de parcă a dat inima dintr-însul" ; „Și *cum* ajung, o d à t ă intră buluc în ogradă" ; „Și ajungînd la izvor, o d à t ă ș i începe a bè hîlpav la apă rece" ; „Și *cum* zice, ș i umflă dracul iapa în cîrcă și într-o clipă încunjură iazul" ; „*Cum* zice, ș i vine la ușă ; și *cum* vine ș i începe". Consolidînd exprimarea raportului subordonator, adverbele și locuțiunile adverbiale din textele de mai sus (*pe loc*, *odată*, *odată și*, *și*) devin, în același timp, purtătoare ale accentului frazei, marcat cu o intensitate deosebită, a cărui ivire tocmai ele au pricinuit-o. Lovind puternic elementele corelative, acest accent denivelează intonația, conferind frazei relief și vioiciune.

Mișcarea — pe cît de capricioasă, pe atît de vie — a intonației este determinată și de exprimarea p a r a t a c t i c ă a unor propoziții subordonate. Înlăturarea conjuncției sau a oricărui alt element joncțional subordonator trebuie compensată prin inflexiuni speciale ale vocii și prin pauze, menite să învedereze raportul logic subiacent. Pot fi, astfel, identificate printre subordonatele juxtapuse, propoziții condiționale („*Nu-ți face una copii*, iei alta, *nu face nici aceea*, alta"), concesive („*Ieie-vă macar și pielea de pe cap*, ce am eu de acolo?"), cauzale („Eu, să nu fi știut a ceti de mult aș fi înnebunit, *cîte am pe capul meu*"). În cadrul raportului de coordonare, eliminarea conjuncției adversative, de pildă, este compensată prin sporirea pauzei dintre propoziții : „Și dă el să descuie ușa,//nu poate ; dă s-o desprindă, // nici atîta". Rolul pauzei apare și mai pregnant în pasajul, foarte cunoscut, de mai jos, izolînd, în lapidaritatea ei eliptică, propoziția conclusivă juxtapusă, de avalanșa, debitată precipitat, a premiselor : „Dascălul nu ne mai primea în școală, Irinuca nu ne putea vindeca, pe bunicul n-avea cine-l înștiința, merindele erau pe sfîrșite, // rău de noi !"

Un strîns raport de interdependență există între intonație și t o p i c ă . Modificări, în aparență lipsite de importanță, operate față de ordinea firească a cuvintelor țintesc să transmită aspectului scris ceva din înmlădierile vii ale limbii vorbite : „Ia poftim de încalecă pe Balan, jupînească ! zise părintele *de tòt* posomorît" ; „Și cine apuca a se duce pe atunci într-o parte a lumii adeseori *dùs* rămînea pînă la moarte" ; „Spînul *de fèl* nu samănă în partea lor" ; „Dar Harap-Alb *ca de fòc* se ferea". În toate cazurile citate, topica obișnuită (posomorît *de tot*, rămînea *dus*, nu samănă *de fel*, se ferea *ca de foc*) ar fi netezit intonația uniformizînd expunerea sau, în cel mai bun caz, atenuînd diferențele de nivel. De altfel, în *Dănilă Prepeleac* Creangă întrebuințează la un interval de numai o pagină de text, același determinant (adverbul *bine*) în poziție diferită față de determinatul său : „Taci, că-i cu buche ; l-am potcovit *bine* ! De nu cumva s-ar răzgîndi" (*Povești*, *Amintiri*, *Povestiri*, E.P.L., 1964, p. 36) ; „Bun, zise Prepeleac. Ia, pe ist cu capra știu că *bìne* l-am boit" (*ib.*, p. 37). Fără îndoială accentul frazei lovește, în ambele cazuri, adverbul *bine*. Vîrful de accentuare maximă este însă considerabil mai înalt în ordinea inversă („*bìne* l-am boit"), decît în ordinea directă („l-am potcovit *bine*") a cuvintelor.

O intonație cu totul caracteristică — implicînd sensibile diferențe de nivel — obține Creangă în numeroasele propoziții, de nuanță exclamativă, introduse prin locuțiunea, numai aparent negativă, *unde nu*. Frecvența puțin obișnuită a construcției va fi demonstrată cu prisosință menționînd că, pe o singură pagină din *Amintiri*, de pildă, ea revine de trei ori : „și mă ascultă el, și mă ascultă, și *unde nu* s-apucă de însemnat la greșele cu ghiotura" ; „Și *unde n*-a început a mi se face negru pe dinaintea ochilor" ; „și *unde nu* încep a fugi de-mi scăpărau picioarele". De cele mai multe ori, punctul suprem al liniei intonaționale coincide cu silaba accentuată a verbului *a începe* (așa-zis semiauxiliar de aspect) sau a oricăruia dintre sinonimele sale (*a se apuca, a se așterne* etc.), cum arată textele de mai sus, cărora li se pot cu ușurință alătura numeroase altele : „Și atunci u n d e n u *începe* Flămînzilă a cărăbăni deodată în gură cîte o ialoviță întreagă și cîte o haraba de pîne" ; „și u n d e n u *începe* a chiui prin iad și a juca" ; „și u n d e n u *s-au așternut* pe mîncate și pe băute, veselindu-se împreună". În asemenea situații, locuțiunea *unde nu* anunță, așadar — surprinse chiar în clipa cînd ele se declanșează — acțiuni impresionante prin d u r a t a lor. De altfel, așa cum se poate constata din conținutul textelor înseși, ideea de durată se asociază cu aceea de intensitate, sporind considerabil încărcătura emoțională a pasajelor respective. Alteori însă, nuanța precumpănitoare este aceea de n e p r e v ă z u t , confirmată de sensul verbului imediat următor : „Și *unde nu* n e t r e z i m într-o bună dimineață plini ciucur de rîie căprească de la caprele Irinucăi".

Rămînînd la un nivel scăzut și egal la începutul unor asemenea propoziții — adică tocmai cîtă vreme se rostește locuțiunea introductivă (*unde nu*) — intonația crește impetuos o dată cu silaba accentuată a verbului, urmînd apoi curba unei destinderi lente, chiar dacă, pe alocurea, survin noi oscilații. Propozițiile introduse prin locuțiunea *unde nu* comunică, de obicei, fapte de proporții, bogate în consecințe pentru desfășurarea ulterioară a acțiunii.

Deprins, așadar, cu ceea ce am putea numi *vis epica* a acestei locuțiuni, cititorul, o clipă surprins, zîmbește ca în fața unui efect stilistic remarcabil, parcurgînd pasajul următor, care încheie o cunoscută povestire : „și *unde n*-am mai încălecat și pe-o căpșună și v-am spus, oameni buni, o mare și gogonată minciună !" Surpriza și efectul se bazează pe contrast, mai precis, pe „frîngerea", la un moment dat, a liniei epice pe care simulase că se angajează povestitorul („și u n d e n -am mai încălecat... *și pe-o căpșună*").

I n t e r j e c ț i i l e onomatopeice — substituind sau însoțind verbele-predicate — se bucură de o mare frecvență la Creangă, alcătuind, prin structura lor sonoră, un capitol al foneticii expresive vrednic de toată atenția din partea cercetătorului. Deocamdată, însă, ne interesează alt aspect al problemei, și anume faptul că aceste interjecții, atrăgînd asupra lor accentul frazei, se individualizează în context, ca niște adevărate „vîrfuri" intonaționale : „Talpa-iadului, atunci, face *țiști* ! înlăuntru, și dracii, *tronc* ! închid poarta după Ivan". Interjecțiile de acest gen sînt totdeauna urmate de o p a u z ă , net delimitată, care contribuie la reliefarea lor. Grafic, ea este sugerată, de obicei, prin „semnul excla-

mării" : „Duminicile bîzîiam la strană și *hîrști* [!] // cîte-un colac". De multe ori intervine însă o a doua pauză, înaintea interjecției, care este, astfel, complet izolată în context. „Virgula" sau „punctele de suspensie" redau, în scris, această pauză secundară, menită să sporească și ea expresivitatea cuvîntului imediat următor : „Și cum ospăta el [,]//*bùf* [!] // cade fără sine" ; „Dracul [,] neavînd ce face [,] // *huștiuliùc* [!] // în iaz" ; „La vro cîteva obraţuri, gîrneţul s-a înfierbîntat, s-a muiat și [...] // *foflènchiu* [!] // iar sare roata" ; „poate să-ți iasă înainte vrun iepure, ceva [...] // și *popîc* [!] // m-oi trezi cu tine acasă".

Distanţele enorme străbătute de eroi în basme, mersul îndelungat și anevoios sînt sugerate prin interjecția *hai*, repetată de cîte patru ori, în structuri binare : „Și odată mi ţ-o înșfacă ei, unul de o mînă și altul de cealaltă, și *hai, hai! hai, hai!* în zori de ziuă ajung la palat". Interjecțiile — cuvinte monosilabice grupate două cîte două, dovadă semnul de exclamație care disjunge cele două grupuri — sînt izolate de restul contextului prin pauze nete. Accentele cad, simetric, pe silabele pare (a doua și a patra), care reprezintă punctele de vîrf ale intonației. Repetarea multiplă a interjecției ne transmite parcă ceva din îndemnurile reciproce ale drumeților istoviți, acompaniate de acelea al autorului însuși, care își petrece eroii, zorindu-i. Traiectul ascendent pe care îl urmează intonația în cadrul fiecăreia dintre cele două structuri binare (*hai, hài! hai, hài*) se regăsește în limita aceleiași interjecții, cînd ea este constituită dintr-un cuvînt bisilabic. Repetiția insistentă, însoțită de intonația descrisă mai sus și interpunctată de pauze exprimă, și de data aceasta, o acțiune anevoioasă, în speță, mersul trudnic : „Și atunci, iaca un ciocîrlan șchiop se vede viind cît ce putea și, *șovîlc,//șovîlc,//șovîlc,//* se înfățișează înaintea sfintei Duminici".

Mobilitatea intonației provine, apoi, din numeroasele „paranteze" (nemarcate grafic) și construcții incidente aparținînd fie autorului : „Apoi iese și de acolo, *el știe cum și pe unde*, se duce la fereastra boierului și iar începe", fie personajelor : „N-ai auzit că unul cică s-a dus odată bou la Paris, *unde a fi acolo*, și a venit vacă ?" ; sau din contrastul de intensitate dintre vorbirea dialogată și crîmpeiele de monolog interior :

„— ...care a chiui mai tare, acela să ieie banii.

— *Bun ! zise Dănilă în gînd ; las' că te-oiu chiui eu !* Măi Michiduță ! Ia chiuie tu întăi, să te aud cum chiui". În toate aceste cazuri, cărora li se pot lesne alătura numeroase altele, pasajele incidente sau fragmentele de monolog interior se reliefează negativ, prin scăderea vocii la un nivel sensibil inferior față de restul enunțului.

Atent la modulațiile expunerii și pe deplin conștient de deficiențele relative ale limbajului scris, Creangă se străduie să suplinească, prin artificii grafice, caracteristicile vocii. Prelungirea vocalei accentuate — atît de frecventă în vorbire — este redată, în scris, prin repetarea literei corespunzătoare, urmată sau nu de punctele de suspensie : „După ce hoața de vulpe a aruncat o mulțime de pește pe drum, *biniii...șor !* sare și ea din car" ; „— Bună masa, cumătră ! Tiii ! da ce mai de pește ai ! Dă-mi și mie că *taaa...re* mi-i poftă !" În asemenea împrejurări repetarea literei *a*, de pildă, transcrie o realitate fonetică, întrucît, în pronunțare, sunetul cores-

punzător nu este numai lungit, ci se şi scindează în hiat, aşa încît, rostit, cuvîntul *tare* devine, în contextul său, trisilabic (*tā-à-re*) : silaba iniţială (*tā-*), neaccentuată, este lungită, iar accentul se fixează pe cea de-a doua (*-à-*).

Cîteodată însă, indicaţia grafică a lungirii se reduce la punctele de suspensie care urmează imediat după silaba accentuată a cuvîntului respectiv, ca în celebra „morocăneală" a lui Gerilă : „Voi să vă lăfăiţi şi să huzuriţi de căldură iar eu să crăp de frig. *Bu*[...]*nă* treabă !"[2]

O trăsătură stilistică fundamentală a prozei lui Creangă constă, fără îndoială, în abundenţa adverbelor şi a particulelor d e m o n s t r a t i v e , suplinind, într-o anumită măsură, g e s t u l , familiar vorbirii. Atît personajele cît şi povestitorul însuşi *arată* tot timpul, iar privirea noastră este mereu tentată să se angajeze pe această traiectorie imaginară, la capătul căreia i se descoperă minunatele întruchipări ale naraţiunii. Replica lui Ochilă, zărind tainița unde se ascunsese fata împăratului Roş, nu poate să nu fie întovărăşită de un asemenea gest deictic : „— Iacătă-oiu, măi, *colo*, în vîrful muntelui, după stînca ceea". De altfel, în textul nostru adverbul *colo* nu are decît un rol precizător, localizînd descoperirea lui Ochilă, anunţată încă de la început, prin particula *iacă*(*tă*)[3]. Mai interesantă, din acest punct de vedere, este cea de-a doua replică a aceluiaşi personaj, formulată imediat după ce fata împăratului Roş îşi schimbase ascunzişul „— Măi Păsărilă, *iacătă*-oi, *ia* ! *colo*, după lună". De data aceasta ne găsim în faţa unui c u m u l de forme demonstrative, care alcătuiesc un adevărat lanţ, succedîndu-se nemijlocit (*iacătă*, *ia*, *colo*). Gestul se proiectează astfel enorm, pe măsura personajelor şi a distanţelor evocate. Mijloace asemănătoare — locuţiuni adverbiale demonstrative — redau alteori deplasarea bruscă a unor obiecte în spaţiu, consecinţă a unor mişcări precipitate şi violente : „Dar fata îi pune mîna în piept, îl brînceşte *cît colo*, şi zice" ; „zvîrli fusul din mînă şi furca din brîu *cît colo*" ; „îi şi zboară capul *cît colo* de trup". În primul dintre textele citate, notabilă este şi formaţia deprefixată *brînceşte*, care, prin structura sa fonetică, dobîndeşte o capacitate expresivă superioară formei literare (*îmbrînceşte*), sugerînd mai exact bruscheţea şi violenţa mişcării. Pe linia aceluiaşi gen de fapte, trebuie amintită, prin vigoarea ei plastică şi dramatică, locuţiunea demonstrativă *cît de colo*. Astfel, pe drumul întoarcerii, capra, „cum venea, *cît de colo* vede cele două capete". Însoţit de intonaţia adecvată, adverbul demonstrativ presupune alteori, în anumite condiţii contextuale, declanşarea unui gest circular, exprimînd ideea de calitate superlativă : „eu mă duc să pregătesc ceva de a mîncării ; ştii *cole*, ceva mai omeneşte" ; „avea şi el o pereche de boi, dar *cole*" (şi urmează descrierea boilor, în acord cu indicaţia superlativă, dar cam vagă, de mai sus : „porumbi la păr, tineri, nalţi la trup, ţapoşi la coarne, amundoi cudalbi, ţintaţi în frunte, ciolănoşi şi groşi, cum sunt mai buni de înjugat la car, de ieşit în lume şi de făcut treabă"). Covîrşită de grijile gospodăriei, mama solicită ajutorul lui Nică („mai lasă

[2] Cf. Iorgu Iordan, *Stilistica*..., p. 51 şi urm.

[3] În legătură cu frecvenţa şi cu rolul particulei demonstrative *iată* (*iacă*, *iaca*), cf. Iorgu Iordan, *Limba lui Creangă*, în *Contribuţii*..., p. 146.

drumurile și stai lîngă mămuca"), făgăduindu-i, în schimb, „o pălăriuță cu tăsma ș-o curălușă de cele cu chimeriu, știi, *colè*, ca pentru tine".

În aceeași categorie se încadrează textele în care autorul — și, împreună cu el, cititorii — urmăresc, în spațiu, peregrinările sau dibuirile personajelor, indicate prin adverbe și locuțiuni adverbiale demonstrative, presupunînd schițarea gesturilor deictice corespunzătoare : „Mai iscodește el *pe ici, pe colea*, să vadă, n-a putea afla ceva despre copil"; „Apoi Dumnezeu pornește cu sfîntul Petru și, *cît ici, cît colè*, ajung pe Ivan"; „Purcelul atunci, de bucurie, mai dă un ropot pe sub laiți, apoi se ie după moșneag și, *cît colè*, mergea în urma lui". Dinamismul acțiunii sporește de pe urma frecvenței acestor locuțiuni, iar impresia care se degajă este una de familiaritate, de intimitate, personajele mișcîndu-se astfel într-o lume aparent accesibilă, mai ales că timpul basmului nu se opune. În majoritatea cazurilor, aceste forme sau locuțiuni adverbiale demonstrative comportă o intonație specială și sînt urmate de o pauză, care, ambele, contribuie la reliefarea lor pe planul frazelor respective.

Fluxul intonațional, mai niciodată neted, prezintă, așadar, tot felul de asperități, de „accidenți", identificabili, de multe ori, în structura fonetică a aceleiași fraze. Suita accentelor se desfășoară capricios și neașteptat, lovind negațiile (adverbe sau prefixe), formele pronominale sau deictice, determinantele temporale care marchează, de obicei, succesiunea pripită a evenimentelor : „Și, *nè*mailungind vorba, *îndàtă și* pornește la iad. Și *èl* știe pe unde cotigește, că *nù* umblă tocmai mult, și numai *iàca* ce dă *și* de poarta iadului. Și atunci, *odàtă* începe a bate în poartă, strigînd".

Creangă este, prin excelență, un n a r a t i v. Basmele și poveștile sale sînt sărace în descrieri, iar portretele personajelor — destul de rare și ele — nu se remarcă prin precizia contururilor. Chiar în *Amintiri*, unda lirică este subiacentă, făcînd loc, în primul plan, acțiunii, pe care o însoțește, așadar, cu o stăruință discretă. Natura însăși nu va începea într-o asemenea operă, căci spațiul este în întregime blocat de forfota personajelor și de gesturile lor, adesea enorme, iar timpul se precipită vertiginos, fără răgaz. Una dintre consecințele sintactico-stilistice ale acestor trăsături, care țin de structura operei, va fi frecvența puțin obișnuită a determinantelor t e m p o r a l e, atît la nivelul frazei cît și la acela al propoziției. Subordonatele circumstanțiale de timp introduse prin *cînd* și *cum*, exprimînd acțiuni simultane, dar mai cu seamă anterioare celei din regentă (acestea din urmă, legate aproape numai prin *cum*), ne întîmpină la tot pasul. Prezența lor masivă se impune oricărui cititor, după parcurgerea a numai cîteva pagini de text. Iată, pentru a ilustra fenomenul în discuție, o serie de exemple spicuite, toate, dintr-o singură povestire, și aceea foarte scurtă (*Fata babei și fata moșneagului*), cuprinzînd însă ,în mare număr, diferite tipuri de propoziții temporale : „*Cît* era ziulica de mare..." (p. 162[4]); „*Cînd* se duceau amîndouă fetele în sat la șezătoare..."; „*cînd* veneau amîndouă fetele acasă noaptea tîrziu..."; „*pănă* va sări și ea"; „*Cînd* venea duminica și sărbătorile...; „*cînd* venea moș-

[4] Paginația este a ediției Ion Creangă, *Povești, Amintiri, Povestiri*, E.P.L., 1964.

neagul..." (p. 163); „*cît* merse..."; „*până ce*, din întîmplare, îi ieşi înainte o căţeluşă..."; „cum văzu pe fată..."; „*cum* vede pe fată..." (p. 164); „*cum* vede pe fată..."; „*până ce* ... dă de-o poiană foarte frumoasă..."; „*cînd* s-apropie de acea casă..." (p. 165); „*de cînd* mama... a pus mînile pe piept ..."; „*cînd* m-oiu întoarce eu de la biserică..."; „*cum* zice, bătrîna porneşte la biserică"; „Şi, *cînd* se uită fata, ce să vadă?"; „şi *după ce-a* şezut la masă, a zis fetei să se suie în pod" (p. 166); „Şi *cînd* se dă cu dînsa jos, sfînta Duminică cam încreţeşte din sprîncene"; „*Cînd*, pe drum, iaca cuptiorul..."; „*Cînd*, mai încolo, numai iaca fîntîna..."; „a băut la apă *până* s-a răcorit"; „*cînd* a văzut-o, i s-au umplut ochii de lacrimi" (p. 167); „Şi *cum* zice, porneşte cu ciudă"; „Merge şi ea *cît* merge"; „*cînd* o roagă şi căţeluşa şi părul, şi fîntîna..."; „şi *cînd* a venit sfînta Duminică de la biserică..." (p.168); „Apoi, *cum* se dă jos din pod cu lada, nu se mai duce să-şi ieie ziua bună"; „Şi *cînd* ajunge la cuptior..."; „Dar *cînd* s-apropie să ieie..."; „dar *cînd* a vrut fata să puie mîna pe pahar..."; „*Cînd* prin dreptul părului..."; „dar *cînd* a vrut fata să i-o ieie..." (p.169). O eventuală statistică ar trebui să ţină seama şi de numeroasele construcţii gerunziale echivalente cu tot atîtea propoziţii subordonate temporale, aşa încît suma totală a acestora din urmă ar fi considerabil sporită.

Determinantele cu sens lexical temporal — fie ele, din punct de vedere sintactic, complemente circumstanţiale de timp sau de mod — exprimînd viteza în acţiune sau iuţeala, agerimea pe care şi le recomandă reciproc personajele ca o condiţie sine qua non a reuşitei în întreprinderile lor, adesea pline de primejdii — sînt încă şi mai frecvente în structura propoziţiilor. Semnificativă în acest sens este porunca Spînului către Harap-Alb, în momentul cînd eroul se pregăteşte să plece în Pădurea Cerbului: „— ... Hai, porneşte i u t e, că *nu-i vreme de pierdut*!" Cele mai bine reprezentate dintre determinantele de acest gen sînt: *iute*, *răpede*, *degrabă*, *odată* (cu sensul lui „deodată"), *îndată*, *deodată*, *pe dată*, *pe loc* (cu sens temporal!), *într-o clipă*, *într-un buc* etc. Se adaugă adverbul corelativ *şi*, apoi numeroase locuţiuni de tipul *ca prin minune*, *nici una nici două*, *cît ai bate din palme*, *unde* (*nu*) ş.a. Din imensa cantitate de exemple posibile, iată o listă selectivă: „*iute* mi-a scos ciubotele"; „*iute* a lăsat obloanele"; „îmbracă-te *iute*"; „sai *răpede*"; „*răpede* să te arunci în groapă"; „Şi atunci Spînul *răpede* îşi aţinteşte privirile asupra lui Harap-Alb"; „Aduceţi-mi *degrabă* o putină"; „*degrabă* s-a dus în camară"; „De-aş ajunge mai *degrabă* în tîrg, zise Prepeleac, să scap de rîia asta!"; „Atunci diavolii *odată* încep a se cărăbăni unul peste altul în turbincă"; „Şi *odată* zboară calul cu Harap-Alb pănă la nouri"; „Şi pe altă parte, împăratul *odată* cheamă pe un credincios al său"; „*îndată* face cîţiva paşi spre dînsa"; „*Deodată* sare mînios din bîrlog"; „Flăcăii ceilalţi *pe dată* s-au făcut nevăzuţi"; „Ivan *pe loc* s-a dizmeţit"; „*pe loc* rămîne mort", „*pe loc* cîrpeşte o minciună"; paharele *pe loc* s-au cufundat, apa din fîntînă *într-o clipă* a secat"; „Ivan, atunci, îşi vine în simţire şi *într-un buc* iese afară cu puşca pe umăr"; „Şi, *într-un buc*, au şi ales năsipul de-o parte şi macul de altă parte"; „Harap-Alb se *şi* înfăţoşează înaintea împăratului Roş"; „îi *şi* zboară capul"; „Într-o bună dimineaţă, feciorul mamei îi *şi* aduce o noră pe cuptior". Scriitorul insistă, adesea, asupra

ideii de viteză, exprimată prin conținutul lexical al termenilor în discuție, fie prin repetarea lor : „*răpede-răpede* mi ți le-a supt pe toate", fie prin comparații : „iese i u t e *ca scînteia*", „s-au împrăștiat i u t e *ca fulgerul*", „Umblau dracii în toate părțile i u t e *ca prîsnelul*", „Moșneagul, i u t e *ca un prîsnel*, așterne țolul" [5]. Insistența asupra aceleiași idei se realizează, alteori, prin c u m u l u l unor asemenea determinante. Forma cea mai simplă a acestui procedeu constă în îmbinarea *odată* (...) *și* : „Și ajungînd la izvor, *odată și* începe a be hîlpav la apă rece" ; „Atunci sîngele cerbului *odată* a *și*-nceput a curge gîlgîind" ; „Atunci, bucuria dracului ! *Odat*-o *și* halește și nu zice nimica" ; „Ui'-te bine și vezi cum îmi fac semn cu mîna, să le dau buzduganul ista ; ș-*odată și* pune mîna pe dînsul". Fenomenul în discuție creează, pe alocurea, impresia unei exprimări pleonastice, motivată însă artistic de stăruința cu care prozatorul subliniază desfășurarea pripită și adesea plină de neprevăzut a faptelor : „Atunci, *deodată*, tuturor mesenilor *pe loc* li s-a stricat cheful". Texte relativ scurte reține atenția prin abundența determinantelor de acest gen, exprimate cu o insistență și cu o varietate de mijloace lexicale puțin obișnuite : „Și atunci, *ca prin minune*, se *și* trezește Ivan la poarta raiului. Și *nici una*, *nici două*, *odată* începe a bate în poartă cît putea". Observații asemănătoare prilejuiește descrierea petrecerii din crîșma de la Rădășeni, care începe sub același semn al vitezei : „crîșmărița *iute* a lăsat obloanele jos, a aprins lumînarea și *cît ai bate din palme* s-a *și* înfățișat cu o cană mare de lut, plină cu vin de Odobești". Apanaj al inițiaților, miraculosul însuși, pe care îl reclamă, la răspîntii ale acțiunii, cadrul fantastic al basmului, se înfăptuiește cu mare grabă, pentru ca ritul să fie scutit de orice indiscreție a privirii : „Iară fata împăratului Roș, în vălmășagul acesta, *răpede* pune capul lui Harap-Alb la loc,... și Harap-Alb *îndată* învie". O serie întreagă de episoade-cheie se desfășoară într-un ritm trepidant. Isprăvile lupului din *Capra cu trei iezi*, claca dracilor din *Povestea lui Stan Pățitul*, deszăpezirea casei de aramă din *Harap-Alb* — iată numai cîteva exemple dintr-o categorie foarte bine reprezentată. Graba, nerăbdarea, neastîmpărul însoțesc tot timpul faptele sau vorbele personajelor : „Ș-*odată* cheamă Spînul pe Harap-Alb și-i zice răstit : — *Acum degrabă* să te duci... Hai, ieși *răpede* și pornește, că *nu-i timp de pierdut*". Episodul cel mai interesant din acest punct de vedere aparține basmului *Harap-Alb* și cuprinde povestirea uneia din cele mai cutezătoare isprăvi ale eroului. Aventura din grădina Ursului — căci despre ea este vorba — este narată dintr-o răsuflare, scenele se perindă cu o iuțeală fantastică, intonația șerpuiește și se încovoaie cu mari fluctuații de nivel, în desăvîrșit acord cu conținutul. Iată, truncheat, textul care interesează discuția noastră : „Și *cum* iese sfînta Duminică afară, *odată și* pornește desculță prin rouă... apoi iè mursa aceea și *iute* se duce de o toarnă în fîntîna din Grădina Ursului... Și... *numai iaca* ce vede că vine ursul cu o falcă în ceriu și cu una în pămînt, mornăind înfricoșat. Și *cum* ajunge la fîntînă, *cum* începe a bea lacom la apă...și,

[5] Atît repetiția cît și comparația sînt, în toate cazurile de mai sus, procedee stilistice de exprimare a ideii de s u p e r l a t i v .

cuprins de ameţeală, *pe loc* cade jos şi adoarme mort... Atunci sfînta Duminică, văzîndu-l aşa, *într-o clipă* se duce şi, deşteptînd pe Harap-Alb chiar în miezul nopţii, îi zice :

— Îmbracă-te *iute*, în pielea cea de urs... şi *cum* ai să ajungi în răscrucile drumului, ai să *şi* dai de Grădina Ursului. Atunci sai *răpede* înlăuntru... şi apoi *fugi* încoace spre mine *cît îi putea*.

Harap-Alb face cum îi spune sfînta Duminică. Şi *cum* ajunge în grădină, *odată* începe a smulge la sălăţi într-ales. Şi *cînd* să iasă... *iaca* ursul se trezeşte, şi *după dînsul*, Gavrile ! Harap-Alb, *dacă* vede reaua,... *fuge cît ce poate* cu sarcina în spate...".

Vioiciunea şi dinamismul acţiunii rezultă, mai întîi, din îndemnurile pe care le cuprind pasajele dialogate : „Îmbracă-te *iute*", „sai *răpede*", „*fugi* încoace spre mine *cît îi putea*" ; apoi, din unele detalii ale naraţiunii : „*Iute se duce*", „*numai iaca* ce vede", „*pe loc* cade jos", „*într-o clipă* se duce", „*iaca* ursul", „*după dînsul*, Gavrile !", „*fuge* cît ce poate" etc., ; dar, mai cu seamă, din modalitatea exprimării raporturilor sintactice temporale la nivelul frazei : „*Cum* iese sfînta Duminică afară, o d a t ă ş i porneşte", „*Cum* ajunge la fîntînă, c u m începe a bea lacom la apă", „*cum* ai să ajungi în răscrucile drumului, ai să ş i dai peste Grădina Ursului", „*cum* ajunge în grădină, o d a t ă începe a smulge la sălăţi într-ales". Prezenţa adverbelor corelative (*odată şi, cum, şi, odată*) — purtătoare, de fiecare dată, ale accentului frazei — marchează pregnant relaţia de anterioritate m i n i m ă în care se află propoziţiile subordonate temporale faţă de regentele lor. Se exprimă astfel, sugestiv şi reliefat, succesiunea dinamică, în plină viteză, a componentelor acţiunii, care se înlănţuie şi se articulează atît de strîns, prelungindu-se fără discontinuităţi, încît planurile temporale aproape că se suprapun. Observarea şi înţelegerea din această perspectivă stilistică a textului ar fi pe cît de necesare, pe atît de utile regizorului de film care şi-ar propune să ecranizeze basmele lui Creangă, oferindu-i un preţios material de sugestii artistice şi de soluţii tehnice dintre cele mai ingenioase. De altfel, fragmentul citat din *Harap-Alb* poate fi apropiat de numeroase altele, similare. În *Povestea porcului*, de pildă, pe numai două pagini de text (ed. cit., p. 66—67), raportul temporal pe care l-am numit de anterioritate m i n i m ă, întărit şi precizat prin adverbe corelative, apare de 4 ori, exprimînd de fiecare dată, secvenţe rapide, puternic, „înnădite" una de alta : „Şi *cum* a venit împăratul de la vînătoare, hîrca i-a ş i trimis laptele ; şi *cum* l-a băut împăratul, p e l ò c a adormit ca mort... Şi împăratul, *cum* a auzit aceste, p e l ò c a tresărit... Băborniţa, *cum* aude aceasta, p e l ò c trimite s-o cheme" [6].

Evenimentele narate nu impresionează însă numai prin repeziciunea şi dinamismul desfăşurării lor, ci şi prin i n t e n s i t a t e a cu care se efectuează unele acţiuni şi chiar gesturi ale personajelor. Consecinţa, în planul expresiei sintactico-stilistice, va fi, de data aceasta, frecvenţa neobişnuită a propoziţiilor subordonate consecutive (introduse aproape

[6] *Povestea porcului* poate fi în întregime citată pentru frecvenţa propoziţiilor temporale, în special a acelora exprimînd raportul de anterioritate minimă.

totdeauna prin conjuncția *de*, ca în aspectul popular al limbii), reprezentînd, de cele mai multe ori, un echivalent perifrastic, superior ca expresivitate, al ideii de superlativ al acțiunii. Într-adevăr, în frazele : „Baba muri chiar în acea zi, și nurorile, despletite, o boceau *de vuia satul*" ; „Iară ele plîngeau *de udau pămîntul*" — propozițiile consecutive (*de vuia satul*, *de udau pămîntul*) servesc pentru a reda intensitatea superioară a acțiunii verbelor respective (*boceau*, *plîngeau*), echivalînd, din punctul de vedere al înțelesului, cu niște determinante adverbiale la gradul superlativ. Iată acum exemple din același text (p. 168—169), ilustrînd frecvența fenomenului : „ea i-a opărit pe toți, *de țipau și fugeau nebuni de usturime și durere...* ; și mergea *de-i pîrîiau călcîiele...* ; cățelușa a mușcat-o *de i-a rupt degetele*". Exemple similare întîlnim pe toată întinderea operei lui Creangă, de pildă în *Ivan Turbincă* : „Moartea, atunci, pornește prin codri, supărată ca vai de ea, și începe a roade la copaci bătrîni, *de-i pocneau fălcile*" ; „Și, de voie, de nevoie, începe cînd a roade la copaci tineri, cînd a forfăca smicele și nuiele, *de-i pîrîiau măselele*". Asocierea, în structura aceleiași fraze, a raportului subordonator consecutiv cu cel temporal de anterioritate minimă, va reprezenta, de fapt, îmbinarea și convergența stilistică a vitezei și a intensității sub semnul cărora — așa cum am încercat să demonstrez — se dezvoltă majoritatea evenimentelor narate : „Și *cum* a pornit el din pădure, p e l o c s-a ș i stîrnit un vifor cumplit, cu lapoviță în două, *de nu vedeai nici înainte, nici înapoi*".

Impresionînd prin repeziciunea și intensitatea lor, întîmplările stîrnesc și întreține însă în cititor și o stare de continuă tensiune. Eroii înșiși rămîn, pe alocurea, surprinși de intervenția în acțiune a unor elemente cu totul neprevăzute, al căror reflex lexical îl constituie, între altele, revenirea cu insistență a unor verbe corespunzătoare, cum sînt *a se trezi*, *a se pomeni*, cu sensul de „a se vedea pe neașteptate în fața cuiva, a ceva ivit deodată, sau în fața unui fapt care provoacă surpriză sau uimire" (*DL*, s.v. *pomeni*, 5). Următorul fragment, foarte cunoscut, din primele pagini ale *Amintirilor*, este semnificativ, atît pentru nuanța semantică subliniată mai sus, cît și pentru s i n o n i m i a celor două verbe, care sînt întrebuințate alternativ ; „Și *ne pomenim* într-una din zile că părintele vine la școală și ne aduce un scaun nou și lung, și, după ce-a întrebat pe dascăl, care cum ne purtăm, a stat puțin pe gînduri, apoi a pus nume scaunului „Calul Bălan" și l-a lăsat la școală.

În altă zi *ne trezim* că iar vine părintele la școală, cu moș Fotea, cojocarul satului, care ne aduce, dar de școală nouă, un drăguț de biciușor de curele..." De fiecare dată verbele în discuție anunță împrejurări surprinzătoare, adesea dezagreabile, cu totul neprevăzute, capabile să dea un nou curs desfășurării evenimentelor și cerînd, din partea eroilor, spontaneitatea necesară unei orientări rapide, care să permită, la nevoie, trecerea imediată la acțiune. Că nu este vorba de o simplă impresie, ci de un fenomen bine reprezentat, se poate dovedi destul de lesne, adunînd laolaltă exemplele, foarte numeroase, aparținînd unei singure povestiri, și aceea nu prea întinsă (*Ivan Turbincă*). Iată-le, în ordinea apariției lor în text : „Căci, cum a stins lumînarea, odată *se trezește* că-i smuncește cineva perna de sub cap și i-o aruncă cît colo ! " ; „În sfîrșit, nu trece

mult la mijloc, iaca, *se pomeneşte* Ivan cu un car plin de palce" ; „Şi atunci, ca prin minune, *se* şi *trezeşte* Ivan la poarta raiului !" ; „Dracul de la poartă, gîndind că-i vreun muştereu vechi de-a lor, deschide ; şi atunci, numai iaca ce *se trezesc* pe neaşteptate cu Ivan Turbinca !" ; „Sfîntul Petre, atunci, deschide şi, cînd colo, *se trezeşte* cu Ivan" ; „Dar n-apucă Ivan a sfîrşi bine vorba din urmă, şi numai iaca ce *se* şi *trezeşte* cu Moartea la spate" ; „cînd nici nu visa Ivan că are să mai deie vrodată ochii cu Moartea, numai iaca ce *se trezeşte* cu dînsa în faţă". În toate cele şapte exemple culese din *Ivan Turbincă* redarea prin mijloace lexicale — cu ajutorul verbelor *a se trezi* sau *a se pomeni* — a ideii de neprevăzut, de surpriză, se îmbină armonios şi convergent cu diferite procedee gramaticale discutate anterior, exprimînd succesiunea nemijlocită, „în iureş", a evenimentelor. Aproape de fiecare dată verbele respective sînt însoţite de determinante adverbiale (*odată, odată... şi* etc.), uneori corelative, marcînd decalajul temporal minim dintre acţiuni ; de particule deictice (*iaca, numai iaca*) ; de construcţia eliptică, foarte viguroasă, *cînd colo* ; sau chiar de mai multe asemenea procedee, reunite în structura aceleiaşi unităţi sintactice. Cel mai caracteristic text în această privinţă, semnificativ şi prin structura sa sintactică, este penultimul dintre cele citate : „Dar *n-apucă* Ivan *a sfîrşi* bine vorba, din urmă, şi *numai iaca* se *şi* t r e z e ş t e cu Moartea la spate".

Evenimentele-surpriză, răsturnările de situaţii, ivirea unor personaje fantastice şi, în general, orice întîmplare neprevăzută sînt „pregătite" cu ajutorul construcţiei eliptice *cînd colo* şi al locuţiunii demonstrative *numai iaca* (*ce*) [7]. Trebuie să precizăm de la început că şi una şi alta pot însoţi chiar verbele discutate în paragraful imediat anterior, care prin însuşi sensul lor lexical reliefează sugestia surprizei. Numeroaselor texte din *Ivan Turbincă*, citate mai sus, care ilustrează acest c u m u l de procedee, li se adaugă altele, de pildă următorul, din *Harap-Alb* : „Şi cum sta el pe gînduri şi nu se dumerea ce să facă pentru a scăpa de ruşine, *numai iaca* s e t r e z e ş t e dinaintea lui cu o babă gîrbovă de bătrîneţe, care umbla după milostenie". În *Povestea lui Stan Păţitul* construcţia *cînd colo* se dovedeşte, astfel, deosebit de nimerită pentru a marca stupoarea cu care boierul, deşi fusese prevenit, constată el însuşi, la faţa locului, că întreaga sa recoltă — imensă — fusese într-adevăr adunată, într-o singură noapte, de numai doi oameni : „Boierul atunci se scoală iute, se azvîrle pe cal şi ţine numai o fugă pănă la lanuri, şi *cînd colo*, vede şi el ce nu se mai văzuse şi nu se mai auzise de cînd lumea şi pămîntul". Mi se pare necesar să relev, cu această ocazie, stăruinţa cu care se insistă asupra caracterului singular, uluitor şi de necrezut al evenimentului narat („vede... *ce nu se mai văzuse şi nu se mai auzise de cînd lumea şi pămîntul*"). Merită, fără îndoială, să fie pusă în valoare arta cu care prozatorul îşi construieşte şi îşi gradează efectele artistice de acest gen. În basmul *Harap-Alb*, de pildă, surpriza slujitorului care crezuse că „s-a curăţit de oaspeţi" şi, în realitate, constată cu totul altceva,

[7] Cf. observaţiile pătrunzătoare ale lui Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 146 şi, respectiv, 151—152.

este comunicată printr-o propoziție temporală „plină" însoțită de o formulă interogativă specifică limbii vorbite și populare : „Și *cînd ajunge mai aproape, ce să vadă?* Casa cea de aramă, înfocată așa de strașnic de cu sară, era acum toată numai un sloiu de gheață". Imediat după aceea, uluirea lucrătorilor care, deszăpezind „după multă trudă, cu mare ce" casa de aramă, dau cu ochii de oaspeții destinați pieirii, este redată prin construcția temporală *cînd colo* — mai concentrată și mai densă — dublată de aceeași formulă interogativă, de data aceasta, însă, la persoana a doua : „Și *cînd colo, ce să vezi?* Toți erau cu părul, cu barba și cu mustețele pline de promoroacă, de nu-i cunoșteai, oameni sunt, draci sunt, ori alte arătări". Comparînd acum cele două formule stilistice succesiunea lor (*cînd ajunge mai aproape, ce să v a d ă ?* și *cînd c o l o, ce să v e z i ?*), constatăm că prin concentrarea expresiei temporale, pe de o parte, și prin schimbarea persoanei gramaticale, pe de altă parte, dinamismul și tensiunea narațiunii sporesc, iar stările emoționale puternice și chiar violente ale personajelor se transmit direct cititorului-ascultător, care devine astfel, într-un anumit sens, și spectator al extraordinarelor întîmplări evocate.

Locuțiunea *numai iaca* (*ce*) concentrează, de asemenea, atenția asupra unor apariții surprinzătoare, asupra unor evenimente nemaipomenite. Între multele exemple posibile din cuprinsul întregii opere, cel mai edificator îl constituie, fără îndoială, basmul *Harap-Alb*. Într-adevăr, numeroasele episoade senzaționale ale acțiunii, grupate de obicei cîte trei laolaltă, sînt introduse, aproape fără excepție, prin locuțiunea în discuție. Iată, într-o enumerare selectivă, cîteva momente mai importante care se înscriu în această categorie :

cele trei apariții succesive ale bătrînului crai, tăind calea feciorilor săi înveșmîntați în piele de urs, ca să le pună la încercare vrednicia și curajul ;

întîlnirile lui Harap-Alb cu sfînta Duminică, travestită inițial în baba cea „gîrbovă de bătrînețe, care umbla după milostenie" ;

cele trei ieșiri ale calului năzdrăvan la tava cu jăratic ;

metamorfozele spînului întîmpinînd de trei ori pe Harap-Alb în codru și oferindu-i, cu viclenie, serviciile ;

ivirea miraculoasă a furnicii zburătoare și a crăiesei albinelor ;

în sfîrșit, intervenția, rînd pe rînd, în acțiune a celorlalte personaje de basm — Gerilă, Ochilă, Setilă, Păsări-Lăți-Lungilă — care aveau să-l însoțească pe erou în ultima sa aventură.

Structura sintactică a contextelor respective mi se pare și ea deosebit de interesantă, întețind surprinderea și uimirea cu care personajele și, odată cu ei, cititorul întîmpină momentele noi din dezvoltarea acțiunii. Caracterul, ca să zic așa, exploziv al evenimentului anunțat sporește prin faptul că propoziția precedentă este, uneori, o subordonată temporală cu verbul la imperfect, exprimînd, așadar, acțiuni durative, a căror desfășurare — pînă atunci domoală și monotonă — este brusc întreruptă și curmată de o întîmplare neprevăzută : „Și într-una din seri, cum ș e d e a Spînul împreună cu moșu-său și cu verele sale sus într-un foișor, *numai iaca ce* zăresc în depărtare un sul de raze scînteietoare, care

venea înspre dînșii" ; „Și cum m e r g e a el, *numai iaca* i se înfățoșează o furnică zburătoare, zicînd". În alte cazuri, aparenta lîncezire a acțiunii din context — contrastînd puternic cu ceea ce urmează — este sugerată prin repetiția verbului de mișcare. Bineînțeles că, proiectată pe un asemenea fond uniform și lipsit de discontinuități, ivirea episodului nou este înregistrată cu o și mai mare surpriză. Iată, de pildă, în ce fel este „pregătită" evocarea unor momente cum sînt, mai întîi, întîlnirea din dreptul podului, cu „ursul", iar apoi, două din confruntările cu Spînul : „Și m e r g e el, și m e r g e, pînă ce înnoptează bine. Și, cînd prin dreptul podului, *numai iaca ce* îi iese și lui ursul înainte, mornăind înfricoșat" ; „Și m e r g ei o zi, și m e r g două, și m e r g patruzeci și nouă, pînă ce de la o vreme le întră calea în codru și atunci *numai iaca ce* le iesă înainte un om spîn" ; „Mai m e r g e el prin codru cît m e r g e, și, la o strîmtoare, *numai iaca ce* Spînul iar îi iesă înainte". Merită să fie amintit și faptul că, la ultima confruntare cu spînul, funcția repetiției este preluată de adverbul *tot*, echivalent al unui indice aspectual durativ : „Și t o t *h o r h ă i n d* el cînd pe o cărare, cînd pe un drum părăsit, *numai iaca ce* iar îi iesă spînul înainte". Alteori însă, starea de tensiune se încheagă chiar de la începutul frazei, care se deschide cu o subordonată temporală construită cu modul conjunctiv și introdusă cu adverbul *cînd*, exprimînd, de data aceasta, un anumit punct important din firul unei acțiuni continui. În asemenea situații, intervenind la un moment de răspîntie, într-o atmosferă de încordare deja constituită, evenimentul neprevăzut nu mai reprezintă o surpriză prin el însuși, ci doar prin calitatea lui : „Și cînd să treacă un pod peste o apă mare, iacă o nuntă de furnici". Repetarea — de obicei în cicluri ternare — a unor situații impune, pentru un mare artist cum este Creangă, diversificarea și mai cu seamă concentrarea mijloacelor de expresie a unui conținut identic. Iată, de pildă, cum este evocată întîlnirea cu „ursul", repetată în împrejurări absolut identice. Primele două texte, care se succed la o distanță mică unul de altul (o pagină și cîteva rînduri), sună după cum urmează :

1) „Și cînd să treacă fiiu-său pe acolo, numai iaca la capătul podului îl și întîmpină un urs mornăind" ;

2) „Și cînd prin dreptul podului, numai iaca și ursul: mor! mor! mor!".

Față de primul text, cel de-al doilea prezintă, așadar, o formulă sintactico-stilistică mai concentrată, obținută atît prin e l i p s a predicatelor în ambele propoziții (*cînd* [ ] *prin dreptul podului* ; *numai iaca* [ ] *și ursul*), cît și prin exprimarea i n t e r j e c ț i o n a l ă, mai directă și mai concretă, a elementului predicativ suplimentar (*mornăind* > *mor* ! *mor* ! *mor* !).

CONSFĂTUIREA METODICO-ŞTIINŢIFICĂ DESPRE GRAMATICĂ ŞI STILISTICĂ
(Braşov, 31 martie — 1 aprilie 1965)

În zilele de 31 martie şi 1 aprilie 1965 au avut loc la Braşov lucrările sesiunii metodico-ştiinţifice organizate de Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, în colaborare cu Institutul de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R.

Dezbaterile au avut drept obiect probleme ale predării gramaticii şi stilisticii în învăţămîntul de cultură generală, a cărui continuă îmbunătăţire — sub raport ştiinţific şi metodic — este reclamată de generalizarea şcolii de 8 ani şi de aplicarea programului şcolii medii de 12 ani.

Discuţiile consacrate problemelor de gramatică s-au purtat îndeosebi în jurul „noutăţilor" aduse de ediţia a doua a Gramaticii Academiei R.P.R. (1963), care ar trebui introduse în învăţămîntul elementar şi mediu, aşa cum a subliniat în cuvîntul de deschidere a sesiunii acad. Iorgu Iordan.

Atît referatul principal (întocmit de lect. univ. M. Gabrea şi Gh. N. Dragomirescu — filiala Bucureşti şi prof. Marin Vătafu, Şt. Iacob şi St. Mateescu — filiala Braşov), cît şi cele 8 coreferate au propus, o dată cu selectarea temelor care ar trebui introduse în diferite clase, şi modul de predare al acestora, arătînd dificultăţile ce pot fi întîmpinate în predarea unora din „noutăţile" aduse de ediţia a doua a Gramaticii Academiei. Problemele care prezintă dificultăţi de predare în şcoală, fie pentru că sînt nesatisfăcător rezolvate în Gramatică, fie pentru că, prin natura lor, sînt mai greu accesibile elevilor, au fost considerate următoarele: diatezele (prof. I. Iorgovan şi Iulian Ungureanu — subfiliala T. Severin), locuţiunile (prof. Ştefania Golopenţia, fil. Bucureşti), atributul (prof. Ştefania Popescu, fil. Bucureşti), predicatul (lect. univ. Virgil Dron, fil. Bucureşti), complementul circumstanţial (prof. Grigore Burduhos şi Constantin Chilim, subfil. T. Severin), propoziţiile subiective (lect. univ. T. N. Chiţu, fil. Bucureşti), corespondenţa dintre propoziţiile subordonate şi părţile de propoziţie corespunzătoare (prof. Gh. Buţă, fil. Iaşi).

Toate referatele şi coreferatele au arătat că ediţia a II-a a Gramaticii reprezintă un real progres faţă de ediţia I, datorită atît aprofundării descrierii unităţilor deja cunoscute, cît şi descoperirii de unităţi nesemnalate pînă acum în gramaticile româneşti. Astfel, cunoaşterea unor părţi de propoziţie noi, ca elementul predicativ suplimentar şi seria circumstanţialelor cumulativ, opoziţional şi de excepţie, sau completările aduse în descrierea predicatului prin numele predicativ prepoziţional uşurează foarte mult exerciţiile de analiză pe text. Vorbitorii au subliniat, de asemenea, avantajul metodic pe care îl oferă predarea subordonării pe principiul corespondenţei dintre părţile de propoziţie şi propoziţii. În continuare, a fost propusă dezvoltarea

prezentării unor categorii gramaticale ca, de exemplu, locuțiunile, prin introducerea locuțiunilor substantivale, pronominale ș. a., extinzîndu-se în acest scop aplicarea criteriului semantic. Participanții la discuții au semnalat și inconsecvențe în legătură cu diatezele, propunînd diverse soluții. În sfîrșit, au fost supuse discuției procedee și metode pedagogice de predare a gramaticii potrivit vîrstei elevilor.

Coreferatul final prezentat, în numele autorilor ediției a doua a Gramaticii, de Mioara Avram, șef de sector, a arătat că lucrarea discutată reflectă stadiul actual al studiilor clasice de gramatică românească. Vorbitoarea a mai atras atenția asupra faptului că manualele școlare trebuie să cuprindă numai problemele esențiale pentru formarea la elevi a deprinderilor de a scrie și a vorbi corect. În consecință, ele nu trebuie să transpună din Gramatică toate detaliile de finețe în analiză și, uneori, chiar unele capitole întregi, care depășesc capacitatea de înțelegere a copiilor.

În încheierea primei zile a dezbaterilor sesiunii a luat cuvîntul acad. Al. Graur. Sintetizînd principalele probleme puse în discuție, d-sa a insistat asupra necesității de a se introduce studiul gramaticii și în învățămîntul mediu, pentru realizarea unei mai bune gradări a predării cunoștințelor de gramatică pe cicluri de învățămînt.

În ceea ce privește programa școlară, acad. Al. Graur a subliniat propunerile făcute de către participanții la sesiune în sensul selecționării faptelor de gramatică adecvate necesităților învățămîntului. D-sa a atras în mod deosebit atenția asupra predării cunoștințelor de ortografie în ciclul I elementar și asupra unei bune adaptări a predării gramaticii la posibilitățile de înțelegere a elevilor. Încheind dezbaterile, acad. Al. Graur a recomandat cadrelor didactice studiul aprofundat al gramaticii limbii române, ca mijloc principal de realizare a predării acestei discipline.

Cea de-a doua ședință, consacrată problemelor de stilistică, a fost deschisă de prof.univ. I. Coteanu, membru corespondent al Academiei R.P.R. Vorbitorul a invitat pe membrii Societății de științe istorice și filologice să colaboreze cu Institutul de lingvistică pentru elaborarea unui *Dicționar de frecvențe al limbii române*—instrument de lucru foarte necesar pentru studiul stilurilor limbii.

Referatul principal, întocmit de conf. univ. G. I. Tohăneanu (filiala Timișoara), s-a ocupat de predarea cunoștințelor de stilistică în învățămîntul de cultură generală, dînd indicații și modele de analiză a stilului artistic. Două coreferate au abordat unele aspecte particulare: îmbogățirea vocabularului, problemă esențială a predării limbii române în școală (lector univ. Ștefan Munteanu și Ion Mușiu, filiala Timișoara) și analiza limbii și a stilului unei opere literare (conf. univ. Gh. Bulgăr, filiala București).

Atît în referatele prezentate cît și în discuțiile care au avut loc s-au semnalat deficiențele manualelor în privința observațiilor stilistice, relevîndu-se lipsa unui tratat de stilistică. Toți participanții la sesiune au fost de acord că scopul principal al predării limbii române în școli este formarea deprinderii de a scrie și a vorbi corect și că pentru aceasta e necesară îmbinarea analizei gramaticale cu cea stilistică.

În încheierea dezbaterilor a luat cuvîntul prof. univ. Ion Coteanu, subliniind interesul manifestat de cadrele didactice pentru studiul stilisticii limbii române precum și perspectivele pe care le are această disciplină în studiul științific în general și în învățămîntul mediu îndeosebi.

Lucrările sesiunii au luat sfîrșit în ziua de 1 aprilie 1965, cu care prilej conf. Emil Boldan, secretarul general al Societății de științe istorice și filologice, a mulțumit organelor locale de partid și de stat pentru sprijinul acordat organizatorilor sesiunii și a amintit principalele recomandări pentru învățămînt care s-au desprins din discuții.

Ultima parte a sesiunii a fost consacrată consfătuirii Comitetului de redacție al revistei „Limba română" cu cititorii din Brașov.

Vorbitorii au relevat tematica bogată şi variată a revistei, semnalînd necesitatea înfiinţării unor noi rubrici, a reluării sau a dezvoltării unora deja existente. Astfel, s-a propus dezvoltarea rubricii de cultivare a limbii prin urmărirea scrierii corecte sub diverse aspecte (limba scrierilor tinerilor scriitori, limba folosită în presa centrală şi în cea regională etc.); de asemenea, s-a subliniat necesitatea mai multor studii de gramatică descriptivă, de lexicologie şi de stilistică, precum şi a unor lucrări de sinteză cu caracter informativ la un nivel accesibil cititorilor revistei.

Prin realizarea programului ei, sesiunea metodico-ştiinţifică de la Braşov a prilejuit un interesant şi instructiv schimb de păreri între cadrele didactice din învăţămîntul mediu şi cercetătorii specializaţi în studiul gramaticii şi al stilurilor limbii române, ceea ce a reprezentat obiectul propriu-zis al întrunirii.

BIBLIOGRAFIA LUCRĂRILOR DE LINGVISTICĂ APĂRUTE ÎN ȚARA NOASTRĂ DE LA 1 MAI 1964 PÎNĂ LA 1 MAI 1965

I. Lingvistică generală 472
1. Lingvistică teoretică 472
2. Lingvistică matematică și aplicată 473
II. Istoria lingvisticii românești 474
III. Istoria limbii române 475
IV. Fonetică și fonologie 477
V. Dialectologie 478
VI. Gramatică 479
1. Morfologie 480
2. Sintaxă 481
VII. Lexic 482
1. Lexicologie (semasiologie, onomasiologie, formarea cuvintelor etc.) 482
2. Etimologie 483
3. Lexicografie 485
VIII. Onomastică 486
1. Antroponimie 486
2. Toponimie 486
IX. Filologie 487
X. Limbă literară 490
1. Stilistică, poetică 490
2. Ortografie 493
3. Cultivarea limbii 494
XI. Filologie clasică 496
XII. Romanistică 499
XIII. Slavistică 503
XIV. Germanistică 505
XV. Orientalistică 505
XVI. Balcanistică 506
XVII. Limba maghiară 506
XVIII. Limbi indo-europene 508
XIX. Limbi indo-iraniene 508

XX. Limbi hamito-semitice 508
XXI. Metodica predării limbilor 508
XXII. Diverse 510
XXIII. In memoriam 512
Abrevieri 512
Indice alfabetic al bibliografiei 516
Autori 516
Cuvinte 522

I. *LINGVISTICĂ GENERALĂ*

1. LINGVISTICĂ TEORETICĂ

1. Graur, acad. Al., *Cu privire la caracterul sistematic al sintaxei şi al vocabularului*, SCL, XV, 1964, nr. 4, p. 427—430.
2. Graur, Al., *Sur le caractère systématique de la syntaxe et du vocabulaire*, RRL, IX, 1964, nr. 4 p. 389—393.
3. Graur, acad. Al., *Filologie şi lingvistică* [comunicare la cea de-a IV-a sesiune ştiinţifică a Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R., din 6—7 ianuarie 1964], LL, VIII, 1964, p. 385—390.
4. Graur, acad. Al., *Raportul dintre factorii interni şi cei externi în istoria limbii* [comunicare la Conferinţa naţională de lingvistică românească, Bucureşti, 7—10 octombrie 1964], LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 17—20.
5. Rizescu, I., *Glotocronologia şi problemele ei actuale*, LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 77—85.
6. Rosetti, acad. Al., *Despre* **glosematica** *lui L. Hjelmslev*, LR, XIII, 1964, nr. 6, p. 543—551.
7. Slama-Cazacu, Tatiana, *Utilizarea mesajelor verbale în automatizare*, SCL, XV, 1964, nr. 2, p. 136—145.
8. Slama-Cazacu, Tatiana, *Problèmes psycholinguistiques posés par les messages verbaux employés dans l'automation*, RRL, IX, 1964, nr. 2, p. 119—130.
9. Slama-Cazacu, Tatiana, *Încercări de definire a metodologiei psiholingvistice*, RPsih., XI, 1965, nr. 1, p. 119—127.
10. Slama-Cazacu, Tatiana, *Metodologia psiholingvistică şi cîteva dintre aplicaţiile ei*, SCL, XVI, 1965, nr. 1, p. 131—147.
11. Vasiliu, Em., *Direcţii noi de cercetare în lingvistică şi problemele limbii române*, SCL, XVI, 1965, nr. 1, p. 35—44.

Recenzii

12. Ceauşu, V., Tatiana Slama-Cazacu, *Comunicarea în procesul muncii*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1964, 301 p., RPsih., XI, 1965, nr. 1, p. 134—136.
13. Graur, Al., *Traducerea este posibilă?* [pe marginea cărţii *Les problèmes techniques de la traduction*, de Georges Mounin, Paris, NRF, Editions Gallimard, 1963, XII + + 297 p.], RF, XI, 1964, nr. 6, p. 855—859.
14. Graur, Al., Heinz Schulte Herbrüggen, *El lenguage y la visión del mundo*, Edicions de la Universidad de Chile, Santiago, 1963, 170 p., SCL, XV, 1964, nr. 6, p. 771—773.
15. Graur, A., André Martinet, *A Functional View of Language*. Clarendon Press, 1962, VIII + + 166 pages, RRL, IX, 1964, nr. 6, p. 657—661.

16. Iliescu, Maria, *Pe marginea unor lucrări recente despre bilingvism* [Veroboj Vildomec, *Multilingualism*, Leyden, 1963, 262 p. şi Theodor Elmert, *Das zweisprachige Individuum. Ein Selbstzeugnis*, Mainz, 1960, în „Abhandlungen der Geiste-und Sozialwissenschaftlichen Klasse" der Akademie der Wissenschaften und der Literatur (zu Meinz)], SCL, XV, 1964, nr. 2, p. 247—252.
17. Iliescu, Maria, *Zu einigen neueren Arbeiten über Zweisprachigkeit*, RRL, IX, 1964, nr. 2, p. 223—229.
18. Máthé, Jakab, V. A. Zveghinţev, *Очерки по общем языкознанию*, [*Studii de lingvistică generală*], Издательство Московского Университета, 1963, 383 l., NyIK, VIII, 1964, nr. 1, p. 112—114.
19. Máthé, Jakab, **** О соотношении синхронного анализа изучения языков*, Москва, 1960, изд. Академии Наук СССР, 159 l., Ny IK, VII, 1963, nr. 1, p. 132—136.
20. Voicu, Maria, *Мышление и речь* [*Gîndire şi limbaj*] (sub redacţia lui N. I. Jinkin şi F. N. Şemiakin), Moscova, Izdatelistvo Akademii Pedagoghiceskih Nauk R.S.F.S.R., 1963, 270 p., RPsih., XI, 1965, nr. 1, p. 130—132.
21. Vraciu, A., S. Ghilearevski, V. S. Grivnin, *Определитель языков по письменностям* (*Clasificarea limbilor după sistemul de scriere*), Editura literaturii orientale, Moscova, 1961, 303 pagini, SCŞt. (Iaşi), XIV, 1963, nr. 2, p. 310—312.
22. Wald, L., A. A. Leontiev, *Возникновение и первоначальное развитие языка* (*Apariţia şi începutul dezvoltării limbii*), Moscova, 1963, 138 p., LR, XIII, 1964, nr. 3, p. 291—294.

★

Vezi şi nr. 490, 498, 499.

2. LINGVISTICĂ MATEMATICĂ ŞI APLICATĂ

23. Crăciun, Constantin V., *O generalizare a noţiunii de categorie gramaticală în sensul lui Dobrušin*, SCMatem., XVI, 1964, nr. 9, p. 1147—1152.
24. Herivan, M., [La rubrica : „Tehnica modernă în predare"] *V. Cibernetica în învăţământ*, GÎ, XVI, 1964, nr. 751, p. 5.
25. Irimie, Ion, *Despre definirea informaţiei*, T, VIII, 1964, nr. 37, p. 1 şi 8.
26. Kelemen, Béla, *A matematikai nyelvtudományi néhány kérdése* [*Cîteva probleme ale lingvisticii matematice*], NyIK, VII, 1963, nr. 1, p. 57—72.
27. Kis, Emese, *Nyelvmodelek* [*Modele lingvistice*], Korunk, XIII, 1964, nr. 11, p. 498—503.
28. Kis, Emese, *Izomorfismul în lingvistică* [7 ref.], T, IX, 1965, nr. 9, p. 8.
29. Marcus, Solomon, *Gramatici şi automate finite* [Bucureşti], 1964, Editura Academiei R.P.R., 256 p.
30. Nicolau, Edmond, *Amplificarea inteligenţei* [despre maşini cibernetice de tradus etc.], RLib., XXII, 1964, nr. 6259, p. 4.
31. Nicolau, Edmond, *Lingvistica matematică*, SR, XVI, 1964, nr. 4811, p. 2.
32. Săhleanu, V., *Model şi modelare în ştiinţa de azi*, C, 1964, nr. 36, p. 7.
33. Săhleanu, Victor, *Tot despre definirea informaţiei*, T, VIII, 1964, nr. 40, p. 1 şi 8.
34. Stati, Sorin, *Constituenţii imediaţi*, LR, XIII, 1964, nr. 3, p. 206—223.
35. Wald, H., *De la forme logice la semne fizice* [formalizarea din punctul de vedere al neopozitiviştilor], C, 1965, nr. 3, p. 7.

★

Vezi şi nr. 139, 140, 141, 146, 149, 151, 332, 333.

Recenzii

36. Avram, Andrei, Bertil Malmberg, *Structural Linguistics and Human Communication. An Introduction into the Mechanism of Language and the Methodology of Linguistics* [*Lingvistica structurală şi comunicarea umană. Introducere în mecanismul limbii şi în metodologia lingvisticii*], with 88 Figures. Berlin, Göttingen, Heidelberg, Springer Verlag, 1963 (Kommunikation und Kybernetik in Einzeldarstellungen. Herausgegeben von H. Wolter und W. D. Keidel. Band 2), VIII+260 p., SCL, XV, 1964, nr. 6, p. 773—775.

37. Golopenţia-Eretescu, Sanda, Alphonse Juilland, *Outline of a General Theory of Structural Relations*, Mouton & Co. 'S-Gravenhage, 1961, 58 p. (Janua Linguarum, XV), SCL, XV, 1964, nr. 6, p. 775—778.

38. Golopenţia-Eretescu, Sanda [varianta franceză a recenziei din SCL, XV, 1964, nr. 6, p. 775—778], RRL, IX, 1964, nr. 5, p. 571—574.

39. Golopenţia-Eretescu, Sanda, *Natural Language and the Computer*, ed. by Paul L. Garvin, Mc. Graw-Hill Company, New York, Toronto, San-Francisco, London, 1963, 398 p., RRL, IX, 1964, nr. 6, p. 662—665.

40. Marcus, S., *Computational Linguistics, I* (Computing Centre of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 1963, 268 p.), RRL, IX, 1964, nr. 3, p. 345—347.

41. Nistor-Domonkos, Erica, *„Computational Linguistics" I* (Computing Centre of the Hungarian Academy of Sciences), Budapest, 1963, 268 p., SCL, XV, 1964, nr. 3, p. 390—393.

42. Pavel, Toma, S. R. Levin, *Linguistic Structures in Poetry*, Mouton & Co., The Hague, 1962, 64 p. (Janua Linguarum, nr. XXIII), RRL, IX, 1964, nr. 3, p. 340—345.

43. Stan, A., Stan, I. I., Solomon Marcus, *Lingvistică matematică*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1963, LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 182—184.

II. *ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEŞTI*

44. Ardeleanu, Vichentie, *Paul Iorgovici. Schiţă biografică şi cîteva probleme nerezolvate*, Oriz., I, 1964, nr. 4, p. 81—84.

45. Bahner, W., *Discuţii în secolul trecut în legătură cu limba română literară* [comunicare la Conferinţa naţională de lingvistică românească, Bucureşti, 7-10 octombrie 1964], LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 39—44.

46. Brîncuş, Gr., *Titu Maiorescu şi problemele limbii*, LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 483—493.

47. Istrate, G., *Eminescu şi problemele limbii*, IL, XV, 1964, nr. 5, p. 75—79.

48. Macrea, D., *Titu Maiorescu şi problemele limbii române*, CL, IX, 1964, nr. 1, p. 5—34.

49. Marino, Adrian, *Iluminiştii români şi problema „cultivării" limbii (I)*, LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 467—482, (II), LR, XIII, 1964, nr. 6, p. 571—586.

50. Mihail, Zamfira, *Gramatica românească a lui Toader Şcoleriu (Lecţione, Iaşi, 1789)* [rez. în rusă şi în franceză], SCŞt. (Iaşi), XIV, 1963, nr. 2, p. 165—182.

51. Munteanu, Ştefan, *Un vrednic înaintaş al culturii noastre : Paul Iorgovici*, Drapelul roşu, XXI, 1964, nr. 6029, p. 3.

52. Panaitescu-Perpessicius, D., *Ovid Densusianu (1873—1938)*, Rev. înv. sup., VI, 1964, nr. 11, p. 65—66.
53. Rosetti, acad. prof. Alexandru, *Bogdan Petriceicu Hasdeu (1838—1907)*, Rev. înv. sup., VI, 1964, nr. 11, p. 64—65.

★

Vezi şi nr. 218, 222, 223, 224.

Recenzii

54. Drincu, Sergiu, Gh. Bulgăr : *Eminescu despre problemele limbii române literare*, Oriz., I, 1964, nr. 5, p. 113—114.
55. Manu, Emil, Gh. Bulgăr : *Eminescu despre problemele limbii române literare*, VR, XVII, 1964, nr. 4—5, p. 379—381.
56. Seche, Luiza, Gh. Bulgăr, *Eminescu despre problemele limbii române literare*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, 114 p. + [1], LR, XIII, 1964, nr. 3, p. 289—291.

III. *ISTORIA LIMBII ROMÂNE*

57. Andriescu, Al., *Exagerări „puriste" în limba presei româneşti din perioada 1860—1900* [rez. în rusă şi în franceză], SCŞt. (Iaşi), XIV, 1963, nr. 2, p. 183—192.
58. Cazacu, Boris, *Sur l'étude du lexique de la langue littéraire roumaine du XIXe siècle*, RRL, IX, 1964, nr. 2, p. 135—147.
59. Coteanu, I., *Reconstrucţia aşa-numitei „române comune"*, LR, XIII, 1964, nr. 4, p. 346—353.
60. Coteanu, I., *Schiţă a declinării numelui în româna comună. Declinarea articulată*, SCL, XV, 1964, nr. 4, p. 445—469.
61. Coteanu, I., *Esquisse de la déclinaison du nom en roumain commun. La déclinaison déterminée*, RRL, IX, 1964, nr. 4, p. 407—430.
62. Diaconescu, Paula, *Construcţii prepoziţionale echivalente cu un caz oblic în traducerile din secolul al XVI-lea*, LR, XIII, 1964, nr. 4, p. 224—230.
63. Dimitrescu, Florica, *Contribuţii la repartizarea regională a lexicului românesc în secolul al XVI-lea*, SCL, XV, 1964 , nr. 4, p. 539—559.
64. Graur, acad. Al., *O privire sintetică asupra evoluţiei limbii latine* [despre Tratatul de istorie a limbii române, vol. I], LR, XIII, 1964, nr. 4, p. 344—345.
65. Iliescu, Maria, *De la latină la română* [comunicare la Conferinţa naţională de lingvistică românească din Bucureşti, 7-10 octombrie 1964], SCL, XVI, 1965, nr. 1, p. 67—75.
66. Mihăescu, Haralamb, *Прямое византийское влияние в румынском языке* [*Influenţa bizantină directă în limba română*], RESEE, I, 1963, nr. 3—4, p. 345—375.
67. Rizescu, I., *Contribuţii la istoria pronumelui în limba română*, SCL, XV, 1964, nr. 6, p. 749—753.
68. Roceric-Alexandrescu, Alexandra şi Vasiliu, Em., *The Phonemic Status of the Affricates in Common Rumanian* [*Statutul fonematic al africatelor în româna comună*], RRL, IX, 1964, nr. 5, p. 497—501.
69. Rosetti, acad. Al., *Consideraţii asupra fonologiei istorice a limbii române*, SCL, XV, 1964, nr. 6, p. 703—709.

70. Rosetti, Al., *Tratatul de istorie a limbii române* (*TILR*), [comunicare la Conferința națională de lingvistică românească din București, 7—10 octombrie 1964], SCL, XVI, 1965, nr. 1, p. 5—11.
71. Rosetti, acad. Al. și Dimitrescu, Florica, *Tratatul de istorie a limbii române* (*vol. al IV-lea*), LR, XIII, 1964, nr. 4, p. 354—358.
72. Todoran, R., *Despre formarea limbii naționale române*, T, IX, 1965, nr. 6, p. 8.
73. Ursu, N. A., *Observații asupra adaptării adjectivelor neologice la sistemul morfologic al limbii române, în jurul anului 1800*, LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 413—422.
74. [Colectiv] *Istoria limbii române* [Comitetul general de coordonare : acad. Al. Rosetti (redactor responsabil); B. Cazacu, membru corespondent al Academiei R.P.R., I. Coteanu, membru corespondent al Academiei R.P.R. redactori responsabili adjuncți. Membri : acad. Al. Graur, acad. I. Iordan, acad. Emil Petrovici, acad. Tudor Vianu, Andrei Avram, Mioara Avram, J. Byck, Vladimir Drimba, G. Istrate, D. Macrea, membru corespondent al Academiei R.P.R., Em. Vasiliu. Secretari : Marius Sala și Laura Vasiliu], Volumul I. *Limba latină* [Colectivul de elaborare a lucrării : acad. Al. Graur, redactor responsabil, Eugen Cizek, Gabriela Creția, I. Fischer, Maria Iliescu, Liana Lupaș, Liliana Macarie, Rodica Ocheșanu, Teodora Popa-Tomescu, Elena Slave, Sorin Stati, Angela Vasiliu, Lucia Wald. Secretari : Rodica Ocheșanu și Liana Lupaș. Colectivul de revizie : acad. Al. Graur, I. Fischer și Sorin Stati], Academia Republicii Populare Române, București, 1965, Editura Academiei Republicii Populare Române, 437 p.
75. * * * *Pagini de limbă și literatură română veche*. Texte alese, prefață și note de Boris Cazacu [București], Editura tineretului, 1964, 285 p.

★

Vezi și nr. 89, 90, 101.

Recenzii

76. A. P., *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea* (*Beiträge zur Geschichte der rumänischen Literatursprache im XIX. Jahrhundert*), Bd. III, București, Editura Academiei R.P.R., 1962, 308 S., FVL, VII, 1964, nr. 1, p. 130.
77. A. P., Al. Rosetti : *Istoria limbii române* (*Die Geschichte der rumänischen Sprache*), Bd. I, *Limba latină* (*Die lateinische Sprache*), 3 Auflage, București, Editura științifică, 1960, 227 S. Bd. II, *Limbile balcanice* (*Die Balkansprachen*), 3 Auflage, București, Editura Academiei R.P.R., 193 S., 3 Karten. Bd. III, *Limbile slave meridionale* (*Die südslavischen Sprachen*), 4 Auflage, București, Editura Academiei R.P.R, 1962, 159 S., 1 Karte, FVL, VII, 1964, nr. 1, p. 130—131.
78. Antonescu, Nae, Al. Graur : *Evoluția limbii române* (Editura științifică, 1963), St., XV, 1964, nr. 4, p. 119—120.
79. Balotă, Anton, Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. II *Limbile balcanice*, ed. a III-a, 148 p.; vol. III, *Limbile slave meridionale* (*sec. VI-XII*), ed. a IV-a, 160 p., București, Editura Academiei R. P. R., 1962, SCL, XV, 1964, nr. 5, p. 661—668.
80. Dogaru, Vladimir, *Pagini de limbă și literatură română veche* (alcătuită, prefațată și adnotată de prof. univ. B. Cazacu, Ed. t., BȘc., 1964), GÎ, XVI, 1964, nr. 775, p. 7.
81. Gașpar, Iustin, Acad. C. Daicoviciu, *O mărturie în favoarea continuității*, Tribuna, an. VIII, nr. 9 din 27 februarie 1964 [nota lui Dioscorides], MMS, XL, 1964, nr. 5—6, p. 312—313.

82. G. M., *Pagini de limbă şi literatură română veche* [texte alese, prefaţă şi note de B. Cazacu, Bucureşti, 1964], C, 1964, nr. 29, p. 3.
83. Iancu, Victor, Al. Rosetti : *Istoria limbii române (vol. I—III)*, T, VIII, 1964, nr. 47, p.2.
84. Mihăescu, N., *Pagini de limbă şi literatură română veche* [texte alese, prefaţă şi note de B. Cazacu, Bucureşti, 1964], IB, XII, 1964, nr. 3398, p. 2.
85. Munteanu, Ştefan, Boris Cazacu : *Pagini de limbă şi literatură română veche* (Bucureşti, Editura tineretului, 1964, 285 p.), Oriz. I, 1964, nr. 11, p. 67—68.
86. Rusu, Valeriu, *Pagini de limbă şi literatură română veche.* Texte alese, prefaţă şi note de Boris Cazacu, Editura tineretului [Bucureşti, 1964], 285 pagini, RRL, IX, 1964, nr. 6, p. 661.
87. Ruxăndoiu, Liliana, *Pagini de limbă şi literatură română veche* (Texte alese, prefaţă şi note de Boris Cazacu, Editura tineretului, 1964), L, VII, 1964, nr. 14, p. 2.
88. Sala, Marius, *În legătură cu activitatea la TILR* [volumele al II-lea şi al III-lea], LR,XIII, 1964, nr. 5, p. 527—528.

IV. *FONETICĂ ŞI FONOLOGIE*

89. Avram, Andrei, *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti* II, SCL, XV, 1964, nr. 2, p. 147-179 ; III, SCL, XV, 1964, nr. 3, p. 265—294 ; IV, SCL, XV, 1964, nr. 4, p. 471—495 ; V, SCL, XV, 1964, nr. 5, p. 575—614.
90. Avram, Andrei, *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti,* extras din „Studii şi cercetări lingvistice", XV, (1964), fasc. 1—5, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1964, 139 p.
91. Avram, Andrei, *Cu privire la sistemul fonologic al dacoromânei comune* [pe marginea articolului lui Gr. Rusu, *Schiţă a sistemului fonologic al dacoromânei comune* din acelaşi număr al revistei, p. 347—356], SCL, XV, 1964, nr. 3, p. 357—364.
92. Avram, Andrei, *Sur la typologie phonologique quantitative* [comunicare pregătită pentru cel de-al IX-lea Congres internaţional al lingviştilor, publicată şi în „Preprints of Papers for the Ninth International Congress of Linguistics, August 27—31, 1962", Cambridge, Mass., p. 578—582], RRL, IX, 1964, nr. 2, p. 131—134.
93. Avram, Andrei, *Sur le passage de [ă] à [î] en daco-roumain,* RRL, IX, 1964, nr. 4, p. 431—436.
94. Avram, Andrei, *Fonetica experimentală şi problemele descrierii limbii române* [comunicare la Conferinţa naţională de lingvistică românească, Bucureşti, 7-10 octombrie 1964,], SCL, XVI, 1965 , nr. 1, p. 29—33.
95. Balász, L., *Accentul în cuvintele româneşti de origine maghiară,* CL, IX, 1964, nr. 1, p. 67—74.
96. Giuglea, G., *Urmă de rotacism în verbul „morsoc", inf. „a morsoca" din Ţara Moţilor,* CL, IX, 1964, nr. 1, p. 41—43.
97. Mărdărescu, Maria, *La fréquence des syllabes ouvertes de des syllabes fermées dans la langue roumaine littéraire,* RRL, IX, 1964, nr. 6, p. 615—620.
98. Potapova, P. K., *Экспериментальное исследование различных типов слогового стыка* [*Cercetare experimentală a diferitelor tipuri de joncturi silabice*], RRL, IX, 1964, nr. 3, p. 241—251.
99. Roceric-Alexandrescu, Alexandra, *Observaţii statistice asupra grupurilor consonantice asimetrice,* SCL, XV, 1964, nr. 6, p. 727—734.

100. Roceric-Alexandrescu, Alexandra, *Statistical Observations on the Rumanian Asymetric Consonantal Groups* [varianta engleză a articolului din SCL, XV, 1964, nr. 6, p. 727—734], RRL, IX, 1964, nr. 3, p. 261—267.
101. Rosetti, acad. Al., *Considerații asupra foneticii și fonologiei limbii române în secolul al XVI-lea* [pe marginea lucrării lui Andrei Avram, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești* vezi nr. 89], SCL, XV, 1964, nr. 2, p. 127—133.
102. Rosetti, acad. Al., *Asupra diftongării lui* e *și* o *accentuați în limba română*, SCL, XV, 1964, nr. 5, p. 571—573.
103. Rusu, Gr., *Schiță a sistemului fonologic al dacoromânei comune*, SCL, XV, 1964, nr. 3, p. 347—356.

★

Vezi și nr. 68, 69, 106, 107, 111, 115, 116, 225, 468, 484, 485, 486, 527, 569, 613.

Recenzii

104. Avram, Andrei, Marguerite Peyrollaz et M. -L. Bara de Tovar, *Manuel de phonétique et de diction françaises à l'usage des étrangers*, Paris, Librairie Larousse, [1959; 4e tirage, 1963], 349 pp., RRL, IX, 1964, nr. 5, p. 575—577,

V. *DIALECTOLOGIE*

105. Caragiu-Marioțeanu, Matilda, *Flexiunea substantivelor în aromână*, SCL, XV, 1964, nr. 2, p. 229—246.
106. Caragiu-Marioțeanu, Matilda, *Structure de la syllabe en aroumain*, RRL, IX, 1964, nr. 3, p. 269—284.
107. Caragiu-Marioțeanu, Matilda, *Phonologie aroumaine*, RRL, IX, 1964, nr. 5, p. 535—545.
108. Clopoțel, Maria, *Despre „aspectul" verbal în graiurile bănățene* [rez. în rusă și în franceză], StUBB, IX, 1964, fasc. 1, p. 122—128.
109. Gămulescu, Dorin, *Împrumuturi lexicale sîrbo-croate în Banat (pe baza ALR)* [cu 4 hărți; rez. în rusă și în franceză], RS, X, 1964, p. 209—227.
110. Gheție, Ion, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne. Criterii de stabilire a structurii dialectale a unei limbi* [cu 3 hărți], SCL, XV, 1964, nr. 3, p. 317—346.
111. Petrovici, acad. Emil, *Rezistența sistemului fonologic la o puternică influență fonetică străină. În legătură cu sonantele „silabice" istroromâne* r̥, n̥, m̥ [versiunea românească a articolului apărut în franceză în volumul omagial B. Hála, „Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft"], CL, IX, 1964, nr. 1, p. 35—39.
112. Petrovici, Emil, *Unitatea dialectală a limbii române*, SCL, XV, 1964, nr. 4, p. 431—443.
113. Petrovici, Emile, *L'unité dialectale de la langue roumaine*, RRL, IX, 1964, nr. 4, p. 375—388.
114. Rosetti, A., *Și „să", dans le nord-ouest de la Transylvanie* [pe marginea articolului lui I. Gheție, *Și, semn al conjunctivului în graiul crișean* din LR, XII, 1963, nr. 3, p. 247—260], RRL, IX, 1964, nr. 4, p. 395—396.
115. Rusu, Gr., *Quelques problèmes de morphonologie posés par l'Atlas linguistique roumain* [cu 16 hărți], RRL, IX, 1964, nr. 3, p. 285—304.

116. Rusu, Gr., *Fonetica graiului din Valea Jiului. I. Vocalismul*, SCL, XV, 1964, nr. 6, p. 735—747.

117. * * * *Atlasul lingvistic român*. Partea II (ALR II). Serie nouă vol. IV. A. Şcoala. B. Armata. C. Conflicte, justiţie. D. Bani, comerţ. E. Măsuri, greutăţi. F. Bucătărie, mîncăruri, băuturi, alimente, coloniale. G. Tutun. H. Îmbrăcăminte, încălţăminte, farduri, podoabe, lucru de mînă. I. Culori. J. Spălat, călcat, igienă. [Întocmit de Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei Republicii Populare Române, sub direcţia acad. Emil Petrovici. Redactor principal: prof. univ. Ioan Pătruţ. Redactori: Pia Gradea, Grigore Rusu, Lidia Sfîrlea. Colaboratori: Aurelia Stan, Rodica Orza. Tehnoredactor, cartograf: Ştefan Poenaru. Desenator tehnic: Maria Gombos. Material cules de acad. Emil Petrovici în anii 1929—1938. Materialul din punctul 02 a fost adunat de Ştefan Paşca iar cel din punctele 010, 012 de Theodor Capidan]. Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1965, VII + hărţile nr. 910—1236.

★

Vezi şi nr. 63, 91, 96, 217, 225, 307, 526.

Recenzii

118. Mihăescu, H., Papahagi, Tache — *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic. Dictionnaire aroumain (macédo-roumain), général et étymologique*. 36 photographies, 1 dessin et 1 carte. Editions de l'Académie de la R.P.R., Bucarest, 1963, 1264 p., RESEE, I, 1963, nr. 3—4, p. 586—590.

119. Murádin, László, *A román nyelvatlasz új Sorozatának III. Kötete* [*Atlasul lingvistic român*. Serie nouă. Vol. III], NyIK, VIII, 1963, nr. 1, p. 141—143.

VI. *GRAMATICĂ*

120. Avram, Mioara, *Probleme ale gramaticii limbii române* [comunicare la Conferinţa naţională de lingvistică românească din Bucureşti, 7—10 octombrie 1964], LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 21—29.

121. Avram, Mioara, *Limba română în şcoală*, C, 1965, nr. 16, p. 2.

122. Barbu, N. I., *Limba română în şcoala medie*, GÎ, XVII, 1965, nr. 793, p. 4.

123. Byck, J., *Despre studiul gramaticii* [în şcoală; greşeli de limbă la candidaţii de la examenul de admitere în facultate], GÎ, XVI, 1964, nr. 755, p. 4.

124. Graur, Al., *Gramatica în şcoală*, GÎ, XVII, 1965, nr. 785, p. 3.

125. Indrea, Al., *Predarea gramaticii în şcoală*, GÎ, XVI, 1964, nr. 778, p. 3.

126. Indrea, Al., *Predarea gramaticii în şcoală*, T, VIII, 1964, nr. 45, p. 7.

127. Iordan, Iorgu, *Structura gramaticală a limbii române*, SCL, XV, 1964, nr. 5, p. 563—570.

128. Iordan, Iorgu, *La estructura gramatical de la lengua rumena*, RRL, IX, 1964, nr.5, p.487—495.

129. Leahu, Emil, *Pe marginea predării gramaticii în şcoală*, Ateneu, II, 1965, nr. 1, p. 16.

130. Merişca, C., *Gramatica în şcoală*, GÎ, XVI, 1964, nr. 780, p. 3.

131. Niculescu, Alexandru, *Aspecte morfologice şi sintactice ale limbii române actuale* [rez. în rusă şi în franceză], AUB, XII, 1963, nr. 28, p. 303—321.

132. Opresc u, Mihail, *Gramatica în şcoală*, GÎ, XVI, 1964, nr. 780, p. 3.

133. Poalelungi, Gh., *Gramatica în şcoală*, GÎ, XVI, 1964, nr. 781, p. 3.
134. Şuteu, Flora, *Gramatica în şcoală*, GÎ, XVI, 1964, nr. 779, p. 3.
135. ***, *Gramatica în şcoală* [scurte note semnate de Petre Cîmpeanu, Dumitru D. Ion, Grigore Pretorian, N. Antonescu şi Mircea Handoga], GÎ, XVI, 1964, nr. 782, p. 3.

★

Vezi şi nr. 23, 50, 51, 105, 612.

Recenzii

136. Popescu, Ion, *Gramatica limbii române*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1964, vol. I—437 p., vol. II—588 p., LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 531—537.
Vezi şi nr. 621.

1. MORFOLOGIE

137. Chiricuţă-Marinovici, Rita, *Sensul factitiv-cauzativ al verbelor româneşti*, CL, IX, 1964, nr. 1, p. 53—58.
138. Cîmpeanu, Eugen şi Comarniţchi, Tamara, *Tranzitiv, intranzitiv şi reflexiv*, CL, IX, 1964, nr. 1, p. 45—51.
139. Diaconescu, Paula, *Numărul şi genul substantivului românesc. (Analiză contextuală)*, SCL, XV, 1964, nr. 3, p. 295—316.
140. Diaconescu, Paula, *Le nombre et le genre du substantif roumain. (Analyse contextuelle)*, RRL, IX, 1964, nr. 2, p. 171—193.
141. Diaconescu, Paula, *Aspecte ale declinării cu articol definit în limba română* [comunicare la Conferinţa naţională de lingvistică românească din Bucureşti, 7—10 octombrie, 1964], SCL, XVI, 1965, nr. 1, p. 149—162.
142. Dragomirescu, Gh. N., *Auxiliarele modale*, LL, VII, 1963, p. 231—256.
143. Florea, Viorica, *Despre flexiunea pronominală*, LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 437—452.
144. Gheţie, Ion şi Teodorescu, Mirela, *În legătură cu desinenţa* **-u** *a pers. 3 pl. a imperfectului indicativ* [comunicare la Conferinţa naţională de lingvistică românească din Bucureşti, 7—10 octombrie 1964], SCL, XVI, 1965, nr. 1, p. 87—101.
145. Golopenţia-Eretescu, Sanda, *La délimitation de la classe des numéraux*, RRL, IX, 1964, nr. 5, p. 503—511.
146. Guţu-Romalo, Valeria, *Descriere structurală a flexiunii verbale româneşti* [I], SCL, XV, 1964, nr. 2, p. 195—220; (II) SCL, XV, 1964, nr. 4, p. 511—537; (III) SCL, XV, 1964, nr. 5, p. 615—635; (IV) SCL, XVI, 1965, nr. 1, p. 103—115 [ultima parte a fost prezentată la Conferinţa naţională de lingvistică românească din Bucureşti, 7-10 octombrie 1964].
147. Iancu, Victor, *Cu privire la morfo-sintaxa articolului*, LR, XIII, 1964, nr. 6, p. 553—556.
148. Ionescu, Liliana, *Construcţia verbelor de mişcare în limba română literară actuală* [rez. în rusă şi în franceză], AUB, XII, 1963, nr. 28, p. 323—335.
149. Manoliu, Maria, *Asupra claselor pronominale din limba română*, SCL, XV, 1964, nr. 2, p. 181—193.
150. Manoliu, Maria, *Y a-t-il pronom possessif en roumain?* [pronumele posesive, din punctul de vedere al distribuţiei şi al funcţiilor morfemelor din componenţa lor, se aseamănă cu pronumele personale şi nu ar reprezenta o parte de cuvînt independentă], RRL, IX, 1964, nr. 3, p. 305—317.

151. MANOLIU, MARIA, *Rapports temporels au niveau morphémique*, RRL, IX, 1964, nr. 5, p. 521—529.
152. PĂTRUȚ, I., *Referitor la structura morfologică a verbelor românești* [rez. în rusă și franceză], StUBB, IX, 1964, fasc. 2, p. 95—100.
153. PĂTRUȚ, I., *Tot despre vocativul românesc în -o* [rez. în rusă și în franceză], RS, X, 1964, p. 193—194.
154. ROICU, CLEANTE, *Despre infinitiv* [despre forma scurtă fără *a*] Ramuri, I, 1964, nr. 3, p. 23.
155. SECHE, LUIZA, *Un nou mod de exprimare a vocativului feminin în limba română* [în *-a*], LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 159—161.
156. TRANDAFIR, GH. D., *Considerații asupra categoriilor verbale de persoană, număr și diateză*, LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 121—128.
157. VASILIU, LAURA, *Sur la définition de la préposition*, RRL, IX, 1964, nr. 5, p. 531—533.
158. VASILIU, LAURA, *Generarea determinanților nominali prepoziționali* [comunicare la Conferința națională de lingvistică românească din București, 7—10 octombrie 1964], SCL, XVI, 1965, nr. 1, p. 117—121.
159. ZDRENGHEA, M., *În legătură cu numeralul și adverbele cantitative* [rez. în rusă și în franceză], StUBB, IX, 1964, fasc. 2, p. 117—129.

★

Vezi și nr. 60, 61, 62, 67, 73, 108, 114, 115, 123, 131, 331, 351, 389, 466, 467, 524, 525, 528.

2. SINTAXĂ

160. DRAGOMIRESCU, GH. N., *Îmbinările de cuvinte indivizibile, analizabile și neanalizabile*, LL, VIII, 1964, p. 391—410.
161. DRAGOMIRESCU, GH. N. și GABREA, MARIA I., *Soluții și observații privitoare la analiza frazelor propuse în „Limba română", XII, 1963, nr. 5*, LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 113—119.
162. DUMITRAȘCU, POMPILIU, *În legătură cu predicatul multiplu și cel complex*, CL, IX, 1964, nr. 1, p. 59—66.
163. FIRĂNESCU, GEORGE, *Probleme de gramatică* [neagă existența predicatului verbal compus], Ramuri, I, 1964, nr. 4, p. 23.
164. LOMBARD, prof. ALF, *Construcția sintactică „Arz-o focul de muiere"* [comunicare la Conferința națională de lingvistică românească din București, 7—10 octombrie 1964], SCL, XVI, 1965, nr. 1, p. 23—27.
165. MILTNER, VLADIMIR, *How to Compare Syntactic Structures?*, RRL, IX, 1964, nr. 5, p. 513—519.
166. OPRESCU, MIHAIL, *Unele observații în legătură cu predicatul*, LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 129—130.
167. SĂTEANU, C., *Subiect sau complement sociativ?* [rez. în rusă și în franceză], StUBB, IX, 1964, fasc. 1, p. 113—121.
168. ȘERBAN, V., *Curs practic de sintaxă a limbii române*, București, Editura didactică și pedagogică, 1964, 284 p.
169. TEODORESCU, ECATERINA, *Adverbe predicative?* [autoarea neagă existența acestei categorii], LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 423—436.

★

Vezi şi nr. 1, 2, 131, 147, 323, 372, 380, 389.

Recenzii

170. Caţan, Florentin, V. Şerban, *Curs practic de sintaxă a limbii române*, Ramuri, I, 1964, nr. 3, p. 15.
171. Craşoveanu, D., *„Curs practic de sintaxă a limbii române"* de V. Şerban, Drapelul roşu, XXI, 1964, nr. 6158, p. 2.
172. Gabrea, Maria, V. Şerban, *Curs practic de sintaxă a limbii române*, Ateneu, I, 1964, nr.3, p. 9.
173. Munteanu, Ştefan, V. Şerban, *Curs practic de sintaxă a limbii române*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1964., 284 p., LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 184—188.
174. Muţiu, I., V. Şerban, *„Curs practic de sintaxă a limbii române"*, Oriz., I, 1964, nr. 11, p. 70—72.

VII. *LEXIC*

1. LEXICOLOGIE (SEMASIOLOGIE, ONOMASIOLOGIE, FORMAREA CUVINTELOR)

175. Arvinte, Vasile, *Elemente retoromane în terminologia forestieră românească*, SCL, XV, 1964, nr. 5, p. 643—659.
176. Arvinte, Vasile, *Elementi retoromanzi nella terminologia forestale romena*, RRL, IX, 1964, nr. 4, p. 461—478.
177. Asan, Finuţa, *Formaţii parasintetice în limba română*, LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 87—95.
178. Brîncuş, Gr., *Über die einheimischen lexicalischen Elemente im Rumänischen* [*Despre elementul lexical autohton în limba română*], RESEE, I, 1963, nr. 3—4, p. 309—317.
179. Creţu, Ion, *Ce număr de cuvinte a folosit Eminescu*, L, VII, 1964, nr. 10, p. 11.
180. Dumistrăcel, Stelian, *Elemente vechi şi noi în terminologia treieratului în Moldova* [cu 3 hărţi, rez. în rusă şi în franceză], SCŞt. (Iaşi), XIV, 1963, nr. 2, p. 245—281.
181. Dumistrăcel, Stelian, *Din istoricul folosirii cuvîntului* **maşină** *în limba română*, LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 453—462.
182. Giosu, Ştefan, *Termenii pentru noţiunea de „guturai" pe baza Atlasului lingvistic român* [cu 4 hărţi, rez. în rusă şi în franceză], SCŞt. (Iaşi), XIV, 1963, nr. 2, p. 221—224.
183. Hristea, Th., *Un aspect de la dérivation régressive postnominale en roumain : les dénominations des arbres fruitiers*, RRL, IX, 1964, nr. 6, p. 633—648.
184. Iordan, Iorgu, *Unele aspecte ale formării cuvintelor în limba română actuală* [cuvinte formate cu sufixele *-aj, -al, -ic, -ism, -ist, -iza*], SCL, XV, 1964, nr. 4, p. 401—422.
185. Iordan, Iorgu, *Aspects de la formation des mots dans la langue roumaine actuelle*, RRL, IX, 1964, nr. 4, p. 351—373.
186. Ivănescu, G., *Formarea cuvintelor în limba română* [comunicare la Conferinţa naţională de lingvistică românească din Bucureşti, 7—10 octombrie, 1964], LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 31—37.
187. Linţia, Elena, *Termeni militari de origine polonă în limba cronicarilor români* [rez. în rusă şi în franceză], RS, X, 1964, p. 195—208.
188. Mihăilă, G., *Elemente slave în graiurile dacoromâne* [comunicare la Conferinţa naţională de lingvistică românească din Bucureşti, 7—10 octombrie 1964], LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 65—76.

189. SĂNDULESCU, C., *Rolul limbilor clasice în formarea termenilor medicali*, LR, XIII, 1964, nr. 3, p. 261—266.
190. SP. C., *Circulația cuvîntului „ortodox"*, MA, XIV, 1964, nr. 3—5, p. 372—373.
191. STAN, IONEL, *Problèmes d'onomasiologie romane. Autour de la terminologie du bâtiment*, RRL, IX, 1964, nr. 6, p. 625—631.
192. TEODORESCU, MIRELA, *Neologismele și primele relații de călătorie românești* [cu un amplu glosar], LR, XIII, nr. 6, p. 587—603.
193. URSU, DESPINA, *Glosare de neologisme din perioada 1830—1860*, LR, XIII, 1964, nr. 3, p. 250—260.
194. VLĂDUȚIU, ION, *Noțiunea de „mocan" în păstoritul românesc* [cu 3 hărți, rez. în engleză], REF, IX, 1964, nr. 2, p. 143—158.

★

Vezi și nr. 1, 2, 63, 73, 236, 318, 319, 352, 354, 375, 376, 378, 379, 382, 389, 390, 603, 609.

Recenzii

195. BEREA, ELENA, *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. III, București, Editura Academiei R.P.R., 1962, 214 p., SCL, XV, 1964, nr. 3, p. 387—390.
196. CAZACU B., N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, Ed. științifică, București, 1962, 231 p., RRL, IX, 1964, nr. 2, p. 231—234.
197. GIURESCU, ANCA, Nora Gali de' Paratesi, *Semantica dell'eufemismo e la repressione verbale con esempi tratti dall'italiano contemporaneo*, Torino, G. Giappichelli-Editore, 1964, 195 p., RRL, IX, 1964, nr. 6, p. 665—666.
198. RUSU, VALERIU, *Note despre* **fă** și **mă** *în limba română* [pe marginea unui capitol din *Etimologii românești*, Editura Academiei R.P.R., București, 1964, de acad. Al. Graur], SCL, XV, 1964, nr. 6, p. 759—760.

2. ETIMOLOGIE

199. ANGHEL, IOANA, [Note etimologice] *obdúce, oródnic, -ă, ormînă, orválă, rădúsă, răgădáie*, CL, IX, 1964, nr. 1, p. 146—147.
200. BUZATU, D., *Nedei, govii și ciumărci* [observații etimologice și etnografice asupra acestor cuvinte], MO, XVI, 1964, nr. 11—12, p. 428—435.
201. GHERGARIU, L., [Note etimologice] *Cinătui, cenătui, cinăltui, încomora, nesăbuit, -ă, nesăbui, săbui, obli, oblica, volojman*, LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 97—99.
202. GRADEA, PIA, [Note etimologice] *Bergeli, beregli*, CL, IX, 1964, nr. 1, p. 141—143.
203. GUȚU, OLIMPIA, [Note etimologice] *Hală. Lele. Năluci*, LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 108—110.
204. ILIESCU, MARIA, [Note etimologice] *Măcriș*, LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 106—108.
205. KIRÁLY, FRANCISC, *Precizări etimologice* [discută cîteva etimologii greșite din *Dicționarul limbii române moderne: alcătui, bojoc, chibzui, chindeu, frișcă, fușelău, ghiob, gingaș, hîrjoni, socoti, șui, sămădui, vînzoli, lehăi*], LR, XIII, 1964, nr. 6, p. 557—564.
206. MORARU, CORNELIA, [Note etimologice] *Bidinea, badane. Ceacîr. Coz. Dezghin*, LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 110—111.
207. NESTORESCU, V., [Note etimologice] *Frașcă. Ghircă. Prileașcă. Puriaz. Rizacă. Rablă. Răstoacă, a răstoci*, LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 99—103.

208. Poghirc, C., *Этимологические заметки* [*boierească, cratiță*], RESEE, I, 1963, nr. 3—4, p. 553—559.

209. Robciuc, I., [Note etimologice], *Crihar. Hluz. Mocni. Stan. Stohni. Tuz. Zit*, LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 105—106.

210. Stati, Sorin, [La rubrica] *Povestea vorbei* [discută originea unor cuvinte românești :] *Destinul unei familii* [*cură, incurabil, procura*], Fl., XIII, 1964, nr. 19, p. 19; *Vers și proză*, nr. 20, p. 19; *Nouă și noi*, nr. 22, p. 19; *Puțină zoologie (I)* [felin, acvilin, furnicar], nr. 23, p. 20; *Din nou despre zoologie* [capriciu, prăși, șurub], nr. 25, p. 20; *Cele șapte note muzicale*, nr. 27, p. 20; *Ceva despre titani și himere*, nr. 28, p. 20; *Cuvinte păstrate în expresii* [*macră, Mac*], nr. 29, p. 20; *Contraste* [între sensul vechi și cel actual al unor cuvinte: *fisc, arvună, șugubăț*], nr. 31, p. 20; *Parchet*, nr. 32, p. 22; *Caesar și Columb*, nr. 35, p. 16; *Din lumea lui Homer* [*mentor*], nr. 36, p. 22; *„Nod gordian" și altele*, nr. 37, p. 19; *Vocabularul teatrului și antichitatea*, nr. 38, p. 19; *Sirenele, ieri și azi*, nr. 39, p. 18; *Metafore*, nr. 42, p. 16; *Filologie și anatomie*, nr. 44, p. 22; *Cîntecul lebedei*, nr. 45, p. 22; *Nume de zei și denumiri comune*, nr. 46, p. 22; *Familia cuvîntului* **adevăr**, nr. 47, p. 22; *Cîteva diminutive latinești*, nr. 50, p. 16; *Două expresii-două simboluri* [*ochi de argus, sabia lui Damocles*], nr. 51, p. 17; *Cuvinte compuse?* [*nepot, mijloc, garderobă*], nr. 52, p. 20; *Cuvinte înrudite* [cuvinte cu rădăcinile *silv-* și *dol-*], XIV, 1965, nr. 5, p. 17; *În, ie, linie, lenjerie*, nr. 6, p. 21 ;[la rubrica Dialog cu cititorii :] *Originea unor denumiri geografice* [*Timișoara, Brăila, Brașov, Ilfov* și *Dîmbovița*], Fl. XIII, 1964, nr. 30, p. 18; *Primele cuvinte* [despre originea vorbirii], nr. 46, p. 20; *Cadastru*, XIV, 1965, nr. 2, p. 20; *De unde vine numele dv.?*, nr. 4, p. 20.

211. Stati, Sorin, *Cuvinte românești. O poveste a vorbelor*, București, Editura științifică, 1964, 208 p.

212. Ștefan, I., [Etimologia cuvîntului] *Carte*, SCȘt. (Iași), XIII, 1963, nr. 2, p. 289—294.

213. Todoran, Emilia, [Note etimologice] *odvóniță, osói, ospelărie, ospețărie, ospitál, -ă, ospitaliá, ostái, ostáv, ostentatóriu, -ie, osterie, ovelitóriu*, CL, IX, 1964, nr. 1, p. 145—146.

214. Tomici, Mile, [Note etimologice], *Babiță. Bestrega. Cesniță. Chioșac. Ciobanie. Costravă. Dostai. Dună. Ludăie*, LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 103—105.

★

Vezi și nr. 66, 73, 95, 109, 175, 176, 187, 188, 189, 243, 248, 356, 571, 572.

Recenzii

215. Ionescu, I., Pandele Olteanu, *Contribuții la studiul elementelor slave din cele mai vechi traduceri românești. II. Verbe, adjective, adverbe, prepoziții, particule*, în „Limbă și literatură", 6, București, 1962, p. 67—97, MO, XV, 1963, nr. 11—12, p. 942—949.

216. Ungheanu, M., S. Stati : *Cuvinte românești. O poveste a vorbelor.* STin., XXI, 1965, nr. 4871, p. 2.

★

Vezi și nr. 255, 399.

3. LEXICOGRAFIE

217. Breban, V., *Culegerea, studierea și includerea regionalismelor în* **Dicționarul limbii române**, LR, XIII, 1964, nr. 4, p. 331—337.

218. Cocora, Gabriel, *Știri despre viața și opera lexicografului Ion Costinescu*, LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 167—173.

219. Dănăilă, I., *Sistem, normă și abatere în* **Dicționarul limbii române**, LR, XIII, 1964, nr. 3, p. 338—343.

220. Iordan, acad. Iorgu, *Dicționarul limbii române*, LR, XIII, 1964, nr. 4, p. 301—304.

221. Kelemen, Bela, *Dicționar de buzunar maghiar-român*, București, Editura științifică, 1964, 292 p.

222. Pervain, Elena, *Un proiect de dicționar din 1759*, StUBB, X, 1965, fasc. 1, p. 128 — 130.

223. Seche, Mircea, *Din istoricul și perspectivele* **Dicționarului limbii române**, LR, XIII, 1964, nr. 3, p. 305—315.

224. Seche, Mircea, *Schiță de istorie a lexicografiei române (De la origini pînă la 1880). XII. Concluzii*, LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 517—523.

225. Sfîrlea, Lidia, *Variantele cuvintelor în* **Dicționarul limbii române**, LR, XIII, 1964, nr. 4, p. 316—330.

226. * * *, *Dicționar enciclopedic român, vol. II*, D-J, Academia Republicii Populare Române, București, Editura politică, 1964, 946 p.

227. * * *, *Dicționar român-maghiar*, Filiala din Cluj a Academiei R.P.R., Institutul de lingvistică [sub redacția acad. prof. Emil Petrovici. Redactor principal: Kelemen Bela. Redactori: Rita Chiricuță-Marinovici, Irina Criveanu, László Czák, Frida Edelstein, O. Katalin Kovács, Mária Macsay, Victor Miklós, Elena Stan, prof. univ. Attila T. Szabó, Károly Vigh], vol. I A-L 743 p., vol. II M-Z 847 p., [București], Editura Academiei R.P.R., 1964.

★

Vezi și nr. 570.

Recenzii

228. Aparaschivei, V., *Dicționarul enciclopedic român*, volumul II, (D-J), IB, XII, 1964, nr. 3449, p. 2.

229. C[hiper], I[on], **** Dicționar enciclopedic român*, vol. I, A-C. București, Editura politică, 1962, 880 p. + 55 hărți și planșe, Studii, XVII, 1964, nr. 1, p. 195—196.

230. Micușan, Cristina, Helen S. Eaton, *An English-French-German-Spanish Word Frequency Dictionary*, New York, Dover Publications, inc., 1961, SCL, XV, 1964, nr. 3, p. 393—395.

231. Milcu, acad. Ștefan, *Dicționarul enciclopedic român*, vol. II, S, XXXIV, 1965, nr. 6354, p. 2.

232. Oprean, Maria, *Dicționar italian-român*, București, Editura științifică, p. LXVIII + 916, StUBB, IX, 1964, fasc. 1, p. 139—141.

233. Pavel, Toma, *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* [redactat de colectivul de limbă literară de la Institutul de lingvistică din București, sub conducerea acad. Tudor Vianu], L, VII, 1964, nr. 10, p. 4.

234. * * *, *Dicționar enciclopedic român* (vol. al II-lea), GÎ, XVI, 1964, nr. 773, p. 7.

★

Vezi şi nr. 118, 550.

VIII. *ONOMASTICĂ*

1. ANTROPONIMIE

235. Grecu, Doina, *Forme hipocoristice ale prenumelor din comuna Berzovia, raionul Reşiţa, regiunea Banat*, CL, IX, 1964, nr. 1, p. 109—116.
236. Stan, Aurelia, *O problemă de antroponimie: derivarea cu sufixe diminutivale a prenumelor din ALR* [cu 4 hărţi], CL, IX, 1964, nr. 1, p. 97—108.
237. Vinţeler, O., *Porecle din satul Căptălan (Raionul Aiud, Regiunea Cluj)*, CL, IX, 1964, nr. 1, p. 117—125.

Recenzii

238. Avramescu, T., Constantinescu, N. A., *Dicţionnaire onomastique roumain*, RR, 1964, nr. 4, p. 93—94.
239. G[hinea], N., N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Editura Academiei R.P.R. (apărut în cadrul „Comisiei pentru studiul formării limbii şi poporului român"), Bucureşti, 1963, LXXVII + 468 p., Studii, XVII, 1964, nr. 2, p. 413—414.
240. Stan, Aurelia, N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucarest, Éditions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, 1963, 469 p., RRL, IX, 1964, nr. 5, p. 567—571.
241. Vulpe, Radu, Rusu, I. I., *Dacius Appulus. Contribuţii la onomastica traco-dacică şi iliră (Contribution a l'onomastique thraco dace et illyrienne)* dans „Acta Musaei regionalis Appulensis", Studii şi comunicări, IV, 1961, p. 85—95 (avec un résumé en français), RESEE, I, 1963, nr. 3—4, p. 640.
242. Zam, Paul, N. A. Constantinescu — *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1963, 470 p., MMS, XL, 1964, nr. 1—2, p. 87—89.

2. TOPONIMIE

243. Binder, Pavel, *Etimologia, sensul iniţial şi evoluţia numelui topic „Braşóv"*, LL, VIII, 1964, p. 411—420.
244. Buzatu, pr. D., *Procesul denumirii aşezărilor umane*, MO, XV, 1963, nr. 5—6, p. 416—430.
245. Donat, Ion, *Consideraţii istorice asupra toponimiei româneşti (I)*, LR, XIII, 1964, nr. 6, p. 615—621.
246. Homorodean, M., *Note de toponimie* [rez. în rusă şi în franceză], StUBB, IX, 1964, fasc. 2, p. 127—130.
247. Janitsek, E., *Numele topice de pe teritoriul satelor Sălicea şi Tăuţi*, CL, IX, 1964, nr. 1, p. 75—96.
248 Petrovici, acad. Emil, *Un toponimic de origine sud-slavă orientală în Banat -Liuborajdia* [rez. în rusă şi în franceză], RS, X, 1964, p. 185—189.

249. Sala, Marius, *Probleme de toponimie (II)* [cu un chestionar], LR, XIII, 1964, nr. 3, p. 267—274.

Recenzii

250. Belu, Alexandru, Iorgu Iordan : *„Toponimia românească"*, Drapelul roşu, XXI, 1964, nr. 6032, p. 2.
251. Călin, Liviu, Iorgu Iordan : *„La toponymie roumaine"*, Editions de l'Académie de la R. P. Roumaine, RR, 1964, nr. 4, p. 172.
252. Dan, Ilie, Iorgu Iordan *„Toponimia românească"*, IL, XV, 1964, nr. 7, p.94—95.
253. Ionescu-Nişcov, Tr., Vladimir Šmilauer : *O sídleni Čech ve světle místních jmen.* Editura Academiei Cehoslovace de Ştiinţe, Praga, 1960, 386 p., RS, X, 1964, p. 564—568.
254. I[onescu]-N[işcov], Tr., Vladimir Šmilauer, *Úvod do toponomastik (Introducere în toponomastică)*, Praga, Editura pedagogică de stat, 1963, 219 p., Studii, XVII, 1964, nr. 3, p. 668—669.
255. Pătruţiu, Ion, Petrovici, E., *Etymologie du toponymique* **Vîrciorova**, „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", series IV, fasc. 2, 1961, Philologia, p. 7—12, RESEE, I, 1963, nr. 3—4, p. 639.
256. Sala, Marius, Iorgu Iordan, *Toponimia românească* [Bucureşti], Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963, XXV+ 581 p., LR, XIII, 1964, nr. 3, p. 278—280.
257. Sala, Marius, Iorgu Iordan, *Toponimia românească* [Bucureşti], Éditions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, 1963, XXV+581 p., RRL, IX, 1964, nr. 3, p. 333—335.
258. Şerban, Valentina, V. N. Toporov, O. N. Trubacev, Лингвистический анализ гидронимов Верхного проднепровья, CL, IX, 1964, nr. 1, p. 162—164.
259. Zam. Paul, Acad. Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1963, 578 p., MMS, XL, 1964, nr. 5-6, p. 307—310.

★

Vezi şi nr. 541, 542, 543, 566.

IX. *FILOLOGIE*

260. Beţu, Ioan N., *Tipărituri româneşti vechi necunoscute* [*Scoaterea sau Izvodul punctelor din preveleghii*, Rîmnic, 1751 ; *Capete de poruncă*, 1743, *Întrebări şi răspunsuri*, 1747, *Tabela de dare*, 1816], MA, XIV, 1964, nr. 1—2, p. 56—72.
261. Belu, Dumitru, *Cea dintîi Omiletică în limba română („Retorica" de la 1798, publicată de Ioan Piuariu Molnar)* [consideraţii asupra cuprinsului şi a stilului], MA, XIII, 1963, nr. 9—10, p. 709—737.
262. Carp, Mihai, *O explicaţie gramaticală a versului „Totuşi este trist în lume" din poezia „Floare albastră" a lui Eminescu*, VR, XVI, 1964, nr. 4—5, p. 380—382.
263. Cîndea, Virgil, *Nicolae Milescu şi începuturile traducerilor umaniste în limba română*, LL, VII, 1963, p. 29—76.
264. Chiţu, Ioan N., *Un manuscris eminescian prea puţin cunoscut* [datat 1874—1875 şi cuprinzînd o traducere simplificată a lucrării *Kritische Grammatik der Sanskrita-Sprache* a lui Franz Bopp, 319 pagini], L, VII, 1964, nr. 11, p. 3.
265. Cuciureanu, Şt., *Din problemele textelor eminesciene*, IL, XV, 1964, nr. 5, p. 85—90.

266. Draeger, Werner, *Zu den Kryptogrammen in dem rumänischen Texten des achtzehnten Jahrhunderts* (*În legătură cu criptogramele din textele româneşti din secolul al XVIII-lea*) [rez. în română şi rusă], StUBB, IX, 1964, fasc. 1, p. 87—96.

267. Djamo, Lucia, *Documente slavo-moldoveneşti inedite din secolele al XVI-lea—al XVII-lea*, RS, X, 1964, p. 447—456.

268. Fecioru, D., *Catalogul manuscriselor din Biblioteca Patriarhiei Române* (*XXIII*), ST, XV, 1963, nr. 9—10, p. 597—628; (*XXIV*), XVI, 1964, nr. 1—2, p. 123—138; (*XXV*), XVI, 1964, nr. 3—4, p. 230—252; (*XXVI*), XVI, 1964, nr. 5—6, p. 384—392; (*XXVII*), XVI, 1964, nr. 7-8, p. 496—505; (*XXVIII*), XVI, 1964, nr. 9—10, p. 622—639.

269. Gáldi, László, *A Száz árbocból címüvers keletkezése* [*Elaborarea poeziei „Dintre sute de catarge"*], IS, XII, 1964, nr. 5, p. 793—800.

270. Guţu, Gh., *Traducerea din limba latină* [rez. în franceză], StCl, VI, 1964, p. 261—271.

271. Marinescu-Himu, M., *În jurul celei dintîi traduceri româneşti a lui Herodot* [rez. în franceză], StCl., VI, 1964, p. 309—323.

272. Marmeliuc, D., *Interpretări homerice. Pe marginea „Iliadei" lui Homer, în traducerea lui G. Murnu* [rez. în germană], StCl., VI, 1964, p. 289—308.

273. Mihail, P., *Documente inedite ale cancelariei moldoveneşti din veacul al XVI-lea* (*Din arhiva metocului Sf. Mormînt din Constantinopol*) [semnalează şi descrie 23 de documente slave din perioada 1548—1600, cu 3 facsimile], Studii, XVII, 1964, nr. 2, p. 335—359.

274. Mihail, Paul, *Un octoih manuscris slav din secolul al XVI-lea* [descoperit la mănăstirea din Pătrăuţi Suceava], MMS, XL, 1964, nr. 5—6, p. 298—302.

275. Mihail, Paul, *Două manuscrise necunoscute din secolul al XVIII-lea*, RS, X, 1964, p. 457—466.

276. Molin, Virgil, *Copişti moldoveni în Banat la începutul secolului al XVIII-lea* [Agaton Moldoveanul şi Vasile Sturze Moldoveanul], MB, XIV, 1964, nr. 4—6, 211—221.

277. Olteanu, Pandele, *Contribuţii la problema începuturilor şi promovării scrisului românesc* (*400 de ani de la apariţia* **Tîlcului Evangheliilor 1564** *al lui Coresi*), LL, VIII, 1964, p. 189—211.

278. Onu, Liviu, *Noi elemente de limbă vorbită în prima jumătate a sec. al XVII-lea* [în legătură cu paternitatea unei lucrări anonime atribuite greşit lui Varlaam; comunicare la Conferinţa naţională de lingvistică românească din Bucureşti, 7-10 octombrie 1964], SCL, XVI, 1965, nr. 1, p. 77—86.

279. Strungaru, Diomid, *Cel mai vechi cronograf românesc de proveniență rusă* [rez. în rusă şi în franceză], RS, X, 1964, p. 89—99.

280. Şesan, Milan, *În problema iniţierii cirilicii româneşti* [susţine teoria autohtonă], MB, XIV, 1964, nr. 4—6, p. 275—284.

281. Şuteu, Flora, *Precizări asupra formei unor versuri eminesciene*, LR, XIII, 1964, nr. 3, p. 202—205.

282. Turcu, Constantin, *Criptografia din manuscrisele româneşti ale secolului al XVIII-lea studiată la Institutul de romanistică din Berlin*, IL, XV, 1964, nr. 3, p. 77—79.

283. Ţepelea, G. F., *În legătură cu începuturile lui Eminescu* [I]. *„Prale fire cea întoarsă". II. Aspecte ale ortografiei dintre 1858—1870*, Oriz., I, 1964, nr. 6, p. 81—84.

284. Ţepelea, G. F., *O ediţie necunoscută a* **Alexandriei** [din 1794, atribuită lui Mihail Dir şi lui Radu Rogojanul], LR, XIII, 1964, nr. 6, p. 607—613.

285. Ţepelea, G. F. şi Ivănescu, G., [În legătură cu începuturile lui Eminescu] *III. Dicţionarul de rime*, Oriz., I, 1964, nr. 6, p. 84—85.

286. ZUGRAV, I., *Un tetraevanghel, manuscris slav de la biserica, azi dispărută, Cuvioasa Paraschiva din Suceava* [de la sfîrşitul sec. al XV-lea sau începutul sec. al XVI-lea], MMS, XL, 1964, nr. 7—8, p. 475—483.

★

Vezi şi nr. 3, 89, 90, 101.

Recenzii

287. BĂRBULESCU, C., *Livres anciens en Roumanie d'après les fonds de la Bibliothèque de l'Académie de la République Populaire Roumaine.* Présentation et commentaires de Virgil Cândea U.N.E.S.C.O.Commission de la R.P.R. pour l'U.N.E.S.C.O., 1962, 24 p. texte + 5 réproductions en couleurs + 45 repr. monocouleurs, SCDB, VI, 1964, nr. 1, p. 83—87.

288. C. B., G. F. Ţepelea, *Cîteva precizări în legătură cu izvoarele şi glosele* **Noului Testament,** „Limba română", 1963, nr. 3, p. 274—282, ST, XVI, 1964, nr. 1—2, p. 142.

289. C. B., Cândea, Virgil — *O epigramă grecească tradusă de spătarul Nicolae Milescu,* în rev. „Limba română", Bucureşti, 1963, nr. 3, p. 292—295, ST, XVI, 1964, nr. 1—2, p. 142—143.

290. CÂNDEA, VIRGIL, *Cărţile populare în literatura românească.* Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Ion C. Chiţimia şi Dan Simonescu. Vol. I-II [Bucureşti], Editura pentru literatură, 1963, XL + 454 p. + 12 pl. (I); 414 p. + 12 pl. (II), LR, XIII, 1964, nr. 3, p. 280—284.

291. COSTA, TRAIAN, *Marginalii la un glosar eminescian* [din volumul al VI-lea din *Opere*], LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 501—515.

292. D. B., *Livres anciens en Roumanie, d'après les fonds de la Bibliothèque de l'Académie de la République Populaire Roumaine.* Présentation et commentaire de Virgil Cândea, Bucarest. U.N.E.S.C.O., Commission nationale de la R.P.R. pour l'U.N.E.S.C.O., 1962, 24 p. texte + 5 reproductions en couleurs + 45 repr. monocouleurs, MO, XV, 1963, nr. 9—10, p. 823—827.

293. GEORGESCU, VALENTIN AL., *Cartea românească de învăţătură,* 1646, édition critique ; *Îndreptarea legii,* 1652, dans „Adunarea izvoarelor vechiului drept românesc", VI et VII. Editions de l'Académie de la R.P.R., Bucarest, 1961, 431 p. et 1962, 1013 p. Rappel des éditions critiques parues dans la même collection (I-V), 1955—1959, RESEE, I, 1963, nr. 3—4, p. 614—619.

294. GHEŢIE, ION, Eminescu, *Proză literară.* Ediţie îngrijită de Eugen Simion şi Flora Şuteu, cu un studiu introductiv de Eugen Simion [Bucureşti], Editura pentru literatură, 1964, în -8°, LXXXIX + 397 p., LR, XIII, 1964, nr. 6, p. 623-627.

295. I.V.G., Dan, M. şi Filipoiu, O., *Contribuţii la istoria legăturilor culturale dintre Moldova şi Transilvania în orînduirea feudală. Un manuscris slav transilvănean din 1511* în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", an. XXXIX, nr. 1—2, p. 55—64, ST, XVI, 1964, nr. 9—10, p. 642—643.

296. I.V.G., Iufu I., *Mînăstirea Moldoviţa — centru cultural important din perioada culturii române în limba slavonă (sec. XV-XVIII),* în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", an. XXXIX (1963), nr. 7—8, p. 428—455, ST, XVI, 1964, nr. 9—10, p. 643—644.

297. Ionescu, I., P. P. Panaitescu, *Începuturile scrisului în limba română. Noi contribuții*, în „Studii și cercetări bibliografice", V, Ed. Academiei R.P.R., 1963, p. 107—134, MO, XV, 1963, nr. 5—6, p. 484—492.
298. Ionescu, I., Pandele Olteanu, *Les originaux slavo-russes des plus anciennes collections d'homélies roumaines*, în „Romanoslavica", IX, București, 1963, p. 163—193, MO, XV, 1963, nr. 11—12, p. 949—952.
299. Popovici, Laurențiu, *Tetraevanghelul tipărit de Coresi, Brașov, 1560—1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănicești, 1574*. Ediție alcătuită de Florica Dimitrescu, Editura Academiei Republicii Populare Române, Institutul de lingvistică București, 1963, 434 pag. format mare, MMS, XL, 1964, nr. 5—6, p. 302—304.
300. Simonescu, Dan, Mario Ruffini, *L'apocalipsse della Madre del Signore (Apocalipsul Maicii Domnului)*, Firenze, Edizioni fusii, 1954, 84 p., CL, IX, 1964, nr. 1, p. 155—158.
301. Stănculescu, Ioan F., *N. Milescu și începuturile traducerilor umaniste în limba română* [de Virgil Cândea, publicat în „Limbă și literatură", VII, București, 1964, p. 29—76], BO, LXXXII, 1964, nr. 7—8, p. 788—791.

X. *LIMBĂ LITERARĂ*

302. Balogh, Deszö, *A „mai nyelv" fogalmáról* [*Despre noțiunea de „limbă actuală"*; rez. în română, în rusă și în franceză], NyIK, VII, 1963, nr. 2, p. 243—247.
303. Cazacu, B., *Langue parlée, langue écrite, style oral*, RRL, IX, 1964, nr. 4, p. 397—406.
304. Cazacu, B., *Problemele limbii române literare* [comunicare la Conferința națională de lingvistică românească din București, 7—10 octombrie 1964] SCL, XVI, 1965, nr. 1, p. 13—22.
305. Goga, M., *Arghezi și arta cuvîntului* [părerile scriitorului despre limba literară], T, VIII, 1964, nr. 42, p. 2.
306. Istrate, Gavril, *O disciplină lingvistică recentă: „Istoria limbii literare"*, IL, XV, 1964, nr. 9. p. 46—55.
307. Rosetti, acad. Al., *Despre bazele limbii române literare* [reprezentate de subdialectul muntean], SCL, XV, 1964, nr. 4, p. 423—425.

★

Vezi și nr. 45, 46, 48, 57, 58, 72, 97, 179, 196, 342, 343, 344.

Recenzii

Vezi nr. 54, 55, 56, 76.

1. STILISTICĂ, POETICĂ

308. Alexandrescu, Ecaterina, *Aspecte ale stilului în proza lui N. Filimon*, IL, XV, 1964, nr. 7. p. 49—54.
309. Andriescu, Al., *Confesiuni despre cuvînt și arta cuvîntului în poezia lui Tudor Arghezi*, IL, XV, 1964, nr. 3, p. 41—45.
310. Andriescu, Al., *Limbajul satiric eminescian*, IL, XV, 1964, nr. 5, p. 79—84.
311. Andriescu, Al., *Tendințe înnoitoare în limbajul poetic*, IL, XV, 1964, nr. 7, p. 43—48.

312. Borcilă, M., *Stilul* [lui I. Creangă], T, VIII, 1964, nr. 52, p. 9.
313. Bulgăr, Gh., *Comparația la Eminescu*, LL, VII, 1963, p. 269—284.
314. Bulgăr, Gh., *Limbajul poetic eminescian în variantele Scrisorii III* [comunicare ținută la Societatea de științe istorice și filologice, filiala București, în aprilie 1964], LL, VIII, 1964, p. 147—168.
315. Bulgăr, Gh., *Stilul articolelor* [lui M. Eminescu], L, VII, 1964, nr. 12, p. 9.
316. Bulgăr, Gh., *Stilul marelui povestitor* [I. Creangă] *comentat de Sadoveanu*, Ateneu, I, 1964, nr. 5, p. 5.
317. Bulgăr, Gh., *Evoluția stilului poetic în variantele „Luceafărului"*, Stud. emin., p. 533—568.
318. Ciocan-Ivănescu, Rodica, *Note asupra lexicului eminescian*, Oriz., I, 1964, nr. 5, p. 117—119.
319. Crețu, I., *Câteva aspecte deosebite ale limbajului eminescian* [folosirea, de către poet, a cuvintelor : *prostatec, văzum, vorbareț, pizmătareț, certareț, meșteșugareț, cumpătareț, astuțios, astuție, astut, astută, pocitură*; rime construite cu pronunție moldovenească], LR, XIII, 1964, nr. 3, p. 196—205.
320. Dumitrașcu, Pompiliu, *Arta comparației și a epitetului în poezia lui George Coșbuc* [rez. în rusă și în franceză], StUBB, IX, 1964, fasc. 1, p. 100—112.
321. Dumitrescu, Ion, *Arta frazării în proza lui Costache Negruzzi*, LL, VIII, 1964, p. 421—435.
322. Gáldi, L., *Observații asupra prozei ritmice a lui Mihail Eminescu*, LL, VII, 1963, p. 257—267.
323. Gáldi, L., [fragmente din comunicarea] *Contribuții la sintaxa poetică a lui Mihail Eminescu* [de la sesiunea științifică a Academiei R.P.R. și a Uniunii scriitorilor din București, 9—10 iunie 1964], RLib., XII, 1964, nr. 6112, p. 3.
324. Gáldi, L., *Stilul poetic al lui Mihail Eminescu* [rez. în franceză], București, Editura Academiei R.P.R., 1964, 472 p.
325. Indrieș, Alexandra, *Limbajul tinerilor poeți bănățeni*, Oriz., II, 1965, nr. 1, p. 79—81.
326. Iordan, Iorgu, *Observații cu privire la limba poeziilor lui Eminescu*, VR, XVII, 1964, nr. 4—5, p. 190—197.
327. Iordan, Iorgu, *La langue des poésies d'Eminescu*, RRL, IX, 1964, nr. 6, p. 583—593.
328. Iordan, Iorgu, *Observații cu privire la limba poeziilor lui Eminescu*, Stud. emin., p. 519—532.
329. Ivănescu, G., *Problemele limbii lui Mihail Eminescu*, Oriz., I, 1964, nr. 5, p. 101—107.
330. Jakobson, Roman, *Lingvistică și poetică. Aprecieri retrospective și considerații de perspectivă* [traducere din engleză, de Mihai Nasta, a articolului apărut în volumul *Style in Language*, Massachussetts, The Technology Press of M.I.T., 1960, p. 350—377; articolul prezintă concluziile dezbaterilor cu aceeași temă care au avut loc la Universitatea din Indiana, în aprilie 1958], PS, p. 83—125.
331. Kelemen, Béla, *Pronumele ca purtătoare ale caracteristicilor stilurilor limbii literare*, CL, IX, 1964, nr. 1, p. 127—130.
332. Kelemen, B., *Unele probleme ale studierii stilurilor limbii cu ajutorul statisticii lingvistice* [rez. în rusă și în franceză], StUBB, IX, 1964, fasc. 2, p. 101—106.
333. Kelemen, Béla, *À propos des caractéristiques des styles de la langue à la lumière de la statistique linguistique*, RRL, IX, 1964, nr. 6, p. 621—624.
334. Munteanu, Ștefan, *Eminescu și limba noastră poetică*, Drapelul roșu, XXI, 1964, nr. 5994, p. 2.
335. Munteanu, Ștefan, *Eminescu și limba poetică a înaintașilor*, Oriz., I, 1964, nr. 6, p. 29—37.
336. Munteanu, Ștefan, *Valorificarea artistică a limbii populare în opera lui Ion Creangă*, Oriz., I, 1964, nr. 12, p. 17—24.

337. Murat, V. P., *Despre problemele fundamentale ale stilisticii* [traducere din rusă, de Lucia Wald, a lucrării *Об основных проблемах стилистики*, Издательство Московского Университета, 1957], PS, p. 7—52.

338. Petcu, Stela, *Limba lui I. Molnar-Piuariu în „Economia stupilor" (1785)*, StUBB, X, 1965, fasc. 1, p. 105—119.

339. Philippide, acad. Al., *Despre arta poetică a lui Eminescu* [fragmente din comunicarea ţinută la Sesiunea ştiinţifică a Academiei R.P.R. şi a Uniunii Scriitorilor din Bucureşti, 9—10 iunie 1964], C, 1964, nr. 24, p. 7.

340. Philippide, Al., *Traductibil şi intraductibil la Eminescu* [pe marginea unor traduceri din poeziile poetului în franceză şi în germană], Sec. 20, 1964, nr. 6, p. 13—21.

341. Riffaterre, Michael, *Încercări de definire lingvistică a stilului* [traducere din engleză, de Paul Miclău, a articolului din „Word" Journal of the Linguistic Circle of New York, vol. 17, nr. 3, decembrie 1961 ; autorul se ocupă de părerile expuse în comunicările şi în discuţiile de la întîlnirea din 1958 de la Universitatea din Indiana S.U.A., păreri care apar în volumul *Style in Language*, ed. by Thomas A. Sebeok, 1960], PS, p. 53—82.

342. Rosetti, acad. Al., *Mihail Eminescu şi limba română literară* [fragmente din comunicarea ţinută la Sesiunea ştiinţifică a Academiei R.P.R. şi a Uniunii Scriitorilor din Bucureşti, 9—10 iunie 1964], C, 1964, nr. 24, p. 7.

343. Rosetti, Al., *Mihail Eminescu şi limba română literară* [vezi nr. 342], RLib., XII, 1964, nr. 6112, p. 3.

344. Rosetti, acad. Al., *Creator strălucit al limbii române literare* [M. Eminescu], S, XXXIII, 1964, nr. 6284, p. 2.

345. Rosetti, Al., *Arta prozatorului* [I. Creangă], S, XXXIV, 1965, nr. 6473, p. 3.

346. Saporta, Sol, *Aplicarea metodelor lingvistice la studiul limbajului poetic* [traducere din engleză, de Lucia Wald, a articolului din volumul *Style in Language*, ed. by Thomas A. Sebeok, 1960, p. 82—93], PS, p. 162—177.

347. Stan, Ioan, *Szépirói stilus és matematika* [*Stilul literar şi matematica*] Korunk, XXIII, 1964, nr. 7, p. 898—903.

348. Suciu, Titiana, *Cu privire la limba scrierilor lui Pavel Dan*, CL, IX, 1964, fasc. 1, p.131—139.

349. Şuteu, Flora, *Observaţii stilistice pe baza Dicţionarului poetic eminescian* [sensurile cuvîntului *stea* ; comunicare la Conferinţa naţională de lingvistică românească din Bucureşti, 7—10 octombrie, 1964], LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 45—63.

350. Tibor, Horváth, *Új tudományag: a funkcionalis verstan* [*O nouă disciplină ştiinţifică: poetica funcţională*], Korunk, XXIII, 1964, nr. 4, p. 539—546.

351. Tohăneanu, G. I., *Valori stilistice ale întrebuinţării timpurilor în poezia lui M. Eminescu*, LR, XIII, 1964, nr. 3, p. 183—195.

352. Tohăneanu, G. I., *Sinonimie şi polisemie metaforică*, LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 495—499.

353. Tohăneanu, G. I., *Clausula în proza lui Sadoveanu*, LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 143—158.

354. Vianu, Tudor, *Analize. I. Demon la Eminescu. II. Expresia juvenilului la Eminescu*, Stud. emin. p. 445—462.

355. Vinogradov, V. V., *Poetica şi relaţiile ei cu lingvistica şi cu teoria literaturii* [traducere din rusă, de Elena Slave, a articolului apărut în „Voprosî iazîkoznaniia", 1962, nr. 5, p. 3—23], PS, p. 126—161.

356. Wald, Henri, *Metaforă şi concept*, VR, XVII, 1964, nr. 9, p. 136—143.

357. Walter, Richard, *Italienisme la Gh. Şincai*, SCŞt. (Iaşi), XIV, 1963, nr. 2, p. 283—288.

★

Vezi şi nr. 386, 387.

Recenzii

358. Borcilă, Mircea, *O istorie a versificaţiei româneşti* [L. Gáldi, *Esquisse d'une histoire de la versification roumaine*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1964], T, IX, 1965, nr. 3, p. 2.

359. Golopenţia-Eretescu, Sanda, *Poetica folclorului* [*Style in Language*, ed. de T. A. Sebeok Massachussetts, 1960, 470 p. şi *Poetika*, Varşovia, 1961, 897 p.], REF, IX, 1964 nr. 4—5, p. 515—529.

360. Iancu, Victor, *Probleme de stilistică* [culegere de articole, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1964], T, IX, 1965, nr. 2, p. 2.

361. Jalbă, C., László, Gáldi, *Esquisse d'une histoire de la versification roumaine* [din Studia Romanica", Series linguistica, fasc. I, Tankönyvkiadó, Budapesta, 1964], LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 188—191.

362. Munteanu, Ştefan, *Cercetarea limbii literare şi a stilului în ultimii douăzeci de ani*, Oriz., I, 1964, nr. 8, p. 107—109.

363. Pavel, Toma, Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Ion Creangă*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1963, 236 p., LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 537—539.

364. Pavel, Toma, *Style in Language*, ed. by Th. A. Sebeok, The Massachussetts Institute of Technology and John Wiley & Sons, 1960, XVII+470 p., SCL, XV, 1964, nr. 5, p. 668—669.

365. Pavel, Toma, *O „istorie" a versificaţiei româneşti* [László Gáldi, *Esquisse d'une histoire de la versification roumaine*, Tankönyvkiadó, Budapesta, 1964], L, VII, 1964 nr. 24, p. 2.

★

Vezi şi nr. 42, 589.

2. ORTOGRAFIE

366. Breban, Vasile, *Scrierea cu iniţiale majuscule*, LR, XIII, 1964, nr. 3, p. 245—249.

367. Theban, Laurenţiu, *Din nou despre transliterarea denumirilor geografice străine*, LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 139—141.

368. Tomici, Mile, *Despre normele de redare a numelor şi cuvintelor sîrbo-croate în limba română*, LR, XIII, 1964, nr. 6, p. 565—569.

369. Wechsler, B., *Transcrierea cuvintelor şi numelor chinezeşti în limba romană*. LR, XIII, 1964, nr. 3, p. 231—244.

★

Vezi şi nr. 383, 606.

Recenzii

370. Iancu, Victor, *Cîteva observaţii pe marginea ortografiei româneşti actuale* [despre articolele lui Carp Mihai din VR, XV, 1962, nr. 12, p. 127—136, ib. XVI, 1963, nr. 1, p. 71—80, articolul lui V. Breban din LR, XIII, 1964, nr. 3, p. 245—249 şi despre *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*], LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 131—137.

3. CULTIVAREA LIMBII

371. Barbu, Eugen, *Note* [despre traducerea lui Sergiu Dan a *Regilor blestemați* de Maurice Druon și despre *Ciuma* de Albert Camus în traducerea lui Eta și Marin Preda], L, VII, 1964, nr. 16, p. 3.
372. Bulgăr, Gh., *Probleme de sintaxă în cadrul cultivării limbii*, Cult. lb., p. 16—43.
373. Byck, J., [la rubrica „Cum scriem"] *Despre ziarul „Informația Bucureștiului" și...altele*, PN, IX, 1964, nr. 6—7, p. 28—30.
374. Byck, J., *Cîteva aspecte ale gazetăriei de altădată*, PN, IX, 1964, nr. 10—12, p. 19—21.
375. Canarache, Ana, [la rubrica „Cum scriem"] *Termeni noi și alunecări de sens*, PN, IX, 1964, nr. 4, p. 35—36.
376. Canarache, Ana, [la rubrica „Cum scriem"] *Să îmbogățim vocabularul, dar să evităm greșelile de limbă*, PN, IX, 1964, nr. 6—7, p. 31—32.
377. Călinescu, G., *Muzica ușoară* [despre textele unor cîntece], C, 1964, nr. 40, p. 1.
378. Călinescu, G., *Sociologie lingvistică* [critică folosirea lui *în urmă cu* = acum, *dintotdeauna* = totdeauna], C, 1965, nr. 2, p. 1.
379. Călinescu, G., *Lingvistice* [despre sensurile cuvintelor *cert, gestant, defecțiune, or*], C, 1964, nr. 31, p. 1.
380. Crașoveanu, D., *În legătură cu acordul atributelor*, Drapelul roșu, XXI, 1964, nr. 5992, p. 3.
381. Dragomirescu, Gh. N., *Pentru combaterea greșelilor de limbă la elevi* [expunerea unui experiment efectuat cu elevii a șase clase din ciclul mediu de la Școala medie nr. 27 din București în care s-au urmărit probleme de ortografie, de caligrafie și de gramatică] Cult. lb., p. 44—69.
382. Dragomirescu, Gh. N. și Teodorescu, Vasile, *Greșeli de vocabular și de gramatică la elevi* [pe baza consultării a peste 2000 de lucrări scrise], Cult. lb., p. 138—155.
383. Duncan, Gh., [la rubrica] *Răspundem cititorilor* [discută probleme de ortografie și de cultivare a limbii], Drapelul roșu, XXI, 1964, nr. 5998, p. 3.
384. Iacob, Șt., *Corectitudinea exprimării elevilor*, Cult. lb., p. 127—137.
385. Iordan, acad. Iorgu, *„Neaoșisme"* [*a drumeți, drumețit, a zămisli, a plămădi, plaiuri, meleaguri, a ostoi, trudă, vlăstar, estimp, într-o mică de ceas, cumsecădenie, isca*], LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 463—465.
386. Manolescu, Nicolae, *Stilul criticii literare*, GL, XI, 1964, nr. 16, p. 1 și 6.
387. Mănucă, Dan, *Cosmopoetica* [clișee lingvistice : *infinit, galaxie, solar, vis, sideral, albastru*], L, 1965, nr. 3, p. 3.
388. Mihăescu, N., *O primejdie — verbozitatea* [în stilul criticii literare], GL, XI, 1964, nr. 21, p. 7.
389. Mihăescu, N., [La rubrica „Limba noastră" :] *Expresii și locuțiuni modificate* [*băgare de seamă, sărăcia cu duhul, cu zi ce trece, de cîrpăceală*], IB, XII, 1964, nr. 3343, p. 2; *Chestiuni de ortografie*, nr. 3349, p. 2; *Sensul unor forme ale verbului*, nr. 3356, p. 2; *Răspuns la unele întrebări*, nr. 3361, p. 2; *Cum folosim expresiile* [*a trăsni cuiva prin cap, a sări cuiva în gît, cu mare anevoie, a băga seama, scurtă la vedere*], nr. 3367, p. 2; *Un clișeu lexical* [*memorabil*], nr. 3373, p. 2; *Sensul unor cuvinte* [*pod, punte, văsărie, a hăplăi*], nr. 3385, p.2; *Dacă „a se resimți" ia locul lui „a simți"* nr. 3391, p. 2; *Despre un anumit aspect al vocabularului* [regionalismele], nr. 3403, p. 2; *„Datorită"*, nr. 3397, p. 2; *Cînd cuvintele au sensuri multiple*, nr. 3409, p.2; *Despre unele dificultăți ale acordului gramatical*, nr. 3415, p. 2; *Cuvinte cu rol auxiliar, și totuși...*, nr. 3421, p. 2; *Atunci cînd folosim greșit neologismele*, nr. 3427, p. 2; *Cînd unele cuvinte sînt de prisos*, nr. 3434, p. 2; *Omisiuni de cuvinte*, nr.3439,

p. 2; *Cum sînt folosite unele cuvinte* [*a extrage, stupar, manifestare* sau *manifestație, atribuire* sau *atribuție*], nr. 3452, p. 2; *O chestiune simplă și — totuși...* [folosirea articolului posesiv genitival *al, ai, a, ale*], nr. 3457, p. 2; *Sensul figurat al unor termeni științifici*, nr. 3463, p. 2; *Pentru o exprimare armonioasă* nr. 3470, p. 2; *Șabloane lexicale* [*notabil, definitoriu*], nr. 3475, p. 2; *Așa-zisele elemente auxiliare ale exprimării* [substituirea greșită sau omiterea unor prepoziții sau conjuncții], nr. 3480, p. 2; *O chestiune de vocabular* [folosirea excesivă a unor cuvinte, repetarea lor în aceeași frază], nr. 3487, p. 2; *Sensul și structura unor formule gramaticale* [*nu numai... ci (dar) și...; fie că... fie că...; ori... ori...; nici... nici...; atît... cît...*], nr. 3505, p. 2; *În legătură cu „neaoșismele"* [*a slobozi, a odrăsli, a înșfăca*], nr. 3511, p. 2; *Pentru evitarea unor confuzii* [folosirea greșită a lui *care*], nr. 3517, p. 2; *Tot despre „neaoșisme"* [*slobod, a slobozi, a odrăsli, stihar, ospeție*], nr. 3523, p. 2; *Și despre un alt fel de „neaoșisme"* [*a cerca, precum*], nr. 3529, p. 2; *Pentru evitarea unei construcții* [*care* înlocuit cu *unde*], nr. 3535, p. 2; *Comutări de sensuri* [*harnic, neobosit, decrepit, arivist*], nr. 3541, p. 2; *Un fals acord gramatical*, XIII, 1965, nr. 3551, p. 2; *Trei cuvinte care se confundă: ascendență, ascensiune, ascendent*, nr. 3557, p. 2; *Chestiuni de vocabular* [pleonasmul], nr. 3569, p. 2; *Sensul și forma unor expresii* [*plin vîrf, de unde*], nr. 3575, p. 2; *Despre semnele punctuației și, în special, despre virgulă*, nr. 3563, p. 2; *Sensul unor forme de plural*, nr. 3581, p. 2; *Cum se comportă unele verbe...*, nr. 3587, p. 2; *Chestiuni de acord gramatical*, nr. 3593, p. 2; *Cum să folosim o anume parte de vorbire*, nr. 3599, p. 2; *Cuvinte cu sensuri preluate*, nr. 3605, p. 2; *Verbe...*, nr. 3611, p. 2; *Forma unor verbe* [*poeta, poettnd, individua, individualiza*], nr. 3618, p. 2; *Despre unele efemeride lexicale* [*clamoare, clameză, clamoros, problematologie, motivica, plurimundanitate, transadolescență, legendofil*], nr. 3629, p. 2.

390. Muster, Dumitru, *Asupra cîtorva termeni oficiali* [*Teatrul de stat de operetă, spital unificat, candidat în științe, aspirant, examen de stat*], LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 163—167.
391. Parfene, C., *Din problemele cultivării limbii literare în școala medie*, Cult. lb., p. 70—83.
392. Petrovici, Emil, *Romînia sau România?*, T, IX, 1965, nr. 11, p. 8.
393. Pîrvulescu, Mariana, *În luptă cu cuvintele* [*insolit, edulcorat, aprehensiune, comprehensiune, ineluctabil*], RLib., XXII, 1964, nr. 6121, p. 2.
394. Poenaru, C., [Fragmente din articolul] *Cum scriem și cum vorbim* [publicat în „Scînteia" din 29 martie 1962], Cult. lb., p. 9—15.
395. Popescu, Ion, *Cultivarea limbii în și prin școală*, Cult. lb., p. 84—126.
396. Roicu, Cleante, *Notă la o traducere*, Ramuri, I, 1964, nr. 2, p. 19.
397. Walter, Richard, *Observații asupra versiunii românești a romanului „Regii blestemați"*, IL, XV, 1964, nr. 6, p. 91—93.
398. .*. *Cum vorbim, cum scriem* [cuvînt de încheiere la rubrica cu același titlu], Drapelul roșu, XXI, 1964, nr. 6004, p. 3.

★

Vezi și nr. 49, 57.

Recenzii

399. Andriescu, Al., *Nivelul de popularizare și exigența științifică*. Probleme de limbă [pe marginea cărților: *Abateri de la exprimarea corectă*, de N. Mihăescu și *Cuvinte românești. O poveste a vorbelor*, de S. Stati], Ateneu, II, 1965, nr. 4, p. 16.

400. Hristea, Valentina, N. Mihăescu, *Abateri de la exprimarea corectă*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, 118 p., LR, XIII, 1964, nr. 3, p. 284—288.
401. Iancu, Victor, *Cultivarea limbii. Culegere de articole, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică*, 1964, LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 181—182.
402. Metea, Alexandru, *O nouă lucrare de cultivare a limbii* [N. Mihăescu, *Abateri de la exprimarea corectă*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1964], Drapelul roşu, XXI, 1964, nr. 5986, p. 3.

XI. *FILOLOGIE CLASICĂ*

403. Barbu, N. I., *Cicéron, philosophe et homme d'action*, StCl., VI, 1964, p. 137—147.
404. Barnea, Ion, *Un manuscrit byzantin illustré du XIe siècle* [cu 20 de ilustraţii], RESEE, I, 1963, nr. 3—4, p. 319—330.
405. Bordenache, Gabriela, *Contributi per una storia dei culti e dell'arte nella Tomi d'età romana*, StCl., VI, 1964, p. 155—178.
406. Ceauşescu, Gh., *Renaissance und Humanismus in Mittel- und Osteuropa*. Eine Sammlung von Materialen besorgt von Johannes Irmscher, vol. I-II, Berlin, Akademie—Verlag, 1962, IX+395 p., VII+327 (Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin), StCl., VI, 1964, p. 441—444.
407. Dascalakis, Apostolos, *Les raisons réelles du sacrifice de Léonides et l'importance historique de la bataille des Thermopyles*, StCl., VI, 1964, p. 57—82.
408. Devoto Giacomo, *La crisi del latino nel V secolo a. C.*, StCl., VI, 1964, p. 17—23.
409. Doruţiu, Emilia, *Zur Frage der Zerstörung Histrias im 3. Jh. [u.] Z.*, StCl., VI, 1964, p. 247—259.
410. Fischer, I., *Un exemple de style indirect libre en latin*, StCl., VI, 1964, p. 325—326.
411. Frenkian, A. M., *Les doxographies et les fragmentes des Milésiens*, StCl., VI, 1964, p. 7—15.
412. Gramatopol, M., *Imperial Cameos from second century*, StCl., VI, 1964, p. 179—184.
413. Graur, Al., [Etimologia cuvintelor] ἄχθος, ὀχθέω, ἐχθρός [rez. în franceză], StCl., VI, 1964, p. 273—275.
414. Karakulakov, Vl. V., *К вопросу о соотнесенности частей речи Стоиков и их логическими категориями* [*Cu privire la problema raportului dintre părţile de vorbire şi categoriile logice la stoici*], StCl., VI, 1964, p. 83—86.
415. Karakulakov, Vl. V., *К вопросу о принципах выделения частей у Дионисия Фракийца* [*Cu privire la problema principiilor delimitării părţilor de vorbire la Dionysios Thrax*], StCl., VI, 1964, p. 327—330.
416. Lupaş, Liana, *Le système vocalique du dialecte attique*, StCl., VI, 1964, p. 87—102.
417. Nasta, M., *Aspects de la trilogie chez Eschile*, StCl., VI, 1964, p. 25—56.
418. Peek, Werner, *Griechische epigramme aus Rumänien*, StCl., VI, 1964, p. 119—136.
419. Piatkowski, A., *Hesiod şi poemele hesiodice în lumina unor cercetări recente*, StCl., VI, 1964, p. 343—356.
420. Pippidi, D. M., *Sur la diffusion des cultes égyptiens en Scythie Mineure*, StCl., VI, 1964, p. 103—118.
421. Pippidi, D. M., *Un fragment inedit al Hotărniciei lui Laberius Maximus* (*SEG I 329*), StCl., VI, 1964, p. 331—342.
422. Pippidi, D. M., *Epigrafia latină în 1963*, StCl., VI, 1964, p. 361—363.
423. Poghirc, C., *Sur la répartition des livres de Tacite entre Annales et Histoires*, StCl., VI, 1964, p. 149—154.

424. Popescu, Em., *Epigraphische Beiträge zur Geschichte der Stadt Tropaeum Traiani*, StCl., VI, 1964, p. 185—203.
425. Săndulescu, C., *Remarques sur la terminologie du bronze et du fer chez Homère*, StCl., VI, 1964, p. 277—287.
426. Stati, Sorin, *Probleme ale consonantismului latinei din secolul al II-lea e. n.*, SCL, XV, 1964, nr. 6, p. 711—726.
427. Vulpe, Alexandru, *Ptolemy and the ancient geography of Moldavia*, StCl., VI, 1964, p. 233—246.
428. Vulpe, Radu, *Dion Cassius et la campagne de Trajan en Mésie Inférieure*, StCl., VI, 1964, p. 205—232.
429. Weiss, T., *Unele consideraţii asupra folosirii aliteraţiei la poeţii latini* [rez. în rusă şi în franceză], StUBB, IX, 1964, fasc. 1, p. 77—86.

★

Vezi şi nr. 64, 65, 66, 74, 272, 479, 605.

Recenzii

430. Alexandrescu, Petre, *Al VIII-lea congres internaţional de arheologie clasică*, StCl., VI, 1964, p. 357—359.
431. Alexandrescu, Petre, *Kerameikos. Ergebnisse der Ausgrabungen.* VI. Bd. 1. Teil: Karl Küber, *Die Nekropole des späten 8 bis frühen 6. Jahrhunderts.* [Berlin, W. de Gruyter, 1959, Textband in 4° 198+101 fig.; Tafelband in 4° 69 pl. + 45 planuri, StCl., VI, 1964, p. 418—421.
432. Alexe, Ştefan, *Studii Clasice V.* Editura Academiei Republicii Populare Române, 474 p., Buc. 1963, MMS, XL, 1964, nr. 7—8, p. 448—452.
433. Băltăceanu, Maria, *Sesiunea ştiinţifică de la Cluj a Societăţii de studii clasice* [11—13 februarie 1964], LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 525—526.
434. Cizek, Eugen, Ettore Paratore, *Storia della letteratura latina*, ediţia a doua, Firenze, Sansoni, 1961, 1023 p., StCl., VI, 1964, p. 404—405.
435. Dimitriu, S. şi Alexandrescu, Petre, Ecrem Akurgal, *Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander*, Berlin, W. de Gruyter, 1961, 350 p. in 4°, VII p. + 263 ilustraţii în text + 28 fig., StCl., VI, 1964, p. 425—429.
436. Fischer, I., A. De Franciscis, O. Parlangèli, *Gli Italici del Bruzio nei documenti epigrafici*, Napoli, L'Arte tipografica, 1960 (Università di Napoli, Centro di Studi per la Magna Grecia II), 63 p., în 8°, + 17 pl., StCl., VI, 1964, p. 396—398.
437. Fischer, I., Veikko Väänänen, *Graffiti di Pompei e di Roma*, Roma, Amici di Villa Lante al Gianicolo, 1962, (Conferenze e memorie di Villa Lante, fasc. 1), 13 p., in 8°, StCl., VI, 1964, p. 409.
438. Fischer, I., *Bibliografia clasică românească* (1963) [cu 144 de titluri], StCl., VI, 1964, p. 375—385.
439. Frenkian, Aram M., Ion Banu, *Heraclit din Efes.* Traducerea fragmentelor heraclitice: A. Piatkowski în colaborare cu I. Banu, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, 382 pag. in 8°, StCl., VI, 1964, p. 401—402.
440. Frenkian, Aram M., *The Mycenae Tables III.* Edited by John Chadwick, with Contribution from Emmett L. Bennett, Elisabeth B. French, Lord William Taylour, Nicholas M. Verdelis, Charles K. Williams (Transaction of the American Philosophical Society, Philadelphia, New Series, vol. 52, Part 7, 1962), Philadelphia 1963, 74 p. in 4°, StCl., VI, 1964, p. 389.

441. Frenkian, Aram M., *Kadmos.* Zeitschrift für vor- und frühgriechische Epigraphik. In Verbindung mit Bennett-Brice-Dikaios-Ktistopoulos-Masson-Meriggi-Schachermeyr-Sundwall hgn. von Ernst Grumach, Band II, Heft 1, Berlin, Walter de Gruyter & Co. 1963, 78 pag., StCl., VI, 1964, p. 436.

442. Georgescu, Valentin Al., Max Kaser, *Das römische Privatrecht II. Die nachklassischen Entwicklungen* (Rechtsgeschichte des Altertums im Rahmen des Handbuchs der Altertumswissenschaft, întemeiat de Iwan von Müller şi Walter Otto, editat de Hermann Bengtson. Dritter Teil, dritter Band, zweitter Abschnitt, München, 1959, C. G. Beckische Verlagsbuchhandlung, XXIV + 478 p.), StCl., VI, 1964, p. 429—431.

443. Georgescu, Valentin Al., Paul Ourliac şi Jean de Malafosse, *Droit romain et ancien droit, II, Les biens,* Les Presses Universitaires de France, Paris, 1961 (433 pag., în colecţia „Thémis", manuale juridice, economice şi politice), StCl., VI, 1964, p. 431—433.

444. Graur, Al., Sex. Propertii *Elegiarum liber secundus.* Edidit Petrus Johannes Enk,Leiden, A. W. Sijthoff, 1962, 2 volume, 136 şi 482 p., StCl., VI, 1964, p. 392—393.

445. Guţu, M., Hubert Hintenlang, *Untersuchungen zu den Homer — Aporien des Aristoteles,* 1961, München, 149 p., StCl., VI, 1964, p. 402—403.

446. Iliescu, Maria, *Travaux récents de latin vulgaire* [Veikko Väänänen, *Introduction en latin vulgaire,* Paris, Klincksieck, [1963], 230 p. şi R.A.Haadsma et J. Nuchelmans, *Précis de latin vulgaire,* suivi d'une anthologie annotée, Groningen, 1963, 137 p.], RRL, IX, 1964, nr. 5, p. 559—564.

447. Mihăescu, H., Eugippius, *Das Leben des heiligen Severin. Lateinisch und deutsch.* Einführung, Übersetzung und Erläuterungen von Rudolf Noll. Mit 1 Karte. Akademie—Verlag, Berlin, 1963, VIII, 150 p. (Schriften und Quellen der antiken Welt, 11), StCl., VI, 1964, p. 394—395.

448. Mogoşanu, Fl., Basler, Duro et Janeković, Duro, *Paleolitisko nazaliste Lusčić u Kulasima* (*L'établissement paléolithique de Lusčić prés Kulasi*) dans „Glasnik", Sarajevo, 1961, p. 27—38, RESEE, I, 1963, nr. 3—4, p. 590—592.

449. Nasta, M., Iorgu Stoian, *Tomitana. Contribuţii epigrafice la istoria cetăţii Tomis* [*Tomitana. Contributions épigraphiques à l'histoire de la cité de Tomis*], (Biblioteca de arheologie VI), Editions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, Bucarest, 1962, RESEE, I, 1963, nr. 3—4, p. 592—594.

450. O. C., Kostas K. Kirris, Αἱ γλώσσαι τῆς βυζαντινῆς διπλωματίας ἀπὸ τῶν ἀρχῶν μέχρι τῆς Δ'σταυροφορίας (*Limbile folosite de diplomaţia bizantină de la începuturile ei pînă la cruciada a IV-a*), extras din Σύνδεσμος Ἑλλήνων Φιλολογῶν Κύπρον ΣΤΑΣΙΝΟΥ („Uniunea filologilor greci din Cipru-Stasines"), vol. I, 1963, Nicosia, p. 105—120, Studii, XVII, 1964, nr. 1, p. 212—213.

451. Pippidi, D. M., *Congresul de studii clasice de la Philadelphia* [interviu cu ...], T, VIII, 1964, nr. 40, p. 8.

452. Pippidi, D. M., L. Robert, *Villes d'Asie Mineure. Études de géographie ancienne.* Seconde édition. Réimpression photographique augmentée de 200 pages et 16 planches, avec un index nouveau, Paris, Éditions E. de Boccard, 1962, 511 p. in 16°+ + 35 planşe şi hărţi StCl., I, 1964, p. 406—409.

453. Pippidi, D. M., Paul Petit, *Guide de l'étudiant en histoire ancienne.* Préface de André Aymard, Doyen de la Faculté des Lettres et Sciences humaines de l'Université de Paris, Paris, Presses Universitaires de France, 1959, 208 p. in 16°, StCl., VI, 1964, p. 387—389.

454. Pippidi, D. M., *Inscriptiones latinae liberae rei publicae.* Fasciculus alter. Curauit Attilius Degrassi (Biblioteca di Studi superiori, vol. XL. Storia antica ed epigrafia). Firenze, „La Nuova Italia" editrice, 1963, XIII + 547 p. in 16°, StCl., VI, 1964, p. 389—390.

455. Pippidi, D. M., *Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae.* Edidit Georgius Mihailov. Vol. III: *Inscriptiones inter Haemum et Rhodope repertae. Fasciculus prior: Territorium Philippopolis.* Serdicae, in aedibus typographicis Academiae Litterarum Bulgaricae, MCMLXI, 305 p. + 259 planşe în afară de text. StCl., VI, 1964, p. 390—392.

456. Pippidi, D. M., Apulée, *Métamorphoses, IV 28-VI 24. Le conte d'Amour et de Psyché* ("Erasme", Collection de textes latins commentés, publiée sous la direction de Pierre Grimal), Paris, „Les Presses Universitaires de France", 1963, 140 p. in 16° StCl., VI, 1964, p. 393—394.

457. Pippidi, D. M., M. S. Finley, *The Ancient Greeks.* London, Chatto & Windus, 1963. XII + 207 p. in 16°. Hărţi şi 23 planşe (în parte colorate) afară de text, StCl., VI, 1964, p. 405—406.

458. Pippidi, D. M., I. D. Amusin, *Manuscrisele de la Marea Moartă*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, 302 p. in 16° (1 plan şi o hartă afară din text), StCl., VI, 1964, p. 415—416.

459. Pippidi, D. M., E. J. Bickerman, *La cronologia nel mondo antico* (Collana „Paideia",7), Firenze, „La Nuova Italia", 1963, 105 p. in 16°, StCl., VI, 1964, p. 417.

460. Poghirc, C., Otto Haas, *Messapische Studien.* Inschriften mit Kommentar, Skizze einer Laut- und Formenlehre. Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag, 1962, 223 p., StCl., VI, 1964, p. 399—400.

461. Poghirc, C., Gerhard Reiter, *Die griechischen Bezeichnungen der Farben Weiss, Grau und Braun. Eine Bedeutungsuntersuchung. Commentationes Aenipontanae XVI*, Universitätsverlag Wagner, Innsbruck, 1962, 121 (132) p., StCl., VI, 1964, p. 400—401.

462. Popescu, Em., Jean Delorme, *Gymnasion. Étude sur les monuments consacrés à l'éducation en Grèce (des origines à l'Empire romain).* Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome, fasc. 196, Paris, Ed. de Boccard, 1950, 536 p. + XLI pl., StCl., VI, 1964, p. 421—424.

463. Popescu, Em., *Exploration archéologique de Délos faite par l'École française d'Athènes*, fasc. XXV, *Les Palestres* par J. Delorme, relevés et dessins de J. Dubuisson et Y. Fomine, architectes, et de l'auteur. Éd. de Boccard, Paris, 1961, 183 p.+ XXIX pl. St.Cl., VI, 1964, p. 424—425.

464. Popescu, Sebastiana, *Sesiunea de comunicări de la Cluj a Societăţii de studii clasice* [11—13 februarie 1964], SCL, XV, 1964, nr. 3, p. 385—386.

465. Wald, Lucia, A. A. Deriughin, I. I. Stepanov, *Классическая филология*, Saratov, 1961, 109 p., StCl., VI, 1964, p. 437—439.

★

Vezi şi nr. 77, 83, 504, 505, 506, 508, 509, 620.

XII. *ROMANISTICĂ*

466. Copceag, Dumitru, *Un caso de omisión del artículo en rumano y en los idiomas iberoromance* RRL, IX, 1964, nr. 2, p. 197—201.

467. Copceag, Dumitru, *Un caz de omitere a articolului în limba română şi limbile ibero-romanice* SCL, XV, 1964, nr. 2, p. 221—228.

468. Copceag, Dumitru, *Rasgos estructurales románicos de los diptongos rumanos* **ea, oa**, RRL, IX, 1964, nr. 3, p. 253—260.

469. Copceag, Dumitru, *Éléments structuraux romans dans le lexique roumain*, RRL, IX, 1964, nr. 5, p. 547—554.

470. Cristea, Teodora, *Evoluţia construcţiilor negative în franceza veche şi medie* [rez. în rusă şi în franceză], XII, 1963, nr. 28, p. 345—353.

471. Fischer, I., *„Panroman sauf roumain"*, RRL, IX, 1964, nr. 6, p. 597—602.

472 Goga, Ecaterina, *Conservarea unor forme neutre în romania orientală* [rez. în rusă şi în franceză], AUB, XII, 1963, nr. 28, p. 337—344.

473. Iliescu, Maria, *Vorbitori de limbă retoromană pe teritoriul ţării noastre*, SCŞt. (Iaşi), XIV, 1963, nr. 2, p. 294—301.

474. Iliescu, Maria, *Există în friulană un pronume „pleonastic"?*, SCL, XV, 1964, nr. 5, p. 639—642.

475. Iliescu, Maria *Y a-t-il en frioulan un pronom „pléonastique"?*, RRL, IX, 1964, nr. 3, p. 319—324.

476. Iliescu, Maria, *Încă o cauză a dispariţiei lui* **fero**, SCL, XV, 1964, nr. 6, p. 755—758.

477. Iliescu, Maria, *Encore une cause de la disparition de* **fero**, RRL, IX, 1964, nr. 5, p.555 — 558.

478. Iliescu, Maria, *Rätoromanische Chronik*, RRL, IX, 1964, nr. 6, p. 649—655.

479. Iliescu, Maria şi Macarie, Liliana, *Aspects de l'évolution syntaxique du génitif et du datif en latin tardif*, RRL, IX, 1964, nr. 4, p. 437—444.

480. Iordan, acad. Iorgu, *Locul limbii române în cadrul Romaniei*, SCL, XV, 1964, nr. 6, 687 — 702.

481. Manoliu, Maria *Inovaţii în structura distribuţională a grupului nominal romanic* [comunicare la Conferinţa naţională de lingvistică românească din Bucureşti, 7—10 octombrie 1964], SCL, XVI, 1965, nr. 1, p. 123—130.

482. Niculescu, Alexandru, *Lucrări româneşti de lingvistică romanică* [comunicare la Conferinţa naţională de lingvistică românească din Bucureşti, 7—10 octombrie 1964], SCL, XVI, 1965, nr. 1, p. 45—54.

483. Piotrovskii, P. T., *У истоков-романского артикля* [*Despre izvoarele articolului romanic*], RESEE, I, 1963, nr. 3—4, p. 285—308.

484. Sala, Marius, *Romania occidentală şi Romania orientală. În legătură cu tratamentul sonantelor*, SCL, XV, 1964, nr. 2, p. 169—179.

485. Sala, Marius, *Romania orientală şi Romania occidentală. II. În legătură cu corelaţia de cantitate consonantică*, SCL, XV, 1964, nr. 4, p. 497—509.

486. Sala, Marius, *Romania orientale et Romania occidentale, II. Sur la corrélation de quantité consonantique*, RRL, IX, 1964, nr. 4. p. 445—459.

487. Sala, Marius, *La place du roumain parmi les langues romanes*, RRL, IX, 1964, nr. 6, p. 603 — 614.

488. Sala, Marius, *Locul limbii române între limbile romanice* [comunicare la Conferinţa naţională de lingvistică românească din Bucureşti, 7—10 octombrie 1964], SCL, XVI, 1965, nr. 1, p. 54—65.

489. [Colectiv] *Crestomaţie romanică*, întocmită sub conducerea acad. Iorgu Iordan de Mioara Avram, Nicolae Dănilă, Valeria Guţu-Romalo, Maria Iliescu, Liliana Macarie, Constant Maneca, Maria Manoliu, Marius Sala, Florenţa Sădeanu, Mirela Teodo-

BIBLIOTECA

rescu, volumul al II-lea, *Secolele al XVII-lea—al XVIII-lea*, Academia Republicii Populare Române, Institutul de lingvistică din Bucureşti, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1965, 1211 p.

★

Vezi şi nr. 175, 176, 197, 604.

Recenzii

490. Capesius, B., I. Iordan : *Lingvistica romanică. Evoluţie. Curente. Metode* (*Die romanische Sprachwissenschaft-Entwicklung-Strömungen-Methoden*), Verlag der Akademie der RVR, 1962, 440 S., FVL., VII, 1964, nr. 1, p. 119—122.

491. Cristea, Teodora, Mircan, Alexandru, Tudorică, Olga, *Crestomaţie romanică*, întocmită sub conducerea acad. Iorgu Iordan de Mioara Avram, Nicolae Dănilă, Florica Dimitrescu, Valeria Guţu-Romalo, Maria Iliescu, Liliana Macarie, Constant Maneca, Maria Manoliu, Alexandru Niculescu, Marius Sala, Florenţa Sădeanu, Sanda Stavrescu, Mirela Teodorescu, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1962, LR, XIII, 1964, nr. 3, p. 275—277.

492. Giurescu, Anca, Giulio Herczeg, *Lo stile indiretto libero in italiano*, Firenze, G. C. Sansoni-Editore, 1963, 264 p., SCL, XV, 1964, nr. 2, p. 256—259.

493. Giurescu, Anca, Giulio Herczeg, *Lo stile indiretto libero in italiano*, Firenze, G.C. Sansoni-Editore, 1963, 264 p., RRL, IX, 1964, nr. 2, p. 234—236.

494. Graur, Al., Marcel Cohen, *Nouveaux regards sur la langue française*, Editions Sociales, Paris, 1963. In 8°, 315 pagini, SCL, XV, 1964, nr. 2, p. 253—254.

495. Ionică, Ion, Alain Lerond, *L'habitation en Wallonie malmédienne* (*Ardenne belge*). *Étude dialectologique. Les termes d'usage courant*, Paris, 1963, Société d'Edition „Les Belles Lettres", 504 p., in 8°, SCL, XV, 1964, nr. 6, p. 778—783.

496. Iordan, acad. prof. Iorgu, *Conferinţa latino-americană de lingvistică şi filologie* [din 1964], Lumea, II, 1964, nr. 9, p. 15.

497. Iordan, acad. Iorgu, *Conferinţa de lingvistică şi filologie latino-americană* [din 1964], Rev. înv. sup., VI, 1964, nr. 3, p. 75—76.

498. Manoliu, Maria, Acad. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluţie. Curente. Metode.* Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1962, SCL, XV, 1964, nr. 6, p. 769—771.

499. Manoliu, Maria, Acad. Iorgu, Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluţie. Curente. Metode.* Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1962, RRL, IX, 1964, nr. 5, p. 565—567.

500. Miclău, P., Nina Façon, *Problemele limbii literare în cultura italiană*, Bucureşti, Ed. Academiei R.P.R., 1962, 140 p., SCL, XV, 1964, nr. 2, p. 259—261.

501. Micuşan, Cristina, *Prima reuniune latino-americană de lingvistică şi filologie* (*Viña del Mar*, 20—25 *ianuarie*, 1964), SCL, XV, 1964, nr. 6, p. 767.

502. Mihail, Zamfira, Jan Šabršula, Jiřina Smrčkova, Vl. Uhlíř, Zd. Hampejs, *Úvod do srovnávaciho studia románskych jazyků* (*Introducere în studiul comparat al limbilor romanice*), Editura pedagogică de stat, Praga, 1962, 237 p., SCL, XV, 1964, nr. 5, p. 670—672.

503. Mihăescu, H., Petar Guberina, *Le problème de la diphtongaison en vegliote*, „Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia", 9—10, 1960, pp. 137—148, RESEE, I, 1963, nr. 3—4, p. 579—580.

578

504. Mihăescu, H., Paul Aebischer, *Basilica, eclesia, ecclesia. Étude de stratigraphie linguistique*, în „Revue de linguistique romane", XXVII, 1963, p. 119—164, SCL, XV, 1964, nr. 2, p. 261—262.

505. Mihăescu, H., *Glossarium mediae latinitatis Cataloniae* voces latinas i romances documentadas en fuentes catalanas del año 800 al 1100 compilado y redactado por M. Bassols de Climent, J. Bastardas Parera, E. Rodón Binué, D. Condom Guatacós, R. Quevedo Gensat, M. C. Català Poch. Fasc. 1 : *a — aragalius*, fasc. 2 : *aragalius-bene*. Barcelona, 1960—1962, 256 col. (Universidad de Barcelona, Escuela de Filologia de Barcelona del C.S.I.C.), SCL, XV, 1964, nr. 5, p. 674—675.

506. Mihăescu, H., J. F. Niemeyer, *Mediae latinitatis Lexicon minus. Lexique latin médiéval-français/anglais*. Fasc. 1—10, *ab-sequipeda*. Bull. Leiden, 1954—1963. XI, 960 p., SCL, XV, 1964, nr. 5, p. 675.

507. Mihăescu, H., Lars Elfving, *Étude lexicographique sur les séquences limousines*. Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1962, 282 p. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Latina Stockholmiensia, VII), SCL, XV, 1964, nr. 6, p. 785.

508. Mihăescu, H., Johan Sofer, *Zur Problematik des Vulgärlateins. Ergebnisse und Anregungen*. Gerold, Wien, 1963, 43 p., SCL, XV, 1964, nr. 6, p. 786.

509. Mihăescu, H., Bernardi Cluniacensis *Carmina de Trinitate et fide Catholica, De castitate servanda, In libros, De octo vitiis* recensuit Katerina Halvarson. Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1963, 60 p. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Latina Stockholmiensia, XI), SCL, XV, 1964, nr. 6, p. 786—787.

510. Rădulescu, Daniela, João Ribeiro, *Rudimentos de Filologia Românica para uso das Faculdades de Filosofia*. Notas suplementares de Joaquim Ribeiro, J. Ozon, editor Rio-São Paolo, SCL, XV, 1964, nr. 5, p. 676—677.

511. Reinheimer, Sanda, Aurélien Sauvageot, *Français écrit, français parlé*, Paris, 1962, RRL, IX, 1964, nr. 5, p. 577—579.

512. Reinheimer, Sanda, Geneviève Massignon, *Les parlers français d'Acadie*, 2 vol., Paris, 1962, 974 p., RRL, IX, 1964, nr. 6, p. 667—669.

513. Sala, Marius, *III. Atlase lingvistice spaniole* [*Atlas lingüístico de la Península Ibérica*, vol. I. *Fonética*, 1, Madrid, C.S.I.C., 1962 şi Manuel Alvar con la colaboración de A. Llorente y G. Salvador, *Atlas lingüístico y etnográfico de Andalucía*, vol. I, Granada, C.S.I.C., 1961], SCL, XV, 1964, nr. 3, p. 375—383.

514. Sala, Marius, *III. Atlas linguistiques espagnols* [v. mai sus], RRL, IX, 1964, nr. 2, p. 213—222.

515. Sala, Marius, Gunnar Tilander, *Nouveaux Mélanges d'élymologie cynégétique*, Lund, 1961, 360 pag. („Cynegetica" VIII), SCL, XV, 1964, nr. 5, p. 672—673.

516. Sala, Marius, Gunnar Tilander, *Nouveaux Mélanges d'élymologie cynégétique*, Lund, 1961, 360 p. („Cynegetica", VIII), RRL, IX, 1964, nr. 5, p. 575.

517. Stan, I., *Crestomaţie romanică* rédigée sous la direction de Iorgu Iordan, membre de l'Académie de la République Populaire Roumaine, par Mioara Avram, Nicolae Dănilă, Florica Dimitrescu, Valeria Guţu-Romalo, Maria Iliescu, Liliana Macarie, Constant Maneca, Maria Manoliu, Alexandru Niculescu, Marius Sala, Florenţa Sădeanu, Sanda Stavrescu, Mirela Teodorescu. Académie de la République Populaire Roumaine, Institut de linguistique de Bucarest. Ier volume, Éditions de l'Académie de la R.P. Roumaine, 1962, XV + 883 + 44 facs., RRL, IX, 1964, nr. 3, p. 335—340.

518. Szász, Lóring, Nina Façon, *Problemele limbii literare în cultura italiană*, Editura Academiei Republicii Populare Române (Bucureşti), 1962, 140 l., NyIK, VIII, 1964, nr. 1, p. 115—117.
519. Tudorică, Olga, Fernando González Olee, *Los sufijos diminutives en castellano medieval*. C.S.I.S., Revista de Filología Española, Anejo LXXV, Madrid, 1962, LIX + 338 p., SCL, XV, 1964, nr. 2, p. 254—256.
520. Walter, Richard, *Crestomaţie romanică*, I, Editura Academiei R.P.R., 1962 (883 p.), SCŞt. (Iaşi), XIV, 1963, nr. 2, p. 312—313.

★

Vezi şi nr. 104.

XIII. *SLAVISTICĂ*

521. Andréev, Mihail, *Sur l'origine du „Zakon Sudnyi Ljudem"* (*Loi pour juger les gens*), RESEE, I, 1963, nr. 34, p. 331—344.
522. Bernstein, B. B., *Еще раз о происхождении русского цоканья* [*Încă o dată despre originea ţocaniei ruseşti*], RS, X, 1964, p. 191—192.
523. Brătulescu, Victor, *Inscripţiile slavone şi cutia cu broderiile religioase de la fosta mănăstire Coşula*, MMS, XL, 1964, nr. 7—8, p. 443—447.
524. Fodor, Ecaterina, *Compunerea în limbile slave răsăritene* [rez. în rusă şi în franceză], AUB, XII, 1963, nr. 28, p. 355—366.
525. Ghijiţkaia, A. şi Vinţeler, O., *О видовых оттенках у отглагольных существительных в современном русском языке* [*Problema categoriei aspectului la substantivele verbale în limba rusă contemporană*], StUBB, IX, 1964, fasc. 2, p. 107—116.
526. Mladenov, Maxim, *Geografia lingvistică în Bulgaria* [cu o hartă], RS, X, 1964, p. 491—494.
527. Novicicov, E. P., *К вопросу о предударном вокализме в одном великорусском говоре на территории РНР* (*на основе данных собранных в селе Sarichioi Истрийского района, Добруджской области*) [*Cu privire la vocalismul protonic într-un grai velico-rus de pe teritoriul R.P.R.* (*pe baza datelor culese în satul Sarichioi, raionul Istria, regiunea Dobrogea*); rez. în română], RS, X, 1964, p. 229—232.
528. Paszternák, Clára, Lúcács, L. şi Nagy, Magda, *Tendinţa de dispariţie a genului neutru la lipovenii din Jurilovka şi Sarichioi* (*reg. Dobrogea*), StUBB, X, 1965, fasc. 1, p. 120—124.
529. Pistrui, Chiril, *1100 ani de la începutul activităţii misionare a lui Ciril şi Metodie*, MA, XIII, 1963, nr. 11—12, p. 877—893.
530. Pistrui, Chiril, *Despre alfabetul chirilic şi cel glagolitic*, MA, XIV, 1964, nr. 3—5, p. 252—269.
531. Vraciu, A., *Unele precizări în legătură cu metoda de cercetare a vechilor relaţii lingvistice balto-slave*, SCŞt. (Iaşi), XIV, 1963, nr. 2, p. 301—304.

★

Vezi şi nr. 267, 274, 286, 607.

Recenzii

532. Bănescu, N., Beševliev, V.: *Les inscriptions protobulgares*. Éditions francaise par Henri Grégoire, „Byzantion", tome XXV, XXVI, XXVII (1955—56—57), fasc. 2

(*Mélanges Ejner Duggre*), p. 853—880; XXVIII (1958) (*Mélanges R. Guilland*), p. 255—323; XXIX—XXX (1959—1960), p. 677—700, RESEE, I, 1963, nr. 3—4, p. 594—595.

533. Djamo, Lucia, A. Zacordoneţ, *Curs de limbă slavă veche*, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1963, 328 p., RS, X, 1964, p. 555—558.

534. Djamo, Lucia, V. P. Besedina — Nevzorova, *Старославянский язык*, Editura Universităţii din Harcov, 1962, 360 p., RS, X, 1964, p. 558—560.

535. Fodor, E., *Z Polskich Studiów Slawistycznych*, Seria 2, volumul jezykoznawstvo. Prace na V Miedzynarodowy Kongres Slawistów w Sofii, 1963, Peństwowe wydawnictwo naukowe, Varşovia, 1963, 352 p., RS, X, 1964, p. 506—510.

536. Fodor, Ecaterina, N. M. Şanski, *Фразеология современного языка*, Moscova, Editura „Vîsşaia şkola", 1963, 156 p., RS, X, 1964, p. 547—549.

537. Gămulescu, Dorin, *Јужнословенски филолог, повремени спис за словенску филологију, XXV*, Институт за српскохрватски језик, Belgrad, 1961—1962, VII + 593 p., RS, X, 1964, p. 512—514.

538. Iancovici, S., Katargiev, Dr. Ivan, *Серската област 1780—1879. Економски, политички и културен преглед* (*La situation économique, politique et culturelle de la région du Séres entre 1780 et 1879*). Institut d'histoire nationale, Skopje, 1961, 322 pag., RESEE, I, 1963, nr. 3—4, p. 621—622.

539. Iuffu, Zlatca şi Velichi, Const. N., *Славянска филология*. Българска Академия на науките, Български комитет на славистите, Том I—V, Sofia, 1963, RS, X, 1964, p. 495—501.

540. László, Magdalena, *Лексикон словенороський Тамби Беринду*, Editura Acad. de Ştiinţe a R.S.S. Ucrainene, Kiev, 1961, 271 + XL p., RS, X, 1964, p. 560—564.

541. Mihăescu, H., Zaïmov, Iordan — *Местните имена в Пирдопско* (*Noms de lieux du districte de Pirdop*), Éditions de l'Académie des Sciences, Sofia, 1959, 300 p. + 3 cartes, RESEE, I, 1963, nr. 3—4, p. 580—583.

542. Mihăescu, H., Popov, Konstantin, *Местните имена в Белославинско* (*Toponymie du district de Beloslatino*), Годишник на Софийския Университет-Филологически факултет (Annuaire de l'Université de Sofia — Faculté de Philologie), LIV, 2, 1959, p. 485—671, RESEE, I, 1963, nr. 3—4, p. 583—585.

543. Mihăescu, H., Muljačić, Žarcav, *O imenu grada Dubrovnika* (*Du nom de la ville forte de Dubrovnik*) dans „Zadarska Revija", XI, 1962, 2, p. 147—154, RESEE, I, 1964, nr. 3—4, p. 585—586.

544. Mihăilă, G., *Din activitatea Asociaţiei slaviştilor din R.P.R.* (1962—1963), RS, X, 1964, p. 591—594.

545. Mladenov, Maxim, Stoikov, St., *Българска диалектология*, Editura „Nauka i izkustvo", Sofia, 1962, 251 p. + 5 hărţi anexe, RS, X, 1964, p. 549—553.

546. Moise, Ion, *Славянское языковнание*. Доклады советской делегации в Международный съезд славистов. Издательство Академий Наук СССР. Redactor principal acad. V. V. Vinogradov, redactorul volumului, doctor în ştiinţe filologice, B. V. Gornung, Moscova, 1963, 554 p., RS, X, 1964, p. 502—505.

547. Novicicov, E., Kuev, M. Kuio : *Към въпроса за началото на славянската писменост* (*În legătură cu problema începutului scrierii slave*), Sofia, 1960, 108. Extras din Годишник на Софийския Университет, том VIII, 1960, RS, X, 1964, p. 518—519.

548. Novicicov, E., V. A. Istrin, *1100 лет славянской азбуки*, Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1963, 180 p., RS, X, 1964, p. 519—522.

549. Pistrui, Chiril, I. D. Negrescu, *Limba slavă veche. Perioada slavonă la români. Texte paleoslave şi româno-slave. Glosar slavo-român*, Buc. Ed. Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă, 1961, XVI + 464 p., MA, XIII, 1963, nr. 7—8, p. 595—597.

550. Robciuc, I., *Dicţionar român-ucrainean* (*Румынско-український словник*), Bucureşti, 1963, LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 179—181.

551. Velichi, C. N., *Известия на народната Библиотека и Библиотеката на Софийския Държавен Университет*, vol. III/IX. Sofia, 1963, 458 p., RS, X, 1964, p. 543—544.

552. Vrabie, Emil, *Consfătuirea de la Bucureşti a comisiei internaţionale pentru Atlasul lingvistic slav* (7—10 *V* 1963), RS, X, 1964, p. 589.

553. Vraciu, A., Dora Ivanova Mirceva, *Разбой на бъдеще време* (*futurum*) *в българским език от X до XVIII век*, Sofia, 1962, Editura Academiei Bulgare de Ştiinţe, 201 p. (Redactor responsabil K. Mircev, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe), RS, X, 1964, p. 553—555.

554. *** *Cel de-al V-lea Congres Internaţional al Slaviştilor de la Sofia*, RS, X, 1964, p. 585—586.

★

Vezi şi nr. 77, 79, 83.

XIV. *GERMANISTICĂ*

555. Hanea, Victor, *Referiri la limba engleză în opera lui Timotei Cipariu* [rez. în rusă şi în engleză], AUB, XII, 1963, nr. 28, p. 25—50.

556. Richter, Gisela şi Thudt, Anneliese, *Ergebnisse der mundartlichen Neuaufnahmen im Unterwald* (*Region Hunedoara*), FVL, VII, 1964, nr. 1, p. 91—108.

★

Vezi şi nr. 611, 613.

XV. *ORIENTALISTICĂ*

557. Drimba, Vladimir, *Studii găgăuze. (I). Originea cuvintelor paroxitone terminate în* **-u**, **-ü** *şi* **-i**, SCL, XV, 1964, nr. 3, p. 365—373.

558. Drimba, Vladimir, *Études gagaouzes (I). L'origine des mots paroxytons terminés par* **-u**, **-ü** *et* **-i**, RRL, IX, 1964, nr. 2, p. 203—211.

559. Drimba, Vladimir, *Études gagaouzes (II). Les dérivés en* **-ka**, RRL, IX, 1964, nr. 3, p. 325—331.

Recenzii

560. Dumitrescu, Dinu A., Carl Göllner, *„Turcica". Die europäischen Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts*, T. Ier, MDI-IMDL, Bucureşt, Éditions de l'Académie de la République Populaire Roumaine — Berlin, Akademie-Verlag G.M.B.H., MCMLXI, 458 [—464] p., avec 30 facsimiles, RESEE, I, 1964, nr. 3—4, p. 608—613.

XVI. *BALCANISTICĂ*

Recenzii

561. Daicoviciu, C., *La conférence internationale des études sud-est européennes des Münich (novembre 1962)*, RESEE, I, 1963, nr. 3—4, p. 569—570.
562. Gămulescu, Dorin, *Balkanološki Institut. Godišnjak*, Knjiga II, Sarajevo, 1961, 244 p. RS, X, 1964, p. 568—569.
563. Gămulescu, Dorin, *Македонски Јазик*, год X, кн. 1—2, Skopjie, 1959; год XI—XII, кн. 1—2, Skopje, 1960/61, RS, X, 1964, p. 570—573.
564. Pippidi, D. M., *Acta Antiqua Philippopolitana. Studia Historica et Philologica*. Serdicae, in aedibus typographicis Academiae Scientiarum Bulgaricae, 1963, 326 p. in 16°, StCl., VI, 1964, p. 439—440.
565. Stănescu, E., *La réunion du comité de l'Association internationale des études byzantines (Athènes, avril 1963)*, RESEE, I, 1963, nr. 3—4, p. 571.
566. Vraciu, A., Vladimir Georgiev, *La toponymie ancienne de la Péninsule Balkanique et la thèse méditerranéenne*, Sofia, 1961, 62 pagini, SCŞt. (Iaşi), XIV, 1963, nr. 2, p. 305—310.

★

Vezi şi nr. 77, 79, 83.

XVII. *LIMBA MAGHIARĂ*

567. Balács, Ladislau, *Aspecte ale interacţiunii limbilor. Relaţii lingvistice româno-maghiare*, StUBB, X, 1965, fasc. 1, p. 80—92.
568. Gálffy, Mózes, *A mai magyar nyelv rendszere* [*Sistemul limbii maghiare actuale*], NyIK VII, 1963, nr. 2, p. 305—311.
569. Gálffy, Mózes, *A moldvai csángó nylevjárás hangrendszere* [*Sistemul fonetic al graiului ceangău din Moldova;* rez. în română], NyIK, VIII, 1964, nr. 1, p. 31—44.
570. Gálffy, Mózes, *A Szótárak és a választékos nyelvhasználat* [*Dicţionarele şi uzul lingvistic*], IS, XIII, 1965, nr. 1, p. 88—94.
571. Gergely, B. Piroska, *Pihe, pehely* [note etimologice], NyIK, VII, 1963, nr. 1, p. 81—82.
572. Gergely, B. Piroska, *Román kölcsönszavak Baróti Szabó David szótári jelegii munkáiban* [*Împrumuturi lexicale româneşti în lucrările cu caracter lexicografic ale lui Baróti Szabó David*], StUBB, X, 1965, fasc. 1, p. 93—104.
573. Kelemen, Béla, *A* **kompót** *és* **befött** *jelentés megoszlása* [*Diferenţierea semantică a cuvintelor* **kompót** *şi* **befött**; rez. în română], NyIK, VIII, 1964, nr. 1, p. 69—72.
574. Kósa, Ferenc, *Román kölcsönhatás az erdélyi fazekasmesterség magyar szakszókincsében* [*Influenţe româneşti în terminologia maghiară a olăritului*], NyIK, VIII, 1964, nr. 1, p. 97—105.
575. Kovács, B. Júlia, *Román kölcsönszók a domokosi nyelvjárásban* [*Elemente dialectale româneşti în graiul maghiar din comuna Domocuşeni*], NyIK, VII, 1963, nr. 2, p. 277—293.
576. Márton, Gyula, *Újabb adatok a román-magyar szóvegyités kölcsönzéséhez* [*Date noi cu privire la împrumuturile româno-maghiare bazate pe contaminare*; rez. în română, în rusă şi în franceză], NyIK, VII, 1963, nr. 1, p. 89—91.

577. Murádin, László, *Mutatvány az RMNy Magyar Nyelvjárásai Atlaszának* [*Cuvinte dialectale din materialul adunat pentru „Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din R.P.R."*], NyIK, VII, 1963, nr. 1, p. 115—119; nr. 2, p. 293—295; VIII, 1964, nr. 1, p. 105—108.

578. Szabó, Attila T., *Nyelvtérképünk any aggyüjtésének feleútjan túl.* [*Din lucrările la „Atlasul graiurilor maghiare din R.P.R."*; rez. în română, în rusă şi în franceză], NyIK, VII, 1963, nr. 1, p. 35—55.

579. Szabó, Attila T., *Újabb adalékok és jegyzetek a* **felelin** *— féle igealakokhoz* [*Contribuţii şi note noi cu privire la formele verbelor de tipul lui* **felelin**], NyIK, VIII, 1964, nr. 1, p. 77—93.

580. Szabó, Attila T., *A feudalizmuskori* **berbécs** *fájszóról* [*Despre cuvîntul dialectal* **berbécs** *în limba din epoca feudală*; rez. în română, în rusă şi în franceză], StUBB, IX, 1964, fasc. 2, p. 121—125.

581. Szabó, Attila T., *Újabb magyarországi nyelvtörténeti monográfiák* [*Noi monografii din domeniul istoriei limbii apărute în R.P. Ungară*], NyIK, VII, 1963, nr. 1, p. 136—141.

582. Szabó, Attila T., Gálffy, Mózes, Márton, Gyula, *Tájékoztató a moldvai csángó tájnyelvi térképről* [*Cu privire la „Atlasul graiului ceangău din Moldova"*; rez. în română, în rusă şi în franceză], NyIK, VII, 1963, nr. 2, p. 214—228.

583. Szabó, Zoltán, *Petőfi és Arany népi realizmusának főbb stilusjegyeiről* [*Despre cele mai importante caracteristici stilistice ale realismului popular la Petőfi şi Arany*], NyIK, VIII, 1964, nr. 1, p. 45—58.

584. Vámszer, Márta, *A jövő idő kifejezése a kalotaszegi nyelvjárásban* [*Exprimarea timpului viitor în dialectul din regiunea Călatei*; rez. în română, în rusă şi în franceză], NyIK, VII, 1963, nr. 2, p. 249—257.

585. Vöő, István, *Korsó-elnevezések az RNK-beli fazekasság magyar szakszókincsében* [*Denumirile de urcioare în terminologia maghiară din R.P.R. a olăritului*], NyIK, VIII, 1964, nr. 1, p. 93—96.

586. Vöő, István, *Adatok a dolgozó parasztság felszabadulás utáni szókészletgazdagodásához* [*Date cu privire la vocabularul ţărănimii muncitoare după eliberare*], NyIK, VII, 1963, nr. 1, p. 97—106.

587. Vöő, István, *Az RNK-beli magyar nyelvjárások esközfonetikai vizsgálatához* [*Cu privire la studierea graiurilor maghiare din R.P.R. din punctul de vedere al foneticii experimentale*; rez. în română, în rusă şi în franceză], NyIK, VII, 1963, nr. 2, p. 259—265.

588. Zsemlyei, J., *Bot., bunkó, furkó, kótics (Egy fazekas-szerszám elnevezései)* [*Denumirile unei unelte a olarilor*; rez. în română, în rusă şi în franceză], StUBB, IX, 1964, fasc. 1, p. 129—132.

Recenzii

589. Horváth, Tibor, *A magyar stilisztika útja.* Szerkesztette Szathmári István. [*Dezvoltarea stilisticii maghiare*], Budapest, 1961, Gondolat Kiadó, XVI + 701, NyIK, VII, 1963, nr. 2, p. 311—314.

590. M[árton], Gy[ula], *A Babeş-Bolyai egyetem magyar nyelvtudományi tanszékének 1962. évi tudományos munkájából*, NyIK, VII, 1963, nr. 1, p. 151—152.

591. Márton, Gyula, *A magyar nyelvjárások VI—VIII kötete* [*Volumele VI—VIII din „Graiul maghiar"*], NyIK, VII, nr. 2, p. 314—316.

592. Murádin, László, Márton Gyula, *A borsavölgyi nyelvjárás igetövei és igealakjai, Nyelvtudományi Értekezések* 32 *sz.* Bp., 1962, Akademiai Kiadó, 64 l., NyIK, VII, 1963, nr. 1, p. 147—148.

593. Szabó, Zoltán, Antal László : *A magyar esetrendszer,* Nyelvtudományi Éstekezések 29 sz. Budapest, 1961, Akademiai Kiadó, 146 l., NyIK, VIII, 1964, nr. 1, p. 143—147.

XVIII. *LIMBI INDO-EUROPENE*

Recenzii

594. Poghirc, C., Bosch-Ghimpera, P., *El probleme indoeuropeo.* Con un apéndice de M. Swadesh. Mexico, Direccion General de Publicationes, 1960, 385 p., StCl., VI, 1964, p. 395—396.

XIX. *LIMBI INDO-IRANIENE*

Recenzii

595. Avram, Andrei, Jiří Lípa, *Příručka cikánštiny,* [Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1963, 156 p., SCL, XV, 1964, nr. 5, p. 673—674.]

596. Theban, Laurenţiu, M. P. Jaiswal, *A Linguistic Study of Berndeli (A Dialect of Madhyadeśa).* Leiden, E. J. Brill, 1962, 174 p., RRL, IX, 1964, nr. 6, p. 669—671

XX. *LIMBI HAMITO-SEMITICE*

Recenzii

597. Negoiţă, At., Metzger, M., *List of words occuring frequently in the coptic New Testament (Sahidic Dialect).* Leiden, J. E. Brill, 1961, 24 pp., MB, XIV, 1964, nr. 1—3, p. 118.

XXI. *METODICA PREDĂRII LIMBILOR*

598. Bandrabur, Ionel, [La rubrica „Metodica predării limbilor străine"] *Nu prin traducere, ci prin conversaţie,* GÎ, XVI, 1964, nr. 778, p. 4.

599. Berceanu, Vera, *Omogenizarea grupelor din anul I pentru studierea limbilor străine,* Rev. înv. sup., VI, 1964, nr. 9, p. 57—62.

600. Cazacu, Boris, *O preocupare mai susţinută pentru cunoaşterea limbilor străine,* Rev. înv. sup., VI, 1964, nr. 9, p. 29—31.

601. Chiosa, Clara Georgeta, *Concepții și metode noi în predarea limbilor străine* [rez. în rusă, în franceză și în engleză], RPed., XIII, 1964, nr. 4, p. 5—25.
602. Chiosa, Clara și Mircan, Alex., *Perspective metodologice și tehnice în domeniul învățării limbilor străine*, Rev. înv. sup., VI, 1964, nr. 9, p. 38—41.
603. Fărcașiu, Viorica, *Studiul vocabularului* [în școală], GÎ, XVII, 1965, nr. 787, p. 5.
604. Feneșan, Octavia, *Introducerea și fixarea materialului lexical francez*, Rev. înv. sup., VI, 1964, nr. 9, p. 42—46.
605. Gheorghe, Nicolae, *Predarea sintaxei latine*, GÎ, XVII, 1965, nr. 787, p. 3.
606. Moldovan, T., *Primele cunoștințe de ortografie*, GÎ, XVII, 1965, nr. 789, p. 4.
607. Morvai, Suzana, Feodorovici, Zinaida, *Predarea lexicului de specialitate în seminariile de limbă rusă*, Rev. înv. sup., VI, 1964, nr. 9, p. 47—53.
608. Muscă, C., [La rubrica „Elemente noi în predarea disciplinelor"] *Limba și literatura română*, GÎ, XVI, 1964, nr. 769, p. 4.
609. Novicov, Eugen, *Selecționarea lexicului în scopuri didactice*, Rev. înv. sup., VI, 1964, nr. 9, p. 31—38.
610. Oprescu, Mihail, *Din experiența anului încheiat : Limba română*, GÎ, XVI, 1964, nr. 763, p. 6—7.
611. Sicoe, Stela, *Limba engleză* [programa pentru clasa a IX-a], GÎ, XVI, 1964, nr. 776, p. 4.
612. Sireteanu, Gh., *Formarea noțiunilor gramaticale*, GÎ, XVII, 1965, nr. 792, p. 5.
613. Știrbu, Vasile, *Probleme de fonetică generală în studiul limbii germane*, Rev. înv. sup., VI, 1964, nr. 9, p. 53—57.
614. Tarasov, Maria, [La rubrica „Elemente noi în predarea disciplinelor"] *Limbile moderne*, GÎ, XVI, 1964, nr. 769, p. 4.
615. * * * *Probleme actuale ale predării limbilor străine*, Rev. înv. sup., VI, 1964, nr. 9, p. 26—29.

★

Vezi și nr. 24, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 129, 130, 132, 133, 134, 135.

Recenzii

616. Crăciun, Boris, *Cu privire la manualul de limba română pentru clasa a VII-a* [de Alecsandrina Tutoveanu și Ion Popescu], Ateneu, II, 1965, nr. 1, p. 17.
617. Fărcașiu, Viorica, *Manualul de limba română pentru clasa a VIII-a*, GÎ, XVI, 1964, nr. 774, p. 7.
618. Moise, Ion, *În legătură cu un curs de metodică* [A. V. Felea, „Metodika prepodavaniia russkogo iazîka dlea rumînskih uceașcimsea", Editura didactică și pedagogică, București, 1962, 205 p.], Rev. înv. sup., V, 1963, nr. 11, p. 76—79.
619. Pîslaru, Elena, *Cu privire la manualele de limbi străine*, Rev. înv. sup., VI, 1964, nr. 9, p. 62—65.
620. Popescu, I., *Metodica predării limbii latine* [de Maria Marinescu-Himu, Editura didactică și pedagogică, București, 1964], GÎ, XVI, 1964, nr. 768, p. 2.
621. Popescu, Ion, *Manualele de gramatică* [pentru clasele a V-a și a VII-a], GÎ, XVI, 1964, nr. 771, p. 2.

★

Vezi și nr. 104.

XXII. *DIVERSE*

622. ANGHEL, IOANA, *Activitatea Institutului de lingvistică din Cluj în anii 1962—1963*, CL, IX, 1964, nr. 1, p. 149—153.

623. ANGHEL, IOANA şi CSÁK, LÁSZLÓ, *A Román Népköztársaság Akadémiája Kolozsvári Fióka Nyelvtudományi Intézetének 1962, évi tevékenységéből* [*Activitatea Institutului de lingvistică al filialei din Cluj a Academiei R.P.R.în anul 1962*], NyIK, VII, 1963, nr. 1, p. 149—151.

624. ARVINTE, VASILE, *Consfătuirea de la Iaşi cu cititorii revistei „Limba română"* [din 16 martie 1964], LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 526—527.

625. BULGĂR, GH., *Dezvoltarea cercetărilor de lingvistică în ultimele două decenii*, Rev. nv. sup. VI, 1964, nr. 6, p. 79—83.

626. COTENU, I., *Cercetarea lingvistică* [interviu luat de I. Safir], RLib., XXII, 1964, nr. 6156, p.2.

627. CRĂCIUN, VICTOR, *Colocviu lingvistic internaţional* [Conferinţa naţională de lingvistică românească din Bucureşti, 7—10 octombrie 1964], T, VIII, 1964, nr. 47, p. 1 şi 8.

628. DUMISTRĂCEL, STELIAN, *Centrul de lingvistică, istorie literară şi folclor* [al Filialei din Iaşi a Academiei R.P.R.], IL, XV, 1964, nr. 3, p. 89—91.

629. GOSSEN, C. TH., *Filologia română la Universitatea din Viena*, SCL, XV, 1964, nr. 6, p. 763—766.

630. GRAUR, AL., *Studiile de limbă în ţara noastră*, VR, XVII, 1964, nr. 8, p. 227—231.

631. GRAUR, AL., *Limba română în Anglia*, Fl., XIII, 1964, nr. 34, p.13.

632. GRAUR, AL., *Preocupări actuale în lingvistica românească*, S, XXXIV, 1965, nr. 6475, p.4.

633. I. P., *Conferinţa naţională de lingvistică* [românească din Bucureşti, 7—10 octombrie 1964] GÎ, XVI, 1964, nr. 772, p. 7.

634. IORDAN, IORGU, *Studiul limbii şi literaturii române în străinătate*, Rev. înv. sup., VI, 1964, nr. 8, p. 126—128.

635. IORDAN, IORGU, [La rubrica „Tradiţii ştiinţifice"] *Filologie* [cu prilejul Centenarului Universităţii Bucureşti], STin, XX, 1964, nr. 4791, p. 3.

636. IORDAN, IORGU, *Incursiune în lingvistică*, M, VIII, 1965, nr. 367, p. 1 şi 2.

637. IORDAN, IORGU, *Realizări şi perspective în cercetarea lingvistică* [interviu luat de Mihai Iordănescu], S, XXXIII, 1964, nr. 6419, p. 4.

638. IORDAN, IORGU, *60 de ani de la înfiinţarea Institutului de filologie română din Viena*, LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 528.

639. IORDAN, acad. IORGU, *Realizări şi perspective în lingvistica românească* [comunicare la Conferinţa naţională de lingvistică românească din Bucureşti, 7—10 octombrie 1964], LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 3—15.

640. K[ELEMEN,] B[ELA], *Délkelet-Európai Tanulmányi Intézet* [*Înfiinţarea Institutului de studii sud-est european*], NyIK, VIII, 1964, nr. 1, p. 119.

641. KELEMEN, BÉLA, *Az általnor nyelvészeti kutatások hazai eredményei* [*Rezultatele obţinute în domeniul lingvisticii generale în patria noastră*], NyIK, VIII, 1964, nr. 1, p. 129—132.

642. KELEMEN, BÉLA, *A Román Népköztársaság Akadémiájának Kiadója fennállásának* 15 [15 *ani de la înfiinţarea Editurii Academiei R.P.R.*], NyIK, VII, 1963, nr. 2, p. 323—324.

643. ROSETTI, acad. AL., *Simpozionul de la Veneţia. O contribuţie la studiul operei eminesciene* [interviu luat de Boris Buzilă], RLib., XXII, 1964, nr. 6216, p. 2.

644. SMRČKOVÁ, JIŘINA, *Academicianul Boguslav Havránek la 70 de ani*, RS, X, 1964, p. 487 — 489.

645. STAN, I., *Conferința națională de lingvistică românească*, Oriz., I, 1964, nr. 11, p. 77—78.

646. SUCIU, TITIANA, SZÁSZ, LÖRINC, *A Román Népköztársaság Akadémiája Kolozsvári Fiókja Nyelvtudományi Intézetének 1963. évi tevékenységéből* [*Despre activitatea Institutului de lingvistică al Academiei R.P.R., Filiala Cluj, în anul 1963*], NyIK, VIII, 1964, nr. 1, p. 119—122.

647. ȘUTEU, FLORA, *Sesiunea științifică omagială M. Eminescu* [din București, 9 și 10 iunie 1964, sub auspiciile Academiei R.P.R. și a Uniunii Scriitorilor din R.P.R.], LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 529—530.

648. ȘUTEU, FLORA, *Conferința națională de lingvistică românească* [7—10 octombrie, București], LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 175—177.

649. TAREEV, M. A., *Logopedia și tulburările de vorbire la copii*, VN XX, 1964, nr. 21, p. 8.

650. THEBAN, LAURENȚIU, *Lucrările Conferinței naționale de lingvistică românească*, SCL, XVI, 1965, nr. 1, p. 163—168.

651. URSU, DESPINA, *Activitatea colectivului de lingvistică* [din Iași] *în anul 1963*, SCȘt. (Iași), XIV, 1963, nr. 2, p. 316.

652. * * *, *Conferința națională de lingvistică românească* [din București 7—10 octombrie 1964], C, 1964, nr. 41, p. 7.

653. * * *, *Limba română peste hotare* [interviuri luate de la Hans Rheinfelder—R.F.G., Tamara Repina—U.R.S.S., Mariano Baffi—Italia, Gamez de Fuentes—Spania, Dagmar Falk—Suedia, Michel Lannay — Franța], Rev. înv. sup. V, 1963, nr. 10, p. 70—74.

654. * * *, *La 15 ani*, SCȘt. (Iași), XIV, 1963, nr. 2, p. 161—163.

655. * * *, *Lingvistica și istoria literară românească în anii de după Eliberare*, StUBB, IX, 1964, fasc. 2, p. 7—16.

656. * * *, *La a XX-a aniversare a Eliberării*, LR, XIII, 1964, nr. 4, p. 299—300.

657. * * *, *Două decenii de lingvistică românească (1944—1964)*, SCL, XV, 1964, nr. 4, p. 399 — 401.

Recenzii

658. ANTONESCU, NAE, *Limba română (1964)*, T, IX, 1965, nr. 8, p. 2.

659. C., *Noul număr al revistei „Limba română"* [1964, nr. 6], Oriz., II, 1965, nr. 2, p. 94.

660. DRINCU, SERGIU, *Limba română*, XII (*1963*), *nr. 6*, Oriz., I, 1964, nr. 3, p. 80—81.

661. DRINCU, SERGIU, *Limba română, XIII (1964), nr. 1*, Oriz., I, 1964, nr. 7, p. 99—100.

662. DRINCU, SERGIU, *Limba română XIII, nr. 3, 4*, Oriz., I, 1964, nr. 11, p. 75—76.

663. MĂRDĂRESCU, MARIA, *Limba română* XIII (*1964*), *nr. 6*, L, IX, 1965, nr. 4, p. 3.

664. MURADIN, LÁSZLÓ, *A* **Studia** *nyelvészeti tanulmányai* [*Preocupări lingvistice în revista* **Studia**], NyIK, VII, 1963, nr. 2, p. 318—321.

665. MUREȘIANU, ION B., *Cercetări de lingvistică anul VIII, nr. 1*, Editura Academiei R.P.R., 1963, 180 pp., MB, XIII, 1964, nr. 11—12, p. 605—606.

666. RUSU, I. I., *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* (*A magyar tudományos Akadémia klaszikafilológiai közleményei*) X, 1963, fasc. 1—3, Budapest, 1962, 313 p., CL, IX, 1964, nr. 1, p. 158—162.

XXIII. *IN MEMORIAM*

667. Bîrsan, Adina, *Comemorarea lui Matei Nicolau la Facultatea de limbi romanice şi clasice din Bucureşti*, StCl., VI, 1964, p. 373.
668. Brîncuş, Gr., *J. Byck*, L, VII, 1964, nr. 24, p. 2.
669. Dimitrescu, Florica, *J. Byck*, GL, XI, 1964, nr. 46, p. 7.
670. Dimitrescu, Florica, *Jaques Byck*, SCL, XVI, 1965, nr. 1, p. 169—171.
671. Iordan, Iorgu, *Tudor Vianu*, LR, XIII, 1964, nr. 3, p. 295.
672. Nasta, M., *Tudor Vianu*, SCL, XV, 1964, nr. 5., p. 679—683.
673. Nasta, M., *Tudor Vianu*, RRL, IX, 1964, nr. 4, p. 479—483.
674. Pippidi, D. M., *Aram Frenkian*, StCl., VI, 1964, p. 463—466.
675. Poghirc, C., *Vlad Bănăţeanu*, StCl., VI, 1964, p. 459—461.
676. Rosetti, Al., *Tudor Vianu*, RR, 1964, nr. 4, p. 36—37.
677. Rosetti, Al., *Tudor Vianu*, S, XXXIII, 1964, nr. 6265, p. 2.
678. Şerban, Elena, *Jaques Byck*, LR, XIII, 1964, nr. 6, p. 629—630.
679. Velichi, C. N., *Ioan Iufu (1913 — 1964)*, RS, X, 1964, p. 599—600.
680. Vraciu, A., *J.M.Endzelin (1873—1961)*, RS, X, 1964, p. 595—597.
681. Vraciu, A., *Ştefan Mladenov (1880—1963)*, RS, X, 1964, p. 597—599.

ABREVIERI *

Ateneu = *Ateneu*, Revistă de cultură, Bacău, 1964 [II, 1965, nr. 4].

AUB = *Analele Universităţii Bucureşti*. Seria ştiinţe sociale. Filologie, Bucureşti, 1952 [XII, 1963, nr. 28].

BO = *Biserica ortodoxă română*. Buletin oficial al Patriarhiei române, Bucureşti, [LXXXII, 1964, nr. 7—8].

C = *Contemporanul*. Săptămînal politic-social-cultural, Bucureşti, 1946 [1965, nr. 14].

CL = *Cercetări de lingvistică*, Cluj, 1956 [IX, 1964, nr. 1].

Cult. lb. = *Cultivarea limbii*. Culegere de articole. Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R., Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1964, 156 p. [cuprinde o parte din comunicările prezentate la simpozionul cu tema „Problemele cultivării limbii literare în şcoli", organizat în mai 1962 de către filiala din Bucureşti a Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R.].

Dacia = *Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne*. Nouvelle série, Bucureşti, 1957 [VII, 1963].

Drapelul roşu = *Drapelul roşu*. Organ al Comitetului regional P.M.R. şi al Sfatului popular regional Banat, Timişoara [1965, februarie].

Drumul socialismului = *Drumul socialismului*. Organ al Comitetului regional Hunedoara al P.M.R. şi al Sfatului popular regional Deva [1964, nr. 3113].

* La sfîrşitul fiecărui titlu, în paranteze drepte, este indicat ultimul număr fişat.

Femeia = *Femeia*. Revistă social-politică şi culturală editată de Consiliul naţional al femeilor din R.P.R., Bucureşti [1965, nr. 2].

Fl. = *Flacăra*. Revistă social politică şi literar-artistică, Bucureşti, 1952 [1965, nr. 15].

FVL = *Forschungen zur Volks-und Landeskunde*. Verlag der Akademie der Rumänischen Volksrepublik, Sibiu, 1958 [VII, 1964, nr. 1].

GÎ = *Gazeta învăţământului*. Organ al Ministerului Învăţământului şi al Comitetului Central al Uniunii sindicatelor din instituţiile de învăţământ şi cultură, Bucureşti, 1950 [XVI, 1965, nr. 796].

GL = *Gazeta literară*. Organ săptămînal al Uniunii Scriitorilor din R.P.R., Bucureşti, 1954[XII, 1965, nr. 15].

IB = *Informaţia Bucureştiului*. Ziar al Comitetului orăşenesc Bucureşti al P.M.R. şi al Sfatului popular al oraşului Bucureşti, Bucureşti, 1953 [XIII, 1965, nr. 3623].

IL = *Iaşul literar*, Revistă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., Iaşi, 1954 [XII, 1965, nr. 2].

IS = *Igaz szó*. Szépirodalmi folyóirat, Cluj, 1953 [XIII, 1965, nr. 2].

Înainte = *Înainte*. Organ al Comitetului regional Oltenia al P.M.R. şi al Sfatului popular regional, Craiova [XXI, 1964, nr. 6094].

Korunk = *Korunk*. Világnézeti folyóirat, Cluj [1964, nr. 12].

L = *Luceafărul*. Revistă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., Bucureşti, 1958 [VIII, 1965, nr. 7].

LL = *Limbă şi literatură*. Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R., Bucureşti, 1955 [VIII, 1964].

LR = *Limba română*. Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1952 [XIV, 1965, nr. 1].

Lumea = *Lumea*. Săptămînal de politică externă editat de Uniunea Ziariştilor din R.P.R., Bucureşti, 1963 [III, 1965, nr. 16].

Lupta de clasă = *Lupta de clasă*. Organ teoretic şi politic al Comitetului Central al P.M.R., Bucureşti, [1965, nr. 3].

M = *Magazin*, Bucureşti, [1965, nr. 391].

MA = *Mitropolia Ardealului*. Revistă oficială a Arhiepiscopiei Sibiului şi a Episcopiilor Clujului şi Oradiei, Sibiu [XIV, 1964, nr. 5].

MB = *Mitropolia Banatului*. Organul oficial al Arhiepiscopiei Timişoarei şi Caransebeşului şi al Episcopiei Aradului, Arad [XIV, 1964, nr. 6].

MMS = *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, Iaşi [L, 1964, nr. 8].

MO = *Mitropolia Olteniei*. Revista oficială a Arhiepiscopiei Craiovei şi a Episcopiei Rîmnicului şi Argeşului, Rîmnicu-Vîlcea [XV, 1963, nr. 12].

NyIK = *Nyelv-és irodalmtudományi közlemények*. Editura Academiei R.P.R., Cluj, 1957 [VIII, 1964, nr. 1].

O = *Ortodoxia*. Revista Patriarhiei române, Bucureşti [XVI, 1964, nr.3].

Oriz. = *Orizont*. Revistă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., Timişoara, 1964 [II, 1965, nr. 2].

PN = *Presa noastră*. Revista Uniunii Ziariştilor din R.P.R., Bucureşti, 1956 [X, 1965, nr. 1].

PS = *Probleme de stilistică*. Culegere de articole. Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1964, 180 p.

Ramuri = *Ramuri*. Revistă de cultură, Craiova, 1964 [II, 1965, nr. 3].

REF = *Revista de etnografie şi folclor.* Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1955 [IX, 1964, nr. 4].

RESEE = *Revue des études sud-est européennes.* Académie de la République Populaire Roumaine, Éditions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, Bucureşti, 1963 [I, 1963, nr. 3—4].

Rev. arh. = *Revista arhivelor.* Direcţia Generală a Arhivelor Statului din Republica Populară Română, Bucureşti, 1958 [VII, 1964, nr. 2].

Rev. înv. sup. = *Revista învăţământului superior.* Republica Populară Română, Ministerul Învăţământului, Bucureşti, 1959 [VI, 1964, nr. 11].

RF = *Revista de filozofie.* Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1954 (continuarea revistei *Cercetări filozofice*) [XII, 1965, nr. 2].

RITL = *Revista de istorie şi teorie literară.* Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1952 (continuarea revistei *Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor*) [XIV, 1964, nr. 1].

RLib. = *România liberă.* Organul sfaturilor populare din Republica Populară Română, Bucureşti [XXII, 1965, nr. 6367].

RPed. = *Revista de pedagogie.* Organ al Institutului de ştiinţe pedagogice, Bucureşti, 1952 [XIV, 1965, nr. 3].

RPsih. = *Revista de psihologie.* Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1955 [XI, 1965, nr. 1].

RR = *Revue roumaine.* Publication littéraire trimestrielle paraissant en français, russe, anglais et allemand, Bucarest [1964, nr. 4].

RRL = *Revue roumaine de linguistique.* Editions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, Bucureşti, 1956 [IX, 1964, nr. 6].

RS = *Romanoslavica.* Asociaţia slaviştilor din Republica Populară Română, vol. X, 1964.

S = *Scînteia.* Organ al Comitetului Central al P.M.R., Bucureşti [XXXIV, 1965, nr. 6595].

SCDB = *Studii şi cercetări de documentare şi bibliologie.* Academia R.P.R., Centrul de documentare ştiinţifică, Biblioteca Academiei R.P.R., Bucureşti, [VI, 1964, nr. 1].

SCL = *Studii şi cercetări lingvistice.* Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1950 [XVI, 1965, nr. 1].

SCMatem. = *Studii şi cercetări matematice.* Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1950 [XVI, 1964, nr. 10].

SCŞt. (Iaşi) = *Studii şi cercetări ştiinţifice.* Filologie. Academia Republicii Populare Române, Filiala Iaşi, Iaşi, 1950 [XIV, 1963, nr. 2].

STin. = *Scînteia tineretului.* Organ al Comitetului Central al U.T.M., Bucureşti, 1945 [XXI, 1965, nr. 4962].

Sec. 20 = *Secolul 20,* Bucureşti [1965, nr. 1].

SR = *Steagul roşu.* Organul Comitetului regional Bucureşti al P.M.R. şi al Sfatului popular al regiunii Bucureşti, 1949[XVI, 1964, nr. 4832].

ST = *Studii teologice.* Revista institutelor teologice din Patriarhia română, Bucureşti, 1949 [XVI, 1964, nr. 10].

St. = *Steaua.* Revistă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., Cluj, 1950 [XVI, 1965, nr. 2].

StCl. = *Studii clasice.* Societatea de studii clasice din R.P.R., VI, 1964.

StUBB = *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, Cluj, Series Philologia [X, 1965, fasc. 1].

Stud. emin. = *Studii eminesciene. 75 de ani de la moartea poetului* [Bucureşti], Editura pentru literatură, 1965, 767 p.

Studii = *Studii*. Revistă de istorie. Bucureşti, 1948 [XVII, 1964, nr. 4].

T = *Tribuna*. Săptămînal de cultură, Cluj, 1957 [IX, 1965, nr. 14].

VN = *Veac nou*. Organ al Consiliului general A.R.L.U.S., Bucureşti, 1948 [1965, nr. 7].

VR = *Viaţa românească*. Revistă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., Bucureşti, 1948 [1964, nr. 12].

VSt. = *Viaţa studenţească*. Revistă a Asociaţiilor studenţeşti din R.P.R., Bucureşti, 1956 [X, 1965, nr. 5].

INDICE ALFABETIC AL BIBLIOGRAFIEI
AUTORI*

A

A. P. 76, 77
Aebischer, Paul [504]
Akurgal, Ecrem [435]
Alexandrescu, Ecaterina 308
Alexandrescu, Petre 430, 431, 435
Alexe, Ştefan 432
Alvar, Manuel [513], [514]
Amusin, I. D. [458]
Andréev, Mihail 521
Andrieşcu, Al. 57, 309, 310, 311, 399
Anghel, Ioana 199, 622, 623
Antal, László [594]
Antonescu, N. 135
Antonescu, Nae 658
Aparaschivei, V. 228
Ardeleanu, Vichentie 44
Arvinte, Vasile 175, 186, 624
Asan, Finuţa 177
Avram, Andrei 36, 74, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 104, 595.
Avram, Mioara 74, 120, 121, 489, [491], [517]

B

Baffi, Mariano, 653
Bahner, W. 45
Balács, Ladislau, 567
Balász, L. 95
Balogh, Deszö 302
Balotă, Anton 79
Bandrabur, Ionel 598
Banu, Ion [439]
Barbu, Eugen 371
Barbu, N. I. 132, 403
Barnea, Ion 404
Basler, Duro [448]
Bălţăceanu, Maria 433
Bănăţeanu, Vlad [675]
Băneşcu, N. 532
Bărbulescu, C. 287
Beju, Ioan N. 260
Belu, Alexandru 250
Belu, Dumitru 261
Benett, Emett L. [440]
Bereeanu, Vera 599
Berea, Elena 195
Bernstein, B.B. 522
Besedina-Nevzorova, V. P. [534]
Beşevliev, V. [532]
Biekerman, E. J. [459]
Binder, Pavel 243
Binué, Rodón E. [505]
Bîrsan, Adina 667
Borcilă, Mircea 312, 358
Bordenache, Gabriela 405
Brătulescu, Victor 523
Breban, Vasile 217, 366, [370]
Brîncuş, Gr. 46, 178, 668
Bulgăr Gh. [54], [55], [56], 313, 314, 315, 316, 317, 372, 625
Buzatu, D. 200, 244
Byck, J. 74, 123, 373, 374, [668], [669], [670], [678]

* Cifrele indică numărul de ordine al lucrărilor din bibliografie; cifrele din paranteze drepte trimit la autori de lucrări recenzate.

C

C. 659
C. B. 288, 289
Canarache, Ana 375, 376
Capesius, B. 490
Capidan, Theodor 117
Caragiu-Marioţeanu, Matilda 105, 106, 107
Carp, Mihail 262, [370]
Caţan, Florentin 170
Cazacu, Boris 58, 74, [75], [80], [82], [84], [85], [86], [87], 196, 303, 304, 600
Călin, Liviu 251
Călinescu, G. 377, 378, 379
Cândea, Virgil 263, [287], [289], 290, [292], [301]
Ceauşescu, Gh. 406
Ceauşu, V. 12
Chadwick, John [440]
Chiosa, Clara Georgeta 601, 602
Chiper, Ion 229
Chiricuţă-Marinovici, Rita 137, 227
Chiţimia, Ion C. [290]
Chiţu, Ioan N. 264
Ciocan-Ivănescu, Rodica 318
Cizek, Eugen 74, 434
Cîmpeanu, Eugen 138
Cîmpeanu, Petre 135
Climent, M. Bassols de [505]
Clopoţel, Maria 108
Cluniacensis, Bernardi [509]
Cocora, Gabriel 218
Cohen, Marcel [494]
Comarniţki, Tamara 138
Constantinescu, N. A. [238], [239], [240], [242]
Copceag, Dumitru 466, 467, 468, 469
Costa, Traian 291
Coteanu, I. 59, 60, 61, 74, 626
Craşoveanu, D. 171, 380
Crăciun, Boris 616
Crăciun, Constantin 23
Crăciun, Victor 627
Creţia, Gabriela 74
Creţu, Ion 179, 319
Cristea, Teodora 470, 491
Criveanu, Irina 227
Cucîureanu, Şt. 265
Czák, László 227, 623

D

D. B. 292
Daicoviciu, C. [81], 561
Dan, Ilie 252
Dan, M. [295]
Dascalakis, Apostolos 407
Dănăilă, I. 219
Dănilă, N. 489 [491], [517]
Degrassi, Attilius [454]
Delorme, J. [462], [463]
Deriughin, A. A. [465]
Devoto, Giacomo 408
Diaconescu, Paula 62, 140, 141
Dimitrescu, Florica 63 [299], [491], [517], 669, 670
Dimitriu, S. 435
Djamo, Lucia 267, 533, 534
Dogaru, Vladimir 80
Donat, Ion 245
Doruţiu, Emilia 409
Draeger, Werner 266
Dragomirescu, Gh. N. 142, 160, 161, 381, 382
Drimba, Vladimir, 74, 557, 558, 559
Drincu, Sergiu 54, 660, 661, 662
Dumistrăcel, Stelian 180, 181, 628
Dumitraşcu, Pompiliu, 162, 320
Dumitrescu, Dinu A. 560
Dumitrescu, Ion 321
Dumitrescu-Buşulenga, Zoe [363]
Dumitru, Ion D. 135
Duncan, Gh. 383

E

Eaton, Helen S. [230]
Edelstein, Frida 227
Elfving, Lars [507]
Elmert, Theodor [16]
Endzelin, J. M. [680]

F

Façon, Nina [500], [518]
Falk, Dagmar 653
Fărcaşiu, Viorica 603, 617

Fecioru, D. 268
Felea, A. V. [618]
Feneşan, Octavia 604
Feodorovici, Zinaida 607
Filipoiu, O. [295]
Finley, M. S. [457]
Firăneseu, George 163
Fischer, I. 74, 410, 436, 437, 438, 471
Florea, Viorica 143
Fodor, Ecaterina 524, 535, 536
Franciscis, A. de [436]
French, Elisabeth B. [440]
Frenkian, A. M. 411, 431, 440, 441, [674]
Fuentez, Galmez de 653

G

G. M. 82
Gabrea, Maria 161, 172
Gáldi, László, 269, 322, 323, 324, [358], [361], [365]
Gálffy, Mózes 568, 569, 570, 582
Gaşpar, Iustin 81
Gămulescu, Dorin 109, 537, 562, 563
Gensat, Quevedo R. [505]
Georgescu, Valentin Al. 293, 442, 443
Gergely, B. Piroska 571, 572
Gheorghe, Nicolae 605
Gheorghiev, Vl. [566]
Ghergariu, Leontin 201
Gheţie, Ion 110, 144, 294
Ghijiţkaia, A. 525
Ghilearevski, S. [21]
Ghinea, N. 239
Giosu, Ştefan 182
Giuglea, G. 96
Giurescu, Anca 197, 492, 493
Goga, Ecaterina 472
Goga, M. 305
Golopenţia-Eretescu, Sanda 37, 38, 39, 145, 359
Gornung, B. V. [546]
Gossen, C. Th. 629
Gradea, Pia 117, 202
Gramatopol, M. 412
Graur, Al. 1, 2, 3, 4, 13, 14, 15, 64, 74, [78], 124, [198], 413, 444, 494, 630, 631, 632
Greeu, Doina 235
Grivnin, V. S. [21]
Guatacós, Condom D. [505]
Guberina, Petar [503]
Guţu, Gh. 270
Guţu, M. 445
Guţu, Olimpia 203
Guţu-Romalo, Valeria 146, 489, [491], [517]

H

Haadsma, R. D. [446]
Haas, Otto [460]
Hampejs, Zd. [502]
Handoga, Mircea 135
Hanea, Victor 555
Herbrüggen, Heinz Schulte [14]
Herczeg, Giulio [492] [493]
Herivan, M. 24
Hintenlang, Hubert [445]
Homorodean, M. 246
Horváth, Tibor 589
Hristea, Th. 183
Hristea, Valentina 400

I

I.V.G.295, 296
Iacob, Şt. 384
Iancovici, S. 538
Iancu, Victor 83, 147, 360, 370, 401
Ilieseu, Maria 16, 17, 65, 74, 204, 446, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 489, [491], [517]
Indrea, Al. 125, 126
Indrieş, Alecsandra 325
Ioneseu, I. 215, 297, 298
Ioneseu, Liliana, 148
Ioneseu-Nişcov, Tr. 253, 254
Ionică, Ion 495
Irimie, Ion 25
Iordan, Iorgu 74, 127, 128, 184, 185, 220, [250], [251], [252], [256], [257], [259], 326, 327, 328, 385, 480, 489, [490], [491], 496, 497 [498], 499, [517], 634, 635, 636, 637, 638, 639, 671

Istrate, G. 47, 74, 305
Istrin, V. A. [548]
Iuffu, Zlatea 529
Iufu, Ioan [296], [679]
Ivănescu, G. 186, 285, 329

J

Jaiswal, M. P. [596]
Jakobson, Roman 330
Jalbă, C. 361
Janeković, Duro [448]
Janitsek, E. 247
Jinkin, N. I. [20]
Juilland, Alphonse [37], [38]

K

Karakulakov, Vl. V. 414, 415
Kaser, Max [442]
Katargiev, Ivan [538]
Kelemen, Béla 26, 221, 227, 331, 332, 333, 573, 640, 641, 642
Király, Francise 205
Kirris, Kostas K. [450]
Kis, Emese 27, 28
Kosa, Ferenc 574
Kovács, B. Júlia 575
Kovács, Katalin O. 227
Küber, Karl [431]
Kuev, Kuio M. [547]

L

Lannay, Michel 653
László, Magdalena 540
Leahu, Emil 129
Leontiev, A. A. [22]
Lerond, Alain [495]
Levin, S. R. [42]
Linția Elena 187
Lípa, Jiří [595]
Llorente, A. [513], [514]
Lombard, Alf 164
Lucáes, L. 528
Lupaș, Liana 74, 416

M

Macarie, Liliana 74, 479, 489, [491], [517]
Macrea, D. 48, 74
Macsay, Maria 227
Malafosse, Jean de [443]
Malmberg, Bertil [36]
Maneca, Constant 489, [491], [517]
Manolescu, Nicolae 386
Manoliu, Maria 149, 150, 151, 481, 489,[491], 498, 499, [517]
Manu, Emil 55
Marcus, Solomon 29, 40, [43]
Marinescu-Himu, M. 271, [620]
Marino, Adrian 49
Marmeliuc, D. 272
Martinet, André [15]
Márton, Gyula 576, 582, 590, 591, [592]
Massignon, Geneviève [512]
Mathé, Jakab 18, 19
Mănucă, Dan 387
Mărdărescu, Maria 97, 663
Merișca, C. 130
Metea, Alexandru 402
Metzger, M. [597]
Mielău, P. 500
Micușan, Cristina 230, 501
Mihail, Paul 273, 274, 275
Mihail, Zamfira 50, 502
Mihailov, Georgius [455]
Mihăescu, Haralamb, 66, 118, 447, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 541, 542, 543
Mihăescu, N. 84, 388, 389, [399], [400], [402]
Mihăilă, G. 188, 544
Miklós, Victor 227
Mileu, Ștefan 231
Miltner, Vladímir 165
Mircan, Alexandru 491, 602
Mirceva, Dora Ivanova [553]
Mladenov, Maxim 526, 545
Mladenov, Ștefan [681]
Mogoșanu, Fl. 448
Moise, Ion 546, 618
Moldovan, T. 606
Molin, Virgil 276

Moraru, Cornelia 206
Morvai, Suzana 607
Mounin, George [13]
Muljačić, Žarko [543]
Munteanu, Ştefan 51, 85, 174, 334, 335, 336, 362
Murádin, László 119, 577, 592, 664
Murat, V. P. 337
Mureşianu, Ion B. 665
Muscă, C. 608
Muster, Dumitru 390
Muţiu, I. 174

N

Nagy, Magda 528
Nasta, M. 417, 449, 672, 673
Negoiţă, At. 597
Negrescu, I. D. [549]
Nestorescu, V. 207
Nicolau, Edmond 30, 31
Niculescu, Alexandru 131, 482, [491], [517]
Niemeyer, J. F. [506]
Nistor-Domonkos, Erica 41
Noll, Rudolf [447]
Novicicov, E. P. 527, 547, 648
Novicov, Eugen 609
Nuchelmans, K. [446]

O

O. C. 450
Ocheşanu, Rodica 74
Olee, Fernando Gonzalés [519]
Olteanu, Pandele [215], [277], [298]
Onu, Liviu 278
Oprean, Maria 232
Opresecu, Mihail 132, 166, 610
Orza, Rodica 117
Ourliac, Paul [443]

P

Panaitescu, P. P. [297]
Panaitescu-Perpessicius, D. 52
Papahagi, Tache [118]
Paratesi, Nora Gali de [197]
Paratore, Ettore [434]
Parera, Bastardas, J. [505]
Parfene, C. 391
Parlangeli, O. [436]
Paszternák, Clara 528
Paşca, Ştefan, 117
Pavel, Toma 42, 233, 363, 364, 365
Pătruţ, Ioan 117, 152, 153
Pătruţiu, Ion 255
Peek, Werner 418
Peirollaz, Marguerite [104]
Pervain, Elena 222
Peteu, Stela 338
Petit, Paul [453]
Petrovici, Emil 74, 111, 112, 113, 117, 227, 248, [255], 392
Philippide, Al. 339, 340
Piatkowski, A. 419
Piotrovskii, P. T. 483
Pippidi, D. M. 420, 421, 422, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 564, 674
Pistrui, Chiril, 529, 530, 549
Pîrvulescu, Mariana 393
Pîslaru, Elena 619
Poalelungi, Gh. 133
Poch, M.-C. Catalá [505]
Poenaru, C. 394
Poghirc, C. 208, 423, 460, 461, 594, 675
Popa-Tomescu, Teodora 74
Popescu, Em. 424, 462, 463
Popescu, Ion 136, 395, [616], 620, 621
Popescu, Sebastiana 464
Popov, Konstantin [542]
Popovici, Laurenţiu 299
Potapova, P. K. 98
Pretorian, Grigore 135

R

Rădulescu, Daniela 510
Reinheimer, Sanda 511, 512
Reiter, Gerhard [461]
Repina, Tamara 653
Rheinfeld, R. H. 653

Ribeiro João [510]
Richter, Gisela 556
Riffaterre, Michael 341
Rizescu, L. 5, 67
Robciuc, I. 209, 550
Robert, L. [452]
Roceric-Alexandrescu, Alexandra 68, 99, 100
Roicu, Cleante 154, 396
Rosetti, Al. 6, 53, 69, 70, 72, 74, [77], [79], [83], 101, 102, 114, 307, 342, 343, 344, 345, 643, 676, 677
Ruffini, Mario [300]
Russu, I. I. [241], 666
Rusu, Gr. 103, 115, 116, 117
Rusu, Valeriu 86, 198
Ruxăndoiu, Liliana 87

S

Sala, Marius 74, 88, 249, 256, 257, 484, 485, 486, 487, 488, 489, [491], 513, 514, 515, 516, [517]
Salvador, G. [513] [514]
Saporta, Sol 346
Sauvageot, Aurélien [511]
Sădeanu, Florenţa 489, [491], [517]
Săhleanu, V. 32, 33
Săndulescu, C. 189, 425
Săteanu, C. 167
Seche, Luiza 56, 155
Seche, Mircea 223, 224
Sîrlea, Lidia 117, 225
Sicoe, Stela 611
Simion, Eugen [294]
Simonescu, Dan [290], 300
Sireteanu, Gh. 612
Slama-Cazacu, Tatiana 7, 8, 9, 10, [12]
Slave, Elena 74
Smrčkova, Jiřina [502], 644
Sofer, Johan [508]
Sp. C. 190
Stan, Aurelia 43, 117, 236, 239
Stan, I. I. 43
Stan, Ioan 347, 517, 645
Stan, Ionel 191
Stati, Sorin 34, 74, 210, 211, [216], [399], 426
Stavreseu, Sanda [491], [517]
Stăneuleseu, Ioan F. 301
Stănescu, E. 565
Stepanov, I. I. [465]
Stoian, Iorgu [449]
Stoikov, St. [545]
Strungaru, Diomid 279
Suciu, Titiana 348, 646
Szabó, Attila T. 227, 578, 579, 580, 581, 582
Szabó, Zoltán 583, 593
Szász, Lörinc 518, 646

Ş

Šabršula, Jan [502]
Şanski, N. M. [536]
Şemiakin, F. N. [20]
Şerban, Elena 678
Şerban, V. 168, [170], [171], [172], [173], [174]
Şerban, Valentina 258
Şesan, Milan 280
Šmilauer, Vladimir [253], [254]
Ştefan, I. 212
Ştirbu, Vasile 613
Şuteu Flora 134, 181, [294], 349, 647, 648

T

Tarasov, Maria 614
Tareev, M. A. 649
Taylour, Lord William [40
Teodorescu, Ecaterina 169
Teodorescu, Mirela 14 4, 192, 489, [491], [517]
Teodorescu, Vasile 382
Theban, Laurenţiu 367, 596, 650
Thudt, Anneliese 556
Tíbor, Horváth 350
Tilander, Gunnar [515], [516]
Todoran, Emilia 213
Todoran, R. 72
Tohăneanu, G. I. 351, 352, 353
Tomici, Mile 214, 368
Toporov, V. M. [258]
Tovar, M.-L. Bara de [104]
Trandafir, Gh. D. 156
Trubacev, O. N. [258]

Tudorică, Olga 491, 519
Turcu, Constantin 282
Tutoveanu, Alecsandrina 616

Ţ

Ţepelea, G. F. 283, 284, 285, [288]

U

Uhlíř, Vl. [502]
Ungheanu, M. 216
Ursu, Despina 193, 651
Ursu, N. A. 73, [196]

V

Väänänen, Veikko [437], [446]
Vámszer, Márta 584
Vasiliu, Angela 74
Vasiliu, Em. 11, 68, 74
Vasiliu, Laura 74, 157, 158
Velichi, Const. N. 539, 551, 679
Verdelis, Nicholas M. [440]
Vianu, Tudor 74, 354, [671], [672], [673], [676], [677]
Vigh, Károly 227
Vildomec, Veroboj [16]
Vinogradov, V. V. 355, [546]
Vinţeler, O. 237, 525
Vlăduţiu, Ion 194
Voicu, Maria 20
Vőő, István, 585, 586, 587
Vrabie, Emil 552
Vraciu, A. 21, 531, 553, 566, 680, 681
Vulpe, Alexandru 427
Vulpe, Radu 241, 428

W

Wald, Henri 35, 356
Wald, L. 23, 74, 465
Walter, Richard 357, 397, 520
Wechsler, B. 369
Weiss, T. 429
Williams, Charles K. [440]

Z

Zacordoneţ, A. [533]
Zaĭmov, Iordan [541]
Zam, Paul 242, 249
Zdrenghea, M. 159
Zsemlyei, J. 588
Zugrav, I. 286
Zveghinţev, V. A. [18]

CUVINTE *

GREACĂ

ἄχθος 413
ἐχθρός 413
ὀχθέω 413

LATINĂ

basilica 504
ecclesia 504
eclesia 504
fero 476, 477

MAGHIARĂ

befőtt 573
berbecs 580
felelin 579
kompot 573

ROMÂNĂ

A

adevăr 210

* Au fost incluse numai cuvintele din titluri (şi subtitluri la etimologii).

ascendent 389
ascendență 389
ascensiune 389

B

babiță 214
badane 206
bergelí 202
bereglí 202
bestrega 214
bidinea 206
Brașov 243

C

cadastru 210
Caesar 210
carte 211
ceacîr 206
cenătui 201
cesniță 214
chioșac 214
cinăltui 201
cinătui 201
ciobanie 214
ciumărei 200
Columb 210
costravă 214
coz 206
crîhar 209

D

datoritâ 389
dezghin 206
dostai 214
dună 214

F

fă 198
frașcă 207

G

ghircă 207
govii 200
guturai 182

H

hală 203
hluz 209

I

ie 210
in 210

Î

încomora 201

L

lele 203
lenjerie 210
linie 210
Liuborajdia 248
ludáie 214

M

mașină 181
mă 198
măcriș 204
mocan 194
mocní 209
morsoc 96
morsoca 96

N

năluci 203
nedei 200
nesăbui 201
nesăbuit 201
noi 210
nouă 210

O

obduce 199
obli 201
oblica 201
odvóniță 213
ormină 199
oródnic 199
ortodox 190
orválă 199
osói 213
ospelărie 213
ospețărie 213
ospital,-ă 213
ospitaliá 213
ostái 213
ostáv 213
ostentatoriu,-ie 213
osteríe 213
ovelitóriu 213

P

priteașcă 207
puriaz 207

R

rablă 207
rădusă 199
răgădaie 199
răstoacă 207
răstoci 207
resimți 389
rizacă 207

S

săbui 201
simți 389
stan 219
stohní 209

T

tuz 209

V

Vîrciorova 255
voloșman 201

Z

zîț 209

BIBLIOTECA CENTRA

Revista „Limba română" se adresează unui cerc larg de cititori interesaţi de problemele lingvisticii.

Revista abordează studiul limbii române : gramatică, vocabular, limbă literară şi stilistică, istoria lingvisticii româneşti, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, onomastică şi filologie. Revista publică, de asemenea, articole de lingvistică generală.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile în 4 exemplare dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele de la subsol se numerotează de la 1 în continuare. Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

415-428.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

* * * **Gramatica limbii române**, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, 1963, vol. I, 440 p., 18,50 lei; vol. II, 592 p., 26 lei.

* * * **Atlasul lingvistic român** (Serie nouă), vol. IV, 1965. Hărţile de la 910 la 1236, 103 lei.

* * * **Cahiers de linguistique théorique et appliquée**, I, 1962, 259 p., 9,70 lei.

N. A. CONSTANTINESCU, **Dicţionar onomastic românesc**, 1963, 470 p., 29 lei.

* * * **Dicţionar român-maghiar**, 1964, vol. I (AL); vol. II (M-Z), 1964, 1600 p., 100 lei.

AL. GRAUR, **Etimologii româneşti**, 1963, 194 p., 5,15 lei.

* * * **Fonetică şi dialectologie**, vol. V, 1963, 292 p., 12 lei.

IORGU IORDAN, **Lingvistica romanică. Evoluţie, curente, metode**, 1962, 440 p., 25,70 lei.

IORGU IORDAN, **Toponimia românească**, 1963, 582 p.+ 1 pl., 34 lei.

TACHE PAPAHAGI, **Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic. Dictionnaire aroumaine (Macédo-Roumain) général et etymologique**, 1963, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiţă, 1 hartă, 72,60 lei.

LR Anul XIV, nr. 4, p. 413—524, Bucureşti, 1965

I.P.I.—c. 078

42.200

Lei 4.—

I 8160

LIMBA ROMÎNĂ

5

ANUL XIV
1965

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

1990 0 IUL 2005

(97)

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil:

ACAD. IORGU IORDAN

Redactor responsabil adjunct:

ION COTEANU, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România

Membri:

Conf. univ. V. ARVINTE (Iași)
GH. BOLOCAN
VLADIMIR DRIMBA
ION GHEȚIE
VALERIA GUȚU-ROMALO
Prof. ION POPESCU
FLORA ȘUTEU — secretar de redacție

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei reînnoiți abonamentul dv. pe anul 1966.
În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.
Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, Căsuța poștală 134—135, București, Republica Socialistă România, sau prin reprezentanții săi din străinătate.
Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa comitetului de redacție al revistei „Limba română".

ADRESA REDACȚIEI
Calea Victoriei nr. 194
Raionul 30 Decembrie
BUCUREȘTI

APARE DE 6 ORI PE AN

I 8160

DEC. 2014

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XIV 1965 Nr. 5

BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

U IAȘI 2022

SUMAR

Pag.

LINGVISTICĂ GENERALĂ

MIRCEA MITRAN, Automatizarea lexicografiei 527

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

MARIA I. GABREA, Construcții incidente. Aspecte morfologico-sintactice și stilistice 533

ECATERINA TEODORESCU, Reflexiv și pronominal 545

Note etimologice și lexicale (V. NESTORESCU, I. ROBCIUC, N. PĂDURARIU, OLIMPIA GUȚU) 555

DISCUȚII

Probleme și aspecte ale analizei sintactice

VIORICA DĂNĂILĂ, Analiza sintactică a textelor propuse în „Limba română", XII, 1963, nr. 6 559

ȘT. IACOB, Cu privire la analiza sintactică a textelor propuse în „Limba română", XII, 1963, nr. 5 563

LIMBĂ LITERARĂ ȘI FILOLOGIE

G. I. TOHĂNEANU, Considerații cu privire la stilul artistic al lui Creangă, II 565

N. A. URSU, Paternitatea poemei *Plîngerea și tînguirea Valahiei* și unele versuri necunoscute ale lui Barbu Paris Mumuleanu 583

ELENA CARABULEA, Acordul după înțeles și prin atracție în limba română veche 593

DIALECTOLOGIE

T. TEAHA, Despre Atlasul lingvistic al Olteniei (II) 609

CRONICĂ

ANCA CALANGIU, Sesiunea științifică de la Iași a Societății de studii clasice 617

6730

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

SORIN STATI, *Cuvinte românești. O poveste a vorbelor*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1964 (*Valeria Guţu-Romalo*) 619

Balade populare românești. Introducere, indice tematic şi bibliografie, antologie de Al. I. Amzulescu [Bucureşti] Editura pentru literatură, 1964 (*Valeriu Rusu*) 620

HALINA MIRSKA-LASOTA, *Zwięzła gramatyka języka rumuńskiego* (Scurtă gramatică a limbii române), Varşovia, Wiedza Powszechna, 1964 (*Stanisław Gogolewski*-Lódź) 626

Dicţionar român-maghiar, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1964, vol. I—II (*Ştefan Hazy*) 628

ION BRĂESCU, MARCEL SARAŞ, *Gramatica limbii franceze moderne*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1964 (*Daniela Rădulescu*) 631

AUTOMATIZAREA LEXICOGRAFIEI

DE

MIRCEA MITRAN

1. Dezvoltarea ciberneticii, răspîndirea metodelor matematice în cercetarea științifică în diverse domenii și lărgirea cîmpului de utilizare a mașinilor electronice de calcul pentru rezolvarea unor probleme din ce în ce mai variate deschid orizonturi noi și în lexicografie. În rîndurile de față îmi propun să prezint cititorilor revistei „Limba română" rolul pe care mașinile de calcul, echipamentul și metodologia conexe sînt destinate să-l joace în producerea lexicoanelor și dicționarelor de diverse tipuri.

Articolul de față este redactat pe baza informațiilor culese din diverse publicații de specialitate sau desprinse din comunicările prezentate la „Conferința internațională de lingvistică aplicată" (1965, International Conference on Computational linguistics) care a avut loc la New York între 19—21 mai 1965.

2. Deși termenul „lexicografie" are un sens aparent restrîns, fiind folosit de obicei pentru a denumi procesul de colectare și organizare a datelor lexicale în scopul producerii de lexicoane și dicționare de diverse tipuri, lexicografia ne va apărea ca domeniul cel mai cuprinzător al lingvisticii, dacă avem în vedere că strîngerea și organizarea datelor lexicale este de neconceput fără implicarea elementelor de morfologie, sintaxă și semantică.

Introducerea metodelor și mașinilor moderne în lexicografie afectează deci, cel puțin în mod indirect, și alte compartimente ale lingvisticii.

3. Pînă de curînd, strîngerea, organizarea și compilarea datelor lexicale premergătoare pregătirii manuscrisului în procesul de elaborare a dicționarelor se făceau exclusiv manual. În majoritatea cazurilor, această situație se menține și în prezent. Mașina de dactilografie era pînă de curînd singura unealtă modernă care înlocuia ocazional creionul și tocul în procesul de redactare a dicționarelor. Nu este deci de mirare că introducerea echipamentului electronic modern și a metodologiei conexe în lexicografie a fost salutată cu mult, uneori poate cu prea mult, entuziasm de către lingviști. Unii lingviști au comparat introducerea automatizării în lexicografie cu revoluția produsă de inventarea tiparului și au prezis că lexicografia va cunoaște un mare salt de dezvoltare printr-o utilizare apropriată

a mașinilor de calcul, a echipamentelor și metodelor înrudite. În orice caz însă, mașina electronică de calcul apare ca o unealtă puternică pentru lexicograf, care-i dă acestuia posibilitatea de a aduna și sistematiza foarte rapid și eficient o imensă cantitate de date lingvistice. Obositoarea, dar necesara sarcină de adunare și compilare a datelor lexicale va fi transmisă mașinii, eliberînd astfel omul pentru a se putea dedica aspectelor creatoare, de organizare și planificare, ale cercetării lexicale.

Datorită caracterului special al muncii lexicografice, apare însă de pe acum ca evident că, oricît s-ar lărgi utilizarea mașinilor electronice, munca manuală și tehnicile automatice vor trebui să formeze o simbioză în lexicografie.

4. Automatizarea lexicografiei a început cu folosirea tipurilor elementare de mașini de calcul cu bandă perforată pentru alcătuirea unor liste de frecvență a cuvintelor, indexuri științifice de diverse tipuri, dicționare de rime, dicționare inverse sau alte liste de cuvinte specializate.

În diverse publicații de specialitate se pot găsi astăzi descrieri detaliate ale echipamentelor folosite și ale lucrărilor produse în procesul de automatizare a lexicografiei. Cele mai frecvent citate centre în acest domeniu sînt : în U.R.S.S., *Institutul de matematică* din Novosibirsk unde E. B. Evreinov, G. G. Kosarev și V. A. Ustinov au descifrat scrierea hieroglifică Maya ; în Franța, *Centre d'Etude du Vocabulaire Français*, la Universitatea Besançon, care și-a propus să compileze un inventar general și complet mecanizat al vocabularului francez ; în Italia, *Centro per l'Automazione dell'Analisi Letteraria* din Galarte, care elaborează un index exhaustiv la *Opera Omnia* a lui Thomas d'Aquinas ; în S.U.A., centrul de lingvistică de la Wayne State University din Detroit unde prof. H. H. Josselson a elaborat *Russian Word Count*.

Lucrări similare s-au efectuat în Belgia, Cehoslovacia, Anglia, Olanda, Ungaria etc. Printre primele dicționare bilingve automatice se menționează cel rus-englez, elaborat sub conducerea prof. Oettinger la Universitatea Harvard din Boston între 1951—1954. Acest dicționar a fost compilat în întregime la mașina de calcul, pe baza unor dicționare ruso-engleze curente și a mai multor lexicoane terminologice. El a fost apoi îmbunătățit prin despuierea la mașină a unor texte științifice.

Prin caracterul său complex, reține, de asemenea, atenția *Modern* CHINESE-ENGLISH TECHNICAL *and General Dictionary* (Mc. Graw-Hill, New York, 1963), produs și el cu ajutorul mașinilor de calcul. Acest dicționar conține 212 000 de titluri și acoperă domeniile matematică, fizică atomică, geologie, mineralogie și probleme militare ; cuvintele chinezești sînt redate atît în hieroglife cît și în alfabet latin. Dicționarul cuprinde, de asemenea, o tablă de conversiune a hieroglifelor și un index de rădăcini. Anumite centre de lingvistică aplicată din S.U.A., Franța și U.R.S.S. și-au elaborat dicționare automate care conțin, pe lîngă titlurile bilingve, o mare cantitate de informații morfologice și sintactice necesare în procesul traducerii automate. Aceste dicționare sînt înmagazinate pe bandă magnetică sau în formă de listă codificată, tipărită de mașina de calcul respectivă. Unele au fost însă publicate și în formă editorială obișnuită.

În aceste dicţionare automate, cuvintele sînt înregistrate fie în forma în care apar în text, fie sub diverse tipuri de segmentare a cuvintelor : rădăcini, afixe, unelte gramaticale etc.

O tehnică interesantă în lexicografia bilingvă automatică este aşa-numita „abordare reciproc bilingvă", descrisă de Martins, Mazur şi Reitz [1], care, într-un dicţionar experimental tezaur şi bilingv, au aranjat cuvintele-titlu în cicluri de inversiune : rus-englez-rus. Prin acest procedeu, cuvintele titlu ruseşti dintr-un dicţionar rus-englez sînt înregistrate în linie cu echivalentele englezeşti. Cuvintele-titlu englezeşti, la rîndul lor, sînt înregistrate în linie cu echivalentele ruseşti. Acest procedeu permite lesne deducerea unor indici de frecvenţă a ocurenţei pentru evaluarea proximităţii semantice a unui cuvînt dat cu cuvîntul-titlu respectiv.

5. În procedeul manual obişnuit de redactare a dicţionarelor, lexicograful parcurge diverse texte, culegînd cuvintele care se consideră necesar să fie introduse în dicţionar ; lista astfel obţinută se îmbogăţeşte pe baza despuierii unor liste terminologice sau dicţionare precedente. Aceste cuvinte sînt copiate pe fişe separate, apoi explicate, traduse şi puse în ordine alfabetică. Manuscrisul se dactilografiază şi se dă la tipar, ceea ce prilejuieşte, de asemenea, un mare număr de colaţionări şi corecturi. Acest proces greoi şi complicat implică mari probabilităţi de strecurare a greşelilor sau chiar pierderea unor fişe.

Unul din avantajele elementare ale producerii automate a dicţionarelor constă în reducerea la zero a acestor probabilităţi de eroare. Un alt avantaj al automatizării lexicografiei constă în eficienţa organizării întregului proces de compilare şi producere a dicţionarelor. Prin utilizarea adecvată a calculatoarelor electronice, sarcini lingvistice complexe de clasificare şi coroborare pot fi realizate în timp foarte scurt de către un număr foarte mic de lingvişti şi cu cheltuieli financiare substanţial reduse. Divizînd în mod corespunzător munca între maşinile de calcul şi om, se pot obţine progrese importante în procesul lexicografic. În acest sens, o bună ilustrare o constituie experienţa descrisă de prof. H. H. Josselson de la Wayne State University-Detroit (S.U.A.) la recenta conferinţă internaţională de lingvistică aplicată (New York, 19—25 mai 1965).

Un grup de lingvişti, sub conducerea prof. Josselson, şi-au propus să reorganizeze şi să coroboreze conţinutul a două mari dicţionare ale limbii ruse în vederea producerii unui dicţionar automat mai cuprinzător şi mai sistematizat decît fiecare dintre dicţionarele folosite.

Este vorba de dicţionarul lui D. N. Uşakov şi de dicţionarul Academiei de ştiinţe a U.R.S.S. [2]. Datele lingvistice conţinute în aceste două dicţionare vor fi coroborate, putînd fi astfel de folos lingviştilor interesaţi în studiul structurii limbii ruse, precum şi celor interesaţi în traducerea automată din rusă în engleză sau în alte limbi. După ce întregul conţinut al celor două dicţionare va fi prelucrat de maşină şi înregistrat pe bandă

[1] G. Martins, M. Mazur and G. Reitz, *Automatic Thesaurus Compilation* (Progres Raport, nr. 2, N.S.F., Bunker-Ramo Corporation, oct. 1963).

[2] D. N. Uşakov, *Толковый словарь русского языка*, vol. I—IV, Moscova, 1935 şi *Словарь русского языка*, Академия наук СССР, Moscova, 1957.

magnetică, mașina va putea oferi lingviștilor orice liste exhaustive asupra diverselor categorii de cuvinte ale limbii ruse, de exemplu : lista exhaustivă a verbelor care cer totdeauna acuzativul etc. Dată fiind distanța de cca. 20 de ani între datele de publicare ale celor două dicționare, mașina poate da rapid indicații prețioase asupra inovațiilor limbii ruse din această perioadă. Cuvintele-titlu ale celor două dicționare, însoțite de informațiile gramaticale necesare, sînt verificate și apoi depozitate în „memoria" mașinii. Depozitarea lor în „memoria" mașinii a dus la dezvoltarea unor programe automate de sortare a conținutului lingvistic, ajungîndu-se astfel la obținerea unui sistem organizatoric flexibil și eficient, care poate fi considerat ca o creație nouă pentru lexicografie, ca o contribuție a automatizării la dezvoltarea lexicografiei.

În plus, la dicționarul astfel obținut, s-au adăugat numere de identitate pentru fiecare cuvînt care indică : titlul dicționarului din care provine cuvîntul, volumul, pagina și locul în pagină. Aceste numere de identitate ale cuvintelor creează avantaje noi, ca mărirea vitezei de manipulare a cuvintelor (ordinea alfabetică ar fi mai greoaie pentru mașină), evitarea greutăților generate de omonimie și posibilitatea introducerii rapide de date noi sau reformulări după ce dicționarul a fost elaborat.

Calitatea de depozit activ al tezaurului lexical e unul din cele mai evidente avantaje ale dicționarului automat : acest tip de dicționar poate fi ținut „la zi", îmbogățit și îmbunătățit continuu — ceea ce dă posibilitatea ca eventuala lui variantă publicată în formă editorială obișnuită să fie, de asemenea, reeditată cu ușurință în momentul epuizării sau cînd se constată că schimbările care au fost necesare în originalul automatic fac necesară o nouă ediție.

O asemenea formă de dicționar este ideală pentru lexicologii care studiază caracterul sistematic al vocabularului.

Mașina de calcul electronic devine o unealtă minunată pentru lexicograf, luînd de pe umerii săi partea cea mai grea și mai obositoare a muncii : acumularea și clasificarea de date noi pentru reelaborare, făcînd-o mult mai repede și mai eficient.

Avantajul folosirii calculatoarelor pentru alcătuirea de tabele statistice este evident : diverse cote statistice apar de la sine chiar în procesul alcătuirii dicționarului automat, în urma introducerii informațiilor gramaticale și de derivație. Asemenea indicații statistice și cantitative pot fi uneori revelații extrem de interesante asupra proprietăților distribuționale ale anumitor aspecte ale structurii limbii respective. Obținerea unor astfel de date fără ajutorul mașinii cere astăzi cercetătorilor investiții substanțiale de energie și timp.

În sfîrșit, două avantaje de ordin practic :

Faptul că diferitele date lexicale pot fi depozitate într-un mod care permite prelucrarea lor ulterioară în orice configurație dorită implică două înlesniri prețioase pentru lingviști :

1) informații noi, de orice natură combinatorie, asupra vocabularului foneticii și gramaticii unei limbi, pot fi obținute foarte ușor prin elaborarea unor programe adecvate pentru mașina de calcul ;

2) posibilitatea de „aducere la zi" a dicționarului, introducerea sau scoaterea de articole, face ca elaborarea de ediții noi sau variate să nu mai constituie un proces anevoios și atît de costisitor cum este încă astăzi.

Toate acestea ne îndreptățesc să credem că într-un viitor foarte apropiat, cel puțin dicționarele fundamentale vor exista atît în formă de „depozit activ", ca dicționar automat, cît și în formă editorială obișnuită.

New York — mai 1965

BIBLIOGRAFIE

1. H. H. Josselson, *The Russian word count* (Wayne State University Press, 1953).
2. A. G. Oettinger, *A study for the Design of an Automatic Dictionary* (Ph. D. Thesis, Horvard University, 1954).
3. W. H. Jacobsen and Sydney M. Lamb, *A High-Speed Large Capacity Dictionary System*, în „Mechanical Translation", nov. 1961.
4. V. E. Giuliano, *An experimental Study of Automatic Language Translation*, a doctoral thesis, Harvard University, 1959.

CONSTRUCŢII INCIDENTE
ASPECTE MORFOLOGICO-SINTACTICE ŞI STILISTICE

DE

MARIA I. GABREA

Recunoaşterea „incidentelor legate" va clarifica probleme importante, nerezolvate încă de gramatică, atît în domeniul morfologiei (adverbul, p. 290—300, vol. I, ed. a II-a), cît şi în cel al sintaxei (construcţiile incidente, p. 422—428, vol. II, ed. a II-a, şi împletirea subordonatei cu regenta, p. 265, vol. II, ed. a II-a).

Incidente sînt considerate cuvintele şi construcţiile, propoziţiile şi frazele care, deşi legate din punct de vedere semantic, nu sînt totuşi legate sintactic (gramatical) de unitatea în care se găsesc.

Din punctul de vedere al clarificării noţiunii de incidentă, Gramatica Academiei, ediţia a II-a, reprezintă un progres faţă de ediţia I, unde această noţiune se confunda cu aceea de intercalată, considerîndu-se incidentă o propoziţie ca : „Înţelese că, *dacă nu face efort*, pierde examenul" (vol. II, p. 268). Aici avem de-a face, de fapt, cu o subordonată condiţională intercalată în regenta ei, urmînd imediat după conjuncţia subordonatoare a regentei completive. În acelaşi mod se construia întreg capitolul *Propoziţii incidente legate sintactic de restul frazei* (vol. II, p. 258), ca şi capitolul *Categoriile de propoziţii subordonate care pot fi incidente*, în care se dădeau exemple de incidente cu tot felul de subordonate intercalate : cauzală, finală, condiţională etc.

În ceea ce priveşte însă legătura semantico-logică dintre incidente şi comunicarea de bază la care ele se raportă, remarcăm faptul că ediţia a doua a Gramaticii Academiei oferă o clasificare mai săracă, şi anume numai patru tipuri de incidente (vol. II, p. 423) ; ediţia I conţinea în plus următoarele două tipuri : incidente exprimînd legătura logică dintre două noţiuni sau acţiuni, şi incidente arătînd modul de exprimare al gîndirii (vol. II, p. 257). De asemenea, afirmaţia din ediţia a II-a, privind construcţiile incidente care, scoase din comunicarea unde se găsesc, pot forma altă comunicare neincidentă (vol. II, p. 422, § 965), nu corespunde decît incidentelor

propoziții sau fraze, nu și incidentelor cuvinte nepredicative, pe care ediția a II-a nu le amintește decît la capitolul *Cuvinte de umplutură.*

Incidentele pot sta în orice loc față de comunicarea de bază : la început și la sfîrșit, dacă se referă la întreaga comunicare, la mijloc, intercalate, din această categorie decurgînd cele mai multe fenomene de abstractizare-gramaticalizare.

Din punct de vedere semantic, funcțiile incidentelor sînt multiple [1], exprimînd :

I. Atitudinea vorbitorului față de comunicare, o apreciere afectivă sau logică :

„Noi însă, *din fericire*, eram deprinși cu aceste punți de un alt soi și le trecurăm pe toate fără greș" (Hogaș, *Pe drumuri de munte*, Biblioteca pentru toți, p. 10). (Alte exemple : *din păcate, din nefericire, spre marea mea uimire, spre marea mea supărare.*)

II. Sublinierea importanței comunicării :

„...cu ce-i va hrăni și *mai cu seamă* ce le va lăsa după moarte" (L. Rebreanu, *Ion*, E.P.L., Biblioteca pentru toți, 1963, I, p. 95).

III. Gradul de veracitate :

a) Siguranța : „Aici, *în adevăr*, departe de lume, mulți fugari s-au adăpostit" (M. Sadoveanu, *Opere*, VI, p. 93).

„Și din astă pricină răutăcioasa de Măriuca Săvucului, care, *drept să vă spun*, nu-mi era urîtă, făcea deseori în ciuda mea" (I. Creangă, *Opere*, ESPLA, 1954, p. 48).

„Vărul meu Mogorogea, Gîtlan, Trăsnea și alți cunoscuți ai mei se dusese tot acolo mai de mult, *bineînțeles*, pe socoteala părinților lor" (I. Creangă, *Opere*, p. 54).

„Fetele au găsit porecla aceasta atît de minunată, că de atunci încolo, de cîte ori vorbeau de dînsul, numai pămătuful îi ziceau, prăpădindu-se, *firește*, de rîs" (L. Rebreanu, *Ion*, I. p. 99).

„Și-apoi cine n-a auzit în acest loc greierul șuierător și pe cosarul răgușit, locuitorii nevăzuți ai miriștei uscate, acela *desigur* n-a avut prilejul să se îmbete de cel mai dulce concert" (Hogaș, *Pe drumuri de munte*, p. 21).

„Afară de asta, *la dreptul vorbind*, unchesul are dreptate" (M. Sadoveanu, *Opere*, XIII, p. 68).

„Și oricît oi fi mers eu de tare, vreme trecuse la mijloc doar... și lingurarilor, *nici mai rămîne cuvînt*, li se lungise urechile de foame, așteptînd" (I. Creangă, *Opere*, p. 43).

b) Probabilitatea, presupunea : „Într-o poiană mică așternută cu iarbă scurtă, deasă și de un verde gingaș și *parcă* anume săpată în semicerc, în desișul arinilor îmi așezai conacul meu de zi" (Hogaș, *Pe drumuri de munte*, p. 116).

[1] Acestea sînt arătate în toată complexitatea lor în sintaxa rusă, *Грамматика русского языка*, tom. II, Sintaxa, partea a II-a, p. 142—167 ; Водные слова : Водные предложения, cu referire la cuvinte și propoziții modale, corespunzătoare construcțiilor incidente din limba română.

„Ar fi mai bine să cauți a te încredința și cu atît mai mult cu cît aveți, *mi se pare*, la primărie niște porunci în această privință" (Hogaș, *Pe drumuri de munte*, p. 9).

„Peste cîteva zile după asta auzim că Nică Oșlobanu s-a dus să învețe la școala catihetică din Folticeni, *vorbă să fie*" (I. Creangă, *Opere*, p. 56).

„Odată venise lui Oșlobanu rîndul să cumpere lemne ; și așa, cu toată cîrpănoșenia lui, iese cîne-cînește în medean aproape de gazda noastră și găsește un țăran de la Iarca, *paremi-se*, ori de la Baia, cu un car încărcat cu lodbe de fag" (I. Creangă, *Opere*, p. 57).

„Iar pe la capătul albiuței am găsit cîteva rubiele puse de turci — *se vede* — la capul copilei" (I. Creangă, *Opere*, p. 27).

„Alături, în umbra depărtării, stătea nemișcată și gînditoare, *pare-că*, vestita Cetate a Neamțului, cetatea lui Ștefan, martoră nepieritoare a gloriei noastre trecute" (Hogaș, *Pe drumuri de munte*, p. 16).

Ortografia și raportarea lui *pare-că* nu la un verb, ci la un alt cuvînt, după care urmează (*gînditoare pare-că*), arată abstractizarea verbului și o etapă importantă din procesul de sudură cu conjuncția *că*, spre completa adverbializare a lui *pare-că*.

IV. Gradul de obișnuință a acțiunii comunicate :

„Nică Oșlobanu, *ca de obicei*, se scoală în picioare cît mi-i ți-i meleanul și se roagă de iertare, spunînd că-l doare capul" (I. Creangă, *Opere*, p. 55).

V. Izvorul comunicării, cui i se atribuie o comunicare sau un gînd (exprimate, în genere, prin verbe *declarandi*, *cogitandi*, *sentiendi*) :

„Și bucuriile și dezmierdările voivozilor, *zicea măria-sa*, trebuie să fie puține și ascunse" (M. Sadoveanu, *Opere*, XIII, p. 43).

„Însă voievozii au altă rînduială, *se gîndi el*, și trebuie să fie în orice împrejurare cu multă fală" (M. Sadoveanu, *Opere*, XIII, p. 216).

„...și după ce mi-au tras o frecătură bună cu oțet de leuștean, *mi-aduc aminte ca acum*, au întins hoștinele fierbincioare pe o pînzătură și m-au înfășat cu ele peste tot ca pe un copil" (I. Creangă, *Opere*, p. 24).

Alte exemple similare : *după unii*, *se zice*, *spune legenda*, *vorba ceea* etc. : „Despre viața de la seminar Creangă n-ar fi avut, *după spusele unora*, amintiri bune" (G. Călinescu, *Viața lui Ion Creangă*, Fundația pentru literatură și artă, 1938, p. 69).

„Tot ciubuc ar fi făcut, *după Ion Creangă povestitorul*, un clopot mare la mînăstirea Neamțului, pe care-l trăgea singur" (G. Călinescu, *Viața lui Ion Creangă*, p. 14).

„Și, *vorba ceea*, lucrul rău nu piere cu una cu două" (I. Creangă, *Opere*, p. 24).

VI. Atrage atenția convorbitorului, îl ia martor asupra veracității comunicării, încearcă o *captatio benevolentiae*"... c-apoi și eu ți-oi lua de la Folticeni o pălăriuță cu tăsma de cele cu chimeriu, *știi cole*, ca pentru tine" (I. Creangă, *Opere*, p. 48).

„S-amărît rău, domnule părinte, *crede-mă*" (L. Rebreanu, *Ion*, p. 27).

„Ai greșit, *vezi bine*, căci cine nu greșește?" (L. Rebreanu, *Ion*, I, p. 258).

„Cînd a venit tatăl dumitale aci m-am bucurat din inimă, *știți prea bine*, și am făcut ce-am putut ca să-i fiu de folos" (L. Rebreanu, *Ion*, I, p. 171).

„Apoi unde pui cealaltă lume care s-a purtat prin satul nostru și tot lume mai mult bogată și aleasă ; *mă rog*, la mînăstirea Neamțului : icoană făcătoare de minuni, casă de nebuni, hram de ispas și iarmaroc în tîrg tot atunci" (I. Creangă, *Opere*, p. 53).

VII. Arată atitudinea vorbitorului față de stilul comunicării, justifică folosirea unui cuvînt sau rectifică un termen folosit. Caracterizează modalitatea exprimării în privința concesiunii etc. :

„Și-mi închipui că rusul nostru trebuie să fi numărat printre strămoșii săi vreun Oleg sau Rurik, deoarece *izba* sau, *mai bine zis*, cocioaba lui nu se depărta de loc de tipul patriarhal al primelor locuințe slavice" (Hogaș, *Pe drumuri de munte*, p. 99).

„Nevasta zice, *pardon* : dezbracă-te Ghiță și te culcă" (Caragiale, *O scrisoare pierdută*).

„Și, *scurtă vorbă*, unde erau trei, eu eram al patrulea" (I. Creangă, *Opere*, p. 49).

VIII. Arată legătura logică între părțile comunicării, între comunicare și un text anterior [2] (concluzie, sinteză, generalizare, opoziție, concesie) :

„*De altminteri*, Vărătecul nu înfățișează nici o însemnătate istorică și mai nici o tradiție nu se leagă de dînsul" (Hogaș, *Pe drumuri de munte*, p. 20).

„*Oricum*, dar Ghiță mai ales avea ceea ce s-ar putea numi, în unele împrejurări, pitorescul mîncării" (Hogaș, *Pe drumuri de munte*, p. 113).

„Ea însă nu vrea să se mărite niciodată, are oroare de bărbați și nici pentru Aurel nu simte, *la urma urmelor*, decît o simpatie" (Rebreanu, *Ion*, I, p. 109).

„De aceste neajunsuri se temea maica Filofteia să nu ni se întîmple nouă *și* se hotărî *deci* să facă o rugăciune de drum spre a ne ajuta" (Hogaș, *Pe drumuri de munte*, p. 12).

„Își zicea din ce în ce mai des că robotind ori cît, nu va ajunge niciodată să aibă și el ceva. *Va să zică*, va trebui să fie veșnic slugă la alții. Să muncească spre a îmbogăți pe alții" (Rebreanu, *Ion*, I, p. 95).

Cum se vede din exemplele de mai sus, construcțiile incidente pot fi, din punct de vedere morfologico-sintactic, adverbe, locuțiuni adverbiale, propoziții sau fraze. Despre adverbe, locuțiuni adverbiale, care nu formează propoziții nu se vorbește însă în Gramatica Academiei, ediția a II-a, vol. II, unde se afirmă că „cuvintele și construcțiile incidente alcătuiesc,

[2] Cf. Gramatica Academiei, ed. I, vol. II, p. 257 și Gramatica rusă cit., vol. II, p. 159.

din punct de vedere sintactic, propoziții sau fraze (p. 423 § 967). Mai departe, se consideră că locuțiunile *desigur*, *firește*, *bineînțeles*, *cu siguranță fără îndoială*, *fără doar și poate* etc. sînt numai adverbe predicative și locuțiuni adverbiale predicative (p. 424 § 967 b.).

Demonstrația Ecaterinei Teodorescu din revista „Limba română" nr. 5/1964, în articolul *Adverbe predicative*, cu care sîntem de acord, arată că acestea nu sînt adverbe predicative. Cu atît mai mult nu se poate spune acest lucru despre adverbele și locuțiunile adverbiale de tipul : *în general*, *în definitiv*, *chipurile* etc.

O altă problemă ridică adverbele și locuțiunile adverbiale incidente care stabilesc o legătură logică : concluzie, sinteză, opoziție etc., ca : *prin urmare*, *dimpotrivă*, *totuși*. Acestea se găsesc la limita dintre adverb și conjuncție, ceea ce explică și ezitarea din Gramatica Academiei, ediția a II-a, care, în vol. I, p. 310, consideră pe *deci*, *așadar*, *prin urmare*, ca adverbe și locuțiuni adverbiale de mod cu sens concluziv, sau pe *totuși*, *cu toate acestea*, cu sens concesiv, iar în vol. II, p. 252, le consideră conjuncții și locuțiuni conjuncționale, afirmîndu-se că coordonarea concluzivă se realizează cu ajutorul conjuncțiilor și locuțiunilor conjuncționale *deci*, *dară*, *așadar*, *prin urmare*, *de aceea*, *în concluzie*, *în consecință*, *care va să zică*, *și* (singur sau *în combinație* cu *deci*, *de aceea*, *prin urmare* etc.).

La capitolul *Conjuncții, coordonatoare* (vol. I, p. 393—397), nu se mai trec decît *deci* și *și* printre conjuncțiile concluzive.

Socotim nejust termenul *combinație*, deoarece el nu spune nimic din punct de vedere gramatical. Ca îmbinări de cuvinte cu funcție conjuncțională nu cunoaștem combinații, ci doar : 1) conjuncții compuse : *ca să*, neputîndu-se folosi prima fără a doua ; 2) locuțiuni conjuncționale (cu termeni necomutabili ; *de vreme ce*) ; 3) locuțiuni conjuncționale corelative : *cu cît... cu atît ; nu numai.... ci și*, la care folosirea ambilor termeni este obligatorie.

Prezența conjuncției *și* (*și* deci, *și* prin urmare, *și* totuși), care *preia valoarea adversativă sau concluzivă*, tratată *ca atare* la capitolul respectiv (*și* adversativ, *și* concluziv), alături de aceste adverbe și locuțiuni adverbiale, precum și marea lor mobilitate, aceste adverbe putînd fi mutate chiar la sfîrșitul propoziției (ceea ce nu se poate întîmpla cu o conjuncție coordonatoare pură : *ci*, *dar*, care nu poate primi virgulă după ea), ne fac să credem că în aceste situații adverbele și locuțiunile adverbiale de care vorbim nu sînt conjuncții. Topica și punctuația vin în sprijinul tezei că am putea constitui o categorie de adverbe și locuțiuni adverbiale incidente cu funcția de a stabili raporturi logice cu un context anterior (cf. *Gramatica limbii ruse*, capitolul citat anterior, vol. II, Sintaxă, partea a II-a p. 159).

În acest sens chiar și *deci* de origine adverbială (de aici) și *însă* de origine pronominală ar putea fi considerate, în unele texte, ca adverbe incidente :

„De aceste neajunsuri se temea maica Filofteia, să nu ni se întîmple și nouă *și* se hotărî *deci* (la sfîrșitul propoziției după predicat — subl. ns. *M.G.*), să facă o rugăciune de drum spre a ne ajuta (Hogaș, *Pe drumuri de munte*, p. 12).

„Cîteodată chiar mă aşteptam să întîlnesc în cale vreo mare poartă neagră pe care să citesc cu însuşi ochii mei celebrul

Per me si va nella cita dolente...

cu cîtă părere de rău „*însă*" nu mă trezii eu din această fantezie clasică — apropiindu-mă de Sihla" (Hogaş, *Pe drumuri de munte*, p. 22).

Credem că şi despre adverbul — *totuşi* putem spune acelaşi lucru. Nu-i putem da o altă funcţie decît de *incident*, pentru că, în calitatea lui de adverb de mod, cu înţeles concesiv, dat fiind sensul lui abstract, nu poate avea un rol în propoziţie, căci nu arată obiectul care ar împiedica acţiunea, ci face numai legătura logică cu o idee concesivă anterioară. De asemenea, nu putem spune nici că e corelativ al lui *deşi*, pentru că apare şi fără el, în fraze formate prin coordonare asindetică, subliniind tocmai raportul logic, în cazul de faţă sensul concesiv al contextului anterior. Exemplu : „Fulgerul zărilor, o clipă izbucnit, fusese acoperit de îmbulziri negre de nori. Ne suisem, *totuşi*, către pătulurile de observaţie" (M. Sadoveanu, *Opere*, XIV, p. 526). Chiar cînd nu e despărţit prin virgulă ca în textul de mai sus, adverbul *totuşi* e despărţit în vorbire prin pauză.

Interpretarea lui *totuşi* ca adverb incident este şi mai clară cînd el apare într-o subordonată atributivă după pronumele relativ *care* : „Mai nimic nu se ştie despre această soră, care *totuşi* a trăit îndeajuns şi a avut şi urmaşi" (G. Călinescu, *Viaţa lui Ion Creangă*, p. 33).

La fel se explică şi folosirea locuţiunii adverbiale *prin urmare* într-o propoziţie atributivă : „Totuşi, că din bătrînii descălecaţi de peste munţi trăiau încă pe cînd povestitorul era copil, sau măcar nu murise de mult, stă dovadă pomenirea de către David bunicul a lui Moş Dediu din Vînători, care, *prin urmare*, era o figură cunoscută în mintea tuturor" (G. Călinescu, *Viaţa lui Ion Creangă*, p. 12).

În concluzie, la această primă parte, socotim că Gramatica Academiei ar putea să treacă în vol. I, la capitolul *Morfologie*, printre funcţiile adverbului, şi funcţiile semantice şi logice ale incidentelor (aprecierea vorbitorului asupra comunicării, asupra veracităţii, asupra izvorului, asupra stilului etc.[3]).

De asemenea, s-ar putea face observaţia că unele adverbe sau locuţiuni adverbiale, ca *mai degrabă*, *altfel* (= *de altfel*), *altminteri* (= *de altminteri*), pot avea funcţie sintactică circumstanţială cînd au *un sens*, iar cînd au *alt sens* pot fi construcţii incidente.

Mai degrabă, de exemplu, este locuţiune adverbială (= *mai iute*), cu funcţie de complement circumstanţial de mod : „Vino *mai degrabă*", sau poate deveni incidentă, schimbîndu-şi sensul (= *mai bine spus*) şi avînd funcţia de a rectifica un termen. „... lîncezesc încă pe sub foi pe jumătate scorojite pepeni rotunzi care nu vor să se coacă. Adunaţi, îngropaţi în saci de grîu, pot fi scoşi copţi gata de Crăciun — *copţi*, *vorba vine*, *mai de grabă*, *păliţi*, *vestejiţi*, *dulcegi*"... (Zaharia Stancu, *Desculţ*, Editura de stat, 1948, p. 202). Exemplul este dat de I. Coteanu, în articolul *Discon-*

[3] Cf. G. N. Dragomirescu, *Adverbul şi determinarea adverbială în limba română* (despre adverbele de opinie), în „Limba română", IX, 1960, nr. 4, şi Ecaterina Teodorescu, *Adverbe predicative*, în „Limba română", XIII, 1964, nr. 5.

tinuitatea — un procedeu al stilului artistic actual („Limba română", nr. 1/1962), pentru a arăta că aici este vorba de o rezervă a vorbitorului față de termenii folosiți, ceea ce creează o discontinuitate. Citățm textual : „În partea subliniată de noi în text se află rezolvarea unei reticențe a vorbitorului căruia nu i se pare potrivit adjectivul *copt* pentru pepeni ținuți iarna în grîu și-l explică în aparență pentru sine, în realitate pentru cititori" (loc. cit.).

Trebuie să subliniem că în fraza citată de I. Coteanu rectificarea se face prin două construcții incidente : *vorba vine*, care exprimă rezerva față de termenul folosit, adjectivul *copt*, și *mai degrabă*, care înlocuiește acest termen cu altul socotit mai just : *păliți*, *vestejiți*.

Unele adverbe și locuțiuni adverbiale nu pot fi decît incidente, de exemplu : *chipurile*, *în definitiv*, *în primul rînd*, *la urma urmelor*, *cu alte cuvinte* etc.

„*La urma urmei* acestea sînt niște fleacuri" (M. Sadoveanu, *Opere*, XVI, p. 161).

„În ziua de 6 iulie eram *gata*, *cu alte cuvinte*, aveam toate trebuincioase de drum așezate într-o boccea de forma unei răniți soldățești" (Hogaș, *Pe drumuri de munte*, p. 10).

„Și aici, *în definitiv*, ca și în fonetică, e vorba de economie de forțe" (Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, p. 21).

„Toată lungimea peretelui din fund, dacă lungime s-ar fi putut numi, era prinsă de o laviță îngustă care-și arăta pe alocuri goliciunea unsuroasă de sub spărturile largi ale unui lăvicer vechi cu care, *chipurile*, era acoperită" (Hogaș, *Pe drumuri de munte*, p. 131).

O altă problemă care poate fi discutată este aceea a incidentelor *legate*. Deși din punct de vedere gramatical incidentele nu se leagă sintactic de comunicarea de bază, există totuși incidente care încep cu un cuvînt subordonator, adverb relativ : *cam*, *cît*, *pe cît*, pronume relativ : *ce*, conjuncție : *că*, *dacă*, *ca să*, amintite în Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. II, p. 424, și explicate ca subordonate, la origine, tot ale unei propoziții incidente. De asemenea, există incidente care se leagă de textul în care se găsesc și printr-o conjuncție aflată la sfîrșitul lor : *că*, despre care nu se vorbește, fenomenul fiind însă greșit analizat și numit *împletirea unei subordonate cu regenta* (p. 265). Desigur că numai incidentele exprimate prin propoziții sau fraze pot fi introduse prin conjuncții subordonatoare. Trebuie arătat că acestea se clasifică, în genere, la fel cu cele nelegate, avînd aceleași funcții semantice față de comunicarea de bază, indicînd :

I. Gradul de convingere, veracitatea :

„Și apele unuia într-adevăr sînt albe și ale celuilalt aproape negre după felul, *pe cît se pare*, al păturilor de pămînt peste care curg" (Hogaș, *Pe drumuri de munte*, p. 30).

„Doi icusari plătise Mogorogea lui Pavel pentru ciubote. Dar, *ce-i drept*, făceau paralele acelea" (I. Creangă, *Opere*, p. 68).

II. Gradul de obișnuință sau frecvență : „Fiind proaspăt venită de peste munți, familia lui David trebuie să fi fost privită, *cum se obișnuiește*, cu oarecare împotrivire" (G. Călinescu, *Viața lui Ion Creangă*, p. 16).

III. Izvorul comunicării : „Pesemne te mănîncă spinarea, *cum văd eu*, măi Țîcă" (I. Creangă, *Opere*, p. 45).

„Astfel, *după cît spunea gazda noastră din ce apucase și el* (frază incidentă) și *după cît știa și din spusele bătrînilor*, viața se scurgea destul de liniștită în acest colț împădurit" (M. Sadoveanu, *Opere*, VI, p. 129).

„S-a tras cu bucatele încoace, ca și moș Dediu din Vînători și alți mocani, din pricina papistășiei mai mult, *pe cît știu eu* (se referă numai la complementul circumstanțial de cauză *din pricina păpistășiei*) (I. Creangă, *Opere*, p. 26).

„Așa era mama pe vremea copilăriei mele, plină de minunății, *pe cît mi-aduc aminte*. Și-mi aduc bine aminte..." (I. Creangă, *Opere*, p. 34).

Remarcăm că în Gramatica Academiei (ed. a II-a, vol. II, p. 307) acest exemplu : *pe cît mi-aduc aminte*, este trecut la subordonata circumstanțială de mod, care exprimă conformitatea cantitativă, ceea ce nu e just. De asemenea, și în articolul lui Gh. Bulgăr, *Izolarea subordonatelor în proza artistică actuală* (*Studii de gramatică*, vol. I), acest tip de incidente, introduse prin unealtă subordonatoare, sînt considerate drept subordonate, dîndu-se drept exemplu de subordonată izolată ceea ce în realitate este incidentă izolată. Exemplu : „E o lume care se duce, *după cum pretind toți... După cum pretinde Paulina Gorjan. După cum ne asigură Jack* și *ne-o demonstrează individul* din restaurantul gării" (Cezar Petrescu, *1907*, citat de G. Bulgăr, în articolul amintit).

După cum se vede, propozițiile subliniate nu sînt subordonate izolate, ci incidente izolate.

„Aci se poate vedea o mică scobitură pătrată și puțin adîncă pe care, *după cum spune legenda*, sfînta Teodora a săpat-o cu înseși unghiile sale" (Hogaș, *Pe drumuri de munte*, p. 26).

IV. Atitudinea vorbitorului față de forma comunicării, față de folosirea unui cuvînt sau a altuia :

„.... îndeamnă păcatul pe bădița Vasile Tîntul, *că mai bine nu i-oi zice*"... (I. Creangă, *Opere*, p. 19).

„Cred că în răstimpul dintre aceste două perioade de activitate exterioară, *ca să zic așa*, am redactat și o revistă proprie pe care am botezat-o Aurora" (M. Sadoveanu, *Opere*, XVI, p. 440).

V. Invită pe convorbitori să ia o anumită atitudine :

„...ba și-un topor îți fac, *dacă mă crezi* (= *crede-mă*), de-i zice aman puiule cînd îi scăpa din mîna mea" (I. Creangă, *Opere*, p. 45).

Incidentele, mai ales adverbele, se leagă de textul în care se găsesc și în partea lor finală prin conjuncția *că* :

„Cloșca nu se vede, dar *probabil că* stă în desiș" (= nu se vede, dar, probabil, stă în desiș).

Opoziția nu se stabilește între *nu se vede* și *probabil*, ci între *nu se vede*, dar *stă în desiș*.

Alte exemple : „... dar ea sărmana *se vede că* se mistuise de frica mea prin cotloanele scorburii undeva..." (I. Creangă, *Opere*, p. 43).

„L-aș lăsa eu, dar *vezi că* nu mă lasă el acum" (I. Creangă, *Opere*, p. 45).

Vezi e o incidentă care atrage atenția. Opoziția nu se stabilește între *l-aș lăsa eu* și *vezi*, ci între *l-aș lăsa eu*, dar *nu mă lasă el pe mine* (vezi bine, după cum vezi și tu).

„Iar de mult tare, cînd au venit românii aici, *zice că* au găsit-o aproape astupată cu o lacată mare și grea la ușă ce nu se putea deschide" (M. Sadoveanu, *Opere*, VI, p. 164).

În toate aceste exemple, verbul din propoziția incidentă, pierzîndu-și accentul pe care l-ar fi avut dacă ar fi fost o propoziție regentă, se abstractizează. Din cauza golirii de sens, indicată și de intonație, el nu e simțit ca verb regent și poate fi mutat după predicatul următor : „A venit zice că" (construcție populară, mai departe a dat pe *cică*). Din această situație de incidentă intercalată legată credem că a apărut sudura între *zice* și conjuncția *că*, dezvoltîndu-se adverbul *cică*, care arată îndoiala (= *chipurile*).

„Pînă și vodă *ci c*-ar fi tras odată în gazdă la Ciubuc" (I. Creangă, *Opere*, p. 26).

„N-ai auzit că unul *cică* s-a dus odată bou la Paris unde a fi acolo și a venit vacă ?" (I. Creangă, *Opere*, p. 23).

La fel s-a întîmplat cu îmbinarea *pare că :* lipsită de accent în situația de incidentă ; fiind simțită ca o unitate cu sens adverbial, s-a putut muta după verb. Astfel, conjuncția *că* și-a pierdut complet funcția de subordonare, prin abstractizarea verbului :

„Alăturea, în umbra depărtării, stătea nemișcată și gînditoare, *pare că*, vestita cetate a Neamțului" (Hogaș, *Pe drumuri de munte*, p. 16).

Adverbializat, *pare-că* s-a putut muta în orice loc, înainte sau după verb sau lîngă orice cuvînt la care se raportă (gînditoare *parcă*).

„Și blîndețea orelor *așeza* **parcă** între noi, între natură și între cer, o taină, o rugăciune" (M. Sadoveanu, *Opere*, VI, p. 341).

De altfel, tendința de a lega prin conjuncția *că* părți ale comunicării fără valoare de subordonare [4] o întîlnim și în folclor, unde apar propoziții independente introduse prin *că*, fie pentru evitarea hiatusului (eufonie), fie din nevoi metrice, pentru a obține o silabă în plus :

„Și pe murg a-ncălecat
Și în grabă *c*-a plecat.
. . . . . .
La Țaringrad ajungea
Și la turci că se ducea
Turcii-n ușă *că*-i ieșea".

(Doine și strigături din Ardeal)
(Jarník-Bîrseanu).

[4] Cf. Ecaterina Teodorescu, *loc. cit.*, p. 43.

Şi în vorbirea curentă apare un astfel de *că*, fără să subordoneze. „— N-ai de-o ţigară ? *Că* bine zici, dumneata nu fumezi" (M. Sadoveanu, *Opere*, VIII, p. 86). Se pare că limba română nu suportă nici hiatusul gramatical al parataxei între incidentă şi comunicarea de bază în care este intercalată. Astfel întîlnim „căci eram feciorul mamei, care şi ea *cu adevărat că* ştia a face multe şi mari minunăţii", în loc de „care şi ea *cu adevărat ştia*".

Cel mai adesea tipul de incidentă legată la sfîrşit prin conjuncţia *că* apare ca intercalată într-o propoziţie atributivă, păstrîndu-şi însă net caracterul de incidentă. Formal, ea este regenta atributivei pe care dă impresia că o subordonează a doua oară.

Explicaţia dată de Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. II, p. 265, în capitolul *Împletirea subordonatei cu regenta*, nu e satisfăcătoare. În legătură cu exemplul: „Cînd vuia în sobă tăciunele aprins care se zice că face a vînt şi a vreme rea . . .", se afirmă că propoziţiile introduse prin pronumele *care*, în cazul nostru *care se zice*, sînt regente ale celor conjuncţionale (*că face a vînt şi a vreme rea*) şi că elementele lor introductive (aici pronumele *care*) au rol de părţi în propoziţia introdusă prin conjuncţie. Această afirmaţie este falsă, pentru că elementele introductive pronominale nu introduc prima propoziţie: *care se zice*, ci pe a doua: *care face a vînt şi a vreme rea*. În afară de aceasta, pronumele relativ, cum e şi firesc, nu poate avea rol decît în propoziţia pe care o introduce (*care face a vînt şi a vreme rea*). *Aceasta este atributiva*. Explicaţia dată de Gramatica Academiei este la fel cu cea dată de I. Diaconu [5] în legătură cu fraza „ăst cuvînt minunat pe care domnul Lupu aud că l-a învăţat" şi cu alte exemple similare, care sînt analizate astfel: „Din toate aceste exemple se vede că propoziţia atributivă începe cu un pronume sau adverb şi este atît de strîns legată de propoziţia *următoare* (?), care îi este subordonată, încît pronumele sau adverbul relativ are rol sintactic nu în propoziţia *atributivă* (?), ci în *cealaltă*, care urmează sau cu care este îmbinată". În realitate aici nu este vorba de o succesiune a ideilor, ci de intercalarea unei construcţii în alta. După ce în articolul citat, se respinge analiza justă, se face afirmaţia: „În realitate, deşi *pe care* este complementul direct al verbului *a învăţat*, nu se poate introduce în propoziţia a doua, *pe care l-a învăţat*, din cauza conjuncţiei că, şi rămîne în propoziţia *aud* (pe care îl *aud*)". Prezenţa conjuncţiei *că* neputînd fi explicată duce la această analiză greşită.

Această analiză desconsideră reguli gramaticale esenţiale:

1. Pronumele relativ *care* cînd introduce o atributivă, trebuie să aibă rolul sintactic în atributivă.

2. Atributiva nu poate fi găsită decît prin raportarea la cuvîntul regent din subordonată, pe care îl determină. În cazul de mai sus, substantivul regent este *ăst cuvînt minunat*. Care cuvînt ? Răspuns: *pe care domnul Lupul-a învăţat*.

Este clar că, *pe care l-a învăţat*, este atributiva reală care trebuie raportată la substantivul regent *cuvînt*: „ăst cuvînt minunat pe care domnul Lupu l-a învăţat". *Predicatul* aud *este o propoziţie incidentă* (şi nu are nici un fel de legătură cu pronumele *pe care*), intercalată în atributivă şi legată

[5] I. G. Diaconu, *Completări sintactice*, în „Limba română", VII, 1958, nr. 2.

de aceasta prin conjuncția *că* (așa cum se întîmplă și cu adverbele *sigur că*, *firește că*). Dacă considerăm acest *că* subordonator, explicația este tocmai aceea de care se ferește autorul: incidenta, subordonînd a doua oară atributiva, ar transforma-o într-o completivă directă sau subiectivă. De asemenea, se desconsideră și importanța de indice pe care îl are pronumele de formă scurtă. *l-a învățat*, care reprezintă tocmai reluarea complementului direct *pe care* (reluare obligatorie cînd complementul direct este un pronume relativ) în cadrul aceleiași propoziții.

În același sens trebuie analizat și exemplul din Gramatica Academiei reluat dintre exemplele lui Diaconu și nejust analizat: „Cînd vuia în sobă tăciunele aprins, care *se zice că* face a vînt și a vreme rea . . .". În realitate, atributiva este *care face a vînt și a vreme rea*, nu *care se zice*, *se zice* reprezentînd o incidentă, izvorul comunicării, verb unipersonal și fără subiect: „Face a vînt și a vreme rea (după cum se zice)".

Ne găsim deci în domeniul incidentelor intercalate într-o subordonată atributivă, care pot fi de două tipuri: adverbe sau propoziții nelegate și adverbe sau propoziții legate.

Incidente adverbe nelegate:

„Ast cuvînt minunat pe care domnul Lupu *poate*, *probabil*, *fără îndoială*, *după unii*, l-a învățat".

Adverbe legate:

„Ast cuvînt minunat pe care domnul Lupu *poate că*, *probabil că*, *fără îndoială că* l-a învățat".

Propoziții nelegate:

„Ast cuvînt minunat pe care domnul Lupu *aud*, *se spune*, l-a învățat".

Propoziții legate:

„Ast cuvînt minunat pe care domnul Lupu *aud că*, *se spune că* l-a învățat".

Alte exemple din texte:

Incidente nelegate:

„O rugă să-l ajute a lua un copac în spinare care, *zicea el*, îl tăiase de la rădăcină" (Ispirescu, *Basme*).

„Petrecerea lîngă un om care, *ea era încredințată*, o iubea, îi umplea ființa de simțiri plăcute" (M. Sadoveanu, *Apa morților*).

Incidente legate:

„. . . .aceeași vorbărie fără noimă pe care o auzise și fără de care acești oameni *se pare că* nici nu puteau trăi" (Marin Preda, *Moromeții*).

„Se prinde-n joc lîngă o fată care *chitește că* i-ar cam veni la socoteală" (I. Creangă, *Opere)* (nu *fata chitește*, ci *fata i-ar venit* la socoteală, *după cum chitește el*).

„Înțelegînd că-s apărați de un vrăjitor tatar, care *zice că* s-ar fi aflînd aici la Timiș" (nu *tatarul zice*, ci *tatarul s-ar fi aflînd* la Timiș, *după cum se zice*).

Zice impersonal arată izvorul comunicării (= *se zice*).

Astfel se explică și incongruența dintre pronumele relativ și propoziția incidentă lîngă care stă, fără ca s-o introducă:

„Tot aici doarme și bunicul meu după tată / cu care *mi se spune adeseori că* mă asemuiesc".

Pronumele (*cu*) *care* nu are rol sintactic în propoziția *mi se spune;* — nu : mi se spune *cu el* (cu care) —, ci în propoziția *mă asemuiesc : cu care mă asemuiesc.*

Deci flexiunea pronumelui *care* este determinată de *această* propoziție, **nu** de incidenta *mi se spune adeseori.*

Flexiunea pronumelui relativ nu este dirijată deci de incidenta intercalată, în care el nu are rol, ci de propoziția a doua, care urmează după conjuncția *că*, pe care o introduce și în care are funcție sintactică, așa cum indică și pronumele personale de formă scurtă care se găsesc în ultima propoziție și care reiau complementul exprimat prin pronumele relativ, cînd acesta e la acuzativ sau dativ.

REFLEXIV ȘI PRONOMINAL

DE

ECATERINA TEODORESCU

De mai bine de un deceniu a fost și a rămas deschisă problema diatezei reflexive în limba română [1].

În timp ce gramatica tradițională îngloba nediferențiat în reflexiv toate verbele construite cu *se*, cercetările actuale tind să restrîngă limitele acestei diateze, iar uneori se neagă însăși existența ei [2].

Diferitele intervenții, unele interesante prin modul de a pune problema cît și prin sugestiile date, nu ajung totuși la concluzii unitare.

Soluția autorilor Gramaticii Academiei [3], bazată pe rezultatele unora dintre lucrările menționate, ne apare și ea nesatisfăcătoare.

Incluzînd în diateza reflexivă „numai verbele însoțite de pronume reflexive care nu pot fi înlocuite cu pronume personale sau cu substantive în același caz" [4], autorii gramaticii în discuție, inclusiv cercetătorii care au emis sau au aderat la această interpretare, nu rezolvă problema conținutului. „. . . definițiile subcategoriilor sale se deosebesc între ele în așa măsură, încît nu pot fi reduse la o definiție unitară, valabilă pentru toate" [5].

Înscriindu-se pe linia încercărilor de pînă acum, lucrarea de față își propune să analizeze diateza reflexivă atît din punctul de vedere al formei

---

[1] Punctul de plecare îl constituie Gramatica Academiei, ed. I, 1954.

Modul cum se reflectă, în această lucrare, diateza în general, reflexivul în special, a dus la apariția unor articole succesive a căror serie a fost deschisă de S. Stati, *Verbe „reflexive" construite cu dativul*, în „Studii și cercetări lingvistice", V, 1954, nr. 1—2. Acestuia i-au urmat : N. Goga, *Observații și sugestii teoretice și metodice cu privire la diateza verbală în limba română*, în „Limba română", VI, 1957, nr. 5 ; din nou Sorin Stati, *Problema diatezelor*, în „Limba română", VII, 1958 ; E. Cîmpeanu, *Funcțiunea sintactică a pronumelui reflexiv*, în „Cercetări de lingvistică", 1960, nr. 1—2 ; Gh. Trandafir, *Considerații asupra diatezelor*, în „Limbă și literatură", 1962, nr. 6.

[2] Cf. S. Stati, *Verbe „reflexive"*...

[3] *Gramatica limbii române*, Editura Academiei R.P.R., București, 1963.

[4] *Ibidem*, vol. I, p. 209.

[5] *Ibidem*.

cît și al valorii ei, adică al sensului gramatical, în virtutea faptului că „între o corelație de pe planul expresiei și o corelație de pe planul conținutului există întotdeauna o relație" [6].

★

A admite că reflexivul reprezintă în gramatica limbii române o a treia diateză înseamnă, din punctul nostru de vedere, a demonstra că el se înscrie, prin indici formali [7] specifici și cu un sens gramatical propriu, ca *formă corelativă a verbului activ*, în flexiunea verbului respectiv.

Analizate în baza acestui principiu nu toate verbele construite cu *se* se comportă la fel.

Spre deosebire de *a (se) abona*, *a (se) alimenta*, *a (se) aproviziona*, *a (se) coafa*, *a (se) demachia*, *a (se) demasca*, *a (se) îndopa*, *a (se) îmbrăca*, *a (se) farda*, *a (se) ferchezui*, *a (se) lecui*, *a (se) peria*, *a (se) pieptăna*, *a (se) potoli*, *a (se) rade*, *a (se) spăla*, *a (se) săpuni*, *a (se) unge* și altele, care nu sînt decît forme [8] ale unui verb de bază activ, verbe ca *a se uita* „a privi", *a se alcătui* (pop.) „a cădea la învoială", *a se pleca* „a se înclina (într-o parte)" nu pot fi considerate variantele, deci formele reflexive ale corespondentului activ *a uita* „a pierde din memorie", *a alcătui* „a construi, a înjgheba", *a pleca* „a părăsi un loc spre a se duce în altă parte, a porni", pentru simplul fapt că sînt cuvinte deosebite, autonome.

Opoziția dintre *a se uita* și *a uita*, la fel și cea dintre *a se alcătui* și *a alcătui*, *a se pleca* și *a pleca*, nu este o opoziție între sensurile gramaticale exprimate de unul și același cuvînt, ci o opoziție între cuvinte.

Cu atît mai puțin pot fi considerate *formă*, *deci diateză reflexivă*, verbele : *a se abține*, *a se ahtia*, *a se amoreza*, *a se balona*, *a se căciuli*, *a se codi*, *a se complăcea*, *a se delăsa*, *a se fandosi*, *a se erija*, *a se fasoli*, *a se fîstîci*, *a se gudura*, *a se hlizi* (reg.), *a se izmeni*, *a se împăuna*, *a se încumeta*, *a se mocăi*, *a se olicăi* (reg.), *a se răsti*, *a se sclifosi*, *a se strădui*, *a se sforța*, *a se ticăi*, *a se țigăni*, *a se zbengui*, *a se zvîrcoli* etc. cărora nu le corespunde un verb activ.

Este întru totul adevărat că nu orice verb are, în mod obligatoriu, toate diatezele, dar, în acest caz, verbul este întotdeauna activ, pentru că o formă [9] nu poate exista fără unitatea ei de bază. După cum pozitivul reprezintă „unitatea de referire" a comparativului și superlativului, tot astfel activul trebuie să reprezinte „unitatea de referire" pentru pasiv și reflexiv.

---

[6] Louis Hjelmslev, *Introducere în teoria limbii*, traducere dactilografiată în limba română, după *Supplement to International Journal of American linguistics*, vol. 19, nr. 1, January 1953, p. 81.

[7] Termenii *formal* și *formă* sînt utilizați în cursul lucrării în accepțiile curente, tradiționale.

[8] Vezi discuția în continuare. Prezența pronumelui reflexiv nu afectează *sensul lexical al cuvîntului* : *eu abonez*, *eu sînt abonat*, *eu mă abonez* ; *eu alimentez*, *eu sînt alimentat*, *eu mă alimentez* ; *eu aprovizionez*, *eu sînt aprovizionat*, *eu mă aprovizionez* etc.

[9] „Diateza este *forma pe care o îmbracă verbul* (Subl. ns. — *E.T.*) pentru a arăta în ce raport se află acțiunea pe care o exprimă cu subiectul gramatical al verbului", Sorin Stati, *Problema diatezelor*, în „Limba română", VII, 1958, nr. 2, p. 42. Cf. și Gramatica Academiei, București, 1963, vol. I, p. 208.

Dacă în ceea ce priveşte pasivul faptul este verificat, şi nu numai pentru română, cum, de altfel, e şi normal [10], verbele „reflexive" n-au fost analizate la noi în baza acestui principiu [11].

Din cele afirmate anterior s-a putut vedea că numai reflexivele propriu-zise sînt, de fapt, forme ale unor verbe active, pe cînd „reflexivele" de tipul *a se abţine, a se ahtia, a se amoreza* şi toate celelalte din serie, nu.

Înregistrarea acestor verbe sub numele generic de reflexiv, în articole separate de către dicţionarele noastre, probează, practic cel puţin, că avem a face cu unităţi autonome şi nu cu formele reflexive ale unui verb de bază activ.

Întrucît flexiunea acestor verbe se caracterizează prin prezenţa obligatorie a pronumelui *se*, numit impropriu în astfel de situaţii reflexiv, rezultă că avem a face cu o clasă constituită de verbe al căror semn distinctiv fiind un pronume le-am putea numi pronominale [12].

Verbelor pronominale le putem opune, în cadrul sistemului verbal, verbele nepronominale, deci verbele în structura cărora nu intră ca particulă flexionară indispensabilă pronumele *se* „nereflexiv".

Flexiunea verbelor nepronominale nu exclude însă prezenţa unor forme pronominale. Verbele polisemantice, de pildă, ne oferă exemple în acest sens.

Verbul *a găti* „a (se) îmbrăca frumos, a (se) împodobi" cunoaşte următoarele forme flexionare corelative :

eu gătesc, eu sînt gătit, eu mă gătesc, dar numai forma pronominală nereflexivă *eu mă gătesc* pentru sensul secundar „a se pregăti".

Verbul *a antrena* „a (se) pregăti prin exerciţii metodice", prezintă flexiunea : *eu antrenez, eu sînt antrenat, eu mă antrenez*, pe cînd cu sensul de „a se aprinde, a se înflăcăra" se foloseşte numai pronominal : *mă antrenez.*

Verbul *a ocupa* : 1. „a pune stăpînire pe. . . a lua în stăpînire cu forţa armată o ţară, un oraş etc.". 2. „a cuprinde, a umple un loc, o porţiune din spaţiu ; a reţine, a păstra" se foloseşte deopotrivă la activ şi pasiv, pe cînd cu sensul 3 „a se îndeletnici", numai pronominal : *eu mă ocup.*

---

[10] Nu cunoaştem caz în care unui verb pasiv să nu-i corespundă activul aceluiaşi cuvînt. Pasivelor *rogor, moneor, legor, audior*, le corespundeau, în sistemul flexionar latin, activele *rogo, moneo, lego, audio.*

Verbele deponente din latină aveau, într-adevăr, o formă pasivă căreia nu-i corespundea una activă. Dar deponentele, pasive ca formă, active ca înţeles, nu erau forme ale unuia şi aceluiaşi cuvînt (dovadă lipsa sensului pasiv), ci cuvinte autonome, exterioare categoriei gramaticale diateză.

În limba greacă, mediul care, din diferite motive, avea să devină pasiv, corespundea unui verb activ : φέρωμαι faţă de φέρω (cf. A. Meillet — J. Vendryes, *Traité de grammaire comparée de langues classiques*, Paris, 1924, p. 292).

[11] Principiul corelaţiei ca bază a diferenţierilor dintre diateze, formulat în lingvistica rusă de Aksakov, a fost susţinut în mod deosebit de Fortunatov. Vezi V. V. Vinogradov, *Русский язык*, p. 611—615.

[12] Folosit în gramaticile limbilor romanice occidentale, pentru toate verbele construite cu *se*, termenul a mai fost propus şi de alţi cercetători, nu însă întotdeauna cu accepţia dată aici. Aceasta este, după cum se ştie, în primul rînd, poziţia autorilor Gramaticii Academiei, ed. a II-a, care denumesc pronominale numai *formele reflexive* ale verbelor active corespunzătoare.

Să se vadă pentru întrebuinţarea termenului în discuţie şi S. Stati, *Verbe „reflexive. . .",* N. Goga şi Gh. Trandafir, *art. cit.*

Nici una din *formele pronominale* nu intră în corelație cu activul din punct de vedere al raportului dintre subiectul gramatical și acțiune, pentru că nici una dintre ele nu exprimă un alt raport decît activul. Ca și *verbele pronominale* : *a se abține*, *a se amoreza*, *a se căciuli* etc. și *formele pronominale* ar putea fi considerate un caz special al diatezei active [13]. Singura deosebire existentă între verbele pronominale și formele pronominale nereflexive ale unui verb activ, pe de o parte, și un verb activ, pe de alta, este numai de ordin formal (prezența, respectiv absența pronumelui), uneori și de ordin afectiv, nu însă și de sens gramatical.

„Încorporat verbului", pronumele n-are în structura verbelor pronominale decît „une valeur emphatique, ou affective, ou vague : il ne joue aucun rôle de complément d'objet et sert simplement, du moins en certains cas, à mettre en relief l'activité personnelle du sujet ou à marquer un intérêt particulier de ce sujet dans l'action ; ce pronom conjoint *me*, *te*, *se* etc. est une sorte de *particule flexionnelle* (subl. ns. — *E.T.*), de „reflet" du sujet" [14].

Din cele spuse de lingvistul francez rezultă că, cel puțin în cazul unora dintre aceste verbe, avem a face, și faptul nu poate fi contestat, cu un sens dinamic. De aici s-ar putea trage concluzia, la care unii cercetători, de altfel, au și ajuns, că limba română are o diateză dinamică [15] sau, cel puțin, că dinamicul este o valoare proprie diatezei reflexive [16].

Participarea intensă, interesată a subiectului gramatical la acțiune nu modifică însă raportul gramatical existent între subiect și acțiune ;subiectul gramatical continuă să fie, și în acest caz, autorul acțiunii, activ deci, ceva mai activ, e adevărat, decît activul propriu-zis, dar atît.

Dinamica subiectului nu vizează deci relația dintre subiectul gramatical și acțiune, ci se referă exclusiv la modul de comportare a subiectului în acțiune. Verbe ca *a blestema*, *a bate*, *a gîndi*, *a rîde*, *a ruga* etc. exprimă, din acest punct de vedere, ca și *a se codi*, *a se gîndi*, *a se ruga*, *a se teme*, *a se mira* etc., tot acțiuni dinamice. Prezența pronumelui accentuează, cel mult, nota de dinamism, dar nu marchează un nou raport.

Opoziția dintre *a rîde*, pe de o parte, *a-și rîde* și *a se rîde*, pe de alta ; *a gîndi* și *a se gîndi* ; *a ruga* și *a se ruga* nu este pertinentă din punct de vedere gramatical, deoarece modificarea expresiei nu afectează, cum am mai spus, natura relației dintre subiect și acțiune. Repartizarea acestor verbe la diateze diferite respectiv la activ și reflexiv [17] este, din punctul nostru de vedere, nejustificată. Deosebirea dintre a *rîde*, *a-și rîde*, *a se rîde* este, cum anticipăm, numai de natură formală (nepronominal-pronominal) uneori, ca în cazul lui *a ruga* — *a se ruga* intervenind și deosebiri de natură lexicală.

---

[13] Caz particular al activului este considerată de Maurice Grevisse, *Le bon usage*, Paris, 1961, p. 534 diateza reflexivă. Vezi, împotriva acestui punct de vedere, discuția în continuare în legătură cu reflexivele propriu-zise sau obiective.

[14] Maurice Grevisse, *op. cit.*, p. 526.

[15] Cf. S. Stati, *Verbe „reflexive"*...

[16] Cf. Gramatica Academiei, ediția 1963.

[17] Cf. Gramatica Academiei, ed. cit., vol. I, p. 212.

Faptul că limba noastră n-a păstrat paralelismele de tipul *a cuteza — a se cuteza, a domni — a se domni, a glumi — a se glumi, a împărăţi — a se împărăţi* [18] etc. pe care ni le oferă istoria limbii, probează că ele nu acopereau sensuri gramaticale distincte, caz în care s-ar fi menţinut, ci erau perfect sinonime din punct de vedere gramatical. Păstrarea formei pronominale *a se gîndi* alături de *a gîndi* se explică afectiv (deosebirea dintre ele este numai una de intensitate), iar paralelismele *a-şi rîde, a se rîde, a rîde* ne duc la sisteme deosebite.

Lipsa unui sens gramatical specific, opus celui exprimat de activ sau pasiv, pe de o parte, precum şi existenţa unui sens dinamic la verbele nepronominale, pe de altă parte, ne dovedesc că dinamicul este, ca şi eventivul [19], doar o categorie semantică [20].

Existenţa unei diateze medii sau dinamice în indoeuropeană, pentru explicarea căreia ar trebui să facem apel la mentalitatea oamenilor de atunci, la modul lor de a privi relaţiile dintre subiect şi lumea exterioară, se justifică prin caracterul ei corelativ cu activul precum şi prin desinenţele speciale pe care le avea [21].

Faptul că în limba greacă mediul ajunge să exprime un sens pasiv, iar în latină dispare, ne dovedeşte că el nu mai corespundea noului mod de a privi relaţiile dintre subiect şi lumea dinafară.

Constatarea făcută de Al. Graur cu privire la verbele dinamice din latină : „. . . le latin n'avait pas complètement perdu la notion de la valeur moyenne, mais [qu'] il avait renoncé à se créer ou à conserver une flexion spéciale pour cette valeur'' [22] poate fi extinsă şi asupra românei.

Deşi cunoaşte numeroase verbe cu sens dinamic, care sînt mai cu seamă, nu însă exclusiv, pronominale, limba română nu are totuşi, din motivele arătate, o diateză dinamică.

Din faptul că valoarea dinamică se întîlneşte şi printre verbele nepronominale active rezultă totodată că interesarea subiectului gramatical la acţiune nu poate fi nici valoarea specifică a reflexivului.

Nefiind purtătorul unei valori gramaticale, pronumele *se* din structura unor verbe ca : *a se codi, a se gudura, a se sforţa, a se ţigăni* etc. nu poate fi, cu tot caracterul său abstract, morfemul unei categorii gramaticale, ci este, cum s-a mai spus, componentul unei flexiuni speciale : flexiunea pronominală.

---

[18] Cf. Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1961, vol. II, p. 128—130. Vezi şi Gramatica Academiei, ed. cit., vol. I, p. 212—213.

[19] Pentru eventive exprimate pronominal şi nepronominal pot fi citate exemple ca : *a se amări, a se cicatriza, a se scumpi, a se slui, a se veseli* alături de *a amorţi, a cheli, a chiorî, a împietri, a încremeni* etc. etc. Cf. Al. Graur, *Les verbes „réfléchis'' en roumain*, în „Bulletin linguistique'' VI, 1938, p. 66—67.

[20] Vezi, în acest sens, cele spuse de autorii Gramaticii Academiei, ed. cit., vol. I, p. 34, în legătură cu verbele iterative.

[21] Cf. A. Meillet — J. Vendryes, *op. cit.*, p. 292, precum şi Victor Henry, *Précis de grammaire comparée du grec et du latin*, Paris, 1894, p. 282 şi urm.

[22] *Op. cit.*, p. 66—67.

Folosit în limba latină cu sens exclusiv reflexiv [23] pronumele *se* cunoaște în limba română și alte întrebuințări [24].

Pronumele în discuție servește la exprimarea impersonalului, care nu poate fi considerat o simplă valoare a reflexivului [25] pentru faptul că, neavînd subiect, nu satisface însuși conceptul de diateză.

Opuse verbelor personale prin aceea că exprimă acțiuni și stări neraportabile la persoanele gramaticale, verbele impersonale se construiesc în limba română cu sau fără *se* (*se împrimăvărează, se înmoinează* (rar); *tună, plouă, fulgeră*) [26].

Cu sens nedefinit pronumele *se* se întrebuințează la exprimarea unui raport pasiv : formalitățile *se îndeplinesc* greu, materialul *se procură* ușor etc. Întrucît în astfel de situații se folosește numai persoana a III-a poate că ar fi indicat să vorbim de un *pasiv impersonal ca formă* [27] în opoziție cu *pasivul personal* de tipul *sînt lăudat, ești lăudat* ș.a.m.d.

Cu unele din aceste întrebuințări pronumele *se* apare încă în latina populară : „*Facere* este de asemenea atestat ca reflexiv [28] (Apuleius, Tertulian, sf. Augustin (. . .)). Trebuie să subliniem mai ales folosirea lui *se facere* în construcțiile *facit se hora quinta*; *coeperit se mane facere* (Peregr. silviae, 27,29). *Se facere* s-a păstrat cu acest înțeles în limba română : *se face ziuă, se face noapte*" [29].

Poate că datorită tocmai acestor întrebuințări ale lui *se* româna a creat atîtea verbe cu *se*.

Revenind la reflexivele propriu-zise, să vedem întrucît este îndreptățită sau nu poziția celor care le infirmă calitatea de diateză.

Dacă din punctul de vedere al sensului gramatical unii cercetători [30] sînt de acord că reflexivele propriu-zise sau obiective exprimă un sens deosebit de cel al activului, din punct de vedere formal i se contestă pronumelui rolul de morfem.

Dispensîndu-se de criteriul sensului gramatical și bazîndu-se exclusiv pe teoria caracterului abstract al mărcilor gramaticale, teorie justă de altfel, cei care susțin, în vreun fel sau altul, acest punct de vedere neglijează, pe de o parte, posibilitatea exprimării analitice a unor categorii gramaticale, iar, pe de alta, faptul că nu toate elementele „tip" de exprimare analitică ating același grad de abstractizare [31].

---

[23] „Le latin employait auprès du verbe le pronom *se* avec une valeur uniquement réfléchie". *Grammaire Larousse du XX-e siècle*, Paris, 1936, p. 309.

[24] Pentru sensurile pronumelui *se* vezi Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 375.

[25] Vezi Gramatica Academiei, ed. cit., vol. I, p. 210.

[26] Aceeași situație la impersonalele improprii : *se înserează — înserează, se înnoptează — înnoptează* etc.

[27] Cf. R. I. Sbiera, *Gramatica latină*, Cernăuți, 1929, p. 195—196. Termenul *pasiv reflexiv*, folosit de autorii Gramaticii Academiei, ed. a II-a, este, oricum, nepotrivit și nemotivat.

[28] În accepția tradițională a termenului.

[29] Ovid Densusianu, *op. cit.*, vol. I, p. 125.

[30] Cf. Sextil Pușcariu, *Limba română*, București, 1940, p. 41 și S. Stati, *Verbe „reflexive"*... „E adevărat că verbele reflexive propriu-zise (obiective) arată un raport de identitate între subiect și complement, adică altceva decît diateza activă. Dar..." (p. 137).

[31] Cf. Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. I, p. 51.

Foarte aproape de sintaxă, prin conţinutul pe care îl exprimă, reflexivul nu are întîmplător o structură analitică. Exprimînd reîntoarcerea acţiunii la subiectul care o face, în mod fatal, reflexivul trebuia să pornească de la activ (subiectul face lucrarea) şi să se folosească de reflexiv (tot el o suferă), pronume „identic cu subiectul verbului" [32].

Prezenţa formei active într-o structură analitică cum este reflexivul nu trebuie să ducă la concluzia că pronumele îi este exterior şi independent.

Între pronumele reflexiv şi forma activă a verbului nu se stabilesc aceleaşi relaţii ca între un verb activ şi complementele directe exprimate prin pronume personale sau substantive în acuzativ.

Spre deosebire de caracterul variabil al unor astfel de complemente care, în plus, pot sau nu să apară, sînt deci facultative, pronumele reflexiv este constant şi obligatoriu.

Să se compare în acest sens contextul :

eu [te, îl] *spăl* [copilul] cu *eu mă spăl.*

Îmbinare liberă de cuvinte între care se stabilesc doar relaţii contextuale în primul caz, îmbinarea este fixă şi paradigmatică în cel de al doilea.

Spre deosebire de complementele pronominale sau substantivale de pe lîngă un verb activ, pronumele reflexiv transmite sintagmei capacitatea de a exprima reflexivitatea, pe care verbul la forma lui simplă n-o are.

Servind la exprimarea unei noi valori, alta decît cea indicată de activ şi pasiv, pronumele reflexiv devine astfel indicele ei.

Menţinerea sensului reflexiv la pronume nu constituie deci un argument în negarea calităţii lui de morfem, ci reprezintă, dimpotrivă, un argument în sprijinul ideii că avem a face cu una şi aceeaşi acţiune, deci cu acelaşi verb, care din punctul de vedere al relaţiei faţă de subiectul gramatical se comportă diferit de celelalte două forme, de celelalte diateze.

Opoziţia *eu spăl — eu mă spăl* este caracteristică din punct de vedere gramatical, pentru că, păstrîndu-se acelaşi cuvînt lexical, modificarea expresiei duce şi la modificarea sensului gramatical (subiectul face acţiunea, faţă de subiectul face şi suferă acţiunea).

Mobil cîndva [33], pronumele reflexiv îndeplinea, prin coeficientul său lexical minim [34], condiţiile gramaticalizării. Indicînd pe lîngă verbul activ şi faţă de activ reîntoarcerea acţiunii la subiect, el a avut soarta adverbului *mai* de pe lîngă pozitiv. Ca şi acesta, reflexivul a devenit o unitate morfologică prin înscrierea sa, ca formă corelativă a verbului simplu, în flexiunea acestuia.

Existenţa unui morfem cu sens lexical general şi abstract, cum este cel al pronumelui, nu este, de altfel, un caz singular. Fără a-şi pierde sensul cantitativ, ba, datorită tocmai acestei valori, adverbul *mai* formează, cu pozitivul adjectivului, comparativul al cărui morfem şi este.

În limba franceză subiectul pronominal poate fi uneori şi morfem al persoanei : „Le sujet peut être un morphème, dans *il marche*/il marš/,

[32] Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. I, p. 152.

[33] Aceasta era situaţia lui în latină.

[34] „Pronumele este cel mai abstract nume". N. I. Barbu, *Sintaxa limbii latine*, Bucureşti, 1946, p. 88. Cf. şi Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. I, p. 152.

ou comporter un lexème dans *l'homme marche*/lòm marš/, ou encore combiner lexème et morphème dans la forme populaire *l'homme il marche*/ lòm imarš/. . . " [35].

Din cele spuse pînă aici cu privire la sensul gramatical şi forma reflexivelor obiective rezultă că limba română are, aşa cum s-a admis întotdeauna, lărgindu-se însă prea mult sfera reflexivului, şi o diateză reflexivă.

Deşi observaţiile lui J. Vendryes în legătură cu raportul dintre subiect şi lumea obiectivă sînt întru totul întemeiate : „Il y a deux manières, en effet, d'envisager les rapports d'un sujet avec le monde extérieur : tantôt le sujet est actif c'est-à-dire qu'il détermine par un acte de sa volonté certain effet sur ce qu'il l'entoure (Pierre *frappe* Paul) ; tantôt il est réceptif, c'est-à-dire qu'il reçoit de son entourage une impression qui affecte sa sensibilité (Paul *est frappé* par Pierre)" [36], trebuie să admitem că, întrucît reflexivul, care va fi luat naştere din nevoia obiectivă sau afectivă de a insista asupra subiectului, s-a înscris ca formă corelativă a verbului activ în flexiune, el s-a gramaticalizat.

Un aspect al reflexivului îl constituie, credem, reciprocul, considerat în unele limbi şi de către unii cercetători diateză aparte : „La diathèse réfléchie et la diathèse réciproque ont ceci de commun que chacune d'elles combine un procès actif et un procès passif. [. . .]

Réfléchi = actif + passif (successivement)

Réciproque = actif + passif (simultanément) "[37].

Avînd aceeaşi formă şi aproximativ acelaşi sens gramatical cu reflexivul (subiectul face acţiunea, subiectul suferă acţiunea, făcută, într-adevăr, de subiectul opus — de aici deosebirea faţă de reflexiv) [38] şi înscriindu-se, ca şi reflexivul, în flexiune, ca formă corelativă, reciprocul poate fi considerat o subvaloare a acestuia.

Eu mă ghiontesc înseamnă, de fapt, *eu ghiontesc*, pe mine *mă* ghiontește, iar *noi ne ghiontim* = *noi ghiontim*, pe noi *ne* ghiontesc.

★

Cu aparenţă de reflexiv pe lîngă toate verbele pe care le însoţeşte, pronumele *se*, prin urmare, se comportă diferit în limba română.

Morfem al reflexivului, atunci cînd este purtătorul unui sens gramatical deosebit de al activului şi pasivului, şi anume atunci cînd indică orientarea acţiunii către subiect (cu acelaşi rol şi la reciproc), pronumele *se* este doar o simplă particulă flexionară în structura verbelor pronominale, active din punct de vedere al relaţiei dintre subiect şi acţiune.

Indiferent dacă sînt, ca sens, dinamice, eventive, factitive sau de alt gen, verbele pronominale (*mă fălesc*, *mă amărăsc*, *mă operez*) sînt în aceeaşi măsură active ca şi dinamicele, eventivele, factitivele etc. nepronominale (*bat*, *chelesc*, *aşez* „fac să şeadă"), pe care toţi le considerăm active.

---

[35] A. Martinet, *Eléments de linguistique générale*, Paris, 1963. p. 124.

[36] *Le langage*, Paris, 1921, p. 123.

[37] Lucien Tesnière, *Eléments de syntaxe structurale*, Paris, 1959, p. 253.

[38] Pronumele are însă acelaşi rol şi aceeaşi poziţie în structura verbului ca şi la reflexiv.

Pronumele *se* este folosit la exprimarea impersonalului, exterior, în ce ne priveşte, categoriei gramaticale diateză, cît şi la exprimarea pasivului, cînd este din nou morfem.

★

Privind problema aici în discuţie din punct de vedere istoric, trebuie să subliniem că diacronia ne pune în faţa unei dinamici verbale deosebite ale cărei cauze multiple şi variate nu sînt întotdeauna uşor de precizat.

„În locul formelor reflexive [39] de astăzi apar deseori forme nereflexive şi invers. Constatăm, de asemenea, întrebuinţarea aceluiaşi verb cînd cu *se*, cînd fără acest pronume, şi aceasta se întîmplă şi cu alte verbe ieşite din uz" [40].

Dacă uneori, ca în cazul formelor pronominale *a se domni* (*a se împărăţi*), *a se glumi*, *a se învăţa*, *a se posti*, alături de *a domni* (*a împărăţi*), *a glumi* şi celelalte, ca forme paralele, a intervenit influenţa cuvintelor slave corespunzătoare : *vŭcariti sę*, *glumiti sę* etc. [41], alteori verbele pronominale au fost create independent, poate din nevoia, afectivă mai cu seamă, de a insista asupra persoanei : *a se căciuli*, *a se codi*, *a se fasoli*, *a se fîstîci*, *a se războ*i, *a se ţigăni*.

Poate la fel se explică flexiunea pronominală a unor neologisme franceze ca *a se fofila*<*faufiler*, *a se formaliza*<*formaliser*, *a se prosterna*<*prosterner* etc.

Apariţia verbelor pronominale se explică cîteodată prin desprinderea reflexivului obiectiv, în urma ruperii „verigii de legătură semantică", de verbul activ.

Aceasta este, se pare, istoria verbului *a se năpusti*, folosit în limba veche numai activ, *a năpusti* „a arunca" [42]. Prin intermediul reflexivului *a se năpusti* (pe sine) „a-şi da drumul" s-a putut ajunge, în urma procesului invocat, la verbul de astăzi, căruia nu-i mai corespunde un verb activ.

Istoria limbii ne dovedeşte şi ea că în timp ce reflexivul obiectiv intra, ca şi astăzi, întotdeauna în corelaţie cu activul, verbele pronominale erau numai cuvinte autonome sau, cel mult, forme paralele cu activul (vezi *a se glumi* — *a glumi* şi celelalte).

---

[39] În sensul larg şi obişnuit pînă acum al termenului.
[40] Ovid Densusianu, *op. cit.*, vol. II, p. 128.
[41] *Ibidem*, p. 130.
[42] *Ibidem*, p. 292.

NOTE ETIMOLOGICE ȘI LEXICALE

Bleojdi. Cuvîntul a *bleojdi* este cunoscut în mod curent cu accepția de „a (-și) holba ochii, a se zgîi". Un alt sens, secundar, pe care îl indică dicționarele este „a lăsa urechile să atîrne în jos, a se moleși, a se ramoli".

După părerea noastră, este vorba nu de un singur cuvînt înzestrat cu două sensuri, ci de două cuvinte distincte, de origine cu totul diferită. Mai jos ne vom ocupa de primul dintre ele, în privința căruia nu s-a ajuns la o etimologie sigură.

A. Cihac înregistrează cuvîntul sub formele *bleojdesc*, *blejdesc*, *blejesc* și îl derivă din vsl. *bljosti-bljoda* „a vedea, a observa". A. Scriban, specificînd că *blejdesc* este „rudă cu *bleștesc*, *pleștesc*", trimite la vsl. *blensti*, bg. *blĭešty*. În DA se dă ca etimon vsl. *Бльштати* „a străluci". DM inserează cuvîntul fără etimologie, dată fiind concordanța nesatisfăcătoare pe plan semantic între *a bleojdi* și diferitele etimoane care au fost propuse.

Un corespondent care nu ridică nici o îndoială de acest fel există în limba bulgară; acesta este *блéща* întrebuințat, ca și în românește, numai în expresia *блéща очи*. La rîndul lui, *блéща* provine din *блéща* „a străluci, a scînteia" (cf. *Български этимологичен речник*, Sofia, 1962, fascicula 1, s.v.), ceea ce dovedește că soluțiile etimologice anterioare, care au avut ca punct de plecare cuvinte din aceeași sferă de noțiuni, nu au fost departe de adevăr.

În ce privește pe *a* (*se*) *bleojdi*, menționat mai sus, ni se pare că este potrivit a-l considera ca rezultat al unei contaminări cu *a* (*se*) *pleoști* (scr. *pljoštiti*).

Pipiric (var. *pipirig*) este înregistrat în DM cu sensul de „om mic, slab și pipernicit; stîrpitură; prichindel, pitic", fără a i se da etimologia. CADE și A. Scriban îl explică prin ucr. *підпирка*; ultimul precizează că etimonul are același înțeles cu *pirpiric*, trimițînd totodată și la pipernicit. DM nu reia nici una din aceste explicații. Într-adevăr ucr. *підпирка*, însemnînd „reazem, proptea, sprijin", nu are nici o legătură cu sensul cuvîn-

tului românesc, iar compararea cu *pipernicit* (ca şi în cazul dinainte) ridică probleme de ordin fonetic greu de rezolvat.

Întrebuinţarea mai mult regională a lui *pipiric* (Suceava) şi aspectul său fonetic îndeamnă la căutarea unei soluţii etimologice în afara limbii române. Credem însă că se poate încerca o explicare a originii cuvîntului în interiorul limbii noastre, pornind de la constatarea că şi în alte regiuni se cunosc cuvinte cu sens aproape identic cu al lui *pipiric* şi cu forme asemănătoare : *pişchiric* (Transilvania) „copil mic de statură", *pişpirică* (Dobrogea, Bucureşti) „om mic, mărunt şi slab". Aceste cuvinte, după părerea noastră înrudite între ele, provin din pirpiriu (tc. *pirpir*), fiind variante regionale deformate ale acestui cuvînt cu răspîndire generală. Atît asupra lui *pipiric*, cît şi asupra lui *pişchiric* şi *pişpirică*, este posibilă o influenţă a altor cuvinte avînd sufixul diminutival *-ic*, *-ică*.

Forma *piperig* a putut să apară în urma analogiei cu *pipirig*, numele unei plante de baltă subţiri şi flexibile.

VIRGIL NESTORESCU

Biduí vb. IV tranz. este atestat, fără nici o explicaţie, în „Limba română", 1962, nr. 6, p. 33 (din com. Pîrteştii-de-Jos, r. Gura-Humorului), cu sensul de „a o duce greu". Este, evident, ucr. *бідувáти* „idem" (v. B. D. Hrinčenko, *Словарь украïнськоï мови*, I, p. 63 ; *Українсько-російський словник* I, Kiev, 1953, p. 62).

Căsuí vb. IV tranz. este înregistrat în „Limba română", 1963, nr. 5, p. 76, din com. Berchişeşti, r. Gura-Humorului, cu înţelesul „a desfiinţa" (vezi şi *Lexic regional*, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 99 : *casuí*, vb. refl. „a se termina", din com. Bilca-Rădăuţi). Cuvîntul românesc corespunde din punctul de vedere al formei şi al sensului, cu ucr. *касувáти* (cf. B. D. Hrinčenko, II, p. 224 ; *Укр.-рос. словник*, II, Kiev, 1958, p. 316).

Chirát este înregistrat, fără etimologie, în *Lexic regional*, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 113 (din reg. Suceava), cu sensul : „roată dinţată orizontală care, printr-un fus, transmite mişcarea circulară altei roţi ; aceasta, printr-o curea de transmisie pune în mişcare o tocătoare, o batoză mică etc. Roata dinţată e învîrtită de cai care trag de o osie de lemn articulată cu roata".

Punctul de plecare este, în orice caz, germ. *Kehrrad* „roată mobilă (hidraulică) cu sensuri contrare" (cf. *Der Grosse Brockhaus*, Leipzig, 1931, p. 60).

Dar cuvîntul mai apare tot ca un împrumut din germană, în limbile polonă (cf. Aleksander Brükner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków, 1927, p. 228), unde se scrie *kierat*, dar se citeşte *k'erát* (litera *i* indicînd, în acest caz, doar timbrul palatal al consoanei precedente), şi în urcraineană, avînd trei variante : *кірáм*, *киᵉрáм*, *кеᵘрáм* (cf. *Діалектологічний бюлетень*, VIII, Kiev, 1961, p. 68).

Atît în limba polonă, cît şi în limba ucraineană, cuvîntul este foarte apropiat, din punct de vedere al sensului, de cel românesc (cf. izvoarele citate).

În ceea ce priveşte etimologia, este mai greu de admis ca rom. *chirát* să vină direct din germ. *Kehrrad* sau din pol. *kierat*, unde apar numai forme cu *-e-* în rădăcina cuvîntului. Mai probabil este ca la baza împrumutului românesc să stea varianta ucr. *kipát*, al cărei aspect fonetic este absolut identic cu cel al cuvîntului din limba română. În sprijinul ipotezei noastre pledează, de asemenea, răspîndirea sa geografică.

Luştí. Cuvîntul apare în Maramureş cu înţelesul de „a desprinde boabele sau grăunţele de porumb de pe ştiulete" (pentru atestare, vezi Bîrlea, C.P. 56 ; T. Papahagi, M. 224). În aceeaşi regiune (com. Moiseiu, r. Vişeu), *luşti* apare atestat cu o altă nuanţă de sens : „a desfăca porumbul" (vezi V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, Editura Academiei R.P.R., 1961, p. 45).

O explicaţie etimologică a încercat să dea T. Papahagi, care arată că la baza cuvîntului românesc stă ucr. *луска*, nespunînd însă nimic despre deosebirea de sens dintre cele două cuvinte şi nici despre apartenenţa lor la categorii gramaticale diferite.

Este adevărat că în ucraineană există forma *луска*, dar aceasta nu se foloseşte cu înţelesul „a desprinde boabele sau grăunţele de porumb de pe ştiulete", ci cu cel de „solzi", „coajă" (cf. B. D. Hrinčenko, II, p. 382).

Locul unde apare cuvîntul ne determină să-i căutăm tot un etimon ucrainean, şi anume *лýшити* (cf. B.D. Hrinčenko, II, p. 384 ; *Укр.-рос. словник* II, p. 463).

I. Robciuc

Aschimódie (pl. *aschimódii*) s.f. „persoană slabă şi urîtă". Cuvîntul nu este înregistrat în dicţionare. Se foloseşte în Constanţa, mai ales pentru femei. Are, probabil, la bază ngr. ἄσχημος „laid", „vilain", „difforme" (cf. K. Σπάρταλη, Λεξικόν Ἑλληνο-Γαλλικόν, Οἶκος Μιχαήλ Σαλιβέρου Α. Ε., Ἀθῆναι s. v.) · Cf. şi ngr. ασχημογυναῖκα „laideron", „femme laide" (*ibid.*, s.v.).

Daúlă (pl. *daúle*) s. f. „tobă folosită în orchestrele populare ale turcilor din Dobrogea". Cihac înregistrează forma *daul* „grand tambour" pe care o explică prin tc. *davul*, *daul* „tambour". DA înregistrează tot forma *daul* „tobă mare", pe care o prezintă ca „turcism rar" şi o explică din tc. *davul*. În prezent, forma *daul* apare în Dobrogea numai în vorbirea turcilor, românii folosind pe *daulă*, pentru care cf. şi ngr. δαοῦλι „gros tambour" (*op. cit.*, s.v.). De remarcat că *daulă* nu se întrebuinţează pentru orice „tobă mare", ci numai pentru tobele folosite de turci.

Garíd, garíde (pl. *garízi*) s.m. „mic crustaceu marin comestibil, folosit şi ca momeală în pescuitul cu undiţa". DM înregistrează forma

caridă (pl. *caride*) „animal marin asemănător cu racul, căutat pentru carnea lui gustoasă", pe care o explică prin ngr. *karida*. Pe litoral, adică acolo unde se găsesc asemenea animale, cuvîntul *caridă* este necunoscut, formele curente fiind *garid și garide* (cf. ngr. γαρίδα „crevette", „langouste" înregistrat de dicționarul citat mai sus).

N. PĂDURARIU

Sideanca. În „Limba română" nr. 2/1965, p. 266, am publicat etimologia cuvîntului *sideancă*, derivîndu-l din bg. *сидянка*. Cuvîntul a fost cercetat mai întîi de acad. Al. Graur, în *Etimologii românești* (p. 139), care a dat ca etimon forma bulgărească literară *седянка*. Propunînd soluția arătată, am avut în vedere pronunțarea din bulgara răsăriteană, cu **е** neaccentuat redus la **и**.

OLIMPIA GUȚU

PROBLEME ȘI ASPECTE ALE ANALIZEI SINTACTICE

În numerele 5 și 6/1963 ale revistei noastre am deschis o anchetă cu privire la analiza gramaticală.

Așa cum arătam și în numărul 1/1965, redacția noastră a primit numeroase răspunsuri, cuprinzînd soluții variate.

Invitînd din nou pe cititorii revistei să ne comunice observațiile lor cu privire la interpretarea sintactică dată textelor propuse spre analiză, prezentăm, în continuare, alte răspunsuri primite.

ANALIZA SINTACTICĂ A TEXTELOR PROPUSE ÎN „LIMBA ROMÂNĂ", XII, 1963, nr. 6

I. *Abia spre ziuă s-a îndurat Vasile Bordeianu, strungarul nostru, de s-a dus în Humulești, cale de două ceasuri cu piciorul, și a înștiințat pe tata, de a venit cu căruța și m-a luat acasă. Și pe drum necontenit ceream apă, iar tata mă amîna cu momele de la o fîntînă la alta, pînă a dat Dumnezeu de am ajuns la Humulești.*

I. Creangă, *Opere*, 1939, p. 187.

Textul de mai sus este o perioadă cu două fraze legate prin coordonare copulativă, cu caracter narativ, construcție frecventă în vorbirea populară. Cele două fraze, deși sînt despărțite prin punct, apar unite datorită folosirii conjuncției *și*.

Propun următoarea soluție pentru prima frază a textului :

1. *Abia spre ziuă s-a îndurat Vasile Bordeianu, strungarul nostru* — propoziție principală, regenta propozițiilor nr. 2 și nr. 3 ;

2. *de s-a dus în Humulești, cale de două ceasuri cu piciorul* — propoziție secundară, circumstanțială de relație, subordonată propoziției nr. 1 ;

3. *şi a înştiinţat pe tata* — propoziţie secundară, circumstanţială de relaţie, subordonată propoziţiei nr. 1;

4. *de a venit cu căruţa* — propoziţie secundară, circumstanţială de scop, subordonată propoziţiei nr. 3 şi în raport de coordonare copulativă cu propoziţia nr. 5;

5. *şi m-a luat acasă*—propoziţie secundară, circumstanţială de scop, subordonată, de asemenea, propoziţiei nr. 3.

Dintre cele două circumstanţiale de relaţie (situate, una faţă de cealaltă, în raport de coordonare copulativă), prima este introdusă prin *de*[1], la a doua conjuncţia subînţelegîndu-se numai.

Aceste propoziţii ar mai putea fi considerate şi completive indirecte (s-a îndurat de ce?) şi un argument, în acest sens, ar fi prezenţa verbului la diateza reflexivă. Posibilitatea substituirii lor cu complementele de relaţie corespunzătoare (s-a îndurat cu privire la ce? la ducerea în Humuleşti şi la înştiinţarea tatei; cît priveşte ducerea la Humuleşti şi înştiinţarea tatei, abia spre ziuă s-a îndurat Vasile Bordeianu de s-a dus) clarifică însă funcţia de circumstanţiale de relaţie a acestor propoziţii care limitează afirmaţia din regentă.

Cele două finale (propoziţiile nr. 4 şi nr. 5) ar putea fi luate, eventual, şi drept atributive explicative (s-a dus de la înştiinţat pe tata *care* a venit ... şi m-a luat acasă). În acest caz, nu s-ar schimba din text decît elementul de introducere (conjuncţia *de* ar fi substituită prin pronumele relativ *care*) predicatele rămînînd la acelaşi mod şi la acelaşi timp, ceea ce nu ar fi posibil în ipoteza că propoziţiile sînt finale (perfectul compus al indicativului trebuie să fie înlocuit prin conjunctivul prezent). De fapt, prezenţa indicativului se datoreşte conjuncţiei *de*.

Introdusă prin conjuncţia *de*, construită cu indicativul, propoziţia nr. 4 arată nu numai scopul, dar şi faptul că acţiunea s-a realizat (l-a înştiinţat pe tata ca să vină şi să mă ia, iar acesta într-adevăr a venit şi m-a luat). Ideea de finalitate se asociază, aici, cu aceea de acţiune săvîrşită, aspect des întîlnit în vorbirea populară şi în cea familiară [2].

Pentru cea de-a doua frază a textului I propun următoarea soluţie:

1. *Şi pe drum necontenit ceream apă* — propoziţie principală, în raport de coordonare adversativă cu propoziţia nr. 2;

2. *iar tata mă amîna cu momele de la o fîntînă la alta* — propoziţie principală, regentă a propoziţiei nr. 3;

3. *pînă a dat Dumnezeu* — propoziţie secundară, circumstanţială de timp (exprimă un raport de posterioritate faţă de regentă), subordonată propoziţiei nr. 2 şi regentă a propoziţiei nr. 4;

4. *de am ajuns în Humuleşti* — propoziţie secundară, completivă directă, în raport de subordonare faţă de propoziţia nr. 3.

---

[1] Conjuncţia *de* introduce rar propoziţii circumstanţiale de relaţie. Cf. *Gramatica limbii române*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1963, vol. al II-lea, p. 321.

[2] *Op. cit.*, p. 304.

★

II. *Nu-i venea mai ales să creadă că are să scape de băieții de pe islaz care uneori îl chinuiau. Cei mari îl puneau să le vadă de oi, sau îl trimiteau cine știe pe unde să fure tutun sau struguri de pe locurile oamenilor. Cînd jucau bobic, îl țineau numai în fund să prindă bobicul și cînd îi venea rîndul, îl lăsau să dea numai o dată și apoi îi trimiteau iar la fund.*

M. Preda, *Moromeții* [1955], p. 44.

Al doilea text este alcătuit din trei fraze care, de asemenea, sînt legate între ele. Spre deosebire de primul text, aici legătura dintre fraze este mai puțin evidentă pe plan gramatical (conjuncțiile sînt subînțelese) și nu poate fi stabilită decît pe plan logic.

Propun următoarea soluție pentru prima frază:

1. *Nu-i venea mai ales să creadă* — propoziție principală, regentă a propoziției nr. 2;

2. *că are să scape de băieții de pe izlaz* — propoziție secundară, subiectivă, regentă a propoziției nr. 3;

3. *care uneori îl chinuiau* — propoziție secundară, atributivă explicativă.

Ipoteza că textul *Nu-i venea mai ales să creadă*, în care apar două verbe, constituie o singură propoziție contravine cu cele spuse în *Gramatica limbii române* care neagă existența categoriei predicatului compus pentru că aceasta nu este „suficient de ferm delimitată din punct de vedere gramatical și, de altfel, nici verbele de modalitate și, mai ales, cele de aspect nu formează o categorie gramaticală precis constituită în limba noastră, de vreme ce criteriul fundamental (și uneori singurul) de delimitare este cel semantic" [3]. În continuare se propune ca, în construcțiile formate din verbe care exprimă modalitatea sau aspectul urmate de verbe la conjunctiv, la infinitiv, la supin sau la participiu, să se analizeze funcția sintactică a fiecăruia dintre elementele construcțiilor (verb predicat + complement direct sau completivă directă, verb predicat + subiect sau subiectivă etc.). [4] Se observă însă că, în exemplele date acolo, nu este vorba de verbe de modalitate sau de aspect intrate în expresii. Am considerat că *Nu-i venea mai ales să creadă* reprezintă o singură propoziție tocmai pentru că *a veni* face parte din expresia **a(nu)-i veni** (cuiva) **să creadă**. Semiauxiliarele de mod din expresii nu pot forma singure predicat pentru că își pierd orice valoare semantică independentă și devin doar marcă de indicare a modalității [5].

Propoziția nr. 2 are un predicat exprimat printr-un verb la o formă populară de viitor (*are să scape=va scăpa*).

Propoziția nr. 3 este o atributivă explicativă deoarece substantivul pe care ea îl determină (*băeții*) mai are un determinant (*de pe islaz*); prezența

[3] *Op. cit.*, p. 98.

[4] *Ibidem.*

[5] Contradicția dintre criteriul formal și acela al conținutului trebuie să fie rezolvată în funcție de fiecare situație în parte și, în cazul de față, cred că primează criteriul semantic. Pentru problema predicatului verbal compus vezi V. Șerban, *Curs practic de sintaxă a limbii române*, București, Editura didactică și pedagogică, 1964, p. 279—271.

subordonatei nu mai este absolut necesară pentru substantivul determinat, propoziția *care uneori îl chinuiau* adăugînd numai o explicație în plus.

Pentru cea de-a doua frază a textului propun soluția:

1. *Cei mari îl puneau* — propoziție principală, regentă a propoziției nr. 2 și în raport de coordonare disjunctivă cu propoziția nr. 3;

2. *să le vadă de oi* — propoziție secundară, predicativă suplimentară cu referire la complementul direct *îl* din regentă;

3. *sau îl trimiteau* — propoziție principală, regentă a propozițiilor nr. 4 și nr. 5;

4. *cine știe unde* — propoziție secundară, circumstanțială de loc, subordonată propoziției nr. 3;

5. *să fure tutun sau struguri de pe locurile oamenilor* — propoziție secundară, circumstanțială de scop, în raport de subordonare față de propoziția nr. 3.

În sfîrșit, cea de-a treia frază a textului este formată din următoarele propoziții:

1. *Cînd jucau bobic* — propoziție secundară, circumstanțială de timp în raport de simultaneitate față de propoziția nr. 2, regenta sa;

2. *îl țineau numai în fund* — propoziție principală, în raport de coordonare copulativă cu propozițiile nr. 5 și nr. 7, regentă a propozițiilor nr. 1 și nr. 3;

3. *să prindă bobicul* — propoziție secundară, circumstanțială de scop, subordonată propoziției nr. 2;

4. *cînd îi venea rîndul* — propoziție secundară, circumstanțială de timp subordonată propoziției nr. 5;

5. *și îl lăsau* — propoziție principală, în raport de coordonare copulativă cu propozițiile nr. 2 și nr. 7 și regentă a propozițiilor nr. 4 și nr. 6;

6. *să dea numai o dată* — propoziție secundară, predicativă suplimentară, cu referire la complementul drept *îl* din propoziția nr. 5, regenta ei;

7. *și apoi îl trimiteau iar la fund* — propoziție principală, în raport de coordonare copulativă cu propozițiile nr. 2 și nr. 5.

Propozițiile *să le vadă de oi* și *să dea numai o dată*, strîns legate de regentele lor, sînt predicative suplimentare, întrucît exprimă o acțiune simultană cu acțiunea verbelor din regente (*a pune* și *a lăsa*) care, aici, pierd din valoarea lor semantică, exprimînd ideea exactă numai cu ajutorul elementului predicativ suplimentar reprezentat de subordonatele respective.

Prin contragerea celor două subordonate în elementele predicative suplimentare apare mai clar valoarea acestor propoziții: *cei mari îl puneau* **a păzi oile,** *și îl lăsau* **a da numai o dată.**

Propoziția secundară circumstanțială de timp (nr. 5) poate exprima un raport de anterioritate față de acțiunea regentei (trebuia să-i vină rîndul, mai întîi, ca să poată da), dar acest raport de anterioritate se prelungește într-unul de simultaneitate (dădea în bobic numai în momentul în care îi venea rîndul). În orice caz, o delimitare strictă a celor două nuanțe temporale, în situația de față, mi se pare cu totul subiectivă.

Între ultimele două fraze ale textului se poate stabili un raport de coordonare: acțiunea din fraza a doua se continuă și în cea de-a treia frază

Pe de altă parte, între aceste două fraze şi prima există un raport de subordonare: prin intermediul propoziţiei nr. 3, prima frază este regenta celorlalte două.

★

Textele pe care le-am analizat mai sus prezintă unele dificultăţi în ceea ce priveşte stabilirea felului unor propoziţii secundare, dificultăţi izvorîte din oralitatea stilului celor doi autori cărora le aparţin textele. Pentru o analiză sintactică corectă a frazei, elementele gramaticale de legătură nu sînt, întotdeauna, un indiciu sigur, întrucît pot avea valori multiple. Conjuncţia *de*, spre exemplu, a introdus, în textele de mai sus, propoziţii circumstanţiale de relaţie, de scop sau completive directe.

VIORICA DĂNĂILĂ
Şcoala generală de 8 ani nr. 175,
Bucureşti

CU PRIVIRE LA ANALIZA SINTACTICĂ A TEXTELOR PROPUSE ÎN „LIMBA ROMÂNĂ", XII, 1963, nr. 5

În legătură cu interpretarea sintactică a frazelor analizate şi discutate în revista „Limba română", nr. 1/1965, p. 113 — 120, aş dori să intervin cu unele sugestii.

În ceea ce priveşte prima frază: *Dacă Achim are să stea toată vara la Bucureşti, înseamnă că el va tunde oile şi cine ştie ce are să facă cu lîna*, părerile cele mai diferite au fost stîrnite de partea finală a textului: *cine ştie ce are să facă cu lîna*. Avem aici o singură propoziţie în care *cine ştie ce* are funcţie de locuţiune pronominală, sau două propoziţii în raport de subordonare una faţă de alta: *cine ştie* şi *ce are să facă cu lîna*?

Opinez că, pentru a decide admiterea uneia sau celeilalte dintre soluţii, e util să se ţină seama şi de intonaţia expresiei, care poate indica nuanţa semantică. Dacă avem de-a face cu o locuţiune pronominală relativă sau nehotărîtă, accentul principal cade pe *ce*, iar pe *cine* rămîne cel mult un accent secundar (cine ştie **ce**); în propoziţia interogativă intonaţia este descendentă, accentul fiind pus pe pronumele interogativ (**cine** ştie). În cazul din urmă, *ce* rămîne pronume relativ, cu care se introduce propoziţia subordonată (ce are să facă cu lîna). Fiecare soluţie rămîne valabilă, în funcţie de intonaţia şi de nuanţa semantică pe care o dăm expresiei. În ultimă analiză am putea preciza explicaţia în măsura în care am reuşi să descifrăm nuanţa de gîndire a scriitorului (M. Preda) şi intonaţia corespunzătoare dată de el.

Îndrăznesc a bănui că autorul a dat lui *cine ştie* valoare de interogativă retorică (= *nu se ştie* ce are să facă cu lîna) sau, cel mult, de exclamativă

(= *e îngrijorător* ce are să facă cu lîna). În cazul exclamării, spre deosebire de interogare, se accentuează ambele cuvinte, atît *cine* cît şi *ştie*. În orice caz, pronumele *ce*, care în locuţiune se accentuează deosebit, rămîne neaccentuat cînd serveşte de introducător al propoziţiei *are să facă cu lîna*. Mai mult chiar, nu numai că nu e accentuat, dar e despărţit de *cine ştie* printr-o foarte mică, totuşi perceptibilă, pauză, care lipseşte cu desăvîrşire în locuţiunea *cine ştie ce*. Dacă am lua pe *cine ştie ce* ca o locuţiune pronominală inseparabilă, nuanţa de înţeles a propoziţiei *cine ştie ce are să facă cu lîna* ar fi cam aceasta: un lucru important are să facă cu lîna. Să fi gîndit scriitorul astfel? Din contextul mai larg se pare că nu. Fraza de mai sus exprimă temerea Catrinei şi a fetelor faţă de planul plecării lui Achim la Bucureşti. Ele se împotrivirăă, „îi explicară tatălui că nu vor avea ce să mănînce în timpul secerişului" şi fac, în continuare, alt plan, mai puţin hazardat.

Din motivele arătate, înclin să consider pe *cine ştie* o propoziţie interogativă retorică, iar pe *ce are să facă cu lîna* o completivă a ei.

În fraza a doua: „...*ca să înţeleagă asemenea ticălos ce nu se cade să îndrăznească*", ar fi de discutat problema dublului subiect din *ce nu se cade să îndrăznească*. După preopinenţi, cele două subiecte ale lui *nu se cade* ar fi: *a*) pronumele relativ *ce* şi *b*) propoziţia subordonată *să îndrăznească*.

Consider că relativul *ce* nu are funcţie de subiect, ci de complement direct, fireşte nu al verbului *se cade*, ci al verbului *să îndrăznească*. Dacă am lua o variantă a frazei în care în loc de *ce* am folosi pe *cine*, s-ar putea vedea că acesta este în acuzativ, spre exemplu: „ca să înţeleagă asemenea ticălos *pe cine* nu se cade să supere".

În rest nu am rezerve faţă de interpretările tovarăşilor Gh. N. Dragomirescu şi Maria I. Gabrea.

ŞT. IACOB
profesor Braşov

CONSIDERAŢII CU PRIVIRE LA STILUL ARTISTIC AL LUI CREANGĂ

II *

DE

G. I. TOHĂNEANU

Spuneam că, din pricina trepidaţiei faptelor desfăşurate în viteză şi sub semnul tensiunii, descrierile nu-şi găsesc locul. Prozatorul le înlocuieşte prin **enumerări**, adesea foarte întinse şi cuprinzătoare. Privirea lui Creangă îmbrăţişează cu un interes mereu viu componentele lumii materiale, bucurîndu-se copilăreşte de existenţa fiecăreia din ele, iar urechea sa se desfată auzindu-le numite. Arhitectura rustică, industria casnică, meşteşugurile săteşti — ca, de pildă, ciubotăria şi dulgheria — albinăritul şi pomicultura, agricultura şi creşterea vitelor, cărăuşia, în sfîrşit, întreaga gospodărie ţărănească sînt prezente atît în basme cît şi în *Amintiri*, detaliate în lungi liste terminologice, pe care prozatorul le alcătuieşte cu meticulozitatea, dar şi cu satisfacţia unui cunoscător. De obicei însă, aceste „cataloage" strict enumerative sînt lăsate deschise, căci autorul se simte rechemat stăruitor de mirajul acţiunii, al faptelor în mers, a căror dezvoltare fusese pentru o clipă întreruptă. Pe de altă parte, el invită imaginaţia cititorului să împlinească, din zestrea sa, cele nespuse, iar sugestia abundenţei devine astfel mai pregnantă. Neterminată va rămîne, aşadar, enumerarea bucatelor pe care capra le pregăteşte ca să-şi ospăteze cumătrul: „Face ea sarmale, face plachie, face alivenci, face pască cu smîntînă şi cu ouă şi *fel de fel de bucate*". Neîncheiat rămîne, din aceleaşi motive, inventarul dughenei lui jupîn Strul din Tîrgu-Neamţului, „negustor de bacan, iruri, ghileală, boia de păr, chiclazuri, peatră-vînătă... şi *alte otrăvuri*". Dar cel mai instructiv pentre textele de acest gen pare a fi catagrafia cîrciumii din Rădăşeni, întocmită după acelaşi model şi turnată în tiparele unei ample construcţii nominale polimembre, care se dovedeşte foarte

* Vezi „Limba română", XIV, 1965, nr. 4, p. 453—466.

nimerită pentru comunicarea unui conținut static, cu caracter enumerativ: „Într-un colț al odăiei, cîteva merțe de fasole; în altul, sămînță de cînepă; în al treilea, o movilă de mere domnești și pere de Rădășeni, care trăiesc pănă pe după Paști; în al patrulea, mazere și bob, despărțite printr-o scîndură lată, iar alături, niște bostani turcești; într-o putină, pere uscate și dulci ca smochinele; mai încolo, un teanc de chite de cînepă și de in; pe-o grindă, călepe de tort și lînuri boite fel de fel pentru scoarțe și lăicere; apoi cîlți, buci *și alte lucruri*, zăhăite prin cele poliți și colțare, ca la casa unui gospodar fruntaș de pe vremea aceea". Iată, în sfîrșit, un fragment foarte cunoscut din *Amintiri*: „Pavel era holteiu, și casa lui destul de încăpătoare: lăiți și paturi de jur împrejur; lîngă sobă, altul, și toate erau prinse. Iară gazda, robotind zi și noapte, se proslăvea pe cuptor, între șanuri, calupuri, astrăgaciu, bedreag, dichiciu *și alte custuri* tăioase, muschea, piedecă, hască și clin, ace, sule, clește, pilă, ciocan, ghinț, piele, ață, hîrbul cu călacan, cleiu *și tot ce trebuie* unui ciubotar".

Chiar atunci cînd descrierea se dezvoltă promițător, ca în cazul înfățișării isprăvilor lui Gerilă, de pe urma cărora „veverițele, găvozdite una peste alta în scorburi de copaci, suflau în unghii și plîngeau în pumni, blăstămîndu-și ceasul în care s-au născut", Creangă, la un moment dat, nerăbdător să reînnoade firul, o clipă rupt, al narațiunii propriu-zise, curmă descrierea înainte ca ea să se fi consumat, printr-o formulă lapidară și superlativă: „Mă rog, *foc de ger* era: ce să vă spun mai mult?". Așa cum se vede din partea ei finală (*ce să vă spun mai mult?*), o asemenea formulă stilistică rezumativă îl dispensează pe prozator de a persevera în descripții care, prin caracterul lor static, ar stăvili, într-o anumită măsură, desfășurarea impetuoasă a evenimentelor.

Nici portretul — care, de la cronicari încoace, se bucură de o frumoasă tradiție în proza artistică românească — nu creează hiaturi în fluxul torențial al narațiunii. Imaginea — citată, deseori, ca o excepție — a lui Davidică se alcătuiește, și ea, din trăsături generale („cu pletele crețe și negre, cu fruntea lată și senină, nalt la stat, lat în spete"), valabile pentru orice tînăr mai arătos, și din comparații lipsite de valoare diferențială („mlădios ca un mesteacăn, ușor ca o căprioară și rușinos ca o fată mare"). Portretul crîșmăriței din Rădășeni rămîne, de asemenea, o simplă făgăduială, căci, înainte chiar de a-l creiona, scriitorul renunță la această întreprindere, întorcînd-o — cum îi place lui să spună — „pe țărănește" și încheind digresiunea cu un fel de urare, iarăși rezumativă: „...era frumoasă, *bat-o hazul s-o bată*". Intenția unui anumit gen de „portret" nu este însă total abandonată, dar el se zugrăvește numai parțial și din altfel de note decît cele strict fizice, permițînd, în schimb, o caracterizare mai viguroasă și mai directă: „Ș-apoi, măritată de curînd după un vădăoiu bătrîn ș-un «lă-mă, mamă», cum e mai bine de tras la om în gazdă". Singura întruchipare mai pregnant individualizată fizic este aceea a unui personaj de basm — Gerilă — care „avea niște urechi clăpăuge și niște buzoaie groase și dăbălăzate. Și cînd sufla cu dînsele, cea de deasupra se răsfrîngea în sus peste scăfîrlia capului, iar cea de desubt atîrna în jos, de-i acoperea pîntecele". În ipostaza portretului, descrierea îi reușește lui Creangă mai bine în basm, unde scriitorul — dotat cu un simț deosebit al

colosalului — nu este inhibat de modelele.nete ale chipului omenesc. În general însă, absența — de netăgăduit — a unor portrete atent construite și pe deplin rotunjite nu denotă, în cazul lui Creangă, o incapacitate structurală de a descrie, ci, mai degrabă, un refuz deliberat — justificabil în ansamblul viziunii sale artistice — de a destinde, fie și numai pentru o clipă, coarda vibrantă a narațiunii.

Foarte rare sînt, de asemenea, peisajele. Natura, cu toate podoabele ei, este surghiunită din proza lui Creangă. Iureșul timpului nu îngăduie popasuri și destinderi într-un spațiu umplut cu ființe care se mișcă, forfotesc și vorbesc într-o agitație neîntreruptă, proiectată uneori pe dimensiuni enorme. Așa, de pildă, cînd simte pe Harap-Alb, oaspete nepoftit, în grădina sa, ursul vine „c-o falcă în ceriu și cu una în pămînt, mornăind înfricoșat"; iar dracul, cînd se pregătește să se întreacă din chiuit cu Dănilă Prepeleac, „se crăcește c-un picior la asfințit și cu unul la răsărit, s-apucă zdravăn cu mînile de torțile ceriului, cască o gură cît o șură, și, cînd chiuie o dată, se cutremură pămîntul". Există totuși, pe alocurea, cîte un tablou de natură asupra căruia scriitorul pare a insista ceva mai mult, cum este, de exemplu, peisajul nocturn din *Dănilă Prepeleac*: „Cerul era limpede și luceferii sclipitori rîdeau la stele, iară luna, scoțînd capul de după dealuri, se legăna în văzduh luminînd pămîntul". În realitate însă, tabloul este introdus din necesități strict compoziționale, oferind „pusnicului" Dănilă un bun prilej pentru a ieși încă o dată cu fața curată din încurcăturile pricinuite de disputa cu interlocutorul său infernal. Coborîrea nopții, îndelung așteptată de Dănilă, reînfiripă dialogul cu privire la una din competițiile la care se angajaseră cei doi rivali, și anume azvîrlirea buzduganului:

„— Da' nu-l mai zvîrli, omule?

— Ba am să-l zvîrl de-acum; dar îți spun dinainte, să te ștergi pe bot despre dînsul.

— De ce?

— Iaca de ce: vezi tu colo în lună niște pete?

— Le văd.

— Acolo-s frații mei de pe ceea lume. Și, Doamne, mare nevoie mai au de fer, ca să-și potcovească caii. Ui'-te bine și vezi cum îmi fac semn cu mîna să le dau buzduganul ista; ș-odată și pune mîna pe dînsul".

După isprava cu caprele Irinucăi, pe drumul întoarcerii din Borca spre Pipirig, izbucnește o furtună. Stihiile dezlănțuite ale naturii, cărora Sadoveanu le-a dăruit atîtea pagini de neuitat, reține doar din treacăt atenția lui Creangă: „Și mergînd noi tot așa, cam pe la amiază, deodată s-a schimbat vremea cea frumoasă într-o vijelie cumplită, să răstoarne brazii la pămînt, nu altăceva!" Așadar, printr-un simplu epitet („vijelie *cumplită*") și o subordonată consecutivă (*să răstoarne brazii la pămînt*), prozatorul insistă numai asupra ideii de i n t e n s i t a t e, care se acordă cu una din trăsăturile stilistice dominante ale întregii opere. Fenomenul este dezagreabil prin consecințele sale practice („*ne astupă drumul* de nu știai încotro să mergi"), iar perspectiva unei eventuale descrieri mai consistente, întrezărită o clipă, se rezolvă, pînă la urmă, în sugestie folclorică: „Pesemne baba Dochia nu-și lepădase toate cojoacele".

Copleşite de podoabele firii, dar sfiindu-se sau neavînd răgaz să tălmăcească în vorbe meşteşugite emoţia lor, unele personaje formulează pe alocurea caracterizări superlative lapidare, de un pitoresc adesea argotic, dar nu mai puţin convingătoare prin autenticul lor: „Şi apoi, giupînesica Malca, unde-a fi vale mare ori deal mare, s-a mai da şi pe jos cîte-o-leacă; mai ales că acum *e o frumuseţă la cîmp de turbă haita*!". Pentru a aprecia diferenţial şi a reţine specificul prozatorului humuleştean din acest ultim punct de vedere, mi se pare utilă juxtapunerea a două texte de dimensiuni şi rezonanţă fundamental diferite, primul din Sadoveanu, celălalt din Creangă, tratînd însă, ambele, o temă comună, şi anume cîntecul privighetorii.

Sadoveanu:

„Un cîntec de dragoste fără cuvinte — un cîntec aşa de înţeles şi de puternic. Fiecare înmlădiere îşi avea răsunetul şi tălmăcirea în sufletul nostru. Adieri sfioase, tremurări delicate şi dulce-strecurate, nalte şi subţirele, ca-ntr-o piculină încă necunoscută, care rămîne întotdeauna o taină. Pe urmă pornea bătaia privighetorii, aşa de pasionată şi de expresivă, chemări repetate, urmate de tremurări prelungi — triluri care începeau puternic, apoi descreşteau domol pînă ce abia se auzeau, pînă ce rămînea numai un fel de susur al tăcerii" (VI, 169).

Creangă:

„'Tă-vă pustia, privighitori, să vă bată, că ştiu că vă drăgostiţi bine!" [1].

În schimb Creangă este un maestru incomparabil al naraţiunii şi al dialogului. Naraţiunea — de o vioiciune şi de o vigoare unice — se înfiripă şi se dezvoltă sub semnul mişcării surprinse în toate detaliile. Iată, de pildă, cunoscutul fragment în care prozatorul urmăreşte pas cu pas pregătirile febrile ale caprei, în preclipa răzbunării:

„Şi aşa zicînd, pune poalele-n brîu, îşi suflecă mînicele, aţiţă focul şi s-apucă de făcut bucate. Face ea sarmale, face plachie, face alivenci, face pască cu smîntînă şi cu ouă şi fel de fel de bucate. Apoi umple groapa cu jaratic şi cu lemne putregăioase, ca să ardă focul mocnit. După asta aşază o leasă de nuiele numai înţinată şi nişte frunzari peste dînsa; peste frunzari toarnă ţărnă şi peste ţărnă aşterne o rogojină. Apoi face un scăuieş de ceară anume pentru lup. Pe urmă lasă bucatele la foc să fearbă şi se duce prin pădure să caute pe cumătru-său şi să-l poftească la praznic. Merge ea cît merge prin codru, pănă ce dă de-o prăpastie grozavă şi întunecoasă şi pe-o tihăraie dă cu crucea peste lup".

[1] „Este cu desăvîrşire exclus ca un autor obişnuit să aibă norocul să spună atît de simplu şi cuprinzător: *„'Tă-vă pustia, privighitori, să vă bată..."*. Pentru asta trebuie să fii împins de la spate de milioane de ţărani, să vorbeşti în graiul lor, să fii unul exprimînd pe toţi, absolut-obiectivul, golit de orice umbră de egoism şi orgoliu artistic, deşi nu lipsit de simţul artei impersonale... De-am aduna cele mai somptuoase analogii, toate pălesc faţă de: *„'Tă-vă pustia, privighitori..."* (G. Călinescu, *Un monument al naturii*, în *Cronicile optimistului*, Editura pentru literatură, 1964, p. 183).

Considerat în ansamblu, fragmentul reține atenția datorită frecvenței puțin obișnuite a verbelor [2] („Și așa *zicînd*, *pune* poalele-n brîu, își *suflecă* mînicele, *aȚîȚă* focul și *s-apucă de făcut* bucate... Pe urmă *lasă* bucatele la foc *să fearbă* și *se duce* prin pădure *să caute* pe cumătru-său și *să*-l *poftească* la praznic"), toate exprimînd, sub diferite ipostaze, ideea de mișcare. Durata acțiunii precum și insistența depusă pentru a o realiza sînt redate cu ajutorul repetiției („*Face* ea sarmale, *face* plachie, *face* alivenci, *face* pască cu smîntînă..."), iar continuitatea ei, prin suita de determinante temporale exprimate prin adverbe, locuțiuni adverbiale sau propoziții subordonate de timp („*Apoi* umple groapa cu jaratic... *După asta* așază o leasă de nuiele... *Apoi* face un scăuieș de ceară... *Pe urmă* lasă bucatele... Merge ea *cît merge*..."). În sfîrșit, intensitatea și dramatismul unor evenimente menite să pregătească deznodămîntul sînt considerabil sporite prin generalizarea prezentului istoric, modalitate stilistică adoptată în întregul pasaj („...*pune* poalele-n brîu... *face* plachie, ...*umple* groapa,... *așază* o leasă ...*toarnă* țărnă... *așterne* o rogojină... *face* un scăuieș... *lasă* bucatele" etc., etc.). Vioiciunea narațiunii se explică adeseori printr-un adevărat cumul de procedee artistice convergente. Interogația, elipsa, exclamațiile, solicitarea cititorului și mai ales, apelul direct către personajele însești, obținut prin schimbarea persoanei gramaticale conferă fragmentului următor din *Dănilă Prepeleac* un ritm alert și un colorit foarte viu: „*Iapa*[?] *Las' pe Dănilă*, că știe el unde-a duce-o: să-și ieie iertăciune de la boi și ziua bună de la car. Apoi iese pe ușă, pune mîna pe iapă și pe secure, și *tunde-o* [!] Cînd se trezește frate-său, *ie iapă dacă ai de unde* [!]".

Narațiunea însăși este, de obicei, limitată la strictul necesar, căci marele prozator preferă să-și audă personajele vorbind. Trecerea de la narațiune la dialog îi stă la inimă povestitorului, așa încît ea se realizează, uneori, fără nici un protocol scriitoricesc, fără nici un semn grafic, fără ca replica să fie măcar anunțată prin „tipicul" verbelor dicendi: „Într-una din zile, și chiar în ziua de Sfîntul Foca, scoate vornicul din sat pe oameni la o clacă de dres drumul. Se zicea că are să treacă vodă pe acolo spre mănăstiri. Și bădița Vasile n-are ce lucra? *Hai și noi, măi băieți, să dăm ajutor la drum, să nu zică vodă, cînd a trece pe aici, că satul nostru e mai leneș decît alte sate*". Din punctul acesta de vedere, basmul *Harap-Alb* cuprinde însă un pasaj și mai semnificativ. Angajat în plină narațiune, prozatorul dă, la un moment dat, cuvîntul însuși personajului despre care fusese pînă atunci vorba, trecerea din stilul indirect la vorbirea directă realizîndu-se pe cît de spontan, pe atît de neprevăzut:

„În ziua de ospăț, fetele împăratului s-au pus cu rugăminte pe lîngă Spîn, să deie voie lui Harap-Alb ca să slujească și el la masă. Spînul neputîndu-le strica hatîrul, cheamă pe Harap-Alb de față cu dînsele și-i învoi aceasta, însă cu tocmală, ca în tot timpul ospățului să steie numai la spatele

[2] Observația infirmă, parțial, concluziile lui N. Corlăteanu (*Problema studierii substantivelor din* Poveștile *lui Creangă*, în LR, VIII, 1959, nr. 3) și se alătură punctului de vedere exprimat de Toma Pavel (LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 539) cu privire la randamentul superior al statisticilor „pe ansambluri mici".

stăpînu-său şi nici macar să-şi ridice ochii la ceilalţi meseni, *că de l-oiu vede obrăznicindu-se cumva, acolo pe loc îi şi taiu capul*". Aşadar, chiar în structura aceleiaşi fraze, naraţiunea, dezvoltîndu-se pînă la un anumit moment la persoana a treia, face loc, în partea ei finală, unui crîmpei de „replică", debitată, cum este şi firesc, la persoana întîi. Formele vorbirii vii, dialogate, cîştigă astfel teren, strecurîndu-se pînă şi în ţesătura pasajelor pur narative şi învederînd nerăbdarea cu care prozatorul aşteaptă clipa cînd va putea să dea cuvîntul personajelor înseşi.

Există la eroii lui Creangă, atît în basme cît şi în *Amintiri*, o vervă extraordinară. Pe pagini întregi acţiunea progresează numai prin mijloacele artistice ale unui dialog de un pitoresc şi de o savoare fără pereche. Personajele, prinzînd replica, se străduiesc să păstreze iniţiativa cît mai mult cu putinţă, primenind, prin bucuria cuvintelor şi a îmbinărilor frazeologice noi şi neprevăzute, cercul, uneori limitat, al ideilor. Tipică este, în această privinţă, sfada, de proporţii homerice, din basmul *Harap-Alb*. Odată înfiripat, dialogul se desfăşoară îmbelşugat, rezistînd, fără întrerupere, pe pagini întregi de text. Puşi temeinic pe gîlceavă, eroii se întrec în „amabilităţi", alcătuite dintr-un material lexical de o plasticitate şi de o suculenţă unice şi rostite pe un ton care se încovoaie tot timpul, surpîndu-se pe alocurea pentru ca, apoi, să se tălăzuiască şi mai năprasnic. Personajul principal este Gerilă, supărat că a trebuit să răcească, de dragul tovarăşilor săi, casa, care — aşa „înfocată" cum se găsea la început — fusese, pentru dînsul, „numai bună". De un comic subtil este însă faptul că, plictisiţi, iar apoi de-a dreptul iritaţi de flecăreala lui, ceilalţi oaspeţi îi răspund aidoma, după acelaşi tipic, cu aceeaşi nesăţioasă poftă de vorbă, într-un stil de o diluţie şi de o prolixitate cu nimic inferioare, dar şi de o savoare incomparabilă, obţinută prin dezinvoltură şi exuberanţă lexicală. Cea mai interesantă, din punctul de vedere al artei dialogului la Creangă, este riposta colectivă cu care sînt întîmpinate ameninţările lui Gerilă. Iat-o, precedată de contextul imediat anterior:

„ — Numai din pricina voastră am răcit casa; căci pentru mine era numai bună cum era. Dar aşa păţeşti dacă te iei cu nişte bicisnici. Las', că v-a mai păli el berechetul acesta de altă dată! Ştii că are haz şi asta? Voi să vă lăfăiţi şi să huzuriţi de căldură, iară eu să crăp de frig. Bu. . .nă treabă! Să-mi dau eu liniştea mea pentru hatîrul nu ştiu cui? Acuş vă tîrnîiesc prin casă, pe rudă, pe sămînţă; încaltea să nu se aleagă nimica nici de somnul meu, dar nici de al vostru.

— Ia tacă-ţi gura, măi Gerilă! ziseră ceilalţi. Acuş se face ziuă, şi tu nu mai stincheşti cu braşoave de-ale tale. Al dracului l'ghioaie mai eşti! Destul acum, că ne-ai făcut capul călindar. Cine-a mai dori să facă tovărăşie cu tine aibă-şi parte şi poarte-ţi portul. Că pe noi ştiu că ne-ai ameţit. Are cineva cap să se liniştească de răul tău? I-auzi-l-ăi: parcă-i o moară hodorogită. Numai gura lui se aude în toate părţile. Hojma tolocăneşte pentru nimica toată, curat ca un nebun. Tu, măi, eşti bun de trăit numai în pădure, cu lupii şi cu urşii, dar nu în case împărăteşti şi între oameni cumsecade".

Replica se deschide, aşadar, cu o formulă imperativă („Ia tacă-ţi gura, măi Gerilă!"), prin care partenerii lui Gerilă, scoşi din răbdări de

„morocăneala" lui, îi cer stăruitor să-i pună odată capăt. Restul replicii se constituie, treptat, din variații pe aceeași temă, dar mijloacele lingvistice de exprimare a ideii sînt, de fiecare dată, uimitor de noi. Reproșurile, alternînd cu îndemnurile, iau, rînd pe rînd, forme lexico-frazeologice pe cît de variate, pe atît de interesante: *nu mai stinchești cu brașoavele tale, ne-ai făcut capul călindar, ne-ai amețit, Are cineva cap să se liniștească de răul tău?, parcă-i o moară hodorogită, Numai gura lui se aude, Hojma tolocănește, curat ca un nebun.* După această admonestare colectivă, personajele revin cu noi reproșuri, formulate însă individual: „Ia mai bine ogoiește-te oleacă și mai ține-ți buzișoarele acasă" (*Flămînzilă*); „Dar cu prujituri de-a tale, ia, acuș se duce noaptea, și vai de odihna noastră!" (*Ochilă*); „Dar nu mai tăceți măi? Că ia acuș trec cu picioarele prin pereți și ies afară cu acoperămîntul în cap" (*Păsări Lăți-Lungilă*).

Nu numai personajele de basm, croite pe dimensiuni fantastice, folosesc cu dibăcie și generozitate arta vorbirii; bucuria cuvintelor caracterizează, în egală măsură, și pe cei mai mulți dintre eroii *Amintirilor*. Dintre multele texte care ne stau la îndemînă aș atrage atenția asupra lungii convorbiri purtate de părinții lui Nică în primele pagini ale celui de al doilea capitol. Vioara întîi, în acest dialog, este, fără îndoială, mama, al cărei portret moral se conturează net numai cu ajutorul mijloacelor lingvistice, căci violențele de limbaj, risipite pe alocurea, ascund, de cele mai multe ori, un zîmbet șăgalnic abia reținut:

„— Încă te uiți la ei, bărbate, zicea mama, și le dai paiele! Așă-i? . . .Ha, ha! bine v-au mai făcut, pughibale spurcate ce sunteți! că nici o lighioaie nu se poate aciua pe lîngă casă de răul vostru. . . Iaca, dacă nu v-am săcelat astăzi, faceți otrocol prin cele mîțe și dați la om ca cînii prin băț. Ăra! d-apoi aveți la știință că vă prea întreceți cu dediochiul! Acuș ieu varga din coardă și vă croiesc de vă merg petecele!"

De altfel, coloritul viu și pitorescul dialogului sporesc de pe urma numeroaselor formule de amenințare care, alcătuind o componentă aproape obligatorie a stilului epic, punctează, ici și colo, replicile diferitelor personaje. Intervenția, citată puțin mai sus, a mamei se încheie tocmai cu o asemenea formulă, anunțînd — ca mai totdeauna în astfel de cazuri — intenția vorbitorului de a trece la represalii („Acuș ieu varga din coardă și vă croiesc de vă merg petecele!"). Din lista, extrem de consistentă, a exemplelor similare, spicuiesc doar cîteva, învederînd, de fiecare dată, excepționala mobilitate lexicală, frazeologică și stilistică a marelui prozator. În vorbire directă sau în monolog interior — formulate, așadar, la persoana a doua sau la persoana a treia — amenințările caprei față de lup se urzesc într-o țesătură strînsă:

„ — Ei las', că l-oiu învăța eu!. . . Ei, taci, cumătre, că te-oiu dobzăla eu! Cu mine ți-ai pus boii în plug? Apoi ține minte că ai să-i scoți fără coarne! . . . Aha! ia, acu i-am găsit leacul, zise ea în gîndul său. Taci! Că i-oi face eu cumătrului una de și-a mușca labele!"

Seria exemplelor de acest gen este mai cuprinzătoare în basmul *Harap-Alb*. Ajuns, prin vicleșug, stăpîn pe situație, Spînul nu-și poate ascunde satisfacția, dar cuvintele sale sînt otrăvite de ură și pigmentate cu

tot felul de amenințări care, în intenția lui, trebuiau să-i impună lui Harap-Alb păstrarea tainei:

„— . . . Acum să-mi spui tu cine ești, de unde vii și încotro te duci, *că, de nu, acolo îți putrezesc ciolanele* !"

„— . . . numai cată să fie așa, *că, de te-oiu prinde cu oca mică, greu are să-ți cadă*"; „. . . nu care cumva să bleștești din gură cătră cineva despre ceea ce a urmat între noi, *că te-am șters de pe fața pământului*".

Realizarea practică a amenințării este în funcție, în toate cazurile citate, de nerespectarea unei condiții prealabile, redată sintactic printr-o propoziție subordonată condițională de formă negativă, care este exprimată pe de-a-ntregul („de te-oiu prinde cu oca mică"), eliptic („*de nu*, acolo îți putrezesc cioloanele") sau poate fi subînțeleasă („. . . că [*de vei blești*...] te-am șters de pe fața pământului"). De altfel, această ultimă formulă de amenințare merită o remarcă specială. Deși ea se referă, cum este și firesc, la viitor, timpul întrebuințat este perfectul compus („te-*am șters* de pe fața pământului"), căci spînul consideră ca foarte probabilă încălcarea de către Harap-Alb a interdicției de a divulga taina („nu care cumva să bleștești din gură cătră cineva despre ceea ce a urmat între noi"), și, în această ipoteză, executarea pedepsei cuprinse în amenințare devine un fapt atît de sigur, încît, din punctul său de vedere, el aparține, deja, trecutului. Structura lexicală și frazeologică a formulelor discutate mai sus se întemeiază pe cea mai autentică limbă populară, indentificabilă atît în selecția sinonimică a termenilor expresivi (*dobzăla, leac, ciolan, blești*), cît și în numeroasele locuțiuni și „ziceri" care colorează replicile („. . . *ți-ai pus boii în plug, acolo îți putrezesc ciolanele, te-oiu prinde cu oca mică*" etc., etc.). Aceleași observații rămîn, în continuare, valabile pentru majoritatea textelor de acest gen. Iată alte cîteva, mai întîi, tot din *Harap-Alb*: „de-oiu veni pe-acolo și n-oiu găsi trebile făcute după plac, *vai de pielea ta are să fie*"; „Dar nu cumva să faci de altfel, că *nici în borta șoarecelui nu ești scăpat de mine* !"; „Și doar te-a împinge păcatul să clintești vreo peatră din locul său, iară mai ales acea mare din fruntea cerbului, *c-apoi atîta ți-i leacul* !"; „Și nu cumva să faci de altfel, că *te-ai dus de pe fața pământului* !". În sfîrșit, cîteva exemple din alte povestiri: „— Ei, lasă, ticăloaselor, că *vă voiu dobzăla eu de acum înainte*" (*Soacra cu trei nurori*); „— Mă ! da al dracului cucoș i-aista ! Ei, las', că *ți-oiu da eu ție de cheltuială*, măi crestatule și pintenatule !" (*Punguța cu doi bani*); — „Ei las', cornoraților ! De mi-ți mai pica vrodată la mînă, turbinca are să vă știe de știre" (*Ivan Turbincă*).

Vioiciunea și vigoarea dialogului se explică însă, în parte, și prin abundența imprecațiilor, recoltate, și ele, din același mediu lingvistic popular: „Afurisit să fie cîneriul de vornic"; „era să ne ologească boaita cea îndrăcită, vedè-l-am pe năsălie"; „De ! cal zelud, mînca-ți-ar corbii carnea și lupii oasele". Reliefată și datorită intonației specifice pe care o comportă, imprecația constituie, de cele mai multe ori, o ipostază a repetiției, căci verbul predicat, întrebuințat, de obicei, la optativ, poate fi imediat reluat, dar la alt mod, și anume la conjunctivul cu valoare de imperativ. Din punctul de vedere lexical, verbul care apare cel mai des în imprecații este *a mînca*, restul construcției, mai precis subiectul, caracterizîndu-se printr-o

remarcabilă mobilitate : „*Mînca*-v-*ar* ciuma *să* vă *mănînce* !" ; „Da' *mînca*-l-*ar* b r î n c a *să*-l *mănînce*, surlă" ; „*mînca*-te-*ar* p u r i c i i *să* te *mănînce*" ; „*mînca*-i-*ar* p ă m î n t u l *să*-i *mănînce*". Structura lexicală a imprecațiilor admite însă, bineînțeles, și alte verbe cum sînt, mai cu seamă, *a bate*, dar și *a crăpa*, *a aprinde* etc. : „căci era și frumoasă, *bat*-o hazul *s*-o *bată*" ; „De-*ar crăpa* odată *să crape* și harabagiul care v-au adus" ; „Vai, *aprinde*-v-*ar* focul *să* vă *aprindă*" etc. Uneori imprecațiile — de o structură lexicală diferită — se înlănțuie în șirag, ca în următoarea replică a babei din *Povestea lui Stan Pățitul* : „ — Om bun, *mînca-te-ar puricii să te mănînce* !... Eu știu ce vra să zică durerea la inimă, *bat-o pîrdalnica s-o bată* ! . . ."

Cercetarea dialogului este grăitoare și pentru arta lui Creangă de a reține, prin selecție sinonimică, termenul cel mai nimerit în context, în funcție de criterii artistice bine întemeiate. Se întîmplă astfel destul de des ca scriitorul să reia, în pasajele unde el se exprimă în propriul său nume, termeni folosiți deja de cutare sau cutare personaj în replicile lui. În asemenea situații Creangă recurge, nu o dată, la oficiile s i n o n i m i e i. Comparate cu echivalentele lor din părțile narative, sinonimele din textele dialogate sînt, de obicei, mai pline de culoare, mai expresive. Sporul acesta de culoare sau, altfel spus, îngroșarea expresivității cad, așadar, în sarcina unică a vorbitorilor ; scriitorul, „bun mehenghiu", pare a nu dori să-și ieie nici un fel de răspundere. Distincția este întemeiată și din punctul de vedere artistic, întrucît vorbirea vie dialogată este întotdeauna mai colorată și mai pregnantă decît expunerea pur narativă a faptelor. Iată, spre exemplificare, un crîmpei de text, încadrat mai întîi în dialog, iar apoi transferat în narațiune. Simpla juxtapunere a textelor în ordinea indicată impune constatarea că, față de formulările — pe cît de pitorești, pe atît de „colțuroase" — din dialog, echivalentele lor sinonimice sînt considerabil atenuate — printr-un fel de surdină a expresivității — în narațiune, unde scriitorul vorbește în propriul său nume :

„— Ce să facem ? întrebă cea mai mare.

— Ia, să dăm busna în casă la babă și tu *s-o iei de cînepa dracului* și *s-o trîntești cu capul de păretele* cel despre răsărit cît îi putè".

Aceste îndemnuri — formulate de nora cea mică în termeni extrem de plastici și de „tari" — sînt imediat transformate în faptă. Povestind episodul, Creangă diluează, într-o anumită măsură, pasta, pînă atunci foarte groasă, a expresivității, recurgînd la sinonime ceva mai șterse, dar, tocmai prin aceasta, foarte nimerite în cadrul oarecum mai pretențios al unei prezentări narative. Iată, așadar, cum continuă textul :

„Se înduplecară și cele două, întrară cu toatele în casă, *luară pe babă de păr* ș-*o izbiră cu capul de pereți* pănă i-l dogiră". Fără nici o îndoială, *a izbi* este ceva mai șters decît *a trăsni*, iar *a lua de păr* este incomparabil mai plat decît *a lua de cînepa dracului*. Cazul nu este însă singular. Stratul narativ — datorită unei viziuni estetice riguroase — oferă îndeobște corespondente sinonimice mai „vătuite" față de cel dialogat. Stratul n a r a t i v : „Flămînzilă a început a striga în gura mare că *moare de foame...*" ; „Iară Setilă striga și el cît ce putea că *crapă de sete*". Stratul d i a l o g a t : „— *...ne ghiorăiesc mațele de foame*" ; „*...ni sfîrîie gîtlejul de sete*".

Vorbirea directă beneficiază, de rîndul acesta, şi de avantajul formaţiilor onomatopeice, ale căror virtuţi acustice şi expresive se valorifică pe deplin tocmai în condiţiile vorbirii dialogate. În aceeaşi ordine de idei se înscrie pasajul următor — din povestirea *Dănilă Prepeleac* — în care sinonimul expresiv, metaforic, pregătit şi devenit posibil după întrebuinţarea prealabilă a termenului obişnuit, apare numai în stratul dialogat al textului:

„Iè apoi capra şi porneşte spre tîrg. Dar *capra* tot *capră*; se smuncea în toate părţile, încît îi era acum lehamite de dînsa.

— De-aş ajunge mai degrabă în tîrg, zise Prepeleac, ca să scap de *rîia* asta".

De asemenea, apelul la stratul regional şi arhaic este mai rar în textele narative şi ceva mai frecvent în dialog. Îndemnul moşului către babă, cînd îi prezintă acesteia „odorul", sună după cum urmează: „— ...Acum *pune de lăutoare* şi grijeşte-l..." Reluînd, în naraţiunea imediat următoare, expresia folosită de moşneag în replica sa, povestitorul o modifică pe toată întinderea ei, înlocuind elementul verbal printr-unul mai nuanţat (*pune* > *pregăteşte*) şi, mai cu seamă, renunţînd la un termen arhaic în favoarea unui sinonim popular mai bine cunoscut (*lăutoare* > *scăldătoare*).

Punînd în valoare avantajele intonaţiei, a cărei capacitate sugestivă — chiar în condiţiile limbii scrise — este mai puternică în dialog, Creangă recurge, în funcţie de acest criteriu, la substituţia de sufixe. Unul şi acelaşi cuvînt este, aşadar, folosit cu sufix augmentativ în naraţiune şi cu sufix diminutival în replică, fără ca, prin aceasta, sensul obiectiv al cuvîntului să fie cîtuşi de puţin alterat. Un crîmpei din portretul lui Gerilă ne poate servi ca punct de plecare: „...omul acela era ceva de spăriet: avea nişte urechi clăpăuge şi nişte *buzoaie* groase şi dăbălăzate". În sfada generală care se încinge în casa de aramă, Flămînzilă se adresează de la început pe un ton muşcător lui Gerilă, cu o poreclă nouă:

„— Zău, nu şuguieşti, măi *Buzilă*?"

În continuarea replicii, aluzia implicată acestui apelativ devine pe cît de transparentă, pe atît de premeditat jignitoare, cu toate că augmentativul, folosit de prozator atunci cînd creionase portretul fizic al personajului (*buzoaie*), sprijinit pe două epitete adecvate (*groase* şi *dăbălăzate*) care îi sporesc valoarea depreciativă, este acum înlocuit printr-o formaţie diminutivală: „...Ia mai bine ogoieşte-te şi strînge-ţi *buzişoarele* acasă". Introducînd diminutivul în replica lui Flămînzilă, Creangă îl învăluie în modulaţiile specifice ale vocii, care, în contrast cu valoarea de obicei dezmierdătoare a sufixului, stîrnesc un efect comic de prim ordin. Cu tot aerul oral al prozei lui Creangă, luate în ansamblu, formaţia diminutivală este mai la locul ei în dialog, căci sugestia înmlădierilor vocii este, în aceste condiţii, mai stăruitoare, precizînd raportul sinonimic care, în ciuda valorii antonimice a sufixelor, se constituie totuşi, în planul afectiv, între augmentativul *buzoaie* şi diminutivul *buzişoare*, inculcîndu-i, şi acestuia din urmă, sensul peiorativ al celui dintîi [3]. Trebuie să menţionez, încheind acest punct al discuţiei noastre, că ultimele observaţii formulate nu ne-au îndepărtat

[3] Pentru echivalenţa — în anumite situaţii — între diminutive şi augmentative, vezi Iorgu Iordan, *Stilistica*..., p. 184—187, unde se discută (p. 185, nota 2), dintr-un alt unghi, şi exemplul nostru.

de aria, atît de vastă, a sinonimiei, ci, dimpotrivă, ne-au îngăduit să o extindem și la domeniul formării cuvintelor, unde se poate vorbi, cu siguranță, de sufixe cu valoare sinonimică. Să ne întoarcem însă la sinonimele propriu-zise — cele lexicale — care merită să ne rețină, în continuare, atenția.

Este firesc ca, într-o operă în care verva inepuizabilă a personajelor dă atîta strălucire dialogului, seria sinonimică a verbelor *dicendi* să fie foarte cuprinzătoare. Pe de altă parte însă, întrucît multe personaje încearcă, pe alocurea, un sentiment dezagreabil față de dimensiunile și conținutul unor replici, majoritatea acestor termeni — toți foarte expresivi — au o nuanță depreciativă destul de pronunțată, explicabilă, într-o anumită măsură, prin însăși structura lor fonetică: *a bleşti* (*din gură*), *a bodrogăni*, *a bolborosi*, *a boscorodi*, *a cetăra*, *a cihăi*, *a dondăni*, *a mogorogi*, *a morocăni*, *a sucăli*, *a tolocăni* etc. După cum se poate constata, pe lîngă sensul fundamental — prin care toate verbele cuprinse în această listă sînt sinonime cu *a vorbi* — multe dintre ele dezvoltă nuanța secundară de „a bate la cap", „a pisălogi", „a sîcîi (pe cineva cu vorba)". Același sens de „a cicăli" poate să îmbogățească, pe cale contextuală și cu ajutorul unei comparații, conținutul semantic al unui verb care este întrebuințat, de obicei, cu alt înțeles. Astfel, într-o cunoscută povestire, ni se spune despre bătrîna soacră că „*rodea* în nurori cum roade cariul în lemn". În sfîrșit, trebuie adăugat că, silit să revină, la intervale scurte, asupra aceleiași idei, prozatorul recurge, mai totdeauna, la oficiile sinonimiei. În texte care se găsesc la o distanță de numai o pagină, substituția sinonimică va fi, așadar, cît se poate de firească: „biata soacră *nu mai putu zice nici cîrc*!" (p. 14); „biata babă era umflată cît o bute și *nici putea bleşti măcar din gură*" (p. 15). Lista — selectivă — de mai sus trebuie completată cu o serie întreagă de expresii și locuțiuni, care redau perifrastic aceeași noțiune. Iată cîteva, de data aceasta în contextul lor: „Spînului *îi mergea gura ca pupăza*, de-a amețit și pe împăratul"; „— Destul acum, că *ne-ai făcut capul călindar*"; „parcă-i o moară hodorogită"; „— Iar *cauți sămînță de vorbă*, măi Buzilă?"; „— Doamne, milostiv fii mie, păcătoasei, care-*mi* tot *îmbălorez gura* pe bărbat degeaba".

O altă caracteristică, ținînd de conținutul însuși al operei — ale cărei consecințe în planul expresiei artistice au fost, în parte, examinate mai sus — este precipitarea evenimentelor, viteza în desfășurarea acțiunii. În domeniul sinonimiei, această trăsătură explică bogăția de termeni și de locuțiuni denumind deplasarea rapidă a personajelor în spațiu. Se rînduiesc aci, mai întîi, o serie de locuțiuni și expresii eliptice ilustrate prin exemple extrem de numeroase: „— Și frate-meu cel mare, nătîng și neastîmpărat cum îl știi, *fuga la ușă* să deschidă"; „...*fuga* la fereastra boierului"; „...*fuga* cu el în iaz"; „Atunci noi, *la fugă*, băieți"; „Și eu *fuga*, și ea *fuga*, și eu *fuga*, și ea *fuga*"; „*tiva* la mama acasă"; „*după dînsul*, Gavrile" etc. Urmează, în continuare, locuțiuni în structura cărora intră substantivul *fugă*: „Boierul atunci... *ține numai o fugă* pînă pe lanuri"; „Copiii și nevasta lui, cînd au văzut un bivol zburînd pe sus, *au rupt-o de fugă*, înspăimîntați"; „Apoi încet-încet m-am furișat printre oameni, și unde-*am croit-o la fugă* spre Humulești..."; „Noi atunci *am pîrlit-o la fugă*". Se

adaugă, în sfîrșit, sinonimele lexicale și frazeologice propriu-zise, de o bogăție, varietate și forță expresivă cu totul remarcabile: „pune mîna pe iapă și pe secure și *tunde-o* !" ; „Văzînd eu o vreme ca asta, *am șparlit-o* la baltă" ; „Văzînd eu că mi-am aprins paie-n cap cu asta, *am șterpelit-o* de-acasă" ; „— Ba că chiar erai să ne dăruiești cu milă și cu daruri împărătești dacă nu te vedeam cînd *ai pașlit-o*, farmazoană ce ești !" ; „Băieții încep *a curge* toți" ; „*își ie tălpășița* spre casă" ; „o ia în spate și *pe ici ți-i drumul* !" ; „*se* tot *ducea împușcat*" ; „. . . pe cînd ele șed plecate și dau pînza la ghilit, fac țuștiu ! din baltă *ș-o ieu la sănătoasa*" etc.

Un lanț sinonimic impresionant dezvoltă și verbul *a bate*. Dovedind bogăția limbii lui Creangă și varietatea mijloacelor sale artistice, numărul neobișnuit de mare al sinonimelor acestui verb își găsește explicația firească tot în conținutul operei. Intr-adevăr, atît în lumea fantastică a basmelor — populată de eroi care se află deseori în situația de a recurge la violență — cît și în universul copilăriei, bătaia, încăierările, hîrjoana sînt — ca să zic așa — la ele acasă. Seria sinonimelor trebuie să înceapă, bineînțeles, cu locuțiunile în componența cărora poate fi identificat chiar verbul *a bate*: *a lua la bătaie*, *a da o bătaie*, apoi — cu un coeficient sporit de afectivitate — *a snopi în bătaie*, *a cosi în bătaie* etc. Locuțiunile structurate în jurul altor verbe sînt, de asemenea, care de care mai expresive: *a trage o chelfăneală*, *a da de cheltuială*, *a lua la depănat*, *a trage un frecuș*, *a da tapangele la spinare*, iar, cu valoare pasivă, *a mînca papară*. Foarte mare este numărul sinonimelor lexicale propriu-zise, multe expresive prin însăși structura lor fonetică: *a arde*, *a buchisa* (*buchisi*), *a cinătui*, *a croi*, *a dobzăla*, *a ghigosi*, *a jnăpăi*, *a mușt rului*, *a otînji*, *a pieptăna*, *a răfui*, *a săcela*, *a tîrnîi* etc. Unele din verbele de mai sus — monosemantice — exprimă numai ideea de „a bate" (*dobzăla*, *jnăpăi*, *otînji*); altele — cele mai multe — sînt însă numai sinonime parțiale, redînd aceeași noțiune prin transfer metaforic (*croi*, *pieptăna*, *săcela* etc.). De un interes deosebit sînt textele — situate, de obicei, în dialog — în cadrul cărora personajele insistă, prin acumulări sinonimice, asupra intenției lor de a trece la represalii, învederînd, din partea autorului, o capacitate de înnoire a mijloacelor lingvistice și artistice rar întîlnită. Iată, de pildă — într-un fragment care a mai format, din alt punct de vedere, obiectul discuției noastre — ce tratament își propun să-i aplice lui Gerilă partenerii săi de discuție:

„— Ba bine că nu ! zise Ochilă. Are el noroc de ce are, dar știu eu ce i-ar trebui.

— Ia, *să-i faci chica topor*, *spinarea dobă și pîntecele cobză*, zise Setilă, căci altmintrelea nici nu e de chip s-o scoți la capăt cu boclucașul acesta". La fel de instructivă se vădește, din acest punct de vedere, una din replicile prin care moșneagul cu pricina întîmpină tărăboiul iscat de Nică în iarmaroc, după ce acesta din urmă fusese înșelat în intențiile sale de a vinde pupăza:

„— Dar știi că ești amarnic la viață, măi băiete ? ! zise moșneagul de la o vreme, rîzînd. În ce te bizui de te îndîrjești așa, nepoate ? Dec ! nu cumva ai pofti să-mi iei viția pentr-un cuc armenesc ? Pesemne *te mănîncă spinarea*, cum văd eu, măi țică, și *ia acuș te scarpin*, dacă vrei,

ba ș-un topor îți fac, dacă mă crezi, de-i zice „aman, puiule!" cînd îi scăpa din mîna mea!" [4]

Textul nostru reține atenția și datorită formulelor apelative, care — în sensul larg al cuvîntului — se află tot într-un raport de sinonimie. Așa cum se poate constata din simpla lor înșiruire (*măi băiete*, *nepoate*, *măi țică*), de-a lungul replicii moșneagului ele sînt mereu înnoite, cu observația că valoarea lor emoțională, în deplină consonanță cu contextul, înregistrează un spor sensibil de fiecare dată. Moșneagul începe adresîndu-i-se lui Nică printr-o formulă foarte generală și vagă (*măi băiete*), înlocuită însă imediat cu alta (*măi nepoate*) care — în ciuda caracterului ei mai intim, mai familiar — precizează totuși net raporturile între cei doi parteneri; în cele din urmă, bătrînul recurge la un apelativ nimicitor (*măi țică*), cu o pronunțată nuanță depreciativă, menit să-l copleșească pe micuțul său interlocutor și să-l aducă astfel la realitate.

Personajele fantastice din basme joacă un rol însemnat în dezvoltarea acțiunii și stîrnesc curiozitatea prin diformitățile și proporțiile exagerate ale fizicului lor. În *Harap-Alb*, de pildă, mai precis în scena recrutării celor cinci viitori aliați ai eroului principal, Creangă realizează, din punctul de vedere care interesează discuția noastră, un adevărat tur de forță. În ciuda numărului relativ mare al acestor personaje fabuloase, identificarea lor succesivă se realizează cu mereu alte mijloace, de o felurime și de o plasticitate de-a dreptul uimitoare. Iată, acum, și textele:

1. Întîlnirea cu Gerilă: „Mai merge el cît merge și cînd, la poalele unui codru, numai iaca ce vede o dihanie de om..."

2. Întîlnirea cu Flămînzilă: „Și mergînd ei o bucată înainte, Harap-Alb vede *altă drăcărie și mai mare*: o namilă de om..."

3. Întîlnirea cu Setilă: „Și mai mergînd ei o postată, numai iaca Harap-Alb vede *altă minunăție și mai mare*: o arătare de om..."

4. Întîlnirea cu Ochilă: „Și mai mergînd ei o bucată, numai iaca ce vede Harap-Alb *altă minunăție și mai minunată*: o schimonositură de om..."

5. Întîlnirea cu Păsări-Lăți-Lungilă: „Și mai mergînd ei o bucată, numai iaca ce vede Harap-Alb *altă bîzdîganie și mai și*: o pocitanie de om..."

Merită să fie reținut și faptul că mobilitatea sinonimică se înregistrează nu numai în prezentarea propriu-zisă a personajelor (*dihanie*, *namilă*, *arătare*, *schimonositură*, *pocitanie*), ci și în cadrul termenilor care anunță în mod abstract ivirea lor (*drăcărie*, *minunăție*, *bîzdîganie*). Dintre acești termeni, singurul care se repetă este *minunăție* (sub 3 și 4), dar, în acest caz, Creangă face să alterneze epitetele (*minunăție* și mai mare, *minunăție* și mai minunată).

Un loc însemnat în acțiunea diferitor basme și povestiri fantastice (*Povestea porcului*, *Povestea lui Stan Pățitul* etc.) îi revine — ca întruchipare a răului — vrăjitoarei. Însușirile ei de căpetenie — răutatea și urî-

[4] În legătură cu unele probleme ale sinonimiei, discutate mai sus, vezi și Șt. Munteanu, *Valorificarea artistică a limbii populare în opera lui Ion Creangă*, în „Orizont", nr. 12/1964, p. 17.

ţenia, altoite pe fondul unei bătrîneţi ursuze şi cîrcotaşe — îi conferă acestui personaj un profil fizic şi moral respingător, sugerat de Creangă, în planul lingvistic, printr-un foarte pitoresc şi variat mozaic de sinonime. Numai în *Povestea porcului*, de pildă, putem identifica, în spaţiul restrîns al unui singur alineat, pe lîngă termenul propriu — şi acesta împodobit cu un epitet superlativ — alţi trei termeni denumind aceeaşi noţiune:

„Stăpîna acestei slujnice era *vespea care înălbise pe dracul*, îngrijitoarea de la palatul lui Făt-Frumos, *o vrăjitoare* s t r a ş n i c ă, care închega apa şi care ştia toate drăcăriile de pe lume. Dar numai un lucru nu ştia *hîrca*: gîndul omului. *Talpa-iadului*, cum aude această minunăţie, trimite slujnica degrabă, să-i cheme femeia cea străină la palat". În următoarele două pagini de text, silit de evoluţia naraţiunii să insiste asupra aceluiaşi personaj, prozatorul îmbogăţeşte, cu încă şase termeni, lista, deja consistentă, a sinonimelor. Apar astfel, rînd pe rînd: *Ştirba-baba-cloanţa*, *hîrca* (de două ori), *tălpoiul*, *pohoaţa de babă*, *hîrca de babă*, *băbornița*, *hoanghina*. În planul afectiv, toate aceste sinonime — dintre care cîteva (*băboiu*, *tălpoiu*) sînt augmentative cu o vădită nuanţă depreciativă — exprimă convingător, transmiţîndu-ni-l şi nouă, sentimentul de profundă antipatie al scriitorului faţă de personajul respectiv, şi, implicit, participarea sa intensă la desfăşurarea acţiunii.

Deosebit de expresivă şi, în consecinţă, expusă variaţiilor sinonimice se învederează, în prima parte a basmului *Harap-Alb*, apariţia repetată a calului năzdrăvan, care — înainte de metamorfoza sa miraculoasă — era „grebănos, dupuros şi slab, de-i numărai coastele". În componenţa buchetului de sinonime prin care prozatorul îl denumeşte, aflăm un lung şirag de termeni, cei mai mulţi menţinîndu-se prin însăşi structura lor fonetică la un înalt nivel de expresivitate: *răpciugă* (*de cal*), *ghijoagă* (*uricioasă*), *slăbătura* (*cea de cal*), *gloabă*, *smîrţog*, *dîrloagă* etc. Interesant de reţinut mi se pare şi faptul că, în fragmentul în care narează, foarte succint, întreita apariţie a calului repezindu-se la „tavaua" cu jaratic, prozatorul aproape că epuizează lista termenilor înşiraţi mai sus: „Şi atunci, numai iaca ce iese din mijlocul hergheliei *o răpciugă de cal*, grebănos, dupuros şi slab, de-i numărai coastele; şi venind de-a dreptul la tavă, apucă o gură de jaratic. Fiul craiului îi şi trage atunci cu frîul în cap, zicînd:

— *Ghijoagă* uricioasă ce eşti! din toţi caii, tocmai tu te-ai găsit să mănînci jaratic? De te-a împinge păcatul să mai vii o dată, vai de steaua ta are să fie!

Apoi începe a purta caii încolo şi încoace, şi numai iaca *slăbătura cea de cal* iar se răpede şi apucă o gură de jaratic. Fiul craiului îi mai trage şi atunci un frîu în cap, cît ce poate, şi apoi iar începe a purta caii de colo pănă colo, să vadă nu cumva a veni alt cal să mănînce jaratic. Şi numai iaca, şi a treia oară, tot *gloaba cea de cal* vine şi începe a mînca la jaratic, de n-a mai rămas".

Luat în ansamblul său, textul ne permite să observăm că insistenţa în descrierea aspectului jalnic al calului este mai reliefată cu ocazia primei lui apariţii, cînd, pentru ca să se poată constitui o anumită atmosferă, scriitorul foloseşte metoda c u m u l u l u i de procedee stilistice. Într-adevăr, caracterizarea iniţială (*răpciugă de cal*), prin ea însăşi deosebit de plas-

tică, se nuanțează, sprijinindu-se, în contextul imediat următor, pe un lanț de trei epitete (*grebănos*, *dupuros* și *slab*). Sugestive și prin țesătura sunetelor care le alcătuiesc, primele două (*grebănos*, *dupuros*) au o structură silabică și metrică asemănătoare (∪ ∪ ⏑). Cel de-al treilea (*slab*) — ceva mai șters ca forță expresivă — își recapătă vigoarea datorită propoziției subordonate consecutive care îl urmează (*de-i numărai coastele*), servindu-i, totodată, și ca indice stilistic al superlativului.

Textul citat ceva mai sus face posibilă încă o observație, referitoare tot la domeniul sinonimiei. Deși unele situații se repetă aidoma, scriitorul introduce totuși modificări, cît de mici, fie și la nivelul determinantelor circumstanțiale exprimate prin adverbe sau locuțiuni adverbiale. Juxtapun, spre ilustrare, două propoziții, aflate, de altfel, la o distanță infimă, de numai cîteva rînduri : „Apoi începe a purta caii *încolo și încoace*" ; „... și apoi iar începe a purta caii *de colo până colo*". Detaliu neglijabil la prima vedere, alternanța locuțiunilor adverbiale, exprimînd același conținut (*încolo și încoace*/*de colo până colo*), se încadrează totuși într-un ansamblu de procedee stilistice convergente, învederînd — ca de obicei — un desăvîrșit simț al limbii și un pronunțat gust pentru nuanțarea exprimării.

În calea lor, eroii — mai cu seamă ai basmelor și ai povestirilor — sînt nevoiți să întîmpine tot felul de evenimente neprevăzute, să treacă prin nenumărate peripeții, să înfrunte o mulțime de obstacole. O altă serie sinonimică bogată va fi, așadar, aceea a locuțiunilor adverbiale cu valoare modală, exprimînd dificultățile și piedicile legate de înfăptuirea anumitor acțiuni : *cu mare ce*, *cu mare greu*, *cu mare greutate*, *foarte cu anevoie* etc. Dintre acestea, cea mai frecventă este *cu mare ce*, de origine vădit populară : „Și *cu mare ce* scăpînd din labele lui, am găsit cu cale să mă întorc la d-ta acasă" ; „după multă trudă, *cu mare ce* hălăduiesc de deschid ușa" ; „În sfîrșit, *cu mare ce*, a ajuns ea și acasă, la mă-sa, dar nu le-au ticnit bogății".

Serii sinonimice relativ ample dezvoltă adjectivele antonime „isteț" și „prost", după cum urmează : *mehenghi* (foarte frecvent), *șugubăț*, *hîtru* ; *prost*, *tont*, *nătărău*, *dobitoc*, *neghiob*. Cea de-a doua serie — ca și antonimele *hîtru* și *cu duh* — apar într-un text destul de scurt, care acoperă doar patru pagini (*Poveste*, p. 287—291).

Se poate vorbi, la Creangă, și de o sinonimie a interjecțiilor. Răspunzînd la chiuiturile dracului, Dănilă îl lovește cu „drughineața" în cap de trei ori : „*pîc* ! la tîmpla dracului cea dreaptă, una !" ; „... *Trosc* ! și la stînga una !" ; „... și-i mai trage și-n numele tatălui una !". Replicile lui „Michiduță" — de fapt, strigăte de durere — reprezintă variante fonetice ale uneia și aceleiași interjecții : „—A... leu ! ..." ; „—Va... leu !..." ; „— A... uleo !" O primă constatare, impusă de examinarea comparativă a celor trei variante fonetice, este aceea că ultima dintre ele — potrivit cu intensificarea durerii resimțite — are un volum fonetic mai cuprinzător (*A... uleu* = 3 silabe, *Va... leu* și *A... leu* = 2 silabe) decît primele două. Pe de altă parte însă, pe măsură ce loviturile aplicate de Prepeleac și, în consecință, văicărelile lui Michiduță se întețesc, dimensiunile replicilor în

care sînt cuprinse strigătele, se restrîng. Simpla etajare a acestor replici va fi, fără îndoială, semnificativă :

„— *A...leu* ! *destul* ! *Nu mai chiui* !
— *Va...leu* ! *destul* !
— *A...uleo* !"

Densitatea și conciziunea ultimei replici — care se confundă cu interjecția însăși — au nevoie, de data aceasta, de comentariul autorului : „...*strigă* dracul *îngrozitor* ! și, cu ochii legați, cum era, *văicărîndu-se grozav* și *zvîrcolindu-se* ca șerpele, se aruncă în iaz..."

În cadrul unei serii de sinonime, substituirea succesivă a termenilor unul printr-altul, poate fi însoțită de un spor al expresivității. Un exemplu instructiv în această privință ne oferă *Povestea unui om leneș*, în care, pe numai două pagini de text (314—315), se constituie seria *leneș*, *trîndav*, *trîntor* — alcătuind, în ceea ce privește capacitatea expresivă a termenilor, o sensibilă gradație ascendentă. Seria începe, într-adevăr, cu un termen destul de șters sub raport afectiv (*leneș*), continuă cu un echivalent mult mai colorat al acestuia (*trîndav*), culminînd, în sfîrșit, cu sinonimul metaforic (*trîntor*), care este, fără îndoială, și cel mai expresiv [5].

Cîteodată însă, întrebuințarea sinonimelor răspunde necesității de a se i n s i s t a asupra unui anumit conținut. În astfel de cazuri elementele alcătuitoare ale unei serii se succed nemijlocit, în lanț sau la mică distanță unele de altele, ca în următorul text, unde autorul ține să reliefeze sugestia c a n t i t ă ț i i : „Și atunci, minune mare ! Numai iaca au și început *a curge* furnicele *cu droaia*, *cîtă pulbere și spuză*, *cîtă frunză și iarbă* ; unele pe sub pămînt, altele pe deasupra pămîntului și altele în zbor, *de nu se mai curmau viind*".

Funcțiunea i n t e n s i v ă a sinonimelor se realizează, într-un foarte mare număr de cazuri, cu ajutorul c o o r d o n ă r i i termenilor respectivi. De cele mai multe ori, din punctul de vedere al clasei morfologice căreia îi aparțin, termenii coordonați sînt adjective cu valoarea stilistică a unor epitete, datorîndu-și adesea calitățile expresive înseși structurii lor fonetice. În aceeași situație apar însă — ce e drept, într-o măsură mai mică — substantive și verbe.

A d j e c t i v e : „*hîrșcîit* și *stîlcit*", „*nenorocită* și *horopsită*", „*ticăiți* și ...*chitcăiți*", „*sfrijit* și *închircit*", „*mangosiților* și *farfasiților*", „*ovilit* și *sarbăd la față*", „*cobăit* și *leneș*", „*tămîiet* și *aghezmuit*". Al doilea termen este, cîteodată, reliefat printr-o comparație, cu valoarea unui indice stilistic al superlativului : „baba nu știa ce să mai facă de bucurie că are un băiat așa de chipos, de hazliu, de *gras* și de *învălit* ca u n p e p e n e" ; „Luca Moșneagu, însă, mîna cum știa el, căci smîrțoagele lui de cai erau *vlăguiți* din cale afară, și *slabi* și *ogîrjiți* c a n i ș t e m î ț i de cei leșinați, nu zmei, cum zicea mama". Sugestia intensității sporește, în acest ultim caz, de pe urma faptului că epitetele, aproximativ sinonime, coordonate, sînt acum t r e i (*vlăguiți*, *slabi*, *ogîrjiți*). Din aceste trei, două au aninate

[5] Pe lîngă *leneș*, *trîndav*, *trîntor*, utilizate în spațiul restrîns al unei singure povestiri, Creangă recurge, în *Amintiri*, la alte cîteva sinonime — *tigoare*, *cobăit*, *dugliș* etc. — ceea ce face ca seria respectivă să sporească într-o măsură considerabilă.

determinante cu valoare de indici ai superlativului, realizate însă de fiecare dată altfel — ultima oară cu ajutorul comparației menționate mai sus (*ca niște mîți*), iar a doua oară, printr-o locuțiune adverbială („vlăguiți *din cale afară*"). O dată constituită, seria sinonimică devine și mai cuprinzătoare, căci termenul care servește ca suport comparației (*mîți*) are și el un epitet — ba încă foarte expresiv (*de cei leșinați*) — aflîndu-se în relație de sinonimie metaforică cu ceilalți trei (*vlăguiți, slabi, ogîrjiți*). Dintre epitetele cuplate, nu o dată, unul poate fi, din punctul de vedere al structurii sale morfologice, un cuvînt c o m p u s, cu valoare de adjectiv, care — raportat la perechea sa — prezintă un remarcabil spor de expresivitate: „și pe la scăldat am tras o raită cu prietenul meu Chiriac a lui Goian, un *lainic* și un *p i e r d e - v a r ă* ca și mine"; „moș Vasile era un *cărpănos* ș-un puiu de *z g î r i e - b r î n z ă*, ca și mătușa Mărioara"; „Nevasta acestui sarac era muncitoare și bună la inimă, iar a celui bogat era *p e s t r i ț ă l a m a ț e* și *foarte zgîrcită*". În legătură cu ultimul text, mi se pare interesant de remarcat și faptul că forța expresivă a sinonimului metaforic redat printr-un cuvînt compus (*pestriță la mațe*) este atît de mare, încît — pentru a stabili un echilibru stilistic între termenii cuplați — Creangă îl folosește pe cel de-al doilea la gradul superlativ (*foarte* zgîrcită), încercînd să-l alinieze, astfel, la nivelul de expresivitate al celui dintîi.

V e r b e: „i-aș *cîrnosi* și i-aș *jumuli*"; „înșfacă iedul de urechi și-l *flocăiește* și-l *jumulește*"; „Voi *să vă lăfăiți* și *să huzuriți* de căldură, iară eu să crăp de frig"; „și răpede mi ți le-*a înfulicat* și le-*a forfăcat*, de parcă n-au mai fost"; „noi scoteam mîțele de prin ocnițe și cotruță și le *flocăiam* și le *șmotream* dinaintea lui, de le mergea colbul"; *trăind* și *nemurind*"; „*o șurubuiești* ș-*o întorci*, cum îți vine ție la socoteală". În această categorie trebuie să fie rînduite și l o c u ț i u n i l e verbale coordonate în vederea obținerii aceluiași efect intensiv: „Atunci iedul de sub chersin, să nu tacă? — îl *păștea păcatul* și-l *mînca spinarea*, sărăcuțul!". Structura lexicală a locuțiunilor — în cazul de mai sus, foarte diferită — face ca raportul sinonimic dintre ele să fie, în asemenea situații, destul de întunecat.

S u b s t a n t i v e: „și cîte alte *bazaconii* și *năzbutii*".

A d v e r b e: „prinde *iute* și *degrabă* cucoșul".

Cealaltă funcție stilistică a sinonimelor — aceea de evitare a repetiției — se manifestă și în preocuparea stăruitoare a prozatorului de a face să alterneze expresiile și locuțiunile acoperind același conținut logic. Astfel ideea de „a se îndrăgosti" este redată, în *Povestea lui Stan Pățitul*, prin trei locuțiuni diferite: *a i se aprinde călcîiele*; *a-i cădea cu tronc la inimă*; *a-i sfîrîi inima*. Iată acum două replici, situate la oarecare distanță una de alta, ale personajului principal din povestirea *Capra cu trei iezi*: „— Ei, taci, cumătre, că te-oi dobzăla eu! Cu mine *ți-ai pus boii în plug*? Apoi ține minte că ai să-i scoți fără coarne!"; „— Ei, ei! Acum scoate, lupe, ce-ai mîncat! Cu capra *ți-ai pus în cîrd*? Capra ți-a venit de hac!".

Un ultim detaliu, referitor la d e r i v a r e a s i n o n i m i c ă. Se poate constata, la Creangă, o preocupare consecventă pentru p r o p r i e t a t e a termenilor folosiți, în funcție de condițiile contextuale respective. Aproape de capătul unor schimburi din ce în ce mai neinspirate și mai păgubitoare, Dănilă Prepeleac — abia ajuns în posesia caprei pe care o

dobîndise pentru un... car ! — se hotărăşte să scape şi de dînsa şi, la prima ocazie — vorba lui Creangă — „Prepeleac *mărită* capra" pe un gînsac. Asurzit, acum, de ţipetele gînsacului, bietul Prepeleac exclamă cu obidă : „— Na ! c-am scăpat de dracul şi am dat peste tată-său". Dar gînsacul nu mai poate fi... măritat ! Reţinînd, totuşi, în linii mari, metafora folosită anterior, Creangă obţine, prin derivare sinonimică, termenul apropriat : „Las' că te *însor* eu şi pe tine acuş, măi buclucaşule !".

Observaţiile, destul de numeroase, pe care ni le-a prilejuit cercetarea sinonimelor în opera lui Creangă învederează, şi ele, bunul-gust şi bunul-simţ lingvistic al marelui nostru prozator, concretizate, de data aceasta, în solicitarea şi în valorificarea nuanţată a funcţiilor artistice fundamentale ale sinonimiei.

PATERNITATEA POEMEI *PLÎNGEREA ŞI TÎNGUIREA VALAHIEI* ŞI UNELE VERSURI NECUNOSCUTE ALE LUI BARBU PARIS MUMULEANU

DE

N. A. URSU

În anul 1825 a apărut, anonim, în tipografia Universităţii din Buda, o broşură de 16 pagini in-octavo, cu versurile intitulate *Plîngerea şi tînguirea Valahiei asupra nemulţămirii străinilor ce au dărăpănat-o*. Această „plîngere", diluată în 67 de strofe a cîte 4 versuri şi divizată în patru părţi cu titluri aparte (1. *Pentru nedreptatea ce i s-au făcut*, 2. *Blestem asupra nemulţămirii lor*, 3. *Rugăciune*, 4. *Sfătuiri către pămînteni*), cuprinde o critică violentă la adresa fanarioţilor şi un lanţ de blesteme aruncate asupra lor, pentru fărădelegile comise de ei în Ţara Românească. Dacă, din punct de vedere estetic poezia aceasta nu prezintă o importanţă deosebită, nici măcar în comparaţie cu alte versuri româneşti scrise în acel timp, ea rămîne o semnificativă manifestare pe plan literar a frămîntărilor politice şi sociale din vremea răscoalei lui Tudor Vladimirescu.

Datorită faptului că versurile respective au fost publicate anonim, s-a născut — încă de la sfîrşitul secolului trecut — o controversă cu privire la autorul lor. Unii cercetători susţin părerea mai veche că *Plîngerea* aparţine lui Barbu Paris Mumuleanu, iar alţii — pornind de la o relatare a lui Constantin Erbiceanu — cred că este o scriere a lui Naum Rîmniceanu. Uneori cele două opinii se întîlnesc în cuprinsul aceleiaşi lucrări. De exemplu, în *Cursul de istoria literaturii române moderne* editat de Paul Cornea şi D. Păcurariu, în 1962, aflăm, în partea elaborată de Paul Cornea, că autorul se raliază „la punctul de vedere al lui C. Erbiceanu care atribuie paternitatea operei lui Naum Rîmniceanu" (p. 56), iar în partea elaborată de D. Păcurariu vedem poezia enumerată şi analizată în seria scrierilor lui Mumuleanu (p. 134). A treia părere, exprimată, în 1914, de Al. T.

Dumitrescu [1], că poema ar fi fost scrisă de Ienăchiță Văcărescu, ca îndemn la răscoală în războiul ruso-turc din anii 1768 — 1774, nu a fost însușită de nici un cercetător, fiind cu totul neîntemeiată. Evenimentele la care se referă *Plîngerea* s-au petrecut la mult timp după moartea lui Ienăchiță Văcărescu.

Înainte de a prezenta concluziile cercetării noastre cu privire la paternitatea acestui text, considerăm absolut necesar un scurt istoric al chestiunii.

În cursul secolului trecut, mai mulți oameni de cultură, dintre care unii puteau ști bine acest lucru, au afirmat, direct sau indirect, că *Plîngerea și tînguirea Valahiei* aparține lui Mumuleanu. Prima mențiune în acest sens o face Eliade Rădulescu, în prefața la volumul postum al lui Mumuleanu, intitulat *Poezii*, București, 1837. „Epoha revoluției — spune Eliade — îl făcu și mai mult a se scîrbi asupra nelegiuirilor omului și scrise *Plîngerea patriei* și haracterumurile ce se coprind în a doua broșură, publicată în 1825".

Plîngerea și tînguirea Valahiei a fost cunoscută și tradusă în limba franceză de J. A. Vaillant, care o consideră tot o scriere a lui Mumuleanu. În cunoscuta sa lucrare *La Romanie*, vorbind despre Mumuleanu, Vaillant afirmă : „Réveillé par le bruit des armes, il sort alors de son extase ; la crainte de l'incorporation l'exaspère, et il lance au visage de Phanariotes sa chaleureuse *Romanienne*, mélange de douleur et de rage, de prière et d'imprécations, qui donne assez à entendre ce que son pays eut à souffrir de dédains et d'outrages, de forfaitures et de trahisons de la part de ces tyranneaux. Cette pièce est intitulée : *Plaintes de la Romanie*. Elle est divisée en trois parties : Plaintes, Prière, Imprécations" [2]. În continuare, Vaillant citează o strofă din textul *Plîngerii* tradus de el în franțuzește. Versiunea franceză integrală a fost publicată de Vaillant în antologia sa intitulată *Poésies de la langue d'or*, Paris, 1851, p. 32 — 37, cu titlul *Plaintes de la Roumanie* și subtitlul *La Romanesca*.

O nouă versiune a *Plîngerii*, care cuprinde o sută de versuri în plus față de textul tipărit la Buda în 1825, a fost publicată de Aron Pumnu în *Lepturari rumânesc*, tomul III, Viena, 1862, p. 332—341, sub numele lui Mumuleanu. Poezia este intitulată aici *Plîngerea și tînguirea patriei* și cuprinde 46 de strofe a cîte 8 versuri, așa cum se găsește ea păstrată în cîteva manuscrise din Biblioteca Academiei. Majoritatea versurilor pe care această versiune le are în plus față de textul publicat în 1825 cuprind blesteme la adresa grecilor. Ele au fost eliminate în ediția din 1825, probabil din considerente politice, fie de însuși autorul lor, fie mai curînd de editori.

Părerea, generală pînă atunci, că *Plîngerea și tînguirea Valahiei* este opera lui Mumuleanu a fost zdruncinată în anul 1888 de faptul că Erbiceanu publică această poemă, împreună cu alte versuri anonime, sub

---

[1] Vezi Al. T. Dumitrescu, *„Trîmbița românească", manifest public, patriotic și revoluționar, compus în versuri și tipărit în 1769 de Ienăchiță Văcărescu*, în „Analele Academiei Române", Memoriile Secțiunii literare, seria II, tomul XXXVII (1914), p. 16 și 25.

[2] J. A. Vaillant, *La Romanie*, tome troisième, Paris, 1844, p. 181.

numele lui Naum Rîmniceanu [3], pentru motivul că le-a găsit copiate într-un manuscris miscelaneu autograf al acestuia [4]. În sprijinul afirmaţiei sale Erbiceanu a invocat, mai tîrziu, şi stilul *Plîngerii*, care i se părea „absolut identic cu al lui Naum", precum şi prezenţa „unor termini bisericeşti şi descrieri amănunţite asupra jafurilor, pe cari numai Naum le putea şti, pentru că el a stat în ţară şi chiar în Bucureşti pe timpul Eteriei, apoi mai era cunoscut cu mulţi din şefii eterişti, încît ştia tot planul lor" [5].

Faţă de opinia lui Erbiceanu a luat atitudine, în 1905, Pompiliu Eliade, care nu consideră concludentă pentru stabilirea paternităţii lui Naum Rîmniceanu asupra *Plîngerii* prezenţa acestor versuri într-unul din manuscrisele învăţatului călugăr muntean şi i se pare puţin probabil faptul că Naum Rîmniceanu, care scria de obicei în proză greacă, s-a hotărît dintr-o dată să scrie versuri româneşti [6]. Ca atare, el este de părere că *Plîngerea şi tînguirea Valahiei* aparţine lui Mumuleanu.

După cum vedem, atît argumentarea lui Erbiceanu cît şi cea a lui Pompiliu Eliade nu decurg din cercetarea aprofundată a *Plîngerii*, în comparaţie cu opera autorului căruia o atribuie fiecare dintre ei, ci se rezumă la cîteva observaţii cu caracter general, puţin convingătoare. Riscată este şi afirmaţia făcută recent de Al. Piru că „poezia nu seamănă cu celelalte compuneri ale lui Mumuleanu şi are un ton bisericesc, care se potriveşte mai bine lui Naum" [7], deoarece — aşa cum vom demonstra mai departe — analiza atentă a poeziei dovedeşte tocmai contrariul.

Cercetarea manuscriselor în care se păstrează *Plîngerea şi tînguirea Valahiei* şi analiza filologică a acestei poeme, în raport cu versurile sigure ale lui Mumuleanu, pe de o parte, şi cu cele ale lui Naum Rîmniceanu, pe de altă parte, ne-au dus la concluzia că opera respectivă aparţine lui Barbu Paris Mumuleanu, aşa cum au afirmat contemporanii săi Eliade Rădulescu şi J. A. Vaillant. Întărim mărturia lor cu următoarele probe :

1. În bogata colecţie de manuscrise a Bibliotecii Academiei se găsesc, după cîte ştim pînă acum, cinci copii ale *Plîngerii şi tînguirii Valahiei*, (vezi ms. grecesc 720, f. 417 — 424, ms. 1493, ms. 1753, f. 15^{v}—17^{v}, ms. 2897, f. 6^{v} — 17^{v} şi ms. 5875), făcute după versiunea iniţială, mai dezvoltată, a poemei. Nici una dintre aceste copii nu cuprinde vreo menţiune specială cu privire la autorul poemei în discuţie. Reţinem doar faptul că în manuscrisele 1493, 1753, 2897 şi 5875, ca şi în textul publicat de Aron Pumnul, titlul poeziei începe cu cuvintele *Plîngerea şi tînguirea Patriei*, care amintesc de titlul *Plîngerea patriei*, menţionat de Eliade Rădulescu în prefaţa la poeziile lui Mumuleanu.

O deosebită importanţă pentru stabilirea paternităţii *Plîngerii* prezintă însă ms. 2897, copiat la Braşov, în 1822, de Andrei Bădulescu

---

[3] Vezi Constantin Erbiceanu, *Cronicarii greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, Bucureşti, 1888, p. LIX—LXI. Erbiceanu republică poema în *Poeziile protosinghelului Naum Rîmniceanu asupra Zaverei*, Bucureşti, 1890, p. 3—7.

[4] Astăzi, manuscrisul grecesc 720 din Biblioteca Academiei.

[5] Constantin Erbiceanu, *Viaţa şi activitatea literară a protosinghelului Naum Rîmniceanu*, Bucureşti, 1900, p. 82.

[6] Pompiliu Eliade, *Histoire de l'esprit public en Roumanie au dix-neuvième siècle*, tome premier, Paris, 1905, p. 285.

[7] Al. Piru, *Literatura română premodernă*, Bucureşti, 1964, p. 187.

(aşa a fost citită semnătura de la f. 5[r]). Acest manuscris aproape ilizibil, datorită hîrtiei îngălbenite şi cernelei prea slabe, cuprinde pe f. 1[v] — 2[r] un număr de 44 de versuri, în care sînt pomenite unele date din viaţa şi faptele boierului muntean Constantin Dimitrie Ghica. Avem aici un epitaf de felul celor pe care le-a compus Mumuleanu pentru diferiţi boieri din epocă. După cum se ştie, între poeziile lui Mumuleanu publicate de Eliade în 1837 se găsesc (p. 97—102) şi epitafele pentru Matei Ghica, Scarlat Ruset, Dimitrie Brăiloiu, Constantin Filipescu, Alexandru Beldiman, Ştefan Belu şi alţii. Stilul versurilor respective din ms. 2897 şi anumite particularităţi lingvistice demonstrează că şi acest epitaf a fost alcătuit de Barbu Paris Mumuleanu. Cîteva dintre aceste versuri se găsesc copiate şi în ms. 1753, f. 10[v], unde sînt intitulate astfel : *Stihuri asupra pietrii mormîntului răposatului ghenerarul Constandin Ghica şi vel ban au fost.*

În continuare, pe f. 2[v] a manuscrisului 2897, este copiat anunţul mortuar al lui Constantin Dimitrie Ghica, decedat la 22/10 aprilie 1822, în vîrstă de 68 de ani, iar pe foile 3[r] — 5[r] este transcrisă o predică rostită la înmormîntarea acestui boier, în Braşov, la 12 aprilie 1822. În ms. 1753, unde se află o altă copie a acestei predici, se menţionează şi faptul că a fost alcătuită de Ilarion, episcopul Argeşului (f. 8[r]).

De la f. 5[v] şi pînă la sfîrşit (f. 27[r]), manuscrisul 2897 cuprinde un ciclu de trei poezii, legate între ele atît prin titlul şi conţinutul lor, cît şi prin anumite particularităţi stilistice. Prima este chiar poema de care ne ocupăm, intitulată aici *Plîngerea şi tînguirea patriii asupra nemulţămirei streinilor ce au dărăpănat-o* (f. 5[v] — 17[v]). A doua poezie este intitulată *Fama patriii lor răspunde patriii* (f. 18[r] — 26[r]), iar a treia, *Slava patriii lor* (f. 26[v] — 27[r]).

Textul *Plîngerii* are 46 de strofe a cîte 8 versuri şi este precedat de o scurtă *Precuvîntare*, în conţinutul şi stilul căreia recunoaştem preocupările moralizatoare şi felul propriu lui Mumuleanu de a discuta anumite probleme de această natură. Pentru a înlesni comparaţia acestei precuvîntări cu diferite scrieri ale lui Mumuleanu, dar mai ales cu prefaţa la *Caracteruri*, o reproducem în întregime :

„Cu anevoie este omului a nu vorbi adevărul. Dreptatea şi adevărul sînt priimite şi plăcute în tot locul, dar nu în toată vremea. Monarhilor şi celor mari mai mult le place linguşirea şi minciuna decît adevărul. De multe ori enteresurile politiceşti ne face să lăsăm adevărul şi să ne ţinem de minciună. De multe ori pînă nu minţim, nu trăim. Iar mie mai bine îm place să depărtez linguşirea, să tac minciuna şi să grăiesc adevărul.

Esop, făcîndu-să linguşitor lui Criz, totdeauna vorbea cele mai plăcute lui, neîndreptîndu-i năravurile cele rele. Iar Solon, neputînd fi linguşitor, îi spuse adevărul, la cele ce fuse întrebat. Criz, căzînd în primejdia lui Kir, ş-aduse aminte de cuvîntul lui Solon.

Socrat, grăind adevărul rătăciţilor atineni, să osîndi spre moarte. Răii atineni în urmă să căiră, dar mai mult nu-l putură învia. Marele Socrat să cinsteşte, iar ei să defaimă.

Baclisu [?], vestitul dohtor al marelui Friderih, răspunzîndu-i adevărul la ceea ce fu întrebat, nu fu mai mult chiemat la curte, însă venerabla lui faptă vecinică să va pomeni".

Înainte de *Precuvîntare* se află următorul citat din „David, Psalm 48, stih 13" : „Omul în cinste fiind n-au priceput, alăturatu-s-au cu dobitoacele cele făr de minte şi s-au asemănat lor", considerat de autor drept

cel mai potrivit motto al *Plîngerii*. Şi faptul acesta ne aminteşte de o practică a lui Mumuleanu, care pe verso foii de titlu a primului său volum, *Rost de poezii*, Bucureşti, 1820, citează următoarea frază din scriitorul francez „Clod Merme" : „De va vorbi neştine din zavistie pornit pentru cărticica ce-am făcut, eu îl rog fără necaz să facă alta mai desăvîrşit", iar pe verso foii de titlu a volumului *Caracteruri*, Bucureşti, 1825, scrie — în mod semnificativ — următoarea luare-aminte : „Ochi avem să vedem . . . urechi avem s-auzim. . .".

Cea de-a doua poezie a ciclului menţionat, *Fama patriii lor răspunde patriii*, este, de fapt, o replică la *Plîngerea şi tînguirea Valahiei*. Dacă în prima poezie ne este înfăţişată Ţara Românească plîngîndu-şi durerea pricinuită de fanarioţii care au jefuit-o şi au încercat să o sugrume, în cea de-a doua poetul face un aspru rechizitoriu la adresa boierilor munteni refugiaţi, în 1821 — 1822, la Braşov, unde trăiau în lenevire şi desfrînări, indiferenţi faţă de primejdia prin care trecea patria lor. Aşadar, „fama" patriei se adresează Ţării Româneşti îndoliate cu cuvinte de mîngîiere şi îmbărbătare, arătîndu-i că este de prisos jalea şi zbuciumul ei, atîta vreme cît „fiii săi", adică boierii refugiaţi, care sînt adevăraţii vinovaţi pentru starea deplorabilă în care a ajuns, sînt insensibili şi ingraţi :

„Vai, mult ticăloasă, ţie,
Ce te mai rogi în zadar?
Fiii tăi ceastă mînie
Ţi-au adus, foc şi amar.
Nu mai face rugăciune,
Că sînt fii răspunzători,
Umbră toţi în periciune,
Ca nişte răi următori.
Singuri ceastă răzvrătire
Asupra ta ţi-au adus,
Singuri în ceastă perire
Fiii tăi chiar te-au supus.
Toţi sînt gadini, năpîrci, broaşte,
Cari surda vieţuiesc,
Legile nu le cunoaşte,
Omenirea micşoresc".

(f. 18[r])

Fama patriii lor răspunde patriii are 34 de strofe a cîte 8 versuri, iar structura ritmică a poeziei este identică cu cea din *Plîngerea şi tînguirea Valahiei*. Multe din ideile exprimate aici sînt, de fapt, o reluare a celor cuprinse în ultima parte a *Plîngerii*. Legătura tematică şi stilistică dintre aceste versuri şi cîteva din poeziile publicate de Mumuleanu mai tîrziu, în volumul *Caracteruri*, este evidentă. Critica „fiilor patriei" refugiaţi la Braşov este făcută aici în numele aceloraşi principii şi în aceeaşi manieră, ca şi în poezia *Cei mari* :

„Omenirea necăjită
Gemea supt al lor picior,
Nu mai era suferită
Dreptăţii urmarea lor.
Năpastile să-nălţase
Pîn la al noulea cer,
Suspini, lacrămi să vărsase
De la cei ce dreptăţi cer.
Nu cunosc soţietatea,
Nici canoanile fireşti,
Nu cunosc nicicum dreptatea
A legii moraliceşti.
Adevărul cel din fire
Nu-l cunosc, nici îl citesc,
Nu ştiu face compărire
Pă cine şi cum cinstesc.

Egoismu stăpîneşte
Pîn la cel mai dobitoc,
Unirea de tot lipseşte
Dîntr-al lor ticălos loc.
Haractir nu ştiu să ţie,
Nici duh de patriotism.
Cel mai fără vrednicie
Strigă, zbiară egoism.

Numai-n zise fieşcare
Să arăt cumpatrioţi,
Iar în faptă cel mai mare
Sfătuieşte p-ai mai hoţi.
Toţi ca vulpile viclene
Ai tăi fii să însoţesc,
Umblă toţi umflaţi în pene,
Ei la rău îi sfătuiesc".

(f. 20^r – 21^r)

Tema poeziei *Nobilul făcut şi nenvăţat* se întîlneşte şi aici, în următoarele versuri :

„Cei care n-au fost din fire
Din sînge nobil făcuţi
Tu le-ai dat cinste, mărire,
Ca celor nobili născuţi.

Ei în loc de mulţămită
S-au arătat mai trufaşi,
Mîndrie nesuferită
Au aceşti varvari trufaşi".

(f. 24^r)

Alte versuri amintesc de tema poeziei *Muierile* :

„Maicile la fii nu ştie
Educaţie să dea,

După mode şi mîndrie
Umblă unde vor vedea".

(f. 24^r)

Legături tematice şi stilistice se pot stabili, de asemenea, între *Fama patriii lor răspunde patriii* şi anumite versuri ale lui Mumuleanu din volumul *Rost de poezii*. De exemplu, ideea originii romane a poporului nostru şi ideea necesităţii cultivării limbii naţionale, din *Odă rîvnitoare spre învăţături*, se întîlnesc şi aici în următoarele versuri :

„Nu ştiu că eşti lăudată
Din acel mare Trăian,
Nu ştiu că tu eşti o fată
Din slăvitu neam roman.
Acest nume nobil, mare,
Fiii tăi l-au micşorat,
Înşişi l-au adus în stare
Mai cît de tot s-au uitat.

Ei în loc să te mărească
Foarte rău te-au nimiccit,
În loc să te-mpodobească
Mai rău te-au ticăloşit.
Nici limba ta carii creşte
Ei n-o-nvăţ, nici o citesc,
Nu sporesc, nici o-nfloreşte,
Ci mai mult o micşoresc."

(f. 24^v – 25^r)

Ca şi poeziile de care ne ocupăm, *Odă rîvnitoare spre învăţături* este împărţită tot în strofe de cîte 8 versuri, numerotate cu cifre arabe.

A treia poezie a ciclului, *Slava patriii lor*, este un comentariu filozofic la cele precedente, în genul *Glossei* de mai tîrziu a lui Eminescu. Această poezie constituie o probă hotărîtoare în argumentarea noastră, deoarece reprezintă o variantă mai dezvoltată, avînd un număr dublu de

versuri, a poeziei lui Mumuleanu care în volumul editat de Eliade în 1837 (p. 75) este intitulată *Vremea* (*Alt chip*). În manuscris începe astfel :

„Vremea-nalţă şi ridică,
Vremea face, vremea strică,
Timpul suie şi coboară,
Timpul surpă şi doboară,
Vremea schimbă şi preface
Şi războaiele şi pace,
Timpul toate răzvrăteşte,
Schimbă şi schimonoseşte".

(f. 26^{v})

Versurile respective se găsesc copiate şi în ms. 1753, f. 32^{r}. Tot în acest manuscris (f. 10^{r}) sînt şi două variante ale unui epitaf pentru Matei Ghica. Una dintre ele, despre care copistul spune că sînt „stihurile pe care le-au făcut părintele episcop Ilarion asupra petrii căminarului Matei Ghica sin răposatu banu Constandin Ghica", reprezintă în realitate epitaful pentru Matei Ghica alcătuit de Mumuleanu şi publicat de Eliade în volumul *Poezii*, 1837, p. 97.

2. Pe lîngă probele aduse mai sus, în sprijinul paternităţii lui Mumuleanu asupra poeziilor *Plîngerea şi tînguirea Valahiei* şi *Fama patriii lor răspunde patriii* (căci despre paternitatea lui asupra poeziei *Slava patriii lor* nu ne mai putem îndoi) se pot invoca şi alte argumente de ordin stilistic. Pentru că limba literară a epocii nu-i oferea largi posibilităţi de variaţie în exprimare, iar el însuşi nu era un mare artist al cuvîntului, Mumuleanu se repetă de multe ori în poeziile sale (vezi, în volumul *Caracteruri*, p. 84, 109 ; 93, 108 ; 110, 136 şi altele). Ca atare, ni se pare concludent în demonstraţia noastră faptul că anumite imagini, frînturi de vers sau versuri întregi din poeziile de care ne ocupăm se găsesc şi în diferite poezii sigure ale lui Mumuleanu. Vom cita doar cîteva exemple. Pentru *Plîngere* indicăm pagina din textul tipărit în 1825, pentru *Fama patriii*, pagina din manuscris, iar pentru poeziile sigure ale lui Mumuleanu, pagina din volumele respective.

„Ca nişte lupi pre o turmă
P-ai mei fii i-au prăştiat ;
Gonindu-i din urmă-n urmă,
De mine i-au depărtat."

(*Plîngerea*, p. 7)

„Omorîte de vremi toate
De mine s-au depărtat ;
Nu vor fi mai mult cu mine
Cele ce-n urm-am lăsat."

(*Poezii*, 1837, p. 41)

„Nu cunosc c-a lui urgie
De tine i-au depărtat."

(*Fama patriii*, f. 23^{r})

„I-am ajutat *cu mijloace*
În tot chipul d-*ajutori.*"

(*Plîngerea*, p. 6)

„*Cu mijloace* şi *ajutori*
Patria s-o folosim."

(*Rost de poezii*, p. 4)

„Au silit să *desparte*
Mumă, tată de fecior,
Au înstreinat departe
Chiar pe frate d-a sa sor."

(*Plîngerea*, p. 8)

„Desparte prieteşugul,
Desparte căsătorii,
Desparte pre sor de frate
Şi pre părinţi d-ai lor fii".

(*Poezii*, 1837, p. 92)

„Mari şi mici, beţi de curvie,
Nici rudenia păzesc."
(*Fama patriii*, f. 19^{v})

„Nici prieteşug *păzesc*,
Nici rudenia cinstesc."
(*Caracteruri*, p. 88)

În poeziile lui Mumuleanu întîlnim adeseori cuvinte scurtate, din necesităţi ritmice, prin sincopă sau prin înlăturarea unui prefix. Forma sincopată cea mai des întîlnită este *ştinţă*. De exemplu, în volumul *Rost de poezii* : „Toţi prin *ştinţe* s-au mărit" (p. 6), „De *ştinţe* filosofeşti" (p. 8), „Ca prin *ştinţe* să putem/Într-un număr să întrăm" (p. 8) ; în *Caracteruri* „N-au atîtea trebuinţi/Ca cei mici de multe *ştinţi*" (p. 85), „Parcă-s *ştinţi* d-academii "(p. 92), „Plini de *ştinţe*, luminaţi" (p. 153), „Aceste prejudecăţi/Îi fac *ştinţe* de nu-nvăţ" (p. 155) ; în *Poezii*, 1837 : „Literat, bărbat cu *ştinţă*/Luminilor închinat" (p. 100). Dintre cuvintele scurtate prin înlăturarea prefixelor menţionăm pe *drăzneală* şi *tunerec*, întîlnite în volumul *Poezii*, 1837 : „Prin *drăzneală* românească/S-arată vremii erou" (p. 108), „Prin *tunerec* fără frică/Cînţi din aripi filfiind" (p.67). Bineînţeles, alături de *ştinţă*, Mumuleanu foloseşte, atît în versuri cît şi în proză, forma normală *ştiinţă*, iar alături de *drăzneală* şi *tunerec* se întîlnesc la el şi formele cu prefix, *îndrăzneală*, *întunerec*.

Cuvinte scurtate din necesităţi ritmice, ca cele menţionate mai sus, se întîlnesc des şi în versurile de care ne ocupăm. Acest fapt constituie o nouă mărturie a legăturii lor genetice cu poeziile sigure ale lui Mumuleanu. De exemplu, alături de formele frecvente *cest*, *ceastă*, în *Plîngerea şi tînguirea Valahiei* se întîlnesc şi alte cuvinte scurtate, în versurile : „P-ai mei fii i-au *prăştiat*" (p. 7), „Nu mă lăsa *tru* perzare" (p. 10), „Plîng, suspin fără *cetare*" (p. 11), „Din *tunerec* cest pustii" (p. 12). În *Fama patriii lor răspunde patriii* întîlnim formele sincopate *ştinţă* şi *find* : „N-au de cele sfinte *ştinţă*" (f. 19^{v}), „De moral *find* depărtat" (f. 23^{v}).

Legătura stilistică dintre poeziile lui Mumuleanu şi cele pe care i le atribuim acum este dovedită şi de o particularitate privitoare la topica unor versuri. Astfel, versurile „M-au slăbit cu totul foarte" şi „Şi pe voi fii vă rog foarte", din *Plîngerea şi tînguirea Valahiei* (p. 7 şi 13), precum şi „Toţi sînt beţi de patimi tare", din *Fama patriii lor răspunde patriii* (f. 19^{r}), sînt identice din punctul de vedere al topicii cu următoarele versuri din volumul de poezii al lui Mumuleanu din 1837 : „Munte nalt, colţos iar foarte" (p. 29), „Stau uimit în gînduri foarte" (p. 42), „Că sînt vrednic de munci mii" (p. 80), „Te slăvesc pre tine foarte" (p. 86).

Ca şi în *Caracterurile* lui Mumuleanu, constatăm şi în poeziile de care ne ocupăm că pentru caracterizarea fanarioţilor sau a boierimii autohtone autorul are la îndemînă epitetul *dobitoc*, iar pentru comparaţii recurge mai ales la zoologie. De exemplu, în *Fama patriii lor răspunde patriii*, boierii „Toţi sînt *gadini*, *năpîrci*, *broaşte*" (f. 18^{r}) sau „Toţi ca *vulpile* viclene" (f. 21^{r}), iar „Egoismu stăpîneşte/Pîn la cel mai *dobitoc*" (f. 20^{v}). Pentru comparaţie, vom cita doar următoarele versuri din poezia lui Mumuleanu *Bogatul mojîc* : „Ce *vită*, ce *dobitoc*,/Omul bogat cu noroc ! / Nu e alt acest bogat/Decît un *bou* nenvăţat. /Umblă, s-arată fălos, /Ca un *taur* în gît gros" (*Caracteruri*, p. 106 — 107).

3. În afara asemănărilor de ordin stilistic relevate mai sus, în sprijinul paternităţii lui Mumuleanu asupra poeziilor *Plîngerea şi tînguirea Valahiei* şi *Fama patriii lor răspunde patriii* pot fi invocate şi unele fapte strict lingvistice. De identitatea lingvistică dintre cele două poeme şi poeziile cunoscute ale lui Mumuleanu se poate convinge cu uşurinţă oricine, prin simpla lectură paralelă a textelor respective. De aceea, noi vom lua în discuţie doar cîteva cuvinte. Astfel, alături de forma frecventă *compatriot*, în scrierile lui Mumuleanu apare şi varianta *cumpatriot* (vezi prefaţa la *Caracteruri*, p. 38, 76). Forma *cumpatriot* se întîlneşte şi în *Fama patriii*... . . (f. 21[r]). Neologismul *interes*, care la Mumuleanu se întîlneşte aproape numai sub forma *enteres*, apare sub această formă şi în *Fama patriii* . . (f. 21[r]). Alături de forma obişnuită *duioasă*, Mumuleanu foloseşte uneori, atît în versuri cît şi în proză, forma sincopată *dioasă* (vezi *Caracteruri*, p. 55; *Poezii*, 1837, p. 45), care se întîlneşte şi în *Fama patriii*. . . (f. 21[v]). Şi cuvîntul *famă*, din titlul poeziei pe care i-o atribuim, se mai întîlneşte în scrisul lui Mumuleanu : „Toţi cu *fama* dimpreună/Numele să i-l vestim" (*Poezii*, 1837, p. 113).

Mumuleanu foloseşte de mai multe ori în versurile sale adverbul *surda*. De exemplu, în *Caracteruri* : „*Surda* umblă, ostenesc" (p. 89), „Dar *surda* oricîte fac" (p. 99), „*Surda*-n academii şăd" (p. 159). Acest adverb se întîlneşte de două ori şi în poezia *Fama patriii*. . . : „Cari *surda* vieţuiesc" (f. 18[r]), „*Surda* te mai tînguieşti" (f. 21[v]).

Analogii de conţinut, de stil şi de limbă, ca cele stabilite mai sus între *Plîngerea şi tînguirea Valahiei* şi *Fama patriii lor răspunde patriii*, pe de o parte, şi diferitele scrieri ale lui Mumuleanu, pe de altă parte, nu se pot stabili între poeziile respective şi scrierile cunoscute ale lui Naum Rîmniceanu. Cînd, în 1888, C. Erbiceanu afirma că „Naum era poet, avea o imaginaţiune puternică şi energică, un condei pitoresc, cu care desemna şi colora sujetele sale cu epitetele cele mai impresionătoare" [8], el avea în vedere un mănunchi de versuri româneşti care, deşi se găsesc copiate în manuscrisele autografe ale lui Rîmniceanu, nu au fost în mod sigur alcătuite de călugărul muntean. Nici Erbiceanu, nici alt cercetător de pînă acum nu au adus probe temeinice în sprijinul paternităţii lui Rîmniceanu asupra acelor poezii. Dimpotrivă, cercetările mai noi au dovedit că Naum a copiat în caietele sale, alături de diferite documente, şi o serie de versuri anonime, inspirate de evenimentele politice ale vremii [9].

Versuri româneşti sigure ale lui Naum Rîmniceanu sînt cele din *Hristoitie* [10]. Un număr de aproximativ 2 000 de versuri româneşti, cîte cuprinde *Hristoitia*, demonstrează că Naum era un foarte slab versificator, cu mult inferior lui Mumuleanu. Pe baza unor asemenea versuri el nu poate fi socotit printre pionierii poeziei româneşti, aşa cum se face în prezent.

---

[8] Constantin Erbiceanu, *Cronicarii greci carii au scris despre români în epoca fanariotă*, Bucureşti, 1888, p. LIX.

[9] Vezi Emil Vîrtosu, *Tot despre 1821*, în „Revista istorică", XX, 1934, p. 28—29, şi Ariadna Cioran-Camariano, *Despre poema patriotică antiotomană „Trîmbiţa românească"*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. II, Bucureşti, 1957, p. 459.

[10] Biblioteca Academiei, ms. 1487, din anul 1829.

Pentru a fi comparate cu versurile de mai sus, pe care le atribuim lui Mumuleanu, vom cita aici doar două strofe din *Hristoitia* lui Rîmniceanu :

„Deci cîteodată-n zi
Să-ngrijim şi de aceasta,
Să curăţim hainele
Dă praf sau şi dă noroi
Sau altceva murdalic,
Dă vre o necurăţie.

Deci spre mai nainte pază,
Cînd vei voi ca să şăzi,
Să iai seama locului,
Că făr a băga dă seamă
A şădea unde să-ntîmplă
Nu e lucru-nţelepţesc" [11].

Deosebirea dintre asemenea versuri, sigure ale lui Naum Rîmniceanu, şi cele pe care i le-a atribuit Erbiceanu, între care şi *Plîngerea şi tînguirea Valahiei*, este evidentă sub toate aspectele. Orice comentariu ni se pare de prisos.

4. Unii cercetători consideră tonul pe alocuri religios al *Plîngerii şi tînguirii Valahiei* şi, mai ales, faptul că o parte a acestei poezii este intitulată *Rugăciune* drept argumente hotărîtoare în sprijinul paternităţii *călugărului* Naum Rîmniceanu asupra ei. Firește, problema nu poate fi pusă astfel. Se întîlnesc de multe ori mireni de-a dreptul copleşiţi de sentimentul religios, iar Mumuleanu pare să fi fost unul dintre aceştia. Asupra acestui fapt atrage atenţia în mod deosebit Eliade, în prefaţa la volumul de poezii al lui Mumuleanu din 1837 : „[Poeziile] *Noaptea*, *Miezul nopţii*, *Cocoşul*, *Clopotu* şi *Mormîntul* — spune Eliade — sînt Mumuleanul însuşi în religia sa, care domnea într-însul şi care domneşte în toate scrierile sale, care îl încălzea toată vremea şi unde îşi afla singura mîngîiere". Prezenţa în volumul din 1837 a celor două ode închinate de Mumuleanu divinităţii, *Cîntare către Dumnezeu* şi *Amor către Dumnezeu*, întăresc şi mai mult spusele lui Eliade. Prin urmare, tonul religios al *Plîngerii şi tîngurii Valahiei* poate fi invocat tot atît de bine drept argument în sprijinul paternităţii lui Mumuleanu asupra acestui poem.

★

Din cele expuse mai sus rezultă că *Plîngerea şi tînguirea Valahiei* este în mod neîndoielnic opera lui Barbu Paris Mumuleanu, aşa cum au afirmat contemporanii săi Eliade Rădulescu şi J. A. Vaillant.

După cum am demonstrat, tot lui Mumuleanu îi aparţine şi poezia *Fama patriii lor răspunde patriii*, necunoscută pînă acum, precum şi celelalte versuri din ms. 2897. Faptul că o copie a acestor poezii s-a făcut la Braşov, în 1822, şi mai ales faptul că în *Fama patriii lor răspunde patriii* poetul critică viaţa desfrînată a boierimii refugiate acolo de teama Eteriei sînt mărturii că Mumuleanu se găsea atunci la Braşov. Probabil că însoţea în refugiu familia lui Constantin Filipescu sau a altui boier.

Poezia *Fama patriii lor răspunde patriii*, pe care o adăugăm acum la cunoscutele versuri cu conţinut social ale lui Mumuleanu, este o nouă dovadă a curajului civic şi a patriotismului de care era animat modestul poet muntean.

[11] Ms. 1487 din Biblioteca Academiei, f. 99r.

ACORDUL DUPĂ ÎNȚELES ȘI PRIN ATRACȚIE ÎN LIMBA ROMÂNĂ VECHE

DE

ELENA CARABULEA

În scrierile din secolele al XVI-lea — al XVIII-lea se întîlnesc mai multe feluri de acord al predicatului cu subiectul : acordul gramatical, acordul după înțeles și acordul prin atracție [1].

Cel mai frecvent este acordul gramatical cu următoarele caractetistici formale :

a) Acordul predicatului verbal și al verbului copulativ în p e r s o a n ă și în n u m ă r.

b) Acordul predicatului verbal pasiv în p e r s o a n ă, în n u m ă r, în g e n și în c a z.

c) Acordul numelui predicativ exprimat printr-un adjectiv sau printr-o parte de vorbire cu valoare de adjectiv în n u m ă r, în g e n și în c a z.

d) Acordul numelui predicativ exprimat printr-un substantiv sau printr-o parte de vorbire cu valoare de substantiv, cînd acestea nu sînt precedate de prepoziție, în c a z.

Pe lîngă acordul gramatical, apar și situații în care acordul nu se orientează după forma celor două părți de propoziție aflate în raporturi de determinare, ci fie după conținutul celor doi termeni între care se stabilește acordul — *acordul după înțeles* — fie după forma cuvîntului care este așezat mai aproape de predicat sau care se impune mai mult atenției — *acordul prin atracție.* Uneori acordul poate fi explicat atît prin acordul după înțeles, cît și prin acordul prin atracție.

---

[1] Pentru tipurile de acord din limba română vezi *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, vol. al II-lea, București, 1963, p. 80—81 și 110—113, cu bibliografia indicată la sfîrșitul capitolului.

Posibilităţile variate de acord al predicatului cu subiectul, ca şi diversele fluctuaţii şi inconsecvenţe întîlnite [2], ne duc la concluzia că nu se pot stabili reguli pentru toate situaţiile care apar.

[2] Lucrarea se bazează pe materialul excerptat din următoarele texte (primele 50 de pagini din fiecare text ; pentru scrisori şi documente s-au indicat, în bibliografie, scrisorile sau paginile parcurse). Materialul a fost îmbogăţit cu unele exemple luate din Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. al II-lea. Secolul al XVI-lea. Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1961 sau, sporadic, prin parcurgerea altor pagini din izvoarele citate.

Pentru secolul al XVI-lea :

C_2 = Diaconul Coresi, *Carte cu învăţătură* (1581), Bucureşti, 1914.
CB = *Limba română vorbită între 1550—1600*. Studiu paleografico-linguistic de B. Petriceicu-Hasdeu. Tomul I. Bucureşti, 1878. (Scrisorile nr. II--VI, X, XII-XVII.)
CREST. I = *Crestomaţie romanică*, vol. I, Bucureşti, 1962 (Limba română, scrisorile, p. 149-160).
CT = Coresi, *Tetraevanghelul tipărit de* ..., ediţie alcătuită de Florica Dimitrescu. Editura Academiei Republicii Populare Române. Bucureşti, 1963.
CV = *Codicele Voroneţean*, Cernăuţi, 1885.
PO = *Palia d'Orăştie* (1581—1582), Paris, 1925.
SB = *Scrisori româneşti din arhivele Bistriţei* (1592—1638), publicate de Al. Rosetti, Bucureşti, 1944. (Scrisorile nr. 1, 4-8.)

Pentru secolul al XVII-lea :

ALEXANDRIA = N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească*, Bucureşti, 1922.
B = *Biblia, adecă dumnezeiasca scriptură ale cei vechi şi ale cei noao leage*, Bucureşti, 1688 (manuscris).
CD = Evanghelie învăţătoare duminecelor preste tot anul şi la praznice domneşti şi la sfinţi mari aleş... Monastirea Deal (1644).
COSTIN, L. = Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron Vodă încoace*. Ediţie critică de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1944.
CREST. II = *Crestomaţie romanică*, vol. al II-lea, Bucureşti, 1965 (Limba română).
Documente : scrisorile din SB (p. 34-75) şi CB (p. 107-233).
DVS = Dosoftei, *Viaţa şi petreacerea svinţilor*, Iaşi, 1682 (fotocopii după manuscris).
ÎL = *Îndreptarea legii*, 1652. Editura Academiei Republicii Populare Române (Bucureşti, 1962).
NT = *Noul Testament sau împăcarea au leagea noao*. Belgrad (Alba-Iulia), 1648 (manuscris).
PRAV. = *Carte românească de învăţătură* (1646). Editura Academiei Republicii Populare Române (Bucureşti, 1961).
URECHE, L. = Letopiseţul Ţării Moldovei pînă la Aron Vodă (1359—1595) întocmit după Grigorie Vornicul, Istratie Logofătul şi alţii de Simion Dascălul. Bucureşti, 1916.
V. CAZ. = Varlaam, *Cazania* 1643. Fundaţia pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1943.

Pentru secolul al XVIII-lea :

CALENDAR = *Calendari acum întîi rumânesc. Alcăluit de pe cel sîrbesc*, 1733 (fotocopii după manuscris).
CANTEMIR I. = *Operele principelui Demetriu Cantemir*. Tom VI. *Istoria ieroglifică*. Bucureşti, 1883.
CARTE = *Carte întru care să scriu mîncările*, 1749 (fotocopii după manuscris).
CÎNT. = *Cîntece cîmpeneşti cu glasuri româneşti*. 1768.
CREST. II = *Crestomaţie romanică*, vol. al II-lea, Bucureşti, 1965 (Limba română).
IORGA, SBD = N. Iorga, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, ediţia a 2-a, 1925. Scrisorile LXXII-LXXXI (p. 102-118).
IORGA, SN = N. Iorga, *Scrisori de negustori*, Bucureşti, 1925. Scrisorile LXVI-LXX (p. 110-125).

Articolul de față se ocupă de acordul după înțeles și prin atracție în scrierile menționate. Din descrierea exhaustivă a procedeelor de acord întîlnite, specificîndu-se și frecvența pentru fiecare tip în parte, se va vedea cînd avem a face cu cazuri mai generale și cînd cu situații rare, neobișnuite.

Acordul după înțeles

Acordul în număr se întîlnește mai ales în propozițiile cu subiectul exprimat prin substantiv și, mai rar, prin pronume.

1 a. În propozițiile în care subiectul este exprimat printr-un substantiv la singular cu sens colectiv și e urmat de un determinant redat printr-un substantiv la plural, care indică elementele componente ale colectivului, predicatul se acordă în număr cu substantivul determinant (la plural), deoarece acesta, impunînd ideea de pluralitate, este luat drept adevăratul subiect al propoziției. Acordul se face deci după înțeles [3] și, în același timp, prin atracție: *Toată m u l ț i m e a* **iudeilor** *s u p ă r a r ă - mă.* CV. 71/13-14; cf. PO 45/10-12. *Și iaca s ă r i r ă toată t u r m a* **de porci** *de pre țărmure în mare și m u r i r ă.* NT 11[r]/12-13 [4].

O singură dată apare în astfel dé cazuri predicatul la singular și se explică prin folosirea verbului *a fi* cu sensul de „a exista, a se afla": *Că e s t e m u l ț i m e* **de oameni** *în țara lui.* NECULCE, L. 19/16.

b. Uneori determinantul la plural este subînțeles, continuînd însă să funcționeze ca adevăratul subiect al propoziției, ca în exemplele: *Și s ă m i r a r ă m u l ț i m e a.* NT 12[r]/28; ibid. 10[r]/11-12; 11[v]/4; 16[v]/21.

Într-un exemplu cu determinantul exprimat și în două exemple cu determinantul subînțeles apar construcții mixte cu predicatul la singular și la plural în aceeași frază: *Se s c u l ă multă m u l ț i m e* **de turci** *și î n c e p u r ă a prăda.* Moxa, Cr., în CREST. II 12/1-2. *Și s e p o r n i t u r m a... și s e a f u n d a r ă.* C_2 374/21-22. *S e m i r a m u l ț i - m e a... și l ă u d a r ă pre Dumnedzăul lui izrail.* NT 20[v]/21.

IV. P. = Antim Ivireanul, *Predici*. Ediție critică, studiu introductiv și glosar de G. Strempel. Editura Academiei Republicii Populare Române (București), 1962.

M. EC. = *Economia stupilor. Acum întîi izvodită și dată de Ioan Molnar*, 1785 (fotocopii după manuscris).

NECULCE, L. = Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei* și *O samă de cuvinte*. Text stabilit, glosar, indice și studiu introductiv de Iorgu Iordan. Ediția a II-a, revăzută. Editura de Stat pentru Literatură și Artă (București), 1959.

P. IST. = Radu Popescu Vornicul, *Istoriile domnilor Țării Românești*. Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1963.

PR. C. = *Pravilniceasca condică* 1780. Editura Academiei Republicii Populare Române (București), 1957.

[3] Un astfel de acord cu determinantul la plural se întîlnește și în latină, în vorbirea curentă (cf. *Istoria limbii române*, vol. I, București, 1965, p. 281).

[4] Avînd în vedere că în ilustrarea fenomenelor sintactice discutate în articolul de față nu prezintă interes formele fonetice caracteristice epocii cercetate, am preferat să dăm citatele într-o transcriere simplificată și, în oarecare măsură, modernizată.

c. În unele cazuri, predicatul se acordă după înțeles cu un subiect exprimat printr-un substantiv cu sens colectiv care nu are o determinare la plural nici măcar subînțeleasă (acord numai după înțeles). Acest acord apare în secolul al XVI-lea și al XVII-lea în exemplele inserate mai jos; pentru secolul al XVIII-lea nu am întîlnit, în scrierile parcurse, nici un exemplu: *Norodul văzură Hristos în codru suind.* C_2 212/13; ibid. 212/10. *Aceastea sînt ficiorilor lui Noe fămeaia după rudele și oamini.* PO 44/13 [5]. *Milă mi-e de nărod: că iată trei zile de cînd șad lîngă mine și n-au ce mînca.* NT 20[v]/23—24. *Sfatul cunoscînd pre Ștefan Vodă că-i mai de folos țării, poftiră pre crai . . .* URECHE, L. 30/15-16. *Și deaca auzi Isus, să duse în corabie în loc pustiu singur; și auziră dihania, mearsără după el pedestri din orașe.* NT 19[r]/10. *Deci vădzînd împărăția că nu-l pot prinde...* COSTIN, L. 68/24-25 [6].

Și în cadrul acestui fel de acord se întîlnesc construcții mixte, cu predicat la singular și la plural în aceeași frază: *A dooa zi demîneața nărod mult mersease în praznic auziră că Isus vine în Ierusalim, luară stîlpări de finic și eșiră în timpinatul lui și strigă.* C_2 103/2-4. *Căzu spre el toată gloata și-și puseră măînrele spri însu.* CV 32/9-10.

2 a. În cinci exemple din sec. al XVIII-lea cu subiectul exprimat prin pronumele relativ-interogativ *cine* predicatul se folosește la plural (sau apar în aceeași frază construcții mixte, cu predicat la singular și la plural), pronumele fiind simțit cu valoare de plural. *Cine aud, să miră.* IORGA, SN. LXVI 114/2. *Cine să naște supt această planetă sînt de mică cinste.* CALENDAR 48/7-8; ibid. 35/5; 62/3; 62/13-14.

b. În următoarele șase propoziții, cu subiectul exprimat prin pronumele *neștine, nimeni, cineș* și *cineva*, predicatul este la plural; acest acord se explică atît prin acordul după înțeles, pronumele fiind simțit, probabil, cu valoare de plural (= „unii, cîte unul pe rînd"), cît și prin acordul prin atracție: predicatul se acordă cu atributul subînțeles, la plural: *Cînd se vor prici neștine.* ÎL 66/12; cf. PRAV. 42/26. *Mărturia lui nimea nu priimiră.* CT 187[r]/24; cf. CC_1 212 [7]. *Și să rădică Lot de la răsărit și să osebiră cineș de fratele său.* B 13/12. *Își sfărșăsc cineva și cheltuiala și viiața.* IORGA, SN, LXVI, 114/7 [8].

3. Într-o frază în care subiectul este exprimat numai în prima propoziție printr-un substantiv la singular, în cealaltă (sau celelalte) propozi-

---

[5] Pentru sec. al XVI-lea vezi și alte exemple la Densuianu, *op. cit.*, p. 250.

[6] În ÎL, la scara de materie, apare un exemplu în care substantivul cu funcțiune de subiect este la singular, cu înțeles de singular, iar predicatul este la plural: *Pentru preot dă se va însura, sau preoteasa dă se va mărita, sau mireanul cliric a doa oară dă se vor însura.* 50/15-16. Neacordul formal dintre predicat și subiect se explică și în acest caz prin acordul după înțeles: autorul a considerat că subiectele *preoteasa* și *mireanul* aparțin aceleiași propoziții fiind legate prin coordonare disjunctivă alternativă, cum se vede din același exemplu dat în text la p. 114/19-20: *preoteasa sau mireanul cliric a doa oară dă se vor însura.*

[7] Ambele exemple sînt luate din Densusianu, *op. cit.*, p. 250.

[8] În acest exemplu predicatul la plural se poate datora și acordului prin atracție cu cele două complemente directe (*cheltuiala* și *viața*).

ție predicatul este la plural; în astfel de cazuri, în propoziția (sau propozițiile) cu subiectul neexprimat se poate subînțelege un subiect la plural (rar): *Că așa iaste o m u l carele e iubitoriu de păcate... tot gîndul său î n t o r c spre păcat.* CD 31/3. *S ă m î n ț a de primăvară să seamene la vreame, să nu întîrzie. Și nu v o r f i r o d i t o a r e fără numai grîu.* CALENDAR, 21/13.

În două exemple din PO folosirea predicatului la plural e mai greu de explicat; astfel, în propoziția: *Și N a h o r î n s u r a r ă - s e* 47/7, verbul la plural se poate datora analogiei cu propoziția anterioară în care subiectul e format din două substantive coordonate, iar predicatul e la plural (acordul se face cu ansamblul subiectelor); în exemplul: *Din acest pămînt r ă d i c a r ă - s e după aceea A s u r și zidi Nenivia, Rehobot...* 43/3 folosirea predicatului la plural s-ar putea datora înțelesului colectiv al substantivului *Asur* (= cei din neamul Asur) [9].

În două exemple din scrierile religioase din secolul al XVI-lea predicatul la plural se explică prin construcția reciprocă *unul (de) către alalt*, iar într-un exemplu din sec. al XVII-lea prin verbul cu valoare reflexivă reciprocă *a se lovi*: *Și mearse către răsărita soarelui și în acest chip d e s p ă r ț i r ă unul de către alalt.* PO 52/2. *Au doară nu s â n t tocma c u m p o n a una către alaltă?* C_2 410/20-21. *Se rădică B a i a z i t - b e g, feciorul lui Murat, de s e l o v i r ă cu Lazar.* MOXA, Cr. în CREST. II 13/9-10.

4. Uneori predicatul se folosește la singular iar subiectul la plural. Pentru astfel de cazuri, Densusianu vorbește de neacordul în număr al verbului cu subiectul său și consideră că asemenea construcții „par să se datorească, în parte, neatenției traducătorilor sau a copiștilor" [10]. Din examinarea tuturor exemplelor întîlnite rezultă că fiecare construcție poate avea altă explicație.

a. Predicatul este redat prin verbul copulativ *a fi*, la indicativ prezent, cu sensul „înseamnă, reprezintă" apropiat ca valoare de verbele impersonale (5 exemple, distribuite astfel: 2 în sec. al XVII-lea și 3 în sec. al XVIII-lea): *Însă să știm ce e aceste r ă d ă c i n i.* CD 31/18. *Să urmeze pravililor, care p r a v i l i i a s t e povățuiri și îndreptare.* PR. C. 62/26; cf. SB 70/4; CÎNT 1^r/3—6; 1^v/25.

b. În patru exemple apare un predicat verbal exprimat prin verbele *a trebui* și *a nevoi* care ar putea fi interpretate ca impersonale: *O a m e n i i n e v o i a ș t e pururea și trufa să rabde.* C_2 13/12. *Și-i va împărți ei Dumnezeu, că nu v a t r e b u i m ă r t u r i i.* C_2 39/7; ibid. 37/14-15 [11]. *Că trupului îi trebuiaște mîncare, iar sufletului nu-i t r e b u i a ș t e r ă u t ă ț i.* IV.P. 107/8. În ultimul exemplu, folosirea celui de al doilea predicat la singular se datorește și simetriei construcțiilor din frază [12].

---

[9] De remarcat contextul mai larg neclar în care apare acest exemplu.

[10] *Op. cit.*, p. 250.

[11] Cf. un exemplu și la Densusianu *op. cit.*, p. 250: Veni-va pacele *voastre pre ei* (CT.EL. Matei 35), dar imediat: pacele *voastre către voi* întoarce-se-vor.

[12] Din cele 9 exemple de sub pct. a și b în care nu se realizează acordul gramatical, 8 sînt din regiunile care aparțin ariei graiului din Muntenia.

c. În propozițiile atributive introduse prin pronumele relativ *ce*, deși acesta determină un substantiv la plural, predicatul este la singular; în astfel de situații pronumele este folosit invariabil: *Toate ce se trage pre pământ...* PO 37/7; ibid. 37/7-8. *Să mă pomenească de toate de ce va trebui*[13]. CB XVI, 94/7. *Pentru ceia ce sufăr dă țin canonul lor și pentru ceia ce nu suferă a ține.* IL 58/38[14]. O singură dată am întîlnit și o atributivă introdusă prin *care* determinînd un substantiv la plural cu predicatul la singular; atributiva apare însă ca o propoziție izolată, pronumele relativ cu funcțiune de subiect putînd să se refere la o singură persoană: *Iară slugile, care n-are pardos, pun scoarță de acestea turcești.* COSTIN, L. 53/33.

d. Într-un exemplu cu predicatul exprimat printr-un verb reflexiv pasiv considerîndu-se, probabil, că reflexivul este impersonal și că subiectul verbului este *se*, la singular, se pune și verbul la singular, cu toate că adevăratul lui subiect este la plural. *Văzînd că să vinde acele locuri la mezat.* IORGA, SN, LXXIV, 132/25.

e. Se știe că în scrierile de care ne ocupăm persoana a III-a plural a verbelor la imperfectul indicativului și a auxiliarului *a avea* cu care se formează perfectul compus sau perfectul perifrastic este, formal, identică cu persoana a III-a singular. Nemaifăcîndu-se distincție la persoana a III-a între formele de singular și cele de plural, s-a ajuns să se folosească auxiliarul *a avea* sub forma **a**, cu toate că subiectul este la plural[15]: *Și* **a** *fost oamenii de la Cîmpul-lung slobodzi a îmbla și a să hrăni.* SB, 4, 31/8; *Deci m-***au** *prins nește sasi; deci* **a** *vrut să mă tae.* SB, 8, 34/5; ibid. 17, 42/8; CB, VI, 39/23. *Că* **a** *giurat din Seliște popa Ioncea și Fed Mihai din Sîcel,* **au** *jurat Marcîș și Ion di⟨n⟩ Moisei*[16]. SB, 30, 54/11-12. De remarcat în ultimele două exemple fluctuația auxiliarului în aceeași frază.

Acordul în persoană

5 a. Cînd subiectul exprimă o colectivitate cu care se solidarizează și vorbitorul sau interlocutorul sau cu care acesta din urmă este considerat solidar de către vorbitor, predicatul se pune la persoana I, respectiv a II-a plural. În astfel de cazuri subiectul este exprimat prin substantiv precedat de adjectivul *toți* (rar), prin adjectivul substantivizat *toți* sau prin numeralul colectiv *amîndoi*[17].

---

[13] La acest exemplu se adaugă și valoarea impersonală a verbului.

[14] *Sufăr* și *suferă* pot fi explicate și numai prin fluctuația morfologică a formelor gramaticale.

[15] Vorbind despre folosirea simultană a lui *au* și *a* pentru pers. a III-a sg., Densusianu (*op. cit.*, p. 250) scrie: „probabil că exemplele citate [cu folosirea formei *a* la singular E.C.] trebuie să fie interpretate ca neglijențe grafice, și aceasta cu atît mai mult cu cît *a* apare și la plural" (vezi acolo exemplele date).

[16] Subiectul e format din termeni coordonați, la plural.

[17] În cazurile în care subiectul este exprimat formal prin *toți*, cu *toții*, *amîndoi* este posibilă și o altă interpretare și anume: se poate considera că avem a face cu omiterea pronumelor personale, desinențele formelor verbale respective exprimînd suficient persoana. Aceste pronume subînțelese sînt subiectele propriu-zise ale propozițiilor, iar construcțiile cu adjectiv sub-

Pers. I plural: *De aceaste doao lucruri să ne întrebăm toți oamenii.* C_2 18/1. *Acmu pentru acea de atunce perim cu toții.* IORGA, SBD, LXX, 300/1; cf. C_2 20/17; SB, 49, 73/9; V. CAZ. 16/27, 36/3, 50/8-10, 50/11; ALEXANDRIA 116/29, 117/1; IV. P. 89/30-32, 90/8; 95/15, 95/20, 95/21, 115/17. O singură dată, în Sicriul de aur, apare ca subiect un substantiv la plural; acordul la persoana I plural este determinat, probabil, tot de prezența în propoziție a adjectivului substantivizat *toți*: *Afla-vei și cuvinte, pentru că rumânii nu grăim* **toți** *într-un chip.* CREST. II 49/7. *Iară acum sau te închină mie, sau eși să ne lovim amîndoi.* ALEXANDRIA, 97/2; ibid. 97/33; DVS 11^v/25-26.

Pers. a II-a plural: *Iară sfîrșitul cuvîntului de acesta toți să auziți.* C_2 26/10; ibid. 118/13; ALEXANDRIA, 88/11; 112/21; NT 13^v/11. *Amîndoi-vă ați rămas netocmiți.* DVS 12/1, în DA, S.V. *amîndoi.*

După cum se vede și din exemple, acordul la persoana I plural este mai frecvent decît cel la persoana a II-a plural; pentru persoana I am întîlnit exemple în toate cele trei secole, iar pentru persoana a II-a numai în secolele al XVI-lea și al XVII-lea.

b. Într-un exemplu din C_2, cu subiectul exprimat prin pronumele nehotărît *cineva*, predicatul apare la persoana I plural pentru că vorbitorul face parte din colectivitatea subînțeleasă (= cineva dintre noi): *Deci doar amu putea cineva răspundere să nimerim?* 327/18.

c. Într-o propoziție cu subiecte coordonate exprimate prin pronume nehotărîte care fac parte din aceeași colectivitate cu vorbitorul, predicatul apare de asemenea la pers. I plural: *Dă-ne noă ca unul de-a direapta ta, altul de-a stînga ta să ședem.* V. CAZ. 55/2-3.

d. Acordul la persoana a II-a plural în exemplul: *Iară noi pohtim pre dumneata să ne dați bucatele.* SB, 43, 67/22 poate fi explicat prin schimbarea persoanei în propoziția subordonată, deși în propoziția regentă apare un pronume la singular (cu funcțiune de complement direct).

6. În stilul epistolar administrativ precum și în diferite prefețe adresate cititorilor se întîlnesc, în toate cele trei secole, unele tipuri specifice de acord în persoană. Astfel, ca subiect apare un substantiv care arată persoana în numele căreia se emite actul, iar predicatul se găsește la persoana I singular, mai rar, la persoana I plural. Folosirea predicatului la persoana I (singular sau plural) se explică prin aceea că, de obicei, documentele și scrisorile, au un caracter „personal", actul de vînzare, de cumpărare sau de schimb se emite în numele unei persoane; aceeași trăsătură o prezintă și scrisorile cu caracter de informare sau de mulțumire către o altă persoană sau prefețele unor traduceri. De aceea, ca înțeles, subiectul unei astfel de propoziții este un pronume personal de persoana I, neexprimat, iar substantivul, care formal îndeplinește funcțiunea de subiect, este o apoziție. Distribuția exemplelor cu acest tip de acord este următoarea:

---

stantivizat, numeral ordinal etc. sînt complemente circumstanțiale. (Cf. și *Gramatica limbii române*, vol. al II-lea, ediția a II-a, p. 00 care propune o astfel de explicație pentru construcția prepoziționlă *cu toții*).

a) Cu predicatul la persoana I singular 10 exemple: *G i u p ă n u l M i h a i... s c r i u închinăciune.* SB, 4, 31/1; ibid. 34, 58/1; 35, 59/1; 48, 72/22-23; CB, XVII, 100/1; ibid. XXIII, 130/1; 131/17-20. *A mării tale mai mică s l u g ă Ion Neculce, biv hatman Moldavschii i gubernator Suceavschii, m ă î n c h i n mării tale.* IORGA, SBD, LXX, 300/25-26, ibid. LXXII, 103/21-22; *Viaţă şi sănătate v ă t r e m e ţ m a i c a voastră.* ALEXANDRIA, 115/3.

b) Cu predicatul la persoana I plural (pluralul maiestăţii), 4 exemple (toate în sec. al XVII-lea) + 6 exemple de acelaşi tip cu subiecte exprimate prin substantive coordonate care se referă la persoane în numele cărora se emite urarea, scrisoarea etc. *I o a n Ş ă r b a n C a n t a c o z i n o ... cel de la Dumnezău ajutoriu poftim.* B III/3. *A t h a n a s i e ep⟨is⟩c⟨o⟩ul de Roman s c r i e m...* SB, 43, 67/1; ibid. 27, 51/1; CREST. II 25/1. *C r ă s t i i a n R o s t o m p a n... şi v o r n i c u l de Cămpolong, s c r i e m închinăciune.* SB, 32, 56/1-2; ibid. 26, 50/1-3; 17, 42/1-2; 44, 68/1-2; CREST. I 155/1-2.

Subiectul poate fi uneori un substantiv precedat de *io*: *I o V a s i l i e v o e v o d... dar şi milă şi spăsenie... c e a r e m de la domnul.* V. CAZ. 3/8-12.

În sprijinul interpretării făcute poate fi adus şi faptul că, în aceeaşi scrisoare, subiectul este exprimat o dată prin substantiv, altă dată prin pronume personal de pers. I sg. (substantivul îndeplinind funcţiunea de apoziţie), în ambele cazuri predicatul fiind la persoana I: *C r u c e a n B u m b a r f ă c u t - a m zapisul mieu.* CB, XXIII, 130/1 . . . *Precum s c r i u e u Crucean Bumbar.* ibid. 131/13-14.

În asemenea cazuri, într-un context mai larg, pot apărea unele predicate la persoana I singular, altele la persoana I plural: *G i u p ă n u l M i h a i... s c r i u închinăciune... După aceea d ă m ştiri...* SB, 4, 31/1-5; ibid. 27, 51/1-4. Această situaţie poate fi explicată fie prin obişnuinţa folosirii pluralului maiestăţii[18], fie prin atribuirea acţiunii mai multor persoane prezente în mintea vorbitorului; alteori poate influenţa la aceasta şi sensul verbului (exprimă o acţiune reciprocă), ca în exemplul: *Eu Pătraşco Păturniche ... n e - a m t o c m i t de bună voia noastră între vlădica Agafton episcopul de Roman; deci mi-au dat o ţigancă.* CB, XIII, 76/3.

Tot prin obişnuinţa folosirii pluralului maiestăţii sau prin atribuirea acţiunii mai multor persoane prezente în mintea vorbitorului se explică şi acordul predicatului la plural, pers. I cu un subiect exprimat printr-un pronume la pers. I sg.: *E u vornicul de Cănpul-lung s c r i e m închinăciune.* SB, 12, 37/1; ibid. 9, 35/1-2; 13, 38/1, 38/5, 39/18; 22, 47/1, 47/6; 47/9; 39, 63/1-2; 40, 64/1-2; CREST. II 34/17-18.

7. [Cînd subiectul este un pronume de politeţe, predicatul se găseşte de obicei la aceeaşi persoană la care stă şi adjectivul posesiv sau pronumele personal din componenţa pronumelui de politeţe: *Domnia mea*

[18] Sau pluralul modestiei cf. acad. Al. Rosetti, *Limba română în secolele al XIII-lea al XVI-lea* (Bucureşti) 1956, p. 160.

BIBLIOTECA CENTRALĂ

am căutat. CB, XXXII, 226/6. În cîteva exemple acest acord se realizează diferit de cel menționat:

a) Adjectivul posesiv din componența pronumelui de politețe este la persoana I plural, predicatul la persoana I singular sau invers (predicatul la pers. I plural și subiectul la persoana I singular): *Drept aceaia r o g s m e r e n i a n o a s t r ă pre voi toți.* ÎL 46/1. *Vrînd D o m n i i a m e a s ă - i u ș u r ă m și s ă - i o d i h n i m.* PR. C. 82/7-8.

d) Adjectivul posesiv din componența pronumelui de politețe se găsește la pers. a III-a sg. iar predicatul la pers. I plural, numai în exemplul: *M ă r i a s a Ioan Duca Voevoda... puteare p o f t i m mării tale.* DVS 1[r]/7.

Acordul prin atracție

Acordul în număr

Predicatul poate fi la singular, iar subiectul la plural sau invers predicatul la plural și subiectul la singular:

a) Acord prin atracție cu numele predicativ (7 exemple, toate în sec. al XVI-lea și al XVII-lea, 4 cu predicatul la singular și subiectul la plural, și 3 cu predicatul la singular iar subiectul la plural): *N e e s t e* **hrana** *acești p o m i.* ALEXANDRIA, 84/15-16; ibid. 103/27, B V/8; CD 16/18-20. *A treia p a r t e a legiei s î n t* **rîndurile** *cortului jidovesc.* PO 8/23-24 [19]; ibid. 4/18. *Iară f e c i o r u l cel mai mic s î n t* **păcătoșii.** V. CAZ. 14/12 [20].

b) Acord prin atracție cu atributul substantival sau pronominal. — Cu atributul substantival (4 exemple, toate cu predicatul la plural și subiectul la singular, plus exemplele de la p. 595 pct. 1 a):

Toată f i r e a **fierilor** *și* **păsărilor, gadinelor** *și* **peștilor** *u s t e n e s c și m u n c e s c u - s e cu firea omerească.* CV 124/2-6. *Atunce c ă z u r ă asupra împărăției p u t e a r e a* **oamenilor.** ÎL 42/31-32; NECULCE, L. 12/14-15; ibid. în CREST. II 94/35 [21].

În exemplul: *O samă de cuvinte ce sînt audzite din om în om.* NECULCE, L. 7/2, folosirea predicatului la plural în propoziția atributivă poate fi un indiciu că aceasta determină în regentă fie atributul (care e la plural), fie întreaga construcție *o samă de cuvinte.*

— Cu apoziția sau atributul pronominal — 4 exemple, 2 cu subiectul exprimat printr-un substantiv sau adjectiv substantivizat la plural și determinat de pronumele nehotărît *cineși* sau de pronumele negativ *niciunul* — apoziție cu valoare restrictivă; predicatul se pune la singular prin atracție cu apoziția, care e mai aproape: *T o ț i* **cineși** *după faptele sale*

---

[19] Pe aceeași pagină apare însă acordul verbului copulativ cu subiectul, în aceeași construcție: *A doa* parte *a legiei i a s t e legile giudecătilor* (8/17).

[20] Cf. la același autor, pe aceeași pagină (rîndul 14), un acord la plural: *Păcătoșii s ă m t sădzania.*

[21] Poate fi și un acord după înțeles: *După cum i s pizmătari n e a m u l* **Gavriliășților** (cf. nota 26 din CREST., p. 94).

730

v a l u a giudeț. V. CAZ.. 50/10-11 ; *Au socotit că și f r a ț i i lui,* **niceunul** *nu v a p u t e a să ție de răul turcilor Ardealul.* COSTIN, L. 48/24 ; în celelalte 2 exemple subiectul este exprimat printr-un pronume negativ urmat de un atribut redat prin pronume la plural ; predicatul este la plural prin atracție cu atributul, dar și după înțeles (pronumele fiind simțit probabil cu valoare de plural ; vezi și p. 596, 2 b) : *N i m e n i dintr-*ăn**și** *nu v o r a v e a nici o supărare.* CREST. II 97/20-21 ; *N i m e a de* **ceia** *nu-ți p o t agiuta.* TB 451 [22].

c) Cu complementul indirect pronominal (2 exemple) : *Să se supuie toți deopotrivă la cererea ce se va face de către ispravnicii după porunca c i* **li** *să v o r d a.* PR. C. 90/10 ; ibid. 60/14.

O dată, apare numele predicativ adjectival la plural, deși subiectul e la singular, prin atracție cu complementul indirect : *Că a c e s t a era din toți părinții legii vechi mai a l e ș și m a r i.* IV. P. 79/32-33.

Acordul în număr al predicatului cu un subiect format din mai mulți termeni la singular sau la singular și plural în raport de coordonare se realizează diferit, după cum urmează.

A. *La coordonarea copulativă* predomină acordul prin atracție.

1. Cînd subiectele coordonate exprimate prin substantive la singular sînt juxtapuse, predicatul se pune la singular, prin atracție cu subiectul cel mai apropiat : *I n u l, c î n e p a de s ă v a s ă m ă n a cînd creaște luna să va face rea.* CALENDAR, 56/9-10. *Că întru inima vamîșului i u b i r e a banilor p e t r e a c e, l ă c o m i a, s t r ă m b ă t a t e a, a p u c ă r i l e.* V. CAZ. 9/7-8. În ultimul exemplu acordul se face numai cu primul subiect care e prepus predicatului, celelalte subiecte fiind adăugate după predicat.

2. Cînd subiectele sînt legate prin conjuncția *și* predicatul se pune uneori la singular, alteori la plural.

a) Dacă toate subiectele coordonate (sau numai unul dintre ele, și anume cel mai apropiat de predicat) sînt exprimate prin substantive la plural, predicatul se pune de obicei la plural — acord gramatical. În două exemple însă, ambele în texte din Muntenia, apar subiecte coordonate exprimate prin substantive la plural cu predicatul la singular : *M ă r ă c i n i și c i u l i n i v a r ă s ă r i ție.* B 3/17 ; *Pentru prețuirea moșiilor și pentru moșul, de-i v a r ă m î n e a f e c i o r i și n e p o ț i, cum vor moșteni*[23] *pre dînsul.* ÎL 56/43. Uneori chiar în propoziții cu construcții similare, din același text (cu subiecte postpuse predicatului, exprimate prin pronume personal de pers. a III-a singular + substantiv la plural) acordul e diferit : o dată predicatul e la singular, prin atracție cu subiectul din imediata lui apropiere, altă dată la plural : *Și l ă c u i în peșteră e l și f e a t e l e lui.* B 19/30. *Și m î n c a r ă și b ă u r ă și e l și o a m e n i i ce era cu el.* Ibid. 24/54. De asemenea, într-un exenplu din Varlaam, deși subiectul cel mai apropiat de predicat este la plural, predicatul este

[22] La Densusianu *op. cit.*, p. 250.

[23] În subordonata postpusă se realizează totuși un acord corect, la plural.

la singular : *Iară l ă c o m i i a ș i b e ț i i l e cu adevărat i a s t e boală și neputință.* V. CAZ. 59/9. Acest acord se explică fie prin atracție cu numele predicativ cel mai apropiat, care e la singular, fie prin faptul că subiectul *bețiile* a fost simțit ca având înțeles de singular.

b) Cînd termenii coordonați (sau numai cel mai apropiat de predicat) sînt exprimați prin substantive la singular, predicatul se folosește de cele mai multe ori la singular [24], prin atracție cu termenul cel mai apropiat, și mai rar la plural, acordat cu ansamblul termenilor coordonați, în funcție și de poziția subiectelor față de predicat.

Cu subiectele prepuse predicatul apare de 32 de ori la singular (6 exemple în sec. al XVI-lea, 17 în sec. al XVII-lea, 9 în sec. al XVIII-lea) și de 8 ori la plural (respectiv 3 exemple, 4 și 1).

— la singular : *Întrat pre poartă strîmtă : că p o a r t a cea largă și c a l e a lată d u c e în perire.* NT 9^{v}/7-8. *Războaiele, a v u ț i i a ș i p r i l e j u l vremii f a c e mai de multe ori. Iară c u v î n t u l ș i s f a t înțelept den singură hirea i z v o r e a ș t e.* COSTIN, L. 89/10-12.

— la plural : *S i m ș i I a f e t l u a r ă o plașcă.* PO 41/5 ; CANTEMIR, I. 57/18.

Cu subiectele postpuse predicatul apare de 76 de ori la singular (28 de exemple în sec. al XVI-lea, 38 în sec. al XVII-lea și 10 în sec. al XVIII-lea) și de 9 ori la plural (respectiv : 1, 7, 1).

— la singular : *Toate ce a r e m î n ă s t i r e a ș i b e s e a r i c i l e.* ÎL 51/43. *S ă o d i h n e a ș t e m a t c a ș i a l b i n e l e.* M. EC. 44/10-11 ; SB, 4, 31/17.

Într-un exemplu de tipul : *Mărturie e s<t e> N i c o l a arm<aș> ș i F a r c a ș ag<ă> ș i I o n com<is> ș i G h i n e a prăc<alab> ș i B a r b u l cliuc<er> ș i S t ă n i l<ă> dv<nic> ș i tot s ă b o r u l.* CB, XV, 88/11-12 acordul verbului copulativ se face prin atracție fie cu primul subiect coordonat, fie cu numele predicativ. Uneori acordul la singular se explică și prin folosirea impersonală a verbului : *Lui i s ă c a d e ț i n e r e a ș i p u t e r e a ș i c i n s t e a ș i î n c h i n ă c i u n e a.* V. CAZ. 30/16-17.

În alte cîteva exemple cu predicatul prepus față de subiectele coordonate, acordul cu singularul este singurul posibil din cauza sensului termenilor coordonați : *Și f u s e a r ă ș i d e m ă n e a ț ă.* PO 14/5 ; ibid. 14/18, 15/11, 16/2, 17/7 [25].

— la plural : *Așa f u r ă c e r i u l ș i p ă m î n t u l.* PO 17/15 [26]. *Asară s o s i r ă ș i chir C o s t a n d i n, nepotul jupânului Nicki, I a n e V a m e ș u, P ă t r u B r ă n c o v e a n u.* IORGA, SN. LXVIII, 119/6-8.

Construcția mixtă (cu primul predicat la singular și al doilea la plural) din exemplul care urmează se explică prin poziția diferită a celor două predicate față de subiectele coordonate : *Și e ș i î m p ă r a t u l Sodomului ș i î m p ă r a t u l Gomorului ș i î m p ă r a t u l lui Adama ș i*

[24] Vezi și acad. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 160.

[25] Cele două subiecte pot fi interpretate și ca aparținînd unor propoziții diferite, a doua cu predicatul neexprimat.

[26] Vezi pe aceeași pagină : *c ș a s e s f r ă ș i c e r i u l ș i p ă m î n t u l* (17/11).

împăratul lui Sevoim și împăratul lui Valac, acesta iaste Ligor, și să tocmiră împotriva lor. B 14/8.

c) Cînd termenii subiectului se confundă în unul singur din punctul de vedere al raportului cu realitatea, adică nu desemnează obiecte perfect distincte, predicatul se pune la singular, indiferent de poziția subiectelor față de predicat (acord după înțeles, dar și prin atracție) : *Că nu mainte amu cinsti-va, sau să muncească Domnul nostru și Dumnezeu.* C_2 40/32. *Știu bine că nu neva lăsa obiceaiul și năravul.* IV. P. 107/4. *Unul și acelaș de să va osîndi.* PR. C. 66/20.

După cum reiese și din descrierea făcută acordul gramatical al predicatului cu un subiect format din mai mulți termeni legați prin conjuncția *și* de cele mai multe ori nu se realizează ; predomină acordul prin atracție, uneori combinat cu cel după înțeles. Pe secole, e de remarcat frecvența mai mare, în sec. al XVII-lea, a predicatului la plural pe lîngă subiecte coordonate la singular. Astfel, din cele 9 exemple cu subiecte postpuse, cîte unul se întîlnesc în sec. al XVI-lea și al XVIII-lea și 7 în sec. al XVII-lea ; totuși în acest caz nu se poate vorbi de o creștere absolută a acordului gramatical deoarece, comparativ cu celelalte secole, în sec. al XVII-lea apar și cele mai multe subiecte coordonate postpuse cu predicatul la singular (38, față de 28 în sec. al XVI-lea și de 10 în sec. al XVIII-lea).

3. În ce privește acordul predicatului cu subiectele coordonate legate prin *și cu* majoritatea exemplelor au verbul la perfectul compus sau la imperfect, acord neconcludent din cauza identității formale dintre pers. a III-a singular și a III-a plural. În singurul exemplu cu subiecte exprimate primul, prin substantiv la plural, al doilea, prin substantiv la singular predicatul este la singular, acord neconcludent : *Și încă ai lui oameni și cu un vlădică den cetate să sfătuise să-l ucidă.* P. IST. 49/8.

4. Situația e aceeași ca și la subiectele legate prin *și cu* în cazul subiectelor coordonate prin *cu, împreună (depreună) cu.* Trebuie menționate aici cele trei exemple în care subiectele legate prin *cu* contractează un acord la plural : *Egumenul cu săborul, singuri cu voia lor, vor lua avearea vlădicăi după moarte.* ÎL 70/22 ; PRAV 47/38. *Trofim cu Dorimedon răbdară.* DVS 22^r/26-28. De asemenea, într-un alt exemplu cu subiecte coordonate legate prin *cu* avem a face cu un acord prin atracție și după înțeles în ce privește genul : *Sint luate și Renii cu cîteva sate de soltan Osman... și sint date de împărăție către Smil.* COSTIN, L. 85/20-21. (Participiul celor două verbe la plural se acordă în gen cu al doilea termen al subiectului, cu toate că subiectul din imediata apropiere a primului verb are formă de masculin.)

5. Într-un exemplu cu subiectele legate prin *atît... cît și* exprimate prin pronume de pers. a III-a sg. + substantiv la plural, postpuse, numele predicativ apare la singular, prin atracție cu subiectul cel mai apropiat : *Să fie dator atît el cît și moștenitorii lui.* PR. C. 94/11.

6. Dintre subiectele legate prin *nu numai... ci și* o singură dată apare un acord prin atracție, celelalte exemple fiind neconcludente : *Și spre împreunare adause-se nu numai Lazăr ce și surorile* lui. C_2 96/32.

7. Cu subiectele negative legate prin *nici...nici*, exprimate prin substantive la singular, predicatul este la singular, indiferent de poziția

subiectelor (7 exemple) : *Nu va fi înviere, nece îngeri, nece duh.* CV 48/3-4 ; C_2 36/26 ; 36/34 ; V. CAZ. 10/16 ; 10/26 ; 40/24 ; *Pre leagea direaptă nice fecior pentru fapta tătîne-său, nice părintele pentru fapta fecioru-i de vîrstă nu-i platnic.* COSTIN, L. 76/1-2. De cele mai multe ori acest acord se explică prin acordul prin atracție, mai rar, prin folosirea impersonală a verbului. (cf. C_2 36/34).

B. În ce privește propozițiile cu subiecte legate prin coordonare adversativă, atunci cînd acestea sînt exprimate prin substantive sau pronume la singular, predicatul este la singular, indiferent de topică ; prin urmare apare acordul prin atracție (cu termenul cel mai apropiat) și după înțeles, avînd în vedere conținutul opozițional exprimat prin termenii coordonați (6 exemple, toate cu subiecte legate prin *ci*, dintre care 3 în sec. al XVII-lea și 3 în sec. al XVIII-lea) : *Nu te va moșteni acesta, ce cela ce va eși dentru tine.* B 15/4 ; V. CAZ. 37/30 ; ibid. 40/24. *De care lucru socotesc precum am și zis, că nu dialectic, ce filosof la această slujbă trebuiaște.* CANTEMIR, I. 64/23 ; ibid. 63/3, 63/3-4.

C. În cadrul subiectelor legate prin coordonare disjunctivă predomină, ca și în cazul coordonării copulative, acordul prin atracție ; în anumite situații se întîlnește și acordul gramatical.

a) Dacă subiectele sînt exprimate prin substantive sau pronume la plural, predicatul se pune la plural (acord neconcludent).

b) Cînd subiectele sînt exprimate prin substantive la singular, predicatul apare de obicei la singular (acord prin atracție și după înțeles, avînd în vedere conținutul pe care îl exprimă), mai rar la plural (predicatul se acordă cu ansamblul subiectelor — acord gramatical).

Cu predicatul la singular se întîlnesc 18 exemple : 10 cu subiecte care preced predicatul, toate în sec. al XVII-lea, și 8 cu subiecte postpuse predicatului (4 în sec. al XVII-lea și 4 în sec. al XVIII-lea) : *Ce osîndă sau rușine va fi.* DVS 16^r/12. *Țiganul sau țiganca lui, sau copilul de va fura.* PRAV. 68/11. *Dăsparte-se nunta sau cununia.* ÎL 55/15. *Din întîmplările ceale făr de veste care strică zestrea muerii, precum iaste pornirea oștirilor... ori focul, ori cutremurul ori potopul.* PR. C. 96/17. În sec. al XVI-lea apare un singur exemplu de acest fel, cu predicatul între cele două subiecte coordonate : *Iară se duhul grăilui sau îngerul.* CV 48/11.

În cele 6 exemple cu predicatul la plural, toate cu subiectele prepuse, acestea sînt legate prin coordonare disjunctivă alternativă și de aceea pot contracta un predicat la plural : *Vlădica sau egumenul vor lua.* ÎL 70/20 ; ibid. 80/37-39 ; 114/19-20 ; PRAV. 47/36 ; 68/30-31. *Derep ce amu că tot curvariul și necuratul sau camatnicul, cum grăiaște dumnezeescul apostol, nu vor avea parte împărățiia ceriului.* C_2 42/31-32. În ultimul exemplu acordul la plural se explică și prin existența grupului de două subiecte legate prin coordonare copulativă.

În fraza : *Care mitropolit sau arhiepiscop sau preot ce să va afla la eparhia țarigrădeanului sau la stavropighie și nu pomenesc pre patriarhul...* ÎL 76/37-38 apare în cele două subordonate un acord mixt : primul predicat e la singular, al doilea, coordonat cu primul, la plural.

c) Într-un exemplu cu subiecte disjunctive juxtapuse, postpuse, exprimate prin substantiv la singular + numeral cardinal propriu-zis predicatul este la singular : *De va treace o dzi, doaă.* PRAV. 69/8.

Acordul în persoană

Acordul prin atracţie în ce priveşte persoana este mai rar decît cel în număr şi, cu excepţia situaţiilor cu subiecte coordonate, necaracteristic.

1 a. Predicatul (sau verbul copulativ) din atributiva care determină un pronume personal are persoana pronumelui determinat (în textele parcurse apare pers. a II-a singular şi pers. I plural) : *Au nu tu eşti eghiptŭeaninu cel ce ainte de acieastĭa dzile prevestişi şi scoseşi patru mie de bărbaţi?* CV 35/14. *Noi cării sîntem sfînta turmă a lui Hristos...* ÎL 40/24. Într-un alt exemplu, predicatul atributivei a cărei regentă are ca subiect un pronume personal de persoana a II-a, urmat de o apoziţie, este la persoana a III-a (acesta este un indiciu că subordonata atributivă se referă la atribut şi nu la subiect : *Şi voi slugile lui Ştefan comis carei vor fi acii să aveţ a eşi de acii de la sat.* CB XX 116/8.

Un acord prin atracţie (cu apoziţia) apare în exemplul următor în care predicatul este la persoana a III-a plural, iar subiectul la persoana I plural : *Noi* **vornicii** *de Cămpulu<ng> scriu închinăciune.* SB, 50, 74/1 ; în fraza imediat următoare se realizează însă un acord corect cu predicatul la persoana I plural.

b) Cînd subiectul este exprimat printr-un pronume nehotărît (*fiecare, niciunul*), urmat de un atribut pronominal prepoziţional redat prin pronume personal de persoana I sau a II-a plural, predicatul are persoana pronumelui determinant (deci acord prin atracţie, dar şi după înţeles, datorită valorii pe care o exprimă pronumele). *Să auzim fieştecarele* **din noi** *glasul acela.* IV. P. 77/7. *Niceunul* **de voi** *cărţile cele ereticeşti şi dăscălia şi învăţătura lor în număr nu le socotiţi.* Varlaam, Răspuns, în CREST. II 22/23-24.

c) Acordul la persoana a II-a plural în loc de persoana a II-a singular în exemplul : *Cînd te postesti, ome, nu fiţi ca faţarnicii.* C_2 49/1 se datoreşte fie acordului prin atracţie cu numele predicativ (care e la plural), fie schimbării persoanei în propoziţia regentă postpusă subordonatei (acord după înţeles).

2. În cazul subiectelor coordonate formate din pronume personale la diferite persoane sau parţial din pronume personale şi parţial din substantive sau alte pronume, se întîlnesc următoarele tipuri de acord în persoană :

a) Cînd subiectele sînt exprimate prin pronume personal de pers. I sg. + pron. pers. de pers. a II-a sg. acordul se realizează în două feluri :

— Predicatul este la pers. I plural (acord gramatical) : *Vino să punem legătură eu şi tu.* B 31/44.

— Predicatul este la pers. I singular (acord prin atracţie) : „*Sărace Purece, de-oi scăpa eu şi tu, atunce ţi-i schimba numele din Purice Movilă*". NECULCE, L. 10/33.

b) Cînd subiectele sînt exprimate prin pronume personal de pers. I sg. + substantiv, predicatul se pune de obicei la persoana I plural (acord gramatical), foarte rar la pers. I singular (acord prin atracție). *Adecă eu Simion, deregătoriul de Cîmpul-lung și p r e u ț i i de acolea și b ă t r ă n i i satului de acolo, s c r i e m bună pace.* SB 14, 39/1-2. *E u și b ă r b a t u l ei l u o m pre doao surori.* ÎL 192/26. Cu predicatul la persoana I plural apare frecvent. Din cele 23 de exemple de acest fel, 20 sînt cu predicatul la pers. I plural și numai 3 la pers. I singular, majoritatea exemplelor întîlnite fiind din sec. al XVI-lea și al XVII-lea ; cele din prima serie sînt distribuite astfel : 12 exemple în SB (27/1-2, 39/1-2, 41/1-3, 46/1-2, 49/1-2, 53/1-3, 60/3-4, 60/13-15, 65/1-2, 66/1, 71/1-2, 73/1-3) ; 1 exemplu în CB (135/1-2) ; 2 exemple în PO prefața (11/15-20, 12/19-21) ; 1 exemplu în CT (209^{r}/45) ; 1 exemplu în B (22/5) și 1 exemplu în CANTEMIR, I. (40/24).

Din cele trei exemple cu predicatul la persoana I singular, două sînt cu subiecte antepuse predicatului și unul cu subiecte postpuse, toate trei fiind din documente : *E u, Gavrilcea Polschii, și cu g i u p ă n e a s a mea Grăpina d a u ș t i r e.* CREST. I 156/1. *Adecă e u șoltuzul și 12 p ă r g a r i ot tărg Suceav[ei] s c r i u închinăciune.* SB, 19, 44/1-2. *Închinăciune și bună sănătate s c r i u e u popa Văsiian Beuz și cu f e c i o r u l mieu Nicolai diiaconul.* SB, 20, 45/1-2.

c) Cînd subiectele sînt exprimate prin pronume personal de persoana I plural + substantiv sau pronume demonstrativ, predicatul este la persoana I plural, indiferent de poziția subiectelor față de predicat (4 exemple) : *Acel č<in>stit p ă r i n t e și și n o i mai mult v r e m a v e a a face bine.* SB, 44, 69/17-18 ; NT 11^{v}/21. *Dă-ne acmu s ă b e m n o i și m u e r i l e noastre.* V. CAZ. 46/27-28. *R u g ă m o - n ă n o i și c e ĭ e a despre loc.* CV 27/12.

d) Dacă subiectele sînt exprimate prin pronume personal de persoana a II-a singular + substantiv, predicatul apare la persoana a II-a singular (6 exemple : 2 în PO, 3 în B și 1 în ALEXANDRIA) ; predicatul este așezat înaintea subiectelor, aproape de subiectul exprimat prin pronume : *E ș i din corabie t u și m u i a r e a ta și f i ĭ c i o r i i și m u e r i l e fiĭciorilor cu tine.* PO 37/6 ; 32/17-18 ; *I n t r ă t u și toată c a s a ta în chivot.* B 7/1 ; 6/18 ; 8/16. *V e r i p e r i și t u și o a s t e a ta de focul herovimilor.* ALEXANDRIA 90/4.

e) O singură dată apar coordonate subiecte postpuse predicatului exprimate prin pronume personal de pers. a II-a + pronume personal de pers. I + substantiv, predicatul fiind la persoana a II-a singular (acord prin atracție cu subiectul cel mai apropiat) : *V e r i s c ă p a și t u și e u și m u m a noastră.* ALEXANDRIA, 107/8-9.

f) În unicul exemplu cu subiecte coordonate redate prin pronume personal de persoana a II-a singular + pronume posesiv predicatul se folosește la persoana a II-a plural (acord gramatical) : *Și t u și cu a i t ă i s î n t e ț i orbi și nu v e d e ț i dereptatea.* DVS 6^{r}/5.

g) O singură dată apar în CV (81/12-13) subiecte coordonate exprimate prin pronume personal de persoana a II-a + adjectivul substan-

tivizat *toți* predicatul fiind la persoana a III-a, prin atracție cu subiectul cel mai apropiat : *Nu numai t u ce și toți căți me audzu astădzi s e f i e așa.*

Concluzii

Din descrierea făcută reiese că în scrierile din sec. al XVI-lea — al XVIII-lea nu apar deosebiri prea mari între textele din fiecare secol în ce privește acordul predicatului cu subiectul. Adeseori între subiect și predicat nu se realizează un acord gramatical, ci un acord după înțeles sau prin atracție, iar în unele cazuri se întîlnește îmbinarea ambelor tipuri de acord. E de remarcat, ca o trăsătură generală, faptul că subiectele coordonate, îndeosebi cele exprimate prin substantive la singular, nu contractează un acord gramatical, ci un acord prin atracție sau, mai rar, după înțeles.

DESPRE ATLASUL LINGVISTIC AL OLTENIEI (II)*

DE

TEOFIL TEAHA

4. ANCHETATORII

Pentru elaborarea Atlasului lingvistic al Olteniei, lucrare colectivă, ai cărei anchetatori sînt și autori, în problema anchetatorilor ne-am călăuzit după cîteva principii generale pe care le discutăm mai jos.

Toți cei care se ocupă cu studiul graiurilor populare sînt de acord că punctul de vedere al lui Gilliéron, care cerea ca anchetele pe teren să fie făcute de un „nespecialist", nu mai corespunde concepțiilor actuale. Astăzi nu se mai pune problema dacă anchetatorii trebuie sau nu să fie specialiști în dialectologie [1]. În această privință, părerile exprimate cu cîteva decenii în urmă de K. Jaberg, care cerea ca anchetatorul, în afara pregătirii sale de strictă specialitate, să cunoască îndeaproape și viața, preocupările și mentalitatea oamenilor cu care lucrează, își păstrează întru totul valabilitatea [2].

În schimb, problema numărului anchetatorilor comportă încă discuții, părerile fiind împărțite și adesea contradictorii.

Deși, în principiu, pentru păstrarea unității transcrierii fonetice, și, în general, pentru toate celelalte aspecte pe care le ridică orice cercetare dialectală, este preferabil ca fiecare atlas regional să fie întocmit de către un singur anchetator, pentru atlasele regionale românești s-a renunțat de la început la această idee [3].

Toți cei care au abandonat principiul anchetatorului unic au avut în vedere, în primul rînd, problema timpului rezervat pentru anchete.

---

* Vezi partea I în „Limba română", nr. 3/1965, p. 351—369.

[1] De fapt, nici Edmont nu putea fi considerat un „nespecialist", întrucît, în momentul în care a început anchetele pe teren pentru Atlasul francez, el publicase deja *Lexique de Saint-Pol*.

[2] K. Jaberg, *Aspects géographiques du langage*, Paris, 1936, p. 26.

[3] Vezi și cele spuse de A. Dauzat, *op. cit.*, p. 23—24.

Pentru a cîştiga timp, s-a recurs la metoda alcătuirii de echipe formate din mai mulţi anchetatori.

Noile atlase lingvistice regionale, elaborate sau în curs de elaborare, sînt, prin urmare, opera unor colective mai mari sau mai mici de anchetatori (vezi tabelul alăturat).

TABEL nr. 1

reprezentînd numărul anchetatorilor folosiţi în anchetele efectuate pentru elaborarea cîtorva dintre noile atlase lingvistice romanice:

Denumirea atlasului	ALL	ALG	ALMC	ALEA	NALR-Oltenia	NALR-Maramureş
Numărul anchetatorilor	6	8 (17)	1	3	3	3

În privinţa NALR s-a pornit de la ideea că anchetele pe teren nu trebuie să dureze prea mult. Ele trebuie să fie făcute, pe cît posibil, în aceeaşi perioadă de timp, în toate regiunile, pentru a putea oferi material comparabil pe plan sincronic. Aceasta a determinat mărirea numărului de anchetatori pentru fiecare atlas regional.

Astfel, echipa pentru Atlasul lingvistic al Olteniei este formată din trei anchetatori, cercetători la Institutul de fonetică, dialectologie şi lingvistică aplicată din Bucureşti. Avînd în vedere factorul timp, anchetatorii au efectuat într-o perioadă relativ scurtă anchetele în cele 98 de localităţi prevăzute spre a fi cercetate. Anchetele pe teren au fost începute în primul trimestru al anului 1963 şi au continuat pînă în ultimul trimestru al anului 1964.

Astăzi, atlasele regionale nu mai urmează exemplul lui Edmont, Griera, Bottiglioni, Pellis, Pop sau Petrovici. Pînă în prezent, doar P. Nauton a reuşit să elaboreze de unul singur Atlasul lingvistic regional al Masivului Central. Exemplul său este urmat de G. Tuaillon, care a făcut anchete în departamentele Savoie, Dauphiné, Bresse, Bugey şi Jura în vederea alcătuirii unui atlas al domeniului franco-provensal situat la est de domeniul anchetat pentru Atlasul lingvistic lionez (ALL)[4].

Celelalte atlase regionale au adoptat calea aleasă de K. Jaberg şi J. Jud pentru alcătuirea Atlasului Italiei şi al Elveţiei meridionale (AIS) care a avut trei anchetatori [5].

Credem că nu sînt lipsite de interes unele păreri exprimate recent în legătură cu problema dacă este mai bine ca anchetele pentru elaborarea unui atlas lingvistic regional să fie încredinţate unui singur sau mai multor anchetatori. În această privinţă, P. Gardette se exprimă astfel: „Un singur anchetator pare de preferat unui număr mai mare de anchetatori... Se va obiecta că vor fi divergenţe între notaţiile diferiţilor anchetatori ai

[4] Vezi G. Tuaillon, *Exigences théoriques et possibilités réelles de l'enquête dialectologique*, în „Revue de linguistique romane", 1958, nr. 87—88, p. 293—316.

[5] Şi atlasul lingvistic al Peninsulei Iberice (ALPI), apărut recent, este opera unei echipe de opt anchetatori.

ALL. Eu nu cred aceasta, pentru că toţi sînt elevii mei şi înainte de anchetă au lucrat împreună cu mine pe teren. De trei ani de cînd a început ancheta, noi lucrăm împreună o zi pe săptămînă, în tot timpul anului universitar. Nu sîntem cinci anchetatori, ale căror obişnuinţe grafice ar putea fi diferite ; sîntem o echipă care are aceleaşi obişnuinţe, acelaşi fel de a chestiona, acelaşi fel de a transcrie" [6].

Tot în legătură cu problema pluralităţii anchetatorilor, J. Séguy face următoarele observaţii : „Natura vrea ca fiecare anchetator să aibă defectul sau defectele sale de audiţie şi de metodă. Divergenţele de notare, chiar dacă sînt limitate printr-o formaţie unică, rămîn inevitabile. Că unitatea operei va fi întotdeauna invers proporţională numărului de anchetatori este un lucru evident şi cunoscut. Dar multiplicitatea permite tocmai depistarea, prin confruntări, a greşelilor individuale, aşa că cititorul poate să ţină seama de acest lucru într-o anumită măsură (ceea ce ar fi imposibil pentru greşelile unui singur anchetator) ; iar asentimentul (acordul) mai multor anchetatori asupra unei forme îndoielnice este o preţioasă garanţie. Principalul este să se ajungă la un echilibru mai satisfăcător decît cel al ALG, pentru care Lalanne a făcut aproape jumătate din anchete, restul distribuindu-se în proporţii foarte diferite între 16 anchetatori" [7].

Unii dialectologi consideră că este preferabil ca anchetatorii atlasului lingvistic să cunoască dinainte şi să vorbească ei înşişi graiul pe care-l cercetează, că este preferabil, de asemenea, ca ei să cunoască din copilărie graiul pe care-l studiază, adică să fie originari din regiune [8].

Pe cînd unii cercetători acceptă acest punct de vedere, alţii, dimpotrivă, îl resping, susţinînd că o cercetare cu adevărat ştiinţifică nu poate fi făcută decît de un cercetător „neutru", străin de grai, care nu are nici o idee preconcepută în momentul în care porneşte în cercetare [9].

Noile atlase regionale franceze sînt elaborate după principiul ca anchetatorul să fie originar din regiunea pe care o anchetează şi să fie familiarizat cu graiul regiunii în urma unor îndelungate cercetări pe teren. Considerîndu-se băştinaş, P. Nauton, anchetatorul şi în acelaşi timp autorul

---

[6] Vezi P. Gardette, *L'Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais*, în „Vox romanica", IX, 1947, p. 385—386.

[7] Vezi J. Séguy, *Premier congrès international de la langue et littérature du Midi de la France*, p. 277 — citat după P. Nauton : *Atlas linguistique et ethnographique du Massif Central, IV. Exposé général. Table-questionnaire. Index alphabétique*. Centre national de la recherche scientifique. Paris, 1963, p. 82.

[8] Vezi discuţia la S. Pop, *op. cit.*, p. 717 ; A. Dauzat, *op. cit.*, p. 23—24 ; J. Pignon, *L'Evolution phonétique des parlers du Poitou (Vienne et Deux-Sèvres)*, Paris, 1960, p. 25—26, se pronunţă, în principiu, pentru anchetator „băştinaş" fără a respinge posibilitatea unui anchetator străin de regiunea respectivă ; vezi şi P. Nauton, *op. cit.*, p. 82—85.

La noi nu se pune problema anchetatorului localnic sau străin în forma în care o puneau, la timpul lor, K. Jaberg şi J. Jud pentru AIS, întrucît se ştie că nici unul dintre cei trei anchetatori ai AIS nu era italian. Se explică uşor deci de ce autorii AIS au pledat pentru anchetatori străini în locul celor indigeni.

Jaberg şi Jud consideră că anchetatorul indigen este tentat să normalizeze transcrierea prin autosugestie, în timp ce Bottiglioni apreciază că indigenul este superior străinului cînd amîndoi au o pregătire ştiinţifică egală (cf. S. Pop, *op. cit.*, p. 547—548).

[9] Vezi şi M. Companys, *Les nouvelles méthodes d'enquête linguistique*, în „Via Domitia", III, 1956, p. 106—110.

ALMC, subliniază următoarele : „Nu există nici o îndoială că un indigen este cel mai calificat pentru a înregistra particularităţile lingvistice şi etnografice care sînt unul din scopurile atlaselor regionale" [10].

În Franţa, pe bună dreptate, se ridică problema ca anchetatorii atlaselor regionale să fie originari din regiunea respectivă. Pentru graiurile franceze, care sînt destul de neunitare, este într-adevăr o problemă dacă să anchetezi în grai sau în limba franceză literară. A. Dauzat şi P. Gardette cer ca cei care anchetează să fie originari din regiune pentru a cunoaşte obiectele, obiceiurile şi mentalitatea de la ţară şi să poată vorbi în grai cu subiectele interogate [11].

După părerea noastră, pentru studierea şi cercetarea pe teren a graiurilor româneşti nu se pun astfel de probleme. Situaţia la noi este mult diferită de cea din celelalte ţări romanice. De asemenea, pentru atlasele regionale româneşti, nu prezintă importanţă faptul că anchetatorii sînt sau nu originari din regiunea studiată [12].

Caracterul unitar al graiurilor româneşti n-a impus ca anchetatorii atlaselor regionale să fie neapărat din regiunea anchetată. Ei pot fi la fel de bine originari din altă parte a ţării.

În cursul anchetelor efectuate pentru Atlasul Olteniei deseori am remarcat că graiul personal al anchetatorului influenţează felul în care acesta interpretează şi notează răspunsurile primite la întrebările referitoare la graiul pe care-l studiază. De asemenea, am constatat că, nefiind originar din Oltenia, percepeam cu uşurinţă unele pronunţări mai nuanţate, nefiind tentat să „uniformizez" transcrierea fonetică, aşa cum de multe ori s-a întîmplat în regiunea natală, Crişana, cînd am cercetat graiul de pe valea Crişului Negru. Este un fapt admis astăzi că, cu cît eşti mai familiarizat cu un grai oarecare, cu cît cunoşti mai aprofundat o regiune propusă a fi studiată, cu atît eşti mai expus să nu sesizezi unele nuanţe fonetice mai subtile, fiind tentat să „normalizezi" transcrierea fonetică [13].

Deşi existenţa, la Atlasul lingvistic al Olteniei, a unei echipe de trei anchetatori, a căror pregătire fonetică este destul de unitară (datorită numeroaselor exerciţii de notare făcute în comun pe teren), nu creează dificultăţi serioase în transcrierea fonetică şi în interpretarea fonologică a răspunsurilor primite la întrebările din chestionar, se întîlnesc totuşi situaţii cînd există mici deosebiri de notare. Aceste deosebiri nu reprezintă însă decît nuanţe de sunete nepertinente pentru sistemul graiului cercetat. Astfel de deosebiri apar adesea mai ales cînd întîlnim nuanţe noi sau mai puţin obişnuite de pronunţare şi cînd anchetatorul caută să sesizeze aceste nuanţe fine de pronunţare şi să le noteze conform sistemului de transcriere fonetică stabilit. În cursul anchetelor preliminare făcute în Oltenia, am constatat

---

[10] Vezi P. Nauton, *op. cit.*, p. 84.

[11] Vezi A. Dauzat, *op. cit.*, p. 23—24.

[12] Vezi şi ALPI care, de asemenea, a renunţat la principiul lui A. Dauzat de a avea anchetatori strict locali.

[13] Cf. J. Jud, *La valeur documentaire de l'AIS*, în „Revue de linguistique romane", t. IV, 1928, p. 251 şi urm. În legătură cu metoda de anchetare vezi şi precizările făcute de Romulus Todoran în studiul : *Material dialectal. II. Graiul din Vîlcele (raionul Turda)*, publicat în volumul *Materiale şi cercetări dialectale*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 31—35.

deseori că există unele deosebiri de notare în înregistrările celor trei anchetatori în aceeași localitate și la răspunsurile primite de la același informator.

Reproducerea pe hărți a materialului înregistrat de la informator este mult ușurată, întrucît anchetatorii Atlasului lingvistic al Olteniei sînt în același timp redactorii hărților Atlasului.

În timpul anchetelor am avut mereu trează în minte ideea exprimată de S. Pop că, pe teren, folosind transcrierea impresionistă, trebuie evitată confirmarea sau infirmarea opiniilor personale în raport cu ale altuia și că studiile trebuie să fie făcute după anchetă și nu în timpul acesteia[14]. De asemenea, anchetatorului nu-i este permis să rectifice răspunsurile conform opiniilor sale asupra aspectului lingvistic al graiului din regiunea cercetată [15].

Făcînd, în acest sens, o comparație între calitatea materialului lingvistic înregistrat în anchetele pentru un atlas național și a celui cules pentru atlasele regionale, K. Jaberg apreciază că : „Un atlas național compus din atlase regionale ar pierde în coerență ceea ce ar cîștiga în autenticitate și în precizia detaliilor. Deprinderea de a percepe și baza de articulare fiind supuse unor variații individuale și regionale , nu s-ar elimina niciodată pericolul notărilor discordante, oricît ar fi de mare grija cu care sînt aleși și pregătiți anchetatorii" [16].

Existența mai multor anchetatori nu permite deci să se elimine întru totul deosebirile dintre felul de a percepe cele mai fine nuanțe de pronunțare de către diverșii cercetători, specialiști în dialectologie. Așadar, pentru Atlasul Olteniei fiecare dintre cele trei zone anchetate va păstra într-o oarecare măsură amprenta personală a anchetatorului cu toate calitățile și defectele acestuia.

În această privință, Scheuermeier, unul dintre cei trei anchetatori ai Atlasului Italiei și al Elveției meridionale, arăta că existența unor deosebiri în înregistrările răspunsurilor primite de la informatori se explică „prin divergențele de transcriere care vor fi constatate, fără îndoială, cînd mai mulți dialectologi — și chiar dintre cei mai experimentați — vor transcrie împreună cuvintele care vor ieși din gura aceluiași subiect" [17].

Pentru Atlasul lingvistic al Olteniei s-a procedat la împărțirea regiunii în trei mari zone. Acest fel de a lucra nu este nou. Se știe că pentru AIS cei trei anchetatori au împărțit teritoriul Italiei în trei părți. La fel au procedat dialectologii spanioli la elaborarea Atlasului lingvistic al Peninsulei Iberice cînd au fragmentat pe regiuni un teritoriu excesiv de întins [18]. La atlasele regionale franceze, însă, zonele atribuite fiecărui anchetator nu apar suficient de clar delimitate. Ba de multe ori chiar se amestecă [19].

Delimitarea celor trei zone pentru Atlasul lingvistic al Olteniei n-a fost făcută arbitrar, ci s-a avut în vedere gruparea graiurilor în cadrul întregii regiuni. Astfel, graiurile din nord-vestul Olteniei (Mehedinți),

---

[14] Cf. S. Pop, *op. cit.*, p. 547.
[15] *Ibidem*, p. 718.
[16] K. Jaberg, *Aspects...*, p. 16.
[17] P. Scheuermeier, *op. cit.*, p. 108.
[18] Vezi discuția la M. Alvar, *Actes...*, p. 165.
[19] Vezi hărțile introductive din vol. I al atlaselor lionez (ALL) și gascon (ALG).

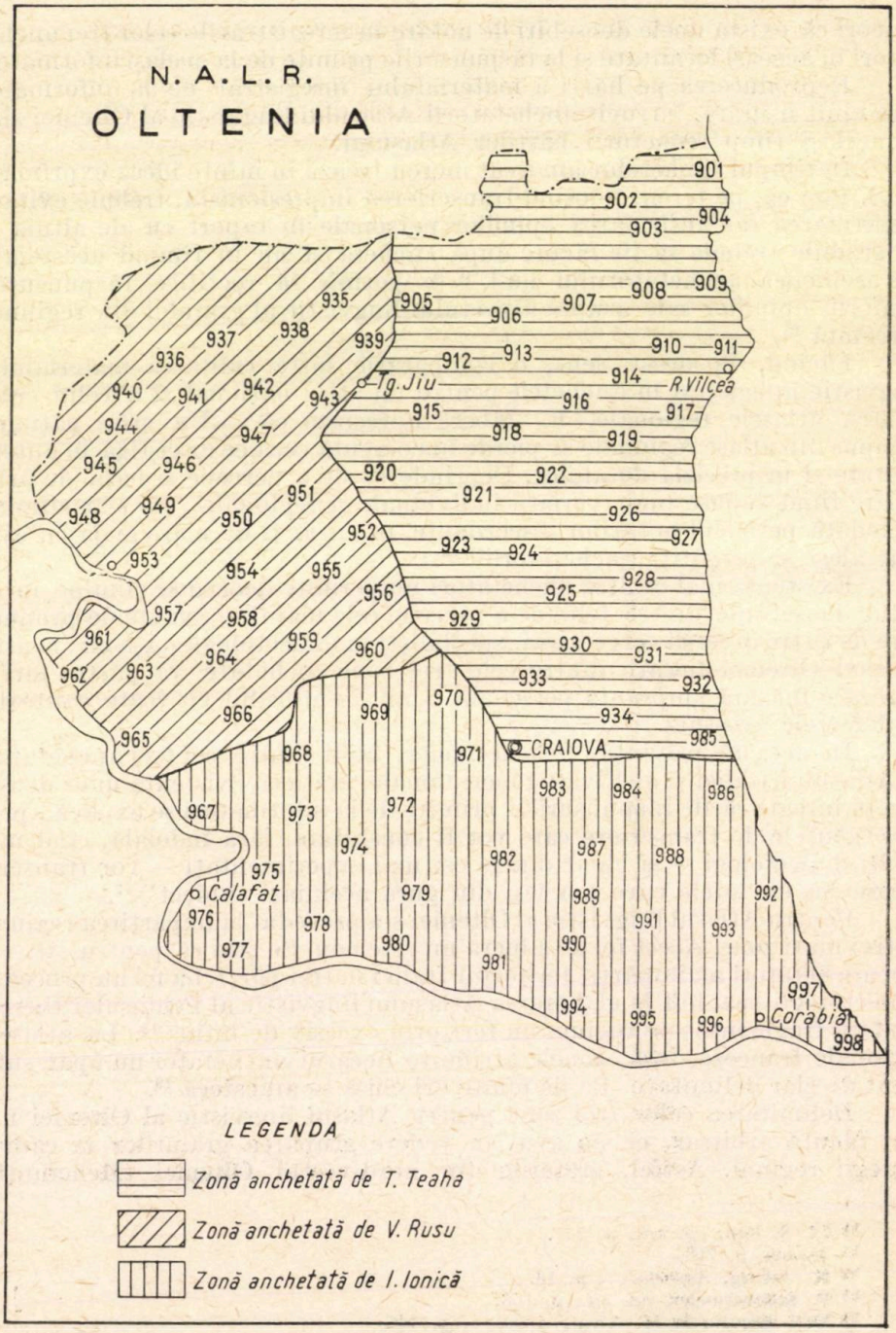
N. A. L. R.
OLTENIA
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
Tg. Jiu
R. Vîlcea
CRAIOVA
Calafat
Corabia
LEGENDA
Zonă anchetată de T. Teaha
Zonă anchetată de V. Rusu
Zonă anchetată de I. Ionică

Fig. 1

care fac tranziția între graiurile din Oltenia și cele din Banat, sînt cuprinse în cadrul aceleiași zone. Graiurile din Cîmpia Olteniei și Lunca Dunării sînt cuprinse în întregime într-o altă zonă. A treia zonă acoperă porțiunea dintre rîurile Jiu și Olt, cuprinzînd graiurile din Gorj și Vîlcea.

Repartiția punctelor cartografice în cele trei zone este următoarea (vezi și harta alăturată) :

ZONA I — anchetată de T. Teaha — cuprinde 34 de localități (punctele cartografice 901—934).

ZONA II — anchetată de V. Rusu — cuprinde 32 de localități (punctele cartografice 935—967).

ZONA III — anchetată de I. Ionică — cuprinde 32 de localități (punctele cartografice 968—998).

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ DE LA IAȘI A SOCIETĂȚII DE STUDII CLASICE

Între 21 și 23 mai 1965 s-au desfășurat la Iași lucrările sesiunii anuale de comunicări a Societății de studii clasice.

În după-amiaza zilei de 21 mai a.c., în aula Universității, prof. I. Davidsohn — președintele Filialei ieșene a Societății — a rostit cuvîntul de deschidere a sesiunii. Prof. N. I. Barbu, într-o elegantă cuvîntare rostită în latinește, a adus salutul biroului Societății.

Comunicările, prezentate în cadrul celor patru ședințe, au atins diferite domenii ale studiilor clasice : istorie, umanism, istoria religiilor, arheologie, istorie literară etc . În cronica noastră, urmărim numai chestiunile referitoare la limbă. În acest domeniu semnalăm următoarele comunicări : Th. Simenschy : *Aspecte din sintaxa homerică* ; R. Vulpe : *Scirtus Dacensis* ; M. Nasta : *Lumina oamenilor. Analiza unor trepte metonimice în cîteva texte ale literaturii elene* ; A. Vraciu : *Raportul limbii grecești cu limbile indo-europene din Asia Mică* ; M. Guțu : *Observații asupra exprimării noțiunilor „bun-rău" în epopeea homerică* ; T. Diaconescu : *Însemnări despre metafora homerică* ; R. Iordache : *Subordonarea la Iordanes* ; L. Lupaș : *Clasificarea fonetică și fonologică a vocalismului dialectului atic* ; Gh. Condurache : *Epitetul în eufonia stilului homeric.*

Merită atenție faptul că interesul mai multor conferențiari s-a concentrat asupra epopeii homerice.

Prof. Th. Simenschy (Iași), în cele două comunicări privind *Aspecte din sintaxa homerică*, a fost preocupat de unele neconcordanțe în folosirea timpurilor din sfera trecutului în propozițiile coordonate și de unele dezacorduri în folosirea participiilor-atribute pe lîngă pronumele personale. În acest caz, dezacordul se manifestă prin neidentitatea cazului gramatical al pronumelui și al participiului atribut. Prof. Simenschy a adus, în sprijinul observațiilor sale, exemple din sanscrită, văzînd aceleași dezacorduri, a căror cauză principală domnia-sa o atribuie necesităților de respectare necondiționată a ritmului în vers.

Gh. Condurache (Iași) atrage atenția asupra rolului însemnat al epitetului ornant în eufonia stilului homeric. Referindu-se la un scurt pasaj din *Odiseea* (Nausicaa la rîu), conferențiarul urmărește comparativ acest pasaj în diferite traduceri moderne (Voss, Bérard, Jukovski, Pindemonte) pentru a vedea în ce măsură autorii au fost conduși de criteriul eufoniei și cum au realizat acest lucru în raport cu originalul, în diferitele metre adoptate.

Aceleași preocupări de ordin stilistic le vădește și T. Diaconescu (Iași) în comunicarea sa asupra metaforei homerice.

M. Guțu a încercat să demonstreze că metoda de cercetare onomasiologică poate fi aplicată nu numai unor denumiri din sfera concret-materială a vocabularului, ci și unor noțiuni cu un grad mai mare de abstractizare. Este scoasă în evidență influența reciprocă a cuvintelor care denumesc noțiunile „bun" și „rău" și evoluția lor perfect paralelă îndeosebi pentru două sensuri : social și etic.

În *Scirtus Dacensis*, prof. R. Vulpe combate interpretarea mai veche a acestui nume (găsit pe o inscripție), conform căreia purtătorul lui ar fi fost dac, și dovedește că el este — de fapt — un străin stabilit în Dacia. Discută apoi sufixul *-ensis* care indică locul, și nu originea etnică.

R. Iordache analizează procedeele subordonării la Iordanes, scriitor latin din sec. VI e.n., semnalînd unele aspecte particulare ale folosirii conjuncțiilor și modurilor de subordonare. Aceste aspecte particulare ale frazei, abateri de la norma clasică, sînt explicate prin influența latinei vorbite asupra lui Iordanes și influența stilului de cancelarie.

Comunicarea prezentată de M. Nasta, intitulată *Lumina oamenilor*, conține analiza unor trepte metonimice în cîteva texte ale literaturii eline. Pornind de la considerații de ansamblu asupra expresiei φῶς τῶν ἀνθρώπων, autorul analizează cîteva texte poetice în care se insistă asupra luminii, ca „element dătător de viață și totodată ca mediu ambiant al unor percepții fundamentale".

Conf. A. Vraciu (Iași) schițează cîteva teorii recente, emise mai ales de V. Gheorghiev și V. Pisani, asupra limbilor indo-europene din Bazinul Mediteranean, stabilind raportul limbii grecești cu limbile indo-europene din bazinul Mării Mediterane și din Asia Mică.

Liana Lupaș a prezentat cîteva posibilități de a clasifica din punct de vedere fonetic și fonologic vocalismul dialectului atic clasic, urmărind, în același timp, diferitele modificări survenite în definiția unităților vocalice în funcție de schimbarea criteriului de clasificare.

Sesiunea științifică din acest an a Societății de studii clasice a realizat cu succes dublul scop pe care și l-a propus : a contribuit la întărirea relațiilor de colaborare între clasiciștii din diferite centre ale țării, precum și la dezvoltarea continuă a studiului antichității greco-latine.

Anca Calangiu

SORIN STATI, *Cuvinte românești. O poveste a vorbelor*, București, Editura științifică, 1964, 206 p.

Ca și rubrica de lingvistică popularizată pe care de doi ani o semnează S. Stati în revista „Flacăra", lucrarea pe care o prezentăm (și în care regăsim multe din articolele apărute în cadrul rubricii menționate) se adresează unor cercuri foarte largi de cititori.

Cuvinte românești schițează principalele probleme ale lexicologiei, ilustrate mai ales cu material românesc, prin intermediul a numeroase și dezvoltate etimologii.

Cele cîteva sute de etimologii cuprinse în lucrare sînt repartizate în două mari capitole.

În primul capitol, intitulat *Povestea vorbei*, etimologiile sînt alese și prezentate în așa fel, încît să facă cunoscute cititorului diferite fenomene lexicale, cum sînt omonimia, sinonimia, evoluția cuvintelor ca sens și expresie, componența și evoluția vocabularului limbii române etc.

Al doilea capitol, *Cuvintele și viața*, pune în lumină legătura dintre lexic și viața socială în ansamblul său. De aceea, în această parte a lucrării, gruparea etimologiilor prezentate se face avînd în vedere diverse domenii de activitate, diferite aspecte ale culturii.

Autorul se oprește în prezentarea sa, cu predilecție, asupra cuvintelor cu o evoluție complexă, a cărei explicare presupune numeroase implicații de natură istorică, numeroase informații de istorie a culturii și a civilizației. Alese în acest mod, etimologiile reușesc să antreneze pe cititor, să-i trezească interesul și să-l instruiască în același timp. Urmărind etimologiile discutate, cititorul se familiarizează cu unele probleme ale lingvisticii și află, totodată, numeroase lucruri despre viața și credințele antichității, despre unele obiceiuri medievale, despre scriitori și curente literare, despre inventatori și invenții, despre relațiile complexe în timp și în spațiu ale omenirii. Cititorul descoperă, prin lectura acestei cărți, legătura strînsă dintre limbă și viața socială, precum și rolul limbii de păstrătoare a vestigiilor unor fapte și evenimente de mult uitate.

Cuvintele discutate sînt înmănuncheate de autor în mod ingenios, făcîndu-se apropieri neașteptate de termeni (cf. de ex. *păgîn* și *peisaj*, p. 168—169, *candid* și *candidat*, p. 132—133 etc.), ceea ce sporește interesul pentru lectura cărții.

Adresîndu-se unui public foarte larg, autorul *Cuvintelor românești* adoptă un ton de conversație amicală (pe alocuri exagerat sfătos: „Dacă aceste itinerare vi s-au părut scurte, iată acum unul mult mai întortocheat..." p. 45, de ex.), evitînd cu grijă tot ce ar putea face anevoioasă lectura lucrării. El evită, astfel, consecvent termenii lingvistici cu caracter tehnic, chiar cei mai răspîndiți. Numai în cîteva cazuri, după o explicație, pe înțelesul tuturor, a fenomenelor, sînt introduși termenii lingvistici care le denumesc (cf. de ex., *sinonim* — p. 12, *fond principal de cuvinte* — p. 30, *calc* — p. 96, 99).

Tot prin grija de a nu complica textul, de a nu face lectura anevoioasă se explică, credem, și faptul că autorul nu face trimiteri bibliografice în cursul expunerii (sursele de informație sînt indicate însă în bibliografia de la sfîrșitul cărții, p. 179—182) și evită unele precizări și explicații tehnice: etimoanele neatestate sînt date fără asterisc (cf. *experlavare* — p. 30), nu se dau indicații referitoare la transliterarea etimoanelor provenind din limbi care utilizează alt alfabet decît cel latin (a celor vechi slave [1], de ex.).

Sînt evitate, de asemenea, discuțiile și controversele, ceea ce are ca urmare faptul că lectura lucrării prezentate creează impresia că în lingvistică, cel puțin în etimologie (deși „gramatici certant"), totul este clar și fără umbre, nu există etimologii îndoielnice sau explicații controversate, ceea ce diminuează interesul lucrării pentru specialist și o face, în unele cazuri, susceptibilă de critică. Foarte rar apare cîte un timid „probabil" (cf. p. 98: „Limbile moderne au împrumutat cuvîntul grecesc *probabil* — subl. ns. V.G.-R. prin intermediul limbii latine...").

Pentru a da un caracter mai concret afirmațiilor sale, mai ales celor referitoare la evoluția semantică a cuvintelor, S. Stati le sprijină, cum se obișnuiește, cu citate din diverse texte literare. Întîlnim astfel citate din poezia populară (p. 21), din cronica lui Miron Costin (p. 34), din Eminescu (p. 52), din Caragiale (p. 55), din Odobescu (p. 56) etc. Citatele sînt, în general, scurte (uneori, prea reduse pentru a fi elocvente pentru sensul discutat — cf. p. 93). Folosirea în unele cazuri a unor citate mai lungi și indicarea, întotdeauna, alături de numele autorului, și a lucrării din care fac parte, ar fi fost, credem, utile, deoarece ar fi incitat poate pe unii cititori să citească unele din aceste lucrări, rezultat care ar fi fost în acord cu cel urmărit de *Povestea vorbei* — acela de a *instrui*.

Datorită modului în care este alcătuită, lucrarea *Cuvinte românești. O poveste a vorbelor* va fi citită cu plăcere de nespecialiști și va putea fi utilizată ca instrument auxiliar de cei care, într-o formă sau alta, predau lexicologia, deoarece pune la îndemînă, strîns laolaltă, un material lexical foarte bogat. Pentru aceștia din urmă foarte util este și indicele de cuvinte care însoțește lucrarea (p. 185—202).

Valeria Guțu-Romalo

Balade populare românești. Introducere, indice tematic și bibliografie, antologie de Al. I. Amzulescu. Ediții critice de folclor-genuri, 3 vol. (I-465 p., II — 513 p., III — 537 p.), București, Editura pentru literatură, 1964.

Ediția de balade populare românești, întocmită de Al. I. Amzulescu, se impune atenției prin materialul bogat, reprodus din diferite culegeri (vezi *Indicele culegerilor din care s-a alcătuit antologia*, în vol. III, p. 531—537), care încearcă să înfățișeze întreaga varietate tematică a baladei, și prin aparatul critic dezvoltat care o însoțește [2].

Ea reprezintă un moment însemnat în acțiunea de republicare, pe genuri, a produc-

[1] Se transcrie ca în lucrările de specialitate *cetorutu*, (p. 74), *prospasti* (pt. *propasti*, id.), dar *jir* (p. 93) nu *žir*. E adevărat că problema ierurilor e mai complicată decît a lui *ž*, redat fidel de *j*.

[2] Introducere, p. 5—100, indice tematic și bibliografic, p. 107—234 și 235—245, indice alfabetic de teme și titluri de variante, p. 247—279, în vol. I, și glosar, p. 427—486, indice alfabetic de titluri cuprinse în antologie, p. 489—497, indice onomastic, p. 499—529, indicele culegerilor din care s-a alcătuit antologia, p. 531—537, în vol. III.

ţiunilor cuprinse în culegerile de folclor românesc.

Sperăm că problemele pe care le ridică studierea şi clasificarea baladelor populare româneşti vor forma şi de aici înainte obiectul preocupărilor folcloriştilor şi istoricilor literari, ceea ce va duce la noi clarificări şi precizări în acest domeniu.

În *Introducerea* care precede această antologie, autorul tratează despre importanţa baladei şi stadiul cercetărilor, valoarea ei ideologică şi artistică, apariţia baladei şi căile ei de dezvoltare, problema „istoricităţii", stadiul actual al baladei şi clasificarea, pe categorii, a acestui gen folcloric.

Ne rezumăm aici să facem numai cîteva observaţii generale în legătură cu problemele discutate în introducere.

În discuţia privitoare la originea baladei româneşti, Al. I. Amzulescu acordă prea puţin spaţiu valorificării critice a părerilor unor cercetători cu merite în acest domeniu (N. Iorga, P. P. Panaitescu, I. C. Chiţimia). Autorul se rezumă, mai degrabă, la critica, uneori vehementă, a părerilor acestor cercetători. Vom da cîteva exemple.

„Bizuindu-se pe o analiză sumară a faptelor, N. Iorga, care a dovedit preocuparea cea mai susţinută (deşi s-a spus că Iorga face o analiză sumară! — nota n.) cu privire la trecutul baladei, enunţă unele idei ce nu pot rezista unei critici mai atente" (p. 36—37).

I. C. Chiţimia, „... pe lîngă alte teze false, ... ajunge la idei ciudate în privinţa căilor diferite (!) de apariţie a basmului şi a baladei ... textul autorului ne scuteşte a proape de orice comentariu suplimentar ..." (p. 51), în sprijinul acestei afirmaţii fiind reprodus, în continuare, un citat de două pagini şi jumătate!

Iată şi un context în care, printr-un adevărat tur de forţă, N. Iorga şi I. C. Chiţimia sînt pur şi simplu desfiinţaţi, pe baza „observaţiilor judicioase" cuprinse într-un citat de o jumătate de pagină din studiile lui V. I. Propp (folosit cu multă insistenţă de autor, chiar şi atunci cînd nu era cazul, vezi p. 39, de exemplu): „Analiza atentă a conţinutului tematico-ideologic al baladelor «despre curte», ... dovedeşte un paralelism izbitor [cu situaţia din eposul rus, discutată de V. I. Propp], în faţa căruia se risipesc cu desăvîrşire, fiind total lipsite de temei istoric, părerile învechite ale lui N. Iorga şi sovăielile recente ale lui I. C. Chiţimia" (p. 54).

Aprecierea lui A. I. Amzulescu că N. Iorga este „un adept făţiş al concepţiei idealiste burgheze asupra originii aristocratice a eposului" (p. 37), se bazează numai pe faptul că acesta consideră că balada s-a născut în cadrul curţii feudale, sub influenţa guzlarilor, fără să se ia în consideraţie concepţia generală a lui Iorga despre creaţia populară: „Cine a făcut poezia populară? «Poporul». Poporul, luat în miile sale de oameni, poate însă numai recunoaşte felul său de a fi în poezia pe care o primeşte şi o păstrează, ducînd-o, cu multe adaosuri şi schimbări locale şi personale, de-a lungul veacurilor. *Unul* singur a trebuit să afle însă cîntecul"[2]. Această părere Iorga o susţine printr-un exemplu privind crearea baladei: „unul singur, un lăutar din vremuri, a găsit-o în mintea sa la masa unui domn"[3].

Este de asemenea evident că din acest context în care se discută raportul individual-colectiv în creaţia populară nu se pot formula concluzii generale în legătură cu concepţia lui Iorga despre crearea baladei româneşti, aşa cum procedează Al. I. Amzulescu (p. 37). De altfel, Al. I. Amzulescu nu precizează că Iorga afirmă numai despre baladele aparţinînd ciclului domnesc că s-au născut în preajma ospeţelor domneşti şi a curţilor voievodale româneşti, căile de apariţie a celorlalte ci-

[2] *Istoria literaturii româneşti*, vol. I, ed. a II-a, 1925, p. 26; cf. şi Barbu Theodorescu şi Octav Păun, *Folclor literar românesc*, Ed. de stat didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1964, p. 202—203, unde se prezintă contribuţia lui N. Iorga la cercetarea originii, clasificării şi valorii estetice a baladei.

[3] N. Iorga, *op. cit.*, p. 26.

cluri (al Codrenilor, dobrogean, transdunărean, haiducesc) fiind, potrivit concepţiei sale, diferite.

Nu este relevată nici părerea justă a lui Iorga că, în procesul evoluţiei, chiar în balada de curte pătrund numeroase „note populare", atunci cînd, poporul „recunoaşte [în ea] felul său de a fi" [4], ceea ce are drept rezultat o dezvoltare şi îmbogăţire continuă a motivului respectiv. Această idee este susţinută, de altfel, şi de Al. I. Amzulescu (p. 51)[5].

Apoi, pentru a putea accepta ideea că părerea lui Iorga despre originea baladei „ne apare azi cu totul depăşită" (p. 37), era necesar ca Al. I. Amzulescu să discute critic argumentele istorice pe care le citează Iorga: caracterul naţional al ospeţelor domneşti, „fireşti şi deci foarte vechi", dovezile privitoare la însoţirea domnilor, în timpul luptelor, de către lăutari[6] etc.

În ceea ce priveşte preferinţa lui Iorga pentru lirica populară (balada are mai puţină putere de expresie), ea nu poate fi „criticată" numai printr-un singur semn de exclamaţie (p. 37), cînd şi alţi cercetători, de exemplu Ov. Densusianu, au demonstrat convingător în studiile lor profunzimea şi superioritatea liricii populare faţă de celelalte genuri folclorice.

„O soluţie proprie", propusă „după îndelungate cercetări", aşa cum afirmă autorul (p. 92), putea să folosească mai mult cercetările anterioare.

În legătură cu clasificarea baladei[7] pe care o propune autorul (p. 99), *ciclul cotropitorilor* (*turci-tătari*), din cap. II, ar trebui intitulat, mai precis, *ciclul luptei contra cotropitorilor*. Tema baladelor incluse în acest ciclu este, evident, l u p t a c o n t r a c o t r o p i t o r i l o r. O dovadă este, în acest sens, şi faptul că, tematic, unele balade din acest ciclu ar putea să figureze tot atît de bine în subcapitolul următor, *Haiducii*.

Întocmirea unei ediţii de asemenea proporţii pe baza unui număr mare de culegeri de folclor (vezi *Indicele culegerilor din care s-a alcătuit antologia*, vol. III, p. 531—537, care cuprinde 67 de titluri), pune probleme deosebite în ceea ce priveşte t r a n s c r i e r e a t e x t e l o r.

Considerăm că indicaţiile care se dau în „lămuririle asupra ediţiei" (p. 101—103) despre transcrierea textelor sînt sumare (ele sînt prezentate numai în cinci rînduri) şi nu permit să ne formăm o părere de ansamblu în această privinţă.

De aceea am procedat la verificarea unor texte cu culegerile din care autorul ediţiei şi-a selectat materialul, ceea ce ne-a dat posibilitatea să facem cîteva observaţii în legătură cu principiile de transcriere folosite.

Deşi în „lămuriri asupra ediţiei" se arată că vor fi păstrate „fonetismele regionale", se observă, în special la textele reproduse din culegerile lui Ov. Densusianu, T. Papahagi, I. Diaconu, Alexici şi alţii, o puternică t e n d i n ţ ă d e l i t e r a r i z a r e, chiar şi în cazul fonetismelor care nu reclamau folosirea semnelor diacritice.

Iată cîteva exemple de fenomene fonetice pentru care autorul ediţiei adoptă, adesea, formele literare:

1. Caracterul dur al unor consoane (*s*, *ş*, *ţ*, *z* etc.). Versurile:

Că n'a lăsat Dumnezeu,
Să să tae şi împăraţii,
C'acù ţ-aş mînca ficaţii.

[4] N. Iorga, *op. cit.*, p. 26.

[5] Prin caracterul autentic-popular în general al acestor balade, autorul justifică şi titlul cap. IV, în clasificarea sa: „Despre curtea feudală" (p. 97—98).

[6] Cf. şi studiul introductiv al lui Al. I. Amzulescu, unde se susţine ideea, nu prea depărtată de teoria „transplantării" a lui Iorga, că asimilarea atmosferei sud-dunărene a acţiunilor epice novăceşti în cîntecele româneşti s-a produs în „lumea cîntăreţilor de tabără, între guzlari şi cîntăreţii români, în timpul popasurilor şi în preajma corturilor de viteji, căpitani, iuzbaşi, ceauşi, vătafi şi opincari..." (p. 42).

[7] Cronica lui N. Jula, în „Luceafărul", VII, 11 (144), 23 mai 1964, p. 23, semnalează numai unele observaţii p o s i b i l a f i f ă c u t e în legătură cu clasificarea baladelor.

din colecţia Giuglea-Vîlsan îmbracă, în ediţia pe care o prezentăm, p. 22, următoarea formă :

Că n-a lăsat Dumnezeu
Să *se* taie împăraţii
C- acu *ţi*-aş mînca ficaţii ! [8]...

Cf., alte exemple, în vol. II, p. 446 şi III, 315—316, unde, deşi forma dialectală *braţă* era cerută de rimă (*dulceaţă*), s-a procedat şi în acest caz la literarizare.

2. Formele populare de imperfect în *-ia* sînt înlocuite prin formele literare, în *-ea* : *auzia, înfloria, răsăria, venia* > *auzea, înflorea, răsărea, venea* (I, 438—451).

3. Palatalizarea labialelor este notată, în textele reproduse din culegerea lui Tache Papahagi, evitîndu-se semnele diacritice : *pḱiči̯oare* > *pchicioare, Mńi* s-o măritat > *Mni* ... Apar, în aceleaşi texte, şi următoarele forme : *mńeu* > *mieu, Ńi* s-o măritat > > *Mni* ... în loc de *mn(i)eu* şi, respectiv, *ni* [9] (I, 244—246). Cf. însă formele literarizate : *ńic* > *mic, ńercurea* > *miercurea, ǵiţa* > *viţa* (în texte din culegerea lui I. Diaconu ; II, 437—440).

4. În textele reproduse din culegerea lui I. Diaconu, fonetismele moldoveneşti cu *ă*>*î* şi *e*>*i* sînt înlocuite prin forme literare : *umblî* > *umblă, cari* > *care* etc. (II, 437—440). Cf. şi *batrînă* > *bătrînă* etc. (II, 463—466), în texte reproduse după culegerea de poezii a lui Alecsandri.

5. În locul formelor populare, fără *h-*, înregistrate de Alexici, sînt folosite formele literare : *Aĭdušiĭe* > *Haiducie* (I, 378—386). Cf. însă Ba *aideţi* > Ba *'aideţi* (III, 111).

6. Cuvintele care au fost înregistrate cu o fricativă în loc de africată sînt, în general, transpuse în fonetism literar : *rădăčînă* > > *rădăcină, mńi̯-a ruǧîńi* > *mni-a rugîni* [sic !] (III, 362—365 ; cf. şi II, 437—440, I, 378—386).

7. Forma articulată (populară) a substantivelor masculine şi neutre este înlocuită prin cea literară : *finuţu* > *finuţul* (III, 74—76), *acu, dracu* > *acul, dracul* (III, 315—316).

Alte exemple de literarizări : *ierea* > *era* şi *erea* (I, 438—451), Sara cînd *săra* > Sara cînd *'săra* (I, 438—451), *numa* > *numai* (II, 446), *păstă* > *peste* (II, 446), *beut* < *băut* (II, 446), *lu* > *lui* (II, 437—440), *Zalili*, ca *soarili* > *Zalele* ca *soarele* (II, 437—440), *a doilea* > *al doilea* (II, 437—440), *didi̯a* > *dădea, stăi* > *stai* (II, 437—440), *Rumânească* > *Românească* (I, 378—386), *coată* > *cată* (III, 315—316), *ot'i* > *ochii* (III, 315—316) etc.

Folosirea alternativă a formelor fonetice diferite ale unor cuvinte este un fenomen caracteristic vorbirii populare. În ediţia de faţă se operează, adesea, o u n i f o r m i z a r e : *băştia* > *băştea, prin* > *pin* (I, 438—451).

În cele mai multe cazuri, această operaţie nu este dusă pînă la capăt, continuînd să existe forme duble : *amejuia* — *amăjuia, adormea* — *adurmea*, (voi) *v-oţi* — *voţi* (I, 438—451).

În general, în transcrierea textelor sînt folosite n o r m e l e o r t o g r a f i c e şi d e p u n c t u a ţ i e actuale. În repetate rînduri însă semnele de punctuaţie din textul original sînt înlocuite prin alte semne, sau se introduc semne noi de punctuaţie, fără să se menţioneze într-un fel acest lucru : semnele citării sînt înlocuite prin linia de dialog, punctul prin semnul exclamării, acesta din urmă prin semnul întrebării ş.a.m.d. (I, 438—451, II, 437—440, III, 244—245 etc.).

Am reţinut unele inconsecvenţe ortografice : [peşte] *de-l* mărunt (I, 350) dar [*peşte*] *d-ăl* mărunt (I, 387), [tutun] *D-el* ce bea paşa (I, 446) ;

---

[8] Menţionăm şi celelalte intervenţii făcute de autor în textul original, şi nu numai în domeniul foneticii, fără a se specifica acest lucru : eliminarea virgulei după primul vers, restructurarea versului al doilea (cf. şi I, 444, versurile 243—244), potrivit unei interpretări proprii, nenotarea accentului (necesar) în al treilea vers şi încheierea acestuia prin semnul exclamării în loc de punct.

[9] *Ńi* reprezintă un stadiu mai avansat de palatalizare decît *mńi*.

[peşte] De morun, *de-ăl* bun (III, 383) şi De morun, *d-ăl* bun (III, 384) [10].

În cazul transcrierii cuvintelor care au pierdut consoanele finale, se procedează în trei feluri : 1. se păstrează forma din textul original, 2. absenţa consoanei finale este marcată prin ', 3. se reface forma literară, adăugîndu-se consoana finală. Cf. I, 438—451, II, 446, III, 346, 368 etc.

Semnalăm, de asemenea, transcrierea *demischie* în versul : „Cu sabie demischie" (pentru care Al. I. Amzulescu îşi însuşeşte interpretarea lui V. Bogrea, cf. nota 1) deşi, în aceeaşi baladă, avem versul : „Săbioara şi-o scotea, / La *mischie* o dregea !", care pledează în favoarea grafiei *de mischie*. În acelaşi sens, vezi şi grafia : „-*Dale* coadre, frate coadre" (II, 177), care reprezintă, evident, pe *d-ale* (din *d-alelei*), *Să-i-se* dreagă inima (<*Sî i sî* drjagî inima : II, 438).

Ne-am fi aşteptat ca, faţă de proporţiile ediţiei de balade şi bogăţia de forme dialectale şi populare prezente în textele alese, să întîlnim mai des n o t e d e s u b s o l în care să se comenteze unele fapte sau să se menţioneze corecţiunile făcute de editor.

Notele de acest fel sînt însă foarte rare (I, 378, 472, 438, 442, 444 etc.), ceea ce face ca o seamă de forme de limbă interesante să rămînă necomentate, iar modificările de text introduse de autor să nu fie semnalate, pentru interpretarea filologică a textului fiind necesară, astfel, colaţionarea cu culegerea de bază. Iată cîteva exemple (vezi şi unele observaţii de mai sus) : Bucate *să-mi făcèm* (III, 384), Să-m *d-ascriu* o cărticea (III, 335 ; în textul original : Să-m *d'a scriu* ...), În luna lui *Făurat* (I, 296), De ce viţă că *mi-s* eu (I, 385 ; în textul original : *mis*) etc.

La versul „El să da de să durmea-re" (I, 378) se face o notă în care se spune că *re* este „silabă de completare a versului cîntat". Dacă s-ar fi luat în consideraţie şi versurile : Pe cum m-oi *păzeam* / Aşa mi-oi *aveam* (I, 444) şi — Purcărele, *purcărele* / N-ai văzut slujnica *me-le* (III, 364), s-ar fi observat că silaba (sau numai consoana : *păzeam* — *aveam*) care se adaugă la sfîrşitul versurilor variază în raport cu necesităţile de rimă. Uneori această silabă constituie o rimă suplimentară (cf. I, 386 unde apar opt rime consecutive, formate din imperfecte verbale, care au această silabă finală *re*), alteori însă ea este indispensabilă (cf. *purcărele — me-le*).

Nota la versurile : Toţi boii mi-i da / Şi eu draci *o vrea* (I, 438) este de prisos, deoarece era suficient să se facă corecţiunea, sugerată clar de context : *o [i] vrea*.

Nu sînt folosite în ediţia de faţă nici notele care apar în culegerile din care s-a selectat materialul, referitoare la originea baladei (cf. II, textul de la p. 421—423, reprodus din culegerea Giuglea-Vîlsan), informatorul (lăutar !) de la care a fost înregistrată piesa respectivă (cf. I, 295—299, textele reproduse din culegerea lui N. Păsculescu), notele explicative din colecţia lui V. Alecsandri şi glosările [11] (cf., mai ales, culegerea Giuglea-Vîlsan, însoţită de un glosar bogat şi bine alcătuit).

Ne vom referi, în continuare, la *glosarul* [12], bogat şi interesant, prezentat în vol. al III-lea (p. 427—486). El este util folcloriştilor şi dialectologilor şi va trebui luat în considerare în lucrările lexicografice.

O primă nedumerire avem în legătură cu termenii care apar în g l o s a r, dar n u

[10] În ambele cazuri, în textul original : *de-ăl*.

[11] S-ar fi evitat în acest fel şi unele greşeli de glosare.

În culegerea Giuglea-Vîlsan, pentru termenul *zărzălii* ('Mpăratu mi-avea, / Tot prin băştea, / Neşte *zărzălii* ; I, 439), în notă se dă sensul „poame" iar în glosar, s.v. „un fel de fructe". În ediţia lui Al. I. Amzulescu nu se face nici o notă, iar în glosarul din volumul al III-lea, s.v.. *zărzălie* [?], se indică sensul „livadă de zarzări", deşi contextul arată clar că împăratul nu putea să aibă mai m u l t e (cf. pl. *zărzălii*) „l i v e z i de zarzări" într-o grădină (cf. glosarul ,s.v. *băştea* „grădină"). În graiurile oltenești de nord-vest am înregistrat, cu ocazia anchetelor pentru NALR, frecvent, termenul *zărzăliu*, pl. *zărzălii* „zarzăr (pom)".

[12] Alcătuit de Ion Ionică.

sînt glosați, sensul lor fiind „marcat" prin semnul întrebării; cf. s.v. *cărăvani* s.m. pl. — „glosat" prin (?), deși termenii *cărvan* (cf. glosar), *cărvănăritul* și contextul:

„*Cărăvani* la sare
Mîndră de vînzare",

indică sensul „negustori, cei care transportă mărfurile". Cf. și s.v. *amet, bai-han, bîrdîc, cafaon, chiși, geamăn, heisicol, helei, iminea, inghermici, învîrta, ocor, oimac, păşuț, pogolnic, ruşculiță* etc.

Indicațiile privind originea sau circulația termenilor (Turc., Înv., Reg., Rar) nu sînt notate consecvent, lipsind la un mare număr de cuvinte (Cf. s.v. *aman, anasîni, baca, baș, cerdac, cîrpător, corlată, înscris, jendar, lume* „nume", *lumi* „numi", *lumină* „luminare", *sudui, vig, voiscă* etc.); s.v. *cătană, cătăni, cătănit* se dă indicația (Reg.), dar lipsește s.v. *cătane* s.f. — cătănie, serviciu militar, singurul termen, din cei patru, care nu este înregistrat în DM.

Ordinea acestor indicații nu este aceeași la toți termenii; cf. s.v. *aga* s.f. (pl. *agale*) (înv.), dar s.v. *arm* s.n. (Reg.) (pl. *armuri*).

Termenii incluși în glosar și care sînt folosiți la definirea sensului altor cuvinte trebuia să fie redați cu caractere cursive: cf. s.v. *codișcă: cadiu*, s.v. *ceaușî*: ceauș, s.v. *ceteră*: ceteră, s.v. *durdă*: flintă.

Pentru unele sensuri se menționează: (probabil), chiar atunci cînd sensul este destul de clar: cf. s.v. *cura* vb. refl. (probabil) a se îngriji; acest sens rezultă, fără echivoc, din versul:

„Dar ea *nu se cura*"...

Glosarea unor termeni se face printr-un număr prea mare de sinonime: cf. s.v. *bănat*, glosat prin șapte sinonime, s.v. *foale*, glosat prin patru sinonime etc.

Vom face, potrivit ordinii alfabetice, unele observații în legătură cu redactarea acestui glosar.

s.v. *bruşală*: sensul „luptă strînsă corp la corp" nu este susținut de contextul:

„*Punea săgeți* cîte doo
Dobora tătari tot noo
Veni soarele la prînz
Îi fu *bruşala* cu rîs",

din care reise clar că lupta nu se duce corp la corp, ci cu ajutorul săgeților.

s.v. *calapăr* este glosat prin *calomfir*, iar s.v. *calonfir* ... iarbă *ierbacee* (sic!, cf. și s.v. *cîrmîz, măieran, negare, pelinariță, vîzdogea*), aromatică, cu frunzele ovale compuse ..., în loc să se folosească același *calomfir*. Cf. și s.v. *chimer*: se glosează termenul pe două rînduri, și abia atunci se trimite la *chimir*, cînd numai această trimitere era suficientă.

s.v. *cărăgea* —(despre tutun) soi bun de tutun (!).

s.v. *celar* se dă indicația (înv.) pentru sensul „odaie, încăpere", fără să se menționeze că termenul are o răspîndire regională.

s.v. *celuit*, vezi *înceluit*, unde *celuit* este considerat variantă a lui *înceluit* cînd raportul este exact invers; cf. etimonul maghiar și DM, s.v.; cf. și s.v. *găzdac*, unde se dă, ca variantă, *gazdă* (!)

s.v. *cepsea*: bonetă purtată de copii, de fete, sau numai (!?) de femei măritate, sau (!) de neveste tinere; sensul astfel formulat este echivoc și nu ne lămurește pînă la urmă cine poartă această... bonetă.

s.v. *cioareci* ... de pănură sau dimie: cei doi termeni sînt sinonimi, cf. DM, s.v.

s.v. *ciumpăvi* vb. — a face să înțepenească (să amorțească) picioarele (cailor) de multă alergătură: sensul lui *a ciumpăvi* nu este „a înțepeni" și nici „a amorți" (cf. dicționarele și glosarele!), iar picioarele nu înțepenesc de alergătură.

s.v. *cîrlan* ... 2. mînz sau cal (!) pînă la trei ani.

s.v. *colan*: deși se folosește glosarea din DM, este eliminată, din dorința de conciziune,

tocmai nota distinctivă faţă de *brîu*, *cordon*: cingătoare *împodobită*; cf. şi versurile:

„Eu din funie-am să fac
Colan mîndru pentru turci",

s.v. *drig* ... dric, scheletul de sus al unui car fără roate (sic!, pentru pl. literar *roţi*) şi loitre.

s.v. *ghizd* ... împrejmuire care formează îngrăditura unei fîntîni ... (!); cf. s.v. *corlată*: îngrădire, colibă, sălaş pentru vite ...

s.v. *giumînare* (fără nici o indicaţie privind răspîndirea termenului) .. stîlpul bifurcat de care se sprijină cumpăna fîntînii! *Giumînare* este lemnul (lung şi subţire) prins de cumpănă şi de care se agaţă găleata, cf. ALR II_2, vol. III, h. 849 [prăjina (de scos apa din fîntînă)], pct. 728; cf. şi *lumînare* „id", în pct. 29, 531, 791, 812, 848, 872, 876, 886. Exact acelaşi sens are termenul şi în versurile indicate în glosar, în care este atestat *giumînare*:

„Şi *pe furcă se suia*,
Pe giumînare se lăsa";

s.v. *odaie* s.f. (Înv. şi Reg.) — aşezare gospodărească izolată de sat, fermă mică (!), tîrlă de vite.

s.v. *ortoman* ... chipeş, viteaz, mîndru: lipseşte un sens des întîlnit în poezia populară, şi chiar în una dintre baladele (*Mioriţa*) la care se face trimitere în glosar: bogat.

s.v. *paraleu* s.m. — (mai ales în corelaţie cu leu) leu foarte mare (!); pentru sensul lui *paraleu*, vezi Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1944, p. 205; cf. contextul:

„— Eu puicuţa nu mi-oi vinde
Chiar cerul de s-ar aprinde,
Ci v-oi (sic!) vinde murgul meu,
Că-i din neam din *paraleu*",

În legătură cu indicele toponimic am semnala faptul că variantele unui toponim puteau fi grupate într-un singur paragraf, sub forma literară; astfel s-ar fi evitat înregistrarea unui singur toponim (cu variantele sale fonetice) în mai multe rînduri (cf. cele şapte variante ale lui Ţarigrad).

★

Observaţiile pe care le-am făcut, variate prin natura problemelor pe care le ridică întocmirea unei ediţii de folclor, de dimensiunile aceleia pe care am recenzat-o, nu diminuează interesul şi valoarea generală pe care le prezintă o lucrare ca antologia de *Balade populare româneşti*.

Prin îmbunătăţirea continuă a aparatului critic auxiliar şi prin ridicarea ţinutei ştiinţifice, ediţiile de folclor care se află în pregătire la Editura pentru literatură vor reprezenta noi contribuţii la valorificarea creaţiei populare.

Valeriu Rusu

HALINA MIRSKA-LASOTA, *Zwięzla gramatyka języka rumuńskiego* (Scurtă gramatică a limbii române), Varşovia, Wiedza Powszechna, 1964, 16°, 132 p.

Recent a apărut în Polonia prima gramatică a limbii române, datorită Halinei Mirska-Lasota, titulara cursului de limba română de la Universitatea din Varşovia. Manualul reprezintă o trecere în revistă a principalelor probleme de fonetică şi morfologie a limbii române.

Într-o scurtă *Introducere*, autoarea prezintă cititorului polonez problema originii latine a limbii române şi a locului ei între celelalte

limbi romanice. În capitolul I, *Ortografia şi pronunţarea* (p. 11—19), găsim explicaţii referitoare la modul de citire a literelor alfabetului românesc, noţiuni privind alternanţele vocalice şi consonantice şi accentuarea. Capitolul II, *Părţile nominale de vorbire* (p. 20—63), cuprinde declinarea substantivelor şi adjectivelor, gradele de comparaţie ale adjectivelor, clasificarea şi declinarea pronumelor. Capitolul III, *Numeralul* (p. 64—70), este consacrat clasificării, folosirii şi declinării numeralelor. În capitolul IV, *Noţiuni generale despre verb* (p. 71—74), se dau explicaţii asupra modurilor şi timpurilor verbului românesc. În capitolul V, *Formele verbale simple* (p. 74—106) se prezintă clasificarea verbelor după conjugări, temele verbale, prezentul indicativului şi conjunctivului, formele imperativului, imperfectului, participiului pasiv, supinului, infinitivului şi gerunziului, perfectului simplu, mai mult ca perfectului şi, aparte, formele verbelor neregulate. Capitolul VI, *Formele verbale compuse* (p. 107—115), cuprinde explicaţii referitoare la formarea infinitivului trecut, perfectului compus, viitorului şi viitorului anterior, condiţionalului prezent şi trecut, conjunctivului trecut, prezumtivului, diatezei pasive şi reflexive. În capitolul VII, *Folosirea formelor verbale* (p. 116—127), se discută regulile de folosire a diferitelor forme verbale româneşti în comparaţie cu formele corespunzătoare din limba polonă. Capitolul VII, *Părţile de vorbire neflexionare* (p. 128—131), cuprinde tratarea pe scurt a adverbului, prepoziţiei, conjuncţiei şi interjecţiei.

După cum se vede, manualul prezintă un tablou destul de complet al morfologiei limbii române. E de remarcat claritatea expunerii materialului şi atenţia deosebită din partea autoarei de a da cît mai multe cunoştinţe de folos practic.

Un alt merit al manualului constă în faptul că cititorul polonez găseşte în el multe raportări la limba sa maternă, ceea ce uşurează înţelegerea problemelor gramaticii româneşti. Foarte importantă şi folositoare pentru învăţarea practică a limbii române este diferenţierea formelor limbii vorbite de cele ale limbii literare (vezi, de ex., folosirea timpurilor şi modurilor verbale).

Unele lipsuri ale manualului decurg din volumul restrîns al acestuia. Astfel, se acordă prea puţină atenţie diftongilor limbii române, fiind prezentaţi numai *oa* şi *ea*. De triftongi nu se aminteşte nimic. În schimb, alternanţele vocalice şi consonantice sînt tratate în repetate rînduri cu ocazia discutării desinenţelor substantivale, adjectivale, verbale etc.

Alături de terminologia gramaticală polonă ar trebui să fie dată, măcar în paranteză sau într-un index special, şi terminologia gramaticală românească, ceea ce i-ar da cititorului polonez posibilitatea de a continua cu mai multă uşurinţă studierea gramaticii româneşti. De altfel, terminologia gramaticală polonă nu este totdeauna folosită corect pentru denumirea fenomenelor gramaticale româneşti: la p. 14 şi 83 întîlnim termenul *spółgłoskowe, spółgłoska* 'consonantic, consoană' pentru *u* semi-vocalic, deşi în limba polonă se foloseşte în acest caz termenul *niezgłoskótwórczy* 'nesilabic'; de cîteva ori întîlnim termenul *końcówka* 'desinenţă' cu referire la infinitiv (p. 74, 75) şi gerunziu (p. 92), deşi în limba polonă termenul acesta se foloseşte numai în cazul formelor flexionare.

În lucrare s-au strecurat şi unele inexactităţi şi greşeli de limbă română; astfel, la p. 22 găsim următorul pasaj: „În locul terminaţiei de singular a multor substantive feminine diminutive în *-ică* apare la plural terminaţia *-ele*, identică cu aceea a pluralului substantivelor corespunzătoare nediminutivale: *bătrînică — bătrînele, păsărică — păsărele*", în care autoarea confundă formele nearticulate cu cele articulate, care se mai deosebesc şi din punct de vedere fonologic: *bătrînéle — bătrînele, păsăréle — păsările*. La p. 92, probabil în urma unei greşeli de tipar, apare scris că gerunziul verbelor de conjugarea a IV-a, terminate în *-i*, se formează cu ajutorul desinenţei *-înd*, iar al celor în *-î* cu *-ind*. Greşeala se repetă şi în exemplele ilustrative: *murînd, coborînd*. În sfîrşit, nu totdeauna alegerea corespunden-

telor poloneze ale unor forme gramaticale românești este cea mai fericită. De exemplu : formele prezumtivului *oi fi văzînd* , *oi fi văzut* (p. 112), definite de autoare ca familiare, sînt traduse prin *zapewne widzę, zapewne widziałem*, care sună în limba polonă artificial și livresc. În polona vorbită s-ar folosi mai degrabă, în cazul acesta, *tak jakbym widział* sau *może i widzę, może i widziałem*.

Neajunsurile pe care le-am semnalat mai sus nu micșorează valoarea manualului, care reprezintă prima încercare de acest fel în literatura polonă de specialitate [1]. El va fi cu siguranță un compendiu de gramatică util pentru cei care învață practic limba română, ca și pentru cei care, cunoscînd într-o anumită măsură această limbă, doresc să-și sistematizeze cunoștințele de gramatică.

Stanislav Gogolewski (Lódź)

Dicționar român-maghiar, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1964, vol. I (A—L), 744 p. și vol. II (M—Z), 848 p.

Lucrările lexicografice care oglindesc legăturile dintre limbile română și maghiară dispun de o tradiție destul de bogată.

Primul dicționar, rămas în manuscris, în care limba maghiară apare alături de limba română, datează din secolul al XVII-lea și poartă numele de *Anonymus Caransebesiensis*[2]. O altă lucrare de început, mai importantă, este *Lexiconul Marsilianum*, dicționar latin-român-maghiar, întocmit ori între anii 1670—1690, ori între 1687—1701, editat de C. Tagliavini în 1930.

Numărul dicționarelor româno-maghiare și maghiaro-române crește însă considerabil începînd din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Acestea sînt încercări de a da dicționare bilingve care să satisfacă necesitățile practice. Materialul ilustrativ cuprins în aceste dicționare este însă destul de redus ; autorii se mulțumesc cu tratarea cuvintelor celor două limbi, punîndu-le față în față.

Cel mai important dintre dicționarele generale româno-maghiare și maghiaro-române, apărut înainte de 1944, este cel al dr. V. Cheresteșiu, care a cunoscut mai multe ediții. Acest dicționar depășește pe cele anterioare prin îmbogățirea considerabilă a materialului ilustrativ, prin introducerea a numeroase cuvinte și sensuri noi, a unor expresii neîntîlnite în celelalte sau mai rar întrebuințate, prin stabilirea mai exactă a corespondentelor și a sinonimelor acestora.

Cu toate aceste meritorii strădanii, se simțea totuși lipsa unui dicționar român-maghiar de mari proporții, care, pe lîngă cele existente, mai cu seamă cele apărute în anii din urmă, să satisfacă o reală necesitate științifică și culturală.

Dicționarul român-maghiar în două volume, apărut în Editura Academiei R.P.R. în 1964, constituie răspunsul la această necesitate stringentă. El a fost întocmit de Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., sub redacția acad. prof. Emil Petrovici, avîndu-l ca redactor principal pe prof. univ. Bela Kelemen. Dicționarul a format obiectul unei convenții de colaborare științi-

[1] Cunoaștem încă un curs practic pentru studenți, cu elemente de gramatică teoretică, scris de E. Biedrzycki, lector la Universitatea din Cracovia : *Skrypt języka rumuńskiego*, Cracovia, 1958 (litografiată) ; ediția a II-a, Cracovia, 1960.

[2] Numele a fost dat de B. P. Hasdeu. Mai întîlnim și alte denumiri ca : *Anonymus Lugoshiensis*, *Anonymus Banathensis*.

fică între Academia R.P.R. și Academia maghiară de științe. Un colectiv al Institutului de lingvistică din Budapesta, prin lectura întregului material și prin observațiile făcute, a adus o însemnată contribuție la îmbunătățirea dicționarului.

Noul dicționar, cuprinzînd un material lexical foarte variat și bogat, care face posibilă studierea științifică a concordanțelor și deosebirilor dintre cele două limbi, se adresează atît specialiștilor, cît și unui cerc mai larg: scriitori, traducători etc.

Spre deosebire de celelalte dicționare româno-maghiare, de proporții mai mici și de uz general, noul dicționar, pe lîngă numeroasele sensuri și cuvinte noi, înregistrează și cuvinte regionale și arhaice folosite de cei mai de seamă scriitori ai noștri, precum și un număr mare de termeni tehnici din diferite domenii, oglindind cu fidelitate nu numai marile transformări ce au avut loc pe tărîm politic, social, economic și cultural, ci și varietatea și îmbogățirea permanentă a lexicului limbii române.

Dicționarul cuprinde un număr de 66 223 de cuvinte, depășind astfel materialul lexical înregistrat în *Dicționarul limbii române moderne*. Colectivul de redacție s-a străduit ca, în urma unei judicioase selecții a materialului lexical al limbii române, să înregistreze un număr cît mai mare de cuvinte și sensuri. Concludent este, în această privință, de pildă, faptul că, luînd la întîmplare trei pasaje (din Creangă, Camil Petrescu și „Scînteia"), am putut constata că nici unul din cuvintele citatelor analizate nu lipsește din dicționar. Îmbogățirea considerabilă a dicționarului o ilustrează, de asemenea, și faptul că, pe cînd în *Dicționarul român-maghiar*[2], apărut în 1957, între cuvintele *nesaț* și *neurolog*, de exemplu, luate tot la întîmplare, sînt înregistrate numai 56 de cuvinte, în noul dicționar, între aceleași cuvinte, sînt consemnate 200 de cuvinte. Desigur, există cuvinte care nu și-au găsit loc în dicționar. De exemplu: *eventrație*, *glicoproteide* sau *glucoproteide*, *infertil*, *încreț* etc. Trebuie însă să recunoaștem că toate aceste cuvinte sînt de strictă specialitate, avînd o sferă de circulație redusă.

Conform tradiției, la începutul dicționarului găsim un scurt „cuvînt înainte", în care se fac precizările necesare referitoare la scopul, caracterul, destinația lucrării, precum și la modul de elaborare etc. Se dau apoi îndrumările pentru folosirea dicționarului. În acest capitol, împărțit în subcapitole, se găsesc precizări referitoare la structura dicționarului, stabilirea echivalentelor maghiare ale cuvintelor românești, structura materialului cuprins într-un articol, semnele grafice folosite în corpul dicționarului etc. Toate aceste precizări sînt necesare și utile, în cazul unor dicționare bilingve, deoarece ele ușurează consultarea lor.

Cuvintele limbii române sînt tratate în ordine alfabetică pe articole separate. Dicționarul indică genul substantivelor, formele lor de plural, formele de masc. și fem., la sing. și plural, ale adjectivelor, infinitivul, indicativul prezent și participiul verbelor, forme atît de necesare vorbitorilor cu limbă maternă maghiară. În aceeași ordine de idei, subliniem că s-a procedat bine cînd, în cazul verbelor care suferă modificări fonetice în cursul conjugării la indicativ în rădăcină, s-au dat formele: infinitiv, indicativ prezent sing. și plural la toate persoanele, participiu, conjunctiv și imperativ (cf. *a bea*, *a da*, *a lua* etc.).

Accentul cuvintelor formate din două sau mai multe silabe se indică în forma de titlu printr-un punct plasat sub vocala silabei accentuate. Deoarece uzul șovăie în accentuarea unor cuvinte, dicționarul consemnează ambele forme de accentuare, indicînd însă prima dată accentul considerat corect (cf. profesor, profesor etc.).

Folositoare este, de asemenea, și lista celor mai uzuale abrevieri din limba română cu corespondentele lor maghiare, care, împreună cu capitolul consacrat prezentării succinte a foneticii și morfologiei limbii române, se găsește la sfîrșitul volumului al doilea.

[2] *Dicționar român-maghiar*, Editura științifică, 1275 p., redactor principal prof. univ. Bela Kelemen.

Un capitol nou, care nu se află în nici un alt dicţionar şi a cărui utilitate trebuie subliniată în mod deosebit, îl constituie lista numelor de persoane din limba română cu corespondentele lor maghiare şi a principalelor nume geografice din ţara noastră şi din străinătate. Relevăm că la numele de persoane care nu au corespondent în limba maghiară s-a indicat dacă este nume masculin sau feminin. Era bine ca lista cu numele de persoane să fie şi mai cuprinzătoare. Există nume destul de uzuale ca *Gabriel*, *Horaţiu*, *Diana* şi *Dina* etc., care nu sînt menţionate. Credem că drept echivalent aproximativ al numelui *Puiu* s-ar fi putut consemna maghiarul Öcsi, deoarece ambele se folosesc cu acelaşi sens.

Fiecare cuvînt cuprins în dicţionar constituie un articol aparte. Variantele fonetice, morfologice şi lexicale sînt înregistrate, de asemenea, în articole separate, făcîndu-se trimitere la articolul în care se dă forma literară a cuvîntului (cf. *dioram — dioramă*, *direcţiune — direcţie*, *conced — concediu*, *ţiţigoi — piţigoi*, *ţoandră — ţundră* etc.).

În dicţionar se dau, ori de cîte ori se simte nevoia, indicaţii cu caracter normativ şi stilistic, precum şi cu privire la sfera de circulaţie a cuvintelor.

Corespondentele maghiare ale cuvintelor româneşti sînt date în ordinea frecvenţei sensurilor în limba română şi nu în ordine istorică. Sensurile vechi şi regionale se găsesc, cum e şi firesc, la sfîrşitul articolelor (cf. *coş, — coşuri — coşciug — „koporsó"*; *dardă, -de — săgeată — „nyilvessző"* etc.). S-a căutat ca unor cuvinte regionale sau de uz familiar să li se găsească corespondente maghiare de acelaşi fel (cf. *dascăl, -li — iskolamester*, *házitanit*, *tudós* etc.) ceea ce este de un real folos mai ales traducătorilor.

În ceea ce priveşte numărul sensurilor cuvintelor şi materialul ilustrativ, noul dicţionar depăşeşte net, atît calitativ, cît şi cantitativ, dicţionarul apărut în 1957. Astfel, pe cînd în dicţionarul amintit forma activă a verbului *a da*, de pildă, apare cu 25 de sensuri, iar la cea reflexivă cu 9, în noul dicţionar sînt stabilite 45, respectiv 16 sensuri.

Datorită dificultăţilor destul de mari pe care le întîmpină maghiarii în folosirea corectă a unor forme verbale, prepoziţii şi conjuncţii, dicţionarul a acordat atenţie deosebită tratării acestora, dînd cele mai felurite situaţii de folosire a lor şi un material ilustrativ bogat şi variat (cf. *a da*, *a lua*, *a vorbi*, *cu*, *de*, *după*, *pe*, *că*, *dacă* etc.).

Un alt merit al autorilor dicţionarului este acela de a fi stabilit echivalentele cele mai adecvate ale locuţiunilor, expresiilor idiomatice, proverbelor şi zicătorilor din limba română. Subliniem acest lucru, deoarece uneori alcătuirea locuţiunilor, expresiilor idiomatice etc. diferă esenţial de la o limbă la alta, ele fiind specifice fiecărei limbi în parte. Evitînd calchierile mai mult sau mai puţin posibile, autorii s-au străduit să dea corespondentele reale (cf. *sita nouă cerne bine — uj seprü jól seper*, *a da bir cu fugiţii — kereket old* etc.).

Ori de cîte ori a fost posibil, dicţionarul a înregistrat corespondentele identice ca alcătuire ale expresiilor şi locuţiunilor româneşti (cf. *a căsca gura — tátja a száját*, *a ţine gura — befogja a száját*, *a ţine sub papuc pe cineva — papucs alatt tart valakit* etc.).

Astfel, prin materialul lexical bogat şi variat pe care îl cuprinde, dicţionarul constituie o bază solidă pentru studierea ştiinţifică a asemănărilor şi deosebirilor dintre cele două limbi.

Avînd în vedere meritele noului dicţionar, putem afirma că el se deosebeşte de toate dicţionarele româno-maghiare anterioare nu numai din punct de vedere cantitativ, ci şi calitativ. Considerăm că apariţia acestei lucrări de mare importanţă şi de stringentă necesitate marchează o etapă superioară în istoria dicţionarelor bilingve, mai ales româno-maghiare, şi constituie, alături de valoroasele lucrări lexicografice apărute în anii din urmă, un succes de seamă al lingvisticii noastre, care oglindeşte munca conştiincioasă a colectivului redacţional condus cu competenţă de prof. univ. Bela Kelemen, sub îndrumarea atentă a acad. Emil Petrovici.

Ştefan Hazy

ION BRĂESCU, MARCEL SARAȘ, *Gramatica limbii franceze moderne*, București, Editura științifică, 1964.

Anul trecut a apărut în Editura științifică o nouă lucrare destinată vorbitorilor români care studiază limba franceză. După cum precizează înșiși autorii în cuvîntul adresat cititorului, cartea în discuție are în primul rînd un caracter practic; afirmația acestora că își propun „să facă cît mai accesibile *aspectele fundamentale*[1] ale limbii franceze" nu trebuie să sugereze nici incursiuni în istoria limbii, nici abordarea în profunzime a problemei: franceză scrisă-franceză vorbită, stilurile limbii etc., ci trebuie înțeleasă înainte de toate în sensul că lucrarea întreprinde o descriere a compartimentelor limbii franceze contemporane, conform normelor recunoscute ca atare de către gramatica franceză[2]. Pentru buna înțelegere a regulilor și excepțiilor după care se conduce vorbirea „îngrijită", autorii folosesc note care completează expunerea, tablouri sinoptice, precum și liste destul de bogate cu caracter ilustrativ, exemple numeroase și sugestive din scriitori clasici și moderni. Se fac de asemenea dese comparații, foarte utile, între română și franceză: asemănările între faptele de limbă românești și faptele de limbă din franceză contribuie la înțelegerea acestora din urmă; diferențele scot în relief structura limbii franceze (amintim dintre aceste paralele: comparația între gramatica română și cea franceză în ceea ce privește terminologia folosită, categoriile gramaticale cu care operează fiecare), listele indicînd cuvintele franceze susceptibile de a fi greșit pronunțate sau greșit scrise de către vorbitorii români sub influența cuvintelor românești aproximativ asemănătoare ca formă și cu sens identic. Lucrarea în discuție prezintă încă două aspecte interesante despre care voi pomeni în treacăt. Autorii nu au consacrat stilisticii (lingvistice) un loc aparte (nici nu era necesar să o facă), în schimb au inclus în capitolele respective fapte de lexic, sintaxă etc., produse ale afectivității și imaginației vorbitorului. Se remarcă în același timp intenția autorilor de a da o operă strîns legată de viață și nu un număr de reguli rigide, dintre care cel puțin unele nu mai corespund realității lingvistice (vezi, în acest sens, p. 106, despre eliminarea partitivului *du, de l (a)* în limba vorbită, p. 328, despre extinderea simplei intonații ca procedeu de interogație etc.). Din cele arătate pînă aici reiese, cel puțin în parte, că lucrarea, deși cu pronunțat caracter practic, nu este scrisă la un nivel elementar, nu se mărginește să dea principalele reguli de exprimare corectă. Dimpotrivă, gramatica se remarcă prin bogăția materialului prezentat și prin înalta calitate a expunerii, constituind o importantă contribuție românească la cunoașterea cît mai profundă a limbii franceze în țara noastră.

În cele ce urmează voi încerca să dau numai cîteva sugestii în legătură cu prezentarea materialului. Autorii, în cuvîntul introductiv, pun, chiar dacă nu direct, problema raportului limbă vorbită-limbă scrisă, înțelegînd prin prima limba operelor literare, care respectă în principiu normele stabilite de gramatica franceză (în principiu, deoarece abateri există, mai ales în literatura secolului nostru, influ-

[1] Sublinierea îmi aparține.

[2] Lucrarea cuprinde, în afara capitolelor de fonetică, lexic, morfologie și sintaxă, un capitol de ortografie și altul de punctuație. În *Introducere* se schițează o caracterizare a francezei în timp și spațiu. Iată, în liniile sale principale, împărțirea cărții: *Introducere*: Scurt istoric al limbii franceze; Originea limbii franceze; Răspîndirea limbii franceze. *Fonetica*: Sunetele limbii franceze. *Ortografia*: Raportul între sunete și litere; Semnele ortografice; Scrierea cu litere majuscule; Silaba; Legătura între cuvinte. *Lexicul*: Formarea cuvintelor; Omonime; Paronime; Antonime; Sinonime. *Morfologia*: Substantivul; Articolul; Adjectivul; Pronumele; Verbul; Conjugarea verbelor; Adverbul; Prepoziția; Conjuncția; Interjecția. *Sintaxa*: Sintaxa propoziției; Sintaxa frazei. *Punctuația.*

enţată considerabil de limba vorbită), iar prin a doua, în special limbajul familiar, de fiecare zi, supus unei continue transformări. Dar raportul limbă scrisă-limbă vorbită poate fi abordat şi din alt unghi, dacă înţelegem prin limbă scrisă aspectul grafic, iar prin limbă vorbită aspectul sonor. S-a insistat adeseori asupra dificultăţilor pe care le prezintă învăţarea ortografiei franceze, fapt care îngreuiază în ultimă instanţă citirea corectă a unui text. Propuneri de reforme s-au făcut încă din vremea Renaşterii. Aceste încercări, cu excepţia importantelor modificări din 1740, nu au fost, în general, încununate de succes. Ortografia oficială de astăzi nu este nici pe departe fonetică : acelaşi sunet poate fi notat prin litere diferite, aceeaşi literă reprezintă sunete diferite sau se foloseşte, în cadrul opoziţiei de timbru, pentru a nota atît vocala deschisă cît şi pe cea închisă ; abundă cuvintele care conţin litere parazite a căror existenţă e datorată unor cauze diverse : tendinţelor latinizante manifestate începînd din secolele XIV-XV, conservatorismului regulilor ortografice care au menţinut pînă azi un număr de litere, ce de multă vreme, ca urmare a evoluţiei limbii, nu mai au un corespondent sonor.

Despre dificultăţile ortografiei franceze aminteşte şi *Gramatica limbii franceze moderne* : „Corespondenţa dintre sunete şi litere prezintă numeroase dificultăţi" (p. 24). Şi totuşi această grafie complicată nu este întru totul inutilă, fapt pe care lucrarea în discuţie nu îl arată. Iată numai cîteva dintre foloasele pe care le aduce : la verb, distincţia de număr se stabileşte uneori numai prin grafie : *il marche/ils marchent*, iar distincţia de persoană, atît prin pronumele subiect cît şi prin grafie : *je marche/tu marches, tu viens/il vient*. Tot cu ajutorul grafiei se redau diferenţe de mod şi de timp : *je ferai/je ferais, je chantai/je chantais* (în vorbirea „îngrijită" opoziţia [e]/[ɛ] se menţine. Ea este însă pe cale de dispariţie în vorbirea curentă). Tot grafia deosebeşte numărul destul de mare de omofone franceze. Pe lîngă faptul că evită echivocul, mai ales atunci cînd contextul nu contribuie de loc sau aproape de loc la identificarea sensului, deosebirile grafice prezintă şi un alt avantaj din punct de vedere practic : în cazul de faţă, unui anumit sens nu îi corespunde un anumit înveliş sonor. Dacă grafia ar fi identică pentru un grup de cuvinte omofone, memorarea sensurilor ar fi mai grea, cu atît mai grea cu cît aceste sensuri ar fi mai deosebite. În lipsa unui corespondent sonor se stabileşte o legătură între sens şi aspectul grafic. Adoptarea unei ortografii fonetice ar da naştere la o serie de echivocuri. Menţinerea, chiar dacă nu în întregime, a actualei ortografii, prezintă în plus avantajul că menţine un sistem pe care limba vorbită nu-l mai cunoaşte, dar pe care, cel puţin deocamdată (şi nu fără justificare), gramaticile îl predau.

Autorii *Gramaticii* ar fi trebuit, cred, să ţină seama de raportul dintre aspectul grafic şi cel sonor, raport determinat în parte de evoluţia limbii, şi în sensul că în capitole ca *Formarea femininului, Formarea pluralului, Derivarea timpurilor simple* situaţia ar fi trebuit descrisă separat în limba vorbită şi în cea scrisă. Voi exemplifica : amuţirea lui [ə] final a făcut ca substantivele al căror feminin se forma prin simpla adăugare a acestui [ə] să treacă în rîndul substantivelor pentru ambele genuri de tipul *élève, enfant*. Cîtăva vreme după amuţirea lui [ə] opoziţia de gen a fost marcată prin lungirea vocalei precedente (m. *ami*, f. *amī*). Astăzi însă opoziţia de cantitate a dispărut, cel puţin în vorbirea curentă, iar genul substantivelor în discuţie este indicat de grafie, determinanţi şi context, în general. În limba vorbită, alături de aceste substantive invariabile, există altele care schimbă mai mult sau mai puţin aspectul sonor la feminin prin adăugarea unui sunet, prin schimbarea unei terminaţii etc. În scris, femininul se notează prin *e* şi, uneori, prin diverse modificări ortografice.

La capitolul de fonetică ar fi fost necesară o altfel de notare a sunetelor decît aceea prin litere (s-ar fi putut folosi eventual transcrierea fonetică). Astfel s-ar fi evitat confuzia dintre sunet şi literă. Ar fi trebuit să se folosească o notare diferită pentru vocalele orale şi cele nazale, indicîndu-se în acelaşi timp timbrul

fiecăreia dintre acestea din urmă. Tot în acest capitol s-ar fi putut vorbi de lungimea sunetelor în limba franceză (abordîndu-se, pe scurt, așa cum se procedează și în alte capitole, aspectul stilistic al problemei).

La capitolul de formare a cuvintelor s-ar fi putut vorbi poate mai pe larg despre problemele ridicate de îmbogățirea vocabularului pe această cale. S-ar fi putut aminti, de exemplu, scăderea randamentului derivării cu sufixe în franceza contemporană (despre aceasta se amintește în treacăt în altă parte a lucrării).

Deoarece prezenta lucrare nu a putut aborda toate problemele ridicate de fiecare compartiment al limbii contemporane (la fonetică, de pildă, s-a omis enumerarea „regulilor" după care, într-o anumită situație, o vocală cu timbru dublu e pronunțată mai deschisă sau mai închisă), ar fi fost necesară pentru fiecare capitol o scurtă bibliografie complementară, pusă de acord cu scopul pe care și l-a propus lucrarea în discuție.

Ar fi fost de dorit ca atunci cînd autorii au luat poziție într-o problemă controversată să-și justifice în cîteva cuvinte punctul de vedere (vezi, de exemplu, § 46, capitolul *Derivarea*, p. 353, felul propoziției introduse prin *de ce que* etc.).

În sfîrșit, un lucru de amănunt: ar fi trebuit să se dea o altă traducere termenului „le roman" decît acela de limbă „română" (p. 19), care amintește atît de bine teoria lui Raynouard. Francezul *roman* (v. fr. *romanz*) nu continuă lat. *romanus*, ci lat. *romanice* care, în sintagma *romanice parabolare*, însemna „(a vorbi) așa cum se vorbește pe teritoriul întregii lumi romane (Romania)", apoi „(a vorbi) limba sau limbile care au la bază latina"; adv. *romane*, în schimb, atunci cînd se referea la felul de a vorbi avea în vedere numai limba de la Roma.

Daniela Rădulescu

BIBLIOTECA CENTRALĂ
STEJU

Revista „Limba română" se adresează unui cerc larg de cititori interesaţi de problemele lingvisticii.

Revista abordează studiul limbii române: gramatică, vocabular, limbă literară şi stilistică, istoria lingvisticii româneşti, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, onomastică şi filologie. Revista publică, de asemenea, articole de lingvistică generală.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile în 4 exemplare dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele de la subsol se numerotează de la 1 în continuare. Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

Biblioteca Cras
Sibiu

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

. * . **Istoria limbii române**, vol. I, **Limba latină**, 1965, 439 p., 28 lei.

. * . **Gramatica limbii române**, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, 1963, vol. I, 440 p., 18,50 lei; vol. II, 592 p., 26 lei.

. * . **Atlasul lingvistic român** (Serie nouă), vol. IV, 1965. Hărţile de la 910 la 1236, 103 lei.

. * . **Cahiers de linguistique théorique et appliquée**, I, 1962, 259 p., 9,70 lei.

N. A. CONSTANTINESCU, **Dicţionar onomastic românesc**, 1963, 470 p., 29 lei.

. * . **Dicţionar român-maghiar**, 1964, vol. I (A-L); vol. II (M-Z), 1964, 1600 p., 100 lei.

AL. GRAUR, **Etimologii româneşti**, 1963, 194 p., 5,15 lei.

. * . **Fonetică şi dialectologie**, vol. V, 1963, 292 p., 12 lei.

IORGU IORDAN, **Lingvistica romanică. Evoluţie, curente, metode**, 1962, 440 p., 25,70 lei.

IORGU IORDAN, **Toponimia românească**, 1963, 582 p. + 1 pl., 34 lei.

TACHE PAPAHAGI, **Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic. Dictionnaire aroumain (Macédo-Roumain) général et etymologique**, 1963, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiţă, 1 hartă, 72,60 lei.

LR Anul XIV, nr. 5, p. 525—634, Bucureşti, 1965

I.P.I.—c. 2636

42.200

Lei 4.—

I 8161

LIMBA ROMÂNĂ

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

6

ANUL XIV
1965

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

0 IUL. 2005

97

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil :

Acad. IORGU IORDAN

Redactor responsabil adjunct :

Prof. univ. ION COTEANU, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România

Membri :

Conf. univ. V. ARVINTE (Iași)
GH. BOLOCAN
VL. DRIMBA
ION GHEȚIE
VALERIA GUȚU-ROMALO
Prof. ION POPESCU
FLORA ȘUTEU – secretar de redacție

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv. pe anul 1966.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, Căsuța poștală 134–135, București, Republica Socialistă România, sau prin reprezentanții săi din străinătate. Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa comitetului de redacție al revistei „Limba română".

ADRESA REDACȚIEI
Str. I. C. Frimu nr. 22
Raionul 30 Decembrie
BUCUREȘTI

APARE DE 6 ORI PE AN

i 8161.

ULIM 2014

IAȘI 2022

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XIV 1965 Nr. 6

SUMAR

Pag.

LINGVISTICĂ GENERALĂ

GH. BOLOCAN, Structura dialectală a limbii în lumina raportului dintre general și particular. Interdependența sistemelor dialectale 637

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

I. RIZESCU, Un tip de vorbire indirectă liberă 647
G. GIUGLEA și L. GHERGARIU, TH. HRISTEA, C. ROSETTI-BĂLĂNESCU, GHEORGHE IFTINCHI, Note etimologice și lexicale 651

TOPONIMIE

ION DONAT, Considerații istorice asupra toponimiei românești (III) . . 671

LIMBĂ LITERARĂ

LUIZA și MIRCEA SECHE, Despre adaptarea neologismelor în limba română literară (Unele considerații generale). I 677
ANA CANARACHE, Perfectul compus în texte narative 689

FILOLOGIE

ION GHEȚIE, Un vechi text literar românesc din secolul al XVII-lea. 697
ION ROMAN, Completări la *Bibliografia românească veche* 707

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

Istoria limbii române. Vol. I: Limba latină, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1965 (*H. Mihăescu*) 713
ADRIANA LĂZĂRESCU—GEORGE LĂZĂRESCU, *Libretto tascabile italiano-romeno. Ghid de conversație italian-român*, București, Editura științifică, 1965 (*Constant Maneca*) 717
ERIC P. HAMP, *Словарь американской лингвистической терминологии* (A Glossary of American Technical linguistic usage, 1925—1950) Moscova, 1964 (*Gh. Bolocan*) 719
Cuprinsul revistei „Limba română" pe anul 1965 723
Indicele revistei pe anul 1965 727

LR, anul XIV, nr. 5, p. 635—774. București, 1965

6764

STRUCTURA DIALECTALĂ A LIMBII ÎN LUMINA RAPORTULUI DINTRE GENERAL ŞI PARTICULAR. INTERDEPENDENŢA SISTEMELOR DIALECTALE

DE

GH. BOLOCAN

Limba este o structură complexă, fapt de mult observat şi discutat. Nu avem intenţia să trecem în revistă discuţiile în această problemă. Ne vom referi totuşi la cîteva, pentru a arăta că diversele controverse privind atît terminologia cît şi definirea conceptelor cu care se lucrează se explică prin punctul de vedere general diferit profesat de unii sau de alţii dintre lingvişti. Noţiunile de bază foarte mult discutate în literatura de specialitate sînt, printre altele, şi acelea de *limbă literară*, *limbă a întregului popor*, *limbă naţională* şi *limbă populară*. Definiţiile date acestor concepte sînt adesea contradictorii. Nici măcar termenii nu sînt întotdeauna aceiaşi. De pildă, unii vorbesc de limbi literare „unice", în opoziţie cu cele „neunice" (?) sau de limbă literară a întregului popor, alţii vorbesc de limbă populară vorbită (în opoziţie cu ce?). „Limba naţională unică" este pusă alături de „limba naţională a întregului popor". În ceea ce priveşte definirea acestor concepte, deosebirile între diverşi specialişti sînt mari. Cusurul de bază al multora dintre definiţiile acestor noţiuni constă în aceea că nota specifică a fiecărui fenomen nu este prinsă în definiţie. Majoritatea definiţiilor converg în a acorda limbii literare, de pildă, capacitatea de mijloc de comunicare a tuturor necesităţilor intelectuale ale unui popor.

De asemenea, nici în ceea ce priveşte raportul dintre conceptele enunţate mai sus contradicţiile nu lipsesc. De pildă, unii lingvişti, identificînd limba naţională cu limba literară, neagă existenţa unei limbi populare. După această teorie, singurele „realităţi" existente ar fi limba literară şi dialectele. Limba literară are o sferă mai largă atît în ce priveşte teritoriul pe care se foloseşte cît şi în ceea ce priveşte aspectul ei funcţional. Dialectul este subordonat limbii şi, după unii, limbii literare (adăugăm că mulţi lingvişti, care în mod teoretic nu opun dialectele limbii literare, în practică, în studiile de dialectologie, raportează în mod permanent dialectul la

limba literară). Pentru lingviștii din această categorie opoziția limbă literară — dialect face inutilă găsirea și definirea celorlalte concepte.

Pentru alții, conceptul cel mai general este acela de limbă națională, căruia îi sînt subordonate conceptele de limbă literară scrisă și vorbită și cel de limbă populară. Între aceste două ramificații există, după unii, ceva intermediar, *limba interdialectală*, adică o variantă mai puțin riguros delimitată din punct de vedere local, folosită de vorbitorii dialectelor în calitate de normă supradialectală. Această variantă se apropie mult de limba literară vorbită[1].

La noi, cel care a abordat această problemă în toată complexitatea ei este prof. I. Coteanu[2].

În structura stilistică a unei limbi, autorul citat deosebește trei aspecte, întemeiate pe grade diferite de generalizare, și anume : *limba populară* (ca limbă comună), *limba comună literară* și *limba comună generală*. Aceste concepte se definesc pe baza a doi factori — factorul geografic sau dialectal, cum îl mai numește prof. I. Coteanu, și factorul social-cultural. Cei doi factori sînt prezenți în toate aspectele de mai sus, dar într-o măsură diferită. Astfel, factorul social-cultural joacă un rol mai mare în „prelucrarea" limbii literare comune și unul mai mic în „prelucrarea" limbii populare.

Limba comună generală este definită tot prin intermediul celor doi factori, universal valabili pentru orice manifestare a limbii, în funcție de elemente comune, de „identități structurale".

Ne vom opri, în sfîrșit, la punctul de vedere exprimat de R. I. Avanesov în lucrarea *Dialectologia descriptivă și istoria limbii*[3]. După lingvistul sovietic, avem o *limbă națională* cu structură complexă, care are următoarele manifestări : *limba literară* cu multiplele ei ramificații stilistice, în forma scrisă sau vorbită și *limba dialectală* cu întreaga ei varietate teritorială. Între aceste două mari ramificații se găsesc, după R. I. Avanesov, diverse forme ale limbii populare vorbite, dintre care unele sînt mai apropiate de limba literară, iar altele de limba dialectală. Nu este greu de observat că între ultimele două concepții există o mare asemănare : limba națională și limba dialectală, în concepția lui R. I. Avanesov, corespunde conceptului de limbă comună și de limbă populară în punctul de vedere susținut de I. Coteanu. (Termenul de limbă comună îl considerăm mai adecvat, de aceea îi vom da preferință.) În concepția celor doi lingviști există, prin urmare, opoziția *limbă literară-limbă dialectală* (respectiv populară) subordonată unei unități mai cuprinzătoare — limba comună (respectiv limba națională).

Punînd la baza raportului existent între aceste noțiuni distincția saussuriană limbă-vorbire, trebuie avut în vedere că limba este un feno-

---

[1] Cf. B. Havranek, *K funkčnímu rozvrstvení spisovného jazyka* „Časópis pro moderní filologii", ročn XXVIII, 1942, nr. 4 ; idem J. Bělič, *K otázce češtiny jako národního jazyka*, SaS, *ročn.* XIII, 1952, nr. 2.

[2] Ion Coteanu, *Structura stilistică a limbii*, LR, XI, 1962, nr. 2.

[3] R. I. Avanesov, *Описательная диалектология и история языка*, în *Славянское языкознание*, Moscova, 1963, p. 293—317.

men abstract, orice calificare ar primi ea : literară, națională, comună, dialectală, populară etc. Singura realitate de care luăm cunoștință prin observația directă este vorbirea care poate fi calificată, de asemenea, în mod diferit : cultă, populară, dialectală etc. Legînd conceptele de limbă și vorbire de conceptele de invariantă și variantă vom încerca să arătăm că între noțiunile aici în discuție există o dublă legătură identică cu cea care se stabilește între invariantă și variantă.

Procesul de abstractizare, care are la bază fapte de vorbire, dă naștere la o serie de elemente de limbă care în această calitate pot sta la baza unei alte abstractizări. Un element sintactic oarecare, de pildă cazul genitiv, poate fi un element concret, individual, un fapt de vorbire sau, mai precis, un segment de vorbire : *книга брата*, *секретарь комитета*, *кусок хлеба* etc. sînt segmente de vorbire. Comparînd între ele aceste exemple și pe ele cu altele posibile, vom determina trăsăturile fiecăreia dintre ele. Comparînd în felul acesta un șir de exemple vom constata că ele pot fi ordonate în cîteva serii de mulțimi care la rîndul lor pot fi comparate. O mulțime reprezintă, să zicem, genitivul partitiv, alta genitivul obiectului, alta genitivul posesiv etc. Existența acestor mulțimi ordonate reprezintă un grad de abstractizare obținut din analiza unor acte concrete de vorbire. Efectuînd această abstractizare trecem din domeniul vorbirii în acela al limbii.

Vom deosebi deci elemente sintactice ca componente ale sintagmei, ca segmente concrete de vorbire și elemente sintactice ca esența abstractă de limbă reprezentată în vorbire prin mulțimi de segmente de vorbire.

Cu aceasta am făcut însă numai un pas în domeniul abstractizării, acela al ordonării actelor concrete de vorbire într-un șir paralel de mulțimi (genitivul posesiv, genitivul obiectului, genitivul partitiv etc.).

Continuînd operația de stabilire a identității acestor elemente abstracte, vom stabili un număr redus de unități de limbă ale căror variante sînt elementele abstracte identificate. Prin urmare, fiecare dintre unitățile fixate în felul arătat mai sus cuprinde o anumită mulțime de fapte *de limbă*, adică fapte abstracte care, la rîndul lor, au la bază o mulțime de fapte concrete, individuale, elemente de vorbire. Noțiunea cea mai generală stabilită în felul acesta poate fi definită ca o mulțime de mulțimi. Acesta este drumul de formare al invariantelor sintactice.

În domeniul fonologiei lucrurile par mai simple. Astfel alofonele—sunete concrete sau sunete individuale—și clasele de alofone servesc drept substrat material pentru deosebirea fonemelor individuale și a fonemelor individuale identice (clase de foneme individuale). Noțiunile de foneme individuale și de foneme individuale identice sînt noțiuni abstracte și în această calitate ele stau la baza unui nou proces de abstractizare care duce la noțiunea de fonem în general[4]. Raportul dintre noțiunea de fonem individual și aceea de fonem este un raport de la variantă la invariantă. Trebuie subliniat însă că cele două noțiuni (fonem individual—fonem) reprezintă trepte deosebite în procesul de abstractizare.

[4] Cf. S. K. Șaumean, *Проблемы теоретической фонологии*, Moscova, 1962, p. 46.

Inventarul de invariante alcătuieşte sistemul limbii în unul sau în toate compartimentele sale. Acest proces de trecere de la variantă la invariantă are loc cam în acelaşi fel şi în cazul aspectelor limbii, pe care le discutăm aici. La baza abstractizării, şi deci la baza unui sistem de invariante, stă actul concret al vorbirii. Limba dialectală, această realitate abstractă, se construieşte pe baza vorbirii concrete a unei mari diversităţi de graiuri populare, iar limba literară, ca sistem abstract, are la bază limba literară vorbită sau, pentru a păstra distincţia saussuriană, vorbirea literară. În privinţa sistemului limbii literare trebuie arătat că la elaborarea lui, în afara vorbirii literare concură şi forma scrisă a limbii literare, însă într-o măsură mult mai mică decît cea dintîi.

În articolul de faţă ne vom referi mai ales la limba dialectală. Vom încerca să răspundem la următoarele probleme :

A. Caracterul deosebirilor dialectale.

B. Sistemele dialectale şi relaţiile dintre ele ; limitele lingvistice dintre diferitele unităţi dialectale şi criteriile de grupare (de repartiţie) a unităţilor dialectale.

A. În *Phonologie und Sprachgeographie*[5], N. Trubetzkoy, vorbind despre deosebirile posibile între dialecte, le grupează sub trei puncte :

a) deosebiri care se referă la sistemul fonologic ;

b) deosebiri care se referă la realizarea fonetică a fonemelor sau, mai pe scurt, deosebiri de ordin fonetic ;

c) deosebiri privind distribuţia etimologică a sunetelor în cuvinte.

Deosebirile fonologice pot fi deosebiri de inventar şi deosebiri de randament funcţional sau de distribuţie ; iar deosebirile fonetice pot fi spontane, absolute sau combinatorii (determinate de poziţia pe care o ocupă sunetele unele faţă de celelalte).

Dialectologia tradiţională nu făcea nici o distincţie între deosebirile lingvistice dintre două unităţi teritoriale. Pentru dialectologii tradiţionalişti prezintă interes numai schimbările substanţei fonice şi lipsa de corespondenţă în plan etimologic. De aici, în dialectologia secolului trecut au apărut două idei contradictorii : una potrivit căreia dialectele ar avea graniţe perfect delimitabile, iar alta care susţine că delimitarea dialectului nu poate fi făcută pentru că ele au un caracter neomogen şi fluctuant. După apariţia *Atlasului lingvistic francez* s-a propus o soluţie de compromis : dialectele pot fi delimitate pe baza grupării unui număr de isoglose, dar între diferite unităţi teritoriale există o reţea destul de mare de graiuri de tranziţie şi de graiuri mixte. După părerea noastră, cînd se susţine existenţa zonelor de tranziţie se comit două erori :

a) Vorbirea populară se studiază raportîndu-se în permanenţă la un etalon, limba literară. Procedeul este greşit, în primul rînd pentru că fapte concrete care stau la baza unui anumit sistem sînt raportate la alt sistem. Sistemul limbii literare, cum vom arăta mai jos, nu poate fi unitate de măsură pentru vorbirea dialectală. Logica actuală a ştiinţei cere ca să se compare între ele elemente de acelaşi fel. În al doilea rînd, se compară de obicei fapte care se plasează diferit pe axa timpului.

[5] *Travaux du Cercle linguistique de Prague*, IV (1931).

b) Se studiază elemente de vorbire izolate.

Structura dialectală trebuie înțeleasă ca un element de discontinuitate, iar realizarea materială a acestei structuri (substanța fonică sau semantică) este un element de continuitate. În acest sens părerea lui N. S. Trubetzkoy, potrivit căreia într-un sistem dat un fonem sau o anumită distribuție a lui poate sau să existe sau să nu existe—*tertium non datur* — este singura acceptabilă. După părerea noastră, un „structuralism mai *flexibil*", cum îl numește A. Avram [6], care nu ar pierde din vedere elementele „marginale sau periferice", nu este necesar. Prezența unor astfel de elemente în diferite sisteme poate fi explicată și în cazul unui structuralism așa-zis extrem într-un mod mai riguros și în tot cazul ținînd seama de esența realității lingvistice.

Este adevărat că într-o serie de graiuri vorbitorii utilizează în afara sistemului propriu al graiului și elemente din alte sisteme (din graiurile învecinate, din limba literară etc.). Analiza concretă a faptelor trebuie să ducă pe dialectolog la separarea elementelor străine de sistemul discutat și la explicarea lui corespunzătoare.

Descrierea dialectelor în termenii lingvisticii structurale pune nu atît problema discontinuității, întrucît sistemele nu pot fi concepute altfel decît ca elemente discontinue. Chiar graiurile de tranziție au sisteme discontinue deoarece asemănarea dintre sistemele graiurilor mixte sau de tranziție, oricît de mare ar fi ea, nu este consecventă în toate laturile sistemului și, prin urmare, diferențele dintre astfel de sisteme nu sînt minimale în comparație cu oricare alte două sisteme. Se pune mai ales problema continuului lingvistic. Acest lucru, teoretic vorbind, poate fi realizat ținînd seama de următoarele : *a*) de elementele redundante ale sistemului ; *b*) de posibilitatea elaborării unor sisteme de grad superior. Sistemul este, prin natura lui, un element de discontinuitate, dar la un grad de generalizare superior conține elemente de continuitate. N. S. Trubetzkoy, după cum am văzut mai sus, propunea o cercetare complexă a dialectelor, iar Edw. Stankiewicz [7] consideră că analiza deosebirilor și asemănărilor structurilor dialectale trebuie să se facă după criterii fonetico-fonologice fără a izola, între ele, cele două planuri : fonetic și fonologic.

Robert P. Stockwell în cunoscuta sa lucrare *Structural dialectology : a proposal* [8] consideră că studierea deosebirilor dialectale de inventar trebuie să se facă în primul rînd pe plan fonetic și apoi pe plan fonologic. Inventarul unităților dialectale are, după autorul citat, trei aspecte : 1) *inventarul fonetic*, sau *sistemul alofonelor* ; 2) *inventarul distinctiv* (*contrastive inventory*) care trebuie să cuprindă : a) *inventarul ideolectului* (*ideolectal inventory*) ; b) *inventarul diafonematic*, adică lista unităților suprafonemice alcătuite din trăsăturile distinctive relevante pentru oricare dintre graiurile sau dialectele studiate ; c) *inventarul de bază* (*core inventory*), alcătuit din trăsături relevante pentru toate dialectele și în care se elimină trăsăturile specifice numai unor dialecte ; 3) inventarul fonematic. Se vede

[6] *Despre dialectologia structurală*, LR, XI, 1962, nr. 6, p. 6.

[7] Edw. Stankiewicz, *On discretness and continuity*, în „Structural dialectology", „Word", 1954, nr. 1, p. 13.

[8] *American Speech*, 34, 1959.

din această schemă că trăsăturile redundante nu sînt neglijate. Principalul este ca aceste criterii să nu fie amestecate.

Din punctul de vedere care ne interesează aici o mare importanţă prezintă teoria diferenţelor tipologice în învelişul sonor al dialectelor, elaborată de R. I. Avanesov, în lucrarea *Вопросы теории лингвистической географии* (Moscova, 1962). Reproducem de la p. 49 a acestei interesante lucrări schema care redă varietatea deosebirilor dialectale :

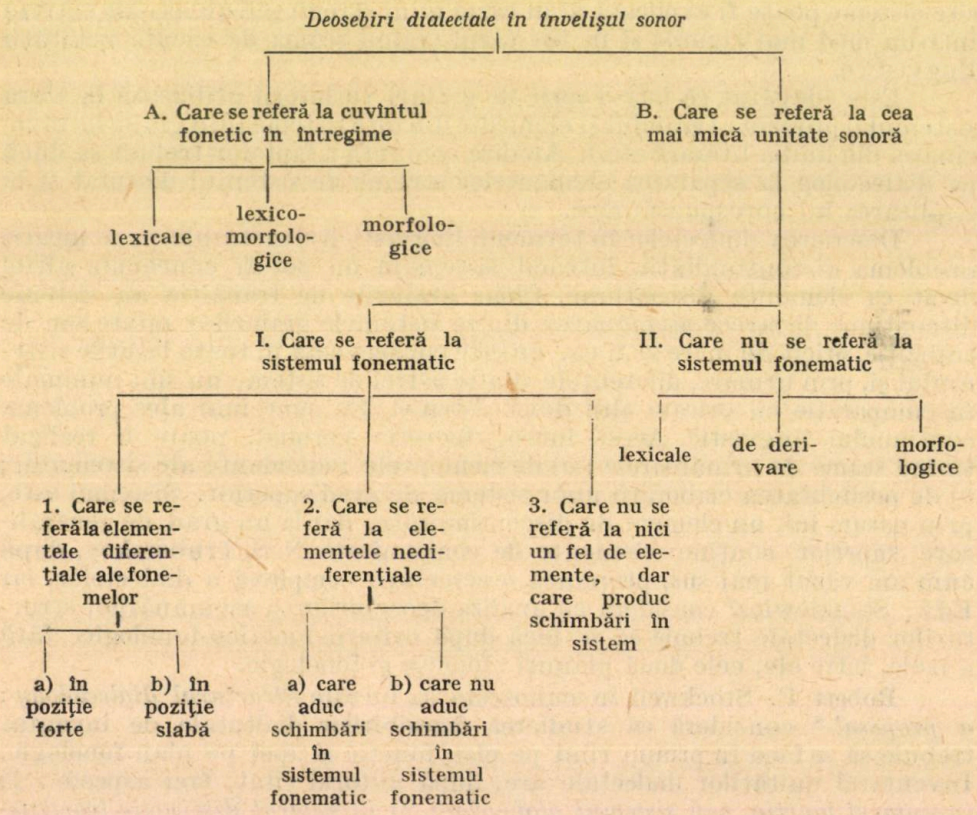

Diferenţele de sub BI prezintă cea mai mare importanţă pentru studiul graiurilor ca sistem. Cu excepţia punctului 2 b, toate deosebirile date în schemă sub BI se referă la sistemul fonematic propriu-zis : poziţia BI1a reprezintă cazul tipic cînd într-un sistem există un fonem care lipseşte în altul ; poziţia BI1b este poziţia de neutralizare a fonemelor. Poziţia BI2a se referă la schimbările pe care le poate antrena în sistemul fonologic al anumitor graiuri prezenţa unor foneme care au elemente diferenţiale diferite. Spre exemplu, prezenţa lui *g* fricativ în unele graiuri sau a lui *g* explosiv, în altele. Primul face parte din perechea corelativă

γ~x iar cel de-al doilea din perechea г~к. Acest fel de deosebiri creează în sistemul fonologic o serie de alternanţe între poziţiile forte şi poziţiile de neutralizare. Astfel, în graiul *A* (care are în sistem pe γ) vom avea alternanţele γ/x : canaγa/canox/mox, iar în graiul *B* (care are în sistem pe г explosiv) vom avea alternanţele : г/к canara/канок/лук. Deşi deosebirile de acest gen nu se referă la nici un fel de trăsătură diferenţială angajează mari schimbări în sistemul a două dialecte (în schemă ele sînt grupate sub BI3). La schema prof. R. I. Avanesov se pot face două observaţii de principiu : *a*) unele diferenţe, care sînt numai fonetice într-un grai sau într-un grup de graiuri, devin diferenţe fonematice în alt grai sau în alt grup de graiuri. Astfel, corelaţia de timbru în unele graiuri ruseşti înainte de *e* se neutralizează ca şi în limba literară, consoanele fiind moi şi deci în poziţie slabă, iar în alte graiuri poziţia respectivă devine forte; *b*) nu trebuie scăpat din vedere faptul că fiecare element al unui sistem dat este în anumite relaţii cu celelalte elemente ale sistemului, are o anumită poziţie paradigmatică şi un anumit randament funcţional. De aceea compararea a două elemente care deosebesc două sisteme neidentice poate să fie făcută numai în termenii fiecărui sistem în parte. În ceea ce priveşte sistemul fonologic, descrierea comparativă se poate face în termenii teoriei dicotomice a elementelor diferenţiale elaborate de R. Jakobson, I. Fant şi M. Halle[9]. Acest procedeu poate fi utilizat mai ales cînd se studiază unităţi dialectale mai variate pentru stabilirea, după terminologia lui Robert P. Stockwell, a inventarului „diafonematic", dar mai ales, după aceeaşi terminologie, a inventarului de bază (*core inventory*).

Din cele de mai sus se pot trage următoarele concluzii :

a) în termenii lingvisticii structurale, sistemele dialectale trebuie studiate ca elemente de discontinuitate. Elemente ale continuum-ului lingvistic sînt prezente, numai în sisteme de grad superior (elaborate la un nivel de generalizare mai înalt);

b) schimbările în planul fonetic aparţin continuum-ului. Studierea lor este absolut necesară. Cele două planuri nu trebuie însă amestecate.

B. Pe baza studierii aspectului concret al unui grai, dialectologul modelează sistemul graiului respectiv. În acelaşi fel şi cu aceleaşi procedee se elaborează sistemul limbii literare, adică pornindu-se de la vorbire (*parole*). Modelarea sistemelor supraordonate nu mai poate fi făcută pe aceeaşi cale. Sistemul limbii dialectale, şi cu atît mai mult cel al limbii comune, se modelează pe baza sistemelor particulare. Gruparea „microsistemelor"[10] în „suprasisteme" sau „diasisteme" sau, pentru a folosi terminologia prof. Avanesov, în „macrosisteme", reprezintă o treaptă mai înaltă de generalitate şi, desigur, un grad mai înalt de abstractizare. Un grup de microsisteme se grupează într-un macrosistem care, la rîndul

[9] *Preliminaries to speech analysis. The distinctive features and their correlates*, în „Technical Report", Nr. 13, 1955; cf. şi traducerea în limba rusă *Введение в анализ речи. Различительные признаки и их корреляты*, în *Новые в лингвистике* , II, Moscova, 1962.

[10] Termenii de „microsistem" şi „macrosistem", în sensul de *sistem* şi *diasistem*, se întîlnesc la R. I. Avanesov. Au dezavantajul că nu ţin seama de terminologia unanim recunoscută.

lui, urmînd raportul dialectic dintre particular şi general, este microsistem într-o grupare de ordin mai general. În felul acesta se ajunge la sistemul cel mai general, acela al limbii dialectale. Pentru a marca nota specifică a conceptului de limbă dialectală, o vom defini, după Avanesov, ca *totalitate a microsistemelor existente sincronic, nedeterminate geografic şi nici stilistic şi ca totalitate a macrosistemelor cu localizare geografică potenţială.*

Am spus mai sus că sistemul limbii literare se modelează în acelaşi fel cu sistemul unui grai. Ne-am referit la absenţa determinării geografice în ambele planuri [11]. În elaborarea sistemului limbii literare nu vom neglija însă planul stilistic. În felul acesta sistemul limbii literare se apropie, prin gradul de generalizare şi absenţa determinării geografice, de sistemul graiurilor. Sistemul limbii dialectale se deosebeşte de sistemul limbii literare prin gradul de generalizare şi prin prezenţa factorului geografic, întrucît în definiţia limbii dialectale ca element constitutiv a fost introdus conceptul de macrosistem. Definind limba literară ca un sistem de invariante abstras din vorbirea literară, acordăm acestei ultime realităţi rolul preponderent în formarea sistemului. Acest fapt are implicaţii mari în determinarea raportului dintre limba vorbită şi limba scrisă pe plan diacronic.

Limba comună prezintă sistemul cu cel mai înalt grad de generalizare format pe baza unor sisteme nedeterminate de factorul geografic.

Pe baza celor spuse mai sus, vom înfăţişa raportul dintre noţiunile prezentate în articolul de faţă în următoarea schemă :

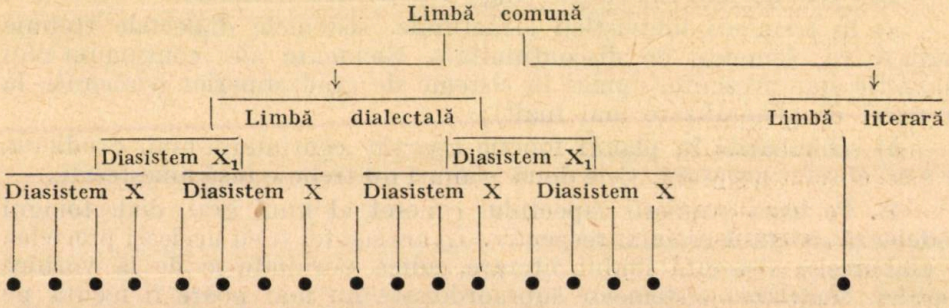

Relaţiile dintre aceste grupări sînt aici mult simplificate. Diasistemele „limbă comună", „limbă literară", „limbă dialectală" şi sistemele graiurilor populare prezintă o asemănare esenţială şi anume absenţa determinării geografice, care este prezentă numai în diasistemele intermediare. Dacă lucrurile ar fi aşa de simple cum le-am prezentat aici, aceste diasisteme — pe care le-am numit convenţional intermediare — ar trebui să reprezinte grupări de graiuri, adică subdialecte care, la rîndul lor, grupate în unităţi superioare, ar reprezenta dialectele unei limbi. Menţionăm însă că

[11] Subliniem că modelarea aceasta se face numai în planul sincroniei.

faptul acesta este cu totul neimportant pentru chestiunea pe care o discutăm. Deşi am simplificat la maximum raportul dintre aceste realităţi, un fapt reiese destul de clar, şi anume că delimitarea şi definirea unităţilor limbii dialectale trebuie să pornească de jos în sus (de la unităţile inferioare spre cele superioare). În dialectologia tradiţională delimitarea şi definirea unităţilor dialectale se face pornindu-se de la general la particular. Citãm, în acest sens, din articolul *Cu privire la repartiţia graiurilor dacoromâne* [12], definiţiile în discuţie, aşa cum sînt formulate de Ion Gheţie :

„Înţelegem prin dialecte cele mai mari ramificaţii teritoriale ale unei limbi, care se caracterizează printr-un număr de trăsături specifice şi se subordonează direct limbii. Schimbînd termenii, definiţia este valabilă atît subdialectului, cît şi graiului. Subdialectele sînt cele mai mari ramificaţii teritoriale inferioare subdialectelor, subordonate acestora" (vezi şi I. Coteanu, *Elemente de dialectologie*, p. 58—61 şi Al. Graur, *Probleme de lingvistică generală*, variantă nouă, Bucureşti, 1960, p. 306). La o privire sumară, punctul nostru de vedere potrivit căruia cercetarea trebuie să înceapă cu cele mai mici unităţi, adică cu graiurile, s-ar părea că este destul de vechi. Ion Gheţie, care analizează această metodă, o respinge, punîndu-şi întrebarea : „Pe ce bază vor fi delimitate graiurile ?" La p. 330 a lucrării citate întîlnim însă o regulă („pentru a stabili poziţia în ansamblul dialectal al unei limbi, este necesar ca unui grai să i se precizeze individualitatea în raport cu toate graiurile învecinate"), care ne face să ne punem aceeaşi întrebare—cum vom face aceasta pentru întregul teritoriu al unei limbi ? Pe pagina următoare, autorul citat face însă o restricţie : „În general, aplicînd criteriile preconizate de noi, nu vom putea stabili cu precizie care sînt *mărunţele* (subl. n.—*G.B.*) graiuri locale. În schimb, graiurile *mai întinse* (subl. n.—*G.B.*) şi subdialectele ni se vor înfăţişa cu suficientă claritate". De fapt, Ion Gheţie pune la baza repartiţiei dialectale criteriul de la inferior la superior.

„Pentru a stabili cît mai precis care sînt dialectele unei limbi (şi, desigur, şi subdialectele acestora)[13] credem că e necesar :

a) să proiectăm *concomitent* pe hartă izoglosele *tuturor* fenomenelor de limbă *de primă însemnătate*, care prezintă două sau mai multe tratamente (variante) în cuprinsul teritoriului limbii respective ;

b) să urmărim felul cum ariile mărunte care rezultă din proiectarea pe hartă a faptelor de limbă se reunesc în unităţi din ce în ce mai mari, pînă vom ajunge la cele mai întinse subdiviziuni posibile ale teritoriului avut în vedere (dialectele în cazul unei limbi, subdialectele în cazul unui dialect)"[14].

Acelaşi lucru este scris cu litere cursive la p. 329 :

„*Trebuie să urmărim aşadar, felul cum se repartizează graiurile locale în subdialecte, iar acestea în dialecte*".

Punctul acesta de vedere îl considerăm justificat. Pentru el pledează şi următorul argument de natură teoretică. Aşa cum am arătat

[12] „Studii şi cercetări lingvistice", XV, 1964, nr. 3.
[13] Formularea aceasta porneşte tot de la general la particular.
[14] I. Gheţie, *lucr. cit.*, p. 324.

mai sus, graiurile sînt unităţi inferioare cu sisteme proprii în afara determinării geografice. Pentru „a preciza individualitatea unui grai în raport cu *toate* graiurile învecinate" comparăm sistemele graiurilor respective între ele. *Din această comparare însă nu rezultă cu necesitate o clasificare fie ea cît de mică.* Dintr-o astfel de comparare rezultă un diasistem care nu coincide cu un dialect sau cu un subdialect pentru motivul că la elaborarea, în felul în care am arătat mai sus, a unui diasistem, apelăm exclusiv la factori de natură lingvistică. *Dimpotrivă, determinarea grupurilor de graiuri se face şi pe baza altor factori, factorul geografic şi cel social-cultural.* Chiar alegerea faptelor de limbă care stau la baza împărţirii teritoriului în diferite unităţi dialectale nu se face întotdeauna după criterii strict lingvistice. Citînd pe academicianul Emil Petrovici în privinţa modului în care trebuie să se facă selectarea faptelor de limbă ce urmează să fie clasificate, Ion Gheţie nu ţine seama de faptul că trăsăturile de limbă selectate pentru a fi proiectate pe hartă au deja o proiectare teritorială : „Cu adevărat hotărîtoare pentru stabilirea ariilor dialectale trebuie considerate *hărţi* (subl. n.—*G.B.*) pe care sînt reprezentate corespondenţe fonetice dintre graiuri care se repetă în sute de cuvinte" [15].

Din acest citat se vede că la baza selectării trăsăturilor de limbă stă şi un criteriu extralingvistic—teritoriul. Este deci vorba de fapte de limbă *de primă însemnătate* din punct de vedere al repartiţiei lor, nu din punct de vedere al limbii în general. Dacă aşa stau lucrurile, ni se pare justificată părerea că pentru împărţirea dialectală a unei limbi pot fi luate şi fapte izolate, care din punct de vedere al sistemului limbii pot fi şi esenţiale şi neesenţiale, şi poate chiar cu totul neglijabile. *Important este ca faptele alese, după un procedeu sau altul, să delimiteze teritorii pe care sînt răspîndite dialectele respective.* Am putea, în felul acesta, defini dialectul *ca un diasistem alcătuit din trăsături lingvistice alese într-o oarecare măsură convenţional, care sînt însă esenţiale pentru toate unităţile subordonate lui*[16].

Din cele spuse mai sus se poate trage o concluzie generală cu privire la obiectul dialectologiei :

În raport cu sarcinile pe care şi le propune pentru rezolvare şi cu poziţia pe care o ocupă faţă de factorul extralingvistic, dialectologia descriptivă poate fi împărţită în două discipline :

a) dialectologia ca ştiinţă despre structura dialectală a limbii sau, pe scurt, *dialectologia structurală* ;

b) dialectologia ca ştiinţă despre dialecte sau, cu alt termen *geografia lingvistică.*

Prima îşi propune să studieze sistemele graiurilor şi diasistemele de diferite grade, precizînd raporturile dintre ele, iar cea de-a doua îşi propune ca, luînd în considerare unele din concluziile celei dintîi şi ţinînd seama în mare măsură de factorii extralingvistici, să clasifice din punct de vedere teritorial unităţile dialectale.

---

[15] E. Petrovici, *Repartiţia graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, p. 13.

[16] Cf. R. I. Avanesov, *op. cit.*, p. 308.

UN TIP DE VORBIRE INDIRECTĂ LIBERĂ

DE

I. RIZESCU

Vorbirea indirectă liberă este un procedeu care constă „în redarea comunicării cuiva în vorbirea indirectă fără a o face însă dependentă de un verb de declarație, fără a o introduce printr-o conjuncție și, cînd e cazul, păstrîndu-i intonația caracteristică (interogativă sau exclamativă)"[1].

Așadar, vorbirea indirectă liberă este o formă intermediară între vorbirea indirectă și cea directă.

Pentru a ilustra acest procedeu, în Gramatica Academiei, vol. II, p. 353, se dau exemple ca :

Se spărseseră sticlele și acum se scurgea rămășița vinului. **Ce să facă? La mușteriu, cu cioburi de sticlă** *nu putea merge. Să fugă? Unde să se ducă? Să se-ntoarcă la prăvălie! ... N-are să-l omoare doar.* Caragiale, O.I 133, în care propozițiile redate în vorbirea indirectă liberă au intonația interogativă sau exclamativă — ca și în vorbirea directă — și nu sînt introduse, spre deosebire de vorbirea indirectă, prin verbe de declarație.

În Gramatica Academiei se mai relevă și un alt tip, care apare mai ales în limba populară, și anume vorbirea indirectă cu intonație de vorbire directă, interogativă sau exclamativă :

No — zice — acuma — zice — vin acasă — zice — și l-oi întreba pe tată-tău și pe mă-ta că vreau să te deie după mine? SCL, X, 1959, p. 594[2].

★

Din studiul vechilor scrieri românești se desprinde un procedeu al vorbirii indirecte libere nerelevat, după cîte știm, pînă în prezent.

---

[1] *Gramatica limbii române*, vol. II, ed. a II-a, București, 1963, Editura Academiei R.P.R., p. 353 ; vezi și Marguerite Lips, *Le style indirect libre*, Paris, 1926, în care se arată că vorbirea indirectă „permite să se păstreze exclamațiile, intonațiile și, în general, procedeele expresive proprii celei directe ; sintaxa propozițiilor este independentă, neavînd verb introductiv tranzitiv, ca și în vorbirea indirectă" (p. 51).

[2] Vezi Sanda Golopenția, *Despre o variantă a vorbirii indirecte*, în SCL, 1959, nr. 4, p. 594—597.

Ne referim la fraze de tipul :

Au trimis foarte om cu ispravă de la sine, anume Zelenschii, să întrebe, **putea-vor să să priimască soliile la împărăție au ba?** Costin, L.80/34—36, în care comunicarea e introdusă printr-un verb de declarație (*să întrebe*) ca și în cazul vorbirii indirecte propriu-zise, dar, spre deosebire de aceasta din urmă, nu e legată printr-o conjuncție de verb ; intonația frazei de mai sus e interogativă, ceea ce o apropie de vorbirea directă.

Geneza tipului de mai sus, apărut într-o anumită etapă din istoria limbii române, este strîns legată de celelalte tipuri ale vorbirii indirecte libere.

Ch. Bally, care a semnalat pentru prima dată existența categoriei „vorbirii indirecte libere", arată că acest procedeu „derivă din tendința tot mai accentuată a limbii literare de a se apropia de procedeele limbii vorbite... Stilul indirect liber este literar"[3]. Caracterul „literar" al procedeului pe care-l analizăm reiese și din faptul că apare, mai ales, în cronici și pravile. De altfel, chiar și vorbirea indirectă propriu-zisă se găsește destul de frecvent în aceste genuri. Că „istoria este din toate genurile aceea în care triumfă stilul indirect nu surprinde de loc"[4].

Iată cîteva exemple—din scrieri aparținînd secolelor al XVII-lea—al XVIII-lea — cu tipul de vorbire indirectă liberă pe care-l analizăm în articolul de față :

De care lucru întrebînd sfat de dînșii **scoate-va pre Despot din domnie au sprijini-l-va despre vrăjmașii lui.** Ureche, L. 136/29 — 30.

Au început împăratul a-i întreba pe toți : **ținé-vor pace cu turcul au ba și da-or ce au giuruit au ba?** Neculce, L. 301/30—302/1.

Nu să știe mai **scăpa-va vreunul.** Popescu, Ist. 167/23.

Un istoric leșăsc spun de aceasta, nu știau **fi-va credința au nu va fi.** Ibid. 67/23—24.

Trebuie să-l cerceteadze **mai are soții și cine le dă agiutoriu de fac acel lucru.** Prav. 85/1—2.

Și clericul care va vrea să se facă preot și va lua cămătă, acela întîi să se întreabe **vrea-va să sufere acea dobîndă nedreaptă** *care au luat cămătă să o dea săracilor?* [5] Îndr. legii. 121/13—15 [Prav. 9916].

Să vază **putea-vor face iarbă de aceea să biruiască putearea otravei.** Îndr. legii, 244/19—20 [Prav. 99/6].

Și deaca văzură că într-alt chip nu vor putea izbăvi deci ei ziseră : **numai cu bărbăția să ridice sabia asupra vrăjmașilor.** Let. Cant. 55/6—7.

Viindu-i de la împărăție poruncă să dea o sumă de bani mare, el n-a vrut să dea, să facă obiceiu... ci au zis : **decît va lua blestemul țării mai bine se va lipsi de domnie.** Popescu, Ist. 68/4—5.

---

[3] *Le style indirect libre en français moderne*, în „Germanisch-Romanische Monatschrift", 1912, p. 83.

[4] Charles Hyart, *Les origines du style indirect en latin et son emploi jusqu'à l'époque de César*, Bruxelles, 1954, p. 850.

[5] Următorul exemplu din „Cronica anonimă", 24/10 : *Nu știm cît de oștile împărățești* **scăpa-ar au ba** trebuie interpretat *Cît nu știm oștile... scăpare-ar*, așa cum se poate citi într-una din copiile cronicii. În această frază, propoziția *scăpare-ar* este redată în vorbirea indirectă liberă.

Frazele de mai sus aparţin vechilor texte istorice şi juridice. Mai rar, procedeul poate fi întîlnit şi în acte particulare, opere populare.

Pohtit-ai să ştii pentru rîndul oamenilor **sănătoşi-s au ba.** Scrisorile de la Bistriţa 64/6 [an 1616].

Să am ştire **venitu-ţi-au** *la mînă.* Iorga, Scrisori de negustori, LXX, 125, 22.

Să ştie: **fi-va vreme** *să meargă şi stăpînu-său să se culce cu dinsa?* Lit. pop. II 362/31.

În exemplele date, pe lîngă prezenţa verbului de declaraţie şi intonaţia interogativă sau exclamativă, există şi, ca o altă marcă gramaticală, o anumită topică. Astfel, în ultima frază, de exemplu, cu intonaţie exclamativă, se observă că propoziţia comparativă de inegalitate (*decît va lua blestemul ţării*) precedă propoziţia regentă, deşi ea este aşezată, de regulă, după regentă.

O topică specifică există şi în propoziţiile cu intonaţie interogativă şi anume inversiunea auxiliarului (*putea-vor, scoate-va* etc.)[6].

Chiar în una şi aceeaşi frază se observă diferenţe de topică, după cum avem de a face cu vorbire indirectă propriu-zisă sau indirectă liberă. Astfel, în exemplele:

Au întrebat sfat pe Pisacenski porusnicul său **cum va face, aştepta-va şi pre Laski au ba.** Ureche, L.135/8—10.

Mihnea rămase cu puţini oameni cugetînd **ce va face, fugi-va peste munte?** Let. Cant. 134/8.

se observă că propoziţiile exprimate în vorbirea indirectă au topica auxiliarului obişnuită (*va face*), cele în vorbirea indirectă liberă, cu inversiunea auxiliarului (*aştepta-va, fugi-va*).

Intonaţia interogativă sau exclamativă, ca şi ordinea cuvintelor, apropie procedeul pe care-l analizăm de vorbirea directă. Într-adevăr, dacă comparăm următoarea comunicare în vorbire indirectă:

Pilatŭ se miră de însă au muritu. Şi chemă vătahulŭ întrebă elŭ, **de de multŭ au murităŭ.** C_2 134/17—19 cu aceeaşi frază, redată, în alt loc, în vorbire directă, se observă că în aceasta din urmă apare intonaţia interogativă şi inversiunea auxiliarului:

Pentru aceasta chemă vătahulŭ şi întrebă pre elŭ: «**însă murit-au?**» C_2 137/31—32.

Caracterul de „indirect liber" al vorbirii analizate reiese nu numai din intonaţia şi ordinea cuvintelor, specifice vorbirii directe, ci şi din posibilitatea ca aceste comunicări să fie interpretate ca propoziţii independente. Aceasta apare mai clar în situaţiile în care verbul introductiv are un determinant. Astfel, în fraze ca: *N-au ştiut nemică*: **ieşit-au afară au n-au ieşit.** Pravila, 173/16—17 [Îndr. legii, 343/34], propoziţiile: *n-au ştiut nemică* (formată din verbul introductiv şi determinantul *nemică*) şi *ieşit-au afară* (comunicare redată în vorbire indirectă liberă) pot fi socotite independente.

[6] În cazuri rare se pot întîlni şi exemple fără inversiunea auxiliarului: *Şi sta în cumpănă soltan Morat asupra Azacului* **va merge...** *au asupra Vavilonului.* M. Costin, L. 118/1—2. *L-au întrebat Ştefan-vodă*: **el au strigat** *aşa tare şi pentru ce ară duminica?* Neculce, L. 108/35.

Ca şi vorbirea indirectă propriu-zisă, cea liberă poate apărea uneori, într-un context mai larg, fie alături de vorbirea directă :

Să hie stătut multă în gînduri serdariul, **intra-va în tîrgŭ au întoarce-să-va înapoi. Şi-***i dzicea o slugă a lui* : *Întoarce-te, giupîne, că nice la un bine nu mergi.* Costin, L. 138/35—37.

(în prima frază întîlnim vorbire indirectă liberă : *intra-va în tîrgŭ*, în a doua, vorbire directă : întoarce-te), fie alături de vorbire indirectă :

Au întrebat pre veziriul : *Aşedzat-au domnŭ la Moldova, în locul ghiaurului ce-au pierit? Au răspunsŭ viziriul că nu s-au pusŭ încă domnŭ.* Costin, L. 104/19—20.

(în prima frază e vorbire indirectă liberă : *aşedzat-au domnŭ*, în a doua indirectă : *că nu s-au pusu încă*).

*

Tipul de vorbire indirectă liberă, analizat în articolul de faţă, se găseşte în vechile scrieri româneşti, în special în cronici şi pravile. În limba română contemporană, după cîte ştim, un asemenea procedeu nu mai apare[7].

[7] Marguerite Lips (*lucr. cit.*, p. 52) ne avertizează că nici în franceză nu poate exista un tip ca cel de mai sus. Astfel, unei comunicări în vorbire indirectă : *On demande aux gardes de la porte du palais s'ils n'avaient point vu sortir une princesse*, îi corespunde în vorbire directă : *On demanda aux gardes du palais* : *N-avez vous point vu sortir une princesse?* În schimb, forma de vorbire indirectă liberă cu păstrarea verbului introductiv : *On demanda aux gardes de la porte du palais* : *Avaient-ils vu sortir une princesse?* n-ar mai fi franţuzeşte.

NOTE ETIMOLOGICE ŞI LEXICALE

Lat. *olere* în romanică şi rom. **leurdă** (apelativ şi toponimic)*

Din numărul de plante al căror nume ni s-a păstrat de la strămoşi (lăptucă, mărar, mătrăgună, pătlagină, sunătoare, urzică, varză etc.), merită reamintite ca elemente de limbă pentru autohtonism şi origine latină în special numele plantelor *alior* (sp. *arañuelo* „rîie" şi „alior"), *brînduşă*, confirmat ca bază semantică (brînză, caş) de numele german al plantei „Käslein" şi variantele, şi *zîmbru* (Pinus cembra), nume caracteristice limbii române, care sînt preslave pe teritoriul dialectului dacoromân, negăsindu-se în dialectul aromân şi meglenit, iar botanistul prof. Al. Borza ne asigură că *zîmbru* nu creşte în sudul Dunării, ci este specific zonei carpatice şi a celei mai spre nord de aceasta. La acestea adăugăm — din numărul altor plante cercetate de noi (*sorb*, *sărbăzele*, *searbăd* < lat. *sorbus* + *acerbus* + suf. *-idus*; cf. REW, 8095; DIEGO, în DICC. ETIM., s. v. *serba*, *serbal* şi *serbo*) şi de care ne vom ocupa altă dată — şi termenul *leoardă*, *leurdă*.

Ţinem să precizăm că ne ocupăm de numele unei plante care este o conservaţiune de vegetaţie cunoscută pe întreg teritoriul dacoromânei, unde formează o arie totală (ca fîn, nutreţ etc.). În dialectele române din sudul Dunării cuvîntul nu există. În consecinţă, numele are pentru limba noastră o valoare istorică probatorie, adăugîndu-se la cele 400 de elemente latine păstrate numai în dacoromână [1].

Ne ocupăm de originea cuvîntului românesc *leoardă*, *leurdă* şi pentru faptul că numele de plante care se impun prin origine autohtonă alcătuiesc argumente hotărîtoare pentru permanenţa unei populaţii pe un teritoriu dat, arătînd legătura continuă între om, pămînt şi vegetaţie, mai ales cînd aceasta serveşte şi ca hrană.

Dar motivul care ne face să ne ocupăm de acest cuvînt rezidă şi în faptul că etimologiile date pînă acum pentru a-i arăta originea nu sînt admisibile.

---

* Comunicare prezentată de autori la Filiala din Cluj a Societăţii de romanistică în noiembrie 1964.

[1] G. Giuglea, *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der Dakorumanischen Sprache*, Sibiu, 1944.

Leoarda, leurda (Alium ursinum) este o plantă bulboasă din familia iliaceelor, cu foile ca ale porumbului, cu flori albe sau galbene, cu miros şi gust de usturoi, ce creşte la şes sau pe locuri joase şi prin păduri mai înalte, umede şi umbroase [2]. În unele părţi apelativul a dispărut. Planta însă se cunoaşte şi i se spune *ai de pădure*, sau *de munte*, *ai* sau *usturoi sălbatic* şi *praz sălbatic*, iar la Cîmpeni, în Munţii Apuseni, i se mai spune şi *ai ursos*.

Apelativul are şi următoarele forme : *leordă* (Cristeşti—Botoşani) ; *leoardă* şi *lioardă* (Banat) ; *leurd* (Panţu). Accentuat şi *léurdă* (Mehedinţi)[3].

Leurda este o plantă comestibilă. Ea se consumă întocmai ca usturoiul, cu sare şi mămăligă rece, spune Lupescu în articolul său *Bucătăria ţăranului* [4]. Botanistul E. Ţopa ne informează că pe piaţa Iaşului planta se vinde şi azi pentru salată. Mai de mult se consuma în măsură mai mare. În special era o hrană preferată de ciobani, pentru că le tăia greaţa provocată de bucatele prea grase cu care se hrăneau. Azi se consumă în cantitate mai mică şi mai rar, luîndu-i locul usturoiul cultivat în grădină.

Ca apelativ, cuvîntul *leoardă, leurdă* este cunoscut şi este încă viu în multe părţi ale teritoriului patriei noastre. El este atestat la Anonimul Caransebesian. Îl întîlnim şi în chestionarele lui Hasdeu din următoarele localităţi : Bilciureşti—Ploieşti, Dolheşti—Huşi, Drajna-de-Sus—Vălenii-de-Munte, Muntenii-de-Jos—Vaslui, Tazlău—Buhuşi, Broşteni—Vatra Dornei, Albeşti — Cîmpulung-Muscel, Cristeşti — Botoşani, Bucova — Haţeg, Maidan — Oraviţa, Straja — Rădăuţi[5]. L-am mai întîlnit ca apelativ în : Suceava, Caransebeş, Salva—Năsăud, Moigrad—Zalău, Iaşi, Tg. Lăpuşului, Mărginenii-de-Sus—Prahova, Briheni—Beiuş. În Munţii Apuseni n-am întîlnit apelativul, ci numai două nume topice. Aici—ca în multe alte părţi—i se zice *ai de pădure* şi *ai sălbatic* şi azi nu se mai mănîncă. Oamenii îl cunosc însă după miros. Ştiu că are un singur căţel. Deci fosta arie a rotacismului coincide cu dispariţia cuvîntului *leurdă*. Să fie oare o coincidenţă ? Sau şi aici, ca în alte părţi, a intervenit un aer de repulsie pentru mirosul plantei, de dispreţ, sau poate o influenţă a străinilor ? Spre sud de Mureş, de exemplu la Ocna Sibiului, se cunoaşte şi se mănîncă rar. I se spune *aiul ciorii, ai sălbatic* şi *ai ciorăsc*. Numele este şi aici de dispreţ (cf. *ceapa ciorii*). Pe vremuri, la Ocna Sibiului, îl întrebuinţau în gospodărie [6]. Toate numele acestea trebuie considerate ca inovaţii faţă de conservaţiunea *leoardă, leurdă*.

Considerînd aria întinsă geografică a cuvîntului, el se arată foarte vechi în limbă. Pentru vechimea lui militează şi faptul că el a intrat şi în unele expresii : *a pieri ca leurda* = a dispărea, a se face nevăzut, pe nesimţite, precum şi în proverbe : *An a mîncat leurdă şi estimp îi pute gura*, se

---

[2] Cf. Z. C. Panţu, *Plantele cunoscute de poporul român*, Bucureşti, 1929.

[3] *Dicţionarul limbii române* (DA) s.v.

[4] „Şezătoarea", VIII, p. 36.

[5] Cf. *Răspunsuri la Chestionarul lingvistic trimis de B.P. Hasdeu.*

[6] Inf. prof. I. Dăncilă, Poiana-Sibiului.

zice despre cele ce nu se potrivesc la vremea lor ; *Pe unde a mîncat lupu leurdă şi după zece ani miroase*, aluzie la amintiri [7]. Din proverbe reiese mirosul tare şi pătrunzător al plantei.

Cuvîntul *leoardă*, *leurdă* a format toponimice în toate regiunile istorice ale patriei noastre. Cunoaştem următoarele nume de locuri formate din apelativul *leoardă*, *leurdă* : *Banat* : Leordiş—Caraş-Severin ; *Oltenia* : Leorda—Craiova, Leurda—Craiova şi Vîlcea, Leurda—Olt, Leordeasa—Craiova, Leurdoasa—Olt, Leurdoasa (deal, pîrîu şi vale)—Dolj ; *Muntenia* : Popeşti-Leordeni—Bucureşti, Valea Leurzii—Ploieşti, Leurda—Ploieşti, Leurdeni—Ploieşti, Leordeni—Piteşti, Muscel, Leurdeţul—R.-Sărat, Leurdeanca—Muscel, Leurdeanul, Leurdeni, Leurdeni-de-Sus, Leurdeni-de-Jos, toate în Muscel ; *Moldova* : Leorda—Suceava şi Bacău, Leordişul—Iaşi, Bacău, Suceava, Buzău, Valea Leordei—Suceava, Leurdeţul—Buzău, Izvorul Leurdei—Buzău ; *Transilvania* : Liordă—Valea Jiului, Leorzaua şi Leurzeni—Paroşani-Valea Jiului, Leordeni—Mureş, Leordina—Maramureş, Leurda—Dej, La Leurdă—Parva-Năsăud, Leurdă—Rodna-Năsăud, Leurdiş—Criscior-Hunedoara, La Leurdă—Tg. Lăpuş, Dealul Leurzii—Bucureşti-Zarand, Craiul Leurdelor—Bran, Leurdiş—Briheni-Beiuş, Leurzele—Călugări-Beiuş, Leurdeasa—Beiuş. Ca nume topic există în forma *Leurda* (munte) şi lîngă Zielowa (Galiţia).

Mulţimea toponimicelor care au la bază cuvîntul *leoardă*, *leordă* şi *leurdă* sînt grăitoare şi pentru dovedirea vechimii acestora. Se ştie că pentru ca un apelativ să ajungă să aibă atît valoare de cuvînt comun, cît şi de toponimic, trebuie să treacă multă vreme. Mai întîi e necesar ca un cuvînt să se impună ca apelativ, pentru că numai după ce a ajuns să se generalizeze ca atare se poate împămînteni şi ca toponimic [8]. Ca toponimic, cuvîntul este atestat documentar de pe la anul 1400, în numele localităţii *Leordina* (1411, 1418, 1451), *Leorgyna* (1411), *Lyurdyna* (1473) din Maramureş [9], apoi *Leordiş* (1411) şi *Leorgiş* (1428) în Caraş-Severin (Banat)[10]. Referitor la celelalte nume de locuri nu avem atestări documentare prea vechi. Faptul acesta nu înseamnă însă că ele nu sînt vechi. Socotind că numele de loc *Leordina*, *Leordiş* etc. formate din cuvîntul de care ne ocupăm încă trebuie să fie mai vechi decît anul în care sînt amintite documentar, apelativul care stă la baza acestora trebuie dus pe scara vechimii cu cîteva veacuri mai înapoi, ajungînd astfel pînă în preajma formării poporului şi limbii române.

Cuvîntul *leoardă*, *leurdă* a pătruns şi în antroponomastică. Avem nume de persoane *Leordeanu* în Maramureş, Ivaşcu *Leurdeanu* vel logofăt şi Albul *Leurdeanul* în Vieroşul-Piteşti etc.[11]

Avînd în vedere faptul că cuvîntul *leoardă*, *leurdă* există în limba noastră atît ca apelativ cît şi ca onomastic, ocupînd o arie totală, ne îndrep-

[7] V. DA s.v.

[8] I. Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1963.

[9] I. Mihályi de Apşa, *Diplome maramureşene*, p. 592.

[10] N. Drăganu, *Românii din veacurile IX—XIV, pe baza toponimiei şi onomasticei*, Bucureşti, 1933.

[11] Gr. G. Tocilescu, *Raporturi asupra cîtorva mănăstiri, schituri şi biserici din ţară*, în „Analele Acad. Rom.", Bucureşti, 1887, p. 8.

tăţeşte să-l considerăm printre cuvintele de baştină ale dacoromâniei, ca o conservaţiune care dăinuieşte în limbă de veacuri. Iar păstrarea cuvîntului în limbă este opera populaţiei majoritare, în cazul nostru opera românilor. Astfel fiind, credem că a meritat să-i acordăm toată atenţia.

În ceea ce priveşte originea cuvîntului *leoardă, leurdă*, el a fost explicat de către lingvişti ca provenind din diferite limbi. Cihac[12] îl derivă dintr-un etimon albanez : *hudhere* „erpete, impetiggine", etimologie pe care o împărtăşeşte şi Gustaw Meyer[13]. D. A. Scriban, în dicţionarul său, îl explică din adjectivul latin *luridus* „livid, palid" dar trimite şi la un eventual etimon format din *cald* + *urdă*[14]. C. Diculescu îl derivă din grecescul *λεβυρωδες[15]. DM trimite pentru etimologie la bulg. *levurda*[16]. CADE, mai prudent nu dă etimologia cuvîntului[17], iar CDDE nu înregistrează cuvîntul în nici un fel[18]. Nici una dintre explicaţiile date nu poate fi însă acceptată pentru motivele pe care urmează să le expunem mai jos. Înainte de a trece la o analiză critică a acestor etimologii, să vedem care este numele plantei în limbile romanice, pentru că ea este cunoscută în toate părţile.

În dialectele italiene planta poartă, între altele, numele de : *aglio di serpe, aglio viperino, aglio orsino, ai de luv, cipolline del lupo, cipudda di serpi*[19]. În franceză planta se numeşte : *ail à la serpent, ail de loup*[20]. În spaniolă : *ajo castañete, castañuelo*[21].

În multe din numele acestea întîlnim atributul „şarpe". Acest nume ne face să ne gîndim la grec. *hydra* care înseamnă şi „şarpe" şi care ne poate duce la formele albaneze *hurde, hudher, hudhere, hudhra* „aglio".

Termenul albanez nu poate explica însă pe cel românesc şi nici unul dintre lingviştii noştri nu s-a gîndit vreodată să-l derive din acesta. Astfel, chiar Philippide, care admitea migrarea noastră din sud, zice în legătură cu istoria acestui cuvînt următoarele : „rom. *leurdă*, alb. *huðără, huðră, hurða* „Knoblauch"M. Wört 154, Cihac, Dicţ. II, 713. Apropierea a fost făcută de Cihac, Dicţ. II, 718. Cuvîntul albanez după M. Wört. e băştinaş. Cel românesc e de origine obscură"[22].

Etimologiile propuse de Scriban nu pot fi considerate ştiinţifice. Ele se izbesc atît de piedici fonetice, cît şi semantice şi, în consecinţă, trebuie părăsite de la început. Etimologia propusă de Diculescu nu este convingătoare, aşa cum susţine şi Drăganu. La fel nu poate fi admisă etimologia la care trimite DM, bulg. *levurda*. Mai întîi, dacă cuvîntul

[12] A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie Daco-romane*, I—II, 1870, 1879.
[13] Gustaw Meyer, EWA.
[14] August Scriban, *Dicţionarul limbii româneşti*, Iaşi, 1939 s.v.
[15] C. Diculescu, în „Dacoromania", IV, p. 454—455.
[16] *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958, s.v.
[17] I.-A. Candrea-Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat*, Bucureşti, 1931, s.v.
[18] I.-A. Candrea (şi) Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, Bucureşti, 1907—1914, s.v.
[19] O. Penzig, *Flora popolare italiana*, Genova, 1924.
[20] Walther v. Wartburg, *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, 1922, s.v.
[21] *Diccionario de la leñgua española*, Madrid, 1956, s.v.
[22] Al. Philippide, *Originea românilor*, vol. II, Iaşi, 1928, p. 719—720.

ar fi împrumutat din limba bulgară, el ar fi păstrat pe *v* aşa cum l-a păstrat şi în celelalte împrumuturi din slavă. Or, nu întîlnim nici o formă românească a cuvîntului *leoardă, leurdă* cu *v*, în schimb în bulgară, ca în alte cazuri, s-a evitat hiatul şi la cuvîntul de care ne ocupăm prin introducerea unui *v*, cum în alte cuvinte s-a evitat prin introducerea unui *h*, ca de exemplu : *măduă-măduvă, piuă-pivă* etc. şi *buăr-buhăr*, care a intrat şi în bulgară (CADE s. v.), întocmai ca şi în bulg. forma *levurdă*.

La toate acestea mai adăugăm că, în limbile slave, cuvîntul nu se găseşte decît în bulgară şi ucraineană, unde acesta probabil a fost dus şi împămîntenit de ciobanii dacoromâni transhumanţi, pentru care *leurda* — cum am mai amintit — era un aliment obişnuit. În consecinţă, nu noi am împrumutat cuvîntul, ci de la noi l-au luat atît bulgarii cît şi ucrainienii. Faptul se explică uşor şi prin vecinătatea geografică, dar şi prin fonetică.

Pînă aci am procedat prin eliminare. De acum ne apropiem direct de izvorul adevărat al originii cuvîntului *leoardă, lioardă, leurdă*, izvor care se găseşte în limba latină.

După cum s-a putut vedea din cele spuse mai sus despre plantă, precum şi din ecoul pe care ea l-a lăsat în proverbele româneşti, citate mai sus, sensul cuvîntului este strîns legat de miros. Prin urmare, în ce priveşte istoria acestui nume, şi în special aspectul lui semantic, trebuie să plecăm de la o bază care conţine această idee, iar acesta este verbul latin *olire, olere* „riechen, stinken", rom. „a mirosi, a puţi". Procedeul de a porni de la miros spre onomastică nu este de loc neobişnuit. Tot de la ideea de miros porneşte pentru a explica numele german al *leurdei* şi Marzell în dicţionarul său *Wörterbuch der Deutschen Pflanzennamen*. Apoi în franceză numele dihorului este *putois* cosemantic cu românescul *dihor* (animal mirositor, diug împuţit) şi cu *pucioasă* „puturos" (cioară, piatră şi apă) toate cu ideea de miros urît. De la acest *pucios* avem în limbă o serie de nume de plante şi animale : burete pucios, buruiană pucioasă, lemn pucios, cioară pucioasă, apă pucioasă etc. Dovadă că trecerea de la miros la onomastică în domeniul plantelor şi animalelor este obişnuită şi în limba noastră.

Cuvîntul *olere* a avut în limba latină vitalitate foarte mare. În Walde-Hoffman întîlnim o serie întreagă de derivate de la acest verb. Aşa sînt : *olidus, -a, oletus, exoletus, olefacio, odoler, oboleo, peroleo, praeoleo, suboleo* şi *redoleo* [23]. În toate derivatele acestea există şi sensul de : a mirosi, a puţi, a duhni.

Redoleo este frecvent întrebuinţat în limba latină. Aşa, de exemplu, întîlnim expresiile : *Bene redolens* şi *Redolere vinum*, la Cicero, sau *Redoleo thymo* a exala miros de thym (cimbru), la Virgil etc. Faptul că este atestat de mai mulţi autori şi deasa întrebuinţare în latină arată vitalitatea cuvîntului. Aceasta se vede şi din derivatele *olidiare* (dintr-un *olidus* + suf. *-idiare* < din *-idus*), it. *olezzare* (REW, 6055).

Verbul *olere* trăieşte în toate limbile romanice apusene cu sensul de „a mirosi, a puţi". Aşa în : v. it. *olere*, milaneză *ola*, friul. *roli, nueli*, v. fr. *oloir*, prov. *oler*, catal. *oldre*, span. *oler* (v. REW s. v.).

[23] Walde-Hoffman, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1938, s.v.

Limba română pretinde pentru explicarea cuvîntului *leoardă, lioardă, leurdă*, după normele fonetice ale limbii române o bază lat. *olidus,-a* cu pref. întăritor *re-*, pe care îl întîlnim în latină des, după cum s-a văzut din citatele de mai sus. Faza veche latină cu *o*, adică *reolida* se păstrează în formele rom. *leoardă, lioardă* din Banat.

Pentru partea formală a cuvîntului, în ceea ce priveşte metateza sau mutarea lui *r* în *l*, avem exemple suficiente încă din latina veche, de exemplu, *fraglo-flagro, disciplina-displicina* sau în româneşte *lacră-raclă, poreclă, polecră* [24] etc. apoi *lăbărţa* din latin *rebalteare*, it. *ribalzare* (expl. inedită). În cuvîntul nostru forma bănăţeană este indicatoare a fazei primordiale : *reoaldă-leoardă* din care, prin schimbarea accentului, s-a ajuns la formele mai noi *leordă* şi *leurdă*, mai ales în derivatul : *leurdiş, leurdeţ* etc.

Am insistat mai mult asupra evoluţiei acestui cuvînt, cu toate subtilităţile semantice şi fonetice complexe şi complicate ale lui, pentru că îl socotim element capital de limbă şi toponimie alături de celelalte conservaţiuni privitoare la continuitate şi în special pentru caracterul lui pur dacoromân.

În ultima clipă, aruncînd o privire asupra celor spuse pînă acum, să căutăm să desprindem valoarea istorică a cuvîntului (apelativ, topic şi antroponimic). Faptele lingvistice şi argumentele analizate pînă în cele mai mici amănunte arată plecarea din latină a numelui de plantă. Concepţia noastră este însă ca să căutăm etnicul şi etnograficul în elemente de limbă şi toponimie : cuvînt şi lucru, cuvînt şi viaţă, cuvînt şi istorie. Astfel, în vremuri de lipsă, de foamete, poporul s-a hrănit cu culesul din natură, cu : bureţi, fructe, plante etc. Termenii, prin urmare, legaţi de acestea sînt ca nişte inscripţii săpate în graiul viu şi deci li se poate urmări originea cu mai multă uşurinţă şi siguranţă decît cum se urmăreşte din fapte istorice şi arheologice (Battisti).

Adăugăm că atestările noastre vor fi îmbogăţite în viitor şi cu altele, iar în ceea ce priveşte operaţia lingvistică şi semantică legată de istoria cuvîntului am sprijinit-o pe observaţia strictă a normelor limbii române şi pe norocoasa situaţie de a fi aflat în latină toate elementele utilizate de noi, pînă şi prefixul *re* în *redolere* şi *reolida*. Avem deci o integrală documentare lingvistică în latina romanică şi în română, apoi în toponimie şi botanică, încheindu-se cu atestările documentare.

Expunerea noastră a adus în discuţie destule fapte care intră în preocupările de romanistică. Vor trebui urmărite, pe linia româno-romanică, cu deosebită atenţie, şi numirile de plante, pentru că acestea—cum s-a putut vedea—ne pot aduce multe revelaţii.

G. GIUGLEA şi L. GHERGARIU

[24] Cf. S. Puşcariu, *Contribuţii fonologice*, în „Dacoromania", III, p. 380 ; C. H. Grandgent, *Introducere în latina vulgară*, în româneşte de Eugen Tănase. Curs litografiat, Cluj, 1958, p. 145.

I. FORMAŢII ROMÂNEŞTI

Albol (< *alb* + *-ol*). Este numele unui preparat care serveşte la spălatul rufelor, geamurilor etc. Se pare că e un derivat relativ recent, din moment ce nici un dicţionar nu-l înregistrează. Îl semnalăm mai mult pentru a atrage atenţia asupra unui nou sufix (**-ol**), care tinde să devină foarte productiv în limba română actuală. Cf. formaţiile similare (specific româneşti) [1] : *apretol*, *azurol* „albăstreală de rufe lichidă", *dermacol* „clei de piele măcinat", *durol* (email pe bază de ulei), *emulsol* „vopsea pe bază de ulei emulsionat", *impregnol*, *inol*, *osacol* „clei de oase măcinat" etc.

Noul sufix *-ol* derivă numai substantive şi este de origine franceză şi germană. El a fost detaşat din neologisme de felul lui *benzol*, *mentol*, *naftol*, *sidol*, *terpinol*, *vitriol* etc., dintre care unele analizabile chiar în româneşte.

Bubá. Există numai în CADE şi în DA, unde e înregistrat cu două sensuri : 1° „a se umple de bube" şi 2° „a se îmbolnăvi de bubat". CADE nu-i arată proveniența, iar DA îl derivă din *bubă* [2]. Această etimologie nu e valabilă decît pentru primul sens, care, în dicţionare, ar putea fi tratat într-un articol separat de *bubá* (2) „attraper la variole" : Un tînăr junigaş, la vîrstă de 19 ani... *să bubească* (ca. 1812) IORGA, S.D. XII, 202 (în DA, s.v.). Cu sensul de „a se îmbolnăvi de vărsat" (frecvent, se pare, mai ales prin reg. Oltenia), *bubá* este neîndoielnic un derivat regresiv din subst. *bubat*, mai vechi în limbă, mult mai frecvent decît verbul şi explicabil, fără nici o dificultate, din contaminarea lui *bubă* + *vărsat* (DA şi DM, s.v.).

În sprijinul noii etimologii poate fi invocat vb. regional *năji*, rezultat prin acelaşi procedeu, tot dintr-un substantiv cu aspect participial : *năjit* „nume generic dat unor boli provenite din răceală (< ucr. *nežyt*).

Fur : „Alecu-vodă mă iertase totdeodată cu mulţi tîlhari osîndiţi pentru *fur* şi omor" [3]. Cu sensul de „furt" cuvîntul este necunoscut dicţionarelor noastre. *Et.* Postverbal din *fura*.

Mărgărí. Nu există decît în DL şi în DM, unde e considerat „popular", pentru că apare mai ales în urări, cu sensul de „a prospera", „a înflori" : „Vrei să te sorcovăiesc ?... Să înfloreşti, *să mărgăreşti* !" DELAVRANCEA, S. 187 ; Să-nfloriţi/*Să mărgăriţi*,/Ca un măr,/Ca un păr. TEODORESCU, P.P. 159 (în DL, s.v.). În DM nu i se dă etimologia, ci se trimite numai la *mărgăritî* (rar, despre iarbă) „a se împodobi cu flori sau cu stropi ca mărgăritarul" [4].

---

[1] În alte limbi nu le-am găsit, deşi am consultat multe dicţionare.

[2] La fel procedează şi Alf Lombard, *Le verbe roumain*, vol. I, p. 492—493.

[3] Vezi Ion Ghica, *Istoria lui Alecu*, în vol. *Pionierii romanului românesc* (ediţie alcătuită de Şt. Cazimir), Bucureşti, EPL, 1962, p. 7.

[4] Acest verb cunoaşte şi forma *mărgărítă*, ignorată de dicţionare, dar semnalată de acad. Al. Rosetti, la I. Heliade-Rădulescu, în CILRL, vol. I, p. 62 (*mărgăritează*).

Dar în timp ce *mărgăriti* şi *mărgăritá* sînt formaţii normale şi corecte din *mărgărit* „mărgăritar" (< ngr. μαργαρίτης), vb. *mărgări* este un fals derivat regresiv, provenit din acelaşi primitiv (simţit ca participiu al unui verb inexistent în realitate)[5]. Pentru modul de formare, să se compare *bubá* şi *năji* (discutate mai sus) precum şi *mitropolí* „a exercita funcţia de mitropolit" LET. III, 179/14 (în DA, mss.). creat, indiscutabil, din *mitropolit* (vsl. < gr. μητροπολίτης).

Somnorós. Singurul dicţionar care explică formarea acestui adjectiv este DM : — Din **somnuri** (pl. lui *somn*[2]) + suf. *-os*. Această derivare nu poate fi acceptată, deoarece subst. *somn* (2) nu se foloseşte, în general, la plural.

În realitate *somnoros* provine, prin asimilare, din varianta originară *somnuros*, iar aceasta e un derivat din *somn* + suf. *-uros* (desprins din *cioturos*, *colţuros*, *deluros*, *mofturos*, *noduros* etc.), unde derivarea de la plural este întru totul justificată (*cioturos* = „cu multe c i o t u r i ", *mofturos* = „care face m o f t u r i", *noduros* = „plin de n o d u r i" etc.)[6].

FORME DE SINGULAR REFĂCUTE DE LA PLURAL

Bănicior. Este inserat numai în DA, unde e considerat ca provenind din *bănicioară*, prin schimbarea genului. Indicaţia etimologică este incompletă şi, în ultimă analiză, chiar inexactă. Pentru a explica varianta *bănicior* trebuie să pornim de la pluralul mult folosit al lui *bănicioară* (derivat din *baniţă* + suf. *-ioară*). Fiind mult întrebuinţat, *bănicioare* a putut fi simţit ca neutru plural, ceea ce a determinat refacerea unui nou singular—*bănicior* care apare şi la Tudor Arghezi : „Boierii ăştia ţanţoşi, cu tălpile-n ţărînă,/Vin cu căciula-n mînă/ Să ceară *băniciorul* cu boabe împrumut"[7].

Bomboană. Toate dicţionarele noastre explică acest neologism direct din fr. *bonbon*, deşi acesta e de genul masculin şi se termină în finală consonantică. Prin urmare el nu putea deveni în româneşte decît *bombon*, care se şi întîlneşte la I. L. Caragiale : „Bubico,... încurajat de blîndeţea mea, apucă frumos *bonbonul* şi-ncepe să-l clefăie"[8].

Din *bomboane* (simţit, de data aceasta, ca plural feminin în loc de neutru) s-a refăcut sing. *bomboană*, care a fost acceptat de limba literară. Posibilitatea refacerii unei noi forme de singular a fost facilitată şi aici de faptul că pluralul *bomboane* este mult întrebuinţat.

---

[5] Etimologia dată aici lui *mărgări* a fost acceptată şi în DLR.

[6] Ceea ce surprinde e faptul că, în DM, tocmai aceste substantive sînt deduse, împotriva tuturor aşteptărilor, din formele de sing. *ciot*, *colţ*, *nod* etc. + suf. *-uros*. E o eroare în sens contrar celei comise în cazul lui *somnuros*.

[7] Vezi Tudor Arghezi, *Versuri*, Bucureşti, ESPLA, 1959, p. 479.

[8] Vezi I. L. Caragiale, *Opere*, Bucureşti, ESPLA, 1960, vol. II, p. 221. Cf. şi : „... îl deschid, scot un *bonbon*..." (*ibidem*).

Caşetă. În DA, DU, TDRG şi CADE nu există. DM şi DN deduc cuvîntul direct din fr. *cachet*, care este de genul masculin şi care nu poate explica, prin urmare, decît varianta etimologică mai veche —*caşet* (luată de Scriban drept formă de bază şi înregistrată şi în DI, p. 672, col. 2). O indicaţie etimologică exactă şi completă a neologismului *caşetă* nu poate fi decît următoarea : Sing. refăcut din *caşete* (pl. lui *caşet* < fr. *cachet*).

Insectă. În dicţionare este dedus din fr. *insecte* (< lat. *insectus*) sau direct din forma latină *insectum* „tăiat" (Scriban, DLR, s.v.). Indiferent de unde s-ar fi pornit, nu se putea ajunge decît la *insect* (fie de genul neutru, fie de genul masculin, ca în franceză)[9]. De altfel, forma veche a cuvîntului (pentru care există numeroase atestări) [10] este *insect*, cu unele variante „românizate" *însect* şi *însept*. Dintre formele de plural sînt atestate (în *lucr. cit.*) : *insecti*, *insecturi*, *însecte*, *însepte* şi mai ales *insecte*. Din acest plural, extrem de mult întrebuinţat, a fost reconstituită varianta *insectă*, pe care Scriban (DLR, s.v.) o declară „falsă", lăsînd-o neexplicată.

Ovulă (înregistrat în DI, p. 45, col. 1) este o variantă frecventă a lui *ovul* < fr. *ovule* (masc.). Forma de genul feminin neputînd fi explicată prin nici o limbă străină, trebuie interpretată ca un singular nou, refăcut, prin analogie, din *ovule* (pl. lui *ovul*).

Patină. Nici acest neologism nu poate fi dedus direct din fr. *patin* (ca în CADE, DM, DN etc.), deoarece acesta este de genul masculin. Din etimonul francez *patin* a rezultat *patin* (atestat, dar foarte puţin folosit), cu pl. *patine*, corespunzător fr. *patins*. Simţit ca plural feminin, *patine* a dat naştere lui *patină*, acceptat de limba literară.

Reptilă. Candrea şi Scriban iau ca formă de bază pe *reptil* (s.n.), iar pe *reptilă* îl înregistrează ca variantă. Şăineanu (DU) nu-l înregistrează decît pe *reptil*, lăsîndu-l fără etimologie, iar TDRG omite cuvîntul.

Drept etimon e indicat fr. *reptile* (de genul masculin), la care Scriban, N.A. Ursu (*lucr. cit.*, p. 270) şi DN (s.v.) mai adaugă şi lat. *reptilis*. E clar însă că din cele două etimonuri nu putea rezulta decît *reptil*. Trebuie precizat că la aceeaşi formă s-ar fi ajuns dacă s-ar fi pornit de la germ. *Reptil* (neutru). În DM (s.v. *reptilă*), se arată că acesta provine din fr. *reptilis* (lat. lit. *reptilia*), dar nu trebuie să ne îndoim că pl. franţuzesc a fost tradus întotdeauna prin *reptile*, iar lat. *reptilia* trebuia să dea în română **reptilie*, aşa cum în rusă a dat *репмилия*. Nu ne mai rămîne decît să admitem că femininul *reptilă* e format sub influenţa lui *reptile* (pl. lui *reptil*).

---

[9] Cf. şi it. *insetto* (de asemenea masculin) şi germ. *Insekt* (neutru).

[10] Vezi N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Bucureşti, 1962, p. 223 (s.v. *insectă*). La etimologie, citim : Cf. lat. *insectum*, germ. *Insekt*, fr. *insecte*. Nici unul dintre aceste etimonuri nu poate explica pe *insectă* (fem.).

Schiu. E un singular nou, refăcut din *schiuri* (pl. lui. *Schi* < fr. *ski*, germ. *Ski* etc.)[11]. Întrucît este destul de frecvent, socotim că ar trebui inserat în viitoarele dicționare românești, alături de forma literară *schi* [12].

CONTAMINAȚII

Acoperemiș. Este absent în dicționare, dar e înregistrat în ALR II, p. 120, harta nr. 228 (*acoperiș de tablă* „toit de tôle"). În p. 928 (din sudul Bucureștiului) se folosește pentru noțiunea amintită sintagma *acoperemiș dă fier*. Pentru explicarea formei *acoperemiș* trebuie să admitem încrucișarea celor două sinonime *acoperămînt* și *(a)coperiș*.

Agor și **agur.** S.v. *agru* (< lat. *ager*, *agrum*), care este un arhaism conservat regional, CDDE (nr. 22) înregistrează și formele *agur* și *agor* cu sensul de „produit de la terre, récolte" (Mehedinți, Gorj). Întrucît cele două forme nu sînt și explicate, precizăm că ele s-au format din *agru* + *ogor*.

Aprofunzime. Am auzit această variantă incorectă de foarte multe ori, iar în cîteva rînduri am întîlnit-o și în scris (ex. : „...îngrămădește diverse fapte într-un capitol... fără a le studia mai în *aprofunzime*")[13]. Forma *aprofunzime* va trebui înregistrată în viitoarele dicționare și explicată ca un produs al unei contaminații prin atracție sinonimică (< *adîncime* + *profunzime*) [14].

Bologan. „Pune un șervet pîn coada doniții și pune cîțva *bologani* în doniță și, după ce joacă apa pîn'acasă la toate răspîntiile, o varsă și banii i ia lăutarii" (GR. N. I., p. 185—Ilfov). DA mai conține încă o atestare pentru *bologan* (CONV. LIT. XLIV, 731), dar nu explică în nici un fel această formă ciudată [15]. După părerea noastră, *bologan(i)* este o indiscutabilă contaminație între *bani(i)* și *gologani(i)* [16].

Copac. ALR, s.n., vol. I, harta nr. 249 („capac la cazan") arată că în p. 260 (din nordul Ardealului) și în p. 130 (din sud-vestul Ardealului) se zice *copac*. La fel rezultă și din ALRM, s.n., vol. I, harta nr.166.

---

[11] La originea lui îndepărtată, *schi* se pare că e un cuvînt norvegian.

[12] Pentru alte forme de singular refăcute de la plural, vezi amplul studiu al lui J. Byck și Al. Graur, *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, în BL I, 1933, p. 5 și urm. Studiind un mare număr de fapte, autorii au ajuns la concluzia pe care o formulează astfel : „Il reste donc entendu que le pluriel n'a pu influer sur le singulier que là où la forme du pluriel était employée plus souvent que celle du singulier" (p. 46). Faptele pe care le-am discutat mai sus (și pentru a căror explicare am făcut apel la influența pluralului) pot fi mai ușor înțelese în lumina acestei concluzii.

[13] În SCL, IX, 1958, 4, p. 575.

[14] La apariția acestei variante a mai contribuit, desigur, și influența vb. *aprofunda*.

[15] Vezi DA (s.v. *gologan*).

[16] Pentru alte cazuri de contaminații prin atracție sinonimică, vezi S. Pușcariu, DR IX, p. 439 și I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a lb. române*, București, 1961, p. 51.

Despre o confundare a lui *capac* cu *copac*, prin etimologie populară, nu poate fi vorba, deoarece ambele cuvinte sînt aproximativ la fel de răspîndite şi de familiare vorbitorilor. S-ar putea chiar ca primul să fie ceva mai frecvent, în vorbire, decît al doilea, dar acest lucru este un motiv în plus ca subst. *copac* să nu i se substituie în vorbire lui *capac*. Posibilitatea identificării celor două cuvinte prin atracţie paronimică, fiind cu desăvîrşire exclusă, nu ne mai rămîne decît să admitem că forma *copac* a rezultat din fuziunea lui *capac* cu sinonimul *comănac* (regional, şi anume tocmai prin Ardeal, acest cuvînt însemnează şi „capac de căldare") [17]. Sensul de „capac" al lui *comănac* este înregistrat şi de ALR s.n., vol. I, harta nr. 249 (p. 105, 284, 279 şi 272). P. 260 (unde am văzut că se spune *copac*) este situat între p. 219 (*căpac*) şi p. 284, 279, 272 *comănac*). Coexistenţa celor două sinonime a dus, în mod inevitabil, la încrucişarea lor.

Ivor (î.l.d. *ivăr*). ALR II, p. 129, harta nr. 250 („clanţă") arată că în p. 791, situat în partea de vest a Munteniei se zice *zăvuor* sau *ĭívor*. În alte puncte din imediata vecinătate a p. 791 (şi anume : 876, 926, 769, 723 etc.) se zice *ivor*, *ĭívor* etc. Formele acestea cu *o* s-au născut sub influenţa lui *zăvor*, prezent în mai multe puncte învecinate (791, 812 etc.). Şi aici e un exemplu clar şi interesant de c o n t a m i n a ţ i e p r i n a t r a c ţ i e s i n o n i m i c ă .

Mintenată adv. = „îndată, imediat" (com. Gîlgău, Glod). Cu sensurile amintite, cuvîntul a fost semnalat într-un *Glosar regional* (publicat în LR, IX, 1960, nr. 2, p. 21, col. 1) [18]. Autorul glosarului nu explică forma *mintenată*, care e un element hibrid născut din *minteni(i)* < magh. *menten* + sinonimul *îndată* [19].

CALCURI LINGVISTICE

Autoservire. Este format din *auto* + *servire*, după rus. *самообслуживание*, care reprezintă, la rîndul lui, tot un calc de structură după engl. *self-service* [20] (primele magazine şi restaurante cu autoservire au apărut în S.U.A.). Un compus analog există şi în germană (*Selbstbedienung*) [21] şi în alte limbi, ceea ce ne îndreptăţeşte să vorbim despre un „calc internaţional". Numai în franceză *self service* a fost împrumutat (nu tradus) din engleză şi se foloseşte paralel cu *libre-service* [22].

---

[17] Vezi DA (s.v. *comănac*, sensul nr. 3).

[18] Glosarul este din raionul Dej — regiunea Cluj şi a fost alcătuit de Petre Stănescu.

[19] Eventual *mintenaş* (care e mai frecvent) + *îndată* > *mintenată*.

[20] Pentru care vezi *Webster's new international dictionary of the english language*, ed. II, 1958, II, p. 2272.

[21] Vezi *Langenscheidts enzyklopädisches Wörterbuch der englischen und deutschen Sprache*, Partea I (Englisch-Deutsch, vol. II, Berlin, 1962, p. 1267, col. 3 şi *Der grosse Brockhaus*, Wiesbaden, 1956, X, p. 634.

[22] Vezi *Grand Larousse encyclopédique*, Paris, 1964, vol. IX, p. 732. Cf. şi René Georgin, *Le code du bon langage*, Paris, 1960, p. 15 (cap. *L'anglomanie*).

Fiind recent (aproximativ de prin 1960), dicționarele noastre nu-l înregistrează. Numai în *Dicționar enciclopedic român* (DER), vol. I, p. 255 figurează cu două sensuri distincte, între care există, totuși, o strînsă legătură : 1. „Mod de organizare a comerțului cu amănuntul, care constă în ridicarea mărfurilor preambalate din rafturi direct de către consumatori și achitarea lor la casă"; 2. (PEDAGOG.) „Muncă depusă de preșcolari, elevi și studenți, prin care ei contribuie la asigurarea unor condiții igienice și estetice optime de trai în comun".

Dintre limbile care puteau influența româna, acest al doilea sens nu l-am găsit decît în rusă, ceea ce este un motiv în plus să considerăm că modelul după care a fost calchiat rom. *autoservire* este rus. *самообслуживание*. Din subst. *autoservire*[23] s-a format (prin derivare regresivă) vb. **autoservi**, care, deocamdată, este foarte puțin folosit [24].

Ceai. În afară de sensul primordial și fundamental bine cunoscut (cu care acest cuvînt a pătruns în română din rusă) *ceai* mai este înregistrat în cîteva dicționare cu încă un înțeles pe care DL și DM îl definesc astfel : „reuniune între prieteni, în cursul după-amiezii, la care (de obicei) se servește ceai". În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, acest sens neologic era deja cunoscut : „...erau mai mulți adunați la *ceai*, la răposatul Tillos". I. GHICA (în CADE, s.v.).

Nu încape îndoială că acest sens mai nou (pe care dicționarele noastre îl înregistrează, fără să-l și explice) este calchitat după fr. *thé*, mult întrebuințat în această accepție. O dovadă în plus că termenul franțuzesc a influențat semantismul cuvîntului românesc este și existența unității frazeologice *ceai dansant*, care e o traducere a fr. *thé dansant*. Iată o atestare : „Ar rămîne toată vremea preocupați cu mustrarea că se desfată la un *ceai dansant*". C. PETRESCU, C.V., 171 (în DL, s.v.). Tot în DL mai sînt înregistrate și expresiile *a da un ceai* și *a invita (pe cineva) la (un) ceai*, cărora le corespund în lb. franceză : *donner un thé* și *inviter quelqu'un à un thé*.

Întrerupător. Unele dicționare nu înregistrează acest termen tehnic (DU, DLR și TDRG), altele nu-l explică (DA și CADE), iar altele îl interpretează ca o simplă formație românească din *întrerupe* + suf. *-tor* (DM și DN, s.v.). Se pare că modelul după care acest derivat s-a format este fr. *interrupteur* (eventual și germ. *Unterbrecher*). Cît privește vb. *întrerupe*, toate dicționarele sînt de acord că e o copie după fr. *interrompre* și nu vedem de ce tocmai numele unui „obiect" venit, inițial, din afară s-ar fi născut în mod cu totul independent de un model străin.

Perete. La acest cuvînt (moștenit din latină) dicționarele dau și sensul de „parte care înconjură o cavitate a corpului". Nici o îndoială că ne aflăm în fața unui calc semantic după fr. *paroi*. Cf. sintagma binecunoscută

---

[23] Care cunoaște și varianta nerecomandabilă *autodeservire*.

[24] L-am înregistrat numai în limba vorbită : „Pot *să mă autoservesc*? " — întreba o vorbitoare într-un magazin.

perete abdominal (după fr. *paroi abdominale*) sau *perete al stomacului* (o traducere a fr. *paroi de l'estomac*).

Pînză. După cum se ştie, e folosit, uneori, şi cu sensul de „tablou pictat", ca în acest citat din Ion Ghica : „o *pînză* a lui Rafael s-a plătit mai zilele trecute... aproape două milioane" (în CADE, s.v.). Cf. şi „o *pînză* de Correggio" (la Eminescu, în DU, s.v.). Sensul acesta s-a dezvoltat mai întîi în limba franceză unde *toile* însemnează şi „bucată de pînză deasă (fixată de un cadru), pe care se pictează". Prin extensiune s-a ajuns la „pictură realizată pe o astfel de pînză" — sens care a trecut apoi şi în limba română.

Dintre dicţionarele româneşti, DLR mai înregistrează s.v. *pînză* încă un sens (mai puţin cunoscut) şi anume „corabie cu pînze", care e calchiat tot după un cuvînt franţuzesc : *voile* [lat. pop. *vela* (pl. neutru trecut la fem. al lui *velum*)]. Printr-o sinecdocă (luîndu-se totul pentru parte), fr. *voile* „pînză de corabie" a ajuns să fie întrebuinţat chiar cu înţelesul de „corabie (cu pînze)" [25].

O evoluţie semantică analogă a suferit şi it. *vela* (care provine din acelaşi etimon ca şi fr. *voile*). Dar pe cînd it. *vela* a fost împrumutat în română cu sensul de „pînză de corabie"[26], fr. *voile* (cu o sferă semantică mult mai largă) n-a fost adoptat decît cu înţelesul de „ţesătură fină şi transparentă", devenind sinonim parţial cu dubletul său etimologic *văl* (< lat. *velum*). Alte sensuri ale acestui neologism au fost numai „calchiate", adică adăugate la corespondentele româneşti (deja existente în limbă) ale fr. *voile* (devenit rom. *voal*). În acest fel *văl* a ajuns să aibă, de pildă, accepţia cu care apare în sintagma *vălul palatului* (traducere a fr. *voile du palais*), iar vechiul cuvînt românesc *pînză* a căpătat şi sensul neologic de „navă" [27].

Radioascultător. Nu există în nici unul din dicţionarele mai noi ale limbii române (DL, DM şi DN). Cuvîntul e totuşi mult folosit, în ultima vreme, şi ar putea fi introdus în *Dicţionarul general al limbii române*. Dintre numeroasele atestări, dăm una singură : „*Radioascultătorii* din Austria au îndrăgit emisiunea intitulată « Zburaţi cu noi »" [28]. *Et.* Calc de structură (parţial după rus. *радиослушатель*.

Rădăcină (<lat. *radicina*). Sub influenţa corespondentului franţuzesc *racine*, s-a îmbogăţit cu sensul pe care îl are în lingvistică : „element ireductibil din punct de vedere morfologic, comun cuvintelor din aceeaşi familie şi care conţine sensul lexical al cuvîntului". Cf. fr. *racine d'un mot* > rom. *rădăcina unui cuvînt*. Tot după fr. *racine* au mai fost copiate şi sensurile pe care le are *rădăcină* în matematică, şi anume în sintagme de felul lui *rădăcină patrată* (după fr. *racine carrée*), *rădăcină cubică*

---

[25] Vezi Arsène Darmesteter, *La vie des mots...*, ed. a 17-a, Paris, 1928, p. 47.

[26] Şi chiar de „navă cu pînze".

[27] Cartea lui Valentin Kataev, *Белеет парус одинокий* a fost tradusă în româneşte prin *O pînză în depărtare*, Bucureşti, 1956, Editura tineretului.

[28] Vezi RL, nr. 6150 din 26 iulie, an. XXII, 1964, p. 5 col. 6. Pe aceeaşi pagină (col. 6 şi 7) *radioascultător* mai apare încă de trei ori.

(după fr. *racine cubique*) etc., sau *rădăcină a unei ecuații* „valoarea necunoscutei dintr-o ecuație" (după fr. *racine d'une équation*). Dicționarele noastre se mulțumesc numai să arate că *rădăcină* provine din lat. *radicina*, ceea ce ni se pare insuficient [29].

Susținător. TDRG nu-l înregistrează, DU, CADE, și DLR nu-i dau etimologia, iar DM și DN îl consideră un derivat de la vb. *susține* + suf. *-tor*. Din moment ce vb. *susține* este format din *sus* + *ține*, după modelul fr. *soutenir*, avem motive să credem că și numele de agent *susținător* e calchiat după fr. *souteneur* (vechi în limba franceză și mult folosit cu același sens) [30]. În românește cuvîntul apare abia în secolul al XIX-lea și (ceea ce e foarte semnificativ) este aproape complet necunoscut limbii populare.

ETIMOLOGII POPULARE

Arar (2). E un termen de origine turcească (după cum a arătat cel dintîi CIHAC, II, p. 585). Exceptîndu-l pe Tiktin (care lasă cuvîntul fără etimologie) toți ceilalți lexicografi români sînt de acord cu etimonul propus de Cihac și acceptat de L. Șăineanu : tc. *harar* „rapatelle, grand sac de cuir ou de poils de chèvre". Din ȘIO (II 209), DLR și DA (s.v. *arar*) rezultă că ne aflăm în fața unui cuvînt balcanic (tc. *harar*, ngr. χαράρι srb. *harar*). Nu vom încerca să dovedim că (*h*)*arar* a putut fi împrumutat și din sîrbă [31] sau din neogreacă, întrucît acest lucru nu are prea mare importanță pentru ceea ce vrem să aducem în plus față de dicționare. E vorba de faptul că termenul în discuție a fost apropiat, prin etimologie populară, de cuv. *rar* (< lat. *rarus*), nu numai pentru că seamănă cu acesta din punct de vedere fonetic, ci și pentru că (*h*)*ararul* este, întîmplător r a r. Legătura semantică dintre cele două cuvinte reiese chiar din definițiile care i se dau lui *arar* în dicționare : „țol gros și r a r, țesut, din păr de capră, din care se fac desagi, se acopăr căruțe etc." (ȘIO, DU și CADE s.v). În mod asemănător definește cuvîntul și DM (s.v.) : „țesătură groasă și r a r ă din păr de capră, folosită la acoperit căruțele sau la confecționarea sacilor".

N-ar fi exclus ca intervenția etimologiei populare să fi ușurat chiar dispariția constricției laringale *h*, de la începutul cuvîntului. Este adevărat că pierderea aspirației la inițială s-ar putea explica și fără a invoca influența lui *rar* (deci la fel ca în cazul lui *oț* (= *hoț*), *otar* (= *hotar*) etc.), dar nu trebuie uitat că toate rostirile de acest fel sînt variante regionale și populare, pe cînd *arar* e o pronunțare acceptată de limba literară. Faptul

[29] Probabil că și sensul figurat care îl are în expresii ca *rădăcina unui rău* etc. se explică, în parte, tot ca un produs al influenței franceze (cf. fr. *racine d'un mal* etc.).

[30] Bloch-Wartburg, *Dictionnaire étymol. de la langue française* ed. a III-a, 1960, arată că există încă din secolul al XII-lea.

[31] O dovadă în acest sens e atestarea cuvîntului în Banat : „Trimet un sac cu făină de Arad... 117 litri făină, 1 sac și *hararu*." (Timișoara, a. 1819) IORGA, S. D. XII, 176 (în DA, s.v.). Următorul citat dovedește, însă, fără umbră de îndoială că *harar* ne-a venit și direct din turcă : „Un pașă... adusese saci, *arari*, plini de știreanguri și cureale și lanțuri să lege robii". DIONISIE, C. (ap. HEM. 1463).

că *harar* a fost încadrat în familia lui *rar* nu putea să rămînă fără consecinţe în ceea ce priveşte răspîndirea variantei *arar* (explicabile, la rigoare, pe cale pur fonetică).

Dreaptă (î.l.d. *treaptă*). Regional (în special prin Ardeal) cuvîntul *treaptă* e confundat cu paronimul său *dreaptă*. Această ingenioasă etimologie populară nu se datoreşte, desigur, numai parafoniei celor două cuvinte, ci şi faptului că *treptele* unei scări sînt d r e p t e [32]. Este aici un exemplu rar şi interesant de etimologie populară care a atins un cuvînt vechi în limbă şi totodată uzual.

Frînghie î.l.d. *frenghie* „un fel de ştofă scumpă de brocart purpuriu" (< tc. *frengi*). Identificarea formală a celor două cuvinte s-a produs nu numai din cauză că erau foarte asemănătoare din punct de vedere fonetic, ci şi pentru că *frenghie* a devenit cu timpul un termen arhaic. În graiurile regionale (unde *frenghie* a continuat să se folosească, însă din ce în ce mai puţin), confundarea lui cu paronimul *frînghie* (< lat. *fimbria*) era aproape inevitabilă : „Ieşi fetiţă/la portiţă/Că te-aşteaptă Talion...Cu tichie de *frînghie*/cu peană de ciocîrlie" TEODORESCU P. P., p. 192 (în DL II, p. 329).

Incuibaţie. Varianta aceasta e necunoscută dicţionarelor noastre, deşi e mult folosită în sintagma „perioadă de *incuibaţie*" (şi chiar *încuibaţie*) î.l.d. *incubaţie* < fr. *incubation* (< lat. *incuibatio, -onem* „clocire"). Ceea ce trebuie subliniat e că modificarea formală a neologismului *incubaţie* s-a făcut sub influenţa unor cuvinte care aparţin aceleiaşi familii îndepărtate : *cuib* (< lat. pop. **cubium*), *încuiba* şi poate chiar *cuibări* [33] (ultimele două formate în limba română).

În cazul de faţă, prin intervenţia etimologiei populare, s-a realizat nu numai o motivare a semnului lingvistic, ci şi o restabilire a legăturii etimologice.

Iudă. În *Pseudokinegetikos*, Al. Odobescu foloseşte la un moment dat cuvîntul *iude* („Iar în *iudele* din faţă/ Se ţin cerbii stau şi urşii") pe care îl explică astfel, în notă : „O grămădire de arbori răsturnaţi a cării numire derivă de la un vînt foarte furios ce bate mai în acelaşi timp din mai multe părţi şi pe care vînătorii munteni l-au numit *iudă*, pentru că, ducînd mirosul de pe tot locul de la om la vînat, acesta îl ulmă, fuge şi se depărtează, astfel că toată osteneala vînătorului rămîne în van. Cuvîntul dar este simplu şi natural — adaugă Odobescu — ; acest vînt, trădînd pe vînător, a meritat foarte bine numirea de *iudă* sau *trădător*" [34].

---

[32] Identificarea lui *treaptă* cu *dreaptă* rezultă şi din ARL II, p. 140, harta nr. 272 („scară la pridvor"), p. 27 (Banat), p. 192, 228, 235, 260 ; 574 (Ardeal), p. 279 (Crişana) etc. Cf. şi „S-a scoborît pe *drepte* în pivniţă" (*Materiale şi cercetări dialectale* I, p. 170).

[33] Cei care pronunţă *incuibaţie* sau *încuibaţie* se gîndesc desigur că timpul care trece de la contaminaţie pînă la apariţia primelor semne ale unei boli e perioada în care microbul s e c u i b ă r e ş t e în organism.

[34] Vezi Al. Odobescu, *Opere* (ediţie îngrijită de Tudor Vianu), Bucureşti, 1955, vol. II, p. 173.

Pornind de la această indicație pe care o dă Odobescu, DA (s.v. *iuda*) înregistrează printre alte sensuri bine cunoscute, și pe cel de „vînt puternic (numit astfel de vînători, pentru că îi trădează, bătînd de la ei spre vînat), vifor, vîrtej"; p. ext. „grămadă de arbori răsturnați". La etimologie se indică (pentru toate cele 8 sensuri cu care apare cuvîntul în DA): v. sl. *Ijuda*, grec. Ἰούδας (și bulg. *juda* „om hain; zînă (acvatică) răuvoitoare").

După părerea noastră, *iudă* cu sensul de „vînt trădător..." este de fapt cuvîntul *iugă* „vînt de sud", inserat chiar în DA și dedus din bg., srb. *jug* „sud". Etimologia populară a identificat (ca în atîtea cazuri) cele două cuvinte, lucru de care am văzut că nu și-a dat seama nici Odobescu și nici autorii *Dicționarului Academiei* care au adoptat explicația lui.

TH. HRISTEA

Martin. În recent apăruta fasciculă a doua (*Mandă-Mascat*) a *Dicționarului limbii române*, la cuvîntul *martin* (ornit. „nume dat mai multor specii de pescăruși și pescari") se indică etimlogia : „Din fr. *martin*".

DLR a menținut, deci, indicația din CADE : „fr." și indicația din DM : „Fr. *martin* (pêcheur)".

Printr-o scrisoare adresată la 4.X.1964 Academiei R.P.R. — colectivul de elaborare al DLR — mi-am permis să-mi exprim îndoiala asupra acestei etimologii franceze, indicată de dicționarele precedente, propunînd o etimologie mai directă și mai verosimilă : rus. МАРТЫН. Colectivul de elaborare al DLR nereținînd sugestia făcută — poate și tardivă — îmi iau îngăduința să expun aici argumentele propunerii de mai sus.

Îmi sprijin părerea pe o stare de fapt : numele păsărilor „martini" (familia *Laridae*, păsări de lacuri întinse și de litoral maritim) este folosit în mod curent de l i p o v e n i i din Delta Dunării, vorbitori ai limbii ruse, într-o regiune prin excelență favorabilă concentrării acestor păsări în țara noastră. Gr. Antipa, în *Pescăria* și *pescuitul în România* precizează chiar, în glosarul său : „Martini (lip.)". De la lipoveni cuvîntul s-a răspîndit și la ceilalți locuitori ai Dobrogei, a intrat în limbă—nu știu cu ce răspîndire, în lucrările de ornitologie (v. R. Dombrowski, D. Linția, C. Rosetti-Bălănescu ș. a.), în dicționare.

Așadar, pare mai verosimilă și mai d i r e c t ă o origine rusă a cuvîntului decît una franceză, cu influență asupra... lipovenilor din Delta Dunării.

Etimologia directă *мартын* > *martin* mi se pare cît se poate de logică și sprijinită pe date reale, controlabile.

Dar cui vrea să ducă cercetările mai departe îi este, desigur, îngăduită întrebarea dacă însuși cuvîntul *rusesc* nu e de origine franceză.

În dicționarul rus-german de Makarov și Scheerer nu se indică nici o etimologie; nu putem decît constata identitatea de sens pentru păsări din familia *Laridae*.

În *Russisches etymologisches Wörterbuch* de Max Vasmer găsim, însă, ceva mai mult: *мартын* (= Seeschwalbe, Möwe, Eisvogel), cu indicaţia că e „împrumutat din vest; cf. germ. *Martinsvogel*, fr. *martin-chasseur* etc. (de la ciocul păsării, ca un ciocan); atestat în rusa de est şi în ucraineană".

Aşadar, autorul face — ca şi dicţionarele noastre — o legătură cu francezul *martin* (indicînd pe *martin-chasseur* ca element exemplificativ de influenţă, fapt de reţinut).

Autorul indică pentru *мартыч* nu numai *Laridae* (Seeschwalbe, Möwe), ci şi pe *Alcedo* (Eisvogel), echivalentul lui *martin-pêcheur* din franceză, pasăre fără nici o legătură cu familia *Laridae*. Voi reveni.

În sfîrşit, din citatul autorului se mai desprinde şi o indicaţie explicativă a numelui: „de la ciocul păsării, ca un ciocan". Al cărei păsări? căci autorul a indicat diverse *Laridae*, plus pe *Alcedo*. Pentru un ornitolog, această „explicaţie" este cel puţin surprinzătoare şi pune la îndoială chiar seriozitatea cercetătorului. În adevăr, la absolut nici una dintre aceste păsări, toate prinzătoare de peşti, nu se întîlneşte vreun cioc amintind de „un ciocan". La *Laridae*, ciocul este ca un cîrlig sau ca un cui, iar la *Alcedo*, ca o suliţă ascuţită.

Un lucru de precizat: în franceză şi în germană numele *martin* se întîlneşte exclusiv pentru cîteva păsărele, *Alcedo* (martin-pêcheur, Martinsvogel, pescărel-albastru, o mică bijuterie) sau *Pastor* (martin-roselin, lăcustar, pasăre cam cît un graur). De ce aceşti „martin" se vor fi transpus, în rusă sau în română, asupra unor păsări atît de deosebite ca cele din familia *Laridae* (în fr. *mouettes*, *goélands*, în germ. *Möwe*, *Seeschwalbe*)? Ar fi fost natural ca „influenţa" franceză, în limba rusă sau română, să fi avut efect asupra aceloraşi păsări, nu asupra familiei *Laridae* din Rusia sau România. Să notăm că *Alcedo* are ca nume rusesc pe *зимнок* iar *Pastor* pe *розовый скоровец*.

S-a văzut mai sus că Vasmer indică pe *martin-chasseur* în exemplificarea sa de influenţă. Dar *martin-chasseur* este un nume livresc, artificial, creat pentru nevoile de nomenclatură ornitologică, căci pasărea nici nu există în Franţa, nici chiar în Europa. E vorba de o pasăre exotică, înrudită cu *martin-pêcheur* (*Alcedo*), şi de aceea a fost numită *martin-chasseur*. Rezultă de aici atît superficialitatea informaţiei cît şi valoarea „influenţei" pe care ar fi putut-o avea acest nume livresc asupra limbii ruse.

În rezumat, după cele de mai sus, se poate spune că autorii dicţionarelor, întîlnind numele *martin* în limbi din Europa occidentală (dar pentru păsări ca *Alcedo* şi *Pastor*), ca şi în limba rusă sau română (dar pentru *Laridae*), au afirmat cu hotărîre că ultimele îşi au originea în primele. Cred că ne este permis să privim cu scepticism aceste afirmaţii prin nimic justificate, ba chiar infirmate de confuzii ornitologice şi „explicaţii" neserioase, de felul acesteia „de la ciocul păsării, ca un ciocan".

În ce priveşte pe *martin* în limba română, consider mai acceptabilă propunerea etimologiei rus. *мартын*, mai verosimilă şi mai directă, bazată pe realităţi din ţară, decît ipotetica etimologie franceză. Cel puţin pînă la proba contrară.

Adaug că nu sînt de loc specialist în lingvistică. Singura mea scuză pentru această intruziune în domeniul lingviştilor este numai interesul foarte viu pe care îl am pentru limba română.

Martinaş. S-a produs la acest titlu (DLR, tom VI, fasc. 2) o confuzie ornitologică importantă, care duce la o stridentă contradicţie între definiţia cuvîntului şi citatul ilustrativ.

Rezumativ, în termeni simpli : definiţia se referă la o anume pasăre, iar citatul la o *cu totul altă pasăre*. Sau, în termeni precizaţi ştiinţific : definiţia se referă la *Laridae*, iar citatul la *Alcedo*.

Explic.

1. Definiţia : „Diminutiv al lui *martin* ; pui de pescăruş" (iar *martin*, conform respectivei definiţii şi contextului din DLR = pasăre din familia *Laridae*).

Deci, în intenţia DLR, *martinaş* = un pui de *Laridae*.

2. Citatul ilustrativ : „«Martin pescăruşul» ţinea *zglăvoaca* în plisc... cînd aripile, *precipitat*, îl porniră la *un cuib ascuns sub malul* prăpastiei, unde îl aşteptau martinaşii cei mici". Sadoveanu, *Valea Frumoasei* (sublinierile mele).

Chiar din acest scurt citat, prin sublinierile foarte revelatoare de mai sus (mediu : munte ; zglăvoacă ; zbor : precipitat ; cuib : în mal), se vede imediat că în nici un caz nu poate fi vorba de oricare dintre *Laridae* (baltă, litoral maritim) ; în schimb, apare foarte clar că este vorba de *Alcedo* (= *pescărel-albastru*, *martin-pêcheur*).

De altfel, uici nu e nevoie de deducţii : povestitorul (în *Pescuit cu undiţa la apa Frumoasei*) arată, negru pe alb, despre ce vorbeşte : „Era un pescărel — căruia franţujii îi spun «Martin-pêcheur». Acest «Martin pescărelul»..." etc.

Deci, nici o îndoială. Citatul ilustrativ din DLR se referă la *Alcedo*, la *pescărelul-albastru*, la *martin-pêcheur* — „bijuteria aceasta căzu în unda Frumoasei", adaugă Sadoveanu...

Aşadar, totul este cît se poate de clar, nici vorbă de *Laridae*.

3. În concluzie, aşa cum am arătat mai sus, la cuvîntul *martinaş* s-a produs o izbitoare contradicţie între definiţia cuvîntului şi citatul ilustrativ.

Din cele expuse mai sus apare situaţia : definiţie exactă, citat eronat.

Dar, de fapt, lucrurile sînt mult mai complicate.

În adevăr, atît definiţia cît şi citatul ar fi putut fi exacte, dacă cercetătorii DLR ar fi selectat la *martin*, pe lîngă sensul *Laridae*, şi sensul *Alcedo* (*martin* [1], *martin*[2]).

Atunci, referindu-se la *martin*[2] (*Alcedo*), atît citatul cît şi definiţia ar fi fost corespunzătoare (cu o mică modificare la definiţie : „Diminutiv al lui *martin*[2] ; pui de pescărel-albastru").

Dar cercetătorii DLR n-au selectat pe *martin*[2] (*Alcedo*).

Ar fi trebuit s-o facă ? Discutabil (cum se va vedea mai jos).

Pe de altă parte, din moment ce au selectat pe „martinaşii" -*Alcedo* din textul lui Sadoveanu, ar fi putut selecta şi pe *martin*[2] din acelaşi text.

DLR indică la *martinaş* : „Rar" Cred, că nu numai rar, dar chiar unic, în sensul *Alcedo*, şi numai în textul lui Sadoveanu. Să se remarce că Sadoveanu însuşi pune între ghilimele pe „Martin pescărelul" şi pe „Martin pescăruşul", ba chiar simte nevoia să ne lămurească despre ce este vorba : „căruia franţujii îi spun «Martin-pêcheur »".

Aşa că, de fapt, Sadoveanu *nu face decît să traducă* nu mele francez *martin-pêcheur*.

Într-o astfel de situaţie, putea DLR să selecteze pe *martin*[2] (*Alcedo*)? Foarte discutabil. Căci, din toate numirile *româneşti* pentru *Alcedo*, nicăieri nu se găseşte *martin* : *în româneşte nu se spune martin lui martin-pêcheur. Martin*, la noi, se referă la *Laridae* (şi, desigur, şi puiul de *Laridae* e un „martinaş" !).

Dar, evident, Sadoveanu, traducînd pe *martin-pêcheur* prin *martin-pescărelul* sau *martin-pescăruşul*, a spus şi puilor *martinaşi*.

Putea să *nu* selecteze DLR pe martinaşii aceştia (poate că, dacă nu erau de la Sadoveanu, n-ar fi fost luaţi în seamă !)?

Dar dacă DLR a selectat totuşi pe *martinaş*, nu trebuia să selecteze, tot din unicul izvor Sadoveanu, şi pe „tradusul" *martin*[2] (*Alcedo*)?

Cerc vicios. Şi, bineînţeles, o chestiune de apreciere, de hotărîre a colectivului de elaborare a DLR.

Din toate acestea a rezultat, însă, situaţia de fapt : în DLR, pentru *martinaş*, apare o confuzie ornitologică, provocînd o izbitoare contradicţie între definiţie şi citatul ilustrativ.

(E foarte verosimil ca cercetătorii DLR să nici nu fi întrevăzut toate aceste complicaţii. Au găsit „martinaşii" la Sadoveanu ; aveau pe „martin" cu un rînd mai sus în dicţionar ; au considerat pe *martinaş* diminutiv al lui *martin*... Totuşi, în textul lui Sadoveanu se putea vedea lămurit că e vorba de *martin-pêcheur*, de *Alcedo*...).

Confuzia vine de la folosirea de către Sadoveanu a lui *martin* pentru *Alcedo* şi de la faptul că, atît pentru *Laridae*, cît şi pentru *Alcedo*, se întîlneşte *pescăruş*. Complicat, dar nu de nedescurcat (vezi mai sus).

C. ROSETTI-BĂLĂNESCU

Ip, ipt. Etimologia regionalismului *ip* nu este magh. *épen*, cum susţine Ilie Dan în LR, XIV, 1965, nr. 3, p. 332, ci germ. *übt* ! „exersaţi !". E un termen militar austriac ; după ce instructorul explica o mişcare şi o executa el însuşi, punea pe vreo 2—3 ostaşi s-o execute, apoi comanda : *Übt* !, ceea ce corespunde comenzii din armata noastră : *Continuarea* ! În raionul Rădăuţi, bătrînii care au făcut serviciul militar în armata austriacă mai întrebuinţează şi astăzi cuvîntul *ipt*, cu sensul de „încontinuu", ceea ce dovedeşte că nu derivă din magh. *épen*, care înseamnă „chiar ; în acelaşi mod". Deformarea cuvîntului german de către ţăranul român e lesne de explicat ; astfel de deformări apar şi la alţi termeni militari de origine germană, ca : *haptac* ! (germ. *habt Acht* ! „drepţi !"), *rexşut* ! (germ. *rechts schaut* ! „capul la dreapta !"), *cher-taic* ! (germ. *kehrt euch* ! „stîngamprejur !"), *re-xum* ! (germ. *rechts um* ! „la dreapta !") etc. Unele din aceste regionalisme se mai aud şi astăzi nu numai în Bucovina, ci şi peste munţi, în Ardeal şi Banat.

GHEORGHE IFTINCHI

CONSIDERAȚII ISTORICE ASUPRA TOPONIMIEI ROMÂNEȘTI (III)

DE

ION DONAT

Despre modificarea toponimicelor

După cum am arătat[1], în cursul timpului toponimia — ca orice fenomen istoric — se modifică. Masa de nume topice dintr-un spațiu geografic oarecare își schimbă mai întîi compoziția prin pierderea unor termeni și prin apariția altora, aceste modificări fiind, de multe ori, urmarea unor condiții care operează numai în perioade și împrejurări anumite. Dar modificările de acest fel nu sînt singurele care au loc în toponimie, căci termenii topici, ei înșiși, își pot schimba cu vremea înfățișarea, pot evolua. Ca și în cazurile de care ne-am ocupat mai înainte, cercetarea privitoare la intensitatea și caracterul acestor schimbări trebuie să se întemeieze și pe considerații cantitative.

În legătură cu Țara Românească, modificările despre care este vorba pot fi apreciate pornind de la o comparație. În documentele emise de cancelaria domnească pînă la moartea lui Mircea cel Bătrîn (1418) apar un număr de toponimice care reprezintă așezări omenești, ape, accidente de teren etc. Dintre acestea vom considera aici numai *numele de sate*, lăsînd deoparte tot restul, inclusiv numele de orașe[2] și mănăstiri. Din cele 64 de nume de sate cuprinse în aceste documente[3], 28 — adică 43,7% — s-au păstrat pînă astăzi. Iată lista lor, în care am indicat, atunci cînd era cazul, și variantele sub care numele respectiv apare pînă la 1418. În paranteză,

---

[1] V. „Limba română", XIII, 1964, p. 615 și urm. și XIV, 1965, p. 273 și urm.

[2] Din nevoia simplificării, am neglijat și numele unei așezări care, înainte de 1418, era sat, iar azi are caracter urban : *Călimănești*, ca și pe cel al unui oraș care și-a pierdut acest caracter : *Tîrșor*.

[3] *Documente privind istoria României, B. Țara Românească, veacul XII, XIV și XV.* Vezi și A. Sacerdoțeanu, *Așezările omenești în Țara Românească pînă la 1418*, extras din „Arhiva românească", București, 1942. Pentru localizări vezi *Indicele numelor de locuri* al colecției citate, veacurile XIII—XVI.

înaintea raionului unde se găseşte satul, s-a dat forma de azi, dacă între aceasta şi vechiul nume există vreo deosebire.

1. *Bahna* (T. Severin)
2. *Bădeşti* (Curtea de Argeş)
3. *Beala* (*Bala*, T. Severin)
4. *Berivoeşti* (Gorj)
5. *Bistriţa* (T. Severin)
6. *Bogdăneşti* (R. Vîlcea)
7. *Bratilov* (T. Severin)
8. *Bresniţa* (T. Severin)
9. *Călineşti* (R. Vîlcea)
10. *Ceauri* (*Ceauru*, Gorj)
11. *Cireaşov*, *Cereaşov* (Slatina)
12. *Elhoviţa* (*Iloviţa*, T. Severin)
13. *Godineşti* (Gorj)
14. *Hinăteşti* (*Inăteşti*, R. Vîlcea)
15. *Jiblea* (R. Vîlcea)
16. *Jidovştiţa* (*Jidoştiţa*, T. Severin)
17. *Leurda* (Strehaia)
18. *Lunceani* (*Lunca*, R. Vîlcea)
19. *Orleşti* (Drăgăşani)
20. *Ploştina* (Strehaia)
21. *Pocrui*, *Pocruia* (Gorj)
22. *Poroinţi*, *Poroiniţa* (T. Severin)
23. *Satul lui Costea* (*Costeşti*, T. Severin)
24. *Săseni* (Gilort)
25. *Seaca* (R. Vîlcea)
26. *Şegarcea* (*Segarcea*, Craiova)
27. *Şuşiţa* (T. Severin)
28. *Tismana* (Gorj)

Prima constatare ce se poate face în legătură cu numele de mai sus, este că 20 din cele 28 de toponimice (adică 72%) se aud şi astăzi exact în forma (sau într-una din formele) în care se auzeau în urmă cu vreo şase veacuri. În ce priveşte restul, dintre numele dezvoltate pe teren românesc, *Ceauri* a trecut la singular (*Ceauru*), iar *Hinăteşti* se aude *Inăteşti*; dar în legătură cu aceste două modificări de-abia sensibile, ne putem întreba dacă vechile forme nu mai sînt întrebuinţate şi acum de localnici. În schimb, *Satul lui Costea* a devenit *Costeşti*, evoluţie ce ne reţine atenţia deoarece indică una din modalităţile de naştere a numelor de sate terminate cu sufixe româneşti [4]. Este necesar să se sublinieze însă că în toponimia Munteniei, din secolele al XIV-lea —al XVI-lea, spre deosebire de situaţia din Moldova, numele compuse din această categorie se întîlnesc numai excepţional [5]. În sfîrşit, *Lunceani* se cheamă astăzi *Lunca*.

Modificările prin care au trecut toponimicele slave fără înţeles în româneşte [6] au avut alt caracter. Numele *Beala* a devenit *Bala*, *Elhoviţa* a trecut în forma *Iloviţa*, iar *Jidovştiţa* se aude *Jidoştiţa* [7]. În primul caz, schimbarea numelui *Beala* (de la tema slavă *bel*-alb) în *Bala*, termen fără sens, arată că localnicii nu mai cunoşteau înţelesul cuvîntului slav păstrat de toponimie. În celelalte două cazuri, avem ilustrarea regulei după care „toponimicul străin are particularitatea de a-şi schimba forma după limba poporului care îl întrebuinţează" [8].

[4] Vezi şi nota următoare.

[5] *Indicele de locuri* citat, p. 122. *Satul Răgulii*, constatat aşa de două ori, a devenit mai tîrziu *Răguleni*. În alte trei cazuri (*Satul lui Baldovin logofăt*, *Satul lui Bădilă* şi *Satul lui Stoian Halgaş*), putem avea de-a face cu simple indicaţii de stăpînire.

[6] În lista precedentă, frecvenţa slavismelor de acest fel *este mult mai mare decît era media pe ţară*, datorită împrejurării că domeniul mănăstirilor Vodiţa şi Tismana, pentru care s-au dat primele documente interne ce ni se păstrează, se găsea în zona cu cea mai deasă toponimie slavă din Ţara Românească (Ion Donat, *Despre toponimia slavă a Olteniei*, harta 1. Vezi şi „Limba română", XIII, 1964, p. 618, nota 4). Necunoaşterea acestei realităţi geografice a dus la repetate erori de interpretare în ce priveşte ponderea toponimiei noastre slave.

[7] La faţa locului (ca şi la Craiova) numele *Şegarcea* se aude şi astăzi sub *această* formă, cu toate că oficial satul se cheamă *Segarcea*.

[8] Th. Capidan, *Numele geografice din România şi dicţionarul toponimic român*, în „An. Ac. Rom.", Mem. Secţ. lit., seria III, tom. XV, mem. 2, p. 9.

Constatările privitoare la cele 28 de nume de sate, ce apar în documente pînă la 1418, ar putea fi adîncite dacă s-ar analiza, de pildă, întreaga toponimie cuprinsă în documentele Țării Românești din secolele al XIV-lea—al XVI-lea. O asemenea analiză ne-ar duce însă prea departe de scopul urmărit aci. Este suficient să se sublinieze că, și în acest material, modificările privind termenii românești se întîlnesc destul de rar și că, în linii generale, aceste modificări urmează evoluția limbii române. Cît despre toponimicele slave fără înțeles în românește, ele prezintă proporțional modificări mai numeroase, ceea ce arată, în unele cazuri, o îndelungată nesiguranță în stabilirea formei în care aceste nume au fost receptate de români (cf. *Glavacev*, *Glăvăciov*, *Glăvăcioc* și *Glavacioc*; *Jarcovți*, *Jarcoveț*, *Jarcovița* și *Jarcovăț*). Observația trebuie raportată și la alți termeni fără de înțeles, chiar dacă s-au născut pe teren românesc. Dar, în toate cazurile, o parte importantă a „variantelor" sub care întîlnim, în documente, numele topice, sînt, de fapt, *erori de scriitor*. Frecvența acestor erori a crescut în cursul timpului. Ele sînt mai numeroase în actele scrise în românește—îndeosebi de oameni din orașe și de săteni fără suficientă știință de carte—decît în hrisoavele slave, întocmite de diecii cancelariei domnești. Tot erori sînt majoritatea formelor diferite de cele din toponimia actuală, pe care le cuprind hărțile topografice din secolele XVIII și XIX, ridicate de străini care nu știau românește.

Constatările precedente se pot rezuma în chipul următor: *numele satelor din Țara Românească, și, în general, toate numele geografice care nu au dispărut în cursul timpului, își păstrează și astăzi, în cea mai mare parte, înfățișarea pe care o aveau în primele secole de după înființarea statului*[9]. În acest răstimp, toponimia noastră s-a modificat esențial numai prin dispariția de pe teren a unor nume și prin apariția altora.

Dar, oricît de puțin frecvente sînt cazurile în care constatăm că un toponimic vechi a suferit modificări, în perioada cînd poate fi urmărit pe baza izvoarelor scrise, acest fenomen de evoluție se impune atenției noastre în mod deosebit, deoarece pe această cale ajungem uneori să lămurim cauze și modalități de transformare a toponimiei, care au rămas insuficient cunoscute.

După cum am văzut mai sus, faptul că de la un moment dat nu se mai înțelege cuvîntul străin cuprins în numele topic lasă posibilitatea ca termenul, care își pierde astfel autonomia, să se modifice. Direcția în care se face transformarea poate fi întîmplătoare, impusă de ușurința pronunției, dar ea se poate datora și unor eforturi de explicare—în care caz avem de-a face fie cu speculații cărturărești, fie cu „etimologii populare". În secolul trecut, cînd școala latinistă a căpătat adepți și în Principate, s-au ivit aici încercări de a explica, în sensul originii latine, numele unor așezări urbane. Este vremea în care s-a afirmat că numele orașului *Caracal* [10] vine de la

[9] Cf. și încheierea lui Sacerdoțeanu, privitoare la toponimicele constatate documentar pînă la 1418: „... în Țara Românească era o mare bogăție... de numiri topice,... care s-au păstrat aproape nealterate în marea majoritate a cazurilor pînă acum" (*loc. cit.*, p. 22).

[10] Termenul este, fără îndoială, cuman: *Kara-Kulé* 'turnul negru' și se mai întîlnește o dată în Muntenia, purtat de satul *Caracal*, com. Micești, r. Pitești.

împăratul roman Caracalla ; că *Turnu Severin* [11] păstrează amintirea împăratului Sever ; că *Slatina* [12] este *Stella latina* şi că *Tîrgovişte* [13] este tîrgul *Vestei* [14]. S-ar putea crede însă că aceste opinii au rămas în cabinete şi biblioteci, dar lucrurile nu stau aşa, cel puţin în cazul Tîrgoviştei ; căci, datorită mai cu seamă autorităţii lui Eliade Rădulescu, „Tîrgul Vestei" a înlocuit efectiv, într-o vreme, numele *Tîrgovişte*, în terminologia oficială şi chiar în corespondenţa particularilor. Aceleiaşi preocupări latinizante i se datoreşte schimbarea unor nume ca *Vîlcan* (munte, pas şi plai în Oltenia) în *Vulcan*, sau a toponimicului *Vîlcana* (r. Pucioasa) în *Vulcana*. Şi tot cărturarii au impus grafii ca *Vella* sau *Dessa*, pentru numele satelor *Vela* şi *Desa*.

Alte modificări se datoresc unor etimologii populare. În munţii Buzăului există un sat al cărui nume apare, de peste o sută de ani, sub forma *Podul Muncii* [15]. Ultima parte [16] a acestui termen nu se referă însă la „muncă", ci este un vechi nume de persoană : *Momce* (sau *Monce*). Ne aflăm într-o regiune unde acest antroponimic s-a folosit adesea în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea. Satul se găsea într-un hotar cu domeniul boierilor Brăgeşti, neamul lui Vlad-Vintilă voievod (1532—1535), al cărui cumnat era Momce logofătul. Între urmaşii acestuia, mai mulţi au purtat acelaşi nume şi au stăpînit sate vecine. Sub forma corectă, *Podul Moncii*, toponimicul este atestat de mai multe ori [17]. În vremea mai nouă, după ce numele Momcea n-a mai fost folosit şi înţeles ca atare, toponimicul care îl păstra a ajuns, prin etimologie populară, la forma de azi.

O altă cauză, care a dus la modificarea timpurie a cîtorva nume de sate, a fost de ordin psihologic. În vechea toponimie a Ţării Româneşti se întîlnesc mai multe zeci de nume obscene, din care majoritatea au dispărut sau au fost schimbate prin măsuri administrative, în epoca modernă şi în zilele noastre. Sînt însă cîteva care au fost modificate pe încetul, fără intervenţia administraţiei, dar evident în mod deliberat, spre a se ajunge la o formă care acoperă cu totul vechiul înţeles supărător. Unele dintre numele modificate astfel există şi astăzi, dar prea puţini sînt cei

---

[11] În secolul al XVIII-lea şi la începutul celui următor i se spunea *Cîmpul Severinului*. Cf. şi *Severineşti*, numele unui sat din vecinătate, care presupune un nume personal *Severin*.

[12] V. slav. *slatina* 'baltă, apă sărată sau acidă'. În româneşte exista ca entopic : *slatină*, 'sărătură umedă'.

[13] V. slav *tŭrgovište* 'piaţă, tîrg'.

[14] Cf. „*Vesta*, comună urbană în jud. Dîmboviţa... Se mai numeşte şi tîrgul Vestei sau Tîrgovişte" (D. Frunzescu, *Dicţionaru toponimicu şi statisticu alu României*, Bucureşti, 1872, sub voce. La lit. T nu se găseşte nici măcar o trimitere).

[15] Cele mai vechi atestări ale acestei forme, cunoscute mie, se află în Statistica Ţării Româneşti din 1838, Arh. St. Bucureşti (ediţie de Ion Donat şi G. Retegan, în ms.), şi în publicaţia oficială *Indicele după judeţie a comunelor orăsiane şi rurale din Muntenia*, Bucureşti, 1861 (sub voce).

[16] Prima parte a numelui este entopicul „pod", cu înţelesul de podiş sau terasă.

[17] Harta austriacă a Ţării Româneşti din 1790, f. 85 (Biblioteca Academiei, Cabinetul de hărţi) : *Podu Monts* ; Obştească catagrafie din 1831 (fişele autorului) : *Podu Moncii* ; *Analele parlamentare ale României*, Bucureşti, 1892, vol. II, p. 480 : *Podu Moncii* ; C. C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX*, Bucureşti, 1957, p. 218 (harta rusă din 1835) : *Podu Monci*.

care mai pot spune care este, de pildă, toponimicul ascuns în numele orașului dunărean *Fetești*, sau în cel al satului *Cacomeanca* de lîngă Călărași.

O parte din modificările la care s-a ajuns pe toate aceste căi au pătruns atît în *Marele dicționar geografic* [18], editat în pragul secolului nostru, cît și în publicațiile oficiale (indicatoare de localități, dicționare statistice etc.), care s-au tipărit în ultima sută de ani. În legătură cu acestea din urmă trebuie subliniat marele număr de erori (de înregistrare și de tipar) pe care le cuprind și care, într-unele cazuri, desfigurează în așa măsură toponimicul, încît îl fac de nerecunoscut. Iată cîteva asemenea greșeli, aflate în indicatorul oficial din 1861 [19], pe care le-am spicuit dintr-un singur județ : *Barjoiu* (Bîrzeiu), *Celciu* (Celei), *Cicleni* (Țicleni), *Cupreni* (Curpeni), *Secerile* (Seciurile), *Sohadelu* (Sohodolu). Cu timpul, publicațiile de acest fel s-au îmbunătățit, dar sînt și cazuri cînd o eroare a trecut de la o ediție la alta, perpetuîndu-se multe decenii, pînă în vremea noastră. Asemenea erori nu sînt lipsite de primejdie, căci tipăriturile oficiale sînt normative. În afară de aceasta, în ultimele decenii anumite toponimice n-au mai fost înțelese și de aceea li s-au dat forme necorespunzătoare. Astfel *Poenarii lui Apostol* se cheamă acum *Poenari-Apostoli*, iar *Cocorăștii Caplei* (Caplea este nume de femeie !), sau *Podu Rizii* (al lui Rizea) figurează, pînă și în ultima ediție a *Indicatorului alfabetic al localităților din R.P.R*, sub formele *Cocorăștii-Capli* și *Podu-Rizi* [20], dar în aceeași ediție, atunci cînd toponimicul a fost înțeles, s-a scris corect (cf. *Poenița Voinii* sau *Podu Oprei*). *Liuzii Călugăra* din Bacău apare în toate nomenclatoarele, sub forma fără înțeles *Luizii Călugăra*[21] (*liuzi* este pluralul lui *liudă*, aci veche unitate fiscală). Această eroare, care la origine a putut fi o simplă greșeală de tipar, posibilă însă din cauză că termenul n-a mai fost înțeles, este atît de persistentă încît a pătruns pînă și în lucrările istoricilor [22]. Este necesar să se facă și aici un pas mai departe. Publicațiile oficiale ar trebui întocmite cu colaborarea specialiștilor, spre a se pune capăt unor erori care se pot ocoli.

---

[18] De ex. *Podul Muncii* (vol. IV, p. 415).

[19] Citat mai sus, n. 15.

[20] Ultimele două erori apar și în : *Recensămîntul populației din 21 februarie 1956, Structura demografică a populației*, p. 30 și 117 și *Indicatorul alfabetic al localităților din R.P.R.*, ediția 1954. Cf. și *Indicatorul localităților din România*, ediția 1943 ; *Recensămîntul general al României din 1941* (date sumare), p. 97 și 197 etc.

[21] Eroarea a fost semnalată mai întîi de acad. Iorgu Iordan, *Nume de locuri românești în Republica Populară Română*, București, 1952, p. 167, nota 3 : „*ISt* (*Indicatorul Statistic al satelor și unităților administrative din România*, București, 1932) scrie greșit *Luizii* în loc de *Liuzii*. Tot așa în *IAdm* (*Împărțirea Administrativă a Teritoriului Republicii Populare Române*, București, 1950)". Vezi și *Toponimia românească*, București, 1963, p. 203, nota 3, unde se adaugă : „Ar trebui făcută oficial rectificarea".

[22] Gh. Platon, *Cu privire la evoluția rezervei feudale în Moldova*, în „Studii și articole de istorie", publicația Societății de științe istorice și filologice, vol. V, 1963, p. 218. Se citează R. Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țăranii*, București, 1908, p. 129, unde toponimicul figurează corect : *Liuzii Călugăra*.

DESPRE ADAPTAREA NEOLOGISMELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ LITERARĂ

(UNELE CONSIDERAȚII GENERALE)

DE

LUIZA și MIRCEA SECHE

I

FORMĂ ȘI PROVENIENȚĂ

În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și în aproape întreg secolul următor limba română străbate una dintre cele mai importante etape din istoria ei. În această perioadă a avut loc „trecerea de la stadiul vechi la stadiul modern al limbii române literare"[1]. Astăzi sînt bine cunoscute împrejurările economice, politice și culturale care au determinat — îndeosebi în prima jumătate a veacului al XIX-lea — îmbogățirea excepțională a lexicului limbii române. Circa jumătate din cuvintele care alcătuiesc vocabularul limbii române literare contemporane au pătruns în aceasta abia în cursul secolului trecut [2], adică sînt neologisme[3]. La această constatare mai trebuie adăugată și aceea, strîns legată de tema noastră, că între anii 1780 și 1860, într-o perioadă de opt decenii, avem a face cu surse de împrumut, succesive ori concomitente, de o diversitate fără precedent. Către sfîrșitul veacului al XVIII-lea și în primele decenii ale veacului următor continuă să intre în limba română din Muntenia și Moldova numeroase cuvinte neogrecești, la care se adaugă termeni de origine rusă; în aceeași perioadă, limba română din Transilvania face masive

---

[1] N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962, p. 7.

[2] V. datele statistice pe care le oferă D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, 1961, p. 32.

[3] În tot cursul articolului de față dăm neologismului accepțiunea de „cuvînt cult recent împrumutat". V. în același sens și Gh. Adamescu, *Adaptarea la mediu a neologismelor*, București, 1938, p. 1.

împrumuturi culte din limbile latină, germană şi italiană. De pe la 1830 înainte limba franceză devine, în toate provinciile româneşti, izvorul principal de împrumut al limbii noastre literare, dar influenţa latină [4], italiană, germană, mai puţin rusă şi neogreacă, continuă să se exercite, într-o parte sau alta a teritoriului de limbă românească [5].

Una dintre consecinţele cele mai importante la care a dus această multitudine de influenţe o constituie diversitatea formală ieşită din comun pe care o prezintă, în secolul al XIX-lea, unul şi acelaşi neologism. Etimologia multiplă, departe de a explica singură această diversitate formală, este totuşi una dintre cauzele ei principale [6]. Mecanismul care determină existenţa (sincronică sau diacronică) a mai multor variante lexicale ale unui neologism este, în cazul de faţă, uşor de explicat. Se ştie că termenii străini nu-şi păstrează decît rareori în mod integral forma din limba de origine, atunci cînd sînt împrumutaţi [7]; se petrece, aşadar, ceea ce Gh. Adamescu numea „adaptarea la mediu a neologismelor" [8]. Cuvintele străine sînt asimilate la sistemul fonologic şi morfologic al limbii care face împrumutul, dar în acest proces de asimilare forma prototipurilor joacă un rol hotărîtor în stabilirea formei cuvintelor împrumutate. De aceea, pătrunderea într-o limbă a unuia şi aceluiaşi termen prin filiere deosebite (şi, prin urmare, de obicei, prin forme deosebite) duce adesea la existenţa, pe terenul limbii împrumutătoare, a mai multor variante lexicale neologistice. Neologismul *gelos* a pătruns în limba română din italiană (*geloso*), dar cuvîntul circula în limba română din secolul al XIX-lea şi sub forma *jaluz*, împrumutată din franceză (*jaloux*, cf. şi DA): prototipurile se identifică în mod clar în cele două variante ale neologismului.

Din păcate, limitele etimologice nu sînt întotdeauna atît de tranşante ca în exemplul dat; adesea fiecare dintre formele sub care circulă un neologism reflectă două sau mai multe filiere, încrucişarea sau combinarea mai multor etimoane, diverse analogii etc. Aşa se şi explică, cel puţin în parte, de ce multe variante lexicale neologistice din limba română, deşi relativ recente, nu au o origine fermă, indiscutabilă.

O altă cauză importantă care determină existenţa variantelor lexicale neologistice stă în „noutatea" pe care o reprezintă împrumuturile recente. Este binecunoscut faptul că trecerea unui cuvînt dintr-o limbă în alta se produce printr-un proces de „acomodare"; această „acomodare" se manifestă, de obicei, prin formele succesive pe care le îmbracă cuvîntul străin pe terenul limbii împrumutătoare, pînă la integrarea lui deplină în sistemul acesteia.

---

[4] Mai ales aceea pe care o datorăm latiniştilor.

[5] V. N.A.Ursu, *op. cit.*, p. 114—115.

[6] Afirmaţia Lidiei Sfîrlea (*Variantele cuvintelor în Dicţionarul limbii române*, în „Limba română", XIII, 1964, nr. 4, p. 29) potrivit căreia „accidentele fonetice generale constituie cauza de bază a apariţiei variantelor", valabilă pentru limba română în întregimea ei, nu pare să se verifice în cazul neologismelor din limba literară, prin excelenţă „corectă".

[7] V. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, [Bucureşti], 1954, p. 84.

[8] *Op. cit.*

Procesul de adaptare a neologismelor în limba română este atît de complex [9] încît a putut duce la afirmația, evident exagerată, exprimată de Sextil Pușcariu, că „în privința îmbrăcării neologismului în haină românească nu există o regulă" [10]. Este adevărat că, datorită noutății relative a neologismelor, procesul de adaptare în sfera amintită nu se manifestă întotdeauna sub forma unui sistem evident de reguli generale, valabile pentru fiecare caz în parte. Cu toate acestea, se poate vorbi de numeroase tendințe clare, unele consacrate în tipare care au fost (sau vor fi — probabil —) confirmate de dezvoltarea limbii române literare. De altfel, numeroase studii au urmărit deja problema adaptării neologismelor în limba română [11], și Pușcariu însuși, printre cei dintîi, a semnalat numeroase corespondențe fonetice cu caracter sistematic care rezultă din trecerea unui cuvînt străin în limba română, din transformarea cuvîntului străin în cuvînt românesc.

Ceea ce se poate obiecta acestor studii, după părerea noastră, este o anumită tendință de simplificare, de unilateralizare a problemei, ignorarea viziunii de ansamblu. Cu alte cuvinte, ele nu și-au propus să pună în discuție toate problemele generale mai importante pe care le ridică procesul amintit, limitîndu-se de regulă la problema adaptării sunetelor nespecifice limbii române, la stabilirea unor liste de corespondențe fonetice între limba furnizoare și cea împrumutătoare. Fără a contesta importanța stabilirii acestor corespondențe, considerăm că este necesară o prezentare cu mult mai largă, mai generală, în care să fie expuse, din cît mai multe puncte de vedere, raporturile existente între variantele neologismelor, între formele azi literare și cele secundare, între forme și etimoane ; în care să se stabilească tipurile de neologisme din punctul de vedere al diversității lor formale, al filierelor, al modului și al treptelor de adaptare, precum și unele limite între neologisme [12] și barbarisme, între variante lexicale și dublete lexicale ; în sfîrșit, în care să se indice cîteva norme care acționează (sau au acționat) în procesul de adaptare a unor sunete nespecifice limbii române [13].

---

[9] Căci la cele două cauze, după noi principale, care explică formele diverse sub care se prezintă neologismele de-a lungul istoriei lor, se mai adaugă altele, numeroase, legate de sfera de circulație a acestor împrumuturi (— în general, extinderea circulației lor determină apariția unor variante lexicale noi —), de curentele filologice- lingvistice (latinismul, italienismul), de „moda" lingvistică etc.

[10] S. Pușcariu, *Limba română*, vol. I, București, 1940, p. 401.

[11] Citățm, în ordine cronologică, pe cele care ni se par mai importante : Gh. Adamescu, *Adaptarea la mediu a neologismelor* cit. ; S. Pușcariu, *Limba română* cit., capitolul *Influențe culturale* (p. 364—415) și îndeosebi subcapitolul *Forma neologismului* (p. 398—407) ; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană* cit., capitolul *Adaptarea neologismelor la sistemul fonetic și morfologic al limbii noastre* (p. 84—90) ; J. Byck, *Vocabularul științific și tehnic în limba română din secolul al XVIII-lea*, în „Studii și cercetări lingvistice", V, 1954, fasc. 1—2, p. 31—43 ; G. Ivănescu și L. Leonte, *Fonetica și morfologia neologismelor române de origine latină și romanică*, în „Studii și cercetări științifice", Iași, seria Filologie, VII, 1956, fasc. 2, p. 1—24 ; N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești* cit., capitolul *Proveniența, adaptarea fonetică și încadrarea morfologică a neologismelor din terminologia științifică românească* (p. 114—124).

[12] Pentru accepțiunea dată neologismului în lucrarea de față, v. nota 3.

[13] Se înțelege că, limitîndu-ne la situația din limba literară a neologismelor, vom fi obligați să excludem din discuția noastră formele populare și regionale, care pun, în general, probleme de adaptare diferite, căci marea lor majoritate se explică prin accidente fonetice (v. și nota 6).

Lucrarea de faţă îşi propune să schiţeze doar o asemenea prezentare generală; concepută în consecinţă sumar, dar bazată pe parcurgerea unui bogat material concret [14], lucrarea semnalează şi probleme care, ulterior, ar putea fi adîncite în studii speciale. Ca redactori ai *Dicţionarului limbii române*, istoric şi etimologic, al Academiei, care se elaborează în prezent, autorii acestui articol au avut în vedere şi unele probleme pe care le pune tratarea neologismelor în impunătoarea operă lexicografică, tratare dificilă mai ales din cauza existenţei unor raporturi complexe şi complicate între diversele forme sub care se prezintă împrumuturile neologistice, de la intrarea lor în limbă şi pînă astăzi.

★

1. Din punct de vedere al bogăţiei lor formale, şi în raport cu etimonul, se pot stabili în limba română mai multe tipuri de neologisme:

a) *Neologisme cu o singură formă şi cu etimologie unică*

Conducîndu-ne după materialul pe care ni-l oferă fişierul *Dicţionarului limbii române* al Academiei, precum şi după materialul publicat de N. A. Ursu în lucrarea *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, constatăm că abia un sfert din terminologia neologistică românească are o istorie atît de simplă, redusă adică la faptul că un împrumut a fost făcut dintr-o singură sursă şi că a intrat şi a rămas în limba noastră cu o unică formă [15]. În această situaţie par a se afla, de exemplu, termeni ca *acetat*, *acetic*, *acuitate*, *acustică*, *aerometru*, *aeronautică*, *aerostat*, *agronom*, *agronomie*, *alimenta*, *alpin*, *ambiant*, *ameliora*, *amenajament*, *amorf*, *anal*, *anemic*, *anemometru*, *anodinie*, *aortic*, *aperitiv*, *apetal*, *apofiză*, *ar*, *arcadă*, *arsenios* etc., toţi provenind din franceză, precum şi mulţi alţi termeni tehnici de strictă specialitate. Cîteva observaţii generale sînt necesare, pe baza situaţiei expuse mai sus. Exemplele citate arată mai întîi că nu este absolut obligatoriu ca trecerea unui cuvînt dintr-o limbă în alta să aibă loc printr-o adaptare t r e p t a t ă. Contrar părerii curente [16], numeroase împrumuturi culte îmbracă de la început o formă definitivă, adică trec printr-o singură fază de adaptare. În al doilea rînd, nu trebuie să pară întîmplător faptul că aproape toate neologismele româneşti cu formă şi etimologie unică provin din franceză. Dacă, în parte, această situaţie se explică prin înrudirea dintre cele două limbi, precum şi prin aceea că limba franceză a fost principala furnizoare de neologisme a limbii române, cauza fundamentală trebuie căutată, credem, în faptul că influenţa franceză asupra lexicului limbii noastre este, din punct de vedere istoric, ultima dintre influenţele de mari proporţii; datorită acestei împrejurări, multe dintre neologismele limbii române provin exclusiv din franceză, iar absenţa etimologiei multiple – sau, altfel spus, existenţa unei singure filiere –

[14] Au fost analizate aproape 6 000 de neologisme.

[15] Constatarea se face, desigur, cu rezerva că cercetările viitoare ar mai putea descoperi, eventual, în alte izvoare, unele variante lexicale la neologisme considerate acum cu formă şi etimologie unică; de asemenea, am eliminat din rîndul variantelor cuvintele cu grafii latinizante, italienizante etc.

[16] V. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 84.

a putut duce mai ușor, în unele cazuri, la o singură formă a neologismului în limba română.

b) *Neologisme cu o singură formă și cu etimologie multiplă*

S-a arătat, în mod just, că adesea „un cuvînt nu are o origine... net delimitată", deoarece „în istoria lui se împletesc fapte numeroase care fac ca, pe lîngă cuvîntul luat ca bază pentru etimologie, în dezvoltarea cuvîntului studiat să mai intervină și alte cuvinte, din aceeași limbă sau din alte limbi"[17], așa-numita etimologie multiplă. În mod obișnuit, etimologia multiplă a fost identificată fie în adaosul de sensuri adus unui cuvînt de filierele sale succesive [18], fie în formele diferite sub care se prezintă unul și același cuvînt [19]. Văzută astfel, sfera de acțiune a etimologiei multiple este incompletă, deoarece ea poate fi identificată adesea și la cuvinte cu o singură formă și un singur sens ; împrejurările istorice concrete în care au putut pătrunde asemenea cuvinte în limba noastră (epocile diferite de atestare, sferele de cultură diferite sub care stau aceia care le folosesc, originalele diferite din care provin etc.) ne îndreptățesc, și uneori chiar ne obligă, să le legăm, pe fiecare în parte, de mai multe filiere. Am încercat să demonstrăm, cu alt prilej [20], cum numeroase neologisme de acest tip, considerate, de obicei, în dicționarele române contemporane, de origine exclusiv franceză, sînt, în realitate, și de origine latină, și au pătruns în limba noastră prin latiniști. Alte exemple pot fi extrase cu ușurință din lista de neologisme anexată la studiul citat al lui N. A. Ursu. Astfel, *balsamic*, *baza* sau *calmant* pot fi legate în egală măsură de etimoane franceze și italiene ; *boreal*, *botanică*, *caduc*, *calcaneu*, *canicula*, *capsulă*, *carnivor*, *cavernă*, *claviculă* se explică atît prin franceză cît și prin latină ; *climatic* și *clinic*, prin franceză și germană ; *carat*, prin italiană, franceză și germană ; *castra*, prin franceză, latină și germană etc.

Într-o situație oarecum similară se găsesc și unele neologisme românești mai vechi, ca *metafizică*, *milion* și *milă* („unitate de măsură pentru lungimi"). *Metafizică* a intrat în limba noastră mai întîi din greacă, prin Cantemir, consacrîndu-se abia în secolul al XIX-lea, cînd a fost împrumutat din franceză ; *milion* provine în mod cert din polonă la cronicarii moldoveni (apare la cei doi Costin), din germană și latină la scriitorii transilvăneni de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, din neogreacă la unii scriitori munteni de la începutul secolului al XIX-lea, și mai ales din franceză, de pe la jumătatea aceluiași secol încoace ; cît despre *milă*, considerat de obicei un împrumut romanic, el are origine poloneză în textele coresiene [21] și la cronicarii moldoveni.

c) *Neologisme cu mai multe forme și cu etimologie unică*

Este cunoscut faptul că unul și același neologism poate fi împrumutat din una și aceeași sursă pe două căi paralele : „pe cale scrisă și pe cale

---

[17] Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*. Variantă nouă. [București], 1960, p. 67.
[18] *Ibidem*, p. 67—77.
[19] V. mai ales N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 116—117.
[20] V. LR, X, 1961, nr. 1, p. 63.
[21] V. LR, XI, 1962, nr. 5, p. 54.

orală"[22]. Astfel formulată, constatarea mai are nevoie de unele precizări. Mai întîi, ea trebuie limitată la limbile străine cu ortografie etimologică, unde există diferenţe sensibile între forma scrisă a cuvintelor şi cea pronunţată. În al doilea rînd, ni se pare mai corect să spunem că adaptarea unui cuvînt dintr-o limbă cu ortografie etimologică se face ţinîndu-se seamă fie de *forma scrisă*, fie de *forma pronunţată* a termenului străin, iar nu de „calea scrisă şi cea orală"; pătrunderea neologismelor dintr-o limbă în alta pe cale orală e, de obicei, puţin probabilă, fiind condiţionată, în principiu, de contactul direct dintre vorbitorii celor două comunităţi lingvistice.

Cele două aspecte sub care se prezintă unul şi acelaşi cuvînt în limbile cu ortografie etimologică constituie cauza cea mai importantă care explică existenţa, în limba „importatoare", a neologismelor cu mai multe forme aparţinînd unui etimon unic. În această situaţie se află, de exemplu, perechile de forme *aderenţă — adherenţă*, *alidadă — alidad*, *centimă — santim(ă)*, *centimetru — santimetru*, *colină — colin*, *comprehensiune — compreensiune*, *locomotivă — locomotiv*, *scarlatină — scarlatin*, toate nu întîmplător din franceză, limbă cu ortografie prin excelenţă etimologică [23].

Diversificarea formei neologismelor provenind dintr-o singură sursă reflectă adesea şi strădaniile limbii împrumutătoare de a adapta la sistemul ei fonetic şi morfologic cuvintele străine. Fără a constitui, după cum vom vedea, o cauză de diversificare specifică doar pentru neologismele cu etimon unic, procesul de adaptare succesivă explică totuşi numeroase dintre formele multiple ale neologismelor cu etimologie unică. *Combustibil*, *curabil* sau *virtual*, de exemplu, toate intrate din franceză, sînt atestate în limba română literară din veacul al XIX-lea şi în variantele *combustible*, respectiv *curablu*, *virtuel*, mai aproape de formele scrise ale etimoanelor sau chiar identice cu ele. Numeroase cuvinte aparţinînd terminologiei lingvistice româneşti şi provenind din franceză apar, în veacul al XIX-lea, cu o dublă încadrare morfologică, masculină şi neutră (v. *arhaismi* şi *arhaisme*, *germanismi* şi *germanisme*, *idiotismi* şi *idiotisme* etc.) : cea dintîi, aproape fără excepţie mai veche şi învechită, corespunde etimonului; a doua constituie o adaptare la sistemul morfologic românesc, căci neutrul românesc reprezintă, după cum se ştie, genul specific al inanimatului.

d) *Neologisme cu mai multe forme şi cu etimologie multiplă „unitară"*

Există cazuri în care fiecare dintre formele sub care apare unul şi acelaşi neologism se explică prin aceeaşi etimologie multiplă; cu alte cuvinte, aceleaşi două sau mai multe surse externe trebuie puse la baza fiecărei forme a unui împrumut. Am numit, în mod convenţional, acest tip de etimologie, *etimologie multiplă „unitară"*. Un exemplu va lămuri mai exact situaţia amintită. Termenul *clovn* este înregistrat, în izvoare mai vechi, şi sub formele *clown* (variantă grafică) şi *claun* (variantă lexicală) : fiecare dintre cele trei forme se explică în egală măsură prin franceză şi

[22] Gh. Adamescu, *op. cit.*, p. 20.

[23] Să se observe că, în cazul neologismelor cu mai multe forme care provin dintr-o sursă unică, limba română literară a consacrat repede o singură formă.

engleză (eventual şi prin germană); cea dintîi reprezintă forma „adaptată" (grafic) şi consacrată astăzi, a doua reproduce întocmai forma prototipurilor „unitare", a treia —, pronunţarea lui aproximativă. În asemenea cazuri am avea ceea ce am numit etimologie multiplă „unitară". Mai complicată pare, din punct de vedere al încadrării, situaţia formelor perechi de felul lui *confrunta — confronta, cohortă — coortă*, în care unul dintre termenii perechii se explică prin etimologie multiplă (*confronta* < lat. *confrontare*, fr. *confronter*; *cohortă* < lat. *cohortis*, fr. *cohorte*), celălalt, prin adaptarea sub altă formă a aceleiaşi etimologii. Credem că şi aici se poate vorbi tot de etimologii multiple „unitare".

În sfîrşit, poate fi încadrată aici situaţia acelor neologisme cu forme multiple în care fiecare variantă aparţine unei forme diferite a aceluiaşi etimon. *Codex*, de exemplu, reprezintă etimonul latinesc *codex*, în cazul tip (nominativ), în timp ce *codice* se explică prin lat. *codicem*, acuzativul lui *codex*. Avem deci a face, credem, cu un singur cuvînt românesc şi nu cu două (cum rezultă din unele dicţionare româneşti contemporane, care au înregistrat cele două variante lexicale ca articole independente; v. CADE, DM) [24].

e) *Neologisme cu mai multe forme şi cu etimologie multiplă propriu-zisă*

S-a amintit în introducere faptul că majoritatea neologismelor româneşti cu forme multiple se explică prin etimologie multiplă: bogăţia de forme rezultă deci în primul rînd din bogăţia de filiere. Cum, pe de altă parte, neologismele cu forme multiple reprezintă, din punct de vedere statistic, peste jumătate din volumul total al lexicului neologistic românesc, e de la sine înţeles că etimologia multiplă intervine într-un mare număr de cazuri şi constituie, după cum vom vedea, una dintre cele mai dificile probleme ale lexicografiei noastre.

În general, dicţionarele existente au luat în consideraţie, la stabilirea etimologiei unui neologism, doar forma sau formele azi literare, consacrate, fără a ţine seamă că, de fapt, multe dintre aceste împrumuturi au o istorie cu mult mai complexă şi mai îndepărtată. Deoarece numeroşi termeni proveniţi din neogreacă, rusă sau germană şi-au stabilit forma definitivă în română pe baza limbii franceze, operele lexicografice îi leagă exclusiv de această din urmă limbă: iată una dintre principalele cauze care explică modul exagerat în care se oglindeşte în dicţionare influenţa franceză asupra lexicului limbii române. Un exemplu va demonstra mai convingător situaţia amintită: neologismul *arteră* e considerat în mod curent drept împrumut din limba franceză (CADE, DM), eventual şi din latină (DA, DN); în realitate, termenul a intrat în limba noastră mai întîi prin neogreacă, în forma *artirie*, apoi a circulat, în toate provinciile româneşti, sub forma *arterie*, intrată din latină, italiană, germană şi rusă, cum o dovedeşte cercetarea izvoarelor; abia de pe la 1850 încoace începe să se impună varianta *arteră*, de origine franceză, azi unica formă literară [25]. Tot prin franceză (eventual şi prin latină) explică dicţionarele pe *mecanism*, deşi cuvîntul

[24] Despre deosebirea între variante şi dublete lexicale vom discuta în altă parte a articolului de faţă.

[25] V. şi N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 116.

are variante vechi şi învechite legate de etimoane neogreceşti (*mihanism*), ruseşti (*mehanizm*) ori germane (*Mehanismus*). Dacă într-un dicţionar cu caracter strict sincronic, al limbii literare contemporane (în care, cu puţine excepţii, sînt înregistrate doar formele consacrate ale neologismelor), indicarea unei etimologii unice poate fi eventual acceptată în cazuri de felul celor citate (deoarece etimologia unică se referă la unica formă înregistrată a neologismului), procedeul este de neconceput într-un dicţionar istoric general, obligat să ia în consideraţie toate formele cuvîntului împrumutat şi, deci, toate căile prin care el a pătruns într-o limbă. De aceea, ni se pare că trebuie acceptată ideea conform căreia originea unui neologism cumulează originea tuturor variantelor sale [26]. Din păcate, modul de aplicare concretă a acestei idei generale nu ne satisface. Astfel, potrivit principiului amintit, un neologism ca *cifră* ar fi, din punct de vedere etimologic, „vechiul cuvînt *ţifră* de origine greacă şi rusă, modificat fonetic în ceea ce priveşte pe *ţ* după limba italiană"[27]. Rezultă de aici că etimonul principal din cadrul etimologiei multiple ar trebui să fie considerat acela care corespunde formei celei mai vechi a neologismului, indiferent dacă aceasta e ori nu forma azi consacrată [28]. Avînd totuşi în vedere că termenul citat trăieşte astăzi în limba literară exclusiv prin forma *cifră*, mai recentă, care, de altfel, formează titlul articolului în dicţionare, credem că etimologia multiplă trebuie să plece de la explicarea originii acesteia; numai în al doilea rînd este necesară invocarea celorlalte filiere care au contribuit la existenţa istorică a cuvîntului pe teren românesc [29]. Dacă am proceda aşa cum par a dori susţinătorii ideii pe care o combatem, ar însemna ca toţi termenii intraţi în limba română prin neogreacă, rusă sau germană şi care s-au stabilit în formă definitivă prin intermediul limbii franceze să figureze în dicţionare cu etimologii neromanice, ce susţin adesea forme cu totul efemere. O astfel de rezolvare ni se pare aproape tot atît de greşită ca şi aceea care ar pune pe seama exclusivă a ultimei filiere toate împrumuturile de tipul celui discutat aici.

Ni se pare greşită şi părerea potrivit căreia formele multiple (succesive sau concomitente) ale unui neologism se află organizate într-un fel de lanţ în care fiecare verigă reprezintă n e a p ă r a t o etapă a verigii următoare. Revenind la exemplul citat mai sus, şi din care rezultă că *cifră* ar reprezenta modificarea fonetică a mai vechiului *ţifră*, credem că în realitate lucrurile stau altfel; datele extralingvistice ne arată că *ţifră* şi *cifră* sînt două forme paralele, apărute independent una de cealaltă şi care

---

[26] V. G. Ivănescu şi L. Leonte, *Fonetica şi morfologia neologismelor române de origine latină şi romanică*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, seria Filologie, VII, 1956, fasc. 2, p. 1—24.

[27] *Ibidem*, p. 9.

[28] Şi N. A. Ursu, în *Indicele de cuvinte şi forme* publicat ca anexă la lucrarea *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, p. 139 şi urm., merge, în general, pe aceeaşi linie.

[29] Un caz oarecum înrudit îl formează şi cuvintele vechi ale limbii la care înregistrăm variante lexicale anterioare formei azi literare şi care sînt mai apropiate de forma etimonului. *Dicţionarul limbii române* al Academiei, în curs de elaborare, porneşte în aceste cazuri tot de la etimologia formei literare actuale a cuvîntului (de ex. *cîrnaţ* < sg. refăcut din *cîrnaţi*, pluralul lui *cîrnaţ* < lat. **carnaceus*).

deci nu se condiţionează reciproc. Lărgind perspectiva, constatăm că, de fapt, diversele forme ale unui neologism sînt grupate în mod foarte diferit în interiorul sistemului de variante : ele se grupează în lanţ ori în raze în jurul unei (sau unor) forme principale, pot avea între ele relaţii unilaterale sau relaţii complexe, sau se află în situaţia de forme izolate în interiorul sistemului etc. Dacă lucrurile stau astfel, se poate ridica o obiecţie, la prima vedere legitimă : nu cumva avem a face, în numeroase cazuri, cu mai multe cuvinte independente, şi nu cu diverse forme ale unui cuvînt unic? Căci dacă fiecare variantă (ori grup de variante) se poate explica prin surse diferite de împrumut, atunci dicţionarele (şi în primul rînd dicţionarele istorice-etimologice) ar fi obligate, cum pare firesc, să le înregistreze în articole separate [30]. Analiza unui mare număr de neologisme cu forme şi etimologie multiplă ne arată însă că numai în puţine cazuri pot fi identificate filiere independente ferme pentru fiecare formă (sau grup de forme) în parte. Chiar în cazuri ca *centenar*(<fr.) — *centenariu* (<lat.), *cimpanzeu* (<fr.) — *cimpanz* (<germ.), *cinematograf* (<fr.) — *chinematograf* (<germ.), *clistir* (<germ.) — *glistir* (<ngr.), *comentariu* (<lat.) — *comentar* (<fr.) — *comentarie* (<rus.), *compromis* (<fr.) — *compromes* (<it.), *imperiu* (<lat.) — *imperie* (<rus.), *mastodont* (<fr.) — *mastodon* (<germ.), *telegraf* (<fr.) — *tilegraf* (<ngr.), *vest* (<germ.) — *uest* (<fr.) — *ovest* (<it.), care fac poate parte din această categorie, nu putem spune, totuşi, că avem a face cu dublete lexicale. Faptul că fiecare dintre formele enumerate mai sus au intrat în limba română prin filiere deosebite nu constituie, singur, un argument determinant în sprijinul considerării lor drept cuvinte independente ; neologismele cu formă şi etimologie multiplă alcătuiesc un fel de mici sisteme lexicale în care diversele forme reprezintă una şi aceeaşi epocă, în sens larg, şi provin dintr-un etimon comun tuturor filierelor prin care a intrat cuvîntul. Pe de altă parte, deoarece trebuie să luăm în consideraţie nu numai raporturile strict formale şi semantice (adică lingvistice) dintre etimoane şi diversele forme sub care se prezintă unul şi acelaşi neologism, ci şi numeroşi factori lingvistici şi extralingvistici mai generali (de exemplu regiunea, autorii şi textele prin care au pătruns în limba noastră aceste variante, impulsul unor tendinţe proprii de dezvoltare a limbii române etc.), ajungem la constatarea că chiar unele dintre filierele stabilite mai sus, pentru exemplele date, trebuie reanalizate. *Compromes*, explicat în mod curent prin italiană, apare întîia oară într-o lucrare prelucrată după izvoare greceşti, *Pravila* lui Andronaki Donici, din 1814 ; *telegraf* şi *tilegraf*, explicate prin filiere deosebite (franceză, respectiv neogreacă), sînt înregistrate la unul şi acelaşi autor şi chiar în unul şi acelaşi izvor, în 1829 ; chiar *centenariu* şi *comentariu*, considerate, după cum s-a văzut, de origine latină, ar putea fi în realitate forme apărute în cadrul limbii române, dezvoltate, prin analogie, din *centenar* şi *comentar*.

Nu trebuie să rezulte din cele spuse mai sus că filierele deosebite prin care a pătruns în limba română un neologism nu au dus niciodată la existenţa mai multor cuvinte independente. Fără a arăta deocamdată

[30] V. şi L. Sfîrlea, *op. cit.*, p. 23.

toate condiţiile în care se poate vorbi de despărţirea variantelor şi transformarea lor în cuvinte independente, ne mulţumim aici cu un singur exemplu, după noi caracteristic. Neologismul *centaur* a apărut în limba română pe la jumătatea secolului al XIX-lea (în prelucrările lui Gherasim Gorjan) şi se explică în mod clar prin limba latină; cu aproape trei sferturi de secol înainte, în 1773, a existat însă încercarea izolată de a introduce termenul din neogreacă, sub forma *chentavru* (v. DA). Golul cronologic care separă cele două forme — foarte mare pentru un neologism, căci echivalează cu ruperea continuităţii istoriei lui în limba română —, precum şi situaţia cu totul izolată, neintegrată, în care s-a aflat forma mai veche ne îndreptăţesc, credem, să considerăm că aici avem a face cu două cuvinte de sine stătătoare [31]; mai mult, rămîne chiar să ne întrebăm dacă forma provenită din neogreacă a devenit vreodată cuvînt românesc real.

Ne grăbim să spunem însă că ambele categorii de neologisme cu forme multiple discutate pînă acum, la punctul *e*), constituie, din punct de vedere statistic, excepţii ale categoriei generale. Cu mult mai numeroase sînt, în limba română, cazurile în care etimologia multiplă nu poate explica, singură, în mod satisfăcător, absolut fiecare formă în parte a unui neologism. În interiorul sistemului de variante apar, în afară de relaţiile unilaterale, dintre o formă şi un etimon (eventual dintre o formă şi mai multe etimoane), numeroase relaţii complexe, prin combinarea mai multor factori externi sau a factorilor externi cu cei interni. Din această cauză apar situaţii extrem de diverse, de complicate, care, în mod practic, fac imposibilă izolarea fiecărei forme a neologismului pe apartenenţe etimologice, izolarea mai multor cuvinte independente dintr-un grup de variante. Arătăm mai jos, cu puţine exemple, cîteva dintre aceste situaţii.

Astfel, *la numeroase neologisme cu forme multiple unele forme se explică prin filieră unică, altele prin suprapunerea mai multor filiere* : *agent* provine din franceză şi latină, *aghent*, din rusă; *bazalt*, din franceză şi latină, *vasalt* din neogreacă; *centru*, din latină, italiană şi franceză, *chentru*, din neogreacă, *ţentru*, din germană şi rusă; *teoremă*, din franceză şi latină, *teorimă*, din neogreacă; *vulcan*, din italiană şi germană, *volcan*, din franceză. Se poate observa, în exemplele date, că tocmai formele consacrate aparţin mai multor filiere, fapt ce îngreuiază şi mai mult izolarea lor din sistemul de variante.

În alte cazuri, *filierele unice sau cele multiple care stau la baza unor forme ale neologismului se încrucişează între ele* (*direct sau prin intermediul variantelor româneşti corzspunzătoare*) *şi dau naştere la noi variante* : *ciocolată* (<it.) — *şocolată* (<fr.) — *şocoladă* (<germ.) — *ciocoladă* (<*ciocolată* + *şocoladă* [32]); *codicil* (<fr.) — *codicel* (<lat.) — *codichel* (<ngr.) — *codichil* (probabil *codichel* + *codicil*); *culoare* (<fr.) — *color* (<lat., it.) — *coloare* (probabil < *color* + *culoare*); *letargie* (<fr., it.) — *letarghie* (germ., poate şi lat.) — *litarghie* (<ngr.) — *litargie* (<*litarghie* + *letar-*

[31] Şi în cazul lui *metafizică*, *milion* şi *milă*, amintite în altă parte, avem a face cu serioase discontinuităţi în istoria cuvintelor, precum şi cu filiere succesive diferite; dar aici forma cuvîntului rămînînd mereu aceeaşi, nu putem vorbi de cuvinte diferite.

[32] Cel puţin la C. Negruzzi, unde întîlnim mai întîi varianta *ciocoladă* (v. DA), nu poate fi vorba, credem, de o filiaţie maghiară (*csokoládé*).

gie); *sistem* (<fr., germ.) — *sistimă* (<ngr.) — *sistemă* (<lat., it., rus.) — *sistim* (probabil < *sistimă* + *sistem*).

Extrem de *multe neologisme își îmbogățesc formele provenite din etimologie unică sau multiplă prin acțiunea unor factori din interiorul limbii române*. Fără a discuta aici variantele lexicale provenite din adaptarea unor sunete nespecifice limbii noastre, subliniem că procesul de „românizare" a împrumuturilor îmbracă nenumărate alte aspecte : avem a face, de exemplu, cu adaptări culte la sistemul fonetic popular al limbii române (v. *găngrenos*, *măcera*, *mănechin*, *sănitar*, cu *a* > *ă*); cu semicalcuri sau cu „modelări" ale împrumuturilor sub influența unor cuvinte românești mai vechi (de exemplu, varianta *cinacul* „cenaclu", modelată după *cină*, v. DA; *contimpuran*, prin apropiere de *timp*; *imputență* „impotență", apropiată de *putea*; *irupe*, apropiată de *rupe*; *cercumspect* „circumspect", apropiată de *cerc* etc.); cu moduri de pronunțare neogrecești, germane și rusești, detașate din împrumuturi lexicale făcute pe seama acestor limbi și aplicate neologismelor romanice, cărora le dă un aspect hibrid, de forme în aparență neromanice (v. *ațid*, *țiclu*, *țircumflex*, *țircumstanție*, cu *č* > *ț*).

Amintim, în sfîrșit, faptul că *în interiorul sistemului de variante al neologismelor cu forme multiple există adesea forme care nu pot fi explicate din punct de vedere etimologic, care nu au o origine clară*. În cazul seriei *madipolon — madepolon — madipolan — madapolam — madapolon — matipolon — matepolon*, de exemplu, doar varianta *madapolam* are etimologie sigură (<ngr., rus., fr.); celelalte variante, deși formează în mod evident o unitate cu *madapolam*, nu pot fi totuși explicate în mod satisfăcător. În aceeași situație se află *zénet* „zenit", *magazioner* și numeroase alte variante.

Cazurile enumerate mai sus — care ar putea fi cu ușurință înmulțite [33] — pledează, credem, în mod convingător pentru ideea că în general neologismele cu formă și etimologie multiplă alcătuiesc mici sisteme indivizibile. Existența, în interiorul sistemului de variante al unui neologism, a unor forme care corespund mai multor etimoane, a altora care leagă între ele variante provenind din filiere deosebite, precum și a unor forme dezvoltate, pe baza variantelor împrumutate, în cadrul limbii române contribuie în mod hotărîtor la consolidarea unității despre care am vorbit, și chiar confirmă această unitate. Dacă adăugăm, la cele spuse, că din cauza complexității raporturilor existente între diversele forme ale unui neologism multe dintre explicațiile etimologice date de noi mai sus ar putea fi amendate sau chiar infirmate de cercetările viitoare, ni se pare cu atît mai necesar să nu căutăm în aceste microsisteme lexicale cuvinte de sine stătătoare. De altfel, în același sens pledează și rațiuni de ordin semantic : cînd, de exemplu, o variantă ca *arteră* a intrat, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, în limba română, sensul cuvîntului era de mult cunoscut, prin variantele *artirie* și *arterie*, provenite din alte limbi; continuitatea semantică existentă între cele trei forme, care o vreme coexistă, stabilește între ele o solidaritate care nu poate fi ruptă fără motive extrem de puternice.

---

[33] Limitîndu-ne la situația din limba literară, n-am amintit în enumerarea făcută aici de variantele regionale și populare ale neologismelor, explicabile mai ales prin accidente fonetice și prin etimologie populară.

PERFECTUL COMPUS ÎN TEXTE NARATIVE

DE

ANA CANARACHE

O acțiune petrecută și încheiată în trecut se exprimă prin perfectul (simplu sau compus) al verbelor[1]. Dar cînd și cum folosim aceste două timpuri? Ce deosebire este între ele?

„Între perfectul simplu și cel compus nu există nici o deosebire obiectivă. Amîndouă arată acțiuni săvîrșite în trecut... Deosebirea este de natură subiectivă. O acțiune trecută care ne este indiferentă o exprimăm prin perfectul simplu... Dimpotrivă, o acțiune trecută ale cărei ecouri sînt încă vii în sufletul nostru o exprimăm prin perfectul compus" [2].

Lingvistul Marcel Cohen consideră că perfectul compus este rezervat „faptelor ale căror consecințe sînt încă prezente" [3].

Dacă ambele forme verbale exprimă acțiuni trecute, e clar că ele trebuie să se deosebească, ca mod de folosire, chiar dacă deosebirea este de natură subiectivă. Istoric, se știe că într-o perioadă îndepărtată perfectul compus n-a existat. După ce a apărut, el a început să se substituie treptat perfectului simplu, în vorbire sau în scris. Astăzi este îndeobște stabilit că (abstracție făcînd de regiunea Olteniei) perfectul compus se întrebuințează în vorbire, iar perfectul simplu în scris, și anume în literatură sau, mai exact, în narațiuni (nu și în dialoguri sau în povestiri la persoana I, unde autorii respectă felul de vorbire al personajelor).

Urmărind diferite contexte în care autorii folosesc, în narațiuni, perfectul compus, constatăm că se împletesc diverse situații și diverse atitudini ale scriitorului. Astfel, tonul familiar pe care autorul vrea să-l dea narațiunii se asociază mai bine cu perfectul compus (timp utilizat în vorbire) decît cu perfectul simplu care, prin folosirea lui clasică în texte scrise, sună mai oficial, mai pretențios. Să observăm apoi că

---

[1] Cf. *Gramatica limbii române*, Ed. Acad. R.P.R., ed. II, 1963, p. 238.

[2] Iorgu Iordan, *Gramatica limbii române*, 1937, p. 169—170.

[3] *Grammaire et style*, 1934, p. 139.

verbele „imperfective", exprimînd o acţiune de durată, se asociază, prin natura lor, mai bine cu perfectul compus [4].

Dar perfectul compus se întîlneşte în special în texte în care autorii folosesc vorbirea indirectă liberă sau redau gîndurile personajelor într-un fel de monolog interior, texte în care este firesc să se păstreze felul de exprimare din limba vorbită. Vorbirea indirectă liberă şi monologul interior care atrag perfectul compus, procedee stilistice foarte mult folosite astăzi, se întîlnesc şi la scriitorii mai vechi.

Iată o serie de exemple, mai noi sau mai vechi, care ilustrează diferitele situaţii arătate mai sus:

„Fără îndoială, — gîndeşte Sura — Leiba nu e bine de loc, e tare bolnav... Căci ce înţeles poate avea tot ce face el de atîtea zile şi mai ales ce *a făcut* astăzi? Crîşma *a închis*-o înainte de aprinsul lumînărilor.. De trei ori *au bătut* muşterii în uşa dughenii" (Caragiale, O. I, 61). „Mai liniştit era Platamonu... El cu nevasta şi feciorul n-aveau de ce să se teamă... De altfel el se află foarte bine cu ţăranii. Nu i-*a bruftuluit* niciodată, nu i-*a bătut*... Bietul Chirică *s-a supărat* pentru întîmplarea fetei cu Aristide, dar şi pe el are să-l împace. Pentru proprietatea Lespezi *s-a învoit* perfect cu oamenii" (Rebreanu, *Răscoala*, II, 19). „Conducătorii erau neliniştiţi... Ce este de făcut? Merge o delegaţie mai mare a greviştilor, mîine la Minister. Dăm cuvînt mîine tuturor muncitorilor din oraş să lase lucrul mai devreme... În ţară e linişte. Numai la Iaşi prefectul *şi-a îngăduit* să-i ameninţe pe muncitori" (Pas, *Zilele vieţii tale*, IV, 67). „Într-o zi, unul dintre ei, Ţurlea Ion, îi spusese lui Barbu Ilie că *s-a săturat* de oi... că el le lasă şi se duce" (Marin Preda, *Desfăşurarea*, 24). „Tovarăşul Ion Niculae spune că nu e o problemă. Dacă e aşa, atunci de ce *a* mai *pomenit* despre chestiunea asta?" (*ibid.*, 20). „Cineva povestea... cum într-o zi din greşeală *şi-a tăiat* degetul cu toporul, cum *s-a dus* la spital" (*ibid.*, 13). „De cînd *s-a mutat* [5] aici de cîţiva ani, Sanda învaţă după masă la o şcoală medie" (Lucia Demetrius, *Salonul*, în „Viaţa românească", nr. 11/1962, 58). „Sanda se gîndeşte la proprii ei părinţi, la bunicii ei, la satul cătărat pe o coastă de deal pietros... Bunicul şi fratele lui *au plecat* în America înainte de primul război mondial. Sanda *nu* i-*a cunoscut* [6] niciodată" (*ibid.*, 57). „Uneori simte aproape fizic că numai un fir de pai îl mai ţine la suprafaţă în puhoiul crizei. Situaţia-i aproape disperată ... *A scăzut* şi publicitatea." (Kovács György, *Smîrc*, în „Viaţa românească", nr. cit., 13). „De la mătuşa Simina *a aflat* el de ce îl căutau jandarmii pe tată-său. Se aflase că el şi cu nea

[4] La perfectul simplu astfel de verbe au nevoie de o precizare care să limiteze acţiunea (ceea ce se poate face prin adaosul unui adverb, al unui auxiliar specific etc.). Cf. Al. Graur, *Observaţii asupra întrebuinţării timpurilor în românește* (în *Limbă şi literatură*, 1955, p. 138).

[5] Aici caracterul de propoziţie dependentă temporală poate că nu ar permite un perfect simplu.

[6] Forma negativă a verbului imperfectiv s-ar asocia foarte greu cu un perfect simplu.

Gligor provocaseră explozia de pe viaduct. Şi tot de la ea *a aflat* că fugiseră amîndoi în munţi" (Theodor Constantin, *Urmărirea abia începe*, 218).

La scriitorii de astăzi perfectul compus apare pe o scară foarte largă chiar dacă nu intervine în expunere — fie şi indirect — un personaj al povestirii. „Pe zi ce merge, perfectul compus, datorită tocmai expresivităţii lui, tinde să ia pretutindeni locul celui simplu" — spune acad. Iorgu Iordan [7]. Iată o serie de exemple în care se foloseşte perfectul compus în texte expozitive, acolo unde altă dată s-ar fi utilizat, desigur, perfectul simplu.

„*A sărit* în barcă, *a luat*-o la dreapta şi la stînga, pe canal ... şi *n-a văzut* nici o barcă" (Ardeleanu, *Pescarii*, 67). „L-*a căutat* Fiodor pretutindeni... *s-a întors* din nou la cherhanea şi pînă seara tîrziu *a alergat* fără să-l afle nicăieri" (*ibid.*, 67). „Într-o dimineaţă de toamnă *s-au hotărît*, *au lăsat* oile şi amîndoi *au luat*-o de-a lungul liniei ferate. *Au mers* pînă spre seară şi *au trecut* prin trei gări" (Marin Preda, *op. cit.*, 25). „La examenul de diplomă, Barbu Ilie *a fost* singurul care *a luat* nota zece la matematici. La celelalte *a fost* mai slab, dar la matematici *a uimit* comisia" (*ibid.*, 24). „Filip *a trecut* într-o cameră vecină. Ilinca... *şi-a cercetat* cîtăva vreme un carnet cu însemnări" (Galan, *Bărăgan*, I, 43). „Vorbind, *a luat* de undeva o gumă, *a şters* apăsat semnul întrebării... şi *a scris* ... apoi *a stat* o clipă pe gînduri... *s-a aplecat* din nou asupra hărţii şi *a acoperit* întreg interiorul cercului" (*ibid.*, 40). „Cocor *s-a întors* şi *s-a dus*. Ieşind pe poartă, *a scuturat* din umeri, apoi *a zvîrlit* din picioare în dreapta şi-n stînga" (Sadoveanu, O. XVII, 223). „Mitrea Cocor *a tăcut* [8]. Pe la chindie *s-a dus* la horă. Acolo se adunaseră toţi feciorii ... *A cinstit* cu ei un pahar" (*id. ib.*, 223). „La fabrică încearcă să nu piardă nici o clipă ... *S-a deprins* cu zgomotul maşinilor" [9] (Lucia Demetrius, *op. cit.*, 58). „Cu mişcări calme *şi-a scos* ca într-o doară carnetul din buzunar, apoi creionul şi *s-a apropiat* de masa comisarului" (Kovács György, *op. cit.*, 14). „Între ea şi Ion Mocanu *au existat*... şi altfel de relaţii decît cele de serviciu" (Theodor Constantin, *op. cit.*, 218). „După acest schimb de replici mute, pădureanca *s-a retras* spre mijlocul arenei, aşezîndu-se plină de graţie, în aşteptarea altor spectatori" („Contemporanul", nr. 16/1963, 2/3).

Autorul care foloseşte de predilecţie perfectul compus în locul clasicului perfect simplu este Camil Petrescu :

„Asta *a putut* constata ieri şi băieţaşul care, flămînzind de două zile pe străzile Capitalei, după ce *a privit* vreme îndelungată galantarele... *s-a decis* să fure o pîine" (*Patul lui Procust*, 243). „Emilia *şi-a pus* ba-

---

[7] *Stilistica*, p. 151.

[8] De remarcat deosebirea de situaţie între un verb cu valoare durativă şi acelaşi verb care, luat în alt sens, are valoare punctuală : Mitrea *a tăcut* (= tăcea, nu spunea nimic, nu vorbea) — acţiune continuă, verb durativ ; Mitrea tăcu (= nu răspunse) — acţiune limitativă, verb punctual. Cf. Al. Graur, *op. cit.*

[9] Perfectul compus se leagă fără dificultate cu prezentul din fraza anterioară ; perfectul simplu nu se mai poate lega uşor de alte timpuri, dovadă că puterea lui începe să slăbească. Cf. Al. Graur, *op. cit.*

boşii, *a strîns* în jurul şoldurilor chimonoul roşu şi *a întredeschis uşa*" (*ibid.*, 146). „I *s-a pus* un pat de campanie într-o odaie... Cu batalionul lui de panduri *a stat* [10] aproape un an de zile numai în cort" (*Un om între oameni*, III, 182). „Toate cele patru odăi ale acestei case dărăpănate *au fost* reparate... *s-au pus* încuietoare puternice... *s-a făcut* un pichet de pază... Pivniţa mare *s-a curăţat* bine, *s-a pietruit*, *s-a cătrănit*" (*ibid.*, 182). „Între timp mitropolitul *a fost îmbrăcat* în odăjdii... *a trecut* pe tribuna vorbitorilor... *a sărutat* evanghelia" (*ibid.*, II, 355) [11].

Iată şi o serie de exemple în care, la diferiţi autori, cele două timpuri alternează chiar în acelaşi pasaj sau în pasaje foarte apropiate, marcînd aceeaşi diferenţă de tratament între verbele cu acţiune punctuală şi cele cu acţiune durativă :

„Grişa *aprinse* chibritul *şi-l îndreptă* spre tată-său, apoi *îşi aprinse* şi el ţigarea, ţinînd chibritul în faţă, luminînd chipul fetei care se aplecase spre el, prinzînd cu mîinile marginile apropiate ale bărcilor. *S-au privit* atît cît *a ţinut* lumina chibritului şi bărcile *s-au depărtat*... " (Ardeleanu, *op. cit.*, 25). „Ea *îl privi* ţintă, tăcînd deodată. Buzele subţiri *i se mişcară* într-un freamăt uşor ; ochii castanii *i se umplură* de lacrimi... Mitrea *simţi* că... *O cuprinse*... Copila *îl urmă*... *S-au dus* tăcînd către marginea oraşului. *Au apucat* pe un drumeag... *Au cotit* amîndoi odată... *Au străbătut* drumeagul şi *au intrat* în cimitir. Copila *începu* să povestească" (Sadoveanu, O. XVII, 241). „Aba *fu* neobişnuit de curtenitor cu colegul său. *I-a deschis* uşa, lăsîndu-l să iasă înaintea lui, numai că nu *l-a îmbrîncit* afară. Iar pe el *l-a împins* afară comisarul, cu destulă politeţe" (Kovács György, *op. cit.*, 15). „În seara următoare Frimu şi alţi cîţiva *au fost scoşi*... în curtea din dosul Prefecturii. *Li se puse* cîte un tîrn în mînă... Cei patru *zvîrliră* din mîini tîrnurile" (Pas, *op. cit.*, 97). „Muncitorii *s-au apărat* cum *au putut*... Sergenţii *aruncară* peste ei căldări cu apă rece" (*ibid.*, 96). „*Au avut* timp să cînte de două ori „Internaţionala"... Dar pe lîngă tribunal şi pe toată porţiunea străzii Carol... *văzură* pe trotuare gardişti şi comisari... Ca să facă în ciudă unora dintre aceştia, *strigară* în dreptul Prefecturii : Jos cenzura" (*ibid.*, 80).

Dacă astăzi autorii recurg atît de mult la perfectul compus şi ocolesc perfectul simplu, ei urmăresc desigur prin aceasta anumite efecte stilistice. În primul rînd este vorba de o *apropiere* a acţiunii. Perfectul compus exprimă o acţiune mai finită, mai „perfectivă", ceea ce face ca ea să fie simţită mai apropiată. Dimpotrivă, acţiunea exprimată prin perfectul simplu pare mai îndepărtată. „Perfectul simplu exprimă o acţiune terminată de mult, probabil tocmai pentru că majoritatea vorbitorilor nu-l cunosc decît din carte, adică din texte care descriu fapte vechi" [12]. „Perfectul compus arată acţiunea ca sfîrşită... Perfectul compus poate apropia

---

[10] Textul pune şi interesante probleme de corespondenţă a timpurilor, probleme care, de altfel, apar şi în multe alte exemple din cele citate.

[11] În fraze expozitive s-ar putea folosi şi perfectul simplu : *fu* îmbrăcat, *trecu*...*ţinură* ... etc.

[12] Al. Graur, *op. cit.*, 137.

o acțiune... Faptele indiferente, chiar dacă au fost săvîrșite numai cu puțin înainte de a începe povestirea, se exprimă prin perfectul simplu"[13].

În același timp autorii urmăresc să obțină, prin perfectul compus, un stil mai natural, mai în conformitate cu vorbirea obișnuită. Perfectul simplu, formă verbală neutilizată în vorbire, este — în bună măsură — necunoscută de cei care nu au studiat gramatica și nici nu sînt prea familiarizați cu texte literare. Mă refer în special la copii, care întîmpină dificultăți pentru a-și însuși, la școală, o paradigmă străină de vorbirea lor zilnică. De altfel, chiar după ce, citind literatură, s-au obișnuit cu forme ca : *plînse, plănui, merse, fugi* etc., le rămîn străine formele de pers. 1 și 2 : *plînsei, plănuii, merseși, fugiși*, pe care le găsesc numai în manualele de gramatică.

Evident, nu se poate spune că perfectul simplu a fost eliminat din textele moderne. Schimbările în limbă nu se fac dintr-o dată. Unii scriitori moderni îl folosesc încă foarte mult :

„*Căpătă* de la un sergent de stradă lămuririle de care avea nevoie... *porni* către Prefectură... *trebui* totuși să treacă pe trotuar... *intră* pe o străduță... *privi* în urma tractorului... *îi căzu* dintr-o dată sub ochi o inscripție... *goni* în urma rutierului ...*ajunse* în piață" (Galan, *op. cit.*, 16). „*Se uitară* unul la altul, *își văzură* ochii umflați... *Clătinară* din cap" (Pas, *op. cit.*, 97).

Găsim perfectul simplu chiar și în romane „polițiste", unde ne-am aștepta la un stil mai familiar, mai de reportaj. Dar autorul l-a folosit poate tocmai în dorința de a da exprimării o „ținută" mai înaltă :

„După cîteva clipe *intră* pe ușă Ion Mocanu... *se lăsă* oftînd într-un scaun care *protestă* împotriva unui asemenea tratament, scîrțîind din toate încheieturile" (Theodor Constantin, *op. cit.*, 219). „*O urmări* cu privirea, pe urmă, cînd ea *se pierdu* în mulțime, *se duse* să dea drumul magnetofonului" (*ibid.*, 195).

Întîlnim chiar și exemple — destul de rare de altfel — de perfect simplu la persoana 1 :

„*Întinsei* gîtul. *Ciulii* urechile. *Îmi încordai* auzul. *Sperai* mult timp că voi auzi pașii Valentinei" (Zaharia Stancu, *Rădăcinile sînt amare*, II, 137). „Vasul *trase* la dană ; *urcarăm* pe pasarelă și ne *risipirăm* de-a lungul punții" („Scînteia", nr. 5875/1963, 3/4—traducere).

În anumite contexte, perfectul simplu ni se pare cu totul straniu :

„Nu tot așa *merseră* însă lucrurile cu statul său major" (Boleslaw Prus, *Faraonul*, I, 5 — traducere).

Perfectul simplu, tocmai din cauză că este livresc, are un aer solemn, ceremonios, ceea ce îl face potrivit în descrieri de natură :

„Soarele *scoase* capul de după o perdea de nouri plumburii" (Rebreanu, *op. cit.*, II, 26). „De dimineață *căzu* o ploaie scurtă și furtunoasă, care *se porni* cu picături rare și puternice" (Marin Preda, *Moromeții*, 199). „Ca și cînd de undeva ar fi pornit să bată vîntul, ceața *se sparse*" (*id.*, *Întîlnirea din pămînturi*, 35). „Foaia lată și verde a unui fir înalt de porumb

[13] Iorgu Iordan, *Stilistica*, 150.

tresări deodată" (*ibid.*, 149). „Noaptea *se lumină* dintr-o dată... Şi totul *se întunecă* dintr-o dată" (Eugen Barbu, *Şoseaua Nordului*, 182). „Dunele pustiului *se învesmîntară* într-o mantie violetă... Zarea *fu inundată* de o culoare aurie... Dunele pustiului *se făcură* şi mai violete" (Prus, *op. cit.*, 7).

Dar şi în astfel de texte se întîlneşte la autorii moderni perfectul compus :

„Soarele *s-a ridicat* la zenit, umbra copacilor din marginea trotuarelor *s-a închircit*" (Kovács György, *op. cit.*, 13).

Într-o exprimare familiară sau într-un text cu stil familiar, ni se pare însă mai potrivit perfectul compus :

„Kir Ianulea *şi-a ieşit din pepene, s-a repezit cu pumnii-ncleştaţi... dar musafirii s-au pus la mijloc* şi *l-au oprit*" (Caragiale, O. II, 227). „Încet-încet, tovarăşii *s-au înfierbîntat bine*" (*ibid.*, I, 221). „Aluziile cuvintelor misterioase rostite *i-au pus pe jar* pe ziarişti" (Kovács György, *op. cit.*, 15). „Avu loc şi la clubul muncitorilor o şedinţă, dar aci *nu au fost uşi închise*" (Pas, *op. cit.*, 67).

La autorii moderni, perfectul compus înlocuieşte nu numai perfectul simplu, ci adesea şi mai mult ca perfectul, formă verbală care pare, probabil, greoaie (copiii mici se deprind tîrziu cu paradigma lui) :

„De fapt, venise cu o jumătate de oră înainte şi *şi-a asigurat* (= îşi asigurase) un loc bun în clasa a treia" (Rebreanu, *op. cit.*, I, 213). „El a vrut (= voise) să se cunune cu Domnica înainte de a pleca la armată, cum *au mai făcut* (=făcuseră) şi alţii" (*ibid.*, 129). „Cuvîntarea a plăcut pentru că *a fost* (=fusese) destul de scurtă şi bine rostită" (Camil Petrescu, *Un om între oameni*, II, 355). „Intră pe uşă Lahovary, care stă în loc o clipă ca să-şi recapete răsuflarea, că *a venit* (=venise) în goană de la caleaşcă" (*ibid.*, 608). „Dar pentru că atunci cînd reangajaţii *s-au năpustit* (= se năpustiseră) asupra lor el prinsese mîna unui plutonier şi pe urmă *l-a apucat* (=îl apucase) de tunică rupîndu-i nasturii, acesta şi ceilalţi i-au tras atîtea vine de bou în cap, încît crezură... că a murit. Fu aruncat în partea cealaltă" (Pas, *op. cit.*, 97). „Spre seară, jumătate de oraş şoşotea despre dispariţia podoabei rituale... *Au fost văzuţi* (=fuseseră văzuţi — de aceea se şoşotea) cum erau duşi la poliţie menajera protopopului topită de ruşine şi soţul ei" (Kovács György, *op. cit.*, 16).

Este interesant că, folosind pe scară largă perfectul compus, autorii rămîn însă aproape constant la perfectul simplu pentru verbele de declaraţie (pentru evitarea monotoniei? sau pentru că nu se foloseşte în vorbire?) şi aceasta chiar şi în dialoguri :

„Roşu *îl întrebă* ce a văzut la ţară. După ce tînărul *povesti* că în general a găsit linişte şi numai atmosfera i s-a părut apăsată, Deliceanu *observă* :" (Rebreanu *op. cit.*, II, 25).

Mai rar intervine însă şi perfectul compus :

„Fierarul *a ascultat* în tăcere povestea. *A zis* : — Asta te-a mîhnit pe tine?" (Sadoveanu, O. XVII, 281). „Străinul cărunt *a rîs* : — Multe rînduieli bune sînt în ţara Moldovei. — Adevărat, *a încuviinţat* hangiul" (*id.*, XVIII, 443). „Se poate, *a zis* străinul cel cărunt" (*ibid.*, 444). „Buni cai, *a grăit* cel mai vîrstnic dintre ciobanii munteni" (*ibid.*, 442). „După ce

a strigat în fața prefecturii « jos cenzura », coloana se simți înviorată" (Pas, *op. cit.*, 84). „Te-au apucat crizele pe drum... Nu trebuia să te osteneşti. — A fost altceva, *a răspuns* Frimu" (*ibid.*, 67).

Ce-i drept, exprimarea aceasta, cu totul nouă, ni se pare uneori pretențioasă. Inovațiile nu prind dintr-o dată.

Un caz aparte de folosire a perfectului compus găsim în *Teatrul* lui Camil Petrescu. Autorul foloseşte acest timp pentru indicațiile scenice, acolo unde se obişnuieşte prezentul. Dăm o serie de exemple din vol. I: „Nu vreai să pierzi postul de bibliotecar — *a spus asta cu o ironie apăsată*" (p. 14). „*S-a uitat cu monoclul peste ele*" (126). „*S-a așezat și scoate din buzunar procesul verbal*" (126). „*Sonia a intrat cu un mare buchet de flori în brațe*" (450). Irena: N-am știut... n-am bănuit... — *a terminat pansamentul* — Am să mă ocup eu de acest bătrîn" (276). „*Mitică a deschis ușa, a închis-o cu grijă și instantaneu a devenit calm și radios*" (399). „*Sineşti a rămas încremenit*" (323). „*Gelu, absent, istovit, a ridicat receptorul*" (337).

Am urmărit diferite situații în care autorii, mai ales cei moderni, folosesc perfectul compus în locul celui simplu. Mai există, desigur, și alte situații. Cu timpul lucrurile se vor cristaliza mai bine și vor putea duce la o sistematizare mai precisă a acestui interesant aspect al stilului actual.

UN VECHI TEXT LITERAR ROMÂNESC DIN SECOLUL AL XVII-LEA

DE

ION GHEŢIE

1. În cunoscuta sa *Chrestomatie română*, M. Gaster a publicat, după ms. nr. 167 al bibliotecii Sf. Nicolae din Braşov, un *Cîntec la Crăciun*, scris, cu aproximaţie, între anii 1600—1650 [1]. Considerat de editor drept cel mai vechi monument de poezie populară scrisă, „unde rima abia începe a străbate"[2], *Cîntecul* n-a atras pînă în prezent (cu puţine excepţii) atenţia cercetătorilor de limbă şi literatură veche românească. Nu se cunoaşte în mod precis nici locul, nici data, nici împrejurările în care a fost scris acest vechi text literar românesc.

2. În urmă cu mai mulţi ani, G. Ivănescu s-a oprit în trecere asupra *Cîntecului la Crăciun*, făcînd cîteva precizări referitoare la proveniența dialectală a textului. Remarcînd forma verbală cu *-n* refăcut, *eu vinŕ*, prezentă în poezia din manuscrisul braşovean, d-sa făcea, cu acel prilej, următoarele observaţii : „Textul în discuţie (*Cîntec la Crăciun*), care e în parte versificat, a fost desigur compus de vreun român din Şcheii Braşovului, căci cuprinde unele particularităţi dialectale ce nu se pot explica decît printr-un grai înrudit cu cele meglenoromâne. . . [3] Forma cu *-n* [*vinŕ*] pare deci să nu se explice prin vreun grai dacoromânesc care ajunsese atunci la astfel de verbe, de exemplu graiul moldovenesc sau cel bănăţean-haţegan, ci numai prin faptul că românii din Şcheii Braşovului au venit din sudul Dunării cu o asemenea formă. Ea ar fi o probă că în secolul al XIV-lea formele cu *-n* existau deja în dialectul meglenoromân. Foarte probabil deci că românii sud-dunăreni migraţi în Muntenia şi sudul Ardealului au avut cu toţii forme verbale în *-n*, dar cu vremea le-au pierdut, împrumutînd pe cele ale localnicilor" [4].

---

[1] *Cîntec* (*de*) *la Crăciun*, în *Chrestomatie română*, vol. I, Leipzig-Bucureşti, 1891, p. 136—137 (*de* a fost şters în manuscris şi *la* scris deasupra).

[2] *Ibid.*, p. LXXXII.

[3] G. Ivănescu îi consideră pe românii din Şcheii Braşovului urmaşi ai unor coloniști meglenoromâni (vezi *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iaşi, 1947, p. 323 şi urm.).

[4] G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 289.

3. Cercetînd cu atenție limba textului, n-am întîlnit nici o particularitate a cărei explicare să facă necesară raportarea la dialectul meglenoromân. Am găsit, în schimb, o serie de fapte lingvistice (fonetice, morfologice și sintactice), care ne permit să stabilim, cu suficientă precizie, regiunea unde a fost compus *Cîntecul la Crăciun* [5].

În domeniul foneticii, remarcăm reducerea diftongului *ea* la *a*, după labiale, în cuvinte ca *să priimască* și *trăimase* (scris : трьїмасе = trimise). Pronunțarea dură a labialelor se constată, în secolul al XVI-lea, în texte originare din toate provinciile românești (de aceea, răspîndirea actuală a fenomenului, așa cum rezultă ea din ALR, I, h. 111 „albeață", nu poate servi la localizarea textului, întrucît avem a face cu un fonetism cunoscut odinioară și dincolo de granițele sale de astăzi). În secolul al XVII-lea, trecerea lui *-ea* la *-a* se constată mai ales în Moldova (la Varlaam : *să margă*, la Dosoftei : *margă*, *popască* și la alții) [6], în Sîmpetrul Hunedoarei (Alexandria, 1620 : *să margă*, *să să lovască*, *tocmale*)[7], în Banat (*Anonymus Caransebesiensis* : *albacě*)[8] și în Bihor (Pociovelişte, cca 1641 : *blagoslovascâ*, *tocmască*) [9].

Din domeniul morfologiei semnalăm forma *blămați*, care provine din conjunctivul hortativ *blem* (*blăm* < lat. *ambulemus*), folosit cu valoare de interjecție. În zilele noastre, formele *blem*, *blemați*, *blați* au fost semnalate la moți [10], în sudul Crișanei (Arad și Bihor) [11], în țara Oașului [12] și în Maramureș [13]. Destul de răspîndit în textele din secolul al XVI-lea provenind din Ardealul central și Banat (de ex. *Palia din Orăștie*, *Codex Sturdzanus* și *Cartea de cîntece* atribuită lui Pavel Tordași)[14], interjecția a fost atestată în secolele XVII—XVIII în Moldova (la Varlaam și la Dosoftei) [15], în Banat-Hunedoara (în Alexandria, 1620 [16], în *Cărțile de cîntece* calvine copiate de Gergely Sándor de Agyagfalva în 1642 [17], de un ano-

---

[5] Asupra criteriilor de localizare a textului, vezi articolul nostru *Localizarea vechilor texte românești după criterii lingvistice*, în SCL, XVI, 1965, nr. 3, p. 391—406.

[6] Vezi Al. Rosetti — B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, I, București, 1961, p. 97, 116.

[7] *Ibidem*, p. 192.

[8] „Tinerimea română", serie nouă, I, 1898, p. 327. *Albacě* ar putea reproduce și o pronunțare *albeață*, întrucît în textele românești din sec. XVI—XVIII scrise cu ortografie maghiară diftongul *ea* este redat de obicei prin *a*. Un cuvînt ca *alběsk* (p. 327) cu *e* trecut la *ă* după o labială, ne arată că în Banatul secolului al XVII-lea labialele se rosteau dure (cel puțin în anumite părți ale regiunii), prin urmare grafia *albacě* trebuie citită *albață*.

[9] V. Drimba, *O copie din secolul al XVII-lea a Tîlcului Evangheliilor și Molitevnicului diaconului Coresi*, în SCILF, IV, 1955, p. 551.

[10] T. Frîncu — G. Candrea, *Românii din Munții Apuseni* (*Moții*), București, 1888, p. 141.

[11] H. Sztripszky — G. Alexics, *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI századbeli román forditásban*, Budapest, 1911, p. 222.

[12] I.-A. Candrea, *Graiul din țara Oașului*, București, 1907, p. 48.

[13] A. Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale*, București, 1906, s.v. *blem*!

[14] Vezi O. Densusianu, HLR, vol. II, Paris, 1938, p. 233—234; vezi și Al. Rosetti, *Limba română în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, București, 1956, p. 150.

[15] Al. Rosetti — B. Cazacu, *op. cit.*, p. 99, 124.

[16] *Ibidem*, p. 196.

[17] H. Sztripsky — G. Alexics, *op. cit.*, p. 181 : *blatz*.

nim în jurul anului 1660 [18] și de Ioan Viski în 1697 [19], în *Anonymus Caransebesiensis* [20] și într-un document din 1765, scris în Grid, raionul Hunedoara [21]) și chiar în Oltenia (în *Mineiul* lui Chezarie al Rîmnicului, apărut în 1776, p. 181).

Forma cu dentala refăcută *eu vinz*, semnalată de G. Ivănescu, confirmă, în general, concluziile care se pot desprinde examinînd fenomenele de mai sus. Deoarece formele cu *n* sînt inovații relativ recente, aflate în expansiune, e foarte probabil ca undeva în interiorul actualelor arii ale fenomenului să se fi compus *Cîntecul la Crăciun*. În zilele noastre, formele cu *n* (*vin*, *spun* etc.) sînt răspîndite în două mari arii: una cuprinde Banatul, Hunedoara, sudul Crișanei și vestul Olteniei, cealaltă se întinde în nordul Moldovei și în Maramureș [22] (pentru secolul al XVII-lea, vezi *Noul Testament* de la Bălgrad, 1648: *să ținã* [23], *Anonymus Caransebesiensis*: *czin*, *pun*, *szpun*, *vin*) [24].

Dintre faptele de lexic ne atrag atenția cuvintele *fericat* „fericit" și *fericăciune* „fericire", amîndouă dispărute astăzi din limbă [25]. Foarte răspîndit în textele secolului al XVI-lea, adjectivul *fericat* a fost notat în secolul următor în Banat-Hunedoara în *Cărțile de cîntece* calvine copiate de Mihail Halici-senior, în jurul anului 1640 [26], de Gergely Sándor de Agyagfalva, în 1642 [27], de un anonim, în jurul anului 1660 [28], și de Ioan Viski, în 1697 [29], precum și în *Anonymus Caransebesiensis* [30]. De asemenea, *fericăciune*, cunoscut în secolul al XVI-lea (se întîlnește în *Cartea de cîntece* atribuită lui Pavel Tordași și în *Molitvenicul Marțian* [31]), nu apare, în secolul următor, decît în texte provenind din Banat și regiunile învecinate (*Cărțile de cîntece* calvine copiate de un anonim în jurul anului 1660 [32] și de Ioan Viski în 1697 [33], *Sicriul de aur* al popii Ioan Zoba din Vinț, 1683 [34] și *Anonymus Caransebesiensis* [35]).

[18] N. Drăganu, *Un manuscris calvino-român din veacul al XVII-lea* în *Fraților Alexandru și Ion I. Lăpădatu la împlinirea vîrstei de 60 de ani*, București, 1936, p. 289.

[19] H. Sztripszky — G. Alexics, *op. cit.*, p. 191: *blatz*.

[20] „Tinerimea română", p. 330: *blĕm*, *blematz*.

[21] N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XIII: *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene*, București, 1906, p. 255. — N-am pus la contribuție alte texte unde se întîlnesc formele *blem*, *blemați*, dar care nu au fost pînă în prezent localizate.

[22] Vezi ALR, I, h. 106 „țin", h. 107 „spun".

[23] Vezi Al. Rosetti — B. Cazacu, *op. cit.*, p. 86.

[24] „Tinerimea română" p. 333, 364, 371, 378.

[25] Verbul *a ferica*, în forma *fereca*, era încă întrebuințat la începutul acestui secol în comuna Indol de lîngă Turda; vezi Viciu, *op. cit.*, s. v. *ferec*, *ferecă*.

[26] N. Drăganu, *Mihail Halici. Contribuții la istoria culturală românească din sec. XVII*, în DR, IV, 1924—1926, p. 86: *ferikat*.

[27] H. Sztripszky — G. Alexics, *op. cit.*, p. 181: *ferikat*.

[28] N. Drăganu, *Un manuscris...*, p. 286, 287: *ferikat*.

[29] H. Sztripszky — G. Alexics, *op. cit.*, p. 191: *faerikat*.

[30] „Tinerimea română", p. 339: *ferikĕcsune*.

[31] Vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 175.

[32] N. Drăganu, *Un manuscris...*, p. 290.

[33] Gr. Silasi, *Psaltirea calviniano-română versificată* (*Un document literariu-istoric din sec. XVII*), în „Transilvania", VIII, 1875, p. 153: *fericatiune* (grafie latinizantă a lui Gr. Silasi).

[34] T. Cipariu, *Crestomatia sau Analecte literarie*, Blaj, 1858, p. 127.

[35] „Tinerimea română", p. 339: *ferikĕcsune*.

Tot spre Banat și Ardealul sudic pare să ne îndrepte cuvîntul *porboc*, care apare de două ori în cuprinsul *Cîntecului la Crăciun*. *Poroboc* „copil mic, prunc", a fost atestat în secolul al XVI-lea în texte provenind din Banat (*Palia din Orăștie*, 1582, unde e frecvent)[36] și din sudul Transilvaniei (*Molitvenicul lui Coresi*; cf. *porobocel*, în *Cazania* din 1564 a diaconului)[37]. În secolul următor, *poroboc* poate fi întîlnit în *Cărțile de cîntece* calvine copiate de Gergely Sándor de Agyagfalva în 1642[38] și de Ioan Viski în 1697[39], în *Noul Testament* de la Bălgrad (1648)[40], în *Psaltirea* de la Bălgrad (1651)[41] (cf. *porobocie*, în *Sicriul de aur* al popii Ioan Zoba din Vinț, 1683[42], *porobaka* „filia parva" în *Anonymus Caransebesiensis*[43]). Cum însă cuvîntul a fost întîlnit în zilele noastre, în circulație locală, în puncte situate în regiunea Maramureș, în Bucovina și în nordul Moldovei[44], nu e exclus ca în trecut *poroboc* să fi fost răspîndit pe o arie mai mare decît rezultă din atestările de mai sus.

Specific bănățean, dar extins ulterior pe o arie ce depășește Banatul, este verbul *zăuita* „a uita". Așa cum se știe, *zăi-* este, alături de *do-* și *pro-*, unul din preverbele de origine sîrbească cu care se exprimă în graiul bănățean nuanțe de aspect verbal[45]. *Zăuita*, care se folosește curent în graiurile din Banat și din Transilvania înconjurătoare, a fost notat numai în operele unor scriitori originari din aceste regiuni sau în texte populare de aceeași proveniență (Țichindeal, P. Maior, Hodoș, Alexici, Gregorian)[46]. Prezența cuvîntului în Maramureș, la începutul secolului nostru[47], dovedește răspîndirea lui, în ultima vreme, pînă în regiunile nordice ale Ardealului.

O observație de ordin general, înainte de a totaliza rezultatele de amănunt la care am ajuns în cazul fiecărui fenomen lingvistic luat în parte. Puținele date de dialectologie istorică a limbii române de care dispunem în momentul de față ne obligă să acordăm o încredere limitată repartiției geografice a unor fenomene de limbă, așa cum rezultă ea din atestările oferite de textele noastre vechi. Un cuvînt notat în secolele al XVI-lea și al XVII-lea într-o anumită regiune putea fi cunoscut și în alte părți ale teritoriului dacoromân, însă în lipsa documentelor sau a

---

[36] Vezi O. Densusianu, *op. cit.*, p. 523.
[37] *Ibid.*, p. 523; v. și p. 320.
[38] H. Sztripszky—G. Alexics, *op. cit.*, p. 181 : *porobok*.
[39] *Ibid.*, p. 191 : *porobok*.
[40] M. Gaster, *Chrestomatie română*, I, p. 127.
[41] *Ibid.*, p. 154, I. Papp, *Beiträge zum Studium der Altrumänischen*, în Jb. III, 1896, p. 179.
[42] M. Gaster, *Chrestomatie română*, I, p. 269.
[43] „Tinerimea română", p. 362.
[44] V. Ilea, *Elemente regionale în lexicul „Paliei de la Orăștie"*, în CL, III, 1958, p. 233—234.
[45] Vezi I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 95.
[46] D. Țichindeal, *Filosofice și politice prin fabule învățături morale*, Buda, 1814, p. 115, 141; P. Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1834, p. 26; E. Hodoș, *Poezii poporale din Banat*, Caransebeș, 1892, p. 88; G. Alexici, *Texte din poezia poporană română*, vol. I, Budapesta, 1899, p. 67, 239, 266 (texte din Straja-Banat și Sîntana-Arad); M. Gregorian, *Graiul din Clopotiva*, București, 1937, p. 49 (extras din „Grai și suflet", VII).
[47] A. Țiplea, *Poezii populare din Maramureș*, București, 1906, p. 56.

BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

insuficientei lor cercetări prezența lui să nu fi fost semnalată pînă în prezent [48]. E cazul, de pildă, al interjecției *blem*, atestată în secolul al XVI-lea numai în texte de proveniență bănățeană și ardeleană, dar care a fost întîlnită în secolele următoare în Moldova și Oltenia.

Informația, relativă cînd examinăm un singur fapt lingvistic, poate deveni însă probatoare dacă extindem cercetarea noastră asupra unui număr mai mare de fenomene. Dacă privim îndeaproape atestările de mai sus, observăm că ele ne îndrumă, adeseori, spre două sau mai multe regiuni ale Dacoromaniei, dar *întotdeauna, fără excepție, printre aceste regiuni figurează Banatul și teritoriile limitrofe.* Este o dovadă că, după toate probabilitățile, *Cîntecul la Crăciun*, publicat de Gaster, *a fost alcătuit de o persoană originară din Banat sau din regiunile înconjurătoare.*

4. Încredințați asupra provenienței bănățenești a textului, ne-am pus întrebarea dacă nu există cumva o legătură între poezia tipărită de Gaster și cîntecele versificate de inspirație calvină, răspîndite, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, în Banat și în jur, la acei români care îmbrățișaseră Reforma. Se știe că vechea *Carte de cîntece*, tipărită prin 1570—1574 cu litere latine și ortografie ungurească și atribuită lui Pavel Tordași, a fost de mai multe ori copiată în cursul secolului următor [49]. Patru din aceste copii au ajuns, în întregime sau fragmentar, pînă în zilele noastre : prima, în ordine cronologică, o datorăm lui Mihail Halici-senior (Caransebeș, cca 1640), a doua a fost făcută de Gergely Sándor de Agyagfalva în 1642 la Hațeg, a treia de un anonim, în jurul anului 1660, iar a patra de Ioan Viski în 1697 la Sîntămăria-Orlea, lîngă Hațeg, și la Geoagiul-de-Jos, nu departe de Orăștie.

Din tabla de materii reprodusă de Sztripszky-Alexics am observat că unul din cîntecele de Crăciun transcrise de Viski (cel de-al 23-lea cîntec din colecție) începe cu versurile : *den cser akmu vin jeu la voj si buné veszte szpune voj*, aproape identice cu cele pe care le găsim în fruntea *Cîntecului la Crăciun* : *din ceriu acum eu vinъ la voi, și mare veste spunъ-voiu.* Confruntînd cel de-al 23-lea cîntec din culegerea copiată de Viski [50] cu poezia reprodusă de Gaster am ajuns la concluzia că, în mod indiscutabil, textul din biblioteca bisericii Sf. Nicolaie din Brașov este o copie după unul din cîntecele religioase ale românilor reformați din Banatul secolului al XVII-lea. Transcriem, spre edificare, pe două coloane, ambele texte :

Karácsonyi énekek, Ményből	Cănтecъ la Crăciun
jövök most hozzátok 23	

[48] Vezi Fl. Dimitrescu, *Contribuții la repartizarea regională a lexicului românesc în secolul al XVI-lea*, în SCL, XV, 4, 1964, p. 557.

[49] Vezi N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, vol. II, București, 1942, p. 106; N. Drăganu, *Mihai Halici...*, p. 86—90.

[50] Ținem să mulțumim și pe această cale lect. univ. Octavian Șchiau, care a binevoit să transcrie pentru noi și să ne comunice textul cîntecului de Crăciun din manuscrisul lui Ioan Viski, aflat în prezent în Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei. Cîntecul a fost transcris de noi în ortografia originală. Pentru a înlesni lectura textului am adoptat însă punctuația curentă astăzi. Au fost restabilite cuvintele arbitrar despărțite de copiști în două părți. De ex. : *szkumpe retorul* a fost transcris de noi *szkumperetorul.*

6764

A luj szvent David kraj și prorokul o sutye și csincsdzecs dĕ Soltari, f. 185 r° și v°

Gaster, *Chrestomatie română*, p. 136—137

Den cser akmu vin jeu la voj și buné veszte szpune voj, bukuria akmu oj veszti, inimi vi szor veszeli.

Din ceriu acum eu vinъ la voi, și mare veste spunь-voiu. și mare ves[e]lie voiu vesti. din carь inimile să vor veseli;

ke asztedz un porobok mic, vo au neszkut din vergure, porobok frumosz si kitit, pre veszelie desztojnik.
Akmu au adusz viacza, kare Domnul au foszt getit, kum kuja si voj sze viacz, en ferikecsune veszlicz.

astăzi un porbocъ micъ. dintr-o vărgură [s]-au născut voaă. porbocul așe-i frumos și chitit. prь ves[e]lie tocmit; acum au adus viiața. care la domnul au fostъ gătită. cum și voi să trăiți. cu eah în fericăciune să vă ves[e]liți;

acseszta-j szemnul de pre jel, jaka dzacse en jeszle jel, akolo affla-vecz pre jel, ke pement cser au rodit jel.
Cseszta-i Christus Domnul noszstru, de nevoje mintuitor, jelu ni si iszpeszitor, de pekate szlobodzitor.

acesta va fi semnul: iaca-i culcatъ în iasle. acol veți afla pre elъ. pe cinь i roditъ ceriul și pămînt[ul]. acesta i h[risto]s d[umne]zău. din nevoe mănt[u]itoriu. elъ va fi slobozitoriu. din totъ păcatul scoțătoriu.

Inima me jan vedz bine, csine dzace [î]n jeszle akmu, csel porobok dzeu cu adever, Jesus Christus fiul Domnului.

deșchi[de]-te inimă. de vezi mai binь, cel ce-i culcatъ în esleh. acela-i bizuitъ, cel i[su]s fiiul lui d[umne]zău;

Blemacz sze ne veszelim noi, si sze merdsem cu pesztori, cs-au dat Domnul sze videm noj, den dragoszte luj ketre noj.

ia blămați să ne bucurămъ. cu păstorii să întrămъ. să ved[e]mъ č-au dat d[umne]zău. din dragoste lui cătră noi;

Roditorul tuturora, kecse jest sziroman assa, kecse dzacs tu pre fun uszkat, entre boj, s-intre aszine.

roditoriul tuturorah. căce ești așe în sărăcie? că t-ai culcat prь fănъ uscatь. durmindь între boi și asini?

Nu je nime [î]n csaszta lume, csine tine sze primaszke, n-aj tu lokul cu keldure, nicsi lagen frumosz tare.

nu-i nimь în častă lume. cine pre tine să priimască. nu-i loc căldișorъ. neci liagănь măngăetoriu;

Czie ursinik si tapet, fun uszkat czie periné, no kecse jest kraj ferikat, iac-acmu ket jest sziroman.

ție urșenikъ și taθtъ (?). fănъ uscat perină mole. căce ești tot craiu fericatъ. iată acu cît ești săracь.

Oh drag dulcse Jesusul mjeu,	o dulce is[u]sul mieu. drag descum-
dulcse szkumperetorul mjeu,	părătoriul mieu. H[risto]s. vino
vino de-sz fe tu pat kurat, en	de-ţi fă patъ linъ. în inimă-mi
szuffletu-m ket je szpurkat.	ţie [casă];
Oszpe drag vino la mine, de	o dulce ospe la mine vino. de
pekate-m nu te [î]ngrozi,	păcate-mi nu te îngrozi. vino
vino [î]n luntru la szluga ta,	în lăuntru la sluga ta. la
la oj anturnata a ta.	oae întorcătoare a ta;
Aszkunszul a szuffletuluj,	în ascunsul inimiei. închide-te
enkunye-te en szekrinyu, kum	în secriul ei. cum să nu te
tine sze nu te ujte cse-n vecsie	pociu zăuita. în veci să te
sze te laude.	pociu lăuda;
En csel szkaun den nelczie,	în naltul ceriului. slavă să
Domnuluj laude sze-i fie, csiny-	fie domnul[u]i. că şi trăimase
au dat fiul szeu noe, kum pre	s[fî]ntъ fiiul său să fie. noaă
noj sze deszkumpere.	descumpărătoriu până în vecie.
	aminъ.

Ne grăbim să arătăm că între poezia publicată de Gaster şi cîntecul al 23-lea din colecţia copiată de Viski nu există nici o legătură directă, în sensul că primul text ar fi copiat după al doilea. *Cîntecul de Crăciun* din manuscrisul lui Viski se găseşte şi în versiunea datorată lui Gergely Sándor de Agyagfalva (1642), unde figurează sub numărul 9. H. Sztripszky şi G. Alexics, care dau sumarul cărţii de cîntece a lui Gergely Sándor de Agyagfalva, reproduc numai primul vers al cîntecului (*den tser akmu jeo win la woy*), suficient însă pentru a ne da seama că avem a face cu aceeaşi versiune care se găseşte în manuscrisul copiat de Viski [51]. O observaţie similară cu privire la manuscrisul anonim din cca 1660, în care unul din cîntecele de Crăciun începe cu versurile : *Den cser vin jeu akmu la voj si bune veszte szpune voj* [52].

După cum se poate observa, de altfel, între textul braşovean şi cîntecul din colecţia Viski, pe lîngă pasaje absolut identice, există destule deosebiri nu numai în privinţa fonetismului (fapt oarecum normal), ci şi a sintaxei, a lexicului sau a topicii. De asemenea, anumite părţi ale cîntecului apar mai dezvoltate în una din cele două versiuni (cele mai adesea în versiunea Gaster). Toate aceste diferenţe sînt firesti, dacă ne gîndim că în cursul secolului al XVII-lea cîntecele calvine au fost transcrise în mai multe rînduri pentru uzul credincioşilor din diverse regiuni şi că amîndouă textele sînt cu siguranţă copii după copii. Cît priveşte pe copişti, aceştia interveneau adesea, înlocuind unele cuvinte prin altele sau schimbîndu-le locul în frază. În plus, persoanele însărcinate cu transcrierea manuscriselor fiind nu o dată unguri (cazul lui Gergely Sándor de Agyagfalva şi al

[51] Sztripszky — Alexics, *op. cit.*, p. 181.
[52] N. Drăganu, Un *manuscris*..., p. 292.

lui Viski), textul originar avea adeseori de suferit din cauza insuficientei cunoașteri a limbii române de către copiști. În felul acesta e normal ca deosebirile între diversele copii ale textului original să fi sporit, o dată cu trecerea timpului. O comparație, pe care în momentul de față n-am putut-o face, între *Cîntecul la Crăciun* și versiunile din manuscrisul lui Gergely Sándor de Agyagfalva și din manuscrisul anonim din cca 1660 ar putea eventual să aducă lumină asupra legăturii dintre poezia tipărită de Gaster și diferitele copii ale textului original. Ceea ce se poate spune însă cu certitudine este că, departe de a fi o poezie populară, cum credea Gaster, *Cîntecul la Crăciun* nu e decît reproducerea unuia din cîntecele religioase ale românilor calvini din Banatul secolului al XVII-lea [53].

5. Rămîne să stabilim, în încheiere, data la care *Cîntecul la Crăciun* a fost copiat în manuscrisul de la biserica Sf. Nicolaie din Brașov. Cîntecul *Menyből jövök most hozzátok*, după care s-a tradus cîntecul de Crăciun ce ne interesează, datează din 1635[54]. Traducerea românească s-a făcut între această dată și anul 1642, cînd o găsim în colecția de cîntece a lui Gergely Sándor de Agyagfalva, mai probabil în a doua parte a intervalului, spre 1640. Transpunerea în românește a unor cîntece calvine pe care vechea *Carte de cîntece* atribuită lui Pavel Tordași nu le cuprindea nu poate fi separată de intensificarea propagandei reformate din timpul domniei lui Gh. Rákoczi I, în special în jurul anului 1640 [55]. Unul din punctele programului de calvinizare preconizat de episcopul maghiar Ștefan Geleji Katona în 1640 prevedea : „(episcopul român) să scrie, să tipărească și să facă să se cînte în fiecare zi cîntările noastre traduse în limba română, de care se servesc caransebeșenii și lugojenii, înainte și după rugăciunea predicei"[56]. *Cartea de cîntece* atribuită lui Tordași a fost recopiată și îmbogățită cu unele cîntece noi, pentru uzul diverselor biserici din Banat și Transilvania.

Cîntecul la Crăciun a fost transcris de pe una din aceste cărți nu mult după 1640 — 1642, pe la jumătatea secolului al XVII-lea [57]. E posibil ca autorul copiei să fi fost vreunul din preoții ortodocși cărora li s-a impus, conform „condițiilor" lui Geleji, scrierea și cîntarea versurilor calvinești. În felul acesta s-ar explica grafia chirilică a *Cîntecului* și înlocuirea consecventă a cuvintelor *Jesus*, *Christus*, luate din ungurește, care trebuie să fi figurat în originalul traducerii, prin *Isus*, *Hristos* (abreviate, în modul curent în textele noastre vechi, prin ĨC, X̃C).

---

[53] Asupra locului pe care-l ocupă cîntecele bisericești de inspirație calvină din secolele al XVI-lea și al XVII-lea în vechea versificație românească, vezi L. Gáldi, *A román verstörténet korszakai*, Budapesta, 1960, p. 148—154 (extras din *Filologiai Közlöny*, 1960, no. 2) ; cf. N. Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. II, București, 1938, p. 209.

[54] Vezi H. Sztripszky — G. Alexics, *op. cit.*, p. 206 ; vezi și p. 180.

[55] Vezi N. Cartojan, *Istoria literaturii române*, II, p. 105—106, V. Drimba, *loc. cit.*, p. 537 și 544.

[56] Vezi N. Cartojan, *Istoria literaturii române*, II, p. 106.

[57] O privire, fie și rapidă, asupra textelor ne arată că, în raport cu versiunea din manuscrisul lui Viski, *Cîntecul la Crăciun* reprezintă o versiune mai apropiată de ceea ce trebuie să fi fost traducerea originală. E un motiv care ne obligă să nu fixăm data transcrierii *Cîntecului la Crăciun* cu mult după 1650 ; cf. M. Gaster, *Chrestomatie română*, I, p. LXXXII.

Grafia chirilică ne duce însă cu gîndul şi la una din prevederile regulamentului şcolii româneşti calvine, înfiinţată în 1657 la Făgăraş de Suzana Lórántffi, văduva lui Gh. Rákoczi I[58]. Printre obligaţiile impuse învăţătorului de principesa maghiară era şi aceea de a „învăţa pe elevi să cînte româneşte după obiceiul bisericilor din Caransebeş şi Lugoj, cu adaosul că acestea — cîntările — *trebuie să le scrie cu litere româneşti*"[59] (sublinierea ne aparţine). Recomandarea privind scrierea cîntecelor în grafia tradiţională dovedeşte că, cel puţin printre românii făgărăşeni, trebuie să fi existat un curent de opoziţie faţă de scrierea limbii române cu ortografia latino-maghiară. În lumina acestor date, pare probabil ca textul *Cîntecului la Crăciun* să fi fost scris în jurul anului 1657 la Făgăraş (sau să fie, eventual, o copie după o versiune făgărăşeană cu litere chirilice). Ceea ce se poate spune cu suficient temei este că autorul copiei braşovene era originar din sud-estul Transilvaniei. O dovedesc unele particularităţi lingvistice ale *Cîntecului*, cum ar fi *z* în *d[umne]zău, vezi* (în textele calvine din Banat *dz* este notat cu scrupulozitate), omiterea lui *n* într-un cuvînt ca *secriu*, care era scris în originalul bănăţean *szekrinyu, acum* (nu *acmu*) etc. [60].

6. Cu aceste ultime observaţii, considerăm că toate problemele de ordin filologic, legate de aşa-zisa primă poezie populară românească scrisă, au fost lămurite în chip satisfăcător.

[58] Vezi N. Cartojan, *Istoria literaturii române*, II, p. 106.

[59] I. Lupaş, *Documente istorice transilvane*, I, Cluj, 1940, p. 272.

[60] În privinţa lui *acmu, acum*, cf. însă *Anonymus Caransebesiensis*, „Tinerimea română", p. 327, Gr. Silasi, *loc. cit.*, p. 152. Se observă, de asemenea, că unor cuvinte din Viski le corespund altele în textul *Cîntecului la Crăciun*. Notăm, astfel, pe *via — trăi, siroman — sărac* etc. Nu e exclus ca primele, circulînd în Banat, să nu fi fost cunoscute în graiul copistului din sud-estul Transilvaniei. Faptul că *zăuita* se găseşte în textul braşovean, în timp ce în Viski îl întîlnim pe *uita*, nu înseamnă, în mod obligator, că *zăuita* a fost introdus de copistul *Cîntecului la Crăciun* în locul lui *uita*. Pare mai probabil ca *zăuita* să se datorească vreunuia din copiştii bănăţeni ai cîntecului calvin (în vreme ce alţii l-au păstrat pe *uita*), iar de la acesta să se fi răspîndit în diverse versiuni, între care şi cea după care a fost transcris *Cîntecul la Crăciun*.

COMPLETĂRI LA *BIBLIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ VECHE*

DE

ION ROMAN

Monumentala operă a lui Ioan Bianu și Nerva Hodoș (I—III), continuată ulterior de Dan Simonescu (IV), cuprinde tipăriturile în limba română, începînd cu primele cărți scoase de tiparul românesc (1508).

Nu toate exemplarele din țară au putut fi însă depistate și arătate în lucrarea sus-menționată. Astfel, în bibliotecile Brașovului și Sibiului se găsesc tipărituri care nu figurează în BRV, precum și exemplare complete, unicate, unele din ele menționate ca existînd numai în Biblioteca Academiei sau alte biblioteci din țară sau străinătate.

Avînd o incontestabilă valoare pentru istoria culturii și a limbii poporului nostru, considerăm că este necesar să se cunoască locul unde se găsește fiecare exemplar din aceste opere. De aceea prezentăm mai jos un scurt catalog al tipăriturilor românești existente în bibliotecile din Sibiu și Brașov, nemenționate în BRV ca existînd și în aceste biblioteci :

A. BIBLIOTECA MITROPOLIEI (INSTITUTUL TEOLOGIC) DIN SIBIU

1. — *Evanghelier românesc*, tipărit de diaconul Coresi la Brașov, în anul 1561 (BRV I, p. 43). Nu are filele de la început și nici sfîrșitul. Are numai 114 file, lipsind 132. Pe prima filă și în continuare se găsește următoarea însemnare : „Popa Oprea la 1732, luna noiembrie, 30 zile. Să să știe că era în mînăstirea de la Sibiel întîi vanghelia aciista și a doua apostolul"[1].

2. — *Liturghierul de la 1570*, tipărit de Coresi [2] (BRV IV, p. 11). Exemplarul este foarte deteriorat, aproape carbonizat. Se poate studia microfilmul.

3. — *Sbornic slavonesc*, tipărit de Coresi la Sas-Sebeș în 1580 (BRV I, p. 81). Lipsește foaia de titlu, cu 8 file de la început.

---

[1] Informații prețioase despre cartea veche din această bibliotecă mi-au fost date de prof. I. Beju.

[2] V. Cândea, *Les livres anciennes en Roumanie d'après les fonds de la Bibliothéque de l'Académie de la République Populaire Roumaine*, Bucarest, 1962.

B. BIBLIOTECA ORĂŞENEASCĂ DIN SIBIU

1. — *Sbornic slavonesc*, tipărit de Coresi la Sas-Sebeş în 1580 (vezi şi Biblioteca mitropoliei Sibiu) (BRV I, p. 81). Cota : 28. Lipsesc primele 5 file de la început şi fila de la sfîrşit.

2. — *Carte de învăţătură*, Iaşi, 1643 (BRV I, p. 137). În Biblioteca oraşului Sibiu se găsesc 3 exemplare complete [3].

3. — *Noul Testament*, Belgrad, 1648 (BRV I, p. 165). Biblioteca are 6 exemplare complete.

4. — *Penticostar slavonesc*, Tîrgovişte, 1649 (BRV I, p. 171). Cota : 55. Numerotaţia pe alocuri este greşită. Exemplar complet.

5. — Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, Uniev, 1673. (BRV I, p. 209). Cota : 65. Lipsesc filele : 1, 9, 10, 11, 12, 21, 24, 40, 49, 75 ; fila 39 este înlocuită cu o filă de manuscris.

6. — Dosoftei, *Dumnezeasca liturghie*, Iaşi, 1679 (BRV I, p. 222). Cota : 69. Exemplar complet.

7. — Dosoftei, *Psaltire slavo-română*, Iaşi, 1680 (BRV I, p. 226). Cota : 70. Lipsesc filele 1—28, 132, 133 şi 169—212.

8. — *Sicriul de aur*, Sas-Sebeş, 1683 (BRV I, p. 269). Cota : 80. Are 168 file numerotate ; fila 164 lipseşte.

9. — *Molitvelnic*, Belgrad, 1689 (BRV I, p. 291). Cota : 87B. Are 199 file numerotate. Sînt deteriorate filele : 17, 18, 19, 20.

10. — Dimitrie Cantemir, *Divanul sau gîlciava înţeleptului cu lumia*, Iaşi, 1698 (BRV I, p. 355). Cota : 110. În Biblioteca din Sibiu se găseşte şi o copie-manuscris a acestei cărţi din secolul XVII—XVIII. Exemplar complet.

C. BIBLIOTECA ŞCOLII MEDII NR. 1 DIN SIBIU

1. — *Noul Testament*, Belgrad, 1648 (BRV I, p. 165). Vezi şi Biblioteca oraşului Sibiu. Exemplar complet.

2. — *Îndreptarea legii*, Tîrgovişte, 1652 (BRV I, p. 190). Lipsesc 149 file de la sfîrşit. Are următoarele însemnări : la fila 424^{v} : „Să să ştie de cînd au tăia(t) Mihail Voevod sîn Radul Voevod tăiat-au bolearii în Tîrgovişte şi au fost an (7160—1652). Şi am scris eu popa Zern.....ot B...ciu". La fila 2 : „Tîrgovişte la an 1652 sub Matei Basarab Vodă. Mitropolitului Kir Ştefan din Tîrgovişte... Ungrovlahia".

D. BIBLIOTECA ARHIVELOR STATULUI — BRAŞOV

1. — *Triod-Penticostar slavonesc*, 1550 (BRV IV, p. 167). Cota : 30 761. Are frontispiciul identic cu cel din BRV I, p. 33 şi gravura „Înmormîntarea". Conţine numai 103 file. Lipsesc 265 file.

2. — *Pravila*, Govora, 1640 (BRV I, p. 108). Lipsesc foaia de titlu şi epilogul. Începe cu prima pagină a celui de-al doilea titlu şi se continuă pînă la „Scara cărţii" (164 file).

3. — *Noul Testament*, Belgrad, 1648 (BRV I, p. 165). Exemplar complet.

---

[3] Cărţile fără cotă nu sînt inventariate şi catalogate.

4. — *Îndreptarea legii*, Tîrgovişte, 1652 (BRV I, p. 190). Cota : 30 763. Are 796 pagini numerotate şi 25 file nenumerotate. Lipsesc foaia de titlu şi prefeţele.

5. — *Evanghelie*, Bucureşti, 1682 (BRV I, p. 246). Cota : 30 371. Exemplar complet.

6. — *Apostol*, Bucureşti, 1683 (BRV I, p. 258). Exemplar complet. Însemnare pe marginea de jos a filei a doua : „Apostolul acesta iaste dat sfintei biserici den Recea de Constantin Cantacuzino... stolnic, pentru a sa pomenire veacinică şi a rodului său". Însemnare marginală pe fila a cincea : „Este a bisericii din Vaida Recea".

Are o prefaţă scrisă de Şerban Cantacuzino.

7. — *Evhologhion*, Tîrgovişte, 1713 (BRV IV, p. 41). Cota : 30 368. Nu se află în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Exemplar complet.

8. — *Liturghii*, Tîrgovişte, 1713 (BRV I, p. 487). Cota : 92. Exemplar complet.

9. — *Octoih*, Rîmnic, 1742 (BRV II, p. 62). Exemplar complet. Însemnare pe prima filă : „Acestu oftoicu este alu Besericii greco-orientale din Berivoii mici. Matei Chiusdeac parocu gr. or.".

10. — *Penticostarion*, Bucureşti, 1743 (BRV II, p. 70). Exemplar complet.

11. — *Apostol*, Rîmnic, 1747 (BRV II, p. 94). Cota : 30 373. Exemplar complet.

12. — *Octoih*, Blaj, 1760 (BRV II, p. 152). Lipseşte foaia de titlu.

13. — *Psaltirea*, Braşov, 1807 (BRV II, p. 504). Exemplar complet.

14. — *Penticostarion*, Rîmnic, 1743 (BRV II, p. 76). Exemplar complet.

15. — *Chiriacodromion*, Bucureşti, 1732 (BRV II, p. 45). Exemplar complet.

16. — *Apostol*, Bucureşti, 1774 (BRV II, p. 204). Exemplar complet.

17. — *Triodion*, Rîmnic, 1731 (RVV II, p. 42). Exemplar complet.

E. BIBLIOTECA REGIONALĂ BRAŞOV

1. — *Carte de învăţătură*, Iaşi, 1643 (BRV IV, p. 190). Cota : D 36 068. Lipsesc 54 file de la început (f. 1—54).

2. — *Liturghii*, Tîrgovişte, 1713 (BRV I, p. 487). Cota : D 36 798. Exemplar complet.

3. — *Liturghier*, Rîmnic, 1733 (BRV II, p. 48). Cota : D 36 450. Exemplar complet.

4. — *Mărgăritare*, Bucureşti, 1746 (BRV II, p. 95). Cota : D 36 424. Lipseşte ultima filă.

5. — *Triod*, Bucureşti, 1746 (BRV IV, p. 59). Cota : D 36 432. Exemplar complet.

6. — *Evanghelie*, Bucureşti, 1750 (BRV II, p. 113). Cota : D 36 067. Are 182 file numerotate, iar ultimile 19 file sînt nenumerotate. Nu are la sfîrşitul cărţii versurile : „Precum cei străini doresc moşia să-şi vază" arătate în BRV. Probabil că este altă ediţie. Exemplar complet.

7. — *Penticostarion*, Rîmnic, 1767 (BRV II, p. 173). Cota : D 36 496. Exemplar complet.

8. — *Apostol*, Blaj, 1767 (BRV II, p. 172). Cota : D 36 434. Exemplar complet.

9. — *Psaltire*, Bucureşti, 1775 (BRV II, p. 213). Cota : D 36 815. Exemplar complet.

10. — *Atanasie cel Mare, Sinopsis*, Rîmnic, 1783 (BRV II, p. 279). Exemplar complet.

11. — *Ceaslov*, Bucureşti, 1785 (BRV II, p. 364). Cota : D 36 824. Două exemplare complete.

12. — *Teologhia moralicească* sau Bogoslovia care cuprinde învăţătura năravurilor celor bune şi a vieţii creştineşti din sfînta scriptură şi din sfinţii părinţi culeasă şi întracest chip aşezată după rînduiala sf. besearecii răsăritului după stăpînirea prea înălţatului împărat al romanilor Francisc al doilea, cu blagoslovenia măriii sale prea luminatului şi prea sfinţitului domnului d(o)mn Ioann Bobb, vlădicul Făgăraşului, acum tipărită întîi în Blaj. Anii de la Hs. /ЗСЏА (n.n. — 1786) Blaj, 1786.

Cartea a aparţinut bibliotecii Teleki. Pe dosul copertei exterioare are notat : Telek 1827—400. Pe fila 1 are o gravură — un sfînt cu o carte deschisă, pe care scrie : „Neîncetat vă rugaţi". Sub gravură scrie : „Doamne Isuse Hristoase, păzeşte turma ta, povăţuind-o la împărăţia ta. Petru pt". Pe fila a doua are un „Cuvînt înainte" de Samuil Klain din Mănăstirea S. Troiţe din Blaj. Pe fila a treia are : „Povăţuire către Teologhia moralicească sau cea îndreptătoare de viaţă şi de năravuri". Exemplar complet. Lucrarea are 328 pagini. *Nu este notată în* BRV.

13. — *Psaltire*, Sibiu, 1791 (BRV II, p. 342). Cota : D 36 010. Exemplar complet.

14. — *Octoih*, Bucureşti, 1792 (BRV II, p. 349). Exemplar incomplet. Are 330 pagini.

15. — *Molitvelnic*, Rîmnic, 1793 (BRV II, p. 355). Cota : D 36 418. Exemplar complet.

16. — Ioan Molnar, *Retorica*, Buda, 1798 (BRV II, p. 404). Cota : D 36 803. Exemplar complet.

17. — *Logica*, Buda, 1799 (BRV II, p. 416). Exemplar complet.

18. — Clain, *Taina pocăinţei*, Blaj, 1801 (BRV II, p. 430). Cota : D 36 422. Exemplar complet.

19. — *Psaltirea*, Iaşi, 1802 (BRV II, p. 439). Cota : D 36 011. Exemplar complet.

20. — *Povăţuire către aritmetică*, Buda, 1802 (BRV II, p. 486). Cota : D 46 469. Este ruptă jumătate din foaia de titlu.

21. — *Acatistul şi paraclisul sfintei cruci*, Sibiu, 1802 (BRV II, p. 452). Cota : D 36 494. Are la începutul cărţii numai scrisoarea lui Radu Tempea. Lipseşte scrisoarea lui G. Nicolau. Restul se păstrează. Două exemplare.

22. — *Alfavita sufletească*, Sibiu, 1803 (BRV II, p. 443). Cota : D 36 062. Exemplar complet.

23. — *Carte de învăţături creştineşti*, Blaj (BRV II, p. 454). Cota : D 36 491. În bibliotecă există numai v. I. Lipsesc ultimele 26 file.

24. — Ioan Damaschin, *Descoperire a pravoslavnicei credinţe*, Iaşi, 1806 (BRV III, 482). Cota : D 36 417. Exemplar complet.

25. — *Teologhie dogmatică*, Blaj, 1804 (BRV II, p. 452). Cota : D 36 832. Cartea întîia. Exemplar complet.

26. — *Psaltire*, Sibiu, 1806 (BRV IV, p. 278). Cota : D 36 047. Exemplar complet. Nu se află în Biblioteca Academiei Republicii Soc'aliste România.

27. — *Ceaslov*, Bucureşti, 1806 (BRV II, p. 478). Cota : D 36 483. Exemplar complet.

28. — Petru Maior, *Didahii, adecă învăţături pentru creşterea fiilor*, Buda, 1809 (BRV III, p. 10). Cota : D 36 797. Exemplar complet.

29. — *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morţi*, Buda, 1809 (BRV III, p. 6). Cota : D 36 449. Exemplar complet.

30. — *Bucoavnă*, Braşov, 1811 (BRV IV, p. 132). Cota : D 36 407. În BRV nu este menţionată tipografia lui Ioan Gött de pe foaia de titlu. În exemplarul aflat în Biblioteca regională Braşov foaia de titlu nu corespunde celei din BRV. Probabil sînt ediţii diferite. Exemplar complet. Nu se află în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

31. — *Uşa pocăinţei*, Braşov, 1812 (BRV III, p. 64). Cota : D 36 423. Două exemplare complete.

32. — Augustin Episcopul, *Kecragarion*, Mînăstirea Neamţul, 1814 (BRV III, p. 96). Cota : D 36 447. Exemplar complet.

33. — *Gheografia sau Scrierea pămîntului*, Buda, 1814—1815 (BRV III, p. 101). Cota : D 36 813. Tomul I. Exemplar complet. Tomul II se află în biblioteca Institutului pedagogic Braşov.

34. — I.D. F. Rumpf, *Alexandru I, Împăratul a toată Rossia*, Buda, 1815 (BRV IV, p. 300). Cota : 36 419. Exemplar complet.

35. — *Tilcuire pe scurt, tălmăcită din cea pre larg elinească* a lui Nichifor Kalist Xantopulul. Mînăstirea Neamțul, 1817 (BRV III, p. 190). Cota; D 35 909. Exemplar complet.

36. — *Psaltire*, Iași, 1817 (BRV IV, p. 303). Cota : D 35 928. Exemplar complet.

37. — Efrem Sirul. *Cuvinte și învățături*, Mînăstirea Neamțul, 1818—1823 (BRV III, p. 243). Cota : D 35 967 II, exemplar complet. Volumul I lipsește.

38. — *Catihisii*, Iași, 1818 (BRV III, p. 217). Cota : D 36 055. Exemplar complet.

39. — *Carte folositoare de suflet*, Iași, 1819 (BRV III, p. 292). Cota : D 36 481. Exemplar complet.

40. — *Învățătură către dascălii normalicești*, Sibiu, 1809 (BRV IV, p. 284). Cota : 36 445 Exemplar complet.

41. — *Leguirea lui Caragea*, București, 1818 (BRV III, p. 225). Cota : 36 433. Exemplar complet.

42. — *Liturghii*, Iași, 1818 (BRV III, p. 227). Cota : D 36 431. Exemplar complet.

43. — *Testamentul nou*, St. Petersburg (BRV III, p. 314). Cota : D 36 452. Exemplar complet.

44. — *Cuvintele lui Isaac Syrul*, Mînăstirea Neamțul, 1819 (BRV III, p. 295). Cota : D 36 426. Exemplar complet.

45. — *Biblia*, St. Petersburg, 1819 (BRV III, p. 289). Cota : D 36 796. Exemplar complet.

46. — *Psaltire*, București, 1820 (BRV IV, p. 305). Cota : D 36 500. Exemplar complet.

47. — Florian, *Istoria lui Numa Pompilie*, Iași, 1820 (BRV III, p. 328). Cota : D 36 045. Exemplar complet.

48. — *Istoria lui Alexandru*, 1820—1824 (BRV IV, p. 315). Cota : D 36 412. Lipsă la început 18 file și la sfîrșit de la fila 124 pînă la fila 204. Numerotată cu cifre arabe. Titlul : „Vrednica de însemnare întimplare a patru corăbieri rusești", începe la p. 115 ; în BRV, p. 315, se arată că acest titlu începe la p. 182. Din aceasta se vede că este altă ediție.

49. — *Psaltirea*, București, 1820 (BRV III, p. 343). Cota : D 35 960. Exemplar complet.

50. — *Psaltire*, Brașov, 1820 (BRV III, p. 339). Cota : D 36 464. Exemplar complet.

51. — *Istoria Vechiului și Noului Testament*, Iași, 1824 (BRV III, p. 438). Cota : D 36 421. Vol. III, exemplar complet.

52. — Ioan Prale, *Psaltire în versuri*, Brașov, 1827 (BRV III, p. 546). Cota : D 36 480.

53. — Grigorie, Episcopul Argeșului, *Logică*, București, 1826 (BRV III, p. 503). Cota : D 36 444. Exemplar complet.

54. — *Povățuitorul tinerimei*, Buda, 1826 (BRV III, p. 499). Cota : D 36 468. Exemplar complet.

55. — Atanasie Staghiritul, *Presentarea Istorii Universale*, București, 1826—1827 (BRV III, p. 495). Cota : D 35 913. Vol. 1, exemplar complet.

56. — *Biblioteca românească*, Buda, 1829—1830 (BRV III, p. 618). Cota : D 36 427. Vol. I—IV. Exemplar complet.

57. — *Psaltire*, București, 1829 (BRV IV, p. 157). Cota : D 36 479. Exemplar complet.

F. BIBLIOTECA MUZEULUI DIN SCHEI, BRAȘOV

1. — *Sbornic slavonesc*, partea a II-a, tipărit de Coresi, 1569 (BRV I, p. 53). Cota : 82. În BRV IV, p. 171 se arată că singurul exemplar existent este cel din Schei. Însemnare pe dosul copertei exterioare : Пи(с)[ал]граматик коста(н)ди(н)Брашо(в)

(A scris grămăticul Constandin, Brașov).

Pe ultima pagină are o însemnare în slavonă cu următorul conținut :

„Această carte numită minei, a dat-o Stoian Predol, cu soția lui Mușa, la Sf. biserică, pentru sufletul lui și al soției sale și pentru sufletul copiilor lui, în vecinică pomenire și cine va îndrăzni să ia sau să vîndă această carte, acel om este blestemat de cei 318 părinți din orașul Nicheia și de toți sfinții" (iscălitura indescifrabilă). Însemnare la sfîrșit, pe coperta interioară : Пи(с)радꙋ(л) (a scris Radul). Altă însemnare mai jos : На(н)ло(г)[о]фет (Nan Logofăt).

2. — *Octoih slavonesc*, partea I, tipărit de Coresi, Brașov, 1574 (BRV I, p. 56). Cota : 83. În BRV IV, p. 171 se arată că singurul exemplar din țară este acesta, aflător la Schei. Fila 6 din caietul 17 (ultimul) lipsește, deci lipsește și epilogul reprodus în BRV I, p. 59. În locul epilogului sînt lipite 2 file pe care este scris cu mîna un text religios, iscălit dedesubt.

Însemnări pe dosul copertei exterioare :

„Scris-am eu Staicu sin protopop Staicu ot Brașov".

„Scris-am eu Dumitru, popa ot..."

„Să să știe de cînd am scris eu Stoica.....pop Stoica ot..... într-această cartie în zilele pre luminatului Domn Ștefan Vodă, în luna Aprilie... și am scris eu Stoica sin pop Stoica".

3. — *Octoih*, tipărit de Coresi, 1575 (BRV I, p. 60). Cota : 84. Nu are prima filă și nici epilogul arătat în BRV I, p. 60. În locul epilogului sînt lipite 2 file cu acest text bisericesc în limba slavonă : Кондак, глас ҃є,ѕ,з,и (Condac, glasul 5, 6, 7, 8).

4. — *Psaltire slavonească*, tipărită de Coresi, 1577 (BRV I, p. 68). Cota : 126. Nu are epilogul. Însemnare pe coperta interioară : „м[и]л[о](с)тю б[ъжюнѡа[и] мн(Х)нѣво(н)во(д) и г[оспо](д)[н]нь дава(т) г[о](с)[по](д)[ст]вами".

(Din mila lui Dumnezeu Ioan Mihnea Voievod și stăpîn, a dat-o domnia mea) Pe fila a doua se află gravat „vulturul într-o cunună", dar fără nimic scris în jur. Nu corespunde celor arătate în BRV I, p. 61, relativ la această tipăritură.

[4] Mihnea Turcitul, 1577—1591, domn al Țării Românești.

Istoria limbii române. Vol. I : *Limba latină.* Colectivul de elaborare a lucrării : acad. Al. Graur, redactor responsabil, Eugen Cizek, Gabriela Creţia, I. Fischer, Maria Iliescu, Liana Lupaş, Liliana Macarie, Rodica Ocheşanu, Teodora Popa-Tomescu, Elena Slave, Sorin Stati, Angela Vasiliu, Lucia Wald. Secretare : Rodica Ocheşanu şi Liana Lupaş. Colectivul de revizie : acad. Al. Graur, I. Fischer şi Sorin Stati.

Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1965, 437 p.

Tratatul *Istoria limbii române* va cuprinde cinci volume, şi anume : I. Limba latină ; II. Istoria limbii române pînă la perioada despărţirii dialectelor din sudul Dunării ; III. Etapa următoare pînă la apariţia primelor texte româneşti ; IV. Limba română dintre secolele al XVI-lea — al XVIII-lea ; V. Secolele al XIX-lea şi al XX-lea. Planul general, discutat în amănunţime de către specialiştii de răspundere, e expus în prefaţa volumului de faţă. Cercetătorii vor depăşi metodele „atomiste" şi vor „reexamina faptele de istorie a limbii dintr-un punct de vedere nou cu scopul de a stabili şi de a descrie sistemul şi structura limbii române în diverse epoci". Ei vor analiza faptele particulare în angrenajul sistemelor şi structurilor succesive spre a deduce „principalele perioade de dezvoltare a limbii române din însăşi evoluţia ei internă". Cînd vor constata o discontinuitate evidentă de structură, vor conchide că e vorba de două perioade deosebite. Periodizarea va fi fondată pe evoluţia structurii gramaticale, iar datele istoriei sociale vor constitui numai mijloace şi criterii auxiliare, mai ales pentru periodizarea lexicului.

În *Cuvînt înainte* sînt arătate principiile şi căile de cercetare ale volumului întîi, consacrat limbii latine : „Lucrarea de faţă îşi propune să urmărească felul cum a evoluat structura limbii latine din cele mai vechi timpuri şi pînă spre sfîrşitul imperiului, formînd un punct de plecare pentru istoria limbii române". Colaboratorii vor trece uşor peste amănuntele nespecifice şi vor stărui îndeosebi asupra elementelor noi, atunci cînd vor constata că ele stau la baza unor transformări ulterioare importante ; vor porni de la cele dintîi fapte cunoscute şi vor ajunge pînă la secolul al V-lea al erei noastre, cînd stăpînirea romană s-a destrămat ; vor socoti că aşa-zisa „latină vulgară" n-a fost o limbă deosebită, deoarece „vulgarismele" apar în tot felul de izvoare alături de fenomene lingvistice consacrate şi „culte". Scopul lucrării e de a îmbrăţişa limba latină în ansamblu şi în evoluţia ei continuă.

Conduşi de aceste principii, autorii au căutat să realizeze o selecţie a materialelor. Istoricii limbii latine dispun de o mare cantitate de fapte, înregistrate cu grijă, dar greutatea întreprinderii constă în cîntărirea şi ale-

gerea lor, în delimitarea structurii lingvistice, în descoperirea raportului de forţe din interiorul sistemului şi în urmărirea luptei necurmate dintre vechi şi nou spre a descoperi tendinţele generale de dezvoltare ale limbii. Antoine Meillet spunea în a sa *Esquisse* că puţine domenii de cercetare sînt atît de frumoase şi de instructive ca istoria limbii latine, iar Einar Löfstedt, în comentariul la *Peregrinatio Aetheriae* şi în alte lucrări, a izbutit să pună în lumină cîteva aspecte neaşteptate ale „înnoirilor" care fac din contribuţiile sale o lectură pasionantă.

Judecînd după izvoarele de care dispunem, structura limbii latine scrise s-a schimbat puţin de la Plaut pînă la părăsirea Daciei de către romani, adică timp de aproape o jumătate de mileniu. Textele destul de numeroase şi inscripţiile descoperite la distanţe considerabile n-au dat la iveală pînă acum deosebiri esenţiale de la o regiune la alta, iar datele comparative oferite de limbile romanice pledează şi ele pentru o bază de plecare relativ unitară. Dacă structura limbii scrise a fost frînată şi s-a dezvoltat încet (şi avem suficiente mijloace să verificăm acest lucru), nu ştim cum a evoluat în amănunţime limba vorbită, într-o unitate politică atît de complexă şi de eterogenă cum era împărăţia romană, în care acţionau concomitent factori convergenţi şi divergenţi : de o parte o limbă literară de mare prestigiu, de alta stăruinţa îndîrjită a limbilor autohtone ; alături de şosele, organizaţie municipală şi o mare mobilitate a armatelor, o vădită izolare a ţăranului şi păstorului, cu precumpănirea economiei naturale, desfăşurată în circuit închis. Apoi în toate trebuie să ţinem seama de condiţiile concrete, în primul rînd de spaţiu şi timp, deoarece pe vremea stăpînirii romane în Dacia împărăţia se întindea din Britania pînă la Eufrat şi din Egipt pînă în Belgia, iar de la cele mai vechi semne ale expansiunii romane şi pînă la primele valuri ale colonizării slave în Balcani s-au scurs aproape o mie de ani.

Unii lingvişti au vorbit sau mai vorbesc încă de o latină „balcanică" sau „orientală" : ea s-ar fi înfăţişat ca o unitate aparte, urmînd să fie reconstituită prin compararea limbilor dalmată şi română sau a elementelor comune de origine latină din albaneză, sîrbocroată, bulgară şi neogreacă. În realitate, dalmata se deosebeşte mult de limba română ; unele elemente latine din albaneză au un caracter mai arhaic decît cele corespunzătoare din limba română, iar altele sînt relativ „recente" şi atestă legături active cu Occidentul ; limbile slave meridionale au asimilat fapte tardive din limba vorbită, pe cînd neogreaca a moştenit prin mijlocirea culturii bizantine un lexic specific transmis în bună parte prin filieră administrativă. Rezultă că, în ansamblu, avem a face cu elemente disparate şi din epoci îndepărtate, care trebuie cercetate cu atenţie, dar nu constituie elemente de comparaţie adecvate. Termenul se sprijină pe o iluzie de optică geografică destul de simplistă, dar explicabilă. Realităţile se dovedesc mult mai complexe.

În primele decenii ale stăpînirii romane în Dacia împărăţia se afla la apogeul puterii şi avea cea mai mare întindere din istoria ei. În Dacia s-a răspîndit, fără îndoială, limba latină comună şi nu un dialect oarecare. Romaniştii au apelat des la termenul latină „vulgară" sau „populară" şi prin frecventa lui întrebuinţare i-au făcut pe unii să creadă într-o limbă aparte, care s-ar fi deosebit de limba latină clasică. De fapt, ei confundau inovaţiile pătrunse în limba comună, adică aşa-zisele „vulgarisme", cu însuşi sistemul limbii latine. E adevărat că textele şi inscripţiile din epoca tîrzie cuprind o mare bogăţie de inovaţii, dar ele nu marcau o modificare calitativă, de structură : cercetătorul le înregistrează cu satisfacţie, însă n-are sentimentul că studiază o limbă deosebită. Se înţelege că aceste vulgarisme trebuie puse în plină lumină, deoarece se înfăţişează ca elemente dinamice şi răspîndite, dovadă că, în cea mai mare parte, au supravieţuit în limbile romanice : ele nu erau încă destul de bine organizate şi de legate între ele spre a putea spune că formau un sistem lingvistic deosebit, dar reprezentau germenii dezvoltării ulterioare în pragul unor transformări structurale.

Ne-am fi aşteptat ca tratatul *Istoria limbii române* să pornească de la latina din timpul stăpînirii romane în Dacia, adică din secolul al II-lea al erei noastre, şi să urmărească treptat evoluţia ei spre limba română. Autorii însă au socotit neindicat să ignoreze izvoarele mai vechi şi să-şi îngusteze în mod voit baza de plecare : de aceea şi-au propus să înfăţişeze structura limbii latine în general şi în primul rînd dinamica dezvoltării ei.

După o bibliografie substanţială, în care s-au strecurat, din nefericire, şi greşeli de tipar, e descris sistemul fonologic din epoca clasică, „un ansamblu destul de bine organizat, destul de amplu şi de armonios". Prin latina „din epoca clasică" se înţelege aici limba literară a marilor clasici, ajunsă la desăvîrşire artistică în secolul întîi înaintea erei noastre. Sînt arătate pe scurt schimbările prealabile şi cele ulterioare, iar în concluzii sînt desprinse liniile generale de dezvoltare : vocalismul s-a simplificat treptat, iar consonantismul s-a îmbogăţit, totuşi latina de la baza românei ocupă o situaţie intermediară, destul de apropiată de latina din epoca clasică.

Capitolul despre vocabular înfăţişează mai întîi componenţa lui pe origini, apoi repartiţia stilistică, adică modul în care creatorii de limbă literară au selectat materialul lexical : şi într-un compartiment şi în celălalt se vede destul de bine acţiunea factorilor timp şi spaţiu ; în primul găsim reflectate în limbă în special aspecte din istoria culturii materiale, iar în al doilea, diverse etape din dezvoltarea ideilor literare şi a gustului artistic. Rubrica de la sfîrşit, din păcate prea succintă, descrie „vocabularul stilului familiar", o denumire vagă sub care „se ascunde o mare varietate de fapte atît pe plan sincronic, cît şi pe plan diacronic". Ele reprezentau de obicei lexicul activ al marilor mase populare, adică elementele de bază care au supravieţuit în bună parte în limbile romanice. Autorul pune în plină lumină importanţa împrumuturilor, dar nu delimitează totdeauna cu precizie rolul acestora în ansamblul vocabularului : unele ca *bos, bufalus, lupus, scrofa* s-au integrat în fondul lexical principal şi s-au bucurat de o circulaţie intensă, altele ca *favissae* „şanţ cu apă în jurul templului", *puteal* „împrejmuire a unui loc lovit de trăsnet" au rămas la periferie ; împrumuturile creştine din secolele III—V constituiau numai o latură a elementelor greceşti, care s-au revărsat cu prisosinţă în toate sectoarele vieţii romane, îndeosebi în limbajul tehnicienilor ; cele mai multe dintre împrumuturile creştine aparţineau unei minorităţi de doctrinari şi apologeţi ; elenismele au pătruns greu în sectorul agricol, principala ramură de producţie din vremea aceea ; limba română a moştenit un număr mic de elenisme, spre deosebire de unele limbi romanice apusene, în care ele s-au răspîndit prin mijlocirea cărţilor sau tehnicienilor.

În capitolul „Formarea cuvintelor" faptele sînt privite mai mult din faţă şi cum apar ele pe primul plan decît în adîncime. E şi greu de constatat cum a evoluat un procedeu oarecare, deoarece izvoarele literare cuprind multe valori stilistice care n-au prins rădăcini mai adînci. Frecvenţa compunerii la Plaut a putut avea ca punct de plecare modele străine, nu realităţi indigene, dar sporirea treptată a unor sufixe a cunoscut fără îndoială o largă răspîndire. Diminutivele s-au bucurat de atenţie în toate timpurile, îndeosebi în domeniul limbajului familiar şi afectiv. Deplasări în categoriile conjugărilor sînt atestate cu prisosinţă în texte şi în inscripţii, începînd cu Plaut, dar mai ales după cucerirea Daciei de către romani. Derivarea cu preverbe s-a îmbogăţit în epoca tîrzie, lucru confirmat şi de limba română, în care au supravieţuit : *ad-, de-, con-, dis-, ex-, extra-, in-, per-, re-, sub-, trans-*. Discuţiile despre *-issare, -izare* se repetă aproape cu aceiaşi termeni la paginile 50, 62, 91 şi 93.

În „Morfologie" avem mijloace mai numeroase să urmărim dinamica limbii latine în dezvoltarea ei ca sistem. Diversele etape au fost cronologizate de multă vreme, cu destulă precizie, iar faptele îşi au un loc bine delimitat în principalele tratate de istorie a limbii latine. Acest capitol se prezintă bine şi în lucrarea de faţă, atît pe plan sincronic cît şi diacronic. Trebuie să ţinem seama şi de perso-

nalitatea colaboratorilor care au urmărit cercetările cele mai recente şi au adus în multe locuri o contribuţie proprie remarcabilă.

Capitolul despre sintaxă discută un mare număr de fapte, mai ales din epoca tîrzie. În acest domeniu cercetările din secolul nostru au realizat progrese însemnate, iar achiziţiile au fost introduse în ultima ediţie a marii culegeri *Lateinische Syntax und Stylistik* de J. B. Hofmann şi A. Szantyr, elaborată cu ajutorul fişelor acumulate de la 1900 încoace de către întreprinderea academică cu colaborare internaţională *Thesaurus linguae Latinae* din München. Din nefericire, schema acestui tratat a rămas învechită, materialele fiind rînduite mai mult după criterii lexicografice, din care nu reuşim să desprindem conturul şi mecanismul sistemului lingvistic sau trăsăturile esenţiale ale evoluţiei lui. De asemenea, şi unul dintre cele mai răspîndite manuale de sintaxă latină, acela al lui A. Ernout-F. Thomas, a fost primit cu rezerve de către critică, deoarece nu-i destul de modern şi de înnoitor. S-a constatat că lipseşte încă o sinteză despre aşa-zisa „latină vulgară" sau „populară", adică o privire de ansamblu, sistematică şi competentă, a tuturor inovaţiilor lingvistice cuprinse în inscripţiile şi textele latineşti din primele şase secole ale erei noastre. În astfel de împrejurări, sarcina colaboratorilor volumului de faţă la capitolul sintaxă a fost mai anevoioasă decît în celelalte compartimente.

În concluzie, avem prilejul să constatăm că structura limbii latine scrise s-a schimbat relativ puţin în decurs de şapte secole, de la Plaut pînă la încetarea stăpînirii romane în Occident. Limba română continuă o fază mai veche a ei, şi anume latina comună din veacurile II—III, iar unele limbi romanice apusene, şi în special cele centrale, au moştenit numeroase inovaţii ulterioare, care n-au ajuns pînă în Dacia. În schimb, latina din provinciile dunărene a menţinut contactul cu Bizanţul, care a păstrat latina ca limbă oficială pînă la începutul secolului al VII-lea. Populaţia romanizată din ţinuturile dunărene a adoptat creştinismul în formă latinească, nu grecească, şi a cunoscut administraţia bizantină din secolele V—VI, de la care a luat cuvinte cu sens necunoscut în Occident ca *conventus — cuvînt*, *fossatum — sat*, *zaba — za*, plural *zale* etc. Vocalismul s-a simplificat treptat, iar consonantismul s-a îmbogăţit. Opoziţia de cantitate a fost înlocuită cu opoziţia de timbru aproximativ în cursul secolului al II-lea. Tot atunci vocalele accentuate *ĭ* şi *ŭ*, devenind mai deschise, se pronunţau ca *e* şi *o* închise : *maester* = *magister*, *vede* = *vide*, *avonculus* „unchi", *nomerus* „număr". Totuşi în Dacia inovaţia a izbutit numai în parte : putem deduce cu certitudine că pe vremea părăsirii Daciei de către romani unii spuneau *avonculus* sau *nomerus* (cum rezultă din inscripţii), iar cei mai mulţi continuau să pronunţe ca mai înainte, adică *avunculus* sau *numerus* (după cum deducem din studiul gramaticii istorice a limbii române). În domeniul consonantismului, apariţia unor foneme noi e atestată de grafii ca : *Laurentsio*, *Vincentzus*, *oze* = *hodie*, *zabolus* = *diabolus*, toate din vremea stăpînirii romane în Dacia.

Tendinţa de simplificare şi sistematizare a flexiunii se vede bine şi din fapte care au supravieţuit în limba română : unele forme monosilabice sînt evitate încă de pe timpul lui Plaut (*bovis*, nu *bos* ; *lacte*, nu *lac* ; *lente*, nu *lens* ; *sale*, nu *sal*) ; *sanguem*, în loc de *sanguinem*, apare la Caton cel Bătrîn şi Lucreţiu ; totuşi limba română a păstrat opoziţia dintre singular şi plural în cuvinte ca *cap — capete*, *om — oameni*, *oaspe — oaspeţi*, *frate — fraţini*, *noră — nurori*, *soră — surori* ; a moştenit unele forme de vocativ în *-e* (*doamne*, *dumnezeu*) şi unele forme de genitiv la numele de zile (*luni*, *marţi*, *miercuri*, *joi*, *vineri*). Explicarea formei *doi* din *dúo* e dificilă : alăturarea formelor plautine *duó* (*Amph.* 974, 1108 ; *Asin.* 313 ; *Capt.* 7) şi *duós* (Amph. 480, 957 ; *Bacch.* 1145 ; *Capt.* 110, 561 ; *Epid.* 666) arată că accentul se deplasa din cauza poziţiei slabe a numeralului faţă de substantiv. Forma *moriri* pentru *mori* e, de asemenea, prezentă la Plaut (*Asin.* 121 ; *Capt.* 732). *Aramă* presupune o formă latină *erama*, de declinarea întîi, atestată în manuscrisele LPe al scrierii *Compositiones ad tingenda musiva*, din secolul al VI-lea.

Cercetările din ultima vreme arată că dezvoltarea articolului din pronumele demonstrativ e o apariţie tardivă, care s-a desăvîrşit pe teren romanic. Postpunerea articolului în limba română a fost determinată de factori interni, însă aceştia nu pot fi conturaţi deocamdată cu precizie prin mijloacele de care dispunem. Topica adjectivului şi pronumelui era labilă, în funcţie de conţinutul lor afectiv şi de valoarea stilistică dintr-o anumită împrejurare. În romanul lui Petronius raportul între adjective sau pronumele posesiv antepus şi cel postpus e de 1 : 10, iar în romanul lui Apuleius de 1 : 2. Frecvenţa postpunerii explică situaţia din română. Topica relativ liberă se vede şi în raporturile dintre pronume şi verb : *ego me...duco* (Plaut, *Aul.* 708), dar *duc te* (Plaut, *Bacch.* 593); *se collocat* (Veg., *Mulom.* II, 109, 1), însă *inclinant se* (Veg., *Mulom.* II, 101, 1). Totuşi unele fapte arată o mare asemănare cu limba română : *movendo se faciunt vitia pavimentis* (Vitruv. VII, 1,5); *bis me in mensem calcio*, din scrisoarea unui soldat din secolul al II-lea (*Corpus papyrorum Latinarum*, ed R. Cavenaille, Wiesbaden, 1958, p. 251).

În textele şi inscripţiile latineşti apar numeroase inovaţii care au supravieţuit în română : e de dorit ca ele să fie strînse la un loc şi discutate mai sistematic. Totuşi niciodată n-avem impresia că ne găsim în faţa unor modificări fundamentale de structură chiar şi în documentele cele mai caracteristice din acest punct de vedere. Limba scrisă, prea strîns legată de tiparele tradiţionale, n-a putut merge în pas cu vremea. În secolul al IX-lea, cînd s-au ivit primele texte romanice, a fost nevoie de o ruptură, adică de o renunţare la tiparele vechi, pentru a putea înregistra în scris realităţile noi.

Volumul de faţă descrie în amănunţime sistemul limbii latine în evoluţia lui neîntreruptă, spre a servi ca bază de plecare pentru studiul limbii române. El constituie în prezent cel mai complet şi mai competent compendiu de gramatică latină scris în româneşte şi merită să fie studiat cu atenţie.

H. Mihăescu

ADRIANA LĂZĂRESCU — GEORGE LĂZĂRESCU, *Libretto tascabile italiano-romeno. Ghid de conversaţie italian-român*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1965, 189 p.

Ghidul de conversaţie italian-român, alcătuit de Adriana şi George Lăzărescu, vine să completeze seria de lucrări asemănătoare, publicată de Editura ştiinţifică (ghidul de conversaţie francez—român, cel german—român etc.).

După cum se arată în prefaţă, ghidul se adresează turiştilor, comercianţilor sau altor vizitatori italieni ai României : el cuprinde cîteva noţiuni de gramatică elementară românească, principalele reguli de pronunţare a limbii române şi o variată culegere de fraze uzuale. Frazele, grupate ingenios după anumite ocazii în care pot fi folosite, sînt prezentate sub formă de dialog şi cuprind textul italienesc, traducerea românească şi o transcriere fonetică a acesteia, într-un sistem destul de uşor de înţeles. Lexicul este destul de variat (fiind, în general, mai bogat decît al celorlalte ghiduri apărute pînă acum în colecţia Editurii ştiinţifice). Pe lîngă acesta, la sfîrşitul fiecărei grupe de fraze, autorii au alcătuit mici vocabulare care cuprind cuvintele specifice domeniului respectiv şi alţi termeni care măresc posibilităţile de comunicare ale celor ce folosesc ghidul.

Cum e şi firesc, deoarece succinta prezentare pe de o parte şi variata gamă de cititori căreia i se adresează lucrarea pe de altă parte ridică numeroase dificultăţi de redactare, partea privitoare la pronunţarea şi gramatica limbii române este susceptibilă de discuţii.

Astfel, la regulile de pronunţare ar fi fost, poate, mai bine ca autorii să se mărginească a explica ce reprezintă fiecare literă (sau grup de litere) a alfabetului românesc, arătînd — aşa cum s-a făcut în general — corespondentul italian al sunetului respectiv. Ca observaţii de amănunt la această parte, mai amintim că grupul grafic *ch* n-are rost să fie trecut printre consoane (cf. p. 14), că pentru a arăta corespondentul sunetului românesc *ă* ar fi trebuit amintit în primul rînd sunetul asemănător din dialectele italieneşti meridionale (şi, după aceea, sunetele corespunzătoare din engleză şi germană, limbi pe care se presupune că un italian le cunoaşte totuşi mai puţin decît o pronunţare regională din propria sa ţară) şi că ar fi fost nevoie de un exemplu romanic (de ex. fr. *j* din *joindre*, *jour*) pentru a arăta ce reprezintă litera *j* din alfabetul românesc.

Voi aminti în continuare cîteva observaţii privitoare la partea de gramatică : ar fi fost mai bine, cred, să se renunţe la explicaţiile privind recunoaşterea genului substantivelor de la p. 16[1] şi să fi rămas numai cele de la p. 18—19. De asemenea, la prezentarea adjectivelor ar fi fost indicat să se arate cele două clase de adjective şi flexiunea lor cît şi modul în care se construieşte complementul comparativului şi al superlativului relativ. În capitolul despre verb ar fi fost de dorit să fie date formele tuturor timpurilor principale (nu înţelegem de ce s-au omis perfectul conjunctivului şi al condiţionalului cît şi viitorul al II-lea şi mai-mult-ca perfectul indicativului) şi eventual să se renunţe la conjugarea in extenso a verbului *a voi* ale cărui forme puteau figura în lista verbelor neregulate.

În ce priveşte frazele de conversaţie şi vocabularele „in proposito" este de remarcat că uneori aceeaşi frază se repetă (ca *mi dica* la *prego* la p. 47 şi 60) sau acelaşi cuvînt apare de mai multe ori, în dauna altor cuvinte care ar fi meritat să fie inserate în vocabulare (ex. *ospătar*, *chelner*, *portar* la p. 57 sq. sau *săpun*, *prosop*, *lighean* la p. 99 sq. etc.). La o nouă ediţie şi partea aceasta ar trebui revizuită şi îmbunătăţită pentru a se evita şi unele mici erori ca : *Mi permetta di presentarLe mia famiglia*[2] (p. 51) sau folosirea cuvîntului *trolley* (la p. 92—103) în text şi *filobus* (de fapt cel corect [3]) la vocabular (cf. p. 104) cît şi unele greşeli de tipar (ca ə în loc de *ă* [*a*] în textul de la p. 20, ę̈ în loc de è, la p. 47 etc.).

O menţiune specială merită desenele sugestive şi inspirate ale lui Eugen Taru, ilustratorul ghidului.

Aşa cum a apărut, *Libretto tascabile italiano-romeno* reprezintă un progres pentru colecţia de ghiduri bilingve a Editurii ştiinţifice, fiind o lucrare utilă, cu variate posibilităţi de folosire pentru vizitatorii italieni ai ţării noastre.

Constant Maneca

---

[1] Unde se spune : [i nomi maschili] *si riconoscono al fatto che sono accompagnati al singolare dall'aggettivo numerale un: un om... e al plurale dall'aggettivo numerale doi: doi oameni* şi mai departe [i nomi feminili] *si riconoscono al fatto che sono accompagnati al singolare dall'aggettivo numerale o: o femeie* etc. Indicaţia este destul de vagă şi poate induce în eroare deoarece în româneşte substantivele pot fi însoţite atît de articolul nedefinit (şi nu de adjectivul numeral cum se spune în ghid) cît şi de cel definit.

[2] Potrivit uzului literar, înaintea pronumelui posesiv care precedă cuvîntul *famiglia* nu se omite articolul (cf. S. Battaglia — V. Permione, *La grammatica italiana*, ed. II, Loescher, Milano, 1960, p. 200).

[3] Cf. *Dicţionar italian-român*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1963, s. v.

ERIC P. HAMP, *Словарь американской лингвистической терминологии* (*A Glossary of American Technical linguistic usage*, 1925—1950), traducere și completări de V. V. Ivanov, Moscova, 1964, 264 p.

Dicționarul lui Eric P. Hamp, publicat în 1957, a apărut recent tradus în limba rusă de cunoscutul lingvist sovietic V. V. Ivanov. Publicarea acestui dicționar are mare importanță și pentru specialiștii din țara noastră deoarece această versiune este, în momentul de față, la îndemîna celor mai mulți.

Dicționarul cuprinde o prefață semnată de V. A. Zveghințev, prefața autorului, bibliografia, dicționarul propriu-zis și regulile de folosire a dicționarului. Materialul este dispus în ordine alfabetică, avînd trecut în paranteză și termenul respectiv în limba engleză. Pentru o cît mai bună orientare a cititorului, atît rus cît și străin, cunoscător al limbii ruse, ar fi prezentat o mare utilitate un indice alfabetic al termenilor în limba engleză cu trimiterea la termenul rusesc corespunzător. Aceasta era cu atît mai necesar cu cît o serie de termeni au circulat și circulă încă în literatura sovietică de specialitate și în alte traduceri. În treacăt fie zis, indicarea acestor traduceri, într-un anumit fel, ar fi mărit valoarea ediției de față.

Necesitatea unui astfel de indice se poate vedea din următorul exemplu. Pentru completările făcute *Dicționarului* de traducător, a fost scoasă terminologia din articolul lui E. Haugen, *Direction in modern linguistics*. Acest articol a apărut anterior în traducere rusă în *Новое в лингвистике* I (Moscova, 1960).

Cercetînd terminologia din acest articol nu am găsit incluși în *Dicționar* următorii termeni : *идентичность*, *класс фокуса*, *спутник*, *ядра-близнецы*, *координированые ядра*, *обрамление* (frame), *усечение* (excision) etc. Este foarte probabil ca unii din acești termeni să fi fost altfel traduși. Inexistența unui indice face dificilă găsirea lor și, prin urmare, scade din valoarea *normativă* a traducerilor. Deși redacția nu pretinde ca traducerile date să aibă oarecum un caracter normativ, aceasta se poate întrucîtva subînțelege : este vorba de traducerea unui dicționar, și nu de a unei lucrări oarecare.

S-ar putea da și alte exemple de inconsecvențe în completările aduse. De pildă, în articolul lui E. Haugen în traducerea rusă întîlnim termenul *замена* pentru *replacement*. În *Dicționar замена* traduce pe *substitute*. Este de fapt vorba de *comutație*. Pentru varianta americană a acestui termen se propun *замещение* și *подстановка*. Termenii *коммутация* și *подстановка* sînt introduși de traducător în *Dicționar* și sînt definiți prin citate din articolul lui E. Haugen. La articolul *comutația* apare în textul citat *замещение* și nu *подстановка*, deși citatele la cele două articole sînt cam aceleași.

Am dat aceste exemple pentru a sublinia necesitatea unei munci atente în domeniul traducerii terminologiei.

Într-un dicționar de acest gen, partea originală și interesantă constă tocmai în traducerea termenilor și, de aceea, pretenția de „a impune" terminologia respectivă în limba maternă nu mi se pare exagerată. Dacă, după observația subtilă a lui E. Haugen, metalingviștii americani au început să vorbească în metadialecte, traducerea unui astfel de dicționar trebuie să evite formarea unor serii de traduceri paralele ale unei terminologii adesea destul de complicate.

Dicționarul lui Eric Hamp cuprinde terminologia folosită în lingvistica americană între anii 1925—1950.

În aceste limite cronologice nu intră lucrarea lui E. Sapir, *Language*, apărută în 1921 și inclusă totuși în dicționar. Deși apărut în 1957 Dicționarul nu cuprinde, în schimb, termeni folosiți după anul 1950. Autorul indică însă în prefață o serie de lucrări din care, după părerea lui, ar fi necesar să se extragă material la o viitoare ediție.

În afara limitelor cronologice despre care am vorbit, autorului i se mai poate reproșa

faptul că a selectat materialul făcînd o serie de restricţii. Astfel :

a) nu se includ termeni din disciplinele care au unele contingenţe cu lingvistica, cum ar fi logica, matematica, psihologia etc. ;

b) nu se includ termeni de semantică pe motivul că nu s-a stabilit încă dacă acest domeniu aparţine sau nu lingvisticii ;

c) nu se includ termeni speciali care se referă la anumite limbi.

Versiunea rusească pe care o recenzăm remediază în parte unele din lipsurile dicţionarului lui Eric Hamp. Astfel, fără să se încerce o aducere la zi a terminologiei, traducerea înregistrează unii termeni extraşi atît din lucrări mai noi (pînă în 1962) cît şi din altele mai vechi.

Faţă de ediţia englezească, traducătorul a scos material nou din 23 de lucrări, articole şi studii publicate în revistele de specialitate. Singura lucrare mai întinsă analizată este *Methods in structural linguistics* (1951), de Z. S. Harris.

Cu aceste completări, lista lucrărilor folosite pentru dicţionar numără 127 de titluri. Lucrările cu caracter de sinteză sînt însă foarte puţine. Iată cîteva :

K. L. Pike, *Phonemics*, Ann Arbor, 1947—1948 ;

C. F. Hockett, *Course in modern linguistics* (1958) ;

E. Sapir, *Language* (1921).

Lucrările luate în consideraţie sînt semnate de lingvişti cunoscuţi ca : L. Bloomfield, E. Sapir, B. Bloch, I. Trager, C. F. Hockett, Z. S. Harris, R. Jakobson, Martin Joos, K. L. Pike, W. F. Twaddell, C. F. Voegelin etc.

În ediţia rusească au fost introduşi autori noi ca : N. Chomschy, R. P. Stockwell, Yuen-Ren-Chao etc.

Dicţionarul pe care îl recenzăm nu defineşte termenii prezentaţi. Pentru fiecare dintre aceştia se dau citate din autorii unde au fost întîlniţi. Din păcate, aceste citate nu sînt întotdeauna suficiente pentru definirea termenilor respectivi. Viciul acesta se păstrează şi în ediţia rusească, deşi la unii termeni traducătorul a sporit numărul citatelor (vezi, de pildă, termenii *alofon*, *determinant* (*предопределяющий*) determinat (*предопределенный*), morfofonemica, morfofonema, morf etc.

Completările aduse de traducător, de obicei, lărgesc sfera noţiunii, o explică mai în amănunt, sau, uneori, pun în lumină definiţii contradictorii. În cazul unor asemenea definiţii, care nu sînt puţine, era poate necesar ca la sfîrşitul lucrării să se fi publicat un comentariu mai larg.

În acest sens, ar fi fost util ca completările la articolele care prezintă noţiuni fundamentale şi comentariile la aceste articole, să fie cît mai întinse.

Termenul *просодема* de pildă, ca şi mulţi alţii, are nevoie de unele comentarii, deoarece este foarte variat definit de mulţi dintre lingviştii americani, cum se poate observa chiar din lectura articolelor : *интонационные просодемы, вторичная фонема, супрасегментный, акцентуационный, просодическая фонема.*

Din lectura acestor articole şi încă a altor cîteva nu avem posibilitatea să ne facem o idee clară asupra acestui termen. Sistemul, foarte greoi de trimitere la unele articole nu înlesneşte lămurirea unui termen sau altul. În această direcţie comentariul de care vorbim ar fi avut scopul să lege mai explicit între ele numeroasele trimiteri nedotate cu explicaţii suficiente.

Aşa cum am arătat, în ediţia rusească, au fost introduşi o serie de termeni care nu există în original. Citäm, pe domenii, cîteva exemple :

Fonetică : *matrice fonetică, specificare fonetică, reguli fonetice, schimbare fonetică, similitudine* (asemănare) *fonetică, fonetică sistematică* etc.

Fonologie : *notaţie fonematică, schimbare fonematică, component fonologic, fonem potenţial, fonemică sistematică, fonologie istorică, sistem fonematic potenţial.*

Gramatică : *graniţă morfologică, reguli morfofonematice, component sintactic, gramatică generativă.*

Termeni generali : *absenţă, alternanţă, descriere structurală, diacronie, sincronie, opoziţie, trăsături distinctive, secvenţe de repetiţie, stil special, metodă comparativă, macrosegment, macrojonctură, microjonctură, invariantă, comutare, constelaţie, distribuţie, structură ierarhică, glosematică* etc.

Din această sumară enumerare se observă că în ediţia rusească au apărut o serie de termeni care aparţin şi altor şcoli lingvistice.

Considerăm că nu era necesară includerea în dicţionar a unor termeni ca *literatura, matematica* etc., deşi din citatele reproduse reiese legătura dintre aceste discipline şi lingvistică.

Traducerea unei astfel de lucrări pune, fără îndoială, probleme extrem de dificile.

Trebuie subliniat însă că autorul a învins aceste dificultăţi, reuşind să dea traduceri adecvate. Sînt puţini termeni la care se pot propune alte traduceri în locul celor date.

Faţă de original, traducerea rusească nu cuprinde normele de organizare a materialului date de autor, deoarece acestea au suferit schimbări. La sfîrşitul dicţionarului se arată normele de redactare ale ediţiei ruseşti. După citate se dă în paranteze rotunde izvorul, se indică apoi anul numai prin ultimele două cifre şi pagina. Era util ca textul care aparţine traducătorului în corpul articolelor să fie scos în evidenţă printr-un mijloc grafic.

Observaţiile făcute în rîndurile de mai sus se referă în parte la structura *Dicţionarului* în general, şi, prin urmare, ele ar putea fi trecute pe seama autorului. Cu toate că intervenţiile traducătorului nu sînt atît de mari cît ar fi trebuit, Dicţionarul lui Eric Hamp în versiunea rusească aduce, după părerea noastră, mari servicii în cunoaşterea lingvisticii americane şi de aceea traducerea lui poate fi socotită un fapt pozitiv.

Gh. Bolocan

CUPRINSUL REVISTEI „LIMBA ROMÂNĂ" PE ANUL 1965

Hotărîrea Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, a Consiliului de Stat şi a Consiliului de Miniştri ale Republicii Populare Române, pentru eternizarea memoriei tovarăşului Gheorghe Gheorghiu-Dej, **2**, p. III.

COTEANU I., *160 de ani de la naşterea lui Timotei Cipariu*, **3**, p. 295—300.

CONFERINŢA NAŢIONALĂ DE LINGVISTICĂ ROMÂNEASCĂ OCTOMBRIE 1964

AVRAM MIOARA, *Probleme ale gramaticii române*, **1**, p. 21—29.
BAHNER W. (Leipzig), *Discuţii în secolul trecut în legătură cu limba română literară*, **1**, p. 39—44.
GRAUR AL., *Raportul dintre factorii interni şi cei externi în istoria limbii*, **1**, p. 17—20.
IORDAN IORGU, *Realizări şi perspective în lingvistica românească*, **1**, p. 3—15.
IVĂNESCU G., *Formarea cuvintelor în limba română*, **1**, p. 31—37.
MIHĂILĂ G., *Elemente slave în graiurile dacoromâne*, **1**, p. 65—76.
ŞUTEU FLORA, *Observaţii stilistice pe baza dicţionarului poetic eminescian*, **1**, p. 45—63.

LINGVISTICĂ GENERALĂ

BIDU ANGELA şi MITU M., *Sensul cuvîntului în lingvistica contemporană*, **3**, p. 301—315.
BOLOCAN GH., *Structura dialectală a limbii în lumina raportului dintre general şi particular. Interdependenţa sistemelor dialectale*, **6**, p. 637—646.
DĂNĂILĂ I., *Abaterea şi greşeala în limbă*, **2**, p. 209—212.
MITRAN MIRCEA, *Automatizarea lexicografiei*, **5**, p. 527—531.
RIZESCU I., *Glotocronologia şi problemele ei principale*, **1**, p. 77—85.
WALD HENRI, *Limbajul, raţiunea şi maşinile de gîndit*, **2**, p. 195—208.

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEŞTI

COCORA GABRIEL, *Ştiri despre viaţa şi opera lexicografului Ion Costinescu*, **1**, p. 167—173.

GRAMATICĂ, VOCABULAR ŞI ORTOGRAFIE

GRAMATICĂ

ASAN FINUŢA, *Funcţii parasintetice în limba română*, **1**, p. 87—95.
AVRAM MIOARA, *O specie modernă a atributului în dativ şi alte probleme ale determinării atributive*, **4**, p. 405—428.
GABREA MARIA I., *Construcţii incidente*. Aspecte morfologico-sintactice şi stilistice, **5**, p. 533—544.
RIZESCU I., *Un tip de vorbire indirectă liberă*, **6**, p. 647—650.
TEODORESCU ECATERINA, *Reflexiv şi pronominal*, **5**, p. 545—553.

DISCUŢII

BICIULESCU MARIN, *Ortografia şi punctuaţia în şcoala elementară*, **3**, p. 345—349.
DĂNĂILĂ VIORICA, *Analiza sintactică a textelor propuse în „Limba română", XII, 1963, nr. 6*, **5**, p. 559—563.
DRAGOMIRESCU GH. N. şi GABREA MARIA I., *Soluţii şi observaţii privitoare la analiza frazelor propuse în „Limba română" XII, 1963, nr. 5*, **1**, p. 113—120.
FLOREA VIORICA, *Numeralul*. Analiză distributivă, **3**, p. 335—343.
IACOB ŞT., *Cu privire la analiza sintactică a textelor propuse în „Limba română" XII, 1963, nr. 5*, **5**, p. 563—564.
OPRESCU MIHAIL, *Unele observaţii în legătură cu predicatul*, **1**, p. 129—130.
TEODORESCU VASILE, *Predarea gramaticii în învăţământul mediu*, **2**, p. 269—272.
TRANDAFIR GH. D., *Consideraţii asupra categoriilor verbale de persoană, număr şi diateză*, **1**, p. 121—128.

VOCABULAR

DAN ILIE, *Etimologii*, **3**, p. 329—334.
GHERGARIU L., NESTORESCU V., TOMICI M., ROBCIUC I., ILIESCU MARIA, GUŢU OLIMPIA, MORARU CORNELIA, *Note etimologice*, **1**, p. 97—111.
GIUGLEA G. şi GHERGARIU L., HRISTEA TH., ROSETTI-BĂLĂNESCU C., IFTINCHI GHEORGHE, *Note etimologice şi lexicale*, **6**, p. 651—669.
MARMELIUC D., GUŢU OLIMPIA, CĂLIN CORNELIA, *Note etimologice*, **2**, p. 263—267.
MOLIN VIRGIL, *Încercări de lexicografie tipografică*. Pe marginea unui început de vocabular tipografic al lui Petre Ispirescu (I), **2**, p. 251—261; (II), **3**, p. 317—327.
NESTORESCU V., ROBCIUC I., PĂDURARIU N., GUŢU OLIMPIA, *Note etimologice şi lexicale*, **5**, p. 555—558.
PETRIŞOR MARIN, *Originea numelui* Dobrogea, **4**, p. 433—437.
RIZESCU I., *Aspecte ale lexicului* Pravilei ritorului Lucaci, **4**, p. 439—451.
ŢICĂLOIU ŞERBAN, *Expresia* mii şi fărîme, **4**, p. 429—431.

ORTOGRAFIE

IANCU VICTOR, *Cîteva observaţii pe marginea ortografiei româneşti actuale*, **1**, p. 131—137.
THEBAN LAURENŢIU, *Din nou despre transliterarea denumirilor geografice străine*, **1**, p. 139—141.

TOPONIMIE

DONAT ION, *Consideraţii istorice asupra toponimiei româneşti* (II), **2**, p. 273—284; (III), **6**, p. 671—675.

DIALECTOLOGIE

Teaha Teofil, *Despre Atlasul lingvistic al Olteniei* (I), **3**, p. 351—369; (II), **5**, p. 609—615.

ISTORIA LIMBII

Carabulea Elena, *Acordul după înțeles și prin atracție în limba română veche*, **5**, p. 593—608.

LIMBĂ LITERARĂ

Canarache Ana, *Perfectul compus în texte narative*, **6**, p. 689—695.
Crețu I., *Din aspectele limbajului eminescian*, **2**, p. 225—230.
Gáldi L. (Budapesta), *Grecismele fanariote în limba poetică română*, **2**, p. 213—224.
Marino Adrian, *Alexandru Macedonski și limba literară*, **3**, p. 381—397.
Muster Dumitru, *Asupra cîtorva termeni oficiali*, **1**, p. 163—166.
Radu D., *Note privitoare la noțiunea „a crea" în lexicul lui Arghezi*, **2**, p. 233—250.
Săndulescu C., *Note despre vocabularul eminescian*. Prostatec, **2**, p. 231—232.
Seche Luiza, *Un nou mod de exprimare a vocativului feminin în limba română*, **1**, p. 159—161.
Seche Luiza, *Tele-...*, **3**, p. 407—412.
Seche Luiza și Mircea, *Despre adaptarea neologismelor în limba română literară. I*, **6**, p. 677—687
Ștefan I., *Evoluția terminologiei privitoare la „rimă" în limba română*, **3**, p. 399—405.
Tonăneanu G. I., *Clausula în proza lui Sadoveanu*, **1**, p. 143—158.
Tohăneanu G. I., *Considerații cu privire la stilul artistic al lui Ion Creangă*, I, **4**, p. 453—466; II, **5**, p. 565—582;
Ursu Despina, *Încadrarea morfologică a verbelor neologice în limba română din perioada 1760—1860*, **3**, p. 371—379.

FILOLOGIE

Gheție Ion, *Un vechi text literar românesc din secolul al XVII-lea*, **6**, p. 697—705.
Roman Ion, *Completări la* Bibliografia românească veche, **6**, p. 707—712.
Ursu N. A., *Paternitatea poemei* Plîngerea și tînguirea Valahiei *și unele versuri necunoscute ale lui Barbu Paris Mumuleanu*, **5**, p. 583—592.

CRONICĂ

* * * *Consfătuirea metodico-științifică despre gramatică și stilistică (Brașov, 31 martie—1 aprilie* 1965), **4**, p. 467—469.
Calangiu Anca, *Sesiunea științifică de la Iași a Societății de studii clasice*, **5**, p. 617—618.
Șuteu Flora, *Conferința națională de lingvistică românească*, **1**, p. 175—177.

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

Bolocan Gh. Eric P. Hamp, Словарь американской лингвистической терминологии (A Glossary of American Technical linguistic usage, 1925—1950), Moscova 1964, **6**, p. 719—721.
Gogolewski Stanislav (Lódź): Halina Mirska-Lasota, *Zwięla gramatyka języka rumuńskiego* (Scurtă gramatică a limbii române), Varșovia, Wiedza Powszechna, 1964, **5**, p. 626—628.

GUȚU-ROMALO VALERIA: Sorin Stati, *Cuvinte românești*. O poveste a vorbelor, București, Editura științifică, 1964, **5**, p. 619—620.

HAZY ȘTEFAN, *Dicționar-român-maghiar*, vol. I—II, București, Editura Academiei R.P.R., 1964, **5**, p. 628—630.

IANCU VICTOR, *Cultivarea limbii*. Culegere de articole, București, Editura didactică și pedagogică, 1964, **1**, p. 181—182.

JALBĂ C.: László Gáldi, *Esquisse d'une histoire de la versification roumaine*, **1**, p. 188—191.

MANECA CONSTANT: Adriana Lăzărescu-George Lăzărescu, *Libretto tascabile italiano-romeno. Ghid de conversație italian-român*, București, Editura științifică, 1965, **6**, p. 717—718.

MIHĂESCU H., *Istoria limbii române*. Vol. I: *Limba latină*, București, Editura Academiei R.P.R., 1965, **6**, p. 713—717.

MUNTEANU ȘTEFAN: V. Șerban, *Curs practic de sintaxă a limbii române*, București, Editura didactică și pedagogică, 1964, **1**, p. 184—188.

RĂDULESCU DANIELA: Ion Brăescu, Marcel Saraș, *Gramatica limbii franceze moderne*, București, Editura științifică, 1964, **5**, p. 631—633.

ROBCIUC I., *Dicționar român-ucrainean (Румунсько — український словник)*, București, 1963, **1**, p. 179—181.

RUSU VALERIU, *Balade populare românești*. Introducere, indice tematic și bibliografic, antologie de Al. I. Amzulescu, [București] Editura pentru literatură, 1964, **5**, p. 620—626.

STAN A. și STAN I. I., Solomon Marcus, *Lingvistica matematică*, București, Editura didactică și pedagogică, 1963, **1**, p. 182—184.

VASCENCO VICTOR, *Dicționar rus-român*, București, Editura științifică, 1964, **2**, p. 285—291.

Bibliografia lucrărilor de lingvistică apărute în țara noastră de la 1 mai 1964 pînă la 1 mai 1965, **4**, p. 471—523.

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1965

Întocmit de I. DĂNĂILĂ

INDICE DE MATERII *

A

ABATERE, ~a în limbă 209—212; ~a şi inovaţia în limbă 210.

ACORD, ~ul gramatical 593, după înţeles 595—601 şi prin atracţie 601—608.

ACTUAL, sensul ~ al cuvîntului 305.

ADAPTARE, ~a neologismelor în limba română literară 677—687; ~a neologismelor la sistemul morfologic popular 687.

ADJECTIV, ~e parasintetice în română 91; sinonimia ~elor la I. Creangă 579; atribute obiective exprimate prin ~e 422.

ADVERB, ~e parasintetice în română 91—92; ~e incidente în română 537—539; propoziţii atributive introduse prin ~e 419.

ADVERBIAL, predicat ~ 185; v. LOCUŢIUNE.

ALBANEZĂ, T. Cipariu despre postpunerea articolului în ~, bulgară şi română 299, 300; cuvinte din ~ în română 654.

ANALIZĂ, conceptul de ~ la neopozitivişti 201—204.

AROMÂNĂ, cuvinte din turcă în ~ 266.

ARHISEMEM 311.

ARTICOL, postpunerea ~ului în română 717; T. Cipariu despre postpunerea ~ului în albaneză, bulgară şi română 299, 300.

ATLAS, ~*ul lingvistic al Olteniei* 351—369, 609—615: anchetatorii 609—615, chestionarul 364—369, reţeaua de puncte anchetate 355—364; *Noul* ~ *lingvistic român* 353.

ATRACŢIE, acordul prin ~ 601—608.

ATRIBUT, ~e variabile şi invariabile 185; ~ul în dativ pe lîngă substantive verbale şi complemente indirecte în dativ 415—428; ~ul obiectiv exprimat printr-un substantiv în acuzativ 421 sau în genitiv nearticulat enclitic 421, 422 sau prin substantiv în genitiv articulat enclitic 422, prin adjectiv 422.

ATRIBUTIV, dativul ~ 418, 419; propoziţii ~e introduse prin adverbe, conjuncţii, locuţiuni conjuncţionale 419 şi prin pronume 418.

Â

Â, scrierea cu ~ 134.

* Trimiterile din indice se referă la paginaţia în continuare a revistei. Corespondenţa acestei paginaţii cu numerele este următoarea: p. 1—192 = nr. 1, 193—292 = nr. 2, 293—412 = nr. 3, 413—524 = nr. 4, 525—634 = nr. 5, 635—774 = nr. 6.

B

BIBLIOGRAFIE, completări la ~*a românească veche* de I. Bianu și N. Hodoș (vol. I—III), Dan Simonescu (vol. IV) 707—712; ~a lucrărilor de lingvistică românească apărute în țara noastră de la 1 mai 1964 pînă la 1 mai 1965 471—523.

BULGARĂ, cuvinte din greacă în ~ 100; T. Cipariu despre postpunerea articolului în albaneză, ~ și română 299, 300; elemente din ~ în influența slavă din graiurile dacoromâne 66—76; cuvinte din ~ în română 33, 71—75, 99—101, 106, 108—110, 266, 267, 448, 555, 558, 654, 666.

C

C final sonorizat în graiul din Pîrlești de Jos 330.

CALC, ~uri din franceză 662, 663, greacă 444, rusă 661—663 și slavă veche 443, 444, 450 în română.

CALITATE, ~a identificată cu cantitatea în glotocronologie 84.

CANTITATE, ~a identificată cu calitatea în glotocronologie 84.

CATEGOREM 311

CEHĂ, cuvinte din ~ în română 102.

CÎMP semantic 309.

CLASĂ, ~ele de contexte diagnostice pentru clasificarea numeralului 337.

CLASEM 311.

CLASIFICARE, contextele diagnostic în ~a numeralului 337.

CLAUSULĂ, definiție 144; ~a în opera lui M. Sadoveanu 143—158: ~ de patru 145—147, cinci 147—150, șase 150—154, șapte 154—156, opt 156—157, nouă 157—158 și zece 158 silabe; ~e de tip adonic 149, amfibrahic 150, anapestic 152, 158, dactilic 151, 158 și peonic 158.

COMPLEMENT, ~ul indirect în dativ și atributul în dativ 415—428.

COMPUNERE, ~a în diferite limbi 32 și în română 31; ~a și topica regresivă 32.

COMPUS, ortografia cuvintelor ~e 134.

COMUNICATIV, sensul ~ al cuvîntului 301.

CONFERINȚĂ, ~a națională de lingvistică românească din 7—10 octombrie 1964, București 175—177.

CONJUNCȚIE, propoziții atributive introduse prin ~ii 419.

CONSTANTĂ semantică 308, 314, 315.

CONTAMINARE, cuvinte formate prin ~ în română 654, 657, 660, 661, 686.

CONTEXT, ~ul diagnostic și clasificarea numeralului 336, 337; ~ul figurat în *Dicționarul poetic al lui Eminescu* 47.

CONTEXTUAL, sensul ~ al cuvîntului 305—306.

COORDONAT, sinonimie ~ă la I. Creangă 580, 581.

CULTIVARE, ~a limbii după T. Cipariu 298.

CUVÎNT, constanta semantică a ~ului 314—315; întrebuințarea 314, înțelesul 302 303 și semnificația 302 ~ului; sensul ~ului în lingvistica contemporană 301—315: actual 305, comunicativ 301, contextual 305—306, derivat 306, emoțional 301, etimologic 305, figurat 306, fundamental 306, general 305, 306, independent 306, literal, marginal, metaforic, ocazional, principal 305, 306, propriu, proxim 306, secundar 305, 306; sensul ~ului și noțiunea 303—305, funcțiunea 307; cauze care duc la schimbarea sensului ~ului: afective, externe 314, intelectuale 313, 314, interne, istorice, lingvistice, psihologice, sociale 314; semnificația și valoarea ~ului 314; variabila semantică a ~ului 314, 315; formarea ~elor în română 31—37; ortografierea ~elor compuse (toponimice) în română 134.

D

DATIV, ~ul etic 688, 689; ~ul confundat cu genitivul 423—425; atributul și complementul indirect în ~ 415—428.

DEMONSTRATIV, particule ~e la I. Creangă 458.

DERIVARE imediată 31, 36; cuvinte formate prin ~ regresivă în română 657, 658; ~ sinonimică la I. Creangă 581, 582.

DERIVAT, sensul ~ al cuvîntului 306.

DIACRONIC, semantică ~ă structurală 313.

DIALECT, definiție 645, 646; limbă și ~ 637; Al. Macedonski despre ~ 396.

DIALECTAL, raportul dintre general și particular și structura ~ă a limbii 637—646; limbă ~ă 637—646: definiție 644; discontinuitatea în sistemul ~ 643.

DIALECTOLOGIE, obiectul ~i 646.

DIATEZĂ 121—128: definiție 124, 125.

DICȚIONAR, **~e unilingve**: etimologii 666—668 și definiții 669 greșite în *~ul limbii române* (DLR); observații stilistice pe baza *~ului poetic al lui Eminescu* 45—63: context figurat 47; *~ul termenilor lingvistici americani* al lui Eric P. Hamp (în rusă) 719—721; **~e bilingve**: *~român-maghiar* în două volume 628—630: listă de cuvinte 629, cuvinte care lipsesc 629, variante fonetice, lexicale și morfologice 630; *~ român ucrainean* 179—181; *~ rus-român* 285—291: lista de cuvinte, etnonime care lipsesc arhaisme care nu ar fi trebuit să apară 281, echivalențe semantice 287, sensuri lipsă 287, 288, omonime discutabile 289, accente greșit indicate, indicații de arie greșite 290, erori de ortografie 290.

DIFERENȚIAL semantic 306.

DIFTONG ~ul *ea* trecut la *a* 698; ~ul *ie* trecut la *e* 132.

DISCONTINUITATE, ~a în sistemul dialectal 643.

DISTRIBUTIV, analiza ~ă a numeralului 335—343.

E

EMOȚIONAL, sensul ~ al cuvîntului 301.

ENGLEZĂ, cuvinte din ~ în română 683

ESENȚĂ, conceptul de ~ la neopozitiviști 200, 201.

ETIMOLOGIC, sensul ~ al cuvîntului 305.

ETIMOLOGIE, rolul ~i 273 populare 674 în toponimie; cuvinte formate prin ~ populară în română 664—666; neologisme cu ~ multiplă 681 propriu-zisă 683—686 sau unitară 682—683; ~ii din turcă în aromână 266; ~ii din greacă în bulgară 100; ~ii din bulgară în meglenoromână 33; ~ii din albaneză 654, bulgară 33, 71, 72, 74, 75, 99, 100, 101, 106, 108, 108—110, 266, 267, 448, 555, 558, 654, 666, cehă 107, engleză 683, franceză 20, 99, 218, 253, 254, 259, 261, 319, 326, 375, 377, 378, 553, 658, 659, 663, 666, 678, 681, 682, 685—687, germană 98, 106, 251—255, 259, 260, 263—265, 317, 319, 321—324, 326, 329—334, 374, 375, 556, 660, 669, 681, 683—687, greacă 71, 212—224, 373, 374, 444, 557, 558, 654, 658, 666, 681, 684—687, italiană 222, 224, 375, 377, 378, 663, 678, 681, 685—687, latină 34, 101, 133, 134, 221, 222, 273, 330, 373, 375, 377, 446, 651, 654, 656, 659, 660, 663—665, 681, 683, 685—687, 698, 715, 716, maghiară 71, 97—99, 104, 264, 265, 375, 446, 448, 661, 669, poloneză 102, 252, 681, rusă 98—101, 265, 266, 661, 662, 666, 684—687, sîrbo-croată 71, 73—75, 97, 102, 103, 108, 109, 273, 555, 666, 700, slavă veche 19, 65—76, 98, 99, 101, 102, 105, 109, 133, 273, 333, 433—435, 443, 444, 447, 448, 553, 555, 666, slovacă 102, turcă 19, 20, 71, 110, 111, 266, 267, 436, 556, 557, 664, 665, ucraineană 37, 72—75, 97, 99, 100, 105, 179, 265, 330, 332—334, 436, 555—557, 657 în română; ~ii din germană în poloneză 556; ~ii din engleză 661 sau română 287 în rusă; ~ii din maghiară în sîrbo-croată 104; ~ii din germană în ucraineană 556.

F

FACTOR, raportul dintre ~ii interni și cei externi în istoria limbii 17—20.

FENOMEN, concepția neopozitiviștilor despre ~ 200—201.

FIGURAT, sensul ~ al cuvîntului 306; contextul ~ în *Dicţionarul poetic al lui Eminescu* 47.

FONEM, ~ul în lingvistica matematică 183; ~ul individual şi ~ul individual identic 639.

FONOLOGIE, împrumuturile în ~ 18.

FORMAL, concepţia despre ~ a neopozitiviştilor 195, 196.

FORMALISM 196.

FORMALIZARE 196.

FORMARE, ~a cuvintelor în română 31—37, v. CONTAMINARE, DERIVARE, PREFIX, SUFIX.

FORMAŢIE, ~ii româneşti: calcuri 660—661, contaminări 660—661, etimologii populare 664—666, singulare refăcute de la plurale 658—660.

FORMĂ, conceptul de ~ 195 la neopozitivişti 196.

FRANCEZĂ, cuvinte formate cu sufixele *-auté*, *-ité* în ~ 37; *Gramatica limbii ~e moderne* de Ion Brăescu şi Marcel Saraş 631—633; calcuri din ~ în română 662—663; cuvinte din ~ în română 20, 99, 218, 253, 254, 259, 261, 319, 375, 377, 378, 553, 658, 659, 663, 666, 678, 681, 682, 685—687.

FUNCŢIE, ~a şi sensul cuvîntului 307.

FUNDAMENTAL, sensul ~ al cuvîntului 306.

G

G trecut la *h* în cuvinte împrumutate din ucraineană în română 72.

GENERAL, sensul ~ al cuvîntului 305, 306; raportul dintre ~ şi particular şi structura dialectală a limbii 637—646.

GENITIV, dativul confundat cu ~ul 423—425.

GERMANĂ, rata de retenţie a ~ei în comparaţie cu ~a veche de sus 78; cuvinte din ~ în română 98, 106, 251—255, 259, 260, 263—265, 317, 319, 321—324, 326, 329—334, 374, 375, 556, 660, 669, 681, 683—687 şi ucraineană 556.

GLOTOCRONOLOGIE, ~a şi problemele ei principale 71—85: lexicul de bază 81—84, calitatea identificată cu cantitatea 84, rata de retenţie 78.

GRAI, elemente slave în ~urile dacoromâne 65—76; ~ de tranziţie 640; sonorizarea lui *-c* (final) în ~ul din Pîrteştii de Jos 330; cuvinte formate cu sufixele *-oc*, *-oaie*, *-işte*, *-îşte*, *-oi*, *-ătoi-* *-cos* în ~ul din Valea Crişului Negru 33—34; cuvinte formate cu sufixele *-oi*, *-oaie* în *-~ul* maramureşean 33.

GRAMATICAL, acordul ~ 593.

GRAMATICĂ, predarea ~cii în învăţămîntul de 8 ani 269—272; *~a Academiei* 22—24, ediţia a II-a 24—29; *Schiţă de ~ a limbii române* (în limba poloneză) de Halina Mirska-Lasota 626—628; *~a limbii franceze moderne* de Ion Brăescu şi Marcel Saraş 631—633.

GREACĂ, cuvinte din ~ în bulgară 100 şi în română 71, 212—224, 373, 374, 444, 557, 558, 654, 658, 666, 681, 684—687.

GREŞEALĂ, ~a în limbă 209—212: raportul ei cu inovaţia 210.

H

H, dispariţia lui ~ iniţial 664.

I

IMPERSONAL, pasiv ~ 550.

IMPRECAŢIE, ~iile la I. Creangă 572—573.

INCIDENT, construcţii ~e 532—544 cu adverbe 537—539.

INDEPENDENT, sensul ~ al cuvîntului 306.

INDIRECT, complementul ~ în dativ şi atributul în dativ 415—428.

INDUCŢIE, conceptul de ~ la neopozitivişti 201—204.

INOVAŢIE, ~a, abaterea şi greşeala în limbă 210; Al. Macedonski despre ~ 390.

INTERJECŢIE, ~ii onomatopeice 456—457 şi sinonime 579—580 la I. Creangă.

INTERJECŢIONAL, predicat ~ 185.

INTONAŢIE, topica şi ~a la I. Creangă 455.

INVARIANT, variant şi ~ în limbă 639—640.

ISTORIE, raportul dintre factorii interni şi cei externi în ~a limbii 17—20; ~ *a limbii române*, vol. I 713—717; ~a vocabularului primelor texte juridice româneşti 439—451.

ITALIANĂ, rata de retenţie în ~ comparată cu aceea a latinei clasice 78; cuvinte din ~ în română 222, 224, 375, 377, 378, 663, 678, 681, 685—687.

Î

ÎMPRUMUT, ~ul în fonologie, morfologie 18 şi în lexic, v. ETIMOLOGIE.

ÎNTREBUINŢARE, ~a cuvîntului 314.

ÎNŢELES, ~ul cuvîntului 302, 303, 314; acordul după ~ 595—601.

J

JURIDIC, evoluţia vocabularului primelor texte ~ce româneşti 439—451.

K

K, transcrierea lui ~ din numele proprii ruseşti în română 136.

L

LATINĂ, rata de retenţie a ~ei clasice în raport cu italiana, portugheza şi româna şi cea a ~ei lui Plaut în raport cu spaniola 78; ~a balcanică, orientală, populară, vulgară 714; cuvinte formate cu sufixele *-issare* şi *-izare* 715 în ~; cuvinte din ~ în română 34, 101, 133, 134, 221, 222, 273, 330, 373, 375, 377, 446, 651, 654, 656, 659, 660, 663—665, 681, 683, 685—687, 698, 715, 716.

LEGE, T. Cipariu despre ~ile fonetice 300.

LEXEMATICĂ 301.

LEXIC, ~ul de bază în glotocronologie 81—84.

LEXICO-STATISTICĂ 77—85.

LEXICOGRAFIE, automatizarea ~i 527—531; ~ tipografică: vocabularul tipografic al lui P. Ispirescu 251—261, 317—327.

LIMBAJ, ~ul, raţiunea şi maşinile de gîndit 195—200.

LIMBĂ, raportul dintre factorii interni şi cei externi în istoria ~ii 17—20; variant şi invariant în ~ 639—640; ~ şi societate 17—20; abaterea şi greşeala în ~ 209—212; raportul dintre general-particular şi structura dialectală a ~ii 637—646; ~a comună generală 638—644; ~a dialectală 637—646; T. Cipariu despre ~ şi vorbire 297; *Istoria ~ii române*, vol. I 713—717; ~ **literară**: definiţie 8, discuţii din secolul trecut despre ~a română literară 39—44; T. Cipariu despre cultivarea ~ii 298; Al. Macedonski despre ~a română literară 381—397; adaptarea neologismelor 677—687; evoluţia terminologiei referitoare la rimă 399—405; ~*a scriitorului*: Tudor Arghezi: noţiunea de „a crea" 233—250, sinonimie populară 243—250, perifraza 239—241; I. Creangă 435—466, 565—582, imprecaţii 572—573, interjecţii onomatopeice 456—457, oralitate 454—455, parataxă 455, particule demonstrative 458, prelungirea vocalelor accentuate 457, 458, prezentul istoric, repetiţia 569, sinonimie 573—580 coordonată 580—581, topica şi intonaţia 455; Al. Macedonski 384; M. Sadoveanu: clausula 143—158: adonică 149, amfibrahică 150, anapestică 152, 158, dactilică 151, 159, peonică 158.

LINGVISTICĂ, realizări şi perspective în ~a românească 3—15; fonemul în ~a matematică 183.

LITERAL, sensul ~ al cuvîntului 305, 306.

LITERARIZARE, tendinţe de ~ în ediţia *Balade populare româneşti*, în 2 volume, antologie de Al. I. Amzulescu 622—623.

LOCUŢIUNE, sinonimia ~ilor adjectivale la I. Creangă 579; propoziţii atributive introduse prin ~i conjuncţionale 419; ~a pronominală adjectivală nehotărîtă *cine ştie ce* 114—117.

M

MAGHIARĂ, cuvinte din ~ în română 71, 97—99, 104, 264, 265, 375, 446, 448, 661, 669.

MAJUSCULĂ, scrierea cu ~ a toponimicelor compuse 135.

MARGINAL, sensul ~ al cuvîntului 305—306.

MEGLENOROMÂNĂ, cuvinte din bulgară în ~ 33.

METAFORIC, sensul ~ al cuvîntului 305, 306.

METODĂ, ~a glotocronologiei în lexico-statistică 77—85.

MORFOLOGIC, încadrarea ~ă a verbelor neologice în limba română în perioada 1760—1860 371—379.

MORFOLOGIE, împrumuturi în ~ 18.

N

NEOLOGIC, încadrarea morfologică a verbelor ~ce în limba română în perioada 1760—1860 371—379.

NEOLOGISM, Al. Macedonski despre ~e 391—392; etimologie multiplă la ~ele româneşti 681; adaptarea ~elor în limba română literară 679—687: ~e cu o formă şi cu etimologie unică 680—681 sau multiplă 681, ~e cu mai multe forme şi cu etimologie unică 681, 682 sau cu etimologie multiplă unitară 682—683 sau propriu-zisă 683—686; adaptarea ~elor la sistemul morfologic popular 687.

NEOPOZITIVISM, conceptele de analiză 201—204, esenţă, fenomen 200—201, formă 196, inducţie 201—204, noţiune 196, 197, 199 în ~ .

NOMINAL, predicat ~ şi predicat verbal 185.

NOMINATIV cu valoare de vocativ în română 159, 160.

NOŢIUNE 196; sensul cuvîntului şi ~a 303—305, 307; conceptul de ~ la neopozitivişti 196, 197, 199.

NUMĂR 121, 123, 125, 127; ~ul şi subiectul acţiunii la verb 124.

NUMERAL, analiză distributivă a ~ului 335—343: adjectival 337—339, adverbial 337, 339, cardinal 340, 342, colectiv 342, distributiv 337—339, 342, multiplicativ 337—339, 342, nehotărît 335, 336, 339—342, ordinal 340—342, substantival 337—339, 342.

O

OBIECTIV, atribut ~ 421 exprimat prin adjectiv 422, substantiv în acuzativ 421 sau în genitiv nearticulat enclitic 421, 422 sau prin substantiv în genitiv articulat enclitic 422.

OCAZIONAL, sensul ~ al cuvîntului 305, 306.

ONOMASIOLOGIE, noţiunea de „a crea" la Tudor Arghezi 233—250.

ONOMATOPEIC, interjecţii ~ce la I. Creangă 456, 457.

ORTOGRAFIE, ~a în şcoala de 8 ani 345—349; ~a toponimicelor compuse 134.

P

PARASINTETIC, formaţii ~ce în română 87—95: adjective 91, adverbe 91—92, substantive 91—92, verbe 89.

PARATAXĂ, ~a propoziţiilor subordonate la I. Creangă 455.

PARTICULAR, raportul dintre general şi ~ şi structura dialectală a limbii 637—646.

PARTICULĂ, ~e demonstrative la I. Creangă 458.

PASIV impersonal ca formă, ~ reflexiv 550.

PERFECT, ~ul compus 689—695 şi cel simplu 693 în texte narative.

PERIFRAZĂ, ~ele la Tudor Arghezi 239—241.

PERIOADĂ 186.

PERSOANĂ 121—123, 127.

PLURAL, ~ul modestiei şi al majestăţii în limba română veche 600; singular refăcut după ~20, 658—660, 684.

POLONEZĂ, *Scurtă gramatică a limbii române* de Halina Mirska-Lasota în ~ 626—628; cuvinte din germană în ~556; cuvinte din ~ în română 102, 252, 681.

PORTUGHEZĂ, rata de retenţie în glotocronologie a ~ei în raport cu latina clasică 78.

PREDICAT 129—130.

PREFIX, cuvinte formate cu ~ele *ab-* 93, *ad-* 93—95, 715, *ante-* 93, *anti-* 94, 95, *arhi-* 90, 94, 95, *co(n)-* 93—95, 715, *contra-* 93, 94, *de-* 715, *des-* 32, 92—95, *dis-* 715, *do-* 33, *ex-* 93, 94, 715, *extra-* 94, 715, *in-* 94, 715, *infra-*, *inter-* 94, *iz-* 33, *în-* 32, 92—95, 98, *între-*, *întru-* 93, *ne-* 92—95, *par-* 94, *per-* 93, 94, 715, *post-* 94, *pre-* 93—95, *prea-* 93, 94, *răs-* 32, 92—95, *re-* 92—95, 715, *s-* 93, *stră-* 32, 93—95, *sub-* 93—95, 715, *supra-* 93, 95, *sur-*, *sus-* 93, *tele-* 407—412, *trans-* 93, 94, 715, *tre-* 93, *ultra-* 94, 95 în română.

PREZENT, ~ul istoric la I. Creangă 569.

PRINCIPAL, sensul ~ al cuvîntului 305, 306.

PRINCIPALĂ, propoziţii ~e insuficiente 114.

PRONOMINAL, verbe ~e şi verbe reflexive 545—553.

PRONUME, propoziţii atributive introduse prin ~ 418.

PROPOZIŢIE, ~ii atributive introduse prin adverbe, conjuncţii, locuţiuni conjuncţionale 419, pronume 418; ~ii principale insuficiente 114.

PROPRIU, sensul ~ al cuvîntului 306.

PROVINCIALISM, atitudinea lui Al. Macedonski faţă de ~e 396.

PROXIM, sensul ~ al cuvîntului 306.

POSTPUNERE, ~a articolului în albaneză, bulgară 299, 300 şi română 299, 300, 717.

PUNCTUAŢIE, ~a în şcoala de 8 ani 345—349.

Q

Q urmat de *u* transcris *cv* 132.

R

RATĂ, ~a de retenţie în glotocronologie a germanei (în raport cu germana veche de sus), a italianei (în raport cu latina clasică), a portughezei (în raport cu latina clasică), a românei (în raport cu latina clasică) şi a spaniolei (în raport cu latina lui Plaut) 78.

REFLEXIV, pronume ~ 550; verbe pronominale şi verbe ~e 545—553.

REPETIŢIE, ~a la I. Creangă 569.

RETENŢIE, v. RATĂ.

RIMĂ, evoluţia terminologiei privitoare la ~ în limba română literară 399—405.

ROMÂNĂ, rata de retenţie a ~ei în glotocronologie în raport cu latina clasică 78.

RUSĂ, cuvinte din engleză în ~ 287; calcuri din ~ în română 661—663; cuvinte din ~ în română 98—101, 265, 266, 661, 662, 667, 684—687; v. DICŢIONAR.

S

S, alternanţa cu *z* 132.

SECUNDAR, sensul ~ al cuvîntului 305, 306.

SEM 311.

SEMANTIC, cîmp ~ 309; constantă 308, 314, 315 şi variabilă ~ă; diferenţial ~ 306.

SEMANTICĂ filozofică, generală şi lingvistică 301; ~ diacronică structurală 313.

SEMASIOLOGIE 301.

SEMEM 311.

SEMICOPULATIV, verbe ~e 185, 186.

SEMNIFICAŢIE 302, 307, 314.

SENS, ~ul cuvîntului în lingvistica contemporană 301—315: actual 305, comunicativ 301, contextual 305—306, derivat 306, emoţional 301, etimologic 305, figurat 306, fundamental 306, general 305, 306, independent 306, literal, marginal, metaforic, ocazional, principal 305, 306, propriu, proxim 306, secundar 305, 306; ~ul cuvîntului şi noţiunea 303—305, funcţiunea 307; cauze care duc la schimbarea ~ului cuvîntului: afective, externe 314, intelectuale 313, 314, interne, istorice, lingvistice, psihologice, sociale 314.

SESIUNE, ~a ştiinţifică de la Iaşi a Societăţii de studii clasice, 21—23 ianuarie 1965 617—618.

SINGULAR refăcut după plural 20, 658—660, 684.

SINONIM, ~e teritoriale slave în dacoromână 74—75.

SINONIMIC, derivare ~ă la I. Creangă 581, 582.

SINONIME, ~ populară la Tudor Arghezi 243—250; ~a la I. Creangă 373—381: adjective, locuţiuni adverbiale 579, interjecţii 579, 580, ~ coordonată 580, 586.

SISTEM, stilul şi ~ul lexical 312; discontinuitatea în ~ele dialectale 643; adaptarea neologismelor la ~ul morfologic popular 687.

SISTEMATIC, caracterul ~ al vocabularului 308—313.

SÎRBO-CROATĂ, cuvinte din maghiară în ~ 104; cuvinte din ~ în română 71, 73—75, 97, 102—105, 108, 109, 273, 555, 666, 700.

SLAVĂ, elemente ~e în dacoromână 65—76; cuvinte din ~a veche în română 19, 65—76, 98, 99, 101, 102, 105, 109, 133, 273, 333, 433—435, 443, 444, 447, 448, 553, 555, 666; calcuri din ~a veche în română 443, 444, 450.

SLOVACĂ, cuvinte din ~ în română 102.

SONORIZARE, ~a lui *-c* (final) în graiul din Pîrteştii de Jos 330.

SPANIOLĂ, rata de retenţie în glotocronologie a ~ei în raport cu latina lui Plaut 78; cuvinte formate cu sufixul *-era* în ~ 87.

STIL, ~ul şi sistemul lexical 312; T. Cipariu despre ~ 298; evoluţia vocabularului ~ului juridic în primele texte româneşti 439—451; ~ul lui I. Creangă 453—466, 565—582, v. LIMBĂ.

STRUCTURAL, semantică ~ă diacronică 313.

SUBIECT, ~ul şi autorul acţiunii la verbele active, pasive şi reflexive 122.

SUBSTANTIV, ~e parasintetice în română 90—91; ~e verbale determinate de atribute în dativ 415—428; atribute obiective determinate de ~e în acuzativ 421 sau de ~e în genitiv nearticulat enclitic 421, 422 sau articulat enclitic 422.

SUFIX morfologic 35; cuvinte formate cu ~ele *-auté*, *-ité* în franceză 37; cuvinte formate cu ~ele—*issare*, *-izare* în latină 715; cuvinte formate cu ~ele *-a* 92, 93, 95, *-al* 94, *-alisi* 373, *-ame* 34, 37, *-an* 267, *-anie* 93, *-ar* 94, 330, 334, *-arisi* 373, 379, *-asi* 373, *-aş*, *-atic* 94, *-aţi(un)e* 37, *-ă* 94, *-ăciune* 36, 37, *-ălui* 373, 375, 376, 379, *-ăreţ* 94, *-ătate* 36, 37, *-ătoi* 33, *-bil* 94, *-ciune* 36, 93, *-cos* 34, *-eală* 93, *-ean* 94, *eanţ* 33, *-elui* 373, 379, *-eni* 282, *-enie* 94, *-erisi* 373, 379, *-esc* 94, *-eşte* 93, 94, *-eşti* 281—284, *-etate* 36, 37, *-ete* 33, *-eţ* 33, 94, *-eţe* 94, *-fia* 377, *-fica* 93, 377, *-fsi* 373, *-i* 92, 93, 95, 376, *-ian*, *-ic* 94, *-ică* 20, 94, *-iciune* 37, *-ie* 90, 94, *-ime* 37, 94, *-inţ* 33, *-inţă* 93, *-iona* 377, 378, *-ior* 94, 658, *-irisi* 373, 379, *-irui* 373, 375, *-is* 94, *-isa* 377, *-isi* 93, 373—376, *-ism*, *-ist* 94, *-iş* 93, *-işte* 33, *-itură* 332, *iţi(un)e* 37, *-iuna* 377, 378, *-iza* 93, 377, *-izi* 374, *-işte* 33, *-mînt* 93, *-nic* 94, *-oacă*, *-oaie*, *oc*, *-oi* 331, *-ol* 657, *-oń(u)* 33, *-ona* 377, 378, *-os* 33, 94, 95, 658, *-osi*, *-psi* 373, *-tate* 36, 94, *-toare* 92—95, *-tor* 92—95, 662, 664, *-ţi(un)e* 37, *-ui* 92, 93, 95, 97, 98, 375, 376, *-ului* 373, 379, *-ură* 92, 93, 95, *-uros* 658, *-urui*, *-usi*, *-xi* 373 în română; cuvinte formate cu ~ul *-era* în spaniolă 87.

T

TERMEN, *Dicţionarul ~ilor lingvistici americani* al lui Eric P. Hamp (tradus în rusă), 719—721.

TERMINOLOGIE, evoluţia ~i referitoare la rimă în limba română literară 399—405.

TOPICĂ, ~a regresivă în compunerea cuvintelor 32; ~a şi intonaţia la I. Creangă 455.

TOPONIMIC, ~ce slave propriu-zise şi ~ce create pe teren românesc cu elemente slave 69; scrierea cu majusculă a ~celor compuse 135.

TOPONIMIE, etimologia 273 populară 674 în ~ ; consideraţii istorice asupra ~i româneşti 273—284, 671—675.

TRANSLITERAŢIE, ~a numelor geografice străine 139—141.

TURCĂ, cuvinte din ~ în aromână 266 şi în română 19, 20, 71, 111, 266, 267, 436, 556, **557**, 664, 665.

U

UCRAINEANĂ, cuvinte din germană în ~ 556; cuvinte din ~ în română 33, 72—75, 77, 99, 100, 105, 179, 265, 330, 332, 333, 334, 336, 555—557, 657.

V

VALOARE, ~a cuvîntului 314; ~a ca element al semnificaţiei 308.

VARIABILĂ semantică 314, 315.

VARIANT şi invariant în limbă 639—640.

VERB, ~e pronominale şi ~e reflexive 545—553; ~e parasintetice în română 89; ~e semicopulative 185, 186; încadrarea morfologică a ~elor neologice din perioada 1760—1860 în română 371—379; subiectul şi autorul acţiunii la ~ele active, pasive şi reflexive 122, 124.

VERBAL, predicat ~ 185; substantive ~e determinate de atribute în dativ 415—428.

VOCABULAR, caracterul sistematic al ~ului 308—313; ~ul primelor texte juridice româneşti 434—451; ~ul tipografic al lui P. Ispirescu 251—261, 317—327.

VOCALĂ, prelungirea ~elor accentuate la I. Creangă 457—458.

VOCATIV, nominativ cu valoare de ~ 159, 160; ~ feminin în *-a* 159—161.

VORBIRE, T. Cipariu despre limbă şi ~ 277; un nou tip de ~ indirectă liberă 647—650.

INDICE DE AUTORI*

A

Aaron, F. 405
Adam, P. 391
Adamescu, Gh. 371, 654, 677, 679, 682.
Aksakov 547
Alecsandri, V. 624
Alexandrescu-Dersca, M. 435, 436
Alexici, G. 622, 623, 698—701, 703—704.
Alvar, M. 352, 353, 357, 367, 369, 613.
Amzulescu, Al. I. [620—626]
Andrianov, B. A. 291
Antipa, Gr. 101, 102, 666
Apostolescu, N. I. 399
Apşa, Mihályi I. de 653
Arbore, P. 433, 435
Arghezi, Tudor 182, 234, 236
Ariceseu, C. D. 168
Aristotel 187, 312
Arndt, Walter 79
Arvinte, V. 8, 76, 105, 176, 557
Asachi, G. 405
Asan, Finuţa 87—95
Avanesov, R. I. 290, 642—644, 646
Avram, Andrei 176, 641
Avram, Mioara 21—29, 176, 372, **415—428**, 468

B

Babeş, V. 403
Bahner, W. 39—44, 176, 302, 309

* Cifrele tipărite cu caractere **aldine** drepte indică autori de articole publicate în revistă în anul 1965; cifrele tipărite cu caractere obişnuite, dar puse în paranteze drepte, indică autori recenzaţi sau discutaţi în articole speciale în revistă; celelalte cifre trimit la autori citaţi.

Balassa, József 99
Bally, Ch. 312, 648
Barbu, N. I. 21, 551
Barhudarov, S. G. 285—290
Bariţ, George 402
Bartók, B. 189
Battaglia, S. 718
Bălan-Ploieşti, Nicolaie V. 131, 135
Bănescu, N. 433—434
Bărbulescu, Ilie 4, 11, 101, 399
Beau, A. E. 39
Bělič, J. 638
Berg, Axel 207
Bernstein, S. B. 65, 66, 68, 72
Bianu, Ioan 707
Biciulescu, Marin 345—349
Bidu, Angela 301—315
Biedrzycki, E. 628
Birsan, A. 131
Blanché, R. 206
Bloch, B. 720
Bloch, O. 107, 664
Bloomfield, L. 720
Bogdan, Ioan 4, 11, 278
Bogrea, V. 264, 435, 436, 624
Bolliac, Cezar 405
Bolocan, Gh. [285—291], **637—646, 719—721**
Bopp, Fr. 3
Bordeianu, M. 76, 105, 557
Borza, Al. 651
Bottiglioni 610, 611
Bourcelot, H. 358
Bourciez, E. 88
Boutière, Jean 453
Brateikov, I. L. 183
Bratu, Florea 266
Brăescu, Ion [631—633]
Brăiloiu, C. 189
Brătescu, C. 433—435
Bréal, Michel 312, 393
Breban, V. 131, 134, 175
Brîncuş, Gr. 354
Broglie, Louis de 204
Brükner, Aleksander 556
Brunot, F. 39
Budagov, R. A. 25, 175, 301, 303—306, 314
Budai-Deleanu, I. 402
Bulgăr, Gh. 45, [181—182], 233, 383, 392, 394, 396, 540
Byck, J. 21, 125, 417, 425, 428, 660, 669

C

Çabej, Eqrem 175
Calangiu, Anca 617—618
Camproux, Ch. 76
Canarache, Ana 425, 427, **689—695**
Candrea, G. 718
Candrea, I. A. 35, 68, 74, 97, 98, 102, 103—106, 109—111, 265, 333, 555, 654, 655, 657, 659, 660, 662—664, 666, 683, 698
Capidan, Th. 4, 266, 672
Carabulea, Elena 34, 335, **593—608**
Caracostea, D. 57
Caragiu-Marioţeanu, Matilda 176
Carp, Mihai [131—134]
Cartojan, N. 701, 704, 705
Cavenaille, R. 717
Cazacu, A. 266
Cazacu, Boris 8, 9, 66, 143, 176, 181, 224, 353, 354, 365, 698, 699
Călin, Cornelia 266—267
Călineseu, G. 453, 568
Cândea, V. 707
Césari, P. 205
Chauchard, P. 198, 202
Cheresteşiu, V. 128
Chiţimia, I. C. 621
Chomsky, N. 720
Chrétien, C. Douglas 80
Cihac, A. de 4, 101, 102, 105, 109, 110, 555, 557, 654, 664
Cioculescu, Şerban 239, 242, 245, 248, 249
Ciopraga, Const. 453
Cioran-Camariano, Ariadna 591
Cipariu-Timotei 4, 187, [295—300], 403, 404, 699
Cizek, Eugen [713—717]
Cîmpeanu, E. 545
Cocora, Gabriel 167—173
Cocotailo, Gh. [179—181]
Cohen, Marcel 689
Coman, Petre 103, 104, 265
Companys, M. 611
Conachi, C. 401, 402

Condillac 42
Conduraché, Gh. 617
Constantinescu, N. A. 10
Copceag, D. 27
Corlăteanu, N. 569
Cornea, Paul 583
Coseriu, E. 80, 210, 301, 310, 311, 313
Costin, Lucian 103, 104
Costin, Miron 399, 400
Costinescu, Ion [167—173]
Coteanu, I. 8, 27, 28, 66, 68, 74, 75, 143, 144, 175, 181, **295—300**, 302, 304—308, 312, 538, 638, 645, 660, 700
Creţia, Gabriela [713—717]
Creţu, I. **225—230**, 231, 232
Cucu, V. 131
Curry, Haskell B. 205, 206, 208

D

Dal, V. I. 100, 107
Dampier, William 199
Dan, Ilie, **329—334**, 669
Darmesteter, Arsène 87, 312, 663
Dauzat, A. 76, 358, 609, 611, 612
Dănăilă, I. **209—212**
Dănăilă, Viorica **559—563**
Delavenay, Émile 205
Demetrios 187
Densusianu, O. 4, 8, 10, 34, 298, 299, 440, 549, 550, 553, 594, 596—598, 602, 622, 654, 660, 698, 700
Diaconescu, Paula 176, 185, 336, 337
Diaconescu, T. 617
Diaconu, I. 622, 623
Diaconu, I. G. 542
Diculescu, C. 654
Diego 651
Diego, Vicente García de 88
Diez, Friedrich 3, 4
Dima, Al. 453
Dimand, B. 25
Dimitrescu, Florica 76, 176, 701
Dobruşin, R. L. 183
Donat, Ion **273—284**, **671—675**
Doroszewski, W. 303
Dosoftei 400
Dragomirescu, Gh. N. **113—119**, [182], 339, 467, 538, 563, 564
Drăganu, N. 4, 21, 88, 97, 101, 126, 653, 699, 701, 703
Drimba, Vladimir 13
Dubarle, H. D. 198, 202
Duháček, O. 309
Dumitrescu, Al. T. 583—584
Dumitrescu-Buşulenga, Zoe 453
Durkheim, Émile 199

E

Edmont, E. 352, 358, 609, 610
Eliade, Pompiliu 585
Eminescu, M. 392, 394
Engels, Fr. 84
Erbiceanu, Constantin 583, 585, 591, 592
Ernout, A. 716
Eustatievici, Dimitrie 400
Evghenieva, A. P. 285, 290
Evreinov, E. B. 528

F

Fairbanks, G. 79
Fant, C. G. M. 183
Fant, I. 643
Filitti, I. C. 276
Finney, D. J. 84
Fischer, I. 88, [713—717]
Fitikov, S. I. 183
Florea, Viorica **335—343**
Fortunatov, F. F. 547
Fortunescu, D. C. 251
Frîncu, T. 698
Frunzescu, D. 280, 674
Fumet, Stanislas 200

G

Gabrea, Maria I. **113—119**, 467, **533—544**, 463, 564
Gáldi, L. 144, [188—191], **213—224**, 371, 704
Gamillscheg, E. 65, 66, 354
Gardette, P. 610—612
Gaster, M. 697, 700, 701, 703, 704

Gălăbov, Iv. 66
Gămulescu, D. 69, 73, 74
Georgiev, Vl. 175, 618
Georgin, René 661
Gerighausen, J. 39
Gex, Maurice 207
Ghergariu, L. **97—99, 651—656**
Gherov, N. 99, 101, 108, 109
Gheție, Ion 105
Gheție, Ion 28, 45, 176, 645, 646, **697—705**
Ghil, René 386
Gilliéron, J. 68, 352, 358, 609
Giuglea, G. 623, 624, **651—656**
Giuliano, V. E. 531
Giureseu, C. C. 279, 674
Gîlceseu, T. 354
Goga, N. 545, 547
Gogolewski, Stanislav **626—627**
Golescu, Iordache 374, 401
Golopenția, Sanda 647
Gonseth, F. 198, 199
Gorski, D. P. 303, 304
Grammont, Maurice 386
Grandgent, H. C. 656
Graur, Al. 7, 9, 12, **12—20**, 22, 27, 35, 36, 82, 83, 108, 114, 160, 175, 181, 182, 304, 307, 309, 314, 371, 387, 396, 430, 468, 549, 558, 645, 660, 681, 690—692, [713—717]
Grămadă, N. 434—435
Grecu, Al. 439
Gregorian, M. 354, 700
Grevisse, Maurice 548
Griera, A. 610
Griffin, D. A. 78
Grimm, J. 3
Grinčenko, B. v. Hrinčenko
Grujic, Branislav 107
Gudschinsky, Sarha 83
Guiraud, P. 301, 305—307, 310, 314
Guțu, M. 617, 618
Guțu, Olimpia **108—110, 265—266, 558**
Guțu-Romalo, Valeria 9, 78, 80, 176, 208, 427, **619—620**

H

Halle, M. 183, 643
Hamp, Eric P. [719—721]
Haneș, P. V. 371
Hansen, Asgar Rosenstand 25
Harary, F. 183
Harris, Z. S. 720
Hasdeu, B. P. 4, 299, 383, 384, 399, 628
Hatzfeld, H. A. 312
Haugen, A. 719
Havranek, B. 638
Hazy, Ștefan **628—630**
Heliade Rădulescu, Ion 42, 43, 374, 387, 404, 405, 584, 585, 592
Henry, Victor 549
Herbst, C. 131
Herczeg, Gyula 25
Herder, J. G. 42, 43
Heuser 111
Hill, G. 405
Hjelmslev, Louis 80, 301, 302, 308—310, 546
Hockett, Ch. F. 77, 720
Hodoș, Nerva 707
Hofmann, J. B. 35, 655, 716
Hoijer, H. 81
Hořejši, Vladimir 25, 176
Hrinčenko, B. 100, 102, 105, 106, 329, 556, 557
Hristea, Th. **657—666**
Hugo, Victor 389, 390
Hüsgen, G. 309
Hyart, Charles 648

I

Iacob, Șt. [182], 467, **563—564**
Iahot, O. O. 84
Ianeu, Victor **131—137, 181—182**
Iarcu, D. 169
Ibrăileanu, G. 8
Iftinchi, Gheorghe **669**
Igov, Anghel 103
Ilea, V. 700
Iliescu, Maria **106—108**, 372, [713—717]
Ionașcu, Al. 307
Ionașcu, I. 168
Ionașcu, Romulus 21
Ioneseu, George 169, 253, 254, 261
Ionică, Ion 353, 354, 614, 615, [624—626]
Iordache, R. 617, 618

Iordan, Iorgu 3—15, 21, 22, 27, 65, 66, 121, 123, 124, 159, 175, 176, 181, 187, 210, 211, 229, 265, 277, 282, 284, 345, 371, 377, 396, 407—409, 412, 416, 427, 429, 431, 453, 458, 550, 626, 653, 675, 678, 679, 680, 689, 691
Iorga, N. 251, 435, 621, 622, 699
Iorgovici, Paul 42, 43, 376
Ipsen, G. 309
Ispirescu, Petre [251—261], [317—327]
Istrate, G. 176, 181, 353
Ivanov, V. V. 79, [719—721]
Ivăneseu, G. 31—37, 175, 372, 671, 684, 697, 699

J

Jaberg, K. 312, 352, 367, 368, 609—611, 613
Jakobsen, W. H. 531
Jakobson, R. 183, 189, 643, 720
Jalbă, C. 188—191
Jarník, I. U. 25
Żelehowski, E. 102
Joos, Martin 720
Josselson, H. H. 528, 529, 531
Jud, J. 352, 610—612
Jula, N. 622
Jung, R. 204

K

Kangrga 103
Kelemen B. [628—630]
Kiparsky, V. 66, 175, 287
Klein, H. W. 39
Klimon, G. A. 79, 85
Kolman, Arnost 207, 208
Kosarev, G. G. 528
Kroeber, A. L. 79
Kross, E. 78
Kukenheim, L. 39
Kuryłowicz, J. 305
Kuznețova, A. I. 309
Kyričenko, M. 180

L

Lamb, Sidney M. 531
Lambrior, Al. 4, 21
Lăzărescu, Adriana [717—718]
Lăzărescu, George [717—718]
Laurian, A. T. 297, 404
Lees, Robert 77, 78, 80
Legros, E. 356
Lenin, V. I. 304
Leonte, L. 679, 684
Levițchi, Leon [285—291]
Lévy-Bruhl, L. 197
Lips, Marguerite 647, 650
Löfstedt, Einar 713
Lombard, Alf 25, 176, 371, 657
Luc-André, Marcel 233
Lunt, L. I. 25
Lupaș, I. 705
Lupaș, Liana 617, 618, [713—717]

M

Macarie, Liliana [713—717]
Macedonski, Al. [381—397]
Macrea, D. 131, 176, 181, 296, 352, 697
Maior, Petru 3
Maioreseu, Titu 43, 44, 392, 394
Makarov 666
Małecki, M. 65, 66
Maneiulea, Șt. 295, 296, 298
Maneca, Constant 717—718
Manoliu, Maria 10, 176, 336, 339, 341
Marcus, Solomon 15, [182—184]
Mareș, L. 333
Marino, Adrian 381—395
Marmeliuc, D. 263—265
Marouzeau, J. 126
Marr, N. I. 17
Martinet, A. 183, 552
Martino, P. 391
Martins, G. 529
Marzell 655
Massim, I. C. 297, 404
Mateescu, St. 467
Matoré, G. 309, 310
Mazur, M. 529
Mays, Wolfe 205

Mărculescu, O. 435
Meillet, A. 312, 445, 547, 549, 714
Meiseles, Gustav 131
Meringer 312
Metcalf, G. 78
Meyer, Gustav 654
Meyer-Lübke, W. 87, 88, 107, 651, 655
Mieläu, P. 304
Mihalci, D. E. 291
Mihăescu, H. 13, **713—717**
Mihăescu, N. 181, 182
Mihăilă, G. 12, **65—76**, 176
Mihăilescu, Vintilă 131
Miklosich, Fr. 11, 436
Mircev, K. 68
Mirska-Lasota, Halina [626—627]
Mitran, M. 136, **527—531**
Mitu, Mihai 301—315
Mladenov, St. 99, 100, 266, 267, 444, 448
Moch, François 202
Moisil, V. 434
Moles, A. 206, 207
Molin, Virgil 251—261, 317—327
Molnar, Ioan 401
Mongin, J. 68
Morariu, Cornelia 110—111
Moréas, Jean 391
Morot-Sir, Ed. 199
Mourin, L. 175
Müller, Max 43
Munteanu, Ştefan 184—188, 453, 577
Mureşanu, Andrei 40, 402, 403
Murgulescu, I. G. 175
Muster, Dumitru 163—166

N

Narski, I. S. 302
Nasta, M. 617, 618
Naum, A. 404
Nauton, P. 357—359, 367, 610—612
Neagu, Gh. 265
Nedilski, S. 102
Negulici, I. 405
Neiescu, P. 176, 353
Nestorescu, Virgil 99—103, 555—556
Nicolescu, Tatiana [285—291]
Niculescu, Alexandru 9, 144, 175, 215, 442
Nikonov, V. 80
Nyrop, Kr. 87, 88, 312

O

Ocheşanu, Rodica [713—717]
Oettinger, A. G. 528, 531
Ogden, C. K. 301
Ojegov, S. I. 285, 288, 290
Oksaar, E. 309
Olsen, Hedwig 25, 416, 417, 420, 425, 427
Olteanu, Pandele 76
Onu, Liviu 176
Oprescu, Mihai 129—130
Osgood, Ch. E. 306

P

Panaitescu, P. P. 282, 439, 621
Panaitescu-Perpessicius, D. 46
Panţu, Z. C. 652
Papahagi, Tache 8, 33, 102, 108, 263, 266, 557, 622, 623
Papp, I. 700
Parfene, C. [182]
Pascu, G. 33, 35, 36, 218, 251
Paule, H. 312
Pavel, Toma 453, 569
Păcurariu, D. 583
Pădurariu, N. 557—558
Păsculescu, N. 624
Pătruţ, Ion 66, 76, 176
Păun, Octav 621
Pârvan, V. 433
Pellis, Ugo 610
Penzig, O. 654
Perelman, Chaïm 195
Peretz, I. 439
Permione, V. 718
Pervain, Iosif 400
Peterson, G. E. 183
Petrişor, Marin 433—437
Petrovici, Emil 7, 10, 12, 65—67, 69, 72—76, 176 [285—291], 352, 353, 365, 610, [628—630], 646
Philippide, Alexandru 4, 21, 31, 105, 125, 299, 654

Piaget, J. 199
Pidal, R. Menendez 88
Pignon, J. 611
Pike, K. L. 720
Piru, Al. 585
Pisani, V. 618
Platon, G. 675
Pleşoianu, Gr. 404
Plower, Jacques v. **Adam, P.**
Poenar, P. 405
Poenaru, C. [181]
Poghirc, C. 287
Pop, Sever 65, 66, 352, 365, 366, 610, 611, 613
Popa-Tomescu, Teodora [713—717]
Popescu, I. 122, 123, 125, [182]
Popovici, D. 42, 400
Popović, Iv. 66
Popoviei, Titus 182
Porzig, W. 309
Pottier, B. 301, 311
Preda, L. 354
Propp, V. I. 621
Pumnu, Aron 584
Puşcariu, Sextil 4, 21, 65, 66, 73, 214, 245, 371, 550, 656, 660, 679

Q

Quine, W. V. 201, 307

R

Radu, Dumitru **233—250**
Ralea, Mihai 243
Rask, Rasmus 82
Raum, Alo 79
Rădulescu, Daniela **631—633**
Rădulescu, I. 131
Redhouse 111
Reichenkron, G. 65, 66
Reitz, G. 529
Reuning, K. 309
Revzin, I. I. 79, 183
Reznikov, L. O. 302
Richards, I. A. 301
Ricken, U. 309
Ristić 103
Rizescu, I. 19, **77—85**, **439—451**, **647—650**,
Robciuc, I. **105—106**, **179—181**, **556—557**
Rodrigues, Aryon Dall'Igna 77, 80
Rohlfs, G. 353
Roman, Ioana 182
Roman, Ion **707—712**
Romanschi, Ilcev St. 107
Rosetti, Al. 7—10, 12, 15, 21, 65, 66, 68, 101, 125, 175, 224, 299, 352, 353, 440, 600, 603, 658, 698, 699
Rosetti, Radu 278, 675
Rosetti-Bălănescu, C. **666—669**
Rudeanu, Vadim [285—291]
Russel, B. 201, 204
Russo, Alecu 43, 44
Russu, I. I. 13
Rusu, Grigore 353
Rusu, Valeriu 66, 353, 354, 614, 615, **620—626**

S

Sacerdoţeanu, A. 671, 673
Sadoveanu, Profira 144
Sala, Marius 19, 66, 175, 352, 443
Sandfeld, Kr. 25, 416, 420, 425, 427
Sapir, E. 719, 720
Saraş, Marcel [631—633]
Saussure, F. de 297, 308
Sauvageot, Aurelién 448
Săndulescu, C. 231—232
Săvulescu, Tr. 144
Sbiera, R. I. 550
Schaff, Adam 305
Scheerer 666
Scheuremeier, P. 364, 367, 613
Schleicher, A. 43
Schreyer, K. 25
Schuchardt, H. 312
Scriban, A. 35, 97—99, 101—105, 109—111 265, 330, 331, 333, 555, 654, 659, 662
Seche, Luiza 45, **159—161**, 335, **407—412**, **677—687**
Seche, Mircea 167, **677—687**
Séguy, J. 611
Seidel, Eugen 12
Semčinski, S. V. 106
Sfîrlea, Lidia 678, 685

Silasi, Gr. 699, 705
Simenschy, Th. 617
Simion, Eugen 46
Simonescu, Dan 707
Sîrbu, T. 169
Slama-Cazacu, Tatiana 9, 176
Slave, Elena [713—717]
Sommerfelt, Alf 18
Spartali, K. 557
Spitzer, L. 25
Stahl, H. H. 282, 283
Stamati, T. 405
Stan, A. 182—184
Stan, I. I. 182—184
Stan, Ionel 353
Stankiewicz, Edw. 641
Stati, Sorin 13, 126, 176, 305, 308, 419, 545—548, 550, [619—620], [713—717]
Stănescu, Petre 661
Stern, G. 312
Stockwell, Robert P. 641, 643, 720
Stojkov, St. 441
Straka, G. 368
Streinu, Vladimir 453
Stroeva, T. 314
Suci, G. I. 306
Svoboda, K. 312, 313
Swadesh, M. 77—84
Szantyr, A. 716
Szinnyei, József 104
Sztripszky, H. 698—704

Ş

Şapiro, A. B. 290
Şaumean, S. K. 183, 639
Şăineanu, L. 4, 103—105, 109—111, 251, 265, 659, 662—664
Şerban, V. [184—188], 561
Şevket 111
Ştefan, I. 399—405
Ştefan Nimfodora [285—291]
Şuteu, Flora 45—63, 88, 92, **175—177**

T

Tagliavini, C. 628
Tamás, L. 175
Tannenbaum, P. H. 306
Taylor, D. 78
Teaha, Teofil 33, 34, **351—369, 609—615**
Teeter, Karl V. 77
Teodorescu, Ecaterina 537, 538, 541, **545—553**
Teodorescu, Vasile [182], **269—272**
Tesnière, Lucien 552
Theban, Laurenţiu 139—141
Theodorescu, Barbu 621
Theodorescu, Mirela 176
Thomas, F. 716
Thunmann 299
Tiktin, H. 4, 6, 21, 97, 10, 102, 104—106, 109—111, 125, 186, 221, 263, 267, 659, 662, 664
Tocilescu, Gr. G. 653
Todoran, Romulus 66, 75, 99, 612
Tohăneanu, G. I. 143—158, 453—466, 468, **565—582**
Tomici, Mile 103—105
Topală, Ştefan [285—291]
Trager, L. 720
Trandafir, Gh. D. 121—128 545, 547
Trier, Jost 302, 309, 310
Trubaciov, O. N. 68, 443—445
Trubetzkoy, N. S. 640, 641
Tuaillon, G. 610
Tudose, Anatol [285—291]
Tutoveanu, A. 122, 123, 125
Twaddell, W. F. 720

Ţ

Ţieăloiu Şerban 429—431
Ţopa, E 652

U

Udler, R. 359
Ullmann, Stephen 303, 305, 312, 313
Ullmo, Jean 197, 198
Unbegaun, B. 65, 66
Ursu, Despina 8, 76, 105, **341—379**, 557
Ursu, N. A. 8 175, 372, 407, **583—592**, 659, 677—681, 683, 684
Ustinov, V. A. 528
Uşakov, D. N. 287, 289, 290, 529

V

Vachek, Josef 20
Vaillant, A. 443, 584, 585, 592
Vasecneo, Victor 67, 72, **285—291**
Vasiliu, Angela [285—291], [713—717]
Vasiliu, Em. 24, 176
Vasiliu, Laura 176, 307
Vasmer, Max 667
Văcăreseu, Ienăchiță 400
Vătafu, Marin 467
Vendryes, J. 126, 547, 549, 552
Vianu, Tudor 8, 54, 56, 57, 181, 182, 233, 453
Viciu, A. 698, 699
Vinogradov, V. V. 306, 547
Viski, Ioan 701, 703
Vîlsan, G. 623, 624
Vîrcol, V. 354
Vîrtosu, Emil 591
Volgelin, C. F. 720
Vossler, K. 312
Vraciu, A. 617, 618
Vulpe, R. 433—435, 617, 618

W

Wald, Henri 195—208, 304, 305, 307
Wald, Lucia [713—717]
Walde, Alois 35, 655
Wartburg, W. v. 107, 654, 664
Weigand, G. 357, 361
Weisgerber, L. 309, 310, 312
Wells, Rullon 301, 308
Werner, H. 305, 312
Wundt, W. 312

X

Xenopol, A. D. 382

Y

Yuen Ren-Chao 720

Z

Zeman, Jiri 207, 208
Zidar, Iosip 107
Zinsli, P. 309
Zipf, G. K. 306
Zveghinţev, V. A. 77, 84, 85, 301, 314, 719

INDICE DE CUVINTE

ALBANEZĂ

hudher 654
hudhere 654
hudhra 654
hurde 654
kopil 442

AROMÂNĂ

arăstoacă 102

BULGARĂ

бабана 267
бабанка 267
блеща 555
bliešty 555
vrabec 33
врачка 99
дървар 266
дърво́ 266
злъда 441
зълба 441
juda 666
jug 666
kuka 35
kuk 35
кисел 107
киселец 107
klaká 180
kožurec 33
levurda 654, 655
леля 109
mokreš 106, 108
мокрица 108
мокър 108
налуча 110
налучавам 110
налучкам 110
налучквам 110
neluca 109, 110
поряз 100
rabúl 101

rostoka 102
свестка 445
сврачка 99
седянка 558
сидянка 266, 558
сом 266
стрико 443
стрици 444
стръчати 448
тлака 180
фидан 266
хала 108
халица 109
хръбла 101
хърбел 101
чередел 101
шурей 444
ărbel 101

CATALANĂ

agrella 107, 108
oldre 655

CEHĂ

roztok 102
sum 266

CUMANĂ

Kara-Kulé 673

ENGADINĂ

uschievla 107

ENGLEZĂ

replacement 719
self-service 661
sorrel 107
substitute 719

FRANCĂ

* *sûr*

FRANCEZĂ

agradelo 107
agrelo 107, 108
aigreto 107, 108
amerrir 377
aprécier 215
atterrir 377
avertir 377
Boileau 31
Boircevoise 31
Boivin 31
bonbon 658
bougette 19
bras 311
budget 19
cachet 659
canapé 311
chaise 311
cohorte 683
composteur 261
confronter 683
couverture 259
fantôme 218
faufiler 553
fauteuil 311
formaliser 553
fournir 377
fraternité 37
gallé 319
garde-feu 31
garde-robe 31
groseille 108
incubation 665
insecte 659
interrompre 662
interrupteur 662
jaloux 678
joindre 718
jour 718
libre-service 661
martin 666
martin-chasseur 667
martin-pecheur 666, 667
nougat 20
obliquer 99
oloir 655
oseille 107
osille 107
ovule 659
paroi 662
paroi de l'estomac 663
patin 659
patine 659
ponçon 326
porte-plume 31
pouf 311
primauté 37
prosterner 553
putois 655
racine 663, 664
reptile 659
reptilis 660
roman 633
romanz 633
royauté 37
self-service 661
ski 660
soutenir 664
tabouret 311
télécinemá 409
thé 662
thé dansant 662
toile 663
vinette 108
voile 663

FRIULANĂ

nueli 655
roli 655

GERMANĂ

Abbreviatur 254
abmildern 264
Besitz 330
besoffen 329
breit 321
Bremse 332
charakterisieren 374
Defekt 317
Drucker 252
Durchschuss 321
Faierband 331
favorisieren 374
Fisch 252, 322
Form 318
gestelt 331
Geviert 253

Giessen 252
Greif 323
Habgeviert 253
habt Acht! 669
Handschuh 32
Hobel 98
Insekt 659
justieren 321
Kegel 260
Kehrrad 556, 557
Kehrt euch! 669
Kolumnentitel 259
Körper 260
Korps 260
Lastzug 332
Makulatur 322
malen 322
Marginalien 255
Martinsvogel 667
Matrizen 322
Meiler 264
melden 263
mild(e) 263
mildern 264
mustern 333
Nüssel 264
Pacht 265
pachten 265
Quadraten 260
Rast 333
rechts schaut 669
rechts um! 669
Reptil 660
Rolle 333
sauer 107
Sauerampfer 107
Schiff 253, 319
Schnellzug 333
Schrift 251
Schriftgiesser 252
Selbstbedienung 661
Setzen 252
Sitz 106
skandalisieren 374
Ski 660
Spalt 259
spationieren 324
Strecke 332
Süppe 332
Tenakel 326
übt 669
Unterbrecher 662
Unterschlag 252, 324
Vorspann 331
Winkelhacken 253, 261
Zusatz 255

GREACĂ

ἀδιάφορος 214
ἄκρεος 223
ἀρχέτυπος 215
ἀρχιτεκτων 215
ασχημογυναῖκα 557
ἀσχημος 557
ἄτομος 216
ἄχτι 215
βορέασ 100
γαμβρός 445
γαρίδα 558
δαοῦλι 557
διάδημα 217
δοῦλος ταπεινός 215
ἔξτασις 218
θάλαμος 222
Ἰούδας 666
καμπάνα 216
κανάρι 216
κανκραίνα 216
karida 558
κρέας 223
κροκόδειλος 217
κρύσταλλος 217
κυπαρίσσις 216
*λεβυροδες 654
λιβάδι 71
μαργαρίτης 658
μιτροπολίτης 658
μονάρχης 220
ὀξαλίς 107
ὄξυς 107
πανκοσμικός 220
πὰρδαλις 220
πλὰνήτης 220
πολέμαρχος 32
πομπή 220
προσφορῶ 221
σάπφειρος 222
σέβας 222
στρατιγός 32
στωϊκός 222
συλλαβή 222
σχῆμα 222
τσακίσματα 223
τύραννος 223
φέρω 547
φέρωμα 547
φιλοσοφία 32
φύλλον 218
φῶς τῶν ἀνθρώπων 618
χάος 218
χαράρι 664
hydra 654

ITALIANĂ

acetosa 107
aževra 107
cocca 34
cocco 34
cucco 35
famiglia 718
filobus 718
geloso 618
insetto 659
ola 655
olere 655
olezzare 655
ribalzare 656
tálamo 222
trolley 718
vela 663
zivola 107

LADINĂ

ežia 107

LATINĂ

acer 107
acerbus 651
acetum 107
acidula 107
acidus 107
acidulus 107
**acrus* 107, 108

ager,-um 660
ambulemus 698
auceps 31
aucupium 31
audio 547
audior 547
aurifer 31
auriger 31
auspex 31
auspicium 31
avonculus 718
avunculus 716
bos 715 716
bovis 716
bufalus 715
calceamen 34
campus 134
canem 134
**carnaceus* 684
coccum 34
codex 683
codicem 683
cohortis 683
committere 32
confrontare 683
conventus 716
**cubium* 665
cuculla 35
cucullio 35
cucullium 35
cucullus 35
diabolus 716
directitate 34
disciplina 656
displicina 656
dominor 417
duó(s) 716
erama 716
exoletus 655
experlavare 620
(se) facere 550
favissae 715
fimbria 665
flagro 656
fossatum 716
fraglo 656
fraternitas 37
fraternus 37
hodie 716
impero 417
incuibatio 665
insectum 659
insectus 659
lac 716
lacte 716
lacus 273
lana 134
Laurentsio 716
lego 547
legor 547
lens 716
lente 716
leporem 133
lucifer 31
lupus 715
luridus 654
maester 716
magister 716
moneo 547
moneor 547
monstrare 446
mori 716
moriri 716
nomerus 716
numerus 716
oboleo 655
odoler 655
olefacio 655
olere 651, 655
oletus 655
olidiare 655
olidus 655, 656
olire 655
oxalis 107
Oze 716
panem 134
permittere 32
peroleo 655
perrumpere 34
pompa 221
praeolo 655
puteal 715
rabula 101
radicina 663
rarus 664
rebalteare 656
redoleo 655
redolere 656
regalitate 37
regno 417
remaneo 134
reolida 656
reptilia 660
reptilis 659
rogo 547
rogor 547
romane 633
romanice 633
romanus 633
sal 716
sale 716
sams 266
sanguem 716
sanquinem 716
sápphirus 222
scrofa 715
soms 266
sorbus 651
suboleo 655
syllaba 222
taliat 133
transmittere 32
vallis 273
vede 716
vela 663
velum 663
vide 716
Vincentzus 716
zaba 716
zabalus 716

LITUANIANĂ

samas 266

MAGHIARĂ

csinál 97
csinált 97
csinogat 97
csinosgat 97
csinosit 97
csobány 104
csokoládá 686
dunna 104

dunnyog 104
dunyha 104
épen 332, 669
menten 661
nyil 264
nyil-alló 264
nyilván 265
szab 98
szabad 98
szabadni 98
szabó 98
számolni 446
szándék 448
szándok 448
szarka 99
választmány 99

MEGLENOROMÂNĂ

cujureți 33
som 266

NORMANDĂ

surelle 107

PICARDĂ

surelle 107

POLONEZĂ

kierat, 556, 557
pilc 252
roztoka 102
stryk 443
sum 266
tuz 106

PORTUGHEZĂ

azedinha 107

PROVENSALĂ

oler 655

ROMÂNĂ

A

abdica 376
abdicarisi 373
abjura 376
aboli 378
a (se) abona 376, 546
abonarisi 373
abreviație 254
abroga 376
absorba 377
absorbi 377
a (se) abține 546—548
acăța 447, 450
accede 378
accente 255
accidentar 255
accidenții 255
acetat 680
acetic 680
acidifia 377
acidifica 377
aciua 180
aciui 180
acmu 705
acolisi 447
acolosi 450
acomoda 376
acompanerisi 373
acompania 376
acompaniarisi 373
acoperământ 660
acoperemiș 660
acoperiș 660
acorda 376
acréu 223, 224
acriș 108
acru 108
activitate 37
acțeptului 375
acuitate 680
acum 705
acumula 376
acustică 680
acuza 376
adaos 255
adaus 255
adăpa 88
adăpătoare 90
(a) adăuga 180
(a) adăugi 180
addirui 375
aderență 682
adherență 682
adiáfor 214, 224
adiaforie 214
adiaforisi 214, 223
adiaforit 215
adiție 255
adiționa 378
adîncime 660
administrirui 375
admira 376
adnota 376
adopta 376
adoptarisi 373
adora 376
adorarisi 373
adormitor 91
adormițele 90
adresa 376
adresarisi 373
adresui 376
Adunați 277
Adunații-Bucovului 277
Adunații-Copăceni 277
aerisi 375
aerometru 680
aeronautică 680
aerostat 700
afecționa 378
afierosi 373
afina 89
afund 92
afundiș 90, 92
aga 625
agale 224
agă 19
agealîc 266
agent 686
a„hent 686
agor 660
agreez 133
agronom 680
agronomie 680
agru 660
agud 108
agur 660
aht 215
(a se) ahtia 546, 547
ahtiat 215

ajunge 186
*alături*ş 91
alb 255, 256, 657
albghifert 253
albitură 256
alboc 33
alboi 33
albol 657
alcalisa 377
alcaliza 377
a (se) alcătui 133, 546
Aldea 282
Aldeni 282
aldine 254
alee 132, 133
(a se) alege 186
alene 70
alfabet 256
alidad 682
alidadă 682
a (se) alimenta 546, 680
alineat 256
aliniare 256
alior 651
alminteri 538
alpin 680
altera 376
ama 376
aman 625
amănunt 449
amări 552
ambiant 680
ambiţiona 378
ameliora 680
amenajament 680
amerisa 377
amet 625
amildui 263, 264
amina 89
amîndoi 336, 340, 342, 598
amîndouă 336, 340
amîndurora 340
(a se) amoreza 546—548
amorf 680
(a) amorţi 549
amplua 376
amuzarisi 215
anal 680
analisa 377
analisi 373, 374
analiza 377
analoghisi 373
anangă 215, 224
ananghie 215
anapoda 215, 224
anastna 625
anatemarisi 374
anemic 680
anemometru 680
anevoinţă 90
anevoios 91
anglicistică 166
annota 376
anodinie 680
anonsa 376
antecede 378
antemăsurătoare 90
anteveni 379
antiaerian 88
anticameră 137
anticva 254
*antidata.*137
antidatare 137
antiepidemic 91
antimuncitoresc 91
antistatal 91
antiunionist 91
(a) antrena 547
anularisi 373
anunţa 376
anunţia 376
aortic 680
aparte 256
apă 304
apărea 211
apărie 332
apăsare 256
apela, 374, 376
apelarisi 373, 374
apelălui 375
apelpisi 373
apelui 376
aperitiv 680
apesătură 257
apetal 680
aplana 378
aplani 378
aplauda 378
aplaude 378
aplica 376
aplicălui 375
aplicui 376
apofiză 680
apostrofa 376
apostrofi 376
appelelui 375
appelului 375
apreasiarisi 215, 224
aprerisi 215
apretol 657
aproba 376
aprofunda 660
aprofunziune 660
apropiere 257
a (se) aproviziona 378, 546
(a se) apuca 456
apuseni 135
ar (s.m.) 680
aramă 766
arar 664
(a) arăta 186
arătare 577
arbora 376
arbori 376
arc 255
arcadă 680
(a) arde 576
aresta 376
arestălui 375
arestelui 375
arghelă 75
argumentirui 375
arhaisme 682
arhaismi 682
arhetip 215, 224
achicredincios 91
arhidiaconesc 91
arhipăstor 90, 92
arhipăstoresc 91
arhipăstorie 90, 92
arhiputernic 91
arhitécton 215, 224
arhon 216, 224
arici 136

aripă 257
ariva 376
arm 625
armonia 378
armonisa 377
armoniza 377
Arsache 279
arsenios 680
arteră 683, 687
arterie 683, 687
articularisi 373
artirie 683, 687
aschimódie 557
aservi 378
asigura 374, 376
asiguri 376
asigurisi 373, 374
aspirant 164
assentălui 375
asurzi 89
asurzitor 91
aşadar 537
aşez 532
(*a se*) *aşterne* 456
ataca 374
atacarisi 373, 374
aterisa 377
(*a*) *atinge* 447
atita 337, 339
atitora 336
atiţia 336
atlantic 135
átom 216, 224
atribua 377
atribui 377
aţid 687
augura 376
aur 35
(*a*) *auri* 35
autenticălui 375
auto 661
autodeservire 662
autorisa 377
autorisi 374
autoriza 377
autoservi 662
autoservire 661, 662
avansarisi 373
aventura 376
aventuri 376
avertiza 377
avizarisi 373
azurol 657

B

baban 267
babană 267
babă 70, 267
babiţă 74, 103
baca 625
badana 110
Bahna 672
bai-han 625
baie 132, 133
Bala 672
(*a se*) *balona* 546
balota 374
balotarisi 374
balsamic 681
balsamirui 375
baltică 135
bani 660
baniţă 658
barieră 257
Barjoiu 675
baş 625
bate 548, 552
batoză 137
baza 681
bazalt 686
băboiu 578
băborniţa 578
bădăna 110
Bădeşti 672
băiat 440, 443, 450
bănicioară 658
bănicior 658
Bărăgan 434
bătătoare 257
Beala 672
beneficia 376
benzol 657
Berivoeşti 672
bestragu 103
beteag 75
bezófin 329
bichiţă 73, 74
bici 136
bidileác 329, 330
bidinea 110
bidui 556
bineînţeles 537
bistragu 103
Bistriţa 672
biziţ 330
bîrdîc 625
bîrnă 70
Bîrzeiu 675
bîtoacă 33
bîtos 33
bîzdîganie 577
blaţi 698
blăm 698
blămaţi 698
blănui 97
blem 698, 701
blemaţi 698
bleojdi 555
(*a*) *blestema* 548
(*a*) *bleşti* 575
blocarisi 373
bobric 74
(*a*) *bodrogăni* 575
Bogdăneşti 672
(*a*) *bolborosi* 575
bolîndoc 33
bolnav 72, 75
bologan 660
bombarda 376
bombardui 376
bomboană 658, 659
bombon 658
boorîşt'e 33
bordură 254
boreal 681
borna 376
boroană 73
(*a*) *boroni* 73
bortă 73
(*a*) *boscorodi* 575
bosorcoi 33
botanică 681
boz 70

brabete 33
braiț 321
brată 74
Bratilov 672
brață 623
bravă (s.f.) 73
brazișt'e 33
brăbete 33
brățeale 230
Bresnița 672
Brezoaele 280
Brezoaia-Bibescului 279
brihán 330
brila 376
brînceşte 458
brînduşă 651
brînză („*frînă*") 332
brînzeri („*frînar*") 332
broşa 257
broşaj 257
broşură 257
bruşală 625
bruşos 33
buăr 655
bubá 657, 658
bubal (s.) 657
bubă 657
buchisa 576
buchisi 576
Bucov 277
Bucovina 433
Buda-Clucerului 279
bufetiera 159, 160
bufona 378
buhai 73
buhăr 655
burduhán 330
bureni 70
burghie (sg.) 71, 75
burghiu 71, 75
buruieni 70
buză 254

C

ca să 537, 539
Cacomeanca 674
cadența 403
cadență 402—404
cadru 258
caduc 681
calcaneu 681
calcă 258
calculălui 375
cald 654
calma 376
calmant 681
calonfir 625
calopăr 625
cam cît 539
cambană 216, 224
canar 216
candid 619
candidat 619
candidat în ştiinţe 164, 165
canela 279
cangrenisi 373
cangrină 216
canículă 681
cap 716
capac 661
capete 716
capsulă 681
capta 376
Caracal 673
caractere 258, 378
caractere oarbe 325
caracterisa 377
caracterisi 373
caracteriza 377
caractirisi 373
carat 681
carbonisa 377
carboniza 377
care 542
care va să zică 537
caridă 558
carnivor 681
carvan 625
casiera 150, 160
casierie 160, 161
cassă 258
castra 681
casui 556
caşet 659
caşetă 659
caşete, 658
catafronisi 373
catagrafisi 373
catastih 216, 224
catatrexi 374
catelog 330
catilióg 330
caţaon 625
Caţichea-Dîrvari 265
cavernă 681
caznă 137
că 539, 541—543
(*a se*) *căciuli* 546, 548, 553
(*a se*) *cădea* 118
căderă 402, 403
călfuţă 257
Călimăneşti 671
Călineşti 672
căpac 661
cărăgea 625
cărăvani 625
cărbunar 332
cărvănărit 625
căssuţă 258
căsui 556
cătană 625
cătane 625
căuta 446
ce 598
ceacîr 110—111
ceai 661
ceai dansant 662
ceas 70
Ceauri 672
Ceauru 672
cede 378
cel ce 24, 26
celar 625
Celciu 675
Celei 282, 675
Celieni 282
celuit 625
cenătui 97
centaur 686

centenar 685
centenariu 685
centimă 682
centimetru 682
centralisa 377
centraliza 377
centru 686
cepsea 625
cerc 687
(*a*) *cerca* 445, 446, 450
cercătură 445, 446
cercumspect 687
cerdac 625
Cereaşov 672
cesală 70
cesniţă 103
(*a*) *cetăra* 575
cheamă 133
cheglu 254, 260
(*a*) *cheli* 549, 552
chentavru 686
chentru 686
cherá 216, 224
chermesă 136
cher-ţaic 669
chiar 133
chimer 625
chinematograf 685
(*a*) *chiorî* 549
chioşac 104
chiparis 216
chiparos 216
chipurile 539
chir 217
chirát 556, 557
chircă 99
chiriaş 92
chirie 92
chişi 625
(*a se*) *cicatriza* 549
cică 541
Cicleni 675
cifră 684
(*a*) *cihăi* 575
cimpanz 685
cimpanzeu 685
cinacul 687
cină 687
cinăltui 97
cinătui 97, 576
cine 596
cine ştie ce 114—115, 563, 564
cine ştie cînd 115
cine ştie cît 115
cine ştie cum 115
cine ştie unde 115
cinematograf 605
cineş 596
cineva 596, 599
cioară 281
cioardă 72
cioareci 625
ciobanie 104
ciocoi („ciocîrlie") 33
ciocoladă 686
ciocolată 686
ciopli 234, 238
cioplită 235
cioplitură 235
Ciorăşti 281
Ciorogîrla 280
Ciorogîrla lui Varlam 280
ciot 658
ciotoş 33
cioturos 658
cireadă 72, 74
Cireaşov 672
circonscrie 379
circonveni 379
circumnavigaţie 88
circumscrie 379
cişcă 330
cişcován 330
citaţii 258
ciubote 73
ciumpăvi 625
ciupi 72, 75
ciurdă 72, 74
ciutuc 34
cline 134
cimp 134
Cîmpul-Severinului 674
cînd 459, 460, 466
cînd colo 464, 465
cîrmaci 136
cîrnat 684
cîrnaţi 684
cîrpător 625
cîrpenciu 34
cît 336
cît de colo 458
cîtă 336
cîtăva 337, 339
cîte 336, 337
cîte doi 337, 338
(*al*) *cîtelea* 336
(*al*) *cîtorva* 336, 340
cîtva 337, 339
cîţiva 336
clacă 72, 179, 180
claie 69
claun 682
claviculă 681
clădi 235, 238
clet 73
clei 70
cleşte 70
cleştuţe 254
climatic 681
clinic 681
(*a*) *clipi* 70
clistir 685
clişeu 320
cloambă 33
clombaros 33
clovn 682
clown 682
a (*se*) *coafa* 546
coajă 70
coamă 259
cobăit 580
cobiliţă 72, 75
coc 34
cocă 34
cociorvă 73
Cocorăştii-Caplei 675
Cocorăştii-Capli 675
a (*se*) *cocoţa* 35
codevălmaş 90
codevălmăşie 90
codex 683
(*a se*) *codi* 546, 548, 549, 553

codice 683
codicel 686
codichel 686
codichil 686
codicil 686
cohortă 683
Coiani 280
colan 625
colin 682
colină 682
colo 458
coloană 259
coloare 686
colonialist 287
coloncifră 259
colon-titlu 258
colonizator 287
color 686
colț 658
colțuri 259
colțuros 658
comănac 661
combate 379
combustibil 682
combustibile 682
comendălui 375
comendelui 375
comentar 685
comentarie 685
comentariu 685
comesean 90
comeseriaș 90
comisiona 378
comit („*cometă*") 217
comoară 98
compartiment 258
compatriot 591
compărea 211
complace 379
(*a se*) *complăcea* 546
componarisi 373
compostor 261
compozitor (*de literă*) 252
compreensiune 682
comprehensiune 682
compromes 685
compromeța 378
compromis 685
compromita 378
compromite 378
compune 379
comutație 719
conceda 378
concede 378
concepe 378
concepta 378
conduce 379
confiscălui 375
confișcălui 375
conforma 376
conformui 376
confrățesc 91
confronta 683
confrunta 683
confuziona 378
conglăsui 89
consătean 90
conscrie 379
conserva 259
consfătui 89
conspecta 288
constitua 377
constitui 377
constrînge 379
construa 378
constructor 236
construi 235, 236, 238, 378
conșcolar 88, 90
contabilitatea 160, 161
contimpuran 687
contrabanda 89
contradicălui 375
contraface 379
contrafăcător 90
contrage 379
contrapune 379
contrasemna 90
contrasemnătură 90
contraspionaj 88
contrazice 379
contribua 377
contribui 377
conține 379
conviețui 89, 379
convoi 288
coortă 683
copac 661
Copăceni 277
Copăcenii-lui-Varlam 280
copărtaș 90
cópil 442
cordea 217
corector 259
corectură 260
cori 73—75
corlată 625
cornițe 693
coromîsle 73, 75
corp 260
Costești 672
costos 33
costrăvă 104
costrei 104
cotărîță 73, 74
coteț 70
coz 111
crac 70
crăcănitură 399
cristal 217, 224
crocódel 217, 224
croi 236—238, 576
cruhár 330
crunta 447
cu adevăr 450
cu cît... cu atît 537
cu alte cuvinte 539
cu mare ce 579
cu mare greu 579
cu mare greutate 579
cu siguranță 537
cu toate acestea 537
cu toții 598, 599
cuadrați 260
(*a*) *cuba* 376
(*a*) *cubi* 376
(*a*) *cubui* 376
cucă 35
cucui 34, 35
(*a se*) *cucuia* 35
cucuieta 35
cúhar 105
cuib 665
cuibări 665
culcat 260

culegar 253, 261
culegător 261
culegău 253, 261
culege 261
culegere 261
cules 261
cultiverisi 374
culoare 686
cum 459, 460, 462
cumătru 445
cumnat 444, 450
cumnată 450
cumpatriot 591
cumsecade 31
Cupreni 675
cura 625
curabil 682
curablu 682
curarisi 375
curăți 180
Curpeni 675
cursive 320
cuscră 445
cuscrie 445
cuscru 440, 445
a (se) cuteza 549
cuvertură 259
cuvinte potrivite 240
cuvînt 716
cvadrați 256, 260

D

da (adv.) 70
dacă 539
dalbă 70
dară 537
data 376
datora 180
datori 180
daul 557
daúlă 557
dărvar 265
dărvă 265
dărvăli 265
de 463, 560, 563
de aceea 537
de amîndouă dățile 337
de atîtea ori 337, 338
de cîte două ori 337
de multe ori 337, 338
de vreme ce 537
deal 7, 579, 580
Dealu 273
Dealul 69
decalcifica 89
decede 378
dechiara 376
deci 137
declara 376
declararisi 373
declarui 376
decompune 379
decreta 376
decretui 376
dedicălui 375
deduce 378, 379
defecte 317
defina 378
definarisi 373
defini 378
degrabă 460
(a se) delăsa 546
deluros 658
a (se) demachia 546
a (se) demasca 546
deminți 379
demischie 624
demisiona 378
demite 378
demobilizator 91
deodată 460
depanda 378
dependălui 375
depinde 378
depozitălui 375
dereptare 450
dermacol 657
Desa 674
desbarcarisi 373
descărca 317
deschide 317
descompune 379
descrescător 91
deservi 378
desigur 537
desmirişti 89
despăduchea 89
despărți 450
desplace 379
despozarisi 373
desputului 375
destitua 377
destitui 371
destrăma 89
destrămătură 90
deși 538
deștept 331
detronarisi 373
devălmășie 90
(a) deveni 186
dezarmare 132
dezghin 111
dezgoli 89
dezintegra 132
dezolat 132
dezrobi 89
dezumfla 132
diádemă 217, 224
dictelui 375
dictirui 375
dihanie 577
dihor 655
dimpotrivă 537
dioasă 591
diortositor 260
dirige 378
dispărea 211
displace 379
disputului 375
distinge 377
distribua 377
distribui 377
dișlelt 331
divăr 74
diversifia 377
diversifica 377
divide 317, 378
dividirui 375
dlie 73
dîne 73
dîrloagă 578
dîrva 265
dîrvală 265

dîrvar 265, 266
Dîrvari 265
Dîrvarii-de-Jos 265
Dîrvarii-de-Sus 265
Dîrvarii-Necolescului 265
dîrvă 266
Dîrvăreşti 265
doamna 159
doamne 716
dobitoc 579, 590
Dobrogea 433—437
(*a*) *dobzăla* 576
doctore 160
doctorand 165
dodă 109
dogăta 33
doi 336, 337, 716
doică 70, 74, 75, 160
doichine 74, 75
(*al*) *doilea* 337
doiul 337
(*a se*) *domni* 549, 553
domnişoara 160
domnul 159
dondăni 575
dorifor 224
doros 33
dostai 104
(*a se*) *dostoi* 447
două 336
doznic 33
doznicos 33
drag 70
draghină 100
Dragomireşti 69
drăcărie 77
drăzneală 590
dreaptă(=*treaptă*) 665
dreptate 34
dreptătate 34
drig 626
drîglă 101
drug 252
drugar 252
dublătură 318
dugliş 580
duioasă 591
dúlos tapinós 217
Dumbrava 69
Dumnezeu 716
dună 104
duplicălui 375
dupuros 579
durol 657
dursuşi 253, 321

E

echivala 378
econom 219
economisa 377
economisi 373, 375
economiza 377
ecvala 376
ecvalui 376
edifia 377
edifica 377
educa 376
educălui 375
efectua 376
efectui 376
eforie 317
egala 376
electrisa 377
electrisi 374
electriza 377
Elhoviţa 672
elocvenţă 132
emite 378
emulsol 657
energhisi 373
englez 280
enjambement 399
Enoşeşti 279
enteres 591
erata 318
eratum 318
(*a se*) *erija* 546
escorta 288
estergai 71
estergal 71
estergă 71
estimarisi 373
estimă 222
eşplicălui 375
eventraţie 629
evghenicos 217
evghenie 217, 224
evghenis 218, 224
examen de diplomă 165
examen de stat 165
exerselui 375
existălui 375
existelui 375
expedălui 375
expedirui 375
exploatare 289
exporta 376
exportui 376
expune 379
éxtas 218, 224
extrage 379
extraşcolar 91

F

fabricarisi 373
face 377, 550
fáierant 331
faleză 137
famă 591
familiarisa 377
familiariza 377
fandomă 218, 224
(*a se*) *fandosi* 546
fantasie 218, 224
a (*se*) *farda* 546
(*a se*) *fasoli* 546
faţă 71, 74, 88, 318
favora 374, 376
favori 376
favorisi 374
favoriza 374, 376
favorizi 374
făli 552
fămĕe 441, 450
făptură 243, 244
fără doar şi poate 537
fără îndoială 537
fărmăcat 232
fărmăcător 232

fărmecat 232
fecior 442, 450
fecior vitreg 450
femeie 71, 132, 133
a (se) ferchezui 546
fereca 699
fereastră 318
ferica 699
fericat 699
fericăciune 699
fermenta 376
fermentui 376
Feteşti 675
(a) fi 186, 597
fiastră 443
fiastru 440, 443, 450
fidan 266
figurarisi 373
figură 320
fin 440, 445
fină 445
filă 218, 254
filomilă 218
filosofisi 218, 224
filotimie 218
fireşte 537
(a) fisiona 288
fisiune 288
fiş 252, 322
fixarisi 373
(a se) fistici 546, 553
floare 318
flocotini 34
Florica 160
floricică 20
fluviul 135
foale 34
foarte anevoie 579
(a se) fofila 553
folcos 34
fond 318
fora 219, 224
forma 376
formalisesc 374
formalisi 373
(a se) formaliza 553
formare 374
formarisi 373, 374
format 319
formă 318
formălui 375
formui 376
fotogenic 409
fotoreporter 410
frăşcă 99
frate 716
frăminta 237, 238
frămintare 237, 238
frămintat 238
frăţietate 37
frăţine 716
Frecaţi 284
frenghie 665
fringhie 665
frontispiciu 319
fulgeră 550
fund 92
fundament 319
fundoaie 33
fur 657
furdale 322
furnisa 377

G

galion 253, 254, 319
garanta 378
garantui 378
gargarizălui 375
garid 557, 558
garnitură 319
gaură 258
gângrenos 687
(a) găti 547
găzdac 625
găzdoaie 33
găzdoi 33
geamăn 625
gelos 678
generalisa 377
generaliza 377
germanisme 682
germanismi 682
germanistică 166
gheaţă 133
ghefirt 253
gherdanuri 230
Ghergani 282
Gherghe 282
Ghiculeasca 279
ghifert 253
(a) ghigosi 576
ghijoagă 578
ghircă 99
ghiser 251, 252
ghiză 626
ginere 440, 445
Gudecată 450
Gudeţ 450
giuminare 626
Giuvărăşti 279
gîlcoi 33
a (se) gîndi 548, 549
gîngav 70
Glavacev 673
Glavacioc 673
Glăvăcioc 673
Glăvăciov 673
gleznă 70
glicoproteide 629
glistir 685
gloabă 578
glucoproteide 629
glumă 70
glumeţ 70
a (se) glumi 70, 549, 553
glupav 447
Godineşti 672
gol 70
Goleştii-Vulpanilor 279
goli 70
gologan 660
Goniţi 284
gradie 73
gratifia 377
gratifica 377
a (se) grăbi 70
grădină 70, 71
Grădiştea-Floreştilor 279
grea 145
grebănos 579
greblă 70
greuoc 33
greutate 36

grif 323
grînişte 33
gropos 33
grosoc 33
grozos 33
(*a se*) *gudura* 546, 549
gunoi 70
guz 447
guziu 447
guzînă 73

H

hadarág 330
hagealîc 266
hai 457
hală 108, 109
hăliţă 109
haos 218
haptác ! 669
haracterisi 373, 374
haracterizi 374
haractirisi 373
harág 330
harar 665
harbuz 73
hartomandie 219
haţ ! 89
Hăbudul-lui-Leuş 279
heisicol 625
helei 625
hiastră 443
hiastru 443
hin 445
hină 445
Hinăteşti 672
hiperaciditate 88
hircă 99
hirean 70
hîrt 101
hîrca 578
hîtru 579
(*a se*) *hlizi* 546
hluz 105
hoanghină 578
Hoinari 284
hoşpónt 331
hotar 664
hoţ 664
hrană 70
hrăni 70
hrean 70
hreapcă 73
hucos 33
hucişte 33
hulub 73, 75
hulubă 100

I

Iablaniţa 273
iaca 464
ichiuri 319
iconom 219, 224
iconomie 219
iconomisi 373, 374
idee 133
identifia 377
identifica 377
idiotisme 682
idiotismi 682
idol 225—228
idrosferă 219
ieftinătate 36
iepure 132, 133
(*a*) *ieşi* 186
iezer 70, 133
ifos 219, 224
ţivor 661
(*a se*) *ijderi* 447
Iloviţa 672
ilustraţii 320
iminea 625
imperie 685
imperiu 685
impertinenda 219, 224
importarisi 373
impregnol 657
(*a*) *impresia* 378
impresiona 378
impune 379
imputenţă 687
inacceptabil 88
Înăteşti 672
incalculabil 91
incomoda 88
inconstanţă 88
incrimina 376
incubaţie 665
incuibaţie 665
indologie 166
induce 379
infertil 629
influa 376
influenţa 376
influerisi 373
informălui 375
iniţiale 320
inol 657
inovaţie 288
insect 659
insectă 659
insecte 659
insecti 659
insecturi 659
insinua 376
insinui 376
instrua 378
instrui 378
interbalcanic 91
intercede 378
intercomunicaţie 88
interes 591
interlinii 256, 321
interministerial 91
interpune 379
interraional 91
interşcolar 91
interveni 379
interzice 379
intravenos 88
intrigarisi 373
(*a se*) *introduce* 127
ioldaş 267
Ion 281
Ioneşti 281
ip 332, 669
ipt 669
irupe 687
isca 242, 245, 246
istori 376
(*a*) *istoria* 376

istorisi 373, 375
italice 320
a (se) iubi 80
iudă 665, 666
iugă 666
iuşpă 332
iute 70, 460
ivăr 661
ivi 245
ivor 661
(a) izafla 33
izbi 573
izlaz 72, 137
izmene 70
(a se) izmeni 546

î

îmă 440, 450
a (se) îmbrăca 546
îmbunătăţi 89
împăciuitorism 90
împăciuitorist 90
a (se) împărăţi 549, 553
împărtăşanie 90
(a) împărţi 448
împărţire 320
împătimire 225, 226
(a se) împăuna 546
împerechea 89
(a) împietri 549
împistrit 225, 227
împrejurime 90
(se) împrimăvărează 550
împune 379
în concluzie 537
în consecinţă 537
în definitiv 537, 539
în general 537
în loc să 23
în primul rînd 539
înaintat 34
înălţime 90, 320
încalecă 320
încălţame 34
încălzi 89
încălzitor 90
(a) începe 456
înceţoşa 89
încheieturi 450
închidere 320
închiria 89
încleială 90
încomora 98
(a) încremeni 549
încreţ 629
încrucişa 89
(a) încrunta 447
încuiba 665
încuibaţie 665
încumătri 448
(a se) încumeta 546
îndată 460, 661
îndatorinţă 90
îndemina 89
îndeminatic 91
îndemn 448
îndemna 448
îndoi 89
îndoială 90
îndoielnic 91
îndoios 91
a (se) îndopa 546
îndoit 337, 338, 449
îndrăznează 590
(a) îndrăzni 101
înduce 379
înfecorat 449
înflămurat 91
înfricoşa 89
înfricoşător 91
înfrumuseţa 89
înghermici 625
îngropăciune 90
înhăţa 89
înjobenat 91
**înmănuşa* 92
înmănuşat 91, 92
înmiit 337
(se) înmoinează 550
înmuguri 89
(se) înnoptează 550
întemeia 133
însă 537
înscris 625
insect 659
însemna 89, 186
însemnărică 90
înseninătate 90
însept 659
însepte 659
(se) înserează 550
însinălui 315
însinua 376
însînui 376
însoţit 449
înstrăinabil 91
însuşi 212
însutit 337
înşela 300
întăriciune 449
întineri 35, 36
întîi 337, 444
întîia 337
întîiele 337
întîietat 34
întîietate 34, 37
întîietătat 34
întîiul 337, 338, 343
întîmpina 89
întors 320
întort 36
întortăciune 36
întreba 450
întreg 36
întregăciune 36
întreire 450
întreit 338
întreprinzător 91
întrerupător 90, 662
întrerupe 662
într-o clipă 460
întruchipa 89
într-un buc 460
întunecat 442, 443
întunerec 549
înţeles 302, 303
a (se) învăţa 553
**înverde* 92
înverzi 88, 89, 92
învîrta 625
a (se) învîrti 70
înzecit 337

J

jaluz 678
Jarcovăț 673
Jarcoveț 673
Jarcovița 673
Jarcovți 673
jătar 261
jeg 180
jenarisi 219, 224
jandar 625
jepiște 33
jertfă 101
Jiblea 672
Jidoștița 672
Jidovștița 672
(*a*) *jnăpăi* 576
joacă 320
joi 716
(*a*) *jupi* 72
(*a*) *jupui* 72
justificare 321

L

la urma urmelor 539
labă 321
lacră 656
Lacu 273
laje 326
lașfug 332
latinismi 375
lăbărța 656
lămtie 132
lăsa 321
lăsătură 318, 321
lătărețe 321
lăutoare 574
a (*se*) *lecui* 546
leghitimălui 375
leică 73
lele 70, 109
lelică 70
leliță 70
lene 70
leneș 70, 580
leoardă 651—656
leoarță 33
leordă 652, 653, 656
leorțos 33
lepăda 447
lepădat de samă 447
leșie 321
letarghie 686
letargie 686
leurd 652
Leurda 672
leurdă 651—656
leurdeț 656
leurdiș 656
lioardă 652, 655, 656
licueface 377
linii 321
linii cu trăsură 321
Lipănești 280
litarghie 686
litargie 686
literă 321
litografi 376
litografia 376
liță 70
liținălui 375
liudă 675
liúrcă 332
liuzi 675
Liuzii-Călugăra 675
livadă 71
lină 134
locomotiv 682
locomotivă 682
loghisi 373
logodi 440, 445
lopățiță 74, 75
lozâ 73, 74
lozie 73
lubeniță 73
(*a*) *lucra hîrtia cu peniță* 241
lucrare de diplomă 165
ludâie 105
Luizii-Călugăra 675
lume (=*nume*) 625
lumi (=*numi*) 625
lumină (=*luminare*) 625
Lunca 273, 672
Lunceani 672
lungueța 322
luni 716
luntre 253
luști 557

M

ma(=„*dar*") 219
macadam 330
macru 36, 108
macula 376
maculatură 322
madapolam 687
madapolon 687
madepolon 687
madipolan 687
madipolon 687
magazia 171
magazioner 687
maghiar 133
magnetisa 377
magnetiza 377
magud 108
mai 551
mai de grabă 538
maică 109, 440, 450
maltratarisi 373
maluitură 332
mancă 73—75
Manuc 279
mare 35, 36
marfár 332
marginalii 255
margine 322
Marin 160
marintoc 33
marintoi 33
Marsilieni 279
martin 666, 667
martinaș 668, 669
marți 716
mastodon 685
mastodont 685
mașinist 252
maștehă 443
matepolon 687
material 322
materialisi 373

materie 322
matipolon 687
matrice 322
măcelărie 180
măcera 687
măciniș 180
măcriciune 36
măcriș 106—108
măcrișiele 107, 108
măcrișor 107
măcrișos 107, 108
măduă 655
măduvă 655
(*a*) *mălui* 332
mănechin 687
**mănușat* 92
mănușă 92
măr 300
măreștergură 87
mărgări 658
mărgărit 658
mărgăritá 658
mărgăriti 658
(*a*) *mări* 35, 36
mă-sa 450
măsea 19, 20
măsoaie 33
măluță 109, 440, 443
măluță mare 443
măluță mică 443, 444, 450
mecanism 683
meditarisi 373
mehanismus 684
mehaniszm 684
mehenghi 579
meldui 263
mentol 657
meprisa 377
mepriza 377
meremetisi 373
meritarisi 373
mestecătură 322
mestecul de singe 450
meșteșugul cuvintelor 240
metafizică 681, 686
Meteleu-Lipănescu 280
mia 337
mială 20
mici 430, 431
micșor 35
micșora 35
micucela 34
micușor 35
micutel 34
mie 336, 337
miercuri 716
mihanizm 684
mii și fărîme 429—431
milă 681, 686
milduĭ 263, 264
milion 336, 337, 681, 686
milui 74
mimisi 374
mimiza 374
mintenaș 661
mintenată 661
minunăție 577
(*a se*) *mira* 548
mire 447
mireazmă 447
Mironești 280
Mischie 282
Mischii 282
mișelame 34
mititel 34
mitropoli 658
mitropolit 658
mitutel 34
minca 572, 573
mîrc 74
mnilarie 332
moașă 440
(*a se*) *mocăi* 546
mocăni 106
mocnĭ 105, 106
modernitate 37
mofturos 658
mogni 106
mohni 106
Moldova 433
molefsi 373
molevsi 373
molipsi 373, 375
Momce 674
monarh 220 224
Monce 674
mondenitate 37
monedă 220, 224
monopola 378
moralisa 377
moralisi 374
moraliza 377
(*a*) *morocăni* 575
mortăčună 447
mortăčune 447
mostră 288
moș 88, 92, 334, 440, 441, 448
moșie 90
moșoaică 333
moșoaleă 333
moșoáncă 333
moșul 440
muere 450
muiare 441
muiere 71, 441
mult 337, 339
multiplicălui 375
multiplițirui 375
multora 336, 340
mulți 336
munții 135
murmurisi 373
mustră 333, 446
(*a*) *mustrului* 576

N

naftol 657
namilă 577
(*a se*) *naște* 186
năduf 71
nădușală 70, 71
nădușeală 75
năduși 71
(*a*) *năji* 657, 658
năjit 657
nălojnică 440, 442
nălucă 109, 110
năluci 109, 110
nălucire 225—227
nănășie 449

năprărupt 34
a (se) năpusti 553
născoci 246, 247
năsip 70
nătărău 579
nea 74
nebun 90
nebunie 90
nechibzuință 90
neciteț 91
necredincios 91
necruțător 91
necurățenie 90
nedelicatețe 91
nedreptate 90
(a) nedreptăți 89
neghiob 579
neimpozabil 91
neîndeminatic 91
nelocuibil 91
neologism 289
neomenesc 91
neomenește 92
neomenie 90
neorînduială 90
neromânește 92
nesăbui 98
nesăbuit 98
neștine 596
netipicar 91
neutralisa 377
neutraliza 377
nevastă 70, 71, 450
nevăstă 441
(a) nevoi 597
nici (s.) 264
nicocherá 220, 224
niilăr 264
nil 264
nilalău 264
nîlvan 265
nimeni 288, 596
nimic 288
nină 109
nisip 70
nisipos 70
nod 34, 658
nodos 34
noduros 658
(a) nogorosi 575
(a) nomadisi 373
noră 716
nostim 224
nostimioară 220
noutate 36
Novac 282
Novaci 282
nu numai... ci și 537
nucariște 33
nuga 20
numai iaca 464, 465
numerizălui 375
(a se) numi 186
nuntește 450
nurori 716

O

o (art.) 337
o dată 337, 338
oală 20
oameni 716
oaspe 716
oaspeți 716
obli 98
oblica 98, 99
oblu 98
obraniță 74, 75
obraz 70, 71, 74
observa 376
observălui 375
(a) observi 376
observirui 375
ocaziona 378
ocean 220, 224
ochiu 446
ocoli 447
ocor 625
ocupa 547
odaie 626
odată 455, 460, 462, 464
odată și 455, 461, 462, 464
a (se) odihni 70
ogîrjiți 580, 581
oglindă 70
(a se) oglindi 70
ogor 69, 660
ogorîște 33
ogorîște 33
ogura 376
oimac 625
oldaș 267
(a se) olicăi 546
oloîște 33
om 716
omăt 73, 74
(a se) omori 549
(a se) opera 552
opina 376
opintic 179
oprima 378
oprime 378
orcic 100
ordona 376
ordonui 376
Orlești 672
ortoman 626
osacol 657
ospătar 160
ospătara 159
osteni 70
otar 664
otînji 576
oț 664
ovest 685
ovul 659
ovulă 659
ovule 659

păceșe 265
păcioșe 265
păcișe 265
pact 265
pactui 265
paginator 322
pagină 322
pagubă 70
pahuîște 33
palpita 376
panama 20
paugósmic 220, 224
panóramă 220, 224

parafraza 88
paraleu 626
paralisa 377
paralisi 373
paraliza 377
Parapani 279
paratisi 373
parcă 541
parcurge 379
párdalis 220
paretisi 373
parveni 379
parvenitism 379
pașă 19
patin 659
patină 659
patru 336
pază (*vb.*) 211
păceși 265
păcișI 265
păgîn 619
părea 186, 211
părinţesc 449
păstaie 92
păstor 92
păstorie 90
păşuţ 625
pătrişor 253, 323
pătrişori 256
pe 28
pe cît 539
pe dată 460
pe loc 455, 460
peisaj 619
pelcar 252
pembé 393
pentru 230
pepene 73
perete 662, 663
perete abdominal 663
a (*se*) *peria* 546
perină 70
permite 378
pernă 70
personifia 377
personifica 377
personisi 374
pesăc 74
pesăcos 74
peste 179
Peştera 69
peşteră 70
petic 323
peţi 440, 445
a (*se*) *pieptăna* 546
pilcar 252
pinteni 70
piperig 555, 556
pipernicit 556
pipiric 555, 556
pipirig 555, 556
pir 70
pişchiric 556
pişpirică 556
piuă 655
pivă 655
pîine 134
pînză 663
pîrleaz 70
pîrpor 74, 75
pîrpur 74
planificarea 160
planţt 220
planită 220
planite 220
(*a*) *plastografi* 376
plastografia 376
plaz 69
plăsmui 247
plăsmuire 247
pleca 546
(*a se*) *pleca* 546
a (*se*) *pleoşti* 555
plictisi 375
Ploştina 672
plouă 550
plug 69
plută 72
pocitanie 577
Pocrui 672
Pocruia 672
podhorniţă 73
podnogi 72
Podu Oprei 675
Podu Rizi 675
Podu Rizii 675
Podul Moncii 674
Podul Muncii 674
Poenari-Apostol 675
Poenari-Apostoli 280
Poenarii-lui-Apostol 675
Poeniţa Voinii 675
poetisa 377
poetiza 377
pofti 70
pogolnic 625
pohoaţa 578
pohtă 450
poiană 70
pojar 74, 75
polecră 656
poliţă 70, 323
polog 71
pombi 220
(*a se*) *pomeni* 463, 464
pomvă 221
poniavă 73, 74
ponoji 72
ponson 326
popă 19
Popeştii-Danciului-Vornic 279
porboc 700
poreclă 656
poroboc 700
porobocel 700
porobocie 700
Poroinţi 672
port-pagină 323
porţie 323
posadnică 442
postavă 72
(*a se*) *posti* 553
postirui 375
a (*se*) *potoli* 546
posttonic 91
a potrivi 241
potrivit 337
povesti 241

practicălui 375
practisi 373
praf 72
a prărupe 34
prăşi 72, 75
preacucerniceşte 91
preainalt 90
preamări 89
preaputernic 91
preaputernicie 90
preasfinţie 90
preasfint 90
preceda 180, 378
precede 180, 378
precumpăni 89
precurge 379
predestina 88
predispune 379
predomni 379
prefăcător 90
prefăcătorie 90
prefeudal 91
prefira 89
preînălţime 90
preintîmpina 89
prelucrabil 91
prelungitor 90
premar 444
premilitărie 90
premisă 136
prerevoluţionar 91
presar 252
preschimbălui 375
prescrie 379
presimţi 379
presupune 379
preşcolar 91
preşcribălui 375
pretendălui 375
pretendelui 375
pretinde 378
prevala 378
prevestitor 91
previzibil 88
prezida 376
prezidirui 375
prezidui 376
Pribegi 284
pricepe 447
pricinui 97
prietinşug 449, 456
prima 337
prima oară 337, 338
(*a se*) *primeni* 72
primul 337, 339
prin urmare 537, 538
prisoase 323
priteaşcă 99
probă 260
probălui 375
proceda 378
procede 378
proclamarisi 373
proconsular 88
proferisi 373
proforisi 373
profunzime 660
pronie 221, 224
pronunţa 376
pronunţia 376
proporţiona 378
proprietate 37
proroga 376
prosfora (*s.*) 221, 224
prosfora (*vb.*) 221, 224
prosferisi 373
prosforisi 221, 224
prost 579
prostatec 231, 232
prosterna 553
protestălui 375
protestelui 375
protie 221, 224
protimisi 373
provisiuna 378
provocălui 375
publica 376
publicarisi 373
publici (*vb.*) 376
publicui 376
pucios 655
puioc 33
punct tipografic 323
punctură 324
pune 574
punta 376
puntui 376
purcea 19
puriaz 100
pustietate 36
putea 687
putinţă 449
puţin 337, 339
puţinătate 36
(*al*) *puţinora* 336, 340

R

rablă 100, 101
raclă 656
a (*se*) *rade* 546
radioascultător 663
radiojurnal 409
radiomagazin 410
radioprogram 410
radioreportaj 410
radioreporter 410
raliţă 72
ramazán 330
ramă 324
rar 664, 665
rariface 377
rariţă 72
rast 331, 333
ratifia 377
ratifica 377
raţiona 378
raţiune 378
răchită 70
rădăcină 663
rădăcină cubică 663
rădăcină patratică 663
Răduleştii-Filitis 279
(*a*) *răfui* 576
Răguleni 672
rămîn 134, 186
răpciugă 578
răpede 460
răritură 324
răsadniţă 72

răscroială 90
răscroitură 90
răscumpărabil 91
răsfăța 88, 89
răsfoi 89
răsti 546
Răstoaca 102
răstoaca 101, 102
răstoci 101—103
Răstoci 102
răsturniș 90
a (se) răsuci 70
răsuflătoare 90
răutate 36
război 70—72
(a se) război 553
răzbuna 89
răzgîndi 89
reacționa 378
reacțiuna 378
recategorisi 89
recomandare 374
recomandarisesc 374
recomăndălui 375
recreație 347
reduce 379
reducțirui 375
reducului 375
reduțirui 375
refiusarisi 373
regal 254, 324
rege (vb.) 378
regenerator 88
registru 324
reglete 254
regleți 256
reînarma 89
renăscător 91
reoaldă 656
repetălui 375
repetire 374
repetirisesc 374
reptil 659, 660
reptilă 659, 660
reptile 660
**reptilie* 660
respectălui 375
restoacă 102
reține 379
revalorifica 89
revizie 325
revocălui 375
revoluționa 378
re-xum ! 669
rexșut ! 669
rezolvirui 375
rezona 376
rezonui 376
rigă 221
rimă 403—405
ritmă 402
rizacă 100
ride 548
(a se) ride 549
(a-și) ride 549
rîhnă 450
rîmă (=rimă) 405
rînd 135
rîndunea 19
rîndui 324
ritmă 402
rol 333
romanistică 166
Românica 165
românistică 166
roștoc 102
rotar 252
roz 393
rudă 72
a (se) ruga 548
rumpe 34
rupe 34, 687
Ruseți 279
rușculiță 625
Rușii-lui-Asan 280

S

săfir 221
samă 447
sameș 446
samurastru 72
sanționa 376, 378
sancționi 376
sanda 20
sandlic 447
santimă 682
santimetru 682
sardea 20
sat 716
(a) satira 378
satirisa 377
satirisi 373, 374
satiriza 377
Satul-lui-Costea 672
Satul-Răgulii 672
saxana 20
săbău 98
săbui 98
(a) săcela 576
săin 34
sămășlui 445, 446
sămășluire 446, 450
sămui 446
sănitar 687
(a) săpa 75
a (se) săpuni 546
sărbăzele 651
Săseni 672
săslave 450
scandalisi 374
scarifice 377
scarifia 377
scarifica 377
scarlatin 682
scarlatină 682
scăndălisi 374
scăndălizi 374
scăpăra 48
schembea 20
schi 660
schimă 222
schimonositură 577
schioapă 325
schiu 660
schiuri 660
schizmire 448
schizu 447
(a se) sclifosi 546
sclipitor 91
scoabă 70
scoboriș 90

(a) scopi 72
scripcar 73
scripcă 73
(a se) scumpi 549
scumpoc 33
scutură 325
se 547, 549—553
searbăd 651
Secerile 675
Seciurile 675
secriu 705
Segarcea 672
seldeuoc 33
semeńesc 449
semeńie 445, 450
semipătrişor 253
semnătură 90, 325
semeńie 450
semui 446
(a) serva 378
(a) servi 378
serviciu 136
servire 661
sesiza 136
sévas 222, 224
Severineşti 674
sfat 70
sfărîmicios 91
sfătui 70
sfiinţă 447, 448
sfinţie 90
sfitoc 448
(a se) sforţa 546, 549
sfredel 70, 71, 74
sidarisi 373
sideanca 266, 558
sidol 657
sif 319
signatură 345
(a) sigura 374
sigurefsi 373, 374
sigurepsi 373, 374
sigurevsi 373, 374
siguripsi 373
(a) silaba 376
(a) silabi 376
(a) silabisi 375
silavă 222
simbátie 222
simpatie 222
sindrofie 224
sinologie 166
siroman 705
sistem 687
sistematisa 377
sistematiza 377
sistemă 687
sistim 687
sistimă 687
sînt 134, 135
sîntem 134
sînteţi 134
slab 579—581
Slatina 674
slatină 674
slavistică 166
slăbătură 578
slăbină 74
slăbire 325
slănină 70
slăvină 74
slobozia 275
Slobozia 275—278
Slobozia-lui-Enache 276
Slobozia-Mitropoliei 276
Slobozia-Vai-de-Ei 276
slog 73, 74
slugă 70
(a se) sluji 549
smenteală 450
smîrţog 578
snop 69—71
soarea 20
soaţă 441, 450
socoti 289
sodenclău 447
Sohadelu 675
Sohodolu 675
solidifia 377
solidifica 377
somarisi 373
somn 266, 658
somnoŕos 658
somnuri 658
somnuros 658
sondare 325
sora 159, 160
sorb 651
sorbală 332
soţie 71
spagmă 326
spaţii 256
(a) spaţiala 325
(a) spaţiona 325
spaţionare 324
spaţii 325
a (se) spăla 346
specifia 377
specifica 377
specularisi 373
spefificălui 375
spital unificat 164
spiţă 450
sponcă 73
spurcoi 33
(a) sta 186
stan 106
staorîşte 33
stative 71
(a) statua 376
(a) statui 376
stea 19, 45—63
steajer 72
stejer 72
stemplu 326
stenahorisi 373
stepenă 450
stih 222
(a) stihui 248
stihuri 248
stivei 447
stîlp 70
Stingăceaua-Predii 279
stîrci 448
stog 69
stohnî 106
stoicos 222
stomág 330
străbătător 91
străbunic 90
(a se) strădui 546

străfulgere 89
strămoș 88, 90, 92, 441
strămoșesc 91
strămoșește 91, 92
strămoșie 90
strănepot 443
străvechi 90
străvechime 90
strină 74, 109
stringe 241
strînsură 449
strug 70, 71
strună 73
strung 70, 71
subadministrator 91
subatomic 91
subchiriaș 90, 92
subcontrarietate 91
subdiviziune 88
subimpărți 379
subînchiria 89
subpămîntean 91
subscrie 379
subtrahirui 375
subtropical 91
subzice 379
sucală 70
(*a*) *sucăli* 575
succeda 378
succede 378
sucțedălui 375
sudui 625
sufăr 598
suferă 598
sui 133
sulă 254
suman 73
superpune 379
supoza 376
supozui 376
suprabugetar 91
suprafiresc 91
supraîncălzi 89, 90
supraîncălzitor 90
supralicitator 90
supranumi 389
suprapămîntesc 91
suprapune 379
supraveni 379
supraviețuitor 90
supărscrie 379
suptoi 33
suptrahirui 379
surda 591
surguci 230
surprinzător 91
sus 664
susținător 90, 664
susține 664
sută 333, 336, 337
(*al o*) *sutălea* 337
Sușești 279
svătoc 447
svedenic 440, 444, 445, 450
sviloc 448
szekringu 725

Ș

școală 88
școlar 88
șea 19
șeanț 325
Șegarcea 672
șezut 447, 448
și 455, 460, 462, 537
șif 253
șmală 322
șnelfug 332, 333
șocoladă 686
șocolată 686
șofer 160
șpalt 253, 259
șrift 251
șruv 251, 252
ștempel 254
ștemplu 326
ștevie 70
știință 590
știință 590
știrb 70
Știrba-baba-cloanța 578
știric 332
ștudirui 375
șugubăț 579
Șușița 672

T

tablă 326
taie 132, 133
tălam 222
tată 19, 440
tare 457, 458
taxatoarea 159, 160
taxirui 375
tăcătoi 33
tăia 326
tăietoare 326
tălpoiu 578
tătăișe 440, 441, 442
tătășie 440, 441, 442
tătuș 442
Tăușanca 280
teatru de stat 163
tejghea 133
tele-Defa 411
teleărtă 411, 412
telebusolă 408
telecinema 409
telecomandă 407
telecomunica 408
telecomunicant 408
telecomunicare 408
telecomunicat 408
telecomunicație 407
telecontrol 408
teledialog 409
teledramă 408
telefilm 409
telefon 407, 411
telefotografie 408
telegénic 409
telegraf 407, 411, 685
(*a*) *telegrafi* 376
telegrafia 376
telegrafic 407
telegrafie 407
telegramă 407, 411
teleimprimare 408
teleinterviu 409
teleistorie 409
telejurnal 409
telemagazin 410
telemăsura 408

telemăsurare 408
telemăsurat 408
telemăsură 408
telemăsurător 408
telemecanică 408
telemetru 408
telepatie 407
telepopulație 411
teleprogram 410
telereportaj 410
telereporter 410
televistă 410
telesăptămînă 410
telescop 407
telesintéză 411
telespectatór 410, 411
telespórt 411
teleléxi 411
teletop 407
televiza 408
televizare 408
televizat 408
televiziune 408, 411
televizor 408, 409
televoioșie 411, 412
televorbitor 408
(*a se*) *teme* 548
temei 133
tenaclu 326, 327
teoremă 686
teorimă 686
terpinol 657
teslă 70
teșag 252
teșlag 324
text 326
(*a se*) *ticăi* 546
tigoare 580
tigvă 72
tilegraf 685
timp 687
tineri 35
tintă 326
tipăritor 252
tiran 223, 224
Tismana 672
titlu-curat 326
titlu-fals 326
timpină 89
tinăr 35
Tîntava-Banului 280
tîrg 66
Tîrgoviște 674
(*a*) *tîrnîi* 576
Tîrșor 671
toată 337, 339
tobă 327
tocilar 70
tocilă 70
(*a*) *tolocăni* 575
tolomác 329
tont 579
tot 337, 339, 342, 598
totuși 537, 538
tovarășa 159, 160
tramă 89
trandafiriu 393
transalpin 88
transcarpatic 91
transcribălui 375
transcrie 379
transdunărean 91
transfigura 88
transformabilitate 90
transformism 88
transportarisi 373
traşcár 334
tráșcă 333
trăctălui 375
trăsni 137, 573
trătălui 375
trebui 133, 597
trebuie 132
trei 336
(*al*) *treilea* 337
tresăritură 90
trestie 70
(*a se*) *trezi* 463, 464
trist 338
trîmbă 72
trîndav 580
trîndă 33
trîndoc 33
trîntor 580
trosni 137
trup 70
tuci 289
tună 550
tunereci 590
turnătorie 327
Turnu-Severin 674
tuscinci 340
tuspatru 336, 340
tustrei 336, 340
tutcă 33
tutcoc 33
tuturora 336, 340
tuz 106
tuzlama 20

Ț

țarcă 99
țeavă 70
țentru 686
țesală 70
țichizmaia 223, 224
Țicleni 675
țiclu 687
țifră 684
(*a se*) *țigăni* 546, 549, 553
ține 664
țipa 36
țipăt 36
țircumflex 687
țircumstanție 687
țitarisi 373
țîrr! 334
țîrțăi 334
țîrțîi 334
țug 332
țugui 35
a (*se*) *țuguia* 35

U

udeliște 33
uest 685
uică 74, 75
uină 74
a (*se*) *uita* 546, 705
ulițâ 70
Ulmenii-Tăușani 280
ultim 337, 339

ultraconfortabil 91
ultramicroscopic 88
ultraregalist 91
umăr 327
un 337,
unchi 440, 443
unchi mare 443, 450
unchi mic 443, 444, 450
unchiaș 440, 443
unde nu 456
(*a se*) *unge* 546
urdă 654
urdzoi 33
urîtos 33
urma 449
urmă 449
ușure 237

V

val 70, 327, 449
Valea 273
vară 450
varietate 37
Varlam 280
vas 289
vasalt 686
văl 663
vălășeag 449, 450
vălul palatului 663
văpaie 89
văr 444, 450
vărsat 74, 75, 657
vărsător (*de litere*) 251
vechime 90
veghea 446
(*a*) *veghea voie* 446
Vela 674
verde 33, 88, 92
verdioc 33
veri primari 433, 444
versiface 377
**verzî* 92
(*a se*) *veseli* 549
vest 685
(*a*) *via* 705
vietate 36
vig 625
vincluri 259
vineri 716
vingălac 253, 261
vioi 36
vioiciune 36
virtual 682
virtuel 682
vis 248
(*a*) *visa* 248
visare 248
visorium 328
vileză 137
vitreg 443
vitriol 657
viță 445, 450
vizarisi 373
vizitarisi 373
Vîlcan 674
Vîlcana 674
vîrtej 72
vîrtelniță 70
vîrf 70
vlăguiți 580, 581
voal 663
vodă 19
voe 446
voiscă 625
voiajarisi 373
voinicame 34
volcan 686
volojman 99
volostman 99
voma 378
vomi 378
votarisi 373
vrașcă 99
Vrata 273
vrăbete 33
vrăbeț 33
vreme 70
vulcan 686
Vulcan 674
Vulcana 674

Z

za 716
zarnacadea 20
zaț 261
a (*se*) *zăbuni* 74
zămisli 238, 239
zăpadă 72, 74, 75
zărzălie 624
zărzălui 624
zăfar 261
zăfariu 261
zăuita 710, 715
zăvor 661
zăvuor 661
(*a se*) *zbengui* 546
zece 336, 337
zecile 337
zecime 337
zéfir 224
zénet 687
zefar 252
zefui 261
zgîrie-brînză 31
zid 70
zidi 70
zîmbru 651
zîț 106
zori 70
zůpă 332
zvăpăia 89
(*a se*) *zvîrcoli* 546

RUSĂ

абстрагировать 288
авиация 289
Агенство 290
аккомодация 289
акушѣр 290
акушёр 290
акцентуационный 720
алыча 288
альпинизм 289
алфавить 290
американец 286
американский 286
английский 286
англиканин 286
аннотация 287
аппарат 289
апрель 589
аргентинец 286

аргентинский 286
армянин 286
армянский 286
артельщик 286
ассигнование 288
астма 289
атлас 291
атомоход 286
афганец 286
афганский 286
африканский 286
баранка 290
баскетбол 289
безводный 291
безидейность 290, 291
безидейный 291
безинициативный 290, 291
безкусие 291
безыдейность 290
безыдейный 290
безынициативный 290
бельгиец 286
беременность 290
бирманец 286
бирманский 286
болгарин 286
бразильский 286
британский 286
броневи 287
бронепоезд 287
броня 288
бурак 286
бушевать 291
бухгалтерский 291
бычок 291
быть 291
вахтер 290
вахтёр 290
вбирать 291
взирать 286
водка 289
восток 290
время 291
вторичная фонема 720
вымогатель 290
вьетнамец 286
вьетнамский 286
гауптвахта 286
генеалогия 289
гимнастика 289
гирка 99
гиря 287
глюкоза 289
голодовка 290
голубятня 291
горючее 290
давно 290
демобилизация 290
дефис 288
дизентерия 290
долгожданный 291
евкалипт 290, 291
ёрш 291
жилплощадь 289
жюри 286
забросать 291
замена 719
замещение 719
замыкание 290
занавес 286
занавеска 287
запад 290
заседание 291
зельтерский 286
идентичность 719
израильский 286
интонационные просодему 720
истерика 290
истерия 290
как 289
капот 286
караульное помещение 287
кибинский 286
кириллица 290
киселица 107
кисленица 107
кислушка 107
кислушки 107
кислуха 107
кислый 107
кислянка 107
китайский 286
китобой 288
класс фокуса 719
клевета 290
климат 290
кобра 291
кобыла 289
когда 289
комит 290
колонизатор 287
комплексный 290
комсомол 290
конвой 288
конвойный 288
конспектировать 288
конспирация 290
конь 289
координированные ядра 719
космодром 286
космонавт 286, 287
космонавтика 286
котелок 330
крайность 286
кубинец 286
культпоход 286
ландшафт 286
латиница 290
лущити 557
май 290
малина 289
март 290
мартын 666, 667
медведица 290
наложница 442
наушник 286
наплечник 290
национальность 287
нация 287
небезинтересный 290
небезынтересный 290, 291
нейлон 286
нейлоновый 286
неологизм 288
нефт 290
никто 288
ничто 288,291
новообразование 288
облый 98
образец 288
образник 288
обрамление 719
обтекаемый 289

однородные члены предложения 288
омоним 290
осина 290
особа 291
остро́та 290
острота́ 290
отсылка 290
очко 291
пачеси 265
па́чесь 265
персик 289
плакучий 291
плеск 290
плёск 290
плохой 291
под 291
подстановка 719,
попрежнему 290
попурри 290
пракский 286
предопределеный 720
предопределяющий 720
прилунение 286
примениться 286
пристяжка 100
притяжка 100
проживать 290
просодема 720
просодическая фонема 720
противостоять 291
радиослушатель 663
расток 102
расщепить 288
расщепление 288
редкий 291
редис 291
рептилия 660
румынский 286
руссизм 290
руссистский 290
руссификатор 290
руссификация 290
руссифицировать 290
руссифицироваться 290
русский 286
самообслужание 661,662
свесть 445
свод 289
связка 289
сквозить 286
славист 290
славистика 290
сладкий 291
совнархоз 286, 287
соврать 289
совраться 289
сом 266
сосуб 289
спуск 289
спутник 719
столоваться 286
стон 291
стрелка 289
строение 289
стюардесса 286
судья 287
суперсегментный 720
счётчик 289
считать 289
таракан 290
тире 288
ткань 289
торжествовать 287
точить 289
туз 106
угнемение 287
удар 289
уже 291
усичение 719
ушанка 290
фаза 289
фамилия 288
хороший 291
цигейка 287
черепаха 290
червь 291
чёрточка 288
чесаться 290
чечевица 286
чугун 289
широкоэкранный 286
шифр 287
шницель 289
штаб-квартира 289
штанга 287, 289
шурин 444
эвкалипт 290
экзаменатор 290
экзаминатор 290
экскурсант 289
экскурсия 289
эксплуатировать 289
эксплуатация 289
электробритва 286
этен 289
ядра близнецы 719

SĂSEASCĂ

Râbgl 101

SÎRBO-CROATĂ

bäba 103
bäbica 103
bez 103
bestrega 103
bëstraga 103
bika 73
bikica 73
bubrek 74
gúz 73
gúzin 73
gûzina 73
gùzica 73
guzonja 73
vrata 273
dever 74
dio 104
diver 74
djever 74
dosta 104
dóstajan 104
бобаныа 104
zabuniti 74
jug 666
kiseljak 107
kisco 107
kòstrava 104
kostrba 104
kòštrava 104

lelja 109
lud 105
lùdaja 105
lučiti 110
ljelka 109
ljelja 109
milovati 74
milujen 74
mrk 74
мукнити 105
pljočtiti 555
rastoka 102
свâст 445
slabina 74
сом 266
sreća 104
strina 74
тла́ка 180
траг 103
čèsnica 103
činiti 97
čòbańa 104
чоба ьа 104
čest 104
ćòǧka 104
хала 108,109
haran 664
шура 444

SLAVĂ-VECHE

амен 450
banja 133
бестоѹднѣ 448
blensti 555
bljoda 555
bljosti 555
бльштати 555
брачнѣ 450
brěg 439
bukovina 433
висѧт 448
vucariti sę 553
glumiti sę 553
do 104
dělŭ 273
dobrica 435
driznonti 101
jir 620
zrŭtva 101
зѧть 445
зѧтельство 445
zablanŭ 273
исканїе 446
истѧзанїе 449
Ijuda 666
lelja 109
lonca 273
млъкнѫти 105
мокнѫти 105
molĭdova 433
**naluciĭi* 110
наслѣти 449
oblŭ 98
обличити 446
пашеног 444
посаѣдѹет 449
посѫждати 446
посѫжденїе 450
полотьнъ 450
prospasti 620
прѣиманїе 446
rabiti 101
rastu 333
растокъ 102
rastočiti 102, 103
расѫждати 446
родство 445
свести 445
свитик 448
**svьstы* 445
сврака 99
slatina 674
сомъ 266
степень 450
стрицъ 443
syta 104
съминѣнїе 449
сьмѫщенїе 450
съцрѣг 449
съванъ 104
троицѫ 450
тьмникь 442
tărgoviǧte 674
оу своенїе 450
оѹтврьжденїе 449
cetorutu 620
шѹрь 444

SLOVACĂ

raztek 102
raztocje 102

SPANIOLĂ

acedera 107
aranuelo 651
corni 87
cornicortadera 87
cortar 86
oler 655
serba 651
serbal 651
serbo 651

TURCĂ

badana 110
badana firçasi 110
çakir 111
çakirdikeni 111
çakirkeyf 111
çakirkeyfi 111
daul 557
davul 557
dizghin 111
fidan 266
frengi 665
harar 664
yoldaş 267
koz 111
pirpiri 556

UCRAINEANĂ

бідувати 556
bosorka 33
википити 180
бидло 330
бидляк 330
да́лечі 180
Dobrodeja 436
Dobrodija 436

дрáбина 100
girka 99
голокірка 99
грузь 105
збігти 180
касувати 556
кеират 556
киерат 556
кірàт 556, 557
кушка 330
кушковый 330
котел 330
котелок 330
крух 330
кýхар 105
лен 180
луска 557
лушити 557
милиння 332
млúво 180
мошонка 333
nežyt 657
опеньóк 179
пачоси 265
пíдпирка 555
пíдстúлка 180
пíкрушка 180
пóмúлка 180
поножі 72
притяжка 100
різáк 100
ростечися 103
ростока 102
svistk 445
сом 266
стан 106
стогнати 106
токнути 105, 106
тóкти 105.
толóка 180
трачка 334
туз 106
чинúти 97
сіпй 97
шуряк 444
юшка 337
якась 180
якийсь 180
ятка 180

VALONĂ

Surelle 107

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

E R A T Ă la nr. 5/1965

Pag.	rîndul	în loc de:	se va citi:
555	17 de sus	provine din *блéщя*	provine din *блещя*
557	25 ” ”	*лýшити*	*лýщити*
561	14—15 de sus	subiectivă	completivă directă
599	2 de jos	p. 00	p. 90

Revista „Limba română" este o publicaţie care se adresează unui cerc de cititori interesaţi de problemele lingvisticii.

Revista abordează în primul rînd studiul limbii române : gramatică, vocabular, limbă literară şi stilistică, istoria lingvisticii româneşti, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, toponimie, onomastică şi filologie. În al doilea rînd, revista publică regulat articole de lingvistică generală.

Studiile şi articolele sînt semnate de lingviştii cei mai cunoscuţi şi de cercetători tineri, cu o serioasă pregătire de specialitate.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele de subsol se numerotează de la 1 în continuare. Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase, gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

Biblioteca oraș
S i b i u

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * * **Gramatica limbii române**, ediția a II-a, revăzută și adăugită, 1963, vol. I, 440 p., 18,50 lei ; vol. II, 592 p., 26 lei.

* * * **Atlasul lingvistic român** (Serie nouă), vol. III, 1962, Hărțile de la 623 la 909 + 4 pl., 99 lei.

* * * **Cahiers de lingvistique théorique et appliquée**, I, 1962, 259 p., 9,70 lei.

N. A. CONSTANTINESCU, **Dicționar onomastic românesc**, 1963, 470 p., 29 lei.

* * * **Dicționar român-maghiar**, 1964, vol. I (A-L) ; vol. II (M-Z) 1964, 1600 p., 100 lei.

AL. GRAUR, **Etimologii românești**, 1963, 184 p., 5,15 lei.

* * * **Fonetică și dialectologie**, vol. V, 1963, 292 p., 12 lei.

IORGU IORDAN, **Lingvistică romanică. Evoluție, curente, metode**, 1962, 440 p., 25,70 lei.

IORGU IORDAN, **Toponimia românească**, 1963, 582 p. + 1 pl., 34 lei.

TACHE PAPAHAGI, **Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic. Dictionnaire aroumain (Macédo-Roumain) général et etymologique**, 1963, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiță, 1 hartă, 72,60 lei.

LR Anul XIV, nr. 6, p. 635—774, București, 1965

I. P. „Informația" — c. 3675

42.200

Lei 4.—